

22 OCT 2019

Viața Românească

2019 OCT 22

✓ 35713

BIBLIOTECA IN. E. PED.
FACULTATEA DE MEDICINA
TARGU MUREȘ - ROMANIA

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

0869442613

Viața Românească

Revistă literară și științifică

IAȘI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA
VIAȚA ROMÎNEASCĂ

1929

Știința și apropierea între popoare

Dacă Europa, în cursul timpului trebuie să se organizeze în ce privește colaborarea popoarelor, nu cred că acest lucru poate fi realizat numai printr'o politică cu vederea scurtă, cufundată în dificultăți cotidiene și care renasc fără încetare. Socot, dimpotrivă, că această colaborare, va trebui să se inspire din directive largi, a căror origine și vigoare, își au izvorul nu numai în combinații de interes material, dar în inspirațiile cele mai înalt civilizatoare ale fiecărei nații. Ori, din toate aceste inspirații, nici una nu e superioară în nobleță, sfortării îndărătnice și eroice care îndreaptă spre adevăr rasele Occidentului; niciuna, de asemenea, nu are prin consecințele ei, reacțiuni mai imediate asupra existenței însăși, a oamenilor. Iată de ce ași vrea să insist în particular, asupra activității științifice.

„Știința ajută sau nu la apropierea sau colaborarea popoarelor? Dacă da, pe ce căi“?

Vastă problemă, care a deșteptat nenumărate controverse filosofice, istorice, religioase, chiar cosmologice.

O voi aborda numai, în limitele modeste ale unui trecut și viitor, pe care le pot atinge cunoștințele pozitive și prevederile înțelepciunii noastre, dar mă tem că, astfel chiar restrinsă ea să nu pară că depășește în chip deosebit, valoarea reflexiilor ce urmează. Singurul lor merit e de a traduce meditația sinceră a unui om, care a consacrat un mare număr de ani celei mai severe, tăcute și pure dintre științi.

Acum, ceva mai mult, de o jumătate de veac, chestia pe care o pun, ar fi scandalizat pe cei mai mulți filosofi.

Formidabilul val al descoperirilor, care începînd cu secolul al XVIII-lea bătuse la pragul cunoștințelor noastre, tira cu el, imaginațiile ca și îmbătate. Pentru întâia oară, în istoria omenirii, nu era vorba de construcții fragmentare dar de un sistem complet al lumii fizice, pe care știința îl erijase. Spațiile sînt

deschise: vechea ipoteză geocentrică ruinată, marile linii ale arhitecturii stelare schițate; multiplele aparențe ale universului, mișcări, sunete, lumină, căldură, electricitate, reduse la unitate prin magia matematicii; formațiunea globului nostru terestru și evoluția speciilor, reconstituite. Istoria milenară a rasei umane nu era o lecție de optimism? Acumularea lentă a cunoștințelor și puterea crescândă astfel cîștigată, au făcut să apară dintr-o ființă primitivă, slabă și goală, omul social, stăpînul de azi al planetei. Concepția întrevăzută de Pascal a luat corp: omenirea în ansamblul ei, considerată ca un om care subsistă totdeauna și învață continuu. Progresul intelectual, evident în trecut și sigur în viitor, aduce cu el o dezvoltare analoagă a moralității, bogăției, fericirii omenești și consiștue astfel progresul absolut.

Această credință raționalistă, această încredere în perfecționarea societăților omenești, în evoluția lor spre dreptate și egalitate—egalitate între nații ca și între indivizi, inspiră pe cei mai mari filosofi nu numai ai secolului al XVIII-lea, dar chiar ai secolului al XIX-lea, cel puțin la începutul lui, căci în a doua jumătate, o reacțiune violentă se desenează contra acestor doctrine, care (după adversarii lor) nu-și găsesc justificarea în domeniul faptelor și mai puțin în istorie, logică sau în studiul obiectiv al naturii.

Acest progres absolut, producîndu-se totdeauna în același senz, concepție simplistă, nu ar fi mai verosimil decît „eterna reîntoarcere” sau „marele au” visat de filosofii vechi, la sfîrșitul căruia, totul reîncepe identic, universul învîrtindu-se astfel, ca într'un fel de cerc fatal.

Dacă rămînem pe terenul solid al observației, singura realitate pe care ne-o arată istoria sînt grupări omenești, mai mult sau mai puțin eterogene, care apar, se ciocnesc, se distrug sau dispar, fără ca această succesiune cronologică de evenimente să pară a asculta de o orientare determinată. Totul se petrece mai degrabă ca și cum hazardul ar fi în inima lucrurilor. Această flacără științifică de care sîntem atît de mîndri și a cărei strălucire credem că va crește mereu, nu e decît licărirea unui rug care cînd se stinge, cînd se aprinde din nou, pentru a se stinge iarăși. Între mecanica lui Archimed și aceia a lui Galileu, care se înlănțuesc rațional, se interpune un hiatus de 18 secole, o noapte de ignoranță și de barbarie. Noi știm că acum douăzeci de mii de ani, exista în Asiria un oraș cuprinzînd între două sute kilometri de ziduri, opt milioane de locuitori. Din el, nu a mai rămas azi decît nisip și cîteva cărămizi ale căror inscripții ne lasă să ghicim tezaure acumulate de cunoștinți, azi dispărute sau distruse.

Și chiar limitîndu-ne la momentul prezent, dacă e adevărat că știința crește puterea omului, ea crește în același timp nevoile lui și le face mai imperioase. Dacă ea multiplică relațiile dintre popoare, suprimînd timpul și distanța, ea multiplică și agra-

vează în același timp conflictele lor. Tot atât de ostile și închise unul față de altul ca și triburile salbatice ale Africei centrale ele sînt numai mai numeroase, mai capabile de a ucide și a distruge. Iată, pentrece, în ochii sumbrei școli pesimiste, progresul prin știință ar fi superstiția supremă și un fel de „stadiu ultim al iluziei vitale“.

Între aceste două teme opuse, unde e adevărul? Pentru a vorbi într'un limbaj mai puțin ambițios, în viitorul apropiat pe care noi și urmașii noștri îl vom trăi, încotro se va înclina balanța? Problemă redutabilă și nu controversă între filosofi ci alternativa pe care o pune destinul și de care depinde salvarea Europei. Să încercăm a-i cîntări termenii.

În domeniul ei propriu, știința prin natura ei însăși nu e decît virtute și binefacere. Ea mărește fără încetare concepția noastră asupra universului. Munca ei neînteruptă face ca fiecare generație (cu excepția unor catastrofe ca cea a căderii imperiului roman sfărîmînd brutal tradiția) să profite de cuceririle intelectuale ale generației precedente. Ea aduce o contribuție de nimic depășită, ilustrației spiritului omenesc. „Dacă un locuitor al unei planete, a scris un filosof, ar scobori pe pămînt pentru a întreba unde a ajuns specia noastră, ar trebui să-i arătăm cele câteva idei generale pe care le avem asupra naturii lumii“.

Regulele științei, — canonul ei, dacă putem spune așa — sînt neschimbate, eterne și autoritatea lor, care se impune prin ea însăși, fără obligație, fără sancțiune, nu cunoaște rebeli. Moartea poate cufunda în neant regate și imperii: geometria lui Euclid rămîne în acord cu geometria de azi. Aceste metode inflexibile nu se mlădiază după pasiunile trecătoare, chiar cele mai furioase, și chiar dacă savantul însuși, e stăpînit de ele. Astronomul care prevede o maree, o calculează în același chip, indiferent dacă calculul arată sau nu că ea trebuie să-l înghită. Balisticianul, în cursul unui bombardament calculează traectoria obuzului care vine, în același mod, dacă acesta trebuie să-l zdrobească sau nu. Archimede, închis în Syracusa consacră tot geniul său cetății asediate; dar soluția pe care o descopere problemei care-l absoarbe e independentă de chestia tragică dar accidentală, de a ști dacă grosolanul soldat roman va străbate sau nu zidurile cetății.

Discreditul pe care unii încearcă să-l arunce asupra progresului științific, e în legătură cu faptul că el a încetenit? Dar niciodată, descoperirile lui nu au fost mai variate și mai surprinzătoare. Niciodată, ele nu au scotocit mai adînc în infinitul mare ca și cel mic.

Niciodată, deasemeni, știința nu s'a afirmat în mod mai strălucit ca o operă de solidaritate și colaborare — colaborare între indivizi și popoare. Prin caracterul său universal, ea impune și dirijează această colaborare.

Cînd un adevăr științific e proclamat, ori de unde ar veni el,

nici o ureche chiar cînd ar voi-o, dacă e capabilă de a înțelege, nu poate rămînea închisă.

Și totuși, cu tot acest caracter universal, fiecare popor, ca și fiecare novator, imprimă operei sale științifice, semnul propriei lui individualități.

Tot așa, înainte de a-și confunda apele, afluenții unui mare fluviu urmează fiecare panta și valea lui. Geometria Grecilor nu are linii mai puțin pure decît templele lor. Edificiile ireale și grandioase—corespunzînd ansamblului fenomenelor luminoase și electro magnetice—pe care le-au ridicat în lumea abstractă un Fresnel, Maxwell, Helmholtz, Boltzman sînt reprezentative pentru geniul englez și francez ca și pentru cele două aspecte ale geniului german, ca și (cu toate că supuse unor modalități diferite) o dramă de Shakespeare, o tragedie de Racine, o operă a lui Hegel sau o simfonie a lui Mozart.

Astfel, în imperiul ei ideal, știința realizează colaborarea perfectă a popoarelor, în care toate ascultă dela sine acelorași legi și fiecare rămîne totuși el însuși, aducînd concursul său tuturor și profitînd de concursul tuturor în aceeași vreme.

Dar dacă, întrăm acum, în domeniul realităților, știința va rămînea încă marea distribuitoare de binefaceri? Se pare că e aproape o lipsă de pietate să ne îndoim atunci cînd ea pune la dispoziția omului o putere atît de formidabilă în raport cu forțele lui naturale, atunci cînd îi dă o așa stăpînire asupra materiei, încît îi permite să-și realizeze visurile lui milenare, să domine continentele, oceanul marîm ca și cel aerian, atunci cînd îi procură înșfîrșit toate resursele pentru a lupta, dacă vrea, contra mizeriei, suferinții și morții. Dar vrea el aceasta? Aici e nodul tragediei.

Această indiferență suverană la bine și la rău, această insensibilitate supra umană care face mărimea și forța științei, ce rezistență oferă ea pasiunilor noastre și abuzurilor unei puteri pe care ea însăși a creat-o? Aceiași nicovală poate servi să făurească sabia sau brăzdarul plugului. Același aparat de telegrafie fără fir poate arunca apelul disperat care va salva un vapor în primejdie sau da semnalul de atac care va culca pe pămîntul însingerat mii de oameni. Același avion poate transporta remediile care vor opri răspîndirea unei epidemii sau bombele care vor masacra copii nevinovați. „Cînd erați unul din protagoniștii aviației, îmi scria de curînd un corespondent străin, exprimați speranța că biruind povoara lanțurilor grele, aeroplanul va birui deasemeni, pe acea a grelelor uri. Azi nu se vorbește însă decît de curse aeriene care pot distruge orașele, în cîteva ore”.

Fiindcă știința nu găsește în ea însăși mijlocul de a modera aplicațiile perverse ale descoperirilor ei, va trebui oare să conchidem cu înțelepciunea aceluî împărat al Chinei, care, acum două mii de ani, impresionat de descoperirea prafului de pușcă și medîtînd toată noaptea asupra consecințelor, a dat ordin dimi-

neată să fie spânzurat autorul descoperirii, pentru ca ea să nu fie realizată?

La ce îi va fi servit de a fi ajuns la stăpînirea planetei, dacă civilizația noastră occidentală, pe care o credem indestructibilă, trebuie să se prăbușească ca acele ale Babilonului, Atenei sau Romei, nu sub loviturile unui atac din afară, ci prin disenziunile noastre internaționale mai bine armate și mai ucigătoare ca invaziunile barbare de altădată?

Dacă știința nu e în stare să facă aceasta, alte influențe sînt oare capabile de a înfrîna aceste aplicațiuni dezaastroase ale progresului material?

În imperiul ei abstract, știința, am spus-o, e a tot puternică și deciziile ei nu sînt contestate; dar acest imperiu e îngust și cu toată întinderea lui, sever circumscris. Nu-și poate el oare lărgi limitele, astfel ca ele să înglobeze și problemele de unde se nasc conflictele între popoare? E oare o utopie să pretindem a le supune, într'o zi, unor metode universal admise, tot atît de raționale ca acele ale Mecanicei sau Chimiei? Fără îndoială, originile pasiunilor internaționale sînt, adesea de o complexitate aproape inextricabilă și care pare că înfruntă concluziile logice. Etnice, economice, sociale, în același timp, ele rezultă uneori din realități contradictorii care trebuie totuși acordate; altfel sînt chestiile minorităților, frontierelor, materiilor prime etc. Și dacă sînt altele de un caracter artificial, acestea nu sînt mai puțin primejdiioase, căci dificultăților inevitabile, ele adaugă altele, parazite și adesea acute. Diplomații de școala veche le califică de „chestiuni de prestigiu“; cuvîntul e azi defăimat, dar realitatea care-i corespunde nu e moartă. Răncune, orgoliu rănit, poftă, neîncredere, toate acestea învenineză fiecare dezacord și șueră ca viperele. Ce binefacere, dacă răceala rațiunii ar putea să înghețe aceste ouă de reptile!

Binefacere insuficientă totuși, căci ambiția științei, trebuie să fie mai înaltă. Ea trebuie să caute a degaja din studiul fenomenelor omenesci marile directive, care aplicate unei probleme internaționale, procură automatic soluțiunea ei, după cum legile mecanice procură automatic, traseul unui tunel care străbate un munte. Fără îndoială, aceasta nu e decît o analogie și mulți ani se vor scurge înainte ca acest scop să fie atins; dar fiecare pas înainte, ameliorează raporturile dintre popoare. Desigur prin amploarea, varietatea, natura lor însăși, dificultățile întîlnite par de neînvins; dar fenomenele astronomice prin imensitatea lor, fenomenele cristaline prin micimea lor, cele luminoase și electrice prin natura lor misterioasă, nu par mai ușor accesibile principiilor calculului infinitesimal. Și oare aceste principii, nu au trebuit secole pentru a le degaja, a le da o formă impecabilă, a le aduna într'un corp de doctrine, care să poată avea adesiunea tuturor spiritelor? Cînd străbatem una din acele imense uzine cu aspect infernal și vedem curgînd valurile de metal topit

sau aruncînd scînteii gigantice cornute în care se operează combinații diabolice, cum să nu admirăm că toate acestea s'au născut din cîteva formule minuscule care încap pe un patrat de hîrtie și care dirijează totul? Să nu ne oprească dar disproporția între mărimea întreprinderii și slăbiciunea aparentă a mijloacelor. Influențele civilizatoare, lucrînd totdeauna în același sens și acumulînd efectele lor, își ating pînă la urmă scopul în fața forțelor dezordonate, mai puternice, dar care se distrug, contrariîndu-se.

Totuși, în științele morale chiar în plin avînt, această orientare spre adevăr e departe de a fi tot atît de imperioasă, ca în științele fizice. Principiile Dreptului și ale Justiției nu sînt mai puțin inflexibile ca acele ale geometriei: dar ce arbitrar în aplicațiile lor!

Ele sînt aceleași azi, ca în vremile Atenei și ale Romei; dar cetățenii Atenei și ai Romei găseau natural ca dînsese să nu se aplice la sclavi.

În ce privește istoria, dacă ea comportă deja metode care nu sînt fără analogie cu metodele științifice ca și reguli de autenticitate asupra cărora toți istoricii sînt de acord, mai rămîne însă ca aceste reguli și metode să fie aplicate sistematic, pretutindeni și oriunde. Această cerință e poate îndeplinită cînd istoricii noștri se ocupă de trecutul Incașilor sau Lamaștilor. Se poate spune însă același lucru, cînd e vorba de evenimente din regiuni sau epoci vecine cu a noastră? Pentru a instrui într'o comprehensiune mutuală generațiile tinere din diversele noastre țări, nici o operă nu ar fi mai utilă decît o istorie imparțială a Europei, dusă pînă la finele secolului al XIX și redactată după metodele cele mai riguroase, de scriitori aparținînd tuturor popoarelor. Ori, există vre-o națiune care să-și fi dat adeziunea, unui asemenea proiect?

Această abținere voluntară trebuie să ne facă să apreciem mai mult încă sfortarea încercată la Geneva în domeniul economic și în cel social de comisiile Societății Națiunilor și de Biroul Internațional al Muncii. Putem spera că va veni o epocă în care popoarele chiar rivale, vor ști să evalueze mutual trebuințele, resursele, situația lor industrială într'un mod înadevăr pozitiv, după cum doi negustori, chiar în proces, se servesc de același metru, măsurînd într'același chip o bucată de pînză; după cum chimistul care se întrebă asupra rezultatelor unor combinații, le înregistrează, fie că descoperirea lui e favorabilă sau nu industriei țării sale.

Și totuși chiar dacă metoda științifică ar fi ajuns la acest grad de generalitate și de perfecție în toate domeniile, ea nu ar fi deajuns ca să reprime pericolele care amenință civilizația noastră. Desigur, făcînd apel la rațiune și reducînd litigiile la elementele lor precise și esențiale, ea ar facilita soluția lor. Ea ar indica mai ales popoarelor, drumul care trebuie urmat pentru

a rezolvi aceste litigii, *dacă ele îl vor* și pentru a ajuta pacific, unul alături de altul, activitatea lor. Dar nu e de ajuns să vezi net dreptul și trebuințele altuia, pentru a *voi* să le respecti. Această voință, care influență o va provoca, cine îi va comunica impulsivitatea necesară? Dar resursele gândirii nu sînt epuizate: alte coarde care nu au vibrat încă, sînt de pus în mișcare. Cum l vor striga scepticii, veți recurge la sentiment, cînd știința sub toate formele ei s'a dovedit insuficientă? Temeiurilor rațiunii, veți substitui pe acele ale inimii? Dacă logica impasibilă nu poate da voinții impulsia utilă, la ce va duce impulsia emotivă cînd elanul pe care ea îl comunică voinții nu e nici călăuzit, nici întreținut și se oprește după jocul hazardului? Efuziunile, a spus substanțial într'o zi d. Paul Valéry nu pot ținea loc metodelor perseverente și pozitive, singurele eficace.

Dar nu e vorba de efuziuni: ci de o comprehensiune integrală, prin care sulețele a două popoare se apropie, se pătrund, în ceiace au superior și esențial. Rațiune și sentiment, inteligență și sensibilitate, numai printr'o analiză factice repartizăm ființa noastră intimă în facultăți distincte și despărțite una de alta: ele coexistă inseparabil și sînt ca rădăcinile încilcitate ale unui arbore pe care viața și realitatea nu le pot diviza. Între toate expresiile gândirii, fie ea plastică sau lirică, științifică, religioasă sau filosofică, fie că, ea se luptează de a se modela cu exactitate după detaliile adevărului sau să ghicească ca într'un fulger, există misterioase, surde și profunde corespondenți. Noi bănuim unele; ele ne apar confuz, după cum piscuri care răsar izolat din ceață anunță un continent. Uneori, ele ni se revelează, precise și susceptibile de a fi definite științific, acea de pildă, care la cele două extremități ale cunoașterii noastre, reunește imperiul sunetelor cu al numerelor, muzica, voluptate a sunetelor și acea muzică immaterială care e matematica. Dar un spirit a cărui putere sintetică ar depăși infinit pe a noastră, ar reduce la unitate aceste multiple aparențe și ar degaja estetica supremă care le comandă pe toate și din care nu percepem decît fragmentare aplicații.

Această estetică supremă.. O! Întrebuințez acest cuvînt în desperarea de a nu poseda unul mai bun; ași vrea unul care s'o evoace ca un adevăr marmorean, imperios, just și frumos...

Această estetică e acea care marchează cu același sigiliu, care nu poate fi defînit, tot ce rămîne (fiindcă e demn să rămînă) dintr'o rasă sau o epocă.

Ea, e acea care inspiră popoarele civilizatoare în perioadele ascendente ale istoriei lor. Ea, e ca și suportul ideal și permanent al patriotismului lor, dar al unui patriotism purificat, liberat de tentațiuni rele, de brutalități, de polte rapace.

În vremea miracolului hellenic, ea a dat Greciei geometria, templele, statuile, tragediile și eroismul său. Și regulile ei sînt atît de stricte, atît de logic înlănțuite între ele și armonioase,

încît dacă ne-ar fi dat să le posedăm integral, ar fi deajuns un singur fragment (arhitectural, științific sau oricare altul) în ansamblul operelor unui popor pentru a concepe întreg ansamblul, după cum un paleontolog (fie-mi iertată disgrația acestei comparații) reconstitue o gigantică fosilă după un singur os. Astfel, de pildă, nu e un paradox aventuros faptul că unul din cei mai pătrunzători scriitori moderni, Hugo von Hofmannsthal, a dat unuia din eseurile lui, titlul îndrăzneț și expresiv: «Austria în oglinda poeziei sale».

În acest domeniu ideal, națiunile nu pot cunoaște alte bătaii decît cele mai nobile emulații. Fiecare din ele, poate împrumuta alteia, o parte din bogății fără a sărăci pe aceasta, dîndu-i dimpotrivă o mai mare strălucire și departe de a altera propriul ei geniu, dîndu-i din contra, o viață mai intensă.

Schimburi mărețe, care îmbogățesc în același timp pe acel care dă și pe acel care primește. Astfel concepeau un Michelet sau Quinet raporturile între Franța și Germania, astfel a doua zi după războiul din 1870, un mare cugetător german și un mare cugetător francez Strauss și Renan, calificau cele două nații de complimentare și afirmau colaborarea lor indispensabilă progresului lumii. Dacă acest naționalism superior, fratic al umanismului, ar putea să se nască triumfător din lecțiile marelui războiu, un astfel de rezultat ar face mai puțin crude sacrificiile încercate și orice intelectual, conștient de responsabilitățile lui, s'ar sforța să contribue la dînsul. Se pot releva în această ordine de idei, rezultatele muncii idealiştilor austriaci care au analizat geniuul propriu al țării lor și formațiunea lui, au urmărit profundele lui rădăcini germanice pînă la originea Sfîntului Imperiu medieval, universal, imperfect limitat, au reconstituit lența lui evoluție în sînul catolicismului și într'o lume deschisă tuturor influențelor etnice ale Sudului și Sudestului. De unde, asămănările și opozițiile pe care el le prezintă în raport cu cealaltă ramură a germanismului, a cărei dezvoltare originală s'a desfășurat mai recent, în asprele lupte ale protestantismului, apoi într'un stat modern sever și închis. Pentru a explica caracteristicile geniului austriac, trebuie să ne aducem aminte în același timp cu originea, multiplele elemente pe care el le-a asimilat și le-a făcut ale sale, cultura lui veche, tot atît de cosmopolită ca armata arhiducelui Carol, contactul lui secular cu Italia în toate formele artei, cu Franța și literatura ei, cu Olanda și știința ei, cu Grecia, cu Slavismul de sud al cărui folklor a găsit aici un azil sigur, curiozitatea lui în ce privește Orientul apropiat, al cărui vis nostalgic a atins prin dv. Europa, pe Goethe, Byron, Hugo. Fără a șterge calitățile fundamentale ale poporului austriac, aceste nenumărate influențe au împodobit cu nuanțe atît de variate, delicate și subtile toată producția lui artistică pînă la eflorescența totuși atît de spontană și naturală universală, a sufletului său muzical. Acest spirit universal, care nu părăsește nimic din ori-

ginele lui, acest naționalism superior care nu vrea să datorească nimic constringerii, n'a avut între scriitori, un interpret mai puternic decît marele poet Franz Grillparzer. În toată viața acestuia cuprinzînd aproape, ultimul secol, nu e o scenă în dramele lui, o linie în fragmentele lui filosofice, din care această concepție să nu reiasă spontan, ca un lucru care vine dela sine. Și nici un scriitor, în același timp nu a opus mai energic acest naționalism superior, naționalismul strîmt, opresor, brutal ale cărui nefaste efecte, el le-a stigmatizat, în celebra sentință: „De la umanitate, prin naționalitate, la bestialitate“.

Omenirea a cunoscut mari dezastre, de cînd aceste cuvinte au fos pronunțate. Aș vrea, să încerc să degajez, sfatul implicit care e în închis în ele. Am în același timp dorința de a fixa cîteva principii, modest utile, capabile de a contribui, cît de puțin, fie chiar cu greutatea unui miligram, de a face să incline în partea cea bună, talgerul ezitînd al balanței. Iată deci concluzia mea: elita intelectuală a unui popor are desigur misiunea de a exalta geniul lui, de a manifesta subt formele cele mai înalte toate facultățile creatoare, toate nuanțele de sensibilitate și de gîndire care-i caracterizează personalitatea, printre celelalte popoare; dar mai e o misiune pe care ea trebuie să o îndeplinească: cea de a înțelege profund sufletul celorlalte popoare și de a fi într'un fel interpretul lor, pe lângă al său. Știu bine, că un anumit naționalism, care se înfiltează în toate țările, crede că își servește rasa pretinzînd să o închidă în ea însăși, interzicîndu-i contactul cu străinul și făcînd-o să creadă în superioritatea ei în toate domeniile, superioritate, care ar risca să fie pervertită de influențele exterioare. Poporul care ar asculta aceste rele sfaturi s'ar condamna la o izolare mortală și împotriva naturii. Cunoașterea aprofundată a unui poet străin, ne împiedică oare să gustăm poezii care au scris în limba noastră? Îmbogățindu-ne dimpotrivă, imaginația, ea ne permite să-i cunoaștem mai bine. Un savant, un erudit poate cultiva oare, specialitatea lui, fără să cunoască biblioteca aceleiași specialități aparținînd celorlalte nații civilizate? Dar sufletele a două popoare nu se pot pătrunde prin manifestări banale sau vulgare, ci prin schimbul a ceiace ele au mai înalt. Nu e vorba dar de a transforma în predicatori de homelii internaționale pe marii reprezentanți intelectuali ai fiecărei nații. Ceiace trebuie să cerem dela ei, e ca să nu trădeze singurii stăpîni cărora le datoresc ascultare, adevărul și binele, și să refuze de a lăsa să devieze vreodată arta, știința sau gîndirea lor, după capriciul pasiunilor vulgare și oarbe, chiar cînd acestea murmură și pretind să înghită totul. „Trebuie, a spus Goethe, să răspîndim cultul idealului dezinteresat nu numai jos, dar mai degrabă sus, la regii spirituali“. Poetul, savantul, filosoful, artistul au ca misiune de a smulge din ceiace nu a fost exprimat, ceva esențial, cu care se îmbogățește în același timp, națiunea lor ca și patrimoniul uman. Cu cît mai

mari sint darurile lor, cu atit le e mai mare datoria. Afirmind numai pãna la extrem, dupã legea tainicã și sacrã care-i dominã, ceiace ființa lor are mai individual, ei au șansa de a atinge universalul. O teorie științificã care deschide oamenilor o viziune nouã a materiei, o simfonie care pune în vibrație sensibilitatea superioarã a unei mulțimi face mai mult pentru apropierea popoarelor decit multiple efuzii pacifiste sau lenifiante și mediocre cantate.

În înãlțimele immateriale care alcãtuiesc imperiul sãu, toate forțele inteligenței, dela acele care par impasibile și înghețate, pãna la cele mai impulsive și mai aprinse, se pot uni și orienta, pentru a cãlãuzi voințele organizatoare. Ar fi un optimism pueril, sã credem, cã le va fi dat sã triumfe singure și fãrã de luptã : cel puțin grupate, coherente, ascultind de o aspirație comunã, ele se vor opune în plenitudinea lor, forțelor de distrugere.

Paul Painlevé

Membru al Institutului, Ministru de rãzboiu,
Fost Prezident de Consiliu

Europapress. Wien IV. Rainergasse 18.

O zi la Vîlcov

— Note de drum —

O stradă dreaptă, largă și nesfârșit de lungă. Case scunde se înșiră și se strîng una în alta. Oamenii merg pe un podeț de lemn, lung cît și strada. Alte podețe lăturalnice se desprind pe rînd cătră case mai scunde, pitite printre livezi, pe care le desparte o rețea de canale cu ape adormite și negre. Pe aici drumul uscat se îngustează tot mai mult și dealungul podețului abia mai rămîne o palmă de loc pînă'n canal.

Liniștea amiezii e adîncă și netulburată. Te prinde o sfială cînd treci pe lîngă casele lipovenilor, pe lîngă gardurile înalte, care tăinuesc cu totul viața ogrăzilor. Fără veste drumul pe care mergi e tăiat de un ochiu încremenit de apă. O scară înaltă, abia înțînătă, și se ridică drept în față, aproape verticală, și se continuă sus, deasupra apei, cu o punte șubredă din două scînduri. Sălcii în neclintire se resfrîng la marginea oglinzii sumbre, iar mai spre mijloc o lotcă înegrită, aplecată pe o coastă, se mișcă ușor și rar, ca și cum ar tresări prin somn. Puntea te așteaptă.

Parcă te vezi acolo, sus, drept la jumătate cale, cînd nu mai poți să mergi nici înainte, nici să te întorci, și presimți de pe acum amorțeala dureroasă a picioarelor și un gol nesuferit în cap. Mai cuminte ar fi să te întorci încă de jos, cît ești pe loc sigur. Dar dincolo de punte, nu departe, pe livezile de gutui e atîta floare, de parcă au căzut fulgii unei ninsori diafane, pe care un depărtat și palid reflex de auroră a întîrziat dealungul zilei. Și ce mai este dincolo de livezi, nu știi... tărîmuri necunoscute...

Mă clatin cîteva clipe, sus, pe puntea jucăușă și cobor aproape în unghiu drept de cealaltă parte. De cîteva ori încă, drumul liniștitor al uscatului se rupe brusc la marginile apei insinuante, care luptă perfid din vremuri să înghită pămîntul. Și tot de atîtea ori punți aeriene își răsfrîng grația în apa întunecată și sălciile își ascund indiferența—însușire statornică și poate cea mai bună a tot ce ne înconjoară—subt o minciunoasă înfățișare de familiaritate și de prietinie.

Pretutîndeni pe garduri se întind, luminate de soare, horbote subțiri în culoarea paiului,—simple împletituri de ochiuri egale, care parcă așteaptă să prindă din razele soarelui motivele unei broderii. Sînt *setcile* pescarilor, elegante unelte de pescărie. Fine și rezistente se lasă subt năvala grea a valurilor și frîng în fragilitatea lor amăgitoare zvîrcolirile vînjoase ale peștilor, sclipitori ca fața apei, lunecoși și reci ca și ea.

Cele două scînduri paralele ale podeșului—credincioase călăuze atîta vreme—au ostenit. Se sfîrșesc deodată, odihnindu-și boturile la capătul unei scurte cărăruși de pămînt bătut, în umbra unui gard înalt, încărcat de mărăcinișuri. La marginea umbrei

și a pământului scînteiază și tremură o pîrtie argintie. Blindă, alintînd cu mîni de lumină fluidă țărături monotone, apa domolită a „bălții“, apa Dunării fugare, împinge fără popas, pe clină nesimțită, în limpede după amiază de Mai, prăpastie de ape în negrele adîncuri ale mării. Murmur profund, înfiripat cine știe unde abia ca un picurat de mărgele, spirit spăimîntător cu depărtările, se rostogolește fără oprire și se pierde în matca cea mare a apelor.

La hotarul acestor două spaime, pe un mic promontoriu, o scîndurică bătută pe patru stîlpi șubrezi, arată în derîdere semnul omului. E o bancă minusculă. A înjghebat-o sîngaci vre-o femeie de pescar și, la amiază ori în amurg, trimete de acolo o privire cuprinzătoare peste depărtările frămîntate de valuri, până ce cunoaște dintre sute de lotci aidoma, lotca gospodarului ei.

Pe băncuța asta comică și înduioșătoare am descoperit cea dintăiu vietată în aromirea apelor, a livezilor și a dupăamiezii întregi. Spăimîntată de liniștea cea mare, care amenința s'o înece de pretutindeni, o fetiță de lipovan, bălae și sarbădă, cu părul împletit în două codițe cam scămoșate de vreme, a venit chemată de viața apei, de soare și de spațiu. În căsuța lor de lîngă canalul tăcut, care respiră noaptea miazme și umezeală caldă, în livada deasă de gutui năpădiți de floare, somnul și tăcerea sa-mănă uneori cu începutul morții.

Din puținele vorbe pe care le spune cu greu în romînește fetița, am aflat că o cheamă Caterina. E o ființă mică, cu minte crudă, în care s'au așezat puține lucruri: *setcile* și părinții, frații mărunți și găinile din bătătură, calmul verii, pustietatea înfiorătoare a ernii și ceva depărtat, nevăzut și, în același timp, familiar—Marea.

Înțelege că-s străină și de departe și, în ochii ei nesiguri ca apa, trec curiozități și neliniști care nu găsesc scăpare prin cuvinte. În traiul ei restrîns n'a învățat nici timiditatea, nici frica. E sălbatică, neștiutoare și apropiată. Cu liniște apasă un deget pe brațul meu, pe stofa cu desene multicolore, armonizate și ciudate, ca ale unui covor asiatic, și aprobă.

— Frumos, asta!

Cercetează apoi tot ce strălucește: inelul, ceasul de la mîină, acul de la piept. Incuetoarea genții trebuie pusă în funcțiune. Caterina vrea să știe cum se închide, cum se deschide și apoi trebuie să încerce și cu mîina ei. Banii dinăuntru sînt lucru prețuit chiar și de copilul acesta așa de depărtat de lume. Își primește cu mulțumire cumpătată partea și îndată după asta o ia spre sat. M'a părăsit cu multă liniște. A înțeles, se vede, că a dobîndit tot ce putea să aibă de la mine.

Singură acum, privesc vreme uitată „balta”. Apa tulbure, plină de soare, are altă făptură decît apa noastră cea zilnică, ușoară și docilă. Pare un metal greu, care s'a topit în adîncuri și,—răcit în urmă—curge încă cu putere domoală, dar care nu cunoaște împotrivire.

Caterina s'a întors. A ajuns nesimțit lîngă mine și mi-a adus o raritate—o ramură de liliac. Și acuma, cînt toate preliminariile s'au împlinit, zilele se vor urma—de sigur—asemene celei de azi, ducînd mai departe prietinia noastră. Așa simte nelămurit Caterina și are grijă să-mi spue că mine dimineață va avea de lucru pe lîngă casă, dar după amiază mă va găsi tot aici, pe banca pusă de strajă la marginea apelor.

Mă uit lung la ea și nu-i răspund nimic.

Năsipurile Vilcovului, delta cu ape mature pline de mîl, aerul moale pe care-l respir, Caterina cea mică, străină mie prin sînge și grai, toate mă izolează de lume și mă înfășoară dulce, ca o ceață caldă, impalpabilă. Un val de irealitate mă inundă; totuși un gînd e lămurit: plec în sara asta...

Am trăit în singurătățile Vilcovului clipe cu a-dîncimi și rezonanțe stranii. Una cîte una au murit și pe rînd s'au desprins din șiragul de mărgăritare și pietriș. Apa vremii—neînduplecată—le așteaptă, le îneacă și le duce în grozavă tăcere pe drumul fără oprire și fără întoarcere.

Lucia Mantu

Jules Gilliéron și geografia lingvistică¹

Imi propun să vă vorbesc despre Jules Gilliéron și geografia lingvistică, o disciplină nouă care a sfîrșit multă vîlvă acum cîțiva ani.

Știți cît de greu cineva care e obișnuit să calce pe căi umblate, se hotărăște să-și schimbe itinerarul. Invățătul care și-a format metoda de lucru în tinerețe, e deci dispus să primească inovațiile cu puțină voie bună. Încă din primele momente, cîțiva dintre romanisții cei mai de seamă au căutat să arunce discreditul asupra geografiei lingvistice. S'a spus, de pildă, că între metoda geografiei lingvistice și metoda tradițională a romanismului ar fi o vădită opoziție. Gilliéron și elevii săi au fost acuzați de eresie și învinuiți că au pus la cale dărîmarea edificiului venerabil al romanismului, ridicat cu atîta trudă.

I

Să examinăm lucrurile de mai aproape.

Pentru aceasta, dați-mi voie, mai întăiu, să vă dau cîteva date biografice, pentru a plasa pe Gilliéron în epoca sa. Voiu schița, apoi, care era starea romanismului, în momentul ivirii primelor lucrări de geografie lingvistică. Analiza metodei geografiei lingvistice și examenul cîtorva exemple caracteristice ne va duce, pe urmă, în mod firesc, la enumerarea achizițiunilor datorite noiei discipline.

Jules Louis Gilliéron s'a născut la Neuveville, cantonul Berna, în Elveția, la 21 Decembre 1854; ascendenții săi, după

¹ Lecție de deschidere a cursului de „fonetică generală” ținută la Facultatea de litere din București în ziua de 16 novembre 1928.

tată, originari din Dauphiné, se refugiasse la Geneva la sfârșitul secolului al 18-lea, din cauza persecuțiilor religioase. Și-a făcut studiile la Neuchâtel și la Bâle. De tânăr, întovărășea pe tatăl său, geologul Jean-Victor Gilliéron, în excursiile sale geologice. Faptul că-și dăduse seama, încă de pe atunci, de importanța punctului de vedere cartografic, nu e indiferent pentru înțelegerea activității sale posterioare. La Bâle, avusese prilejul să profite de sfaturile lui Jules Cornu, profesor de filologie romanică, un bun dialectolog, cunoscător de aproape al graiului popular. Venit la Paris în 1876, devine unul din elevii favoriți ai lui Gaston Paris. În 1883 e numit profesor de dialectologie la școala de Inalte Studii din Paris (École des Hautes Études) ¹, unde a profesat timp de 43 de ani; moare în Elveția, la Cergnaux-sur-Glêresse (lingă Neuveville), la 26 april 1926.

II

Activitatea lui Gilliéron poate fi împărțită în două părți: înainte și după elaborarea *Atlasului*, adică înainte și după 1895. Prima parte a activității sale a fost o epocă de pregătire: Gilliéron percurse Franța în toate sensurile și adună material; acest material, dintr'un scrupul pe care astăzi îl putem deplora, n'a fost niciodată publicat ²; dar, în basă lui, Gilliéron își formase idei particulare asupra alcătuirii graiurilor populare și activității lor; aceste observații, acumulate, i-au servit mai târziu pentru interpretarea hărților *Atlasului*.

În 1888 Gaston Paris adresează cunoscutu-i apel către toți aceia care ar fi fost dispuși să înceapă adunarea tesaurului lexical al limbii franceze vorbite ³. Gilliéron se puse pe lucru și începu să pregătească o anchetă vastă, care trebuia să cuprindă tot teritoriul de limbă franceză. În 1897, își pune planul în execuție, sprijinit și încurajat de Gaston Paris: găsisse în E. Edmont, un dialectolog amator, dotat cu o ureche de o finețe și de o

¹ Catedra de „dialectologie a Galiei romanice“.

² J. Gilliéron, *Pathologie et thérapeutique verbales*, I, p. 45: „C'est à ce gage de sincérité, que, de notre part, nous avons sacrifié les nombreux matériaux que nous avons recueillis autrefois dans tout le nord de la France, en Normandie, en Bretagne, en Suisse, en Savoie, en Dauphiné. Il n'en a rien été publié—ou si peu que rien—et il n'en sera plus rien publié, parce qu'ils ne nous inspirent plus qu'une confiance très relative“.

³ G. Paris, *Les parlers de la France* (lecture faite à la réunion des Sociétés savantes, le samedi 26 mai 1888), în *Mélanges linguistiques*, publ. par M. Roques, Paris, 1907, p. 440 și 448: „Il faudrait que chaque commune d'un côté, chaque son, chaque forme, chaque mot de l'autre, eût sa monographie, purement descriptive, faite de première main, et tracée avec toute la rigueur d'observation qu'exigent les sciences naturelles..... Que tous les travailleurs de bonne volonté se mettent à l'oeuvre; que chacun se fasse un devoir et un honneur d'apporter au grenier commun, bien drue et bien botelée, la gerbe qu'a produite son petit champ“.

precisiune rară, colaboratorul dorit 1. Gilliéron elaboră un chestionar lingvistic cuprinzând cuvinte izolate și fraze scurte usuale, în număr de aproape 2.000. Aceste întrebări, redactate în limba franceză comună, urmau să fie traduse în graiul local de indivizii interogați.

Edmont pleacă la drum cu misiunea de a culege răspunsurile la chestionar în 639 localități din Franța. El trimitea treptat lui Gilliéron caetele cu răspunsuri; acesta stabilea hărțile și transcria răspunsurile pe hartă, în dreptul fiecărei localități. *Atlasul lingvistic al Franței* cuprinde 1920 de hărți; fiecare cuvânt își are harta proprie. Astfel, mulțumită *Atlasului*, romanistul avea dintr'o dată supt ochi repartitia actuală, în toată Franța, a cutărui termen.

Atlasul începe să apară în 1902; toți romaniștii recunosc caracterul monumental al operei; dar puțini au deslușit făgăduelile de învoire pe care le aducea opera lui Gilliéron și Edmont. O dare de seamă nefericită, și — putem s'o spunem astăzi — superficială, a d-lui Antoine Thomas, provocă un răspuns aspru, dar justificat, din partea lui Gilliéron 2.

Dela stabilirea hărților *Atlasului*, Gilliéron întrevăzuse inovațiile capitale pe care le aducea ancheta cu ajutorul chestionarului. În răspunsul la darea de seamă amintită (1904), el spune că „condițiunile geografice în care se prezintă faptele lingvistice sînt prin ele înșile demonstrative de alte fapte” 3. Vom vedea

1 Edmond Edmont era un mic comerșant din Saint-Pol (dep. Pas de Calais), care, ca atîția alți amatori, așa cum se găsesc în orașele de provincie franceze, se interesa de istoria, obiceiurile și limba locală. Gilliéron l-a cunoscut în 1885: „C'est... en 1885 que j'eus la bonne fortune de faire la connaissance de M. Edmont, à l'occasion d'une enquête que je faisais alors ayant pour but de me procurer tous les articles de revues et de journaux écrits en patois ou en contenant” (*Rev. des patois gallo-romans*, 1887, p. 49). După ce intră în corespondență cu Edmont, îi publică mai tîrziu, în *Revue des patois gallo-romans*, pe care o dirija dimpreună cu Rousselot, glosarul graiului din Saint-Pol (*Lexique Saint-Polois*, 1887-1892). Edmont acceptă, la vîrsta de 50 de ani, să facă ancheta pentru *Atlas*; se știe că fondurile de care dispunea Gilliéron au fost de abia suficiente pentru a acoperi cheltuelile anchetei. Moare la Saint-Pol, în vîrstă de 78 de ani, cu puțin înainte de Gilliéron (22 Ianuar 1926).

2 [J. Gilliéron], *Atlas linguistique de la France. Compte rendu de M. Thomas*, Paris, 1904. Cf. M. Roques, *Romania*, 52, 1926, p. 220: „Que ceux dont Gilliéron a parlé parfois avec rudesse fassent aujourd'hui effort pour imaginer cette lutte intime de son esprit contre les vieilles idoles linguistiques, son éblouissement devant la vérité entrevue: ils comprendront mieux la réelle souffrance qu'il éprouvait à constater que des hommes, capables selon lui de voir à leur tour, persistaient, s'ingéniaient à tenir clos les voiles qu'il avait conscience d'avoir déchirés”.

3 *Op. cit.*, p. 8.

cum reflexiunile asupra configurației ariilor ocupate de anumite cuvinte l-au dus la concluzii de cea mai mare importanță, afit pentru istoria limbii franceze, cât și pentru lingvistica generală.

Gilliéron a pornit la drum fără idei apriorice. Venit la romanism prin 1875, a „reconstruit” și el prototipuri latine vulgare 1. Dar constatările de mai târziu l-au dus, în mod firesc, pe alte drumuri. S'a spus, și am relevat această învinuire, că metoda lui Gilliéron e în contradicție cu metoda tradițională a romanismului 2. Această opoziție există între metoda romanismului reconstructor și metoda geografiei lingvistice, dar nu între metoda lui Fr. Diez, părintele lingvisticeii romanice, și între metoda lui Gilliéron. Dacă ne suim la izvoare, constatăm, în adevăr, că metoda preconizată de Diez e identică cu metoda lui Gilliéron. Diez, plecând dela latina populară, a reunit în gramatica sa mai multe gramatici paralele ale limbilor romanice 3. Așa dar, scopul său era de a pune în lumină trăsăturile caracteristice și, deci, diferite, ale limbilor derivate din latină. Același scop îl urmărește și gramatica comparativă a limbilor indo-europene: ea n'are de scop de a reconstitui limba comună indo-europeană, ci de a pune în lumină, în fiecare din limbile atestate, elementele care provin din limba comună și elementele care sînt originale 4. Istoria cuvintelor care desemnează „albina” în Franța ne va arăta mai bine gradul în care Gilliéron a urmat metoda preconizată de Diez.

1 J. Gilliéron, *Patois de la commune de Viomaz (Bas-Valais)*, Paris, Vieweg, 1880 (Bibl. de l'École des Hautes Études, sciences philologiques et historiques, fasc. 40).

2 V. G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes. Problèmes et méthodes*, Montpellier-Paris, 1923, p. 1 urm. și răspunsul lui A. Terracher, *Géographie linguistique, histoire et philologie*, *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXIV, 1925, p. 337 urm.

3 Fr. Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, 3 vol., Bonn, 1836—1842; ed. 2-a, 1856—1860; ed. 3-a, 1870. Traducerea franceză (*Grammaire des langues romanes*) a apărut în 1874—1876. Cf. Terracher, *op. cit.*, p. 338—339.

4 V. A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. 5-a, Paris, 1922, p. VIII: „La grammaire comparée n'a pas pour but de reconstruire l'indo-européen, mais, grâce à la détermination des éléments communs indiqués par les concordances, de mettre en évidence ce qui, dans chacun des idiomes historiquement attestés, est la continuation d'une forme ancienne de la langue, et ce qui est dû à un développement propre et original”. Cu privire la romanismul reconstructor, cf. A. Meillet (în darea de seamă asupra manualului lui P. E. Guarnerio, *Fonologia romanza*, Milano, 1918), *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXI, 1918, p. 228 și 230: „M. Guarnerio..., comme M. Meyer-Lübke..., s'est trouvé dans une situation fautive. Son objet n'était pas de restituer le „roman commun” qu'on est convenu d'appeler „latin vulgaire”; c'était de montrer comment du latin vulgaire on est passé aux langues romanes... Les romanistes imitent trop souvent la grammaire comparée des langues indo-européennes par ses mauvais côtés: en matière d'indo-européen, on est obligé de juxtaposer des études sur toutes les langues du groupe, parce que c'est le seul moyen qu'on ait de restituer en quelque mesure la langue ini-

IV

În nordul Franței, cuvîntul care desemnează „albina“ este astăzi *abeille*. Dar *b* din această formă nu se poate explica prin fonetica locală (ar trebui să avem un *v*, adică *aveille*). S'a crezut, așa dar, că *apicula* a trecut la *aveille* și că, pe urmă, supt influența formei provansale *abeille*, *v* a fost înlocuit cu *b*.

În realitate, lucrurile s'au petrecut altfel. Harta „albină“ a Atlasului se înfățișează în modul următor: termenul *mouche à miel* e răspîndit în tot nordul Franței iar *abeille* în sud; intercalați în aceste două arii coerente, în patru arii izolate, și anume în Artois (nord), Guernesey (nord-vest), Médoc (sud-vest) și în Elveția (est), găsim reprezentanți ai lat. *apis*: *es*, *ef*, *ap*, *av* (*af*), *as*, *a*, separați prin *mouche à miel* și *abeille*. Vestul cunoaște forma *avette*, iar estul *mouchette* ¹.

Cum se explică această repartitie pe teren? Este oare de crezut că toți acești termeni au fost aduși în Galia în timpul romanizării, și împrăștiati la întâmplare? Sau, a existat, pe vremuri, o arie coerentă *apis*, și din motive care trebuiesc determinate, cuvîntul a fost apoi înlocuit cu un altul?

Acestea sînt, pe scurt, problemele care se înfățișau lui Giliéron. Pentru ca să le rezolve, a plecat la drum cu admirabila pregătire pe care o căpătase studiind mecanismul vorbirii populare.

Este evident că, în nordul și în sud-vestul Franței, ariile separate ale reprezentanților lui *apis* sînt ultima mărturie a unei arii omogene *apis*. Dar de ce *apis* a dispărut din localitățile cealalte? Din cauza scurtimei cuvîntului și din cauza omonimiei. În nord, *apem* a fost redus la *ef*, iar *apes* la *és*; din pluralul *és* s'a format un singular *é*. Dar, supt această formă monosilabică, *é* sau *és* s'a întîlnit cu termenii omonimi care desemnau „viespea“ și „pasărea“ (reprezentanți ai lat. *VESPA* și *AUCELLUM*). În Picardia și în Valonia, unde se observă alternanța între *wé* și *é* (*wé*: *é*), „viespe“ se zicea *wés* iar „albina“ *és*. Iată o omonimie jenantă. Pe de altă parte, în aceeași regiune, „păsări“ se zicea *ézé(s)* și *wézé(s)* (< *AUCELLUM*). Așa dar, „le vol d'ézé(s)“ însemna în acelaș timp „sborul păsărilor“ (*le vol d'ézés*) și „sborul albinelor“ (*le vol dez és*). Pentru a evita această omonimie, unul din termeni a dispărut: s'a întrebuițat, pentru a desemna păsările, termenii ca *jeune*, *alouette*, *oiselet*, *moineau*. Pentru a nu pierde pe *é*, prea redus, graiul din Ile de France a împrumutat

tiale; mais du moins, on s'occupe seulement des formes les plus anciennes de chaque groupe, et on laisse tout le développement ultérieur à la grammaire comparée des divers groupes de la famille. Les romanistes, qui ont toutes sortes de données pour poser le roman commun; se sont exercés à mettre sous une même couverture des renseignements se rapportant à des développements distincts“.

1. J. Giliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, p. 19 urm.

pe *ep* din Picardia, de unde *ê-ep*, *és-ep* și *mouche-ep* care au devenit *essette* și *mouchette* (așa dar, nici *essette*, nici *mouchette*, nu sînt diminutivi).

După cum vedeți, realitatea lingvistică e mult mai complicată de cum ne-am fi închipuit. Vederei simpliste a romanistilor reconstructori, care ne-ar fi spus că *avette* derivă dintr'un *APITTA neatestat sau că *mouche à miel* reprezintă un *MUSCA AD MEL, Gilliéron îi substituie tabloul complicat, dar veridic, al istoriei lui *apem*, din veacul al 9-lea până în zilele noastre. Comparatismului reconstructor și ascendent, Gilliéron îi opune comparatismul care diferențiază, coborîndu-se dela forma latină pînă în zilele noastre; *ef* din Nordul Franței reprezintă pe *apem*, ne-ar spune cei dintâi, mulțumindu-se cu această constatare. Nu, ne spune Gilliéron, ci și *apem* a devenit aci *ef*, acolo *avette*, dincolo *mouchette*, etc.

Pentru regiunea parisiană, putem, așa dar, să stabilim următoarea filiațiune: 1. *ef*, pl. *es*; 2. *es*; 3. *ep*; 4. *é-ep*; 5. *mouche-ep*; 6. *mouchette*; 7. *mouche à miel*; 8. *mouche-abeille*; 9. *abeille* 1.

Cum vedeți, Gilliéron nu face decît să aplice metodele romanismului tradițional: dar, pe cînd romanistii reconstructori se încapăținează să aplice cadrele dezvoltării limbii latine tuturor limbilor romanice, Gilliéron și elevii săi caută să explice fonetica limbilor romanice independent de latină. Cu alte cuvinte, după cum observă cu dreptate D. Terracher, ne este indiferent dacă *i* francez derivă din *ē* lat. + *i* (lit), din *k + ē* (*clre*) sau din *ī* (*vif*) 2; ceea ce ne importă, este de a ști care era stadiul limbii franceze la o epocă anumită. Cărțile care tratează despre fonetica istorică a limbilor romanice nu pun în lumină tendințele proprii ale limbilor studiate; și este un non-sens de a face diferența între consoanele inițiale și consoanele intervocalice ale unei limbi romanice, odată ce tratamentul a fost același în ambele situații. Cînd Diez a creat gramatica limbilor romanice, era firesc ca s'o alcătuiască după planul gramaticii comparative a limbilor indo-europene, care i-a servit de model. Dar astăzi sîntem în drept să cerem altceva dela o gramatică istorică a unei limbi romanice.

Pe de altă parte, geografia lingvistică, prin precisiunile de datare și de localizare, a adus un important ajutor etimologistului: a vorbi de un cuvînt vechiu francez, vechiu italian, sau vechiu provansal este ceva foarte vag; dar a vorbi de cutare cuvînt, atestat la cutare dată în cutare localitate, această e cu totul altceva: dintr'odată, sîntem transportați pe un teren solid și real 3.

1 *Op. cit.*, p. 16.

2 A. Terracher, *Autour de l'Atlas lingüistic de Catalunya*, *Rev. de linguistique romane*, I, 1925, p. 443-444.

3 Terracher, *op. cit.*, p. 454. Cf. M. Roques, *Méthodes étymologiques*, *Journal des savants*, 1905, p. 419-433.

Gilliéron a pus în lumină rolul *etimologiei populare* și a insistat cu dreptate asupra importanței elementului psihologic în dezvoltarea limbilor. Iau ca exemplu cuvintele *mouchette* (*mouchatte, mouchotte*) și *essette* din estul Franței și din Elveția, care desemnează „albina”. Aci n'avem de-a face cu termeni diminutivi (din *mouche* sau *es* + sufixul *-ette*) și, prin urmare, aceste cuvinte nu trebuiesc traduse prin „petite mouche” 1. În adevăr, am văzut mai sus că *mouchette* și *essette* nu sînt decît *mouche-ep* și *es-ep*, care, ne avînd nici un sens, au fost imediat transformați de popor în *mouchette, essette*.

Unele din explicațiile lui Gilliéron sînt basate pe conflictele produse de *omonimie*; acei care au ridicat această explicație la gradul de principiu au comis însă o eroare, pentru că Gilliéron a făcut apel la omonimie numai în cazuri bine determinate, cînd ambianța geografică îi arăta clar că omonimia s'a produs în adevăr 2. Un exemplu curios se găsește în sudul Franței, unde GALLUM „cocoș” a dispărut și a fost înlocuit cu *faisan* și *vicaire*; în această regiune, *-tt-* corespunde lat. *-ll-*: **gat*, numele cocosului, se confundă, deci, cu *gat*, numele pisicii (< GATTUM, cf. it. *gatto*); de aci, dispariția unuia din termeni 3.

Și acum, înțelegeți de ce *abeille* din nordul Franței nu are nimic de a face cu lat. *apicula* și de ce raportul *abeille* < *apicula* nu exprimă o realitate decît în sudul Franței. Pricepeți, în același timp, cît de îndepărtată de realitatea faptelor este părerea lui Gaston Paris, care crede că graiul fiecărei localități din Franța reprezintă tradiția latină neîntreruptă 4. Contrarul, după cum ați văzut, este adevărat: mulțumită lui Gilliéron, știm astăzi că cuvintele latine importate în Gallia n'au „prins” la fel în toate localitățile; o localitate a împrumutat, în anumite condițiuni,

1 J. Gilliéron, *Atlas linguistique de la France. Compte rendu de M. Thomas*, p. 10; Id., *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, p. 290: „*Essette*” „petite abeille”? Mais il n'y a pas de „petites abeilles” et de „grandes abeilles”, de „petites es” et de „grandes es”.

2 Conflictul omonimic nu se produce atunci cînd unul din cuvinte (de ex. un cuvînt care desemnează „albina” și „roiul aibinelor”) e întrebuințat rar în sensul al doilea sau cînd cuvintele sînt de gen diferit: fr. *la livre* și *le livre, la moule* și *le moule*, v. J. Gilliéron, *op. cit.*, p. 45 și 58: „Le rôle destructeur de l'homonymie n'apparaît que lorsque le parler a pleine conscience du caractère intolérable des conflits, on n'essaye d'y remédier qu'après expérience d'une gêne intolérable”. Importanța omonimiei, ca principiu de explicație, fusese văzută de Diez: „La nouvelle langue [latina populară care a dat naștere limbilor romanice] ne paraît plus admettre aussi aisément que l'ancienne des mots homonymes ou ayant une grande ressemblance, car elle avait perdu deux puissants moyens de les distinguer... Beaucoup de mots de cette classe, surtout s'ils étaient du même genre, doivent donc être sacrifiés à la clarté” (Fr. Diez, *Introduction à la grammaire des langues romanes*, fr. G. Paris, Paris, 1863, p. 63).

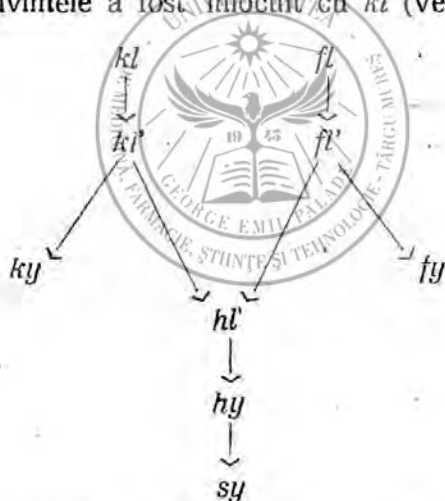
3 Gilliéron-Roques, *Études de géographie linguistique*, p. 121 urm.

4 G. Paris, *Mélanges linguistiques*, p. 437 și 443: „Nous parlons latin... Les parlers vulgaires sont... le résultat de l'évolution spontanée, variée suivant les lieux, du latin importé en Gaule par la conquête romaine”.

cuvîntul dela altă localitate. Nimeni nu poate afirma astăzi că cutare cuvînt auzit în cutare localitate este autohton acolo, și reprezintă, printr'o continuitate neîntreruptă, cutare cuvînt latin 1. Cum vedeți, importanța operei lui Gilliéron este de a fi pus în lumină marele rol ce l-a jucat *împrumutul* în istoria limbilor. *Împrumuturile* lexicale pot provoca *false regresii*: în unele localități găsim cuvinte care au suferit tratamente fonetice neexplicabile prin jocul natural al legilor fonetice. Un bun exemplu ne este oferit de termenul care desemnează unealta cu care se bate grîul, fr. *fléau*. În unele localități din Franța, cuvîntul apare cu un tratament neobișnuit al grupului inițial: *kyoe*, *'kyo*, *kl'a* (treccrea lui *fl* la *kl* e imposibilă). Acest tratament se poate explica în două feluri:

1. sau cuvîntul care desemnează unealta cu care se bate grîul a fost împrumutat altei localități supt forma *kl'o*, de ex., și intrînd în seria cuvintelor cu *kl* inițial original, a suferit, în urmă, tratamentul acestei serii (de ex. *kyo*).

2. sau, într'o localitate anumită, *kl-* și *fl-* au ajuns la o etapă comună *hl'* și, supt influența limbei franceze comune, *hl'* inițial din toate cuvintele a fost înlocuit cu *kl* (vezi filiera) 2:

Gilliéron a dat multe exemple, în studiile sale, de „contaminări” lingvistice: individul dintr'o localitate așezată la limita dintre două pronunțări diferite ale aceluiași cuvînt, combină amîndouă formele fonetice pe care le aude și dă naștere unei forme de compromis. Astfel, într'o localitate din Franța, Edmont a cules forma *urlo* „oală” (< OLLA); ea se explică prin prezența formelor *uro* și *ulo* în localitățile vecine 3.

1 Gilliéron-Mongin, *Scier dans la Gaule romane du sud et de l'est*, p. 24-25.

2 Gilliéron-Mongin, *ibid.*, p. 26. Gilliéron-Roques, *op. cit.*, p. 49 urm.

3 J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, p. 13.

În cursul studiilor sale, Gilliéron a avut prilejul să puie în lumină acțiunile reciproce ale cuvintelor unul asupra celuilalt, în înlănțuirea vorbirii. În Picardia și în Valonia, lat. *aurea merula* desemna odinioară „grangurul”. Dar, din cauza omonimiei, *merula* dispăre și *oire mele* denumește „mierla”; cuvântul a fost transformat apoi, prin jocul legilor fonetice, în *wermel* (alternanța *we* : *e* < *oi*) : amândoi termenii sînt reuniți într'unul singur 1. Dar transformarea nu se oprește aci : *une oire mele* devine *u(ne) wermel*, potrivit aceleiași tendințe, și, prin etimologie populară, trece în urmă la *une nwermer*, în care recunoaștem cuvintele „noire” și „mère” (= pasăre) 2.

Să vedem care sînt celelalte achizițiuni nouă ale geografiei lingvistice. Geografia lingvistică a adus o soluțiune definitivă chestiunii „dialectului” și a „granițelor” dintre dialecte, probleme care au provocat o literatură abundentă. În adevăr, se știe acum că nu există limite dialectale precise, ci numai limite de fapte dialectale : fiecare fapt lingvistic își are limitele proprii, și aria lui de răspîndire nu corespunde cu aria de răspîndire a altui fapt dialectal. Așa dar, a defini un dialect luînd în considerație o singură caracteristică, este arbitrar. Dar, între două dialecte, se poate delimita o zonă în care se întîlnesc mai multe limite de fapte izolate. Pe de altă parte, geografia lingvistică a adus o vie lumină asupra perioadei dintre limba comună și limbile ulterioare. Dela 1905 încolo, au apărut o serie de lucrări de mare importanță, izvorite din școala lui Gilliéron : mulțumită studiilor și Atlaselor d-lor Oscar Bloch, Ch. Bruneau, Millardet și Terracher 3, știm astăzi mai bine care sînt trăsăturile originale ale limbei franceze. Gilliéron și elevii săi au pus în lumină felul în care s'a petrecut și se mai petrece încă supt ochii noștri lupta dintre limba franceză comună și graiurile locale : constatările care au fost făcute cu acest prilej sînt de cea mai mare însemnătate pentru lingvistica generală.

Importanța „lucrului” pentru determinarea istoriei unui cuvînt a fost expusă de Gilliéron într'o lucrare celebră, consacrată verbului *scier* în Franța 4. Chestiunea legilor fonetice, care au

1 Cf. fr. *lierre* < *le* + v. fr. *iere* (< HEDERA) și *loriot* < *le* + v. fr. *oriot* (< AUREOLUM), Nyrop, *Gr. hist. de la langue française*, I, § 489.

2 J. Gilliéron, *op. cit.*, p. 298—299.

3 Oscar Bloch, *Atlas linguistique des Vosges méridionales; Lexique français-patois des Vosges méridionales; Les parlers des Vosges méridionales; La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris, Champion, 1914—1921. Ch. Bruneau, *Etude phonétique des patois d'Ardenne; Enquête linguistique sur les patois d'Ardenne*, 2 vol., Paris, Champion, 1913—1926. G. Millardet, *Petit atlas linguistique d'une région des Landes; Études de dialectologie landaise*, Toulouse, Privat, 1910. A. L. Terracher, *Les aires morphologiques dans les parlers populaires du Nord-Ouest de l'Angoumois (1800—1900); Atlas*, Paris, Champion, 1914.

4 Gilliéron-Mongin, *Scier dans la Gaule romane du sud et de l'est*, Paris, 1905.

suscitat lungi discuțiuni, a căpătat de asemenea o nouă înfățișare multumită geografiei lingvistice: în loc de a considera serii fonetice (de ex. $k + a$), Gilliéron ia în considerație cuvântul izolat (*chant, champ*)¹. Faptul că fiecare cuvânt își are istoria proprie, justifică acest procedeu, care are drept urmare faptul că fiecare cuvânt își are legea proprie. Gilliéron n'a trăit ca să-și precizeze ideile asupra acestei chestiuni: se pare, însă, că se oprise la concluzia că legile fonetice pleacă dela un cuvânt și sint generalizate, în urmă, asupra tuturor cuvintelor care conțin fonemul modificat și care sint susceptibile de a suferi modificarea².

În rezumat, Gilliéron a arătat cât de complexă e viața unei limbi și a aruncat o vie lumină asupra acțiunilor și reacțiunilor care s'au petrecut în limba franceză vorbită, în cursul veacurilor. Acțiunea conștientă a individului asupra limbii vorbite a avut un rol covârșitor în desăvârșirea acestui proces: meritul lui Gilliéron este de a fi pus în lumină importanța acestui factor.

Acestea sint, expuse foarte pe scurt, inovațiunile aduse de geografia lingvistică. Importanța lor este atât de mare, perspectivele care se deschid înaintea noastră atât de vaste și bogate în făgăduinți, încît veți înțelege de ce, pentru toți linguiștii care judecă în deplină libertate de vederi, numele lui Gilliéron figurează alături de acela al lui Fr. Diez. În adevăr, atât prin noul instrument de muncă pe care ni l-a dăruit Gilliéron cît și prin studiile magistrale în care a arătat care sint concluziile care pot fi trase din examinarea noului material, știința romanisticii și lingvistica generală au făcut un mare pas înainte. Prefuturindenii, în țările romanice, s'au alcătuit sau se alcătuiesc *Atlase lingvistice*³; fie ca și la noi, îndemnul marelui dispărut să dea roadele dorite și să putem aduce în curînd modestul nostru tribut științei generale.

Dați-mi voie, înainte de a termina, să evoc, în citeva cuvinte, figura lui J. Gilliéron, așa cum l-am cunoscut la École des Hautes Études, în 1921 și în anii următori. Puțini, mai mult decît dînsul, au suferit patimile omului de știință, în căutarea adevărului. Gilliéron cerea elevilor săi un efort apreciabil pentru a se desbăra de vechile metode, lucru nu tocmai ușor. L-am auzit de nenumărate ori sfătuindu-și auditorii să părăsească gramaticile, dicționarele și lexicurile, și să iasă la aer liber. Este incontestabil că realitatea lingvistică și se înfățișează într'un fel

1 V. Terracher, *Géographie linguistique, histoire et philologie*, p. 312-313.

2 J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, p. 199, n.

3 V. S. Pop, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, Paris, 1927, passim.

între patru ziduri și într'alt fel la umbra unui pom. Gilliéron a biruit rutina după o luptă aprigă. Numai acei care l-au urmat pe căile larg deschise de dînsul, pot aprecia la dreapta ei valoarea importanța operei sale, care sporește în fiecare zi: înălțimea munților se judecă din depărtare.

Las să urmeze cîteva indicații bibliografice, pentru acei care ar dori să urmărească mai de aproape problemele puse de geografia lingvistică. Am omis din înșirarea lucrărilor consacrate geografiei lingvistice, tot ceea ce am crezut că nu merită să fie consultat; așa dar, nemenționarea numelui unor autori nu e datorită scăpării din vedere, ci răspunde unei preocupări critice.

I. BIOGRAFIA ȘI BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR LUI J. GILLIÉRON.

Bibliografia care urmează nu cuprinde lucrările anterioare publicării *Atlasului*, care nu interesează doctrina geografiei lingvistice. Datele biografice și bibliografia completă se găsesc în Mario Roques, *Jules Gilliéron, 1854—1926. Notes biographiques et bibliographie*, Paris, 1926 [cu portretul lui Gilliéron] (extras din *Annuaire de l'École pratique des Hautes Etudes*, section des sciences historiques et philologiques, 1926—1927); 8°, 22 pag. (cf. înțîmpinarea lui L. Spitzer, *Literaturblatt für germ. und roman. Philologie*, 48, 1927, col. 111—112). Se pot consulta și următoarele notițe necrologice [n'am putut consulta la București articolele lui Clédat și Spitzer, indicate aci după *Romania*, 52, 1926, p. 544]:

L. Clédat, *Rev. de philologie française et de littérature*, 38, 1926, p. 87—88.

Iorgu Iordan, *Arhiva*, 33, Iasi, 1926, p. 223—225.

S. Pop, *Dacoromania*, IV, 1927, p. 1531—1537.

M. Roques, *Romania*, 52, 1926, p. 218—219.

L. Spitzer, *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, 48, 1926, p. 506—511.

A. Terracher, *Rev. de linguistique romane*, II, 1926, p. 1.

B. A. Terracini, *Archivio glottologico italiano*, sezione neolatina, XX, 1926, p. 150—164.

Alte notițe necrologice, apărute în ziarele sau revistele elvețiene, sînt indicate în *Romania*, 52, p. 220.

1. *Atlas linguistique de la France. Notice servant à l'intelligence des cartes*; Paris, Champion, 1902; 8°, 55 pag.

2. *Atlas linguistique de la France* publié par J. G. et E. Edmont; Paris, Champion, 1902—1910; folio, 1920 hărți.

3. *Atlas linguistique de la France. Compte rendu de M. Thomas*; Paris, Champion, 1904; 8°, 23 pag.

4. *Étude de géographie linguistique. Scier dans la Gaule romane du sud et de l'est*, par J. G. et J. Mongin; Paris, Champion, 1905; 8°, 30 pag. și 5 hărți.

5. *Table de l'Atlas linguistique de la France*, par J. G. et E. Edmont; Paris, Champion, 1912; 8°, VII—519 pag.

6. *Étude de géographie linguistique. L'aire clavellus d'après l'Atlas linguistique de la France*; résumé de conférences faites à l'École pratique des Hautes Études en 1922; Neuveville, Canton de Berne (Suisse), Beerstecher, 1912; 8°, 27 pag. cu 7 hărți sau tablouri.

7. *Études de géographie linguistique d'après l'Atlas linguistique de la France*, par J. G. et Mario Roques; Paris, Champion, 1912; 8°, X—155 pag. cu 17 hărți sau tablouri.

8. *Atlas linguistique de la France* publié par J. G. et E. Edmont: Corse; Paris, Champion, 1914; folio, 399 hărți.

9. *Étude de géographie linguistique. Pathologie et thérapeutique verbales: I. Chair et viande; la neutralisation de l'article défini; à propos de clavellus*; résumé de conférences faites à l'École pratique des Hautes Études; Neuveville, Beerstecher, 1915; 8°, 56 pag. și 3 hărți.

10. *Étude de géographie linguistique. Pathologie et thérapeutique verbales: II. Mirages étymologiques*; résumé de conférences faites à l'École pratique des Hautes Études; Neuveville, Beerstecher, 1915; 8°, 51 pag. și 4 hărți sau tablouri.

11. *Généalogie des mots qui désignent l'abeille d'après l'Atlas linguistique de la France*; Paris, Champion, 1918; 8°, 360 pag. și o hartă (Bibliothèque de l'École pratique des Hautes Études, sciences hist. et philologiques, fasc. 225).

12. *Étude sur la défektivité des verbes. La faillite de l'étymologie phonétique*; résumé de conférences faites à l'École pratique des Hautes Études; Neuveville, Beerstecher, 1919; 8°, 135 pag.

13. J. G. et E. Edmont, *Atlas linguistique de la France; Suppléments*, tome I, Paris, Champion, 1920; 8°, 308 pag.

14. *Étude de géographie linguistique. Pathologie et thérapeutique verbales: III...*; résumé de conférences faites à l'École pratique des Hautes Études; Paris, Champion, 1921; 8°, 111 pag.

15. *Pathologie et thérapeutique verbales*; Paris, Champion, 1921; 8°, 202 pag. (Collection linguistique publiée par la Soc. de linguistique de Paris, XI).

16. *Les conséquences d'une collision lexicale et la latinisation des mots français; Cinquantenaire de l'École pratique des Hautes Études*, pag. 55—74; Paris, Champion, 1921 (Bibl. de l'École pratique des Hautes Études, sciences hist. et philologiques, fasc. 230).

17. *Les étymologies des étymologistes et celles du peuple*; Paris, Champion, 1922; 8°, 67 pag.

18. *Ménagiana du XX-e siècle*; Paris, Champion, 1922; 8°, 23 pag.

19. *Thaumaturgie linguistique*; Paris, Champion, 1922; 8°, 159 pag. (Collection linguistique publiée par la Soc. de linguistique de Paris, XIII).

II. GEOGRAFIA LINGUISTICĂ.

A. Meillet, J. Gilliéron, et l'influence des parlers locaux sur le développement du romanisme, in *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, Champion, 1921, p. 305 urm.; Id., *La géographie linguistique*, in *La méthode comparative en linguistique historique*, Paris-Oslo, 1925, p. 60 urm.; L. Spitzer, J. Gilliéron, *La faillite de l'étymologie phonétique* (dare de seamă), *Literaturblatt für germ. und roman. Philologie*, 41, 1920, col. 380—397; Iorgu Iordan, *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft*, in *Festschrift für W. Streitberg*, Heidelberg, C. Winter, 1924, p. 596—608; A. Terracher, *A propos de la Généalogie des mots qui ont désigné l'abeille* și darea de seamă asupra lui J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXI, 1918, p. 147 urm. și 231 urm.; Id., *Géographie linguistique, histoire et philologie* (cu prilejul apariției cărții lui G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes*, Montpellier-Paris, 1923), *ibid.*, XXIV, 1925, p. 259 urm.; Id., *Autour de l'Atlas linguistique de Catalunya*, *Revue de linguistique romane*, I, 1925, p. 440 urm.; S. Pop, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, Paris, J. Gamber, 1927 (extras din *Mélanges de l'École roumaine en France*, 1926); Id., *Jules Gilliéron, Dacoromania*, IV, 1927, p. 1531—1537; B. A. Terracini, *In morte di Jules Gilliéron*, *Archivio glottologico italiano*, sezione neolatina, XX, 1926, p. 150—164.

III. GILLÉRONIANA.

Am reunit aci, supt diferite rubrici, câteva pasagii caracteristice din opera lui Gilliéron. Acelor care doresc să abordeze direct lectura studiilor lui Gilliéron, li se recomandă să înceapă cu n-le 3, 4 și 7 (cifrele trimet la n-le de ordine ale bibliografiei dată aici mai sus), după care vor putea trece la celelalte opere, „genealogia albinei” rămânând să fie consultată cea din urmă.

1. **Legile fonetice.** „On voit... combien... il faut peu de chose pour faire naître une loi qui, prenant naissance en un ou deux mots, se répercute

sur toute la masse linguistique phonétiquement congénère. Ne serait-ce pas là l'origine même de bien des lois phonétiques qui commenceraient par un mot, et finiraient par s'appliquer à tous ceux qui ont le caractère modifiable de la modification apportée à ce mot?" (11, p. 199, n.). „Implacable régime de la phonétique et des nécessités où s'est trouvée la langue pour obvier aux collisions d'homonymes intolérables engendrées par l'application régulière des lois phonétiques... Ce que serait notre langue nationale si l'évolution phonétique du latin avec ses rigueurs sémantiquement perturbatrices n'avait pas été contrebalancée par des facteurs d'ordre psychologique, dont la nature thérapeutique a été généralement méconnue. Tel est principalement la reprise de contact avec le latin. Celle-ci s'est produite en tout temps et dès l'origine de la langue, mais elle s'est produite surtout à l'époque de la Renaissance, époque où les parlers populaires, réduits à l'état de patois, ne reçoivent plus l'afflux du latin que par l'intermédiaire de la langue littéraire. Cette reprise de contact avec le latin a permis au français littéraire d'échapper à l'action dissolvante de la phonétique, de revivifier momentanément par ses prêts lexicaux les parlers populaires : ceux-ci étaient en proie à une anarchie qui résultait de leur condition d'illétrés soumis à un régime phonétique confondant les mots les uns avec les autres, et contre lequel, désunis et sans direction régionale stable, ils réagissent d'une façon le plus souvent inefficace, au plus haut degré perturbatrice, et produisant de nouvelles équivoques imprévues" (11, p. 14). „Sur la constitution des parlers en dialects, à l'éclaircissement de laquelle la dissection phonétique n'a qu'une part critique la plupart du temps chronologiquement incontrôlable, partant indifférente, puisque l'état phonétique n'est qu'un vêtement continuellement rapiécé et rafistolé au cours des âges, et auquel il ne reste souvent de son état primitif, qu'une misérable pièce, et encore!" (12, p. 95-96).

2. Condiționile în care se prezintă cuvintele în răspunsurile la chestionarul lingvistic. „La production du mot à l'état isolé implique de la part du sujet un choix entre les multiples formes du mot en travail dans la phrase, c'est à dire dans son seul état de véritable vie" (3, p. 21). „L'Atlas fait par Edmont est à l'Atlas tel que nous l'aurions fait nous-même ce qu'est un manuscrit comparé à une édition critique, soit disant définitive, d'un vieux texte" (11, p. 13).

3. Inovatiile aduse de geografia lingvistică. „On m'a reproché (à propos de ma brochure *Pathologie et thérapeutique verbales*) de conduire les jeunes linguistes dans une salle d'hôpital. Qui dit mort, dit maladie; qui dit transformation, dit guérison; qui dit vie, dit nécessité de vivre! Où devais-je donc les conduire? Au bal masqué, où tourbillonnent les mots, et où des maîtres de danse, à chaque entrée et à chaque départ, enregistrent des noms sans autre formalité d'enquête sur les causes de départ et d'arrivée pas plus d'ailleurs que sur celles qui font changer de masques aux premiers participants?" (14, p. 35). „Ce qu'il fallait, c'était oublier ce que nous savions, puisque nous n'étions pas en mesure de discerner ce que nous savions de ce que nous croyions savoir, et nous aurions fait de même s'il s'était agi de l'exploration de notre parler, ne sachant y distinguer ce qui nous aurait été propre de ce qui pouvait être commun aux autres". (11, p. 12). „M. Thomas semble n'avoir pas vu que les conditions géographiques dans lesquelles les faits linguistiques se présentent sont par elles seules démonstratives d'autres faits et constituent une source d'information historique dont l'exploitation ouvrira une nouvelle ère à l'étude du langage" (3, p. 8).

4. Omonimia. „On a tenté soit de nier, soit de mettre en doute, soit de restreindre le rôle délétère de la phonétique en tant que créatrice de produits homonymes qui obligent le parler à rémanier son patrimoine lexical, le contraint constamment à un travail de réparation. Nous croyons pouvoir prétendre qu'il n'est aucune loi phonétique qui, dans le long cours d'un parler, s'effectue sans causer des dommages nécessitant une oeuvre de réparation et des modifications de tout ordre, que la phonétique est responsable de la disparition d'une grande partie des mots du patrimoine latin, qu'une

foule des disparus sont des déchets de l'usure phonétique, que'une foule de mots nouveaux sont des compensations, plus ou moins heureuses, à ces déchets" (9, p. 14). „Le rôle destructeur de l'homonymie n'apparaît que lorsque le parler a pleine conscience du caractère intolérable des conflits, on n'essaye d'y remédier qu'après expérience d'une gêne intolérable" (11, p. 58).

5. **Rolul limbei comune.** „L'impuissance des patois à sortir des embarras lexicaux où les mettaient leurs lois de transformation et la nécessité où ils se sont trouvés de recourir au français littéraire ont prélué à la révolution qui devait les faire disparaître et centraliser linguistiquement la France" (11, p. 59).

6. **Geologia lingvistică.** „Le têt d'une moule ramassé dans une rue de Paris n'a pas la même importance quand il s'agit de rechercher l'origine et l'histoire de son espèce que celui qu'on a recueilli dans un des terrains, ou secondaires ou tertiaires, qui recouvrent notre globe. Il en est de même pour les mots. Rien de plus imprudent que de spéculer sur un mot isolé: nous voulons dire placé dans l'isolement artificiel du lexique et comme arraché à son milieu naturel. Un mot a ses conditions géographiques précises qu'il importe avant tout de déterminer. Un fait géographique est souvent la clef de son histoire. De par les conditions géographiques, une étymologie, possible ailleurs, est impossible là. Si des couches de mots coexistent actuellement sur le sol, il y a lieu de montrer que l'une est par rapport à l'autre un sous-sol et ainsi de suite: nous devons réaliser d'abord une géographie ou géologie du langage qui nous permettra de situer les mots chronologiquement, de définir leurs rapports, de reconstituer leur genèse. C'est l'étude des cartes de l'Atlas linguistique qui a fait ressortir à nos yeux l'importance primordiale de ce point de vue négligé jusqu'ici: la distribution géographique du mot" (4, p. 3). „Là où la science phonétique abandonnée à ses ressources n'atteint qu'un sol et croit avoir touché le sol latin, la géologie linguistique retrouve deux sous-sols latins... Elle met en pleine lumière le danger couru par l'étymologiste appuyé sur la phonétique pure: celui d'interpréter comme le produit d'une évolution autochtone régulière et en partant du latin, une forme qui ne s'est implantée sur un point qu'au milieu du XIX-e siècle peut-être, une forme d'une romanité tertiaire ou quaternaire, immatriculée par les patois et revêtue par eux d'un aspect auquel les variations de leur vitalité phonétique nous défendent d'accorder la moindre confiance" (4, p. 24).

7. **Aspectele romanisărei în Galia.** „Quelle conception intolérable que d'admettre dans la Gaule romane à l'époque de sa latinisation une réceptivité égale, ou à peu près égale, sur tous les points, alors que cette réceptivité était subordonnée à la diversité infinie des besoins, des états sociaux, des mille manières de sentir et d'agir? Tous les individus du lexique latin devaient-ils rencontrer partout un droit égal, et un droit également durable à la vie? Autant admettre qu'une pluie qui tomberait avec la même abondance sur toute la France pénétrerait le sol à une profondeur égale, *quelle que soit la nature du sol*. Un mot latin pouvait ne *prendre* que sur un point qui seul avait la chose ou l'idée, et c'est ce point qui l'a fourni aux autres quand ils ont eu la chose ou l'idée. Folie encore de croire que le matériel latin, à travers toutes les péripéties que peut endurer pendant plus de quinze cents ans la vie d'une commune de France, s'y soit conservé à peu près constant. La vie étant toute l'activité économique et morale de l'homme, il n'y a pas un mot qui ne puisse être atteint, il n'y a pas un mot qui ne puisse se ranger parmi les Culturwörter,—qui ne soit, qui n'ait été, en acte ou en puissance, un mot voyageur... Il est clair que l'uniformité lexicale présente d'une aire [donnée]... est un aboutissant, qu'elle est non pas *unité* mais *uniformisation*" (4, p. 25). „La réflexion et les faits s'accordent pour détruire cette fausse unité linguistique dénommée patois, cette conception d'une commune ou même d'un groupe qui serait resté le dépositaire fidèle d'un patrimoine latin. Si le hasard avait voulu qu'un patois échappât à toutes les vicissitudes que nous venons de décrire et répondit à cette définition, le fait serait absolument indémontrable" (4, p. 27). „La phonétique originale, celle qui affecte seule les mots qui lui sont soumis depuis l'époque latine et dont

le nombre, déjà restreint actuellement, diminuera à chaque étude sérieuse qui sera faite d'un mot roman" (11, p. 52).

8. **Imprumutul.** „Quand on étudie de près un patois, on s'aperçoit très vite que la plupart des mots du vocabulaire courant sont d'origine exotique, notamment française. Un noyau lexical représentant une tradition phonétique s'assimile les apports de tous les âges avec un sentiment des équivalences qui varie naturellement à l'infini selon les patois et le moment de ces patois. L'oeuvre de l'assimilation se fait par des étapes, des intermédiaires qui la facilitent, lui ôtent tout ce qui semblerait appeler un effort trop conscient du patois. Le patois x reçoit le mot, non de Paris, mais de Limoges, et dès lors il peut l'incorporer au moyen d'une retouche phonétique légère et qui est à peine sensible pour lui. Ce travail produit des résultats plus ou moins hereux, c'est à dire plus ou moins conformes à ce qu'on a considéré comme la phonétique locale, ou régionale" (4, p. 25-26).

9. **Etimologia populară.** „L'étymologie populaire est un des facteurs les plus importants dans la formation de la langue, et sa connaissance imparfaite a induit en erreur les phonéticiens qui ne voient guère dans la constitution de la langue que l'élément mécanique et ne se sont pas suffisamment préoccupés de l'autre élément, de l'élément psychologique, qui ont classé les mots selon leur manière de se comporter à l'égard des lois phonétiques qu'ils établissaient et ont établi des catégories où se marient des mots foncièrement disparates mais unis par un commun respect des lois et d'où sont exclus des mots plus apparentés pour avoir, inspirés par des raisons supérieures, enfreint les mêmes lois. De là la division arbitraire en mots savants et mot populaires. C'est à toutes les époques de la langue que se manifeste l'étymologie populaire, et qu'elle soustrait aux lois phonétiques des mots qu'elles auraient broyés et la plupart du temps condamnés à produire des équivoques, et par conséquent à provoquer et à activer l'emprunt à des langues étrangères, notamment au latin classique (11, p. 223-225). „Je veux chercher à convaincre que *La faillite de l'étymologie phonétique* n'est pas un titre de réclame, mais qu'il renferme l'expression exacte de ma pensée, que je résume ainsi: l'étymologie primaire n'a souvent qu'une valeur fugitive: une fois embarqué, le mot français vogue où le pousse le français, obéit à l'étymologie populaire, devient papillon, de chrysalide qu'il était et à l'état de quoi il reste selon les lexicographes" (14, p. 19). „Nous nous permettons, néanmoins, d'adresser aux jeunes gens un avertissement: vous travaillez à l'étymologie, mais souvenez-vous que le peuple y a travaillé avant vous. Souvenez-vous que les étymologies que vous présentent vos professeurs ne sont que le point de départ d'un mot français, qu'une fois détaché de sa souche, le mot est un oiseau qui a pris sa volée et suit les chemins que lui dictent les conditions atmosphériques de l'espace aérien et les rencontres qu'il peut y faire... Observez, comme si, à la base des évolutions, il n'y avait aucun mystère physiologique, mais simplement une oeuvre de réflexion, plus ou moins consciente, à laquelle votre raison peut atteindre" (12, p. 132-133).

Al. Rosetti

G A M E

Fiul risipitor

PARTEA I

III

Noaptea sosea mai curînd și întîrzia mai mult în odaia lui Marc. Creștetele copacilor purtau frunzișuri boțite, decolorate și fără viață, ca niște peruci. Trecuse vara.

La școala de comerț începeau să vie răspunsuri la apelul directorului. Nimeni nu primea cu simpatie propunerile de construcție. Instituțiile refuzau orice sprijin, sub cuvînt că le lipsesc fondurile. Din unele părți răspunsul era simplu și brutal. Cîteva adrese conțineau o proză pe patru pagini, cu fraze bombastice. La sfîrșit însă aflai același lucru: „imposibilitatea momentană de a se acorda sprijinul material cerut”. Directorul cetea și recetea pagăuile în care găsea ecouri din sentimentele lui. Pasiunea îl făcea să împrumute oricărui limbuz fărnice, dragoste pentru realizarea unei opere de bine obștesc. Învățase pe dinafară două dintre adresele cele mai mișcătoare, și le cita în orice împrejurare cu entuziasm. Marc, dimpotrivă, pierduse nădejdele dela început. Chiar din primele răspunsuri, văzu că inițiativa directorului are aceeași soartă în afară ca și înăuntru școlii. Nepăsarea, neîncrederea și bănuelile profesorilor se ceteau și printre rîndurile trimise de bănci, instituții, autorități. Orbirea directorului avea ceva copilăresc, ceva care îi amintea de tatăl său. Dragomir și Aristid Lecuja erau din aceeași generație. Orizontul lor măsura cam aceeași lungime de rază, cu mult prea scurtă și prea slabă, după judecata lui Marc.

Directorul socoti necesar să facă un al doilea rînd de adrese, mai amănunțite și în termeni cît se poate de energici. Secretarul se așeză la lucru, fără să-și mărturisească îndoelile. Scria de zeci de ori același conținut.

— Mîna s'a obișnuit să meargă singură, supusă și fără greșală, spunea el directorului, glumind. Dacă încerc să scriu altceva e zadarnic: după primul rînd bag de seamă că l-am compus cu ideile dumitale. Am vrut să fac un bilet de dragoste, dar n'am

izbutit să-l sffrșesc decît cu formula: „Astfel, după patruzeci de ani de funcționare, ne vedem în trista pozițiune...”

Mustețile directorului se mișcau peste un surîs naiv.

— Rîzi, rîzi, zicea Dragomir amenințîndu-l cu degetul, ca pe un școlar, dar am să văd ce-ai să mai spui cînd vom avea palatul nostru, cu o cancelarie luminoasă, și cu trei mașini de scris...

Cu cît trecea vremea, problemele amîinate mereu cereau lui Marc o soluție. Ghetele nu mai suportau a cincea vizită la cîrpaci. Prin forma, prin culoarea și prin eroismul lor de stîndard ciuruit, pantalonii pledau pentru o grabnică schimbare. Filip, cărui îi împrumutase micile lui rezerve, îl vestise că primește leafa ne-regulat și că greutăți de tot soiul îl silesc să întîrzie cu plata datoriei. De-acasă Marc n'ar fi cerut ajutor pentru nimic în lume. Mai degrabă l-ar fi rugat pe director să-i dea un acot.

Marc trecea prin piața Unirii, printre oameni bine îmbrăcați. Călca trăgînd piciorul foarte aproape de pămînt. Astfel nădăduia că nimeni nu va vedea absența aproape totală a tălpilor. „Gorki spune că trebuie să te primești pe tine așa cum ești. Filosofie foarte potrivită pentru vagabondul fără legături, sărac dar liber și stăpîn pe el. Eu ce vreau să fiu? Un om liber, stăpîn pe mine. Pe deasupra, mi-a căzut pe umeri sărăcia, hlamidă nedorită, dar onorabilă. Sînt deci un tovarăș de drum de-al lui Gorki. Numai înțelepciunea lui îmi lipsește. E vanitate și chiar necinste să vrei numaidecît să pari altceva decît ceiace ești...” Marc își luă iar mersul firesc și ridică ochii, retezînd cu privirea capul trecătorilor. Un tînăr cu înfățișare îngrijită cobora scările hotelului Traian. La vederea lui, Marc părăsi atitudinea pe care o încerca de cîteva momente și începu să alerge fără nici o poză. Odată cu prietinel se regăsisse pe sine, și bucuria lui era îndoită.

— Alecule! strigă, întinzîndu-i amîndouă minile. Bine-ai venit! Ai isprăvit lecțiile la prinții tăi?

— Nu încă, răspunse Alecu Damian, surizînd stingherit. Fața i se înegrise de soare. Marc regăsi expresia dulce a ochilor lui albaștri-verzi, nasul mare, veșnic roș, gura cu buza de jos groasă, răsrîntă într'un fel de grimasă disprețuitoare. Cînd rîdea, arăta dinți mici și toată figura căpăta o drăgălășie copilărească. Alcătuit din contraste, Alecu avea farmecul inexplicabil al aventurierilor.

— Nu mi-ai scris, cum ai făgăduit, îl muștră blind Marc.

— Adevărat, nu ți-am scris... Alecu își privi prietinel în ochi și zîmbi.

— Stai la hotel? Ești cu elevul tău?

— Nu, am descins aici deocamdată, până îmi găsesc cameră în oraș.

— Poți să stai la mine.

Alecu nu răspunse. Ochii lui căutau prin mulțime.

— Tot acolo locuiești? vorbi el într'un firziu.

— Da.

— Am să vin pe la tine. Acuma te rog să mă erți. Trebuie să întîlnesc pe cineva.

Alecu rîse, strînse febril amîndouă minile lui Marc și se depărtă brusc de el. Lumea se da deoparte din calea pasului său sigur.

Marc întîrzia pe loc. Nu-și putea desface privirea de silueta prietinelui.

Îl văzu cum se oprește, ia o poziție militară și salută adînc. Spre Alecu venea un efeb cu rochie de sport. Plete foarte negre și lucitoare îi coborau peste urechi; gîtul era subțire, cu ceafa masă. Fața cu linii sigure, aproape bărbătești, surîdea cu un aer mulțumit și protector în același timp.

— Prințesa! zise Marc închipuind într'o clipă un roman de dragoste. Era foarte potrivită aventura pentru firea lui Alecu. Totdeauna l-au hipnotizat pe el perspectivele de strălucire și mărire. Fiul părintelui Damian știa să-și aleagă prietiniile și să cultive legăturile încă de cînd era în gimnaziu.

Marc mai privi odată spre locul unde se întîlniseră cei doi tineri. Acum mergeau unul lîngă altul. Alecu vorbea mult, nu-și economisea gesturile. Prințesa se întorcea spre el cîteodată și izbucnea în rîs.

„Rîs plin de inconștientă cruzime“, hotări Marc, care avea idei romantice despre prințese. „Alecu e prea grăbit. Nu se fac salturile așa de ușor. Dela conacul princiar pînă la cerdacul popei Damian e drum lung...”

Marc porni să ia masa la madau Arhip. Acum se întrebă dacă prezicerile acestea răuvoitoare n'au izvorît cumva dintr'o comparație uniltoare pentru el.

* * *

Vacanța se sfîrșise. Mariana a mai scris odată din Tulucești, dar fratele ei îi răspunse, cași întăia dată, că „îl rețin ocupațiile“ în Iași.

Pe la mijlocul lui August, Marc primi o scrisoare dela tatăl lui.

Iubitul meu Marc-Aureliu,

Îți spun numele întreg, pentru că vreau să-ți amintesc înțelepciunea marelui împărat și strămoș, de care mi se pare că tu te-ai depărtat cam mult în vremea din urmă. Mîndria e foarte bună. Îți va folosi în societate. Dar nu se cuvine să te slujești de ea ca o armă împotriva familiei din sînul căreia ai eșit și în care vei rămîne toată viața.

Mie n'am să-mi pun în socoteală nici o greșală. Intotdeauna am urmat sfatul lui Marc-Aureliu (ți-l traduc, știind că nu ești prea bun prietin cu greceasca și latineasca): „în orice ceas din zi, la orice prilej, gîndește-te să te porți ca un adevărat Roman, ca un om demn de acest nume, fără nepăsare, fără să faci caz

de gravitate, cu dragoste pentru semenii tăi, cu libertate, cu dreptate“.

Cred că tu greșești când judeci cu asprime pe alții. Nu s'a văzut să i se întimple unui om o nenorocire pentru că n'a spionat ce se petrece în sufletul altor oameni. În schimb cel care nu știe ce este în adâncul inimii lui, acela nu va putea să înlătore nefericirea din cale-i.

Mariana mi-a spus că ai o slujbă și că îți câștigi singur existența. E foarte frumos și eu voiu fi ultimul să te împiedic de ați cuceri independența. Dar nu poți obține un concediu de zece zile? Tradiția casei noastre a fost ca în vacanță să ne adunăm cu toții sub același acoperiș. Aici la Tulucești e destul de bine. Sora ta și-a scris desigur că și-am pregătit demult odaia, unde ai să fii stăpîn absolut. Pe urmă, mai este un lucru principal: sănătatea. Cunosc din experiență ce înseamnă viața în străini, masa la birturi și locante. O lună de trai bun, cu bucate gătitе de Paraschiva, te-ar întrema. Gîndește-te că tu n'ai avut niciodată o constituție prea robustă.

Uitam să-ți scriu că Mariana și-a adus aminte de o veche datorie pe care o are către tine. Ți-a trimis banii eri sau astăzi.

Te îmbrățișă tatăl tău,

Aristid Lecuja

Cînd ceti întăia oară scrisul apăsăat, drept, cu litere rotunde al părintelui său, Marc se înduioșă, simți lacrimi în ochi și dacă ar fi fost acolo, în fața lui, l-ar fi sărutat pe obrazul aspru și i-ar fi cerut ertare. Bătrînul știa așa dar că îl judecă. Poate bănuia chiar că nu e de loc cruțător. Altfel n'ar fi vorbit despre oamenii care spionează sufletul altora. Fineța aceasta de observație îl surprinse pe Marc și-l făcu să roșească. „Tata cetește în sufletul meu mai bine decît mine“, își zise el, și se hotărî să plece la Tulucești. Dar a doua zi, reluînd scrisoarea, descoperi cu totul alte lucruri. „Întăiu cere să vin numai zece zile; pe urmă uită și vorbește de o lună întreagă. N'a putut să-și ascundă tendința lui autoritară și acaparatoare“. „Datoria Marianeii“, delicată născocire a lui Aristid Lecuja, îl supără pe Marc până la furie. „Nici de astădată n'a renunțat la obiceiul lui de-a mă umili. Imi aduce aminte că nu știu latinește. Ei și? Asta nu-i nimic. În defenitiv foarte bine că se mîndrește cu știința lui. Dar e odios să faci glume pe socoteala nevoilor mele cele mai urite și mai înjositoare“... Casa părintească, colonie de corali în adîncul sufletului, fu din nou acoperită de ape tulburi. „Am spus că nu mă voiu întoarce la el decît învingător. Acum ași părea mai degrabă un cerșetor. Marc Lecuja trebuie să-și țină făgăduiala“. O săptămînă întreagă scrise tatălui său, dar nu trimese nimic la Tulucești. Răspunsurile erau sau prea insolente, sau prea lipsite de bărbăție. Cel din urmă proiect de scrisoare i se păru bun.

Dragă tată,

Îți mulțumesc mult pentru invitația pe care ai ținut să mi-o faci singur, sacrificînd timp și trecînd peste unele susceptibilități foarte explicabile. Fiul tău—din punctul de vedere părintesc—e un ingrat. Dar și părintele—din punctul meu de vedere—e nedrept, rigid, neînțelegător. Le spun acestea pentru a explica întîmplări mai de mult. Acum îți mărturisesc foarte sincer că am devenit un copil ideal: țin din toată inima la tatăl meu, și nu-i impun nici un sacrificiu, de nici un fel. Pentru a păstra aceste frumoase calități însă, sînt silit să-mi amîn venirea acasă pe mult mai firziu. Patronul meu onomastic și sfătuitoarul tău înțelept, decretează: „Să fii blind și totuși neîndurat asupra hotărîrilor luate după o matură gîndire“. (Marc cita în grecește). Așa fac eu în momentul acesta. Sînt convins că rămînînd aici și lucrînd fără întrerupere („Să iubești munca și să fii asiduu“) îmi fac datoria și mă pregătesc pentru viață, care nu-i așa de ușoară ca atunci cînd dumneata aveai vrîsta mea. Crede-mă tată, nu înțelegi de loc vremea noastră; eu o văd limpede. Nimic nu-mi împiedică vederea: sînt din ultima generație. Pe cînd între privirile dumitale și viață, stăm noi copiii, care am devenit pentru părinți un scop unic, am acoperit restul, ne-am substituit universului întreg.

Dar poate cuvintele mele nu sînt de ajuns ca să te convingă. Invoc din nou pe Marc-Aureliu care în a șasea carte scrie: „Cînd îți faci datoria nu te întreba dacă ți-i cald sau frig, dacă ai sau n'ai nevoie să dormi, dacă ești blamat sau aplaudat, dacă vei muri sau vei înfilni vre-o primejdie“. Renunț cu stoicism la marea bucurie de-a sta împreună, renunț la odihnă, la plimbări, la bucatele Paraschivei. Mai drept ar fi să spun că amîn toate aceste plăceri pentru vremea cînd le voi merita.

Mariana are o memorie foarte defectuoasă. Datoria mi-a plătit-o de mult. I-am înapoiat banii și i-am făcut o lecție de finanțe, dovedindu-i că metoda de a plăti de două ori aceeași datorie duce la faliment.

Fiul tău, cu dreaptă și bărbătească dragoste

Marc

Niciodată n'a avut Marc mai mare nevoie de bani ca atunci cînd i-a venit mandatul dela sora lui. Cuprins de o exaltare eroică, încue suma într'un saltar. Alergă la director, făcu un împrumut din leafa de pe lunile viitoare și merse drept la un bijutier. Alese o brățară: lanț subțire țesut cu argint și boabe rare de mărgăritar. Negustorul se uita cu neîncredere la îmbrăcămintea clientului, și făcea semne misterioase lui Solomon băiatul din prăvălie.

Spre mirarea lor însă, Marc plăti brățara, adăugînd un suplimment pentru a fi trimeasă pe adresa Marianeii, la Tulucești.

Dela bijutier, Marc alergă acasă, luă banii din saltar și fugi la poștă, unde îi trimise cu mandat, tot Marianeii. După amiaza întregă, Marc plutii pe culmile orgoliului. Se învinsese pe sine.

Un vîrtej îl ridica sus, tot mai sus, deasupra tuturor slăbiciunilor lumești, și simțea amețeaala beată a triumfului desăvîrșit.

Spre seară, obosit, înfometat de exercițiul atîtor virtuți înalte, stomacul îi aminti că din punct de vedere fiziologic, e construit ca toți muritorii. Primul gînd al mîndrului erou fu să corupă impertinența epigastrului, oferindu-i un prînz copios. Însă, din motive economice, suprimase masa de seară la madam Arhip. Într'un restaurant nu putea să intre, nici într'un consum, nici chiar într'o fructărie. Se hotărî deci să pedepsească întregul sistem digestiv pentru lipsa lui de demnitate și materialismul fără orizont, cumpărîndu-i drept hrană pînă a doua zi, un modest covrig fără susan. „Dealței, își zise Marc, acesta e un bun început pentru antrenarea generală a organismului spre o sobrietate potrivită cu reducerea bugetului“.

Scrisoarea către Aristid Lecuja, în loc s'o pue la cutie, o ascunse într'o carte. Pe cînd îi copia cuprinsul pe curat, simțise cum ochii tatălui său îl privesc dojenitori. Niciodată nu le văzuse așa de deslușit izvorul de lumină obosită, luptînd din ce în ce mai greu cu ghiarele care se strîngeau pe tîmple, cu prăvălirea grea a pleoapelor umflate și roșii de nopți fără somn. Lui Marc îi fu rușine de toate răspunsurile proiectate pînă atunci, și amîna din nou scrisoarea datorită tatălui său.

În lipsa stăpînului, odaia lui Marc primi un oaspete. „Venise îndată după amiază. Nedelcu, care sta de vorbă cu nevasta portarului, îl cunoscu și se grăbi să-i deschidă ușa cu o cheie potrivită în grabă. Vînzătorul de ziare avea respect deosebit pentru domnul care-l privea de sus și care totuși părea foarte cumsecade, sta bucuros de vorbă și chiar îi da sfaturi. Marc da bacșiș pentru cel mai mic serviciu, dar numai atît. Era prea puțin comunicativ, și Nedelcu îl bănuia că „n'are inimă“.

— Poftiți, coane Damian, zise el, îndoindu-și spinarea într'un fel de ploconeli care semănau mai repede a mătănii. Apoi desfăcu brațele, le încrucișă, le desfăcu iarăși ca niște foarfeci uriașe.

— La ordinul matală, toată odaia.

— Bine, băete! glăsui energic oaspetele.

— Să trăiți! răspunse Nedelcu salutînd militărește cu mina la frunte. Și nodul enorm dela gît descrise o mișcare, un fel de mică plecăciune, plină de mulțumire.

Alecă Damian făcu înconjurul încăperii; privi o clipă pe fereastră, se opri mai mult în fața oglinzii, își pipăi obrazul slăbit, și oftă. Se mută în fața mesei de lucru, luă o carte, îi ceti titlul în mod mecanic, și-i dădu drumul ca și cum mînile n'o mai puteau ține. Oftă iarăși. Aprinse o țigară, dar o asvîrli după cîteva fumuri. Oftă din nou, se așeză pe-un scaun, desfăcu un jurnal. Intoarse foaia pe toate fețele, fără să se oprească la nimic. Me-

stă un lung moment, cu brațele încrucișate. Apoi se sculă hotărât și ia o bucată de hîrtie pe care scrisese :

Nu mă trezi. Am insomnie.

Se întinse pe pat, își așază inscripția pe piept și rămase nemșicat, cu ochii deschiși țintiți în tavan. Cite un oftat îi întrerupea din vreme în vreme înlemnirea. Pleoapele începură să cadă tot mai des până se închiseră deplin. Alecu dormea...

La ora unsprezece noaptea Marc sui scările spre culcușul lui. Rătăcise pe străzi fără nici un gînd; aștepta să treacă ceasurile mai repede și să se culce. N'avea gust de lucru. Noaptea, mai cu seamă, nu găsea destulă putere să înfrîngă singurătatea, care acum îi aducea închipuiri rele și ispite. Regimul sobru, cu o singură masă pe zi, îi oferea în schimb amintiri de petreceri la sărbători, născocea banchete și orgii care-l făceau pe Marc să-și admire imaginația, dar în același timp să vadă „stricăciunea care zăcea într'însul". Pentru a zădărnici asaltul tentațiilor, adoptase un nou program: se întorcea acasă tîrziu și se culca imediat.

Cînd deschise ușa, mirosul de tufun îi trezi nădejdea unei tovarășii plăcute. Bucuria lui crescuse, descoperind pe Alecu. Într-o clipă de veselie, era să-l strige tare. Dar foaia de pe piept îi puse sub ochi rugămînta :

Nu mă trezi...

și Marc începu să umble în vîrfurile picioarelor. Își așternu pe capapeluță și stinse lampa.

— Cum a putut Filip să doarmă aici atîta vreme, își zise Marc care găsi cu greu un loc bun, după ce mai adăugase două scaune la picioare și la coaste.

Somnul însă veni mai repede ca de obicei : Marc avea lîngă el un tovarăș care, deocamdată, îl ajută să treacă ușor în lumea neființei.

O moleșală din ce în ce mai mare cuprinse pe Alecu Damian zilele următoare. Nu-și mai dădea osteneala nici să coboare până în stradă. Mîncarea îi era indiferentă. Trebuia să-l silească Marc să guste ceva din modestele lui pachețele cu provizii. Fuma tot timpul cît era treaz și dormea aproape fără întrerupere. Se scula numai să facă un fel de pauze și să bea apă. Turna pe gît căni întregi de lichid cași cum în timpul somnului, izbucneau îndărătnice incendii lăuntrice. Obrazul lui neras se acoperea cu o barbă roșcovană.

— Parcă ești un pirat, îi spunea Marc. Alecu nu se ostenea să răspundă. Făcea numai un semn de nepăsare cu mîna.

Cauzele acestei boale ciudate le înțelese imediat Marc, care văzuse pe „Prințesa cu rîsul plin de cruzime inconștientă". Prietenul lui fusese lovit în cel mai puternic fascicol de sentimente, în scheletul personalității lui alcătuită din încredere nemărginită, din ambiție, din sensibilitate ușor iritabilă.

Marc vedea scena finală cînd, cu rîsul ei obișnuit, Prințesa i-a spus :

— A fost un joc agreabil, nu-i așa ? Am să mă plictisesc de moarte la Londra.

— Pleci ?

— Chiar în astăseară...

Prințesa a plecat, cu adevărat, dar nu cum își închipuia Marc, ci plîngînd înăbușit pe umărul fratelui ei. Acasă aruncase pe fereastră tot ce avea mai scump în odaie. Neînduplecată împotriva lui Alecu Damian fusese numai bătrîna prințesă.

— Eu nu pot înțelege o astfel de iubire, spunea ea. Ce jeune homme, qui est intelligent et ambitieux, ne pourra jamais dire ce qu'il aime en vous, parce qu'il vous a connue étant précepteur dans notre maison...

Peste barba roșietică a lui Alecu Damian, soarele de Septembrie, despletit, începu să-și plimbe dimineța, lumina blondă, caldă, voluptoasă. Dar nici mîngierea aceasta nu-l scotea din amorțire. Marc îngrijorat, consultase pe medicinistul dela madam Arhip.

— După simptome, pare a fi melancolie.

— Atunci nu-i nimic grav.

— Dimpotrivă, e primul și cel mai sigur pas spre nebunie. Nouăzeci-și-cinci la sută din cazuri sfîrșesc la ospiciu.

Perspectivile acestea negre îl alarmară pe Marc așa de mult, încît începu să se întrebe dacă nu cumva se molipsise și el de teribila infirmitate. Într-o zi însă, piratul se făcu nevăzut. Cînd veni din oraș, Marc fu întâmpinat de Alecu Damian, ras proaspăt, zîmbitor, cu privirea lui dulce din vremurile bune.

Marc clipea neîncrezător.

— Eu sînt, scumpul meu amic, fii pe pace. Dacă vrei, poți să mă atingi, ca Toma Necedinciosul. Pune mîna pe locul unde pînă acum un ceas creștea barba mea arămie și incultă.

Era prietinelui lui, fără îndoială : îl recunoștea după vorba în stil arhaizant și prețios, tribut de admirație pentru Anatole France, fără restricții autocritice. Alecu își îmbrăca foarte des discursurile în costumul acesta de gală.

— Adevăr zic fie, urmă el, am zăcut tare. Am avut grea vătămătură, dar nu m'am lăsat. Ca moș Lăstun, paracliserul preacuviosului preot și tatălui meu, m'am lecuیت numai cu somn și cu apă de izvor. Trebuie să admirăm înțelepciunea instinctului care ne dă consultații gratuite și eficace...

* * *

Frigurile acțiunii cuprinseră îndată pe Alecu Damian. Voia să schimbe totul. Dacă ar fi fost în stare, ar fi transformat fața lumii, așa ca nimic să nu-i amintească de umilirea lui dureroasă și exasperantă. Deocîndată începu ofensiva asupra lucrurilor dip

jur, singurele asupra cărora putea să-și dea iluzia de zeu și stăpînitor de destine. Mută patul în locul lavoarului, trase masa în mijlocul odăii, scoase de pe pereți cromolitografiile proprietarului și le puse după sobă, ele fiind „o insultă pentru ochi“.

Marc îi dovedi că insulta este în ochii lui, nu în modestele vopsele de pe cartoane, lipsite de viața insolentă pe care o poate da numai artistul. Pozele simple sînt o camva pentru imaginație, o comoară pentru amintiri. În copilărie a dormit într'un pat alb de fier. Tăbliile erau împodobite cu tablouri din cele patru anotimpuri. Pe fiecare față a tăbliei erau zugrăvite bucuriile și muncile unei singure părți a anului. Cîte întîmplări minunate n'a trăit el printre copacii portocalii și lăcuiți ai „Toamnei“; ce basme nu i-au spus brazii cu zăpadă albastră sub care sta, roș și zîmbitor, un moș Crăciun. Iar primăvara venea la el deodată, cu cîmpii smălțate, cu izvoare ca oțelul, cu copii purfînd corozițe de trandafiri, în cea dintăiu dimineață cînd o rază veselă se oprea deasupra pernei și învia lumea de abzychbilder.

Alecu răspunse că toate acestea erau născocite din „spiritul de contradicție“ al prietenului său. Un lucru urît e un lucru urît și nu poate fi transformat cu ajutorul paradoxelor. Marc nu mai urmă discuția. Ar fi eșii cu siguranță biruitor, dar l-ar fi supărat pe Alecu Damian, al cărui spirit, lipsit de articulații, suferea teribil cînd era îndoit în cerc, așa fel ca un capăt să atingă pe celalt. Ceiace îi lega era tocmai contrastul de linie sufletească. Alecu admira, cași Filip, inteligența „grecească“ a lui Marc, ideile lui, care aveau elasticitate și ductibilitate; cuprindeau întinderi vaste, sau se subțiau ca sîrma de argint și pătrundeau în cele mai fine crăpături ale unui edificiu logic, pentruca acolo să facă explozie. Subtilitate care inspira un fel de teamă, dar avea atîta farmec și atîta putere, încît, deși cel mai nehotărît, mai sfios și mai puțin robust, Marc fusese în mod firesc centrul prieteniei celor trei.

Alecu Damian iubea linia dreaptă. Cînd prindea un raționament îl ducea până la ultimele concluzii. Cetea puțin, cîteva cărți pe an, dar nu le lăsa din mîină până cînd nu le storcea tot suc. Păstrase metoda înaintașilor care săpau, prășeau, secerau, trearau recolta de pe o bucată mică de pămînt, dar lucrau cu atîta tragere de inimă și cu atîta pricepere încît au ajuns să strîngă stare frumoasă. Marc prețuia metoda aceasta tare și căuta uneori s'o imite, presimțind într'insa un mijloc mai simplu pentru cucerirea fericirii. Dar singur Alecu Damian se folosea de ea în chip firesc și cu roade bune.

— Nu mai trebuie să primim viața asta mediocră: se revoltă într'o zi Alecu, pe cînd eșea împreună cu Marc dela madam Arhip.

— Ce vrei să facem?

— Să ne liberăm din sclavia acestei grații rurale cu breton lipit pe fruntea de două degete. Mîncările ei sînt lipsite de caracter: nu-s nici patriarhale, nici orașenești. Și pe deasupra are o cri-

minală predilecție pentru uleiul mineral, de uns locomotivele. Îi pune și în compotul ei „melaj“.

- Abia izbutim să ne plătim—pe datorie—un dejun pe zi aici...
- Am un plan.
- Tu ai totdeauna nu unul singur, ci o sută de planuri.
- Am un plan și-l voi realiza.
- Să vedem.
- Cheltuelile noastre cele mari sînt casa și masa...

Fără să vrea, Marc zîmbi. „Cheltuelile noastre“ erau numai cheltuelile lui. Alecu își dase la hotel și restaurant, în scurtă lui aventură, tot ce primise dela lecții și dela părintele Damian.

— Odaia ta de-acum e prea scumpă, urmă Alecu, și este destul de rea: te spînzură la al treilea etaj. Prefer una prinsă de pămîntul cald și binefăcător. Am să caut o locuință bună cu a zecea parte din chiria pe care o plătești. Cit despre masă...

- Vom adopta postul negru.
- Nu. Vom fi ca acasă. Adică ne vom găti singuri.

Marc se opri pe loc alarmat:

— Asta-i catastrofă, nu-i plan.

— Ai să vezi.

— Cine spală vasele?

— M'am gîndit la tot: și la tîrguiala din piață și la făcutul focului. Am scris mamei. Zilele acestea trebuie să ne sosească provizii multe și un ajutor.

— Ce fel de ajutor?

— Vei vedea. Eu nu pot filozofa la infinit, ca tine. Am organizat rezistența și vom pregăti pe urmă triumful.

— Asupra cui?

— Asupra lumii întregi. Tu ești singur și ai tainele tale; eu sînt singur și am tainele mele. Împreună însă vom fi o putere. Tainele vor slăbi tare de tot iar noi ne vom întări așa de mult, încît nu le vom mai ascunde.

Marc îi întinse mîna. Alecu i-o strînse tare și amîndoi porniră la braț, ca doi îndrăgostiți pentru care toate problemele vieții s'au rezolvat. Dela primii pași însă, se ivi o neînțelegere.

— Vezi, asta e prietinia, dragă Marc,—zise Alecu umflîndu-și pieptul.

— Asta-i tovarășia, răspunse Marc.

— Atunci prietinia nu există?

— Ba există. Dar ea este în afară de interese și nu le servește decît incidental, fără nici o legătură cu sentimentul prieteniei în sine.

— Marc, iar ești paradoxal.

— De astădată nu-s de loc. Gîndește-te: prietinia este armonizarea a două inteligențe, complectarea a două caractere. Tot ce stă în legătură cu interesele materiale se chiamă tovarășie și are un caracter de societate de ajutor mutual.

— Tu vrei să înjosești cele mai frumoase acte din viața noastră.

— Nu le înjosesc. Le deosebesc numai. Intreabă-l pe Nedelcu. El știe mai bine ca tine ce-i prietinia, pentrucă îi înțelege sensul de exercițiu pur moral. Nedelcu spune că nu poți avea prietini decît în spital, în oștire și la închisoare.

— De ce mă compari tu cu Nedelcu ?

— Asta e comparație ?

— Nu. E mai puțin și mai rău.

— Să nu disprețuești pilda numai pentrucă vine dela un vânzător de ziare. Tu însuși spuneai : „să admirăm înțelepciunea instinctului care ne dă consultații gratuite“.

— Incurci un lucru simplu cu sofisme. Eu mă consider prietinel tău și nu mă las dus într'o ceartă de cuvinte.

— Eu îți sînt prietin de foarte multă vreme, iar de cîteva săptămîni îți sînt și tovarăș.

— Pentru mine, prietinel e în mod logic, obligator, și tovarăș.

— Pentru mine nu. Tovărășia este o formă a instinctului de conservare. Canibalii, bandiții, lupii se întovărășesc. Oamenii civilizați, cu viață interioară bogată, pot deveni prietini. Nu-i posibilă prietinia între două fapte care nu știi să discute, să se joace cu ideile, sau cel puțin să aibă atîta generozitate încît să-și smulgă sufletul tot, să-l așeze ca o piatră lîngă alt suflet și să le lase să se încălzească amîndouă subt aceeași rază de soare.

— Tot ce spui tu e frumos, poate e și just. Prietinia noastră însă s'a născut mai din plin, pentrucă a avut și căpușala tovarășiei.

— Ești părtinitor...

— E purul adevăr, vorbe Alecu apăsate și buza lui de jos se răsfîrîse sfidător.

Marc îl privi amuzat. Alecu avea o memorie foarte comodă : nu-și aducea aminte decît ceiace îi trebuia într'un anumit moment. L-ar fi putut întreba dacă, atunci cînd trecea în trăsura împreună cu princiarul lui elev, din tovarășie se făcuse că nu-l vede. Mai putea să întrebe și despre alte lucruri în dezacord cu credințele de acum, dar lui Marc nu-i plăceau socotelile mărunte, care micșorează întăiu pe cel ce le cere.

* * *

Planul lui Alecu se îndeplini foarte repede, fără ajutorul său. Imprejurări din afară au silit pe cei doi studenți să-și schimbe felul de viață.

Lui Nedelcu îi mergea din ce în ce mai bine în odaia circiacului dela subsol. Ochi plini de dragoste vegheau, mini harnice lucrau pentru fericirea lui. Nevasta portarului nu voia să mai fie vânzător de ziare. Ii dădu deci tot ce strînsese din buzunarele bărbatului cînd venea beat acasă, îndemnîndu-l să înceapă un mic negoț pe seama lui. Nedelcu, simțind o vocație deosebită spre mașini și mecanisme, își cumpără o roată de ascuțit cuțite. Dimi-

neța eșea la plimbare cu „mașina“. Făcea popasuri lungi la fiicare curte, chiar dacă nu i se da nimic de lucru. Sta de vorbă cu gospodarii, căra apă pentru doamnele fără slujnică, șoptea în taină cu bucătăreșele. După amiază lucra acasă. Bătuse pe ușă două table scrise cu caligrafia lui particulară.

Pe prima se cetea:

La Omu deștept -

iar pe a doua:

Atelier de ascuțit mecanic

Micul industriaș nu-și făcuse încă o clientelă prea mare și avea destulă vreme liberă pentru alte ocupații. Se ducea la cafe-nea, unde cîștiga jucînd biliard, se amesteca și la vînzarea ziarelor, ca supraveghetor. În odaia portarului se oprea tot mai rar. Nevasta acestuia nu știa unde să-l descopere. Nici noaptea nu mai venea la culcare. După o vreme Nedelcu se cumiți. Bătea des la ușa vecinilor, sta de vorbă cu ei, aducea țigări și vin portarului, și „se făcea frate“ cu el în fiecare seară.

— Știi, zise într'o zi nevasta către portar, Nedelcu și-a adus o muere.

— Treaba lui. Ce-am să mă amestec eu în casa omului. Bine că s'o liniștit odată.

— Asta-i liniște? Ai să vezi tu liniște.

Femeia se făcuse vinată și ochii ei otrăveau. Portarul luă de-o mîină copilul care i se încurca printre picioare și eși „să se răcorească“.

În atelierul lui Nedelcu era sârbătoare. În sfîrșit Jănica—așa îi zicea el Ioanei—primise să se întoarcă și să trăiască din nou împreună. Tocila se învîrtea nebunește, iar Nedelcu apăsa cu tărie lama de oțel pe piatră. Jerbe mari de scînteii luminau odaia înrunecoasă și ascuțitorul se întorcea cînd plin de mîndrie, cînd cu neliniște alarmată, să privească spre femeia cucerită cu atîta trudă.

Dar nevasta portarului se jurase să-l „arunce în stradă ca pe-o cîrpă murdară“. Și într'o zi, la ușa atelierului se arătă însuși proprietarul—un domn foarte sever—împreună cu un comisar.

— Dumneata stai fără contract. Te rog să evacuezi odaia.

— Cum n'am contract, cînd plătesc în fiecare lună? răspunse Nedelcu luînd un satîr mare și scoțînd din el pe roată, cu necaz, un foc de artificiu.

— Dumneata trebuie să te muți, strigă proprietarul.

— Mai încet, domnule, vorbi ascuțitorul, gesticulînd cu satîrul în mîină: la mîne n'a țipat nici generalu. Stau în casă și nu mă poți scoate afară decît cu judecată.

— Văd că ai atelier,—interveni comisarul—unde ți-i patenta?

— Ce patenta? Eu sînt demobilizat, sînt om cinstit și am dreptul să-mi cîștig o pîne. Întrebați pe domnii studenți de sus cine sînt eu.

Între timp, proprietarul venise cu portarul.

— Scoate-i lucrurile afară!

Portarul făcu un pas șovăelnic înainte.

— Măi frate, ce vrei să faci? vorbi Nedelcu, înghițind din greu cu nodul lui enorm.

În mână, safirul începuse să aibă tresăriri.

— Ce stai ca vițelul la poarta nouă, blegule, țipă nevasta în dosul portarului. Dă-i afară pe amîndoi. Scoate vipera din casă.

Jănica, care așteptase nemișcată până atunci, dădu la o parte din ușă pe Nedelcu și răspunse ea, cu glas de două ori mai ascuțit.

Scandalul creștea, asurzitor. Toți chiriașii coboriseră în curte. Marc și Alecu luară apărarea lui Nedelcu. Pe cînd femeile se certau cu comisarul, ei luară deoparte pe proprietar și-i „dovediră“ ce mare nedreptate făcea. Protestul lor nu avu ecoul dorit. Domnul cu privirea severă îi măsură de sus până jos și spuse:

— Mi se pare cel puțin curios că luați partea unui asemenea specimen.

— El n'are dreptul să trăiască? Asta-i sălbătăcie! strigară tinerii amîndoi deodată.

— Mă rog, mai încet, vorbi proprietarul îndreptîndu-și cravata.

— Ba nu, mai tare, mai tare, domnule! urla Alecu, pe cînd Marc, roș la față și tremurînd se apropia amenințător.

— Cu oameni așa de surescitați eu nu stau de vorbă, articolă proprietarul, și se făcu nevăzut.

În fața atelierului era învălmășală. Nevasta portarului trăgea de tociță:

— E a mea, țipa ea.

— Fac moarte de om, repeta neconținut, cu glas uscat, Nedelcu.

Comisarul interveni și încheie un armistițiu până a doua zi, în care timp Nedelcu trebuia să-i aducă „toate actele“. Lumea se risipi cu încetul și curtea intră într'o adîncă liniște.

A doua zi de dimineață, nevasta portarului găsi ușa atelierului deschisă. Nedelcu plecase peste noapte cu femeia și mașina lui de ascuțit. Lăsase ca amintire numai firma

La omu deștept...

În aceeași noapte, Marc și Alecu, revoltați și umiliți că intervenția lor fusese disprețuită, luară hotărîri mari.

— Nu mai putem sta în casa unui sbir oribil, declară Alecu. Simțul meu de dreptate îmi poruncește să protestez din toate puterile. Nedelcu este un Crainquebille, o victimă a societății care rezervă justiția numai pentru cei sus puși.

— Eu l-am adus aici pe Nedelcu, urmă Marc. Cînd s'a hotărît să-l lădea afară, proprietarul a vrut desigur să ne insulte.

Deși i-am arătat destul că nu-și poate îngădui luxul acesta, credea că, dacă îl scoate pe Nedelcu trebuie să ne mutăm și noi imediat.

— Admirabil! strigă Alecu. A sosit momentul să ne punem în aplicare planul. Mîine pornim în căutarea unui nou amfitrion, iar după amiază larii și penajii noștri vor fi strămutați la alt capăt al cetății.

A doua zi, cei doi prietini constatară dispariția ascuțitorului.

— Nedelcu e un Crainquebille autohton: n'are încredere în justiție, zise Marc zîbind.

Alecu, în care din zi în zi creștea o revoltă generală, fără ținte precise, triumfă.

— Splendid gest! A plecat singur, ca un senior. Nici proprietarul, nici comisarul nu vor mai avea pe cine ghionți și umili.

Marc cunoștea mai bine trecutul protejatului său. El arăta spre tinicheaua bătută la ușă:

— Nedelcu conservă înțelepciunea neamului, care a obișnuit din veacuri ca în vremuri de grea cumpănă să se retragă în munte și să aștepte acolo trecerea furtunii...

Marc și Alecu plecară în căutarea unei alte locuințe. Rechizițiile din vremea războiului rămăseseră în vigoare, distrugînd o-biceiful biletului „De închiriat”. Dispăruseră de asemeni și misiții. De altfel, chiar dacă existau, cei doi tovarăși nu puteau face lucru unei cheltuieli în plus. Ca aproape toți chiriașii de pe vremea aceea, ei porniră să colinde străzile, oprindu-se acolo unde li se părea, după aspectul casei sau după alte semne, că s'ar găsi camere mobilate de închiriat. Marc și Alecu făcură îndată din căutarea aceasta un joc plin de peripeții.

— Eu pun diagnosticul: hotărâsc care casă are predispoziții ospitaliere, zise Marc. Iar tu intri înăuntru și începi tratati-vele. Hainele tale sînt o recomandație mult mai bună decît ghe-tele mele.

În primul ceas, Marc alese casele cele mai frumoase.

— Aici ar fi minunat pentru noi. Vezi, poate îți dă odaia cu geamurile spre grădină.

Alecu intra pășind sigur, căutînd cu privirea lui dulce, pe proprietăreasă. Marc se plimba pe trotoarul opus și făcea planuri. Cu cît întîrzia prietinel înăuntru, cu atît nădejtile lui creșteau.

— Iși alege odaia... se tocmește... mai stă de vorbă cu doamna, care este o femeie distinsă...

Alecu se întorcea încîntat:

— O cameră minunată, așa cum se cuvine pentru niște oameni subțiri ca noi: parchet, sobă de teracotă, un birou monu-mental. Cît despre proprietăreasă, este foarte binevoitoare. A ră-mas să-i dau răspunsul după amiază.

— De ce n'ai închiriat odaia imediat? Să nu se dea pănă după amiază.

Fața lui Alecu se umbrea. Buza de jos se răsfrișgea, cu un aer înăcrit.

— Știi prețul ?

— Uitam...

Marc se întuneca și el.

— E fabulos pentru modestele noastre resurse, urma Alecu, pe care tristețea prietinelui îl înviora.—Să ne luăm rămas bun dela o iluzie frumoasă și să nu mai trecem niciodată pe strada asta.

La altă casă, solul întîrzie foarte puțin :

— Sun. Ese însuși domnul, morocănos ca un urs, speriat ca o bufniță. Se uită la mine de sus până jos. Vreau să spun câteva cuvinte de introducere, dar el îmi ia înainte scurt : „N'am !“ și fuge în casă.

— Și tu ?

— Am plecat. Ce mai puteam face. Inseamnă-ți strada și numărul. Dacă n'am găsit odaie, am descoperit în schimb adresa celui mai laconic om din univers.

Alecu și Marc porneau mai departe rîzind. Alte experiențe neizbutite îi împinseră din inima orașului mai spre margini.

Alecu zise :

— Să ne îndreptăm pașii spre alt cerc al acestui infern în care chiriașul este supus la toate chinurile, începînd cu chinul lui Tantal. Insetați de odihnă, infomețați...

— Pur și simplu...

— Voiam să-mi completez figura de stil ; să zicem infomețați de bun traiu, ni se oferă cele mai frumoase camere și noi nu le putem lua. Le smulge din fața noastră o zeiță lipsită de fantezie. Inchipuește-ți ce-ar fi să căpătăm o scutire de sărăcie, pe un timp așa...

— Mai mare.

— Da. Știi ce-am face ? Am închiria o casă bună : fiecare să aibă camera lui.

— O cameră în plus pentru prietini care vin din întîmplare...

— Și un hall la mijloc. La anumite ore din zi, fiecare iese din odaia lui, vine în sala comună, se așează pe un fotoliu și discuția începe...

— N'ar lipsi nici licoarea lui Noe care ajută inteligența și trezește spiritul.

— Am putea invita prietinitățile noastre, femeile frumoase, fine.

— Mallarmeene, adăugă Marc, și gîndul lui cuprinsese într-o mîngiere caldă pe imaginara Dalaylă.

— La urma urmei nu vād de ce n'am organiza și o bucătărie. O femeie destoinică, pricepută. O sufragerie simplă, cu multă lumină, să poți privi vinul scînteind în cupe.

— Am avea invitații noștri, poate chiar invitate.

— Firește. De jur împrejurul încăperii, trebuie să așezăm divanuri propice siestelor intime.

— De toate lucrurile mărunte cine se îngrijește? Eu nu-mi iau nici o sarcină.

— Nici eu.

— Un om de încredere e absolut necesar.

— Ași vrea un tip flegmatic ca Tom din romanele englezești: „Yes, mylord“, „Not mylord“, „All right, mylord“...

— L-am putea lua pe Nedelcu.

— Admirabil. Figura lui are expresie. Dacă-și mai lasă niște favoriți, e ideal.

— Și în călătoriile noastre ne-ar fi de mare folos. El știe să iasă totdeauna din încurcătură. Cred că ești de acord: o călătorie pe an, în mod obligator.

— Mult mai bine și mai practic ar fi două: una în timpul iernii. Atunci, ne îndreptăm spre țările calde. Mergem în Alger, stăm o iarnă în Egipt. Ce zici Marc: piramidele, sfinxul...

— Crocodilii, scorpionii, hipopotamii...

— Ne îmbrăcăm în alb, cu cască de explorator. La urma urmelor, ne-am putea aventura până la ecuator.

Marc se opri în loc și începu să rîdă cu hohote.

— Nedelcu în pădurile virgine! La întoarcere ar povesti cum se lupta cu lei și cum prindea gazele de picior.

Alecu izbucni și el în ris:

— Sînt sigur că ar purta cască pe ceafă, ca să le arate Englezilor cine este el.

— Și vara?

— Fugim de călduri. Ne îndreptăm spre Pol.

— Suedia, Norvegia...

— Fiordurile...

Cei doi călători tăcură un răstimp. Se legănau pe ape de cristal, între țărături înalte de piatră sură peste care cerul stă ca pinza bombată de vînt a unei albastre nave astrale.

— Am putea să ne luăm cîte o tovarășă, vorbi Alecu, privind un punct foarte depărtat.

— Nu, călătorii așa de lungi nu reușesc decît dacă ai mințile și sufletul libere.

— Dimpotrivă, cînd știi că te privește o femeie, ești de o mie de ori mai îndrăzneț, treci prin foc și apă fără teamă.

— Ai dreptate. Dar în același timp femeia este prilej de moleşală și dezbinare. Dacă de pildă, în drumul pe mare, eu mă îndrăgostesc de iubita ta?

— Ai face mișelia asta?

— Nu cred. Inșă ar fi posibil. Marii navigatori nu iau cu ei balast așa de periculos. Ulise și tovarășii lui au putut ajunge cu bine în Itaca pentru că n'aveau pe corabie nici o preoteasă și nici o sclavă. În Odiseia numai pe insule, la depărtări mari...

— Acum s'au schimbat vremurile, îi tăie vorba Alecu, eu sînt pentru tovarășia femeilor!

— Eu contra!

Glasul celor doi aventurieri se ridicase. Se priveau dușmănos, gata de ceartă, când Alecu izbucni într'un rîs sgomotos și imper-
ăinent.

— Ce rîzi așa ? întrebă Marc furios.

Alecu era din ce în ce mai vesel.

— Ai uitat, zise el.

— Ce-am uitat ? strigă Marc, căutînd în jurul lui speriat.

— E numai o ipoteză !

Marc își privi prietinel serioș o clipă, apoi începu și el să ridă.

Alecu se opri în dreptul unei căsuțe curate :

— Cu visurile noastre am mers în neștire. Cine știe cîte pri-
tejuri bune am pierdut. Să întrăm aici. Vino și tu, poate împre-
ună avem mai mult noroc.

Traseră de un mîner și auziră, odată cu clopoțelul de colind
din dosul ușii, alarma răgușită a unui cățel. Ieși să deschidă o
doamnă fără vrîstă, cu zîmbet inocent de fecioară.

— Poftiți, poftiți vă rog...

Oaspeții fură duși în salonul de lîngă sălița de intrare unde
aștepta o altă doamnă, tot fără vrîstă și cu același zîmbet nevino-
vat. Un aer de altădată plutea în toată casa. Scaunele de catifea
roșă cu rame de lemn negru, masa cu cărți poștale dela expozi-
ția universală din 1889, covorul din părete reprezentînd scena
balconului din Romeo și Julieta stau în așteptare neclintită. Parcă
de zeci de ani fuseseră părăsire de viața și veselie care circulă
între mobilele unei case locuite de oameni. Lui Marc i se păru
că se află într'un salon pentru fantome.

Alecu își dresă puțin glasul și începu :

— Doamnă,

— Domnișoară ! îl îndreptă un duet de voci argintate.

— Am vrea o cameră...

— O cameră ! se miră un glas.

— O cameră, înregistră al doilea glas.

— Pentru noi amîndoi.

— Da, Domnule, vorbi primul glas, avem o cameră de în-
chiriat, însă...

— Nu ne este permis... urmă al doilea glas.

— Cum se poate ? se revoltară amîndoi tinerii. Cine vă
supără ?

— Nimeni. Dar...

— Ați făgăduit cuiva ?

— Nu. Altceva... zise prima soră zîmbind îngerește.

— Sînteți tineri și înțelegeți, două domnișoare singure...

Automat patru pleoape căzură în jos.

— Atunci... vă rog să ne ertați, vorbi Alecu ridicîndu-se brusc.

— Mă rog, nu ne-ați supărat. Aglae, adu o dulceață pentru
musafiri.

— Indată, Sofie...

Aglae se sculase, grăbită. Cei doi oaspeți însă protestară e-

nergic, își cerură ertare a doua oară și, ca să le împace puțin, se ploconiră și voiră să le sărute mîna. Dar avîntul le fu reținut energic.

— Mă rog. Nu avem încă nepoți!...

La ușă, cățelul sări dintr'un colț întunecat și lătră cu ură. Clopoțelul de colind sună încăodată. Cei doi tineri erau în sfîrșit iarăși în stradă.

— Bine că am scăpat, zise Alecu, făcîndu-și vînt cu batista.

— A fost o adevărată excursie în lumea cealaltă. Nu lipsea nici cerberul dela intrare.

— Uite-aici, arată Alecu o casă din stînga, poate avem mai mult noroc.

— Du-te tu singur. Eu fac o mică pauză.

Marc rămase în partea cealaltă a străzii, unde era umbră. Incepu să facă pași rari. Pe trotoar, înaintea lui, dormeau cîteva petale de roză, solzi purpurii, prinși în pielea de elefant a asfaltului. Mirat, Marc ridică ochii spre cer, de unde vin toate minunile. Și văzu, ieșite prin fereastra etajului dela casa lîngă care se afla, două brațe goale până la umăr. Erau brațe ideal rotunde și albe, purtînd la capătul lor palme mici, trandafirii, cu degete ca niște raze palide și flexibile. Brațele dansau în gol, se uneau, se desfăceau, se ridicau spre cer. Pentru Marc era un joc de aripi și o chemare. Fără să-și dea prea bine seama ce face, urcă scările în fugă și sună. Urmă o așteptare lungă, lungă. În sfîrșit, ușa se deschise puțin și lăsă să treacă prin spațiul liber, chipul unei băbuțe speriate.

— O cameră de închiriat... așa vrea, dacă se poate...

— Duduia n'are de dat odăi, sînt destui dumnealor în casă, răspunse bătrîna și fața îi dispăru, ca după o culisă. Ușa mai rămase un moment întredeschisă. În spatele lui Marc, care cobora, izbucniră risete cristaline.

— Credeam că ai fugit, zise Alecu.

— Ar fi trebuit să am aripi, răspunse Marc, și mai întoarse odată capul spre fereastra unde se petrecuse miracolul.

Alecu îl apucă de braț și-l trase mai departe.

— Să iuțim pasul, altfel nu mai sfîrșim niciodată. Știi, la casa unde am intrat mai înainte, doamna mi-a spus că ne primește numai dacă avem soldat de ordonanță...

* * *

Spre seară, Marc și Alecu se apropiau încet de vechea locuință. În urma lor, venea cotiugarul pentru bagaje.

Au cutreerat zadarnic tot orașul. Nicăeri n'au putut găsi o daia pe care o doreau, nici măcar una la fel cu cea de până atunci. Au trecut dintr'un cerc în altul al „infernului“, până au ajuns aproape de margine. S'au oprit, s'au sfătuit din nou, s'au revoltat și mai tare împotriva proprietarului sbir, și au hotărît să

se mute în prima odaie care le va eși în cale. Astfel au ajuns chiriașii unei bătrâne negustorese de var, într-o casă netencuită, pe malul Bahluiului. Aveau un întreg apartament alcătuit din două odăi : prima fără sobă, dar cu o masă și două paturi de-alungul pereților, iar a doua cu o plită enormă pentru bucătărie.

— Aici ne vom putea aduce la îndeplinire planul, zise Alecu, care avea o forță de adaptare mai mare ca Marc.

La gangul de intrare, lângă ușa portarului, cei doi prietini găsiră un pui de cioban, sfînd pe o bucceluță și privind cu ochi rotunzi, negri de mirare și spaimă.

— Bravo, Todiriță ! strigă Alecu, ai venit la timp potrivit. Și întorcîndu-se către Marc, cu veselie declamatoare : Iată ajutorul de care-ți vorbeam. E Todiriță Lunganu, băiatul unui gospodar bun din satul nostru. Vreau să-l dau la carte ; va învăța sub protecția noastră. Și întorcîndu-se către băiețelul care învățea între degete elasticul unei pălării mari de paie, cu borurile răsfrînte în sus : „Ești gata de examen ?“

— ? ! ?

— Vorbește fără teamă, Todiriță.

Dar micul cioban începuse să caute în sîn cu mare luare-aminte și n'avea timp să răspundă. Scoase însfîrșit două hîrtii.

— Aiasta-i dela cucoana preoteasă, și aiastalaltă dela stație.

Alecu luă repede plicul și se depărtă, cași cum ar fi vrut deodată să facă gol în jurul lui. Cînd se întoarse, strălucea de bucurie :

— Mama ne-a trimis o lață cu provizii. Acum putem înfrunta necunoscutul fără frică. La drum, la drum.

În cîteva minute, Marc și Alecu își coborîră lucrurile jos și le așezară pe cotiugar.

— Tu să stai deasupra, zise Alecu lui Todiriță. Ia-ți bucceaua și sboară sus, în căruță.

* Convoiul se puse în mișcare. Coccoțat în vîrfurile piramidei de geamandane și legături, Todiriță își regăsise calmul și chiar începu să zîmbească.

Cei doi comandanți ai expediției rămaseră puțin mai în urmă. Cînd voia să treacă colțul străzii, Marc auzi îndărătul lui o suflare cunoscută. El tresări. Uitase pe doamna Săvescu, căreia îi făgăduise sprijin.

Se opri în loc și se întoarse : era însăși bătrîna pensionară.

— Vreau să-ți mulțumesc, Domnule Lecuja...

— O, tocmai acum cînd a plecat Nedelcu, și vă părăsim și noi...

— Nu-i nimic. Mă rog în fiecare dimineață și'n fiecare seară pentru dumneata, care ai înțeles și m'ai ajutat. Acum, iar are să înceapă portarul să înjure...

— De ce nu te muți, doamnă ? întrebă Alecu, care făcuse îndată un plan pentru salvarea bătrînei.

Dungile de pe chipul uscat al pensionarei se adînciră, creșturile se înegriră ca niște vinișoare :

— Să mă mut?... Nu pot. M'am obișnuit aici...

Cu un zîmbet ciudat, doamna Săvescu se întoarce spre odaia ei dela subsol.

Alecu ridică din umeri.

— S'a obișnuit cu martirajul, zise Marc. Poate a început chiar să iubească pe cei care o chinuesc. E o creștină adevărată...

— Să ne grăbim, vorbi Alecu și porni în fugă spre capătul străzii unde Todiriță se lupta cu pălăria care-i sărea de pe ureche pe altă ureche, făcînd astfel pentru întâia oară cunoștință cu caldarîmul bolnav al orașului.

Fiul risipitor

PARTEA II

IV

În casa netencuită, așezată pe cheiul fără nume al Bahluiului, Alecu și Marc nădărduiău să înceapă o viață nouă.

Pentru a grăbi venirea epocii de aur, cei doi amici făceau mari concesii prezentului. Ei „bertau“ toate lipsurile apartamentului și îi descopereau în schimb un impresionant număr de calități.

— Avem spațiu, constată Alecu, plimbîndu-se cu minile în buzunare. La noi, ocolul încăperii nu-i un simplu exercițiu de filosofie literară, ci o adevărată călătorie.

— Pleci din locul unde trebuia să fie soba, îl ajută Marc.

— Să începem metodic. Dis de dimineață cobori din pat pe un povârniș abrupt și plin de pericole.

— Aici cuiele au oroare de scînduri: es din lemn și întind capete pline de ură. În orbirea lor răzbunătoare sîgirie cele mîșnevînovate țesuturi, animale și vegetale. Dacă vei cerceta anumite părți dorsale ale corpului meu, vei găsi urmele ghiarelor de fier...

— Exact același spectacol, și exact în același loc, vei avea la mine...

— Iar cămașa sfîșiată de sus până jos, a suferit o dureroasă umilire, căci am făcut-o șorț. N'am avut răbdare. Am cusut doi nasturi, pe care de altfel nu îndrăznesc să-i închei; nu vreau să continui opera de zdrențuire. Tu știi să faci cheutori?

— Ce nevoie am de cheutoare? Eu nu complic lucrurile ca tine. Ca să-mi țin cămașa lîngă trup, mă încing în fiecare seară cu cureaua.

— N'am...

— Trebuie să ai. Pentru ascuțitul briciului o poți lua pe-ai mea, dar pentru încins, nu-i nimic de făcut. Oricît de slabi am fi, nu încăpem amîndoi într'o singură curea.

— Să continuăm călătoria. Te strecoari cu pas împletit pe lîngă patul cu stînci și promontorii. Ași vrea să știu pentruce nu împingi până în fund lada de campanie. Totdeauna mă împiedic de un unghiu dur cînd trec pe lîngă patul tău.

- Te imit pe tine.
- Eu n'am ladă.
- Ai cufăr, care e mult mai insolent : ajunge câteodată până în mijlocul odăii.
- Tu îl scoți dela locul lui și te așezi pe el.
- Ba tu !
- Alecule !

Cei doi se uită un moment unul la altul, se încruntă cu intenția să se intimideze. Manevra nereușind, fețele se luminează dintr'odată și diferendul se sfârșește cu un zîmbet.

— Mai departe ?... înoadă firul Alecu.

— Mai departe e preferabil să nu calci. Dacă mama ta ar fi bănuț ce întrebuițare nelegiuită dai borcanului cel mare din care ai golit magiunul într'o săptămînă, sînt sigur că ți-ar fi trimis în loc cu totul altceva.

— În orice caz făptuesc o impietate mai mică decît a ta, care întrebuițezi sticla în care pe vremuri a dormit șampania generoasă.

O lungă controversă se încinge pe această temă. La urmă, neputînd ajunge la o înțelegere, ambii combatanți hotărăsc să primească situația așa cum este și să-și urmeze drumul.

— Ajungem la fereastră, unde în loc de flori în ghivece, găsim cutii cu conserve. Etichetele colorate, cu tomate ca bujorul, cu ardei verzi și pătlăgele vinete, cu caise ca niște mingi de football și pere de-o paloare interesantă, impresionează și instruesc ochiul.

— Privește mai bine pe fereastră...

— Văd mai întăiu pitice acoperișuri prăvălite. Sînt cotețele vecinului.

— Mai bine ar fi niște stupi de albine.

— Ar muri de foame. Nu se zărește nicăeri o grădină, o livadă, un copac măcar. Deasupra caselor nu înflorește decît fumul, albastră floare, efemeră cași bucuriile oamenilor săraci din acest cartier.

— Mai sînt lucruri frumoase...

— N'am uitat : cupolele verzi ale bisericii armenesti, clopotele ei ciudate...

Marc și Alecu se pierd fiecare pe cărarea lui de gînduri.

— Să fugim de-aici, vorbește Alecu. Privirea lui dulce s'a umbrit și glasul are o mică notă plîngătoare, ca o lacrimă în colțul genelor. Fereastra este un loc periculos...

— Dacă te pleci prea mult...

— Poți să cazi în meditații profunde și melancolie, stări foarte periculoase pentru un om de acțiune. Hai !...

Alecu luă pe Marc de umeri și-l întoarse cu fața cătră colțul odăii unde cîteva sticle goale zăceau pe coaste, cu capul sprijinit de părete, lungite pe podele și în alte poziții intermediare.

— Iată cimitirul veseliei noastre artificiale, declamă Marc.

— Nu fii prea dramatic. Sticlele nu mă întristează niciodată. Marc îi pipăi cu un deget nasul roșu :

— Se cunoaște !

— Erezie ! Nasul meu e roșu, pentrucă așa m'am născut cu el. Imi place băutura, nu neg. Dar atît cît și ție.

— Eu beau vin, pe cînd tu bei țuică.

— Țuica de prune, cu care am crescut, e cel mai bun întăritor, nu-j vătămătoare. Altfel crezi că mi-ar fi trimes mama o picătură măcar ?

— Ți-a trimes-o de leac, și tu...

— Și noi, îl îndreptă Alecu.

Cei doi tovarăși se priviră cu înțeles.

Chiar în seara cînd s'au mutat, lada cea mare trimeasă de mama lui Alecu fu desfăcută și, fără să o cerceteze până la fund, își astîmpărara foamea cu bunătașile găsite mai întăiu : piept de curcan, pîne de casă cu lapte, mere. După ce furia stomacului se mai liniști, începură o cercetare amănunțită a comorii. La fund, descoperiră și sticlele cu țuică din livada popei Damian.

— Gustă, zise Alecu, să vezi ce parfum.

Pentrucă n'aveau păhăruț, nici pahar, îi întinse clondirul. El luă altul, și amîndoi își dară capul pe spate și ridicară sticlele ca niște trompete.

— Minunat ! delicios ! exclamă Marc.

— Deschide pofta de mîncare.

— Dacă am mai gusta ceva ?

— E obligator !

Marc și Alecu atacară din nou proviziile cu atîta înverșurare încît, după o jumătate de ceas se alarmară.

— Țuica pune în pericol sobrietatea noastră, zise Marc. Dacă bem din ea la fiecare masă, n'au să ne-ajungă niciodată bucatele.

— Ai dreptate. Trebuie s'o sfîrșim cît mai degrabă, aprobă Alecu, și duse clondirul subț nasul mare și roșu.

Marc făcu la fel, cu clondirul lui.

Limbile se deslegară, odăile goale răsunară ca niște „săli de castel“, apoi limbile se înclieară și casa intră în liniște de mormînt. Alecu și Marc adormiră cu coatele pe masă, cu lumînarea aprinsă între ei. Marc încercă s'o stingă, primi pe degete, pe piept și pe ghetе, o ploae de ceară topită, dar nu izbuti. Atunci Alecu declară că Marc nu e în stare să facă nimic și se întinse el s'o stingă, reușind numai să-și pîrlească o sprînceană.

Tîrziu, spre ziuă, la cîntatul cocoșilor, Todiriță, care adormise cu gura căscată pe buceaua lui, stinse lumînarea. Și văzînd că nimeni nu vrea să se folosească de paturi, se sui el și dormi, cu sforăeli prelungi.

A doua seară fu distrus pericolul din alte două sticle. De astă dată, Marc și Alecu au cedat mult mai repede, Ziua urmă-

toare, comentind evenimentul, Alecu susținu că au fost răpuși așa de ușor, pentru că au băut fără un motiv precis. Cînd bei trebuie să ai o țintă, altfel amețești, ca drumetul care se învîrte în același loc.

— Călătorul, dacă merge spre un oraș să zicem...

— Poate spre un șanț...

— Cum vrei tu, dar dacă merge drept înainte, poate face kilometri după kilometri, fără să amețească. Pe cînd cel care stă și vrea să-și prindă coada, după douăzeci de ronduri, simte că pămîntul îi fuge de sub picioare.

— Teoria ta e confuză. Din tot ce-ai spus, am tras o singură concluzie : interpretezi în mod original pe Caragiale.

— Nu văd nici o legătură.

— Și el vorbește despre jocul la kilometru.

— N'am ambiții așa de mari. Noi sîntem niște epigoni, nu putem măsura băutura decît cu submultiplii kilometrului, și chiar ai metrului.

— Să trecem mai departe, zise Marc, și figura lui luă un aer plin de mister. Cum explici invazia celor două necunoscute ?

— Tu le-ai chemat ! îl acuză Alecu, sever.

— Îți declar solemn, acum cînd am capul gol, adică fără țuica părintelui Damian, că n'am aflat de existența lor decît în momentul cînd au apărut pe ușă, ținîndu-se de mînă.

— Ce decădere ! Alecu se încrunță. — Cum le cheamă ?

Marc ridică din umeri :

— Am știut, dar am uitat.

Două fete vopsite tare intraseră la ei în casă, cînd băutura, învingînd echilibrul normal, se ridica spre urechi și cobora în genunchi.

Timide, necunoscutele explicară că erau vecine, că i-au văzut pe fereastră în timpul zilei și că voiau să le facă cunoștința.

— Nu sînteți vecine, protestă Alecu, care în momentele de exaltare se substituia complect lui Anatole France, — sînteți salamandre.

Incurajate de acest substantiv, pe care-l luară drept o injură aleasă, cele două fete pășiră în odaie și fără nici o introducere se așezară pe genunchii băeților.

Alecu ținea în brațe o salamandă scurtă, cu forme rotunde și păr oxigenat. Marc avea lîngă el o umbră înaltă, un schelet îmbrăcat cu sîrgcenie într'o piele foarte palidă dar catifelată și caldă.

Examinînd părul roșcat al salamandrei lui, Alecu îi găsi o infinitate de asemănări cu Jahel. O puse să jure că e nepoata bătrînului Mosaide, iar el căută să se identifice pe cit îi îngăduia paralizia alcoolică, cu discipolul abatelui Coignard.

Marc luase o poză nepăsătoare. Voia să „studieze“ ciudata ființă a cărei greutate nici n'o mai simțea apăsîndu-i genunchii. Ochii lui înregistrau imagini foarte interesante. Salamandra furta cu mîni lungi, lungi. Falangele degetelor se desfăceau și curgeau

ca crenguțe uscate pe torentul de fum cenușiu. Cînd se depărta mult, gata să dispară în întuneric, un magnetism tiranic le trăgea înapoi. Mîinile se compuneau la loc, se sbăteau desnădăjduite în alt torent de fum și unghiile bombate erau fețe mici de fildes, care rideau la el. Scheletul îl săruta, îi povestea lucruri așa de simple, încît nu le înțelegea. Cînd aprinse altă țigară, Marc se ridică în picioare, luă în brațe ușoara lui tovarășă, care fuma mereu, și începu să sară prin casă. Alături de el, scheletul făcea pași mari, trăgea tare din țigară, da drumul fumului, se ascundea în el și nu arăta decît un zîmbet blînd și trist. În cele din urmă îl așeză pe Marc în pat și stînsse lumina. Și lungile luni de ascetism dară lui Marc tăria să fie mulțumit în acea scurtă noapte.

În dimineața următoare, Alecu blestema: odată cu Jahel îi dispăruse ceasul. Spre marea lui indignare, seara se arătă din nou salamandra-schelet. El vru s'o alunge, dar Marc îl opri. Făcură o mică anchetă asupra lui Jahel și aflară că a fugit din cartier. Salamandra-schelet n'o cunoștea decît de puțină vreme și plînsese de rușine cînd auzi ce făptuise o „colegă“. Mai spuse că ea se numește Lucia și că venise să-i vadă ce mai fac. Subt ochii încruntați ai lui Alecu, îl mîngie pe Marc, îl sărută, îi spuse Micule și cași seara trecută, îl ajută cu zel să combată nervozitățile acumulate prin virtuți sublime.

Ziua următoare Alecu își exprimă îngrijorarea pentru decăderea lui Marc. Pentru Lucia avea un dispreț nemăsurat.

— De astădată, eu am înțeles mai bine situația, vorbi Marc. Cred că este foarte potrivit pentru locuința noastră semi-lacustră. Scheletul acesta inofensiv, foarte priceput în mîngîeri primitive.

Alecu își măsură tovarășul cu milă:

— Nu credeam că poți cădea așa de repede și atît de jos. Marc zîmbi:

— Ființa aceasta s'a legat deodată de casa noastră pentru că a simțit că-i putem fi și sprijinitori și tovarăși. E un semn că nu mai aparținem nici unei clase. În definitiv, sîntem înstrăinați și rătăciți cași ea. Îți mărturisesc că o milă profundă nu mă lasă să fiu brutal cu scheletul-ambulant, cum îi spui tu. N'am avut cruzimea s'o pun să-mi povestească trecutul, dar nu știu de ce, sînt convins că e numai o biată nenorocită; nu-i nici perversă, nici diabolică. Chiar dacă n'a avut cînd s'a născut, și-a adunat un suflet prin suferință. De unde știi, poate e și ea o Maslova?

— Bine, bine, murmură Alecu,—totuși cred că pentru Todiriță nu-i o pildă frumoasă.

— Todiriță e mic, nu înțelege. El stă pe lada lui din bucatărie și cum se înserează, se culcă.

Marc recunoscă în sine că asupra acestui punct Alecu are dreptate și hotărî să-i spună Luciei. Nu avu însă nevoie de nicio explicație: ea înțelese singură și îl căuta la orele cînd nu era decît el acasă. Pe urmă n'a mai venit de loc. Marc, absorbit de pregătirea examenelor, nici nu i-a băgat de seamă lipsa.

După ce sfârșiră țuica dela părintele Damian, Marc și Alecu trimiseră pe Todiriță la crișmarul din colț, cu cîte o sticlă goală subț fiecare braț. Incepură să bea vin, căci întunericul nopții îi neliniștea. Cu ajutorul alcoolului își creau o personalitate veselă, turbulentă, nepăsătoare deopotrivă în fața urîșeniilor vieții cași a frumuseților ei.

Alecu turna în stomac lichidul care anesteziază, dar nădejdea lui era că odată va ajunge la inimă.

Marc uitase să răspundă tatălui său. Cînd își dădu seama se întristă profund. Nu fu însă în stare să scrie explicații bătrînului Lecuja, și acum bea ca să uite că uitase.

Personalitatea aceasta obținută în chip artificial dura numai cîteva ceasuri. Pe urmă, adevăratul lor suflet se întorcea umilit, amărît, fără puteri.

Nevoia băuturii tindea să devină patimă. Alecu și Marc, care până atunci se fereau de crișme ca de niște locuri murdare unde nu intră oamenii cu demnitate, găseau nenumărate prilejuri îndreptățite pentru a se opri la fiecare colț cu sticle verzi și albastre în fereastră.

— Casa noastră de pe malul Bahluului are foarte multe calități, spunea Marc, dar e prea departe. Până la școala comercială fac trei sferturi de oră, iar până la Universitate n'am reușit să socotesc vremea exact, pentrucă sînt nevoit să fac popasuri și să-mi reînoesc forțele.

— Dacă devenim bețivi, locuința asta roșie este de vină. Ca să intri în ea, trebuie să ai curaj, ca să ai curaj trebuie să ți-l faci și ca să ți-l faci trebuie să bei. La eșire este nevoie de aceiași operație de fortificare. Vrînd nevrînd, ajungi la „Petit Bercus“...

„Petit Bercus“ fusese botezată crișma lui Bercușor din strada Palatului, unde se găsea un vin care avea darul să creeze în grabă o atmosferă de ironie zîmbitoare, ca la „Petit Bacchus“ din „La Rôtisserie de la reine Pédauque!“

Patronul era plin de respect pentru niște clienți așa de aleși. Li poțtea în „odaia rezervată“, tot așa de murdară cași crișma propriu zisă, dar mai dosnică. Acolo își adăposteau melancolia cîntătorii din armonică. Marc se împrietini repede cu doi dintre acești muzicanți de mahala și în schimbul unui pahar plin, obținea pentru o jumătate de ceas, instrumentul cu burduf. Sufletul lui fusese înghițit de literatura rusă, ca apa dulce a unui rîu, de imensa năvală amară și sărată a mării. Ducea admirația pentru romancierii slavi până la bigotism, și se certa neconținut cu Alecu, care nu putea să împărtășească decît în mică măsură aceste sentimente: zeul lui se afla la apus, ai lui Marc la răsărit. Of-tatul armonicei străbate printre foile oricărei cărți rusești, și Marc găsise un mijloc să-și manifesteze dragostea pentru aceste cărți. Pe vremuri luase cîteva lecții de pian, așa că i-a fost ușor să se folosească de clapele ca niște nasturi de sidex.

Intr'o Sîmbătă seara, cînd vinul lui Petit Bercus era gustos

în deosebi și cei doi tineri se convingeau de aceasta cu ajutorul paharelor la fiecare cinci minute, intră pe lângă cîntăreții obișnuți, un tînăr înalt, cu o clae de păr creț răsturnată pe frunte și o mandolină subț braț. Alături, în dreapta și'n stînga, avea două exemplare identice cu el, dar micșorate la scara $\frac{1}{4}$ și lipsite de instrument muzical.

Cînd dădu cu ochii de ei, Marc nu-i mai văzu, căci se prefăcură pe dată, în pete roșii, foarte iritante.

Cinci minute luptă Alecu să-l liniștească. Zadarnic.

— Afară! strigă Marc, și izbi cu pumnul în masa, care sună din toate paharele.

Mandolinistul se răsturnase pe-un scaun și gîdilea strunele, cu ochii în tavan. Sgomotul, nici strigătul nu-l supărară de loc. Dimpotrivă, începu o serenadă la modă, întovărășit cu vocea de suită :

Deșchide, deșchide ferea-a-stra...

Marc smulse armonica din fața unui „tovarăș“ și începu s'o întindă și s'o strîngă cu convulsii bruște, scofînd fioroase mugete prelungi. Obosit, se opri să răsufle și să bea puțin, adică un pahar întreg. Cînd putu să asculte, constată spre consternarea lui că nu izbutise să înăbușe bizîitul nesuferit al mandolinei. Se ridică în picioare, făcu un pas cîtră grupul celor trei și-i somă în termeni, care deși foarte scurți, nu pot fi redați aici.

Tînărul cu freza încrețită se uita mereu în tavan și urma cîntarea. Ceialți doi, îl imitau flegmatici.

Atunci Marc se repezi și spintecă cu cuțitașul cele mai sensibile coarde din inima muzicală a delicatului instrument. Un urlet teribil ridică în picioare pe cei trei, care făcură cerc în jurul mandolinei, adăpostită instinctiv cu o mînă la spate de însuși stăpînul ei. Cu cealaltă mînă omul frezat căută nervos în buzunarul din față al hainei și scoase un brici de bărbier, cu atît mai impresionant cu cît lama lui ascuțită dealungul vremii devenise subțire și vibrantă ca o limbă de șarpe.

Dar Marc se baricadase după masă și începu să azvîrle cu lichide, ceiace irită pe adversari, foarte sensibili la demnitatea personală:

Urmă un bombardament cu proiectile variate. Marc primi în obraz o coajă de harbuz. Zeama roșă îi păru sînge în fierbințeala luptei, și-l făcu să spargă paharul în freza mandolinistului. Suita sări să-și răzbune șeful. Marc fu prins într'un colț; două scaune se ridicară în același timp asupra lui. Dar locul fiind strîmt, scaunele se loviră unul de altul, sfărîmîndu-se. Alecu interveni la timp cu un sifon. Figura lui era așa de hotărîtă, sifonul era așa de mare, încît agresorii înjurară și se traseră înapoi. Inarmați cu bucăți de lemn din scaunele rupte, cei doi amici începură un atac impetuos contra celor trei mandoliniști, care se stecurară pe ușă ameninșînd.

Cîntăreții din armonică priviră lupta cu o imparțialitate per-

fectă. La urmă, își mărturisiră părerea de rău că s'a sfârșit așa de repede, numai cu un cap spart și două scaune rupte. Pe cînd unul tocmai începuse să povestească o bătălie celebră, pe ușă intrară din nou cei trei, fără mandolină, dar cu un gărdist. Acesta, cum văzu pe cîntăreții din armonică se repezi la ei :

— La comisie, boerilor !

Pentru gardiști este suspect — din oficiu — orice individ care poartă un burduf cu nasturi de sîdef. În zadar au protestat indivizii, în van degetul arătător al celor trei victime se îndrepta în altă direcție. Omul forței publice luase de guler pe cei doi „boeri”. Marc și Alecu interveniră, declarîndu-i „oameni nevinovați”. Agentul cu băț de cauciuc avea ideile lui la care ținea cu tărie, și refuză în mod brutal să dea ascultare vreunei intervenții. Marc și Alecu protestară vehement. Se născu al doilea scandal și lucrurile nu putură fi lămurite decît la comisie.

Spre ziuă, cînd se sfîrși instrucția sub-comisarului, Marc și Alecu se întorceau, cu pași leneși spre casă.

Alecu era nemulțumit :

— Vezi unde ne-a dus patina ta oarbă pentru literatura rusă. Dacă nu mi-adeuceam aminte la timp de discursul lui Anatole France la moartea lui Tolstoi, ași fi fost în stare să te las pradă mandoliniștilor.

— Nu știam că ai atîta respect pentru instrumentul acesta sentimental.

— Eu ? Nu pot să-l sufăr ! Cine cîntă din mandolină e o insectă care bîzîie fără aripi, un berbec fără coarne, un vițeloma-lacocurcanogînsac.

— Deci am avut perfectă dreptate...

— Sigur...

— Atunci ?

— Mă revoltă mania ta de grec decăzut. Pentru ce politeismul acesta rusesc ? Ce găsești la niște zei barbari ? Eu cunosc perfect un mare scriitor apusean, și-mi ajunge...

— Asta e cu totul altă chestie. Vinul îți estropiază logica, destul de slabă și în timp normal. Totuși dacă vrei să discutăm, nu mă dau în lături...

Alecu și Marc urmau să se certe cu înflăcărare pînă adormeau lungiți pe pat, uitînd să se desbrace.

„Perioada desfriului” cum o numiră cei doi în urmă, se sfîrși prin nenorocirea unui al treilea. Todiriță căzu la examenul de intrare în liceu.

Alecu și Marc avură adînci muștrări de conștiință.

— Ai adus aici pe Todiriță, și l-ai lăsat în părăsire. Trebuia să-l sfătuești, să-l îndrumezi. Pe el l-a speriat orașul și de aceea a uitat tot ce-a învățat, zicea Marc.

Alecu răspundea :

— Sînt vinovat față de el, și am să-mi repar greșala. Ai să

vezi în curînd. Însă răspunderea cade și asupra ta, care prin desfrîu și beție ai turnat otrava descurajării într'un suflet de copil.

— Mi se pare că tu ai început, îndată ce-ai dat de sticlele și paralele trimise de părintele Damian. Eu chiar să fi vrut, nu puteam face asemenea cheltueli. Eu nu cer nimic dela ai mei, răspundea Marc, superb.

— Nu ceri nimic de-acasă, în schimb bei pe datorie la Bercușor, constata Alecu, răsfrîngîndu-și buza de jos.

Căderea lui Todiriță a fost o sguđuire care a adus aminte celor doi studenți de propriile lor examene. Ei erau hotărîți să isprăvească cu orice preț în toamna aceia și să-și ia licența. A-lungară de pe masă lucrurile de gospodărie, farfuriile, sticlele, periile de dinți, de cap, de haine și de ghețe. Dădură cite un genunchiu puternic lăzilor și cuferelor, trimeșîndu-le în fundul subpatului. O zi întregă le-a trebuit să facă ordine. Lucrurile netrebuitoare erau duse alături, în odaia lui Todiriță, care primi poruncă să le așeze frumos. Alecu scoase la iveală cursurile de chimie industrială, Marc cursurile de drept, și munca începu în tăcere. Numai din vreme în vreme, ridicau capul dintre foi și-l întorceau spre odaia de alături, de unde veneau sgomote bizare: cînd clinchetul unui pahar spart, cînd sgomotul înăbușit al prăbușirilor. Todiriță își împlinea datoria cu zel dar fără pricepere. Insuccesul lui școlar nu-l tulburase de loc. În seara cînd află dezastrul, își legă bucceluța și se pregăti de plecare. Era nerăbdător să se întoarcă în satul lui, unde începea culesul prunelor. Cînd află că va rămîne pe loc, oftă, se poșomorî, iar cînd rămase singur pe lada lui în întuneric, vărsă lacrimi amare.

Alecu și Marc voiau să-și spele greșala pe care credeau că o făcuseră față de micul cioban. Ei îl înscriseră ca elev în particular și începură să-i dea lecții. Împărțirea materiilor între cei doi profesori și metodele de predare au fost prilej pentru lungi conferințe. Chestia pedepsei corporale i-a pus în mare încurcătură. Amîndoi aveau idei pedagogice foarte înaintate și ar fi vrut să elimine complect bătaia din sistemul lor. Alecu susținu însă că trebuie adoptat un regim de tranziție. Acasă Todiriță a fost obișnuit să primească din belșug bețe pe spate și palme în cap. Acum va fi scutit de bețe și palme, însă cite o urecheală din vreme în vreme e foarte sănătoasă. Marc se opuse cu indignare, își trată prietinel de canibal și obținu în principiu, suprimarea complectă a oricărei muștrări cu violență. A doua zi, vecinul veni să reclame că Todiriță i-a spart un geam cu piatra. Alecu călcă hotărîrea și făcu pe Todiriță să simtă că e dureros să vînezi vrăbii la oraș. Marc asistă senin la execuție.

De altfel, însuși Todiriță aplica pedeapsa corporală celor mai slabi decît el. Deși îi fusese aspru interzis să iasă fără voe din curte, puilul de cioban se aventură pe malul Bahluiului, unde cunoscu pe băeții din mahala. Unul, în tricou vărgat cu alb și albastru, își bătuse joc de pălăria lui cu gumilastic pe subt bărbie.

Todiriță îl apucă de piept, îl trânti jos și-i puse o cârpă în gură ca să tacă. Pe altul îl băgă în apa murdară a râului, iar unui al treilea îi smulse un pumn de păr din cap. Părinții indignați veniră în corpore să protesteze, amenințând pe Alecu și pe Marc că le vor face proces.

Todiriță privea încruntat la delegații care strigau și ridicau pumnul. Când plecară, cei doi profesori voriră să-l facă să-și recunoască greșala, dar toată truda a fost în zadar.

— De ce m'au înjurat? răspundea el. De ce mă apucă de cămașă? De ce rid de opincile mele? În glasul lui era credință în dreptatea lui, hotărîre, revoltă. Marc și Alecu îl mîngîiară și îl sfătuiră cu blîndeță să nu mai iasă singur pe poartă. Todiriță ieși chiar a doua zi, plimbîndu-se ca un dulău cu coama ridicată printre ceata de cotei din mahala. Nimeni nu mai îndrăzni să se ațîngă de el. Iși cucerise pentru totdeauna dreptul să se joace cum îi place pe maidanul obștesc.

Profesorii își împărțiră materiile astfel:

Religia: Alecu (ca fiu de preot)

Romîna: Marc

Franceza: Marc și Alecu (greutate dublă)

Științele Naturale: Alecu

Istoria: Marc

Matematici: Alecu

Muzica: Marc, pentru că cînta din armonică.

Desen: Alecu, pentru că făcea planuri.

Caligrafia: Marc și Alecu, eu schimbul.

Gimnastica: elevul e scutit, dînd dovezi de o îngrijitoare vigoare fizică.

Todiriță își cumpără cărți și începu să lucreze. Avea mintea deschisă, pricepea ușor, dar profesorii lui vorbeau o limbă plină de abstracțiuni, pe care uneori n'o înțelegea de loc. Fără să vrea, privirile îi lunecau pe fereastră sau se țintuiau în podele. Alecu și Marc erau nemulțumiți de elevul lor. Mai degrabă însă ar fi avut dreptate elevul să spună că profesorii lui au o predilecție nesuferită pentru limba păsărească.

Alecu își luă consăteanul să-i arate Iașul. Il purta cu el pretutindeni. Cămășile înflorite și privirea de pui de vultur a lui Todiriță stîrneau senzație. Alecu era foarte mîndru, spunea că ciobănașul de lingă dînsul era un nepot și nădăjduia că va ajunge foarte sus numai prin meritele lui. Plimbările acestea aveau în ochii lui Marc ceva ostentativ. Erau o sfidare pentru cei cu care Alecu juca tennis și se plimba în trăsură, două luni mai înainte.

Ajunul examenelor aduse pace deplină în casa de pe malul Bahluiului. Alecu studia amănunțit, cu răbdare și cu atenție. Cînd sfîrșea un curs, era stăpîn perfect pe materia cuprinsă în el. Putea cita pasagii întregi, cu ușorul pedantism care în timpuri obișnuite îl ajuta să reproducă discursurile lui Monsieur Bergeret.

Marc se încurca la fiecare pas. Căuta să generalizeze și să

facă legături cu idei din alte domenii. Nu-și lîpea cunoștințele pe placa de afișaj a memoriei, ci le ancora prin raționamente logice în locurile care i se păreau mai potrivite. Rezultatul era admirabil pentru gimnastica inteligenței și pentru formarea gîndirii originale. În schimb, bilele obținute la examen nu izbuteau niciodată să-și spele roșul mediocrității.

În prima zi cînd se așază din nou între cărți, Marc își aminti de sfera lui de sticlă, o căută pretutindeni, dar n'o găsi. Curînd văzu că-i lipsește și carnetul în care își însemna observațiile. Nu voia să piardă acest registru de contabilitate interioară; cercetările mergeau greu însă, pentrucă le făcea în taină: nimeni nu trebuia să știe că el ținea un jurnal. La o lecție cu Todiriță, descoperi carnetul pierdut, în caetele lui de teme. Elevul îl îmbrăcase cu hîrtie albastră și începuse să scrie dela celalt capăt, notițe la istorie.

Marc avu mari îndoeli asupra utilității însemnărilor lui. După meditații profunde, scrise următoarea placă comemorativă: „Acest carnet a fost regăsit, după căderea în barbarie, la sfîrșitul perioadei desfrîului. În interval, a fost luat și folosit ca rechizită școlară. Redîndu-l vechei lui întrebuintări, am făcut un lux care seamănă cu luxul restaurărilor de monumente istorice“.

O grijă neplăcută începu să strice armonia zilelor de muncă frenetică și arzătoare ca un mărș războinic.

Proviziiile din ladă erau pe sfîrșite. Pentru a le mai cruța, cei doi tovarăși fură nevoiți să-și pregătească ei singuri o parte din prînz. Alecu se duse într-o dimineață în hală și se întoarse cu un coș de cartofi.

— Cartoful e leguma cea mai bună, se pregătește ușor, zise el, și privind dulce spre Marc: Azi ești tu de rînd la bucătărie. Cred că ar fi bine să faci o salată de cartofi, pe urmă cartofi prăjiți cu niște friptură la grătar; iar la sfîrșit desfacem o cutie cu compot de pere.

Marc nu putea să protesteze: era în adevăr rîndul lui la gospodărie. De altfel, lucrul i se părea simplu.

— Bine, zise el, n'ai nici o grijă.

— Știi cum se face salata? lei cartofii, îi pui în oală...

— Lasă că mă pricep, răspunse scurt Marc și urmă să cetească.

Pe la ora unsprezece, Alecu constată că Marc nu se dusese încă la bucătărie.

— Ai uitat masa.

— De loc. Am tot timpul.

După o jumătate de ceas, Marc intră în acțiune.

— Todiriță, fă te rog focul. Până atunci eu curăț cartofii.

În cinci minute soba duduia. În schimb, Marc își contempla degetul cel mare dela mîna stîngă, în care cuțitul deschisese un izvor roșu și cald. Curățitul legumelor nu-i un lucru așa de ușor cum pare. Trebuie să știi nu numai cum, dar și cît să le tai. Bu-

cătarul improvizat alegea un cartof mare cît pumnul și începea să-i opereze umflăturile, nodurile, scobiturile, cu atîta conștiință, încît la sfîrșit obținea un ou de porumbel care-i fugea printre degete.

— Gata? întrebă la dousprezece și jumătate Alecu.

— Indată! răspuse Marc, care sfîrșise de curățit patru kilograme și nu obținuse decît o jumătate de farfurie pentru prăjit.

Atunci își aminti că trebuia să facă și salată. Cum se face salata de cartofi? Uitase profund. Accident explicabil, de vreme ce nu știuse niciodată. Incidentul îl enervă.

— E unu! strigă cu înțeles Alecu, din cealaltă odaie.

— Așteaptă puțin!

De astădată, răspunsul lui Marc semăna mai mult cu o amenințare.

Pentru salată, cîtiva cartofi fură tăiați în felii, ca portocalele, și puși la fiert. Rezultatul fu un terciu gălbui, cu coji subțiri și roșcate prin el, ca vinele din marmură.

— E două! ridică tonul Alecu, exasperat.

— Am pus friptura pe grătar!

Chiar atunci izbucni la porțița sobei o flacără de un metru. Marc și Todiriță începură să sufle din toate puterile. Cînd stinseră incendiul, găsiră pe grătar un arhipelag alcătuit din cîteva insule cu o structură ciudată, de smoală, coajă de copac și ciupercă.

— A ars grăsimea și a rămas numai carnea. E mai sănătos pentru stomac, se consolă Marc.

Dar Alecu fu teribil cînd dădu cu ochii de bunătățile pentru care așteptase atîta. Nimic nu supăra mai rău decît insulta nedreaptă a unui stomac flămînd.

Marc pusese salata la un loc cu cartofii prăjiți și cu friptura, nădăjduind să acopere calitatea prin cantitate.

— Ce-i mixtura asta imposibilă? se miră Alecu explorînd cu ochii farfuria. Apoi îndreptă spre prietin priviri pline de minie.

Ca să se justifice, Marc ridică degetul legat cu o batistă:

— N'am putut lucra destul de bine, m'am tăiat.

— Te-ai răzbunat pe bieții cartofi, ai făcut din ei alune americane.

— Alecule, te rog să nu-ți bați joc! Eu am muncit și mi-am pus ființa în primejdie.

— Mulțumesc! vorbi Alecu ceremonios, și vru să renunțe la orice fel de hrană.

Atunci veni Todiriță și așeză pe masă o farfurie cu cartofi copti. Dimineața își pusese pentru el cîșiva, în rolă. Acum foloseau tuturor. Alecu laudă cu entuziasm mîncarea pregătită de Todiriță. Marc, după ce încercă să guste din propria lui operă, se grăbi să-și imite prietinel.

Ziua următoare, veni rîndul lui Alecu. Trebuia să despice niște lemne pentru foc.

— Unde-i Filip? întrebă el pe Marc, cu subită simpatie pentru prietinel care parcă nu existase până atunci.

— La Narotin, pe malul Nistrului. E judecător acolo.

— A făcut o mare greșală, se revoltă Alecu. Un talent ca el trebuia să rămână aici, să lupte împreună cu noi.

— E vinjos, rîse Marc, pentru forța lui ar fi o jucărie să tae în fiecare dimineață cîte un car de lemne.

— Nu mă gîndeam la asta, răspunse Alecu, privind în altă parte. Recunoaște că am dreptate. Eu cred că Filip este un adevărat poet.

— Un cîntăreț nou al pămîntului nostru, vorbi apăsător Marc.

— Trebuie să-l silim noi să scrie iar, strigă Alecu. Spune-i să vină. Va fi al treilea tovarăș, va lucra mai bine ca oriunde în iadul de aici.

— Filip se înmormîntează de bună voie la Narotin. Nimeni afară de el însuși nu-l va hotărî să plece de-acolo.

Marc se gîndi la Lena. O mai întîlnise odată și avusese față de el unele cochetării neașteptate, ceiace îi lăsase impresia că joacă un rol nehotărît: cîteodată parcă voia să-l pedepsească pe Filip, altădată părea că se chinuște pe ea însăși. Marc era prea tînăr ca să înțeleagă ce ușor pot luneca în cabotinaj femeile, cînd simt că sînt iubite. Totuși Lena nu avea pentru sine admirații de actriță; mai degrabă suferea de misterul din sufletul ei complicat.

Marc trimise o scrisoare lui Filip. Umplu opt pagini cu meandre în jurul adevărului, pe care nu știa cum să-l găsească și să-l exprime.

Noaptea, după ce-și isprăveau „porția“ de lucru, Alecu și Marc simțeau o mare dorință să-și răsplătească virtutea cu un pătărel la *Petit Bercus*, dar rezistau. Îi oprea mai mult lipsa cumplită de bani, decît cumînțenia. După clipa teribilă a ispitei, cei doi prietini erau așa de mulțumiți de izbînda lor, încît intonau imnuri, făceau box, ceteau și discutau multă vreme.

Apoi se culcau. În așternut, fiecare își aprindea cea mai tainică lumină lăuntrică și jocurile ei cu imagini umbrite ținea loc de rugăciune. Alecu își închipuia o lume în care el era atotputernic stăpîn. Ar fi putut să se răzbune pe cei care l-au umilit, l-au nedreptățit, l-au uitat. Dar se ridica mai sus și-i răsplătea regește, cu ertarea.

Marc își cerceta conștiința, cum își acordă violonistul strunele vioarei. Și cînta psalmi la denia pentru realizarea lui însuși.

Alături, Todiriță dormea strîngînd la piept o nuia, talisman prețios care-l ducea într-o clipă înapoi în satul lui.

Intr'o noapte ca acestea, Mariana veghea tîrziu pînă ce întinericul murea prefăcut în fantomă cenușie. Era din nou la Galați, între zidurile jupuite ale unei case străine, dușmănoase. Se întorsese dela Tulucești, unde se obișnuise să aibă orizont larg, lumină curată, coborîtă de-adreptul din cer în odăile albe, pe pa-

turile de brad acoperite cu velințe rustice, pe masa și pe scaunele fără istorie, noi, naive, prietinoase.

Intrînd în oraș, simțise o tristeță deprimantă, cași cum i-ar fi luat cineva hainele tinerești și i-ar fi pus pe umeri rochiile purtate de mama și bunica ei, cernite, cu lungi șiraguri decolorate deoparte și de alta a pieptului, de riul neîntreput al lacrimilor. Devenise, alături de tatăl ei, o chiriașă nomadă, fără dragoste pentru străzile prin care trecea. Copilăria risipise flori pe uliți uitate din cinci orașe, dela un capăt la altul al țării. Din tot trecutul nu rămăsese decît mobilele vechi, încercate greu de mutări fără număr. Acum se mișca printre ele cu un straniu sentiment de anihilare. Nu se găsea pe sine nicăeri. Poate viața ei nu există. Sint numai dulapurile, paturile, mesele. Mariana este și ea o mobilă pe care o plimbă prin odăi forțe din afară, ca minile care poartă un scaun din dormitor în sufragerie.

„Mariana... Mariana“... se chema ea în șoaptă. Din adîncul lăuntric abia venea răspunsul, într'un suspin:

„Mariana... Mariana“... își puse înainte oglinda rotundă în care se pieptăna mama ei, și își oferî astfel, pe-o tabla de argint propriul chip, cu ovalul pronunțat și gura crestată, ca două minuscule ogive îngemănate deasupra unui craiu-nou subțire de email roșu. Subt iarba de mătase caștanie, licăreau luminile cenușii ale ochilor. Cu un gest ușor ca o atingere de aripă, Mariana își ridică părul și-l ascunse după urechi. Fruntea apăru netedă, poiană de gânduri. Ce mult semăna la față cu mama ei. Dar mersul îi era bărbătesc; minile și picioarele aveau linii puțin masculinizate. Purta un cap de fecioară pe un trup de efeb. Și dualitatea aceasta se repeta, ca o fatalitate, în sufletul ei în care pornirile cele mai subtil-feminine, le ducea la îndeplinire o minte bărbătească. Era prea inteligentă ca să poată fi fericită ca o femeie, era prea femeie și nu folosea inteligența așa cum ar fi trebuit. Astfel, cu o personalitate neobișnuit de puternică, ea părea o fată nehotărîtă, sclavă a casei, pierdută în umbra de tiran ciudat și irezistibil prin slăbiciuni, a tatălui său.

Alături se auzeau suflări sgomotoase. Mariana ascultă un lung moment. Aristid Lecuja voia parcă și în somn să-și impună existența cu autoritate. Totul trebuia să i se subordoneze, să decurgă dela el ca dela o premisă generală a familiei. Ceilalți erau concluzii cărora nu li se îngăduia să existe fără el. Ce bine înțelegea revolta lui Marc! Și ea trebuie să-și caute singură drumul, un drum adevărat, numai al ei, pe care să meargă cîntînd nepăsătoare, fără să se mai uite înapoi. Ce fericire să te eliberezi dintre lucrurile care amintesc numai dezamăgiri, înfrîngeri, nenorociri. Să dai foc, să distrugi instrumentele de tortură, să lași lingă cenușa lor pe cei care te chinuesc, și să pleci, să pleci numai cu sufletul tău...

De dincolo veni un sunet neobișnuit: bătrînul Lecuja oftase prin somn. Mariana se ridică deodată, se apropie pe vîrfurile picioarelor de ușa odăii unde dormea tatăl său și puse mîna pil-

nie la ureche, cu fața îngrijorată. Alt oftat aduse lacrimi în ochii tinerei fete. „Nici el nu e fericit. Ce înseamnă suferința mea închipuită, pe lângă durerile lui adinci ca niște prăpăstii. Să fii lucid, să vrei să-ți privești în urmă viața, și să nu găsești nimic: totul s'a risipit ca fumul. Să simți cum te prinde bătrîneța și să trăești în neconținută teamă de singurătate. Un copil a și plecat“... Aristid Lecuja nădăjduse toată vara că fiul său se va întoarce. După ce-i trimesese scrisoarea, aștepta în fiecare zi ora poștei. Dar totdeauna trecea fără să-i aducă vestea dorită. În orele următoare, bătrînul se întuneca și avea o înfățișare care te făcea să plîngi. De cînd și-a dat seama că Marc nu va veni, tristeța lui s'a înșeninat parcă. Dar a căzut grea în inimă și-l face să ofteze adînc, cu o disperare conținută care străbate ca un gemăt.

Mariana făcu cîțiva pași de pîslă spre scaunul ei. În drum întîlni masa lăcuită cu albastru, văzu locul gol al lui Marc. Un Marc-șolar, camarad bun, cu gînduri tainice pe care nu le înțelegea nici el, mai sălbatic și mai îndrăzneț decît îi îngăduiau legile casei, mai bun și mai delicat decît se aștepta dela un reprezentant al nesuferitului neam băețesc.

Pe Marc de acum însă nu și-l putea închipui bine. Era mulțumit? Se rupsesse în adevăr cu totul de ai săi? Bani pe care îi înapoiase, darul atît de prețios față de micimea ciștigurilor, o făceau să creadă că Marc ține mai mult ca niciodată la tatăl și la sora lui, pe care de acela vrea să-i umifească, să-i lovească, să se apropie de ei prin cruzime, cum înfășură biciul pe cel biciuit.

Dar poate Marc s'a schimbat. Ființe nouă au intrat în viața lui printre străini. Cine știe... Mariana se așeză la masă, luă cu mișcări automate o foaie albă, deschise călimara, duse ca de obicei condeiu în gropița din bărbie și rămase nemișcată, cu ochii pe jumătate închiși fixați asupra lămpii ascunsă sub abat-jour de mărele mici ca nisipul.

Apoi se aplecă să scrie, punîndu-și amîndouă coatele pe masă.

Iubita mea Gretti,

Iată a doua scrisoare dela mine, în aceeași săptămînă. Nu ți-am lăsat nici timpul necesar pentru a răspunde. De altfel, rîndurile pe care ți le-am trimis dela Tulucești nu cereau nimic. Erau un simplu dar, un mic buchet de gînduri, cules într'o seară cînd sufletul se simțea lucid, rece, îndrăzneț ca o oglindă, cald, nesigur, complex ca parfumul unei livezi. Cui puteam să trimet surplusul acela de viață interioară decît ție, scumpă Gretti, singura mea prietină în stare să primească cu dragoste chiar gesturile cele mai neînțelese. Te văd poleind cu un zîmbet de aur, divagațiile mele de prizonieră. S'ar putea să nu fi înțeles rostul lor—deși tu înțelegeai aproape orice. Dacă vrei să le ghicești, închipue-ți că cineva te-ar condamna să nu-ți aparții, sau mai degrabă să nu aparții momentelor tale cele mai bune, să trăești veșnic chinuită

de gânduri întrerupte, de idei părăsite, să nu poți să-ți urmezi voința, deși tot tu îi dai putere și impuls. Sigur că și tu ai căuta să evadezi într-o scrisoare, sau altfel. La școală găseai totdeauna ocupații ingenioase cu ajutorul cărora transformai închisoarea internatului în insulă-fericită. Iar acum cetești, lucrezi, cînți la piano cu o sîrguință surizătoare, care seamănă uneori teribil cu resemnarea. Eu nu izbutesc întotdeauna să-mi acopăr așa de bine și de grațios orele: Și atunci... trebuie să cetești tu fantezii lungi și obscure ca cea din urmă, care poartă stampila gării Tulucești.

Astăzi îți scriu altfel, mai serios. Mă aflu iar la Galați, unde am cu totul alte dispoziții ca pe malul bălților.

Îți mai amintești de fratele meu Marc? Îți vorbeam cîteodată despre el cînd eram împreună la școală. Mi se pare că l-ai și cunoscut odată în parloir, cînd venise să-mi aducă un pachet. Află că acest frate a crescut și-a devenit om mare (chiar pe vremuri era mai mare ca noi). Acum se află în Iași, unde își dă licența în drept. Din cauza războiului a întîrziat un an și vrea cu orice chip să-l cîștige. De aceea nici n'a venit în vacanța acasă. Face probabil eforturi mari, pentrucă n'are timp nici să trimeată o scrisoare tatei. I se pare că e destul de mare și că *nu mai are dreptul* să ceară nimic de acasă. Și-a găsit o mică slujbă și se susține singur. Nu cunosc felul lui de viață. Sint așa de curioasă să știu ce face, încît dacă n'ași fi nevoită să stau aici cu tata, ași veni pentru cîteva zile la Iași să-l văd. Un prilej minunat să stau cu tine, să ne mai găsească dimineața treze, ca la internat. Am să-ți spun nenumărate aventuri. Și tu mi-ai povesti frumos, limpede, cristalin. Te-ași asculta cum ascultam basmele cînd eram mică. Dar asemenea întîmplări s'ar putea numi fericire, și mie nu-mi este îngăduit să mă bucur de ea.

Iubita mea prietină, n'ai putea tu să mă înlocuești? Să fiu Marc, n'ași vrea altă soră decît o ființă asemeni blondei Gretti. La ea ași găsi zîmbetul din care să fac pinea cea de toate zilele a sufletului.

Dacă te hotărăști să te substitui mie, atunci te rog caută să-l înfilnești. Am să-ți dau o scrisoare să-i duci, ca să nu pară suspect. Vezi cam cum trăește, dacă e mulțumit departe de-ai lui, dacă e supărat pe noi, sau numai foarte ocupat și foarte neglijent.

Știu că ceiace îți cer este un lucru greu. Unei alte cunoștințe mi-ar fi cu neputință să-i propun asemenea demersuri, cu aspecte polițiste. Dar ție, Gretti, cred că îți va fi ușor să transformi cercetarea această penibilă, într'o excursie interesantă în lumea atît de ciudată și pe dos a oamenilor cu musteți.

Îți dau jos adresa lui Marc. Te rog încăodată să fii cu mare băgare de seamă. Dacă cumva fratele meu simte că ești un sol al casei părințești, totul e pierdut.

La revedere, în altă scrisoare.

A ta Mariana

* * *

În cancelaria școlii de comerț atmosfera devenea din zi în zi mai grea. Indiferența sceptică dela început a profesorilor pentru proiectul directorului, se transformase în pornire dușmănoasă. Dragomir îi nemulțumise aproape pe toți prin temperamentul inflexibil, prin mania lui pentru respectarea regulamentelor. Chiar cei care nu avuseseră nici un conflict cu directorul erau vexați că li se cerea o regularitate „de ceasornic“, la intrarea și la ieșirea din clasă. Sacrificarea „sfertului de oră academic“ fu declarată de majoritatea profesorilor un pedantism, o ipocrizie inutilă. Directorul își pierdea cu încetul și prietini care îi fuseseră credincioși anul trecut. Mobilizarea spiritelor o făcuse profesorul de istorie, Clement Irescu, tânăr politician cu temperament, „viitor parlamentar“. Într-o convorbire secretă cu directorul îi ceruse în schimbul sprijinului său, să se oblige a cumpăra pentru noua clădire, locul unui „bun amic și om de inimă“, așezat aproape de bariera Păcurari. Dragomir răspunse că școala trebuie să fie numai deocârm în centru, pentru că la parter va deschide magazine unde vor face experiența comercială a elevilor. Primăria avea un loc viran chiar în piață și pe acela nădăjduia să-l obțină. Îl rugă călduros și pe profesorul de istorie să-i sprijine petiția pe care o făcuse mai demult către consiliul comunal. Clement Irescu, posomorit și enervat, îi făgădui „tot concursul“.

— Dumneata ești idealist, zise el, strimbându-și în sus colțul din dreapta al gurii, gest oratoric mult admirat de club.—Eu am tot respectul pentru astfel de oameni care astăzi, în vremurile noastre de criză morală, sînt din ce în ce mai rari. Sigur, locul pe care ți l-am propus nu prezintă toate avantajele ce se cer pentru crearea unei școli model așa cum am vrea să realizăm cu toții. Totuși cred că ți-am făcut un serviciu atrăgîndu-ți atenția asupra locului din strada Păcurari, pentru că chiar dacă nu e cel mai bun, nu e nici cel mai rău. Eu am să vorbesc cu primarul. Să vedem... Locul din piață, spui? Bine, foarte bine. Numai să fie posibil.

Stejar Ionescu

Judecători și judecăți de altădată

(Urmare și sfârșit)

17. *Organizarea judecătorească în epoca fanariotă.*—Cu toate acestea, cu toate viciile și servilitatea administrației față de cei mari și abuzul față de cei mici, epoca fanariotă însemnează un pas înainte în mersul organizației judecătorești. Chiar dacă venalitatea și arbitrariul erau legea, sau cel puțin legea față de cei oprimați, Domnii așa zisi fanarioti cu o cultură incontestabil mai mare decât predecesorii lor, au început orinduirea mersului justiției în țările române. Trebuie să observăm separația treptată care s'a făcut în atribuțiile celor doi ispravnici, unul rămânând cu administrația, iar celălalt cu partea judecătorească, de asemeni, constituie o etapă, importantă reforma lui Const. Mavrocordat care a înflințat condițiile de hotărâri și pentru *ispisoacele* de moșii, ceiace constitui o primă reglementare în materie. Pe de altă parte, haosul legislativ și aplicarea unui obicei al pământului, adeseori îndoeinic, dispozițiile praxilelor care se învechiau și care pe încetul nu-și mai găseau aplicare, față de noile pricini de natură civilă, pe care interesele și multiplele transacții le scoteau la iveală, au făcut să se simtă nevoia unei codificări mai complete, îmbrățișând cât mai multe din noile aspecte juridice.

Ca un corolar al tuturor acestor lipsuri și ca o verigă din lanțul orinduirilor judecătorești din cursul timpului, vom cita câteva din desideratele boerilor moldoveni, adresate puterniciei Caterina a II-a, în urma păcii dela Cucuiuc-Cainargi (1774) când supremația Rusiei era asigurată asupra țărilor noastre. Astfel, între altele, cereau :

a) dintre cei 12 boeri ce vor constitui aristocrația țării, șase să fie autorizați *cu judecarea pricinilor*, iar din ispravnici, unul să strângă dările și altul să *judece*; iată dar o cerere pe care mai târziu o vom denumi: separațiunea puterilor în stat.

b) printre judecători să fie un «pravilar», ca să supravegheze aplicarea dreptății din pravilă, a «legii», cum am zice azi.

c) să se *codifice* pravilele și obiceiul pământului, atât cât nu le excede, să se întărească de Împărăție și aceasta să fie noua lege aplicabilă¹.

Barem boerii munteni, subț imboldul Rusiei, cereau aplicarea în totul a legilor rusești și alte dispoziții echivalând cu încorporarea acestui ținut, la marele imperiu. Pe noi însă, nu ne interesează chestiunea politică; pe noi ne interesează faptul că în a doua jumătate a sec. al XVII-lea se cerea separațiunea puterilor în stat și o codificare a noianului de legi, firmane, hațișerifuri, opise sau deslegări ce se aplicau după voe, împričinaților din cele două țări surori.

18. *Legiuirile cele noi.*—Aceste desiderate s'au realizat curând. Domnii luminați, cu o deosebită cultură, care s'au perindat pe cele două scaune domnești puse la mezat, pătrunși de această nevoie a codificării, au făcut legi nouă pentru cele două țări. Astfel, în Muntenia, Alexandru Ipsilante decretează *Fravilniceasca Condiică* (1780—1817) având în vedere «vechile pravile, obiceiul pământului și poveștile Domnului», și apoi *Codul Caragea* (1817—1832) «spre a se metaherisi în pricinile de judecăți ce se vor întâmpla», iar în Moldova, pe începuturile făcute de Toma Carra, se elaboră un cod, o «învățătură care învață pe om ce este dreptatea și ce este strîmbătatea»², de către Andronache Donici, acel despre care o cronică spunea:

Dacă ai vre-o judecată
Mergi la Donici de te arată,
Căci el până și'n pilaf
Va găsi un paragraf.

După aceasta și subț imboldul direct al lui Scarlat Calimah, tot în Moldova, jurisconsultul uitat Flechtenmacher, a lucrat o legiuire nouă, inspirată din Bazilicale, din dreptul roman și din noile legiuri europene³, cunoscută și azi subț numele de *Codul Calimach* (1817—1832).

Aceste legiuri cuprind dispozițiuni atât de drept civil, cât și de drept penal sau procedură și reglementează pentru prima oară în amănunt, gradele de jurisdicție și formele procedurale⁴.

19. *Reforma lui Ipsilante.*—Adevărata reformă o începu Alexandru Ipsilante, om luminat și foarte cetit. Mai întâiu prin Hri-

1 Xenopol, op. cit. IX p. 136 ș. u.

2 Cap. I, Despre Pravile, § 1.

3 Andrei Rădulescu, Pravilistul Flechtenmacher, p. 5, 8, etc. Idem — Izvoarele Codului Calimach p. 3 ș. u. 22, etc.

4 Astfel *Pravilniceasca Condiică* reglementează instanțele de judecată și căile de atac, alături de dispozițiunile de drept civil; barem *Codul Caragea* are la un loc cu asemenea dispozițiuni și paragrafe care tratează despre omor, tilhari, mofluzi mincinoși, furi, plastografi, tăetori de bani, preacurvie, etc. Tot așa, în Moldova, atât *Codul lui Andronache Donici* cât și *Codul Calimach*, au dispozițiuni atât civile cât și procedurale.

sovul din 1775¹, apoi prin Prăvilniceasca Condică, el orndui de fiecare județ cite un judecător «ca să judece pricinile locuitorilor și să le hotărăscă după dreptate, pentruca să nu fie silți a veni pe aici²», adică pe la domnie. Judecătorul, cu o leafă de 40-70 taleri pe lună, după voia Domnului³ care îl și numia sau revoca, putea judeca împreună cu ispravnicul cînd acesta nu ar fi reținut de alte interese ale județului. Mai tîrziu, jurisdicția rămase în atribuțutul exclusiv al judecătorului, ispravnicilor interzicîndu-li-se formal «să nu se amestece la pricina de judecăți a judeca, fără de numai judecătorul... că pentru aceia am ornduit deosebit de ispravnici și judecători⁴». Competența judecătorilor se mărginea la cercetarea pretențiunilor bănești, urmînd ca pricinile mari, cum ar fi anumite afaceri penale și crimele, să nu le judece decît Inaltul Divan, unele localități, precum ar fi Cîmpulung și Ocnele-Mari, își păstrau privilegiul de a avea cite un *județ* al orașului⁵, ispravnicii rămaseră numai cu executarea hotărîrilor⁶.

Cartea de judecată trebuia să fie scrisă, căci «hotărîrea ce se va face numai prin vorbă, și nu se va scrie și să se iscălească, este netrebnică și ca o nefăcută să socotește⁷» — și apoi se transcrie în condici, ca și diferitele sineturi sau titluri de proprietate ce se aflau în cercetarea pricinilor.

20. *Noi instanțe.* — În Capitală se înființă o instanță «ot vel aga» judecată pe care o făcea aga «pentru buna rînduială a tirgulului, pentru eținătate și pentru a nu face viclesuguri cei ce vind⁸», și o altă instanță «ot vel spătar», care cercetează pricinile polițienești din mahalale, căci aceasta este instituită «una, pentru lezuirea și odihna locuitorilor celor proști și al doilea, pentru mai bună petrecere și rînduială a mahalalelor».

Tot în Capitală se instituirea trei judecătorii, avînd «judecători cu știință și cu praxis, care să aibă datoria a căuta judecățile cu strguială și cu privighere, fiind bine incredințați că dintre dînșii cîți se vor arăta iscusiti, și vrednici, și drepti, și fără preget la poruncile [Domnului] se vor cinsti și cu alte mai mari dregătorii și chiverniseli mai îndestulate⁹». Două din aceste *departamenturi* judecau afacerile civile, iar al treilea judeca «pricinile pușcării» sau penale, denumindu-se «departamentul vinovățiilor sau de criminalion¹⁰».

Ca instanță de apel — căci se prevedea ca «judecătorul să nu

1 Cf. V. A. Urechia, op. cit. I, p. 64 ș. u.

2 Pentru judecătorii de pe la județe, art. 1.

3 Cf. V. A. Urechia, op. cit. I, p. 254, 333 ș. u.

4 Carte de judecător ornduit la Județ, din 20 Nov. 1791 — V. A. Urechia, op. cit. II, p. 159; ibidem, I, p. 340; V. Supra, § 12.

5 Cf. V. A. Urechia, op. cit. II, p. 76 și 79, cărțile de județ din 8 Febr. 1792 și 12 Nov. 1791; op. cit. III, p. 28, Hrisovul din 23 Iunie 1786.

6 V. A. Urechia, op. cit. I, p. 340.

7 Pentru hotărîrile judecătorilor, art. 2.

8 Pentru judecătoria ot vel agă, art. 1.

9 Cod Ipsilante, Pentru a-doilea departamenturi, art. 1.

10 Hrisovul din 1775 al lui Ipsilante, supra citat.

injure, nici să zăticnească pe cel ce voește să facă apelație», — era *Divanul veliților boeri* (al celor de primul rang), și în fine, o a treia instanță de apel era *Divanul Domnesc*, care judeca «pricinile ce urmează a se judeca aici pentru întâia oară, datorită importanței lor sau obrazului părții ce se judecă, ba încă, după Codul Caragea, o hotărîre se putea apela până la trei Domni¹».

După documentele timpului se pare că în marea majoritate, judecătorii erau romîni, nume străine, ca: Vilara, Pashal, sînt foarte rare².

21. *Localuri și zile de judecată.* — Judecățile se dădeau la sediul acestor autorități, la *agie*, la «caștelarie», sau «în localul orînduit la Domneasca noastră curte³», ba uneori «cînd se vor întîmpla judecăți mai multe», veliții boeri puteau «să se adune și după prînz la casele dumnealor să caute pricinile, ca să ia săvîrșire cu un ceas mai înainte⁴». În timpul epidemiei de ciumă, dela 1794, boerii unui departament închiriaseră cu 15 taleri pe lună, o casă în care nu ședea nimeni și unde judecau unele pricini⁵. Domnitorul Mavrogheni, spre a fi mai accesibil jebilor celor nevoiași, hotărî să i se facă *un foișor* în mijlocul tîrgului, unde să primească plîngerile⁶, iar în timpul bilciului, judecătorul cerceta pricinile ce se iscau, sub umbra unui umbrar dinadins făcut⁷.

Pentru a nu se stînjea bunul mers al agriculturii, nu se îngăduiau judecăți în săptămîna patimilor, în lunile Aprilie și Iulie și pe timpul culesului viilor (15 Septembrie — 15 Octombrie) cînd era vacanță⁸, măsuri similare s'au luat și cu prilejul epidemiei de ciumă din 1794⁹.

Judecățile aveau loc în toate zilele afară de Sîmbăta, Duminica și sărbătorile mari, iar *Divanul Domnesc* judeca numai Lunea și Miercurea, în cazuri de urgentă nevoe și Vinerea, iar Sîmbăta cerceta «pricinile vinovățești ale pușcării», și tot atunci trebuiau «să vie episcopii să se arate pentru pricinile ce sînt rînduși».

22. *Cum se judeca în acea vreme?* — Judecățile se începeau de dimineață, ca să poată fi cercetate cît mai multe pricini. Boerii divaniți veniau călări, după vechiul obicei și însoțiți

¹ Cod Caragea VI, Cap. IV, Pentru Apelație, art. 7=10.

² V. listele de divaniți în V. A. Urechia, op. cit. II, p. 158 ș. u. III, p. 27-28.

³ Hrisovul din 1775, v. supra No. 19.

⁴ Cod Ipsilante. Pentru judecata veliților boeri, art. 3. V. și *Hrisovul* citat.

⁵ Cf. Anaforaua din 19 Mart 1796 în V. A. Urechia—op. cit. IV, p. 418.

⁶ Cf. Pitacul din 9 Iunie 1786 în V. A. Urechia, op. cit. III, p. 35.

⁷ Cf. Jalba din 28 April 1793 către Domnie a Judecătorului Toma Deleanu, în V. A. Urechia, op. cit. IV, p. 401.

⁸ Cărțile domnești din 3 April și 22 Iunie 1783 ale lui N. Caragea și din 18 Martie 1784 a lui M. Șuțu (cf. V. A. Urechia, op. cit. I, p. 256-257 și 426) și cele din 10 April 1792, 20 Iunie 1792 și 15 Sept. 1791 ale lui M. Șuțu (ibidem II, p. 134-135), din 1 Sept. 1794 a lui Moruzi (ibidem IV, p. 412) etc., etc...

⁹ Cartea Domnească din 22 Nov. 1794 în V. A. Urechia;—op. cit. IV p. 740.

de două sau trei slugi¹, adunându-se la ceasul fixat. La ușa Divanului ședeau zapcii cei mici și paicii «ca să nu lase calabaltcul cel de prisos a intra unde se face judecata, ci să lase numai pe cei ce se pricinuesc». Se cetea hotărîrea apelată sau jalba prezintată, apoi se asculta *pirșul* sau *jăluitorul* și pirțul, care trebuia să fie cuviincios, «să stea în picioare... și fără de ișlic, foarte cu cucernicie și supunere, grăind cu smerenie²», apoi se ascultau pe rînd martorii și iar părțile și advocații lor³.

Sînt însă, de un deosebit interes recomandările date judecătorilor atît prin pravile, cît și prin *pitacuri* sau *șircularnice*, asupra felului lor de a judeca. Astfel, în primul rînd li se cerea «să-și păzească minile lor curate cătră Dumnezeu și cătră pravili, adică să fie cu frica lui Dumnezeu, drepti și să nu ia mituri⁴», codul lui Donici, mai liberal—se pare—prevedea că «judecătorul să nu primească peșcheș, decît un puțin lucru care este spre mîncare sau spre băutură⁵». Legilor, să nu le facă «niscarevași tălmăciri rele (art. 1)» și «să nu se pornească nici odinioară la vre-o strîmbătate sau pentru prieteșug, sau pentru rudenie, sau pentru frică (art. 6)». Ei trebuie să fie cu bunăvoință, «cu blîndețe⁶», sau «cu dulceață cătră cei ce se judecă, și fără de pizmă sau fătărnicie, fără de a căuta la obrazul cuiva (art. 2)», iar în divan «șederea să le fie cu sistolie și fără de ciubuce⁷»; să nu facă glume (Art. 5), dar «nici să injure pe cinevași din cei ce se judecă (art. 2)», ci «să asculte foarte cu luare amînte, fără a li se supăra de îndelungatele zise celor ce se judecă, ori cum vor fi (art. 3)» și să hotărască «cu minte curată și liniștită (art. 5)».

23. *Judecata breșlelor*. Judecățile erau însă anevoioase, cereau cheltueli mari și forme, minunata epocă formalistă căreia nici legile care au intervenit după aproape un veac și jumătate, nu au putut să-i pună capăt. Singure *breșlele*, prin *starostii* lor, aveau pentru afacerile comerciale o justiție rapidă, bătrîneasă, fără prea multe paragrafe de aplicat, ci numai obiceiul, voia părților și judecata lui Dumnezeu. Astfel, trecînd la partea anecdotică, cităm cazul unei judecăți a lui Grigore Ghica.

1 Radu Rosetti. Amintiri I, p. 120.

2 Cod. Ipsilante. Pentru cei ce se judecă, art. 7.

3 Referindu-se la această breaslă, art. 22, Cod Donici, prevedea: «Judecătorii datori sînt ca să rînduiască a fi deopotrivă advocați pentru amîndouă părțile ce se judecă, adică să nu fie la o parte procopsiți și ispițiți în fîmbuție, iar la cealaltă parte neprocopsiți, și de va cuteza cineva prin vicleșug a face alcătuire între advocați spre împilarea dreptății, să se pedepsească».

4 Cod Ipsilante, Pentru Judecători, art. 7. Cf. Hrisovul din 1775 supra citat.

5 Cod Donici, Despre Judecători, § 4.

6 Ibidem § 3. În ceiace privește asemenea recomandări, a se vedea prea înțeleapta circulară din 21 Mai 1786 și Pitacul din 20 Mai 1786, ale lui N. Mavrogheni, în V. A. Ureche, op. cit. III, p. 31-34.

7 Pitacul din 23 Iunie 1787 al lui N. Mavrogheni, în V. A. Ureche, op. cit. III, p. 43.

Intr'o zi, logofătul al doilea îi prezintă lui Vodă o anafora a Divanului, scrisă pe vre-o 3-4 coale de hirtie, care se referea la neînțelegerile dintre doi negustori și se termina cu obișnuita formulă: «iar desăvârșita hotărîre rămîne la înțelepciunea Măriei Tale».

— «Și ce hotărîre să dea înțelepciunea mea, zise Ghica, «cînd din toate zisele și deszisele lor, n'am înțeles nimic? La început are dreptate Stoica, la mijloc, Mihali, și la coadă și Stoica «și Mihali. Aferim! Buni judecători am! Și de cîtă vreme se lănuștește pricina asta?»

— «De patru ani.

— «Patru ani! Și pentru ce n'a trimis-o în cercetarea starostilor de isnafuri, după cum e obiceiul între breslași?

— «Nu știu.

— «Buiurdisește-o către starostii breslelor ca s'o cerceteze, s'o pue la cale și să-mi facă de-a-dreptul mie anafora.

«Funcționarul făcu ce i se porunci.

«Peste două zile, logofătul al doilea îi înmîină o anafora pe «o jumătate coală de hirtie, în care erau următoarele:

«Măria Ta!

«Am cercetat și am hotărît, Stoica să plătească 500 lei lui «Mihali, pentru care am și băut adalmaș la circiuma lui Badaca. «Plecate slugile Măriei Tale... (urmau iscăliturile).

«Mașalla! strigă Ghica Vodă smucind hirtia din mîna logofătului și sărutînd-o. O! De s'ar sfîrși așa toate judecățile în domnia mea! Ascultă, Logofete! Scrie îndată aici, pe hirtia asta că «întărim această hotărîre și poruncim să nu se strămute în veci.

«După ce-a scris Logofătul, Domnul iscăli, și Muhurdarul «puse pecetea ¹».

24. *Regulamentul Organic. Organizarea judecătorească.*— Imprejurări istorice a căror examinare nu este aici locul să o facem, la 1831 au prilejuit elaborarea *Regulamentelor Organice*, cu foarte multe dispoziții de drept public, adevărate Constituții pentru cele două țări. În chestiunea ce ne interesează, ele cuprind o nouă organizare și anume:

O primă instanță și pe cit se pare, excepțională, fură *judecătorii de împăciuire*, prin sate, constituite din preot și trei jurați aleși anual de săteni, fiind competente a cerceta micile pricini rurale «spre a nu fi siliți locuitorii satelor a se duce la orașele scaunelor cîrmuirilor de prin județe, pentru jeluiri de prea puțin preț ²».

În fiecare județ se creiază cite o *judecătorie de întăia cercetare* pentru toate pricinile civile, corecționale sau de comerț, ce s'ar afla, înlocuindu-se ispravnicii cu atribuțiuni judecătorești, sau judecătorii de scaun. În București și Craiova, din cauza multelor afaceri, aceste judecătorii aveau mai multe secțiuni. Afacerile corec-

1 C. Negruzzi, Opere complete, ed. Minerva, I, p. 236, Scrisoarea XXVII.

2 Regulamentul Organic al Munteniei, art. 264.

ționale se cercetau de un *Tribunal de poliție îndreptătoare*¹ și un *Tribunal polițienesc*, contopind atribuțiile fostelor departamente al Spătăriei și Agiei din timpul fanarioților.

În fine, se instituiră *Divanurile judecătorești sau apelative* care «sînt mai mari judecătorii care judecă apelațiile ce se dau împotriva hotărîrilor judecătorilor de întâia cercetare», — la București și Craiova², iar în Moldova, divanul de apelație din Țara de Jos și din Țara de Sus³, cătora li se atribuiau județele țării într'o anumită ordine. Ele aveau secțiuni sau «despărțiri» și membrii sau «mădulare», cu cite un președinte. Pentru afacerile comerciale erau *judecătorii de comerț* la București, Craiova și Galați, cu judecători aleși de negustori, ca să cerceteze apelurile făcute contra hotărîrilor judecătorilor de întâia cercetare.

Cea mai înaltă instanță era *Înaltul Divan*, cu mai mulți judecători, sub președinția Marelui Ban⁴, care «judecă desăvîrșit toate apelațiile ce se dau împotriva hotărîrilor divanurilor judecătorești», de comerț sau «criminalicești»⁵.

25. *Judecata cea nouă*. — Judecătorii erau aleși și întăriți de Domn, care, după trecerea unui anumit timp, le putea conferi inamovibilitatea⁷; ei erau responsabili de faptele lor ca orice alt particular.

Se pare că în primii ani, judecata mergea cam greoiu; cele mai obișnuite judecați — după arătările principelui Demidow cu prilejul călătoriei sale prin țările noastre⁸ — sînt privitoare la încălcările de pămînt, strămutări de hotare, vînzările părinților cătră unii din fii și tălhăriile. Advocații, a căror organizare era stabilită sumar de același Regulament Organic, aveau elemente minunate ca să producă indoială în mințile «luminate» ale judecătorilor. Astfel, într'o scrisoare a lui Ion Ghica adresată d-lui I. Bianu, ni se arată cum se judeca la începutul funcționării Divanului apelativ din București:

«Doi vecini de moșie se certau pentru un petec de pămînt «și gilceava ajunsese la Divan. Sosesc amîndoi înpricinații, fiecare «rezemat pe cite doi-trei avocați ageri, cu ghiosdan și cu cărți la «subțioară. Incepe a vorbi unul din avocații reclamantului și ex-plică așa de bine și de limpede dreptățile clientului său, încît a «duce pe Crețeanu să-și zică în sine:

1 În Muntenia se numea: *judecătorii poliției*.

2 În Muntenia se numea: *divan polițienesc*.

3 Regulam. Organic al Munteniei, art. 267.

4 Regulam. Organic al Moldovei, art. 320.

5 Regulam. Organic al Munteniei, art. 319.

6 La 1832 s'a înființat vremelnice un înaltă Curte de Revizie. Această instanță constituia un al 4-lea grad de jurisdicțiune și era compusă din președinții Divanurilor din București, din 2 supleanți și 6 „mădulari” pe cari li numea Domnul dintr'o listă de 12 aleși ai obșteștii Adunări (V. Andrei Rădulescu — Logofătul Nestor p. 18).

7 Regulam. Organic al Munteniei, art. 215.

8 Anatol de Demidow, O călătorie în Principatele Romine, ed. Alcalay, p. 56.

— «Apoi ce mai caută să vorbească avocatul părții opuse? Dreptatea reclamantului este așa de invederată, încît nu mai încape vorbă.

«Președintele, după regulă, dă cuvîntul părții adverse și avocatul defendeurului începe a arăta de neîntemeiate și eronate toate arătările și argumentele confratelui și adversarului său, și vorbește cu atîta vervă și logică, încît aduce pe bietul Crețeanu să-și zică în sine :

— «Vezi, frate, ce era să pat! Bine că vorbi și ăsta, că de nu lua și el cuvîntul să spue că două și cu două fac patru, cădeam în păcat, dăm dreptate reclamantului.

«După aceea, președintele dînd replica părții celeilalte, începe alt avocat al reclamantului și răsfoind la cărți cetește mai multe articole din Codica lui Caragea, pasaje din Rogron, Beccaria și Bouflamaqui, interpretîndu-le frază cu frază și conchizînd cu cuvintele :

— «Apoi acestea, onorați magistrați nu vă spun ritos că toate dreptățile sînt ale clientului meu?

«Explică așa de bine, încît Crețeanu își zise în sine :

— «Tot bietul demandor are dreptate. Și legea, și știința juridică sînt toate în favorul său.

«În fine, președintele dă iarăș cuvîntul defendeurului, și atunci avocatul său scoase alte cărți și mai groase, deschide Regulamentul Organic, Pandectele și Bazilicalele cu Faustina Hèlie, le combină articol cu articol, paragraf cu paragraf, alineat cu alineat le fierbe, le stoarce și după o exegeză adîncă și savantă, conchide cu cuvintele :

— «Așa, onorate confrate! Nu trebuie să citezi și să te întemeiezi pe un singur articol. Pravila are multe. Trebuie să le contopești, să știi să combini dispozițiile Regulamentului Organic cu opiniile părinților științei, etc...

«Și vorbește așa de frumos, încît bietul Crețeanu nu mai știe cine are dreptate.

«După săvîrșirea pledoariilor, președintele dă pe împriocinați afară și cheamă pe divaniți la chibzuială. Se adresează către Crețeanu, zicîndu-î :

— «Dă-ți părerea, boerule!

— «Dă-ți-o dumneata, îi răspunde Crețeanu, că ești Președinte, ai mai multă experiență, ești mai bătrîn.

— «Nu, boerule, nu, boerule, îi răspunde președintele, articolul Regulamentului zice ritos, curat și limpid că trebuie să-și dea mai întăiu părerea judecătorul cel mai tînăr și mai nou în slujbă.

— «Aman, Cucoane S... așa mă rog, opinează mai întăiu dumneata, dacă mă iubești.

— «Nu se poate, boerule, se calcă Regulamentul! îi răspunde președintele.

— «Dacă este așa, lasă-mă să mă gândesc nițel, și zise
«Crețeanu.

— «Poftim, boerule gândește-te, nu mă opun, zise președintele
«sculându-se și trecând în cabinetul său.

— «În timpul celor zece minute ce ni s'a dat, spunea Cre-
«țeanu, zărind într'un colț pe unul din colegii mei, cu ciubucul
«în gură, mă apropiu de dînsul și-l întreb: — Dumneata, Nene M...
«ce zici de pricina asta, cine crezi că are dreptate?

«Colegul meu îmi răspunde:

— «De, sărut mîna, neiculiță, ce să zici? Și unu are drep-
«tate și celalt are dreptate: cum ne-o lumina Dumnezeu!

«Mă apropiai de un alt coleg care sta la fereastră:

— «Cum ți se pare, Coccoane A..., pricina asta? Casa în-
«curcată, nu e așa? El pune ochelarul în ochi și-mi răspunde:

— «Ia te uită ce frumușică este ceia care trece! O cunosc
«șade tocmai în Lucaci — ce-o fi căutînd ea tocmai pe aici?

«Văzînd că și de la acesta nu pot scoate nimica, mă îndreptai
«cătără celalt coleg, care sedea pe gânduri, cu mîna la frunte,
«și-l întrebai:

— «Ce zici tu, Gr... de pricina asta? Cam încurcată mi
«se pare.

— «Apoi vino la babaca, să-ți spuie babaca. Ce gîndesc ei,
«domnule, să înșele pe babaca, niște șireți, domnule! Da nu-i
«știu eu?

«Îmi vorbi tot în sensul ăsta un stert de ceas, fără să-mi spue
«cine avea dreptate.

«Cînd mă întorsei la masa de chibzueli, hotărtrea stă redijată
«gata pe masă și iscălită de președinte, care și plecase și am is-
«călit-o toți ceilalți cite-și patru, unul după altul, fără bătae
«de cap¹».

26. *Concluzii asupra mersului Justiției în urma noilor legiuiri.* — La început, se pare că în Justiție, corectitudinea nu era un principiu cardinal. Astfel, Michael Quin, preot anglican care a trecut prin Muntenia în 1835, arată că «în curțile de justiție domina forma, iar dreptatea nu; pentru a câștiga un proces, trebuiau plătite bacșișuri mari²». Puțin mai tirziu și referindu-se tot la Muntenia, principele Demidov constată însă că «administrația Justiției a câștigat mult de la introducerea noului regim. Legea a mai păstrat citeva din obiceiurile ei despotice, dar trebuie să recunoaștem că s'au făcut multe îmbunătățiri în darea dreptății³», același, referindu-se la Moldova, de asemeni arată că «regulamentul a prescris niște forme de procedură despre care nici gînd nu era mai

1 I. Ghica, Opere complete, ed. Minerva, v. IV, p. 428.

2 O călătorie în apele române și prin Basarabia în 1835, în Bulet. Societ. Regale Romîne de Geografie din 1922, p. 177.

3 Demidow, op. cit. p. 54.

înainte. Prin acest mijloc, tot atât de drept ca și repede, s'a pus puțină ordine și lumină în mulțimea proceselor fără de sfârșit, care părea că eternizează neglijarea guvernămintelor precedente¹.

Epoca noilor legiuri și a Regulamentelor Organice însemnează organizarea temeinică și după norme precise, a mersului justiției în țările române. Pe încetul, puterea judecătorească se separă de cea executivă, iar Domnitorul care legifera prin *ofisurile* sale, încetează amestecul său personal în împărțirea dreptății. De asemeni, se creiază separate instanțe de comerț și corecțiune, instituindu-se pentru prima oară procurorii cu atribuțiuni de a «priveghea a se păzi cu scumpătate pravile și regulamentele, potrivit-se numai la întâmplările la care se aduc, a se săvârși întocmai hotărârile judecătorești și a îngriji pentru toate cite privesc asupra pazii bune și rânduiei și a liniștirii obștei²».

27. *Reformele contemporane.* — Cu mult mai tirziu, în continuarea noilor idei de reorganizare și legiferare, la 24 Ianuar 1861, se promulgă *legea pentru înființarea unei Curți de Casație*, peste trei ani *legea pentru admisibilitatea și înaintarea în funcțiunile judecătorești și în anul următor, la 1865³, se promulgă prima lege de organizare judecătorească*, care prevede ca organe de judecată: judecătorii de plasă, tribunalele de județ cu câte o secție⁴, și Curțile de Apel. În fine, urmau legile din 1890⁵, din 1909⁶, 1924 și 1925 cu ultimele modificări ale anului 1928, care desființează judecătorul unic⁷, legi bine cunoscute, a căror aplicare s'a făcut în zilele noastre și asupra căruia nu vom stăruii. Vom arăta numai că a fost oarecare turburare cu prilejul stabilirii Curții de Casație în București⁸, întrucât leșenii stăruiau să se instaleze în orașul lor și au mers intratit cu manifestarea acestei dorințe, încît voiau să ardă în public portretele lui Cogălniceanu și Anton Pan, care își arătaseră părerea ca această instanță să fie stabilită în București¹⁰.

Judecătorilor li s'au dat pe încetul garanții, stabilitate și inamovibilitate, astfel că s'a asigurat pozițiunea lor și totodată s'au luat garanțiile unei bune judecăți prin independența ce li s'a recunoscut și condițiunile de selecțiune pretinse.

28. *Concluziuni.* — În cele expuse, am urmărit evoluția ideii de judecată și judecător în țările noastre, dela *moșul și judele* vailor ferite de năvălitori, la *Domnul* ce judeca sub imaginea lui

1 Demidon, op. cit. p. 119.

2 Regulam. Organic al Munteniei art. 217.

3 La 6 Decembre 1864.

4 La 9 Iulie 1865.

5 Făceau excepție: T. Ilfov cu 5 secții, T. Iași cu 4 secții, T. Dolj cu 3 secții, T. Covurlui și Prahova cu câte 2 secții.

6 Legea de organizare judecătorească din 1 Sept. 1890.

7 Idem din 24 Martie 1909.

8 Idem din 25 Iunie 1924, 13 April 1925 și Februar 1928.

9 Se votase un credit de 60.000 lei vechi pentru închirierea și mobilarea localului, V. B. Katargi, Discursuri parlamentare, ed. Minerva p. 312.

10 B. Katargi, Discursuri parlamentare p. 312.

Crist, la slujbașul ocîrmuirii pe care îl impresionau *obrazele*, și până la *judecătorul* legilor din urmă, de cînd apare pe incetul independența și aplicarea unei legi scrise cunoscută tuturor, în ciuda obiceiului aplicabil după oameni și locuri. Departe de noi gîndul de a tăgădui orice valoare obiceiului pămîntului, dar nu este mai puțin adevărat că o lege scrisă apare incontestabil superioară unui obicei juridic, și un corp judecătoresc bine pregătit și selecționat, chiar dacă n'ar avea tradiția unor Lamoignon sau d'Ormesson din Franța evului modern, care își transmiteau calitatea din tată în fiu.

Urmărind pe judecătorii și judecățile de altădată, putem trage cîteva concluziuni de un interes științific general.

Astfel, evoluția ideii de împărțire a justiției în dreptul românesc, ascultă de aceleași legi sociale care au cîrmuit toate popoarele.

După cum dreptul pretorian, creație a pretorilor, a înlocuit pe incetul legea celor XII table din dreptul roman, după cum interpretările *cadivului* luminează prin deducțiuni și savante aplicații, pasagiile obscure ale Coranului, după cum Parlamentele și judecătorii aplicau și fără de voce adăugau la *cutumela* Franței feudale, tot așa primii noștri judecători sînt și creatorii legii, sîntem în epoca judecătorului-legiuitor. Domnitorii care s'au succedat pe tronurile voevodatelor, edictau și judecau, voința lor era legea, voința lor era voința lui Dumnezeu!

Pe incetul, apar *Pravilele*, care se mențin cu toată încălceala «glavelor» ce cuprîndeau și sînt aplicate de Domnitori. Cronicile sînt pline de sancțiuni date pe temelii lor și care erau socotite pentru judecători a fi «ata dreptății după care judecă drept»¹.

Mult mai tirziu, se înterzise judecătorilor să judece altfel de cît după pravile «fără de a nu face la acestea niscarevași tălmăcirii rele, căci oricare va dovedi tălmăcind sau stricînd pravila, unul ca acela este să se pedepsească foarte greu»².

Din această evoluție, rezultă trecerea dela *Judecata* de esență divină, supranaturală, religioasă sau despotică, la o judecată umană, după legi făcute în vederea oamenilor și ținîndu-se samă de interpretări evolutive ca și ideile sociale, ca și noile cerinți născute din împrejurări nouă. Judecata nu se mai dă de cătră «unsul lui Dumnezeu», ci de judecătorul care, după vorba lui Saint Simon, «ne tenait à rien qu'à l'honneur et à la justice».

Pe de altă parte, evoluția instituției de judecător în țările noastre, în strînsă legătură cu evoluția organizării țării surori, învederează separația puterilor în stat, care s'a săvîrșit pe incetul și anterior Marelui Revoluții dela sfîrșitul sec. al XIII-lea. Am văzut cum, după Domnul care reprezenta legea, judecătorul și execuția, după boerii care reprezentau aceleași elemente mai atenuate, — ispravnicul cu atribuțiuni judecătorești judeca din cînd în cînd cu soțul său avînd atribuțiuni administrative, până a rămas

1 Cantemir, op. cit. Despre legile țării Moldovei.

2 Cod Ipsilante, Pentru judecători, art. 1.

singur și apoi a luat numele de «mădular» al vre-unui divan, de judecător. Totodată, arătăm separarea jurisdicției comerciale de cea ordinară, datînd odată cu înființarea breslelor, chestiune care astăzi ar putea da naștere la înalte discuțiuni academice.

Asemenea cuceriri făcute într-o margine a Europei, unde se forma un popor la epoca în care Anglia recunoștea libertăți constituționale supușilor ei, denotă o înaltă cultură în pătura conducătoare și un hotărît pas spre progres.

Cu toate acestea, regretăm că magistratura noastră nu are tradiție. Organizarea judecătorească de azi este asemenea organizației Apusului latin, datorită unei imitații care confirmă odată mai mult teoriile imitațiunii emise de Tarde. Modestele noastre tribunale nu sînt instalate în construcții seculare, cu tradiții, cu ogive, sau cu vre-o marcă domnească pe pereți; ele cuprind însă judecători conștienți de înalta lor misiune, — «la plus belle fonction de l'humanité», după spusa lui Voltaire, «est celle de rendre la Justice» — uitați, furnici muncitoare și răbdătoare, care își poartă cu demnitate roba, din momentul cînd o îmbracă prima oară, plini cu speranțe, și până cînd o părăsesc ca pe o cruce a calvarului...

Radu Dimiu

Simbol de iarnă

I.

Trecătorule,

Eu nu=ți pot spune unde să mă duci,

N'am casă, n'am prietini, sînt ateu.

Dela 'ncepăt stau singur la răscurci

Și nu=mi știu drumul meu.

S'a dărîmat și casa din părinți

Și nu mai am nimica pe pămînt.

Du=mă unde știi

Spune=mi unde sînt,

Dă=mi mîinile tale ferbinți.

Eu n=am puterea să plec în vre=0 parte

Că merg demult și toate=mi sînt departe,

Cu mine port în jur aceeași zare

Și toate 's ca 'ntr'o vagă aiurare.

Nu mai pot singur să-mi aleg un drum,
 La capăt toate s'au pierdut în fum,
 Prin care joacă straniu o nălucă.
 Orice destin azi poate să mă ducă.

II.

De=aseară fulgii=au început să cadă
 Și tot ce=a fost e=acuma subț zăpadă,
 Nu=s drumuri vechi, nu's căi pe care=am fost,
 Nimic din ce 'nvățasem pe de rost.

Așa, pe 'ntinsul strănu și virgin
 Să 'ncepem drumuri noi spre nou destin,
 Să mergem prin troene ca prin cer
 Cu ochii plini de haos și mister.

Ajunși pe culmi să ne uităm în urmă
 Cum vine omenirea ca o turmă,
 Amestec de 'ntunec și nămol
 Prin pașii noștri însemnați în gol.

Să 'ncrucisăm în geometrii abstracte
 A noastre urme grele și compacte
 Cu constelații argintii de fiare
 Care=au trecut ast' noapte pe ogoare.

Să nu purtăm în urmă lanțul greu
A tot ce am umblat și tu și eu,
Și prin zăpezi adânci fără ecou
Să 'ncepem dela început drum nou.

Să mergem fără nici un scop anume
Și să *descoperim* tot ce-i pe lume.
Să ne conducă, poate, pe=amîndoi
Acel de=al treilea, nevăzut, cu noi.

Să ne mirăm de ce nîtlînim, de toate,
Să mergem duși cu soarele din spate.
Prin înserarea ce va fi albastră
Să meargă umbrele naintea noastră
Ca doi satanici, negri zei păgîni.
Ce=ar merge orbi, ducîndu=ne de mîni.

Demostene Botez

Modernism

Este deja arbitrară clasificarea literaturilor în moderne și clasice. În această clasificare, modernă e literatura care nu corespunde unui așa zis ideal clasic, realizat de antici și de secolul lui Ludovic al patrusprezecelea. Arbitrarul acestei distincții face parte din arsenalul învechit al criticii didactice, al cărei ultim reprezentant celebru a fost Brunetière. General omenesc, rațiune, obiectivitate și precizie—tribute, după cum se știe, exclusiv clasice—sunt calități pe care le poți întâlni și în literatura modernă. Departe de a constitui un ideal, ele nu posedă o preeminență calitativă. lirismul și individualul (oamenii nu Omul) sunt cel puțin tot așa de indispensabile unei bune literaturi ca și calitățile așa zise clasice. Clasic e o valoare umană din toate timpurile. Modern nu reprezintă decât un termen de cronologie. A opune calitativ clasicul modernului este o formulă fără sens. Ea vegetează numai cu solemnitate, împreună cu alte platitudini decente, în paginile istoriilor literare.

Nu e la fel cu modernismul, care e o chestie de actualitate. Modernismul a fost fabricat din noțiunea de modern, deja destul de săracă în semnificație sufletească. Modernismul—cu înțeles de școală literară—apare cam pe vremea lui Baudelaire, ca să devie la modă cu simbolismul și foarte frecvent dela războiul încoace. Au fost până acum vre-o trei sau patru modernismuri (până și la noi au fost două: modernismul lui Minulescu și modernismul actual care, zice-se, pornește dela Arghezi). E de notat că toate aceste modernismuri se disprețesc unele pe altele. Modernismul cel mai tânăr în dată disprețuește modernismul care l-a precedat. Suprarealistul de azi înjură pe dadaistul de ieri care înjură pe simbolistul de dăunăzi. În același timp toți au oarecare îngăduință pentru literaturile care pe vremea lor n'au fost moderniste. Modernistul român acceptă pe Creangă și nu înjură pe Eminescu. Suprarealistul francez de astăzi (sau poate de ieri: școlile moderniste

apar și dispar repede) îngăduie talent lui Victor Hugo dar nu vrea să audă de Verhaeren. Și așa mai departe.

Faptul acesta, deja, dă de bănuț. Ce este acest modernism care, ca pasărea Fenix, învie din propria-i cenușă sub altă formă și își disprețuește întruchiparea imediat anterioară? Actualitatea lui este, cum am văzut, destul de veche. Dar nicio dată fenomenul modernist nu s'a produs cu atita vehemență ca în anii din urmă. Au existat simultan două sau trei școli moderniste, fiecare din ele considerându-se drept cea ortodoxă. Bilanțul tuturor „isme-lor” care au zornăit agățate de coada cuvintelor, pe coperte de reviste și în fruntea manifestelor literare, în ultimii zece ani, ar arăta o cifră considerabilă. Futurism, cubism, expresionism, dadaism, constructivism, suprarealism, integralism, simultaneism—și n'am pomenit decît de cele care au avut oarecare durată și răsunet. Literatura modernistă e sperietoarea blajinului lector burghez, moara de vînt a don-Quihoșilor criticii oficiale și refugiul lipsiților de talent. Asvîrlit cu batjocură sau oferit laudativ, epitetul de *modernist* se plimbă prin toate revistele, prin coloanele ziarelor, însuflește conversațiile salonarde și discuțiile literare de cafenea și colț de stradă. Ce însemnă nu știe nimeni lămurit. E unul din acele epitețe factotum care acopăr la timp potrivit deficitul de observație și lenea de-a înțelege:

Denn eben wo Begriffe fehlen
Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein!

(Faust)

De literatura modernistă vorbesc cu tot atita patimă și adversarii și partizanii.

Să-i ascultăm pe cei dintăiu. Modernismul? Literatură incomprehensibilă, poezia vitezei, lipsă de punctuație (asta, într'adevăr, e grav), isgonirea majusculelor din text (puerilitate inutilă), transpunerea senzațiilor, metaforism excesiv, vers anarhic, abundență de nume geografice, literatură cu jazz, avioane, radio, mașinism poetic, dezzechilibru, poezie bazată numai pe asociații fără nici-o cenzurare, mistificare, stil telegrafic...

Lista se poate încă lungi. Pentru amatorii de definiții toate acestea nu însemnă mare lucru. Și amatorii de definiții au dreptate. Atunci?

Modernism ar trebui să însemne înainte de toate expresia literară a felului modern de a simți. E un fel de definiție—ou al lui Columb. Dar e sigur că o revendică orice literatură modernistă. E foarte clară și cam vagă. Din ea rezultă în orice caz neapărat că a simți modern însemnă a simți *altfel* decît s'a simțit până în prezent. A iubi altfel, a urî altfel. Cum? Fără îndoială că nu etalînd toate ingredientele enumerate mai sus. Dacă ar fi numai atita, simțirea modernă s'ar

reduce în cele din urmă la alungarea majusculilor și absența punctuației. Și ar fi ridicul. Trebuie găsit altă explicație.

Noutatea în literatură se poate manifesta în expresie sau în conținut. Negreșit că primenirea conținutului este cea mai grea. La punctul unde a ajuns lumea actuală, sufletul omenesc a fost cutreerat și cercetat în amănunt. Aproape nu mai există Sahară nebănuită și harta sentimentelor omenesti a fost ridicată de nenumărate ori. Mai precis, vreau să spun că e foarte greu să descoperi date sufletești noi. Desigur că nu toate datele cunoscute au fost literaricește întrebuințate; există încă sumedenie de raporturi posibile, între aceste date. Combinațiile lor sînt infinite. Scopul final al literaturii moderniste pare însă să fie altul. Noutatea pe care modernismul literar pretinde că vrea să o reveleze nu stă în combinarea de raporturi nouă între datele sufletești cunoscute. Nici n'ar fi o noutate. Dela Choderlos de Laclos cu „Les liaisons dangereuses” și delà Stendhal la Dostoievski și Proust, literatura n'a încetat o clipă să se înnoiască mereu în această direcție. Nu această latură îi interesează pe moderniști. Nu acesta este conținutul nou, în întregime nou, pe care îl caută și cred că-l găsesc moderniștii. Preferența lor e de a descoperi date sufletești nouă. Ei sînt căutători de Atlantide și de Patagonii inexplorate. Adică—căutători de simțire nouă, simțire modernă, care e cu totul altceva decît simțirea epocilor precedente și a contemporanilor care nu sînt moderniști. Ar fi ca și cum de vre-o cincisprezece ani încoace sufletul omenesc s'ar fi schimbat în întregime sau ar fi fost înlocuit cu altceva, care nu mai e suflet omenesc cum toată lumea știe, ci o plasmă psihică nouă—adusă de unde? din Martie sau din petele solare. Un suflet cu altă floră și altă faună, o Americă nouă, mai multe Americi, sute de Australii cu canguri necunoscuți și arbori care cresc cu rădăcinile în sus și florile în pămînt.

Nu e o reducere la absurd. Este evidentă în atitudinea literaturii moderniste această concepție a noutății. Ce e adevărat din toate acestea? Prea puțin. Există, desigur, un suflet modern. Dar în alt înțeles decît cel modernist. Un suflet modern, în sensul de suflet evoluat,—în sens de metal lucrat, de diamant cizelat. Un suflet, însă, cu rădăcinile în trecut. Tăierea acestor rădăcini echivalează cu neantul. Pentru că marile cadre sufletești rămîn aceleași. Visurile omului sînt aceleași de mii de ani. Doar expresia lor se schimbă și nuanțele lor se înmulțesc. Modernismul, dacă nesocotește aceste adevăruri simple, nu poate fi decît o monedă falsă care sună turbure cînd o încerci.

În literatură noutatea nu se capătă atîta prin întindere cît prin adîncire. Îmi vine a crede că literaturile moderniste nesocotesc și acest adevăr. Una din preocupările lor e spontaneitatea. O spontaneitate de procedeu, nu de rezultat. Modernismul nu vrea să dea impresia spontaneității ci vrea să elaboreze și realizarea operei de artă să se efectueze spontan.

De aici impresia de neglijență, de descusut, pe care o lasă orice scriitor modernist când urmează cu fidelitate această rețetă. Metoda e foarte simplă, în realitate. S'ar putea formula așa: Te așezi la masă și scrii absolut tot ce-ți trece prin cap, fără nici-o cenzură, fără nici-un triaj, fără nici-o omisiune. Te oprești când ai obosit; poemul e gata; nu-l mai revezi. În acest chip lectorul va putea începe poemul de oriunde, dela început, dela mijloc, dela coadă. Absența punctuației și a marjusculelor ușurează și mai mult operația. Nici-o ironie: ce am spus este aplicarea unui punct esențial din programul suprarealist. Program, de altfel, plin de filc. Este curios cum teoriile literaturilor moderniste sînt întotdeauna superioare realizărilor, ingenioase, bine scrise, pline de pătrundere și de sugestii utile. Un exemplu este și acest program suprarealist. Iată-i esența: Momentele vieții psihice sînt alcătuite din contribuția tuturor elementelor sufletului. Simț, sentiment, idee, sînt strîns legate și lucrează simultan. *Aud un ceas care bate, în timp ce cetesc o scrisoare care mă mîhnește, observînd tot în aceeași clipă în scrisoare un lapsus calami pe care încerc, psihanalitic, să-l explic.* Sarcina scriitorului e să caute să redea felii complete de viață sufletească, felii în care simultan să participe și să se exprime ceiace clipa conține ca senzație, afect, gînd, volițiune. O secțiune în elipa psihică, analoagă cu secțiunea anatomică a unui mușchiu. Simultaneitate și nu asociație. Ideia este interesantă și realizarea atrăgătoare. Dar e ușor de bănuț cît e de grea această realizare. Teoria (ca mai toate teoriile literare, de altfel) nu indică procedeul. Sîntem la marginea imposibilului. Și pe urmă teoria nu se prea impacă cu spontaneitatea și adaptarea imediată a conținutului la expresie. Aplicarea programului suprarealist ar cere parcă dimpotrivă reculegere și adîncire în amintire, reconstituire, „căutare a timpului pierdut“. Numele lui Proust, aici, se impune dela sine. Și să nu uităm că Proust a creat aproape mereu pe bază de asociație—nu de simultaneitate.

Lărgirea expresiei nu aduce niciodată lărgirea fondului. Modernismul pare în prezent să se îndrepte numai în această direcție. Aici cîmpul de investigație se întinde la infinit—trezînd prin incomprehensibil. Inșă torturarea vorbelor și a frazei nu înseamnă nimic. Este doar un simplu joc și nu are decît valoarea unui joc. Platitudinea nu se poate acoperi cu expresii nouă după cum nu se poate scuza cînd aplică cu sîrguință rețeta clasică. Și cred că o mare platitudine de sentiment s'a abătut și planează asupra unei bune părți din literatura modernistă. O sărăcie de suflet care desnădăjduiește chiar pe celitorul cel mai îngăduitor. O sărăcie sufletească pe care ai dori s'o știi voită, pentru a putea într-o măsură, să o justifici și să o scuzezi, dar pe care o simți organică, reală, fără leac. Cu astfel de modernism arta tinde să naufragieze

în detaliu, în preocupări puerile. Scufundarea în inconștient, fără luciditate, nu mai înșamnă adîncire ci fărâmișare, pulverizare. Dealtfel modernismul trece deja printr'o criză. Marile talente se izolează din el, mai curînd sau mai tîrziu. Louis Aragon, șef suprarealist și modernist ca nimeni altul, ajunge la fraze de puritate — nemodernistă, scrie cu virgule și puncte și se încadrează în literatura mare din toate timpurile. Același lucru cu Drieu la Rochelle, alt răsvrătit de ieri. Selecția se face cu precizie. Reacția se produce automat și inevitabil.

Considerațiile acestea, valabile pentru orice modernism: sufăr, aplicate la modernismul românesc, cîteva modificări. Moderniștii romîni au debutat prin a proclama pe Arghezi mare precursor. Mai mult dintr'o imitație decît din reală nevoie. În Franța moderniștii își au premergătorul profetic în Arthur Rimbaud. Moderniștii romîni nu puteau face altfel. Legătura între Arghezi și literatura de avangardă e destul de slabă. Arghezi este un izolat prin temperament și prin expresie. Poezia lui, răsărită în plin coșbucianism acum douăzeci de ani, a fost într'adevăr, un fenomen literar inexplicabil, izbucnit deodată, vulcan, fără înaintași și fără urmași. Arghezi n'a făcut școală în poezie. A fost imitat, dar n'a creat un curent; nu există un arghezianism cum a existat un eminescianism odinioară. În proză Arghezi a adus, e drept, o manieră nouă în scrisul românesc (și mă gîndesc la unele pagini din „Cronica” și din „Inchisori”). Proza lui Arghezi a făcut puț. Dar numai în pamflet. Nu se scrie altfel de la Arghezi încoace. *Se înjură altfel.* Din Arghezi numai latura agresivă și socială a creat curent. A fost și cea mai ușor accesibilă. Marea poezie a lui Arghezi, prea personală, alit prin fond cit și prin expresie, nu putea fi nici n'a fost continuată.

Modernismul românesc este imitat, bucată cu bucată, după modernismul francez. Ultima rețetă este imediat aplicată cu strictețe, în așteptarea rețetei de mîine. Moderniștii noștri sînt, dealtfel, inofensivi. Nimeni nu-i ia în serios. Unii din ei dovedesc calități, spirit de observație, ingeniozitate. Dar din nefericire caracteristica modernismului românesc pare a fi o totală vulgaritate. Cineva care ar cunoaște din modernismuri, numai pe cel român, ar putea crede că vulgaritatea intră în programul modernismului de pretutindeni. S'ar înșela. Impresia asta de golănie nu o dă decît modernismul românesc. La urma urmei e păcat. Cu asemenea formulă chiar un talent adevărat, ca al lui Ilarie Voronca, de exemplu, riscă să se împotmolească pentru totdeauna. Poate că în această vulgaritate își închipue moderniștii romîni că stă înrudirea lor cu Arghezi. Ar fi o minciună și o calomnie. Vigoarea expresiei și termenul propriu nu înseamnă vulgaritate. La Arghezi expresia tare este scuzată întotdeauna de imagine și imaginea susținută mereu de fond — indignare și revoltă în pamflet, sentiment puternic în poezie.

Modernismului român îi lipsește un mare talent care, trecînd prin el, să-l depășească. O personalitate covârșitoare care să extragă din frămîntarea modernistă și din teoriile ei partea bună. Ar avea mai mult de lepădat decît de cules. Depășirea modernismului ar însemna poate o revenire. În orice caz experiența modernistă (pentru cine știe s'o poarte) nu poate fi nefolositoare—cu condiția să nu fie decît o experiență.

Modernismul actual de pretutindeni, așa cît poate fi fixat de o judecată obiectivă, nu corespunde unei frămîntări profunde sufletești, așa cum s'a manifestat pe vremuri romantismul. Aspirațiile moderniste în literatură se reduc la foarte puțin lucru. Nimic esențial. Valorile noi literare pe care caută să le creeze sînt, dacă nu iluzorii, destul de neînsemnate. În cel mai bun caz e doar o reînoire de expresie sau o simplă ingeniozitate. Ingenios, în literatură, e o calitate foarte precară.

Modernismul dovedește o nevoie exasperată de noutate, dar în același timp și o sărăcie de conținut sufletec. Nevoia de noutate e legitimă atunci cînd e rezultatul unei reale epuizări, cînd vine după o îndelungată adîncire a trecutului și a prezentului, cînd toate coardele au fost încercate și toate cîntecetele cîntate. Deabia cînd izvoarele existente au secat, pornești mai departe în căutarea izvoarelor noi.

Nimeni n'a putut încă dovedi că au secat pînă în fund izvoarele existente. Prezența unei literaturi moderniste nu este o dovadă. Nevoia de noutate, cînd este sinceră, este și creatoare, pentru că e determinată de o lipsă, de un gol care trebuie umplut, de o cerință care trebuie împlinită. Ea este atunci îndreptățită de existența unui fond încă neexplorat, a unui material sufletec neexprimat și care își caută și trebuie să-și găsească expresia. Dar alături de această adîncă și demulțorîtră tragică nevoie a noutății există simpla goană după noutate, mască cu strîmbături și clopoței a ignoranței, a lenei de a cunoaște, a incuriozității mediocre și a platitudinii sufletești. E cazul unei bune părți din modernism—și, cred, singura cauză și explicare (împreună cu imitația) a modernismului român.

Al. A. Philippide

Kant și estetica

„Mie mi-a fost scris să fiu îndrăgostit de metafizică“, a zis Kant odată;— ce-i dreptul, înainte de a fi scris Critica Rațiunii pure. Cred că această incidentală mărturisire în formă glumeată rămâne valabilă serios pentru întreaga viață și gândire a acestui om. Nu toți interpreții lui, și mai ales nu Kantolatrii dela sfârșitul veacului trecut, admit această. În jumătatea a doua a secolului XIX, prestigiul — mai drept: dictatura științelor exacte, și închinarea superstițioasă către dîsele, erau prea viguroase, pentru ca adoratorii lui Kant să nu caute a face din el un patriarh al pozitivismului. Insa toate concluziile lui Kant stau de față pentru a ne arăta dragostea sa fatală și statornică pentru metafizică. Cum a înțeles el însuși efectele acestei vocații adînci se vede dintr'o altă afirmare a lui, încă mai cunoscută decît cea pomenită la început: a trebuit, zice el, să suprim cunoștința pentru ca să fac loc credinței. Negresit filosoful înțelege aici, să vorbească de cunoștința metafizică, adică despre o pretinsă cunoaștere rațională a lucrurilor de dincolo de experiență. Această cunoaștere, credea el să o fi suprimat, pentru a face loc credinței ca unică atitudine justificabilă în domeniul transcendenței. Și totuși, atît de adevărat e, că era pur și simplu *îndrăgostit* de metafizică, încît nu poate să nu caute a aduce la locul chiar de unde o izgonise, metafizica despre care categoric ne asigură că ar fi suprimat-o.

Se poate spune scurt, că toată cugetarea lui Kant, oricît de fecundă a fost ea pentru teoria cunoștinței, este, în fond, un încunjur de o stranie rafinare, pentru a ajunge totdeauna la obiectul dragostei sale. Astfel, a fost pe deoparte ușor pentru urmașii lui cei mari, pentru Fichte, Schopenhauer și Hegel, să descopere inconsecvențele acestui geniu adînc și inocent, iar, pe de altă parte, le vine greu epigonilor și simplilor comentatori ortodocși să combine gîndirea lui, cea în luptă cu ea însăși, într'o artificială armonie căreia se tot silesc ei să-i dea o aparență prestigioasă.

Adeseori se pomeneste vorba matematicienei Sophie Germain, că doctrinele filosofice sînt romanele gînditorilor. Ideia aceasta a fost repetată în formule variate, și astăzi, cum credem, nimeni nu mai pune la îndoială, că izvoarele sistemelor filosofice sînt profund personale. Poate că, în loc de romane, ar fi mai potrivit să vorbim de poeme lirice, pentru a arăta și mai tare, că originea unor astfel de sisteme se găsește în subiectivitatea totală a gînditorilor, și că sînt deci spovedanii, și nu doctrine științifice propriu zise. Constatarea aceasta nu are nimic umilitor—cel puțin în judecata actuală,—de oarece Poincaré ne asigură, că până și în creația matematică se trădează uneori particularități intelectuale ale omului, și el deosebește chiar hotărît tipuri, și prin urmare preferințe subiective, în invenția și în metoda acestei științe, desigur cea mai puțin subiectivă din toate.

Nu e nicidecum vorba să începem a trata istoria filosofiei exclusiv în chip biografic și psihologic. Succedarea și legătura problemelor filosofice pot fi expuse independent de persoana filosofilor, cașicum această persoană ar fi fost un element întîmplător în viața ideilor, în ele însele considerate. Procederea aceasta pare astăzi cu atît mai întemeiată, cu cît în zilele noastre oamenii competenți o aplică, cu bun rezultat, chiar în domenii unde legătura între creație și persoana creatoare pare mult mai strînsă decît în filosofie,—în istoria artelor așa cum, de exemplu, o tratează Wölflin. Sigur, Hegel avea dreptate să vorbească de o așa numită automiscare a ideilor și a sistemelor în viața intelectuală, mișcare în afară și mai presus de indivizi, și reflecțiile lui în această privință sînt, dacă lăsăm la o parte excesele bine cunoscute, cîștig netăgăduit pentru metoda științelor istorice.

Însă interpretarea psihologică și biografică a gîndirii filosofice își găsește o deosebită justificare tocmai în faptul că ea a fost prea mult lăsată la o parte. A fost lăsată la o parte și pentru că filosofia s'a considerat tradițional ca faptă exclusiv științifică, prin excelență în afară de viața personală, și pentru că disciplina—pe care mai ales are a se întemeia explicarea biografică,—psihologia diferențelor individuale și a tipurilor intelectuale, este ea însăși începătoare.

Oricît de discretă ne apare persoană lui Kant în raport cu opera sa, oricît de puțin „lirică“ a fost ținuta lui în general, rămîne, în fond, și pentru dînsul valabilă vorba lui Fichte, că răspunsurile pe care le dă cineva întrebărilor filosofice depind de felul omului.

*

Kant era un om religios, disciplinat, adorator de ordine. Era pietist, protestant adică de cea mai curată observanță,—și a fost slujbaş prusian.

În foarte multe ocazii însemnătoare se întîlnește la Kant

cuvîntul respect,—*Achtung*. Cu deosebire în goana înverșunată pe care o duce pentru a purifica morala de orice necurățenie empirică, prin urmare și de orice sentiment, singur *respectul* printr'o inconștientă subtilă și inocentă, rămîne exceptat și rezervat ca element pur și demn. Și ca o complectare și explicare a acestei slioase și pioase griji pentru *respect*, se găsește la dînsul, oriunde e vorba de a întemeia solid și absolut un principiu oarecare, expresia **ca nu cumva—damit nicht** —, ca nu cumva să se primejduiască adică vreunul din sistemele în care trăește spiritul uman — știința, religia și morala—, sisteme a căror știrbire cît de mică însemna pentru Kant o catastrofă de negîndit.

Gîndirea lui Kant este, în fond și cu toate încunjururile sale critice, timidă și religioasă. Rodul acestei gîndiri, în esența lui, este un moralism foarte complicat și foarte naiv totodată. Complicat, prin explorarea minuțioasă și profundă a problemelor teoriei cunoștinței; naiv, în încheerile lui surprinzătoare prin practicatul etic și religios cu care își aduce Kant gîndirea lui teoretică așa, încît să coincidă deplin cu credințele general și tradițional fixate, cu ideile simțului comun. La dînsul cași la atîți alți filosofi, concluziile erau nestrămutat întemeiate înainte de orice discuție,—concluziile lui sînt adică postulate sentimentale care, drept vorbind, rămîneau totdeauna neatînse de argumentările critice. La Kant însă, discuția, adică încunjurul, este deosebit de complex și bogat, și aceasta face, în mare parte, farmecul specific al studiului acestei filosofii. Pentru a ne lămuri acestea, să ne aducem aminte, înainte de toate, faptul fundamental că, lui nu i-a dat prin gînd să critice știința, după cum, strict vorbind, nu i-a dat prin gînd să critice morala sau religia; pentru el, acestea sînt valori date,—știința este fizica și mecanica cerească a lui Newton; morala și religia sînt morala și religia creștină protestantă. El se întreabă: cum sînt ele posibile, și prin aceasta Kant înțelege: în ce consistă ele, și nimic mai mult,—dar nicidecum nu pune la îndoială gradul lor de justificare, nici valoarea elementelor din care sînt construite. Și, de exemplu, distincția de care el face atîta caz, cum că știința este valabilă numai în cuprinsul experienței, nu constituie o critică a științei, ci este numai o simplă restrîngere a metafizicei. Kant nu se întreabă, întrucît și în ce fel este știința valabilă chiar în cuprinsul experienței, nici întrucît are ea dreptul să fie apodictică. Trebuie luat bine sama că în filosofia lui critică, știința nu este criticată, ci numai analizată; adică: se descrie structura științei, pentru a se arăta cum această structură este „posibilă”.—Critica științei a început-o Hume, și, mult mai tîrziu, au continuat-o Helmholtz, Riemann, și cu deosebire Poincaré. Pentru Kant știința nu-i problemă de discutat, ci ea este și rămîne o autoritate care cere respect; și numai ca atare ea e punct de plecare pentru a dovedi că metafizicei nu-i pot servi mijloacele științei. Și

aici chiar, după această dovadă condusă cu atita lux de gîndire, Kant cade în inconștința eclatantă, de atitea ori semnalată, că totuși putem obține cunoștința metafizică prin mijloacele proprii științei și cunoașterii empirice în general.

Kant nu era dintre gînditorii acei a căror curiozitate este pură și radicală, căror nu le pasă de eventualele urmări practice—înțeleg : morale și religioase—ale reflecției lor ; el nu face parte din grupul tipurilor ca Montaigne sau La Rochefoucauld, ca Hobbes, ori ca Hume, oameni reci din natură, care gîndesc despre ideile tradițional venerabile fără rezervă și fără milă. Kant avea legături puternice de sentiment cu anume credințe, și reflecția lui e totdeauna umbrită de acest intim devotament către dinsele. Și nu trebuie să ne supere, nici să ne înșele faptul că unii din acești oameni pe care îi compar cu filosoful imperativului categoric au înfățișare de diletanți literari, pe cită vreme stilul și metoda lui Kant se prezintă cu o extremă rigoare științifică : sigur rămîne că, în contra tuturor aparențelor, aceia au, prin impuls firesc, o strictă consecvență speculativă pe care Kant nu o are. Și nu trebuie să ne înșele nici vorba blajinului Moses Mendelssohn, care numește pe Kant „atotsfărimătorul“ — *der Allzermalmer*,—vorbă mult, des și nesocotită citată în foiletoane filosofice : e o simplă vorbă de teolog mistic și sperios de pe vremuri. Pentru noi, cuvîntul acela nu mai are decît valoare istorică, anume să documenteze impresia pe care obiecțiile aduse de Kant teologiei oficiale au făcut-o asupra unui teolog de un liberalism destul de timid.

Dacă urmărim gîndirea și expunerea lui Kant cu specială luare aminte pentru această structură a minții și a sufletului său, vom afla, cu toate silințele lui de a păzi obiectivitate—și printre aceste silințe—preferințe sentimentale pentru anume elemente ale spiritului. Deosebirea între cunoașterea prin simțuri și cunoașterea pură, deosebire care la fiecă pas ne întîmpină în opera lui Kant, avea loc însemnat în filosofia lui Leibniz și a școlarului său Wolf. Această deosebire a două feluri de cunoașteri avea o lungă carieră în urma ei : ea venea, prin scolastici și prin Descartes, dela gîndirea antică, unde se vorbea de cunoștință *estetică* și cunoștință *noetică* ; și este foarte însemnat lucru că, dela început încă, în gîndirea greacă, distingerea celor două feluri de a cunoaște nu-i o simplă constatare, ci implică o valorificare. Cunoștința prin simțuri e socotită inferioară ; cea intelectuală, superioară. Ceiace ne dau simțurile e schimbător, deci nesigur și înșelător ;—cunoștința adevărată, adică fixă și durabilă, ne-o dă intelectul. Această deosebire de valoare a primit, prin Socrate și Platon, o rezonanță hotărît moralistică și metafizică. Cunoașterea sensibilă este pămîntească și încărcată cu toate păcatele materialității ; cea intelectuală e divină și PURĂ.

Cred că nici un om neprevenit nu va pune la îndoială că, în acest punct, reflecția teoretică aparentă asupra capacităților

noastre de cunoaștere, este purtată, în adînc, de concepții practice—morale adică și religioase. Iar aceste concepții practice, socratice și platonice, le-a luat ca element constitutiv creștinismul; așa ele au pătruns atît în filosofia cit și în gîndirea comună europeană, și au stat și stau încă la temelie sistemului de valori consacrate în toată societatea creștină. Cit despre Kant, cu toată critica pe care o face el lui Leibniz și școlarilor săi, cu toată afirmația repetată că elementele intelectului, fără date sensibile, sînt „goale”, iar cele sensibile fără cele intelectuale sînt „oarbe”, el se arată totuși prevenit în favoarea cunoștinței intelectuale, tradițional recunoscută ca superioară. Atitudinea aceasta de sentiment apare oriunde vine vorba—și vine la tot pasul—despre cunoașterea pe care el, cu semnificativă insistență, o numește *pură* sau *apriorică*. Oricare domeniu al spiritului cîștigă prestigiu, în măsura în care se găsesc în el elemente apriorice. Cu această preocupare obsedantă se introduce gîndirea lui Kant și în estetică.

*

Kant a ajuns să se ocupe de estetică, nu din vre-un interes pentru artă, sau din deosebită dragoste pentru frumuseți ale naturii. Nu se pomeneste că să fi dorit el vreodată să vadă tablouri sau să asculte muzică. Călătorii de dragul muzeelor sau al concertelor n'a întreprins, deși n'ar fi avut nevoie să le facă prea depărtate, în scopul acesta. De artiști și de artă nu vorbea cu prietinii, și se pare că n'a pomenit de numele lui Goethe niciodată. Avea o pronunțată atenție pentru frumusețea îmbrăcămîntei, dar mai ales pentru mîncare, și discuta cu multă stăruință rețete de bucătărie. O doamnă s'a necăjit chiar, cîndva, de insistențele lui asupra problemelor culinare. Iar cînd o altă doamnă i-a atras atenția asupra faptului, că femeile sînt în stare să cultive cu pricepere și alte materii, artă ori știință de exemplu, Kant a răspuns cu ton foarte puțin aprobator: da, în adevăr; dar atunci se și cunoaște că femeile s'au ocupat de asemenea lucruri.—Despre muzică este foarte probabil că-l supăra. În Critica Judecării se găsește o curioasă observație despre lipsa de „urbanitate” a acestei arte ce, din depărtare și nepoftită, vine să ne siluiască simfuriile. Numai cătră sfîrșitul vieții avea obiceiul să lase ușile deschise, cînd trecea muzica militară pentru schimbarea gărzii.—Cu acestea se încheie experiența propriu zis estetică a filosofului.

Deci nu din bogăția unei experiențe personale în domeniul frumuseții a putut ajunge Kant să se ocupe de problemele estetice, ci numai pentru că a crezut că aceste probleme i se prezintă inevitabil în drumul său filosofic.

La început, cu mulți ani înainte de publicarea Criticii Rațiunii pure, gîndul său era să trateze, în o singură carte, critica cunoștinței, morala și, cum zice el pe atunci, „critica gustului”.

adică estetica. Din capul locului dar, estetica era prevăzută ca parte a filosofiei critice. Mai târziu, dela publicarea Criticei Rațiunii pure și până la un an înainte să apară Critica Judecării, Kant, în scrisorile lui, urmează a vorbi de „critica gustului”. Cartea apare însă cu titlul de Critica Judecării, și ea cuprinde nu numai problemele estetice, dar și discuția finalității în natură. Lucrul se precizase, prin urmare, în sensul că, în materie de gust, judecata formulată primează, ceiace dădea o mai deplină justificare exterioară simetriei la care tinde Kant din toate puterile în expunerea întregului sistem critic, fiindcă, anunțind o critică a judecării, el putea mai cu aparentă dreptate începe discuția cu întrebarea favorită: cum sînt posibile judecări estetice a priori? De altă parte, punînd în legătură frumusețea cu finalitatea în natură, el își pregătește mai bine încheerea, ori, mai exact, prelungirea metafizică pe care avea hotărît să o dea problemei frumosului.

Toți urmașii lui Kant au avut a se plînge de inconsecvențele terminologiei sale, și Schopenhauer a stăruit în chip util asupra acestui izvor de neclaritate. Kant revine în diverse locuri asupra împărțirii facultăților intelectuale, și e simptomatic că, tocmai în introducerea la ultima sa carte fundamentală, Critica Judecării, el se prezintă iarăși cu o împărțire a acestora și cu explicație pe larg asupra lor, pentru a fixa locul „facultății de a judeca”—*Urteilkraft*,—cu care avea acum să se ocupe în special. Anume, între intelect, care cuprinde principiile a priori pentru cunoașterea naturii și rațiune, care cuprinde principiile a priori ale moralei și așa numitele „idei” și „idealuri” metafizice, se așează „puterea de judecată”, capacitatea adică de a *subsuma* datele experienței sub anumite reguli, de a determina concepte, a formula judecări și concluzii. Kant spune și așa: că ceiace intitulează el „facultatea judecării” este ceiace de obicei se numește minte sănătoasă; lipsa facultății acesteia, în înțelesul dat aici, poartă obișnuit numele de prostie. Aceste trei facultăți: intelectul, rațiunea și judecata, corespund, cel întâiu trebuinții de a cunoaște, cea de a doua voinței și dorințelor, cea din urmă—judecării sentimentelor. Corespondența aceasta din urmă între facultatea judecării și sentiment este cu desăvîrșire neclară. De înțeles ar fi, ca judecata să se întindă peste tot domeniul conștiinței; coincidența aceasta specială cu sentimentele este obscură. Kant însuși spune, că e ceva „enigmatic” în această relație imediată a judecării cu sentimentele că ie o mare greutate la mijloc, o problemă pe care natura a încurcat-o așa, încît soluția ei, întru cît soluție este posibilă rămîne—zice Kant textual—„inevitabil obscură”. Este în adevăr o problemă, cum așa oamenii aplică judecata la sentimente, cu ce drept își îmbracă ei sentimentele în forme logice. În practică, aceasta nu se întîmplă numai cu sentimentele estetice, ci cu sentimente ori care. Totuși Kant nu se ocupă să critice această uzanță generală, ci pare foarte mulțumit de a fi constatat această legătură—*imediată*, cum o numește el pentru a simplifica lucrurile—

între judecată și sentimentele estetice, ca să poată construi Critica Judecății simetric, după tiparul Criticei Rațiunii pure și a celei practice.

*

„Pot să asigur fără să mă laud, că pe măsură ce înaintez în viață, tot mai puțin mă tem că s'ar putea ridica obiecții serioase împotriva sistemului meu. Aceasta e o convingere intimă care s'a născut de acolo că, oricînd încep cercetări nouă, găsesc că sistemul meu e nu numai în acord cu el însuși, ci, chiar dacă vreodată am îndoeli în privința aplicării metodei mele la un subiect nou, n'am decît să mă refer la catalogul general al elementelor cunoașterii și al facultăților sufletului, ca să găsesc lămuriri la care nici nu mă așteptam“.

Aceiași simplitate naivă și directă, cu care, în teorie, Kant își mărturisește încrederea în sistemul elementelor cunoașterii stabilit de dînsul în Critica Rațiunii pure, o dovedește el, în practică, aplicînd principiile și, mai ales, formulele și tiparele fixate acolo, la domeniul cel nou al criticii Judecății. După ce constată el însuși, că facultățile sufletului — intelect, voință, sensibilitate — sînt date ultime în deosebirea și opunerea lor unele față de altele, că formează dar un *agregat* și nu un *sistem*, Kant afirmă că **trebuie** să se găsească o legătură între ele, că, în special, trebuie să existe comunicare dela teorie la practică, să existe împăcare între cauzalitate și libertate, între natură și morală. Și însărcinarea de a face legătura aceasta o dă el tocmai facultății pe care o numește Judecată, și anume judecății aplicate deopotrivă la impresiile estetice și la interpretarea finalistă a naturii. Frumusețea deoparte, de altă parte viața organică judecată teleologic, cașicum adică natura ar trăda că urmărește anumite scopuri, garantează, după credința lui Kant, că între intelect și voință, între teorie și practică, există legătură obiectivă, și, din capul locului, el afirmă simplu și fără să vază aici vre-o greutate că, **trebuie să presupunem prin analogie**, adică după analogia celor admise în Critica Rațiunii pure, că și pentru facultatea judecății se va găsi un principiu a priori, așa cum s'a găsit pentru intelect și rațiune. Și neapărat, de oarece presupune cu atîta hotărîre, și așteaptă prin analogie să găsească asemenea principiu a priori, îl și găsește.

Dupăcum crede Kant, cînd judecăm că un lucru e frumos, judecata aceasta este apriorică. Acest apriorism e caracteristic judecății estetice, a judecății adică prin care stabilim că un lucru e frumos, și care trebuie deosebită de acele judecăți prin care enunțăm că un lucru e plăcut sau din contra. Aceste din urmă judecăți nu cuprind nimic aprioric. Ele au în vedere impresii pur sensuale, și acestea sînt absolut individuale. Gustul „sensual“ nu pretinde obligativitate generală. Ar fi „ridicul“, zice Kant, să afirmi, că un lucru e frumos *numai pentru tine*. Să luăm sama la această justificare prin „ridicul“, și să observăm îndată că, în realitate, oamenii armonizează cel puțin tot atît, dacă nu mai deplin, în privința plăcutului decît în privința frumosului, — și a-

ceasta e explicabil, de oarece plăcutul se referă la organizarea elementar fiziologică, la date mult mai simple și mai generale decît acele care interesează gustul estetic. Dar Kant hotărăște fără altă discuție, că o judecată specific estetică care nu pre-tinde aprioric generalitate ar fi—ridiculă. Judecățile estetice, urmează Kant, sînt, ce-i dreptul, subiective, dar totuși generale. Subiective, pentru că atunci cînd afirmăm că un lucru e frumos, nu înțelegem a face cunoscute calitățile sale obiective, ci anunțăm numai că obiectul provoacă în noi anume sentiment de plăcere. Frumusețea este independentă de constituția lucrului ca obiect de cunoștință, independentă prin urmare de noțiunea prin care ne lămurim acel lucru, și e liberă și de orice interes practic ce ar putea fi legat cu existența lui. Judecata estetică este expresia unei stări de pură contemplare, caracterizată printr'un anume sentiment de plăcere. Din felul cum formulăm judecata estetică se invederează, că noi înțelegem ca același sentiment de plăcere trebuie să se producă în orice om, față cu obiectul considerat și sîntem gata să muștrăm pe acel care manifestă un gust deosebit de al nostru. Astfel, în domeniul estetic, nu putem zice că fiecare om are gustul său. Dacă am zice așa, observă Kant, ar însemna că nu există gust, adică judecată estetică cu dreptul de a cere aprobarea oricui.

Deci judecățile estetice sînt declarate subiective, pentru că acesta e caracterul lor de fapt, dar totodată și *generale*, fiindcă apriorismul, generalitatea și simetria celor trei Critice rămîn veșnic, pentru Kant, obiecte de înțimă și absolută adorație. **Trebuie**, afirmă el după obicei, să existe un simț comun care să ne garanteze posibilitatea comunicării generale a *oricărui* cuprins de conștiință, prin urmare și a stărilor de sentiment implicate în judecata estetică,—fiindcă altminteri s'ar deschide drum scepticismului; și acest **trebuie** garantează și generalitatea judecăților estetice, cu toată subiectivitatea lor,—o arbitrară și ciudată siluire a subiectivității de fapt a judecăților estetice, și o subjugare a lor la inevitabilul apriorism și la ideia dogmatică a unei generale obligativități, siluire și subjugare ce provoacă nu numai exasperarea unui psiholog ca Victor Basch (*Essai sur l'esthétique de Kant*, 1896), ci chiar desperarea iritată a unui kantian atît de ortodox ca Hermann Cohen (*Kants Begründung der Aesthetik*, 1889).

Odată impusă astfel generalitatea și caracterul aprioric al judecăților despre frumos, și de oarece în Critica Rațiunii pure există un capitol al antinomilor, Kant construiește și aici, în critica judecății estetice, o așa numită antinomie a gustului, tot astfel cum, de dragul simetriei, există și o „Analitică a sublimului“ și o „Dialectică a judecății“, despre care demult au observat comentatorii, că aici cuprinsul nu se mai potrivește cu cadrele și că, de exemplu, Dialectica repetă numai ce se spusese în Analitică. Antinomia gustului se formulează astfel: „Teză—Judecata

estetică nu se întemeiază pe concepte, fiindcă altfel s'ar putea discuta asupra ei (și decide prin demonstrații); Antiteză—Judecata estetică se întemeiază pe concepte; fiindcă altfel, cu toată diversitatea ei, ea nu ar mai fi nici discutabilă (nici nu s'ar putea pretinde conformarea necesară a altora cu această judecată)" (Kritik der Urteilkraft § 56). Soluția antinomiei estetice trebuia neapărat să semene cu cea dată antinomiilor rațiunii pure teoretice: fundamentul (der Bestimmungsgrund) gustului, prin urmare al judecăților estetice considerate ca apriorice și generale deși subiective, se găsește în *substratul suprasensibil* al naturii noastre, deci în ideea nedeterminată și nedeterminabilă a lucrului în sine corespunzător sufletului omenesc și facultăților sale. Antinomia este caracteristică lumii sensibile; unitatea și împăcarea se găsesc—dincolo, în lumea cealaltă.

*

Analiza frumosului și a gustului nu se sfârșește în această constatare a subiectivității și totuși generalității judecăților estetice. Frumoase, așa precizează Kant în altă direcție, nu pot fi numite datele exclusiv sensibile: culori și sunete, ca senzații luate, sînt, cași impresiile simțurilor numite inferioare, numai plăcute. Frumosul rezultă numai din raporturile în care datele sensibile sînt prezentate în natură sau în opera de artă. În artele vizuale, desenul și nu culorile, e propriu zis frumos; în muzică, melodia, și nicidecum armoniile. Acest caracter al frumosului Kant îl exprimă zicînd că frumusețea este ceva pur formal; și el deosebește, și deosebirea e prețioasă, o frumusețe pe care o numește „liberă”—cum e cea a desenelor pur ornamentale, unde nu se indică figuri de obiecte reale, sau așa numitele fantezii în muzică, cazuri, prin urmare, unde formele sînt libere sau goale de orice înțeles conceptual; pe cîtă vreme frumusețea unui om, a unui animal, a unei clădiri, nu e liberă, și Kant o numește „aderentă” (anhängend), fiindcă în aceste cazuri intervine ideea de perfecție, adică de realizare a unui model, prin urmare de o construcție a naturii sau a artei făcută cu anume scop. Astfel Kant adaugă la caracterele frumuseței pure și pe acela de a plăcea fără scop: în judecățile exclusiv estetice nu ținem samă, ori nici chiar nu avem conștiință că lucrul judecat ar realiza o idee, și nu ne gîndim cît de puțin să-l comparăm cu un model. Ceiace cuprinde, în definitiv, judecata estetică, este nu numai o anume potrivire armonică a obiectului cu facultățile spiritului: frumos e lucrul care pune de acord, în noi, imaginația, adică datele simțurilor schematizate autonom de spiritul nostru, cu inteligența, cu noțiunile abstracte prin care dăm interpretare definitivă acelor date, le transformăm în aceia ce Kant numește experiență. Acest acord între imaginație și inteligență se reflectă subiectiv în noi prin acea specifică plăcere care

este sentimentul estetic. În judecata estetică, exprimăm deci, în special, că obiectul produce în noi acest sentiment, și aceasta e, în ultim înțeles, subiectivitatea judecăților de care vorbim. Și e numai o consecință secundară a lor, că obiectul astfel judecat se poate considera sub categoria scopului, că e adică, sau prin finalitate naturală sau prin intenție omenească, făcut pentru a produce acea armonie a facultăților din care se naște sentimentul estetic. Deși pentru această tratare psihologică a impresiei estetice, cași pentru teoria geniului artistic, Kant e dator, în multe privinți, unor predecesori și contemporani englezi și germani, prin rigoarea și profunzimea precizărilor sale el ia, aici, parte însemnată în formarea esteticii moderne (vezi, pentru izvoarele esteticii lui Kant în punctul aceasta, M. Schlapp, *Kants Lehre vom Genie und die Entstehung der Kritik der Urteilskraft*, 1899).

Din generalitatea judecății estetice, Kant încheiase, cum s'a arătat mai sus, că trebuie să existe un simț estetic comun, fiindcă altfel judecata estetică ar fi „numai un joc subiectiv al facultăților noastre, așa cum vrea scepticismul“ (*Kritik der Urteilskraft* § 21). Să subliniem încă odată acest exemplu atât de eminent pentru caracterizarea gândirii lui Kant: trebuie să fie așa, fiindcă altfel ar avea dreptate scepticismul. Că un oarecare „scepticism“ ar putea avea înțeles și rol în domeniul esteticii, Kant nu-și permite să se întrebe. Din subiectivitatea judecății estetice Kant încheie, de altă parte, că nu pot exista reguli obiectiv valabile pentru crearea și judecarea frumosului, creare pe care el o deosebește strict de tehnică. Singure produsele geniului funcționează ca modele exemplare; și acestea operează nu prin simplă imitare sau aplicare mecanică de reguli, ci prin liberă stimulare a inspirației dela geniu la geniu. El numește *geniu* artistic, capacitatea de a exprima „idei estetice“; iar idei estetice numește Kant acele reprezentări ale fantaziei care dau mult de gândit, fără ca să fie posibil de a le cuprinde într'o noțiune adecvată. Ideile estetice sînt opusul ideilor rațiunii; cele d'întăiu sînt imagini ce nu pot fi închise în noțiuni abstracte; cele din urmă sînt noțiuni abstracte introductibile în imagini adecvate. Și exemplele de idei estetice date de Kant sînt cu deosebire instructive pentru cine caută să înțeleagă gândirea lui despre artă și frumos în general. Pentru dînsul, idei estetice sînt, prin excelență, alegoriile și atributele simbolice ale zeilor, sau ale altor figuri cu înțeles; și în legătură cu aceasta el dă ca exemplu de mare frumusețe poetică fraza aceasta: Soarele izvorea din nori, așa cum izvorește liniștea din virtute. În poezie cași în alte arte gustul lui Kant era didactic până la extrem. Cu acest didacticism ajungem la concluzia cea mai simptomatică a esteticii lui Kant: „dacă artele frumoase, scrie el, nu ar fi puse în legătură, de aproape sau de departe, cu ideile morale, care singure poartă cu sine o delectare proprie, atunci soarta din urmă a acelor arte ar fi să servească numai ca distracție; iar trebuința de distracție se irită pe măsură ce o satis-

facem, și aduce pe om să fie nefolositor și nemulțumit cu el însuși" (Kritik der Urteilkraft, § 52). În această condamnare a artelor la o tutelă morală, Kant arată, în particular și concret, ceiace afirmă el despre frumusețe în general și abstract. Aici se adaugă și o neprevăzută interpretare a apriorității estetice: numai întrucât frumosul este simbolul binelui moral, poate el să placă așa fel, încât judecata estetică să aibă dreptul a cere asentimentul oricui. Astfel în judecata estetică sufletul ia conștiința de o înobilare și o înălțare peste simpla plăcere dată de impresiile sensibile. Bunul gust privește dincolo de lumea simțurilor spre Inteligibil; el face trecerea dela impresia sensibilă la interesul moral, și deprinde imaginația a cunoaște o plăcere curată de orice element sensual. „Gustul este, în definitiv, capacitatea de a judeca idei morale îmbrăcate în forme sensibile, slujindu-se pentru aceasta de oarecare analogie între sensibilitate și moralitate" (Kritik der Urteilkraft, § 60).

Mai direct decît frumosul ne leagă sublimul cu lumea supra-sensibilă. Cu cît spectacolele mărețe ale naturii par a întrece orice margini ale fantaziei, cu cît ne pătrund mai mult cu un fel de spaimă sfântă, cu atît se trezește în noi conștiința rațiunii practice, a puterii noastre morale care e mai presus de orice putere naturală, și ale cărei temelii stau dincolo de lumea aceasta.

Mărturisirea lui Kant, cumcă lui i-a fost scris să fie îndrăgostit de metafizică nu am dat-o, la început, completă. El adaugă: „deși am iubit metafizica, rareori mi-a arătat ea oarecare favoare". De ce a fost nevoit Kant să constate această lipsă de reciprocitate?

Metafizica este doar, altminteri, nu se poate mai ospitalieră pentru spiritele abstracte, ajunge un pas spre dînsa, pentruca ea să prinză omul întreg. Kant însă a avut un păcat incurabil în fața ei. Dragostea lui nu era simplă, și era nehotărîtă. El contractase în altă parte o legătură de înalt și sfînt respect cătră științele exacte, atît de impunătoare în prestigiul măreț pe care li-l dase Newton. De aici s'a născut drama în gîndirea lui Kant. Neconțință este ispita metafizicei, neconțință și truda de a-i impune ca model rigoarea severă, eleganța gravă și sigură a științei exacte;—și nu fără amărăciune constată el infirmitatea radicală a metafizicei față cu acest înalt ideal. Kant pare agitat în ascuns de dorinți și de regrete, că metafizica, cu ispita ei fatală pentru dînsul, nu samănă științei. De aceia o dojenește și se leapădă de ea, o acuză de visări netrebnice, de vorbărie goală, putem zice în scurt: de neseriozitate,—pentruca, precum obișnuit se întîmplă în asemenea situații fatale, să se întoarcă apoi tot la dînsa. Și cu sfidările cele mai neașteptate ale logiceii, cu prețul inconsecvențelor celor mai compromițătoare, el des-

chide larg ușa metafizicei, abia numai ce o închisese după dînsa. Astfel, după enormă și minuțioasă trudă de a tăia comunicația cu suprasensibilul, Kant, prin subterfugii imposibil naive, caută să lege iarăși firul, și cu această surprinzătoare faptă închee el critica judecății cași pe acea a rațiunii pure.

Școlarul cel mai vestit al lui Kant, în ce privește estetica, Schiller, face următoarea judecată despre sistemele filosofice în general: „s'ar putea zice fără nici o altă cercetare, că o filosofie este greșită, îndată ce rezultatele ei se află în contrazicere cu simțul comun; cu același drept însă o putem suspecta, dacă forma și metoda ei au simțul comun de partea lor“. Formula pare dinadins făcută pentru filosofia lui Kant, unde rezultatele au totdeauna grije să confirme metafizica simțului comun.

În estetică, concluziile lui Kant rămîn în tradiția veche a credințelor platonice și creștine, inclusiv pesimismul lor. Deprecierea lumii simțurilor vorbește lămurit, peste tot, în filosofia kantiană. Simetrica revenire la suprasensibil ca la o valoare față de care cele pămîntești trebuie să se plece cu totul, e semn neîndoelnic pentru cele ce spunem.

Prietinul și biograful lui Kant, pastorul Borowski scrie: „toți l-am auzit, toți am cetit în scrisorile lui, că în nici un chip nu ar fi primit el să-și trăiască viața a doua oară“. E tocmai întrebarea prin care Nietzsche căuta să aleagă pe optimiști de pesimiști. Kant răspunsese dar, cu hotărîre, negativ. În el vitalitatea fizică era sărăcă; farmecul arzător și misterios al bunurilor pămîntești nu l-a putut cunoaște. Zice Kant într'o scrisoare: „multe lucruri gîndesc eu cu cea mai clară convingere, lucruri pe care niciodată nu vîui avea curajul să le spun“... În fond, nici metafizica nu i-a fost decît o consolatoare foarte îndoelnică. Din umanitate însă, și pentru dragostea lui de metafizică, el urma să o recomande călduros celorlalți.

Paul Zarifopol

Cronica literară

O carte asupra romantismului

Aniversarea a o sută de ani de la apariția faimosului manifest al lui Victor Hugo „Prefața lui Cromwell“, a fost prilejul unei vii activități literare.

Problemele privitoare la originea, definiția, semnificația și valoarea romantismului au dat naștere la controverse interesante și sint mai mult ca oricând, la ordinea zilei.

Intre lucrările apărute în Franța, cu această ocazie, una din cele mai considerabile e fără îndoială, cea a profesorului din Clermont, Louis Reynaud, germanist reputat prin studii erudite și solide asupra influenței franceze în Germania și a influenței germane în Franța și unul din reprezentanții cei mai distinși ai literaturii comparate.

Cartea lui, intitulată „Le romantisme. Ses origines anglo-germaniques“, vast și luminos tablou, al unei mari epoci literare e o lucrare de sinteză viguroasă și substanțială, care dovedește o întinsă cunoaștere a textelor și o remarcabilă stăpânire a metodei.

Cu tot aparatul ei științific, impunător și mai totdeauna ireproșabil, această lucrare nu are însă un caracter pur istoric. Ea apare însuflețită de un anumit spirit și apără o teză, al cărei examen obiectiv merită o amplă discuție.

Ideia fundamentală, de natură filosofico-istorică, care domină întreaga operă a d-lui Reynaud e destul de clar rezumată în următorul pasaj al introducerii: „Secolul al XVII, ca odinioară al XII, a aparținut în civilizația europeană, Franței. Ea impusese atunci Europei întregi, idealul ei moral, social și literar, un ideal care era expresia însăși a geniului său și care reprezentase pentru toate națiunile vecine adevărata figură a Franței. Secolul al XVIII

și al XIX vor aparține răscolului Nordului, atîta vreme obligatele sale. De la 1685 înainte, se observă un fel de diminuare a vitalității franceze, în toate domeniile“.

Considerînd ca punct de perfecție al literaturii franceze, cei douăzeci și cinci sau treizeci de ani din timpul domniei regelui Soare, d. Reynaud opune în mod tranșant și absolut acestei literaturi pe care o numește națională, catolică, morală și monarhică, literatura care a urmat, supusă influențelor străine și protestante, ce durează de două secole, literatură pe care d-sa o caracterizează ca antinațională, anticatolică, antimorală și antimonarhică. Căci romantismul, nu e cuprins după d. Reynaud, între 1827 și 1843, aceasta e numai o fază de exasperare în evoluția lui, ci începe mult înainte, în prima jumătate a secolului al XVIII, continuînd după 1843, până în vremea noastră.

„În secolul al XVIII și al XIX, a avut loc în Franța, o dramă intelectuală. Literatura ei pentru a vorbi astfel și-a schimbat sufletul, înlăturînd principiile estetice și morale care o inspirase, pentru a adopta altele, absolut opuse. În centrul acestei drame intelectuale, e Romantismul“.

„Revoluția romantică, serie d-sa, ceva mai departe, e încheierea unei munci îndelungate, care cu încetul a substituit felurile de a gândi și simți și chiar genurile literare ale Anglo-Germanilor, atunci în plin efort de creație literară, sentimentelor și genurilor caracteristice ale marelui perioadă clasice. Nu e vorba de știut, dacă literatura franceză ar fi ajuns, prin ea însăși, la aceste sentimente și genuri. De fapt, ea a fost adusă aici, prin presiunea tot mai pronunțată a literaturilor Nordului și în ce privește progresul spiritului străin în literatura franceză, se poate stabili o înlanțuire de fapte, care nu oferă nici o lacună, în rigooarea ei, quasi geometrică“.

În această ofensivă străină de desnaționalizare, locul de frunte îl are Anglia. Civilizația secolului al XVIII și cea a secolului al XIX e mai ales, susține d. Reynaud un fenomen englez, căci Germania, în domeniul intelectual mai moale și mai nedecisă, nu vine decît în rîndul al doilea.

Urmărind etapele desnaționalizării, d-sa descopere ca punct de plecare, penetrația deismului panteist și materialist de origine anglo-germană în elita intelectuală a Franței, în prima jumătate a secolului al XVIII. Acest curent ideologic a făcut posibilă revoluția morală și filosofică a unui Montesquieu, Voltaire, Diderot, d'Holbach, care discreditînd catolicismul și monarhia absolută, a ruinat foarte repede vechea ordine de cunoștinți, spiritualistă și creștină, convertind sufletul francez la senzualism, materialism, naturism. În această atmosferă, literatura clasică legată, cu toate aparențele ei păgine, nu numai de inspirația catolică și monarhică, dar încă de morală, psihologia, concepția omului și universului, care rezultă din spiritualism, se ofilește și deși formele ei subsistă, alături de ea, apare o nouă literatură, conformă sen-

zualismului individualist și optimist, de inspirație engleză. Ea se manifestă prin descrierea emoționantă a naturii, prin drama și romanul burghez, genuri care consideră realitatea din punct de vedere inconștient, materialist, antispiritualist, la care Germanii mai adaugă idila cu teoria optimistă a superiorității stării de natură asupra civilizației.

Antiteza, natură civilizație, e accentuată de genevezul Rousseau, străin față de mediul francez, odată cu revelarea sentimentului naturii, descoperit mai înainte de anglo-germani, idealizarea pasiunii execrată de clasici, individualismul antisocial și creștinismul naturist, în acord cu senzualismul și opus, tradiției catolice.

Cu Bernardin de Saint Pierre și mai ales cu Chateaubriand, care adaugă la acestea cultul morbid al eului, regretul eului mediu, căutind în poezia catolicismului plăceri nesincere și perverse, naturismul și individualismul anglo-german, subsistă agravate. „Nous sommes plus envahis que jamais. Leur initiative n'aura d'autre conséquence que d'imposer plus aisément à l'âme française, sous un voile trompeur de catholicisme et de spiritualisme, les sentiments étrangers qui l'entourent et la pénètrent depuis un siècle“.

Poezia nouă care apare în Franța, după ce literatura engleză intrase într-o nouă perioadă de expansiune cu Scott și Byron iar cea germană cu Goethe și Schiller, e dominată, la început, de spiritul lui Chateaubriand, păstrind încă o slabă legătură cu catolicismul și tradiția clasică, dar în curind ea se îndepărtează tot mai mult de ele, sub influența tiranică a lui Byron, acest Chateaubriand englez, „amar, ateu, revoltat și mai fidel ca cel francez, spiritului secolului al XVIII“.

Inspirindu-se de la Scott, romanul devine istoric, iar Byron secundat de Goethe și Schiller desăvârșesc revoluția începută de Scott, aducind dramei istorice, încoronarea ei de unitate și poezie. Ultimul bastion al clasicismului e astfel cucerit: „Hernani triomphe. La tragédie classique, celle des Corneille, des Racine et des Voltaire, dans laquelle s'étaient incarnés deux siècles de haute littérature et de haute civilisation française, gisait définitivement effondrée. Le flot étranger, qui se ruait depuis longtemps contre ce dernier obstacle avait déferlé sur lui“.

Pentru a atenua din virulența afirmațiilor cuprinse în acest pasaj energic și semnificativ, d. Reynaud ne lămurește ceva mai departe că nu a fost în intenția lui de a vedea în Chateaubriand, Hugo, Vigny sau Musset niște genii străine, care au scris, în limba franceză. Dar e incontestabil că ideile fundamentale asupra omului și a universului, care sînt la baza literaturii franceze moderne și au făcut-o posibilă, sentimentele exprimate de ea ca și genurile pe care le-a adoptat, își au originea în Anglia și în Germania și rădăcinile lor directe în geniul protestant, in-

dividualist, naturist al acestor popoare, fiind într'o desăvârșită opoziție cu cele reprezentate până atunci, de geniul francez.

*

Ideile susținute de d. Reynaud nu au desigur meritul originalității. Ele amintesc pe acele ale lui Nisard, care pe la jumătatea secolului trecut definea spiritul francez prin logică, claritate, măsură, ordine, așa cum le găsim intrupate la scriitorii în primul rînd moralști ai secolului al XVII în opoziție cu spiritul nordic, irațional, nebulos și amorf.

Dar ele se înrudesesc mai ales cu acele lansate cu remarcabil talent și incontestabilă vervă de curentul neoclastic de origine meridională a unui Maurras, Lasserre, Léon Daudet, curent care născut acum un sfert de secol din anumite necesități morale și istorice reprezintă o estetică doctrinară și conservatoare, un naționalism literar, obsedat de o viziune în primul rînd politică a romantismului, bazată pe opoziția între rațiunea latină, care e disciplină și ordine și libertatea de proveniență străină, generatoare a revoluțiilor, a dezordinei și anarhiei.

Incerările de acest fel, care caută să definească spiritul francez, sinteză de elemente multiple și diferite în veșnică evoluție și capacități de reînnoire, prin formula gallo latină, incarnată în clasicismul secolului al XVII, reprezintă însă pentru oricine nu poate renunța în acest domeniu, la precizia științifică, o concepție îngustă și din cele mai arbitrare.

„Istoricii literaturii noastre, scrie de curînd Lasserre, (adoptînd un punct de vedere mai larg și mai comprehensiv ca acel pe care-l susținuse cu douăzeci de ani înainte, în celebra lui teză asupra romantismului) ne dau foarte des asupra Franței o idee prea simplă. Din punct de vedere politic și administrativ nu e decît o Franță. Din punct de vedere literar sînt mai multe (și aceasta e o bogăție morală a națiunii noastre) care au ocupat succesiv scena istorică și s'au exprimat rînd pe rînd, prin vocea marilor noștri oratori și poeți. E în secolul al XVI, Franța tînutului Loarei, cu Ronsard și Pleiada. E în secolul al XVII, Franța din Ile de France, Champagne, Normandie, Bourgogne cu Corneille, Molière, Racine, La Fontaine, Bossuet. În secolul al XVIII e mai ales Parisul, cu Voltaire. În secolul al XIX, provinciile noastre periferice au în acest domeniu mai multă importanță ca în trecut și în primul rînd Bretagne, care produce pe un Chateaubriand, Lamennais, Renan. Aceste varietăți, cer o considerație atentă în studiul raporturilor noastre literare cu celelalte nații. Spiritul francez e unul prin limbă, formă și cultura clasică comună. Dar e multiplu, prin inspirațiile pe care i le aduce varietatea raselor și a teritoriilor noastre, oferind tot atîtea tranziții, între vechiul nostru fond galic și genurile străine“¹.

¹ „Des romantiques à nous“. Essais critiques, 1927, pag. 94.

Concepția d-lui Reynaud apare însă mai vulnerabilă ca aceea a precursorilor săi, prin aceea că în caracterizarea pe care o face spiritului francez, identificat cu un anumit clasicism, d-sa, consideră ca o notă esențială spiritualismul și creștinismul, bine înțeles sub forma lui catolică. Dar admitînd acest fel de a vedea sîntem nevoiți să eliminăm ca străini de spiritul francez, nu numai pe Voltaire pe care logica sistemului îl silește pe d. Reynaud să-l anexeze aproape Angliei, ca un discipol degenerat al lui Swift, dar chiar doi scriitori de talia lui Molière și La Fontaine, care, considerați în genere, de critica europeană, ca reprezentativi pentru geniul autohton, dacă nu au fost poate ostili catolicismului sub un regim absolut, prin păgînismul și epicurismul lor, animat de duhul Renașterii, apar asemeni unor Rabelais sau Montaigne, ca niște foarte suspecti creștini.

Nu mai puțin imperfectă și contestabilă e definiția pe care o dă d-sa spiritului germanic, apreciat din punctul de vedere al culturii franceze. Trăsăturile lui principale ar fi, după cum am văzut, naturalismul și senzualismul. Gîndirea greoaie a popoarelor nordice e prea cufundată, afirmă d. Reynaud, în emoții și simțuri pentru a se putea degaja de ele, înălțîndu-se la contemplarea cu totul desinteresată și liberă. Dacă se poate omite fără multă pagubă pentru istoria cugetării metafizica engleză, Germanii au avut desigur mari metafizicieni. Dar metafizica lor, mai mult afectivă și pasionată, e departe de a avea precizia și luminoasa puritate a gîndirii unui Aristot sau Descartes. Fără a cerceta întrucît aceste afirmații corespund adevărului, observăm cît e de forțat să considerăm cu d. Reynaud ca senzualist pe Leibnitz, celebrul adversar al lui Locke, și dacă caracterizarea lui se potrivește în parte unui Fichte sau Schelling, ea nu se aplică decît prea puțin lui Hegel, de loc lui Kant, pe care d-sa e silit să-l omită cu totul, aproape de loc lui Schiller, Schopenhauer, Heine. Nu mai vorbim de olimpiantul Goethe, în care d-sa e nevoit să recunoască o figură aparte și deci o formidabilă excepție la teoria sa.

*

Am văzut că pentru d. Louis Reynaud, întreaga literatură franceză, începînd cu cea a secolului al XVIII, e desnaționalizată și ascultă de un suflet străin. Corespunde această afirmație, adevărului? Cercetările recente și minuțioase ale unui Van Tieghem¹ sau Daniel Mornet² arată mai degrabă că avem a face în a doua jumătate a secolului XVIII, cu anumite fenomene morale și sociale, care s'au manifestat în întreaga Europă cu o egală intensitate, chiar dacă Englezii le-au dat cei dintîiu o formă literară. Ossian a stîrnit același entuziasm în Franța, Germania, Italia, străbătute de aceiași fermentație afectivă, deopotrivă incli-

¹ *Le préromantisme*, 1924.

² *La pensée française au XVIII siècle*, 1927.

nate a scutura jugul regulilor, a formelor înțepenite, a conveniențelor, a bunului gust și predispușe la visarea sombră, la mister și primitivitate, după cum criticile aduse de Diderot idealului clasic se întilnesc formulate aproape analog la esteticienii englezi, italieni, germani.

D. Reynaud pare a înțelege influența literară ca imitația unei stări de lucruri, care nu ar fi existat mai înainte. O influență, presupune însă întotdeauna, o stare prealabilă de receptivitate, care creiază la cel influențat o concordanță între elementul exotic și psihologia lui proprie.

Literatura e, în primul rînd, reflexul unei stări sociale și această stare socială modificîndu-se, produce un ansamblu de fapte psihice care se manifestă cu o rezezițiune mai mică sau mai mare. Dacă Francezii au exprimat în urma Englezilor și Germanilor, efervescența lor lăuntrică, e poate cum observă cu pătrundere Edmond Jaloux¹ fiindcă literatura lor, mai puțin originală și creatoare de valori noi deși incontestabil superioară ca formă și perfecție artistică, a avut totdeauna nevoie de excitanți din afară.

Rolul pe care literatura engleză și germană l'au îndeplinit în secolul al XVIII și al XIX, revine în secolul al XVII literaturii greco-romane, celei spaniole și italiene, iar în secolul al XX, celei rusești.

Aceasta nu înseamnă însă că scriitorii care a fost subt imboldul sau influența altor literaturi, nu au produs opere personale și autonome.

D. Reynaud care a scos cu vigoare în lumină individualismul absolut, ca un caracter esențial al romantismului anglo-german, regăsește același individualism în romantismul francez.

Intre romantismul anglo-german și acel francez există însă, din acest punct de vedere o fundamentală deosebire.

Elementul profund, orphic, al romantismului german sau englez îl formează misticismul cu aspirații panteiste, intuiția spontană a unității sau intimei legături cu absolutul, infinitul, divinitatea, ansamblu cosmic cu totul deosebit de acel social.

Dacă acest element, în care abatele Bremond² vede însuși esența poeziei adevărate, nu e cu totul absent din romantismul francez (la un Lamartine, Vigny sau Gerard de Nerval), el nu are însă aici decît o importanță secundară față de acel plastic, discursiv și retoric.

Noțiunea de natură, de pildă, care revine de atîtea ori în declarațiile romanticilor, are la un Novalis și la un Hugo cu totul altă semnificație. Pe cînd la Novalis, sensul ei e înainte de toate metafizic și ea înseamnă intuiție sau confundare cu sufletul primordial al lucrurilor, pentru Hugo, natura nu e decît strigătul de revoltă contra idealului clasic și revendicarea libertății în artă

¹ L'esprit des livres, De Pascal à Barrès 1927.

² Pour le romantisme. 1924.

Cu spiritul ei comprehensiv și pătrunzător, d-na de Staël a descoperit cea dintâiu, ca o trăsătură caracteristică și persistentă a literaturii franceze, în contrast cu acele ale Nordului, sociabilitatea, și mai tirziu Brunetiére a reluat același punct de vedere, dezvoltându-l cu logica și vigoarea lui cunoscută.

Pe cînd, pentru poetul romantic german sau englez, societatea este de obicei, pe planul al doilea și el rămîne mai totdeauna singur în fața universului, pentru cel francez există înainte de toate, o societate. Fie că e în acord cu instituțiile ei, ca în epocile organice, de disciplină și ordine, cum a fost aceea a lui Ludovic al XIV sau în luptă cu ele, mai mult sau mai puțin acută, în epocile de criză cum au fost secolele al XVII și mai ales al XIX, la scriitorul francez agresivitatea politică și preocupările de ordin social, primează.

Și nu e desigur o întîmplare că romanticii francezi, care nu au înțeles niciodată pe un Novalis sau Tieck, Coleridge sau Shelley și din Faust cel mult aspectul fantastic sau medieval, au fost impresionați dimpotrivă de Karl Moor din Hoții lui Schiller și poetul pe care l-au admirat mai mult a fost revoltatul și satanicul Byron.

După d. Reynaud, care a scos cu multă putere în lumină influența covârșitoare a lui Byron asupra marilor romantici francezi, aceștia ar datori mai ales poetului englez tendințele lor individualiste, libertare și anarhice.

Nu e însă mai firesc să admitem, că ei s'au simțit atrași de opera și personalitatea lui Byron, fiindcă aceasta corespunde cu deosebire idealului de revoltă, nu împrumutat din afară, ci autohton și cu profunde rădăcini ancestrale, pe care în acel moment istoric îl aveau în suflet?

Animat de dorința de a micșora într'un grad cît mai mare originalitatea romantismului francez, d. Reynaud utilizează în mod copios critica izvoarelor, în care e remarcabil versiat, descoperind numeroase teme, situații și uneori chiar imagini pe care Hugo le datorește lui Scott și Vigny sau Musset lui Byron.

Aceste apropieri sînt desigur utile și uneori prețioase, dar ca mulți din reprezentanții actuali ai literaturii comparate, d. Reynaud abuzează de ele și le exagerează importanța, căzînd în eroarea de a considera lecturile unui scriitor drept principala, dacă nu unica cauză a inspirației sale. Experiența afectivă a scriitorului, desigur mai puțin accesibilă, e astfel neglijată iar imaginația lui creatoare trivializată sau redusă la combinarea mecanică a unui mozaic de fișe.

Problemele literare nu pot fi însă soluționate prin simpla comparare a textelor, cînd ea nu e complectată de efortul îndelungat și subtil de a pătrunde cît mai adînc în personalitatea, adesea complexă sau misterioasă a scriitorului și a gîci sufletul care vibrează în ele.

Animat de sentimente explicabile și împărtășite de mulți, care în urma războiului, n'au ajuns încă la demobilizarea intelectuală reclamată de Thibaudet, sentimente însă a căror intruziune în domeniul istoriei literare rămâne nu mai puțin discutabilă, d. Reynaud concepe schimbul spiritual între popoare ca o mare luptă pentru supremație, în care ca și în conflictele militare sau politice, o nație urmărește, în primul rînd, cucerirea și subjuga-re a sufletului celeilalte.

Relațiile intelectuale pe care Franța le-a avut timp de două secole cu Anglia și Germania se reduc astfel, pentru el, la o conspirație și un atac metodic prin care cele două popoare au izbutit să înfrîngă idealul cultural pe care Franța îl impusese Europei, ba chiar să pună stăpînire pe sufletul ei.

Și în lupta care s'a dat între elementul străin și tradiția autohtonă, e natural, deși d. Reynaud se ferește pe cît e posibil să formuleze judecăți de valoare, ca d-sa să vadă numai forțe negative în prima tabără și numai pozitive în a doua.

O asemenea concepție imperialistă și xenofobă a literaturii comparate e însă simplistă și din cele mai arbitrare.

Căci ea ascunde în realitate un materialism grosolan, ideea după care spiritul unei culturi e un fenomen în primul rînd biologic, un reflex cerebral al vieții naționale.

Ne putem însă cu drept cuvînt întreba, dacă o idee care apare într'o anumită nație și se prezintă lumii în limba ei, rămîne bună și fecundă numai pentru această nație sau numai pentru acele înrudite cu ea, din punct de vedere etnic?

Și sîntem obligați să admitem că ideile de orice fel, puse în circulație de popoarele nordice, sînt pentru sufletul latin, cu necesitate, nocive și dizolvante?

Dar această concepție care tinde la zăvorirea porților, la justificarea protecționismului și a zidurilor chinezești în domeniul literaturii ca și la imobilismul cultural, e dezmințită de cercetarea obiectivă a realității istorice.

Fără îndoială, aportul străin, imperfect asimilat, a dat adeseori naștere la caricaturi sau condamnabile exagerații, dar dacă ideile nu s'ar fi propagat dincolo de fruntariile națiilor și schimbul intelectual între popoare ar fi putut fi împedecat, nici una din marile mișcări culturale, care începînd cu creștinismul, au schimbat uneori fața lumii, nu ar fi fost desigur posibile.

Orice mare creațiune spirituală exprimă în realitate, cum spune Ernst Curtius¹, ceva din spiritul cosmic, depășind hotarele definite ale unei patrii.

Popoarele înzestrate cu o suficientă energie vitală au izbutit totdeauna, să absoarbă și să asimileze influxul străin și acesta a servit ca un ferment reconfortant și binefăcător, cu deosebire în epocile literare de manierism a procedeeleor și de scle-

¹ Französischer Geist im neuen Europa, 1925, p. 289.

roză avansată. Goethe, care a visat, poate cel dintăiu, o „Welt-literatur“, azi încă prematură, spunea în conversațiile lui cu Eckermann. „Orice literatură sfârșește prin a se plictisi cu ea însăși, dacă curiozitățile exotice nu vin s'o învieze“.

Ori, acesta era, fără îndoială, cazul Franței, la sfârșitul secolului al XVIII și departe de a fi desnaționalizat sufletul francez, schimbul spiritual cu Anglia și Franța a însemnat mai degrabă o lărgire și îmbogățire a lui, cu noi elemente pe care clasicismul, le ignorase.

Tendințele individualiste și anarhice pe care d. Reynaud le atribue numai influenței anglo-germane au existat totdeauna în Franța, s'au manifestat adesea tumultuos în timpul Renașterii și a Reformei și dacă au fost înfrinate în cursul secolului al XVII au izbucnit cu o îndoită tărie, o sută de ani mai târziu.

Concepția exclusivistă a d-lui Reynaud e însă corectată și atenuată în partea finală a lucrării de însuși d-sa, atunci când probitatea științifică îl obligă să recunoască că romantismul francez cu tot aportul străin care i-a tulburat apele, a produs totuși opere mai bine compuse, mai echilibrate, mai idealiste ca cele anglo-germane, că în ele spiritul francez a introdus nota lui de universalitate și generozitate desinteresată, care dă romantismului francez, comparat cu cel anglo-german, o fizionomie mai clasică.

Ceiace neliniștește însă pe d. Reynaud e însă faptul că în cursul secolului al XIX, colaborarea secretă și rodnică a spiritului clasic și a geniului francez tradițional a mers scăzând și diversele curente derivate din romantism: estetism parnassian, realism, naturalism, symbolism, dadaism, suprarealism marchează invazia crescândă a influențelor străine engleze și germane, la care s'au adăogit cele scandinave și ruse.

În fața acestei stări de lucruri, concluzia d-lui Reynaud ca și considerațiile lui asupra literaturii franceze de azi sînt din cele mai întunecate: „Asistăm, scrie d-sa, la sfârșitul unei epoci literare. Senzualismul materialist, impus Franței, la începutul secolului al XVIII, prin exemplul Anglo-Germanilor a ajuns la capătul dezvoltării și la uzura lui aproape absolută. După ce a exploatat formele superioare, dacă se poate spune astfel, ale individualismului: sensibilitatea, imaginația, visul, în opere, mai mult sau mai puțin sănătoase, el a ajuns acum la părțile lui inferioare: instinctul brut, automatismul dorinții animale, nevroza sterilită și perversă. Focul de artificii romantic s'a risipit și nu mai avem înaintea noastră, decît scheletul negru și nud, din ceea ce păruse atît de strălucitor, părinților noștri“.

Deși e greu de tăgăduit că de aproape un sfert de secol, un val de nihilism destructiv și-a făcut apariția în literatura franceză și străvechea ei tradiție a suferit mai ales în ultimii ani sub influența crescândă a lui Rimbaud, unele atingeri brutale, pesimismul d-lui Reynaud, nu mi se pare justificat.

Căci aceste manifestări, pe care d-sa le consideră ca morbide și funeste, nu sînt poate decît friguri de creștere, fără mare însemnătate, pentru o literatură care a eșit de atîtea ori victorioasă în trecutul ei, din crize dureroase și neasămănat mai grave.

În ce privește, cel puțin, scriitorii francezi cei mai apreciați astăzi, un Gide sau Valéry, mi se pare greu de contestat că spiritul lor european și senzibil la toate adierele vremii rămîne credincios unei discipline clasice de un tradiționalism literar autentic. Iar în opera lui Proust, scriitor reprezentativ după d. Reynaud „prin snobismul lui de o perversitate conștientă“, un critic de valoarea lui Thibaudet a putut descoperi trăsături prin care ea continuă dealungul secolelor „Les essais“ a lui Montaigne și Memoriile lui Saint Simon, producții atît de specific franceze!

Și de aceea, în opoziție cu temerile exprimate de d. Reynaud și cu psihologia lui alarmistă, îmi place să sfîrșesc, invocînd opinia ponderată și înțeleaptă a unui colaborator al conservatoarei „Revue des deux mondes“, istoricul literar de o incontestabilă autoritate, Gustave Lanson: „Tradiția nu este un canon de observat; ea nu e fixă: ea va deveni fixă numai în ziua în care civilizația franceză va fi un lucru trecut și mort. Atunci se va putea întocmi inventarul a ceea ce conține, însemna ce exclude și se vor putea cerceta motivele care justifică aceasta. Dar cîtă vreme spiritul francez va fi o forță vie, tradiția va merge din generație în generație, lărgindu-se, complicîndu-se, absorbînd elemente noi, deconcertante uneori pentru credincioșii ortodoxiiilor perimate. Noi care sîntem publicul, nu putem ști niciodată dacă un gînditor sau un artist nu va parveni să creeze o varietate nouă de gîndire sau de frumuseță franceză. Avem desigur dreptul să declarăm că nu ne place floarea nouă care ni se prezintă, că culoarea sau parfumul ei ne surprinde, putem chiar remarca că o asemenea floare nu a crescut încă în grădina Franței, ar fi însă riscat să adăogim că această floare nu se va aclimatiza niciodată în solul și subț clima noastră!“.

Octav Botez

Cronica internă

Prin noi înșine...

(Istoria unui principiu)

Dela un timp organele noastre de publicitate se întrec să întoneze imnuri de înmormântare binecunoscutei lozince de politică economică: „prin noi înșine“. Dacă ar fi să le credem, această lozincă a murit, și ceiace e mai trist, a murit într'un mod foarte puțin onorabil, ucisă de propriii ei născători. Deacum, a o mai pronunța, înșamnă a-i adresa o pioasă „veșnica pomenire“.

Socotim că publicistica română este prea grăbită. Lozinca de care vorbim nu poate să moară, fiindcă n'a murit nici procesul istoric, de afirmare a forțelor naționale împotriva cotropitorilor în sinul propriului nostru popor; ea n'a murit, nici nu poate să moară, decît doar cînd va înceta instinctul de conservare națională, care și-a găsit expresia în această formulă. „Prin noi înșine“ este un îndreptar politic, care trece dincolo de limitele unui partid sau ale unei generații, spre a caracteriza aspirațiile unei întregi faze istorice de evoluție. De altfel e destul de elocvent, că chiar și actualul regim a anunțat că nu va atinge legiuirea de ocrotire a producției naționale. Deci procesul de afirmare a forțelor naționale continuă neștirbit: cum ar putea atunci să dispară formula, care exprimă acest proces?

Atîta însă e adevărat, că dela ultima cîrmuire liberală concepția acestei lozinci a suferit o schimbare. De aceia este timpul de a ne înțelege, din ce nevoe a luat ființă lozinca în discuție, și care este înțelesul ei real.

* * *

Toate societățile moderne europene s'au dezvoltat dintr'o organizare agrară. Căci faza agrară este începutul firesc al vieții

sociale statornice, întru cît munca cîmpului e întăiul imbold spre viață sedentară.

Viața agrară, rutinară și tradițională, poate dura milenii, dacă nu o tortură nici o înriurare din afară. Se întîmplă însă în unele timpuri, că o invazie neîntreruptă de oaspeți străini vine să trezască societatea agrară din somnul ei secular: aceștia sînt negustorii străini în căutare de debușee noi pentru marfa lor. Ei se infiltrează neconținut în porii lumii rurale și aruncă în ea sămînța unei noi forme de viață: capitalul bănesc.

Dela începuturile cunoștinții noastre istorice a societăților și până azi, primii mînuitori ai capitalului bănesc au fost, în orice țară, străini. Așa e și la noi azi; nu e un temei de descurajare, că în clasa noastră capitalistă străinii alcătuesc marea majoritate. Aici avem de a face cu un proces natural, nu cu ceva în-tîmplător, cu afit mai puțin cu un defect național al poporului nostru, cum își închipue cei ce judecă situația fără destule cunoștinți istorice.

Străinii, ce vin să tulbure liniștea patriarhală a lumii rurale, nu sînt numai cotropitori, ci totodată și educatori. Indeletnicirea lor e o pildă concretă, o școală intuitivă pentru localnici. Aceștia, după un timp de necinicie, se uită la prăvălia străinului și-și zic conștienți de forța proprie: „pare că asta o pot face și eu“. Mai întăiu rari și șovăelnici, apoi din ce în ce mai numeroși și hotărîți, localnicii încep să se încerce în meseria afacerilor.

Așa se deslănțue—după o perioadă de jobăgie economică—ofensiva națională, lupta de cucerire a pozițiilor străine în afacerile bănești. Este era de deșteptare națională, era „naționalizărilor“; acest proces istoric de afirmare a forțelor proprii se pronunță la noi depe la 1880; dar el e un moment necesar al dezvoltării oricărei societăți în proces de modernizare, alcătuint faza de încheere.

Cînd un popor intră în această eră de ofensivă națională, el își făurește—în mod mai mult sau mai puțin fericit—și lozinca ce exprimă nouile sale aspirații: Germanii, în această eră de afirmare, aveau formula. „Germania a Germanilor“; la noi s'a întrebuintat formula: atît de criticată „prin noi înșine“, al cărei senz e tocmai vorba să-l limpezim aici.

În lucrarea noastră asupra „Burgheziei Romîne“ ne-am ocupat pe larg de senzul acestei formule, într'un timp, cînd concepția ei nu era deloc fericită. Aceasta e tocmai și pricina, care a născut iluzia că lozinca politiceii noastre naționale a murit. În realitate nu a murit lozinca, nici aspirațiile poporului nostru spre independență economică: a dispărut numai o concepție—cum să-i zicem?—prea forțată a acestor aspirații.

Mai întăiu, politica de independență economică, precum și lozinca ei, este opera partidului nostru național liberal. Pentru întăia oară ia acest partid atitudine hotărîită, neșovăelnică și... zgomotoasă în problema independenței economice la începutul

ultimului sfert al veacului din urmă, cu prilejul încheerii convenției comerciale cu Austria (1875), cînd deputații liberali se retrag din Cameră, iar jurnalele liberale apar în doliu. Era protestul față de infeodarea economică către Austriaci, înfăptuită de conservatori prin această convenție.

Trebue să relevăm dela început, că noua eră, de ofensivă economică națională, nu a inaugurat-o partidul național liberal după vre-o concepție istorică, pe baza vreunei doctrine clar formulată. Doctrina, ca și doctrinarii, nu a fost niciodată partea tare a acestui partid. El a inaugurat această ofensivă numai printr'o pătrundere instinctivă a nevoilor momentului istoric. De aici trebuia să decurgă și unele serioase neajunsuri.

În adevăr, dacă această direcție economică ar fi fost luată pe baza unei concepții clare, alcătuită din cercetarea nevoilor momentului istoric, ea ar fi fost scutită de primejdioase exagerări, care trebuiau să-i pună în discuție până și legitimitatea. S'ar fi precizat atunci teoretic,—după pilda altor țări, care au rezolvat înaintea noastră această problemă—în ce constă independența națională, și care sînt mijloacele de realizare. Apoi s'ar fi procedat în potrivire cu concepția.

Dar nu s'a făcut astfel. Ofensiva economică națională a fost pornită de un grup de oameni care, numai pe baza unui deosebit și sigur simț al realității, au început era de închegare a unui capital românesc, alături și împotriva celui străin adus pe solul nostru. Așa a devenit partidul național liberal plămăditorul unei burghezii românești, ceea ce alcătuiește rolul său propriu în istoria noastră. În astfel de împrejurări, politica națională nu mai era indicată de concepții sau doctrine economice, ci de interesele grupului care o inaugurasă. Primejdia de a forța, a exagera, deci a compromite această mare cauză era, în asemenea condiții, neînlăturată.

Ce-i drept, interesul unui grup capitalist este să cîștige cît mai mult, înlăturînd concurența. Așa făcură și capitaliștii noștri naționali. Stăpîni deplin pe politica noastră de stat—din nenorocire prea stăpîni, spre a nu abuza de ea—ei începură o prigoană metodică a capitalului străin, cu scopul de a monopoliza toate afacerile și a încasa ei singuri toate beneficiile. Și această excludere a concurenții străine era prezentată țării drept politică de independență națională și exprimată prin lozinca: „prin noi înșine“.

Cel mult se făcea capitalului străin cinstea, de a fi invitat să „colaboreze“, adică: să se înjuge la întreprinderile romîne, ca agent principal la muncă, și secundar la foloase. Capitalul străin trebuia să procure mijloacele, iar capitaliștii romîni—vai, deseori simpli improvizați ai politicii—să tragă foloasele. Se înțelege că capitaliștii străini nu s'au grăbit de loc să primească asemenea situație, dar capitaliștii romîni, fără capitalul necesar, nu puteau corespunde nevoilor.

S'a ajuns astfel în politica economică de după războiu, din pricina acestei intoleranțe a capitalului național, la adevărate anomalii. Ar fi fost de înțeles, să nu se îngăduie capitalului străin să concureze întreprinderile românești existente. De pildă, să se oprească străinii de a întemeia, cu mijloacele lor perfecționate, fabrici de postav sau de zahar, și a ruina pe cele românești similare, care ca orice lucru la început, sînt încă prea șubrede.

Dar s'a mers mult mai departe: s'a interzis capitaliștilor din afară de a înființa chiar întreprinderi, de care avem arzătoare nevoie. Pilde sînt numeroase. De cîte ori se ridică o mare problemă socială—să zicem zidirea de locuințe estine—se cerceta dacă nu se poate rezolva cu mijloacele naționale. Și cum răspunsul era totdeauna negativ, se cerea să se „cointereseze“ capitalul străin. Dar fiindcă acesta refuza să ducă în spate paraziții indigeni, problema rămînea nerezolvată. Și acest cînt se repeta totdeauna.

Cunoaștem rezultatul: capitalul național care ar fi trebuit să fie o pricină de prosperare, a ajuns în fapt, prin exclusivismul său, o cauză de nemaipomenită stagnare economică. Și de unde capitaliștii romîni, care au în mîna o mare operă națională, ar fi trebuit să simtă la spate întreaga țară, ei ș'au ridicat azi toată opinia publică împotriva. Acum, sub presiunea supremă a faptelor, ei au trebuit să dea îndărăt: aceasta este opera—destul de surprinzătoare—a ultimei guvernări liberale. Se vede că pe vechea cale nu se putea merge mai departe.

Ceiace însă trebuie pus aici în lumină, e acest adevăr: noi n'am avut o politică de independență națională, ci o politică a capitaliștilor romîni de excludere a concurenței străine cu ajutorul forței de stat. Și de aceea, ceiace părăsim acum, nu e politica aspirațiilor naționale, ci acel nefericit și rău înțeles exclusivism, care ne-a adus unde sîntem. Departe de a părăsi politica de independență națională, abia acum ne îndrumăm în mod luminat pe această cale; abia acum lozinca „prin noi înșine“ va căpăta înțelesul ei real. Care este acesta?

* * *

Se împlinesc șapte ani—pe atunci domnia o adevărată ipertrofie a ideologiei naționalismului economic—de cînd am atins această chestiune în studiile noastre, și am stabilit că lozinca „prin noi înșine“ nu poate avea în actualul moment istoric decît acest senz (cităm textual): „*porți închise pentru fabricate străine dar deschise pentru capital străin și capacității streine*“.

Azi faptele ne dau dreptate. Căci acum se face deopotrivă apel la capitalul străin și la experții străini, se deschid deci porțile capitalului și capacităților din afară. În schimb, ocrotirea

producției naționale este continuată cu grijă: pentru fabricatele străine porțile rămân închise.

N'am putea să zicem că am făcut o proorocie. Cunoaștem prea bine complexitatea situației sociale, pentru a cădea victima unei asemenea naivități. Dreptatea noastră se explică prin aceea, că interpretarea de mai sus n'a fost dată însă la întâmplare: ea a fost scoasă din studiul momentului istoric al ofensivei naționale, așa cum se prezintă la națiunile înaintate, care au rezolvat de mult această problemă.

În adevăr, când începe procesul ofensivei naționale împotriva străinilor, întâia grijă este aceasta: să se creeze pe solul propriu un izvor propriu de valori—o producție națională; căci numai atunci încetează robia: mărfurile, ce se aduc din afară, spre a fi scump plătite pe piețele proprii, se produc de atunci cu forțele proprii.

Dar pentru a putea înfirișa o producție națională se cer unele condiții elementare: a) capital bănesc, și acesta nu poate veni decît din afară, căci o țară ce abia iese din regimul agrar nu are rezerve de bani; b) capacități; acestea iarăș trebuie să fie aduse la început din străinătate, căci nimenea nu se naște învățat: trebuie să învețe dela alții; și c) ocrotirea producției naționale de concurența străină; căci străinii, avînd mijloace de producție vechi și perfecționate, pot arunca pe piață mărfuri mai eftine și ruina astfel producția indigenă, de unde se vede că independența națională „prin noi înșine”—are tocmai sensul, pe care: l-am dat altădată în cercetările noastre.

De ce la noi s'a făcut tocmai dimpotrivă? De ce s'a împedecat intrarea capitalului și concursul capacităților străine? Fiîndcă noi n'am avut, la dreptul, o politică de independență economică, ci exclusivismul unei coterii politice, care sub pretextul independenței economice urmărea în fapt excluderea oricărei concurenți străine și acapararea tuturor afacerilor. Nesațitul coteriei mergea atît de departe, că îndepărta pe străini chiar și acolo, unde ea era nedestoinică să corespundă nevoilor interne. De-acum—mai curînd sau mai tîrziu—capitalul și experiența străină vor veni să creeze cu adevărat condițiile independenței noastre economice: să perfecționeze mijloacele noastre de producție, și unde nu sînt, să le creeze. *Niciodată în decursul dezvoltării statelor moderne afluxul de capital și experiență străină n'a fost o primjdie, dimpotrivă, totdeauna a fost o binecuvîntare pentru țara care a știut să le atragă.* Experiența cea mai veche a făcut-o Anglia, care ș'a întemeiat industria națională cu capital și elemente străine; experiența cea mai nouă a făcut-o Germania, unde în decursul sec. XIX afluxul de capital străin a fost la un moment atît de mare, în cît provocase în sinul patrioților îngrijorare. Dar îngrijorarea a fost zadarnică. Căci nicăiri capitalul străin nu rezistă: pe încetul el se naționalizează, lăsînd numai roadele binefăcătoare. Dar pentru aceasta el trebuie să fie atras:

a-i impune condiții, e un non sens ; trebuie să i se acorde avantaje.

Așa dar n'am înmormîntat politica de independență națională fiindcă nu puteam înmormînta ceiace n'am avut. Am înmormîntat un exclusivism de coterie, care a sucombat sub grelele lovituri ale faptelor, prin propria sa anomalie. Abia acum ne îndrumăm, în adevăratul înțeles istoric, spre o politică „prin noi înșine“ : o politică de creație de valori prin forțele noastre naționale. Ne făurim mijloacele de a crea valorile înăuntru, nu de a le importa din afară. Spre aceasta facem apel la capital și la experiență străină: e ceiace au făcut toate țările înaintate, pe cînd se aflau în același moment istoric, în care ne aflăm noi azi.

St. Zeletin

Miscellanea

S. S. R. și calitatea de scriitor

Dacă în țara noastră ridicolul ar putea omorî pe cineva, fără îndoială că onorabila instituție a societății scriitorilor români ar fi încetat de mult să mai trăiască. Facem această gravă afirmație cu toată conștiința că anunțăm un lucru ce nu va surprinde pe oricine va ceti cele ce urmează.

Această instituție s'a înfighebat cu un scop precis : acela de sindicat profesional. Nu era vorba nici de-o academie care să promoveze talentul ori geniul cuiva (care sînt totdeauna discutabile) nici de vre-un cenaclu cu interese ori principii de anumită estetică literară. Era vorba de ceva mult mai modest și mai pozitiv ; ajutorarea colegilor întru literatură în clipele grele ale vieții, ori realizarea intereselor lor materiale de orice fel. Ca atare s'au adunat acolo vre-o două-trei sute de membri. Desigur nu toți geniali, cum se și cuvine unei asociații cu caracter strict profesional. Unii din cei care figurează în această societate au încetat (din cauza unei senilități precoce) să mai scrie. Alții scriu, dar nu-i cunoaște nimeni. Cu tot caracterul său filantropic acest sindicat nu e dator, oricum, să primească, exclusiv numai nulițăile literelor romîne. Dar iată că într'o zi se prezintă doi scriitori : Otilia Cazimir și Al. A. Philippide, care, orice s'ar zice asupra naturii ori calității talentului lor, sînt personalități *existente* (fie și prin critica rău-voitoare ce li se adresează) ale literaturii noastre actuale. Voind probabil să fie consecventă cu atitudinea sa filantropică, după care numai scriitorii fără importanță și talent sînt primiți, Al. A. Philippide și Otilia Cazimir au fost pur și simplu respinși de eminenta asociație. Din punct de vedere umanitar n'avem nimic de zis, dacă S. S. R. se decide să primească deacum înainte numai miologii și invalizii literaturii. E dreptul său să o facă și nu noi care apreciem actele de milă și generozitate ne vom opune creării

unor societăți de binefacere pentru ratații literari. Astfel S. S. R. poate concura onorabil cu I. O. V. sau cu societatea pentru profilaxia tuberculozei.

Dar această schimbare de scop și menire trebuie atunci să se facă printr'o modificare a statutului, schimbat cu majoritate de voturi.

Atîta vreme însă cît se menține titlul cît și organizarea actuală, procedee ca acelea care exclud din societate scriitorii de talia lui Al. A. Philippide și Otilia Cazimir și primesc pe *oricine altul* sînt ridicule sau de a dreptul scandaloase. Căci să raționăm puțin. Ce poate cere o societate de ajutor mutual unui membru al său, decît să aibă mai multe volume de literatură tipărite?

Atunci cu ce drept și pe baza căror principii se exclud scriitorii consacrați? Am dori să cunoaștem cel puțin motivația pe care o dă onorabila asociație acestei fără-de-legi. Cunoaștem una, pe care pentru restul de prestigiu al S. S. R. nici n'o mai discutăm: aceia că sus numiții scriitorii sînt moldoveni, ieșeni și că ar fi vorba de anumite represalii, de rancune ale unor colegi nerecenațați ori nepublicați în revista ieșană V. R. Oricum însă, coșul „Vieții Romînești“ nu poate determina dacă cineva e scriitor ori nu. D. Liviu Rebreanu care conduce cu autoritate această asociație e responsabil direct de acest nemiapomenit scandal. Căci nu se pot patrona anumite lucruri fără să se ia și responsabilitatea procedurilor de asemenea calibru. Pentru grija ce purtăm autorității sale îl rugăm să ia grabnice măsuri, altfel toți scriitorii care mai păstrează un nume vor părăsi în bloc asociația pentru ca cel puțin caracterul său de adăpost al tuturor nulităților să fie evident.—X. Y.

Bilete de papagal

În formatul dreptunghiular și svelt al unui menu de vagon restaurant, Biletele de papagal înseamnă de mai bine de un an, zi cu zi, cea mai pură manifestare literară.

Redusă la minimum, foaia ei cu eleganță de scoarță în contur, apare astfel nu dintr'o sărăcie ci din cizelare: un gît de femeie modelat într'un bloc de marmură din care a căzut mult, până la perfecțiune.

Vorbesc de scrisul exclusiv al d-lui Argezi care ne-a oferit un an întreg cu fiecare auroră un bob de rouă cristalin și iluminat, sau o floare de ghiță cu contururi noi și neașteptate după anotimpuri.

Pagina d-lui Argezi a însemnat zilnic pentru iubitorii de artă o reculegere ca aceea a unei rugăciuni în fiecare dimineață. D. Argezi ne-a dat cu fiecare articol o bucurie pe zi. Am admirat nemărginit puterea aceasta divină de creiere, în care fraza e totdeauna nouă, și cuvîntul purificat.

Am așteptat mereu numărul zilei viitoare cu o curiozitate febrilă, care nu a fost deseori dezamăgită.

Evenimentul mic, problema plicticoasă ca și faptul politic scîrbos, au fost încrustate în zile cu contururi în flori de sidef. Penița d-lui Arhezi le-a definit, prefăcîndu-le, în jocuri de lumini și umbre.

Praful lor anodin și efemer a fost presurat pe foi în polen cu fire de aur adevărat.

Uneori dintr'o împrejurare banală, dintr'un fapt divers, anost și diform ca o foaie de gazetă desfăcută, d. Arhezi a decupat o schiță neașteptată, miniatură de frescă, numai așa, ca într'un joc pentru copii. Faptul divers a doua zi sau chiar atunci și-a pierdut toată însemnătatea, dar schița d-lui Arhezi a rămas independentă și va trăi singură.

Prin puterea aceasta nesecată de transfigurare, și omul politic a putut deveni subiect de poem, a prilejuit înpercherea de cuvinte nouă, ca un acord de note acum găsit, și s'a prezentat în chip de simbol sau de statuie.

D. Arhezi a putut vorbi frumos despre orice așa cum lumina poate revela orice. În paginile acelea a căzut totdeauna un ascuțit de soare, care a mers alături cu gîndul, și cu mîna d-lui Arhezi.

Printre rînduri au izbucnit cuvinte vorbite precum vorbesc divinitățile și străfulgerări din lumi care ne-au uimit.

D. Arhezi a smuls de-atîtea ori cuvinte de dincolo, împlinind limba noastră pămînteană cu cuvîntul lui Dumnezeu sau cu ișpitirea diavolului.

În scrisul lui cioplit am simțit de multe ori cuvinte și gînduri care veneau de mai presus de el. Nu știm cine i le-a spus. Nu știe nici d. Arhezi. Dar în scrisul d-sale auzi totdeauna pe cineva încă vorbind cu vorbe care ne uluesc ca infinitul, ca acel „le double“ nemuritor din religii antice.

D. Arhezi însă ar trebui să-și tipărească zilnic numai articolul său ca un imn al zilei. Trei pagini din cele patru cît palma ale Biletelor de papagal se anină de pulpana celui dintăiu ca o coadă de zmeu care singură nu se va înălța niciodată. Pagina d-lui Arhezi planează pură deasupra unei proze care de cele mai multe ori ne intristează ca o profanare. Noroc că libertatea individuală ne permite zilnic să ne oprim la cuvîntul aspru și sonor „T. Arhezi“ cu care închidem Biletetele de Papagal.—*Demostene Botez.*

Preludii...

În dosul ostilităților deschise de un anumit grup de scriitori bucureșteni împotriva moldovenismului literar, bănuim că se ascunde, trăgînd sforile cu perfidă candoare, d. Eugen Lovinescu. Bănuiala este cu atît mai întemeiată cu cît ultimul volum al d-lui Lovinescu, intitulat „Evoluția prozei literare“, nu este decît un lung, prolix și împleticit rechizitoriu pe care d-sa îl face literaturii moldovene, sau

„specificului moldovean“ în literatură, cum singur se exprimă. Nici-un epitet de prisos: Lung e acest rechizitoriu și prolix, pen-trucă lung și prolix este deobiceiul d. Lovinescu în cele douăzeci, treizeci sau o sută de volume cu care a parazitat până acum publi-cistica română. Impleticit se referă la argumentele d-lui Lovinescu pentru a distruge acest moldovenism. În două sute douăzeci de pagini din cele trei sute optzeci care îi alcătuiesc volumul, d. Lo-vinescu se luptă cu moldovenismul. Nu prea se vede bine de ce. Reproșurile pe care d. Lovinescu le aduce moldovenismului literar se pot reduce la unul singur, principal: lirismul. Din acest lirism covârșitor decurg toate păcatele. Acest lirism a invadat proza tu-turor scriitorilor moldoveni, dela Sadoveanu la Cezar Petrescu (că-ruia d. Lovinescu îi aduce ușoara scuză de a fi un liric moldovean bucureștenizat, punct bun!!) și la Ionel Teodoreanu. Acest lirism a împiedicat proza moldoveană de a deveni epică. D. Lovinescu este obsedat de epic. Numai că în mintea d-sale această noțiune de epic capătă ciudate și amuzante caractere. În concepția d-sale epicul este, în proza modernă, numai urban. Sau numai urbanul este capabil de a deveni, literaricesc, epic. Egalitatea aceasta epic = urban și liric = rural este cel puțin bizară. Ar urma, după aceste definiții, că poezie urbană lirică nu există. Dar atunci cum rămîne cu Baudelaire? Toată lumea știe că Baudelaire este prin excelență poet liric urban (adică, fără terminologie lovinesciană, poet al orașului, cîntăreț al omului dela oraș, al străzii, al tristeții orașului).

Formula d-lui Lovinescu se desface în consecințe și mai ciu-date. Epicul, după d-sa, nu poate fi rural. Ruralul e numai liric. Carevasăzică un roman rural (poezie epică rurală, cu alte cuvinte) nu poate exista. Dar „Țăranii“, romanul lui Ladislas Reymont ce este? E poezie lirică pentru că are ca subiect viața dela sat? Cum, adică, obiectivitatea (atribut al epicului) nu se poate exercita de un scriitor decît numai cu privire la materialul literar urban? Ce înseamnă asta? De unde această lege?

Chestiunea prezintă încă multe laturi nostime și făgăduim că vom reveni. Pentru un moment voiam să punem numai în evidență agresivitatea antimoldovenească a d-lui Lovinescu și ura d-sale împotriva specificului moldovean. D. Lovinescu face regionalism critic sau, dacă vreți, mai exact, critică literară regionalistă, mai mult: bucureșteană. O critică de gașcă. Spiritul de gașcă se des-prinde din toată publicistica d-lui Lovinescu. Și d. Lovinescu își intitulează solemn și grav nenumăratele-i volume: *Istoria literaturii romîne contemporane*. Din spiritul de imparțialitate care trebuie să domine într-o astfel de întreprindere, d. Lovinescu nu respectă de-cît nevoia de a-și impune un sistem. D. Lovinescu—e drept—se obligă să gîndească sistematic. Am spusul mai sus cîteva aspecte ale sistemului d-sale. Afară de postulatul epic = urban, liric = ru-ral—d. Lovinescu mai înfățișează unul, de astădată preemptoriu și anume: Orice literatură moldovenească este lirică (deci deja du-bioasă), rurală și inferioară. Epicul nu aparține decît literaturii

muntene. Mai precis: numai scriitorii munteni sînt capabili de spirit epic, deci de adevărat spirit creator în proză. Chiar dacă am da dreptate d-lui Lovinescu în ce privește pericolul lirismului în proză epică (adică în roman), totuși în aplicarea pe care o face d-sa acestui principiu găsim unele inconsecvențe care ne miră. D. Lovinescu afirmă, de exemplu, că Gîrleanu nu posedă destulă putere de *transfigurare lirică*—și tot d. Lovinescu susține că *tocmai* această calitate de transfigurare lirică este defectul literaturii d-lui Sadoveanu. Cum se împacă aceste două afirmații? Ce racordaj misterios și necunoscut dialecticei obișnuite și bunului simț întrebuițează d. Lovinescu pentru a-și susține argumentările? D. Lovinescu este, fără să-și dea seama, un mare liric. Păcat numai că s'a apucat să facă istorie literară și critică (zice d-sa) obiectivă. Își întemeiază sistemul pe postulate foarte sentimentale. Moldovenismul îl înfurie ca pe taur culoarea roșie. *Aceasta* este atitudinea *critică* a d-lui Lovinescu. Cetiți cu atenție și (mai ales) răbdare cartea d-lui Lovinescu despre „Evoluția prozei literare“. Nu există un singur scriitor moldovean pe care d. Lovinescu să-l laude. Toți scriitorii nemoldoveni, însă, sînt laudați. Cînd se întîmplă să le găsească defecte, aceste defecte nu sînt decît blestamate infiltrații moldovene, ca de exemplu: poezie, umor, sentimentalism, lirism, vis, duiosie. Acestea sînt peiorativele moldovenești pe care le agită mereu d. Lovinescu. Dar să considerăm ca rezultat campania anti-moldovenească a d-lui Lovinescu. Lui Sadoveanu d. Lovinescu o pune pe I. A. Bassarabescu, lui Cezar Petrescu pe Ticu Archip și lui Ionel Teodoreanu pe Hortensia Papadat Bengescu. Foarte bine. Dar de ce d. Lovinescu, după ce afirmă că transfigurarea lirică e un defect (și defect moldovean), afirmă că d. Visarion suferă de neputința de a da un sens estetic vieții și de *a o organiza după un plan personal*? Nu va fi cumva această organizare după un plan personal aceiași transfigurare lirică? Poate e altceva? Cum racordează, iarăși, d. Lovinescu aceste afirmații? Ceiace ar putea fi o calitate la Visarion e un defect la Sadoveanu? Să se noteze că nu am relevat decît cîteva contradicții și inconsecvenți flagrante în gîndirea d-lui Lovinescu. Contradicții și inconsecvențe care sar în ochi chiar lectorului neprevenit și binevoitor. Și nu uitați că d. Lovinescu pretinde că are un sistem. Dar ce am spus pînă acum nu e decît o constatare de cetitor. Nu ne-am ocupat să criticăm *sistemul* d-lui Lovinescu. Încă odată făgăduim că vom reveni pe larg și cu detalii multe. Dogmatismul d-lui Lovinescu merită atenție mai mare. Ne-am mulțumit să oferim doar un mic aperitiv. Masa va fi îmbelșugată și cu alimente savuroase.—*Al. A. Ph.*

In jurul „Blocului moldovenesc“

V. R. salută constituirea Blocului parlamentarilor Moldovei și fără a face regionalism, dar considerîndu-se ea însăși o emanație a geniului moldovenesc, e fericită să constate formarea unui organism de auto-aparare.

Un fapt pe care, cu acest prilej, noi îl semnalăm cu deosebit interes, e adeziunea parlamentarilor din Rîmnicul-Sarat la acest bloc. Această „asimilație“ moldovenească poate fi privită ca o chestie de ascendent provincial, dar poate avea și un substrat mai adînc de natură etnică. Noi nu cunoaștem, din nenorocire, nici baza fizică și încă și mai puțin pe cea psihologică a populațiilor țării noastre; nu știm nimic precis asupra zonelor de interpenetrație etnică, doar le bănuim.

Adeziunea parlamentarilor rîmnicieni, care nouă ni-a provocat reflecții de ordin antropologic, a putut să indispuie pe unii confrăți munteni. Astfel e cazul unui colaborator al ziarului „Curentul“, care într'un vibrant articol din 18 Februar a. c. intitulat „Strigare după fugarii dela Rîmnic“, e furios că organizația de acolo a trecut „cu suljari și cu furgoane în tabăra condottierilor Sucevei“. D-sa găsește nimerit să recurgă la mărturia cronicarului Ureche pentru ca, arătîndu-ni-l pe Ștefan cel Mare animat de dorinți imperialiste, să poată lăsa să se înțeleagă că această tendință e la Moldovenii de azi—inițiatori ai Blocului—o veche meteahnă.

Deși nu găsim de fel justificată această asimilare, noi nu putem nici măcar concepe că s'ar putea schița o asemenea acuzație, care ar fi un act de groază în cinism.

Colaboratorul „Curentului“ scrie fără ezitare: „Nu cunosc pe spătosul „Jude“ al Rîmnicului-Sarat, care a pornit la logodna moldovenească cu zestrea lui de teritoriu la subțioară. Am auzit că șeful organizației din R.-Sarat, deși a renunțat să se mai adape din plosca muntenească, este un om de viață și de inimă. De ce vrea să ne îmbolnăvească pe noi de ficat și să ne scormonească și nouă fierea din măruntaie?“

Ce sîntem noi Moldovenii vinovați dacă R.-Sarat, din punct de vedere al sentimentelor și al intereselor, nu vrea să mai recunoască traseele geografice?

Pe de altă parte, dacă prin imposibil s'ar putea executa un plebiscit pur sentimental în Ardeal pentru Moldova, noi avem impresia că el ar fi pe deplin cîștigat. Și totuși, ce-ar avea aface aceasta?

Cerem fraților noștri munteni să înțeleagă că puterea de radiație, de altfel, aproape imponderabilă, a Moldovei nu e nici un pericol pentru țară și nici pentru Muntenia, tocmai dimpotrivă.

Între actualele provincii franceze supremația spirituală și aristocratică a lui „Île-de-France“ nu a adus decăderea celorlalte provincii și nici a Franței. Am fi foarte bucuroși ca Blocul parlamentar moldovenesc să-și poată împlini dezideratele, dar pe lîngă ele să poată favoriza și această misiune spirituală a provinciei noastre.—I. G. B.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

G. Topîrceanu, *Parodii, Balade vesele și triste, Migdale amare.*

Succesul de librărie și numărul de cetitori nu indică totdeauna o superioritate artistică. Spiritul colectiv care determină un curent sau o modă este un monstru ciudat. Cetitorul ca noțiune este altceva decât cetitorul ca individ, vrea altăceva, și are suferințe și criterii proprii. Este o creație mai snobă, cu un spirit de imitație care ține oarecum de instinctul primar de conservare.

Dintr-un aristocratic punct de vedere, (și boeria în artă nu e un cusur), o înțelegere prea largă a opere de artă miroase a popularizare, și popularizarea umilește și deformează arta. Ceiace știi că ai pus într'o operă, este amputat după măsura unei înțelegeri comune, simplistă și dezolantă. Răspîndirea operei tocmai prin neînțelegerea ei sau printr'o înțelegere pe sfert este umilitoare pentru semeni, și dezastroasă pentru autorul care fatal se izolează prin mîndrie iritată și dispreț legitim.

De-aceia Paul Valéry etalează cu orgoliu vanitatea cetitorilor pușini, pe care-i stimează, și pentru care scoate ediții restrînse la cîteva sute de exemplare cu preț invers proporțional. Valoarea scrisului mai crește atunci prin misterul necunoașterii, iar cererea prin snobismul cititorului și conștiința rarității care creiază și valori convenționale.

Și totuși, dacă arta nu e numai un joc intim al celui care-o creiază...

Ceiace însă constituie criteriul clasic și în deobște adoptat pentru cotarea unei opere de artă, este succesul în timp nu în intensitate spontană; în talerul celălalt pentru cîntărire, pietrele care se adaogă poartă inscripții pe generații iar pentru șampionii „poids lourds“ pe secole.

Evident că eterna mobilitate sufletească dictată de mii de cauze, modifică atitudinea față de opera bătrână care nu mai poate fi gustată și nici privită cu entuziasm, ca o babă, însă ea corespunde structurii noastre sufletești adânci, ca un strămoș personal.

Citeodată succesul violent și brusc relevă ceva sigur și nu compromite epoca. Succesul se transmite ca acele fulgerări (și ele frînte) care parcă se aprind una dela alta dela un capăt la celălalt al cerului.

Dar istoria literară care-i ironică și cinică, a coborît brusc în abisuri eterne de uitare, talente care au sclipit o clipă, și scoate din tăceri inexplicabile și anonime, nume a căror vocalizare face parte parcă din concertul naturii și-al universului de a cărui durată par legate indisolubil.

Totul depinde de puritatea criteriului care-a determinat primul succes. Să fie etern omenesc. Să nu fie dictat de-o febră socială efemeră, de-o anumită stare de suflet excepțională, de-un eveniment istoric momentan, de-o stare socială anumită care nu va mai fi.

D. G. Topîrceanu a avut un succes strălucit dela început. De-acum douăzeci de ani (vai!) au fost cetitori care s'au abonat la revistele la care scria d-sa numai pentru ce va publica d-sa acolo, — care pentru asta așteptau revista cu nerăbdare, care-l căutau cu romantică febră pe copertă, care la locul poeziei lui au tăiat totdeauna cel întâiu paginile revistei.

D. Topîrceanu a avut totdeauna cetitori fanatici. Romantismul acesta specific al lectorului pentru un autor străbate din profunde regiuni omenesti, ca o bucurie proprie de creator, și e de cele mai multe ori un criteriu sigur. El corespunde iluminării deschise a feței cînd regăsești în altcineva puțin măcar din propriul dumitale sufletesc.

Volumele și chiar revistele în care a publicat d. Topîrceanu nu au avut niciodată cetitori numai în proprietarii titulari juridicește; ele au trecut din mîină în mîină, s'au împrumutat, s'au copiat, s'au recitat, s'au transcris pe caete din reviste s'au din memorie. Cred că d. Topîrceanu are astfel cei mai mulți cetitori.

Sînt chiar unii care îl cetesc fără să știe, căci sînt oameni care-i spun versurile pe dinafară fără să știe de cine sînt făcute, de parcă s'ar fi născut ca poezia populară. Acesta e semn sigur că opera îi va supravețui, cu ingratitudea de anonimată a unui cîntec bun, și în genere a tot ce ne supravețuește. (Cred că d. Topîrceanu nu se înduioșează).

Prin această largă răspîndire, disputată între tipar și viu grai, opera d-lui Topîrceanu s'a popularizat mai mult ca oricare alta.

Auzită pretutîndeni, apreciată de cele mai multe ori pentru altceva decît ceiace cuprinde ca artă definitivă, ea a fost oarecum

demonetizată prin circulație, ca „Mai am un singur dor“ al lui Eminescu, cîntat de lăutari cu buze groase și gură udă, la chef. Prin aceasta d. Topîrceanu suportă drojdiiile succesului.

Cetită de toți, auzită de mai multe ori, în dreapta, în stînga ea a pierdut ceva din prestigiul, pe care îl pierde și oamenii excepționali în mentalitatea unui om inferior care-i cunoaște personal foarte bine. Faptul banal al cunoașterii și revederii zilnice implică parcă neapărat scoborîrea partenerului. E un caz ciudat de inversiune a amorului propriu. Cel care cunoaște intim o celebritate, nu are curajul să afirme față de amici că s'a ridicat el pînă la omul excepțional, ci-l prezintă pe acesta ca pe ceva comun, de parcă superioritatea s'ar manifesta și în felul de-a da mîna și de a vorbi lucruri banale.

Cele două ediții de cîte opt mii de exemplare din parodiile și baladele d-lui Topîrceanu se epuizaseră demult. Opera lui circula astfel aproape ca un patrimoniu comun și obștesc.

Ediția a 3-a apărută acum era necesară pentru conturarea personalității lui, ca un muzeu care, adunînd toate operele unui artist într'o singură sală, îl delineste mai concret.

Dar apariția acestei de-a treia ediții are o semnificație mai largă în legătură cu premisele dela început. Ea a fost și de data aceasta impusă, ca prima culegere, de o cerere stăruitoare a cetitorului.

D. Topîrceanu scrie cred, de douăzeci de ani (pentru necesitatea constatărilor îmi va ierta barbara indiscreție compromițătoare), și a fost gustat și cetit mult dela început. Și astăzi este cetit cu același entuziasm. D. Topîrceanu a scris și înainte și după războiu. În acest aproape sfert de secol, d-sa s'a adresat nu numai unei generații. Generațiile de cetitori se succed într'un tempo mai precipitat decît acel al creatorilor. Cel puțin în mentalitatea romînească cetitul este ocupația onorabilă a unui număr restrîns de ani. Cine-l cetește azi pentru întăia oară pe d. Topîrceanu cu același entuziasm nu face parte desigur din generația celor care l-au cetit întăiu la 1910.

De-atunci pînă azi s'a transformat teribil mentalitatea și concepțiile aceluiași om, d-apoi acea a oamenilor succesivi! Războiul a marcat și el, accelerînd, pulsul care desparte două generații, determinînd alte atitudini în fața vieții și o altă concepție asupra complexului omenesc.

D. Topîrceanu a trecut încercarea grea impusă de o nouă generație, în deobște păgînă față de trecut și crudă ca însuși viața.

André Maurois vorbind într'un articol de scriitoarea Virginia Woolf, spune atunci cînd e vorba a se ști dacă cineva a fost un mare scriitor: „cela, on n'en sait jamais rien avant qu'une ou deux générations aient confirmé notre jugement“.

Ediția 3-a a operei d-lui Topîrceanu are semnificația indicată de André Maurois.

D. Topîrceanu a debutat în literatură cu versuri „umoristice“ pentru a întrebuința expresia oarecum compromisă, și de care fac uz cu fin și distant dispreț, „inamicii“.

În erarhia genurilor și preocupărilor literare, umoristica este privită de gravii suprafini ca o minoră adoptată și urită, pe care o poți nega la nevoie, și da afară oricînd. După aceștia, deși apostoli ai artei pure care abstract se poate realiza oricum, natura subiectului și atitudinea tratării are totuși o importanță capitală: nu concep să scrii cu artă și umor despre un greer și se pamează la gravitații debitate metafizic în fața piramizilor.

Cînd a apărut d. Topîrceanu, genul nu era virgin. Era poate reprezentat cel mai strălucit. Scrisese cu oarecare vervă însă cu destulă vulgaritate George Ranetti, dar mai ales bicefalul A. Mirea. Cele două volume de Caleidoscop, Cometa, Legenda Funigeilor, erau și sînt în gen opere desăvîrșite.

Și genul umoristic nu este un gen care să permită variantele și nuanțele de care lirismul este capabil la infinit. Delectarea, amuzamentul sufletesc, cași risul fizic sînt provocate de o lege rigidă, aproape unică.

În umoristic nuanțele sînt mult mai limitate. În acest gen este deci mult mai greu să-ți fixezi o caracteristică proprie.

D. Topîrceanu a dus acest gen dificil (dacă nu te delectează, te revoltă) mai departe, l-a perfecționat și purificat pînă la formulă algebrică.

I-a sporit mijloacele prin vervă și natural, prin neașteptat și ironie, prin plastică sugestivă, prin cizelarea statuară a formei.

Astfel d. Topîrceanu a izbutit într'un gen dificil și exploatat.

Umorul nu admite medii și compromisuri: este sau nu e. Știi ce penibilă privește oferă omul care face spirite proaste, care vrea să te facă să rizi și nu izbuteste. Tirada apare atunci grosieră ca cea a unui tăctor de lemne.

O educație colectivă și scop anumit ne-a insuflat ca o judecată respectul aprioric și necontrolat pentru seriozitatea cruntă și savantă. Are, bietul om, prin această educație o stimă speriată pentru semenul care nu glumește, sporită fără margini față de scriitorul și savantul calificat filosof. Este în asta și ceva cultivat cu ipocrizie și interes de beneficiari, ca și'n sentimentul religios. Speculanții conștienți conservă mitul, și pozează.

Omul neînțeles, obscur și inexistent acoperă ființa lui negativă cu această hlamidă.

D. Topîrceanu este lucid, sincer, direct, lipsit de ipocrizie, net. Nimic de poză nici în atitudine nici în conținut.

Bineînțeles că aceasta nu i se poate ierta. Și tendința spre „compromitere“ relevă ca un cusur tocmai genul acesta franc. Metafizicianii semi-docti și incuți, cu fruntea îngustă și creață, strîmbă din nas cu dispreț. Parcă munca de a creia un greer mic este inferioară acelei de a creia un elefant.

Scrisul d-lui Topîrceanu face impresia unui joc. Nu-l simți

cu gravitate de statue în beton, cotcodăcind deasupra operei sale. Prezentarea lui e simplă ca un joc. Și aceasta nu din superficialitate. E concepția lui de artă. Și cu ea stă alături de Valéry și de Arghezi. Cel întâiu, teoretician și poet al cunoașterii, și prin aceasta al creației artistice, a spus-o în nenumărate rânduri. Artă e un exercițiu, un joc.

Valéry spunea despre arta lui Leonardo da Vinci: „Il abandonne les débris d'on ne sait quels grands jeux“.

Iar despre propriile lui versuri: „*Mes vers ont été surtout pour moi des exercices. Le calcul logique, le dessin, la versification régulière, sont des exercices de tout premier ordre pour l'esprit*“. (Fr. Lefèvre: Entretiens avec Paul Valéry, pag. 27).

Iar Arghezi a mărturisit-o frumos și tot așa de limpede, în pagina pe care a scris-o în Adevărul Literar, explicînd creația, asupra propriului său volum „Cuvinte potrivite“.

Cum realizează d. Topîrceanu acest joc?

Prin cel mai desăvîrșit vers din limba romînească. Strofa d-lui Topîrceanu cuprinde de multe ori o frază, în care nu este nimic de prisos, și care totuși este prezentată în patru versuri impecabile cu o rimă fără critică, de parcă acea frază așa ar circula, așa ar fi ea dela natură. Ea apare ca modelarea naturală a unei pietricele care reprezintă perfect un obiect anumit și pe care astfel ai găsit-o în pămînt. Parcă așa s'ar fi născut ea. Parcă așa ar fi lăsat-o Dumnezeu. Ea însă este astfel produsul unei teribile și inutile frămîntări de valuri care au modelat-o așa, într'un joc imens, în valurile cine știe cărei mări acum retrasă!

Aparența de „natural“ de „simplu“ a versului d-lui Topîrceanu își are și ea explicația pietricelei modelate, într'o nevăzută, neștiută și ascunsă muncă de cizelare.

Pentru d. Topîrceanu arta este o îndelungă răbdare. Este un joc, dar un joc dificil.

Ea reprezintă o victorie cucerită asupra materiei, asupra cuvîntului și versului care impune greutăți.

D. Topîrceanu poate avea satisfacția acestei victorii, și certitudinea beneficiului despre care vorbește tot Valéry „En tout cas, le bénéfice certain, et, en quelque sorte, absolu que peut procurer un poème à son auteur, dépend, à mon avis, du travail que s'est imposé le poète“.

Numai prin acest „exercițiu“ intens versul d-lui Topîrceanu apare așa de pur cum îl știm.

Paul Claudel, citează o definiție a versului bun, definiție care, spune Claudel, pare a fi totodată a lui Paul Souday, Valéry și Théodore de Banville, întru atît cuprinde o concepție de artă comună acestora:

Definiția e aceasta: Les excellents vers se reconnaissent à ceci qu'on n'y peut changer ou déplacer un seul mot“.

Aceasta e și definiția versului d-lui Topîrceanu.

Iată :

„Dela tîrg la Vadul-Mare
 Taie drumul prin poeni
 Legănîndu-se călare,
 Popa Florea din Rudeni.

Somnul revărsat pe fire,
 Gerul sfînt al Bobotezei,
 A'nchegat argint subfire
 Peste faldurii zăpezii.
 Și legînd în ghiață stropii,
 Bura care'n aer joacă,
 A țesut de barba popii
 Fire lungi de promoroacă.

Nici o șoaptă... nici un ropot...
 Numai din adîncuri sure,
 Vine vuet lung de clopot
 Peste 'ntinderi de pădure...

Lung îi sună în ureche,
 Pe cînd el eu grijă scoate
 Pîntecoasa ploscă veche
 Din dăsașaga dela spate.

Și cu plosca ridicată,
 Zugrăvit pe cerul gol,
 Popa capătă de-odată
 Măreție de simbol.

(Balada popii din Rudeni)

Nu se poate schimba sau deplasa nici un cuvînt. Fiecare este o intenție care marchează o progresie și o complectare a tabloului. Nimic neprecis și suprapus. „L'art est toujours précis : la précision la plus savante et rigide, au service de l'imprécis“. (Paul Valéry: Soirée avec Monsieur Teste).

Aceiași precizie în „Balada morții“, „Balada munților“ și toate minunatele Balade ale d-lui Topîrceanu pe care vroiu le uită toți disprețuitorii poeziei „umoristice“.

În aceste balade este un sentiment adînc și concentrat. D. Topîrceanu are însă o stranie rezervă confidențială, o discreție teribilă.

Cu luciditatea veșnic trează a omului inteligent. D. Topîrceanu se controlează strîns, să nu suporte umilința unui sentimentalism mărturisit direct.

Este de o circumspecție care-i impune oarecare uscăciune emoțională. El are o atitudine de refulare perpetuă față de cetitor, față de propria lui operă.

Voește ca arta să-i fie, strict, numai joc și exercițiu.

Și în această concepție și atitudine este în bună companie.

Ea însă îi marchează opera cu un oarecare deficit sufletesc.

Opera lui e o exprimare niciodată o confidență. Sau, numai rar, în versurile de tinereță.

Vorbind de baladele d-sale ele au poate prea mult o rigiditate algebrică de ecuație, în care tocmai, nimic nu se poate schimba fără a se modifica întreg raportul. Din punctul de vedere al realizării poetice și al idealului artei versului, d. Topîrceanu este din nou în concepția lui Valéry, de matematică a versului.

Păcat că d. Topîrceanu nu uzează de mijloacele sale pentru a preciza imprecisul, pentru a spune într'o savantă precizieune ce-iace nu se poate spune,—inefabibilul,—care-i substanța cea mai dela fund a poeziei.

Demostene Botez

* * *

Ion Pillat și Perpessicius, *Antologia poezilor de azi*, volumul II, Cartea Romînească, București, 1928.

Cu acest volum—al doilea—se completează *Antologia poezilor contemporani*. Sînt mulți. Șaptezeci în total, cîte treizeci și cinci în fiecare tom. Nu ne vom mai ocupa de volumul întăiu, apărut acum cîțiva ani. Nici nu vom vorbi despre fiecare din cei treizeci și cinci de poeți ai volumului de față. Fără îndoială, ar fi interesant să încerci să verifici cam cîți poeți adevărați sînt printre cei treizeci și cinci de aleși. Dar asta ar depăși cadrul și rostul acestei recenzii.

Această antologie este, negreșit, utilă și pentru public și pentru autori. Versurile, e știut, se cetesc din ce în ce mai puțin. Pentru cetitorul care nu se îndură să ia pe fiecare poet în parte, antologia oferă un prilej comod de a se documenta, fără a pierde prea mult timp, asupra poeziei romine de astăzi. Este de presupus că cetitorul nu va merge mai departe decît atît. Antologia îi va fi suficientă. Iar pe dealtăparte e iarăși foarte probabil că mulți poeți nu vor lua contact cu cetitorul decît numai prin această antologie. Iată dar utilitatea ei justificată.

O antologie este întotdeauna obositoare. E aceeași impresie pe care o ai într'un columbarium. Un cimitir întreg concentrat într'o singură sală, cu mormintele reduse la dimensiune de sertare, în pereți. Asta se întîmplă chiar cînd buchetul antologiei este făcut numai din flori rare. Parfumul prea concentrat ostenește. Oboseala se complică însă și cu greață cînd printre flori sînt amestecate și plante rău mirositoare, turbare, mătrăgună, ciuperci și oțetar. Așa cam cum se întîmplă în antologia de față. Nu e deloc vina d-lui Pillat și Perpessicius.

Poet, în accepțiunea care se dă încă astăzi acestui cuvînt, este orice individ care scrie versuri, publică într'o revistă, scoate volum și e pomenit în presă. Aceste condiții le îndeplinește fiecare

dintre cei treizecișicinci de poeți care figurează în tomul al doilea din antologia d-lui Pillat și Perpessicius. Ce este într'adevăr poezie în toată această exhibiție de versuri? Cetitorul, chiar înarmat cu bunăvoință multă și răbdare și mai multă, nu va reține decît cîteva nume din cele treizecișicinci. Va fi fericit să întilnească din nou pe Adrian Maniu, pe Ion Pillat, pe Topîrceanu, pe Minulescu și pe alții, dar va suporta cu greutate prezența multor nume. E desavantajul acestui tramvai cu o singură clasă care e antologia.

O impresie se desprinde, netă, din această antologie: Cantitatea. Sînt mulți. Prea mulți. Și mai ales cînd ai în vedere epoca din care au fost aleși. Un sfert de secol. Șaptezeci de poeți într'un sfert de secol e monstruos. Ar fi monstruos chiar dacă ar fi toți poeți de mîna întăiu, pentru că ar fi o aberație a naturii. Dar așa, spectacolul acestei cantități de poeți oferă ceva penibil și trist. Este o energie omenească cheltuită zădarnic (mai bine de jumătate din antologia actuală o atestă). Șaptezeci de poeți veritabili într'un sfert de secol este a priori cu neputință. Nicăieri și niciodată lucrul acesta nu s'a întîmplat. E sigur deci că nu toți poeții antologiei sînt poeți. E iarăși foarte sigur că fiecare se consideră *el* cel ales și își disprețuește tovarășii. E o bună ocazie să-ți dai sama de lamentabila deșertăciune a literaturii. În asemenea condiții poezia apare ca un adevărat flagel, ca o molimă periculoasă, aproape ca un pericol social. Și în acest caz o antologie așa de înfiorător de completă ca antologia d-lor Pillat și Perpessicius ne apare dezastruoasă. Este făcută să înrădăcineze credința că sînt poeți într'o sumă de inși care, poate, fără această „consacrare“ s'ar deziluziona și ar deveni iarăși oameni detreabă, bravi cetățeni și slujbași sîrguitori, cum ar fi fost mereu dacă n'ar fi scris niciun vers în viața lor și n'ar fi publicat niciun rînd. Consacrarea aceasta împînzește societatea cu un nou procent de prostie și aroganță. Nu e o acțiune nici caritabilă, nici social utilă, nici frumoasă. A nu avea talent nu este o rușine, nici o infirmitate. Nouăzeci și nouă la sută din populația țării romînești nu are talent literar și cu siguranță că nu se plînge de aceasta. A avea talent este o întîmplare demultori destul de neplăcută și legată, în viață, de multe neajunsuri. On n'est pas poète impunément. Dar e drept că gloriola literară e, de cînd lumea există, una din acele splendide minciuni cu care omeneirea se îmbată mereu. E un miraj de care foarte puțini scapă. Este le violon d'Ingres a multora și e un miraj care are darul să îndobitocească chiar pe cei mai înțelepți. Demonul perfid al scrisului încolțește pe multă lume. Și e o boală fără leac.

Dar să revenim... Editorii „Antologiei poezilor de azi“ au ales bucățile (acolo de unde au avut ce alege) cu multă grijă și pricere. Am fi dorit, poate, la d. Maniu un poem sau două în plus, de exemplu cel cu „Sufletul meu, nufăr pe ape“ etc.) La d. Camil Petrescu puteau să aleagă orice—ar fi fost la fel, adică tot aceia sau nimic. Nici-o altă observație în privința textelor alese. Bibliografia și notele sînt utile criticului. Se simțea nevoia.

În lumina considerațiilor de mai sus, Antologia d-lor Pillat și Perpessicius este—dacă nu mereu agreabilă—instructivă, penibilă instructivă. Nu le putem decît mulțumi.

Al. A. Philippide

* * *

Marcu Beza, *Romanul englez contemporan*, ed. „Cultura Națională“.

De ani de zile, publicistul eminent și neobosit care e d. M. Beza, veghiază la Londra pentru apropierea culturală anglo-română. În Anglia el face cunoscut toate aspectele de interes ale literaturii și culturii noastre, iar aici ne revelează ce e mai interesant din evoluția literaturii engleze. Fire de artist—el însuși romancier și nuvelist—și de istoric în același timp, el pătrunde adînc în materia tratată cu o simpatie și cu o înțelegere care nu are egal decît în verva cu care expune operele ce cad sub obiectivul său.

Literatura contemporană engleză, e, în adevăr, la înălțimea celei victoriene care a precedat-o. Aceiași bogăție, aceiași umanitate, aceiași intimitate și căldură animă pe romancierii de azi cum anima altă-dată pe Meredith, G. Eliot ori Thomas Hardy.

Dela J. Conrad, H. Wells, A. Bennett ori J. Galsworthy, azi celebri și pe continent, până la ultima generație, aceia a lui Franck Swinnerton ori Clemence Dane, lucrarea dă ample și interesante informații, asupra structurii sufletesti a autorilor cît și asupra operelor.

M. R.

H. Hauvette, *D'Arioste et la poésie chevaleresque à Ferrare au début du XVI-e siècle*, Paris, Champion, 1927, gr. în 8°, 390 p.

D. H. Hauvette, profesor de literatura italiană la Universitatea din Paris și autoritate universal recunoscută pentru istoria Renașterii italiene, a consacrat o serie de monografii sau studii personajilor celor mai reprezentative ale acestei splendide civilizații: lui Dante, lui Boccaccio, lui Petrarca și, în sfîrșit, aceasta lui Ariosto.

Metoda d-lui Hauvette consistă în a resuscita mediul social, intelectual și moral în care a trăit personajul pe care-l studiază, în a-i descrie apoi viața și, în sfîrșit, în a-i analiza opera. Critica literară astfel înțeleasă și practică, nu mai e un efort oșios și zadarnic de clasificare pe genuri și pe „facultăți dominante“ sau o șicană de figuri și de teme „rigurose“ ierarhizate, ci o parte integrantă din istoria civilizației. Fără îndoială, criticul literar nu neglijează forma operei de artă, dar studiul ei e subordonat conținutului pe care-l exprimă, și scopul lui primordial e de-a-i face accesibil conținutul în ceiace are el mai specific și mai original, și, prin urmare, mai caracteristic pentru epoca în care s'a produs. Cine nu cunoaște luptele dintre Guelfi și Ghibelini, dintre „Neri“ și „Bianchi“, instituțiile comunale, raporturile dintre papalitate și

Republica florentină, nu va înțelege niciodată tragica și sublima poezie a *Infernului* lui Dante, ecoul tuturor pasiunilor care au sfișiat societatea florentină la începutul sec. XIV-a. De aceea cărtea d-lui Hauvette care evocă principalele aspecte ale vieții florentine de pe vremea lui Dante, e cea mai bună introducere la studiul *Divinei Comedii*.

După aceleași principii e alcătuit și studiul consacrat lui Ariost. El se divide în mod firesc în trei părți: 1) Curtea dela Ferrara; 2) Viața lui Ariosto; 3) Orlando Furioso. În prima parte d. Hauvette descrie curtea dela Ferrara, cea mai strălucită din cîte erau în Italia la începutul sec. XVI, cu amestecul de pasiuni violente și de plăceri rafinate, care constituia mediul cel mai excitant pentru imaginația și observația poetului și publicul cel mai înțelegător pentru arta lui. Natura amabilă și blîndă a lui Ariosto formează un contrast izbitor cu ferocitatea ambițiilor și patimilor din jurul său. Viața lui constituie un punct central din care se poate mai bine observa viața ferrareză și prinde miile aspecte ale poemei. Cetitorul e munit astfel cu o cheie care-l conduce în centrul construcției savante a poemului lui Ariosto, de unde poate domina toate elementele fără să se piardă în mulțimea epizoadelor care se încrucșază și se îmbină într'un prestidigios joc al fanteziei.

A. Oțetea

Harold Temperley, *The Victorian Age in Politics, War and Diplomacy*. (Cambridge University Press, 1928).

Eminentul profesor de istorie dela Universitatea din Cambridge a realizat un adevărat „tour de force” concentrînd într'un volum esențialul glorioasei epoci victoriene (1837—1901). Autorul critică cu asprime politica externă, „de-o slăbiciune extraordinară”, a Angliei, până la războiul Crimeei, care i-a revelat primejdiile splendidei izolări și ale desconsiderării voite a armatei. În restaurarea care a urmat după aceste evenimente, d. Temperley vede nu odată urmele influenței personale a Reginei.

Interesul deosebit al acestei perioade consistă în transformarea internă a Angliei, și această latură a problemei e magistral tratată. Renunțînd prin abolirea taxelor pe grîu (Corn law, 1846), de-a se hrăni singură, Anglia s'a consacrat aproape exclusiv activității industriale și comerciale, care a ridicat puterea și bogăția engleză la apogeul ei. Factorul efectiv al acestui progres prodigios, d. Temperley îl vede în bunul simț și în severitatea morală a clasei mijlocii, căreia i se datorește și reformele sociale realizate în cursul acestei perioade. De aceea agitația democratică, care pe continent a răsturnat sau a clătinat atîtea dinastii, în Anglia a avut drept efect să așeze tronul pe fundamentul cel mai solid: respectul și iubirea poporului.

A. Oțetea

René Demogue, *L'unification internationale du droit privé*, Ed. Rousseau, Paris, 1927, pag. 197.

Codificarea a fost în domeniul juridic, vocațiunea secolului trecut. Vocațiunea secolului nostru, se zice că este pentru unitatea dreptului, pentru unificarea codificărilor.

În această ultimă direcțiune, lucrarea de față este cea mai recentă pe tărîmul dreptului privat și totodată cea mai importantă.

Mișcarea intensivă către unificarea internațională juridică privată este o cale novatrice între scepticism și speranțele viitorului. Cu toată lipsa de metodă, cu toate gravele discuțiuni psihologice și economice, importanța problemei are mari justificări și contribuie la dezvoltarea juridică a popoarelor și la facilitarea raporturilor dintre ele. În general, țările civilizate au tendințe internaționale, atrăgînd după ele pe celelalte mai puțin înaintate, cărora le aduc un vădit progres moral și material, ceiace a făcut pe *Ferrero* să afirme, că lumea modernă urmărește să dezvolte un spirit tare național, alături de o viață internațională.

Prin unificarea juridică, vom avea un singur drept, pe un singur teritoriu. După autor, această unificare trebuie făcută prin concesiuni reciproce și după *aprecierea valorii obiective a soluțiilor de adaptat*, preconizînd o metodă de observație. (Vom reveni). Profesorul dela Paris, analizează apoi, unificarea din sec. XX, tendința de unificare teritorială internă a dreptului civil, adoptînd în parte vederile lui *Lambert*, asupra apropierii juridice între națiuni cît mai similare.

După această introducere, dr. Prof. R. Demogue, împarte studiul în două părți proporționale: prima tratînd despre istoria tentativelor de unificare internațională a dreptului și, a doua, despre problema actuală a unificării internaționale a dreptului.

În prima parte, d-sa caută realizările de unificare din trecut. La Romani se punea tot timpul problema unificării interne—dat fiindcă ei aveau atîtea drepturi interprovinciale—până la Justinian, care a realizat un expozeu unic al dreptului roman, în ultimul său stadiu. În decursul secolelor s'au făcut apoi, multe tentative, cu o-punerile în chestiune, pentru această unificare.

În timpurile mai recente faptele au devansat ideile. Așa, ca urmare a întinderii imperiului francez, codul lui Napoleon se găsi aplicabil de plin drept în peste 18 teritorii ale acestuia: din Belgia la Neapoli, la Dantzig și Varșovia, pe tot întinsul acestor țări. Reacțiunea contra lui nu s'a făcut din motive practice, ci politice. Iată o dovadă că unificarea legislației este posibilă. Influența Codului Napoleon a lasat pretutindeni principii și reguli comune.

Mișcarea științifică pentru unificare începe însă, abea la 1873, de cînd e susținută de 3 cercuri anume formate: institutul de drept internațional dela Gand; International Law Association și, Comitetul internaț. de dr. maritim dela Bruxelles. Alte organe mai recente sînt: Comitetul juridic internaț. de aviație, 1910, și

Academia de dr. comparat, Geneva 1924. Toate au ținut peste 100 de congrese.

Unificarea internațională a dreptului pozitiv s'a realizat de o jumătate de veac, pe calea legilor uniforme, sau prin *metoda tratatelor*. Autorul arată acest lucru între Danemarca, Norvegia și Suedia, reliefând ideea importantă că unificarea nu se poate face, decît printr'un eclecticism și prin împrumutarea regulilor din diferite părți. Unificarea între aceste trei țări, după metoda tratatelor, a început la 1807 în dreptul comercial și maritim, continuînd până astăzi și, atingînd și dr. civil, (familia). Ultima realizare s'a făcut la 1925 cu legea naționalității. Dacă autorul admite acest eclecticism, precum și în parte vederile lui Lambert, este nelămurit faptul că d-sa nu vorbește despre metoda dreptului comparat și de congresul care a avut loc la Paris la 1900, cînd s'a căutat a se pune bazele științifice ale noii discipline.

Pe această cale a tratatelor, unificarea se mai manifestă în toate țările europene, asupra transportului cu calea ferată și poșta, asupra transmisiunilor telegrafice și radiotelegrafice, asupra circulațiunii aeriene și a automobilelor și asupra măsurilor sanitare, etc.

Subt influența Societății Națiunilor s'au realizat deasemenea importante măsuri de unificare în chestiunea tranzitului și reglementarea muncii. Pentru unificarea anumitor materii mai multe proiecte sînt în curs de elaborare. Așa, proiectul de unificare a scrisorii de schimb tip continental, a ajuns la ultimul stadiu de realizare; apoi, *proiectul franco-italian* pentru unificarea obligațiunilor, elaborat sub auspiciile d-ilor *Scialoja* și *Larnaude*, introduce cu multă prudență sisteme noi și foarte necesare. În fine, amintim că institutul de drept privat din Roma, creat în 1924, a început să lucreze sub aprobarea Societății Națiunilor.

În partea a doua, problema actuală a unificării dreptului este pusă subt trei aspecte:

1) Posibilitatea unificării dreptului privat, între statele independente, nu însemnează o imitare, ci ea trebuie făcută prin diferite concesiuni reciproce, căci dreptul prin natura sa tinde a fi internațional.

Scopul unificării este securitatea titularului unui drept subiectiv și simplificarea relațiunilor, care nu trebuiesc luate numai în interior, ci și în raporturile internaționale. Unificarea trebuie făcută mai ales între țările care au suferit influența dreptului roman și a codului Napoleon. Totuși, sunt materii greu de unificat: succesiunile, regimul matrimonial, dreptul familiei etc. Asupra acestei probleme, *del Vecchio* elaborează teoria unei științe a dreptului universal comparat și *Ed. Lambert*, teoria unui drept comun legislativ. Să-mi fie permis a adăuga că și *R. Saleillas* elaborează o teorie în acest sens, a unui ideal relativ de drept, pe care a susținut-o înaintea congresului din Paris al cărui promotor a fost. (Vezi procesele-verbale și documentele acestui congres). Toți acești trei străluciți juriconsulți și sociologi caută să stabilească substratul ști-

intific al dreptului comparat, încercînd să precizeze o traiectorie unică de integrare juridică a popoarelor, bazată pe fenomenul de penetrațiune juridică naturală.

Del Vechio, vorbește despre un conținut unic al dreptului diferitelor popoare la diferite epoce, plasat în cadrul ideii transcendentale a dreptului, iată constituirea științei dr. comparat. *Ed. Lambert*, prin politica legislativă care urmărește anumite scopuri practice, caută să degajeze din comparațiune fondul comun și latent, a unui grup de legislațiune.

Așa dar, ambii întrebunțează metoda comparativă ca un instrument de investigație științifică și de orientare juridică. Ori, atunci, cînd autorul arată că unificarea trebuie făcută prin concesiuni reciproce și după aprecierea valorii obiective a soluțiunilor de adoptat, care vor duce în multe materii la metoda tratatelor, cred, că în ultimă instanță nu îmbrățișează alte procedee, decît acelea urmărite de metoda și tehnica comparativă, pentru că, comparația este tocmai aprecierea valorii obiective, și o selecțiune a materialului dat. Adaptarea și generalizarea sînt operațiuni finale ale tehnicii comparative. Dacă d. Prof. Demogue, admite în parte vederile d-lui Lambert — care lucrează în această direcțiune de peste 30 de ani — cred că ar fi fost bine ca d-sa să ne lămurească aci și asupra comparațiunii în drept. Iar pentru complectarea studiului să ne arăte dacă d-sa rămîne la argumentele pe care le arăta în această direcțiune în „*Les notions fondamentales du dr. privé*” — 1911. pag. 268 — *La valeur technique du dr. comparé* (unde vorbește și de teoria lui Saleilles). Savantul profesor omite tocmai partea critică, — nu la nici o atitudine față de dreptul comparat și metoda sa.

În partea ultimă d-sa, arată care sînt obstacolele unificării: orgoliul națiunilor și ideia națională.

2) Procedeele de unificare sînt de două feluri: pe cale privată și pe cale publică. Pe primul drum ele se referă la promulgarea legilor naționale identice și la adeziunea la convențiuni internaționale. În afară de acestea mai sînt tratatele, care aduc o vie colaborare între țări.

3) În ce poate consta unificarea și care sînt gradele de unificare, este ultima întrebare.

Gradele de unificare depind de metoda clauzelor identice înserate în contractele de adeziune sau de o lege și tratat în care unificarea poate fi internă sau generală.

Dela raporturile internaționale, la unificarea internațională, trebuie lăsată o epocă de tranziție, în care să se ia, ca atare, măsuri intermediare.

Înainte de a trece la etapa de unitate internațională, fusese etapa imitațiunii spontane. (Tarde)? Nu știu dacă imitațiunea nu se făcea după o selecțiune, după o comparare empirică în elaborarea legislațiunilor. De ce imitam o legislațiune și nu alta? Dintre două imitații alegeam pe una din ele, sau le contopiam pe

amîndouă la un loc, făcînd o nouă construcțiune. Aci nu mai este o copiere, o imitare.

În practică, internaționalizarea consideră administrațiunile diferitelor state, ca birouri ale unui acelaș serviciu.

Autorul trece apoi la analiza tehniciei legislațiunii unificate, în care se ocupă, la început, despre metoda de redactare. Apoi, distinge trei tehnice principale, în țările civilizate: a) Teh. *dr. englez*, b) Teh. *dr. german* și, c) Teh. *intermediară*, (elvețiană). Tehnica de unificare a legislațiunilor latine este ușoară de realizat.

Tehnica unificării internaționale are o dificultate în faptul că nu există o jurisdicțiune superioară pentru unificarea interpretării practicei tribunalelor.

În ultimele 2 capitole, d. Prof. Demogue, se ocupă de modul cum poate pătrunde legislațiunea unificată în fiecare stat, considerînd-o ca o altă etapă, în care fenomenul limbistic pentru publicarea textelor este suficient de complex și în fine, de consecințele unificării, care trebuie să fie samă de internaționalizarea dreptului viu, și de evoluția sa. Pentru aceasta trebuie instituită o curte supremă cu o jurisprudență unică, care să elimine contradicțiunile inutile.

D-sa se declară partizanul—cu multă prudență—a unificării, pentru facilitarea relațiunilor internaționale, respectînd tot odată și umanitatea într'o oarecare autonomie reflectată.

Lucrarea savantului profesor dela Paris, scrisă într'un admirabil stil, avînd ultimul material bogat în sprijinul tendinței actuale juridice, ne va fi oricînd o călăuză și un ideal.

George Băileanu

* * *

Dr. Morlet, Cahiers de Glozel, Paris 1928.

Reluăm bibliografia „afacerei“ Glozel, cum am numit-o și eu într'un articol recent, prin comparație, după sgomot, cu celebra „afacere“ Dreyfus. Eroul principal e dr. Morlet, descoperitorul stațiunii din punct de vedere arheologic—căci primele merite se datoresc unui țaran;—a făcut-o cunoscută prin patru broșuri „Une nouvelle station néolithique“, apărute la Vichy în 1925-1927 și continuate printr'o a cincea apărută în toamna lui 1928. Cu cît afacerea lua o extindere mai accentuată, cu atît și Morlet multiplica mijloacele de publicație; în primul rînd „Mercure de France“ i-a pus la dispoziție suficiente pagini, în care a publicat numeroase articole de ansamblu.

Cînd afacerea se coloră cu scandal mondial, în urma raportului comisiei internaționale dela finele lui Decembre trecut și a declasării stațiunii de ministerul instrucțiunii, doctorul face să apară o nouă serie de publicații, „Cahiers de Glozel“, după termenul atît de drag, publicisticii franceze de veacuri. Au apărut

până acum șase, sub conducerea lui Morlet, cu monografiile proprii sau ale altor învățați, glozelieni încercați; fără a pastra cronologic ordinea numerică, de curînd au apărut No. 4 și 5, după ce 6 apăruse în Iulie.

În No. 4 profesorul *Bayet* din Bruxelles aduce o critică după criterii pur științifice a argumentelor celor două tabere, pro și contra Glozel. Sînt puse față în față—expunerea lor aici ar însemna reproducerea altor publicații—și combătute unele prin altele după fiecare punct în parte, rezultînd la urmă adevărul intervertibil, fi-rește pentru Glozel. Autorul însuși afirmă că tocmai negarea așa de puternică a autenticității gisementului dovedește importanța și veracitatea noilor descoperiri; contestarea este o regulă generală pentru fiecare mare descoperire în arheologie. „Caetul“ No. 5 cuprinde cursul pe care l-a ținut profesorul Loth la Collège de France în iarna 1927-28—și care, în treacăt fie spus, a dat naștere și la incidente nostime din partea audiențelor antiglozelieni, mînuitori de petarde pocnitoare și bombe sulfuroase. Pe lîngă expunerea descoperirilor este și o critică severă a raportului primei comisii internaționale și a analizelor executate în prima jumătate a anului 1928. Se știe că se supuseseră analizei cîteva fragmente din oasele găsite la Glozel în laboratoarele Universităților din Porto, Oslo și Lyon, toate concluzînd pentru sigura lor fosilizare, cît și pentru vechimea preistorică a gravurilor și inscripțiilor. Loth se grăbește să accentueze asupra seriozității acestor analize, făcute de savanți imparțiali și pricepuți, pentru a preîntîmpina rezultatele analizei lui Bayle, delegatul poliției judiciare din Paris, căruia îi fuseseră încredințate obiecte luate de la Glozel, cu prilejul percheziției din Februar trecut sub conducerea antiglozelienilor. Și avu dreptate, căci raportul lui Bayle, apărut după publicarea „caetului“ lui Loth, conchide pentru falsificarea obiectelor fără patina vechimei și pentru modernismul oaselor!

De cuprins mai important e No. 6, în care se publică raportul general al lui „Comité d'études“, cea de-a doua comisiune internațională care a executat săpături de control la Glozel în zilele de 12, 13 și 14 April 1928. Comisiunea se compunea din 12 membri din Franța, Spania, Anglia, Belgia și Norvegia; erau de față: trei directori de muzee, trei membri ai Institutului, un profesor de la Collège de France, doi profesori de universitate, doi cunoscuți paleografi și subdirectorul laboratorului poliției din Lyon. Săpăturile s'au făcut în prezența dr. Morlet în deplină libertate și'n liniște, afară de-un mic accident cu un student 'antiglozelian, care venise la terenul stațiunii cu buzunarele pline de galeuri false. S'au executat tăeri verticale, după cele mai științifice reguli, s'au descoperit obiecte în șist, galeuri, în os, ale căror analize s'au făcut între timp, publicîndu-se la finele broșurii, apărută din pricina asta atît de tîrziu. Se publică de asemeni raportul lui Soderman, aprobat de directorul identității poliției judiciare din Lyon, asupra amprentelor luate dr. Morlet și lui Fradin, care nu seamănă de loc cu urmele de palmă aflate pe unele tăblițe de lut ars de la Glozel.

Din raportul comisiei rezultă precis autenticitatea gisementului; s'a încercat chiar o experiență înfundându-se în pământ un galeu luat din apa râului vecin și s'a constatat că urma lui se cunoștea ușor, ceiace dovedea imposibilitatea introducerii obiectelor dela Glozel pe această cale de un falsificator genial (sînt peste 3500 obiecte). Scris clar și fără etalaj de termeni științifici, meniți a răstălmăci pentru nespecialiști însuși adevărul, e mult superior celui alt raport, al primei comisii internaționale, ale cărei afirmări sînt definitiv sdruncinate.

P. Constantinescu-Iași

* * *

Salomon Reinach. *Ephémérides de Glozel*, Paris, 1928.

Cerberul Glozelului a tipărit, în primăvara trecută, un fel de cronică de zi la zi a tuturor publicațiilor și faptelor în legătură cu afacerea ce luase extindere de „epopee” arheologică. Specialist în repertorii în care înșira cele mai reprezentative chipuri, n'a neglijat nici o publicație ce i-a căzut la îndemînă; are chiar un excerpt din „Viitorul” nostru—deși pentru bibliografia străină cred că nu-i complet informat. Bănănuind că „afacerea” nu se va termina curînd și pentruca prețioasele „documente omenești” trezite de ea să nu se peardă, le-a coordonat într'o singură carte de 288 pagini, întocmită după toate regulile științifice.

Intrucît marea senzație a Glozelului o constituie descoperirea semnelor alfabetice, cu o vechime mai mult ca îndoită ca cea feniciană—cea mai veche până azi—și originară în Europa vestică, înlocuind deci „ex Oriente lux”, preîntîmpină efemeridele cu un capitol despre „primele indicii ale unei scrieri preistorice în Europa”. Dela Velasquez de Velasco din Malaga, care în 1752 anunță părerea că literele iberice sînt anterioare cuceririi Spaniei de Romani, trecînd prin anii 1863—cînd se descoperă primii os cu caractere gravate la La Madeleine—, 1885 cu inscripțiile dela Troia publicate de Schliemann, 1891—cînd portughezul Estacio de Veiga comentează un hîrb cu semne lineare—, 1896—cînd Piette descoperă galeuri cu semne grafice la Mas d'Azil—1903 cu descoperirile dela Alvaro, 1904 cu descoperirile similare dela Creil, 1913 dela Pasiega din Santander și până la 1917, cînd institutorul Clément, amestecat în afacerea Glozel descoperă un șist cu inscripții glozeliene nu departe de faimoasa stațiune—o serie de numeroase descoperiri și păreri dovedesc că chestiunea alfabetului din neoliticul vest european nu apare pentru întăia oară la Glozel, deci un cuvînt mai mult a crede în autenticitatea gisementului dela „Duranton”.

Urmează apoi cronica săpăturilor, dela 1 Mart 1924, cînd Fradin arîndu-și ogorul dă peste groapa cu hîrburi și cărămizi, și pe care le-am urmărit într'o recenzie anterioară a broșurii lui Audollent până'n toamna lui 1927. Sînt uneori extrase în întregime din ziare, memorii, reviste; de cele mai multe ori rezumate fidel,

însoțite totdeauna de note și reflecții, pline de îndrăcita vervă a acestui vechiu și încercat polemist. Știe atît de bine să se apere, în cît ne face să-l credem până și'n dubioasa istorie a tiarei lui Saitapharnes—falș vîndut drept autentic Luvrului, în 1896, după rapoartele specialiștilor, între care și Reinach—, despre care publică un „Appendice“ spre a răspunde celor ce mereu îi amintesc de ea. Și închee, după toate regulile, cu un index analitic de nume și localități, care, ca'n toate repertoriile lui Reinach, face cartea ușor întrebuintabilă; la urmă 16 planșe cu desene reproducînd cele mai importante descoperiri glozeliene.

În amintita recenzie a lui Audollent ne-am ocupat de evenimentele mai importante până la finele lui Noembrie 1927; de atunci și până la finele lui Februar 1928, cînd se termină cartea lui Reinach, două fapte mai importante s'au petrecut: raportul comisiei internaționale și percheziția dela Glozel.

La 23 Decembre apare în „le Temps“ și se vinde în broșură separată raportul comisiei internaționale, care făcuse săpături cu o lună jumătate înainte, conchizînd pentru neautenticitatea stațiunii. Mare vîlvă în întreaga presă, mulți nu se mai îndoesc de falș, Dussand învinuiește categoric pe țaranii Fradin, ceiace aduce o reclamație din partea acestora. Pentru a preîntîmpina o acțiune de judecată la Paris, care nu se știe cum ar fi eșit pentru anti-glozelieni, aceștia, sub masca Societății franceze de preistorie, fac o reclamație contra „necunoscutului“ dela Glozel cătră parchetul de Allier, condus de un procuror antiglozelian. Se face o percheziție inopinată la casa lui Fradin, condusă de un archeolog dușman Glozelului, la 25 Februar în împrejurări atît de curioase c'a trezit un nou scandal în presă. Morlet și prietini lui devin mai curagioși, mai ales că analizele științifice ale unor obiecte glozeliene atestă autenticitatea; ei anunță o nouă comisie internațională, ale cărei lucrări sînt amintite în recenzia de mai sus.

P. Constantinescu-Iași

* * *

Joseph Kessel, *Les nuits de Sibérie*, Edit. Ernest Flammarion, 1928.

Sînt oameni pentru care momentul actual nu este decît un prea sumar obiect de observație și de atenție trecătoare. Viața lor se consumă între trecut și viitor, epuizînd întreaga gamă de nuanțe, ce pot îmbogăți prezentul steril cu reminiscența fecundă a trecutului sau cu plănuirea creatoare a viitorului. Astfel aceiașce constituie unica lor predilecție este simpatizarea intimă și idealistă cu o viață, pe care realitatea nu o oferă, pe care sentimentul actualității o respinge ca obsedantă și inutilă.

Psihiatrul francez Pierre Janet a arătat chiar, cu precizia și autoritatea omului de știință, că lipsa sentimentului prezent al situațiilor e o adevărată stare patologică cu repercusiuni adînci, ce merg până la descompunerea sintezei psihice a personalității.

Exceptînd însă cazurile accentuate în care această desadap-

tare contribue la desorganizarea vieții sufletești, există cazuri de fină nuanțare psihică în care predilecția pentru trecut se afirmă cu forța unei reale funcțiuni creatoare.

Literatura romantică a furnizat o inepuizabilă sursă de exemplificare a acestei evaziuni din sfera activității prezentului în domeniul trecutului reînviat prin reminiscență și reverie, și ornamentat prin fantazie și imaginație.

Veacul al XX-lea însă nu are nimic din romantismul consumat integral aproape în penultimul secol. Imaginația și reveria evaziunii lentă și gratuită, au fost înlocuite de realismul brutal dublat adesea de un mercantilism feroce. Secolul „vitezei“ nu poate accepta o excepție dela ritmul curent al activității multiple și complicate. De aceea însăși predilecția sortită a întrerupe contactul cu activismul exagerat al vieții practice utilitare a resimțit aceiași influență, determinantă dar inoportună.

Un scriitor, ce are curajul de a întîrzia tempo-ul actualității e prin această atitudine—pe care nu cred că trebuie s'o punem numai în sarcina temerității—original și atractiv. Astfel privit, talentul lui *J. Kessel* mi-a apărut mai personal și autentic în singularitatea lui.

Mary de Corck, Machno Hatmanul, căpitanul Soluzub,—eroii săi din „*Coeurs purs*“—manifestă uneori o vigoare ce merge până la violență; dar actualitatea lor e cîntată, apariția lor este neexplicată—aproape misterioasă,—nu e presantă și constrîngătoare. Lucrarea sa recentă „*Nuits de Sibérie*“ este o lungă descriere a unei vieți puțin frecventă și cunoscută, al cărei realism veridic apare chiar dela primele pagini.

Vă amintiți acele „*Nuits claires*“ în care *Johan Bojer* punea toată căldura unui entuziasm nestăpinit și toată vigoarea oțelită a vieții dela Nord! Nimic din toate acestea la *J. Kessel*.

Noaptele lui siberiene nu au nimic din grația, exuberanța și expansiunea sinceră a romancierului norvegian. Sînt înghețate ca și sufletul acelor care privesc viața rigid și cu exasperantă indiferență. Forța acestor oameni, pe care natura nu îi învinge, pe care afectivitatea nu îi înduioșează, care sînt gata să se sacrifice pentru un cuvînt și să se suprimă pentru un gest,—apare identică aceleia pe care sensibilitatea exagerată a meridionalului o consideră fatalistă, oarbă și implacabilă ca însăși forțele naturii.

Noaptele siberiene ale lui *Kessel* păstrează o atmosferă de neprecis și provizor, care mărește încă impresia misterului ce le învâluie. Brutalitate și violență, sensualitate și viciu, viață inegală și variată—oameni pe care nu îi înalță nici calități alese, nu îi scoboară nici vicii excepționale—iată în adevăr o existență, pe care nu o justifică nici unul din criteriile cu care ne-am obișnuit să apreciem viața actuală.

Noapți lungi în care autorul ne plimbă prin music-halluri lipsite de eleganță și prin taverne cu exhibiții obscene—în mijlocul veșnic înghețatului Vladivostock,—iată ceiace ar putea duce la exasperare pe cel mai calm cetitor.

Dar *J. Kessel* descrie toate acestea cu atîta talent și frumuseți de expresie, încît redarea lor constituie o agreabilă și—am putea spune chiar—pasionantă lectură.

Și menționăm—pe lîngă marele său talent stilist—acea impresie de depărtare, mister și lipsă de actualitate, care constituie desigur farmecul nespus al acestor povestiri.

Mircea Mancaș

* * *

Joseph Douillet, *Moscou sans voiles*, Edit. Spes. Paris 1928. Intre multe cărți apărute în ultimul timp, care vorbesc despre adevărata stare de lucruri din Rusia sovietică, cea mai de seamă este—fără îndoială—„*Moscou sans voiles*“.

Autorul ei, d. J. Douillet, a trăit 35 de ani în Rusia. Din aceștia, ultimii 9 au fost ani de stăpînire sovietică. A avut deci posibilitatea să cunoască în amănunt, sub ambele regimuri, adevăratul adevăr.

A avut posibilitatea să se convingă personal de brusca și definitivă cădere a statului rus, de care era legat prin faptul că atîta timp trăise acolo.

Fost consul belgian și—in ultimul timp—vicepreședinte al misiunii de ajutorare a înfometăților ruși, instituită de Societatea Națiunilor și pusă sub conducerea profesorului dr. Nansen, delegat al lui „European Student Relief“ la Rostov pe Don, a avut posibilitatea de a întreprinde anchete pentru a se documenta, fără ca puterea sovietică să-i fi putut face vre-un rău. Plin de îndrăzneală a spus adevărul încă fiind în Rusia.

A discutat cu actualii conducători ai uniunii federative a republicilor sovietice rusești, aruncîndu-le în față grija răspunderii pentru decăderea constatată în toate domeniile vieții.

Atîta îndrăzneală nu putea, nu trebuia să rămînă nepedepsită. Guvernul sovietic veghiază! Douillet a fost arestat, purtat prin diferite închisori unde a fost supus unui foarte aspru regim și în cele din urmă, expulzat în Belgia, prin Letonia.

Afirmațiunile sale sînt toate exacte. Ele concordă cu colecția de documente—multe din sursă sovietică—publicate de Henry Klotz în lucrarea „*La Russie des Soviets*“, (Edit. Fournier Paris 1928) și pot fi întărite, oricînd, de persoane care au cunoscut în deaproape situația din Rusia.

Douillet nu face economie la citarea de nume proprii și adrese.

Pentru noi, Romîni, cartea este deosebit de însemnată. Cele ce se spun în ea se petrec la cîțiva pași de noi, peste Nistru.

Inimiciția ce zilnic ni se arată din partea sovietelor este cu atît mai îngrijorătoare cu cît încă se găsesc, la noi, oameni care cred în existența *paradisului roșu*.

Cartea trebuie citită de toți și cu atenție. Pentru acest motiv am cerut și aștept aprobarea d-lui J. Douillet pentru traducerea cărții sale.

Grig. Mich. Cotlaru.

Revista Revistelor

Bergson și Schopenhauer

Rari sînt cugetătorii francezi care au pătruns așa de adînc gîndirea lui Schopenhauer, ca Bergson.

Bergson are o mare admirație pentru singurul metafizician german care a fost și un psiholog. Filosofia bergsoniană este însuflețită de marile idei ale lui Schopenhauer. Principiul elanului vital din *L'évolution créatrice* a filosofului francez nu este în esență decît reeditarea teoriei voinței. Aceasta e puterea inițială, oarbă și inconștientă care se manifestă sub formă de instinct la animale și de elan vital în totalitatea lucrurilor. În concepția lui Schopenhauer creațiunea nu este voința în starea ei pură, ci voința concretizată în materie, tot astfel cași în concepția lui Bergson pentru care elanul vital este curentul care străbate materia, dîndu-i viață. Schopenhauer a proclamat intuițiunea drept tipul adevărat al cunoștinței. Lucrurile în sine nu pot fi înțelese decît pe cale intuitivă. Individul om făcînd parte din natură, se poate coborî în propria lui conștiință pentru a prinde senzual intim al naturii.

Cunoștința intuitivă este izvorul adevărului.

Bergson, admițînd explicația lui Schopenhauer, merge mai departe și atribuie cunoștinței intuitive o putere creatoare, dînd întăetate însă cunoștinței raționale.

Totuși, pentru a înțelege lumea, Bergson se folosește de aceeași chee cași filosoful german. Interpretează universul tot după datele imediate și

directe pe care le găsește în sufletul lui.

O altă apropiere între cei doi filosofi este și concepția pe care o au despre amor.

Bergson dezvoltă legea metafizică a lui Schopenhauer. Voința de a trăi constituie esența intimă a fiecărui individ, ea năzuiește să existe și să dureze. Această sfortare continuă este simbolizată de amor. Bergson extinde legea aceasta și la regnul vegetal. „Dragostea maternă spune el, așa de vizibilă la cea mai mare parte din animale, se observă până și în grija plantei pentru sămînța ei. Această dragoste în care se vede că o generație rezultă din alta care i-a dat naștere—„ne face să vedem că ființa vie e un loc de trecere și că esențialul este mișcarea care o transmite“.

Dela această concepție a amorului, Bergson ajunge la concepția despre om. Omul este rezultatul sau victima inconștientă a acelei voințe oarbe în sinul căreia viața se creiază veșnic. Cu alte cuvinte oamenii sînt verigi slabe și efemere mereu înoite din „lanțul vital“.

Asemănările între acești doi filosofi se văd și în stilul lor. Stilul lui Bergson este viguros și precis prezentînd totdeauna cu imagini ideile abstracte „cași stilul filosofului german.

(A. Baillot. *Mercure de France*).

Crucișetorul-cuirasat și socialiștii germani

Chestia crucișetorului cuirasat a dominat situația politică în Germania, dela deschiderea Reichului.

Socialiștii, conform doctrinei lor, proclamați în timpul perioadei electorale și conform cererii tuturor secțiunilor lor, prezentau o moțiune contra crucișătorului. N'ar fi fost nimic anormal dacă cancelarul Müller, socialist, și întreg cabinetul (cu alți trei miniștri socialiști) n'ar fi dat ordinul, încă din August, să pue pe șantier acest cuirasat. Teza cancelarului Müller, apărată și în fața Reichului, este că el nu a făcut decît să execute o decizie a predecesorului său. Teza este discutabilă: continuitatea ministerială are limite, fără care ar fi inutil să se mai schimbe guvernele. Un om politic trebuie să accepte puterea dacă se vede obligat să ia măsuri condamnate de partidul său?

D. Müller și amicii săi însă s'au gîndit, fără îndoială, că demisia lor nu ar fi schimbat nimic, că crucișătorul tot ar fi fost construit, și că ministerul ar fi fost refăcut cu ei sau fără ei. În primul caz s'ar fi provocat o complicație superflua, iar în al doilea socialiștii ar fi pierdut influența lor guvernamentală.

De aceea au preferat o contradicție, lăsînd pe ministru responsabil (deși în fond erau solidari cu el) să apere crucișătorul în fața Reichului, iar fracțiunea lor să-l combată în ea cu energia robustă și brutală a orașului Wels.

Pus între logică și practica ce-i comanda să rămie la putere în interesul partidului său, d. Müller nu a ezitat. I s'a adus logiceii un afront nemascat. Partidele burgheze, chiar cele care guvernează cu socialiștii au protestat contra acestei metode, contrară uzului parlamentar, și a cărei aplicare amenința regimul.

Dar regimul a fost mai ales amenințat de manevra politică a generalului Groener cu ajutorul președintelui Hindenburg, care anunțat demisia dacă crucișătorul nu se votează, iar ea consecințe: disolvarea Reichstagului, demisia președintelui. Partidele burgheze chiar democratice au fost impresionate de aceste amenințări-șantaj și au votat contra ordinului de zi socialist. Hindenburg s'a încruntat și toată lumea s'a inclinat.

E un spectacol puțin edificator această capitulare înaintea a doi generali. Autoritatea personală a unui șef de Stat este lucru prețios, dar cînd

ea face ca partide întregi să-și nege dintr'o zi la alta, convingerile lor, ne putem întreba dacă la ele nu subsistă puțin din gustul de supunere propriu supușilor ex-Kaiserului.

(René Laurent. *Revue d'Allemagne*).

Lock-out-ul în Ruhr

Lock-out-ul a fost proclamat în industria metalurgică din Ruhr dela 1 Noembre.

Ministru economiei publice, Curtius, populist, era atras de situația și partidul său, de partea industriașilor, și miniștrii socialiști de partea lucrătorilor. Deci, discordie în interiorul cabinetului german.

Conflictul acesta metalurgic este în Germania un eveniment social foarte grav nu numai fiindcă atinge una din principalele industrii germane și aproape 200.000 de lucrători, dar pentru că a repus în discuție instituția „arbitrajului obligator” în aceste conflicte sociale, instituție grație căreia Germania a evitat de mulți ani conflicte penibile relative la chestiuni de salar, ore de muncă etc.

Arbitrul da o decizie care, atunci cînd nu e primită de una sau alta din părți, este declarată obligatorie de către Ministrul Muncii. Brauns a uzat de acest drept timp de opt ani, cu multă abilitate și energie. Müller a vrît să menție pe Brauns în minister știind că un socialist nu va avea autoritatea lui în conflictele de muncă. Ceiace s'a și întimplat.

Noul ministru Wissell nu a știut să-și impue decizia; precedent foarte periculos care zdruncină autoritatea statului în general și instituția arbitrajului obligator în special.

Industriașii desigur proclamînd lock-out, au vizat această instituție care le era jenantă.

Prin intervenția Ministrului Muncii, lupta industriașilor se găsea îndreptată, nu numai contra lucrătorilor, dar contra guvernului socialist.

Severing a fost propus arbitru fără a se consulta syndicatele. Pare paradoxal că Severing, ministru socialist, el însuși vechiu membru a sindicatului metalurgist, a fost acceptat mai repede de industriași decît de lucrători. Această numire de arbitru a dat crizei o soluție neașteptată.

(René Laurent. *Revue d'Allemagne*).

Evacuarea Renaniei și Comitetul experților

Starea de spirit care domnește în Germania și care marchează o criză a spiritului dela Locarno, a fost susținută și întărită de negocierile privitoare la comitetul experților și de discursurile d-lor Chamberlain și Briand.

În chestia evacuării Renaniei aceștia se țin strict la punctul de vedere juridic: interpretarea art. 431 a tratatului dela Versailles după care Germania n'ar avea drept la evacuare decât după plata completă a reparațiilor, și care deci ar permite ocuparea Renaniei nu numai până la 1935, dar până la o dată indefinită.

Chamberlain a adăogat însă că chestiunea ar trebui regulată nu juridic, dar politic, ceiace lasă o porțiță deschisă unui acord.

Opinierea germană respinge un acord de această natură pentru că ea este unanim ostilă plății vreunui preț oarecare pentru evacuarea anticipată. Tot conflictul în definitiv este cu privire la problema reparațiilor, la cifra totală și modalitățile de plată pe care noul Comitet de experți va avea să le discute. Franța și Germania ar aborda această discuție cu un program fix, minimum, care ar consista să se ceară Germaniei rambursarea datoriilor lor față de America plus cheltuielile de reconstruirea regiunelor devastate.

Aceste plăți reprezintă un total pe care Germania îl consideră prea ridicat: ea vrea ca cifra datoriei să depindă, înainte de toate, de capacitatea ei de plată, pe care experții ar urma să o evalueze.

De aici insistența cu care s'a combătut în Germania punctul de vedere franco-britanic, privitor la competența experților și modul lor de numire.

Ar vrea ca experții să fie independenți ca cei care au preparat planul Dawes, și nu funcționari sub ordinele guvernului respective.

În ochii celor mai mulți Germani, comisiunea are efectul unei sperietori, d. Stresmann știe însă perfect că rolul comisiei va fi din cele mai limitate, și că pozițiile luate de guvernele francez și britanic nu sînt de cît poziții de atac și că acordul final nu se va face pe ele.

(René Laurent. *Revue d'Allemagne*).

Ernest Lavisse (1842—1922)

Ernest Lavisse nu e numai reprezentantul cel mai autentic al istoriografiei franceze din ultimii cincizeci de ani. El e împreună cu Dumont și cu Liard restauratorul învățămîntului superior din Franța. El se revoltă contra organizației care face din școală o „fabrică de diplome“, contra retoricei, contra programelor și profesurilor care „uită viața“, contra metodelor care „istovesc energia vitală“. Idealul lui Lavisse e o școală care să facă în primul rînd educația libertății, educația pentru libertate, care să îndemne tineretul să-și formeze el însuși „disciplină intelectuală și morală“. Într'un cuvînt o școală în armonie cu libertățile moderne. Căci „în zadar a înaintat lumea? Au doar nu s'a produs revoluția care a conferit dreptul suveran de vot milioanei de analfabeți, au doar cei ce au făcut-o și cei ce au suportat-o, au considerat-o ca un accident fără importanță, fără consecințe?“

Legea Poincaré din 1896 însemnă victoria eclatantă a eforturilor lui Lavisse și ale tovarășilor de luptă. Ea unește Universitățile Franței într'un singur corp, coordonează eforturile lor și oferă drept scop „studiul complet al omului și al manifestațiilor sale în timp și în spațiu, al naturii și al fenomenelor sale dela cel infinit de mare, până la cel infinit de mic“. După acest triumf, Lavisse s'a dedicat organizării studiului istoric. El a format echipe de cercetători și de istorici care au reînviat istoria modernă, foarte neglijată înainte de el. Însfîrșit, studiile sale asupra Persiei și asupra Epocii lui Ludovic al XIV-lea au dat modele de expunere clară, vie și solidă, care nu numai nu sacrifică nici un fapt, dar nici nu consimte „să forțeze impresia pentru vanitatea de-a spune un cuvînt de spirit“.

„Istoria Franței“ pe care a inițiat-o, a condus-o și a realizat-o e un monument care face cinste nu numai lui Lavisse, ci istoriografiei franceze.

(S. Charléty).

Pictura americană

Aquarela e faptul cel mai frapant în domeniul picturii americane. Indiciu de limitare voluntară și de mo-

destie. Artă aceasta vine din Anglia, dela Turner. Orice ecou social e absent. S'ar zice că artă americană nu cunoaște alte probleme decit ale luminii și ale paletii. Artiștii americani consideră societatea ca un fapt împlinit, care se sustrage influenței lor, și se mulțumesc cu ideile pur estetice. (Die Neue Rundschau).

Sterilizarea Anormalilor

În scopul de a scuti societatea de indivizi degenerați, Consiliul cantonului Vaud din Elveția a votat la 3 Sept. 1928 legea asupra regimului bolnavilor de minte în care prescrie sterilizarea obligatorie a persoanelor atinse de boli mentale sau de infirmități mintale incurabile. Operația se face numai cu autorizația Consiliului Sănătății și după un examen al unui medic anume însărcinat cu aceasta.

Ideia de a face pe oamenii bolnavi de minte incapabili să procreeze e veche în Elveția. Ea a fost propusă și discutată în multe congrese medicale și economice încă de la 1893, sub toate aspectele ei. Acum cîțiva ani un proiect de lege în acest sens a fost propus în cantonul Saint-Gall și nu a fost votat.

Pentru prima oară se legitimează în Europa sterilizarea omenească.

Legea votată de consiliul cantonului Vaud nu a făcut altceva decit să consacre un sistem care se practica de aproape douăzeci de ani.

Noua lege are în vedere atît persoanele atinse de boli mentale cît și pe acele care sufăr de infirmități mintale: idioție, debilitate mintală, etc. S'a dovedit că de cele mai adesea ori un infirm mintal își datorește starea lui eredității.

Chestiunea e în studiu în multe țări. Statele-Unite au făcut de multă vreme legi care să împiedice nașterea copiilor bolnavi. Dr. H. Langhlin s'a specializat în studiul acestei probleme. Lucrările lui sînt binecunoscute. El propune sterilizarea pe o scară foarte întinsă și citează o sumedenie de categorii: alienații, criminalii, epilepticii, bețivii, tuberculoșii, sifiliticii, leproșii, orbii, surzii, vagabonzii și chiar cei care au diformații corporale.

În Canada, provincia Alberta a luat măsuri legale pentru această practică.

În Suedia s'a făcut un proiect de lege care e în studiu Institutului de Biologie. Problema a mai fost studiată în Anglia, Finlanda și Noua-Zelandă.

În practică sterilizarea se efectuează mult din motive medicale și eugenice, în Germania, Danemarca, Norvegia și Anglia.

Problema sterilizării e de interes internațional. După cum spunea economistul J. M. Keynes, ea va exercita în viitor o influență mare în politică și de ea poate va depinde pacea lumii. (Marie Thérèse Nisot. *Mercur de France*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

André Fontainas, *Mes souvenirs du Symbolisme*, Nouvelle Revue Critique, Paris.

După prefacerile care au urmat războiului în toate domeniile, simbolismul a rămas un curent bine fixat în sufletul generației dinainte. Sînt și în istoria literaturii date privilegiate. Anul 1885 este o dată de entuziasm cînd poeții de atunci au simțit că rolul lor este de a fi deslegați cu spiritul de tot ceia ce urmăresc oamenii practici. Au înțeles acea „Glorie de a visa” cum a spus Baudelaire.

Autorul se revoltă contra acelor care consideră că eforturile simboliste a rămas sterile, pentru că poeții nu au privit viața în față. D-sa explică, în adevăr, că eforturile de a evada din viața de toate zilele reprezintă tendința spre o viață mai rară, mai subtilă. Ceia ce, în fond dă vieții o mai mare savoare.

D. Fontainas caută să arate caracterul simbolismului. Poeții din acea epocă nu s’au pornit să facă o școală. Dar pe atunci se întretaiau o mulțime de curente care prin contopirea lor au creat o atmosferă, ce nu se putea explica, ci se simțea intuitiv.

În acea atmosferă s’a născut simbolismul.

Autorul arată întreaga mișcare literară de pe acele vremuri, face o serie de portrete atrăgătoare, și povestește multe anecdote curioase și de haz.

Friedrich Gundolf, *George* (Georg Bondi, Berlin).

În capitolul de introducere autorul plasează pe George în mediul său, cătră 1890 și îl opune epigonilor clasicismului pe deoparte, și celor ai naturalismului pe de alta.

George a reînviat totul fiindcă a reînviat limba. George pare întăiu numai ca un stilist. Dar, creînd un stil, el a creiat din nou tot restul. Alții au fost obsedați de timp, viitor, durată; el nu a căutat de cît pe om, care este măsura timpului, nu creatura lui. Fuga „vers le dehors” antrenînd în abisuri și neant. George singur domină astăzi planul spiritual pe care Nietzsche l-a văzut cel întăiu, și care este acel al omului etern, nu acel al umanității moderne.

După studiul de ansamblu Gundolf consacră capitole particulare, asupra originii operei lui George și asupra fiecăreia din culegerile poetului.

Louis Perceau, *La cabinet secret du Parnasse*, edit. Au cabinet du Livre, Paris.

O culegere de bucăți alese din operele poetilor Pleiadei. Autorul dă bogate explicații asupra fiecărui poet și scoate în evidență calitățile poeziilor pe care le citează.

Sînt în special studiați: Pierre de Ronsard, J. Antoine de Baif, Remy Belleau, Claude Binet, Brantôme, Florent Chrestien, Joachim du Bellay. Amadis Jamyn, Estienne Jodelle etc.

Cartea e însoțită de o variată bibliografie, un glosar și un indice alfabetic.

Robert de Traz, *Alfred de Vigny*, Ed. Hachette, Paris.

Romane

Raymond Leonard, *Le pont de rêve*.

După Axelle a lui Pierre Benoit, acest roman reia problema delicată a căsătoriei dintre un francez și o germană. Autorul a ales cazul extrem al văduvei unui ofițer german care, după mult zbcucium, sfârșește prin a se amoreza de un francez. Autorul arată prin o analiză delicată cum un *pod de vis* este aruncat între două suflete nobile pe care în aparență le separă totul. Situația eroilor Grete Wolf și Jean Delarme este privită fără cel mai mic spirit „romanesco” și în toată complexitatea ei, plină de pericole.

Ignace Legrand, *La patrie intérieure*, Lib. des Champs-Élysées, Paris.

Eroul acestui roman, Bréhat, reprezintă omul cu înalte calități sufletești și cu mari posibilități. Viața de toate zilele însă și societatea cu legile ei de îngrădire, îl constring să se mulțumească cu o existență mediocră. Dar lupta între ceiace el simte că ar putea fi și între ceiace nevoia îl aduce să fie, se dă, tragică. Bréhat își dă seama în cele din urmă că nu poate ajunge la o împăcare a celor două tendințe și provoacă singur un accident, în care își găsește moartea.

Știință

Edmond Hoppe, *Histoire de la physique*, Traducere în franțuzește, Ed. Payot, Paris.

Un volum de peste 700 pagini. Autorul, profesor la Universitatea din Göttingen, face istoricul fizicii din cele mai vechi timpuri până în anul 1895; dela această dată și până astăzi studiază numai chestiunile care au fost confirmate de experiențe definitive.

Volumul are mai multe părți. Mecanica ocupă a treia parte din lucrare; urmează apoi Caldura și Optica și ultima parte pe larg dezvoltată este consacrată Electromagnetismului.

Semnalam în treacăt studiul marilor teorii moderne: Teoria cinetică a căldurii, teoria energetică, teoria electro-magnetică a luminii, și teoria corpusculară a electricității.

Cartea conține la sfârșit o tabelă analitică a materiilor studiate și un

index alfabetic care cuprinde aproape 1500 nume de savanți.

Michael Pupin, *Du berger au savant*, traducere, Editura Vroment, Bruxelles.

Istorie

Henry Sée, *Science et philosophie de l'histoire*, Ed. Alcan, Paris.

Autorul constată că deși istoriografia posedă mijloace de cercetare din ce în ce mai științifice, nu este totuși în esența ei o știință. E drept că școala pozitivă istorică a reacționat cu folos în contra romantismului istoric, dar a căzut ea însăși în mari greșeli.

A căutat să aplice în istorie metoda științelor exacte. A fost o eroare. Chiar astăzi cind metodele de cercetare istorică au progresat, nu se poate spune că se pot descoperi legile istoriei ca în științele naturii. Nu se poate prevedea dinainte cursul evenimentelor, nici nu se poate fixa modul în care trebuie să se producă.

Din acest punct de vedere, istoria nu poate fi o știință, ea nu este decît povestirea celor întâmplate.

Georges Grosjean, *Le sentiment national dans la guerre de cent Ans*, Ed. Bossard, Paris.

Științi sociale

Erick Ernst Schwabach, *Die Revolutionierung der Frau*.

Opera încearcă să considere transformarea lumii prin eliberarea femeii din punct de vedere pur uman. Tratatul este făcută în diletant. Într'un secol s'a făcut o revoluție în raporturile dintre sexe.

În prima parte a cărții e istoria condiției femeii dela matriarcat la zilele noastre.

Nu ideia de proprietate a creiat dreptul patern, ci invers. Starea de independență a femeii este consecința mișcării burgheze din Evul Mediu. Mișcarea feminisă e o mișcare burgheză. În Germania mișcarea a fost la început literară, romantică, individualistă.

În a doua parte autorul cearcă să definească succesiv vechiul și noul tip de femei pentru a putea să procedeze apoi la critica mișcării feministe.

Apoi vin trei capitole esențiale: Dreptul femeii la muncă și maternitate, etica femeii noi, calea care duce la căsătoria viitorului.

Totul e tratat nu ca teoretician ci ca realist.

În ultima parte vorbește despre revoluția dreptului conjugal german, acțiunea eventuală a pedagogiei asupra nașterii noului tip de femeie, homosexualitatea, și chestia prostituției.

Cartea marchează o etapă decizivă proclamând adevărul esențial: egalitatea nu constă în asimilare.

Ernst von Hippel, *Der französische Staat der Gegenwart*.

Se descriu caracterele statului francez și organizarea lui. Cartea rezumă judicios istoria și se servește de ea pentru a face să se înțeleagă mai bine mecanismul guvernamental al Franței. Diferite capitole sînt consacrate Parlamentului, administrației și justiției, principalelor probleme de politică interioară. Sfîrșitul tratează despre puterile libere în interiorul statului: cetățeanul, presa și sindicatele. Concluzia arată că o democrație ca cea franceză bazată pe conștiința și uzul libertății a știut să menție preponderanța puterii civile și să se adapteze circumstanțelor grele ale războiului.

Lucien Romier, *Le déproletariat des masses*, Ed. Giroudon, Liège et Paris.

Afît doctrina liberală cît și cea socialistă, spune autorul, au un punct

de vedere îngust fiindcă reduc totul la o concepție pur materialistă a lucrurilor. Ele se ocupă numai de producție și de consumație. Socialismul nu va putea aduce deproletarizarea mulțimii, pentru că după concepția d-lui Romier, nu e de ajuns să crezi muncitorului o bună stare materială, ci o situație morală și să-l educi să aibă conștiință și demnitate. De cele mai multe ori, economiștii nu s'au ocupat cu seriozitate de familie, artă, morală, religie etc... care sînt în strînsă legătură cu chestiile pur economice.

D. Romier expune un întreg program de educație a națiunii în această direcție. D-sa propune să se învețe copiii cu demnitatea omenească, inițiativa personală, prevederea economică și cultul marilor virtuți de familie, naționale și umanitare.

Autorul conchide cu drept cuvînt că viitorul este în familie și în școală.

Emile Vandervelde, *La psychologie du socialisme*, Ed. Lamartine, Bruxelles.

O nouă lucrare a cunoscutului socialist belgian în care se dau prețioase explicații asupra ultimelor cărți scrise de: Karl Kautsky, N. Boucharine și Henri de Man. Acești trei comentează doctrina lui Karl Marx și o interpretează, căutînd să întunece părțile ei absurde sau să-i lărgească înțelesul adăugînd materialismului marxist un suflu de idealism bergsonian. D. Vandervelde caută să explice cu acest prilej psihologia socialismului.

COMPILATOR

Bibliografie

- I. Simionescu**, *Alte insecte din România*, Buc. Ed. Casa Școalelor, 1928, Prețul 20 lei.
- I. Simionescu**, *Calendarul Gospodarilor pe anul 1929*, Buc. Ed. Cartea Românească, 1929, Prețul 27 lei.
- I. Simionescu**, *De prin țară*, București, Edit. Casa Școalelor, 1928, Prețul 40 lei.
- Ionel Teodoreanu**, *Turnul Milenei*, roman, Buc., Editura Cartea Românească, Prețul 96 lei.
- Jean Bart**, *Schițe marine*, Buc., Edit. Cartea Rom., Prețul 48 lei.
- G. Topirceanu**, *Balade vesele și triste*, Buc., Ed. Cartea Românească. Ediția III, Prețul 42 lei.
- Ion Pillat și Perpessicius**, *Antologia poezilor de azi*, vol. II.
- Cezar Petrescu**, *Omul care și-a găsit umbra*, nuvele, Ed. Cartea Românească, 1928, Prețul 75 lei.
- I. Agîrbiceanu**, *Chipuri și icoane*, Buc., Edit. Casa Școalelor, 1928, Prețul 30 lei.
- Dr. Friedrich Lang**, *M. Eminescu als Dichter und Denker*, Cluj-Klausenburg, Minerva Literarische und Grafische Kunstanstalt A. G., 1928.
- Serafim Ionescu**, *În noaptea de anul nou*, piesă în două acte și *Un mic viteaz*, piesă într'un act, Buc., Ed. Cartea Românească, 1928, Prețul 27 lei.
- Ionel Neamțiu**, *Farmecul Gotic*, roman, Cluj, Tip. „Ardealul”, 1928, Prețul 60 lei.
- Valeriu Bora**, *Cînd purtam eu mine soarele*, poeme fără ingeri, Sibiu, Edit. Tip. „Săteanului”, 1928, Prețul lei 30.
- Iuliu Maior**, *Legea strămoșască*, Blaj, Tip. Seminarului, Prețul 15 lei.
- Emanuil Iliuț**, *Învățămîntul primar și normal-primar în Bucovina*, după *Unire*, Cernăuți, Ed. Glasul Bucovinei, 1928.
- J. Krishnamurti**, *Haide cu mine*, Buc., Ordinul „Stelei”, Prețul 20 lei.
- J. Krishnamurti**, *Cine aduce adevărul?*, Buc. Ord. „Stelei” Prețul 15 lei.
- J. Krishnamurti**, *Viața Scop*, București.
- Ivan Kolaroff**, *La Loi Roumaine pour la Nouvelle Dobroudja*, Sofia Imprimerie Bojinoff, 1928, Prețul 100 levas—16 fr. fr.
- Teodor Tocheff**, *Propriété foncière rurale dans la Dobroudja de Sud*, Sofia, Imprimerie Bojinoff, 1928, Prețul 60 levas—12 fr. fr.

Reviste primite la Redacție

Buletinul Institutului de Literatură pe 1928 ; Fintina Darurilor No. 3 ; Filmul meu No. 25 ; Cimpul No. 1—2 ; Parlamentul No. 1 ; Roma No. 4 ; Ramuri No. 1 ; l'Entente Economique No. 1 ; Natura No. 1 ; Arhiva No. 1 ; Studentul No. 6 ; Ritmul Vremii No. 1 ; Résumé mensuel des Travaux de la Société des Nations No. 12 ; Răsăritul No. 4 ; Plaiuri românești No. 2 ; Democrația No. 12 ; Revista Critică No. 1 ; Contemporanul No. 78—79 ; Opoziția No. 13—18 ; Viața Literară No. 99—102 ; XX Literatură contemporană No. 3—4 ; Făt-Frumos No. 6 ; Vlăstarul No. 2—3 ; Premiera No. 8—13 ; Unu No. 9 ; Viața Medicală No. 1 ; Școala și familia de mine No. 6—7 ; Cimpina No. 11—12 ; Săptămîna literară No. 3 ; Pentru inima copiilor No. 7—10 ; Tara noastră No. 44 ; Țărănismul No. 26—27 ; Revista Tinerimei No. 12 ; Viața agricolă No. 1 ; Prietinelul Poporului No. 11—12 ; Transilvania No. 1 ; Europäische Revue No. 1 ; Căminul No. 11—12 ; Lamura No. 9—12 ; România Militară No. 12 ; Revue Internationale du Travail No. 1 ; Biserica ortodoxă romînă No. 12 ; Înfrățirea romînească No. 6 ; Societatea de mine No. 1—2 ; Mercure de France No. 734—735 ; Noua revistă bisericească No. 12 ; Graiul romînesc No. 12.

Geamul

În tramvai domnește azi, ca peste tot, o atmosferă specială. Este a patra zi de Crăciun și oamenii, porniți pe petrecere, poartă încă hainele cele bune și mutre care pîndesc un prilej de veselie.

Un tînăr blond, prea bine îmbrăcat, intră repede și se așează lîngă un băețandru, pe care-l salută familiar, cu o ridicare neisprăvită a minii spre pălărie, și-l întrebă îndată :

— Ei, mă, ce-ați făcut?

După tonul întrebării înțelegi că nu s'au despărțit de mult și că au luat parte împreună la anumite întîmplări. Băiatul are o mutră ștearsă, pe care n'ai putea-o recunoaște nici după a zecea oară. Răspunde morocănos, privindu=și vîrfurile ghetelor :

— Ce=am făcut? Ia, am umblat și noi împrejurul casei.

Tînărul bine îmbrăcat rămîne tăcut cîtva timp, se uită grav la gașoșii lui mari, care strălucesc ca tăetura proas= pătă a unor bulgări de cocs, își încheie mînușile de piele și, într'un tîrziu, face :

— Hm!

Mai tace puțin, încrețește fruntea, apoi începe să is= torisească cu glas scăzut.

— Mă, cînd am ajuns eu *acolo*, geamul era închis. Zic: este încă vreme... și mă duc, mă...

Istorisirea urmează încet de tot, așa că nu se mai aude nimic. Băiatul ridică din cînd în cînd ochii spre cel ce povestește, dă din cap cu desăvîrșită înțelegere, apoi coboară iar privirile în jos, spre vîrfurile ghetelor.

Aventura trebuie să fie complicată, căci tînărul istorisește fără întrerupere și, dela o vreme, băiatul devine grozav de atent. Privește țintă în ochii tînărului și, impresionat, mișcă și el buzele în joc mut, după tactul povestitorului. Și tînărul vorbește mereu, în șoaptă. După mișcarea buzelor nu poți ghici nimic. Are o gură ciudată, larg tăiată spre urechi, cu buze subțiri, fără formă. Le mișcă uniform, ca pe niște lopățele, și nici o contorsiune a lor nu trădează fizionomia vorbelor. Consoanele și vocalele ies la fel, ca dintr'un instrument.

La o oprire a vagonului izbutesc să mai prind cîteva vorbe:

— Bre, cînd m'am întors, peste jumătate de ceas, geamul era deschis!

Celalt aprobă, dînd din cap și mormăind. Tînărul se îndeasă mai aproape de tovarăș și urmează să-i șoptească aproape la ureche. Lopățelele buzelor se aplică și se depărtează ca jumătățile unui cioc de rață, cu o uniformitate mecanică și exasperantă. Aud, fără veste, neașteptat de tare:

— ...și vin iar, bre... Ce crezi? Geamul era închis!

Acuma trebuie să vie lămurirea. Ce geam era acela? Pentru ce-i tot da tîrcoale din jumătate în jumătate de ceas? Pentru ce pleca iar—fie că geamul era închis, fie că era deschis?...

Zădarnic însă îmi încordez atenția. Nu pot prinde nimic, decît un nou «intermezzo» fără înțeles al lopățelelor. Aplicarea lor afonă urmează neschimbat, liniștit și îndelung, ca un fenomen al veșniciei.

În dreptul grădinii publice tînărul se ridică să plece, își așează cu grijă fularul de mătase și-i spune foarte lămurit celuilalt, care-l privește cu ochii mari, cu gura căscată :

— Mă ! cînd m'am întors a patra oară... geamul era deschis !

Ospăț

Purtînd la subsuoară cîteva bucăți de talpă, vine de-a dreptul la olteanul cu fructe dela răs_pîntie.

— Cum dai cireșele ?

Clientul e mic de tot, dar poate că arată mai mic, decît anii lui. Te cam pune pe gînduri fața lui posomorîtă și sprincenele foarte negre, care se confundă într'o linie amenințătoare, cînd se încruntă puținel. Acuma s'a înțepenit bine lîngă coșurile așezate pe marginea trotoarului.

— Cum dai cireșele ?

— Paisprezece lei chila, răspunde olteanul, un băiat ceva mai răsărit decît clientul.

— Da' perele? mai cercetează băețașul, din principiul că la tîrguială nu trebuie să te arăți prea ahtiat după lucrul pe care vrei să-l cumperi.

Privirile lui și ale negustorului cad îngemănate pe niște pere mici, verzi; pătate cu negru — un fel de pădurețe vag îndulcite.

— Perele? opt lei chila.

Băețașul se apleacă fără grabă asupra unui coș. Tot ce face el, arată că e tare iscusit în meșteșugul cumpăratului. Ia pe alese două cireșe și le mînîncă cu reculegere. Îcnește apoi a nemulțumire, ca să mai poată rupe din preț.

— Și... cum zici că dai cireșele ?

— Paisprezece lei chila, răspunde ferm negustorul.

Băiatul face vreo doi pași spre marginea trotuarului, aruncă o privire întunecată în cofetăria de peste drum, apoi se întoarce și pune, pe tăcute, un leu în mîna olteanului.

— Cireșe!

Capătă un pumnișor de cireșe roșii, pline de suc și pleacă în pas măsurat. Bluza lui de pînză albă-închis, făcută dintr'o cămașă de om mare, îi ajunge până mai jos de genunchi și schimbă raporturile obișnuite dintre părțile trupului. În mers, poalele filfîie ușor și-i bat în tact pe pe goale.

În «căzaca» asta ciudată silueta lui se deslușește în lungul străzii pline de soare, printre trecători. La o gașcă cu covrigi și gogoașe se oprește iar. Întîrzie și acolo vreme potrivită și, cînd pleacă iar, duce în mîna stîngă o nouă achiziție: o gogoasă rîncedă și zaharisită, din care mușcă cu economie... Astfel, socotind că și-a chibzuit el tare bine mîncarea de amiază, se mai uită odată încruntat spre cofetărie și, în pas agale, se depărtează spre capătul străzii.

Cufărul

Plecînd astă-vară din Tîrgu-Neamț, unde petrecusem cîteva săptămîni, gazda mea, doamna Eulalia Popescu, mă roagă să iau și un mic colet pentru mama d-sale, care locuiește în Iași. «Micul colet» era un cufăr de lemn, lung cam de doi metri și larg pe jumătate.

Adouazi dela sosirea mea în Iași am luat o trăsură și am pornit în căutarea mamei doamnei Popescu.

Cucoana s'a bucurat tare de lucrurile trimise de fie-sa și m'a rugat să stau puțin.

— ...până-l deșert, dudue dragă...

La privirea mea nedumerită, mama doamnei Popescu m'a lămurit că ar fi bine să expediez tot eu cufărul gol

la gară, că tot sînt cu trăsura și dumneei sta departe și nici n'are pe cine trimite... «și Laliței îi trebuie și știu că ține mult la el».

L'am adus iar acasă. Cum însă plecam la o vie pentru cîtva timp, l'am dat în grija servitoarei, lăsînd și adresa doamnei Eulalia Popescu pe masă.

Cînd m'am întors, am găsit o scrisoare dela doamna Eulalia Popescu. Aflu că mama d-sale i-a scris că eu m'am obligat să expediez cufărul gol, că d=sa nu l=am primit încă și mă roagă, dacă nu mai am nevoie de el, să i=l trimit, că ea ține mult la «acest cufăr», fiindcă îl are de mult în familie.

Chem numaidecît servitoarea.

— Ce=ai făcut cu cufărul?

— Care cufăr?... A=ha! L=am dus, l=am dus la gară, de=atunci.

— L'ai dus sigur? N'ai pătit nimica cu el?

— N'am pătit nimica, =ce să pătesc?...

L=am răspuns doamnei Popescu că am expedit cufărul de mult și o rog să aibă răbdare că, poate, e o în=țirziere de transport, dar cufărul trebuie să fie pe drum.

Peste cîteva zile primesc un plic mare, galbăn, cu adresa scrisă la mașină. Înăuntru, o foaie albă=cenușie, cu *antet* :

C. F. R.

Direcția VIII Regională. Serviciul M. C.

No. 488 ^a/_m 12 Septembrie 192...

«Avem onoare a vă face cunoscut că un cufer de lemn gol cu adresa Dv. se găsește în stația Cernăuți, dela data de 14 August a. c. Vă rog să achitați taxa de magazionaj cu începere dela acea, dată pînă în ziua ridicării lui și să dispuneți de urgență ridicarea lui.

Șeful serviciului M | C

Indescifrabil».

Va să zică: 1. Cufărul a fost expediat la Tg. Neamț (așa se jura Marița, care acum e plecată la țară, să se mărite, și pe care deci n'o mai pot trage la răspundere). 2. Madam' Eulalia Popescu n'a primit cufărul. 3. În sfârșit, cufărul a ajuns tocmai la Cernăuți. Acestea sînt faptele. Înlanțuirea lor — un mister.

Scriu șefului stației Cernăuți ceiace știu despre merusul afacerii și, pentru mai multă siguranță, dau și adresa lămurită a proprietarei cufărului: Doamna Eulalia Popescu, strada Mare, No. 21, Tg. Neamț (prin Pașcani).

După două săptămîni primesc o scrisoare din Tg. Neamț... Biata madam' Popescu! — mă gîndeam eu, înainte de a deschide — a primit, se vede, cufărul și mă înștiințează și pe mine. Așa mă gîndeam, cu plicul în mîină. Cînd deschid însă scrisoarea, găsesc cu totul altceva: doamna Eulalia Popescu n'a primit nici pînă azi cufărul, — acuma vede ea ce dreptate avea maică=sa cînd îi spusese să nu încredințeze lucrurile, așa, *la întîmplare*... Și mă întrebă, acru, dacă mai este vre=0 speranță, dacă am de gînd să=i restitui «de bună=voe» cufărul.

Neștiindu= mă vinovată, nu=i mai răspund nimic.

La cîteva zile după asta primesc iar un plic mare, albastru, cu adresa scrisă la mașină. Înăuntru o foaie gălbue, cu *antet*:

C. F. R.

Dirrecția XII Regională. Serviciul M. C.

No. 948^a/_m 30 Septembrie 192...

«Avem onoare să vă facem cunoscut că un cufer de lemn gol și uzat cu adresa Dv. se găsește în stația Ibașfalău (Ardeal) dela data de 20 Septembrie a. c. Vă rog să achitați de urgență taxa de magazinaj socotită dela acea dată și să dispuneți ridicarea aceluși cufer.

Șeful serviciului M. C.

Indescifrabil™.

Am cunoscut, în sfârșit, că mîna fatalității s'a abătut asupra mea și am înțeles că ar fi o nebunie să mai lupt. Am lăsat totul în voia soartei și în cîteva zile am uitat de afacerea cu cufărul. Din Tg. Neamț n'am mai primit nimic. Convinsă că am rîvnit la cufărul d-sale, madam' Eulalia Popescu, desgustată, nu mi-a mai scris.

Totuși, eu am mai avut un semn — ca o ultimă salutare — dela cufărul acela de lemn, care purta în scîndurile lui canonul sufletului celui ce-l lucrase, ori cine știe ce blestem.

Afacerea începuse în August. Aproape de Anul Nou — cînd serviciul poștal se face cu o miraculoasă sîrguință — factorul, radîos, îmi înmînează un plic mare, cenușiu, cu adresa scrisă la mașină. Il deschid cu grabă, chiar în ușa sălii. În plic o foaie albăstruie, cu antet:

C. F. R.

Dirrecția XV Regională. Serviciul M. C.

No. 894 ^a/_m 20 Decembre 192...

În stația Orșova se găsește dela data de 27 Octombrie un cufăr gol de lemn uzat pe numele dv. Dacă până la data de 31 Decembre nu veți dispune ridicarea suszisului cufer se va vinde la licitație în aceeași zi. Din venitul vînzării se va acoperi taxa de magazionaj iar pentru diferență veți fi urmărită conform legii.

Șeful serviciului M. C.

Indescifrabil.

La capul scării, factorul — convins că mi-a adus o bucurie — surîde cu multă încredere și așteaptă...

Lucia Mantu

Frontispiciu

Mi-am plăsmuit un suflet din țandări de bolid,
Aerian și aspru, cu nostalgii de vid.
Sori stînși și-au stors cenușa din hăuri să închege
Năpraznicele așchii de mii de ani pribege.
Ecouri adunate din haosul astral
Mai gem și-acum în asprul meu suflet mineral,
Cu fire de-aur smulse solarelor sisteme,
Mai repede ca vremea alunecînd prin vreme.

Fulg de nemărginire în coajă de pămînt;
In inimă port dorul pustiilor senine.
Cînd clipa pămînteană apasă greu pe gînd,
Desfășur albul viscol al stelelor în mine.

Mi-i dat să-mi caut timpul sburînd din eră'n eră
Și să colind, erratic, prin secolii glodoși.
Tot ce-i contrast m'atrage și'n mine ca'ntr'o seră
Cresc brazii naști alături de cactușii buboși.

Am aruncat la hîrburi cîntarul nemuririi
Și ciutura cu gloriî banale de cișmea.
Și cumpănindu=mi visul cu rînjetul satirii,
Făc lumea după chipul și=asemănarea mea.

Sînt cel dintăiu Geneza'n batjocură să=mi ieu.
Eu singur îmi sînt șarpe în paradîsul meu.
Cu inima 'ncelestată în coama unui vers
Imi joc pe Prometeul gonit din univers.
Imi bat în piept țărășuri fățarnice de rugă.
Schimb perlele'n grăunțe și făc din înger slugă.
In balta omenirii scuipe larg și liniștit.
Viața cu trup de aur și solzi de glod mi=i dragă,
Cum drag îmi va fi vîntul ce=mi va deschide, largă,
Poarta prin care întri, pe brînci, în infinit.

Feerie

Imi joacă 'n ochi apusuri sburlite 'n coame roșii
Ca o năvală de oștiri barbare
Cu sulii sîngerate gonind cotropitoare
— Așa cum au văzut cîndva strămoșii...

Arc de triumf din piatră=albastră, cerul
Se 'nalță peste soarele=asfințit...
— Tăcerea nopții, iarna, e rea ca un cuțit
Cînd în văzduh se încleștează gerul
Și stelele sclipirea și=o țîrie=ascuțit...

Arc de triumf am înălțat în mine
Cu creștetul nesărutat de glorii...
Pentru cine?...
Vin noaptea 'n el să doarmă cerșetorii,
Și bufnițele vin ca să se 'nchine...

Cînd suflă'n mine vîntul cel curat
Venit din Alpii cugetării pure,
Sînt în adîncul meu ca o pădure
Din care păsările guralive au zburat...

Și-atunci alung din mine tot ce-i dușman ideii,
Vremelnici idoli și-alte ilustre pocitanii.
Gînd peste gînd încalec să urc să-mi răstorn zeii,
Cum munte peste munte puneau cîndva Titanii...

Prietin cu ghețarii și zările polare,
Cînd am ajuns, pe vîrfuri, stăpin pe visul meu,
— Ca niște torte aprinse în noaptea iernii clare
Apusurile roșii îmi joacă n ochi mereu,
Barbare !...

Spovedanii

Omizile pe soare s'au cățarat șiroae.
Mi-i gîndul ac pe creier și inima 'n eclipsă.
Cu șolduri lucii cerul pe zări se încovoae
Cînd trece iarna albă cu degete de ghips.

În suflet ca 'ntr'o apă cînd am privit, văd strîmb.
Acum marmura vremii s'a isprăvit subt daltă,
Și se distramă 'n aer statuia fără trup...

Cuvîntul vine gîngav subt gînd, și-l spun pe dos
Cum bîjbîe prin ornic minutele mioape.
Vreau sufletul să-mi fie ca versul, de prisos,
Și imnul vieții calme să-l sfîrm în ritmuri șchioape.

Ca vorbe dintr'o limbă pe care n'o mai știu
Imi vin în minte gânduri de altădată, triste,
Se smulge din durată plîns după plîns pustiu
Și'n tactul vid al clipei re'ncearcă să existe.

Imi mint patetic lenea de-a mai simți și=aud
Cum cîntă falș vioara trecutului neroadă—
Să tacă! Bate'n suflet trecutul ca un surd:

Ii svîrl pomana stearpă a versului din coadă!

Al. A. Philippide

E. Spranger și formele vieții

Veacul al XIX-lea, de a cărui sferă de idei cultura timpului nostru este încă în mare măsură dependentă, a fost caracterizat în două feluri cu totul deosebite. S'a spus despre el că ar fi fost epoca de glorie a științelor naturale, a transformismului darwinian, a monismului spencerian, a biologiei rasselor și a naturalismului în literatură. Această vedere este însă tot atât de îndreptățită ca și aceia care afirmă că nimic n'a distins cu mai multă putere secolul precedent, decît primatul istoriei, filosofia dinamică a vieții, sentimentul individualului, romantismul literar și adorația tradițiilor naționale. Decînd Rickert a opus individualizarea istorică generalizării naturaliste, cele două științe au devenit obiectul unui contrast și vederile care recunosc cînd în una, cînd în cealaltă, caracteristica esențială a veacului precedent, par a ne pune în fața unei dificultăți irezolvabile. În realitate, cele două științe și cele două atitudini ale spiritului care stau la baza lor se întrunesc într'un punct și mișcarea de idei a timpului tinde parcă să facă dovada că ceiace mai înainte putea părea contradictoriu se înalță dintr'o ascunsă rădăcină comună și se împreună la creștet într'un întins arc de boltă.

Această sinteză între poziția istorică și naturalistă nu era posibilă în veacul al XVIII-lea, pentru că cea din urmă dintre aceste poziții era la rîndul ei călăuzită de ideea că viața în genere și cea omenească în special sînt în întregime raționabile, că rațiunea științifică poate să le despice și să le stăpînească pînă în ultimul lor moment. O astfel de convingere nu făcea decît să confirme vechiul principiu cartesian că dublînd analiza prin sinteză, devine posibilă o știință universală și definitivă a lumii, al cărei obiect ar fi reconstruirea în inteligență a acestei lumi din elementele ei simple. Iată însă punctul de vedere pe care științele moderne ale naturii s'au văzut nevoite să-l părăsească. Naturaliștii veacului anterior au recunoscut în viață expresia unei apetențe iraționale, în ultima ei adîncime ei au admis

că viața nu poate fi cuprinsă prin rațiune. Și de unde mai înainte era frecventă ambiția de a reface viața prin dezvoltarea principiilor mai simple ale naturii, ale fizicei de pildă, încît groștile păsări mecanice pe care le construia Vaucançon puteau fi considerate ca un adevărat progres în această direcție, această ambiție deveni cu timpul demodată. Forța elementară, apetența irațională, principiul ireductibil care este viața în ultima ei expresie, deveni în metafizica lui Schopenhauer „voința de a trăi“, în etica lui Nietzsche „voința de putere“, în psihanaliza lui Freud și Jung ea deveni acea foame neînfrîntă de plăcere, pofta sălbatecă și obscură care a primit numele de „libido“.

Ajunsă la acest rezultat, poziția naturalistă găsia deschisă înaintea sa calea pe care se putea înfilni cu istorismul. Căci istorismul nu se ocupă de o altă viață decît de una irațională. Irațională este pentru istorism viața în înțelesul că la fiecare moment al ei, ea prezintă însușiri cu totul originale și că generalizarea operată asupra mai multor momente nu se poate face decît cu sacrificiul acestor însușiri. Pentru punctul de vedere neo-naturalist, viața este irațională pentru că nu poate fi înțeleasă din niște principii mai simple, pentru că ea este *nederivabilă*. Pentru punctul de vedere istorist, ea este irațională pentru că nu suportă generalizarea, pentru că este *nesistematizabilă*. A trebuit atunci să apară întrebarea dacă nu cumva caracterul nesistematizabil al vieții decurge totuși din caracterul ei nederivabil. La afirmarea acestei noi vederi a ajuns curînd filosofia. Într'o serie de opere s'a primit în mod explicit sau implicit propoziția că viața nu apare decît în formele originale ale individualității și că această originalitate este garantată de obscura pornire a individualității de a se afirma. Apetența irațională a vieții în genere se specializa astfel în apetența individualităților particulare. Dar, pentru că afirmînd în individualități numai originalitatea, numai caracterul lor rebel față de orice generalizare, o știință a individualității devenia imposibilă, s'a încercat o îndulcire a principiului după care viața este în mod absolut nesistematizabilă, pentru a o interpreta ca parțial sistematizabilă. Rezultatul acestei sinteze dintre naturalism și istorism, care nu reprezintă însă un echilibru perfect, pentru că istorismul a trebuit să renunțe la o parte din intransigența poziției sale, este caracterologia. Caracterologia nu este așa dar știința imposibilă a vieții manifestată în individualități cu totul unice. Ea nu este nici știința vieții psihice gîndită în afară de orice întrupare individuală. Poziția ei este medie, ea nu se menține la particularismul individului, dar nici nu se avîntă până la generalizările extreme, ci elaborează unitățile concrete încă ale „tipurilor“.

Interesant este de observat că în timp ce feluritele științe morale ale veacului trecut ajungeau la tipuri caracterologice, psihologia singură refuza să apuce acest drum. Astfel estetica dîstinsese între tipul „naiv“ și „sentimental“ (Schiller) sau între

„apollinic“ și „dionisiac“ (Nietzsche), istoria artei între „omul gotic“ și „omul renașterii“ (Wölfflin), istoria filosofiei între „positiviști“, „idealiști obiectivi“ și „idealiști ai libertății“ (Dilthey), istoria propriu zisă între epoce „simbolice“ și „tipice“, „individuale“, „subiective“ și „excitabile“ (Lamprecht), etnologia între epoce „totemistice“, „epoce ale zeilor și eroilor“, și „umanitate“ (Wundt), economia politică între economie „individuală“ sau „parasitară“ și economie „domestică“ sau „simbiotică“ (Bücher, Hörnes), etc. Inclinarea de a distinge tipuri caracterologice devenea universală, în timp ce numai psihologia stăruia în vechiul punct de vedere al științelor naturii. Dar pentru că psihologia refuza să aducă serviciile care se puteau aștepta dela ea, alte științe o supliniau în acest oficiu. Așa de pildă când Sombart stabilește tipul caracterologic al „burghezului“, nu-l identifică numai în unitatea modului său de a produce, dar și în însușirile diferențiale ale mentalității sale. Dela acest punct al interiorității, corelațiile se întind apoi asupra tuturor domeniilor vieții. Noțiunea de „tip“ devine astfel cu adevărat operantă, numai când prin ea devine sensibilă înrudirea dintre felurile manifestări ale unui individ, ale unui popor sau ale unei epoce pe diferitele tărîmuri ale culturii. Oricare ar fi domeniul separat în care s'a stabilit mai întâi o distincție tipologică, ea trebuie să devină îndată ca un fel de poartă prin care se poate trece către oricare din domeniile corelative. Astfel distincția tipologică pe care Auguste Comte o stabilește între faza „teologică“, „metafizică“ și „positivistă“ coincide cu distincția dintre societăți militariste, revoluționare, pacifiste și industriale. Pornind în studiul artei primitive dela deosebirea dintre economia parazitară și simbiotică, H. Kühn leagă de ea deosebirea dintre tipul artistic „sensorial“ și „imaginativ“ etc..

Am spus că numai psihologia rămînea în urma tendinței generale a științelor moderne ale spiritului către distincții tipologice. În forma „psihologiei elementelor“, ea păstră încă multă vreme speranța de a putea reface complexitatea unității sufletesti din elementele simple care îi stau la bază. Atitudinea istorică orientată către individual nu o pătrunsese încă în niciun fel, spiritul științelor naturale o domina în întregime. Curînd însă mai multe din dificultățile psihologiei elementelor trebuiau să apară cu limpezime. Se observă astfel mai întâi că în domeniul sufletesc, trecerea dela simplu la complex nu se obține printr'o simplă insumare de elemente, ci printr'un progres, printr'o creație continuă. Această stare de lucruri a fixat-o Wundt cînd a pregănit termenul de „sinteză psihică“. În al doilea rînd îi datorăm lui Dilthey observația că în forma sa elementară, psihologia se găsește într'o păgubitoare opoziție cu istoria, etica, estetica, politica, etc., care deși se ocupă cu realități sufletesti, nu ia în considerație elementele, ci unitatea lor vie și plină de înțeles. Psihologia elementelor nu este de niciun folos juristului și pedagogului,

moralistului și politicului. Opera lor se desfășoară într'o desăvârșită independență față de teoria elementelor psihice. Psihologia nu are însă dreptul de a aspira la conducerea unor cercetări care în definitiv o privesc de aproape? În slîrșit, nu numai că elementele sufletești nu reușesc prin simpla lor însumare să reconstitue unitatea unei realități sufletești mai complexe, dar mai degrabă aceste elemente capătă un înțeles abia prin raportarea lor la unitatea din care fac parte. În același fel părțile unui organism nu dobîndesc un înțeles decît în legătură cu unitatea economiei pe care o deservește. Toate aceste obiecții și le însușește și Spranger, cînd în cartea sa despre „Formele vieții” (Lebensformen, 1921) întreprinde o nouă psihologie și pune bazele unei etice nouă.

Critica adresată vechei psihologii scoate în evidență necesitatea constituirii unei nouă discipline a sufletului care să ia în cercetare pe deoparte complexitatea vieții sufletești, iar pe de altă parte înțelesul ei. În ce privește ultimul punct al acestui program, ne găsim odată cu el în față unei alte tendințe a cugetării moderne și anume a aceleia care propune științei nu numai studiul realității nede, dar și al semnificației ei. Ce semnificație are realitatea este o întrebare pe care veacul al XIX-lea încetase să și-o mai pună. Această știință se mulțumea să constate care sînt procesele care constituiesc oarecum suprafața realității. Realitatea nu are însă numai două dimensiuni, ea posedă și o a treia dimensiune în adîncime, care se întinde în regiunea semnificațiilor. Adeseori a fost deplînsă împrejurarea că știința modernă nu se mai întreabă care este semnificația realității. Pentru că nu-și pune această întrebare, știința modernă a fost învinuită de a sugera sentimentul că realitatea n'are de fapt nici o semnificație și prin urmare de a purta răspunderea unei anumite cauze sufletești a omului de astăzi. Propunîndu-și să unească studiul vieții sufletești complexe cu al semnificațiilor ei, Spranger înțelegea să corecteze insuficiența științei mai vechi nu numai pentru cazul special al psihologiei, dar pentru cauza științei în genere, deoarece semnificația realității se elaborează prin prețuirea ei de către om, dimensiunea adîncă a realității se întinde în sufletul omenească.

Unitatea semnificativă a sufletului o numește Spranger „structură”. Psihologia elementelor vrea el s'o înlocuiască printr'o psihologie structurală. Noțiunea de structură a introdus-o în psihologie Wilhelm Dilthey. Structura este, pentru acest gînditor, conexul sufletesc individual. Structura are un caracter teleologic pentru că fiind animată de tendința de a se realiza pe sine, ea resimte ca valoros sau lipsit de valoare tot ce e capabil s'o solicite sau s'o contrazică. Condus de criteriul acestei prețuiri a realității, individul caută să modifice însușirile mediului exterior sau să intervie în evenimentele lumii, pentru a le adapta structurii sale. Noțiunea de structură este, pe cît se pare, menită să

Înclocuiesc vechea noțiune a instinctului conservării personale, despre care vorbea evoluționismul. Instinctul conservării putea în adevăr să explice stăruința individului în viață, dar nu și stăruința în formele individuale ale vieții. Pentru explicarea vieții considerată din punctul de vedere istoric al manifestării ei în indivizi originali, principiul conservării devenea insuficient. Noțiunea de structură apărea atunci spre a corecta această insuficiență. Spranger a recunoscut reminiscența biologică cuprinsă în noțiunea structurii la Dilthey, deși n'a văzut că biologismul care poate fi identificat aci este acela care se găsește în imediata vecinătate a istorismului, acolo unde viața apare nesistematizabilă pentru că este nederivabilă. Spranger dorește însă să elimine din noțiunea structurii orice urmă de biologism. Structura, observă el, nu prețuește numai după interesele conservării sale. Nu este adevărat că individul resimte ca valoros, numai ceiace îi este profitabil. Contrariul se întâmplă adeseori. În al doilea rând, nu este adevărat că tot ce resimte individul ca valoros, este valoros cu adevărat. În sfârșit, dacă valoros ar fi numai ceiace apare individului ca atare, dacă el ar fi veșnic prizonierul structurii lui, cum ar mai putea el prețui valori emanând dela indivizi sau epoci deosebite prin structură de sine? Această stare de lucruri ar deveni cu desăvârșire inexplicabilă. Ținând samă de toate aceste obiecții, Spranger elaborează noțiunea unei structuri concepută ca un conex sufletească producător de valori obiective. Aceasta este tot una cu a spune că structura este un conex semnificativ, pentru că, după definiția lui Spranger, semnificația este raportarea la o valoare.

Structura sufletească nu produce însă o singură valoare. Semnificația ei nu este unică. Structura sufletească este împletită dintr'o pluralitate de funcțiuni, dintre care fiecare în parte are puțința să introducă aspectele realității în sfera cîte unei alte valori. O carte, de pildă, poate fi înțeleasă ca o operă științifică, drept un obiect frumos sau drept un simplu obiect comerciabil, după cum o raportează la valoarea științifică, estetică sau economică. În toate aceste împrejurări spiritul are cîte o altă atitudine față de lumea dată, o atitudine teoretică, estetică sau economică. Față de procesele care se petrec aici, știința poate la rîndul ei să-și asume două poziții deosebite. Ea poate să studieze sau creațiile transsubiective pe care aceste felurite atitudini ale spiritului le produc, plâsmuirile istorice în știință, artă, economie, etc. cum și normele după care aceste creații se conduc și în acest caz vorbesc despre o știință a spiritului (Geisteswissenschaft). Dar știința poate să studieze numai evenimentele sufletești care rezultă din răsunetul transsubiectivului în subiect și felul în care aceste evenimente sînt conforme sau se abat dela normele obiective ale creației spirituale și atunci vorbim de o psihologie din punctul de vedere al științei spiritului.

Teoria atitudinilor spirituale în fața realității are o mare

însemnătate pentru filosofie. În adevăr pentru o cugetare mai veche ceiace se numește „realitate“, era de fapt numai realitatea considerată din atitudinea teoretică, organizată după singura normă a cunoștinței științifice. Această vedere parțială are acum ocazia să fie corectată. În lumina structurii totale a sufletului, realitatea devine mai bogată, aspectul ei pur teoretic se completează cu unul economic, estetic, social și religios. Dar cu aceasta am denumit și principalele atitudini ale spiritului, principalele forme de viață.

Nu putem să analizăm aici, împreună cu Spranger, toate formele vieții, deși odată cu aceasta întâlnim partea cea mai vie a cărții sale. Un cuvânt poate fi spus însă despre fiecare din ele și despre chipul, bogat în consecințe, în care Spranger ne arată că ele se exclud și în același timp se implică. Atitudinea teoretică, singura despre care o filosofie mai veche socotea că organizează realitatea, consideră lumea sub raportul identității și generalității. Lumea este pentru omul teoretic un complex de esențe identice cu ele însele și un sistem de relații generale de dependență. O psihologie culturală, așa cum Spranger vrea să creeze, va trebui deci să arate cum sufletul omului teoretic exclude tot ce nu cade sub punctul de vedere al normei sale imanente. Iată în adevăr că omul teoretic este anti-economic. Dacă acesta din urmă consideră lumea din punctul de vedere al utilității, teoreticul îi opune un dispreț invincibil. Grecii, primii oameni de tip teoretic, creiază pentru această situație termenul de „banausos“, expresie a repulsiunii pe care teoreticul o resimte față de economic. Teoreticul este și anti-estetic. Dacă esteticul vede în lume o expresie a sufletului, iată o atitudine cum nu se poate mai străină sufletului omului teoretic. Tot din tabăra teoretică a Grecilor ne vine acea semnificativă condamnare platoniciană a artei. Dacă apoi omul religios privește fiecare eveniment al lumii în raport cu înțelesul total al vieții, iată un fel de a vedea care nu trezește niciun răsunset în sufletul omului teoretic, pentru care religia nu este decât o formă întrecută a cunoștinței științifice. Nici atitudinea socială, în dubla ei intenție posibilă de simpatie cu valorile eterogene pe care semenii le întrupează și de dominație asupra lor, de impunere a valorii proprii, nu este mai potrivită individualismului critic al omului teoretic. Abateri dela norma internă a tipului teoretic se întâlnesc însă uneori. Viața științifică ne prezintă în adevăr tipul pragmatistului, al organizatorului științific și al metafizicianului, întreită orientare a teoreticului, către punctul de vedere economic, social-politic și religios.

Operația pe care Spranger o întreprinde pentru delimitarea justei fizionomii a formei teoretice de viață, o continuă el și în ce privește celelalte forme posibile ale vieții. Dar dacă s'ar fi mărginit la această singură operație, Spranger n'ar fi obținut decât niște tipuri omenești în sensul lui Dilthey, descrierea unor

structuri morale unilaterale. Am văzut însă cum combătându-l și întrecându-l pe Dilthey, Spranger propune ideea unei structuri, concepută ca o potență multiplă, capabilă să introducă în realitate suma sensurilor ei posibile. Structurile diltheyane nu resfringeau lumea decît printr'o singură față, structura despre care Spranger vorbește, oglindește realitatea prin toate virtualitățile culturii omenești, numai că printre acestea una singură ocupă primul plan al importanței, restul celorlalte grupându-se în jurul ei în relații de subordonare. Iată în adevăr exemplul omului teoretic, pe care l-am citat și mai sus. O intenție economică se poate recunoaște și în activitatea lui, de vreme ce o tehnică oarecare îl conduce, criteriul unei anumite organizări economice a muncii sale. Punctul de vedere estetic îl sprijină în operația absolut indispensabilă, prin care construcțiile sale abstracte se controlază prin comparația cu concretul viu și plastic. Apoi o intenție dominatoare vizitează și sufletul omului, după cum arată maxima: „a ști înseamnă a putea”. În sfîrșit, intenția religioasă sprijină și ea în subordine atitudinea omului teoretic, după cum dovedește tendința sa de a obține icoana teoretică integrală a lumii, tendință care s'a manifestat cu putere în marile sisteme metafizice ale veacului al XVI-lea și al XVII-lea și în enciclopedismul veacului al XVIII-lea.

Din toate aceste constatări asupra structurii psihice rezultă unele concluzii etice, pe care trebuie să le reținem. Există o fatalitate a structurii. „Cît de deseori, exclamă Spranger, necesitatea economică se ciocnește cu dorințele iubirii, voința de adevăr cu voința de a impune o altă valoare, armonia estetică interioară cu realismul vieții în stat, societate și afaceri! Contrastele acestea nu pot fi înlăturate. Ele există și din ele se aprinde tragismul vieții noastre; căci viața este prin excelență tragică”. O universalitate omenească, în sensul idealului Renașterii, nu întrevede Spranger ca fiind cu puțință, fără primejdia de a răpi vieții omenești centrul și odată cu aceasta raza unei acțiuni eficiente. Dar în această parțialitate fatală a naturii omenești, teoria structurii lasă să se întrevadă posibilitatea de a o remedia prin întregirea cu „maximul compozabil de valori”, așa cum lucrul a fost ilustrat mai sus pentru cazul omului teoretic. Adîncind punctul său de vedere specific, omul găsește o poartă de trecere și de înălțare către idealul omnesc general.

Am arătat mai înainte care este contribuția lui Spranger în problema structurii psihice. Cîteva cuvinte trebuiesc spuse și despre tendințele etice sale. Citirea cărții lui Spranger sugerează impresia că etica trecutului a fost în chip exclusiv etica omului teoretic, aceia care formulînd principii generale și universal-valabile de conduită, propunea un ideal unic. Acest ideal unic rămînea și un ideal inaccesibil, măsurat cu varietatea efectivă și fatală a vieții omenești. Etica pentru care militează acum Spranger mi se pare că încearcă o apropiere de viață. Ridicîndu-se din

condiția relativă a firii omenеști, ea aspiră către generalitatea pe care nu o întrevede în felul paserii care ar pluti deasupra pămîntului, ci cu privirile îndreptate—aș spune—dintr'o „poziție locală”. Etica lui Spranger este o etică a perspectivei.

A fost adeseori deplîns fenomenul specializării energiilor omenеști, rezultat al complexității în creștere a vieții moderne și unanim invinuit de a purta răspunderea unei anumite crize a culturii contemporane. Omul, se spune, a pierdut sentimentul totalității vieții. Sărmană unealtă în slujba unui întreg pe care nu-l înțelege și pe care perfecțiunea mecanică a funcțiunii sale îi cere să nu-l înțeleagă, el rabdă un destin de care nu se poate elibera, nici măcar cugetîndu-l. Spranger poate răspunde la această plîngere cu o mîngiere. Propunînd o etică a specializării, el a arătat că în sufletul omenesc există condițiile capabile de a asigura tocmai pe această cale reintegrarea înțelesului total al vieții. Este o încercare teoretică vrednică de a fi reținută.

Tudor Vianu

Cîntec pentru Lya

In ziua cea'n care ai plecat,
In ziua cea palidă, de iarnă,
Văzduhul a 'nceput, domol, să cearnă
Flori reci, pe-un vis atunci înmormîntat...

Mi=e dorul stîns și trist, ca o livadă
In care Primăvara, cu pași grei
Aduce 'n poala primii ghîoței
Uciși atunci, de ultima zăpadă.

In ceasurile triste și pustii,
Plec fruntea grea în palmele fierbinți,
Și cerc să m'amăgesc, că tot mă minți,
Și cerc să cred, că tot te=aștept să vii.

Am plîns și eu o vreme pentru tine
Cum alții înaintea mea au plîns,
Dar rîsul tău, l=am prins, și ți l=am strîns
Să nu mai plîngă alții după mine.

Cînd ai venit, se'ntunecase=abia
Și tu, pe drum, rîdeai gîndind la mine...
Cînd ai plecat, se'ntunecase bine,
Și gîndul meu plîngea în urma ta...

Am plîns în urma ta... De ce=aș minți?
Am plîns, dar 'nu uita că după ploaie
Și firele de iarbă se îndoie
Plîngînd, dar cresc mai tari a doua zi..

Decînd sînt duși departe ochii tăi
Incet=încet, yedenile pier...
Acelaș soare vād, pe=acelaș cer,
Dar pare că acum îi vād întăi...

Intr'un șirag fantastic de mărgele
Strînsesem visuri... Tu l=ai desfăcut
Și, în noroiul vieții, a căzut
Scînteetoare, ploaia mea de stele...

A. Pogonat

Edmond About și Romînia

În Franța s'a sărbătorit de curînd centenarul nașterii lui Edmond About. Cu un fast oficial mai modest, cu un răsunset în ziaristică și lumea literară mai slab ca cel al lui Taine. E adevărat că activitatea prea dispersată a lui About, scrierile lui eclecticice, extrem de variate, fiindcă ele îmbrățișează aproape toate formele literare moderne, toate disciplinele științelor morale contemporane și din acest motiv în mod fatal relativ ușoare, nu se pot nici pe departe compara cu opera încheșată, aproape unitară, profundă și totuși nu lipsită de amploare, apăsător de massivă, metodică — adesea chiar prea metodică, — c'o puternică influență în știință și literatură, până a crea școală, a colegului său de studii și prietin, Taine. About, cu toată inteligența lui vie și talentul lui real, a fost o nefericită victimă a naturii sale. Deși Alsacian de origine, prin urmare demi-nordic, sufletul lui avea multe din însușirile unui meridional: Cu temperamentul lui aprins, impulsiv, mobil, pasionat, aproape inguvernabil, n'a putut înțelege adevărul mare și simplu al prea cunoscutei maxime, că geniul este mai ales o lungă răbdare, iar gloria muncă continuă pe-un ogor limitat, „omul aplecat ca un școlar asupra unui singur lucru“. Pe About l-a îngrozit axioma lui Montaigne, că „munca“ — cea sistematică, neîntreruptă, limitată — „e un cuptor care petrifică sufletul“. El a urmat pe Balzac, și-a făcut o normă de viață și un crez din următorul dicton balzacian: „destinul nostru e făurit îndeosebi de pasiunile noastre“, sau din cel al lui Domat: „pasiunile sînt legi pe care le urmează chiar judecătorii“.

Totuși a fost un timp cînd About a cunoscut o reală popularitate în Franța. El deschide șirul acelor tineri de elită, inteligenți, muncitori și modești, elevi ai Școlii Normale Superioare, care călcînd în picioare puternica tradiție franceză — și nu din vina lor — nevoind să-și renege crezul politic, individualitatea, ființa lor morală și independența lor intelectuală, n'au furnizat învățămîntu-

lui mediu și superior profesori în serie, anchilozați în vechi formule, mecanizați de monotonia și uniformitatea metodei, fără curaj în gândire și fără inițiativă în carieră; în schimb au dat Franței o pleiadă întreagă de scriitori, istorici, critici și ziariști cu o puternică personalitate.

About a fost șeful faimoasei promoții—liberală, entuziastă, generoasă, și profund umană—din 1848 dela Școala Normală Superioară. Între colegii lui bine înarmați, rivali străluciți, ca Taine, Sarcey, Prévost-Paradol, Weiss, prin inteligența lui suplă, fertilă, prin verva și spiritul lui neseecat, trecea de-un fel de „prinț al tinereții din timpul său”¹. Dimpreună cu aproape toți colegii lui cade și el victimă—li se puneau obstacole sau erau chiar respinși din cauza liberalismului lor la concursul de agregatie—a faimoasei legi Falloux, inspirată de lezuși și sinteză în învățămîntul francez a formidabilei reacțiuni politice și religioase ce a urmat Revoluției dela 1848. Dar chiar reușit la examen, elevul lui Voltaire, cu temperamentul lui veșnic zbuciumat, cu spiritul lui viu, scăpărător, cu trăsăturile lui prea originale, cu neastîmpărul lui nervos în căutarea a noui probleme, ar fi suportat greu oficial constrînsa, modesta, penibila carieră de profesor francez. El a pronunțat cuvintele, devenite celebre în Franța și care au cucerit numeroși adepți: „Învățămîntul te duce la orice, cu condiția să-l părăsești la timp”. Și el l-a părăsit din vreme; sau mai precis nici n'a intrat în învățămînt.

Conform unei vechi tradiții universitare About—ca laureat al secției literare a Școlii Normale—a fost trimis la școala franceză din Atena, pe un ciclu de mai mulți ani, pentru a se specializa în studiile clasice. El a găsit însă, că acest periplu de studii antice e cel mai comod mijloc de-a fugi—pentru totdeauna și cu salvarea formelor—de profesorat. Și spre marea uimire a foștilor lui profesori și a specialiștilor, aduce din Atena și Roma—a stat cîțva timp și acolo—un mic dar serios studiu de arheologie și un mare roman cu subiect și de inspirație orientală, asupra tâlhăriilor grecești. Laureatul elev n'a revoluționat studiile arheologice, dar a revoluționat în schimb concepția romantică a scriitorilor francezi de atunci asupra popoarelor creștine din Orient. Hadji Stavros a fost mult timp popular în Apus, iar About cu romanele lui ușor românești și puțin fanteziste—genul George Sand—însă radical curățite de exagerata, aproape falșă lor sensibilitate, și-a cucerit repede un nume în literatura franceză. About la Atena nu s'a adîncit în trecutul vechiu, în formidabila civilizație ateniană, evocată la fiecare pas de resturi de monumente, cu zelul pasionat, liniștea senină, paciența resemnată, până a uita prezentul, a marului om de știință. Sufiul civilizației antice nu i-a umplut sufletul,

¹ Eugène Spuller, *Figures disparues, portraits contemporains politiques et littéraires* (troisième série), Paris, 1894, p. 139.

nu i-a inspirat o rugăciune pe Acropole. Altceva l-a fermecat pe el aici. About era mai presus de toate om și iubia viața; el a iubit prezentul Orientului mediteranean: cu cerul lui senin, marea albastră, stîncile albite de-o eternă lumină, ritmul febril al vieții neumane din murdarele porturi, amestecul bizar și pitoresc de popoare și costume; cu eroismul lui de-o clipă și lășitatea lui de veacuri, cu fatalism și lene, cu credință veche împetrită în forme rigide și naționalismul conservativ înrudit cu brigandajul. El a privit și studiat viața vie a Orientului, aspectele lui pentru el nouă și ciudate, obiceiurile lui curioase; impresiile culese acolo le-a popularizat prin multiplele și variatele lui scrieri. „Grecia Contemporană“ e un studiu serios, cu observări juste, viu și mai ales ingenios asupra acestei țări; o sursă istorică bogată pentru cunoașterea problemei Orientului de atunci. About a iubit popoarele creștine din Balcani, cu mizeria și nenorocirea lor de veacuri, cu dîrza, miraculoasa lor rezistență conservativă. Cu talentul lui mare de ziarist le-a sprijinit aspirațiile spre libertatea religioasă, le-a susținut visul lor de emancipare politică, cu elanul lui generos și verva lui aprinsă a fost timp de treizeci de ani interpretul doleanțelor, apărătorul intereselor lor în Apus. Turcii, „sclavagiști și poligami“,¹ care n'au dat nimic civilizației, n'au lăsat nimic în istorie, decît doar amintirea imobilității, somnolente politice, imoralismului social codificat în legi, a tiraniei, corupției și singelui, au găsit în About cel mai aprig dușman. La producerea umanului curent, ce tăia brazde tot mai adînci în opinia publică a democrațiilor apusene, de-a creia state nouă, viabile din partea europeană a imperiului musulman, a contribuit în mare măsură și pana neobosită și tăioasă a lui About. Și dacă n'a adus cu el din Grecia volume grele de arheologie și istorie antică, cu multiple referințe și bibliografii, cu savante discuții și critici de text, a adus în schimb impresii artistice, observări profunde, o credință generoasă și fermă în necesitatea istorică imperioasă a emancipării popoarelor creștine din Balcani de sub dominațiunea „arogantă și brutală“ a Turcilor, a unei rase formată din „paraziți înarmați“, separată de restul Europei „prin religia, legile și obiceiurile ei... incorigibilă și imperfectibilă“². Și dacă ideea binefăcătoare, fecundă, lansată de Revoluția Franceză—al căreia elev fidel și zelos a fost toată viața sa About—principiul național, și-a găsit aplicarea integrală—deși destul de tîrziu—și-n sud-estul european, se datorește în parte și lui About. Cu ocazia centenarului nașterii lui e bine să se știe. Căci opera aceasta în favorul milioanelor de neîndreptățiți e mai importantă pentru umanitate, decît cea de erudiție pură.

Și totuși stagiul de studii a lui About pe locurile care au servit ca scenă de desfășurare unei civilizații preocupată numai

¹ Edmond About, *Le Dix-neuvième Siècle, avec une introduction par Joseph Reinach II-ème édition, Paris, 1892, p. 240.*

² *Idem. ibidem, p. 235.*

de realizarea artistică — în multiplele ei forme — a frumosului, a avut o hotărîtoare și adîncă înrîurire asupra scriitorului de mai tîrziu. Și aici sau mai ales aici a cunoscut și pătruns secretul artei: a armoniei în compoziție, a amplexării și îndrăznelii în concepție, a preciziei, clarității, eleganței în frază și expunere, a logicii nuanțate, pline de rezervă, fără dogmatismul exclusivist al misticultului în argumentare, a scepticismului consolator și senin, fără melancolie elegiacă, a pesimismului fără disperări apocaliptice. About a iubit clasicii, umanistii, scriitorii Renașterii, pe Enciclopediști și școala lor. E adevărat că adesea s'a abătut dela concepția lor prea estetică despre lume și viață. Umanitaristul larg și generos a avut momente în viață, cînd a crezut că e o crimă să asculte de glasul maiștrilor, sintetizat prin formula aproape cinică a lui Rivarol: „Rațiunea se compune din adevăruri care trebuie spuse și din adevăruri care trebuie trecute sub tăcere“. Dacă de multeori a întrecut chiar pe Voltaire prin dezvelirea deschisă, dacă nu chiar brutală a ceiace credea el că e adevărul integral, pur, a făcut-o din sinceritate, fiindcă credea, că îndeplinește o faptă bună și servește o cauză dreaptă.

Ne-am oprit anume mai mult la partea vieții lui About petrecută în Grecia, fiind importantă pentru studiul nostru, căci aici a avut prilejul să se inițieze în problema Orientului, să cunoască mediul social, împrejurările istorice, situația politică specifică a popoarelor din Balcani și să se ocupe de ele la momentul oportun — și de noi bineînțeles — cu o inteligență și binevoitoare înțelegere.

În adevăr nu prin opera pur literară alui About vom putea stabili legătura între numele lui și România, urmărită de noi și care formează subiectul studiului de față. About a fost mai ales ziarist. Un ziarist înăscut, de mare talent, cel mai mare ziarist în Franța între 1860-1884. A rămas fidel ziaristicii viața lui întreagă. Dar ziaristica, la fel cu învățămîntul — observă ironic biograful lui¹ — te duce la orice, cu condiția s'o părăsești la timp. About însă n'a părăsit-o. În politica externă a fost — ca și Thiers — un apărător zelos al principiului național. A fost Wickham Steed-ul epocii sale, cu aceeași amplexare în judecarea, cu aceeași complexitate în explicarea cauzelor și-n expunerea desfășurării evenimentelor contemporane; cu aceeași pătrundere ascuțită, justă, aproape vizionară a consecințelor lor în viitor, dar mai subtil, mai nuanțat, mai literat; un polemist, un stilist, un moralist neîntrecut.

About n'a fost totdeauna republican convins, dar a fost totdeauna un adept zelos al principiilor dela 1789. Dacă aceste principii pot fi reduse, complet exprimate, prin formula prea sintetică a lui Edouard Laboulaye: «Libertatea civilă și religioasă, egalitatea persoanelor și a pămînturilor»,² atunci About le-a servit cu cre-

1 Joseph Reinach, *op. cit.*, p. V.

2 E. Laboulaye, *Questions constitutionnelles*, Paris, 1872, p. 5.

dință și elan pasionat viața lui întreagă. El n'a fost un partizan. N'a crezut în adevăruri politice monopolizate cu ură de partide. Era prea artist, prea individualist, prea generos, ca să poată deveni apologistul, fanatic al unui program, al unei ideologii de partid. Dușmanilor lui, care îl acuzau de versatilitate, mobilitate, inconsecvență în atitudinea lui politică, le-ar fi putut răspunde triumfător cu Victor Hugo—față de a cărui rezistență dîră și curaj politic, contra lui Napoleon al III-lea, avea mare admirație—că partidul, căruia el ar dori să aparțină „nu s'a născut încă, el însemnează: *Revoluție, Civilizație*“. Era un conservator inteligent, un liberal generos, un democrat moderat. Cu toată verva lui crudă și vehemența pasionată, era un înțelept, un sceptic, un estetician, ca toate inteligențele de elită. Tineretul republican din timpul imperiului îi boicota piesele de teatru, fiindcă autorul, liberalul aprins din tinerețe, era considerat ca un rățâcit în anticamerele imperiale. Pe About îl speria solitudinea gînditorului. Era mai presus de toate artist, dornic de glorie, înșefat de succes. A acceptat imperiul, ca și mulți elevi ai lui Saint-Simon și foști republicani. A crezut și el mult timp, că sub domnia împăratului visător, a misticului aventuros, care era Napoleon al III-a și care vedea și concepea totul în mare, progresul politic și social, principiile dela 1789, nu se vor ciocni de obstacole prea serioase; dupăcum au crezut odinioară mulți jacobini, că sub Napoleon principalele cuceriri revoluționare vor putea fi salvate. Credința lui About a fost în parte întemeiată și confirmată de evenimente. Pentru el aceste principii erau un fel de idei-forțe, ele au produs o stare sufletească generală aproape cu neputința de schimbat, un marș ascendent și neîntrerupt în domeniul politic și social, indiferent de forma și numirea regimurilor. Cu acest scepticism înțelept și consolator a judecat imperiul al doilea. I-a repugnat adularea josnică. „Sire, nu ești nici tiran, nici D-zeu“, a scris undeva. Frecvența saloanelor literare—ultimele saloane literare—unde se făcea Bonapartism moderat, se practica libera cugetare, ateismul și erau admirați scriitorii din exil. Noul Voltaire, subț cel din urmă regim francez „prea creștin“, prin atacurile lui vehemente contra ultramontanismului, clericalismului¹, pregătește calea unui Clémenceau, Waldeck-Rousseau, Emile Combes, Briand, pentru realizarea marelui reforme: separarea bisericii de stat, laicizarea școalelor, libertatea deplină a conștiinții. Dacă About a fost un mare adversar al ideilor și prejudecăților vechi, n'a fost un intolerant și mai puțin un fanatic. Căderea puterii temporale însă e strins legată și de numele lui.

* * *

Dezastrul militar din 1870, prăbușirea umilitoare a imperiului, excesele Comunei, pierderea Alsaciei și Lorenei și dimpreună cu

¹ Pe lângă multele articole contra clericalismului, About a scris și două studii în acest sens, care au provocat o polemică înverșunată în timpul lor: *La Question romaine* și *Rome contemporaine*.

ele a micii lui case din Schlittenbach, lângă Saverne, i-au deschis larg ochii, l-au silit să părăsească în politică atitudinea rezervată de estetician sceptic de până aci, l-au împins în vîltoarea luptelor politice. S'a atașat fără rezerve republicii. A fost prietinel lui Thiers și interpretul programului lui politic. El a pronunțat cuvintele, devenite un fel de crez pentru republicanii moderați: „Republica va fi conservatoare, sau ea nu va fi“.

Dupăce colaborase la aproape toate ziarurile mari ale timpului în 1872 ia direcția ziarului „*Le Dix-Neuvième Siècle*“. Spiritul lui About domina întregul ziar. Era un ziar de opinie și de luptă. Titlul singur rezumă toată gîndirea, întregul ideal filozofic și literar al lui About. Pușini scriitori au reprezentat cu un succes mai strălucit, cu un talent mai viguros ideile, opiniile, aspirațiile, elanul pentru progres și libertate din veacul trecut, ca About. Cu toată pasiunea lui combativă de-a întări instituțiile republicane, ziarul lui About era totuși mai imparțial, mai obiectiv, mai puțin dogmatic, ca „*La République Française*“ al lui Gambetta, fiindcă era independent, nu servea un partid, ci ideea progresului politic și social și a libertății conștiinței. Pierderea celor două provincii—amicii lui patrii—și a prestigiului Franței în Europa, au făcut din About un mare patriot, un factor important de luptă în tabăra republicană pentru reconstituirea patriei. Faza eroică a istoriei Republicii a III-a e strîns legată—pe lângă numele unui Thiers, Gambetta, Jules Ferry—și de numele lui About. Ziarul lui devine o tribună a politicii liberale și progresiste, a reformelor intelectuale și morale; adversarul reacțiunii monarhiste și clericale și al exceselor demagogice; apărătorul generos al umililor și săracilor, al victimelor vexațiunii birocratice, al persecutaților de marii tirani ai centrului și de micii despoți ai provinciei. About prin activitatea lui ziaristică a dovedit, că publicitatea e cea dintăiu pedeapsă a abuzului de putere și a prostiei. „Acțiunea ziarului asupra oamenilor“—scrisa undeva About—„e imediată, aproape fulgerătoare. Ziarul nu lovește totdeauna just. Dar lovește puternic și repede. E un vechicul pentru gîndire, o armă pentru iubire, ură, sau răzbunare, un fulger în minile omului... Ah! dacă pressa ar fi liberă! Să scrii în fiecare zi. Ai scrie chiar și noaptea; te-ai scula la ora patru dimineața să scrii“. Și ziarul lui About a lovit puternic, repede și just în toate abuzurile. A creat curente politice și a impus reforme sociale. Era o forță redutabilă, teroarea politicianilor. Verva lui About a răsturnat ministere, atacurile lui au înmormîntat parlamente. A fosi numit—și n'a fost numire mai justificată—noul Voltaire sau Warwickul veacului al XIX-a. A fost un precursor, în ziaristică, al lui Clémenceau. A întemeiat și el dinastii, potențați, regi în politică; el însă n'a fost niciodată—spre deosebire de acesta din urmă—nu rege, dictator al politicii, dar nici măcar simplu deputat. Adevărul spus cu pasiune și talent îndispunea prietini și făcea să tremure de frică și ură dușmani. About—ca și Clémenceau—avea calitatea mare și rară—proprie

numai sufletelor de elită, scriitorilor onești și oamenilor politici sinceri, dezinteresați și curajoși—de a-și crea dușmani. Era un tribun al suferințelor mulțimii anonime. Primea zilnic nenumărate plingeri, pe care le despuia cu ardoare și inspirat de-o nouă nedreptate, pe pinza unor realități revoltătoare, broda marile lui articole cu o dialectică strânsă, vii, pline de vervă, imbibate de-un larg umanitarism. Ironia lui amară, atacurile lui necruțătoare au distrus ambiții, au împiedecat ascensiuni nemeritate în ierarhia politică. Interesele lezate, ambițiile jicnite nu odată au făcut front comun contra lui About. Cenzură, procese, pedepse cădeau potop pe ziarul lui. Dar persecuțiile îi dădeau aureola martiriului, autoritatea lui creștea, influența și popularitatea lui ciștigau. Au fost momente când toată Franța politică era dresată contra lui. El însă continua curajos lupta cu un mănunchiu ales de prietini, scriitori, critici, essayiști, ziarști grupați în jurul lui. About își alegea cu scrupulozitate colaboratorii; toți purtau un nume și aveau o conștiință. Ziarul lui era cîrma vieții politice franceze. Era cetit de toți care aveau un cuvînt și o răspundere în viața publică. Și dacă democrația republicană franceză a triumfat, dacă „ordinea morală” adecă monarhismul teocrat—a fost învins în anii critici 1873 și 1877 se datorește în parte și lui About. Poate scriitorul generos în lupta neîntreruptă pentru progresul rațiunii și emanciparea spiritelor de prejudecăți obscurantiste, de fanatism religios, politic, social, național, a mers uneori prea departe. Luptînd pentru libertate și toleranță în focul luptei a trecut de multe-ori dincolo de țintă, fiind însuși intolerant față de adversari. Dar la cea dintău ocazie își recunoștea greșala.

Cert, la creierea renumelui lui de mare ziarist a contribuit și activitatea lui literară. Căci romanele, scrisorile, schițele, essayurile, studiile lui critice erau cetite, apreciate și chiar traduse în mai multe limbi. Piesele lui de teatru au fost jucate. Studiile lui politice, economice, sociale erau apreciate chiar de specialiști. Azi opera pur literară a lui nu se mai cetește, e aproape uitată. Și totuși numele lui—cu ocazia centenarului nașterii—a fost amintit și sărbătorit lingă cel al lui Taine. Pe platoul alsacian, lingă Saverne, o statuie în bronz—ridicată în acest an—îi va eterniza memoria. Franța a uitat scriitorul, dar n'a uitat patriotul, care a luptat pentru reintegrarea celor două provincii, pe autorul „Alsaciei”, pe acela care a suportat temniță germană, fiindcă a strigat Europei caracterul francez al celor două provincii, pe marele ziarist, care a luptat pentru libertate, progres, lumină. Tot astfel Academia Franceză îl chemase în sînul ei nu ca scriitor, ca ziarist liberal și anticlerical, ci ca simbolul rezistenței franceze în Alsacia subjugată.

* * *

About, în lunga lui carieră ziaristică, s'a ocupat în mai multe rînduri de problema romînească. Napoleon al III-a făcuse din prin-

cipiul național axa centrală în jurul căreia trebuia să rotească politica nouă europeană și About era unul dintre interpreții acestui vast și umanitar program politic, sub presiunea căruia trăește și azi—sau mai ales azi—Europa. About a sprijinit în parte politica lui Napoleon al III-a, fiindcă a descoperit în ea—subt raportul exterior—continuarea fidelă a politicii revoluționare și în parte chiar napoleoniene, fiindcă Napoleon a scris marele adevăr: „Guvernul, care va desfășura, cel dintăiu, drapelul naționalităților și se va erija în apărătorul lui, va domina Europa¹”. Dușmanii lui Napoleon al III-a considerau politica lui externă de : aberație, utopism, romantism, misticism sau chiar nebulie. Împăratul le răspundea însă: „Sint nebunii politice, care sint glorioase²”. About ar fi preferat formula: sint nebunii politice care trebuie făcute, fiindcă ele însemnează: morală, virtute, justiție, umanitarism, dreptul imprescriptibil al popoarelor de-a dispune de soarta lor.

About avea aceeași concepție asupra naționalității ca și Renan³. În dorința lui de-a vedea principiul național realizat pretutindeni, a sprijinit și efortul poporului român de a-și realiza unitatea etnică.

Nu avem pretenția de-a fi epuizat în studiul de față întreg subiectul, de-a fi citit absolut tot ce-a scris About în legătură cu problema românească. Trebuia să fi răsfoit cu o scrupuloasă minuțiozitate toate ziarurile—și ele sint numeroase—la care colaborase; să săvirșim o muncă meticuloasă și de lungă durată. Ne vom opri prin urmare la două momente numai—natural pentru noi cele mai importante—din activitatea lui de ziarist și scriitor, cînd s'a ocupat mai pe larg de țara noastră.

Ziarul lui About în timpul războiului din 1877-78 publică o serie de articole elogioase despre armata romînă. Corespondentul lui din Romînia în mai multe articole alunecă aprecieri pline de elogii asupra efortului militar al Romîniei, asupra conducătorilor ei politici și militari. Polemizează cu ziarurile franceze rusefile, care voiau să diminueze rolul armatei romîne în învingerea Turcilor. Răsfoirea ziarului „Le Dix-Neuvième Siècle”—al căruia director și animator era About—ar recompensa bogat istoricul român, care ar aborda subiectul: felul cum s'a repercutat războiul nostru de independență în opinia franceză. E o sursă bogată de aprecieri, caracterizări și informații asupra Romîniei, asupra efortului ei politic și militar, la fel cu studiile corespondenților de războiu din Romînia și Bulgaria: Kohn-Abrest⁴ și Dick de Lonlay⁵.

1 René Johannet, *Le Principe des Nationalités*, Paris, 1923, p. 166.

2 Idem, *ibidem*.

3 Ernest Renan, *Qu'est-ce qu'une Nation?*, II-ème éd., Paris, 1882.

4 Fr. Kohn-Abrest, *Guerre d'Orient—Campagne de 1877—Zig-Zags en Bulgarie*, préface de Jules Claretie, Paris, 1879.

5 Dick de Lonlay, *En Bulgarie 1877-78*, Paris, 1883.

Rămînînd însă în cadrele stricte ale subiectului nostru ne vom ocupa numai de articolele de politică externă ale lui About, în care discută problema romînească și îndeosebi de acelea, care tratează chestiunea cea mai arzătoare a politicii romînești, chestiunea Basarabiei. În 8 April 1878 într'un mare articol „Le Réveil de l'Europe” scrie: „Romînia, pe lîngă toate serviciile pe care le-a adus în acest războiu și deși are în fruntea ei ca prinț un Hohenzollern, e tratată cu o lipsă de jenă nemai auzită; i se răpește Basarabia, i se dau în schimb mlaștinele Dobrogei și se uzează față de ea de dreptul de-a fi traversată cu forța de armatele ruse; în plus e amenințată, că dacă cumva își va exprima prima nemulțumirea va fi pur și simplu anexată la Rusia”. Sau continuînd același articol scrie: „Romîni au fost eroici; au servit pe generalul-șef al armatelor ruse în momentul cel mai critic; ei au salvat poate partida! Și ca preț al acestui frumos zel li se sfîșie țara și sînt subjugăți; sînt transformați în cantonierii căii de triumf și dacă bravii lor soldați se revoltă contra unei astfel de pretenții, Prințul Gortschakoff amenință că îi va dezarma”.

Țarul—scria About—declarăse la începutul ostilităților, că Rusia învingătoare va uimi lumea întregă prin atitudinea ei moderată. Ori tratatul de San-Stefano—pe lîngă toată măiestria formulilor lui diplomatice de-o seducătoare abilitate—impune Sud-Estului european, dacă nu o dominațiune, în orice caz un protectorat rus efectiv. Și îndeosebi spolierea Romîniei de cele trei județe din Răsărit îi inspiră lui About constatarea următoare de-o amară ironie: „În civilizația noastră în același timp foarte savantă și foarte rudimentară, Europa se aseamănă încă puțin cu acele bazine de piscicultură, în care peștii mici servesc ca hrană celor mari. Este—prin urmare—natural, ca statele mici să-și pună mereu întrebarea: cînd vor fi mîncate?”.

About face un apel disperat la popoarele Europei, ca să nu lase Sud-Estul european pradă „puterii monstre”, „sfinxului cu ghiare lungi”. Țarul a anunțat emanciparea creștinilor din Orient. Ori nici un popor creștin n'a fost emancipat. „Nici un om, creștin sau musulman nu-și mai aparține în acest domeniu care debordează în Asia și cuprinde inclusiv și pe Armeni: tot pentru țar!” „Poate Rusia”—continuă el—„se va plînge de ingratitudea popoarelor, ea care a răsplătit așa de bine serviciile bieților Romîni!”. Protestează cu o viguroasă energie contra răpirii Basarabiei și a instalării dominațiunii ruse la Gurile Dunării. Europa unită trebuie să se drezeze hotărîtă în fața ipocriziei nouilor falși cruciați—care sub pretextul „ușor ironic al autonomiei”, al emancipării creștinilor și fraților de sînge—distrug vechiul și uzatul regim asiatic al Turcilor pentru a împinge noul asiaticism al țarilor până în inima Europei. „Voi”—scrie About adresîndu-se Rușilor—„stăpîniți cel mai vast domeniu al globului și țările voastre—grație războaielor și diplomației—se întind mereu în fiecare zi. Nu știm cum ați putea fi împiedecați să cîștigați teren în Extremul-Orient, unde

„forțați deja marile ziduri ale Chinei; nu se poate însă tolera ca „stăpînind jumătate din Europa, să năvăliți și în cealaltă jumătate a ei. „Cu atît mai puțin putem tolera acest lucru, fiindcă poporul vos- „tru—luat în massă—este încă destul de barbar și fiindcă regimul „vostru despotic e cu o sută de ani mai înapoiat, decît toate ce- „lelalte. Prin anexarea mai mult sau mai puțin deghizată a unei pe- „ninsuli, în care ați intrat ca liberatori, clătinați din temelii echilibrul „european și ne reduceți—pe noi celelalte popoare—la rangul de „puteri în aer“. Rîde de pretinsa eliberare a creștinilor din Balcani, care—după el—vor urma în curînd soarta Poloniei.

Napoleon I a scris undeva, că Europa într'o sută de ani va fi sau căzăcească sau democrată. Ea n'a devenit căzăcească. Pentru ca necunoscuta ecuației destinului uman din era contemporană să nu echivaleze cu triumful despotismului muscălesc, ci cu egalitatea și libertatea indivizilor și a națiunilor, cu dreptul popoarelor, About a luptat viața întreagă. A susținut și Romînia și dreptul ei la o viață liberă; a popularizat în Apus drepturile ei asupra Basarabiei și Gurilor Dunării.

Și fiindcă e vorba de Basarabia, amintim, că About a mai atins o dată problema ei și anume în impresiile lui de călătorie din 1883—cînd vizitase și Romînia—și care apăruse în anul următor sub titlul „De Pontoise à Stamboul“. Iată ce spune în legătură cu hotărîrile congresului din Berlin: „Romînilor li s'a dat „Dobrogea, dar li s'a luat Basarabia; Dobrogea face cît Basarabia; „poate chiar s'ar vinde mai scump într'un birou de notariat, dar „patriotismul calculează el oare la fel? Cînd nouă tratatul de „Francfurt ne-a smuls Alsacia și Lorena, puteam oare să fim con- „solați, dacă ni s'ar fi acordat în schimb Belgia?“

About era Alsacian. Pentru atașamentul lui la Alsacia a suferit temnița germană și la un moment dat cazul lui mișcase întreaga presă europeană; About devenise figura cea mai populară. Judelui instructor neamț, care îi lua interogatoriul About îi răspundea: „Scrie, Domnule repede, că sînt dușmanul ireductibil al d-voastră“. La un moment dat se credea că viața lui e în pericol. Protestele unanime ale presei europene îl salvase. Și About compară Basarabia romînească—și cine era mai competent ca el—cu Alsacia franceză. Amîndouă provinciile au căzut jertfă politicii imperialiste; cea dintăiu panrusismului, cea din urmă pangermanismului. Nu știu dacă vre'un scriitor al timpului a făcut această reflecție, s'a folosit de-o comparație la fel. Ea e justă și pentru noi extrem de utilă. Cu autoritatea lui mare de ziarist, a dezvelit Europei nedreptatea făcută Romîniei în 1878.

M'am gîndit la strîngerea într'un mănunchiu a opiniilor marilor scriitori din Apus favorabile nouă asupra Basarabiei, în momentul anexării ei la Rusia. Cert ele sînt extrem de rare, dar sînt. Ungurii într'un caz analog le-ar fi adunat cu pasiune și repede; cu un citat ca cel al lui About ar fi umplut Europa. Basarabia și azi este încă „rana devorantă“ a politicii noastre. Cicatrizarea ei

o împiedecă vecinii interesați din Răsărit. Ea se deschide și singerează după placul lor. Am făcut noi totul ca ea să fie închisă, pe veci vindecată? Am prezentat noi toate dovezile, am citat toți martorii în fața tribunalului opiniei europene, ca să-l convingem de dreptatea cauzei noastre? Cu prilejul centenarului nașterii lui About am reînnoit importanța lui mărturie în procesul romîno-rus în legătură cu problema Basarabiei.

* * *

About a fost în România în Octombrie 1883. În anul acela o societate belgiană fondează—pe linia Orient-Express-ului—compania internațională a „wagons-lits-urilor“. Noul și confortabilul mijloc de comunicație părea o mare cucerire a tehnicii timpului. Ce învechită ne pare azi! Evenimentul a fost inaugurat cu un mare fast. Cei dintăiu călători în dormitoarele rulante elegant echipate au fost oaspeții invitați ai societății belgiene. Afacerea trebuia lansată cu succes și cu o mare publicitate. Au fost invitați marii ziaristi ai Apusului la această călătorie de plăcere și natural printre ei și About. În anul următor au și apărut impresiile lui din „călătoria miraculoasă“¹. E cea din urmă operă a lui, căci la începutul anului 1885 moare.

Călătoria a durat treisprezece zile și în România abia douăzeci și patru de ore. „În această Franță a Orientului“—scrie About—„care se numește România, am luat parte la inaugurarea „unui palat de vară în Carpați, am luat ceaiul cu un rege și cu „o regină și s'a dat în onoarea noastră un banchet somptuos la „Rignon-ul Bucureștilor“². „Am băut în România un foarte bun „vin alb, fabricat și semnat de d. I. C. Brătianu, președintele Consiliului de miniștri și în adevăr demn de-a purta numele unei „Excelențe“³. La București călătorul nostru s'a oprit foarte puțin, timpul cît a durat doar banchetul. Motivele ni le dă singur: „Avînd în vedere că orașul București e prea nou, prea civilizată, prea se aseamănă cu Parisul sau Bruxelles pentru a reține, timp de-o zi, pe niște călători grăbiți ca noi, Compania organizează pe ziua de Duminică o excursie la țară patru ore departe de Capitală“⁴. Merg la Sinaia la inaugurarea palatului regal din 7 Octombrie, unde sînt oaspeții regelui Carol.

Privind țara noastră din goana trenului, peisagele variate care defilează îi storc reflecții asupra trecutului și viitorului ei, asupra solului cu bogățiile lui, asupra obiceiurilor, credinții, structurii noastre politice, economice și sociale. Sînt impresii vii, observări inteligente, caracterizări juste, judecăți profunde. Cert, nu e icoana absolut reală a țării noastre, un portret, o copie după natură, ci mai mult

1 E. About, *De Pontoise à Stamboul, Paris, 1884, p. 51.*

2 Idem, ibidem, p. 2.

3 Idem, ibidem, p. 9.

4 Idem, ibidem, p. 27.

imaginea ei—și destul de fidelă—reflectată pe retina ochilor sufletești ai unui mare ziarist, scriitor, moralist din Apus. Ne judecă puțin cu mentalitatea occidentalului, vede poporul românesc prin luneta spiritului francez. Michelet scria: „Din ce e făcută istoria, dacă nu din mine? Prin ce s'ar reface și povesti istoria, dacă nu prin mine?”¹. About era prea francez, prea personal ca să nu împletiască descrierea realității pe firele individualității sale. E neajunsul tuturor impresiilor de călătorie, dar și farmecul și forța lor. Ele sînt vrînd nevrînd studii comparate. Realități, idei, observări, judecăți raportate la altele mai vechi, să nu zic fixe. Și oare totul nu e relativ? Au atunci aceste impresii de călătorie o valoare istorică; pot fi ele utilizate ca izvoare de istorici? Ca izvoare auxiliare da, în nici un caz—afară doar de excepții foarte rare—ca documente de mîna întâia. Ele trebuiesc confruntate cu documentele timpului și utilizate cu multă prudență și cu mai multă rezervă. De obicei sînt copii după altele mai vechi. Cifrele aproape totdeauna nu sînt exacte. Autorul judecă oamenii și lucrurile cu idei preconcepute. Ele sînt adesea superficiale. Cu toate acestea unele—depinde de inteligența și spiritul de pătrundere al autorului—sînt adevărate studii de istorie comparată a instituțiilor. Scot în relief caracterul comun al acestor instituții, al mecanismului politic și social din țara autorului și cea descrisă, evidențiază contrastele lor, remarcă obiceiurile specifice, apropierea sau deosebirea dintre spiritul public în cele două țări. Impresiile de călătorie au servit și servesc încă des ca mijloc de informație străinătății asupra țării respective.

Am tradus în întregime impresiile lui About din România, întregindu-le cu explicațiile critice necesare. O importantă instituție de cultură dela noi a hotărît colecționarea și reeditarea critică în original sau traducere a impresiilor călătorilor străini dela noi. Nu avem pretenția să dăm modelul genului, ci o simplă contribuție.

Cum însă călătorul nostru abia s'a oprit o singură zi în țara noastră, se pune în mod logic întrebarea, dacă notele lui—pe lângă toată inteligența vie a autorului—prezintă în adevăr vre'o valoare? Răspunsul nostru e afirmativ. About a stat ani de zile în Grecia. Deși în peninsula balcanică „sînt zece rase”—după cum scria el—„juxtapuse, suprapuse, amalgamate—la întîmplare—prin invazii; se urăsc aproape toate și fiecare se consideră superioară celeilalte”², totuși situația geografică, mediul social, circumstanțele istorice aproape comune, le-au impregnat un spirit public, multe ocupații, trăsături sufletești, credințe și obiceiuri asemănătoare,

¹ Citat după Daniel Halévy, Jules Michelet, colecția «Les Romantiques», Paris, 1928, p. 106.

² E. About, op. cit. cu prefață de J. Reinach, p. 241.

dacă nu chiar identice¹. Ca ziarist s'a ocupat ani de-arîndul de chestiunea Orientului și-n cadrul ei problema romînească nu era cea mai neînsemnată. În sfîrșit—după propria lui mărturie avea la Paris prietini romîni, care fără îndoială îl informau asupra țării lor. Și acum să vedem aspectul Romîniei din toamna anului 1883. așa cum l-a văzut și descris About.

Cetînd rîndurile lui About, asistăm parcă la rularea unei părți din filmul Romîniei pitorești dela București la Sinaia: cîmpii, păduri, dealuri, șerpuitoarea vale a Prahovei, de-asupra lor în zări regeasca coroană a Carpaților, iar la poalele lor romantica, sălbateca împrejurime a castelului Peleş. Tabloul Carpaților comparat cu cel al lanțurilor de munți ai Apusului, ni se prezintă sugestiv real, ingenios; demn de-a figura pe paginile unui manual de geografie intuitivă.

About remarcă nesecata fertilitate a cîmpiei romînești, care totuși din cauza unui climat prea continental, secetelor dese, administrației detestabile a regimului pădurilor, devine adesea nu o sursă de bogăție, ci de mizerie generală. O secetă—ca cea din 1883—înfometează țărănimea, care pentru el se confundă cu întreaga țară. About distinge caracterul pur agrar al Romîniei, azi am zice „eminamente agricol“. Chestiunea agrară—după el—departe de-a fi fost definitiv rezolvită, rămînea deschisă și apăsa mereu, cu o gravitate tragică, asupra progresului economic și social al țării. O compară cu cea din Roma de pe timpul Grachilor. Sîntem de acord cu el, cu rezerva totuși că Romîniei îi lipsiau Grachii. About nu era partizan al exproprierii. Adept în economia politică al unui liberalism economic absolut, incorigibil, convins că în materie de proprietate codul napoleonian cuprinde ultima și suprema înțelepciune, a combătut intervenționismul, socialismul de stat, exproprieria. Elevul marei Revoluții uitase un punct din „Declarația Drepturilor Omului“; uitase că la întărirea—să nu zic originea—proprietății mijlocii și mici în Franța—forța de stabilitate politică și socială a ei în toată era contemporană—stă un act revoluționar. Uitase că chiar Habsburgii și Romanovii, pentru a-și putea prelungi regimul despotice au fost siliți să exproprieze pămînt în favorul țărănilor. About crede, că statul romîn—dacă se va simți din nou nevoia—va expropria o nouă cantitate din pămîntul lui în favorul țărănilor. Din pămîntul lui, nu din al marilor proprietari; deși văzuse că în structura economică a Romîniei există o mare prăpastie; lipsea puntea de trecere, elementul de nivelare între regimul imenselor latifundii și neagra mizerie dela sate; deși remarcase singur enormitatea acestor latifundii „*traversînd timp de cel puțin o oră moșile unui vechiu prietin*“² ale lui George Bi-

¹ Problema aceasta a fost tratată de curînd într'un studiu relativ sumar dar inteligent, simpatic de, *Jacques Ancel, Peuples et Nations des Balkans, „Collection Armand Colin“, Paris, 1926.*

² E. About, *De Pontoise à Stamboul*, p. 30.

bescu. Dacă informațiile lui sînt exacte, e mult, prea mult chiar. N'avea About impresia, că nu mai călătorește în apropiatul Orient european, ci în inima Orientului aziatic cu prinți izolați, luxoși, le-neși, tiranici; cu formidabile bogății și proprietăți; cu zeci de mii de sclavi zdrențăroși, seci și revoltător de supuși?

Dacă About satisface în parte prin liberalismul lui economic pe apoloștii dela noi ai regimului latifundiar, umanitarismul lui generos îi inspiră rînduri de-o duiosă milă și compătimire cînd descrie munca grea, traiul mizerabil al țaranului român și pe care le-ar fi semnat fără rezerve—cu toată nuanța lor de opinii, deosebirea lor mare de vederi în alte domenii ale vieții noastre publice—un Kogălniceanu, Eminescu, Radu Rosetti, Gh. Panu, Dobrogeanu-Gherea, un Constantin Stere. Care din acești scriitori n'ar fi semnat—dacă nu afirmația lui About că țaranul român are destul pămînt—dar în orice caz cuvintele că pe lîngă pămînt are nevoie mai ales de-un mic capital, de-un credit agricol—deși About nu-l numește—rămas un deziderat, dar și un comod mijloc de propagandă politică la sate, până azi, singurul care i-ar permite „să-și cumpere material de exploatare, vite, sămînțe și chiar pînea necesară familiei“¹; să nu fie silit ca în ani grei să împrumute la boer în condițiuni extrem de oneroase și grozav de neumane, angajîndu-și „singura avere ce-i mai rămîne : munca brațelor“²; să dispară pata neagră din istoria socială contemporană romînă, noua muncă silnică deghizată, înspăimîntătoarele „învoeli“, teribila, degradanta „neoiobăgie“, perpetua amenințare ca „țaranul emancipat să devină din nou șerb, ca pe timpul domnilor fanarioți“³. Din rîndurile lui About transpiră nu altă credința în nepriceperea claselor conducătoare romîne de-a adînci și desăvîrși umana reformă agrară a lui Cuza-Kogălniceanu, ci mai mult impresia, poate chiar convingerea, că reforma domnului luminat a fost intenționat rău aplicată, sabotată, prin refuzul de-a o finanța suficient, rațional și la timp. Oare istoria nu se repetă? În istoria micii proprietăți rurale dela noi dictonul latin: „Analogia șchiopătează“ n'a fost oare dezmințit de atîtea-ori și chiar de curînd?

About atrage atenția potențailor romîni asupra consecințelor grave și inevitabile ce vor rezulta din acest regim neuman. „Cei care jupuesc în felul acesta“—continuă el—„mizeria deaproapelui se expun la represalii“⁴. În sfîrșit într'o formulă prea lapidară, extrem de sintetică, dar și sugestivă și justă,—care ne descoperă profunda lui înțelegere psihologică a substratului sufletesc al țărânimii romîne de pe cei doi versanți ai Carpaților și care poate servi cu succes ca chee de dezlegare a enigmei istorice : îndelunga răbdare, umila tăcere a țaranului și neașteptata, brusca, teribila lui

1 Idem, ibidem p. 32.

2 Ibidem.

3 Ibidem.

E. About, op. cit. p. 32.

răzbunare—iată ce spune: „*Romînul e prea blind, ca să înceapă o revoltă în mare, dar cite odată e destul de disperat ca s'o practice în mic*“¹. Elevului Revoluției-Franceze—contemplînd starea de plîns a țărănimii romîne—într'o pătrunzătoare și profetică viziune îi apare apropiata revoltă a sclavilor, el întrezărește sîngerosul, tragicul, apocalipticul an 1907. Dar și About se înșelase: căci de data aceasta țărănimea a făcut o excepție la regulă și a practicat revolta în dimensiuni înspăimîntător de mari.

About, autor de studii economice și sociale² nu lipsite de valoare, descopere una din cauzele stării deplorabile a claselor de jos din Romînia, în multele sărbători impuse de biserica ortodoxă. După el numărul total al acestora s'ar ridica la aproape o jumătate de an, cînd munca stagnează complet; țara întregă e confundată într'un nihilism, într'o nirvană economică. Fericită țară! Cert autorul nostru exagerează. Clerul incult—după el—nu se bucură de nici o considerație socială. Activitatea lui se reduce la un formalism de cult mecanic, vid, lucrativ; masele sînt superstițioase, iar populația urbană indiferentă în chestiuni religioase, deși respectă, practică chiar—dar nu fără un scepticism ironic—unele obiceiuri de cult. Să nu uităm, că About era un mare anticlerical. A fost numit: „mîncător de preoți“. Lui îi aparține paternitatea formulei alarmante—care a zguduît Franța republicană și-o mișcă neliniștitor și azi:—„Clericalismul, iată dușmanul!“; atribuită de mulți—pe nedrept—lui Gambetta și care în realitate nu e altceva, decît o nuanță a formulei lansate odinioară de magistrul lui, Voltaire.

Dar About n'a venit în Romînia să facă o anchetă socială și mai puțin una religioasă. Probabil numai lunga călătorie pe latifundiile prințului Bibescu, i-a evocat—ca unui Hamlet modern—umbrele uscate de foamete, mizerie, muncă grea; scheletele sumbre ale miilor de servi, care le muncesc; dupăcum unui umanitar sensibil contemplarea piramidelor nu-i deșteaptă ideea forței eterne, ci mila față de chinurile, sudorile, munca silnică a robilor, prin care acestea au fost clădite. Dispăreți deci „suflete moarte“, fantome triste și nu tulburați noua, fermecătoarea Potemkiniadă! Dacă Lamennais ar fi trăit și-ar fi străbătut—dimpreună cu About—cîmpiile romînești în elegantul vagon, le-ar fi strigat: „Tăcere săracilor!“ Ziariștii străini n'au venit să descopere un servaj întîrziat, ci regatul romîn tînăr, victorios.

* * *

Economistul About—privind terenurile petrolifere—prevestește un mare viitor petrolului romîn în economia Europei. Crede că

¹ Idem, ibidem p. 33.

² Cele mai importante sînt, *Le Progrès* cu partea lui complementară, *A, B, C, du travailleur*.

derivatele lui cu timpul vor putea înlocui cu succes cărbunele englez. Din nefericire prevederile lui au fost realizate într'o măsură prea mică; dupăcum nu s'a realizat o altă prevedere a lui—în vederea intensificării mijloacelor de comunicație și exploatării comerciale—canalizarea și navigabilitatea riurilor.

Călătorul nostru exagerează simpatia lui pentru „Franța Orientului”¹, când compară Sinaia cu cele dintăiu stațiuni climatice sau balneare din țara lui. Palatele chiar pompoase, elegante și moderne nu pot înlocui o veche civilizație. Formele nu însemnează fond, nici fațada conținut. De altfel apărătorul liberalismului economic absolut, prin descoperirea arbitrarului, influenței politice în afaceri comerciale pure, particulare, e silit să numească România „o lume ciudată”²; un amalgam bizar de vestigii fanariote și de civilizație apuseană, greu de descris și mai greu de înțeles. Face un efort binevoitor să pătrundă enigma: contrastul izbitor între formele occidentale ale instituțiilor românești și fondul lor oriental. Vrea să invoce toate circumstanțele atenuante, când rostește o judecată asupra României. Crede că povara unui trecut nu prea îndepărtat apasă greu asupra prezentului ei. Regimul fanariot măstru-acrobat al umilirii rușinoase, lașității josnice, supleții mincinoase, venalității insidioase față de cei de sus; al tiraniei nemiloase, exploatării neumane față de cei de jos, a lăsat urme adânci—aproape cu neputință de șters—în spiritul și viața publică românească. Numește România „țară bogată și ciudată” sau „o lume aparte”³. Deși foarte apropiată de Bizanț și poartă încă destul de pronunțat pecetea moravurilor lui, totuși clasa cultă a ei—nu putem crede însă cu About că chiar și mica burghezime a Bucureștilor—vorbește excelent limba literară franceză. Oaspele nostru e prea indulgent, când compară jargonul francez bucureștean—unic în felul lui—cu limba lui Voltaire, cu stilul lui Flaubert, Renan, Taine Barrès sau al lui. Dacă România intelectuală și-a însușit—mult sau mai puțin bine, poate mai mult rău decît bine—forma de expresie, a îmbrăcat haina culturii franceze, ea nu și-a însușit esențialul, miezul, suflul acestei culturi. Ea a împrumutat și aplicat repede, unele instituții, unele cuceriri—chiar revoluționare—ale timpurilor moderne, căci „invățămîntul—de toate gradele—în toate școlile regatului e gratuit”⁴. A întrecut prin urmare chiar unele țări din Apus prin educația ei modernă, prin școala ei democratică. Și rezultatul? Aci About e mai puțin optimist; constată cu durere, că „nici civilizația cea mai rafinată, nici instrucția cea mai filozofică n'au învins aici prejudecata antisemită; și acești fini Parizieni de pe malurile Dunării cred încă, că totul le este permis contra Evreilor”⁵. Un scriitor francez a scris cîndva: „Toleranța e cea

1 E. About, *De Pontaise à Stamboul*, p. 2.

2 Idem, *ibidem* p. 30.

3 Idem, *ibidem* p. 37.

4 E. About, *op. cit.* p. 37.

5 Idem, *ibidem*.

mai frumoasă floare a timpurilor moderne". About căuta în zadar această floare exotică—în România; ea nu fusese încă importată, sau poate pământul, clima n'o favorizau. Adversarul prejudecăților, intoleranței, fanatismului religios remarcă un caz extrem de semnificativ: parlamentul român ar fi redus datorită funcționarilor făcute la Evrei, pe motivul—pretinde About—că „*împrumuturile nu pot fi decît uzurare, din moment ce-au fost consimțite de Evrei*"¹. Prinții și regii din evul mediu—în mari crize financiare—confiscau o mare parte din averea Evreilor, uneori chiar în întregime. Era un mijloc expeditiv și sigur de a-și procura bani, un fel de impozit pe capitalul evreesc, considerat imoral, uzurar. De altfel About singur constată, că România pe lângă toate bogățiile ei naturale e o țară săracă, cu venituri foarte reduse, cu un buget de mizerie, într'o criză financiară continuă, cu funcționari plătiți cu lefuri de foame, încît „*morala administrativă*"² e mereu amenințată. Ori în timp de crize nu se iau banii, unde se găesc? Și mai ales cînd e vorba nu de cetățeni, ci de simplii supuși sau poate mai exact cetățeni—să zicem folosindu-ne de-o formulă curentă azi—de-a treia zonă?

Dar tabloul prea pesimist, prea sumbru al Romîniei din 1883 trasat de About e poate puțin forțat, exagerat; e imaginar din motivul, că e inspirat—vorbind istoricește—din surse de mîna a doua: lecturi, amintiri, auzite, reflecții, impresii personale. Să trecem la observările imediate, directe, reale ale lui asupra lucrurilor și oamenilor din țara noastră. Ele sînt poate mai juste, în orice caz mai optimiste și mai favorabile nouă.

About a fost un fin estetician și un mare critic de artă³, deși concepția lui artistică era cam exclusivistă, puțin dogmatică; aici, adică exact unde trebuia, n'a mai fost eclectic. Cu tot estivismul lui rece, rigid, cu tot academismul lui strîmt și adesea intolerant; totuși Peleşul, cu împrejurimile lui sălbatece, cu situația lui pitorească, cu stilul lui bizar, cu decorul lui bogat ia subt pana cunoscătoare și dibace a călătorului nostru contururile vii ale unui monument arhitectonic rar, relieful unei mari opere de artă. About sosea la timp. Castelul izolat în munți—abia terminat—își aștepta criticul, scriitorul cu renume european să-l lanseze. Și nimic din ce avea demn de remarcat acest palat „*unic în lume prin situația și stilul lui*"⁴ n'a scăpat privirii scrutaătoare a artistului About; descrierea lui e o pagină literară aleasă, un document rar cu informații importante, curioase, sugestive.

1 Ibidem.

2 Idem, ibidem, p. 49.

3 Au apărut sub titlul, *Les Salons*, o serie de studii critice ale lui.

4 *De Pontoise à Stamboul*, p. 43.

About luînd însuși parte la inaugurarea palatului, unde erau de față toți demnitarii statului, are prilejul să se pronunțe asupra unora din ei și asupra dinastiei. El a văzut clar. Printre rînduri putem ceti părerea lui, că inaugurarea noului palat e un simbol în evoluția psihologică a claselor conducătoare romîne în raportul lor cu dinastia ; o etapă importantă în istoria spiritului nostru public, un semn distinctiv de sfîrșit și început de epocă în istoria noastră politică. Ea marchează sfîrșitul procesului relativ lung, agitat, dăunător de monarhizare a claselor conducătoare romîne ; atașarea lor complectă, fără rezerve la dinastie ; ea semnifică naționalizarea deplină a dinastiei străine, înfigerea ei solidă în pămîntul țării, unirea, confundarea ei cu aspirațiile poporului romîn ; ea e consacrarea exterioară a independenței noului regat cucerită prin suferințele unui războiu greu și sîngeros și recunoscută de Europa ; este expresia voinței tînărului regat de a-și avea—pe lîngă toată situația lui geografică critică—politica lui proprie, de-a nu mai servi de stat-tampon, stat-remorcă marilor puteri vecine în lupta lor continuă pentru egemonia politică în Orient. Sinaia nu va fi numai o reședință de vară cu un elegant palat regal și vile moderne, ci mai ales simbolul—și îndeosebi pentru cancelariile străine—forței politice și militare a unei națiuni tinere. Oricare va fi în viitor caracterul și gradul de intensitate al conflictului diplomatic sau militar între Rusia și Austria „Romînia”—observă About—*„e decisă sū trăiască ; ea nu-și va tîrgui autonomia”*¹. Ea a trecut proba de sînge. Șefii ei politici și militari „au o încredere legitimă în valoarea fizică și morală a soldaților lor și privesc în față și cu stoicism viitorul”², oricît de turbure, nesigur ar părea el. Războiul a întărit legăturile între popor și dinastie. Vechii republicani și conspiratori sînt sfetnici fideli și supuși ai regelui Carol. Rîndurile lui About iau accentul unui lirism cald, cînd vorbește de Rosetti. Nu-și ascunde stîmă și simpatia pentru bătrînul și misticul democrat, ideologul, „șampionul neîntrecut al libertății”³ integrale, elevul credincios al marilor scriitori liberali și umanitari din Apus ; pentru acela, care a crezut sincer și cu tărie în forța creatoare și binefăcătoare a formulelor revoluționare magice, raționaliste, abstracte și universale și care aplicate în mediul nepregătît, puțin prielnic dela noi au fost denaturate, au dat rezultate mediocre. Președintele consiliului, Ion Brătianu, neluînd parte la serbarea de inaugurare, About nu se pronunță asupra lui. Tabloul lui ar fi fost de sigur interesant.

Totuși partea cea mai importantă din impresiile lui About e cea referitoare la familia regală. Ea ne dă în parte posibilitatea să cunoaștem—cum ar zice memorialistul Saint-Simon „mecanica curții regale” romîne, în cei dintăi ani de existență a ei, cu an-

1 Ibidem, p. 49.

2 Ibidem.

3 Idem, ibidem p. 35.

turajul, eticheta, obiceiurile ei. La Sinaia nu e nimic din răceala și rigiditatea protocolară a vechilor curți. Costumul național e în onoare la curte. Regele și Regina vorbesc și scriu corect limba românească și prin ea au învățat a cunoaște trecutul, durerile, temperamentul, obiceiurile și aspirațiile poporului. Remarcă ținuta demnă și totuși familiară, supleța, tactica regelui Carol în recepții oficiale și convorbiri. Regina prin atragerea elitei române la curte i-a accelerat naționalizarea, a făcut efectiv, real contactul între pătura conducătoare și dinastie. Prin atitudinea ei umană, plină de milă pentru suferințele acelora, care s'au chinuit luptând și sângerînd la Plevna a cucerit sufletul celor umili și săraci. Prin urmare apropierea ce-o face About între dinastia română și cea suedeză fondată de Bernadotte e nimerită, inteligentă, sugestivă. Ea n'a ridicat zid chinezesc între palat și popor ca acea dinastie din Atena, care prin ținuta ei rece, rezervată; anturajul ei exclusiv străin, luxos, rigid, sfidător și-a surpat singură tronul.

Dar oricît am încerca să analizăm impresiile lui About dela noi, ele vor rămîne totuși fragmentare. Nu putem reda frumuseța lor literară; ne scapă imaginile, reflecțiile ingenioase, observările prea personale, ironia fină a autorului. De aceia le-am tradus în întregime. E posibil iarăși, ca interpretarea istorică ce le-am dat să nu fie cea mai critică. Voltaire spunea: „Istoria e o curte de casație în permanentă”. Lăsăm prin urmare cetitorul să judece. Căci pe lângă toate pretențiile ei de a fi o știință, amatorul de paradoxe rafinate, scepticul Anatole France—care nu era lipsit de orice competență—a numit istoria—și exagerarea nu exclude un adevăr parțial—„un fel de roman” sau chiar „o mistificare”. Oricare ar fi importanța rîndurilor lui About referitoare la țara noastră pentru erudiția istorică pură, totuși ele au o anume valoare: prin ele a cunoscut și judecat în parte la un moment dat Apusul starea și aspirațiile noastre. Din acest motiv i-am evocat memoria—cu ocazia centenarului nașterii lui,—i-am analizat opera, am apropiat numele lui de cel al țării noastre. Căci e printre puținii scriitori renumiți, care au dezvelit Apusului—la sprijinul moral al căruia am făcut de atîtea-ori și facem încă apel—durerile și nădejtile noastre.

* * *

Nu era încă ora cinci dimineața, cînd am intrat—dormind din greu—în gara din București. Directorul Căilor Ferate Romîne, Domnul Olănescu ¹ ne aștepta deja, să luăm dejunul la bufet, în mijlocul unei societăți foarte numeroase și extrem de plăcute. Co-

¹ Constantin Olănescu, inginer. Ministru al lucrărilor publice în guvernul Catargi-Carp 1891-95, președinte al Camerei în 1899, și ministru de interne în cabinetul Carp 1900-1.

borîndu-mă din tren, găsesc pe peron pe domnul Frédéric Damé 1, un tânăr ziarist parizian, care a prins rădăcini aici, căsătorindu-se cu o femeie fermecătoare și conduce cu succes un mare ziar politic „L'Indépendance Roumaine”. Stă la masă cu noi și ne comunică vestea, între două pahare de ceai și două tartine de icre, că satul Sinaia—unde vom petrece ziua—va fi azi teatrul unei solemnități oficiale. Toate autoritățile țării—afară de presă—au fost invitate la inaugurarea unui palat clădit de regele Carol în munți la o înălțime ceva mai mare de șase sute metri dela nivelul Dunării. Edificiul, despre care se povestesc minuni, a costat o muncă de zece ani și mai bine și o sumă mai mare de trei milioane franci. Se formează un tren de plăcere pentru transportarea curioșilor; cit ne privește pe noi, ne vom duce acolo—fără transbordare—în vagoanele noastre excelente. Sinaia, numită astfel după mănăstirea Sinaia 2, e la nord de capitală în plini munți transilvăneni. Vom traversa timp de cel puțin o oră moșiile unui vechiu prieten al meu George Bibescu 3, care e numai prinț în România, armata franceză însă îl numără printre eroii ei. I-am anunțat sosirea noastră și cred că-i voi putea strînge mîna în gara Cîmpina. Dar timpul ne comandă și iuteala ne oprimă; trenul nostru trece ca fulgerul prin Cîmpina și aproape prin toate gările din drum. Totuși am putut vedea o bună parte din România, cîmpii și munți, ca să ne putem face o idee despre țara aceasta bogată și ciudată. Teritoriul ei egalează în întindere o bună treime din cel al Franței, numărul populației însă e numai de cinci milioane. Cîmpiile—toate din pămînt aluvial—au o fertilitate neseacă; pămîntul vegetal are adesea mai mulți metri adîncime. Din nefericire pădurile au fost devastate și sînt încă cîte puțin în fiecare zi de oameni și de vite; această despădurire a produs un regim de apă deplorabil. Cei cinci afluenți ai Dunării—care traversează țara—nu merită numele de rîuri; afară de Jiu și Olt, al căror curs ar putea fi ameliorat, sînt torenți care se revarsă azi și sînt secați mîne. E suficientă o vară fără ploae ca cea din 1883, ca toată țara să fie uscată, recolta nimicită și populația agricolă—adecă toată țara—înfometată. Chestiunea agrară aici e extrem de arzătoare, ca în Roma pe timpul Grachilor; ea

1 Venit în România în 1872. A colaborat la mai multe ziare franceze și romînești. După 1890 părăsește ziaristica. A fost profesor de limba franceză la liceul Lazăr, subdirector al învățămîntului primar, inspector școlar până la 1895. Are mai multe scrieri în romînește și franțuzește. Principalele sînt: „L'état roumain et la paix de l'Orient, Neutralisation de la Roumanie”, București 1877; „Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours 1822-1900”, Paris 1900; „Nouveau dictionnaire roumain-français”.

2 Mănăstirea Sinaia a fost zidită la 1695 de marele spătar Mihail Cantacuzino și numită după muntele Sinai. În ea a locuit regele Carol în timpul lucrărilor castelului Peleş.

3 Fiul Domnului Țării Romînești George Dimitri Bibescu. A luat parte ca ofițer în armata franceză la războaiele din Mexico 1862, Algeria 1867 și Alsacia 1870. Organizatorul secției romînești la expoziția din Paris 1899. Are și unele scrieri.

nu va putea fi însă rezolvită prin împărțirea pământului, căci nu de pământ are nevoie țăranul; are mai mult chiar decît poate cultiva. Aceiași lege care a suprimat șerbia în 1864 a înzestrat pe fiecare familie de țărani cu $5\frac{1}{2}$ hectare, fapt foarte frumos ¹. Și dacă s'ar simți din nou lipsa, statul, care e proprietarul unei treimi din pământul țării, nu se va lăsa mult rugat, ca să le mărească doza. Țăranul român are nevoie de capital; i-ar trebui ceva bani ca să-și cumpere material de exploatare, vite, sămînțe și uneori chiar pînea necesară familiei. Cînd zic pînea, e un fel de-a vorbi, căci acești sărmani muncitori dela țară, n'o cunosc decît din auzite. Tot anul trăesc cu porumb fert în apă amestecat cu puțin usturoiu sau ceapă. E destul ca o recoltă să fie compromisă și țăranul emancipat devine din nou șerb, ca pe timpul domnilor fanarioți. Imprumută la proprietarul vecin bogat cîțiva saci de porumb și ca să nu moară de foame, își angajează fără multă ezitare singura avere ce-i mai rămîne: munca brațelor. Și la anul cînd va trebui să lucreze, are, plivească și culeagă recolta la el, creditorul îl va soma să-și jîntă angajamentul și el va fi silit—cu orice preț—să se execute. Cei care jupuese în felul acesta mizeria deaproapelui se expun la represalii. Românul e prea blind ca să înceapă o revoltă în mare, dar cite odată e destul de disperat ca s'o practice în mic. Repaosul religios pe care-l înmulțește alandala ortodoxia greacă a agravat încă dificultățile vieții în țara aceasta. Mi se vorbește de o sută douăzeci și cinci de sărbători pe an afară de Dumineci. Preoților noștri nu le-ar merge prea bine în cantonul Pontoise, dacă le-ar spune țărănilor: „Nu veți lucra decît o zi din două”. Preotul aici se bucură de-o considerație mediocră, dar e ascultat cu religiozitate. Își impune odată la lună apa sfințită și rugăciunile populației bogate dela oraș, care nu se uită la douăzeci de franci, numai să-și scape casa de el. Dar noi n'am venit aici să reformăm biserica Răsăritului. Iată orașul Ploești, cu izvoarele lui de petrol care—bine exploatare—ar putea înlocui în curînd cărbunele englez pentru luminatul cu gaz și lemnul pentru încălzirea mașinilor. Nu departe de acolo zărim o frumoasă tabără de artilerie, cu corturile dresate în bună ordine, cu caii la stîlp, oamenii liberi, și cu nelipsitul sex feminin dînd tîrcoale în jur. Dela Cîmpina încolo sîntem în plini munți; drumul șerpuește pe marginea unui rîu de munte stăvilat mai mult sau mai puțin bine cu zăgazuri din pietre enorme, pe care apa nu le respectă totdeauna. Albia e aproape secată în momentul de față, se vîd circulînd în ea care cu boi și țărani care adună pietre mici de var rotunjite de apă, pentru alimentarea cuptoarelor răspîndite pe cele două maluri. Munții sînt de-un deosebit pitoresc, dar de-un alt fel decît

¹ Legea dela 15 August 1864. S'au distribuit circa 2 milioane hectare la 400.000 familii de țărani. Loturile însă n'au fost egale. Media dată de About e ușor exagerată. Exact s'ar putea stabili o medie între 4 și $4\frac{1}{2}$ hectare, în multe locuri între $3\frac{1}{2}$ —4 hectare, sau chiar și mai puțin.

Alpii granitici sau Pirineii calcari. Se aseamănă mai mult cu Apeninii, sau mai precis cu niște Apenini mai noi, mai puțin uzați, cu curbe mai ascuțite, cu o vegetație mai puternică, mai grandioasă. Trecem din surpriză în uimire, din ripe în prăpăstii, până la satul paradoxal, care e Sinaia; zic paradoxal, fiindcă e un sat fără țarani și mult mai monden în aparență și în realitate decât Bougival sau chiar Trouville. Nu are decât vile, castele și palate, un întreg extrem de elegant, foarte bogat și de-un gust parizian, care se poate descoperi până chiar și în aranjamentul grădinilor și parcurilor. Ajungem la gară și cel dintău lucru care îmi atrage atenția acolo e figura bună și loială a bătrînului democrat Rosetti care va rămîne viața lui întreagă discipolul înflăcărat și iubit al lui Michelet și Quinet, vechiul apostol al cartierului latin I, șampionul neîntrecut al libertății în patria lui și a noastră. Pretutindeni unde l-a aruncat soarta a jucat roluri pe planul întău; a ajuns—fără să vrea—la demnități și onoruri sau mai precis onorurile au sfîrșit prin a i se impune. Republican, convins și declarat, azi e președintele Camerii Romîne și regele Carol are o înaltă stimă pentru el. Mi se confirmă de altfel că faptul acesta nu e o anomalie aici, în țara libertății și sincerității excesive: că regele are un număr anumit de republicani în casa lui civilă și militară și totuși nu e cu nimic mai puțin fidel servit.

Ilustrul președinte a avut bunătatea de-a veni înaintea mea pentru a mă conduce la palatul regal și a mă face să particip—deși nedemn—la banchetul de gală. Dar o gală regească—chiar în munți—impune o ținută pe care eu n'o adusesem în valiză; nu știam prin urmare cum să mă mai scuz și să mulțumesc; însfirșit m'am îndreptat cu tovarășii de călătorie spre hotelul Sinaia, unde se poate lua dejunul. Căci sînt două hotele în acest orașel, unul unde se dejunează și altul unde se cinează. Unul din ele—se pare că cel mai vechiu—aparține unui fost servitor al casei regale. Cînd concurentul lui a cerut permisia să zidească un nou hotel, oficialitatea a rezervat drepturile întăului ocupător și s'a făcut aceeașă cotă rău împărțită, care ne-ar părea extrem de ciudată în o țară mai puțin nouă. În adevăr e o lume ciudată Romînia aceasta. Turcii—care n'au cucerit-o niciodată—îi storceau un tribut modest și un bacșiș exorbitant. Guvernatorii sau domnii creștini, aleși aproape totdeauna din Grecii Fanarului, cumpărau dreptul de-a exploata țara cu o sumă care se ridica pîna la șase milioane; vă las să ghiciți cum—odată numiți—lucrau să se refacă. Divanul revoca adesea titularul în favorul unui ofertant la mezat mai bogat sau mai generos. Încrederea Turcilor era așa de mare în acești

1 După revoluția dela 1848 trăește mai mulți ani la Paris, unde continuă lupta pentru o Romînie liberă și democrată. Intră în legături intime cu democrații francezi și străini și caută să cîștige cauzii romînești pe mării scriitori ai timpului. Michelet și Quinet în mare parte grație activității lui devin apărătorii intereselor poporului romîn. C. Rosetti probabil a cunoscut la Paris și pe About, care deși tînăr era deja atunci un scriitor și ziarist apreciat.

reprezentanți ai autorității, încît obligau pe fiecare domn să-și lase băiatul sau fratele ca ostatec la Constantinopol. Faptul acesta n'a împiedecat pe Mihail Șufu I să ridice—cum s'a zice—stindardul revoltei: s'a îngrijit însă să-și prevină fratele, care era ostatec în Fanar și care a fugit mulțumită unui chef omeric, în timp ce miniștrii și poliția petreceau noaptea tîrziu în casa lui. Da e o lume aparte chiar azi, cînd cel mai umil din burghezii Bucureștilor vorbește franțuzește ca D-ta sau mine și cînd învățămîntul—de toate gradele—în toate școlile regatului e gratuit. Nici civilizația cea mai rafinată, nici instrucția cea mai filosofică n'au învins aici prejudecata antisemită; și acești fini Parizieni de pe malurile Dunării cred încă, că totul le este permis contra Evreilor. N'a făcut parlamentul tuturor funcționarilor și pensionarilor statului o reducere asupra datoriilor, pe care le-au contractat angajîndu-și veniturile, sub pretextul, că împrumuturile nu pot fi decît uzurare, din moment ce-au fost consimțite de Evrei?

Dejunul nostru în aer liber sub veranda hotelului e înveselit de o orchestră de țigani, ERAT, cărei șef, un omuleț nervos, cu privire aprinsă își împreună vocea ușor voalată și cu atît mai pătrunzătoare cu sunetul instrumentelor. Un negustor ne oferă să cumpărăm covoare indigene, în culori destul de vii, dar mai puțin frumoase și de două ori mai scumpe ca cele de Caramania 2 Două sau trei țărance ne prezintă la fel niște stofe și cîteva broderii pregătite de ele. Descopăr însă speriat în ele, ca culori dominante și extrem de displăcute un roșu și un violet izbitor. Vai de tine Orient, mare măestru al culorilor, dacă vei permite să fii inundat cu anilină și fuxină 3. Mi se spune—ca consolare—că mai multe doamne din București au avut generoasa idee să dea modele frumoase țărancelor care brodează. Dar din nefericire nu pot să uit, că cele mai splendide șaluri de cașmir sînt capodoperele unor artiști mari, neîntrecuți, care nu cunosc nici măcar alfabetul. Decînd negustorii de articole la modă le dau elevilor lui Cabanel 4—să le desemneze—nici precupețele nu le mai cumpără.

În timp ce luam cafeaua, un ofițer dela palat vine să ne avertizeze, că regele și regina doresc să ne vadă și că—în ciuda etichetei—sîntem așteptați la palat în costumele noastre de călătorie. Chiar atunci ploaia, care timp de două ore ne tachinase puțin, începe să cadă deasă și-n picuri grei. Nici o trăsură la dispoziția noastră în această localitate de plăcere. E vorba să facem pe jos o distanță destul de mare, pe poteci de munte subț o pînză de

1 Domn al Moldovei 1819—21. A înlesnit năvălirea lui Ipsilanti la 1821 și l-a ajutat cu bani.

2 Provincie în Asia-Mică.

3 Materii colorante.

4 Pictor francez 1823—1889. Cele mai însemnate opere ale lui sînt: „La mort de Moïse”, „Aglæ et Boniface”, „Saint Augustin et Sainte Monique”. Unul din cei mai buni portretiști ai Franței din veacul trecut. A fost profesor la școala de belearte și membru al Institutului.

apă care se îngroșa din ce în ce mai tare. E clar că vom ajunge acolo udați până la os și stropiți cu noroiu, deși aveam toți umbrele; dar cu atât mai rău! pornim voioși unul după altul pe drumul căprioarelor. Într'un sfert de oră ajungem la mănăstirea Sinaia, unde regele își făcuse o instalare provizorie să conducă de acolo construcția palatului. După cinci minute descoperim uimiți deasupra capetelor noastre silueta elegantă și bizară a unei clădiri, cum n'am văzut niciodată, dacă nu în vis poate, sau în basme ilustrate cu zîne și feți frumoși. E un palat, în construcția căruia, cea mai savantă artă arheologică și cea mai modernă fantezie se pare că au jonglat în mod magistral cu lemn, marmoră, sticlă și metal. Intre turnuri și foșoare, care spintecă norii, se văd uniforme sculptoare pe balcoane învelite cu verande. Fiecare adiere de vînt ne aduce un ecou de muzică militară, iar în mijlocul unei pajști viitoare—în care cel dintăiu fir de iarbă va înverzi la anul—o țîșnitură de apă destul de puternică pentru a putea învîrți o moară se asvîrle la înălțimi ametoitoare. Nu ne putem bucura prea mult de această priveliște, deși e minunată, ne ajunge grija ce-o avem de-a evita accidente ridicole pe un pămînt ud, pe care piciorul alunecă la fiecare pas. Se spune că terenul curților domnitoare e alunecos: niciodată nu m'am convins de adevărul acesta ca aici. Insfîrșit iată-ne ajunși; un frumos ofițer—n'am văzut decît frumoși în România—ne introduce așa cum sîntem: unii în costum, alții în redingotă, care în pălării tari, care în pălării moi, iar d. de Blowitz¹ în costum de bandit de Calabria. În timp ce depuneam paltoanele și umbrelele în un vestibul splendid, ce n'am fi dat unui curățitor de noroiu pentru o perietură; dar n'ai ce face, ai intrat în horă, trebuie să joci. Se părea însă că nimeni n'a băgat de samă că sîntem plini de noroiu, ca un cîne cu părul flocos și murdar. Am fost introduși cu alaiu într'un salon strălucitor, unde toți demnitarii regatului, toți înalții funcționari, toți miniștrii—afară de președintele regaliului, d. Brătianu, absent din cauze diplomatice—își etalau decorațiile și cordoanele. Un maestru de ceremonii ne făcu să formăm un cerc și am fost prezentați rînd pe rînd castelanilor încoronați.

Regele Carol e un om de statură mijlocie, de-un temperament sec și nervos, de-o înfățișare în adevăr militară. Are patruzeci și cinci de ani, dar pare mult mai tînăr². Vorbește limba franceză fără accent. Se spune că știe foarte bine romînește și c'o scrie cu eleganță. Se mai spune că acest prinț al casei de Hohenzollern s'a atașat din inimă țării sale, care l-a adoptat și că e tot așa de bun patriot în România, cum a fost Bermadotte în

¹ Corespondentul ziarului „Times”, francez de origine, naturalizat englez în 1871.

² Regele Carol s'a născut în 8 Aprilie 1839; avea prin urmare în toamna anului 1883—cînd a fost About în România—44 de ani. În anul următor—cînd apar impresiile de călătorie ale lui About—avea 45 de ani.

Suedia 1. Ne-am putut convinge personal, că-și exercită în recepțiunile oficiale cu un talent rar greua funcție de rege, găsim un cuvânt amabil pentru fiecare și făcând efort să-și înveselească interlocutorii. D. de Blowitz, abilul gazetar, maistru al interviewurilor pretinde, că a fost interviewat de Carol I și că regele i-a stors părerea asupra politicii Austriei.

Nu voi spune, că regina ne-a plăcut, ar fi prea puțin: ea ne-a încântat pe toți cîți eram de față: Francezi, Belgieni și alți străini. E o persoană înaltă și frumoasă, cu profil grec, cu ochi superbi, cu dinți fermecători, cu o fizionomie nobilă și grațioasă. Se știe că e artistă și scriitoare; a publicat în limba franceză o carte revăzută de Louis Ulbach 2. Se pare că a păstrat un gust viu pentru națiunea noastră, deși d. Camille Barrère la conferința din Londra a făcut tot ce i-a stat în putință, să ne înstrăineze poporul și guvernul român 3. Regina și damele de onoare, cu care am avut fericirea să mă întretin o clipă, erau în costum național. După părerea mea e mai curînd grec decît roman, dar negreșit poartă un caracter antic, căci e format mai ales din tunică, din peplum și din vâl. Fondul e totdeauna alb, cu reliefuri brodate în culori și desemnuri infinite de variate, fără ca decorul acesta extrem de bogat să denatureze simplitatea grandioasă a motivului.

După schimbul de complimente, regele ne invită să vizităm apartamentele palatului probabil unic în lume nu numai prin situația și stilul lui, dar mai ales fiindcă e opera unui arhitect încoronat. Interiorul și mobilarea sînt de un gust mai mult original decît clasic, dar în general distins. S'a făcut un adevărat abuz cu decorul în lemn; citeva săli și nu cele mai mici sînt lucrate de sus în jos cu multă artă și grijă ca un cufăr mare cu capac convex

1 Simplu sergent la 1789, ajunge în timpul Revoluției ambasador la Viena și mareșal. S'a distins în mai multe lupte. Mult timp a fost certat cu Napoleon și apoi împăcat. La 1810 regele Suediei Carol al XIII-lea îl adoptează ca moștenitor al tronului. În această calitate, deși francez și ridicat la cele mai înalte situații de Revoluție, luptă contra ei, mai precis contra lui Napoleon în fruntea armatelor suedeze, ca aliat al lui Alexandru I, fiindcă așa cereau interesele Suediei. Bate pe generalii lui Napoleon la Grosbeeren. Dennewitz, Leipzig și străbate în 1814 cu armatele coalizate până la Rin. A domnit sub numele de Carol al XIV-lea dela 1818—44, a fost iubit și respectat de Suedezi.

2 E vorba de cartea, *Les pensées d'une reine*, par Élisabeth, reine de Roumanie, préface par Louis Ulbach, Paris, C. Lévy 1882, in 160, 161 p. L. Ulbach a fost coleg de liceu cu About și mai tirziu dușmanul lui.

3 Conferința din Londra din 10 Martie 1883. About face aluzie la concursul dat atunci de delegatul Franței Austriei. În adevăr Camille Barrère a sprijinit în mare parte pretențiile Austriei, care cerea o preponderanță absolută în comisiunea care trebuia să se formeze pentru a reglementa navigația pe zona intermediară—Galați—Porțile de Fer—a Dunării. Cum România n'a fost admisă la conferința care a stabilit condițiile administrației gurilor Dunării—decît ca putere invitată—ea n'a voit să recunoască rezoluțiile conferinței din Londra, care a făcut—la stăruințele Germaniei și Austriei fără o prea mare rezistență din partea Franței, cum dorea About—din Dunăre, un riu aproape german.

și învelit cu piele din timpul Renașterii. Se pare că regele a avut norocul să pună mîna pe unul din acei artiști modești și dezinteresati, care se închid în munca lor, ca călugărul în mănăstire.

O altă particularitate a construcției e grija mare ce s'a avut, ca principalele ferestre să fie plasate spre cele mai frumoase perspective; și sînt aici admirabile. Torenții, stîncile înalte și ascuțite, arborii mari și bătrîni de două sau trei ori seculari, vâlcelele în care apa de izvor lîmpește întreține o răcoare veșnică, formează o priveliște variată, spre care privim acum cu mare plăcere, căci fiecare fereastră e cadrul unui tablou.

Credeam, că nu ne-a mai rămas altceva de făcut, decît să ne luăm rămas bun dela prea grațioasele noastre gazde, cînd iată-ne întroduși într'un salon aproape tot așa de mare și înalt ca și o biserică; sîntem invitați să ne așezăm în staluri de lemn sculptat, ca călugării din suita unui episcop în străni. Eram în sala de muzică. O tînără romîncă, din înalta societate, care a debutat în mod strălucit la opera din Madrid—mi se spune că acum e angajată la Nice—cînta la pian și regina o acompania. O, venerabilă baroană de Pluskow, mare-maestră a palatului din Atena sub domnia nenorocitului Oto I, ce-ar zice umbra d-tale migăloasă, până a căuta pete în soare, dacă ar vedea tratată sfînta etichetă a curților așa de familiar? Ți-ai ridicat nobilul guler, înalt și scrobit să-ți ascunzi după el—îndignată—fața solemnă, dacă ai auzi această mulțime de mitocani intruși, aplaudînd cu o prea mare intimitate—ca într'un salon [vulgar, cîntecul care e foarte frumos și acompaniamentul care e desăvîrșit. Dar iată în curînd ceva și mai grav; regina nu mai e la pian, a cedat locul unei domnișoare de onoare și așezată într'un fotoliu mare, ascultă. Deodată bagă de seamă că pagina trebuie întoarsă: Maiestatea Sa se ridică și cu mîna Sa augustă întoarce pagina. Sărmană etichetă! mi se povestește, că ai primit lovituri și mai grele în cursul războiului din Balcani, cînd regina era în fruntea ambulanțelor și pansa ziua—noaptea nenorociții soldați răniți, care nici n'au fost măcar prezentați curții.

După acest mic concert, sîntem invitați să luăm ceaiul într'o sofragerie monumentală, unde atunci s'au aprins întăia oară lumînările. Problema luminatului într'o clădire așa de vastă e destul de serioasă; nu cred să fi fost definitiv rezolvită; inclin însă spre ideia că lumina electrică va avea ultimul cuvînt aici și poate în Romînia întregă. Regina ne arată un proces verbal al serbării scris și împodobit de Ea pe o coală mare de hîrtie velină, în forma și gustul manuscriselor din evul mediu. Fațada principală a castelului e foarte viu schișată, în aceeași culoare dar în tonuri diferite,

1 Rege al Greciei dela 1832-62 și Bavarez de origine. Nesimpatizat de poporul grec din cauza influenței prea mari a anturajului său exclusiv nemțesc. Detronat în 1862 prin conspirațiuni militare și insurecțiuni populare.

între două catrene comemorative, unul scris de marele poet al Romîniei, de d. Alecsandri, celalalt de Regina însăși, care a avut bunăvoința să ni le traducă pe amîndouă. Incepuse să fie tîrziu cînd regele și regina, după un ultim cerc, ne-au permis să ne luăm rămas bun. Toată ceata s'a precipitat în masă spre scara de onoare, unde un bun servitor, care ne luase fără îndoială drept muncitori ai palatului, ne-a oprit în mod politicoș. Ne-a dus singur prin niște culoare mici și frumoase până la o scară de serviciu, care ne-a scos în curte, exact sub o streășină. Ori, ploua ca în Bretania și noi ne lăsasem păltoanele și umbrelele în partea de jos a scării mari. Am fost siliți să ne întoarcem înapoi, după aceea să revenim pe-un povoiu, din băltoacă în băltoacă, până la gară, unde ne aștepta trenul. În drum natura ne-a oferit—și ea—un spectacol curios: perdeaua de munți care închidea după noi orizontul și-a schimbat pe neașteptate culoarea: era neagră și'n răstimp de cîteva minute a devenit albă; căzuse cea dintăiu zăpadă a sezonului.

Nu ne întoarcem singuri la București; afară de tînărul meu confrate Frédéric Damé vin cu noi, să luăm masa împreună, generalul Fălcoianu 1, directorul general al căilor ferate și colonelul Candian Popescu 2, aghiotantul regelui. Colonelul, a cărui fizionomie marțială și spirit scăpărător îmi amintesc puțin pe generalul Lambert 3, s'a încărcat de glorie la Plevna. E un înflăcărat patriot, un aprig liberal și—după cum mi se spune—un poet de talent. Despre ce puteam vorbi cu doi militari distinși, dacă nu despre războiu? Despre războiul de ieri și despre cel care se va aprinde poate mine. Domnii aceștia ne vorbesc despre Turci, vechii lor dușmani, cu o profundă stimă. Admiră de bună credință pe sărmanul soldat musulman, care are atît de mult curaj și atît de puține trebuințe. Vorbesc cu multă modestie despre ei înșiși, au însă o încredere legitimă în valoarea fizică și morală a soldaților lor și privesc în față și cu stoicism viitorul, care—văzut de aici—nu e prea trandafiriu. Diplomația a creiat mult în ultimul timp, dar n'a organizat nimic. A înființat două regate independente, care depind amîndouă de puternicul lor vecin, imperiul austro-

1 Ștefan Fălcoianu a fost colonel și șeful statului major al armatei de operație în războiul din 1877-78. General de brigadă în 1883 și ministru de războiu în 1884-85 în cabinetul lui Ion Brătianu. Trece la pensie în 1895 cu gradul de general de divizie. A fost un timp și președinte al consiliului de administrație al căilor ferate.

2 Mihail Candian-Popescu ia parte ca căpitan la detronarea lui Cuza din 11 Februar 1866. La 1870 e amestecat și compromis în mișcarea anti-dinastică. În 1877 se raliază la dinastie și luptă eroic la 30 August în fruntea batalionului 2 vînători. În 1880 devine aghiotantul regelui, la 1894 general de cavalerie și apoi comandantul corpului trei de armată.

3. Conțimporanul lui About și din aceeași generație 1834-1901. S'a distins în Senegal și'n războiul franco-german, cînd a căzut prizonier. General de brigadă în 1880. A fost și senator.

maghiar 1; în schimb vedem două principate, vasale ale Porții, dîndu-se cu totul, mai mult sau mai puțin spontan, Rusiei 2. S'au făcut concesii mari Greciei, dar n'a fost nici mulțumită, nici dezarmată; Romînilor li s'a dat Dobrogea, dar li s'a luat Basarabia; Dobrogea face cît Basarabia; poate chiar s'ar vinde mai scump într'un birou de notariat, dar patriotismul calculează el oare la fel? Cînd nouă tratatul de Francfurt ne-a smuls Alsacia și Lorena, puteam oare să fim consolați, dacă ni s'ar fi acordat în schimb Belgia? Chiar pentru cei mai îndrăzneți optimiști, toate țările deslipite de Turcia, sînt un teren de intrigă, care poate deveni din nou—și în scurt timp—un cîmp de bătăe; Rusia și Austria se luptă aici pentru preponderanță, aruncă banii din belșug și așîță opiniile prin cei mai abili agenți ai lor. Putem oare să afirmăm că cele două imperii pregătesc aici lupta deschisă în cel mai scurt termen? Ar fi cam mult, dar popoarele ca și oamenii nu se pot sustrage sorții lor și cele două mari puteri orientale ale Europei vor trebui să se ciocnească mai curînd sau mai tîrziu pe cîmpiile, pe care noi le străbatem acum veseli. Valuri de sînge vor roși încă Dunărea bătrînă și nămolosă; lupta aceasta imposibil de evitat—va fi formidabilă, fiindcă Germania a promis Austriei concursul ei 3, iar Turcia nu e nici moartă, nici resemnată să se lase să moară. Ce se va alege în ziua vijeliei de micile state create de tratatul de Berlin? Romînia e decisă să trăiască; ea nu-și va tîrgui autonomia. Dar ea are venituri peste măsură de limitate; bugetul ei de o sută douăzeci și cinci milioane abia ajunge pentru întreținerea armatei, iar celelalte servicii publice trebuie totuși să fie și ele puțin alimentate; miniștrii se mulțumesc cu o mie două sute de franci pe lună; prefectul poliției din București are șapte sute, exact atît cu ce să-și plătească locația unei trăsuri; subprefecții două sute cincizeci, cifră puțin liniștitoare pentru moralitatea administrativă. Regele mi-a spus adineaori că a chemat din Franța—spre consultare—un pădurar foarte priceput și că va face totul să reîmpădurească țara. Dar înainte de-a planta un singur arbore, ar trebui protejați cei care sînt—căre nu cer decît să trăiască—contra oamenilor și cirezilor de vite; dar din nefericire paznicii de păduri și de moși lipsesc pretutindeni.

Ei și? cine va trăi va vedea! Ne apropiem de București, ne facem puțin toaleta și cătră ora zece seara, niște trăsuri frumoase deschise, înhamate cu cai îndrăciți, ne duc de-alungul unei străzi

1 E vorba de Sirbia și Romînia. Sirbia devine regat în 6 Martie 1882. About se gîndește la tratatul secret austro-sîrb din 28 Iunie 1881, care institue un fel de protectorat politic și economic austriac în Sirbia; și la tratatul pe care chiar atunci îl încheia guvernul liberal romîn cu Austria, 30 Octombrie 1883 și la care Germania aderează în aceeași zi.

2 Bulgaria și Rumelia Orientală. Cea din urmă a fost constituită de congresul din Berlin—contrar dorințelor guvernului rus—ca provincie autonomă sub conducerea unui guvernator general. Se unește cu Bulgaria pe cale revoluționară în 1885.

3 Tratatul de alianță austro-german încheiat la Viena în 7 Octombrie 1879, semnat de Contele Andrassy și Prințul de Reuss și îndreptat contra Rusiei.

interminabile, cu case destul de joase, foarte curate și-n general nouă, până la un restaurant la modă. Ni s'a servit un excelent supeu, unde cega mare juca cu succes rolul principal. Credeam că-mi plac icrele proaspete, dar nu le cunoșteam decît după nume. În ceiace privește cega mică proaspătă, fragedă, plăpîndă, să dea D-zeu iubite cetitor s'o guști și tu odată în mod firesc, cum ni s'a servit nouă, fără usturoiu, fără papricaș, fără acele condimente tari, sîngeroase, cu care bucătăria ungurească are obiceiul s'o otrăvească, sub pretextul că i-ar da un gust mai bun. D. Cîmpineanu 1, ministrul agriculturii și unul din cei mai distinși oameni ai regatului prezida masa, care a fost foarte veselă, botezată cu vinuri excelente și încoronată cu o jumătate de duzină de discursuri, pe care le-ași reproduce cu plăcere aici, dacă am fi avut cu noi o stenografă. Bunul Damé m'a recon dus la gară după miezul nopții; am adormit cu deliciu; visam că trenul, plecat din Paris cu douăzeci și patru de ore după noi, s'a atașat la al nostru, s'a dat apoi semnalul de plecare și că într'o oră și cîteva minute am ajuns la frontiera Romîniei. Cînd visul și realitatea se confundau în această călătorie, miraculoasă, s'a întîmplat, că visul meu era adevărat, căci la ora șase și treisferturi ne-am dat jos la Giurgiu; mai aveam de traversat Dunărea, ca să intrăm în Bulgaria prin Ruscuc.

Paris, Decembre, 1928.

Nicolae Tolu

1 Ion Cîmpineanu, 1841—1888. *A ocupat dela 1877—1886 mai multe ministere în guvernul lui Ion C. Brătianu: justiție, externe, finanțe. În 1883 era ministrul domeniilor. A fost primar al capitalei în 1887 și guvernator al băncii naționale în anul următor.

Poem de toate zilele

Cînd clopotele tîrgului fac semn
Și cresc în turnuri vaețe de jale,
Tresar bolnavii vestezi din spitale
Și'n prăvălii, sicriile de lemn.

Văzduhul răscolit le=aduce=amînte
În temnițele vechi în care sînt,
De altă viață dusă pe pămînt
Cu mii de veacuri, poate, înainte...

...Sicriile erau păduri subt soare
Cu falduri lungi croite'n straiul verde,
Răcoarea umbrelor să le'mpresoare,
Lumina cerului să le desmierde,

Iar pe subt crengi cu horbote mărunte
 Și printre ochii erburilor vii,
 Cu trupuri iuți ca apele de munte
 Zburdau în voe cei dintăi copii...

Bolnavii singuri totdeauna știu
 Să=și răsădească=un gând într'un sicriu,

Acolo'n noaptea seindurilor mute,
 Invie'n hori de zumzet și scînteii
 Tăcerile copilăriei lor pierdute
 Cu snopii albi ai risetelor ei...

Cînd iarăși plîng bisericile'nalte,
 Răsar pe străzi eșind de după porți
 Sicrie pregătite pentru morți
 Și pentru drumul lumii celeilalte...

În sufletele noastre, pe=o cărare,
 Săpată brusc de zimții unui gând
 Coboară îngeri așternînd uitare
 Și=o bură de nădejde sămănînd :

Să știm, când clopotele'ncep să plîngă
In temnițele vechi de peste noi,
Că din trecut vin codrii să ne strîngă
Și să ne ducă'n brațe, înapoi...

G. Bărgăuanu

Note pe marginea cărților

Tudor Arghezi

Ce relativ puțină laudă a stîrnit volumul de versuri al d-lui Arghezi—acest ospăț împărătesc al simțurilor și al minții!

Ar trebui să mă întorc la anii adolescenței mele, la zilele cînd „descopeream”, înfiorat, pe Baudelaire sau pe Vigny, ca să mai găsesc o emoție comparabilă cu aceea pe care am încercat-o cînd „Cuvinte potrivite”.

Eminescu—spunea un critic român—este „arian”. Simțămintele sale sînt comune întregii seminții indoeuropene. Arghezi, el, e întruparea liricei nepopulare romînești.

Se numește liric un poet care împărechează metafizica cu toate destăinuirile sale intime. Fără sentimentul Cosmosului, spovedania nu e lirism, ci radotaj. Și cum românul nu e un animal metafizic, a fost natural ca primul nostru mare liric să depășască sufletul romînesc, să fie, cum spunea d. Ibrăileanu, un poet arian.

Dar, după mai multe decenii de cultură, am putut avea pe Arghezi. Este o dată în Istoria Civilizației noastre. Și pentrucă în Istoria Universală a Literaturilor importanți sînt tocmai aceia care îmbogățesc simfonia internațională cu o notă specific națională, Arghezi, dacă limba romînească ar deveni limbă europeană, ar fi poate, din acest punct special de vedere, mai important ca Eminescu.

* * *

Tocmai pentrucă Românul nu obișnuște să aibă insomnii din cauza problemelor transcendente. Tocmai pentrucă e practic și vesel. Tocmai pentrucă nu are vocație pentru frămîntări abstracte. Deaceia tocmai este interesant și unic felul în care un Moldovalah reacționează atunci cînd fiorii metafizici îi violează sufletul.

Tudor Arghezi este omul acesta. Şi interesul e așa de mare încît îi cerem ertare dacă ne vom apropia de el cu acea curiozitate cam ofensatoare cu care studiezi un animal rar.

Şi, mai întăiu, de toate, Dumnezeu. Adevăratul Dumnezeu românesc, numai Arghezi ni-l poate denunța. (Se ştie că Dumnezeul tinerilor noştri ortodocşi este de papier-maché).

Pe un Franțuz, Englez, German, Danez, American sau Rus, —Dumnezeu îl chinueşte, îl extaziază, îl frămîntă, îl desnădăjduieşte, îi revoltă. Sau îl îmboldeşte la lucru, la muncă tacticoasă, monotună—ca în Impărăția Cerurilor. Pe Arghezi,—Dumnezeu îl: „agasează”. Dumnezeu se ține scai de capul d-lui Arghezi. In toate bucățile acestui poet, înțîlnim același sentiment de arțăgoasă enervare împotriva unei Divinități care îl obsedează ca o ranghenă.

* * *

Să vedeți. Arghezi începe prin a ne destăinui, cu vorbe care n'au mai fost spuse de nimeni încă, frumusețile Lumilor, frumuseți tari și aspre, care îl fac să urle de durerea de a nu ști. Il apucă toate poftetele fără nume ale Universului. Fiecare dor, îi apare totodată grandios și derizoriu. In fața Incognoscibilului, simte, dela început, că tot ce va voi el, va fi inutil și deplasat. Și atunci, s'ar indigna. Se scutură, și se pregătește să anatimizeze; cu blestemul gata, să se măsoare cu Dumnezeu.

Și atunci, deodată, Românul. Ce poate da un Valah, zguduit de disperare metafizică? Se sinucide? Nu. Ucide? Nu. Se încue într'o sumbră pustnicie? Nu. Răzbunarea sa e alta. Peste Sfinți și Stele va svîrli o mică porcărie. Mică de tot.

Iată o bucată tipică. Se numește: Jignire:

Am luat pămînt sălbatec din pădure
Și-am frămîntat cu mîină de olar
In parte fiecare mădular
Al ființei tale mici de cremene ușure

Modelul statuei este Fecioara Maria. Așa dar sîntem în plin misticism. Autorul ne previne că întrebuițează material românesc:

Neprețuind granitul, o fecioară!
Din care-ași fi putut să ți-l cioplesc
Am căutat în lutul românesc
Trupul tău zvelt și cu miros de ceară.

Și după ce sculptează el o bucată de vreme, deodată ne face această confidență:

Și dacă'n sîni și șold a 'ntîrziat
Mîina-mi aprinsă, eu sînt vinovat...

Sau, altădată (Psalm)

Cercasem eu, cu arcul meu
Să te răstorn pe tine, Dumnezeu!
Tilhar de ceruri, îmi făcui solia
Să-ți jefuesc cu vulturii tăria

Dar eu râvnind în taină la bunurile toate,
Ți-am auzit cuvîntul, zicînd că nu se poate.

Iată-l pe Dumnezeu în situația degradată de ministru care spune impetrantului cam lacom că ce cere el nu se poate. Scurt. Și știm cu toții ce vine după refuz, din partea impetrantului.

Altădată (Belșug) :

Căci Dumnezeu, pășind apropiat
li vezi lăsată umbra printre boi

Iarăși chiprocouri care îl pun pe Părintele Celest într'o situație oarecum de inferioritate.

Alteori (Psalm)

Singuri, în marea ta poveste,
Cu tine am rămas să mă mășor,
Fără să vreau să ies biruitor.
Vreau să te pipăi și să urlu : „Este !“

Vedeți,—mica porcărie ?
Sau (alt Psalm :)

Trimite, Doamne, semnul depărtării
Din cînd în cînd, cite un pui de înger

Cîte un pui de înger. Și cînd o veni îngerul, Arghezi îi va spune : „Vii dela tat-tu“.

Intr'un cîntec de leagăn, poetul se roagă lui Dumnezeu la fiecare strofă să-i trimită fetei cîte ceva : bordei de soare, etc. Pe urmă se *agasează* :

Și mai dă-i Doamne, vopsele
Și hîrtie chinezească
Pentru ca, mînjind cu ele,
Slava ta s'o smîngălească.

Dar nu-i destul. Vine și mica porcărie :

Și cînd totul va fi gata
Se mută la ea și tata.

Alteori (Mîhniri) :

Căci pe cînd schivnicii cu toții
Se pedepsesc, amar, ca hoșii
Cu post uscat și ascultare,
Jertfind în Săptămîna-mare,
La el, azi noapte, în chilie,
A 'ntirziat o fată vie,
Cu sîinii tari, cu coapsă fină
De alăută florentină.

(Ce neîntrecut e Arghezi !)

Și Dumnezeu, ce vede toate,
În zori, la cinci și jumătate
Pîndind să iasă, prin perdea,
O a văzut din cer pre ea.

Și ce putea face acest biet bătrîn, decît să o vadă, să se excite, și să tacă.

Elanul spre Dumnezeu al lui Arghezi e irezistibil și cronic. Și deodată, descoperă că nu va ajunge la El, căci e om, căci e Român, căci dela el la îngerii vede toată cohorta de pehlivânii o-menești, care nu pot fi șterse dintr'un condeiu, care și ele sînt lucruri, ca și altele, egale în drepturi. Poetul, cu toată sinceritatea, cu toată bunăvoința, se vede veșnic prins, cum spune Arghezi :

„Intre înger și măgar“.

De aici toată originalitatea atitudinii mistice a lui Arghezi. La prima strofă, îl vede pe Dumnezeu venind. La a doua e în extaz. A treia, îi sare țandăra. Iar la a patra, ori îi descoperă cine știe ce ridicol, ori i-o tae scurt, trimițîndu-l la plimbare, și instalîndu-se, el, boerește...

* * *

Cetitorii să nu mă înțeleagă greșit.

Îl ador pe Arghezi. Fără absolut nici-o rezervă. Ce spun aici, nu sînt rezerve. Sînt doar explicații pentru ce îl ador. De ce este unic, de ce este autentic, de ce nu putea fi perfect dacă era altfel.

Iată un exemplu de cît de specific romînească este inspirația poetică a lui Arghezi. Cui altuia decît unui Romîn i-ar fi venit în gînd să cînte, cu seriozitate, cu ironie rea, pe Proști. Nicăieri ca la noi nu este mai tare prejudecata inteligenței. Imbecilitatea ni se pare o crimă mai gravă decît imoralitatea. Și Arghezi a cîntat toată imbecilitatea omenească, triumfală și dezolantă, într'o odă: („Bine-cuvîntare“)

Noroc, fiți fericiți,
Bieți rătăciți

Dormiți, dormiți,
În monarhia minerală
Cu-obrajii storși și gâlbejiți.
Lipiți de carnea triumfală
Pe care lumile zidiți
Și pofta-vă banală

Dormiți, dormiți,
Și însumi bine-vă-cuvînt
Căci e nevoie pe pămînt
Să vă'nmulțiți,
Să ne-apăsați, să ne'nlăntuiți
Și veacuri oarbe să clădiți
Dormiți, dormiți!

Bineînțeles, tot ce citez eu nu sînt pasagiile cele mai frumoase. Cum spuneam, eu explic. Și iau lucrurile mai reprezentative. Frumusețea nu se explică. Se afirmă și se consumă.

Și fiindcă e vorba de explicații. Ași vrea să lămuresc cîte-va chestiuni secundare.

Un critic romîn a găsit în unele bucăți de Arghezi sonorități eminesciene. De pildă în *Doliu*.

Mai mult tu nu vei mai vedea
Nimic, nici cer, nici flori
S'au prăfuit din zarea ta
Ca niște nori
Nici zare nu vei mai avea
Nici mîni cu care s'o măsori
În geamuri, prin perdea.

Deacum străină mîna ta
Îți va șede de-oparte
Ca un condei, pe undeva
Alătura de-o carte.

Şi ochii tăi, de gura ta
Vor trece mai departe
Decît un nufăr de o stea

Orbit-a viaţa, şi, cu ea,
Şi cîntecul şi luna
Şi, unda'n care strălucea
S'a stins pe totdeauna.

Intr'adevăr. Este exact melodia lui Eminescu. Ceva mai mult. Autorul parcă s'a căsnit să cînte ca el. Şi chiar așa și este. A-cesta-i adevărul. S'a căsnit. Nu-i reminiscență inconștientă. E sfortare voluntară. De ce? Iată ce cred.

Cetiți o primă dată bucata cu accentul plîngăcios și atandrisat al unei domnișoare roze care recită pe marele nostru poet național. Nu veți înțelege nimic din poezia lui Arghezi.

Dar cetiți încă odată bucata, de data aceasta cu un ton viril, supărat, tăios. Citiți-o în încruntare, ca pe o bucată de proză. Veți vedea: Deodată, sensul vorbelor se frezește, întreg, cu tot modernismul lor așa de puțin eminescian veți recunoaște atunci ca niciodată conținut de poezie n'a fost mai străin de geniul lui Eminescu.

În „Doliu“, Arghezi ne spune scurt, apăsat, conștient,—că s'a isprăvit. E supărat, desnađeđdea lui, concentrată cum e, nu plînge. E mai aproape de injurătură decît de lacrimi. Observați imaginea: „De-acum străină mîna tă, etc“. Nu este înduioșare, nici disperare cu derivate în literatură. Este o imagine lucidă, cam brutală.

N'a fost reminiscență eminesciană. N'a fost scădere și slăbiciune, ci generozitate și lux. Poate pentru frumusețea contrastului; poate pentru a face o escarmușă postumă marelui său egal,—Arghezi și-a plătit plăcerea de a scrie cea mai neeminesciană bucată în cel mai pur ritm eminescian...

Există o altă poezie (Biserica din gropi) care amintește leit pe Verhaeren:

Biserica necunoscută, cu hramul șters, cu virful rupt.
Cu turla leșinată-n aer, se încovoae'n osteneală
Și streășini-le-i, adăposturi de cuiburi, prinse dedesupt,
Păzesc și-a îngerilor palizi închipuită poleială.

Dar el, Oltean cu coșuri pline și cu balanță fără greș,
Întirzie din drum la tine, cînd drumul lui spre tine duce
la cobilița din spinare, cu coșurile de cireși
O pune jos și cu sfială, scofînd căciula, face cruce.

E drept că seamănă cu Verhaeren, cu unul din multele sale „Moulins“. Dar aci e altceva.

O moară de vînt, în mijlocul peizajului flamand. E toată Belgia. O bisericuță tăcută și neștiută, în mijlocul șesului romînesc. E toată țara noastră aci.

„Le moulin“ e harta poetică a țării lui Verhaeren. Arghezi, cînd a vrut și el să facă asemenea geografie lirică, n'avea de ales. Trebuia ritmul acesta (care de altfel nu-i cel mai tipic din ritmurile lui Verhaeren).

Sau, mai precis:

Un Romîn, „verhaerizînd“ în fața unei mori de vînt, care la noi se numește „Biserică în gropi“. Iată subiectul. Un Oltean, o bisericuță, și un Verhaeren. Putea Arghezi să facă altfel?

* * *

Alteori, Arghezi amintește de Beaudelaire. Iată de pildă, în bucata „Satan“:

Gol în imensa zare, tăcut și gînditor
Cu brațele părăse, la piept, făcute cruce,
Privea la luntrea-i, albă pe undă cum se duce
Trită de virteje, — picior peste picior.

El își întoarse capul puțin, strîmbînd în loc
Planetele ca mîngea și luna cum e chifla
Și încruntînd sprînceana pe ochiul lui de foc,
Răspunse Europei, orgolios, cu tîfla.

Arghezi samănă la suflet cu Baudelaire. Sau mai precis este exact contrariul lui Baudelaire (căci contrariul implică asemănare).

Și unul și altul sînt mistici. Pe amîndoi lucrurile sfinte îi agasează. Deosebirea este doar că Baudelaire e mistic fiindcă Dumnezeu și Maria îl agasează, pe cînd la Arghezi avem situația inversă: Dumnezeu îl agasează pentru că e mistic.

Misticismul lui Arghezi e primordial, nu derivat. Credința religioasă la el e profundă. Il robește. De aceia îl și plictisește.

La Baudelaire e altceva. Sentimentul lui primar e pofta de a scandaliza. Și pentru că în nici un domeniu scandalul nu e mai facil, mai la îndemînă și mai eficace ca în acel al religiei, Baudelaire se vede înclinat să lege un fel de prietinie literară cu Dumnezeu și subalternii săi.

Și Arghezi se mai potrivește cu Baudelaire și în altceva. Amîndouă au meritul—unul în lirica franceză altul în cea romînească—de a împămînteni trivialul în poezie. Ceiace izbește la Baudelaire este cum știe să descrie cîte un lucru cu totul prozaic, cu vorbe oarecare, obișnuite, cotidiene, dar făcînd, la oaltă un ansamblu parcă săpat în piatră, cu perenitate de Statue și cu majestate de monument.

Şi Arghezi are această artă, de a obţine efecte lirice incomparabile din simpla povestire a unui fapt divers :

Inchis în turnul morţii din poruncă
Prinţul e 'ntreg, dar gândurile'l dor
Ca nişte vulturi negri ce-şi aruncă
Între coteţe rotirile lor

Puterea lui întregă şi vitează
Ascultă'n noaptea de safir şi lut
Din depărtare, calul că-i nechează
Care prin adieri l-a cunoscut
Şi cum îl rod păduchii câteodată
Pe dedesubtul platoşei domneşti
Prinţul te simte, spadă fermecată
Prinsă de şold, c'ai tremurat şi creşti.

Ca gramatic al poeziei, samăna Arghezi cu Baudelaire. Samăna puţin şi sufleteşte prin acel satanism de care vorbeam. Dar ce deosebire de amplare! Baudelaire, cu toată perfecţia lui, e frust, e puţin. Nu-l vedem niciodată ca Arghezi, împerechînd, deodată, într'o strofă, stele, pomi, îngeri, mici ocupaţii omeneşti, apoi o floare, un păianjen, şi pe urmă o apostrofă directă ca o trîmbiţă, sau cîte un strigăt de durere sîişietoare, spunînd toată uscăciunea unui entuziasm care se scrie şi cade.

Şi ceiace e impresionant la Arghezi este că niciodată nu devine sentimental. Iată o bucată caracteristică : „Chemarea“, povestea unui fir de iarbă crescut între două spărturi de trotuar, şi prins de o naivă bucurie cînd vede că „un ţînţar de moţu-i aurit se prinde!“. Bucuria celui nebăgat în samă cînd vede că şi el slujeşte la ceva. Şi fără dulcegărie. Mai degrabă puţină ironie, şi mai ales un fel de răceală aspră. Arghezi totdeauna spune : Pot vorbi de lucruri înduioşătoare, căci eu nu mă înduioşez niciodată.

Şi bucăţi formidabile ca „Prinţul“. Şi, pretutîndeni, vorbe din care se hrănesc mai multe generaţii : Iată toată tristeţea lumilor, în :

„S'a ridicat la geamuri pămîntul până sus.
Cît lumea-i era piscul, şi'n pisc plîngea Iisus.

şi

O stea era pe ceruri. În cer era tîrziu.

sau :

Deschid cartea : cartea geme.
Caut vremea : nu e vreme.

sau :

„Știți voi ce vorbă este vorba ieri ?“

* * *

Dar termin citațiile și chiar aprecierile. Din punct de vedere sociologic—punct de vedere care am slăbiciunea să-mi fie mai scump decât toate—Arghezi este primul liric specific român. Primul care reacționează cu adevărat românește în fața misterelor chinuitoare ale cosmosului și ale sufletului uman.

D. I. Suchianu

O țară fericită, Danemarca

Condițiile naturale par a fi conspirat să condamne pentru veșnicie Danemarca la celăce~~ra~~ fost veacuri de-arîndul: o țară de pescari și de păstori luptînd din greu pentru asigurarea unei existențe precare. În adevăr, Danemarca nu dispune de nici unul din elementele primordiale ale unei normale dezvoltări industriale sau agricole. Fierul și cărbunele lipsesc cu desăvîrșire, iar solul e în general nisipos și sterp. Teritoriul ei, abia de 44.300 Km² și extrem de crestat, se discompune în sute de insule din care unele sînt inabitabile. De formație relativ recentă, cel mai vechiu substrat al său e alcătuit din caștiu. Solul său plat și nisipos în care nici un rîu, nici o colină nu variază peisagiul, e o continuare a dezolantului șes german. Climatul prezintă toate caracteristicile regiunilor nordice: umed și brumos. Zilele calme și senine sînt o excepție. Iernile sînt lungi și vegetația-i tîrzie. Anul trecut, la mijlocul lui August, cînd am ajuns în Danemarca, secerișul grînelor nu începuse decît pe alocuri, iar sămănturile de primăvară (orzul și ovăzul) erau încă verzi.

Dar nici condițiile istorice n'au fost mult mai prielnice. O simplă privire aruncată pe harta Europei septentrionale sugerează ideea, că prin poziția-i geografică Danemarca era predestinată să devină mijlocitoarea și beneficiara necesară a traficului dintre apus și răsărit, mai ales că natura-i punea la dispoziție un mijloc excelent pentru a-și rezerva sieși monopolul acestui transit: închiderea Sundului—aceste Dardanele ale Nordului—pentru vasele care i-ar fi putut face concurență. Supremația economică exercitată pînă în sec. XVI de Liga hanseatică asupra țărilor scandinave, dezvoltarea navală a puternicilor sale vecine, Anglia și Olanda, desăvîrșită înainte ca Danemarca să-și fi constituit o flotă de apărare și desfacerea în 1521 a uniunii dela Kalmar au împiedecat Danemarca să profite de avantajele poziției sale geografice. Transportînd,—și direct, pe propriile lor vase, produsele pe care le exportă în Rusia sau le importă de acolo, Anglia și Olanda au

frustrat Danemarca de beneficiile comerțului de transit și de mijlocul de a-și constitui o flotă puternică, și au împiedecat-o astfel să se consacre vocației sale firești, care era căraușia mărilor de nord. În timpul războaielor napoleonice, Danemarca a avut să sufere enorm. Importanța ei geografică pentru reușita blocului continental, decretat de Napoleon, a făcut să fie rînd pe rînd bombardată de Engleji și ocupată de Franceji. Din aceste lupte, Danemarca a ieșit ruinată și falită. Abia refăcută, a venit războiul cu Prusia (1864) care i-a pricinuit pierderea celor mai bogate provincii ale sale: Schleswig și Holstein. Mai mult, după războiul acesta dezastruos a urmat o criză agricolă, și grîul, principalul articol de export al țării, scăzînd din valoare în urma exportului rusesc și american, a încetat de-a mai fi remunerator.

În ciuda acestor împrejurări nefavorabile, Danemarca e azi incontestabil țara cea mai fericită din lume. Nicăeri viața economică, politică și culturală n'a atins un grad de dezvoltare mai înalt; nicăeri bunăstarea populației nu e mai generală și mai completă; nicăeri nu sînt mai puțini milionari și mai puțini săraci; nicăeri fericirea de-a trăi nu e mai netulburată decît în mijlocul acestui popor care nu cunoaște lupta de clasă, fiindcă nicăeri armonia între clasele urbane și rurale nu e mai desăvîrșită. Țăranul danez, cu viitorul lui asigurat, cu casa lui încăpătoare și frumoasă, înzestrată cu toate avantajele confortului modern (lumină electrică, încălzire cu gaz, telefon, baie), cu etajera lui de cărți, cu gazeta lui zilnică și cu revista lui hebdomadară în care interesele rurale ocupă locul întîiu, oferă o iconă de fericire și de stabilitate fără echivalent în Europa.

Această transformare socială, care e un miracol, se datorește revoluției agrare care s'a îndeplinit în jumătatea a doua a sec. al XIX-lea și care a făcut dintr'o țară exportatoare de produse agricole brute o țară exportatoare de produse alimentare industrializate.

* * *

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, principalul izvor de venit al țării a fost cultura grîului. Dezastrul dela 1864, răpînd Danemarcei cele două provincii mai fertile ale sale, Schleswig și Holstein, a redus considerabil cantitatea exportabilă, tocmai în momentul cînd concurența grîului american și rusesc, care începuse să inunde piața europeană, a produs o simțitoare scădere a prețurilor. Pentru solul sărac al Danemarcei, care reclamă un surplus de muncă și de îngrășăminte, cultura grîului a încetat de-a mai fi remuneratoare. La criza politică prin care trecuse țara se adăuga astfel o criză economică și o descurajare morală, care i-au făcut pe mulți patrioți daneji să se'ntrebe, dacă patria lor mai poate subsista ca țară independentă. Emigrația, și până aici notabilă, mai ales în Statele-Unite, a luat acum proporții îngrijitoare. După mu-

țilarea suferită, Danemarca era expusă să-și vadă restul teritoriului despopulat.

Remediul crizei a fost găsit într-o nouă orientare economică. Între 1864—1880, Danemarca a renunțat la exportul grâului și și-a concentrat toată atenția asupra creșterii vitelor și a culturii furajere (*arable dairying*) în vederea exportului de produse alimentare. Anglia, abolind taxele vamale pe grâu (1846) și angajându-se din ce în ce mai hotărît în politica liberului schimb, oferea produselor alimentare un debușeu sigur și remunerator. Danemarca a știut să profite de ocazie și de poziția ei avantajoasă, și să-și dezvolte resursele economice printr'o producție din ce în ce mai intensivă a articolelor alimentare care au cucerit repede piața engleză. Legislația, sistemul de credit, educația și inițiativa particulară, totul a fost orientat spre atingerea acestui scop.

Dela sfârșitul sec. al XVIII-lea, Statul n'a încetat să favorizeze translația proprietății agrare, din minile Coroanei, Bisericii și Nobilimii, în minile micilor cultivatori. Subt influența ideilor liberale din Germania și din Franța, Frederic al VI-lea inaugurează era emancipării țărănești dispensând țărani de pe moșiile Statului de restul serviciilor feudale, și exemplul lui e urmat de mulți mari proprietari. Țărani, delegați de obligația clăciilor, și-au putut concentra toată atenția asupra propriului lor lot pe care în schimbul unei taxe au obținut dreptul să-l separe de proprietatea comună și să-l îngrădească. În 1786 se creiază prima organizație de Credit de Stat care permite micilor proprietari să-și procure un mic fond pe ipoteca propriilor lor loturi. Sistemul a fost dezvoltat neîncetat și sume enorme au fost investite; rezultatul a fost înmulțirea considerabilă a micilor proprietari. Politică aceasta agrară a fost accentuată în secolul al XIX-lea, mai ales după introducerea sistemului parlamentar și a unei constituții democratice (1849). Nici o măsură n'a fost neglijată pentru a ajuta pe țărani să-și libereze complet proprietatea și pentru a încuraja pe marii proprietari să-și împartă moșiile. Astfel amalgamarea fermelor a fost interzisă prin lege. Oricine poate poseda mai multe ferme, dar cu condiția ca fiecare fermă să fie arendată unei familii. Mulți mari proprietari au fost de altfel bucuroși să-și vîndă o parte din moșie pentru a-și libera complet restul, așa încît în 1805 numărul fermelor libere (41.700) era aproape de două ori mai mari decît al celor arendate (24.800). Astfel se desemnează deja aspectul rural așa de caracteristic al Danemarcei de azi: țară fără sate propriu zise, ci de ferme independente, fiecare familie locuind în mijlocul lotului pe care-l cultivă. Pentru a asigura subsistența unei familii, loturile n'au fost fixate uniform, ci după o scară variabilă cu fertilitatea lor. În locurile mai sterile lotul a fost lăsat mai mare, în regiunile mai fertile, mai redus. Dar necesitatea de-a mări unele mici proprietăți încît să asigure o deplină independență materială, s'a resimțit mai ales după războiul mondial, și o serie de legi, între 1919—1924, s'au străduit să rezolve problema.

Cea mai importantă e legea din 1919 care expropriează $\frac{1}{3}$ din moșiile inalienabile concesionate în secolul al XVIII-lea unor familii nobile pentru servicii aduse Statului. În schimbul acestei amputări și a unei taxe de 25 % din valoarea pământului, proprietarii au obținut dreptul de-a dispune în mod liber de rest.

În afară de această sollicitudine perspicace și continuă, Statul a promovat transformarea agricolă a țării printr'o puternică și practică organizație de credit. Pentru a sprijini efortul muncitorilor agricoli de-a deveni mici proprietari, Statul a creat în 1880 două Instituții de credit pentru micii proprietari garantându-le acestora spesele inițiale și interesele capitalului rambursabil în anuități foarte mici. O lege din 1899 a dezvoltat și precizat sistemul. Orice muncitor agricol care vrea să-și cumpere o fermă obține în formă de împrumut nouă zecimi din capitalul necesar; în cursul primilor cinci ani e dispensat de orice obligație de plată, iar după expirarea acestui termen nu e ținut să plătească anual decît 3,0 % din capital în afară de interesele care nu exced 4,50 %. Titlurile acestea au ajuns repede să se bucure de o încredere internațională. Franța investise înainte de războiu în astfel de titluri nu mai puțin de cinci sute de milioane de franci, iar Anglia peste zece milioane de sterline. Nici o mirare dacă numărul micilor proprietari a crescut neconținut.

Astfel factorul esențial al revoluției agrare săvârșite în Danemarca nu e marele proprietar, ci fermierul înzestrat cu 3—15 ha. care cultivate intensiv, după cele mai raționale metode, ajung să-i asigure o viață largă și confortabilă. Subt un astfel de regim de proprietate, pășunatele ar fi o vinovată risipă de teren și o pierdere de energie potențială. Călătorul care a văzut regiunile tip pentru creșterea vitelor, Morvanul și Nievra în Franța, sau Kent și Suffolk în Anglia, cu luncile lor verzi înconjurate de garduri vii și presărate de vite libere, nu va găsi aici nimic asemănător. Vitele sînt hrănite în grajd sau praponite scurt. Gardurile se pot suprima, și, în adevăr, în afară de unele regiuni ale lutlandei, ele sînt inexistente. Fiecare palmă de loc e prețioasă, și ea nu e pierdută nici cu garduri, nici cu poteci inutile.

Însă date fiind exiguitatea solului cultivabil și sporul neconținut al populației, aceste măsuri n'ar fi deslegat decît parțial problema, dacă inițiativa particulară n'ar fi venit în ajutorul Statului. Încă din 1866 s'a format o societate de punere în valoare a terenurilor incolte (*Hedeselskabet*), care a făcut minuni subt impulsunea lui E. M. Dalgas, un animator entuziast și ireductibil, cum aceste țări de *self-government* au produs în toate domeniile activității sociale și economice. Grație efortului acestei societăți, jumătate din terenurile incolte ale țării au fost redade culturii. Terenurile mocirloase au fost secate, insulele de nisip plantate, regiunile inundabile ale coastelor indiguite. Lupta acestei societăți contra nisipului și bălăriiilor din lutlanda, cea mai săracă parte a țării, are ceva epic. Acum cincizeci de ani nu puteau trăi în partea nordică a acestei regiuni decît doar cîteva turme rătăcite de oi și o rară

populație de pescari săraci. Azi pretutindeni nu vezi decît ferme înfloritoare și *cottages* vesele care dau provinciei aspectul unui centru de vilegiatură de vară. Munca inteligentă și dirză a unor pioneri a biruit indiferența publicului și ostilitatea naturii. Ei au redat culturii într'o jumătate de veac 5.000 ha.—o suprafață egală cu aceia a ducatelor Schleswig—Holstein răpite de Germania în 1864. Dunele mișcătoare de pe coasta Mării Nordice au fost fixate și convertite în pămînt arabil, pășunate sau păduri, protejate de diguri contra invaziei nisipurilor mării.

Pădurile care pela 1880 nu acopereau decît 5,3 la sută din suprafața țării, se întind azi pe o suprafață de 8,5 la sută. Ele nu servesc numai pentru a fixa și a fertiliza terenurile nisipoase, ci și de paravan contra vinturilor de miază-noapte și de răsărit. După primele succese, cucerirea și punerea'n valoare a terenurilor inculte a devenit o datorie de onoare a tinerelor generații formate în școlile superioare de agricultură. Ele au triumfat de toate dificultățile și au făcut din Danemarca țara cea mai înaintată și mai dezvoltată din punct de vedere agricol. Admirabilul efort al unei elite întreprinzătoare, susținute de virtuțile solide ale claselor rurale, au făcut dintr'o țară aspră și inospitalieră una din regiunile cele mai bogate, mai prospere și mai populate ale Europei. Un teritoriu abia cît al Basarabiei noastre, mult inferior în calitate și resurse, hrănește (și încă cum!) o populație aproape de două ori mai numeroasă, și dezvoltă o civilizație care o așază între primele nații ale lumii.

Țăranul danez a putut atinge acest înalt *standard of life*, fiindcă produsele lui au un debușeu sigur și fiindcă valoarea lor îi revine integral. El se bucură de toate avantajile unei munci aproape independente de variațiile timpului și de toate beneficiile unei desfaceri scutite de prelevările intermediarilor. Acest dublu rezultat se datorește cooperației, al cărei rol în dezvoltarea agriculturii daneze e imposibil de exagerat. Toate transakțiile țăranului danez se fac prin organizațiile cooperative de cătră oameni pricepuți care cunosc valoarea lucrurilor și condițiile pieții. Prin cooperative își procură creditul, semințele, îngrășămintele, instrumentele agricole, ustensilele de casă și alimentele de care are nevoie. Prin cooperative își valorizează și își desface toate produsele. Lăptăria-i ridică de trei ori pe zi laptele, i-l preface'n unt, i-l desface și-i achită costul, iar la sfîrșitul anului îi varsă beneficiul în formă de dividendă. Sînt cooperative pentru valorizarea și desfacerea tuturor produselor: ouă, paseri, porci, bovine etc. Sînt cooperative pentru procurarea tuturor mașinilor și articolelor de care are nevoie țăranul. Grație acestor organizații, micul producător nu obține numai valoarea integrală a produselor sale, nu-și procură numai pe prețul cel mai avantajos articolele de care are nevoie, dar e scutit de toate grijile și neplăcerile pieții. El nu mai are nici tentația, nici nevoia de-a pierde zile'ntregi la tîrg, și-și poate concentra toată atenția asupra producției intensive, raționale și economice. Nimic n'ar

izbi mai mult pe un țaran danez decît spectacolul țaranului român umblînd la oraș din casă'n casă cu două găini în brațe...

Prima cooperativă a fost înființată pentru a procura membrilor săi semințe și instrumente agricole; altele s'au constituit apoi pentru a obține credit prin garanții colective; în sfîrșit, cîtră 1880, s'au alcătuit primele lăptării cooperative pentru industrializarea produselor laptelui. Sistemul s'a perfecționat paralel cu transformarea agriculturii daneze. Organizația cooperatistă a fost pîrghia acestei transformări, și principalul ei instrument de succes. Geniul laborios, social și onest al poporului danez și-a găsit forma de organizare ideală. Deacea nici n'a fost nevoie de vre-o propagandă: sistemul s'a impus singur prin comoditatea și utilitatea lui. El a permis Danemarcei să obțină un tip uniform și constant de produse alimentare de-o calitate cu totul superioară. Pe piața engleză untul danez a rezistat și rezistă oricărei concurențe. Dispoziții speciale a fost luate de guvern pentru garantarea calității. Mai întăiu obligația impusă fiecărui producător de-a livra cooperativei din care face parte totalitatea producției sale. Producătorul nu poate vinde altora laptele cel mai bun pe un preț mai mare și să-l rezerve pe cel mai slab cooperativei, reclamînd același preț. În al doilea rînd, exportul untului de calitate inferioară e oprit prin lege. Fiecare lăptărie e ținută să trimită, imediat după primirea telegramei de surpriză, mostre laboratorului din Copenhaga și dacă calitatea fabricației a fost găsită inferioară, i se retrage autorizația de export.

Ar fi greșit însă să se atribue acestor dispoziții o importanță mai mare decît aceia de simple reguloare. Impulsiunea creatoare a acestor organizații vine dela inițiativa particulară și dela convingerea confirmată prin experiență că forma cooperativă e administrația cea mai economică și mai eficientă, și deci cea mai folositoare pentru toți.

Modul de constituire a acestor cooperative e următorul: mai mulți fermieri se asociază, își procură capitalul printr'un gaj colectiv și proporțional cu valoarea furniturii, și angajază un conducător tehnic responsabil de mersul afacerii în fața adunării membrilor cooperativei. Un comitet ales de membri are supravegherea directă a afacerii. O mie patru sute de lăptării cooperative grupează azi peste o sută optzeci de mii de fermieri, dintr'un total de două sute șase mii! Aproape nu e deci fermier care să nu facă parte dintr'una sau mai multe cooperative.

Am vizitat nu departe de Copenhaga o lăptărie care primea zilnic 4500 litri de lapte, dela 80 de membri ai societății, care posedă 600 de vaci. Lăptăria primește laptele dimineața. Cantitatea fiecărui fermier e măsurată și notată, iar din cînd în cînd supusă unui examen de valoare (în privința purității și grăsimii laptelui). Laptele trece apoi la separatorul de cremă de unde zărul și crema sînt conduse fiecare la un pasteurisateur special. Jumătate din zărul astfel sterilizat e restituit proprietarului pentru îngrășarea

porcilor care constituie, împreună cu creșterea paserilor, industria complimentară și nu mai puțin profitabilă a fiecărei ferme. Restul zărului, la care se adaugă o anumită cantitate de lapte curat, e întrebuințat pentru fabricarea unei brânze foarte apreciată în Germania. Cantitatea de unt exportată în 1925 a atins cifra de 122,777 tone, din care 83,287 tone în Anglia, în valoare de 17 milioane lire sterline, iar 33,563 tone în Germania.

Strâns connexe cu lăptăriile sînt crescătoriile de porci și de paseri. Ele s'au dezvoltat paralel cu lăptăriile, au aceleași deusee, sînt exploatate după aceleași principii și constituie surse de venit tot așa de importante. Aproape fiecare fermă le cultivă pe toate trei. Danemarca a exportat în 1925, 191,510 tone de grăsimi și de carne de porc, din care 189,510 în Anglia în valoare de 23 milioane lire sterline și peste 40 de milioane de ouă, din care 33.000.000 în Anglia în valoare de 11 milioane lire sterline, iar 7.000 în Germania. Numai în Anglia, Danemarca exportă produse alimentare în valoare de 41 miliarde de lei.

Patru cincimi din totalul articolelor exportate de Danemarca se compun din articole alimentare. Articolele de import consistă mai ales din cărbuni, fier, furaje, îngrășăminte (peste 3 miliarde lei pe an!), stofe și articole de lux. Cifra comerțului extern al acestei țări de 3.400.000 locuitori e aproape de cinci ori mai mare decît a Romîniei-Mari. Ea s'a ridicat în 1924 la 2.151.700.000 kr. (1 kr = 42,50 lei) iar cifra importului la 2.360.700.000 kr. Balanța comercială marca deci un deficit de 209 milioane coroane. Dar veniturile comerțului de transit, economiile Danejilor emigrați mai ales în Statele Unite și dobînda capitalului danez plasat în străinătate compensează din belșug deficitul balanței comerciale.

Aceste rezultate au fost atinse printr'o largă utilizare a experiențelor științifice. Succesul agriculturii daneze se datorește alianței ei strînse cu știința. Din momentul în care poporul danez a înțeles că viitorul său depinde de productivitatea solului său național, totul a fost pus în serviciul acestei cauze. Educația națională și cercetarea științifică au fost orientate deopotrivă spre cunoașterea și punerea în valoare a resurselor naționale. Danemarca s'a ridicat din criza materială și din depresiunea morală în care au prăbușit-o războaiele napoleoniane cu ajutorul noului sistem de învățămînt pe care i l-a propovedit și instituit N. F. S. Grundtvig, „profetul nordului“. Acesta a văzut că vechiul sistem de învățămînt, cu studiul limbilor clasice la bază, nu abate numai atenția noilor generații dela chestiunile practice, dar sapă o prăpastie între clasele sociale, împărțind poporul între „învățați“ și „neînvățați“. El a ajuns astfel să preconizeze un învățămînt liber în care problemele naționale (istoria, limba și literatura daneză) și chestiunile sociale și economice ocupă locul întâiu. După o propagandă de o jumătate de secol, Grundtvig a izbutit în 1844 să deschidă prima școală organizată după programul său. Dar experiența a rămas fără urmare, pînă cînd războiul din 1864, producînd o puternică re-

acțiune națională, a creat însfîrșit starea de spirit favorabilă pentru înțelegerea și realizarea programului lui Grundtvig. Aceste școli, numite „Școli înalte” au atins azi numărul de cincizeci și patru și ele sînt destinate formării nu numai profesionale, ci și intelectuale și morale a tinerilor dela țară, între vîrsta de 14-18 ani. Lor li se datorește formarea clasei rurale daneze, care prin spiritul său cultivat și deschis la toate inovațiile, prin optimismul său robust și activ, prin patriotismul său ardent și luminat întrece toate clasele similare din lume.

Instituții caracteristice pentru spiritul științific de care sînt animată agricultorii daneji sînt „Societățile de control”. Obiectul acestor societăți e, după înșiși termenii statutelor lor, „de-a cerceta rentabilitatea creșterii vitelor pe baza experiențelor de nutrire, a producției de lapte și a conținutului de grăsimi, și de-a promova selecționarea vacilor al căror lapte e mai bogat în unt.—Societatea publică un raport anual conținînd lista exactă cu numele, data nașterii, părinții fiecărei vaci înregistrate la Societate și producția fiecăreia (cantitate și procent de grăsimi), și nutrețul consumat, precum și data nașterii vitelului, marca și întrebuințarea ce i s'a dat”. Rapoartele anuale ale acestor societăți sînt centralizate, comparate, analizate, iar rezultatele astfel obținute comunicate membrilor societății sub formă de recomandări și pus în aplicare conștiincios. Astfel producătorul danez cunoaște exact regimul de hrană cel mai economic și mai eficient, și secretul de-a obține producția maximă cu minimul de cost. Aplicarea acestor metode științifice se mai traduce prin complectă eliminare a risipei și prin evitarea greșelilor comise din inexperiență. În agricultura daneză nimic nu e lăsat la întimplare. Totul e calculat, prevăzut, experimentat de mai înainte. Asistenții societăților de control, vizitează cel puțin odată pe lună ferma fiecărui membru al societății, controlează și verifică totul dela hrana și îngrijirea animalelor, la calitatea și cantitatea laptelui. Efectul acestui sistem suportat exclusiv de beneficiari, fără ajutorul Statului, e imposibil de exagerat. Selecția sistematică și hrana rațională a permis să se ridice în douăzeci de ani producția mijlocie a unei vaci dela 617 galoane (un galon = 4,54 litri) de lapte și 224 livre de unt, la 900 galoane de lapte și 414 litre unt—(cifre relative la anii 1900 și 1921). Sistemul a fost extins și celorlalte ramuri de activitate agricolă, la creșterea și selecționarea cailor, porcilor și paserilor, la cultura plantelor furajere, și rezultatele au fost identice. Din 1895, cînd s'a constituit prima societate de control, pînă azi, numărul lor a trecut de o mie, înglobînd peste 30.000 de fermieri. Alte societăți se ocupă cu îmbunătățirea culturilor de cereale și de plante furajere. Ele au adus servicii eminente agriculturii daneze determinînd cele mai bune varietăți de plante, timpul cel mai potrivit pentru semănat, cele mai bune sisteme de rotație și de îngrășămintă și aplicabilitatea în fiecare regiune a principiilor generale stabilite de „Colegiul regal de agricultură” și de „Laboratorul central de

cercetări agricole". Diversele societăți agricole dintr'o regiune formează o Asociație provincială, dar pe deasupra acestei Asociații, fiecare gen de societate își are o organizație centrală la Copenhaga. La 1919 diferitele cooperative și societăți agricole și-au dat un organ de conducere comun alcătuind „Consiliul național agricol”, compus din doisprezece membri și însărcinat să favorizeze mișcarea cooperativă și să reprezinte interesele agriculturii în negocierile cu celelalte industrii, cu Statul și cu Puterile străine.

Pentru a înlesni agricultorilor daneji călătorii de studii în străinătate, a fost înființat un Biuro de turism, care stă în același timp la dispoziția străinilor care vizitează Danemarca.

Industria daneză a făcut deasemenea mari progrese în ultimul timp. Ea susține a treia parte a populației. Manufactura de porcelan și argintăria de artă din Copenhaga s'au clasat printre cele dintăiu la expoziția internațională de arte decorative din Paris (1925). Dar cea mai mare parte a industriei daneze e conexă producției și exportăției agricole. Compania unită de vapoare din Danemarca a jucat un rol important în dezvoltarea comerțului maritim al țării. Jumătate din traficul de mărfuri și de pasageri dintre Danemarca, Germania, Anglia și Țările Scandinave a efectuat de vase daneze. Vapoarele de pasageri care deservesc linia Esbjerg-Harwich sînt dintre cele mai elegante și mai confortabile. Copenhaga, declarată în 1895 port liber a contribuit într'o măsură considerabilă la prosperitatea comerțului de transit între Suedia, Norvegia și Europa continentală, care aduce Danemarcei un beneficiu de 250.000.000 coroane pe an¹.

Prosperitatea generală, pe care o atestă cifra de afaceri a Danemarcei e vizibilă pretutindeni, la țară ca și în capitală. Copenhaga e unul din cele mai frumoase și mai vesele orașe ale Europei. „Atena Nordului”, cum i se zice cam pompos, cu monumentele ei istorice, semi-renaștere, semi-gotice, cu magazinele sale elegante și cu populația ei jovială și afabilă, oferă un spectacol cu atât mai încântător, cu cît e mai neașteptat. Călătorul care descinde aici direct din Berlin are impresia că a trecut din casa, bogată desigur și somptuoasă, dar ostentativă și fără gust a unui parvenit, în locuința unei vechi familii în care timpul și gustul afinat de cultura mai multor generații a armonizat toate obiectele într'o notă dominantă și originală.

¹ Cifrele citate sînt luate din „Denmark, 1926” (Publicația ministerului de afaceri străine).—Pentru mai multe amănunte Cf.: H. Jones: *Modern Denmark* (1928).—F. R. Bond: *British Farmers in Denmark* (1928).—M. P. Thomson: *Denmark* (1924).—H. Rider Haggard: *Rural Denmark and its Lessons* (1917).—L. Smith Gordon: *Cooperation for Farmers* (1918).—H. Faber: *Cooperation in Danish Agriculture* (1918).

Copenhaga, Kjöbenhavn în limba daneză, ceiace înseamnă „portul negustorilor“, în sec. XI-lea era deja un centru frecventat de negustori străini care veniau să ridice bogatele stocuri de heringi pescuite în Marea Baltică. Azi e o mare capitală europeană, cu 700.000 locuitori și cu toate instituțiile moderne ale unui important centru comercial. Prin poziția sa geografică, prin intensitatea activității sale comerciale, prin sentimentul de încredere și de siguranță produs legitim al minunatelor sale succese economice, prin importanța comorilor sale artistice și prin firea deschisă și afabilă a populației sale, capitala Danemarcei produce o impresie de distincție suverană pe care n'o are nici Stockholm, nici cu atât mai puțin, Oslo. Membrii congresului de istorie din Oslo au găsit, la întoarcere, în Danemarca o primire care i-a făcut să simtă, că, în ciudă ruperii uniunii dela Kalmar, Copenhaga a rămas capitala intelectuală și morală a celor trei regate scandinave.

Cele mai importante monumente ale orașului sînt de pe vremea lui Cristian IV (1588-1648), figura cea mai populară dintre regii Danemarcei, care a unit cu un temperament de războinic, gusturi artistice și o adevărată pasiune pentru clădiri monumentale. Lui i se datoresc, în afară de severul și elegantul castel Rosenborg, palatul Bursei cu turnul lui original format din patru balauri sprijiniți pe cap și cu coadele împletite până'n vîrf și „Turnul Rotund“ pe scările în spirală ale căruia Petru cel Mare ar fi condus o trăsură cu doi cai. Turnurile bisericilor și ale clădirilor publice, prin mulțimea și frumusețea lor și prin reflexul straniu al coperișelor de bronz aurit, dau orașului o notă deosebit de originală și de atrăgătoare. Copenhaga e cu drept cuvînt „orașul cu turnuri frumoase“. Turnul bisericii Mîntuitorului, al foisorului de foc, al primăriei monumentale justifică pe deplin porecla.

Dintre monumentele moderne, cele mai importante sînt „Muzeul etnografic“, în care se pot urmări principalele aspecte ale vieții naționale, din sec. XVII până azi; „Muzeul de artă“ cu o frumoasă colecție de tablouri, statui, gravuri și alte obiecte de artă națională, și mai ales Glyptoteka Carlsberg, cea mai bogată colecție particulară de sculptură antică și modernă din Europa. Muzeul acesta, alcătuit de Iacob și Carl Jacobsen proprietarii vestitei fabrici de bere „Carlsberg“ și dăruit orașului Copenhaga, conține unele din cele mai frumoase statui antice și cea mai de valoare colecție de sculptură franceză modernă, în afară de Franța. Aranjamentul luxos și artistic al acestui muzeu e poate unic în lume.

Familia Jacobsen n'a făcut țării sale numai acest dar neprețuit. Vestitul castel din Seelanda, Frederiksborg, unul din capodoperile Renașterii olandeze, a fost restaurat pe spesele ei și transformat în muzeu istoric unde sînt așezate, pe epocă, portretele tuturor oamenilor mari ai țării: întreaga istorie a Danemarcei „în chipuri și icoane“. Aproape nu e institut sau laborator științific care să nu se fi împărtășit din generozitatea familiei Jacobsen. Expediții de explorare arheologică au fost și sînt trimise în Grön-

landa pe spesele ei. Burse de cercetări și de studii permit mai multor savanți daneji să se consacre exclusiv investigațiilor lor științifice. Jumătate din venitul fabricii Carlsberg e afectat, prin testament, întreținerii numeroaselor instituții de cultură și fundațiilor create de Iacob și de Carl Jacobsen.

Astfel și în domeniul culturii înalte inițiativa și generozitatea particulară joacă un rol tot așa de important ca în viața economică. Același spirit străbate de altfel toate ramurile de activitate ale acestui popor minunat, și acesta e spiritul democratic și național. Danezul e deopotrivă de mîndru de națiunea sa și de instituțiile sale democratice, și cu drept cuvînt, fiindcă sentimentul său național și caracterul său democratic au fost resorturile uimitoarei sale ascensiuni sociale, economice și culturale. Scriitorul reprezentativ al poporului danez nu e cosmopolitul și scepticul Georg Brandes, ci fabulistul Hans Andersen, care a exprimat dragostea poporului său pentru toate elementele însușite sau nefusușite ale naturii. Cultura intelectuală prezintă de-asemena un caracter curat democratic. Ea se caracterizează nu atît printr'o invenție originală și pregnantă, cît printr'un nivel mijlociu foarte înalt. Tărînimea formată în „școlile populare superioare“ e tot așa de cultivată ca burghezia orașelor. Așa se explică activitatea extraordinară a edițiunii daneze și tirajul (400.000 exemplare) uimitor pentru cifra populației (3.400.000), la care au ajuns marile cotidiene *Berlinske Tidende* și *Politiken*. Danemarca a produs oameni de știință remarcabili în toate domeniile, W. Thomsen și Christian Nyrop în filologie, H. Höffding în filozofie, Niels Finsen, în medicină și H. Ørsted în fizică. Dar gloria cea mai mare a Danemarcei rezidă în ridicarea marilor mase populare la un grad eminent de bună stare și de cultură, și în dovada strălucită că democrația nu-i deloc incompatibilă, dimpotrivă, cu progresul material și cu cultura superioară.

Andrei Oțetea

Fereastra

În stradă, casa cea veche privea cu un singur ochiu, muced și posomorât.

Primăvara, după cea dintâi noapte cu ploae caldă, în soarele dimineții se deschideau să soarbă viață proaspătă, toate ferestrele orașului. Se iveau după stoluri ridicate, slujnice cu broboade albe, bucovinence cu sîni strînși pietros în pieptare de catifea cusute cu fir, gospodine în haine spumoase de dantelă, cu flori colorate și mari. Toate fețele apăreau tinere în lumina poleită a răsăritului. Ochii cătau cu un fraged suris la cerul albastru-ud, la mugurii liliacilor plesniți în virfuri de crengi crude, la măruntele gîngăni punctate negru și roșu desmorte pe treptele de piatră. Ziua începea odihnită și nouă. Viața părea limpede ca cerul spălat și înalt, unde călătorea sus de tot, topindu-se, o ultimă fulguire de nor, ca pieptul roz-mătășos de flamand.

De undeva, peste grădinile piersicilor cu flori de hîrtie și sbicind pămîntul jilav, primăvara șuvoia un val molatec de aer din țările sudului, altul decît acel de azinoapte: rărit, ușor, străveziu.

Iar păsările zburau aproape de oameni, prietinoase și gureșe. Ai fi așteptat să se așeze una pe umăr, să ciugulească un grăunte din palmă, să gîngure în ureche, să-ți desmierde obrazul cu puful gușii, alintîndu-se ca în cel dintâiu veac, cînd totul era în dumbrăvile pămîntului, fără dușmănie, simplu și bun.

Numai fereastra întotdeauna închisă, se uita atunci la hohotirea aceasta, a luminii și a tinereții și a tuturor învierilor, cu un ochiu neclintit și cețos, de mort.

Cînd trecătorul ridica din întîmplare privirea bucuroasă, sticla vînată și ostilă îi amintea deodată sloiurile de ghiață care astupă sprintena viață a rîurilor iarna, și totul devenea rece și desnădăjduit. O mîhnire fără alinare ucidea toată gîlguirea primăverii. Ziua era acum la fel cu celelalte, iar omul pășea cu fruntea spre pămînt, la necazurile lui din fiecare ceas, singur și întunecat, ca un orb care ar bițbii drumul într'o hrubă umedă.

Intr'o asemenea dimineață, un bețiv desmățat și fără guler, s'a oprit pe trotuarul din față, vorbind cu sine și amenințind cu pumnul. Ochiul sleit, de stîrv, îl supăra foarte. Ii strepezea veselia, de cîte ori se întoarcea dondăind și împleticindu-se. Acum avea să sfîrșească. Culese o piatră colțuroasă și opintindu-se cu mare mînie, cum ar fi purces să doboare un taur, izbi în sticla de plumb. Geamul se sfărîmă cu un țacănit scurt, și negrul spărturii rînji încă mai sinistru în trandafirul zorilor. Dar bețivul își plescăi palmele încîntat de ispravă și porni mai departe, ciorovăindu-se cu un tovarăș nevăzut.

Adouazi, fereaștra arată din nou, același ochiu vînat, posomorît și intact. Că s'a mai aflat în tot orașul un geam tot atît de vechiu și turbure, a fost tuturor de mirare. Oamenii spun că bețivul și-a făcut seamă singur, cum l-au găsit înecat în iazul cel mlăștinos și coclit, dela bariera Ciungilor.

Și totul a rămas cum a mai fost, în tîrgul acela mocrnit dela marginea țării, unde nimănui nu i se întîmplă niciodată nimic.

Dar fereaștra cea încruntată și neliniștitoare, ca privirea de ghiață a unui cadavru, a fost deschisă și ea odinioară în zid, să resefețe glastre de flori și să primească răcoarea dimineților, care înțeapă nările ca un pahar spumos de șampanie.

Cînd s'au ridicat temeliele casei—cine din toată strada își mai amintește acum?—se prelungea o vară grea de belșug ca un uger plin. Crengile livezilor se încovoiau trosnind de rod. Dinspre barriere scîrșiau carele cu bucate auriu dela cîmp.

După ploii furtunoase și repezi, curcubee cum nu se mai văzuseră de mult, întindeau arcuite punți aeriene dela un nor la altul, deasupra caselor cu streșini de șindilă, peste vîrfurile stufoase de nuci și peste sclipirea metalică a bisericilor, iar bătrînii aduceau har Domnului, pentru asemenea semne de îndelungă rodnicie și pace.

La zaplazuri, în asfințit, se adunau să se minuneze vecinii. Casa cea nouă, a străinilor, creștea mai semeață ca toate. Unii vorbeau despre un fecior de boier, care și-a mistuit averea prin străine țări și cu puținul rămas se ascunde aici de ochii lumii să-și dureze adăpost de pocăire. Alții spuneau că ar fi un tînăr întors de undeva, dela carte, din depărtate orașe dela capătul lumii, unde sînt turnuri care ajung până la cer și împărații se plimbă în caleașcă de aur, cu cai purtînd în locul ochilor scoși, smaragde cît pumnul. Alții credeau însîrșit a ști că e vorba despre nepotul unui diregător mare din Țara de Jos, care a luat din dragoste o fată străină și săracă, așteptînd aici să se domolească mînia bătrînilor. Și multe încă își mai împărțeau cu mîna la gură și clătinînd din cap, cînd încet, dinspre hanul Bungețoaiei veneau cei doi necunoscuți, cu copila cea minunată pășind cuminte înaintea lor, ca un alb heruvim.

Barbatul purta haină cenușie cu reveruri late de mătase, țilindru fumuriu cu margini mari, baston cu mîner rotund și sculp-

tat de fildeș : era înalt, balan, cu mustața subțire, cu un puf moale ca laba de epure pe lângă urechi și cu ochii albaștri. Femeia purta vestminte albe, cu rochia strânsă la mijloc și umflată de crinolină la șolduri, cu mânecile înfoiate deasupra umerilor și cu sînii mici rotunzind mătasea, așa cum se mai văd și acum în fotografiile palide ale anticvarilor și în albumuri vechi, pe care nimeni nu le mai deschide. Părul negru-albastru era despărțit cu o dungă albă pe frunte și atârna în inele lungi, încununînd obrazul de ceară; ochii luceau umezi ca antracitul subt sprincenele subțiri încondeete. Mergeau braț subt braț; înaintea lor pășea neastîmpărat și mărunț, copila în rochie albă, cu bonetă albă, cu pantofi albi, răsucind o umbrelă albă: o jucărie mică și vie, mai neînchipuită decît orice jucărie văzută.

Străinii se opreau înaintea zidurilor cu schele. Peste cărămizile roșii, lucrătorii întindeau cu mistria tencuială aspră, cîntînd. Erau italieni cu fețele arămii, cu pălării uriașe, cu batiste roșii și galbene legate în jurul gîtului, cu pieptul dezvelit în cămașă, musculos și întunecat de păr, rozînd în dinți pipe negre și scurte.

Sus pe punțile de scînduri clătinate elastic subt pași, sau jos ciopînd granitul treptelor cu ciocane care împrôșcau scînteii—lucrul și-l întovărășeau cu cîntece melodioase și sonore. Toată strada învășase cîntecetele acele, iar în fiecare ogradă, se auziau seara, îngîmîndu-se cu stîngăcie subt nuci și subt vișini, romanețe din țara cu cipri și portocali.

Un vataf, cu pălăria în mîna, deslușia stăpînilor de ce întirzia sfîrșitul. Un chervan care s'a rupt pe drum, grinzi care n'au fost pe măsură, lemnăria furată de haitul apelor și minată în jos, spre Galați. Femeia învrtea cu nerăbdare umbrela pe umăr, întrebînd bărbatul să-i talmăcească în graiul ei spusele vatafului, iar umbrela răsucindu-se deștepta un vînt ușor care răcorea obrazul bărbatului cu o nevăzută desmerdere.

— Încă două săptămîni! Cît de încet trec zilele... Cît de încet.

Femeia tăia cu vîrfurile pantofului auriu, în praful moale de var și de cărămidă, desene încrucișate, semne de neastîmpăr, pe care le suprime cu o singură netezeală ușoară de talpă.

Inconjurau zidurile aproape sfîrșite : aici va fi etacul lor, dincoace ietacul copilei, dincolo odaia unde să-și înșire dulapurile lui cu cărți. Femeia strîngea ascuns, între degetele subțiri mîna bărbatului și mîna bărbatului răspundea strînsorii, lăsînd așa să se simtă fierbinți bătăile singelui, viețile lor supuse și împletite pentru veșnicie.

La plecare, fetița se desprindea greu din brațele unei lucrătoare din țara Italiei : femeie cu părul greu și cu buzele carnoase ca vișina. La gîtul copilei, atîrnase cu un șnur subțire un medalion oval : o madonă de metal alb și eftin. Femeia lămurea, rîzînd cu toți dinții albi, că a lăsat acolo, în satul ei lângă marea albastră, o odraslă aidoma și că o ghicitoare i-a menit soartă plină de măreții ; un prinț din os regesc și mantie de hermină.

De focul vorbeii, de oboseala muncii și de căldura aurie a razelor oblice trimise din asfințit, obrazul povestitoareii era învăpăiat. Pe genele lungi, ninsese praf fin de cărămidă, deasupra buzelor cu o umbră brună de puf răsăreau câteva boabe mici de sudoare, și avea în toată înfățișarea ceva puternic, frumos și sălbatec, care încinta ochii ca o divinitate a verii pîrguite. Pinza albastră a bluzei, palpita pe sinii voinici, ca o pînză de barcă suflată de vînt, acolo, în Adriatica natală.

Copila purta ochii rugători dela mamă la străină și îndărăt, strîngînd darul înferbîntat în pumnul mic. I-au dat voe să primească iconița albă și ocrotitoare. Italianca sărută lacom obrazii, cu buzele ei coapte ca fructele și în genele cu praf de cărămidă, înotau lacrimi.

Pe urmă, toți ochii au fost chemați cătră sborul săgetat al unei rîndunici. Paserea neagră cu pieptul alb, intra și eșea piuind, prin fereaștra încă fără pleoape de sticlă.

Cuiburile de rîndunele aduc fericire.

La primăvară, subt acoperiș, vor prinde tăblieri rotunde de lemn, așa cum au văzut în Bretania, îndemin pentru paserile cerului să-și dureze adăpost fericit lingă adăpostul lor de fericire. Nu-și asemuia și ea oare șoarta, cu a paserilor străbătînd pustiuri de pămînt și de ape, ca să-și afle aici cuib moale și cald, durat pentru veșnicie?

Dar atunci, cînd zidurile au fost isprăvite și casa cea nouă a privit pe fereaștra din stradă, spre oraș, cu un ochiu tînăr, limpede și voios, multă vreme, nimeni n'a mai pășit dinspre hanul străinilor.

Incuetoriale strălucitoare de alamă ferecară uși pustii.

Au trecut ploile toamnei cu tînguirile nocturne ale vîntului de echinox, iarna cu potopire domoală de fulgi și cu sprintene chemări de zurgalai în văzduh; peste casa cea nouă troenele au nins netăiate de pîrtie și nestrivite de picior omenesc. Nici o urmă de fum, n'a încălzit viață în lăuntru, în încăperile nouă, deșerte și reci.

La taifasurile tîrzii, dela gura sobei și la felegeanele de cafea, din nou trecură dela o casă la alta, în toată ulița, svonuri despre aceste întimplări turburătoare. Unii știau că nepotul dirigătorului din Țara de Jos ar fi căpătat ertare și n'are acum de ce-și mai căuta surghiun într'un tîrg ticălos ca al lor. Alții aflaseră, că jarul iubirii se stinsese pretîmpuriu și că femeia a plecat înapoi, în Țara ei depărtată, unde tîrgurile numără atîta norod cît o împărăție și unde-au început să umble un fel de balauri de schijă și de oșel, de le zice tren și merg fără cai, pufuind funingine și jăratec. Insfirșit mai erau acei care puteau spune fără cea mai mică îndoială, că femeia bolnavă de piept s'a dus să afle căldură subt alt soare mai blind, pe tărîmuri care n'au văzut niciodată ninsoare.

Iar alții, mai iscoditori, au mers până la hanul Bungețoaiei și cercetînd, au aflat două odăi pline de lăzi închise, de veșminte, cărți, omușori păgîni de piatră și femei goale, de marmoră albă. Odăile erau plătite pe-un an înainte. Străinii plecaseră nu se știe unde, aveau să se întorcă, nu se știe cînd.

În primăvară, tîrziu cînd mieii cu canaf roșu în urechi be-hăiau în livezi și clopotele deniilor umpleau cu glas de bronz nopțile albastre, stăpîni casei s'au întors într'adevăr, neașteptat.

Erau numai bărbatul și copila, în vestminte negre.

Două zile, n'a conținut descărcatul carelor grele. O slujnică bătrînă și aprigă în vorbă, priveghia orînduiala lucrurilor gingașe deșertate din lăzi, dezvelite din cuiburi ușoare de hîrtie și de paiu.

Omul străin, așezat pe o treaptă de piatră, privea această frămîntare fără să vadă, urmărind ceva nespus, din negura de dincolo de oameni și de dincolo de viață. La întrebări răspundea depărtat, fără să asculte. Ii era tot una; aici, dincolo... O strîngere de umeri, ținea locul cuvîntelor. Copila însă scormoni cu mare și voios neastîmpăr toate ungherile, bătut din palme la bucurii neașteptate, se afla fericită de atîtea evenimente: într'un colț de zid își durase dintr'un jîlf de cațifea întors cu spătarul în jos, un poștalion de unde mina cai nevăzuți, pe închipuite drumuri repezi, așa cum străbătuse până aci zile și nopți. Un răstimp, cît trecea o umbră nesimțită alături, bucuria îi se stîngea. Se apropia de omul împietrit pe treapta de piatră, îi întindea spre gît minile albe și mici, în mînicile negre.

Omul îi cerceta cu o tristă luare aminte, ceva în ochii cu fire de aur care semănau cu alți ochi.

Subt streșina văpsită roșu, o pereche de rîndunele își zidise la începutul primăverii, cuib de humă cenușie așa cum dorise cu o toamnă în urmă cea care lipsea acum. Dar nimeni nu le vedea. Căraușii descărcau lăzile ștergîndu-și sudoarea cu podul palmei, caili strănutau cu botul în traista cu ovăs, fetița în haina cernită călătorea cu închipuirea departe și omul nu își desprindea privirea din pămînt. Iar piuitul cristalin al paserilor, cădea în urechile surde fără răsuneț, ca o grindină de argint înghițită fără urme de un nămol cleios.

Se păstra obiceiul în acea vreme, orice nou lăcaș omenesc să fie sfințit cu o cetire creștină. Slujnica cu plisc de vrăjitoare a știut să descopere în acel tirg necunoscut slujitorul Domnului cel mai bătrîn și mai omenos. După ce stropi cu apă sfințită încăperile și risipi fum albastru și parfumat din cadelniță, părintele lov a fost poftit să binecuvînteze și un pahar de vin chilimbariu și gros, adus din depărtate și calde locuri.

Părintele lov a strîns odăjdiile cu aurul stins, le-a orînduit împăturite pe-o măsuță, cu crucea culcată pe pieptul evangheliei și a așteptat să vină spovedania necunoscutului.

Nu era om cu multă învățătură acest părinte Iov ; de trei ori numai în viață trecuse dincolo de hotarele ținutului până la celălalt țîrg mai de aproape, dar suflete îndestule pătrunsesse cu ochii lui decolorați și vechi, scormonind în cele mai necunoscute și triste adîncuri.

Cărțile puzderie, chipurile de femei goale dăltuite în piatră, peretele dinspre răsărit fără icoană și fără lumina nestinsă a candeliei, dovedeau că omul rătăcise calea smereniei ori nici n'o cunoscuse vre-odată. Se arăta cu adevărat de la o vreme, un tineret fără temerea lui Dumnezeu, plin de toate mîndriile, cutezînd toate și pierdut în toate deșertăciunile. Părintele Iov, înțelese că are înaintea un astfel de om nou, deși nu știa să deslușească pe muchia de piele a cărților aliniată în rafturi, numele Domnului de Voltaire și al lui Jean Jacques, Contractul social și alte catehisme păgîne. Mai înțelese din vestmintele întunecate, din cadra ovală înfățișînd femeia cu ochi care nu mai puteau fi din această lume, din vorba șovăitoare și din pauzele îndelungi între cuvinte ; mai înțelese că omul era frînt de o mare durere și că viața i se arată împrejur pustie.

Ce-a grăit atunci, nimeni nu știe. Nici el, n'ar fi putut spune pe urmă. Orfana cu hăina neagră asculta picurul vorbelor. Simțea pe frunte și pe buze încă, florile reci ale crucei de argint, așa cum fuseseră apropiate de frunte și de buze la sfîrșitul rugăciunii și nu știuse cum să le primească, fiindcă nimeni nu o învățase vre-odată. Sprijinită de scaunul bătrînului bun și înțelept, cum sînt moșnegii basmelor auzite, stătea cuminte sub mîngîierea degetelor petrecute prin păr, noduroase, uscate și mirosînd a tutun. Nu pricepea, dar glasul venea dintr'o lume blîndă care de cînd nu mai avea desmierdase de mamă, îi lipsea.

Cînd stăpînul casei a rămas singur, a deschis fereaștra spre oraș și până la asfințit a ascultat tăcerea.

Un gînd se lămurea și se întuneca.

Era într'adevăr plină de spaimă învățătura rece și fără mîngîiere, a cărților rînduite la spate, în dulapul cu ușa de sticlă. Trupul mîncat de putreziciune, larve aciuete în globul ochilor, carnea verzuie desfăcută de pe os, și după un an, mai tîrziu, în locul obrazului lipit cald de obrazul lui, în locul buzelor care-au șoptit șuerător, rînjetul alb al țestei... Aceasta era viața. Aceasta era moartea. Aceasta pierduse. Învățătura cărților îi păru întăia oară, înghetață și dușmană.

Omul fu împresurat de dureroase fantome. Dincolo de viață trecu un fior de mister. Luceafărul se aprinse și tremură alb. Pe-un deal, departe, buciună glas vechiu și grav, dintr'o negură de trecut. Și clopotele începură să cheme lin în noaptea albastră, pentru deniile pregătind în rugăciune și canon, miracolul învierii din fiecare primavară.

Omul alungă cu mîna chemările din necunoscut și se desprinse de la fereaștra.

În sticla abia începută, mai rămăsese vin aromat și gros, din țările cele străine și calde.

Pe urmă, totul a fost în strada tăcută ca întotdeauna.

O casă vie mai mult, trei oameni mai mulți, o fereastră încă deschisă în lumina diminețelor și glastre cu mușcate roșii și cu cerceii domniței, sculptați în mărgean.

Străinii nu mai fură străini. Strada îi cuprinse. Viața îi cuprinse. Slujnica veche, cu clonț, roboti în vecini, omul cunoscu alți oameni, fetiței din fereastră cu coatele rezemate îi rîse din drum altă vietate tînără. Dulapul de cărți rămase închis. Peste tomurile domnului de Voltaire, paianjenii țesură pînze subțiri. Streinul își făcu prielimi, chestiuni mari se discutau cu aprindere: un principe era răsturnat și în țară intra cu poștalion, un domnitor nou, de altă lege. Întîmplări grele chemau toată luarea aminte aiurea.

Spre cadra ovală din părete, ochii căutau tot mai rar, și undeva, subt alt soare, un braț de pămînt se scufunda încet, ierburi încilcite creșteau deasupra, o inscripție se spăla de ploii, oase albe se desveleau dedesubt în întunericul veșnic: totul fu ca întotdeauna și viața trecu peste toate.

Străinul era acum pentru toată lumea, domnul Apostol. Domnul Costantin Apostol, devenit pe rînd Conu Tache și mai apoi Conu Tăchiță Apostol, völfenian, raționalist, dascăl de școală cu un început de burtă, opoșant neîmblinzît și furtunos orator la importante adunări și serbări. Părul îi se rări în creștet. Dimineața, cu peria udă, aducea de pe tîmple în sus, o cărare meșteșugită care ascundea luciul alb ca gînunchiul.

Albastrul ochilor se turbură. Conu Tăchiță Apostol iubea vinul și întirzia adesea în aprinse discuții, care umpleau de cutremurare auditoriul, cînd demonstra negru pe alb, matematic, că Dumnezeu este o pură născocire a popilor și a neroziei omenești, că legile țării sînt o rușine a veacului și că dreptatea, nu e născută odată cu lumea în firea lucrurilor, ci numai o convenție abstractă ca oricare alta. Cu cît creștea numărul paharelor cu atît mai aspre se îmbulzeau cuvintele de osîndă.

Cîteodată, Conu Tăchiță alunga departe cu mîna aceste foarte arzătoare chestiuni prezente, ca să cheme amintiri și întîmplări de departe, din Apusul unde n'avea să se mai întoarcă niciodată. Se perindau nume sonore și cunoscute, figuri celebre, înveșnicite în gravurile cărților—ascultătorii tăceau cu smerenie și întindeau gîtul cu luare aminte să nu scape nici un cuvînt. Conu Tăchiță rîdea răgușit și gros, pe urmă se înduioșa pentru propria sa soartă. Suspina cu ochii pînjenii după această lume luminoasă și se căina amar că e osîndit să mucezească în mijlocul unor barbari, exilat și neînțeles, cum a mai fost cîndva sărmanul Ovidiu, surghiunit de minia lui August printre barbarii Traci, cei cu cojoace miștoase și printre ciobănițe mirosind a zăr.

Atunci se întorcea acasă tîrziu după miezul nopții, împleti-cîndu-se pe mai multe cărări, trîntind ușile, cu măruntaele muncite de un cumplit sughiț.

Aprindea lumînările fumegoase înaintea tabloului oval și rămînea pe un scaun, cu coatele pe genunchi și cu obrajii în pumni, privind neclintit și cerîndu-și iertare. Din nou se căsca întunericul cel fără răspuns. Din nou nu se putea împăca gîndului, că tovarășa i-a rămas pierdută fără întoarcere, că nu mai ajunge la dînsa nici o chemare și că l-a lăsat aici, cu linia vieții frîntă, cum se mai învîrt încă gîndacii după ce le-ai smuls capul.

Apoi, negurile vinului puneau piclă groasă între el și tablou. Așa adormea și așa îl prindea ziua, cu hainele mototol, nebărbierit, sburlit și de nerecunoscut, căci cu încetul vestmintele cu croiala pariziană fuseseră înlocuite cu haine de rînd, ca ale oricărui alt barbar din țîrg. Cînd dispărură și aceste ultime vestigii vestimentare ale Occidentului, domnul Constantin Apostol nu se mai deosebi întru nimic de concetățenii săi care nu trecuseră niciodată bariera orașului, larve omenești viermuind într'o viscoasă baltă de superstiții și de jalnică ignoranță.

Numai copila, crescînd, încălzi cu viața ei tînără odăile deșerte.

Ceva în ochi, strălucea din lumina cu fire subțiri de aur a altor ochi.

Dar tinerețea plină de neastîmpăr, nu cunoscuse tristețea înfiorată de presimțiri care umbrise cealaltă privire. Soarele clar al diminețelor era numai lumină, primăverile numai albastru spalat de cer și fragedă floare de măr. Cînd fereaștra se deschidea să primească năvala înviorată a zorilor, domnișoara Ana (toți știau acum că se numește domnișoara Ana) întîndea brațele subțiri și pleca trupul svelt spre soare răsare, însetată ca spre o minune numai pentru tinerețea ei urzită.

Lectura cărților cu scoarțe care începeau să-și piardă culoarea în dulap, nu-i vesteji nimic din proaspăta bucurie de a trăi. Mîna alese cu o preștiință dela nimeni învățată, povestirile celor mai nefericite iubiri în care descoperi fericire. Paul et Virginie, Atala, Manon Lescaut...

Inegurați o clipă, ochii cetitoarei din jîlful de la fereaștră, se plimbau peste casele mici ale țîrgului neînsemnat și ticălos, fără să vadă nucii boltiți, gardurile putrede, trecătorii în hainele lor mizere și anacronice. Urmăreau într'o vale cu luxuriantă vegetație de liane și cu metalice țipete de paseri strani, pe Paul purtînd trupul Virginei și lăcrimau la aceste dureri de pe alte tărîmuri și din alt veac.

Apoi, întoarsă la viața aeeva, privirea se limpezea. Mîhnirea durerilor închipuite și depărtate, nu făcea decît mai prețuită bucuria neînsemnatelor nimicuri trăite: straturile de petunii și de pansele, înflorite într'o singură noapte; puii cloștii hărțăgoase, aurii ca gogoșile de borangic; viitorul cetit în palmă și merit în ghioc, de figanca cu sîinii arămii spînzurînd desveliti și cu părul gros împletit

ca o coamă de cal: tot ce în acel mic univers cit o tipsie lua însemnătatea de eveniment.

Cum albina știe cu misterios și precis instinct să descopere în floarea cea mai respingătoare parfumul fin de polen și filtrează aurul mierii din suculel cel mai amar, ochii domnișoarei Ana refuzau să poposească la tot ce era vulgar în faptele semenilor, iar totul rămânea în jurul ei, pur și transfigurat. Ea nu suspina după depărtatele țări, care mai apăreau în amintirile copilăriei, cu orașe minuscule și ireale, ca acele văzute în cristalul broșelor cu inscripția „*Souvenir*”. Nici nu tînjea după balurile săliilor cu sute de policandre, unde un mlădios locotenent de lăncieri cu tunica muțată în fireturi se înclina cu nespuse grație să invite la dans, contesa cu umerii curbi și cu privirea langhid strecurată prin penele evantaiului pufos de struț.

Acestea se petreceau ca într'o altă planetă, inaccesibilă. O lume fără ființă a cărților. Lumea cea reală, era alături, mărginită aici, în cinci camere umbroase și tăcute. În grădina din fund, cu meri și cu pomușoară. În ograda cu tot soiul de orătării, peste care domnea cu drept de viață și de moarte, baba cea girbovă, cu spinarea încă mai cocirjată și cu pliscul de vrăjitoare mai încovoiat spre buze, cași cum s'ar fi plecat să vadă dacă i-a mai rămas măcar un singur dinte strîmb și focit, în gingie.

Iar fiindcă domnișoara Ana nu vedea nimic din ce e întristător și urît, nu pizmuia pe nimeni și nu regreta nimic.

Acum, asemuirea cu cadra ovală din perete era încă mai desăvîrșită și mai neliniștitoare.

Aceiași făptură, în două vieți.

Una, depărtată și nepămînteană, cum apar fantomatic imaginile în oglinzile vechi cu apa împiclită. Cealaltă, sclipitoare de neastîmpăr, cu obrăjii involși și cu glasul cristalin, în care nu străbătea ca în celălalt glas, nici o modulație de mîhnire fără pricină și de presimțiri, care cheamă, ele, destinul.

* * *

Intr'acea vreme de mari schimbări, Voevodul cu toată suita, străbătea țara din ținut în ținut, să urmărească mersul prefacerilor.

S'a oprit și în firgul cel mic.

Iar direcătorile locale, au serbătorit mult așteptata cinste cu prăznuiri și recepții, arcuiri de triumf și famfară militară. Pregătirile au luat proporțiile unei adevărate catastrofe. Carele cărau brazi din munte. Gropile uliților desfundate din vremi imemorabile erau astupate în pripă. Scoarțele au fost scoase din lăzi de Brașov să pavoazeze intrările. Cucoanele chemau acasă toate croitoresele oveice, să taie cu mare grabă rochii după cel din urmă port al Parisului. În deal, la cazarmă, batalionul de dorobanți, purcedea de cu noapte la exerciții de defilare, cu gornisții în frunte și cu

sudorile curgînd gîrlă de subt cușmele cu pană de curcan. Iar marșurile, innurile și cîntecele repețite până noaptea tirziu de fanfara întregită cu lăutari, întîrită toți cîinii măhălăliilor mărginașe.

Domnul Constantin Apostol, îmbracă straiu negru și strîmt. Slujnica bătrînă, cu clonț, i-a descoperit în camară, țilindrul cel înalt în care depozitase pachețele cu semințuri de flori. L-a periat și l-a întinerit, lustruindu-l, încît conu Tăchiță, reeuropenizat, trăi două zile o amețitoare existență, născut a doua oară din propria lui cenușă.

Rosti cuvîntările cele mai învăpăiate, închinările cele mai meșteșugit întoarse.

Domnitorul se arată încîntat și uimit, de un asemenea cărturar rar, pierdut într'un atît de netrebnic firg.

Printre miniștri se aflau foști tovarăși din viața Parisului, nedumeriți că îl descoperă aici, necunoscut și îngropat de viu. Pe vremuri, în adunările lor de tineri învățăcei, în petrecerile de noapte și în discuții ațîțate, cu alți viitori mari oameni adunați din toate ungherele lumii, Constantin Apostol fusese cel mai scînteitor exemplar și de la el purcedea cuvîntul hotărîtor [de la urmă. Era alintat de toată junețea studioasă a Sorbonei, ca și de bohemii cu guler șiclit din cafenelele cartierului latin, cași de dănțuitoarele balurilor nocturne. Dascălii îi profeteau viitor glorios. Camarazii îl proclamaseră șef. Femeile îi ofereau iubirea. El trecea prin aceste fericiri dăruite linereții, avîntat și generos, cu o grație elastică de paj. Acum foștii prieteni, abia l-au recunoscut în burghezul acesta provincial, prefîmpuriu chelit, incomodat de începutul de burtă, cu haina strîmtă subțiori și cu ochii opaci.

În amintirea legămintelor vechi, l-au chemat să bată cît mai curînd drumul Capitalei, pentru a căpăta îndatorințe potrivite cu învățătura și vrednicia de atîtea ori dovedită, în anii cei de demult. Și au iscodit să afe taina, unei renunțări pentru ei fără explicare.

Au înțeles numai tirziu.

Cînd domnul Constantin Apostol, depășind măsura cupelor de șampanie, a început să verse spuma pe piepții hainei cu mîna tremurătoare de alcoolic, uifînd s'o mai șteargă și amestecînd-o cu scrumul țigărilor. Și cînd, de la închinările cele meșteșugite, a trecut la cuvînte besmetice de rău nărvit.

Au înțeles și s'au ferit să mai stărue.

Dimpotrivă, deplînseră îndată destinul domnișoarei Ana, captivă într'un asemenea firg și odraslă a unui asemenea părinte. Căci printre toate făpturile cu chip de femeie, ciolănoase și cu mîni aspre, arătînd dinți lași în ris prostesc și mișcîndu-se neîndemănat în vestmintele foșnitoare de matase, domnișoara Ana apăruse în feciorelnica rochie albă și simplă, cu un primăvaratec și gracil fluture printre scaeți ghimpoși și urți. Așa, cel puțin, se rostise repețind madrigalurile foarte la modă în acel timp, primul diregător, bătrîn de duh și cu trecut muieratic, din care patimă

veche nu-i mai rămăsese decît poficioasa privire a ochilor lăcrimoși.

Așa i s'a părut și Domniței, care îndată și-a apropiat-o s'o aibă alături, cu desmierdări materne, în cele două zile de prăznuri și de călătorie, la monastirile vecine cu surpate morninte de citori, la căderea sonoră de apă din pădurea lui Bujor și în toate împrejuririle ce se cuveneau văzute și prețuite, după programul mult chibzuit al isprăvniciei.

Domnișoara Ana, părăsea întâia oară încăperile umbroase și tăcute. Era într'adevăr ca un fluture, care a prins aripi tinere, desfăcîndu-se din întunicul crisalidei. Și tot ca un fluture, care știe să zboare în soare, fără să fi învățat de la nimeni, știu să poarte firesc rochia străvezie de sărbătoare, să răspundă sprinten întrebărilor și să se strecoare șerpuit, ca printre vechi cunoștințe, în această lume străină și solemnă.

Îndată a fost împresurată de ofițerii din garda Suveranului, de spiculții secretari ai miniștrilor, apărîndu-se cu agere cuvinte repezi și cu rece privire, de toate subtilele omagii, pe care nici o ureche feminină din orașul acela nu le mai auzise încă. Domnița suridea înduioșată și proteguitoare. Presimțea că a prilejit o fericire necunoscută acestei alte cenușărese de basm. O clipă se gîndi s'o smulgă împotomoliri de aici. Să-i caute o îndeletnicire privilegiată la Curte, căci Domnița era romantică și sentimentală. Vorbi ceva șoptit Domnitorului, dar Domnitorul refuză retezat cu mîna.

Aflase ce fel de om, e domnul Constantin Apostol. Descoperirea îl nemulțumise, fiindcă se socotea bun cunoscător de suflete și fiindcă atît de repede căpătase usturătoare desmînjire. Fiica unui asemenea individ, nu-l putea interesa. Iar Domnița se resemnă atunci să urzească începutul unui roman, pe care să-l scrie într'o carte.

În vremea aceasta, pe terasa Isprăvniciei, răspunzînd în grădina publică, domnișoara Ana se rezemase de stîlpul de piatră, să respire aerul răcoros al nopții. Era o lumină de lună, albă, ireală și rece. Vioarele dinăuntru se auziau surd, prin ferestrele închise. Departe, norodul se desfăta cu țimbale și lăutari, cu pocniri de săcălușe și cu chiuturi de cules de vii.

Nu auzia nimic din aceste vуетe îndepărtate și apropiate. Era cuprinsă de-o dulce și ușoară amețală. Trăia irealul. Viața din cărți, cu paji și domnițe, cu epolete strălucitoare și cu înfrigurarea succesului. Tresări, simțind pași la spate. Dar nu se întoarse. Știa cine trebuie să fie. Prin ce nevăzută chemare, știa?

Și-a închipuit ea oare vreodată, că poate vorbi cineva aeeva, așa ca în lumea cărților, învăluind-o arzător ca o fericire dure-roasă?

Era înalt, svelt; nu-i rostise până atunci nici un cuvînt, urmărind-o numai cu privirea stăruitoare. Iar tot ce adunase în această privire, lua ființă șuerător, ca hipnotica poruncă a șarpelui cînd fascinează porumbața.

Lumina metalică a lunii, cădea din plin pe obrazul domnișoarei Ana. Omul admiră ochii transparentți, fără clipirea genelor ca ochii orbi, lărgiți, înecați de atîta lumină de-afară—și poate de lumina lăuntrică. Dar fața, rămînea neclintită și rece.

Cînd omul, înălță mîna să-i cuprindă mijlocul și s'o apropie cu fruntea de buze, domnișoara Ana se sbătu răsucindu-se în călcăe și fugi cu pași mărunți, spre sala cu policandre unde se învîrteau perechile de dănuitori.

Omul rămase singur. Aprinse o țigare. Pășii apăsător dintr'un capăt în altul al terasei. Aruncă țigarea după cîteva fumuri și strînse în ciudat pumnul, ameninșînd în întuneric orașul ridicol cu asemenea prostănace virtuți.

În camera de culcare, tîrziu după miezul nopții aruncîndu-și hainele pe spătarul scaunelor, vorbi tovarășului care-l asculta întins cu fața în sus, cu palmele sub cap:

— Îți spun, că așa mi-am închipuit întotdeauna privirea de sirenă, dacă într'adevăr Sirenele vor fi existat vreodată. O privire transparentă și luminoasă. Te atrage spre abisuri, iar cînd te apropii, devine rece și îndepărtată. Te lasă să te scufunzi... Nici măcar nu s'a indignat. Nici măcar nu mi-a rîs batjocoritor. Toată seara, după aceea, a trecut cu privirea peste mine ca și cum n'aș fi existat.

Celălalt rîse, aruncînd un colac de fum spre tavan. Apoi se întoarse pe-o coastă, scoase țigarea dintre buze și se uită la prieten îndelung, cu mare și ironică luare aminte.

— Pe scurt, te-a trimis la plimbare. Trebuia să-ți vină și ție rîndul odată. Dar nu mă așteptam să le răzbune pe toate, o gîsculiță dintr'un tîrg infect ca acesta. Și e curios, că ai venit singur, să o cauți tocmai aici.

Tînrul, cu întîmplarea de pe terasă, nu găsi ce răspunde. Surîse amar. Izbi cu furie în ghetele de lac, care nu purtau nici o vină. Prietenul se înveseli foarte de această mutră nefericită, care răzbuina multe femei, din multe unghere ale lumii. Tîrziu, îl informă cu intenție de consolare:

— M'am interesat. Acest Constantin Apostol e un ratat. Un alcoolic. De aceea mai mult mă surprinde rezistența sirenei tale. Așchia nu sare departe de trunchiu. Și în definitiv, nici nu-mi pare atît de... sirenă cum o vezi tu. Samănă cu Bichetta noastră dela Bullier. Adu-ți aminte, în seara de Mi-Carême. Cel puțin aceea nu făcea atîtea nazuri. Cu o pălărie și un supeu la Regence, devenea cea mai domestică sirenă, din cîte au fost și sînt.

Omul de pe terasă își privi prietenul oșărit și disprețuitor. Nici odată nu-l găsisese atît de vulgar. Își aminti o sumă de lucruri urite pe socoteala lui. Chiar polii împrumutați la Paris, pe care nu i-a mai înapoiat niciodată.

Pe urmă, Voevodul cu toată suita, au pornit spre alte târguri sărace și turburate din umila lor tihnă.

Glasul fanfarei militare a amuțit. Cinii mahalalelor și-au găsit liniște. Doar arcurile de triumf au mai durat încă, scuturându-și ghimpii ruginiți de brad, printre steagurile palid decolorate de ploae și de vânturi, în vârful prăjiniilor.

Domnul Constantin Apostol, a îmbrăcat din nou straele cele de rînd. S'a întors la tovărășiile dela paharele cu vin turbure, să lege firul aprigilor discuții ce dărimau așezările și oamenii, înveselindu-se cu hohote groase de cuvintele aspre cu care a palmuit îngîmfarea foștilor prietini ajunși la nemeritate mărimi.

Din nou, se întorcea spre ziuă, împleticindu-se pe ulițele chioare și trîntind ușile, surpîndu-se îmbrăcat în pat, fără să se mai oprească în fața cadrei ovale—acum cu desăvîrșire uitată și trecută în rîndul obiectelor cu sufletul mort. Sforăia cu pumnii strînși. Se sfădea hărțăgos cu dușmani fără ființă, din somn.

Baba cea cu clonț, așeză la loc pălăria înaltă în raftul cămării, cu gura în sus, să-și primească pachetele cu semințe de flori. Nimic nu mai amenință să spargă mocneala toropită a tîrgului, unde oamenii nu aflau că au mai îmbătrînit cu un an, decît după cum îi strîngea mai înclăstăț ghiara reumatismelor în încheeturi și după cum se mai usca un teiu, în grădina publică.

Dar domnișoara Ana, rămînea acum mai îndelung îngîndurată la fereastra din stradă, cu cartea uitată deschisă pe genunchi și cu ochii privind într'o nevăzută lume. Orașul cel mut și calic, în care nu se întîmplă niciodată ceva, i se părea întăia oară trist. Trist. Trist. Viața îi părea întăia oară sugrumată de-un zid cenușiu, astupînd toate zăriștile, spre lumi de departe, unde e întotdeauna multă lumină și altfel de lumină.

Petuniile și pansellele din grădina cu straturi rotunde, au început să se vestejească. Burueni cu vrej gros și frunze păroase, năpădiră potecile, înăbușind forile fragile, cum și în cugetul stăpînei, ceva rău și străin, își făcea loc umbrindd lînced lumina ochilor cu fire subțiri de aur.

Cînd pășea în livada din fund, căutîndu-și undeva astîmpăr, domnișoara Ana, nu mai afla nici o tresărire la amintirile de copilă. Acolo, subt măr, se găsește locul unde a îngropat odată, plîngînd, puiul mic de rîndinică, căzut din cuib, cu gîtul moale și cu plîsul picurat de un grăunte roșu de mărgean. L-a înfășurat într'o batistă de mătase, l-a închis într'o cutioară veche de parfum și l-a înmormîntat subt o movilă mică de pămînt. Era în al doilea an, de cînd au sosit aici—și parcă a trecut de atunci un veac de veacuri.

În crengile nucului mai atîrnă și acum, negre, capetele putrede de frînghie ale leagănului, în care își petrecea ceasuri întregi. Ii par două funii de spînzurătoare.

Iar asfințiturile sînt dureroase ca o rană a cerului și nopțile fără sfîrșit.

Se răsuțește în așternutul ferbinte, cu ochii larg deschiși în întuneric. Tăcerea orașului mort îi țiuie în urechi.

Târziu aude glasul cunoscut bombănind în fața ușii, scrășnetul cheii căutînd nesigură broasca, un scaun trîntit. Pe urmă sforăitul care umple toată casa, întrerupt de gemete, suspine și amenințări, prin somnul chinuit de vedenii.

Și întunericul e încă mai negru și dens, ca un fund de mormînt.

Cezar Petrescu

(Sfîrșitul în Nr. viitor).

Considerații asupra literaturii avariției

Deși avariția e destul de răspândită spre a merita o cercetare amănunțită, literatura a produs puține tipuri de avari. Explicația nu trebuie mult căutată: redarea reușită a unui „tip”, cuprinzând trăsăturile esențiale ale genului descris, include toate manifestările însemnate ale vieții acestuia. Incercările ulterioare de a reveni asupra categoriei care și-a găsit expresia literară într'un personaj sintetic viu, sugerează, în mod necesar, impresia unei reproduceri. Caracterizările cele mai veridice, vor aminti stăruitor figura literară originară, așa cum personificările ipocriei sînt menite să sugereze, inevitabil, amintirea lui Tartuffe.

Harpagon și Grandet au fixat în literatură tipul avarului. Hagi-Tudose și Tric, — spre a releva numai personagiile proeminente ale literaturii avariției, — completează amănunțele. Toți sînt membrii gemeni ai aceleiași familii, deosebiți doar prin vestmintul stilului propriu fiecărui autor. Spiritul compunerii și evocării lor e limitat la datele ce le îngăduie prezentarea lor veridică. Adaosul de imaginație proprie a scriitorului, ar risca să depărteze viața personajului de adevăr.

La aceste considerații generale, se alătură una de ordin particular. Risipa are un caracter ostentativ; de aceea e pretutindeni înflinită și observată. Ea determină o circulație activă a bunurilor și se prezintă adesea sub aspectul unei generozități înșelătoare. Mobilele psihologice profunde, ce o determină, interesează prea puțin. Avariția, dimpotrivă, îmbracă o formă de manifestare mai puțin simpatică mulțimii. Tinzînd la acumularea exagerată a averii, cu prețul unor privațiuni continue, care reduc senzul vieții la funcțiunea exclusivă a acestei acumulări, avariția produce un efect defavorabil. Dezaprobarea generală determină caracterul discret al manifestării, în timp ce, ca o consecință, avarul devine retras, taciturn și bănuitor.

Teama de semenii, accentuînd tendința spre izolare, pe măsura creșterii averii, determină adoptarea unor atitudini de na-

tură să provoace impresia unei sărăcii cumplite. Bani intră în văgăunile cele mai neverosimile și, de multeori, se creiază, prin condițiile sociale ale manifestării avariției, o confuzie, ce nu se clarifică, adesea, decît prin descoperirea surprinzătoare a averii după moartea posesorului ei. Privațiunile voluntare, impuse de avariție, samănă mult cu efectele constrîngerii necesare produse de sărăcie. Spre a degaja, în fenomenul avariției, starea pură a naturii ei pasionale, e nevoie de multă perspicacitate.

Raritatea avarului în literatură se mai explică și astfel. Patima risipei îmbracă formele cele mai variate. Ea se aplică asupra oricărui obiect susceptibil a micșora, prin retribuție, patrimoniul risipitorului. Avariția e mult mai caracteristică și mai limitată în exercițiul ei, rezumîndu-se uniform într'o creștere progresivă a averii, spre paguba sănătății fizice și morale a avarului. Ea implică o voință de jertfă neîntreruptă. Singura satisfacție hărăzită acestui destin tragic, constă în viziunea aurului, crescut din comprimarea energetică a tuturor dorințelor și din evitarea plăcerilor elementare. Domeniul manifestării avariției e deci foarte redus.

Poate tocmai din cauza condițiilor excepționale în care se dezvoltă, ea se manifestă cu intensitate și ia toate caracterele marilor pasiuni. Literatura găsește, de obicei, în stările de spirit produse de vibrarea pasiunii, alimentul preferat al observației. Totuși, din cauza caracterului unitar al manifestării exterioare a avariției, puțini scriitori de samă s'au oprit s'o considere mai de aproape. Molière a schițat cîteva trăsături în portretul sumar al *Avarului* (Harpagon). Balzac l-a întregit în apariția evocatoare a lui Grandet. De atunci, Hagi-Tudose și Tric (*Microbul aurului*), n'au reușit să îmbogățească literatura avariției cu vre-o contribuție însemnată. S'ar părea că fenomenul psihologic și moral al avariției, nu permite o reînnoire a inspirației.

Încă un argument ar concura să justifice îngustimea cîmpului de observație în redarea avariției. Pe cînd risipa nu aparține exclusiv unei anumite vîrste, avariția e pasiunea bătrîneții. Eroii avariției, pe care i-a creat literatura, sînt prezențați în toamna tirzie a vieții: Harpagon, Grandet, Hagi-Tudose și Tric, sînt bătrîni și fizic și sufletește. Ivan Goll a observat în *Microbul aurului* că avariția „nu convine tinereții, care se hrănește, în același timp, din realitate și din speranță. Ea se infiltrează în bătrîni, ale căror energii sînt uzate și al căror optimism slăbește, a căror credință în viață se stinge imperceptibil“.

Ribot, în *Essai sur les passions*, revine, în repetate rînduri la observația că pasiunea implică „o idee dominantă, exclusivă și stabilă“, care deosebește această manifestare psihică de haosul afectiv întîlnit în toate formele alienației. Ideia-fortă în pasiunea avariției, e aplicată exclusiv asupra aurului. Obiectivul, fiind strict determinat, orice deviere ar luneca observația psihologică spre artificial.

Sînt deci atîtea motive ce se pot corobora, spre a explica raritatea prezentării avariției în literatură. Totuși, vina nu trebuie atribuită, exclusiv, împrejurărilor arătate mai sus. E, în această dezinteresare a scriitorilor și o tendință de a-și cruța eforturile. Altminteri s'ar mai fi putut fixa o serie de observații nouă, în întregirea „tipului”. Eroii literari, de pînă acum, ai avariției, nu ne-au adus, spre pildă, nici o lămurire cu privire la *geneza* acestei pasiuni și la formele evolutive ce le îmbracă pînă la manifestarea ei acută. Toți sînt prinși și redați în momentul cînd fenomenul avariției se prezintă ca o stare temperamentală fixă și exclusivă. Valoarea socială a literaturii avariției ar fi crescut, totuși, prin analiza evoluției psihologice spre acest fenomen. Ar fi arătat astfel luptele dramatice ale instinctelor vitale cu tendința de infiltrație a ideii dominante, ciocnirea cu privațiunile impuse de această idee și căile ascunse, prin care viziunea tiranică a aurului ajunge să pue stăpînire exclusivă pe aspirațiile și întreaga idee a individului. S'ar fi determinat, mai ales, cu oarecare aproximație, momentul pînă cînd intervenția preventivă a unei efortări educative, ar fi putut opri cursul acaparator al fenomenului psihic, făcîndu-l susceptibil de transformare. Este o latură ce rămîne complet deschisă.

Din cauza conflictului între pasiunea individuală și interesul familial și general, literatura avariției păstrează un caracter moral-social. Scriitorii care au produs în acest domeniu, au căutat să întărească semnificația morală, prin contrastul puternic al avuției adunate, cu moartea. Numai Molière a încheiat satira în timpul vieții eroului. Balzac, Delavrancea și Ivan Goll, fac să culmineze fazele eroi-comice ale vieții avarului, în tragismul morții. Grandet moare lingă grămezile de aur, iar Hagi-Tudose își sfîrșește viața, mizerabil, peste maldărul de galbeni. Tric (*Microbul aurului*), cade în stradă, surprins de moarte, la capătul efortărilor, chinuit de foame și epuizat de privațiuni. Efectul contrastului apare astfel cu toată vigoarea și evidențiază zădărnicia acumulării averilor în fața neantului morții.

Balzac fixează, în *Eugénie Grandet* o viziune remarcabilă, în care concentrează toată forța pasiunii lui Grandet pentru metalul prețios. Cînd abatele îi dă ultima împărtașanie, privirea muribundului se fixează cu lăcomie asupra odoarelor bisericești de argint și el sucombă, mizerabil, în efortarea ce o face spre a prinde crucifixul, în care nu vede decît valoarea metalului.

Și Delavrancea imprimă momentului morții toată greutatea semnificației morale. Avarul său nu adaogă însă nici o observație nouă la trăsăturile lui Grandet și ale lui Harpagon, pe care izbuteste numai să le îmbine într'o compoziție unitară. E regretabil că talentul evocării și meritele stilului lui Delavrancea,

n'au reușit să îmbogățească puținele date psihologice ale literaturii avariției.

Nici Ivan Goll, care a produs cea mai modernă lucrare a genului, n'a putut crea un exemplar al avariției, complect distinct de sugestiile înaintașilor săi. El a izbutit doar să lămurească mai bine și mai analitic unele trăsături de caracter, pe care nu le-au ignorat nici operele anterioare ale genului.

Prins în strâmtoarea terenului de creație, Goll caută să lărgească viziunea literară, împingând dincolo de limitele vieții, preocupările chinuitoare ale avarului pentru conservarea averii sale. El izbutește astfel să strecoare în lunga sa nuvelă, o imagine îndrăzneată, care deschide un aspect nou manifestării avariției.

Tric nu se poate obișnui cu gândul că averea lui, adăpostită cu grijă și crescută din cele mai chinuitoare frământări și sacrificii, va fi risipită de urmași, în cheltuețele ce le vor face cu înmormintarea lui. Viziunea acestei risipe îi turbură liniștea și distruge odihna necesară trupului său slăbit.

Bolnav, anemiatic și chinuit de foame, abia ținându-se pe picioarele ce nu-l mai pot duce, „el se tirăște” la biuroul de întreprinderi funerare, spre a stabili exact amănuntele înmormintării sale. Fiecare centimă e cîntărită și sustrasă, într'o discuție aprinsă și inverșunată, care răpește avarului ultimele rămășițe ale puterii fizice. Triumfător, în cele din urmă, Tric se întoarce, tîrîndu-se spre casă și moare în stradă, sfîrșit de sfortărea făcută, dar cu satisfacția supremă a tîrgului încheiat.

Satira capătă un ton macabru. Harpagon, Grandet și Hagi-Tudose, lucrau cu totul detașați de ideea morții. Avariția lor se fixa în limitele averii adunate, fără nici o preocupare de ceiace se va întimpla apoi. Goll dă un accent mai mult forței patimii, prelungind-o, intelectual, dincolo de neantul morții.

Observația aceasta, veridică în analiza altor pasiuni, mi se pare neîndeajuns verificată în fenomenul avariției, care se grefează strîns pe un obiect concret. Spre a explica însă mai bine motivele acestei rezerve, e necesar să ne fixăm întăiu asupra naturii concrete a pasiunii avariției.

Autorii genului au accentuat, în repetate rînduri, patima eroilor pentru aur. Harpagon, deși tremură la gândul că poate fi jefuit, îngroapă în grădina casei o ladă cu monezi de aur. El reflectează... „fericit cel ce are toată averea bine plasată și nu conservă decît ceiace-i trebuie pentru cheltuială”. Totuși, renunță la beneficiul cametei și la siguranța plasamentelor, ca să poată avea banii în imediata lui apropiere. Pasiunea fizică pentru aur, învinge deci teama pierderii lor și lăcomia investițiunii remuneratoare.

Grandet manifestă aceiași înclinare. El se strecoară mereu, pe ascuns, în încăperea tainică unde zac grămețile de aur și se

cufundă în contemplarea lor. Socrul lui, de la Battelière, „numea un plasament o risipă, găsind mai mari dobânzi în aspectul aurului, decît în beneficiile cametei“.

Descriînd portretul lui Grandet la șaptezeci și cinci ani, Balzac precizează: „Vederea aurului, posesia aurului, devenise monomania sa“. În ajunul morții, nemaiputînd părăsi patul, el spune fiicei sale: „pune aur mult înaintea mea“. Însfîrșit, atașamentul absolut la metalul prețios, apare cu supremă tărie în imaginea finală, pe care am menționat-o.

Hagi-Tudose demonstrează aceiași pasiune pentru obiectul concret. Rîndurile finale ale nuvelei sînt edificatoare: „Cînd l-au scaldat, pe genunchi, pe piept, pe frunte, i se vedeau rotocoale de bani. Și i-au rupt pleoapele de sus și ochii lui spăimîntați nu i s'au închis“.

Avariția apare deci strîns legată de nevoia unei senzații tactile. Cea vizuală e necesară, dar nu e suficientă. Ea capătă intensitate, unită cu cea tactilă. Voluptatea pipăitului e la baza pasiunii elementare. Plasamentul averii și conservarea înscrisurilor doveditoare, introduc un element abstract, care micșorează intensitatea pasiunii. Avariției îi repugnă investițiunea, căci ea înseamnă separarea temporară de aur, pentru o remunerare prezumată și viitoare. De aceea e justă observația făcută, în treacăt, de Ivan Goll, că avarii „de teama cheltuelii, renunță bucuroși la cîștiguri viitoare“. Odată determinat caracterul concret al pasiunii avariției, să ne întoarcem la preocupările personajului din *Microbul aurului*, care am văzut că îngrijește, până la centimă, cheltuelile proprii sale înmormîntări. Spuneam că trăsătura aceasta psihologică nu mi se pare riguros verosimilă și iată de ce.

Ideia neantului ce urmează morții, e respinsă în mod necesar, printr'o reacție naturală a temperamentului avarului, care se atașează la aspectul concret al lucrurilor. Avarul nu poate privi dincolo de viața sa, care se confundă cu viziunea aurului. Problema morții nu se pune, căci ar atrage, implicit, pe cea a separației de aur, ceiace trece peste puterea de închipuire a avarului. Despărțirea de aur e dezastrul, imposibilul, neimaginabilul. De aceea, se pare că problema avariției se limitează, psihologic, numai la corelația dintre viață și avere, cu excluziunea oricărei considerații *postmortem*.

Gestul personajului lui Ivan Goll, care se ocupă de soarta averii după moarte, apare astfel neverosimil. S'ar putea replica totuși că această atașare la aur a avarului, poate fi cel mult caracteristică timpurilor cînd organizarea financiară nu era îndrumată spre sistemul bancar modern, care permite siguranța investițiunii, conservarea averii și mobilizarea ei în orice moment, la dispoziția deponentului. Apoi, sub influența hirtiei-monetă, care reprezintă, în vremuri normale, o creanță atît de sigură, încît se confundă cu valoarea reprezentată, este imposibil ca pasiunea avariției să nu sufere o prefacere radicală în înclinarea

ei spre concret. Aurul e prezumat a avea o valoare intrinsecă. Hirtia-monetă reprezintă o valoare simbolică, abstractă. Ideia de reprezentare a averii, înlocuește deci senzația vizuală și tactilă a acesteia. E ca o evoluție dela fetiș, dela idolul sculptat, la dumnezeirea abstractă. Intensitatea avariției nu scade prin aceasta, deoarece e o convingere, o pasiune fanatică, ce nu poate fi micșorată prin evoluția spre abstract, așa cum monoteismul n'a micșorat fanatismul religios.

Fixarea unei asemenea evoluții ar fi interesantă și ar permite crearea unor noi exemplare a avariției, deosebite în manifestările lor de cele redate în literatura de până acum. Cred însă că, în realitate, posibilitatea acestei evoluții se lovește de cauze sufletești profunde și de stavile exterioare serioase. Avariția se ascunde. Dacă n'ar face-o de ochii lacomi sau disprețuitori ai semenilor, s'ar teme astăzi de exproprierea parțială, create prin sistemul impozitelor pe avut. Statul fiscal modern devine dușmanul ireductibil al avariției și o face să se ascundă în cele mai umbrite unghere, cu averea concentrată în spații cât mai reduse. Hirtia-monetă, întru cât e susceptibilă să reprezinte averi sigure și mari, în proporții reduse, poate produce cu timpul, la avari, o înclinare derivată, care aplică pasiunea la simbol, confundând-o cu însuși obiectul simbolizat. Acest stadiu ar da un accent nou reflecției lui La Rochefoucauld: „Avarul sustrage toate nevoilor sale, spre a-și îmbogăți imaginația“. S'ar putea ca vederea și pipăitul hirtiei-monetă să trezească printr'un proces de derivație, senzații vizuale și tactile, asemenea celor produse de contactul aurului.

Până în prezent, literatura avariției a produs numai tipuri a căror viață se leagă strâns de posesia materială a averii. Viitorul va putea oglindi formele consecutive ale avariției, în raport cu evoluția socială și politică a omenirii, de care este strâns legată în posibilitățile ei de manifestare.

*

O altă lature, pe care ar fi putut-o trata cu interes literatura avariției, mi-o sugerează câteva pagini din *Microbul aurului*. Lîngă Tric, își trece viața o bătrînă, care-l îngrijește: Elvire. Prin forța exemplului continuu a avariției lui Tric, temperamentul Elvirei se modifică și ea devine, la rîndul ei, o avară prin sugestie, prin imitație. Obiceiul sacrificiului oricărei plăceri, pentru realizarea economiilor exagerate, devine o a doua natură.

Goll ar fi putut prinde acest prilej, spre a da câteva pagini de psihologie subtilă, prin ocazia de analiză ce i-o deschidea paralela între înclinarea naturală spre avariție a lui Tric și cea sugerată, aplicată asupra temperamentului slab al Elvirei. Toți autorul trece ușor peste posibilitatea unor asemenea consi-

derații. Astfel, în loc ca portretele celor două personaje să difere profund în viața lor intimă, subț aparența unitară a manifestării exterioare, sînt desemnate cu trăsături identice, care nu îngăduie deosebirea între caracterul fundamental diferit al mobilelor su-fletești ce-i animă.

Însfîrșit, în literatura atît de redusă a avariției, m'ași mai opri la un aspect al eroului lui Molière. Harpagon simte o înclinare destul de serioasă pentru Marianne, de vreme ce e gata s'o ia în căsătorie fără zestre și să intre în conflict sentimental cu fiul său, Cleante. Avarul adresează Mariane grațiozității de un efect comic. Iată una din acestea: „...cu ochelari se observă stelele și mențin și garantez că sînteți o stea, dar o stea ...cea mai frumoasă stea din țara stelelor“.

Declarațiile lui Harpagon cătră Marianne, vor să evidențieze ridiculul unei lubricități senile. Nu cred însă că sînt bine încadrate în caracterul ascetic al avarului. Prin impunerea continuă a sacrificiilor și a lipsurilor de tot felul, firea avarului suferă modificări profunde. Sobrietatea se accentuează în înclinări, extreme, care reduc la dorinți și reacțiuni rudimentare viața avarului. Din toate nevoile funcționale, el păstrează numai pe cele neapărat necesare întreținerii corpului uman. În asemenea împrejurări, expresiile curtenitoare adresate unei femei tinere, sînt deplasate. De altfel, efectul satiric, urmărit cu prea multă stăruință de Molière, slăbește forța realismului în compoziția personajului său.

În afară de posibilitățile de reînnoire a psihologiei avariției, menționate mai sus, literatura genului pare condamnată la imobilitate, dacă transformări radicale nu vor modifica fundamental funcția socială a monetei și valoarea circulatorie a metalului prețios. Dar, ca în toate calculele și presupunerile omenești, se poate strecura și în această părere o parte de eroare, pe care talentul original și viu al unui scriitor, se va însărcina s'o demonstreze în viitor.

Aureliu Weiss

Memorial

(Note de drum în Spania)

Cine își închipuie Spania numai cu mantile, castagnete, Carmene, lupte de tauri și serenade se înșală profund. Cel puțin de la războiu încoace asistăm la viața unui popor modernizat și industrializat ca toate celelalte, cu edificatitate perfectă, cu căi ferate confortabile și rapide, cu viață urbană înflorită de neastîmpăr și de freamăt cu adevărat european. Numai viața politică pare moartă, deprimată, resemnată. Lumea e dezgustată de politică, vorbește din ce în ce mai rar de ea, își cată de treabă, utilizînd diversitatea profesională ca o oază față de focarul ambițiilor publice. Spaniolul e azi resemnat și dezgustat de întreprinderile îndrăznețe care i-au caracterizat istoria.

Madrid e un oraș vesel, mare, aerat. Străzile sînt prestigioase de mișcare și lumină. Unele cum e, de pildă, „Gran via“ sînt mărginite de case enorme cu douăsprezece și paisprezece etaje. Aproape „sgîrie-nori“ americani.

Influența franceză e și aici dominantă. Centrul cu grădini stropite toată ziua ca să nu le ofilească soarele, cu bulevarde ca celebrul „Prado“, seamănă cu centrul tuturor orașelor mari europene. Dar dacă scobori înșă cătră minuscula apă a Manzanaresului (despre care spiritele sînt abundente și prea exagerate) cătră podul Toledo un furnicar de golani ai periferiilor își duc viața lor de boemă prăpădită. Acolo palpită viața cu adevărat spaniolă. Impodobii cu inele late, în inima cărora strălucesc veșted pietrele false, cu lanțuri groase de metal suspect pe burtă, cu

haine în același timp ilustre și ostenite de vrîstă, cu perciuni lungi care coboară până aproape de maxilar, își sorb ciocolata neagră (cei care și-o pot plăti) în cafenele sordide și misterioase.

Dincolo, în dosul gării „del Norte“ se întind cartierele elegante, cu faimosul „pasco de Rozales“ unde pe la ora șase, boerii, astăzi mai mult decorativi, ies la plimbare distrați, absenți sau numai gravi în calești strălucitoare și demodate. Femeile nu apar niciodată neîntovărășite. Spania e țara cochetăriei, a sudului care știe să exaspereze imaginația, unde femeia se refuză mereu, încîlcind în dedaluri de dorinți și enigmatice ipoteze firea ei meridională, în orice caz mai complicată decît aceia a feministelor nordice, spălăcite și facile care se dau fără fior, pentru o cafea „Moka“, la un local unde muzica cîntă uvertura din Lohengrin. Femeia de aici nu cunoaște moda. E îmbrăcată fără caracterizare de timp.

E nobilă, surizătoare, provocantă și totuși revelată mereu, numai pe jumătate.

Viața Madridului se continuă noaptea până tîrziu. Teatrele încep abia la unsprezece— obiceiul aristocratic, dar și comandat de toriditatea zilei. Spectacolele sînt ușurele: operele: „Zarzuela“ și vodeviluri. Se poate cumpăra un sfert, sau o jumătate de spectacol.

Dacă îți place mai cumperi încă o jumătate ori un sfert. Pe la două jumătate comedia se sfîrșește. Atunci începe roiul străzilor și al barurilor. Dimineața viața începe tîrziu. Magazinele deschid abia pe la ceasul zece. Odată cînd trebuia să plec într'o excursie am cerut să fiu sculat la opt. Portarul încurcat o clipă mi-a răspuns:— „Bine atunci voiu vesti gardianul de noapte!“.

„Puerta del Sol“ e piața centrală, a orașului. De acolo pleacă, coborînd ușor, monumentală „Calle de Alcalá“. Cetesc în Théophile Gauthier descrierea lor cu aspectul pe care-l prezentau la 1840, și nu mai găsesc nimic. Totul e schimbat. Un stil „empire“ pe care s'a greșit resturi de baroc și de acel stil special spaniol numit „curiguresc“. Pe „Prado“ superb bulevard care taie orașul în două, „Champs Elysées“ al Madridului, în zi de Duminică, se frămîntă cupluri populare. Soarele arde nemilos și grămădește grupurile o clipă în jurul neguțătorilor de limonadă violent colorată.

În însemnările sale de călătorie contele Kayserling aseamănă Madridul cu un oraș din pustiul platoului tibetan. Aceiași dezolare de sfînci sterpe la o înălțime de o mie de metri deasupra mării

din care răsare brusc un oraș. Dar, după el, toată caracteristica poporului spaniol e aceea a unui neam crescut în pustiul.

E adevărat că, de îndată ce treci frontiera, peisajul spaniol apare direct african. Sufletul crescut aici e acela al beduinilor: oameni de deșert mereu în căutare de oază. Aceiași psihologie ca a Arabilor sau Evreilor; preocupare permanentă pentru ce e trupesc, nevoe arzătoare de voluptate. Pentru omul pustiului oaza e totul: odihna după brigandaj, satul răcoros, brațele înflăcărâte ale femeii, băutura izbăvitoare de uscăciune. Pentru beduin trupul e totul. Poftele sale sînt impetuoase și sălbatic. Dorința lui e veșnic aprigă. Încă înainte de năvălirea Arabilor, poate pe timpul vechilor Iberi, acest deșert, prelungire naturală a continentului african, a trebuit să fie locuit tot de oameni de ai pustiului. Peisajul spaniol nu poate naște altfel de oameni.

Dar, la un moment dat al istoriei, peste această năvalnică poftă de viață s'a așternut brusc o disciplină severă de catolicism, Poate cea mai severă din cîte au existat. Dorințele s'au înfrînat brutal, viața cu toate năzuințele ei a fost reprimată, chinuită, încercuită. Interdicte peste interdicte, pázite de strașnice măsuri de inchiziție, au mutilat fără îngăduire elanul briganzilor de pustiul. Din desfrîinate temperamente de războinici s'au confecționat, sub sordide cagului monahale, palide fântome de călugări.

Din acest tragic dualism, a rezultat cel mai teribil fenomen de freudism colectiv. Viața nu s'a ofilit cu totul, ci a explodat mereu de subt cenușă. Numai că, astăzi sufletul spaniolului e despicaț în două. Cu o parte el pofteste tot așa de violent. Cu cealaltă însă, prin morbul catolic adînc injectat, el cunoaște căința și regretul. ...„Sînge, voluptate și moarte“, mai precis *voluptate și remușcare*: iată toată enigma spaniolă. Popor dotat pentru pasiune și viață căruia i s'a inoculat penitența, frica de infern, oroarea sfîntă a păcatului. În această alternativă, în prima parte a căreia Spaniolul iubește, riscă, se dedă senzualității celei mai arzătoare, iar în a doua e apucat de tristeța și deprimarea ispășirii, stă ascuns misterul frămîntării spaniole. Dualismul e vizibil în dispoziția orașelor: Sevilla, oraș italian de bucurie și plăcere își are echivalentul de regret și penitență în Toledo, aspru și fără puțința de mîntuire; Barcelona surzătoare și inconștientă de veselie, e pîndită din spate, din creerul munților, de hieraticul și înspăimîntătorul Monserrat.

Și în literatură același etern simbol: Don Quijote eteric,

utopic, celest în aspirațiile sale nebunești și idealiste și Sancho Pansa, greu de greutatea pământului, jovial, materialist, plin de bun simț și de aspirații terestre.

Velasquez, bucuros de viață, realist, normal și Greco chinuit, frământat de inchiitudine, epurat, întunecînd mereu accesele tizianești de culoare venețiană, cu tonuri terne și contorsiuni liniare de epileptic în divin extaz. Apoi Torquemada, implacabil cu el și cu alții, poate tocmai din imperioasă slăbiciune și în fine, regele tuturor peisagiilor sufletești spaniole, Filip al II-lea, cel care-și asasina pe la spate tocmai pe curtezanii pe care-i iubea mai mult. Filip al doilea care a murit după o agonie de săptămîni cu mîna pe un schelet culcat într'un sicriu și cu ochii pironiți pe un crucifix.

Spania e țara care a putut da naștere deopotrivă trivialei Carmen și sublimei Sfînta Tereza din Avila. Acolo se găsesc mai ales două categorii de oameni: preoții și amanții, adică cei care iubesc și cei care regretă. Astfel dualitatea spaniolă și-a găsit pînă și expresia ei profesională.

Escorial

Un tren „personal” care se oprește în nenumărate gări neduce într'o dimineață caldă și uscată cîtră panteonul regilor Spaniei. Ca și la Versailles ori Windsor, castelul e înconjurat de un orașel modern cu hoteluri și restaurante pentru turiști.

Escorialul nu e o construcție ci un munte prăvălit din Sierra Guadarama care conspiră amenințător la o sută de metri, bloc de piatră tăiat simetric ca un cub și în care s'au scobit o mie de ferestre. (Are 1200, mi se pare!) Egiptenii chinuiți de ideea morții au construit la fel templuri colosale, de strivitoare proporții. Escorialul e în același timp o cazarmă și o mănăstire. Nici o ornamentație. Nu e sever, nici măcar auster. E sec, uscat. E ca peisajul castilan și ca psihologia anti-senzuală a făuritorului său Filip al II-lea, simbolul cel mai complect al sufletului castilan. E și altceva în acest monument sumbru și neînțeles: pasiune distilată pînă la esență pură pasiunea comprimată în granit, făcută piatră din atîta abstenență. Demonul acestor locuri, Filip al II-lea, era și el întunecat, taciturn, bănuitor, mistic, perfid și fanatic. Dar mai ales aprig. Sufletul său plutește împrejur. Casa care-l adăpostește încă și-a refuzat și ea orice sentimentalism și orna-

mentație, și-a oferit cea mai perfectă nuditate, din ascetism, care câteodată e o formă a ambiției și a orgoliului nemăsurat. Ideal, în același timp, de călugăr isteric și de militar roman. Condé a spus cu un fel de voluptate parcă corpului său ciuruit de mizerie într'o grea campanie ; „Tremble vieille carcasse !“. Acesta e și principiul lui Filip II. Dar încă cu mai multă exasperare religioasă. Acest rege aspru a avut și câteva sute de amante, dar nu le-a știut nimeni niciodată. Gândiți-vă acum o clipă la limbutul Ludovic al XV-lea, care povestea în fiecare seară curtezanilor săi, cu spirite bonome și grase, toate detaliile de alcov ale noilor sale cuceriri de peste zi și veți înțelege deosebirea între Versailles și Escorial.

Escorialul e enorm. El reprezintă ideia de opulență a unui popor sărac pe un sol de piatră. Căci săracul când gîndește bogăția o vede tot sub aspectul sărăciei numai cu mult mai mare. Subt sfîncile goale ale Sierrei masivul de piatră al acestui somnambulic palat, pe care n'a înflorit nici-o ornamentație pare un peisaj lunar. Peste milioane de ani el va putea trăi la fel, halucinat, subt raze palide pe o planetă moartă.

Mihai D. Ralea

Am omorît¹

Șoimul ce-o cădea rotind pe mîna ta
Și îi-o rupe gîndurile,
L'am crescut de mic, prin lunci, cu mîna mea,
Care-ți scrie rîndurile.

Să-l așezi pe umăr, tremurînd s'ascuți,
Cum se sbat pădurile,
Cum gonind spre văi, săltînd, puhoae 'n munți
Și împreună gurile.

Și fruntea ta, de va 'nflori de soare,
Dogorindu-ți genele
Un șoim perdut, necutezînd să sboare,
L'or dori poenele.

Am urmărit o zi un cerb rănit
Pe munți în sus, prin liniștile grele,
Rupînd tăceri cu chiotele mele
Cu gîndul meu de goană 'nebunit.

1 Din volumul meu - «Pasăre de aur».

Și îmi plăcea că mă 'ntreceam cu cîinii
 Că mă sbăteam prin crengile pădurii,
 Cu gropi de rîs în colțurile gurii,
 Cu tinereți în armurile mîinii.

Din stropii mari de sînge 'mprăștiați
 Creșteau în mine rugi de bucurii,
 Și'n ochii mei cu apele merii,
 Svîcnea un pîlc de grauri speriați.

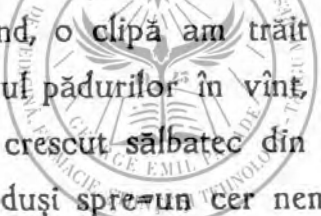
«Mai sus, pe munte 'n sus goniți jivini,
 Pe dîra morții proaspătă și aproape,
 Un pas mai mult, un pas să nu ne scape,
 Să=i pierdem urma 'n țancuri printre clini»

Aici s'o fi oprit gemînd prelung,
 Cu glesnele murind de slăbiciune,
 Cu ochii mari plîngînd de rugăciune
 S'asculte cîni cum latră și=l ajung.

Și'n poala de lumină=a unui grind,
 A 'ngenunchiat cu sufletu 'n țărînă
 Și bun, și blînd, s'a năruit pe=o rînă,
 Și=a 'ntîns picioru 'n moarte, tresărînd.

O fi visat vre-o gură de izvor
 Că-i gîlgăe răcoarea peste gînd,
 S'o fi visat prin luncă alergînd,
 Singurătății dînd același dor.

Dar somnul greu de moarte l-a cuprins
 Cu tihna lui ferită de dureri,
 S'au scuturat pe tîmple-i primăveri
 Iar peste ochi amurgul rece-a nins—

Și eu sărînd, o clipă am trăit
 Tot ramătuș pădurilor în vînt,
 Unde-am crescut sălbatec din pămînt
 Cu ochii duși spre-un cer nemărginit.

Vroiam să-i rup grumazii'n mîna mea
 Și ultima-i suflare să i-o sorb,
 Să simt svîcnind în sufletul meu orb
 Ca 'ntr'un pustiu un cau de cucuvea.

Dar mîna mea în piatră s'a oprit
 Și fruntea 'nnalt păru că se destramă,
 Fugea spre văi pădurea de aramă
 Și'n calea mea o poartă-a răsărit.

O poartă grea, de piatră fără veac,
Cu vremea strînsă bulgări pe țîțîni,
Și=au hăuit în vînturi patru cîni
De=a tremurat pămîntul ca un lac.

O peșteră de spaimă s'a făcut
În trupul meu—șuvoi clocotitor,
Simțeam cum vinele din carnea mea cobor
Spre bulgării din care s'au născut.

Neastîmpărul din mine ca un laț
Mi=a 'nțelenit furtuna mea amară,
Din țeasta mea un șoim simțeam că zboară
Cu aripi largi spre zările de smalț.

Păream un jep întins fără puteri
Cu lespeda de slavă peste mine,
Nu 'nțelegeam nici culmile senine
Nici văile cu fagi și primăveri.

Dar poarta grea minunea și=a deschis
Și cerbul blînd în față mi=a venit
Cu ochiul larg de moarte împietrit
Și nerozia mîinii mele=a lins.

Un om bătrîn mai alb decît lumina
 A sărutat durerea lui curată
 Și 'ndemnul meu punea pe ei o pată
 Cu ochii mei, cu fruntea mea, cu tina.

«Au tu ce vii gonind singurătăți,
 «Cu sufletul năvod de bucurii,
 «Subt urma ta sălbatecă nu știi
 «Că gem dureri și mor singurătăți.

«Ți-ai omorît întâia ta nălucă,
 «Crescută sfînt în liniști de pădure,
 «Cu ochii goi spre virfurile sure
 «Ți-ai omorît întâia ta nălucă.

«Ia-ți urma înapoi și te coboară
 «Că stropii mari de sînge=au înflorit
 «Și 'n floarea lor se 'neacă=un răsărit
 «Ce din adînc se 'nalță și coboară.

Și=am coborît cu sufletul înfrînt,
 Și m'am mirat de flori și de izvoare,
 De ramurile frunzărind spre soare
 Ca niște brațe 'ntinse din pămînt.

Am ridicat în cuib un pui căzut
 Și m'am ferit să calc peste=un gândac,
 Și'n luminișul alb vedeam cum se desfac
 Inaripări ce nu le=am mai văzut.

Un cântec nou mi=a unduit în gând
 Ca un pîrău strălucitor de șes,
 Adîncul meu atunci l=am înțeles
 Cu ochii mei de moarte tremurînd.

Intăia mea mișcare largă, moale,
 Din rîsul meu — o coamă de mistreț —
 Intăiul gând de înălțimi măreț
 Ce'n văi adînci lumina și=o prăvale...

Pe=o coaje de mesteacăn am năcrit
 Tot visul meu de noapte și de brumă
 Și ți=l trimit, cum ți=ași trimite=o glumă,
 Ce vr'un hăitaș la foc mi=a povestit.

Nu=ți turbura privirea ta prelungă
 Și nu mișca tăcerea de pe gene,
 El va veni din larg rotînd alene
 Căci gîndurile mele îl alungă.

Privește 'n ochii lui rotunzi și mici
Ca din mărgheua lor să te culeg,
Și gândul tău din aripi să-l desleg
Să-mi cadă 'n pumni, un roi de licurici.

Și de-i mai vrea să știi pe unde sînt
Întreabă șoimul meu crescut în soare,
Că mîna mea se 'ntinde și mă doare
Cu rostul ei de cîr și de pămînt.

D. Ciurezu

Supraomul Lombrozian

Deși puțini au citit-o și mulți n'au cunoscut-o decît indirect, cartea lui Lombroso asupra „Omului de geniu“ este una din cărțile care au avut o enormă influență, un răsunset aproape nebănuit asupra ultimelor generații din secolul trecut, și sugestiunea periculoasă—putem zice—pe care a produs-o într'o anumită clasă socială, merge atenuîndu-se fără a dispărea cu totul chiar în zilele noastre.

Pentru Lombroso, geniul este o psihoză: marele alienist italian crede că poate să dovedească cum că omul de geniu este un degenerat în toată puterea cuvîntului. Și savantul se scuză el însuși de această apropiere între oamenii cei mai superiori și cei mai inferiori. „Cum putem, în adevăr, să ne apărăm de un simțimînt de oroare la gîndul de a asocia idiotilor, criminalilor, pe acei chiar ce reprezintă cele mai înalte manifestări ale spiritului omenesc?“¹

Desigur, nu prevedea Lombroso că opera sa, departe de a provoca scandalul de care se temea, avea să lese generații întregi suggestionate, cucerite, că tinerii aveau să se împăuneze cu acele caractere de degenerescență congenitală care pentru Lombroso sînt totodată stigmatul nebuliei și simptomul unui geniu ce se naște. Adolescenții țării noastre și în special ieșenii au fost loviți de virusul lombrozian și secerăți ca de o epidemie. Cunoaștem cu toții exemple numeroase. Băetani sănătoși la trup și la minte, care ar fi fost meniji să devie funcționari serioși și onorabili, sau negustori sau liber profesioniști, s'au lasat tîrîți, în pragul liceului, la patima beției și la toate perversiunile pe care omul le posedă în potențial pentru a samana, chipurile, cu marii poeți, cu artiștii și gînditorii în renume, și i-am cunoscut mai tîrziu pe toți aceștia, i-am cunoscut ratați, stîlpi de berărie, paraziți, adevărată plagă a societății.

Lucru curios, teoria lui Lombroso nu este greu de răsturnat,

¹ *Genio e Follia*, Introduzione.

și totuși sînt epoci care dau dreptate și o verifică parecă, epoci în care oamenii de geniu sînt niște descreerați în mare parte, după ce căpitanii omenirii cu o generație mai înainte au fost cumiți. Și Lombroso a trăit la o asemenea epocă, în plină eră a înfloririi baudelaireianismului. De asta nu trebuie să ne surprindă faptul că Lombroso nu este singur de părerea sa. Clasicii francezi au fost oameni sănătoși la cap, curtizani măsurăți, chiar și vagabondul Molière; trebuie să mergem până la Pascal, iluminat, în comunione cu D-zeu după un accident de trăsură, și probabil epileptic ca să găsim un autor care, în mod aproape excepțional și izolat, susține că extremul geniu este aproape de extrema nebunie, că toți sîntem nebuni, „que les gens sont si fous que celui qui ne le serait pas en serait un d'une nouvelle espèce“. Iar în Anglia Swift, a cărui nebunie a fost notorie, susține că în corpul nostru este un fum care, dacă nu este abundent, lasă pe om în bună sanătate; dar dacă este prea gros și prea abundent, îl exaltă pe om, și îl transformă în filosof, în politician, în întemeitor de religie, adică în alienat...“ 1.

Ceiace era excepțional în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, devine lucru curent la mijlocul veacului trecut. O întreagă școală literară în Franța și în alte țări ia numele de școală decadentă și exhibă publicului între marele talente, pe Gérard de Nerval, de mai multe ori internat, și care apoi se spînzură în circumstanțe lamentabile 2, pe nebunul și nenorocitul Baudelaire, prototip de monoman, de pervertit sexual 3, pe Verlaine alcoolic și vagabond, pe Arthur Rimbaud, dispărut într-o bună zi fără urmă, pe Jules Laforgue, maniac și dezordonat, înfine punct culminant, pe invertitul Oscar Wilde, rebel orgolios, magnific și extravagant.

Trebuie să mărturisim că Lombroso avea destule exemple subțochi—cazul lui Baudelaire pe care îl analizează îndelung, pare să-l fi impresionat în special—pentru ca punctul de închegare a teoriei sale să-i apară. Oamenii zilei se aratau cu deosebire atinși de psihozele cele mai grave: mai mult: aceste psihoze păreau un complement, o cauză a exaltării poetice, o cauză binecuvîntată cu care unii și alții se făleau. Lui Baudelaire îi plăcea să pozeze în om atins de nebunie ereditară. „Mes parents idiots et fous moururent tous victimes d'une folie terrible“ 4. Totuși, biograful nu poate găsi un singur caz de nebunie în familia poetului, astfel că reesă că însuși Baudelaire avea snobismul nebuniei și își calomnia rudele și ascendenții..

Nu trebuie să ne mirăm, așa stînd lucrurile, că o întreagă literatură s'a format în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

1 *Letter to a very young Lady.*

2 În cursul unui acres de nebunie, Gérard de Nerval se spînzură noaptea în plină stradă de grațiile rampei unei scări.

3 Vezi Edmond Jaloux, *Baudelaire.*

4 *Oeuvres posthumes, Vol. I. 68.*

afirmînd înaintea lui Lombroso, înrudirea geniului și a nebuniei. Cităm Moreau de Tours *Psychologie Morbide* (1859), Schilling, *Psychiatrische Briefe* (1863), Hagen *Ueber die Verwandtschaft des Genies mit dem Irresein* (1877) 1. Precursori se găsesc, desigur, întotdeauna : aici ei sînt grupați, și asta vreau să arăt : ei au subț ochi—dacă nu pe Verlaine care trăește mai tîrziu—două modele senzaționale : pe Gérard de Nerval 2 și pe Baudelaire 3. Cartea celebră a lui Lombroso găsește deci terenul pregătit : teoria sa este în aerul împrejmuitor, și nu rămîne decît ca alienistul italian, sprijinit pe serioase statistice și printr'un studiu complect și profund să pue această dogmă a înrudirii geniului cu nebunia în plină lumină și în plină vogă, pentru ca spiritele contimporanilor să suporte o impresie adîncă și neștearsă 4.

*

În fond, în ce consistă exact teoria lombroziană, și de ce zicem că ea poate fi răsturnată ușor ca o doctrină fără valoare, însă periculoasă ? Oamenii de geniu sînt aberanți ; toți prezintă manii, perversiuni morale, tare și vicii de constituție, sensibilități anormale, obiceiuri curioase, iată observația, data „experimentală“ de la care Lombroso pare să plece. Degenereșcența, în cele mai multe cazuri, este cauza afecțiunilor mintale : și degenereșcența provine dintr'o proastă ereditate la copiii indivizilor loviți de patima beției, sau de sifilis, sau de nebunie, sau de ftizie, sau victimă accidentală a unei leziuni la cap. Lombroso va mai crede deci că stă în puterea sa ca, pe cale de enumerare, să aducă dovada că părinții oamenilor superiori sînt vicioși sau tarați : și exemplele i se vor părea numeroase.

Tot sistemul se bazează deci nu pe un raționament care să stabilească analogia și să facă dovada, ci pe aratarea de cazuri concrete mai mult sau mai puțin exacte de poeți, de savanți, de gînditori, de artiști și de oameni de stat nebuni, precum și de părinți, de rude a atari oameni care s'au dovedit nebuni, alcoolici, etc. : enumerării îi urmează o totalizare care este o adevărată integrațiune. Se înțelege ușor ce rol vor juca de al de Baudelaire, de Edgard Poe, de Gérard de Nerval într'o monografie închinată ne-

1 Schopenhauer, pe de altă parte, zice : „Viața oamenilor geniali, ne arată că aceștia sînt adesea ca niște nebuni supuși unei stări de agitații continue“, și aiurea : „geniul este mai apropiat de nebunie decît de inteligența mijlocie“, frază pe care Lombroso avea s'o repete aproape întocmai.

2 1808—1855.

3 1821—1867.

4 În tradiția contrară lui Lombroso, cităm pe Hailes *Essai sur le génie dans l'Art* și pe Fernand Brunetière care, *Revue des Deux Mondes*, 1886, afirmă că baza caracterului geniului este singularitatea aptitudinilor sale care îl izolează, și zădărnicește tocmai orice lege și orice teorie asupra geniului în felul celei lombroziene.

buniei; pe larg va mai analiza psihiatrul nostru și pe Dostoiewski pe care îl va trata deasemeni de nebun pe tema operelor sale și în special a romanului *Crimă și Pedepsă*. „Bizareria unor raționamente pe care le pune în gura personajilor—zice Lombroso—este cu totul demnă de un alienat“.

Toate personalitățile marcante din istoria omenirii prezintă degenerescențe grave, deși le ascund cu mai multă sau mai puțină istețime; secretul geniului lui Richelieu—spune Lombroso—s'a descoperit din ziua în care familiarii l-au surprins într'o criză de epilepsie—Cavour, în două rânduri, a încercat să se sinucidă.

Istoria, după concepția lui Lombroso, nu va mai fi cronica evenimentelor și oamenilor marcați, ci va fi pură psihiatrie. Fiecare își are disgrațiile sale cu care plătește talentul pe care îl deține dela natură. Cu cât un om este mai însemnat, mai sus pus, mai înzestrat, cu atât el este mai crunt lovit. Lombroso vrea, în definitiv, ca geniul să fie o formă de epilepsie. Epilepsia convulsivă este înlocuită aici cu un echivalent psihic, care este reprezentat prin creație genială, prin acele inspirații bruște și neașteptate, pe care le înțelnim atât de des, la alienații internați. („Mais l'identité du génie et de l'épilepsie nous est prouvée surtout par l'analogie de l'accès épileptique avec le moment de l'inspiration, par cette inconscience active et puissante qui crée dans l'un et produit des convulsions dans les autres“¹). În privința identificării complete pe care Lombroso o face între geniu și nebunie, nu poate deci subsista nici o îndoială².

Ca să arăți că unii oameni de geniu sau de talent—între ambele categorii Lombroso recunoaște că nu există o limită precisă—ca să arăți deci că unii oameni eminenti sînt maniaci și nebuni, nimic mai ușor. Dar teza lombroziană se obligă să întindă suspicțiunea la universalitatea cazurilor: toți oamenii eminenti sînt nebuni, iată ce trebuie să ne facă să acceptăm. Or, lucrul aici nu mai este atât de lesnicios, ba el este în așa măsură anevoios că Lombroso merge la exagerări care provoacă o împotrivire fățișă

1 Lombroso, *L'Homme de Génie*, Ed. franț., p. 468.

2 Ch. Richet, autorul prefaței ediției franceze, caută să atenuze ceiace teoria savantului italian are de prea excesiv. El scrie aproape textual: a presupune că Lombroso susține că nebunii și geniile sînt pe același picior este a face cea mai colosală eroare. Nimeni nu susține că Pasteur era un scapat dela balamuc. Lombroso crede numai că nebunii și geniile sînt în afară de omul comun, unul însă este dedesuptul tipului comun, celant deasupra—Geniul oamenilor excepționali nu coincide cu cea stare de sanatate intelectuală care face echilibrul omului normal, iată tot ce afirmă Lombroso după părerea lui Richet, omul de geniu este *anormal*, și geniul samănă cu nebunul fiindcă are inspirații, „asociații“ bizare și surprinzătoare, dar el este rațional fiindcă posedă spiritul critic, inhibiție, fiindcă corectează și perfecționează inspirațiile, etc. Omul normal are spirit critic, dar nu spirit creator; nebunul originalitate dar nu spirit critic; geniul este și creator și înzestrat cu spirit critic.

Este inutil să mai insistăm asupra faptului că teoria pe care Richet caută s'o atribue lui Lombroso, nu concordă cu teza lombroziană.

la lectorul atent. Totul i se pare alienistului italian să fie stigmat de nebunie, totul i se pare acuzator sau cel puțin suspect. Pe Giordano îl declară alienat fiindcă avea darul să prevadă furtunile cu două zile înainte. Un stigmat foarte grav și precis i se pare lui Lombroso a fi la genii iubirea de animale casnice. „Mahomed avea o predilecție *stranie* (!?) pentru momitoiul lui; Richelieu pentru o veveriță; Crébillon, Helvetius, Bentham, Erskine pentru pisici; acesta din urmă pentru o lipitoare. Schopenhauer pentru câini pe care i-a făcut moștenitorii săi. Byron avea o adevărată menagerie...” Intr'un loc, Lombroso explică cum alienații aținși de mania măririlor sînt egoiști și invidioși, și savantul italian face o listă de cazuri de egoism constatate la oameni eminenți; aiurea el face din spiritul de filantropie, preocupare umanitară sau obștească, din altruismul de care dau dovadă unii oameni celebri, un semn manifest de isterie. Pe de altă parte, noi astăzi credem că un criminal are o tidvă de o structură care se găsește și între oamenii inofensivi: asta nu era și părerea lui Lombroso, partizan al lui Broca: pentru dînsul, criminalul înăscut are un craniu specific care ne permite să-l descoperim și să-l izolăm înainte de înfăptuirea oricărei crime. Or, care nu este mirarea noastră cînd vedem că Lombroso mai atribuie bieților oameni de samă apucături de criminali pe baza formei craniului. Sesostri vi se pare un om normal, va zice el? Profundă eroare! El este cu totul lipsit de simț moral. Dovada: „son crâne est tout à fait analogue à celui des criminels: front étroit et bas, arcade sourcilière proéminente, sourcils épais, yeux rapprochés...”¹

Stranie metodă, desigur! Dacă toți oamenii care posedă animale domestice și le iubesc sînt nebuni, apoi numărul nebunilor pe pămînt este infinit de mare. Și dacă iarăși sînt nebuni toți cei egoiști precum și toți cei altruști, apoi toți oamenii din lume sînt nebuni, fiindcă nu pot fi decît sau egoiști sau altruști. Adevărul este, după cît ni se pare, că Lombroso exploatează în monumentala sa lucrare ceia ce se numește deformarea profesională: psihiatru, el vede ori și unde ceva care interesează psihatria. Pretutindeni, el are tendința impusă de meserie de a scormoni aberații sau curiozități: de multe ori el reușește, atît de răspîndite sînt maniile și bizareriile, dar ar reuși tot atît de bine dacă ar examina acțiunile și gesturile oamenilor obscuri. Nebunia, credem noi, nu este apanagiul oamenilor mari. Le Sage spunea deja că tot omul este nebun și că azilurile de alienați, în care se închid unele specimene, servesc de pretext ca să ajungem la închipuirea că cei de afară sînt indemni și capabili de a-și conduce afacerile sau de a duce treburile statului. Dela faptul că unii oamenii de valoare, studiați din punct de vedere psihiatric, prezintă anomalii, Lombroso conchide că toate geniile sînt atinse de psihoze, pe cînd ar fi putut induce că toți oamenii prezintă, într'un grad oarecare, germeni de dezechilibru.

1 Op. cit., p. 487.

Totul se petrece întocmai precum s'ar întâmpla dacă am face raționamentul următor: Alecsandri a murit, Bolintineanu deasemeni, Eminescu a murit și el, Anghel iarăși la rîndul său: deci toți poeții sînt muritori, omițînd astfel să întindem judecata la totalitatea oamenilor. Asta este totuși ce face Lombroso, și o afirmă clar: „Et le fait, désormais certain, admis par tous, que certains grands génies ont été des aliénés, nous permet de présumer l'existence, à un moindre degré, ilestvrai, d'une psychose chez les autres génies 1.

Există însă oameni superiori absolut sănătoși, care nu se trudează întru nimic. Sînt poeți și savanți maniaci: unii au înnebunit la sfîrșitul vieții lor, faptul este incontestabil: exact după cum sînt ciubotari, birjari, sergenți de oraș, etc. care se arată monomani și termină prin a înebuni. Dar precum sînt ciubotari cu totul sănătoși la cap, tot așa sînt poeți, muzicanți, inventatori cu totul normali. Edison are aerul unui om cu totul sănătos, și tot așa sînt sau au fost Bergson, Thomas Mann, Ibsen, Mareșalul Foch, etc. etc.. Pentru Lombroso însă nu este piedică netrecută, nici obiecție fără răspuns. Răspunsul său în chestia ce ne preocupă este simplu, dar, s'o recunoaștem, aproape scandalos. Un geniu nu este niciodată normal: elapare că normal numai fiindcă stigmatetele au rămas neobservate de contemporani, iată răspunsul. Lombroso determină, după cum am văzut, și enumără un șir de oameni eminenți nebuni sau loviți cel puțin de manii și de curiozități; pe ceilalți la care nu se arată nici un semn anormal, savantul italian îi numește pur și simplu: „Les grands hommes moins soupçonnés de folie...” Iată ceiace putem numi în mod ireverențios așa albă a sistemului lombrozian. Căci de fapt, Lombroso întrebuițează pentru a-și stabili teza, metoda pe care toată lumea o cunoaște și care se numește în logică *metodă inductivă*. Toate lumea știe iarăși că toată valoarea acestei metode se întemeiază pe certitudinea confirmării legii stabilite, a confirmării ori cînd și ori unde; savantul care enunță o lege necesară, pe baza inducției, datorește supunere la orice verificare: o singură infir-

1) Op. cit., XXII — Trebuie să mărturisim că în chip incidental, Lombroso întrebuițează și altă metodă în favoarea tezei sale decît inferența de la unele cazuri la totalitatea cazurilor, o metodă, de astă dată pur rațională. Savantul italian se referă la faptul că oamenii de geniu explică cum, în momentul creației, invenția vine în chip inconștient, pare că ar fi străină, fatală, datorită unor forțe necunoscute: luîndu-se după asemenea declarații Lombroso taxează creația cînd de acces de isterie, cînd de acces de epilepsie. Totul se datorește însă ignoranței desăvîrșite a psihologiei uzuale la Lombroso; inconștientul este o parte din noi atît de importantă că constituie adevărata noastră viață psihică sub stările de conștiință sărăcăcioase, lipsite de miez și de putere proprie, pur schematic. Inconștientul nefiînd introspectiv, ori și ce element care trece din inconștient în conștient are aerul că vine dintr'o regiune necunoscută, oarecum străină: dar trecerea este totuși atît de normală că fiecui om, fără a fi nebun, o descoperă dacă are puțin talent de analiză psihologică. Vezi Abramowski *Le Subconscient normal*. Noi înșine am studiat această problemă în *Essai sur la Pensée*.

mare i-ar fi fatală; pare deci straniu ca Lombroso să ceară un privilegiu cu totul inuzitat, nemai auzit: toți oamenii de samă sînt nebuni, iată legea: faptul se confirmă în unele cazuri și se infirmă în altele: dar în loc să ne lese să prezumăm că legea este falsă, Lombroso ne invită să conchidem că faptele observate se găsesc în mare vină. Trebuie să mărturisim că este aici ceva cu totul arbitrar și, în același timp, că exigența lui Lombroso este strigătoare. Oamenii de samă pot fi maniaci sau chiar nebuni, lucrurile au fost constatate de prea multe ori: dar, o repetăm, și oamenii care nu sînt de samă pot fi nebuni, și se arată că azilurile sînt pline mai mult de aceștia din urmă. Pe de altă parte, un mare număr de oameni geniali au fost toată viața lor atît de chibzuiți, atît de cumpătați și de echilibrați în actele lor, și au avut atît de mare oroare de cea mai mică extravaganță, de orice numim originalitate că ar fi să aducem o injurie gravă și gratuită vieții lor retrase și liniștite, populată numai de evenimente mediocre dacă ar fi s'o asimilăm cu aceia a celor ce au stat la doi pași de a fi internați la balamuc ¹. În privința tuturor acestora, teoria lui Lombroso nici nu mai are nevoie a fi discutată și răsturnată: bunul simț o condamnă imediat.

Ca fiecare adolescent să se întrebze: „sînt sau nu original și dezechilibrat în moravuri?“ pentru a răspunde, în fond, la întrebarea: „am oare stofă de om de talent sau de geniu“, iată rezultatul la care a ajuns Lombroso, rezultat neașteptat. În țara noastră, exemplele îndepărtate dar celebre ale unui Baudelaire, sau ale unui Verlaine, exemplul palpabil al lui Eminescu și opera celebră a lui Lombroso au creat o veritabilă epidemie sufletească între tineri și o emulație periculoasă, destrîmînd viciile și maniile care dorm în orice om. Să spunem lucrurile cum sînt: la Iași în jurul lui 1890, o generație aproape întregă de tineri cu viitor, elita intelectuală, a fost secerată de alcoolism: se cetea Verlaine și Eminescu între două pahare. Cu 30 de ani mai tîrziu, floarea tîrgului trebuia să fie victima unor drogi încă mai puțin inofensive, ucigătoare a oricărei creații veritabile. Mulți tineri uitînd orice cumînțenie, au căutat dovada talentului lor într'o viață de extravaganțe și de aventuri, și au trăit în fapt romanele sau poemele pe care trebuiau să le trăiască în imaginație și să le scrie. În plus, toate ticurile, toate maniile, toate gusturile bizare erau „semn bun“: un tînar, exaltat

1. Descartes, de pildă, după o tineretă agitată și plină de aventuri militare, răsîmp în care vocația lui nu-i era cunoscută, a căutat un refugiu în Olanda, țara cea mai liniștită și mai bine administrată «le pays le mieux policé» și a trăit în calmul cel mai desăvîrșit. Spinoza și Kant aproape n'au biografie, atît de simplă, de mediocră a fost existența lor, lipsită de orice eveniment memorabil și închinată numai studiului, cugetării și scrierii.

de prietini răătăciți și ei, scria versuri și obișnuia să circule cu o valiză în care ținea o ciubotă și un capăt de luminare; altul, devenise vagabond și noaptea făcea stațiuni lungi prin cimitire; altul, mai puțin sinistru, își rupea, la chefuri, cu un suris absent, lenjeria de pe dînsul și punea bucățile în pahare, (totuși, camarazii săi pretindeau că avea precauția să îmbrace, ori de cîte ori avea de gînd să dea o asemene ridicolă reprezentație, cămeși scoase din uz); altul era exhibiționist, etc. etc. Cu un cuvînt, cantitate de tineri s'au străduit întotdeauna să fie frați în gesturi cu cîte un ospitalizat dela Socola sau dela alt azil de nebuni. Mulți dintre acești tineri, odată fumurile tinereții trecute, au devenit într'o zi oameni așezați, uifînd și de geniu și de nebunie; dar cîți au înaintat prea departe pe calea funestă și au rămas pe totdeauna vicioși, secătuiți, cu sănătatea ruinată și împodobiiți, sub pălăria sărăcăcioasă cu borduri mari, cu plete de poet inutile.

Toate acestea fiindcă a apărut undeva în Italia o carte de o valoare contestabilă care a ademenit atîtea victime inocente și naive la pildele cele mai rele de oameni celebri. Și imitatorii vicioșilor geniali au mers mult mai departe decît gîndul lui Lombroso, într'un sens favorabil apucăturilor lor: aceasta a susținut că geniile sînt întotdeauna nebuni: ei par a crede că nebunii și extravaganții sînt toți geniali, lucru cu totul deosebit; și pentru asta, ei privesc cu simpatie la dînsii, cel mai mic simptom de psihoză, cea mai neînsemnată bizarerie: exaltarea, exagerarea maniilor, iată un pas pe care îl fac ușor, dar care pe mulți îi duce la dezechilibru, la deșanțare, dar nu la geniu.

La epoca Doamnei cu Camellii suprema eleganță era să fii sau să pari atins de ftizie: boală nobilă care la femei se arata în ochii muiați și blînzi. Posterior lui Lombroso, aristocrația intelectuală poartă ca blazon o nebunie și o extravaganță care, dacă este simulată, devine totuși fatală multora. Din omul superior și epileptic al lui Lombroso s'a făcut un fel de ideal: dacă geniu se plătește cu nebunia, dacă nebunia este insoțitoare obișnuită, chiar obligatorie a talentului, s'o prețuim precum febra istovitoare care deasemeni întovărășește elanurile noastre ideale. Căci se acceptă ușor mucenicia omului de geniu, dacă ea se plătește cu o glorie nemuritoare.

Dan A. Bădăreu

Cronica literară

„Intunecare“, roman de Cezar Petrescu¹

În romanul *Intunecare* Cezar Petrescu a trecut în revistă toate categoriile sociale românești. S'a servit pentru aceasta de un eveniment social care să fie în stare să răscolească toate straturile societății, și anume războiul. A condus timp de zece ani (între 1916 și 1926) soarta a zeci de personaje, trecându-le pe toate prin războiu și deformându-le pe toate cu ajutorul războiului, lăsînd, mai bine zis, războiul să le transforme și să le deformeze. *Intunecare* este un roman social nu prin destinația pe care i-o dă autorul (nu există nici-o teză pe care ar dori s'o demonstreze), ci prin vastul material omenesc tratat. Este un larg panou de „Comedie umană“ pe care ni-l oferă. Intriga romanului nu se grupează toată în jurul unui personaj central. Este un personaj principal, Radu Comșa, dar acesta nu acaparează întreaga acțiune. Aș fi dispus să afirm că personajul principal din *Intunecare* este războiul, care trăește și evoluează în sufletul tuturor personajilor din roman. O nevoie izvorită din tehnica tradițională a romanului l-a silit pe Cezar Petrescu să ofere un loc mai larg la cîteva personaje. Într'un rezumat li se cuvine deci locul întăiu.

1916, vara. Radu Comșa, tînăr avocat, secretarul deputatului Alexandru Vardaru e logodit cu fiica acestuia din urmă, Luminița, care îl iubește și pe care o iubește. Radu Comșa e o fire energetică și perseverentă. Fiu de țaran, singur și-a croit drumul și singur a izbutit în viață. O fire cinstită și hotărîtă. Războiul îl găsește mobilizat pe loc la un minister. E o situație pe care i-a impus-o viitorul lui socru și pe care o suportă greu. Sufere de a se vedea ocrotit în astfel de condiții și, după ce face la adăpost retragerea, ia lași cere trimiterea pe front. În luptele dela Oituz este rănit. O rană la piept și una la față. Se vindecă dar rămîne desfigurat. Schije de obuz i-au sfîrțicat obrazul și a rămas cu două cicatrici hidoase, la tîmplă și la colțul gurii. Logodnica lui se silește să-l

¹ 2 volume, Editura „Scrisul Românesc“, Craiova, 1929.

iubească mai departe dar Comșa își dă seama de tot ce e forțat în afecțiunea ei. Își dă samă că tinerețea ei e mai egoistă decît datorita pe care vrea să și-o impue și că nu poate iubi un infirm. Primul pas spre dezagregare. Radu Comșa desface logodna și rupe legăturile cu protectorul lui, deputatul Vardaru. De aici înainte dezagregarea sufletească a lui Radu Comșa continuă dealungul unei serii întregi de experiențe. Își dă seama că războiul n'a învățat nimic pe nimeni. Ticăloșia socială e tot mai mare. Imbogățirii de războiu, politicienii venali, exploatorii de tot felul mișună mai mulți ca niciodată în România mare. Singurul om de treabă din roman, afară de Comșa, profesorul de liceu Vasile Mogrea e un revoltat fără putere și un om care renunță la luptă, scîrbit. De altfel e un suflet amestecat și turbure, amestec de topîrlănism speriat și resemnare filosofică. Din pricina „ideilor înaintate“ Mogrea e exilat într'o provincie. Comșa se găsește din ce în ce mai singur. Intunecarea din sufletul lui se face tot mai mare. Nu găsește în jurul lui un singur lucru frumos și bun de care să se agățe. A făcut războiul cu nădejdea că din tot zbcuciumul va ieși, poate, un adevăr luminos la iveală, că oamenii își vor da însfîrșit sama după atîta suferință de nevoia unei schimbări. Radu Comșa trebuie să se resemneze să vadă că s'a înșelat și asupra oamenilor și asupra lui. Nici societatea nu s'a schimbat nici el nu are puterea s'o schimbe. Intunecare. Pe lingă asta rana dela piept l-a lăsat bolnav. La Techirghiol, unde se duce ca să se caute. În 1926, revede aproape pe toți cei pe care i-a văzut trăind și evoluind de zece ani. Printre aceștia e și fosta lui logodnică, acum măritată, fericită. Priveliștea acestei fericiri, pentru el, care nu se știa nici invidios nici rău, este o durere. Își simte desfigurarea de pe obraz cîzîndu-i în suflet și făcîndu-l tot mai întunecat și mai turbure.

Romanul lui Cezar Petrescu e crud și trist. E crud și trist pentrucă, înainte de toate, are caracterul de adevăr iremediabil. Veracitatea lui îi dă o rară putere sugestivă. Toate personagiile trăesc cu o mare intensitate. Nu e numai viziunea despre viață a eroului, Radu Comșa. Este o descriție imparțială a societății romînești din ultimii cincisprezece ani, descriție completă și strictă. Cezar Petrescu întrunește un puternic spirit de observație cu o mare putere de exprimare. Se mișcă cu aceeași ușurință în toate situațiile, făcînd să vorbească cu aceeași plauzibilitate oameni din toate categoriile sociale, din toate clasele. E acasă la el oriunde. Insușiri de gazetar utilizate de un veritabil talent de romancier. Bănuesc că admiră pe Balzac, că a fost la școala lui și că a învățat bine. În literatura noastră ocupă un loc unic. E singurul nostru romancier care are curajul de a aborda subiecte de felul aceloră din *Intunecare*. Mulțimea personagiilor pe care le conduce este prodigioasă. Nu lasă pe niciunul nedeterminat și neterminat.

Radu Comșa este un revoltat. Dacă nu prin fire, prin împrejurări. Este în orice caz, în literatura noastră, unul din rarii tipi de revoltați. Asta îi constituie și originalitatea. Într'o literatură ai cărei eroi sînt în mare parte abulici și șovăitori el este o excepție.

Dar Radu Comșa este în același timp și un ratat—și ratat numai din pricina împrejurărilor. Într'un mediu ca cel românesc el nu mai este, din acest punct de vedere, o excepție. Și aici în descrierea și analiza acestui mediu stă cruzimea și tristețea romanului. Autorul a plasat lângă Comșa pe prietinel acestuia Mogrea, alt revoltat, dar de altă natură. Mogrea este tipul, foarte specific românesc, al revoltatului cu gura, care vorbește mereu, injură tot, pe toți, pe toată lumea, totul fiind pentru el „mofturi“. Revoltă pur verbală, indignare care nu se manifestă decît în vorbă și injură fără eficacitate. Un criticism inactiv, foarte românesc, și un tip național, tot așa de național ca și celelalte personaje ale romanului, începînd cu Sofron Vesbianu, „om de afaceri“ și om de învîrteală și sfîrșind cu domnul Lică Cartoian, mare „elector politic“ și îmbogățit de războiu, guvernamental mereu, chiar și în opoziție.

Cu astfel de personaje și cu astfel de atmosferă, romanul lui Cezar Petrescu este menit să ofere societății românești o oglindă credincioasă. Este înainte de toate un document de foarte bună calitate.

Ca realizare de artă este un roman realist desăvîrșit. Mediul burgheziei noastre mari și mici, este tratat fără sentimentalism și îngăduință, văzut cu un ochiu ager și nemilos. Dar nu este numai o copie fidelă. Plutește peste tot și te pătrunde un suflu de a-dîncă simțire, un suflet larg, încăpător și puternic, al autorului. Această impresie te face să treci cu vederea anumite șovăeli, foarte rari, și oarecare grabă în redactarea anumitor pasagii. S'ar putea deasemenea reproșa personajilor că vorbesc prea mult, că pe alocurea, replicile lor sînt prea mult discursuri sau disertații. Personagiile au poate cîteodată *prea multă* eloquentă. Dar este, iarăși, drept, că sînt voit construite astfel. Vorba prea multă le înlocuiește lipsa de voință și puterea de a acționa. Poate prin asta sînt și mai veridice. Se vorbește mult în România. Cum se vorbește mult și în romanele rusești pe care simți că autorul le cunoaște bine.

Intunecare e un roman din genul lui *Războiu și Pace*. Un roman care nu se grupează în jurul unui erou central, fiind oarecum viziunea de viață a acestui erou central. Imbrățișînd un interval de timp mare și cuprinzînd o sumă întregă de existențe, nu i se poate cere rapiditate și construcție clasică. Tot așa cum nu se poate cere vieții să curgă strict și sobru ca o tragedie de Racine. Nu este cu alte cuvinte un roman de tip francez, repede înodat și deslegat, cu eleganță, măiestrie și sobrietate cam stearpă. E un roman de tip englez sau rus. Amplu, complex, amestecat, ca însăși viața. Este și cea mai mare laudă care i se poate aduce. Iar, plasat în literatura noastră, el umple un gol, îmbogățînd proza noastră cu o operă masivă și tare. Deabia acum după ce îl cunoaștem ne dăm sama că această operă ne lipsea și cît de mult ne lipsea.

Al. A. Philippide

Cronica plastică

Intre artist și critic

(Predoslovie)

Intre criticul plastic și artistul plastic a fost, pretulindeni și în toate timpurile, o luptă crâncenă—și surdă.

Surdă—numai din partea creatorului.

Gălăgioasă, insolentă, stupid distrugătoare și mai întotdeauna nedreaptă—din partea criticului.

Pentru ce?

Pentru că artistul a creiat, ori cînd, numai în granițele viziunii lui *înăscute*, a mentalității și sensibilității lui *particulare*—nefiînd samă de nici un sfat și de nici o poruncă alta decît aceea a „instinctului” său artistic.

Criticul plastic a fost, și a rămas mereu, *un reprezentant* al societății din care face parte, adică un ins de o sensibilitate *curentă*, ponderat, prevăzător, prudent până la poltronerie—și pudic.

Și cu o singură exaltare: *tradiția*.

Intre exaltarea artistului pentru minunile inedite pe care le simte și le vede zăvorîte în tainițele sufletului *lui*—și între exaltarea criticului pentru minunile *altora*, etalate cu rînduială și dichis în perspectiva răsturnată a veacurilor, firește că nu se putea găsi, cu nici un chip, o formulă onorabilă de conciliere.

*

Cam de pe la 1830—dată la care romantismul cromatic năvălește, puternic și zglobiu, în tihna statuar bituminoasă a clasicismului francez—dela acea dată și până azi, critica plastică n'a încetat, o clipă, să facă un vacarm înspăimîntător, penibil, idiot... de cîteori o noutate venea, *neprevăzut*, să lovească retina comodă și leneșă a recenzenților de saloane, expoziții, ori galerii particulare.

Exclamațiile clanului cronicăresc s'au repetat de atunci, în împrejurări asemănătoare, peste tot globul—aproape la fel :

Tabloul acesta este din cale afară de îndrăzneț nu numai prin culoarea lui, de o violență iritantă, ci și prin compoziția lui, care contrazice regulile elementare ale ordonării ritmice și ale echilibrului. E o pînză eminentamente antiartistică.

Scena cîmpenească pe care d. pictor M... vrea să o reprezinte, cu țărani aceia, ai căror ochi ies din orbite din pricina —(vrea să spună autorul)—unor suferințe ce trebuie să ne smulgă numai decît compătimirea ; ...acei țărani cu hainele rupte, mîinile bătătorite și saboții plini de băligar, profilați pe fondul acela de un gri funebru și o țarină secătuită de secetă—ah !... nu !... un asemenea subiect este o oroare—și nu poate constitui o temă de pictură... cel puțin în buna noastră tradiție franceză...

Curios !... Acest domn care se îndeletnicește exclusiv cu desemnul și lithografia — (pictura o face în amator, așa cum frazelarul meu pescuește în după amiezele de Duminică, la Pointoise)—acest domn... nu are idee de desen. Schilodirile acelea trupești, care persistă în toate planșele sale mărturisesc chiar bucătăreselor—obișnuite să disece, fără să judece, cotletele și gînsacii,—că domnul D. nu cunoaște nici anatomia. Apoi fețele personajilor d-sale, care vor să fie «expresive» sînt simple grimase grotești. Sfătuim pe d. D... să intre la morga comunei, ca să învețe anatomie,... sau să deschidă o listă de subscripție, ca să-și cumpere o baracă pentru teatru de păpuși, la bilciurile provinciale. În Paris, ori cîm, chiar copii cer exhibiții mai înțelepte...

Este foarte bizară—am putea spune : obraznică—atitudinea acestor pictori, care, nesocotind cele mai elementare discipline, improvizează «tablouri» cu ajutorul unei cozi de cal muțată în vopsele, cu care apoi tîmînjesc în toate direcțiile o mușama și efectul acestor grosolane farse îl intitulează : „efect de soare”. Amatorii, firește, se strică de rîs, publicul mare stă încremenit ca în fața unei explozii, iar poliția... trece nepăsătoare. Socotim totuși că poliția ar trebui să intervină în asemenea împrejurări sau, cel puțin, să dea de veste gardienilor dela ospiciile de nebuni...

Ah ! acest nenorocit C... ! despre care un prietin al meu pictor îmi spunea într'o seară că ar pîseda o viziune de o extraordinară putere și o tehnică tulburător de adîncitoare !... Se prea poate, i-am răspuns prietinului meu, dar tu, care ești un artist de talent, pentru ce nu faci ca domnul C... ? Prietinul n'a privit îndelung... apoi a tăcut. Ei, bine, i-am zis eu atunci : canaradul tău C... este un șarlantan. Fiindcă numai șarlantanii pot a-

buza, ca dinsul, de increderea societății... Când nu știi să desemnezi o mână, când îți prezinți pe pînză o farfurie oblică pe care ai pus un măr și pretinzi să cred că mărul acela poate să stea pe farfurie fără să se rostogolească,... când îți pictezi un cap de copil ciopîrît ca din secure, cu o ureche mai sus și alta mai jos,.. când în fondul unui tablou, în care, ori cum, ar trebui să vad un perete sau un peisaj, el îți etalează cioburi patrate multicolore și fără sens..., ...oh!... crede-mă că asta nu este de cît mărturisirea unei respingătoare neputințe, care dezgustă și revoltă. Iar arta are alt scop: să te inobileze, să te înalțe, să te poarte spre sferele idealului, acolo unde noi, cu propriile noastre aripi, nu putem ajunge...

Și de bună seamă, criticii aveau dreptate—fiindcă indignarea și hula lor se îndrepta împotriva unui: *Delacroix, Millet, Daumier, Monet, Cézanne*, etc., etc..

După o scurgere de vreme de două generații—adică după un spor de afinare sufletească a publicului—(și a criticului)—dreptatea s'a văzut că înclină de partea artiștilor, ale căror opere au rămas trainice și vii, iar sentințele denigratorilor: lamentabilele documente, pentru totdeauna rușinoase.

Excepție la ridicolul postum îl face—(și în parte numai)—*Baudelaire*.

De ce oare, din toată pleiada ilustră de intelectuali ai Franței, începînd din pragul romantismului și până astăzi, singur poetul *florilor de otravă* a rămas aproape invulnerabil, ca cenzor și îndrumător al plasticei contemporane?

Cu toate acestea *Baudelaire* avea deabea vîrsta unui recrút, cînd a știut—bizuit pe analize tehnice profunde și condus de o sensibilitate încă neîntîlnită—să precizeze că **în plastică**, indiferent de școală, curent, modă sau concepție personală, o singură judecată trebuie făcută: **dacă o lucrare oarecare este, din punctul de vedere al artistului, realizată sau ba.**

Dacă este realizată—e artă.

Dacă nu e realizată—e în afară de artă și ca atare exclusă din discuție.

Ștînd ferm pe această punte a logicei și a bunului simț, *Baudelaire* a putut dovedi—el, care era, în plastică, un fanatic admirator al *romanticului colorist Delacroix*—că opera lui *Ingres*, (clasicul *Ingres*, dușmanul feroce al colorisților), are o valoare cel puțin egală cu aceia a lui *Delacroix*, prin calitățile ei, în primul rînd, de *stil grafic*.

Tot *Baudelaire*—și singurul aproape dintre toți criticii romantici din acea epocă—a avut autoritatea să condamne, (și condamnați au rămas de atunci), pe toți adepții lui *Delacroix* care afectau colorismul, fără să fie născuți colorisți.

Prin această repede și necomplectă excursie în trecut, am ținut să arătăm cetitorului, care va bine voi să ne urmărească mai departe, că *artistul plastic*, cînd este prezentat și explicat publicului contemporan de către un critic *de profesie*—(Baudelaire nu avea acest titlu)—este, de cele mai multe ori, în perdere.

Iar publicul—de asemenea.

De aici nu urmează însă, automat, că o creație plastică n'are nevoie de o prezentare analitică—și că amatorul nu s'ar simți bucurios dacă un altul l-ar ajuta pe calea dibuirilor în haosul exhibițiilor, făcîndu-i o prețioasă economie de timp întru relevarea și înțelegerea atîtor probleme *tehnice*, noi, asupra cărora nu se știe să-ți mărturisească totala lui incompetență. (Ceiace niciodată nu se întîmplă cu cronicarul de profesie, sau care vrea să treacă drept atare).

*

Și în plastica romînească, raporturile dintre creatori și critici au ajuns, în ultima vreme, penibile.

Diverse biserițe, (mai mult sau mai puțin ortodoxe...), felurite tainice legături personale, o sumă de prejudecăți de rasă, cîteva meschine aranjamente cu bugetul Artelor—au împărțit pe ziariști și critici în tabere riguros hotărînite, care s'au pus nu în serviciul artei, ci în slujba nenumăratelor combinațiuni inavuabile, multe din ele remuneratorii—sau în perspectivă de a fi.

Situația aceasta este, fără îndoială, ambarasantă pentru publicul doritor de primenire sufletească prin artă—iar pentru artist: o reeditare... istorică.

Excepțiile, în actuala ordine de bătae a criticii noastre, sînt rarissime și, tocmai pentru aceasta, demne de laude neprecupețite. Ne vom ocupa în curînd de ele—cu entuziasm și precădere.

Deocamdată constatăm că și critica plastică romînească a căzut—(excepțiile nu contează)—în păcatul congenital al înaintașilor critici străini.

Vrem să spunem prin aceasta că profesioniștii cronicari autohtoni n'au înțeles, nici ei, că arta pictorului nu se cuvine a fi interpretată ca un exponent al *tradiției* sau al *modei*, sau ca o confecțiune oarecare, menită să satisfacă imediat gustul și idealul *curent* al societății.

Critica noastră încă nu pricepe—și să sperăm că nu va pricepe niciodată—că opera de artă plastică este, și trebuie să rămînă, un *document sufletesc, individual*, o izbucnire din necunoscut, un capriciu al forțelor universale, o simfonie inedită—a soarelui.

O fatalitate formală.

Cum fatală este nehodinita preocupare a ochilor artistului plastic creator, cum fatală îi este *tortura* de toată viața, întru aflarea *propriilor sale mijloace de exprimare*—cum fatală este desperata și niciodată finită lui luptă cu materialul inert, pe care trebuie să-l trezească la viață și să-l spiritualizeze.

Această neconținută și tragică bătălie—între artist și materialul pe care vrea să-l facă să grăiască—a ramas permanent ignorată de marele public și de imensa majoritate a celor ce iscălesc gravissim: *critic de artă*.

De aici permanenta lor rătăcire și permanentul lor verbalism... *alături cu plastica*. Nu cu plastica în genere, despre care se poate ușor divaga frumos, elegant, cuceritor—ci plastica artistului contemporan, adică a necunoscutului care, fără vrerea lui, se trezește, intrînd prin fereastra ochilor tăi... în saloanele minții tale, ca să conturbe o serbare pe care de mulți ani te-ai trudit să ți-o organizezi după canoanele buneii cuvîințe, între musafiri cu echipagiul la scară, selecți, uniformi și starea civilă verificată.

*

După această introducere, luăm sama că am abuzat și de spațiul revistei și de răbdarea cetitorului.

Iată pentru ce, un mic popas este, cred, necesar.

În numerile viitoare vom încerca să coborîm în chiar inima plasticii romînești și să analizăm, rînd pe rînd, opera celor mai reprezentativi dintre artiștii noștri pictori.

Ne vom ocupa cu deosebire de cei mai tineri și, mai vîrtos încă, de acei aproape *necunoscuți*—asupra cărora criticii noștri n'au binevoit încă să se aplece, să-i înțeleagă și să ni-i prezinte.

Și totuși, în aceștia din urmă stă vloga și farmecul plasticii noastre—*de astăzi*.

București, 17/III/1929.

N. N. Tonitza

Cronica externă

Abrogarea Constituției sirbo-croato-slovenă și frământările din regatul vecin.—Protocolul dela Moscova pentru aplicarea pactului Kellogg în raporturile de vecinătate romino-bolșevică pe Nistru.—Pacea romino-bolșevică.—Un gest de pacifism românesc la secretariatul Societății Națiunilor.—Conferința pregătitoare a Micii înțelegeri economice.—Impăcarea Italiei fasciste cu Vaticanul.

Anul 1929 a debutat cu un eveniment aproape senzațional: abrogarea Constituției regatului sirbo-croato-sloven care provocase atâtea frământări în Statul vecin. Un ucuz al regelui Alexandru Karageorghevici din 6 Ianuar a adus la cunoștința țării faptul acesta printr'o proclamație. Astfel, printre țările din bazinul Mediteranei care au suprimat, sub o formă sau alta, regimul reprezentativ parlamentar: Grecia, Turcia, Italia și Spania, fără a mai aminti de republica Sovietelor, a luat loc și regatul sirbo-croato-sloven, Statul unde manifestările crizei parlamentarismului modern se arătaseră așa de acute în cei din urmă opt ani.

Le vom aminti pe scurt. Marea Scupștină constituantă aleasă în Noembrie 1920, a izbutit, după mari greutăți și abile combinațiuni ale expertului politician, răposatul N. Pasici, să voteze, în vara următoare, Constituția unitară și centralistă a regatului. Votul a fost obținut cu o majoritate aproape la limită și'n absența unui grup compact de reprezentanți opozanți care, pe deasupra, erau exponenții unei întregi și importante părți din țara întregită, Croația. „Constituția dela Vidovdan“ denumită așa după ziua sfântului Vidov când s'a votat (15 | 28 Iunie 1921) 1, a întrunit 223 voturi contra 35 care, împreună cu opozanții retrași din Parlament, în număr de 161, însemnează aproape echi-

1 Aniversarea bătăliei dela Kosova cind s'a prăbușit monarhia întemeiată de marele țar Dușan. Vecinii noștri au obiceiul să sărbătorească solemn și să amintească zilele ad doliu național ca un mijloc mai eficace pentru întărirea energiei naționale.

valența votului *pentru-contra*. Faptul, în loc să fie urmat de manifestări de bucurie, a avut, chiar de adona zi, ecouri dure-roase, deși poate nu directe, prin atentatul, din fericire neizbutit, împotriva prințului-regent Alexandru, regele de astăzi, prin asasinatul ministrului de interne Milorad Drašković, în sfârșit prin răscoala Albanezilor macedoneni.

Incordarea dintre partidele politice a mers *crescendo* luind caracterul unei inverșunări personale dintre primul ministru Pašić și conducătorul coaliției croate Radici, osebît de vechile divergențe sirbești din sînul partidului radical sau dintre radicali și democrați, până a se transforma într'o adevărată ruptură între Belgrad și Zagreb, adică între vechiul regat al Serbiei și noua provincie unită, cea mai bogată și mai importantă dintre cele noi, Croația. Violențe verbale și de fapt, din ambele părți, arestări de adversari politici pe temeiul legii de apărarea Statului și atîtea alte izbucniri turburătoare pentru însăși unitatea regatului culminînd prin asasinatele din incinta Scupștinei săvîrșite de membrii ai majorității radicale împotriva opozanților croați. Toate aceste fapte ne explică pentru ce, dela unire până la începutul anului cor., regatul vecin și aliat s'a zbatut într'o permanentă criză ministerială experimentînd 25 cabinete cu 4 Scupștine, acestea din urmă pe rînd alese și dizolvate dela 28 Noembrie 1920 până la 6 Ianuar 1929.

Dacă în România am ales și am dizolvat, în răstimpul co-respunzător, mai multe Parlamente, în schimb am avut mai puține ministere.

Anul 1928 a fost perdut în zădarnice așteptări regale că pacea politică internă s'ar putea restabili între partide și, mai ales, între provinciile ce alcătuiesc regatul. Frămîntările din sînul partidului radical, în căutarea unei formule tranzacționale de împăcare cu țărăniștii croați, au rămas infructuoase cu toată greutatea d-lui Stanojevici, fruntașul grupului radical care urmărea pacificarea spiritelor. Intransigenții radicale dela Belgrad i-a răspuns o intransigență tot așa de dirză și, poate, mai îndreptățită, dela Zagreb, a partidului țărănesc croat, altoită pe pornirile recent opozante ale democraților conduși de d. Pribicevici, șeful Sirbilor din fosta monarhie habsburgică. Vara și toamna lui 1928 au dat loc la declarații turburătoare din partea conducătorilor dela Zagreb împotriva guvernărilor „centraliști” dela Belgrad și chiar la unele contestări opozante externe, d. p. la conferința interparlamentară dela Berlin în contra delegației oficial trimisă acolo de guvern să reprezinte regatul unitar. Boicotul croat împotriva Serbiei vechi și a capitalei a luat forme cu adevărat îngrijitoare pentru însăși unitatea Statului căci a depășit cîmpul luptei politice propriu zise spre a lua înfățișarea unei rupturi, pe toate terenurile solidarității naționale, între Zagreb și Belgrad.

Coroana, ultima instituție cu prestigiu în toate ținuturile Statului și cu autoritate față de partidele regionale cărora, totuși, nu

le putuse impune împăcarea în interesul suprem al unității naționale, s'a văzut silită să recurgă la lovitură de Stat: abrogarea Constituției. Ultima legătură a unității sirbo-croato-slovene rămânând Coroana, dar fără să poată realiza acordul partidelor asupra modalităților pentru revizuirea constituțională, regele Alexandru s'a hotărât să jertfească pactul fundamental spre a salva unitatea Statului.

Punctul capital al luptei dintre Croați și Sirbi ajunsese de altfel revizuirea aceasta, dar dacă asupra principiului acordul părea posibil, de îndată ce era vorba de modalitatea revizuirii orice colaborare directă, între partidele divergente, apărea cu neputință. Opoziția democrato-țărănistă dela Zagreb urmărea o satisfacție imediată, o deplină victorie politică, pe cînd coaliția guvernamentală dela Belgrad, grupată în jurul radicalilor sirbi, nu înțelegea cu nici un preț să cedeze în fața invinșilor de până atunci.

De aici dezlegarea prin sabia regală a nodului politic intern: abrogarea Constituției potrivit protestărilor croate și contrarie rezistențelor radicale, dar încredințarea guvernului unei formațiuni în afară de partide, prezidată de comandantul gărzii regale, gen. Jifkovići, adică unui guvern de dictatură militară. Concomitent cu această dezlegare a crizei, măsuri drastice pentru dizolvarea tuturor partidelor, considerate focare de învrăjpire națională, primejdioase pentru însăși ființa unitară a Statului prin caracterul lor regional și separatist.

O formulă care dind satisfacție parțială Croației, nu putuse acorda răspunderea guvernării opoziției de până atunci din teama îndreptățită că un astfel de guvern, exponent al unui partid provincial și autonomist, s'ar fi izbit de rezistența îndârjită a radicalilor, din fostul vechiu regat al Serbiei, ca partid exponent al unei alte părți din țară și, astfel, perioada frământărilor s'ar fi prelungit sub o formă nouă.

Coroana, în lipsa unui partid unitar pe țara întreagă, ca instrument de guvernare în regimul parlamentar reprezentativ, s'a văzut silită să asume singură răspunderea conducerii printr'un guvern de dictatură militară, cu înlăturarea Constituției din cauza căreia se născuse, în bună parte, situația politică internă dela sfîrșitul anului 1928.

Dezlegarea prin lovitură de Stat, la care s'a oprit regele Statului vecin și aliat, spre a fi bine înțeleasă trebuie privită prin prisma precedentelor naționale sirbești, adică a practicelor constituționale nescrise din ultimul veac, cît și'n raport cu procedurile actualității politice din Italia fascistă, din Spania directoriului militar sau din republica turcă a lui Mustafa pașa „Ghaziul”.

Istoria constituțională a Serbiei vechi dela începutul veacului al XIX-lea, cu luptele pentru independență națională pornite sub Karagheorghevići, continuate sub cealaltă Dinastie națională, a Obrenovicilor, și reluate sub Karagheorghevići, dela

1903 până la unitatea din 1919, este plină de asemenea „lovituri de Stat“, căci Constituția în vigoare a fost suprimată și înlocuită prin cea veche sau prin alta nouă de către șeful Statului, de mai multe ori și fără prea multe forme, după cum găsim cazuri cind împotriva partidelor politice Coroana a încercat acțiuni directe de neutralizare prin cabinete mixte de expedient sau guverne personale. Față de atâtea cazuri, lovitură de Stat *formală* dela uoi, din 1864, subt Cuza-Vodă, ne apare ca o floare la ureche!

Astfel, între 1804-1813, trei Constituții au fost succesiv acordate și înlocuite de Karagheorghevici. Abia subt Miloș Obrenovici, în 1835, țara se văzu înzestrată cu o adevărată Constituție în sens modern, dar pentru scurtă durată căci și această i abrogată spre a fi înlocuită prin așa zisa „Constituție turcă“ la 1839 dată de sultan în acord și cu cealaltă putere ocrotitoare, Rusia.

Această i Constituția corespunzătoare Regulamentelor organice din principatele romine.

Înlocuită prin proceduri regulate, la 1869, de o nouă Constituție votată în timpul regenței pentru minoritatea lui Milan Obrenovici, acesta devenind major acordă țării o altă Constituție mult mai liberală, la 1888.

Subt domnia următoare a fiului său, Alexandru Obrenovici, loviturile de Stat se repetă: prima, la 1893, pentru desființarea regenței cind Alexandru se proclamă major înainte de termenul prevăzut în Constituție; adoua, în anul următor, cind drept răspuns la un complot anti-dinastic pentru readucerea Karagheorghevicilor, a fost abrogată Constituția din 1888 repunându-se în vigoare cea precedentă din 1869; în sfârșit, a treia datează din ultimul an de domnie, înainte de asasinat, cind s'a suspendat pentru foarte scurt timp Constituția acordată țării la 1901 spre a se modifica sistemul electoral în vederea alegerilor generale imediate.

Tot subt regele Alexandru s'au experimentat așa zisele guverne neutre din liberali și progresiști contra radicalilor, sau guverne de încredere strict regală numai din progresiști sau numai din funcționari (cabinetul A. Iovanovici), în sfârșit ministerul de dictatură militară prezidat de gen. Țințar Marcovici, care era la putere în noaptea din Iunie 1903 cind regele Alexandru și regina Draga Mașin au fost asasinați în palatul regal.

Prin urmare, într'o situație politică internă ce părea fără leac din cauza egoismului partidelor, Coroana s'a văzut silită să recurgă la abrogarea Constituției, la desființarea partidelor și la introducerea guvernului de dictatură militară spre a salva unitatea Statului. Și cum în istoria modernă a Serbiei monarhice constituționale s'a vorbit, deseori, cu prilejul gravelor crize politice de necesitatea unui partid moderator sau neutru, de „un partid al regelui“, iată că și de data aceasta ideea apare ca o perspectivă posibilă într'un viitor apropiat cind va trebui să se isprăvească perioada absolutismului regal.

Prin desființarea vechilor partide și a curentelor de vrajbă internă întreținute prin egoismul și cerbicia lor, printr'o acțiune administrativă și guvernamentală plină de grije pentru interesele legitime ale tuturor fără criterii părtinitoare de partid, ca și printr'o sforțare temeinică de potolirea spiritelor și împăcarea lor cu suprema idee a unității naționale, Coroana speră să înlesnească nașterea și închegarea unor curente politice noi, unitare pe întreaga țară și lipsite de vechile inclinațiuni separatiste provinciale. Cu alte cuvinte, ceiace s'a săvârșit, în Italia, împotriva vechilor partide politice prin acțiunea îndrăzneată a curentului fascist născut din mijlocul națiunii, ca o reacțiune împotriva politicianismului, Coroana încearcă în regatul sirbo-croato-sloven să facă dintr'o dată, prin acte de absolutism regal, cu speranța de a deschide ulterior calea unui curent general de politică unitară și autoritară împotriva tendințelor divergente provinciale. Încercare asemănătoare până la un punct cu ceiace, în Spania, dorește să realizeze dictatorul Primo de Rivera prin „Uniunea patriotică“.

În trecut și fiindcă am notat asemănările procedurii Coroanei jugoslave cu fascismul italian, vom adăuga că, poate, nicăeri mai mult decât în Italia lovitura de Stat dela 6 Ianuar 1929 n'a fost primită așa de rău. În materie politică internațională este lucru știut că regimurile de guvernare asemănătoare creiază simpatii naturale între State, simpatii ce merg, uneori, până la diminuarea dacă nu chiar anihilarea multor divergențe firești. Lovitura de Stat dela 6 Ianuar fiind suprema încercare de a salva unitatea națională de dizoluția rezultând din ruptura partidelor provinciale n'a întâmpinat, însă, simpatia fascismului italian, care nu poate privi cu ochi buni un Stat unitar puternic de cealaltă parte a Adriaticei.

Pentru noi, evoluția crizei jugoslave interne prezintă interesul viu și concludent al rezultatelor primejdioase în viața de Stat ce se pot naște din exagerările absolutismului unui singur partid, multă vreme acoperit și de Coroană;—după cum, ca vecini aliați și solidari în Mica Înțelegere, lovitura dela 6 Ianuar nu ne poate lăsa indiferenți când aceleași campanii dușmănoase de revizuirea tratatelor ne urmăresc pe toți, deopotrivă.

Iată pentru ce este de dorit Coroanei din Statul vecin deplin succes în opera cea mare de salvarea unității naționale prin măsura extremă a absolutismului.

* * *

Dar mai mult și mai de aproape decât lovitura de Stat a Coroanei jugoslave, ne interesează actul internațional semnat la Moscova, în ziua de 8 Februarie 1929, de către Republica Sovietelor, Polonia, România, Estonia și Letonia, act prin care Statele semnatare convin să pună în aplicare cu anticipație, între

ele, prevederile cuprinse în pactul Kellogg pentru interzicerea războiului.

Protocolul acesta se datorește inițiativei luată de Sovietsi prin oferta din 29 Decembrie 1928 a d-lui Litvinov, comisarul afacerilor externe, către Polonia, dar care ofertă, în forma inițială, omițind România și Statele baltice, afară de Lituania, nu însemna, în realitate, decât o manevră diplomatică menită să slăbească alianța polono-română și să asigure bolșevicilor un drept de amestec în vechiul conflict polono-lituan. De aceea, un publicist francez, d. A. Gauvain, a scris din primul moment despre nota Litvinov dela 29 Decembrie că este o „bomboană otrăvită“.

Pentru înțelegerea acestei formule publicistice și a evoluției tratatelor diplomatice polono-sovietice până la aducerea chestiunii pe adevăratul teren al păcii, în Europa orientală, vom aminti pe scurt origina și caracterul pactului Kellogg 1.

Se știe că Senatul american a refuzat să ratifice pacea de Versailles din cauza pactului Societății Națiunilor, care figura în fruntea tratatului și care, prin interpretarea rigidă a art. 1 și 10, ar fi putut impune, într-o zi, Statelor Unite, obligațiuni sau intervențiuni în afacerile vechiului continent, aparent flagrant contrazicătoare doctrinei de izolare și neintervențiune a lui Monroe. Firește, din aceeași cauză a doctrinei monroiste, tratatul de garanție anglo-franco-american plănuit cu ocazia păcii generale, ca o măsură de prevedere și siguranță împotriva unui nou mare războiu european, a căzut și el.

De atunci problema cea mare a prevenirii războiului și asigurării păcii, în toate regiunile globului, a rămas mereu deschisă preocupărilor obștești. Garantarea păcii de Versailles, cel puțin pe frontiera franco-germană, drept cea mai însemnată prin consecințele ei mondiale în cazul unui nou conflict armat, interesa toată lumea, de aceea și eforturile pentru dezarmare, arbitraj și siguranță au continuat, cu sporită activitate, după constituirea Societății Națiunilor și chiar în afara cercului ei de activitate 2.

În mijlocul acestor eforturi, rolul Franței, care era marea putere cea mai direct interesată și cu mai multă autoritate, pentru apărarea ordinii internaționale noi ce se stabilise în Europa,—apare covârșitor la toate conferințele internaționale unde se urmărește o nouă garanție împotriva războiului. E destul să amintim seria tratatelor sau acordurilor încheiate în acest sens, sub patronajul Societății Națiunilor, precum: tratatul de asistență mutuală (1923), protocolul de arbitraj obligator dela Geneva (1924), pactul siguranței renane dela Locarno cu anexele sale

1 Amintire ce o socotesc necesară, deși în coloanele „Vieții Românești“ s'a vorbit la timp despre acest pact.

2 Cum a fost conferința navală pentru dezarmare dela Washington (1922) convocată din inițiativa Statelor Unite și repetarea ei mai târziu, la Geneva, tot în afară de Societatea Națiunilor, ca și o altă conferință navală limitată, intrunită în acest răstimp la Roma, și la care au participat și bolșevicii.

privind și alte regiuni europene (1925), lucrările pentru dezarmare dela Geneva rămase fără rezultat, din cursul anului 1926, coincidind reînnoirii tratatului de alianță defensivă polono-română sub forma unui pact general de siguranță reciprocă și încheerii pactului de siguranță mutuală romino-franceză, în sfârșit declarația de condamnare a războiului de agresiune a Adunării Societății Națiunilor (24 Sept. 1927).

N'am enumerat decît numai o parte din încercările generale de garantarea păcii în care apărea rolul Franței și se vedea poziția Romîniei, fără să amintim de alte eforturi izolate sau locale, tot în cadrul prevederilor pactului dela Geneva și indirect coordonate cu acțiunea franceză de siguranță, precum sistemul Miceii Antante, legătura dintre Statele baltice și dintre cele balcanice;—și nici de efortările îndeplinite în afară de Societatea Națiunilor, prin inițiativa Statelor Unite sau declamațiile bolșevice de pacifism.

În seria eforturilor paralele pentru garantarea păcii și împiedicarea războiului, îndeplinite prin Societatea Națiunilor sau în afară de ea, pactul Briand-Kellogg ne apare ca prima încercare de legătură directă între toate acțiunile concordante prin scopul lor final, o adevărată punte de trecere peste Atlantic, între Europa și America de Nord, menită să stabilească în sfârșit contactul între Washington și Geneva.

Cel dintău gest a fost făcut tot de Franța, prin propunerea d-lui Briand din 6 April 1927, cu ocazia aniversării unui deceniu dela intrarea Statelor Unite în marele războiu, propunere adresată pe calea presei direct opiniei publice americane pentru încheerea unui pact de prietenie veșnică între ambele țări și care să condamne războiul ca o crimă internațională. De cîțiva ani, exact dela discutarea modelului de tratat de asistență mutuală în Adunarea dela Geneva din 1923, cînd s'a făcut prima încercare de a astupa porțița rămasă deschisă în pactul Societății Națiunilor¹ pentru acțiunile ofensive de războiu, se accentuiază tendința de a pune războiul în afară de lege, de a-l socoti drept crimă internațională în toate împrejurările obligînd Statele să se mulțumească numai cu mijloace pașnice pentru satisfacerea intereselor sau ambițiilor lor cele mai legitime. Căci aceasta însemnează în formula americană, consacrată ca un punct capital din noul

¹ Art. 12 care spune: „Toți membrii S.N. se învoesc că dacă se ivește între ei vre-o neînțelegere în stare să aducă ruptură o vor supune fie procedurii arbitrajului, fie cercetării Consiliului. Ei se învoesc că în nici un caz nu trebuie să recurgă la războiu înainte de trei luni după sentința arbitrilor sau raportul Consiliului.

„În toate cazurile prevăzute de acest articol, sentința arbitrilor trebuie să fie dată într'un termen potrivit, iar raportul Consiliului trebuie să fie înțocmit în șase luni din ziua cînd va fi fost sezizat despre neînțelegere”.

Odată termenii de pacificare împliniți și formele satisfăcute, războiul apare ca o acțiune internațională permisă în cadrul instituției dela Geneva!

decalog al vieții internaționale, „punerea războiului în afară de lege“ sau „renunțarea la războiu drept instrument de politică națională“.

Timp de nouă luni, oferta franceză n'a avut, în opinia americană, decât ecoul sporit prin intervenția unor pacifiști internaționaliști din lumea universitară de talia d-lor N. Murray Butler, Th. Shotwell și J. P. Chamberlain care conchideau toți la primirea inițiativei d-lui Briand. Oficialitatea americană prin d. Kellogg, secretarul de Stat al afacerilor streine dela Washington, n'a răspuns decât la 27 Decembre 1927.

Coincidența inițiativei franceze cu polemica navală anglo-americană și proiectele îngrijitoare pentru pacea lumii ale celor două amiralități rivale din Anglia și Statele Unite, precum și cu insuccesul conferinței navale în trei dela Geneva, anglo-japono-americană, n'a contribuit puțin la succesul gestului d-lui Briand.

Imprejurările acestea, însă, au schimbat caracterul inițial limitat, *bi-lateral*, al pactului franco-american, într'un pact general, *multi-lateral*, cu participarea tuturor marilor puteri și cu puțință de adeziune ulterioară oferită celorlalte State rămase pe dinafară. Schimbarea se datorește concepțiilor pacifiste americane de un pronunțat colorit *moral*, aproape biblic, precum și spiritului rezervat până la izolare, al politicii externe americane, când este vorba de angajamente *juridice* precise și rigide, care ar putea duce la obligația de intervenție în afacerile vechiului continent.

Un schimb viu de note diplomatice s'a urmat dela 27 Decembre 1927 până la 23 Iunie 1928, dintăiu între Washington și Paris, pe urmă între capitala americană și toate celelalte capitale ale marilor puteri, afară de Republica Sovietelor. Generalizind propunerea franceză sub forma unei declarații multi-laterale de renunțare la războiu ca instrument de politică națională, răspunsul guvernului american a provocat, la rindul lui, obiecții și rezerve din partea Franței, determinate atît de obligațiile ce rezultă din pactul Societății Națiunilor, cit și din tratatele europene de neutralitate sau din pactele de siguranță regionale încheiate în Europa, precum sînt Mica Antantă și sistemul acordurilor dela Locarno.

Dintre celelalte mari puteri singură Germania a primit *fără nici o rezervă* propunerea americană de pact multi-lateral spre a face dovada intențiilor sale sincere de a nu încerca răsturnarea noii ordine internaționale prin războiu. Italia, fără a face vre-o rezervă de principiu contra propunerii, a stăruit în două rinduri pentru părăsirea terenului politic spre a se lăsa pe seama experților juriști elaborarea tratatului proiectat. Cit despre Anglia și Japonia, aceste două mari puteri formulind rezerve asemănătoare Franței, cea dintăiu urmăria să-și păstreze libertatea de acțiune în unele regiuni ale lumii și condiționa adeziunea ei de aprobarea Dominion-urilor cu guvernare autonomă; adoua, făcea rezerve pentru războiul de legitimă apărare sau cel impus

ca obligații pacifice decurgînd din pacte sau tratate anterioare.

Cunoașterea punctului de vedere al marilor puteri favorabile toate concepției americane de condamnarea războiului egoist și agresiv, ca mijloc de politică națională, a înlesnit repede compromisul asupra textului ¹ care s'a semnat solemn, la Paris, în ziua de 27 August 1928, sub rezervele mai sus convenite.

Nici o sancțiune specială nu'i prevăzută pentru cazul cînd pactul ar fi violat de vre-unul dintre contractanți, în afară de condamnarea *morală* ce rezultă din repudierea solemnă a războiului ca instrument de politică națională, după cum nici un organ n'a fost instituit spre a veghea la sincera respectare a actului pacific dela Paris. Prin rezervele acceptate în timpul pregătirii pactului Briand-Kellogg rămîn în vigoare toate organele și sancțiunile precis prevăzute în alte pacte sau tratate anterioare, încheiate întru același scop de garantarea păcii și interzicerea războiului de agresiune. Pactul de Paris se suprapune peste toate celelalte angajamente generale sau speciale ca o solemnă declarație de condamnarea războiului *cu tendințe de universalitate* și înglobînd, alături de membrii Societății Națiunilor, republica Statelor Unite ca și pe ceilalți aderenți rămași până acum indiferenți sau ostili instituției dela Geneva.

Revenind la inițiativa d-lui Litvinov, cetitorul va înțelege adevăratul caracter al protocolului semnat la Moscova cu participarea Romîniei.

Opinia publică internațională surprinsă de graba Sovietelor, după ce d. Cicerin vorbise cu ostilitate de negocierile pentru pactul Briand-Kellogg și formulase altele obiecțiuni egale cu un refuz categoric de adeziune, la invitația ambasadorului francez dela Moscova,—s'a întrebat: care să fi fost motivul adevărat al gestului d-lui Litvinov?—Răspunsul nu poate fi dat decît prin amintirea unui fapt mai vechiu și anume: manevra diplomatică din 24 August 1926 cînd Sovietele au oferit Poloniei un pact de ne-agresiune în contradicere cu obligațiile membrilor Societății Națiunilor cit și cu acelea ale pactului de siguranță polono-ro-

1 Art. 1: „Inaltele părți contractante declară solemn în numele popoarelor respective că ele condamnă recursul la războiu pentru dezlegarea conflictelor internaționale și renunță la el ca instrument de politică națională în relațiunile lor mutuale.

Art 2: „Inaltele părți contractante recunosc că regularea sau deslegarea tuturor neînțelegerilor ori conflictelor, de orice natură sau origină ar fi ele, care s'ar putea ivi, nu va trebui să fie căutată decît prin mijloace pașnice”.

Al treilea și ultimul articol prevede ratificarea și depunerea actelor de ratificare la Washington, pentru intrarea pactului în vigoare, rămînerea lui deschisă până la adeziunea tuturor Statelor lumii și obligația guvernului american de a elibera copii certificate ale tratatului și actelor de ratificare sau adeziune, precum să și notifice telegrafic cosemnatarilor toate ratificările sau adeziunile.

Romînia a aderat puțin timp după semnarea pactului de Paris.

min în cazul unei agresiuni bolșevice împotriva României. Oferta inițială din 29 Dec. 1928 nu urmărea decât același scop: de a despărți Polonia de România și de celelalte State baltice, afară de Lituania, prin punerea anticipată în vigoare a pactului de Paris, după cum ea trebuia să facă dovadă opiniei publice nord-americane, în clipa când Sovietele urmăresc un împrumut în Statele Unite, despre intențiile pacifice ale bolșevicilor. În sfârșit, la viitoarea conferință a dezarmării din primăvară, d. Litvinov putea să revină cu fruntea sus spre a rosti discursuri favorabile unei totale dezarmări concurând prin propunerile sale pacifismul Statelor Unite.

Diplomația polonă, de acord cu cea română, a făcut, din primul moment, rezerve asupra valorii ofertei sovietice dacă ea nu se adresa tuturor Statelor vecine cu U. R. S. S., rezerve de altfel conforme cu caracterul de universalitate al pactului semnat la Paris. Guvernul dela Moscova prinși într'o discuție diplomatică din care nu mai puteau da înapoi și fără să aibă nici un argument serios pentru a respinge participarea României la un asemenea act de pacifism internațional, au sfârșit prin a generaliza oferta lor către toți vecinii occidentali. România, care, în repetate rânduri, dinstăiu la conferința din Genova (Mai 1922) prin glasul lui I. Brătianu, apoi prin declarațiile succesive ale d-lor I. G. Duca și I. Mitițiu în Adunările dela Geneva ale Societății Națiunilor, în sfârșit prin protocolul anexă la pactul de siguranță franco-romin din 1926, oferise Republicii Sovietelor un pact de ne-agresiune drept răspuns la declarația de războiu a guvernului revoluționar rus din iarna lui 1917,—nu putea să fie, astăzi, contrarie aplicării pactului Kellogg pe frontiera sa orientală. Oferta Sovietelor adresată și nouă prin intermediul diplomației polone, *era automatic acceptată în clipa când guvernul dela Moscova declara că se consideră în stare de pace cu România și că dorește să întrețină cu noi, pe viitor, relațiuni de bună vecinătate condamnând războiul ca instrument de politică națională în orice neînțelegere existentă sau care s'ar ivi.*

În acest înțeles, singurul exact, protocolul semnat la Moscova pentru condamnarea războiului între Statele contractante, însemnează un act de valoare istorică menit să garanteze pașnica dezvoltare a popoarelor din regiunea răsăriteană a Europei și echivalează cu un pact reciproc de neagresiune pentru orice litigiu existent sau care s'ar mai ivi între acele State.

Guvernul român în dragostea lui statornică de pace s'a grăbit să prezinte Parlamentului spre ratificare protocolul dela Moscova inaugurând, cu acest solemn prilej, o nouă practică constituțională în materie de ratificarea tratatelor politice 1. Și Parla-

1 În tăcerea textului nostru constituțional dela 1866, păstrată și'n Constituția dela 1923, declarația de războiu și ratificarea tratatelor politice fără clauze care să atingă integritatea teritorială, trecuseră, în virtutea uzanțelor constituționale nescrise, pe seama puterii executive,—chestiune de care m'am ocupat pe larg în revista *Minerva*, anul I No. 3.

mentul român a ratificat cu o unanimitate impresionantă și'n mijlocul celui mai perfect acord al tuturor partidelor politice, inclusiv minoritățile, actul internațional menit să sporească siguranța externă și liniștita dezvoltare a țării.

* * *

Dar Februar a fost o lună interesantă în activitatea diplomatică și de politică externă a României și'n alte direcțiuni afară de semnarea protocolului dela Moscova.

Astfel, cătră mijlocul acestei luni, guvernul român a prezentat secretariatului general dela Geneva al Societății Națiunilor declarația că România este gata să închee convențiuni, după modelul-tip de tratate bilaterale și colective elaborate de comitetul de arbitraj și siguranță, cu toate celelalte State membri sau nu ai Societății Națiunilor, în scopul menținerii păcii și a colaborării mutuale pentru aplicarea măsurilor menite să grăbească renunțarea la războiu în raporturile vieții internaționale.

Gestul acesta al guvernului nostru ca afirmație categorică a spiritului pacific de care este însuflețită România, în perfect acord cu eforturile Societății Națiunilor, a provocat în secretariatul dela Geneva cea mai bună impresie prin spontaneitatea și graba lui. România este, până acum, cel dintăiu Stat care a făcut o asemenea declarație, la Geneva, în perfect acord cu spiritul dezbaterilor și rezoluțiunilor celei din urmă Adunări a Societății Națiunilor, a noua, din Septembrie 1929.

Fiind vorba de o declarație pură și simplă, de o afirmație principală ale cărei consecințe obligatorii de legămînt la arbitraj obligator, pentru România, sînt condiționate, potrivit reciprocității în materiile internaționale, de o atitudine identică din partea altor State care ne-ar imita, criticele destul de discrete, ale unui diplomat român, formulate împotriva grabei de adeziune la modelele-tip de tratate geneveze, mi-apar lipsite de temei. Ele pot fi cel mult expresia unor temeri personale determinate de judecata tuturor problemelor de politică externă românească prin prisma îngustă a unei singure afaceri delicate purtată încă de dușmanii României, cu abilitate, dinaintea forurilor internaționale.

Să nu uităm, însă, că în această afacere devenită celebră și creatoare de celebritate, a optanților, n'au lipsit unele abuzuri izolate în aplicarea reformei agrare și unele greșeli de îndrumare a tacticei noastre defensive înaintea forurilor internaționale, grefate pe precedentul de tratament excepțional acordat unor categorii de proprietari străini expropriați în Basarabia.

* * *

Aproape concomitent cu demersul dela Geneva, în zilele de 19—20 Februar, s'a întrunit la București conferința pregătitoare a reprezentanților Statelor din Mica Înțelegere pentru a

netezi terenul dificultăților sau divergențelor în vederea viitoarei conferințe economice a celor trei State și care ar urma să se întrunească la primăvară.

Ideia unei asemenea conferințe economice datează demult, deși formularea ei nu s'a precizat decât în 1928 din inițiativa României când a coincis, din nenorocire, cu împrejurări defavorabile. Incordarea politică internă din regatul sirbo-croato-sloven, lupta dintre agrarieni și industriașii cehoslovaci asupra celei mai sănătoase politici economice a republicii din care a rezultat insuccesul eforturilor de doi ani pentru încheierea unei convenții comerciale între Praga și Belgrad, în sfârșit grava criză economică din România complicată și ea prin impreciziile politicii comerciale românești, nu erau împrejurări capabile să favorizeze consolidarea Micei Înțelegeri politice pe terenul economic.

Ideia inițială își are origina în unele dispozițiuni ale tratatelor păcii generale (Saint-Germain și Trianon) care prevedeau aplicarea eventuală a unui regim de preferință vamală,—foarte asemănător preferinței imperiale practică între metropola britanică și coloniile sale care se bucură de auto-guvernămint,—între Statele cuprinzând teritoriile ce aparținuseră fostei monarhii habsburgice. Dar ideea aceasta de preferință vamală din tratate a fost cu excesivă prudență politică evitată de popoarele abia scăpate din cătușele stăpînirii străine și care vedeau tocmai, în afirmarea independenței și a autarchiei, în toate direcțiile, cel mai sigur garant al libertății și al consolidării lor naționale. De aceea, formula Micei Antante economice rostită la Sinaia, în 1923, de d. Beneș, cu prilejul obișnuitei conferințe a conducătorilor politicii externe din cele trei State, n'a trezit entuziasm, ba poate chiar n'a aflat nici destulă înțelegere din primul moment.

Consecințele economice în viața Europei centrale începînd cu prăbușirea Austriei, salvată, apoi, prin intervenția Societății Națiunilor și cu concursul unuia dintre Statele Micei Înțelegeri (Cehoslovacia), ca o consecință a frontierelor politice și barierele vamale trase peste fostele teritorii habsburgice unitare până atunci din punct de vedere economic,—au dat naștere formulei curente în gura dușmanilor ordinei internaționale noi despre „balcanizarea Europei centrale”. D. Zimmermann, fostul comisar al S. N. la Viena în timpul eforturilor pentru mîntuirea Austriei, a spus-o cu dreptate la conferința economică internațională că îngrijitoarea situație economică din Europa se datorește în bună parte prăbușirii unității economice austro-ungare care a fost urmată de înființarea barierele vamale de peste 11.000 km. lungime între Statele succesoare.

Adevărurile, mai ales în materie economică, răzlesc cu greu împotriva prejudecăților așezate pe situațiile privilegiate sau pe beneficiile directe ale celor interesați la păstrarea directivelor

1 Pentru d. Zimmermann situația aceasta se datora „mai ales”.

nefirești, dar odată ce și-au făcut drum în conștiința publică nimic nu le mai poate împiedeca. Necesitatea unei Mici Înțelegeri economice, unei închegări solidare a posibilităților economice firești dintre cele trei State legate politicește, spre a putea opune o rezistență unitară mai mare la orice primejdii din afară și chiar din interiorul lor, și-a făcut drum în conștiința și înțelegerea publică din România, regatul sirbo-croato-sloven și Cehoslovacia. Dificultăți și rezistențe, întemeiate nu atât pe prejudecăți de ordin politic ci mai ales pe situații și avantagii asigurate prin directivele economice-comerciale de până acum, mai sînt,— și încă destule!—dar ele par să cedeze în fața unui curent unitar de solidaritate economică. Ecoul acestor dificultăți sau rezistențe a răzbit chiar în coloanele presei. Astfel, un ziar economic din Belgrad, *Trgovinski Glasnik*, scria în zilele conferinței economice pregătitoare dela București, că între România și regatul sirbo-croato-sloven, State cu structură economică asemănătoare și produse de export identice, va fi greu să se dezvolte schimbul de mărfuri fiindcă, de pildă, Jugoslavia urmărește ocrotirea industriei sale forestiere contra concurenței românești, după cum România interzice exportul de petrol brut spre Statul vecin ca să apere rafineriile naționale. Aceleași dificultăți între Jugoslavia și Cehoslovacia: primul Stat urmărind o dezvoltare industrială proprie face protecționism vamal împotriva produselor industriei cehoslovace, după cum sforțările pentru dezvoltarea agriculturii în Cehoslovacia impun măsuri restrictive la importul produselor agricole din Statul aliat.

Cuvîntările oficiale, articolele din presa oficioasă și chiar comunicatele date cu prilejul schimbului de vederi dela București constatînd existența dorinței comune de colaborare mai activă pe teren economic între cele trei State, au făcut aluzie și la concluziile conferinței internaționale economice I dela Geneva (Noembrie 1927) pe care Mica Antantă se arată gata să le înfăptuiască în sînul ei.

Din comunicatele despre dezbaterile pregătitoare asupra programului viitoarei conferințe economice reținem înființarea unui oficiu economic comun, sub forma unei Camere de comerț co-

1 Pe care le amintim în rezumat: a) suprimarea prohibițiunilor de export și import; b) reglementarea raporturilor internaționale în materie de stabilirea străinilor în diferitele țări; c) înlăturarea excesivei instabilități și variabilități a tarifelor vamale prin adoptarea contractuală a unor metode tarifare unitare; d) aplicarea pe larg și fără restricțiuni a clauzei națiunii celei mai favorizate în tratatele de comerț; e) reducerea progresivă a tarifelor vamale nu numai pe cale de inițiativă izolată a Statelor sau prin acorduri și pacte bilaterale, ci, mai ales, în măsura posibilului, prin stipularea de pacte plurilaterale.

Ulterioare conferințe diplomatice (ultima din Dec. 1928) au căutat să reducă valoarea rezervelor asupra hotărîrilor din 1927, să organizeze statistica economică internațională, unificarea nomenclurii vamale, formula-tip pentru aplicarea clauzei națiunii celei mai favorizate, etc.

lectivă a celor trei State, care va avea misiunea să adune și să coordoneze întregul material economic documentar în chestiunile ce pot prezenta interes comun țărilor alcătuitoare ale Micii Antante, precum :

Transporturile pe uscat și pe apă, legăturile aeronautice și poștale, comunicațiile telegrafice și telefonice, uniformizarea regulilor juridice și administrative privitoare la tratamentul reciproc al supușilor respectivi, la schimbul și legiferarea comercială, simplificarea formalităților vamale și unificarea terminologiei vamale, sprijin reciproc în materie de falimente, colaborarea în sinul organizațiilor economice de caracter internațional pentru apărarea unor interese sau puncte de vedere comune celor trei State, etc.

Delegatul jugoslav, d. Slavko Secerov, întors dela București, a publicat în ziarul *Politika* din Belgrad un articol despre Mica Antantă economică prin care exprima părerea că, deocamdată, drept o urmare pozitivă și imediată, s'ar putea încheia o convenție comercială colectivă între Statele membre instituind un regim excepțional de favoare, în raporturile reciproce de schimb, pentru produsele speciale fiecărei țări precum sînt tutunul, petrolul, sarea, berea și vinul. Concomitent, s'ar institui și un regim aparte pentru întrebuințarea reciprocă a manoperei, tarifele combinate de transporturi directe, terestre și fluviale, transitul reciproc, în sfîrșit un acord colectiv la folosința navigației pe Dunăre fără nici una din piedicile pe care le mai întîmpină, azi, traficul dunărean între Statele Micii Antante.

Un program destul de modest în aparență ca și prin modul discret cum se formulează, dar care, adus la îndeplinire, ar însemna un formidabil pas înainte pentru încheierea unei unități economice corespunzătoare Micii Înțelegeri politice fiindcă ar îngloba un teritoriu mai mare decît fosta monarhie austro-ungară cu o populație aproape egală aceleia care trăia sub Habsburgi.

* * *

Nu vom încheia această cronică fără să vorbim de un alt mare eveniment petrecut în politica internațională: împăcarea dintre Italia și Vatican. Este un eveniment care, în sinul bisericii universale catolice, a produs o impresie formidabilă și a dat loc la aprecieri în bună parte contradictorii, dar care, în Italia, a fost prilej nou de entusiasm pentru actul îndrăzneț al regimului fascist.

Impăcarea Italiei fasciste cu Sf. Scaun, după aproape jumătate veac de ostilitate și neîncredere, a luat în opinia publică italiană proporțiile unui eveniment istoric așa cum se anunța cîndva, printr'un discurs al d-lui Mussolini, că anul al VI-lea de guvernare fascistă va fi un „an istoric“.

Cîteva amintiri fugare despre conflictul Italiei cu Vaticanul ne vor face să vedem mai bine valoarea și înțelesul tratatului

semnat la 11 Februar 1929, în palatul Latran, de către cardinalul Gaspari în numele Papei și de premierul italian d. Mussolini.

În ziua de 20 Septembrie 1870 trupele regelui Victor Emanuel al II forțând intrarea cetății eterne, pe la Porta Pia, au pus capăt puterii timporare și teritoriale a Papei, în Roma, unde, de acum înainte, se instala un suveran lumesc: regele Italiei unificate. Războiul franco-german cu refragerea trupelor franceze, care se aflau la Roma ca garanție a Sf. Scaun, a însemnat ultimul pas în realizarea unității italiene prin deposedarea Papei de vechile stăpîniri teritoriale și încorporarea ținuturilor ce aparținuseră Bisericii romane. Secularizarea Statelor Bisericii catolice și încorporarea lor de către puterea de Stat timporară a urmat, pretutindeni, secularizării episcopatelor, abațiilor și averilor mănăstirești.

Dar lovitura aceasta adusă capului Bisericii universale catolice prin realizarea unității italiene a rămas, de atunci, un motiv de ostilitate permanentă între cei doi suverani din cetatea eternă: regele Italiei și Papa închis în reședința Vaticanului. Cu toată legea zisă „de garanții“ din 13 Mai 1871, votată de Parlamentul italian, după o prealabilă circulară și'n limitele ei, transmisă guvernelor catolice din lumea întreagă de ministrul afacerilor streine, contele Visconti Venosta, spre a-i da o valoare contractuală internațională, Vaticanul n'a ertat actul de uzurpațiune la stăpînirea Romei săvîrșit prin forța armelor de suveranul Italiei. Punîndu-se pe terenul doctrinei de drept public internațional, care nu recunoaște o suveranitate reală și efectivă fără teritoriu, Papii au continuat, dela 1871 până astăzi, să formuleze revendicări teritoriale asupra Romei întemeiate pe drepturile lor de suverani pontifi în cetatea eternă și au refuzat să primească formal legea de garanții.

Trebue să notăm că legea aceasta recunoscînd Papei un drept de folosință exclusivă și absolută, cu scutire de impozite, de înstreinare sau expropiere pentru totdeauna față de Statul italian, asupra imobilelor Vaticanului, palatului Latran cu grădinele și dependențele necesare, cum și asupra vilei dela Castel-Gandolfo, îi acorda titlul și prerogativele de suveran, imunități personale, exteritorialitatea reședinței, dreptul de a întreține raporturile diplomatice exact ca în trecut, cu puterile catolice, și pe deasupra, o listă civilă. Guvernul regal italian înțelegea prin legea de garanții să asigure șefului bisericii catolice deplina libertate de mișcare, în exercitarea supremelor atribuții religioase, ca să liniștească spiritele catolicilor din lumea întreagă în privința independenței suveranului pontif. Pe deasupra, Italia făcea și separația bisericii de Stat ca o garanție mai mult pentru independența Papei, în Roma italiană, ca șef spiritual al lumii catolice de pretutindeni.

Toate aceste garanții n'au satisfăcut Vaticanul, de unde s'au auzit mereu, la fiecare urcare în Sf. Scaun a unui Papă nou, protestări contra uzurpării capitalei catolice de către puterea

timporară italiană, deși în fapt suveranul pontif a rămas la Roma în cetatea eternă și a condus mai departe soarta catolicismului fără nici o stingherire din partea Statului italian.

Atitudinea de permanentă ostilitate a Vaticanului împotriva Quirinalului, palatul de reședință al celui alt suveran lumesc, „uzurpătorul“ Romei, a dat loc, în cursul vremii, la incidente diplomatice cu prilejul fiecărei vizite politice pe care șefii Statelor catolice vroiau s'o facă regelui Italiei. Astfel, Don Carlos, regele Portugaliei, a fost oprit de Papa ca să viziteze pe regele Italiei în capitala uzurpată, iar cînd președintele republicii franceze, Loubet, nesocotind interdicerea papală, a venit, totuși, în vizită la curtea regală italiană, a provocat ruperea relațiilor diplomatice dintre Franța și Vatican.

Abia din 1918, cu prilejul vizitei președintelui Wilson la Roma, Papa a renunțat la atitudinea de intransigență rigidă mulțumindu-se cu oarecare formalități simbolice precum trecerea dela sediul legației sau ambasadei respective direct la Vatican, fără oprire prin Roma ca teritoriu italian uzurpat. Procedură uzitată, apoi, cu prilejul altor vizite: a președintelui austriac dr. K. Kenner, a regelui Alfons al Spaniei, etc.

Din cauza acestei atitudini, Italia, la rîndul ei, a înlăturat prin tratatul de intervenție dela 1915 cu Anglia, Franța și Rusia, admiterea Papei la conferința de pace, după cum a împiedecat și admiterea lui ca membru în Societatea Națiunilor, spre a-și asigura mai bine poziția internațională față de eventualele manifestări ostile ale puterii Vaticanului.

Acest conflict ce părea fără dezlegare, între Vatican și Roma regală, a ispitit din primii ani ambiția politico-diplomatică a fascismului italian și mai ales a conducătorului său, ducele Mussolini. Crispi declarase într'o zi că bărbatul de Stat cel mai mare al Italiei va fi acela care va izbuti să rezolve chestia romană, exact: să aplaneze conflictul dintre Vatican și regatul unitar italian. Mussolini pare că este după actul semnat la 11 Februar, acest mare bărbat de Stat căci a întărit poziția Italiei în politica internațională prin împăcarea cu Sf. Scaun și a înlăturat, din politica internă, singurul adversar care ar mai fi putut opune rezistență fascismului.

Tratatul dela Latran în 27 articole și un preambul introductiv proclamă catolicismul singura religie de Stat în Italia și recunoaște dreptul de plină proprietate—nu numai de folosință precum fusese până acum—Sf. Scaun asupra Cetății Vaticanului cu toate clădirile, în cuprinsul unei suprafețe de 44 hectare, inclusiv dreptul de suveranitate teritorială aferentă. Statul italian se obligă să întreprindă construcția unei rețele de tramvai spre „Cetatea Vaticană“ și să înființeze servicii de poștă, telegraf și telefon grație cărora suveranul pontif va fi pus în directă legătură cu celelalte State. Clauze amănunțite sînt consacrate situației persoanelor care vor locui în sfînta cetate, precum și privi-

legiilor recunoscute demnitarilor bisericii și celor din Curtea pontificală care n'ar locui în cuprinsul Statului papal.

Demnă de reținut este declarația finală prin care părțile abrogă legea de garanții din 1871, iar Sf. Scaun recunoaște unitatea și integritatea regatului Italiei cu Roma capitală și Casa de Savoia dinastie domnitoare. Cu alte cuvinte, renunțând la garanțiile internaționale pentru libertatea sa de acțiune ca șef spiritual al lumii catolice, Papa se mulțumește numai cu simpla garanție oferită de Statul italian în schimbul redobândirii unei reduse suveranități teritoriale în Cetatea Vaticană și a proclamării catolicismului ca singura religie de Stat în Italia.

E un schimb de satisfacții reciproce, un compromis între cele două autorități divergente care nu încăpeau în Roma eternă: deoparte, Papa în calitate de șef al bisericii romane universale, acordă Statului italian recunoașteri de ordin național și internațional; pe cînd, de alta, el primește în schimb unele avantagii, dar numai în calitate de episcop al Romei și cap al bisericii de Stat italiene.

O apreciere exactă asupra actului dela 11 Februar ar fi greu de formulat chiar de acum. Numai consecințele ulterioare și mai depărtate vor putea să ne ofere elemente suficiente spre a spune care din cele două părți, Papa sau Mussolini, a fost cu adevărat cîștigat prin pactul diplomatic semnat în palatul Latran.

Publiciștii catolici francezi ținînd seamă de tradiția Vaticanului că tiara nu trece decît asupra unui cardinal de origină italiană precum și de formula rostită cîndva, într'o biserică din Paris, de nunțul papal Cerretti că „tot ce'i catolic este italian“, se întreabă dacă Papa, liberat din Vatican prin redobîndirea unei suveranități teritoriale, va fi el cu adevărat liber în viitor?—Sf. Scaun bucurîndu-se, de acum înainte, numai de garanția italiană a independenței sale, va putea să-și păstreze caracterul internațional și supra-național așa cum este el reclamat de conducerea supremă a bisericii universale catolice și de prestigiul ei în lume?

În ultimii ani, este adevărat că biserica romană înregistrase cîteva succese în diferite părți ale lumii tocmai prin contrast cu criza teribilă a bisericii răsăritene, ortodoxe datorată prăbușirii Rusiei țariste și victoriei lui Mustafa Kemal pașa, contra Greciei.

Totuși, în unele țări catolice, precum Belgia și Olanda, s'au ivit și crize religioase complicate prin amestecul lor cu chestiuni naționale interne, iar în Cehoslovacia o puternică mișcare separatistă față de Roma tînde să creeze o biserică națională catolică aparte. În sfîrșit, în Croația, mișcarea pr. Zagoratz a accentuat mentalitatea și a sporit înclinațiile particulariste ale clerului catolic mărunt care tînde să înlocuiască liturgia latină prin cea slavă, cu caracter, deci, național foarte asemănător mișcării din Cehoslovacia. Este probabil că, prin împăcarea cu Italia, influența Vaticanului, destul de slabă în fostele ținuturi slave ale

monarhiei austro-ungare, din cauza frecventelor compromisuri cu puterea timporară a Habsburgilor și'n dauna curentelor naționaliste ale celor oprimați, va scădea și mai mult prin reacțiunea anti-italiană, de ordin politic, din Croația și Slovenia, dezvoltînd curentele particulariste și separatiste față de Roma catolică, dar italiană.

Din toate punctele de vedere, evenimentul este prea însemnat ca să-l putem trece cu vederea mai ales că în cuprinsul granițelor Romîniei întregite, spre deosebire de situația dinainte de războiu, avem un impozant număr de concetățeni minoritari de religie catolică, precum și o bună parte de frați Romîni ardeleni dependenți de Roma în sinul unei biserici unite, cu un pronunțat caracter național.

N. Dașcovici

Cronica economică

Mica antantă economică

Tendința de dezvoltare a relațiilor și de facilitare a apropierii economice a celor trei State ale Micei Antante, pare a întimpina serioase și lungi dificultăți, pe care ar fi zadarnic, dacă nu chiar periculos, de a le masca.

Conferința preparatorie n'a fost marcată prin realizarea importantă la care putem spera, a unui acord de vederi pentru un viitor tratat de comerț, cuprinzînd eventual o „clauză a Micei Antante“.

Nu trebuie acuzat de aceasta nimeni, ci mai curînd dificultățile încercării întreprinse.

Aceste dificultăți, care nu apar întotdeauna, cînd se consideră numai principiile, se ridică—e adevărat foarte măsurat, dar totuși accentuat—îndată ce se aventurează vre-o frază cătră realități de mare interes și îndată ce se voește o formă concretă pentru dezideratele ideale.

Conferința preparatorie avea a se preocupa—ca chestiune de prim interes—de posibilitățile de a încheia o antantă pentru reducerea concertată a taxelor de vamă aferente anumitor produse de interes deosebit, pentru fiecare Stat în parte, reduceri făcute cu titlul de concesiuni pe bază de reciprocitate.

Dar sînt obstacole la realizarea unei politici de tarife colective în special între țări cu structură economică ca aceia a Statelor Micei Antante.

Mai întăiu starea de organizație mai înaintată a industriilor dintr'o țară, este de luat în primul rînd în considerație; apoi diversitatea situațiilor agriculturii în cele trei țări, chestiunile agricole jucînd un mare rol în raporturile economice dela țară la țară.

Se înțelege de aci diversitatea de interese.

În al doilea rînd, acțiunea concertată a mai multor națiuni e în funcțiune de înțelegerile industriale naționale și internaționale. Dacă există diferite antante între Cehoslovacia și Germania și nu există între Cehoslovacia și Jugoslavia, se înțelege iar șansa mai mică de izbîndă a tratativilor între aceste din urmă două State.

Convențiile comerciale—care sînt cele mai dorite,—s'ar putea foarte bine încheia între Statele Micei Antante, luate două cîte două, nu însă contractate în trei.—Anumite acțiuni concertate, care par indicate între două State, devin contraindicate dacă se alătură un al treilea Stat.

Chiar dacă—și aceasta este convingerea noastră—se poate ajunge la realizarea unei înțelegeri de trei State, o primă impresie, care se produce asupra Statelor terțe este aceea că s'ar voi uniunea unor țări în contra altora.

Așa se explică unele vorbe, atribuite de ziare delegațiilor străini—care aduceau cu ei, desigur, părțile din ecourile presei țărilor centraleuropene.

Au fost ziare care au subliniat că „în cazul cînd Mica Antantă va încerca o demonstrație împotriva Anschlussului, acest lucru va fi considerat ca extrem de apolitic”.—Au mai vorbit ziarele în acest sens, „că cea mai importantă piedică o formează faptul că schimbul comercial dintre Cehoslovacia și Germania în 1927, a fost mult mai mare decît comerțul extern al celor trei State la un loc.—Legăturile cu Germania s'au întărit mult în ultimii ani și nu se putea închipui că de acum înainte, lucrurile se vor petrece altfel sau că se vor pune piedici acestei politici economice“.

* * *

În cabinetul secretarului general al Ministerului de Externe, în jurul mesei de discuții, delegații străini au depus cîte un expozeu scris și—după cele ce s'au scris până acum—au lăsat impresiile, care vedeau cele expuse mai sus.

D-rul Slavco Secerov, delegatul sîrb, a publicat într'un ziar din Jugoslavia un articol în care vorbea de activitatea Conferinței în ziua de 20 Februar.

Prin acesta, se arăta că cel mai important scop, acela de a se prevedea cel puțin discuția principială asupra tratatelor de comerț între Statele Micei Antante, n'a fost atins.

Socotim, însă, că privitor la celelalte chestiuni economice, s'a stabilit un program bine încheiat și numai la trei din punctele enumerate de protocol, dacă ne-am opri, chiar în acest caz am găsi motive de oarecare satisfacție.

S'a vorbit astfel despre crearea de Camere de Comerț comune și de antante între diversele grupări de producători.

Acestea au menirea de a permite guvernului să închee mai cu ușurință tratate.

Producători și comercianți, renunțând la obiceiurile de individualism, vor facilita calea antantei, între state.

Și eventual o Cameră de Comerț a Micei Antante nu va putea lipsi de a aduce multe servicii.

Dacă ne mai oprim și asupra prevederilor de îmbunătățire a mijloacelor de comunicație și de tranzit, putem semnala o nouă tendință de armonie și progres economic.

Desigur Statele urmăresc încă un ideal imaginar de interes național, pierzând din vedere interesul comun și socotind orice comerț ca o formă de războiu.

Prin această conferință însă s'a ajuns să fie convinși, cel puțin experții trimiși, că a face comerț internațional, nu înseamnă a face războiu, ci numai o serie de schimburi; că în timp de pace sîntem clienții vecinilor noștri și că prosperitatea unora este o condiție pentru prosperitatea altora.

Așa dar impulsul este deocamdată dat, în sensul voit.

Al. Hallunga

Cronica științifică

Reforma Calendarului

Ca oamenii să se înțeleagă între ei trebuie să adopte unități de măsură comune, pentru mărimile de spațiu, de greutate și de timp. Dar odată adoptate astfel de unități, se întâmpină mari împotriviri din partea oamenilor la orice încercare de modificare. Că așa e lumea, vrea liniște, e inertă, o supără schimbarea oricărei deprinderi. Această inerție îmbracă haine diverse, uneori forme religioase.

Pentru mărimile de lungime s'au adoptat unități convenționale și arbitrare, și totuși când a fost să fie înlocuite printr'o unitate universală, metrul, multe popoare s'au împotrivit. Ba Anglia, centru de greutate al civilizației actuale, n'a adoptat nici până acum metrul. Asta probează că primirea unei unități de măsură nu arată numaidecât gradul de civilizație al unei societăți, și nici câtă logică intră în stabilirea unui sistem de măsură. Căci intervin chestiuni sociale, interese materiale, felul societății, capacitatea conducătorilor care impun reforma.

Pentru mărimea de timp, unitatea de măsură este impusă de fenomene naturale: mișcarea cerului, a soarelui și a lunii. Activitatea oamenilor este ritmată de alternarea perfectă a luminii solare și a întunericului, care ne dau noțiunea de zi. Cea mai sumară observație a cerului face să constatăm că cerul, cu stelele prinse în el în mod definitiv, se învîrte în jurul pămîntului într'o perpetuă identitate și că același punct din cer trece succesiv prin raza vizuală a observatorului la intervale egale; sau că soarele revine, după un interval de timp pe care-l numim zi solară, aproape în același punct pe cer; să zicem la meridianul locului de observație.

Anotimpurile, vremea muncii agricole, vremea culesului fructelor și recoltei, se repetă când poziția relativă a pămîntului față

cu soarele este aceeași. Așa dar, soarele, originea tuturor activităților, rînduește și măsura timpului. Timpul care se scurge între începuturile a două anotimpuri succesive, de preferat a două primăveri succesive, poartă numele de *an solar*. Valoarea lui este de

365 zile, 5 ore, 48 minute și 45 secunde.

O unitate intermediară între an și zi este luna de timp, care este intervalul dintre două faze succesive de același nume ale lunii și coprinde 29 zile, 12 ore, 44 minute și 3 secunde.

Dacă ziua, luna, anul s'ar cuprinde în mod exact una în alta, aceste unități ar constitui un sistem perfect, foarte ușor de întrebuițat, și universal admis. Lucrul nefiind așa, sîntem obligați a lua unități apropiate, care să se cuprindă una în alta; constituim prin aceasta un *an civil* de 365 sau 366 zile, o *lună civilă* de 30 sau 31 zile. Iar sistemul care hotărăște întinderea acestor unități de timp în raport cu aspectele soarelui și ale lunii, cu anotimpurile, și care mai stabilește sărbătorile în raport cu timpul, poartă numele de *calendar*. Calendarul trebuie să fixeze în regule numerice periodicitatea fenomenelor cerești provocate de soare și de lună; de această periodicitate ne servim pentru a alterna munca cu sărbătorile.

Greutatea constituirii lui ține în faptul că luna de timp nu cuprinde un număr întreg de zile și nici anul un număr întreg de zile sau de luni. Anul civil, convențional, nu se potrivește cu anul astronomic, dat de soare.

Oamenii ar vrea un an de un număr întreg de zile, iar Soarele ne oferă un an de zile plus cîteva ore. Natura se opune să avem o măsură perfectă, definitivă, permanentă. Exigența noastră și ideia noastră de perfecțiune nu se potrivesc cu mersul natural al lucrurilor. De aici diferendul dintre om și natură, manifestat, în cazul nostru, prin nevoia de a reface în mod continuu calendarul. Indreptarea continuă a calendarului ne este impusă de natură.

Totuși, popoarele nu primesc cu ușurință aceste îndreptări. Bunăoară, Calendarul roman a fost reformat la 1582 de papa *Gregore al XIII-lea*. Franța a primit calendarul după un an, Germania după 100, Anglia după aproape 200 ani, la 1752, și chiar atunci cu revoluție de stradă. Cum anul începea la 25 Martie în Anglia, el 'a fost strămutat la 1 Ianuar, așa că anul 1751 a ținut dela 25 Martie la 31 Decembre, adică scurtat cu 3 luni. *Lord Chesterfield*, promotorul reformei, a fost bătut cu pietre, și multă vreme a fost urmărit de populație cu strigătele: *Dă-ne cele trei luni*; la fel, *Bradley*, marele astronom englez, care a ajutat la introducerea în 1752 a reformei gregoriane, era să fie omorît cu pietre. Și în Polonia, la 1586, primirea reformei s'a făcut cu mișcare de stradă la Riga.

Mulțimea s'a opus totdeauna renovărilor, dar conducătorii curajoși au persistat, și progresul s'a făcut. În cazul calendarului, reformele au venit aproape totdeauna în mod dictatorial. Prinți ai

bisericii sau conducători de stat, secundați de oameni de știință au dictat reformele. *Iuliu Cezar*, la 47 a. Chr., a luat atribuția de Pontifex maximus și, ajutat de astronomul *Sosigene* din Alexandria, a dat reforma Juliană. *Gregore* al XIII-lea, la 1582, ajutat de savantul calabrez *Lilio*, a ordonat reforma gregoriană. *Lord Chesterfield* și astronomul *Bradley* au introdus-o în Anglia. Adică reformele nu vin de la adunări numeroase, ci de la oameni de stat, pricepuți, cu ajutor de la oameni de știință, și cu mult curaj cetățenesc. În istoria calendarului, întâlnim și un sinod de 318 prelați, cel de la Niceea din anul 325, dar dispozițiile luate de el asupra serbării Paștelor, se resimt de acest număr mare de participanți, căci nu sînt destul de clare și precise.

Voiu expune mai jos cum s'a ajuns la situația actuală a calendarului, începînd cu fixarea lui de Egipteni și Greci, reforma lui de Romani, reforma lui de popoarele catolice, cum și condițiile în care se prezintă el astăzi față cu dispozițiile sinodului creștin de la Niceea.

Calendarul egiptean și grec. Primele popoare au dibuit între anul compus din 12 luni a câte 30 zile și între anul de 365 zile. Documente egiptene fac să se admită că pe la anul 3000 înainte de Christ, în valea Nilului, se cunoștea anul de 365 zile, impus de debordările Nilului, care se fac cu o regularitate perfectă, impunînd începutul lucrărilor agricole. Pe la anul 2783 a. Chr. se cunoștea de ei chiar, că anul exact este de 365 zile și $\frac{1}{4}$, prin observarea la durate lungi a revenirii debordărilor Nilului față cu răsăritul stelelor pe cer în acea vreme, bunăoară a stelei Sirius. Adoptînd anul de 365 zile, în 365 ani se rămîne cu 3 luni în urmă față cu poziția soarelui, și numai după 1460 ani, din nou avem coincidență între anotimpul indicat de calendar cu anotimpul dat de soare, adică cu începutul anului agricol. Așa dar, Egiptenii cunoșteau lungimea exactă a anului solar, căci cunoșteau acea perioadă de 1460 ani. La Greci, ceremoniile, zilele de jertfe și de sărbătoare erau orînduite după fazele lunii. Astronomul grec *Meton*, cu ocazia jocurilor olimpice din anul 433 înainte de Chr. a expus observația că fazele lunii se repetă după un ciclu de 19 ani, după care aceiași fază a lunii apare în aceeași zi a anului. Ciclul acesta lunar li se părea Grecilor așa de frumos că l-au înscris pe zidurile templului Minerva în numere de aur.

Astronomul grec *Hipparc*, cel mai mare din antichitate, în secolul al 2-lea înainte de Chr., a dat mărimea aproape exactă a anului, a lunii și corijarea care trebuie adusă ciclului metonian.

Reforma juliană (stil vechiu). Romanii pusese ră calendarul lor sub conducerea preoților mari, care trebuiau să-l aducă în concordanță cu anotimpurile. O primă reformă de la anul 450 a Chr. cu ajutorul astronomului grec *Hermodor din Efes* nu este suficientă, și pe la anul 47 a Chr., anul stabilit diferea de anul solar cu vre-o trei luni. *Iuliu Cezar*, ajuns dictator, luînd atribuția

de Pontifex maximus, cu ajutorul astronomului *Sosigene*, reformează calendarul roman, stabilind pentru prima oară date fixe. Se fixă durata anului solar la 365 zile și un sfert, deși se știa de la Aristarc și de la Hipparc, că anul solar este ceva mai scurt decât valoarea admisă. Se admise 365 zile pentru anul civil, iar la al patrulea an civil se adaugă o zi pentru a face acordul între anii civili și cei solari. Această zi se intercalează în luna Februar care capătă astfel 29 zile, iar anul de 366 zile se numește an bissextil.

Calendarul Iulian a fost întrebuintat de toate țările creștine până la anul 1582, când a intervenit reforma gregoriană.

Reforma gregoriană (stil nou). Anul Iulian de 365 zile și $\frac{1}{4}$ este cu 11 minute și 14 secunde mai mare decât anul solar. Această diferență face aproape o zi în 128 ani și 3 zile în 400 ani. În secolul al 16-lea diferența atingea 10 zile, anul solar începea mai devreme decât anul civil. Pentru a remedia aceasta, papa *Gregore al XIII* ordonă la anul 1582 ca a doua zi de 4 Octombrie să se cheme 15 Octombrie, adică să se suprimă 10 zile, și ca pe viitor să nu mai întârzie anul civil față cu cel solar, hotărăște ca în 400 ani să nu se țină în seamă trei ani bisextili, anii cu două zerouri, la care primele două cifre nu-s divizibile cu 4. Anii 1700, 1800, 1900, în această reformă, nu vor fi bisextili.

Calendarul gregorian a fost adoptat întâiu de țările catolice, pe urmă de țările protestante Germania și Anglia. De aceia înțilnim date ca aceasta: Newton s'a născut la 25 Decembrie 1642, Crăciun stil vechiu.

Țările ortodoxe l-au primit, în parte, în anii după războiul mare, când diferența dintre anul civil și cel solar atinsese 13 zile. Grecia l-a adoptat la 10 Mart 1924, iar România la 1 Octombrie 1924, sărind cele 13 zile. În vremea aceasta, popoare necreștine, ca Japonezii, au adoptat calendarul gregorian. Se poate dar spune că acest calendar a devenit aproape universal.

Din acest calendar nu toate popoarele creștine au primit însă regulile de fixare ale sărbătoarei Paștelor.

Sinodul de la Niceea. Reforma gregoriană plecase de la gîndul de a pune în concordanță începutul primăverii real, cu cel anunțat de biserică cu ocazia fixării Paștelor după cerințele Sinodului de la Niceea. Acest Sinod a fost convocat la anul 325, de împăratul Constantin cel Mare, pentru a adopta calendarul Iulian și pentru a stabili sărbătoarea Paștelor pentru toată creștinătatea.

Patimile Mîntuitorului coincizînd cu Paștele evreesc, creștinii au sărbătorit învierea Dîmnnului în timpul, sau după Paștele evreesc. Acestea celebrează mîntuirea poporului evreu de subt Egipteni și se serbează în ziua de 14 Nissan, prima zi cu lună plină după echinoxul de primăvară, și atunci se înjunghie mielul pascal.

În Evanghelia de la Ioan se raportează că Isus a murit Vineri, la 14 Nissan, chiar la ora cînd se înjunghia mielul pascal, și a înviat în prima zi din săptămîna evrească, adică în Duminica

creștinilor. De aceia în bisericile primitive, în Asia Minoră, se începea serbătorirea Paștelor la 14 Nissan odată cu Evreii, pe cînd în Occident se sărbătorea sau la 14 Nissan, sau în Vinerea cea mai apropiată. Pentru a hotărî o singură dată pentru sărbătorirea Paștelor s'a adunat Sinodul de la Niceea. Au asistat 318 prelați. Hotărîrile definitive ale acestui Sinod sînt cunoscute dintr'o enciclică pe care Sinodul a trimis-o tuturor bisericilor, dar nu se cunosc discuțiile și motivele hotărîrii luate.

S'a hotărît ca toată Biserica creștină să serbeze Paștele în ziua în care-l serbează biserica de la Roma. Adică Paștele se va prăsnui în prima Duminică după luna plină, care cade cu echinoxul de primăvară ori imediat după el.

La acea epocă echinoxul era la 21 Mart. De aceia Paștele va cădea între 22 Mart și 25 April, după fazele luni. Așa dar se considera că primăvara începe totdeauna la 21 Mart, și cunoașterea lunii pline de la 21 Mart sau imediat după, adică a lunii pascale, ne va da ziua Paștelui.

Pentru cunoașterea fazelor lunii, sinodul de la Niceea însărcinează pe Patriarhul de la Alexandria, unde astronomia era în floare, să calculeze în fiecare an data Paștelor și să o comunice la Roma și la Antiohia. Cu vremea, această însărcinare n'a mai fost utilă, Biserica folosindu-se pentru calculul fazelor lunii de perioada metoniană de 19 ani, după care luna trece prin aceleași faze, la aceleași date ale anului.

Părinții Bisericii, prin hotărîrea de la Sinodul din Niceea, au dat puțința să se introducă două imperfecțiuni la calcularea datei Paștelor. Întăiu s'a considerat că primăvara începe totdeauna la 21 Mart, lucru care nu este exact, cu anul Julian. Ori, echinoxul retrogradează cu vremea cum se poate constata din tabloul următor al datei echinoxului la București (după stil nou):

1924,	la	20	Mart,	23	ore,	20	minute,	14	secunde
1925,	"	21	"	5	ore,	8	"	59	secunde
1926,	"	21	"	10	"	57	"	44	"
1927,	"	21	"	16	"	46	"	29	"
1928	(an bisect)	20	"	22	"	35	"	14	"
1929,	"	21	"	4	"	23	"	59	"

Se vede din acest tablou că începutul primăverii retrogradează la 4 ani cu 45 minute. În 400 ani, începutul primăverii retrogradează, în calendarul julian, cu 45×100 minute sau 3 zile și 3 ore. De aceia a fost obligat calendarul gregorian să suprimă 3 ani bissextili la fiecare 400 ani. O reformă mai superioară ar trebui să suprimă încă o zi la 3200 ani căci 3 ore în 3200 ani fac o zi; bunăoară anul 4000 nu va trebui lăsat bissextil. Mi se pare că această perfecționare a calendarului a fost adoptată de Sinodul român de la 1 Octombrie 1924.

Așa dar, Biserica din Occident, pentru a nu se abate de la hotărârile Sinodului din Niceea, a făcut o corecțiune ca să mențină începutul primăverii în apropierea lui 21 Mart.

A doua imperfecțiune introdusă la Niceea: luna plină pascală nu este observată pe cer, ci este calculată după ciclul de 19 ani. După acest ciclu se introduce o eroare de o zi în 308 ani. De la anul 325 până astăzi diferența între luna plină astronomică și cea pascală anunțată este de vre-o 5 zile, luna plină are loc cu 5 zile mai de vreme decât o anunță Biserica.

Bunăoară în acest an, stil nou, primăvara începe la 21 Mart. Pe cer se vede luna plină la 25 Mart, dar socoteala bisericească, Comput o anunță peste 5 zile mai târziu, adică la 30 Mart, ceiace face ca Paștele să fie fixat pentru Duminică 31 Mart. În acest caz luna astronomică și bisericească dau aceeași zi pentru Paște. Dar în calendarul julian pentru acest an, există o deosebire: 21 Mart corespunde la 3 April, stil nou. Luna plină pe cer se vede la 23 April, dar Biserica o calculează pentru ziua de 28 April, de aceea Paștele e fixat în prima Duminică următoare, adică la 5 Mai.

Până acum nici Biserica occidentală nici cea orientală n'au eliminat această imperfecțiune a calculării fazelor lunii după ciclul de 19 ani.

Biserica ortodoxă introduce a treia dificultate în fixarea datei Paștelor: După tradiție, data Paștelor creștin nu trebuie să coincidă cu a Paștelor evreesc. Biserica occidentală nu mai ține socoteală de această condițiune. Biserica ortodoxă nu numai că ține ca data Paștelor creștin și evreesc să nu coincidă, dar adaugă uzul, ca Paștele creștin să fie în urma celui evreesc.

Ori calendarul evreesc este unul din cele mai imperfecte, fiind lunar-solar; anul evreesc poate avea 353, 354, 355, 383, 384 sau 385 zile. Anul acesta Paștele evreesc cade la 25 April adică cu o lună după luna plină, după începutul primăverii.

Biserica ortodoxă își leagă serbătoarea Paștelor de calendarul evreesc, care este așa de necomplet.

Dezlegarea de calendarul imperfect al evreilor este cel mai mare merit al hotărârii Sinodului român. De altfel această legătură de calendarul evreesc nu există pentru Biserica occidentală.

Concluziuni. Biserica română a primit calendarul gregorian și Sinodul a calculat Paștele după hotărârile de la Niceea, ținând socoteală ca Paștele să nu cadă în aceeași zi cu cel evreesc, fără totuși a împune Paștelui creștin să fie celebrat după cel evreesc. În această hotărâre, consistă modificarea introdusă de Sinodul român. Rămîne ca celelalte biserici orientale, bunăoară biserica grecească, să stabilească în comun cu noi, serbătoarea Paștelor pentru a nu se considera că biserica română este singura ortodoxă primind o reformă gregoriană înaintată. Un congres sau un sinod al tuturor bisericilor ortodoxe ar fi necesar.

Se poate chiar imagina un congres mai general, care să

cuprindă Evrei, Creștini Catolici, Protestanți și Ortodoxi și care să admită modificări la calendarele lor, așa ca sărbătorile să fie puse în acord cu necesitățile religioase ale fiecăruia. Idealul ar fi să se admită un calendar universal, în care sărbătoarea Paștelor ar fi fixată odată pentru totdeauna, după 21 Mart, bunăoară la începutul lui April, la o dată fixă, după cum și ziua nașterii lui Ișus se serbează la Crăciun. Pentru realizarea unui calendar universal este indicată Societatea Națiunilor.

Unificarea calendarului și al Paștelor ar aduce un randament mai mare în viața socială a țărilor unde se prezintă două sau trei calendare, deci două sau trei serii de sărbători. Sărbători unificate înseamnă vacanțe mai puține, și munca cu produs mai mare. Pentru școlile statului, folosul unificării sărbătorilor poate fi măsurat aproape numeric.

Dintre toate calendarele, cel gregorian este cel mai apropiat de anul solar, și cel mai apropiat de hotărârile Sinodului de la Niceea în privința Paștelor; în plus acest calendar este adoptat de popoarele cele mai civilizate de pe pământ. Acest calendar ar putea fi modificat în punctele unde are imperfecțiuni, pentru a deveni un calendar universal.

Dar pentru aceasta ar trebui sprijinul tuturor popoarelor, între care cel mai însemnat pentru noi din punct de vedere al vecinătății este Rusia; și în plus, Societatea Națiunilor să o considere ca o chestiune care intră în atribuțiunile ei.

St. Procopiu

Miscellanea

Cerșetorii de azur

În Franța a murit în sărăcie neagră, poetul Tancred de Martel. A murit tradițional, ca un ultim cavaler al unui ordin care se credea dispărut. A murit așa de singur că n'a fost cine să-i închidă ochii, nici gura crispată de agonie. L-au găsit în propria lui odaie cum l-ar fi găsit pe stradă, sub un zid, poate după câteva zile.

I s'a sigilat o masă șchioapă acoperită cu hîrtie prinsă'n pi-neze. Făcea parte dintre acei despre care Mallarmé spunea :

„Ils voyageaient sans pain, sans bâtons et sans urnes,
Mordant au citron d'or de l'idéal amer“.

Era unul din „les poètes bons pour l'aumône“.

Dar, ca eroul din „La mort de quelqu'un“ a lui Jules Romains, acest anonim mîndru și sărac, a început să trăiască cu intensitate după moarte, să pue o problemă : aceia de a se ști dacă poezii mai trebuie să moară de foame.

Căci sărăcia lui Martel nu era nici măcar decentă. Ea a atins însăși onoarea scriitoricească. Nu le este permis scriitorilor blazați de „pulmane“ și transatlantice, până la dezolarea de a vedea pămîntul mic și a dori o evadare extra-planetară, să suporte între rudeniile profesiei lor, un om prea sărac, mai ales atunci cînd re-negatul poartă și blazonul veritabil al unei mîndrii oneste, care este semnul familiei.

Martel, se spune, iubea mai presus de orice salonul în care se aude vorbindu-se literatură. Era, se vede, ca omul amoretal care frecventează societatea iubitei lui, numai pentru plăcerea de a auzi vorbindu-se de ea.

Critica însă, cea cu pana trecută prin nas, l-a uitat, l-a omis

sistematic, și acest poet modest, ca zeci alții, a urmărit cu ochii, rămânând mereu în urmă, tot mai departe, cortegiile triumfale cu surle și darabane care au dus pe Dekobra și alții spre limanurile bogăției.

În Franța, lupta poetului e grea. Cursa e teribilă. În literatură e aproape ca și în politică. Romancierul esă nu știi de unde cu gloata lui de bătauși cu tocul care face loc aruncând pălăriile în sus... Martel nu a luat parte la licitația cotidiană a gloriei.

Nici la noi nu este o tradiție a poetului bogat și sătul, mai ales dacă se omit acei cu volumele scrise de alții.

Breasla scriitoricească are deci mai mult poate decât altele un contingent de nevolnici ai vieții, nu a talentului. Ce te faci cu ei? Și breasla aceasta, ca și altele, organizată în colectivitate pentru salvarea individuală, trebuie să fie mai mult de ministerul muncii și al ocrotirilor sociale, decât de ministerul pompos al artelor.

Scriitorii alcătuiți în societate, e timpul să nu mai permită ca unul de-ai lor să moară de foame.

Ori câtă reverie s'ar colecționa prin această alcătuire din aportul fiecăruia, și oricât s'ar constitui astfel noțiunea desăvârșită a *geniului*, din adunarea tuturor, fiecare cu geniul său poate de altă natură dar niciodată inferior, Societatea aceasta trebuie să se coboare la ceva pozitiv, la realizarea unei organizări de ajutor pentru totdeauna, dar mai ales pentru zilele sărăciei și a bătrâneții.

Este sigur că această sarcină grea trebuie să fie luată de Societatea Scriitorilor. Trăim în ceasuri grele în care nu mai pot învinge decât colectivitățile bine organizate.

Trebuie înlăturată dela început ideea unui sprijin organizat din partea Statului. Pentru scriitor statul este și trebuie să fie o entitate antipatică, ca orice autoritate coercitivă. Paul Souday ocupându-se de această problemă a proclamat cu scrisul lui sever: „L'Etat ne doit rien d'autre à l'écrivain que la liberté“.

(Eu aș spune că numai atât datorește nu numai scriitorilor, dar tuturor cetățenilor lui).

Oricum, statul este o creație politică. Trăește prin ideia politică pe care o reprezintă și o susține; nu poate hrăni șarpele la sân. Nu se poate concepe ca imensa literatură rusească, scrisă aproape toată ca un manifest al revoluției care a venit, străbătută în întregime de viziunea ei aproape obsedantă, să fi fost încă și susținută de statul țarist.

Pensiile și ajutoarele ar merge, cum și merg, la candidații oamenilor politici cu atribuțiuni lipicioase similare vechilor poeți de Curte, cu madrigalul făcut ditiramb politic ca un tablou de Watteau pus la comisie.

Mai „superior“ politicește Paul Souday crede că aceste ajutoare s'ar da radicalilor în Franța, fasciștilor în Italia, comuniștilor în Rusia... și celor ce se dau în România. Altfel nici nu s'ar putea.

Statul e departe de oameni ca un zeu, iar slugile lui sînt fără scrupule.

Statul nu a putut ajuta eficace niciodată, nici o acțiune. El e ca tiranii în carne și oase, crud cu cei săraci și mici. El are cultul energiilor, azi atît de mult la modă. Infrînții sînt demoralizanți. Stînca tarpeiană e înlocuită cu aruncarea în ignorare și părăsire, în cel mai bun caz. Poate așa era și pe vremuri, și concretizarea este numai un simbol.

Se vede apoi că între politică și muzică este o strînsă legătură. Omul de acțiune vrea sentimentalitatea mai directă. De-aceia s'a încurajat mai ales opera și opereta, de diversele guverne, după predilecție sau după vrîstă.

Nu numai Societatea Scriitorilor are datoria de a organiza ajutorarea membrilor ei, și dacă se poate, fără politică, pornind dela ideea cu care toți sînt de acord că fiecare în parte este un geniu recunoscut de sine, a cărui păstrare în cele mai bune condiții este o chestiune de prestigiu național și de demnitate a bătrînei Europe.

Prin ce mijloace ?

Benjamin Crémieux face o propunere. Desigur foarte eficace în Franța unde tirajul e mare ; mai puțin practică la noi, dar totuși demnă de ținut în samă și de aplicat.

Garantarea scriitorilor s'ar face prin prelevarea asupra vînzării cărților lor a unui drept de pensie și ajutor, pentru un fond rezervat scriitorilor bătrîni sau săraci. Propunerea e într'o legătură de solidaritate și cu editorul, acest confrate analfabet, într'o formulă de armistițiu : fiecare scriitor să dea o sumă proporțională cu prețul volumului de fiecare mie vîndută, și la fel, editorul. Sumele să fie vărsate la o casă, alcătîindu-se un regulament de întrebuințare. Acest fond ar putea să fie apoi sporit prin orice alte mijloace, donațiuni, șezători etc.

Acest fond s'ar mai putea crește cu veniturile operelor căzute în domeniul public.

După 30 de ani, dela moartea unui scriitor, opera sa a căzut în domeniul public. Orice proprietar de tiparniță o poate reedita pe contul lui, fără să aibă a da socoteală nimănui, fără ca să plătească cuiva vre-un ban. Opera se poate specula ca un ban vechiu găsit pe stradă.

Strădania bietului scriitor a devenit a nimănui și a tuturor, ca și cum operei i s'ar fi pierdut brusc actele de naștere. E ca și cum după un număr de ani ai putea desgrota pe oricine ca să-i furi hainele sau bijuteriile care-au rămas nealterate.

Știu că este o demagogie declamatorie a acestei căderi în domeniul public. Argumentele ei au fost create teoretic și principiul face parte din acele cărora se pot aplica toate frazele expropriării pentru obștesc. Ce vreți mai bună temă pentru declamație ! Numai ideea pare că-ți umflă pieptul și ți-l preface direct în bronz, înălțîndu-ți concomitent picioarele în solicitări de soclu.

În practică această cădere în domeniul public este speculată de cîțiva analfabeți, cu imaginație de mahalagii erotici, care com-promit pe cît pot și operă și autor, fără răspundere.

Dacă o operă este bună și merită să fie oferită gratuit, po-porului, oferta aceasta însă se face în aceleași condițiuni în care se face și pentru operele autorilor în viață, numai că editorul în-casează el ca un întirziat urmaș al celebrului defunct, întreg be-neficiul, implicit cota care în deobște se cuvine autorului. Ași în-treba, cam vulgar, „ca ce?” Profitul nu-l trage masa cetitorilor pentru care se bat în piept demagogii „domeniului public”, căci ei plătesc cartea cu același preț, ci cei cîțiva editori, hiene de ziuă mare, analfabeți cu trei saltare de literă și un desenator porno-graf pentru copertă.

Mai întăiu cu sistemul acesta s'a creiat o bătae de joc re-glementată de opera unui scriitor mort mai demult. Volumul lui nu se mai editează în cuprinsul pe care-l alcătuiuse el, și nici cu titlul lui.

Dacă titlul era modest și cumsecade, i se schimbă în unul pornografic sau cel puțin promițător și excitant, dacă nu dulce—sentimental, după temperamentul și gustul editorului fost vînzător de ziare și prin aceasta intelectual sau istoric-literar. Așa a fost tipărit Eminescu sub titlul „Lumină de lună”, ca să mă măr-ginesc la un exemplu decent și onest intenționat.

Apoi, dacă cuprinsul era prea mare față cu mijloacele edi-torului de ocazie, opera este amputată după numărul de pagini prevăzut în „colecția timp”: pe jumătate, pe sfert, pagini alese, nu-mai erotice, numai natură, pe categorii, după lungime, pe ochi... și la rîndul lor cu titluri ad-hoc, sintetice.

Ce-i această batjocură?

Nu este în interesul colectivității scriitorilor pe care în cel mai bun caz, dacă sînt eminenti, (și cine nu-i) îi așteaptă această soartă, ca sistemul acesta să înceteze și să fie reglementată pu-blicarea operelor și autorilor căzuți în domeniul public?!

Să se ceară organizarea printr'o lege a unei comisiuni care să autorize și să supravegheze publicarea acestor opere. Să inter-zică hîrtia de masline și litera mîncată, să interzică exercițiul tit-lurilor imposibile create de editori, și să controleze formatul și cuprinsul edițiilor pentru ca ele să nu fie o rușine, pe care, fiindcă familia nu mai este interesată, să o purtăm noi, cu toții.

Să fie în comisie președintele Societății Scriitorilor, vre-un delegat al ministerului Artelor dacă fără asta nu se poate, un re-prezentant al caselor de editură și unul al librarilor, să fie... și-un ofițer dacă vroiți dar să fie cineva care să aibă controlul pentru ca bătaia de joc să nu mai continue.

Și apoi, pentru a reveni la chestie, pentru ce venitul cuvenit autorului să între în minile editorului care nu are nimic cu el, odată ce lipsa cotei autorului nu intră niciodată în calcularea pre-țului operelor căzute în domeniul public?

Editarea să se facă numai cu autorizarea unei comisiuni, care să fixeze și cota autorului, cotă care să revie fondului pentru ajutorare și pensuni a scriitorilor.

Va fi astfel și în aceasta, ca în însăși opera de creiere, o solidaritate peste generații și peste decenii.

Din un fragment al unei convorbiri cu Pierre Benoit, noul președinte al Societății Scriitorilor francezi, se pare că această propunere se va realiza în Franța.

E bine să o realizăm concomitent.

D. Liviu Rebreanu are destulă energie pentru aceasta, iar presa nu va fi decât alături cu noi.—*Demostene Botez.*

O estetică impresionistă a romanului ?

Romanul este desigur cel mai maleabil gen literar. Cuprinzând un fragment de viață, este ca și ea variabil și vast. Adoptând toate descoperirile științifice, filosofice și psihologice, formele de viață și evoluția socială, romanul poate conține ce vrei, și după punctul de vedere în care te pui, poate fi științific, psihologic, istoric, realist, utopic etc., după temperament, concepție și modă. Cu toată tendința de a se curăți romanul de elementele care nu-i sînt specifice, el reprezintă încă un hibrid realizată acea „sinteză a artelor” care după Wagner trebuia să se realizeze în teatru.

Cu toată această variație, noțiunea romanului are o definiție, pe care dacă nu o putem da, cu toate laturile ei, o simte orice cetitor de romane. Există în mintea fiecăruia din noi un fel de tip de roman care îl definește ca gen, și asupra căruia variațiile aplicate sînt fără o prea mare importanță.

Arta dramatică cuprinzând mai realist viața și prin aceasta menită a-i fi mai servilă, s'a anchilozat de secole într'o formă tipică dela care abaterile ce însemnă inovații moderne, sînt numai invențiuni pur vizuale, de exterior.

Mai tînăr ca gen, romanul a înbătrînit și el suficient, pentru ca tendința de a eși din calapodul clasic să nu fie o preocupare justificată și tenace.

A. Gide socoate că Englezii au parvenit la o purificare a romanului, citînd : De Foë, Fielding și Richardson.

Tipul „clasic” al romanului formează un tot compact, cu o desfășurare de evenimente strînsă, progresivă și convergentă, cu evenimente capitale și „importante”, cu un dramatism ajustat cu calcul, și în fine cu un desnodămînt, toate într'un cadru bine limitat.

A. Gide, confident al practicei romanului, cu o viziune mai amplă a complexului viețuirii, constată însă că nu este nici un „act omenesc care să nu fie rezultatul unui concurs de cauze, conjuncții și concomitențe” : „Les sources de nos moindres gestes sont aussi multiples et retirées que celles du Nil”.

Dela această idee își trage origina concepția lui Gide asupra romanului, concepția în care romanul nu trebuie să avanseze con-

vergent spre un desnodămînt, spre un punct central, să dea impresia că s'a sfîrșit, că s'au lichidat pentru totdeauna, și pentru generațiile viitoare, problemele și evenimentele care constituiesc „istoria” unei familii sau a unei societăți.

După Gide romanul trebuie să se dezvolte divergent, să devie din ce în ce mai stufos, ca un snop, să meargă desfășurîndu-se în lături, cît mai cuprinzător; totul să rămîie astfel nefinit, întins în viitor spre alte probleme și evenimente, spre multiplicul la infinit, fără să se rezolve nimic, fără punct culminant sau terminus, fără desnodămînt.

Această concepție mărturisită a fost aplicată de Gide, conștient și teoretic în „Les Faux-Monnayeurs”.

Evident că A. Gide a adus o concepție nouă, care poate fi discutabilă, dar care netăgăduit a reînviit, spărgînd, vechiul tipar uniform.

Același André Gide mai face o constatare dela care pornește o altă concepție de renovare a romanului. E curios cum constataările juste apar ca niște axiome de demult la mintea omului, așa ceva ca gestul lui Columb. Se vede că adevărurile mari sînt în fiecare om ca un component psihic. A. Gide spune: „La vie nous présente de toutes parts quantité d'amorees de drames, mais il est rare que ceux-ci se poursuivent et se dessinent comme a coutume de les filer un romancier”.

A. Gide consideră totuși deci că romanul trebuie să cuprindă „dramele” vieții, dramaticul, și încă nu așa cum este prezentat de viață, ci anume aranjat. Această e de altfel concepția comună. Inovația lui Gide prin urmare se referă mai mult la o tehnică a desfășurării romanului, și izvorăște dintr'o viziune mai cuprinzătoare, mai nelimitată a vieții, pe care vrea să o transpue în roman.

Romanciera engleză Virginia Woolf afirmă o concepție nouă a romanului.

Ea începe prin a se întreba dacă viața e astfel cum o dă romanul, dacă romanul trebuie să fie așa cum este. Dă romanul în alcătuirea lui clasică (Hardy, Galsworthy) dă impresia vieții? De ce în roman acest dramatism convențional? Așa este viața?

Și Virginia Woolf răspunde acestor întrebări:

„Regardez en dedans et la vie, semble-t-il, est bien loin d'être comme cela. Examinez pour un instant un esprit ordinaire en un jour ordinaire. L'esprit reçoit une myriade d'impressions, banales, fantasques, évanescences ou gravées avec la netteté de l'acier. Elles arrivent de tous côtés, incessante pluie d'innombrables atomes. Et à mesure qu'elles tombent, à mesure qu'elles se réunissent pour former la vie de lundi, la vie de mardi, l'accent se place différemment; le moment important n'est plus ici, mais là. De sorte que si l'écrivain était un homme libre et non un esclave, s'il pouvait écrire ce qui lui plait, non ce qu'il doit, il n'y aurait pas d'intrigue, pas de comédie, pas de tragédie, pas d'histoire d'amour, pas de catastrophe conventionnelle, et peut-être

pas un seul bouton cousu comme dans les romans systématiquement ; la vie est un halo lumineux, une enveloppe à demir transparente qui nous enveloppe depuis la naissance de notre conscience. Est-ce que la tâche du romancier n'est pas de saisir cet esprit changeant, inconnu, mal délimité, les aberrations ou les complexités qu'il peu présenter, avec aussi peu de mélange de faits extérieurs qu'il sera possible. Nous ne plaidons pas seulement pour le courage et la sincérité, nous essayons de faire comprendre, que la vraie matière du roman est un peu différente de celle que la convention nous a habitués à considérer“.

Deci alta trebuie să fie „materia“ romanului decît cea convențională. Cît mai puțin posibil amestec de fapte exterioare ; oglindirea perfect sinceră și curajoasă a miriadelor de impresii, banale, fantastice,—ploae de nenunțări atomi, care constituiesc viața unui om obișnuit într'o zi ca toate celelalte ; și mai ales sesizarea acestei variații, a spiritului schimbător, necunoscut, nelimitat care le relevă cu variată intensitate, azi, mîni.

André Maurois comentînd această concepție, transformînd-o în domeniul artei plastice, și referindu-se la problema pusă de pictorii impresionisti în fața jocului luminii, citează : „Il est faux, avait dit un Monet, que les objets aient une forme. Il n'y a pas la meule, la cathédrale, le peuplier ; il y a la meule, et la cathédrale a telle heure et sous tel éclairage.“

Concepția Virginiei Woolf este deci schimbarea unui punct de vedere, a poziției în observație.

Un caracter nu trebuie să fie un obiect pe care să-l observi și să-l descrii din afară, trebuie să te transpui în interior, în mijlocul propriilor lui simțuri și cu ele să prinzi și să înregistrezi acele miriade de impresii care constituiesc viața interioară de o zi, tot ce-i trece prin cap într'o zi unui om, în legătură cu viața exterioară pe care o duce.

Maurois denuște aceasta „o estetică impresionistă a romanului“.

Ea nu este extrem de nouă. A fost adaptată de Joyce în Ulysse pe scară vastă, în parte de Schnitzler în „Mademoiselle Else“ (practicînd numai formal sistemul însă la un eveniment cu totul dramatic) ;—Ea este o latură și în concepția lui Proust, hiperbolizată.

Virginia Woolf a început a scrie conform acestei vederi întăiu două scurte nuvele : The Mark on the Wall și Kew Gardens și apoi romanul de curînd tradus în limba franceză : Mrs. Dalloway care este istoricul unei zile a doamnei Dalloway și în același timp a unei zile în Londra.

Nu este locul să fac aici o recenzie asupra acestui ultim roman.

Metoda aceasta însă de a privi lucrurile din interiorul fiecărui personaj, cu propriile lui simțuri și de a reda tot ceace ele înregistrează prin contactul cu lumea exterioară ; metoda autorului

de a se introduce în însăși ființa personajului ca o celulă organică aparține totuși, spectatoare cu aparat de fotografiat, gândurile și impresiile, ducă parcă la o tendință de uniformizare a personajilor. La drept vorbind cu toată variația lor, impresiile de fiecare clipă sunt teribil de comune pentru toți oamenii. — Apoi, toate aceste impresii, elaborate tăcut și mecanic în fiecare personaj, împrumută pentru exprimare același stil, stilul autorului, și același ton, tonul romanului. — Și din cauză deci că exprimarea, oarecum fracturată este aceeași pentru toți, romanul acesta dă o impresie de uniformitate.

Din revizuirea sumară a acestei „estetici“ s'ar părea că romanul sub această formă trebuie catalogat ca un roman psihologic, relatînd istoricul numai al impresiilor. Și cu toate acestea, Virginia Woolf reușește să evoce astfel o realitate vastă; mișcarea de stradă a Londrei în chip impresionant, de parcă ar fi vorba de construirea unui plan din cuburi de lemn, ca'n jocuri de copii, și nu ar trebui pentru asta decît o abilitate specială, chiar dacă cuburile acelea sînt parcuri, cartiere și străzi imense.

Este aceasta o nouă estetică? Este desigur cel mai pur material pentru genul roman. — *Demostene Botez*

Contribuție la problema regionalismului

Multă lume consideră venirea la putere și compoziția guvernului Maniu ca o satisfacție necesară dată Ardealului și ca o răsplătă care ar fi trebuit să pună capăt tuturor nemulțumirilor acestei provincii. Cu atît mai surprinzătoare par protestele care continuă să se ridice în Ardeal, în special contra numirii de funcționari din Vechiul Regat. Nemulțumirea aceasta persistentă surprinde ca o ingratitude sau ca o indiscreție. „Curentul“ s'a făcut ecoul acestei surprize, infierînd ca o primejdie a unității naționale și ca o jignire a sentimentului de dreptate pretenția unei gazete din Banat ca la judecătorii de acolo să fie numiți în primul rînd magistrații din partea locului.

„Viața Romînească“ s'a ocupat nu odată de problema regionalismului, insistînd asupra aspectului ei complex, asupra avantajilor unei bogate diversități în cadrele unității statului și mai ales asupra imposibilității practice de-a nivela de pe o zi pe alta deosebiri de temperament și de moravuri care au rezultat dintr'o lungă viețuire în condiții politice cu totul diferite. Acela care știe cît de lent și de penibil a fost procesul de asimilare și de înche-gare internă a marilor state moderne, cîte menajamente au trebuit să-și impună toate guvernele pentru susceptibilitățile provinciilor nou anexate, cine recunoaște greutățile pe care le întîmpină Franța în Alsacia și Lorena, de care n'a fost separată decît timp de 40 de ani (și cărora le-a asigurat o prosperitate necunoscută până aici), acela va găsi dimpotrivă că progresele pe care le-a făcut unificarea Romîniei-Mari, sînt uimitoare. Nemulțumirile Ardealului n'au luat

niciodată aspectul unor revendicații care să primejduiască unitatea statului. Chiar pe vremea cînd era restrîns la Ardeal, partidul național n'a fost ca tendințe un partid regional, ci social. Deaceia „descălecarea“ lui s'a făcut așa de ușor și de repede; de aceia a fuzionat cu atîta ușurință cu partidele similare din celelalte provincii și în sfîrșit deaceia unitatea statului nostru se prezintă sub aspecte așa de promițătoare.

Cu toate acestea Ardealul continuă să protesteze contra unui „regim de cucerire“ și cere să fie administrat de oamenii lui.

Aplicat absolut, principiul ar fi și jignitor și dăunător. Jignitor, fiindcă oamenii din vechiul regat au adus cele mai mari sacrificii pentru realizarea unității naționale, și aceasta le dă dreptul să se simtă acasă la ei în tot cuprinsul țării întregite. Dăunător, fiindcă exponenții culturii românești sînt „regătenii“, și Ardelenii ar fi cei dintîi să sufere de pe urma unei izolări. (Vorbim de cultura păturilor conducătoare, fiindcă nivelul culturii maselor e fără îndoială superior în Ardeal și în Bucovina). Oricît de însemnat ar fi fost aportul Ardealului în dezvoltarea culturii românești el n'a reușit să altereze caracterul fundamental franco-bizantin al acestei culturi. Limba noastră literară, care, cu însușirile ei de claritate, de precizie și de plasticitate a ajuns deja unul din cele mai admirabile mijloace de expresie, e creația vechiului regat și poate cea mai mare glorie a lui. Prestigiul acestei limbi și al acestei culturi s'a impus de altfel cu desăvîrșire în Ardeal. Noile generații tind să vorbească ca la București, și presa capitalei a dat o lovitură de moarte celei din Ardeal. Acest centralism cultural, care s'a impus dela sine, e legitim și binefăcător. El va servi de armatură unității noastre sufletești și va oferi cadrul în care se vor putea insera, cu nuanțele lor particulare, sensibilitățile diverse ale provinciilor noastre. Școala, cartea și gazeta sînt agenții naturali și eficaci ai acestei unificări fatale care se va îndeplini sub egida capitalei.

Rămîne acum de văzut dacă unificarea instituțiilor, moravurilor și a cadrelor administrative e tot așa de ușor de făcut. Un fost membru al Camerei Comunelor, Sir Thomas Barclay¹ ne oferă în privința aceasta învățăminte foarte instructive din experiența politice engleze în Scoția și în Irlanda. Anglia a avut în Scoția și în Irlanda două politici diametral opuse. Prima, atașată Angliei în 1603 prin uniune personală, în 1707 prin uniune reală, și a păstrat până azi autonomia administrativă de acum două secole. Parlamentul din Londra, fuziune a celor două parlamente englez și scoțian, legiferează separat pentru cele două țări, care își au instituțiile lor deosebite, întemeiate în Scoția pe regimul feudal și roman, în Anglia pe regimul de cucerire. Scoțienii, spune Sir Barclay, nici nu pot înțelege „ca altcineva decît un scoțian să fie competent pentru a lua parte la gestiunea afacerilor țării, și, de fapt,

¹ *Mercure de France*, 1 April 1929, p. 66-75.

nu există în această gestiune, fie judiciară, fie religioasă, fie administrativă, un funcționar care să nu fie scoțian". Nivelul înalt al instrucției în Scoția a dat aceste provincii (abia $\frac{1}{8}$ din populația Angliei) un rol, în Imperiul britanic, incomparabil superior numărului populației sale. În conducerea politicii, Bisericii și chiar armatei engleze, „preponderența scoțienilor a fost acceptată”.

Cu toată antinomia, înțelegerea între Scoțieni și Engleji n'a fost niciodată tulburată.

Relațiile Angliei cu Irlanda au fost, din contra, totdeauna încordate și dușmănoase, fiindcă Irlanda a fost tratată, până la emanciparea ei recentă, ca o țară cucerită. Supusă unui guvernor și unor funcționari englezi, menținută cu forța armată în stare de supunere și persecutată pentru fidelitatea sa la catolicism, Irlanda a fost supusă unui regim diametral opus celui scoțian.

Rezultatul a fost o stare de insurecțiune aproape permanentă, urmată de represalii sîngeroase care constituie cele mai rușinoase și mai revoltătoare epizoade din istoria Angliei.

Astfel Marea Britanie care a cucerit și asimilat porțiuni imense din univers, a eșuat din cauza unei politici greșite în lupta ei cu mica Irlandă. Experiența engleză e o lecție eloquentă pe deoparte de primejdia „unificării cu furcă”, cum se spune în Ardeal, adică de înlocuirea brutală a instituțiilor vechi prin altele noi, și pedealta de avantajile toleranței, libertății și respectului tradițiilor unei provincii.—A. O.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Mihail Sadoveanu, *Impărăția apelor*, Editura „Cartea Românească, București.

Cu fiecare volum nou, d. Mihail Sadoveanu aduce minunile sale, ca un anotimp. E greu să scrii numai despre un anume volum al d-lui Sadoveanu fiindcă ai mereu impresia că fiecare carte face parte dintr'un ținut întreg, ca ogoarele la fel și totuși variate care alcătuiesc pământul cît vezi cu ochii.

„Impărăția apelor“ ca și „Tara de dincolo de negură“ în-samnă totuși un popas deosebit și o culegere aparte din sufletul și opera d-lui Sadoveanu. Ele reprezintă ogoarele cele mai dela capăt care nu s'au desțelenit, pe unde piciorul de om a călcat rar și pe unde trec azi aceiași oameni ca și acum cîteva mii de ani.

D. Sadoveanu are o teribilă pasiune a trecutului, cu intensitatea conștiinței unei solidarități universale cu tot ce a fost, cu puterea și adîncimea unei concepții de viață. Dacă la noi asemenea sentimente merg pînă la pragul casei părintești de unde am plecat, sentimentul trecutului la d. Sadoveanu merge în urmă prin veacuri pînă la omul-natură, de parcă în d-sa s'ar fi păstrat vie și colorată memoria strămoșească din sute de generații. Prin nu știu ce mister, prin foșnetul depărtărilor, prin tăcerea singurătă-ților, prin tensiunea nu știu căror nostalgii atavice, d. Sadoveanu a ascultat glasurile și viața celor ce-au trecut de mult subt pămîntul pe care calcă oamenii. D. Sadoveanu își aduce aminte cu onestitate și melancolie, de vremuri îndelung îndepărtate, cum și-ar aduce parcă aminte un copac secular care-ar măsura trecutul în-tr-un apus liniștit. Povestirea d-lui Sadoveanu apare proaspătă și intensivă cu sinceritate deplină, de parcă ar veni direct din alt secol, din altă vreme. În orice-ar scrie domniasa, se străvede conștiința acestei viziuni, și istorisirea din prezent nu este nici-odată izolată ci măestros țesătura unui trecut la care se adaogă pentru a-l crește. Fără să aibă ideia scolastică a unui determi-

nism istoric, nuvela și romanul d-lui Sadoveanu, mîna dincolo de prezent zilele fiecărui erou, mare și mic, cu fiecare întîmplare, ca însuși viața.

Prezentul în d. Sadoveanu nu există decît ca o prelungire a trecutului, și împrejurarea relatată nu are o consistență artistică decît prin aceea că odată întîmplată a și trecut „*dincolo*“ de prezent, că poartă deja în ea tristeța nostalgică a tot ce a fost.

De acest sentiment al trecutului este legat la d. Sadoveanu și sentimentul tragic, — și la d-sa totuși senin ca 'ntr'o înaltă filosofie greacă, — al *trecerei*, al prefacerii, al morții din care altceva renaște mereu.

Acest sentiment este realizat de dl. Sadoveanu cu o artă de săvîrșită și emoționantă. În tabloul prezentat, pentru redarea sentimentului, sînt totdeauna puncte fixe, decoruri cu o trăinicie oarecare, și puncte veșnic trecătoare care se preschimbă mereu, care se prefac în vremi pe fondul prins de adormită dăinuire.

Din contrastul acesta, într'o artistică și subtilă apropiere, naște în noi impresia tragică a acelui sentiment de *trecere*, de prefacere, de moarte fără importanță față de ceva etern și dominator.

Vă aduceți aminte de acel „Han al Ancuței“ dărăpănat dar totuși existent prin lungi vremi, fondul fix și imuabil, panoul neschimbat, decorul etern, pe care se perindă trecătorii vremilor care se succed, unii după alții, ca niște umbre. Și Ancuța, altă Ancuță acum, fata celei dintăiu, răzimată de ușorul ușii, ce mult crește prin repețirea aceluiași nume și chip, această impresie de *trecere*, acest sentiment că totul se duce, se duce. Chiar însăși perindarea aceea, la același foc, cu aceleași oale de vin, cu rechemarea unui alt trecut, cu istorisiri în care cad la olaltă decenii și generații, acel Han al Ancuței cu ceiace cuprinde de veșnică trecere în însăși noțiunea și rostul lui, ce minunat motiv pentru ceiace constituie arta și sentimentul primordial în d. Sadoveanu ?!

Și 'n această ultimă carte, în impresionanta „Pește de Moldova“, imaginea bunicului este evocată cu același meșteșug, trecătoare pe fondul naturii, umbră neagră pe un fond mat și veșnic același: „De-aceia ai să-ți aduci aminte de mine cînd vei pescui în gîrla asta și eu n'oi mai fi în valea vieții. Privind apa și nourii, adă-ți aminte de această zi, în care Dumnezeu zimbește și-și mîngie barba“.

Sentimentul „*trecerei*“ vine apoi mai general omenesc în „Singurătăți“. Cucoana Zoe povestește despre un pescuit noaptea, cu făclia și cu ostia, urmărind umbra peștilor în lumina luciului (fondul perpetuu), pe-o luntre în care era și Cuconu Costache, soțul ei, bătrîn de-acum, care pe atunci în acei ani ai tinereții îi făcea curte Cucoanei Zoe. Și acum Cuconu Costache parcă a uitat, uitase chiar... „Inșă vedeam că uitase; și Cucoana Zoe își plecă fruntea. Atunci se întuiră asupra-mi ochii inteligenți și triști ai lui Cuconu Vasilică și mă simții, fără rezervă, frate al bătrînilor ace-

lora care, între manii, mese și preocupări mărunte, se petreceau și mureau în colțul lor de lume“.

„Împărăția Apelor“ cași „Țara de dincolo de negură“ sînt pentru d. Sadoveanu refugiarea desăvîrșită în viața și cugetul omului primar, omului dela începuturi.

Firește că'n instinctul vînătorului ca și în al pescarului, trage de trăgaci și de undiță, rînjind cu-o nedefinită dar fizică bucurie, sufletul omului de pradă din milenii, dar cine a avut puterea să spue aceasta așa de tragic și cu afita senină fatalitate cum a făcut-o d. Sadoveanu în aceste două cărți?

Travestit în Dumitrașcu și trecînd în ostrov, d. Sadoveanu a pășit în urmă cu mii de ani. Cînd a trecut pe plavie, canalul îngust în care Dumitrașcu era să se înece, a despărțit două lumi.

„Așa mi-am făcut intrarea în Ostrov, mi-am aruncat undițele în balta adîncă, și m'am cinchit atent lîngă ele, ca strămoșul cel de demult, care nu era mai îmbrăcat decît mine“.

Acolo, omul e ca natura, fără gînduri complicate, simplu, nepăsător și contemplativ, urmărind numai de-asupra apei cu agilitatea nevoei lupta pe viață a știucei dela fund.

Acolo, simțurile primitive s'au ascuțit, gata de luptă, ca singurele arme care-au rămas valabile; omul intră în natură numai cu ceiace are dela ea.

„Cînd stau în baltă, lîngă tovarășii mei, sînt fericit ca salcia ori ca papura, și pare că nu mă gîndesc la nimic, dar știu că intră în mine, nesimțit, tot ce sună și tot ce se vede, ca soarele care lucrează în mizga pămîntului și în ape“.

Să ridice capul cine a scris un mai frumos poem al naturii.

Nimic nu samănă mai mult cu începuturile lumii decît singurătățile acestea de bălți putrede, cu milioane de viețăți necunoscută, într'un zvon necontentit care cîntă în tăcere. Acolo a rămas parcă ceva din plămăda lumilor și se nasc zi cu zi viețăți noi. Acolo, nici oamenii, veniți la capătul cel mai din urmă a trecutului lor, nu pot fi decît ca moș Hau (în a cărui nume sună parcă depărtări fără sfîrșit) ca Spînu, ca Ileana, ca Culai.

„Bătea soarele de vară cu putere și stuhurile neclintite și solemne, așteptau în singurătate sfîrșitul lucrurilor (aceiași tragică obsesie a trecerei). Peste neclintirea aceia a singurătății s'a pustiei, curgea, odată cu lumina, un zvon compact și masiv, al tuturor păsărilor și gîngăniilor cuprinsului. Lumina și zvon păreau una, strîns împletite. Lumina nu-mi jignește vederea, zvonul nu-mi tulburase azul.“

Toate erau încorporate singurătății, - și tovarășii mei pescari urmau să pară idoli ai liniștii“.

Este numai o cochetărie atunci cînd d. Sadoveanu spune că aceste pagini nu sînt scrise pentru serioși, care nu vor înțelege niciodată bucuria de a prinde cel dintăiu mihalț.

În lumea aceia îndepărtată, așa cum se și cuvine, și destinul omului în pescuit, are o concretizare minunată; „Ca să fii

pescar cu noroc îți ajunge o vargă de alun, un ac încîrligat la luminare și-o bucată de ață de in,—dacă ai văzut peștele cel minunat de aur. Dacă nu l-ai văzut, trebuie să ai măcar credință întrînsul“.

Sentimentul trecutului la d. Sadoveanu trece dincolo de viața noastră cea mai depărtată, în basm, amestecînd realitățile cu credința primitivă și cu venitul întăilor oameni „care au urmași autentici și azi în „bărbosul“ despre care pomenește povestirea cu împăratul peștilor, cătră moș Pilescu, ca și în moș Hau.

Este iarăși numai o cochetărie atunci cînd d. Sadoveanu spune; „mulți poate ar fi dispuși să creadă că, în notele aceste ale mele despre pescuit, vreau să mă ocup de natură și să fac poezie. Ferească Dumnezeu! Niciodată nu m'am gîndit la asta. Nu năzuiesc decît să împărtășesc și altora pușinele mele cunoștinți în acest meșteșug,—fie vorba 'ntre noi, nu prea folositor“.

D. Sadoveanu este perfect sincer. Noi însă aflăm mai tîrziu în volum și simțim cu fiecare pagină că, fără a vrea să se ocupe de natură, Ferească Dumnezeu! atunci cînd stă în baltă fericit ca salcia ori ca papura intră în d-sa, nesisimțit, tot ce sună și tot ce se vede.

Dacă însă d. Sadoveanu spune asta și serios, să aștepte că nu și-a ajuns scopul, că eu, și ca mine orice „om serios“ nu am învățat prea mult din meșteșugul pescuitului, fiindcă m'a furat pe neștiute și mi-a ascuns orice simț practic, apariția „peștelui de aur“ pe care l-am urmărit în soare subț lăcușul dela Nada Florilor.

Știu însă toate colțoarele, lumina, zvonul și oamenii din ostrovul dela Nada Florilor, și cătră acel loc minunat, dacă este undeva, ași vrea să merg într'adevăr odată ca spre cele mai depărtate locuri natale,—să aștepte apoi că terminînd cartea am simțit și 'n mine chemări care vin de foarte de departe și de demult, pe care vag le-am recunoscut, și cu remușcări pentru uitarea lor, am rămas cu ochii privind în gol, pe-un pămînt sterp cu oameni prea mulți.

Demostene Botez

* * *

Lucian Blaga, *Lauda somnului* (versuri), „Cartea Rominească“.

D. Lucian Blaga este cel mai valoros aport cultural adus de Ardeal prin Unire.—G. Coșbuc și Octavian Goga aduseseră mai înainte darul sufletului lor romînesc nealterat. D. Blaga a venit cu o complexitate de cultură și de influențe, cu un suflet crescut într'o altă atmosferă decît a noastră, la o altă latitudine.

Literatura germană și suflul artei germane n'au fost descompuse cu tot zbciumul lor printr'un suflet și o construcție rominească. Au fost alături de toată literatura noastră, cu excepția lui Eminescu. Este și astăzi aproape în întregime necunoscută. Dacă diferențierea tipurilor fizice se poate face după alimentație, o diferențiere psihică este cu atît mai mult caracterizată de toată

cultura care o determină. D. Blaga este poate singurul nostru scriitor în contact direct cu literatura germană, așa după cum toți ceilalți scriitori sînt din familia literaturii franceze.

Un scriitor care cetește în deobște literatura franceză, care o cunoaște, care o urmărește, care trăește cu ea, este prin aceasta influențat de concepția generală a acelei literaturi, de atmosfera ei, bineînțeles adaptînd totul, spiritului nostru specific. Chiar dacă acesta ar fi un cusur, el nu trebuie să tîgăduie. Expresia în artă cași limbajul, cași expresia în vorbire trebuie să aibă strămoși, și în materie literară strămoșii noștri sînt de vișă franceză. Străbunii d-lui Blaga sînt de origină germană. Nu vreau să se creadă că prin aceasta vreau să alterez valoarea d-lui Blaga. Vreau numai să arăt că evoluția d-lui Blaga este deosebită de a oricărui alt scriitor român, că toată furtuna sa din adîncuri pornește dintr'o educație suflătoare desăvîrșită de o altă cultură decît aceea care au determinat-o pe a tuturor celorlalți scriitori romîni. Literatura d-lui Blaga reprezintă ceiace poate produce un român crescut la cultura și arta germană, adică la acel spirit germanic cu nebunii latente, cu nostalgii fără ieșire, doritor să schimbe, să refnoiască, să distrugă totul, creator al romantismului, care nu trebuie confundat cu spiritul prusac. Acest spirit germanic a creat în Germania o literatură și o artă care nu se mai face cu realități și cu logică.

De-aceia apariția primului volum al d-lui Blaga „Poemele luminii” îndată după unire, a consternat și a surprins prin nouțate, prin îndrăzneală, prin atmosferă, printr'o altă atitudine. Cugetarea, sentimentul, interogația cu năivități de frescă veche, toate se manifestă prin fragmente, prin străfulgerări. Înșai fraza e ruptă: poate pentru că ceiace vrota să spuie a depășit-o demult, poate fiindcă deodată s'a simțit mică subț țăriile cugetării.

D. Blaga este însă și un suflet deosebit de chinuit. Am impresia că în concepția d-sale prezentul nici nu există; toate fug în trecut îndepărtat, sau uneori în viitor nelămurit. Zeii se amestecă cu copiii și cu străbunii, pe subț ape și pe subț pămînt se trăește misterios și adînc; universul tot apare ca halucinat și cuprins de nesiguranță.

D. Blaga a fost clasificat dogmatic drept poet filosof. Această circumcizie este o diminuare a capacităților d-lui Blaga.

D. Blaga este un poet adevărat, fără nici un alt calificativ. Dacă cugetă ceva mai mult ca ceilalți confrăți asta nu înșamnă că-l transpune pe Kant în versuri.

Cugetarea în versul d-lui Blaga nu este însă un precept; ea apare ca o realitate emotivă avînd de cele mai multe ori un substrat de senzații pure, și se exprimă mai totdeauna lapidar și toțuși cu incoerențe adînci, ca'n maxime formulate de-un halucinat. Înțaiu vorbele și se par fără șir, și apoi întrezărești în ele înțelesuri care le depășesc:

„Citeodată spun vorbe care nu mă cuprind
Citeodată iubesc lucruri care nu-mi răspund“.

Prin aceste cuvinte, parcă frînte, parcă auzite demult dela un înțelept care nu mai este, d. Blaga reușește să creeze în poemele sale o atmosferă de straniu, și cînd îl cetim nu ne surprinde să auzim că însuși pămîntul ca un duh vorbește, de parcă de-odată o dumnezeire s'ar fi trezit pe undeva, în adîncuri.

Cugetarea d-lui Blaga ne cuprinde astfel și ne supune prin emoție,—printr'o emoție a cărei taină îl caracterizează,—o emoție care de multe ori seamănă cu teama pe care am simțit-o întrînd noaptea în întunerecul unei biserici. Atmosfera d-lui Blaga creiază în noi aceeași ascuțită sensibilitate, în care nu am mai fi surprinși să vedem o ființă stranie umblînd printre altare.

Și nu e o întîmplare că la d. Blaga lucrurile capătă viață și cuvînt, că devin însuflețite, că vorbesc. Și pentru Rainer Maria Rilke, poet cu sensibilitate de același ton, lucrurile au viață ca ființele. (Prietinia și admirația pentru Rodin nu au fost nici ele o întîmplare).

Prin aceasta concepția d-lui Blaga e o confundare cu pămîntul, cu natura :

„Frate, o boală învinsă ți se pare orice carte.
Dar cel ce ți-a vorbit e în pămînt
E în apă. E în yint.
Sau mai departe“

„Cu foaia aceasta închid porțile și trag cheile.
Sînt undeva jos sau undeva sus.
Tu stinge-ți lumina și n'treabă-te :
Taina trăită unde s'a dus ?“

(Incheere).

Natura adîncită însă nu are înțeles care să poată fi ajuns. Totul e nedumerire, întrebare ;—se simte totuși ceva ascuns undeva în toate, un suflet straniu și necunoscut, care ne'nfioară, ca o stafie, ca mii și mii de stafii ascunse în tot ce ne'nconjoară.

D. Blaga are puterea de a ne face să trăim acest universal straniu, și aceasta desigur nu atît prin forța cugetării sale, cît prin intensitatea unei emoții susținute.

În afară de înțelesul filosofic, poemele d-lui Blaga ne emoționează, și aceasta e esențial :

„Tremură aceeași apă și frunză
La bătaile aceluiași ceas
În ce tărîm și'n ce somn te-ai oprit ?
Cerească subt ce iarbă-ai rămas ?

Se revarsă în mine drumurile
Toate pe care ai umblat.
Oglinda-ți mai păstrează chipul
Și după ce-ai plecat.

Fără gînd, fără'ndemn, fără glas
Cu mîneca șterg ochiuri ude.
Un vecin prin zidul meu aude
Răbdarea neagră a aceluiași pas.

(Elegie).

D. Lucian Blaga este un puternic poet al straniului. Uneori parcă în adevăr pămîntul a început să vorbească, sau spun pentru noi blesteme și maxime, duhuri pe care nu le vedem.

Cine are în el neliniștea acelu necunoscut din viață pe care totuși îl bănuim de parcă uneori ne-ar vorbi, va găsi în d. Lucian Blaga un frate. Eu l-am găsit.

Demostene Botez

Gala Galaction, Caligraful Tertiu, Adevăr și închipuire, „Cultura Națională“, București.

D. Galaction e desigur o figură singulară în literatura noastră de azi.

„Biserița din răzoare“ dezvăluia acum cincisprezece ani un temperament poetic original și rar, în care pasiunea senzuală și arzătoare se îmbina cu elanul mistic, înclinarea spre fantasticul romantic cu detaliul realist, estetismul rafinat și subtil cu o concepție creștină și ascetică a vieții.

Scriitorul era, ce-i dreptul, inegal. În povestirile lui, sînt vizibile unele erori de compoziție ca și un abuz de neologisme, adesea în discordanță cu mediul evocat. Personajele nu trăesc totdeauna și analiza psihologică e uneori stîngace sau imperfectă. Mai mult decît un creator de viață obiectivă, d. Galaction e un subiectiv și povestirile lui, cu toată forma lor epică, niște poeme de un avîntat lirism.

Nu mai puțin, cîteva din ele: „Moara lui Călfar“, „Dela noi la Cladova“, „Copca rădvanului“, reprezintă un moment însemnat în proza noastră estetică prin atmosfera lor suggestivă în care elementul supra natural își dă mîna cu cel diabolic, prin conflictul de un înalt dramatism din sufletul personajelor, prin stilul bogat în sonorități și imagini superbe, prin farmecul lor, tulburător și straniu.

Volumele care au urmat la rare intervale „Clopotele mănăstirii Neamț“, „La țărnul mării“, „Răboj pe bradul verde“, „Toamne de odinioară“, alcătuite din schițe impresioniste, reverii sau note de tot felul, deși cuprind destule pagini patetice sau vibrante, nu

aduc nimic nou din punct de vedere artistic. În ele doar, pictorului patimilor profane face un loc tot mai larg credinciosului sau teologului, preocupat de țelurile supreme ale existenței.

Același lucru, se poate spune și despre ultima lucrare, cu un conținut variat și inegal.

Între povestirile cu subiect laic, cea mai întinsă „O stea prin fereastra lui Manolaș“, intitulată fragment, e și cea mai puțin reușită.

Figura Salomeei rămîne palidă iar sentimentalitatea eroului ca și scrisorile lui de dragoste au ceva dulceag, convențional și fad. „Hîrcă pentru Hîrcă“ e în schimb o puternică viziune macaberă, în genul lui Villiers de l'Isle Adam, impresionantă prin poezia maiestooasă a peisajului și fatidica intervenție a justiției divine.

Din inspirația pur religioasă și creștină izvorăsc, cele mai frumoase din povestiri: „Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul“ și mai ales „Sfîntul copil Feodor“, care are ceva din naivitatea, calmul, suavitatea „Povestirilor pentru bunul Dumnezeu“ ale lui Rilke sau a unor tablouri prerafaelite.

De o valoare cu totul superioară e însă „Caligraful Terțiu“.

Atmosfera în care creștinismul primitiv a înflorit și a triumfat, figura umilului caligraf iluminat de focul credinței și transfigurat de speranța în ziua judecării apropiate, acele ale ferarilor capadocieni veniți să-și câștige pînea, suflete simple în care la chemarea lui Terțiu începe să încolțească vestea cea bună, imaginea Corintului bogat, cu templele lui trufăse, închinată voluptuoșilor zei păgîni, acea a apostolului Paul, care deși în penumbră domină totul prin prezența lui tainică și spirituală sînt evocate în această splendidă navelă cu o artă complexă și rafinată, într-o inimă inferioară aceleia din „Trois contes“ a lui Flaubert sau „Cléo“ a lui Anatole France.

Desigur, o reconstituire istorică atît de exactă și minuțioasă presupune o vastă erudiție și un studiu îndelungat, dar ea ar fi rămas rece și de un interes pur arheologic, dacă subiectul nu corespundea tonalității intime a scriitorului, și el nu ar fi pus aici ce avea mai profund din propriul lui suflet.

Între meditațiile, reveriile sau efuziile mistice ale d-lui Galaction „Madona din port“ e cu deosebire interesantă prin confesiunea scriitorului și accentul ei personal.

El se întoarce cu un sfert de secol în urmă, atunci cînd „într-o lume de cîrțițe și de hiene“ „orbit de viziunile tinereții și mai ales de cartea proastă pe care o învățam, măcar că eram student în teologie, întîrziam, mă rîsipeam, alergînd după flori de șarte“. Dar maica mult milostivă și Madona marinarilor nu a dispregiuit copilul desmetic, ci întinzîndu-i brațul de crin, l-a binecuvîntat și i-a limpezit viitorul. „Adouazi era paznicul Marelui Nicolae, arhiepiscopul Mirelor Likiei, întrepidul mărturisitor al Dumnezeirii Fiului tău. M'ai dat în grija lui: „De mîni în douăzeci și patru de ani, acesta care doarme aici, prins de mrejele deșărtăciunii,

va fi preot și va sluji Sfînta Liturghie, la biserica ta din deal. Aș grijă de el!"

Deși clericul care predică azi cu atîta ardoare împărăția lui Crist e pătruns de zădărnicia lucrurilor terestre, estetul înamorat de forme, culori și ritmuri nu a dispărut cu totul dintr'însul.

Și iată de ce creștinul se roagă Maicei milostive să-i fie îngăduitoare, dacă în rugăciuni și în „egloga inimii“ nu o poate despărți de Fecioara din Nazaret, de Miriam cea plină de dar și nu o poate gîndi decît ca pe cea mai frumoasă fiică a lui Israel!

„Sînt pline, exclamă el, cristelnițele bisericii de imnele spumegînde, întru slava ta, ale poezilor călugări!“

Subt rasa preotească, d. Galaction nu-și poate îngădui desigur să zugrăvească cu căldura de odinioară patima profană și pacatul ispititor dar cum o recunoaște cu umilință, harul divin nu exclude din fericire, cu totul, pe acel poetic.

Și dacă amestecul lor poate neliniști uneori o conștiință scrupuloasă și însetată de absolut, el e acel care dă pentru noi, operei acestui rar scriitor, savoarea ei subtilă și pătrunzătoare.

Octav Botez

Jean Bart, Schițe marine, Editura „Cartea Romînească“, București, 48 lei.

Modernismul de circ a izbutit să compromită poezia. Mai masivă și mai tenace prin însăși elementele ei, proza a rezistat cu mai multă bravură. Prozatorul de „avant-gardă“ cu gîndul de a prezenta ceva extraordinar de nou, a cultivat naturalismul, cu deconsiderarea și necunoașterea totală a istoriei literare.

Faptul crud, decorul tern, înfîmplarea stupidă, au fost speculate ca instrumente noi, fiind că mîinile care au început să le întrebuițeze nu au fost atît de subțiri încît să simtă dela pipăit, rugina de secole.

Alții au crezut chiar că pot compromite proza printr'o divagare fără sens, fără început și fără sfîrșit, legănd-o deasupra realității în atmosferă de poem în proză.

Totuși proza nu a putut fi definitiv compromisă. Este și explicabil. Dacă se poate face pe nebunul zece minute,—adică într'o poemă, nu se poate continua farsa aceasta o săptămînă, sau o lună, adică într'o nuvelă. E ușor să păcălești lumea cu o scamatorie de scurtă durată. Și de-aceia toată farsa s'a concentrat la versuri; cu mici excepții.

Volumul d-lui Jean Bart, aduce o atmosferă de proză „de dinainte de războiu“. Nuvela sa e scrisă ca'n timpurile cele bune. Nu te opresc din citire cuvinte strîmbe și inventate care să-ți tărăsuflarea ca un pumn în mijlocul pieptului, nici fraze întoarse pe dos cu verbul în cap, nici împerecheri de cuvinte de parcă stilul ar umbla cu-o opincă și cu-o cizmă de lac, nici prezența unui

spirit de epatare, nici un subiect depe cealaltă lume și nicio lipsă ucigătoare de subiect.

Nuvela d-lui Jean Bart e scrisă într'un stil curat lipsit de bombastic și literaturism. D-sa prezintă un tip clasic de nuvelă. Și stilul d-lui Jean Bart ține de clasic.

Realitatea, imaginea, literatura sînt dozate cu măiestrie. Nu are lirism de prisos nici crudități. Istorisirea d-lui Jean Bart este aceea a unui om civilizată și cult. Nu caută efectul. Nici nu-l urmărește. El rezultă ca ansamblul unei orchestre dintr'o sumedenie de instrumente care în sine își urmărește fiecare numai partitura proprie.

Cetitorul român nu are nevoie de-o recomandare a d-lui Jean Bart. „Jurnal de bord“, „Datorii uitate“, „Prințesa Bibița“ sînt volume care nu se pot uita, care au compus ceva din fondul nostru sufletec, și de care, orice ar fi, sîntem indisolubil legați.

Carierea de marinar ca și aceea de medic au dat literaturilor mondiale un mare număr de scriitori de mîna întăia. Nu este desigur numai o întîmplare. Aceste două cariere deschid orizonturi largi, la real și la figurat. Dau mari posibilități pentru sondări de adîncimi. Amîndouă predispun sufletul la un mai strîns contact cu sine însuși, la întrebări fără răspuns care-l înobilează.

Cunoașterea omului în neputințioasa lui alcătuire fizică, cu toate tragediile ei, este tot atît de vastă și de cuprinzătoare de înțeles, ca și cunoașterea lumii, aceștia călătorind mereu pe orizonturi care te ncing în cerc perfect.

Apoi, mersul pe apă e mai tînăr ca mersul pe uscat, și pentru atîta omenire, încă nepracticat vreodată. De-aceia el poartă farmecul necunoscutului. Iar prin sine, prin acea luptă necurmată cu elemente formidabile, cu marea și cu furia ei nestăpînită de nimeni, este totdeauna înfășurată în nesiguranță, în pericol de moarte, în epopeic.

Și expresiile specifice au ceva autoritar și fermecător. Comanda căpitanului : „Toată lumea la bord. Echipaj la posturile de plecare. Sus schela, vîră ancora, vola parîmele dela mal“ parcă e o altă limbă cu o deosebită putere de încîntare, pentru noi, pietonii, cărora ni le spune d. Jean Bart.

D. Jean Bart a încetățenit la noi istorisirea călătoriei pe mare, i-a creiat atmosfera ei, parcă stranie, necunoscută desigur, plină de poezie, de gigantic. Istorisirea d-lui Jean Bart aduce astfel și ceva din atmosfera occidentală care fatal domnește în larg, iar nuvela ca și stilul d-sale au ceva din vorbirea și din farmecul unui om din altă țară.

Aș putea spune chiar că d. Jean Bart este un marinar și în literatură. Are siguranța, bonhomia, încrederea, hotărîrea, autoritatea și știința scrisului fără moft, așa cum se cuvine și unui marinar în cariera lui.

Mai spun încă odată, cu riscul de a reedita un adevăr prea banal : D. Jean Bart este cel mai occidental scriitor al nostru.

Și stilul lui are o ponderanță specială, plină de poezie fără să fie pompos, reținut fără să fie uscat, și este așa de sigur încît parcă ar fi scris într'o limbă de mult formată. Iar în conținut, proza d-lui Jean Bart este pe deasupra micimilor, e plină de generozitate și adincă înțelegere, de acea înțelegere pe care desigur nu o poate da decît un variat contact cu oamenii și cu viața. Humorul și tragicul se împletesc laolaltă în nuvelele d-lui Jean Bart, ca 'ntr'un fir de mărțișor, simbol al vieții.

D. Jean Bart are apoi o rară putere de sugestie și de descripție. Zile lungi de contemplați, locuri veșnic noi, i-au educat ochiul deprins acum să sintetizeze caracteristicul care să spue totul.

Iată din prima nuvelă „Fără permis de export“ descrierea unui cîrd de boi adus în port pentru a fi imbarcat:

„Sosirea neașteptată a boilor de export ridicase în picioare toate autoritățile de uscat și de apă, răzvrătise lumea zbuciumată în toiul lucrului pe cheuri, turburase întreaga viață a portului.

Și în mijlocul zgomotului infernal de fierării debarcate în scrișnetul macaralelor dela vapoare, în tumultul portului agitat, numai boii — victime nevinovate ale lăcomiei omenești — ședeau liniștiți ca niște sclavi filosofi, resemnați, nepăsători de soarta care li se pregătea.

Între o movilă de cărbuni și alta de pucioasă înconjurați de butoaie de coloniale și bălături cu manufactură, înșirați la linie, legați la conovăș, boii rumegau domol, cătînd în vid cu ochii lor blajini plini de o stoică răbdare.

Nici nu se mirau măcar de cadrul nou și arid în care posesise. Nici un petec de umbră, nici un colț de verdeață. Copita nu scurma decît zgură și cenușe pe caldarîmul tare de granit, Tocmai la marginea cheului, pe linia ferată, străluciau ca niște piluri de aur fire de grîu scăpate din saci la încarcat. Și vrăbiile, picînd din zbor ca niște gloanțe între șine, ciuguleau cu lăcomie firimiturile căzute dela masa portului bogat.

Numai cînd locomotiva trenului de marfă, ca un balaur furios forfotind în nori de fum și în ploae de scînteii, părea că se repede orbîș în cireadă, boii, înfiorați o clipă, se traseră înapoi.

Grămădiți unii în alții, nesiguri pe membrele lor scurte, aplecau grumazii lași cătînd îngroziți cu capetele întoarse. Iar coarnele lor lungi, curbate în formă de liră, se izbeau între ele c'un vuet sec de oase lovite cu ciocanul.

Dăr s'au deprins boii și cu asta.

Musculoși, calmi, fără nervi, ca osătură robustă și crupa lată, abea se clinteau greoi pe loc, cu mișcări leneșe ca pe niște resorturi moi, slobozind un-sufiu cald pe catifeaua neagră și umedă a nărilor deschise.

Rumegau în liniște“.

Toate cele opt nuvele din volum au în ele ca tot scrisul d-lui Jean Bart, o adîncă melancolie, cu tristeța vagă a unor amintiri; un dramatism voalat, în contrast cu o parte anecdotică plină

de humor. Cetirea lor este o bucurie. Parcă-ai întâlni un prieten pe care nu l-ai văzut dinainte de războiu și pe care-l regăsești, așa cum îl știai, cu chipul și cu sentimentele nete, nealterate de vremi care-au schimonosif.

Demostene Botez

* * *

Ion Minulescu, Corigent la limba română, „Cult. Națională“, București.

D. Minulescu e un scriitor care nu se poate plînge de ingratitudea contemporanilor. Salutat dela primul volum de versuri ca inițiator al unui curent nou în poezia noastră, cunoscut în străinătate, laureat al marelui premiu național, prozatorul a fost sărbătorit pentru „Roș, galben și albastru“ de un ministru al artelor și admirat de unul din cei mai subtili critici romîni.

Am vorbit odineoră, despre poezia d-lui Minulescu, desigur originală prin exotism, emfază și sonoritate dar fardată, cu parfum de buduar, lipsită de adîncime și de rezonanță.

În ce privește „Roș, galben și albastru“, roman dedicat „lui Dumnezeu care ne-a purtat de grijă, lui Mihai Viteazul și mie însu-mi“, oricît de amuzantă ar fi verva uneori, animată și spirituală a autorului și singular stilul de un imagism căutat și bizar, această cronică a războiului, concepută parcă la cafenea de un apologet al învîrtelii și ambuscajului, jignește pe orice cetitor mai senzibil, nu atît prin cinism și indecență, cît prin lamentabilul ei vid sufletec.

Volumul recent al d-lui Minulescu lasă o impresie analoagă, minus, însușirile estetice.

„Corigent la limba română“ e cronică sexual erotică, minuțios detaliată a unui licean din Pitești, care inițiat în materie de o croitoreasă pe cînd era în clasa a V-a, continua asiduu experiențele amoroase cu persoane de condiții foarte variate: verișoare, bucătărese, căpitănese, menajere, iar cînd devine student la Paris cu midinete, false ducese ruse sau dubioase artiste americane.

În zădar vom căuta în aceste pagini, uneori obscene, dar mai ales de un naturalism prozaic și plat, complicații psihologice sau ceva din poezia unei vîrste atît de interesante prin efervescenta afectivă, avîntul spre ideal și dramaticele ei conflicte.

Bucu „băiat cu strungăreață“ urmărind de mic „cu ochi de lup flămînd“ după garduri „femeile cu pulpele goale“ e înfățișat ca victima pasivă a unor parteneri agresivi și nesățioase, a căror unică preocupare e iubirea, redusă bineînțeleas la aspectul ei fizic.

È drept că d. Minulescu care a cetit fără îndoială pe Stendhal sau Bourget, filozofează uneori asupra amorului, dar reflexii ca acestea: „Oare de ce voluptatea apropierii de o femeie cu care te găsești singur este cu atît mai mare, cu cît te obsedează teama de a fi surprins?“ nu strălucesc desigur prin adîncime sau originalitate.

Ceva mai puțin monotone și picante pe alocuri, izbutesc să fie amintirile literare ale autorului.

Aflăm din ele că întors dela Paris, unde se cultivase cu ajutorul femeilor („Adevărata cultură nu ți-o poate face decât femeia, care orice s'ar spune, dar e cu mult mai fină decât barbatul“) și descinzând la cafeneaua Kübler acum vre-un sfert de secol, a găsit în toii lor, discuțiile între intelectualii tradiționaliști și cei moderniști.

Pe tradiționaliști, care ascultau de două entități intelectuale: un profesor de istorie cu barba neagră și un poet cu plete blonde, d. Minulescu îi găsește siniștri iar pe moderniști, pe care ca agent de legătură între intelectualii din țară și cei dela Paris, pretinde că i-a inițiat în lectura lui Baudelaire, Rimbaud, Laforgue, Aloysius Bertrand, Corbière, Lautréamont îi gratifică cu epitetul de „cărăghioși“.

Despărțirea tradiționaliștilor în două tabere și a moderniștilor, bineînțeles, după apariția sa în douăsprezece grupuri ca și debuturile eroului în ziaristică sînt viol evocate și nu ar fi lipsite de interes pentru istoria moravurilor noastre literare, dacă autorul nu s'ar pierde într'o flecăreală, prea des lipsită de substanță și uneori de gust.

Stilul d-lui Minulescu e de obicei prozaic, banal, tern, agrementat doar pe alocuri de imagini de un impresionism trivial în felul acesteia: „Părintele Simion, subdirectorul pensionului este lung și subțire, cu obrazii mîncăți de vîrsat negru și cu barba năclăită și retezată scurt ca o bidinea de spoit latrinele“.

Paginele finale sînt înusă sincere și lucide. Într'un pasaj semnificativ, d. Minulescu se exprimă astfel: „Povestea asta a durat prea mult. E drept că mai toate poveștile adevărate sînt lungi... lungi de parcă nu se mai sfîrșesc. Cu cît povestea e mai lungă, cu atît copilul adoarme mai repede. Dar eu nu mai sînt copil... Dovadă că povestea vieții mele a început să mă plictisească pînă chiar și pe mine“. Iar în altul „Nu vreau să mai văd pe nimeni. Vreau să mă văd pe mine singur. Dar nu pe acel de pînă acum. De acela sînt sătul“.

Scriitor, de sigur spiritual în ceasurile lui bune, deși de un spirit lipsit de fantazie și mai ales de fineță, d-sa o reușit să sfîrșească cel puțin convenabil, ceiace numește singur „o povestire cu subiect mediocru“.

Octav Botez

* * *

James Mackinnon, *Luther and the Reformation*. Longmans-Green, London, vol. I, 1925, vol. II, 1928.

Prima parte a acestei opere, care va consta din patru volume, expune copilăria și evoluția religioasă a lui Luther pînă la 1517. A doua e consacrată evenimentelor care au dus la ruptura cu Roma (1517-1521). Această distribuție a materiei denotă o în-

treagă revoluție în studiile lutherane. Biografiile clasice, ca a lui Köstlin, Lenz, Kolde, Hausrath și Kuhn apărute înainte de 1900 expediază în câteva pagini evoluția religioasă a lui Luther înainte de afișarea celor 95 de teze pe poarta Bisericii de Wittemberg. Timp de secole biografia lui Luther și-au concentrat toată atenția asupra omului format care apare la 31 Oct. 1517. Dar cum s'a format acest caracter și cum a ajuns la teoria justificării prin credință și la negarea sistemului dogmatic al Bisericii catolice, nimeni nu putea s'o spună. Conflictul său cu autoritatea pontificală era explicat prin evenimente pur externe: impresia unei călătorii la Roma, plasată vag între 1509 și 1512, provocarea lui Tetzel care vine să vîndă indulgențe chiar printre auditorii și elevii profesorului dela Wittemberg, bula de excomunicare, audiența și decretul de surghiunire dela Worms... Toate povestite în tonul și coloritul „Coloquiilor de masă” (*Tischreden*) culese de discipolii lui Luther între 1545-47, fără să se'ntrebe nimeni dacă aceștia au prins sensul și forma exactă a vorbelor maestrului lor și mai ales fără să se'ntrebe dacă sexagenarul din 1545 nu reconstituia, cum se înțiplă fatal, evenimentele copilăriei și adolescenței sale după experiența sa de om matur. Pe această bază a ridicat istoriografia germană statuia colosală a lui Luther, la care generațiile de cerțători au precizat cel mult cite o trăsătură, fără să reducă nimic nici din expresie, nici din proporții.

Cursul lui Luther din 1515-16 asupra epistolei către Romani, descoperit de J. Ficker în 1899 în Arhivele Vaticanului și cartea dominicanului H. Denifle: *Luther u. das Luthertum*, (Mainz, 1904) au răsturnat complet ideea pe care lumea și-o făcuse despre Luther până atunci. Descoperirea lui Ficker revêla cugetarea reformatorului înaintea actului decisiv din 31 Oct. 1517. Ea ni-l arată pe Luther preocupat exclusiv de mîntuirea sa sufletească și deja în stăpînire decisivă a teoriei justificării prin credință, care face nu numai superfluă, dar dăunătoare orice practică, orice taină, orice persoană care se interpune între credincios și D-zeu. Descoperind mijlocul mîntuirii în legătura directă și nemijlocită dintre om și D-zeu, Luther e condus să nege sacerdoțiul, sacrementele și toate practicile externe. Acesta-i motivul ieșirii lui contra indulgențelor (încontra lui Tetzel care nici n'a putut veni în Saxa) și contra autorității pontificale. Tema abuzurilor, nu e decît o temă de propagandă, și ea nu vine decît „après coup”.

Cartea lui Denifle, nu mai puțin importantă, purcede dela alte premise și a avut alte repercursiuni. Punctul slab al tuturor monografiilor de dinainte de Luther era ignoranța evului mediu. Cunoscător profund al scolastice și al misticei medievale, și istoric erudit al instituțiilor monahale, Denifle a fost condus să studieze raportul dintre filozofia medievală și teologia protestantă. El a pus în lumină erorile și lipsurile marilor teologi protestanți și a declarat apocrife toate afirmațiile „coloquiilor”, cursurilor și predicilor lui Luther de după 1530. El a mers până a pune la'ndoială buna

credință și sinceritatea lui Luther. Pentru el Luther n'a fost decît un călugăr nedemn, lubric, violent și grosolan. Incapabil de-a lupta contra pornirilor sale depravate, el și-a făurit o doctrină de renunțare care profesează că D-zeu relevă prin grația sa pe omul care prin propriile sale puteri nu e în stare să se ridice din starea de păcat.—Teza lui Denifle a produs o indescritibilă consternare printre teologii protestanți, dar cum o erudiție fără seamăn venea în sprijinul imprecategoriilor sale, ei au trebuit să-i examineze afirmațiile și să supună unei noi cercetări ideile universal admise asupra marelui reformator german. Rezultatul a fost o nouă imagine mai puțin ieratică, dar mai vie, mai puțin logică, dar mai umană despre Luther.

Meritul esențial al cărții d-lui Mackinnon e de-a rezuma limpede și exact rezultatul acestor cercetări. Mărginindu-se la un bilanț onest și conștiincios al evoluției religioase a lui Luther, autorul a alcătuit o operă strict biografică, fără perspective mari, dar mai amănunțită decît a lui Hausrath-Schubert și mai bine echilibrată decît a lui Grisar sau Denifle. Puțin familiarizat cu mediul social și moral în care a trăit Luther, și cu mișcarea intelectuală și politică din sec. XVI-a, d. Mackinnon nu justifică de loc adaosul „and the Reformation” din titlul cărții sale. Dar cunoașterea intimă a teologiei medievale și a vieții personale a lui Luther face din această carte, care e cea mai bună monografie engleză asupra acestui subiect, o sinteză conștiincioasă și clară a unei probleme complicate și controversate.

A. Oțetea

Lucien Febvre, *Un destin: Martin Luther*, (Coll. Christianisme), Paris, Rieder, 1928, în 16°, 316 p.

O carte sintetică, ca și a d-lui Mackinnon, condensînd într'un mic număr de pagini ultimele rezultate ale erudiției istorice, dar scrisă cu un talent literar și cu o pătrundere psihologică, care fac din această monografie o operă de artă. Planul autorului implică în mod necesar un *parti-pris* de simplificare. Autorul nu s'a oprit decît la faptele dominante din viața lui Luther: acelea care au hotărît de destinul lui; destin esențialmente interior. D. Febvre marchiază net deosebirea între noua concepție despre Luther și concepția veche (anterioară anilor 1900) care și-a găsit expresia clasică în monografia lui Köstlin. Urmărind etapele dureroase ale evoluției lui Luther autorul arată că acesta, cătră 1517, nu e nici un reformator, nici autorul unei noi doctrine, nici capul unei mișcări de opoziție contra Romei. El nu debutează printr'un plan de reformă ecleziastică sau de modificare dogmatică. El nu e decît o conștiință chinuită de problema propriei sale mîntuirii. El recunoaște starea de lucruri existentă, constituția actuală a Bisericii catolice și sistemul ei dogmatic. El nu se preocupă decît de mijlocul de-a restabili armonia între D-zeu și om.

Ca fiu drept credincios al Bisericii sale, Luther caută mai întâiu acest mijloc în îndeplinirea scrupuloasă a *legii*, adică a prescripțiilor bisericești, dar aceasta nu-l duce decît la disperare. El nu-și regăsește liniștea sufletească decît în credința plină de încredere în grația salvatoare a lui D-zeu. Or, această încredere nu se poate cîștiga prin fapte caritative și practice evlavioase. Omul nu se poate răcumpăra prin meritele sale, numai D-zeu prin bună-tatea sa îl poate ridica pînă la sine. Rolul de mediator al papilor și al Bisericii medievale, care se sprijinea tocmai pe necesitatea practicelor evlavioase, devine astfel nu numai superfluu, dar dăunător. Elementul revoluționar nu e în programul sau în intenția lui Luther, cum s'a susținut pînă acum vre-un sfert de secol, ci în experiența sa sufletească care descoperă un nou raport între D-zeu și om, și care deplasează centrul vieții religioase din practicile externe, în emoția personală a credinciosului. De aci decurg toate consecințele revoluționare ale doctrinei lui Luther. Teoria justificării prin credință a fost pîrghia care le-a permis reformatorilor să rupă unitatea Bisericii catolice și să-i surpe sistemul ei de privilegii și de imunități. Din acest punct de vedere teoria justificării prin credință nu mai apare ca o doctrină a lașității morale, și nici ca „refugiul unui suflet depravat”. Religiozitatea pură a lui Luther explică și neînțelegerile, fatale, ale acestuia, cu cei ce au voit să facă din doctrina lutherană un program de revendicații naționale, politice, economice și sociale. Luther a rămas străin și ostil față de aceste mișcări. Pentru el religia și puterea publică erau două lucruri absolut distincte, și idealul său era separarea complectă dintre biserică și Statul. Alianța între protestantism și principii teritoriale e opera lui Melancthon. Dela răscoala țărănească din 1525, Luther se resemnează la o atitudine de „retragere combativă”, fără să se desmintă, fără să se contrazică. El rămîne pînă la urmă fidel idealului său exprimat cu atîta energie în scrierile sale polemice din 1520, ideal de care protestantismul biruitor de după 1525 n'a făcut decît să se înde-părteze.

D. Febvre schițează aceste etape ale evoluției lui Luther cu un simț al proporțiilor și o putere de expresie, care fac din cartea sa călăuza cea mai sigură și cea mai plăcută în masa enormă a studiilor lutherane.

A. Oțetea

* * *

Cercetări Istorice, Revistă de istorie romînească, Director I. Minea. An. IV—1, 1928.

Cea mai mare parte a volumului de față (212 pag. din 313) o cuprinde studiul d-lui Minea: „*Vlad Dracul și vremea sa*”. E o lucrare de „longue haleine”. Autorul, după cum însuși ne-o declară în prefața extrasului acestui studiu, e preocupat de mai bine de zece ani de această problemă. D. Minea e cunosător te-

meinic al acestei epoci pe care a studiat-o deja în două lucrări precedente: *Din trecutul stăpînirii romînești asupra Ardealului* (București, 1913) și *Principatele Romîne și politica orientală a împăratului Sigismund* (București, 1919).— „Vlad Dracul și vremea sa“ e un fel de încoronare a acestor două studii, în sensul că el dă toată amploarea și toată energia concluziilor care se degajau din acelea. Studiind faptele lui Vlad Dracul, în raport cu situația Țărilor Romînești și cu politica internațională, d. Minea pune într'o lumină cu totul nouă figura acestui domn, pe care-l consideră ca pe cel mai important al Munteniei, între Mircea cel Bătrîn și Mihai Viteazul.

Lucrarea aceasta, ca toate lucrările d-lui Minea, se semnalează prin cercetarea de amănunt și prin bogăția informației. Astfel autorul stabilește că bătălia dela Ialomița între Ioan Huniade și Turci a avut loc „în 2 și nu în 6 Sept., 1442, cum s'a scris“ (p. 188). El dă o nouă versiune circumstațiată despre bătălia dela Varna (p. 246—252) și aduce noi dovezi despre participarea, contestată de unii cronicari, a lui Vlad Dracul la această campanie și despre importanța rolului său.—D. Minea fixează la începutul anului 1447 captivarea și decapitarea lui Vlad Dracul (p. 275).—Incidental, expune cariera lui Ioan Huniade până la 1447, întregind astfel schița acestei cariere dela 1447—1456 făcută în „Din trecutul stăpînirii romînești asupra Ardealului“ (p. 164 și urm.)—Judicioase observații asupra cronicii lui Chalkondyles (*passim*).—O scăpare din vedere: Enea Silvio Piccolomini e originar din Siena, nu din Parma.

În ansamblu, teza d-lui Minea e că talentul politic și militar al lui Vlad Dracul, situația internațională și resursele Țării Romînești, ofereau elementele esențiale ale unei domnii glorioase pentru noi și utile pentru creștinătate, și că aceasta ar fi putut avea un caracter durabil dacă Ioan Huniade, mai puțin stăpînit de idei imperialiste și mai înțelegător pentru menirea Țărilor Romînești, ar fi căutat să și le atașeze nu ca vasale, ci ca aliate. La lumina acestei idei, invazia Munteniei de către oștile lui Ioan Huniade, defronarea și moartea lui Vlad Dracul apar ca greșeli ale căror consecințe fatale aveau să se resfrîngă asupra sorții întregii Europi orientale și centrale. Țara Romînească supusă de Turci, Ungaria a fost redusă încă în timpul vieții lui Huniade la o luptă defensivă pentru salvagardarea propriilor sale hotare.

I se va obiecta însă d-lui Minea că campania lui Ioan Huniade din 1447 n'a fost decît o expediție punitivă contra unui aliat felon, care în momentul unei lupte decizive a trecut „cu suțari și cu furgoane“ în tabăra dușmanului. Meritul principal al studiului d-lui Minea e tocmai de-a fi refutat definitiv această legendă calomnioasă a cronicarilor și istoriografilor unguri. Analizînd sursele pe care se întemeiază această alegație, d. Minea arată că ele sînt sau tendențioase sau tardive. Legenda a fost inventată și răspîndită în tabăra creștină, de însuși anturajul lui Huniade

pentru a justifica o înfrîngere, pricinuită de nepregătire și neînțelegere pentru a salva o reputație militară și pentru a-și conserva subsidiile scaunului pontifical. Chiar dacă d. Minea n'ar fi adus alte precizii de amănunt, înafară de aceasta, lucrarea d-sale ar constitui totuși o foarte importantă contribuție la istoria noastră națională.

* * *

G. Zane, Sisteme monetare și monete principale din veacurile trecute.

D. G. Zane s'a semnalat printr'o serie de articole publicate în revistele romînești și germane, din care se degajează un plan de ansamblu bine definit : determinarea începuturilor capitalismului la noi. În serviciul acestei probleme, actuale și pasionante între toate, d. Zane a pus o erudiție în curent cu cele mai recente publicații de economie politică (cum ne-a dovedit-o în articolul consacrat d-lui Buzea) și o remarcabilă facilitate de-a mania idei și fapte. Într'un domeniu, în care nici materialul documentar n'a fost încă adunat și clasificat, în care studiile pregătitoare sînt puține și în care e deja un merit să te hazardezi, d. Zane a obținut rezultate interesante, care, lărgite și dezvoltate într'o istorie economică a Țărilor Romînești, ne-ar ajuta să înțelegem multe din problemele istoriei noastre politice. Astfel, ce indicații prețioase asupra influențelor străine nu ne-ar putea furniza circulația monedelor în trecut!

Articolul „Sisteme monetare și monete principale din veacurile trecute”, e o dovadă. Moneda dominantă în Moldova sec. XV era zlotul tătarăsc, în Muntenia asprul turcesc, indicație semnificativă pentru sfera de influențe în care sînt atrase cele două țări.

În articolul de față, d. Zane schițează istoria principalelor monete întrebuițate la noi în veacurile trecute : perpera, zlotul, asprul, ughiul, galbenul, talerul și leul. Autorul caută să fixeze data aproximativă a introducerii și a dispariției acestor monede, proveniența și terminologia lor, valoarea lor intrinsecă și puterea lor de cumpărare ; răspîndirea și întrebuițarea lor. Imposibil de-a expune fapte atît de complexe mai sistematic, mai clar și mai convingător. Ar fi de dorit numai ca aceste cercetări să fie continuate și extinse asupra tuturor celorlalte monede. Ele ar constitui un ghid neprețuit pentru cercetătorii laturei economice a istoriei noastre naționale.

* * *

D. M. Costăchescu publică și comentează un document din 5 sept. 1671 care aduce unele precizii la genealogia „neamului de boieri moldoveni Ureche”, iar d. **E. Diaconescu** arată, în „*Presa franceză și chestiunea Basarabiei în 1878*”, cu cită căldură au susținut ziarele franceze, fără deosebire de nuanță politică sau re-

digioasă, cauza României în chestiunea Basarabiei. În afară de simpatia naturală pe care poporul francez ne-o arată de pe atunci, atitudinea aceasta a presei franceze se mai explică prin faptul că opinia publică franceză, protestînd contra anexării violente a Basarabiei meridionale, protesta contra răpirii Alsaciei și Lorenei sale.

A. Oțetea

* * *

Joseph Kessel, Belle de jour, Edit. N. R. F. Paris 1929.

În cariera literară a romancierului J. Kessel „Belle de jour“ reprezintă o nouă directivă și în același timp o artă nouă. Autorul „Noptilor princiare“, pictorul tristeții exilului din „l'Equipage“, ca și acel minunat povestitor al „Noptilor siberiene“, au dispărut în umbră pentru a face loc unei inspirații rar întâlnite în literatura actuală, în care talentul excepțional și arta adevărată se întrunesc într'o sinteză pe cît de rară tot pe atît de prețioasă.

J. Kessel apare aici în primul rînd ca psiholog de fină nuanțare sufletească. Inchipuiți-vă un roman, în care intensitatea momentelor redată se completează cu o varietate de aspecte puțin comună în viața curentă. Ați realizat însăși imaginea vieții, care apare în „Belle de jour“. Căci în acest roman de o puternică factură realistă, simțim odată cu fiecare pas ce-i avansează acțiunea, acea preocupare continuă de evidențiere a mecanismului interior și de perfectă justificare a determinării psihice. Puțini romancieri au reușit—în mijlocul acestei tentații care pe nesimțite devine predilecție obsedantă și sterilă—să își păstreze echilibrul complet și necesar pentru a evita falșele ipostaze de moralist burghez și inutil, în care a excelat inoportun de cîteva decenii un Paul Bourget... Și autorul lui „Belle de jour“, care ne-a reținut de-atîtea ori atenția prin simțul său estetic discret și măsurat, realizează prin această atitudine o fină dozare a acțiunii în mediul complicat, pe care îl redă.

„Belle de jour“ nu este numai un roman cu pronunțat caracter psihologic. E în același timp romanul unei vieți, ce alternează în medii variate, se satisface în adîncimi nebănuite, cuprinzînd infinite posibilități de apreciere și explicare subiectivă. Subiectul lui—pe care cele cîteva rînduri ce îl rezumă, îl vor prezenta subț înfățișarea unui proces anormal—este o lungă suferință, ce se complică uimitor subț blestemul unei fatalități inevitabile.

Viața lui Pierre Serizy se desfășură subț cea mai blindă privire a destinului. Om de excepțională cultură și de înaltă poziție socială, Serizy are în plus norocul de a fi iubit de o femeie încîntătoare, pentru a cărei distincție sufletească el are o admirație egală cu aceia pe care o mărturisește în fața frumuseții sale exteriorizate în forme desăvîrșite. Séverine Serizy inspiră respect și admirație ce merge până la dorința de sacrificiu.

Ea poartă totuși în sîngele ei fatalitatea implacabilă a unei întîmplări pe care nu o știa, dar o simțea puternic în corpul ei.

La vârsta de opt ani ea simțise—o clipă—fiorul voluptății sensuale în brațele unui brutal exemplar de muncă neobosită.

Nimeni—firește nici ea—nu a știut vreodată acest lucru. Dar douăzeci de ani în urmă, încântătoarea d-nă Serizy resimte necesitatea fiiorului ce reînviase în corpul ei și obsedată de unele detalii—pe care un prietin cu binevoitoare malițiozitate, i le strecoară în cursul unei discuții—ea se coboară în viața localurilor de rendez-vous, cunoscînd cea mai abjectă promiscuitate.

Pasiunea cărnii, satisfăcută numai în focul celui mai bestial fiior al voluptății sexuale, o duce până la prostituția benevolă și aparent nemotivată.

Sévérine Serizy nu mai are acum decît o singură dorință: Dacă constituția-i fiziologică e mai puternică decît sensibilitatea ei și mai determinantă decît voința, ea luptă cu ultimă putere pentru a separa această viață decăzută de atmosfera pură, în care era învăluită afecțiunea ei duioasă pentru Pierre.

Sévérine se dedublează, trăind în același timp două existențe deosebite și tremurînd la gîndul că ar putea fi identificate vreodată. Dar fatalitatea o urmărește de aproape; o nouă complicație neașteptată și decisivă duce—grație aceleiași oarbe întîmplări, a cărei victimă era viața ei însăși—la un dureros concurs de situații, în care Serizy este îngrozitor lovit de ultimul ei amic de întîlniri nocturne.

Sdrobotită de durere, neputînd să reziste acestei nouă lovituri—pe care fără să vrea o provocase—Sévérine își mărturisește chinul vieții sale, pe care nici cea mai pură dintre iubiri nu îl putuse suprima.

Dar din momentul în care a vorbit Sévérine, a încetat de a vorbi Pierre... pentru totdeauna.

A reușit Kessel să redea suferința reală a acestei vieți de neînchipuită tortură sălbatecă și sensuală?

Dincolo de criticele de amănunt care i s'au adus, trebuie să afirmăm obiectiv realitatea acestui succes. Fără îndoială, nu poate fi vorba aici de realizarea unei perfecțiuni integrale.

În literatură însă adesea criteriile sînt tot atît de variate ca însăși personalitățile sortite să aprecieze. Din moment ce o operă impresionează—dela emoția ușoară, superficială, și până la groaza ce paralizează sensibilitatea—ea și-a realizat în întregime scopul creației sale.

„Belle de jour“ emoționează duios, impresionează dureros și reflectă puternic culmile desnădejdiei pe care le suportă nenorocita Sévérine.

J. Kessel dorea acestei opere—la apariția ei—să nu rămie singurul care să sufere alături de Sévérine.

Azi e convins—sînt sigur—că alături de el este majoritatea anonimă a tuturor acelor, pe care i-a înduioșat până la lacrimi destinul tragic al eroinei sale.

Mircea Mancaș

André Maurois, *Climats*, Edit. Grasset, 1928.

Biograf al lui Schelley și Disraëli, povestitor de talent în „*Les silences du colonel Bramble*” și esșaist distins în „*Etudes anglaises*”, André Maurois și-a dedublat talentul cu acel al unui fin psiholog și analist subtil în noul său roman „*Climats*”. Păstrînd acea notă de certitudine—pe care o creiază în genere simțul istoric—Maurois a realizat o operă de lirism superior, ce trece cu mult dincolo de ecoul obișnuit al noutății literare.

„*Climats*” este o admirabilă pictură de viață interioară, în care temperamente de nuanță și structură deosebită se apropie și se resping cu alternanță ritmică și variată. Climatele vieții sufletești determină afecțiunea devotată și pasionată, ce constituie însăși atmosfera în care se încadrează cu intensitate și nuanțare aleasă iubirea nefericită a lui Philippe Marcenat.

Cunoscînd—în împrejurări accidentale însă perfect reale—un exemplar feminin de adorabilă inocență și rară distincție estetică, Odile Malet, Philippe se simte cuprins spontan de o iubire intensă și nestăpînită. Dar în momentul în care afecțiunea sa atinge gradul pasiunii, Philippe trebuie să constate cu durere că ceiace cunoscuse el din această minunată ființă e numai chipul ei, sufletul rămînînd pentru el o permanentă și chinuitoare enigmă. Sufletul lui Odile? Dar Odile Malet e poate cel mai expresiv tip de feminitate complexă și superioară în limitele literaturii actuale.

Sensibilă și delicată, exuberantă și spontană, ea nu ajunge la perversitate, dar păcătuiește totuși prin inocența neclară a temperamentului și prin complexitatea neînțeleasă a caracterului. În gesturi pe care în genere ne-am obișnuit să le recunoaștem depravate, în vorbe și atitudini—cărora aceiași obișnuință le creiază un sens de accentuată decădere,—Odile este ființa încântătoare, pe care o privești cu suspiciune fără să o condamni, o urmărești cu dureroasă îndoială fără să o atingi. Tot ce creiază și animă ea este învăluit în acea atmosferă de mister, pe care o răspîndește cu ușurință și mai ales cu o fecundă și promițătoare voieșie.

Această atitudine spontană și entrainantă frizează firește până la simulare frivolitatea, pe care o adăogăm cu excepțională grațitudine oridecîteori încercăm să caracterizăm sufletul feminin.

Voiu observa totuși că aceiace numim frivolitate feminină, în genere, e provenită din emotivitatea multiplă și complicată a femeii. Emoționalitatea e poate cea mai remarcabilă, mai adecuată și mai fecundă calitate feminină. Dar emoția nu rămîne întotdeauna aceeași; ea se nuanțează gradat, se dezvoltă treptat și atinge unelor culmi neprevăzute și sensuri neașteptate. Ea nu suportă uniformitatea, ce o atenuiază până la dispariție și complectă anihilare. De aceia, dacă există ceva ce epuizează și obosește sufletul femeii, aceasta e desigur uniformitatea împrejurărilor în viața practică, abstracțiunea teoretică în viața ei sufletească.

Anatole France spune undeva cu perfectă dreptate: „femeile urăsc ideile abstracte ca pe dușmani personali”. Nu există, în

adevăr, adversari mai teribili ai femeii decât abstracțiunea și uniformitatea, ce sărăcesc până la istovire acest aspect caracteristic al emotivității feminine. Înțelegem atunci, de ce iubesc femeile până într'atît impresiile noi, variabilitatea prietenilor și—dacă vrei?—chiar acea frivolitate ce apare astfel justificată.

Odile Malet întrupează astfel cel mai caracteristic aspect al personalității feminine. Iubirea ei derivă din nouitatea cunoștinței agreabile și variază odată cu prieteniile, cu intensitatea impresiilor pe care le resimte, și cu îmbogățirea continuă a unei vieți ce tinde să devie uniformă și monotonă. Observați atitudinea ei ce exprimă eroare pentru argumentare și consecvență logică; observați entuziasmul, pe care i-l produce numai speranța unei surprinzătoare emoții, în fine însuși tragicul ei sfârșit, și veți întrezări în toate acestea efortul neobosit de a multiplica la infinit aspectele, pe care viața obișnuită le banalizează prin uniformitatea ei rigidă și sterilă.

Odile este chinuitoare fără să vrea (poate chiar fără să știe!); ea torturează prin misterul pe care îi răspîndește în jurul ei, prin inocența ei în care credem până la religiozitate și fetiș și totuși prin contradicția reală, pe care ne-o oferă continuu viața ei. Alături de Philippe vom exclama și noi—resimțind atmosfera duioasă și delicată ce se degajă din afectivitatea ei mobilă:—„Pauvre Odile!“.

André Maurois e unul dintre puținii scriitori francezi de astăzi, ce au în cel mai înalt grad simțul realității și preocuparea permanentă de a evita artificialul și idealul. El reprezintă în același timp o sinteză între reacțiunea împotriva literaturii fantastice și supra-realiste și a naturalismului excesiv. Aducînd o atmosferă, în care sensibilitatea subtilă și afectivitatea delicată amintesc în formă superioară sentimentalismul—altădată exagerat al romanticilor,—Maurois realizează o operă de psihologie adevărată, estetică superioară și inspirație sinceră și susținută.

Cînd viața Odilei se sfîrșește, el preferă să reia prezentarea vieții lui Philippe, pe care—subt impresia imaginii ce încă persistă—îl reprezintă dotat cu însușirile de aleasă distincție, pe care le admirăm în toate manifestările Odilei,—altădată. Sacrificînd astfel succesul pe care l-ar fi creiat o combinație artificială sau fantazistă, Maurois duce până la capăt sinceritatea integrală a inspirației sale.

E în această atitudine desigur exemplul unei conștiințe artistice superioare.

Mircea Mancaș

Hermann Ungar, *Enfants et meurtriers*, Edit. N. R. F 1928, Paris.

Mi-a căzut nu de mult sub ochi o carte, ce m'a înspăimîntat în primul moment prin titlul ei brutal și izbitor: Copii și criminali. Dar învingînd penibila impresie preliminară, am constatat — chiar dela primele pagini — că mă aflam în fața unui scriitor original prin subiectul atenției sale, excepțional prin talentul său evident.

Hermann Ungar este un realist puternic, impresionant până la spaimă morbidă și anormală, dar rece și stăpînit prin atitudinea sa obiectivă. Niciodată nu mi-a fost dat să întilnesc o mai ciudată și mai abilă sinteză de sentimentalism și brutalitate, de senzualism și resemnare, de indiferență și ironie. Ironia aceea — mai ales — în care uitînd de faptele săvîrșite, de realitatea implacabilă și inevitabil constrîngătoare, devii acerb și neînduplecat, acea ironie ce arde până la sînge și încrustează stigmatul pentru întreaga viață.

Copiii criminali ai lui Ungar mi-au trezit nu odată compătimire și înduioșare, revoltă și indignare; mi-au apărut sub aspecte afit de variate încît însuși ecoul pe care l-au produs în sufletul meu era incert și variabil.

Morbiditatea lor — evidentă în gesturi și atitudini — are un pronunțat substrat freudian. Ura și criminalitatea au pentru ei un fond adînc subconștient, care apare din ce în ce mai evident și mai accentuat, sfîrșind în acte brutale și repugnante.

Dacă savantul doctor vienez va fi cunoscut opera acestui tînar scriitor, nu-și va putea împiedeca convingerea că întilnește în el un adevărat talentat și creator, o ilustrare adecuată a răspînditei sale concepții.

Freud a fixat la baza actelor anormale, în special în cazurile bolilor nervoase, fapte pe care conștiința le refulează, căci ordinea și regulile vieții sociale le resping; ceiace constituie inconștientul e rezultatul acestor tendințe nesatisfăcute, ce se răzbună apoi prin acte morbide de un caracter mai mult sau mai puțin frequent. Urmăriți cum apare tendința de criminalitate în sufletul acelor exemple, pe care Ungar le distinge cu precizie și le prezintă — în toate atitudinile lor — cu spirit analitic pătrunzător și permanent. Sensibilitatea bolnavă, ce le caracterizează, e primul pas cătră domeniul acela străin și chinuitor, pe care conștiința se silește să-l respingă cît mai departe, dublîndu-și forțele cu acele ale instinctului conservării vitale, din care derivă. Desigur, nu orice grad de sensibilitate este morbid și determinant cătră viața inconștientă și maladivă. Dar observați ce clar și evident apare acest unic punct de contact între domeniul actelor normale și viața sufletească patologică, atunci cînd însuși mobilul sensibilității e odios și înspăimîntător. Sensibilitatea, pe care o trezește uritul și oribilul, pe care o intensifică groaza și care culminează în desgust, e poate cea dintăiu etapă, pe care o străbate conștiința bolnavă în drumul cătră dispariția ei.

În „Histoire d'un meurtre“, Hoschek — un modest personaj provincial lipsit de forță și vitalitate — e omorît nu atît pentru cã e rãutãcios și perfid, ci mai ales pentru cã e cocoșat și îngrozitor în toatã fãptura lui diformã și enervantã. Iar în nuvela „Un homme et une servante“, întregã gamã a suferințelor pe care le suportã Stasinka e nu numai produsul senzualismului reținut („libido“ freudian), dar în același timp — și într'un mai puternic grad — oroarea pe care o acumuleazã în sufletul criminalului — ani dupã ani — existența searbãdã, inutilã și desgustãtoare a unor bãtrîni bolnavi, neputincioși și decãzuți.

Aceastã impresie de îngrozitor și oribil duce adesea la mecanizarea atitudinilor; dar totodatã ea creiazã și acea obișnuințã de fixitate a gîndurilor, atît de aproape de patologia ideilor fixe și a interpretãrilor paranoitale.

* * *

Ungar a zugrãvit astfel o serie de exemplare excepționale în viața obișnuitã, dar prea obișnuite în domeniul de variatã gradare și finã nuanțare, ce intrã în studiul inconștientului psihologic. Mai puțin distractiv în lecturã, dar sugestiv și interesant pînã în cele mai neînseninate amãnunte, el oferã o realitate de studiu asemenea naturalismului din veacul precedent, cu care are comunã predilecția pentru oribil și înspãimîntãtor.

Talentul remarcabil, pe care-l evidențiazã continuu, realismul sobru și îndepãrtarea de fantastic și artificios, alãturi de originalitatea subiectelor ce îi atrag constant atenția, îl impun ca scriitor de primã valoare în literatura actualã.

Mircea Mancaș

* * *

D. Parodi, *Les bases psychologiques de la vie morale*, Paris, Félix Alcan, 1928.

Dupã însãși vorbele autorului aceastã lucrare nu e decît o încercare „de a descrie și preciza condițiile pozitive care fac posibilã și necesarã constituirea unei mōrale“. (p. 1).

Morala fiind o regulã de viațã, trebuie sã plecãm dela viațã, atunci cînd vrem sã o studiem.

La baza vieții stã tendința. O ființã e un mãnunchiu de tendințe. Cînd o tendințã întilnește condiții exterioare care permit exercitarea ei complectã și ușoarã avem o satisfacție, plãcere sau bucurie. Din contra, dacã a fost contrariatã, izbitã de un obstacol, avem celalt pol al vieții sufletești durerea. În primul caz tendința legatã de reprezentarea obiectului care a satisfãcut-o devine dorințã. În al doilea caz tendința e negativã cãutînd a înlãtura obiectul durerii.

Tendința nesatisfãcutã mult timp e *trebuințã* și dacã ajunge

obișnuită și tiranică devine *pasiune*. În acest chip explică viața sufletească. Să vedem ce legătură are aceasta cu morala. E clar că tendința naturală a omului e de a căuta momentul plăcerii pentru el însuși și aceasta e egoism. Dar omul prin constituția sa e și un animal sociabil. Viața în societate i-a dezvoltat memoria și imaginația, facultăți prin care omul își poate da sama de stările sufletești ale semenului său. Prin interesul ce-l poartă altuia poate ajunge la contrarul tendinței de a căuta propriile sale plăceri, la sacrificiu.

Diferitele conduite de o inegală valoare pe care le putem avea în viață trebuiesc selectate și pentru a le selecta și stabili o erarhie trebuie să intervie gândirea și voința. Între gândire și voință însă nu există o graniță bine marcată căci „voința e totdeauna conștiință, conștiința a motivelor noastre, a principiilor noastre de acțiune, a scopurilor noastre reale și acceptare de sine; după cum conștiința e totdeauna într'un anumit fel voința de a cunoaște”. (p. 57).

Această facultate de a judeca constituie valoarea obiectivă a judecății morale, deși trebuie să atribuim și societății un rol însă secundar.

De aici consecința „căci dacă nu societatea e cea care fundează valorile morale, și dacă, dincolo de ea sau prin ea, e facultatea de a judeca inerentă conștiinței și rațiunii omenești, poate exista o morală, după cum există o știință, esențialmente rațională”. (p. 70). Ar fi pretențios să vorbim de o știință pozitivă a scopurilor umane dar e posibilă o teorie rațională. Se poate vorbi de anumite direcțiuni constante în natura umană după cum se vorbește de categorii sau legile gândirii. Sînt valori morale ce privesc în genere sensibilitatea omenească.

Care e erarhia valorilor ce o putem stabili? Pentru că viața în esența ei e tendință și prin tendință avem distincția între favorabil și nefavorabil, primele valori și suport al celorlalte vor fi cele vitale. Gradat avem valori relative la viața socială, personală în fine viața luînd cunoștință de esența sa spirituală avem valori religioase, estetice, științifice. Binele suprem nu e o limită ultimă și o satisfacție definitivă ci e conceput dinamic căci „în el se descoperă această exigență de a se depăși totdeauna pe sine, care e poate de fapt ultimul cuvînt al moralei”. (p. 92).

Morala are și o latură religioasă și chiar una metafizică, căci prin moralitate omul simte că el conține un lung efort omnesc „și chiar de înaintea omului de lungul efort al vieții și conștiinței”.

*

Cartea lui Parodi e o lucrare eclectică cuprinzînd reminiscențe numeroase din marii gânditori. Ideia de a fonda o morală pe rațiune și credință în posibilitatea unei teorii raționale a scopurilor omenești în genere, au o coloratură kantiană. Dar cel ce a lovit din rădăcină morala kantiană fondată pe rațiune, a fost tocmai

sociologizmul care a arătat că însăși logica e condiționată de societate, căruia însă Parodi nu-i acordă atenția cuvenită.

Ideia că activitatea morală și vitală în desfășurarea lor nu urmează un plan de înainte stabilit ci există „o finalitate inovatoare și creatoare, contingentă prin aceea însăși, că e în adevăr creatoare, analoagă dacă vrei celei a artistului“, (p. 119) e bergsoniană, Bergson fiind de altfel citat mai înainte.

În fine ideia binelui ideal care nu e o limită ci „se depășește totdeauna el însuși“, acest dinamism moral ne amintește de prima etapă a filosofiei lui Fichte.

Deși lipsită de vederi originale, lucrarea lui Parodi are două merite remarcabile. În primul rând de a fi îmbinat cu iscusință idei atât de opuse în aparență, și în al doilea rând are meritul de a sugera cetitorului idei și de a-l face să mediteze asupra vieții morale, care e o problemă atât de mult discutată și totuși ori cînd nouă.

Traian Gheorghiu

Revista Revistelor

Naționalismul Scoțian

Viitorul imperiului britanic depinde în mod exclusiv de capacitatea cetățenilor săi de-ași combina patriotismele lor variate fără a le lua nimic din ardoarea lor. Din felul în care au tratat această problemă, locuitorii acestei insule au arătat o mare ingeniozitate. Cu toată unirea lor, Scoția a rămas ceia ce a fost, deasemenea de altfel ca și Anglia. Din nefericire legislațiile separate agravează mult complicațiile vieții politice ale celor două insule. Totuși ar fi greu și mai cu seamă nedrept ca în actualul sistem, Scoția să participe numai la sarcini și nu și la succesele și profiturile imperiului britanic.

Totuși este un semn destul de rău pentru viitor, dacă constatăm că în timp ce popoarele de limba engleză de peste ocean subordonează tot mai mult patriotisme locale în interesul unei unități înțelese într'un sens tot mai larg, sentimentele care se manifestă în insulele britanice au o tendință mai degrabă contrarie.

(Lord Balfour. *The Glasgow Herald*).

Fotografia și Fantasticul social

Orice epocă creiază aparențe destul de misterioase, aparențe foarte arbitrare de altfel dar care totuși sînt în raport cu putere inventivă a oamenilor care-i dau un stil. Orice crea-

ție lasă în urma ei fantome. Se poate spune că fantomele care locuiesc în umbra timpului nostru sînt drojdia activității umane.

Produsul marelui aventuri industriale constituie fantasticul social al epocii noastre. Și pentru acest motiv îl scapă de legile de literatură și artă și mai cu seamă scapă criticilor, care judecă toate fenomenele sentimentale contemporane cu metrul etalon al culturii literare și artistice.

De fapt nu este altceva decît o nouă formă de artă, un nou produs al imaginației omenești pe punct de a se naște. Fotografia corespunde de minune cu ceia ce am putea dori, din punct de vedere plastic, în evocarea anarhică a unui gînd obscur. Nu ne putem călăuzi, în drumul nostru pentru recrearea lumii de umbre și în romantismul social care ne înconjoară, decît cu ajutorul unui revelator puternic. Și astfel apare arta fotografică: un revelator de o forță miraculoasă.

Am împărțit deja cetitorului stîmă care o avem pentru artiști ca d-na Bérénice Abbott sau Man Ray Kertész, d-na Germaine Krull. De asemenea sînt citeva reviste ca *Variétés*, *Vu*, care au înțeles toate lucrurile ascunse dintr'o figură umană dintr'o atitudine, dintr'un oraș, dintr'o umbră pe un zid și pe care le poate revela fotografia.

Fotografia va produce un sentiment de oroare indescriptibilă. Artă

literară va profita după urma acestei emoțiuni. O mare parte din acei care scriu cărți, au nevoie de o emoție pentru ca să scrie. Forța cea mare a fotografiei pentru interpretarea literară a vieții consistă, după părerea noastră, în puterea pe care o deține de a crea pentru o secundă moartea.

(Pierre Mac Orlan. *Les Annales*).

Viața universitară în Statele Unite

Universitățile americane au urmat dezvoltarea condițiilor economice a Statelor Unite și tind către rezultate mai cu seamă practice. Totuși studiile juridice, filozofice și istorice nu au atins încă nivelul universităților europene.

În schimb în anumite domenii științifice cum este spre exemplu acel al statisticii, al economiei politice, al sociologiei al psihologiei și al științelor politice, universitățile americane au făcut progrese considerabile și au atins o mare superioritate față de universitățile din vechiul continent.

Extrema vivacitate a Americanilor a găsit expresia sa perfectă în tineretul universitar care are aerul să aparțină unei aceleiași generațiuni.

Grupurile, de vîrste deosebite al acestui tineret cu gusturi și nevoi multiple dar comune tuturor, fenomen pe care în Europa îl întîlnim mai rar uniformitatea vieții lor e absolută. Nu ar fi exagerat să afirmăm că americanii se scoală la aceeași oră, mîncă aceleași alimente și se îmbracă la fel. Această comunitate a vieții și a gîndirii o găsim în întregime vieții lor sociale și private.

(Roberto Michels. *Nuova Antologia*).

Sentimentul destinului la Ioseph Conrad

În toată opera lui Conrad sentimentul care predomină este sentimentul destinului. Poate și acesta este motivul pentru care aventurile pe care le povestește apar afit de reale.

Conrad avea intuiția perfectă a destinului și avea sentimentul unui anumit acord dintre om și tot ceia ce nu este uman și această calitate o au puțini gînditori chiar printre filosofi și moralisți.

Scriitorul original care a fost Ioseph Conrad ne face să trăim într'o lume bizară plină de închietudine și înconjurați de pericole de tot felul în care liniștea și repausul sînt inexistente.

Toată opera sa poartă aceste stigmate. Toate personagiile și toate aventurile din romanele sale pot fi considerate ca elementele unei drame unice, într'atît atmosfera este întotdeauna aceeași.

Arta lui Conrad tinde să ne pue în contact vesnic cu multiplele „prezenturi“ ale personagiilor sale, care majoritate sînt incomplete și al cărui destin consistă din distrugerea naturii concrete a omului.

(Roger Jézèquel. *Revue de Geneve*).

Lupta prezidențială în Statele-Unite

Herbert Clarke Hoover va fi al trei zeci și doilea Președinte al Statelor Unite. Aceasta este voința poporului american, bărbați și femei în număr de patruzeci de milioane alegînd 444 de delegați care au primit mandatul imperativ de a vota pentru Hoover în timp ce abea 87 de delegați primeau mandatul de a vota pe Smith. Lupta fu crîncenă. Există în toate democrațiile un punct comun : recurgerea la injurii. Iar pe de altă parte rare ori democrațiile se pasionează pentru problemele de fond, singure a-facerile superficiale le mișcă.

Întru cît privește economia interioară, lupta dintre cele două partide s'a dat mai cu samă pe chestiunea prohibiției. Lucru curios, asupra acestui punct e destul de mică și neînsemnată deosebirea între republicani și democrați.

În capul ambelor armate filia deopotrivă insigne prohibiționistă. Dar șefii erau mai puțîn de acord decît masele.

Herbert Hoover șeful armatei republicane a fost întotdeauna un convins prohibiționist. Dimpotrivă Alfred Smith era antiprohibiționist și religia s'a văzut amestecată în politică.

Alfred Smith s'a ridicat dintr'o familie mai mult decît obscură, tatăl său a fost un lucrător. Este catolic, de un civism strălucit, iar în privința prohibițiunii el precizează că trebuie revizuită legea actuală fiindcă e în-

aplicabilă și inaplicată. Și pentru acest lucru a fost tratat de imoral.

Invingătorul Herbert Hoover este fiul unui fierar de sat și al unei institutoare. Dacă reușește să urmeze cursurile universității din Slandford în California acest fapt se datorește numai salarului care-l încasa ca lucrător într'o spălătorie. El a fost mai apoi inginer într'o întreprindere industrială. Este un mecanism perfect aranjat și care nu pierde niciodată timpul.

În timpul Conferinței pentru pace, Hoover era omul miraculos «ravitailleur-ul Europei» cum i se spunea în timpul războiului. Tot el este acela care a adus comerțul Americii la un așa grad de înflorire, a salvat orașe și provincii pe timpul inundațiilor cauzate de apele Misissipiului, a bătut Anglia în lupta cauciucului, este, în sfârșit, cel mai mare „business-man”. Atât timp cât îl va avea America, nu va muri nici de foame, nici de frig, nici de mizerie.

(Stephane Lauzanne. *Revue de Paris*).

Literatura și arta în Ucraina

Toată literatura ucrainiană este fundată pe operele celor doi mari scriitori și poeți: Taras Schevchenko (1814—61) și Ivan Franco (1846—1916). La fel cu arta ucrainiană această literatură originală e caracterizată prin fuziunea formelor artistice occidentale cu cele orientale.

Astfel dintr'o combinație a elementelor bizantine cu elementele romane a luat naștere arta ucrainiană ceia ce constituie gloria acestei arte naționale nouă este magnificența extraordinară și bogăția motivelor. În Europa arta este mai desăvârșită în arhitectură și în sculptură, în Ucraina predomină mai cu samă pictura murală. Pictura care a fost mai degrabă un complement al arhitecturii, evoluează aci în Ucraina tot mai mult și se modifică sub influența artelor holandeze și italiene.

(Gracinto Trevisonno. *Rassegna Nazionale, Roma*.)

Tolstoi și literatura Sovietică

Figura complexă a lui Tolstoi rămâne pentru noi, occidentalii, profund

interesantă, chiar și în erorile sale de orientare spirituală; teoriile sale chiar cele mai extremiste și mai iconoclaste nu mai prezintă nici un pericol. În Rusia Sovietică însă lucrurile par a fi altfel. Cu ocazia aniversării lui, o controversă destul de serioasă s'a ridicat printre criticii cei mai celebri a lui Tolstoi.

Dacă unii sînt partizani fanatici ai operei sale, în schimb alții nici nu vor s'o recunoască și o atacă necetăț.

Totuși nu am exagera afirmînd că operele lui Tolstoi au devenit mai ales în tinăra generație foarte populare în U. R. S. S.

De altfel toate aceste controverse, prin însuși faptul că ele au fost stîrnite, dovedesc încă odată cit de etern și actual este Tolstoi. În sfârșit, faptul că nu numai criticii locali, ci critica mondială se ocupă cu această problemă probează că Tolstoi, pe lîngă etern actual este și universal.

(Ettore Logatto. *Rivista d'Italia*).

Curse de broaște țestoase

America posedă tot felul de cîmpuri de curse: Louisville, de pildă, pentru cai, Indianopole, pentru automobile, New-York pentru recordurile de dans. Dar din toate aceste cîmpuri de curse cel mai original este cel dela Uklahoma la Ponca City, amenajat pentru broaște țestoase.

Aceste curse constituiesc un mare eveniment pentru magnații petrolului, pentru cowboii săraci, pentru Indienii bogați, pentru reporterii ingenioși, pentru judecătorii suspecti și pentru chelnerii de restaurante. Toți sînt egal de excitați în ziua marelui derby al broaștelor țestoase.

Regulele primordiale ale jocului acestor curse cer ca în primul rînd să fie un cerc cu un diametru de aproximativ o sută de metri iar în mijlocul acestui cerc să se găsească concurentul cursei. Prima broască țestoasă care pășește linia convenită este declarată cîștigătoare iar numele precum și fotografia sa apar imediat în jurnale. Din nefericire șampionul acestor curse, mai puțin fericit ca alți șampioni, își termină cariera în tîgiaia mîncăcioșilor rafinați din Aklahoma.

(J. Faus. *The Sportsman*).

Munca Chineză

O prapastie adîncă desparte pe lucrătorii chinezi de altădată de acei de azi. Lucrătorii nu se mai recrutează ca până acum prin relațiile amicale, ei vin în mase compacte tocmai din Hauh-kow ori Sangai. Fiecare vorbește un dialect incomprehensibil colegilor unei alte specialități și nu sînt în raport decît cu intendental superior care i-a angajat. De aci abuzurile scandaloase ale acestor intendenti-patroni, însărcinați să plătească salariile și care percep regulat un destul de însemnat „pourcentage” pe care-l trec la rubrica „cheltuelilor de angajare și care de fapt trece direct în buzunarul lor.

Aceste fapte scandaloase după ani întregi de chin și îndurare au determinat mișcarea uvrieră chineză care în multe locuri a ajuns chiar la asasinarea exploatanților.

Din nefericire industria chineză actuală se servește mai cu seamă și de preferință de lucrători veniți de la țară, de foști cultivatori de pămînt care nu mai pot nădăjdui vreodată să scape de subt tirania sistemului capitalist și să se reîntoarcă la satul natal.

(Comtele Sforza. *The Contemporary Review*).

Arhitectura vie : Henri Sauvage

Henri Sauvage este un nume și marchează un moment în dezvoltarea artei de a construi. El este jumătate artist, jumătate inventator, dualism pe care trebuie să-l aibă orice arhitect, și care îi face sarcina așa de grea.

Henri Sauvage a fost în deosebi atras de arta construirii de imobile colective. El concepe o casă ca un organism înzestrat cu funcțiuni vitale. Prima lui preocupare este să creeze un sistem de rețele prin care să circule „seva” aceluia organism viu care e clădirea, și anume : apa, scurgerile, gazul, curentul electric, etc. Apoi, esențialul e osatura, scheletul. Cît despre fațadă, ea e importantă și neînsemnată ca tot ce e haină.

Casele lui Sauvage sînt ingenioase, și sînt și foarte estetice. Destul de simple, ele nu exagerează stilizarea în felul de pildă al unui Le Corbusier. O „cetate-grădină” făcută de el are frumusețea turnului Babel—minus toate inconvenientele. Fiecare etaj are grădini și terase.

Dar impresionante sînt mai ales avantajile tehnice. D. Sauvage, de 10 ani, a conceput problema casei fabricată la uzină. A casei care-ți vine în pachete, o debalezi și o montezi. Experiența acestui arhitect a dovedit că, aplicînd acest sistem, se realizează : 1 Suprimarea unei armate întregi de paraziți (ca 500 persoane pentru un mare imobil, repartizate între profesia de antreprenor și furnisor). 2 O economie de 25—30% asupra prețului materialelor. 3 Suprimarea celor mai multe meșteșuguri specializate, înlocuite cu simplii lucrători manuali. 4 Economie de mai bine de 40% asupra minii de lucru pe șantier. 5 Un imobil de 8 etaje, 300 m. pătrați poate fi clădit în trei luni jumătate, cu o medie de 40% economie globală asupra prețului de cost al aceleiași case clădite după procedeele obișnuite. 6. Nu mai există nici măcar un centimetru cub de moloz.

Aceste avantagii, unite cu cele de ordin estetic, ne fac să întredem o epocă nouă pentru arta arhitecturii. (Marcel Zahar. *L'Art vivant*).

Sistemul judiciar în U. R. S. S.

La 1 Decembrie 1917 Decretul No. 1 asupra Tribunalelor suprimă vechiul curs al justiției, magistratura și avocații. Totul a fost înlocuit de un Tribunal popular, unic, constituit prin alegeri, responsabil în fața poporului, și care judeca patriarhal după conștiință, echitate și spiritul socialist.

La Ianuar 1918 s'a adăugat un tribunal revoluționar pentru crime politice și acele ale funcționarilor.

Nu există Tribunal civil ; numai Tribunale arbitrale cu decizii obligatorii.

Dar în primăvara din 1918 izbucni războiul civil. Pericolul era mare. Justiția încetă de a juca rolul inocent de educație și moralizare. Atunci se constituîi teribila comisie extraordinară (Tchéka).

Legislația acestui „comunism de războiu” privea rechizițiile, repartitia alimentelor, distribuția cu cartele, ca într'o fortăreață asediată.

În epoca războiului civil nu a fost astfel propriu zis o jurisdicție civilă. N'a fost posibil de constituit o justiție regulată decît în momentul cînd populația obținea drepturi pe lingă

obligațiuni. Atunci nascu noțiunea de legalitate; necesitatea de a respecta și apăra drepturile acordate de lege.

Justiția sovietică în adevăratul sens apare în 1922, odată cu noua politică economică (Nep) care recunoștea alături de branșe economice naționale (cărbune, mine, transporturi, bănci) și o imensă sferă de economie privată (agricultura, meseriași, comerțul mic).

Atunci legea sovietică a trebuit să recunoască drepturile de proprietate privată a cetățenilor, și să le protejeze prin mijlocirea Tribunalelor, ca și raporturile juridice, contractele etc.

Aceste principii decurgând din premisele economice au fost proclamate prin decretele din 1921—22, în special prin legea care punea sfârșit naționalizării întreprinderilor, și mai ales legea care stabilea bazele drepturilor de proprietate privată (22 Mai 1922).

Pe aceste principii se sprijină codul Civil pus în vigoare la 1 Ianuar 1923.

Acest cod recunoaște și protejează dreptul de proprietate și alte drepturi private a cetățenilor în măsură în care nu sînt în contradicție cu principiile de ordine publică a regimului sovietic. Se fixează justiția ca o sarcină esențială pentru întărirea legalității revoluționare și apărarea dreptului cărora li se atribuie o înaltă valoare socială și culturală.

Vechea metodă de justiție cu hofării pe conștiința revoluționară a fost abandonată, adoptîndu-se principiul judecării conform legii.

Scopul urmat de legiuitor a fost însă mai ales să facă tribunale în adevăr accesibile masei, cu un mecanism ușor, o justiție care nu numai să menție dreptul formal dar să apere practic interesele vizate ale populației. Legiuitorul a avut în vedere că marea majoritate a poporului este săracă și analfabetă.

Deci legislația și procedura întrebunțează un limbaj foarte clar. Instrucția și procedura sînt simple și rezezi, fără formalism și lungimi inutile. Durata unui proces civil dela introducerea la executare durează 2—3 luni.

În Occident se consideră că legea și jurisprudența nu-s scrise decît pentru inițiați, acest fel de a vedea este hotărît înlăturat de legislator în Rusia sovietică. El vrea ca țăranul și lucrătorul să nu se simtă străin și ostil în

fața Tribunalelor. Cuvîntul de ordine este: „Tribunalele nu-s făcute pentru avocați“. În penal ca și în civil tribunalul e timid să manifeste maximum de inițiativă. Tribunalul caută motive din proprie inițiativă. În particular judecătorul e ținut să explice părților legea în afacerea ce-i privește, și drepturile pe care le pot invoca. Tribunalul trebuie să se opue riguros oricărei tentative de a lungi sau încurca procesul (Art. 6). Recentele proiecte de lege au fost elaborate pentru a limita activitatea avocaților în justiție.

Sînt trei tipuri de Tribunale: 1) Tribunalul popular. 2) Tribunalul guvernamental. 3) Curtea supremă a Republicii.

Primul judecă liiigiile până la o mie ruble, toate delicturile și o serie de crime.

Cel guvernamental judecă crimele contra Statului, ale funcționarilor și atentatele grave contra persoanei.

Tribunalul popular se compune din un judecător titular și doi jurați populari. La fel se compune și cel guvernamental ca curte de primă instanță. Curtea de casație și consiliile de război n-au jurați, ci trei judecători permanenți.

Toate afacerile, civile și penale, sînt judecate în fond numai într-o singură instanță. Nu există apel.

Recursurile contra sentințelor. Tribunalele populare se judecă de Tribunalul de guvernămînt ca instanță de casare.

Recursul e totdeauna suspensiv în penal și aproape totdeauna în civil. Curtea de casație nu se limitează numai la motivele invocate de recurent, poate invoca singură motive noi și să reformeze sentința. Se poate face recurs nu numai pentru violarea legii dar și contra sentințelor date în evidentă contrazicere cu circumstanțele afacerii. Casația are apoi dreptul nu numai să caseze dar să modifice sentința. În materie penală casația la Moscova cercetează cam 100 de cauze pe zi și casează sau modifică în medie un sfert din ele.

Simplii lucrători (ferari etc.) pot fi membri a tribunalului popular și a celui de guvernămînt în urma unui stagiu într-un stabiliment a statului și în serviciul Tribunalelor.—Jurații populari sînt aleși dintre electori și sînt obligați să judece șase zile pe an.

Procurorii au o putere foarte mare; instruiesc, dispun urmărirea sau clăsarea, susțin acuzarea, controlează actele tuturor autorităților locale din punct de vedere a legalității. Procurorii nu sînt aleși de societetele locale. Parchetul e riguros crakizat.

În 1922 a fost creat din nou și avocatul, care însă e foarte rău văzut de justiție. Onorariile avocaților sînt tarificate cînd apără pe lucrători, am ploiași, țărani săraci, sînt obligați să aperc gratis pe invalizi și alte categorii care beneficiază de asistența judiciară.

Dacă este un acuzator, nu se poate judeca în penal, fără ca să fie și un apărător.

Tribunalul poate însă să declare că nu are nevoc nici de acuzare nici de apărare.

Codul penal din 1927 este mult mai blind ca cel din 1922. Înainte codul indica minimum pedepsei sub care nu se putea cobori judecătorul, iar maximum era 10 ani de închisoare. Nu există munca silnică pe viață. Acum legea indică maximum, minimum puțin fi scoborit până la o zi de închisoare. Detenția preventivă este totdeauna socotită! Suspendarea e acordată foarte des, liberarea condițională cînd condamnatul a făcut o jumătate sau un sfert de pedeapsă, este admisă în regulă generală.

Nu este apoi considerat crimă un act care, cu toate că este formal vizat de Codul penal, este în sine anodin și nu a avut consecințe serioase.

Una din inovațiile regimului penitenciar consistă în a acorda deținutului 15 zile de vacanță pe an. Această măsură intră în cadrul general a unui sistem care vrea să facă din închisoare o școală de înălțare socială și nu o școală a crimei.

(S. Tchénov. *Europe*).

Bilanț

În numărul din Mart, „La Nouvelle Revue Française” cuprinde cîteva reflecții ale lui Albert Thibaudet cu ocazia împlinirii a douăzeci de ani de la înființarea revistei. Nu este propriu zis un bilanț pentru că Thibaudet nu se ocupă decît de anii dinainte de războiu. „La Nouvelle Revue Française” și-a încetat apariția în 1914 pentru ca să și-o reia în 1919. Thi-

baudet se ocupă de activitatea revistei între 1909—1914. „La Nouvelle Revue Française” apare în 1909 cu următorul anunț: „*Noua revistă franceză* grupează scriitorii foarte deosebiți între ei, dar toți deopotrivă preocupați de căutarea unei discipline”. Căutarea unei discipline era, pe vremea aceea, preocuparea la ordinea zilei. Influența lui Maurras era în floare. Chestiunea neo-clasicismului era agitată mereu. Barrès conducea curentul naționalist. „La nouvelle revue française”, căutîndu-și o disciplină, era, deci, în spiritul vremii. Disciplina pe care și-o căuta era numai o disciplină literară. Influența lui Gide era, în paginile ei, preponderentă. Influență pur estetică, după cum exclusiv estetică e și cartea lui Henri Ghéon „Nos directions” apărută în editura revistei. Direcțiunea revistei era încredințată lui Jacques Copeau, André Ruyters și Jean Schlumberger. „André Gide era un fel de consilier discret, dar puternic, al acestei trinități”. În realitate mai mult Ghéon și Copeau erau preocupați de căutarea unei discipline. „La Gide, dimpotrivă, zice Thibaudet, există un gust și aproape o pasiune a indisciplinei, mai puțin pentru el decît pentru alții”. Iar Jacques Rivière, care în 1909 reprezenta la N. R. F. generația tinăra, el căuta mai mult o influență decît o disciplină.

Mișcarea noiei reviste s'a manifestat în patru direcții: idei, poezie, teatru, roman. În ce privește ideile, „La nouvelle revue française” n'a transformat nimic. Asta din pricină că n'a avut o doctrină. Nu s'a făcut aproape deloc politică. În poezie, la fel, revista a produs, înainte de războiu, puțin. În teatru „Le Vieux Colombier”, filiala dramatică a revistei a avut succesul cunoscut. Totuși, Copeau, directorul și animatorul acestui teatru, a reînviat *numai arta dramatică*, introducînd o tehnică nouă. În *producția dramatică* „Le vieux colombier” a adus foarte puțin, dacă exceptăm pe Jules Romains, care, dealtfel, nu făcea parte din prima mișcare dela „Nouvelle revue française”. „La nouvelle revue française” dinainte de războiu n'a exercitat o influență profundă decît în ce privește romanul. Trei romane, care datează de pe vremea aceea, exercită și azi o influență. Ele sînt: „Les caves du Vatican” ale lui

Gide, „Barnabooth“ al lui Larbaud și „Le grand Meaulnes“ al lui Alain Fournier. Tineretul de după războiu regăsește „un frate mai mare“ în Lafcadio, eroul din „Les caves du Vatican“. *Barnabooth* e un înaintaș al lui Giraudoux și Paul Morand. Iar „Le grand Meaulnes“ reprezintă romanul fantezist. Proust apare abia după războiu. Tot perioadei de după războiu aparțin și „Les Thibault“ ai lui Martin du Gard și „Les Faux Monnayeurs“ ai lui Gide. Aceste două romane reprezintă foarte bine curentul critic (Gide) și curentul constructiv

(Martin du Gard), două mari directive în jurul cărora se grupează activitatea Noului Reviste franceze.—Thibaudet propune, pentru a întruni sub o singură definiție pe scriitorii atât de deosebiți dela „Nouvelle Revue Française“, denumirea de „Școală de divergențe“, adică tocmai ceia ce reese și din anuțul dela întemeere: Scriitori care, deși deosebiți, se simt totuși, prin disciplina literară care îi preocupă, din aceeași familie.

(Albert Thibaudet. *La Nouvelle Revue Française*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Maximin Deloche, *Les vrais mémoires du cardinal de Richelieu*, Tip. J. Bière, Bordeaux.

Cind s'a hotărât publicarea memoriilor cardinalului Richelieu — o vie polemică s'a iscat între istoricii timpului. Unii susțineau, cu argumente serioase de altminteri, că memoriile au fost compuse după moartea lui Richelieu, de unul din secretarii săi Horlai Sancy. Acesta însă, om cu o inteligență mediocră nu putea să aducă o lumină deosebită asupra unui trecut misterios, răspundeau alții.

D. Maximin Deloche — istoric cunoscut și autor a mai multor cărți despre Richelieu — caută în cartea de acum să dovedească cu probe puternice, că partea cea mai contestată din memoriile Cardinalului, aceia privitoare la anii 1600—1624 nu putea fi scrisă decât de însuși el, singurul care putea să cunoască fapte așa de precise. În afară de aceasta d. Deloche scoate în evidență diversele fizionomii ale redactorului memoriilor, în special aceia a diplomatului și a teologului. Examinând stilul memoriilor — autorul scoate o mulțime de expresii și maxime favorite cardinalului. Din toate acestea rezultă că memoriile lui Richelieu au fost redactate de el însuși.

René Benjamin, *Au soleil de la poésie; Sous l'oeil en fleurs de madame de Noailles*, Libr. des Champs-Elysées, Paris.

Valentin Boulgakov, *Léon Tolstoy en notre temps*, Libr. des amis, Paris

Pierre Lasserre, *Georges Sorel, Théoricien de l'Impérialisme*, (Cahiers de la Quinzaine).

Georges Sorel dădea tinerilor din generația trecută impresia unui om desbărat de toate îngrădirile; azi apare ca un spirit îngrădit în prejudecățile cele mai strimte. Explicația acestei schimbări trebuie căutată în insuficiența metodei sale critice. Sorel a vrut să explice cu ajutorul psihologiei sociale a lui Marx toate fenomenele vieții politice și sociale din timpul său, și n'a izbutit să dea decât o caricatură puerilă și pătimăse.

P. Lasserre dă o analiză a operelor lui Sorel și un comentariu critic care opune „violentei” autoritare a lui Sorel un ansamblu de principii liberale, care o condamnă.

Romane

Gerhart Hauptmann, *Wanda*, S. Fischer, Berlin.

Ultimul roman al cunoscutului autor german. Un sculptor care cunoaște toate binefacerile gloriei. Se ridicase greu muncind crâncen, în luptă cu necazurile și cu anonimatul. Intr'o bună zi însă își părăsește pe neașteptate prietini, atelierul, cariera și onorurile lui și pleacă în lume cu o fată săracă strânsă de pe uliți — care îi fusese model. Fata însă îl înșală în scurtă vreme. El știe, dar nu se poate lipsi de ea, o iubește. Ca să scape de gelozia lui, fata fuge cu trupa unui circ ambulănt. Sculptorul o urmărește, află trupa de circ și se înscrie și el la circ pregătit pentru orice treabă. Este pus la treburile

cele mai ordinare—dar el le suportă cu resemnare, cu voluptate parcă, numai pentru că se găsea în apropierea idolului său.

Henry Bordeaux, *Les yeux qui s'ouvrent*, Ed. Nelson, Paris.

Marie Dormoy, *L'initiation sentimentale*, Ed. Flammarion, Paris.

Philippe Erlanger, *Le cygne rouge*, Ed. Argo, Paris.

Pernette Gille, *La cendre ardente*, Ed. Albin, Michel, Paris.

François Mauriac, *Préséances*, Ed. Flammarion, Paris.

André Sauvage, *La nouvelle Julie*, Ed. Ferenczi, Paris.

Filosofie

Otto Rauk, *Le traumatisme de la naissance*, tradus de Jankelevitch, ed. Payot, Paris.

Autorul examinează influența vieții dinainte de naștere asupra vieții psihice individuale și colective. Individul este obsedat inconștient de viața pe care a dus-o în uterul mamei sale, în stare de embrion. Așa se explică după d. Otto Rauk dragostea copilului pentru mama lui, nostalgia sufletelor religioase și mistice. Aceste nu sînt altceva decît regrete după un paradis pierdut. Amantul nu știe că ceia ce caută el la altă femeie este tocmai sălașul pe care l-a avut altădată în pîntecele mamei lui.

Deasemenea sinul lui Dumnezeu pe care noroadele îl nădăjduesc după moarte în religiile lor, este tot produsul acelei nostalgii după uterul mamei.

Știință

Jean Bosler, *Astrophysique*, Hermann, Paris.

Volumul cuprinde 720 pagini, 200 figuri și 50 planșe. Astrofizica își propune să studieze constituția și starea fizică a astrilor după energia pe care o radiază și mai ales după lumina pe care o trimite.

Autorul—directorul observatorului astronomic și profesor la facultatea de științe în Marsilia studiază în cartea lui, Soarele, planetele, cometele, meteorii și meteoritele, stelele și ne-

buloasele. Deduce după indicațiile luminoase care se pot observa, compoziția fizică a soarelui și a planetelor. Cînd e vorba de planete, autorul explică din ce cauze viața nu este cu puțință acolo temperatura fiind ori prea urcată sau prea scăzută. Cu competență dă lămuriri imbelșugate despre foarte fenomenele cerești.

Albert Levasseur, *L'électrochimie et l'électrometallurgie*, Dunod, Paris.

H. Ollivier, *Cours de physique générale*, 3 volume, Libr. Hermann, Paris.

Științi sociale

Gonzague Reynold, *La Démocratie et la Suisse*, Berne, Ed. du Chaudelier.

Autorul catolic și romand *solicîtă* istoria Elveției în favoarea unei idei preconcepționate care e aceasta: minoritatea romandă nu se poate conserva decît printr'un regim de „aristo-democrație” politică și de democrație social-cristină. *La démocratie et la Suisse* nu găsește, firește, în evoluția Elveției, decît confirmarea acestei teze. „Federalismul”, care e unul din constantele istoriei elvețiene și care s'a născut din trebuința apărării comune, n'ar fi fost expresia unui spirit democratic, care duce „fatal” la centralizare, ci a unei forme intermediare între democrație și aristocrație. Autorul susține că diviziunea internă și caracterul „provincial” al poporului, sînt rezultate ale diviziunii geografice și că, prin urmare, trebuie menținute. Autorul e împotriva democrației politice, fiindcă în „legea numărului” vede o primejdie pentru minoritatea de limba franceză, dar nu poate nega acest regim în domeniul social, și de aceia caută să-l concilieze cu un fel de „socialism catolic”. Probă indirectă că democrația e o altă constantă a istoriei elvețiene. Autorul prezintă o frapantă înrudire de spirit și de metodă cu Jacques Bainville. Aceleași calități eminente de expunere și de stil, același fel tendențios de-a considera istoria ca simplă auxiliară a politicii.

COMPILATOR

Bibliografie

Silviu Dragomir, Ioan Buteanu, Buc., Edit. Casei Școalelor 1928, Prețul lei 35.

C. Smogorzewski, *La Roumanie a un tournant de son Histoire. Le Cabinet Mania*, Paris, Gebethner et Wolff, 1929.

Calendarul Național al ziarului America pe 1929, Ed. Comp. de Publicitate, Cleveland, Ohio a Uniunii Soc. Romine.

Raportul anual 1927-28 al Soc. Academice „Junimea”, din Cernăuți, Cernăuți, 1928, Ed. „Junimii”.

Radu Miclescu, *Studiu cu privire la apărarea națională*, „Cartea Rominească”, Buc., 1929. Prețul 100 lei.

Nichifor Crainic, *Darurile Pământului*, Ed. III, „Cartea Rominească”, București, 1929, Prețul 60 lei.

Lucian Blaga, *Lauda Somnului*, „Cartea Rominească”, Buc., 1929, Prețul 42 lei.

I. Simionescu, *Austria, Cunoștinți Folositoare*, „Cartea Rominească”, Buc., 1929. Prețul 5 lei.

Dr. Tudor Dumitrescu, *Ifosul exantematic*, Cunoștinți folositoare, „Cartea Rominească”, Buc., 1929, Prețul 5 lei.

Ricard R. Tuffli, *Suflet de soldat*, Cluj, „Cartea Rominească”, 1929.

Mihail Lungianu, *Alte povești*, Buc., „Cultura Rominească”, 1929, Prețul 40 lei.

N. I. Herescu, *Lirica lui Horațiu*, Craiova-București, „Ramuri”, 1929.

Jacques Pineles, *Istoria Evreilor*, Iași, „Viața Rominească”, 1928, Prețul lei 200.

Schalom Asch, *Dumnezeul Răzbunării*. Dramă în trei acte, București, 1928, Tip. „Reînvierea”, Prețul lei 50.

Nicolae Bogdan, *Anuarul Liceului de Fete „Regina Maria” din Cluj, pe anul 1927-1928*. Cluj, 1929.

Valeriu Bulgariu, *Reforma agrară în țările Baltice, Estonia*, Iași, „Viața Rominească”, 1929, Prețul 80 lei.

I. D. Enescu, arhitect *Problema locuințelor*, București, Cartea Rominească, 1929.

P. Constantinescu-Iași, *Glozel*, Chișinău, Tip. Eparhială, „Cartea Românească”, 1929, Prețul 50 lei.

Ion Colan, *Documente privitoare la cenzură în Muntenia 1832-1833*. Craiova, Scrisul Românesc, Extras din Rev. Arhivele Olteniei, 41-42, 1929,

Dacoromania, Buletinul „Muzeului limbii române” a universității din Cluj condus de Sextil Pușcariu, Anul V (1927-1928), Cluj, Tip. „Ardealul”, 1929, Prețul 700 lei.

Reviste primite la redacție :

Viața Literară, No. 103-105., Societatea de mine, No. 3-6; Transilvania No. 2-3; Țărănismul, No. 41-46; Șezătoarea, No. 11-12; Revista Generală a Invățămîntului No. 1-2; Gîndirea, No. 1-3; Foaia Tinerimii No. 2-3; Revista Funcționarilor Publici, No. 1; Le Cri des peuples, No. 2-4; Răsăritul, No. 5; Mercure de France, No. 736-739; Fintina Dărilor, No. 4; Noua revistă bisericească, No. 1-2; Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Turnu-Măgurele No. 1-2; Biserica ortodoxă romînă, No. 10-12, 1928, No. 1-2, 1929; Filmul meu No. 27-28; Glasul Minorităților No. 2-3; Prada Gîndului, No. 1; Înfrățirea romînească, No. 9-11; Correspondance Economique Roumaine, No. 6; Școala și familia de mine, No. 8-10; Viața medicală, No. 2., Opoziția, No. 21-23; România militară, No. 1; Foaia Plugarilor, No. 1-2; Ritmul Vremii, No. 2; Moldova literară, No. 1-2; La Nouvelle Revue Française, No. 186-187; Revista Pindului-Macedoniei și a Timocului, No. 1; l'Entente Economique, No. 2-3; Revista pozitivă penală și penitenciară, No. 1; Viața Agricolă, No. 2-5; Utopia, No. 1; Tribuna Banatului, No. 3-4; Corespondența economică, No. 1; Pentru inima copiilor, No. 1-2; Résumé Mensuel des Travaux de la Société des Nations, No. 1-2; Natura, No. 3; Revue internationale du Travail, No. 3; Graiul romînesc, No. 1; Revista Funcționarilor, No. 2; Buletinul Institutului de Literatură pe anul 1929; Minerva, No. 3; Vatra, No. 1-2; Premiera, No. 19; Grafica Romînă, No. 1-2; Arhivele Basarabiei, No. 1; Studentul, No. 7-8; Junimea literară, No. 1-4; Pagini culturale, No. 3; Zorile, No. 1-2; Arhivele Olteniei, No. 41-42; Kalendar, No. 5., Falanga No. 52., Ramuri, No. 2-3., Limba Romînă, No. 3., Literatura contemporană, No. 6; Contemporanul No. 80.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXXVII

(Anul XXI, Numerele 1, 2 și 3).

 I. Literatură	
<i>Bărgăuanu G.</i> —Poem de toate zilele	205
<i>Botez Demostene.</i> —Simbol de iarnă.	83
<i>Ciurezu D.</i> —Am omorât	254
<i>Ionescu Stejar.</i> —Game (Fiut/Risipitor. Partea I. III).	35
<i>Mantu Lucia.</i> —O zi la Vilcov (Note de drum)	15
„ „ —Geamul.—Ospăț.—Cufărul	153
<i>Petrescu Cezar.</i> —Fereastra	228
<i>Philippide A. Al.</i> —Frontispiciu.—Feerie.—Spovedanii	160
<i>Pogonat A.</i> —Cîntec pentru Lya	174
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Memorial (Note de drum în Spania).	249

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Bădăreu A. Dan.</i> —Supraomul lombrobian	261
<i>Dimiu Radu.</i> —Judecători și judecăți de altădată (Ur-mare și sfârșit).	71
<i>Oțetea Andrei.</i> —O țară fericită, Danemarca	217
<i>Painlevé Paul.</i> —Știința și apropierea între popoare.	5
<i>Philippide A. Al.</i> —Modernism	86
<i>Rosetti Al.</i> —Jules Gilliéron și geografia lingvistică.	20

<i>Tolu Nicolae.</i> —Edmond About și România	176
<i>Vianu Tudor.</i> —E. Spranger și formele vieții	166
<i>Weiss Aureliu.</i> —Considerații asupra literaturii avariției.	242
<i>Zarifopol Paul.</i> —Kant și estetica	92

III. Note pe marginea cărților

<i>Suchianu I. D.</i> —Tudor Arghezi	208
--	-----

IV. Cronici

<i>Botez Octav.</i> —Cronica literară (O carte asupra roman- tismului).	104
<i>Dașcovici N.</i> —Cronica externă (Abrogarea Constituției sirbo-croato-slovenă și frământările din regatul vecin, etc., etc.)	277
<i>Hallunga Al.</i> —Cronica economică (Mica antantă eco- nomică)	295
<i>Phillippide A. Al.</i> —Cronica literară („Intunecare“, ro- man de Cezar Petrescu)	269
<i>Procopiu St.</i> —Cronica științifică (Reforma calendarului).	298
<i>Tonitza N. N.</i> —Cronica plastică (Între artist și critic).	272
<i>Zeletin St.</i> —Cronica internă (Prin noi înșine...)	114

V. Miscellanea

<i>Nicanor P. & Co.</i> —S. S. R. și calitatea de scriitor.— Bilete de papagal.—Preludii...—In jurul „Blocului moldovenesc“	120
<i>Nicanor P. & Co.</i> —Cerșetorii de azur.—O estetică im- presionistă a romanului?—Contribuție la problema regionalismului.	304

VI. Recenzii

<i>Bart Jean.</i> —Schife marine (Demostene Botez).	323
<i>Beza Marcu.</i> —Romanul englez contemporan (M. R.).	134
<i>Blaga Lucian.</i> —Lauda somnului (Demostene Botez).	318
<i>Cercetări istorice</i> , revistă de istorie românească (A. Oțetea).	330
<i>Dumogue René.</i> —L'unification internationale du droit privé (George Băileanu).	136

<i>Douillet Joseph.</i> —Moscou sans voiles (Grig. Mich. Cotlaru).	144
<i>Febvre Lucien.</i> —Un destin: Martin Luther (A. Oțetea).	329
<i>Galaction Gala.</i> —Caligrafaful Terțiu (Octav Botez). . .	321
<i>Hauvette H.</i> —D'Arioste et la poésie chevaleresque à Ferrare au début du XVI-e siècle (A. Oțetea). .	134
<i>Kessel Joseph.</i> —Les nuits de Sibérie (Mircea Mancaș).	142
" " —Belle de jour (Mircea Mancaș). . .	333
<i>Mackinnon James.</i> —Luther ant the Reformation (A. Oțetea).	327
<i>Maurois André.</i> —Climats (Mircea Mancaș).	335
<i>Minulescu Ion.</i> —Corigent la limba română (Octov Botez).	326
<i>Morlet, dr.</i> —Cahiers de Glozel (P. Constantinescu-Iași).	139
<i>Parodi D.</i> —Les bases psychologiques de la Vie morale (Traian Gheorghiu).	338
<i>Pillat Ion și Perpessicius.</i> —Antologia poezilor de azi (Al. A. Philippide).	132
<i>Reinach Salomon.</i> —Ephémérides de Glozel, (P. Constantinescu-Iași).	141
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Impărăția apelor (Demostene Botez).	315
<i>Temperley Harold.</i> —The Victorian Age in Politics, War and Diplomacy (A. Oțetea).	135
<i>Topîrcăanu G.</i> —Parodii, Balade vesele și triste, Migdale amare (Demostene Botez).	126
<i>Ungar Herman.</i> —Enfants et meurtries (Mircea Mancaș).	337

VII. Revista Revistelor

<i>Baillet A.</i> —Bergson și Schopenhauer (Mercure de France).	145
<i>Balfour, lord.</i> —Naționalismul scoțian (The Glasgow Herald).	341
<i>Charléty S.</i> —Ernest Lavisse (1842-1922).	147
<i>Faus J.</i> —Cărse de broaște țestoase (The Sportsman).	343
<i>Jézèquel Roger.</i> —Sentimentul destinului la Joseph Conrad (Revue de Geneve).	342
<i>Laurent René.</i> —Crucișetorul-cuirasat și socialiștii germani (Revue d'Allemagne).	145

<i>Laurent René.</i> —Lock-out-ul în Ruhr (Revue d'Allemagne).	146
„ „ —Evacuarea Renaniei și Comitetul experților (Revue d'Allemagne).	147
<i>Lauzanne Stephane.</i> —Lupta prezidențială în Statele Unite (Révue de Paris).	342
<i>Logatto Ettore.</i> —Tolstoi și literatura sovietică (Revista d'Italia).	343
<i>Mac Orlan Pierre.</i> —Fotografia și fantasticul social (Les Annales).	341
<i>Michels Roberto.</i> —Viața universitară în Statele-Unite (Nuova Antologia).	342
<i>Nisot Thérèse Marie.</i> —Sterilizarea anormalilor (Mercure de France).	148
Pictura americană (Die Neue Rundschau).	147
<i>Sforza, conte.</i> —Munca chineză (The Contemporary Review).	344
<i>Tchlénov S.</i> —Sistemul judiciar în U. R. S. S. (Europe).	344
<i>Thibaudet Albert.</i> —Bilanț (La Nouvelle Revue Française).	346
<i>Trevisonno Giacinto.</i> —Literatură și artă în Ucraina (Rassegna Nazionale).	343
<i>Zahar Marcel.</i> —Arhitectură vie: Henri Sauvage (L'Art vivant).	344
VIII. Mișcarea intelectuală în străinătate	149, 348
IX. Bibliografie	152, 350

Viața Românească

Viața Românească

Revistă literară și științifică

IAȘI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA
VIAȚA ROMÂNEASCĂ

1929

Unde mergem ?

Bilanțul unei decade

Cind ultimii zece ani vor fi intrat în istorie, ei vor fi probabil considerați ca una din perioadele cele mai interesante ale timpurilor moderne. Ceiace îi caracterizează e mulțimea impulsurilor de tot felul, elanurilor, tentativelor și pe de altă parte lipsa deciziilor reale și a construcțiilor durabile.

Această perioadă debutează prin tratatele de pace și în această privință trei puncte pot fi degajate:

1) Tratatele semnate în diversele localități din jurul Parisului, considerate din punctul de vedere al imperialismului naționalist de înainte de războiu însemnă abdicarea totală a poporului german și a aliaților săi din războiul mondial ca și subțurația Italiei ascendente și în plus, fiindcă Franța a inaugurat la Versailles o politică de tratate și de forțe militare, aceste tratate îi dau preponderența asupra continentului, Mediteranei și nordului Africei, și o pun pe același rang cu Anglia, în Asia apusană.

2) În politica ideologică, tratatele de pace reprezintă triumful definitiv al ideilor moderne de Națiune și Democrație asupra ultimelor vestigii ale ordinii medievale care a pierdut în cele trei imperii prăbușite, cei din urmă și puternici susținători. Dreptul popoarelor de a dispune de ele înșile a fost recunoscut în principiu; totuși, în practică, el a fost invocat în detrimentul numai al poporului german, în favoarea unor națiuni socotite ca oprimate. În Centrul și în Estul Europei, s'au format în locul ma-

rilor monarhii constituționale republicii mijlocii și mici, care, mai ales la început, au căutat să satisfacă, cit mai mult, cerințele democrației integrale.

Pe cînd însă, principiile Revoluției franceze triumfau asupra resturilor tradiției medievale, se uita în Europa că tocmai în Rusia din 1917, un nou sistem politic venise la putere, o lume revoluționară, pentru care democrația integrală era o formulă reacționară, bătrînă, depășită.

3) Autorii tratatelor de pace au crezut că fundează o situație, o ordine și o pace durabilă. Căci concepția despre lume a democrațiilor ortodoxi ai Europei, implică credința într'o idee pe care ei o consideră ca excelentă și definitivă. Și deci, în conștiința învingătorului, dorința de a menține o stare de lucruri, justificată din punct de vedere ideologic.

Dar încetul cu încetul, în cursul ultimilor ani, Europa și-a dat samă că această triplă bază pe care s'a întemeiat tratatele de pace, nu avea mai multă valoare pentru istorie, decît pentru realitatea vie. I s'a părut lumii și celei anglo-saxone, în deosebi, că această situație de primă putere a națiunii franceze, putea să aibă un senz numai cită vreme Europa era amenințată de ideile ruse. America, deasemeni, intrase în războiu cu deviza: „To keep the world safe for democracy”; și în timpul perioadei de haos în Germania, a republicelor sovietice din Mînich și Buda-pesta, a prăbușirii monedei la popoarele învinse, politica franceză a fost, în ochii ei, un bastion al culturii și civilizației, împotriva anarhiei. Dar, îndată ce poporul german a luat conștiință de el însuși și de forțele lui latente, un mare reviriment a avut loc în opinia mondială. Ocuparea Ruhrului, faimoasele discursuri ale lui Poincaré înaintea căderii lui, nu mai găseau ecou înafară și poporul francez care a avut totdeauna un flair foarte subtil pentru imponderabile în relațiile internaționale, s'a decis în alegerile din 11 Mai 1924, la o lentă mișcare de retragere, înafară de pozițiile dela Versailles, pe care, cum era vizibil, istoria nu vroia să le ratifice.

În politica ideologică, deasemeni, principiile tratatelor de pace au început a se clătina în ultimii ani.

Cînd între democrați, prima beție a triumfului a făcut loc reflecțiunii, cînd înaintea unei Germanii tulburate, ideile ruse au luat încetul cu încetul forma foarte netă a unui plan de revoluțiune mondială, acei care la început socotiseră bolșevismul ca o

manifestare disperată și fără de viitor, au fost forțați să admită, că era aici, ceva cu totul nou, o opoziție împotriva democrației, care trebuia luată în serios. Pe de altă parte, triumful fascismului, succesul dictaturilor în Spania și Portugalia, vocile care, mai încet sau mai tare, se ridicau pretutindeni, pentru a critica ideile politice ale secolului al XVIII și al XIX, toate acestea arătau că idealul Revoluției franceze, crezut perfect și etern, putea să nu fie totdeauna respectat de istorie. Pe măsură ce se afirma consolidarea la popoarele învinse, Europa lua, încetul cu încetul, conștiință de nenumăratele primejdii de războiu, provocate de îmbucătățirea regiunilor dela Dunăre și prin modul, ca să spunem așa, unilateral, în care în 1919 se exercitase, împotriva poporului german, dreptul de liberă determinare. Aceste constatări, cași unele decepții, întâlnite în opera lor de pace, nelinișteau destul de viu popoarele învingătoare, deși ele rămăneau înarmate în fața vechilor adversari dezarmați. Acel care a săvârșit o nedreptate nu se prezintă fără teamă, înaintea tribunalului istoriei.

În anul, care a urmat încheierea păcii, puterile victorioase ale continentului au justificat atitudinea lor, prin teama ce aveau de un războiu german de revanșă. Dar poporul german într'un elan unanim, s'a îndepărtat de Ludendorff și de extremiști, pentru a se angaja pe căile pacifice ale reconstrucției și colaborării internaționale, și temerile Franței aproape n'au mai găsit ecou în străinătate iar în America, mai puțin decât oriunde.

Grija securității, trecu pe al doilea plan al politicii europene și aceasta a fost începutul unei noi faze a dezvoltării europene,— aceia în care trăim azi. Căile urmate de politica de înțelegere au dus, dela alegerile franceze din 11 Mai 1924 la discursurile lui Mac Donald și Herriot și la ideologia politică ca bază a Societății Națiunilor; dela conferința de la Londra la planul Dawes; dela oferta lui Stresemann în materie de securitate la Locarno și la intrarea Reichului în Societatea Națiunilor. Fără îndoială, nici democratul ortodox nici optimistul din principii nu vor îndrăzni să pretindă că această evoluție a făcut până acum progrese senzibile: ideologia geneveză devine tot mai săracă. Scepticii, spiritele critice care reproșau cu dreptate politicii învingătorilor ipocrizia în chestia dezarmării, găsesc în toate locurile și mai ales în America, o aprobare din ce în ce mai vie.

Dar ceiace e remarcabil în această dezvoltare a consolidării europene a cărui semnal au fost alegerile franceze din 11 Mai

1924 e faptul că la cele două popoare continentale care au o acțiune decisivă, Germania și Franța, politica de înțelegere și restaurare nu a putut fi dusă, decît cu sprijinul oamenilor dinaintea de războiu. Dacă poporul german nu ar fi ales pe venerabilul său feldmareșal, puntea între vechiul imperiu și finăra republică nu ar fi putut să fie atît de repede aruncată și această punte a servit ca bază consolidării germane.

De asemeni, cancelarul Seipel, care a făcut stabilizarea în Austria, e un om al vechii tradiții austriace. Iar în ce privește Franța, ea a trebuit să recheme pe vechiul ei șef Poincaré, pe care îl înlăturase în 1924, căci poporul nu vroia să încredințeze altuia, consolidarea monedei sale. Dar cu tot sprijinul acordat de autoritățile dinaintea războiului, politica oficială întîmpină greutăți, din ce în ce mai mari.

Ideile oficiale nu mai inspiră încredere ; și dovada o avem în marile mișcări care nasc aproape pretutindeni și care nemulțumite de prezent, caută pe căi diverse noi forme și noi expresiuni politice. În chiar sînul partidelor, se formează tinere opoziții, care asediază puterea, în numele secolului al XX. De fapt, ultimii zece ani, au creat pe continent—din cauza fenomenelor de inflațiune—realități nouă. Tulburarea păturilor sociale a fost atît de mare încît azi deja îi putem îmbrățișa consecințele. O asemenea brutalitate nu aparține decît istoriei. Elementele sociale, cu o vitalitate slabă au fost expulzate și forțe nouă, tinere ș'au făcut apariția în locul lor. Îndărătul fațadei oficiale a statelor, a căror temelii intelectuale își au originea în secolul XIX, se vede ridicîndu-se, la toate popoarele Europei un nou corp social. Sarcina anilor care vin va fi să se dea acestui corp, în sînul statelor, expresia lui politică.

Sînt cîteva săptămîni, de cînd în această parte a Europei politice, căreia tratatele de pace i-au dat o altă figură, s'a sărbătorit a zecea aniversare a noilor state. Și cu această ocazie, oamenii politici, savanții și jurnaliștii au emis opiniuni și perspective variate asupra prezentului, trecutului și viitorului Europei centrale. Vocile lor nu sînt totdeauna de acord. Căci există, la aceste popoare de curînd născute, prea multe și prea grave conflicte de interese și aspirații contradictorii. Totuși, acordul există asupra unui punct: mărturisirea dependenții reciproce, în care se găsesc toate aceste mici state create de tratatele de pace. Acelora care sînt de partea învingătorilor le displace să

rămînă vasele Europei occidentale, ele aspiră la autonomie și caută să lege relațiuni pozitive cu popoarele și cu cultura germanică. La popoarele învinse, se notează deșteptarea unei activități independente, a unei credinți și speranțe nouă, deși îndepărtate, într'un viitor, plin de făgăduinți. Cu toate sforțările de la Locarno și Geneva, pentru crearea unei păci prin persuasiune, nu s'a reușit pe țărmurile Dunării, să se arunce o punte ca la Rin, peste dezacordul între învingători și învinși. Și aceasta din două motive.

În primul rînd, Franța și Germania sînt țări de înaltă cultură și de veche civilizație; dimpotrivă, în basinul Dunării, se găsesc popoare extrem de diferențiate în ce privește nivelul vieții și cultura. În al doilea rînd, Anglia avea un interes vital să cimenteze la Rin, pacea europeană; pe cînd în centrul și în Estul Europei unde relațiile între popoare sînt mult mai complicate, lipsește un cap care să prezideze la lichidarea în comun a greșelilor, datorite tratatelor de pace. S'au făcut, ce e drept, mai multe tentative pentru a rezolvi problema Europei centrale; dar eșecul era sigur; popoarele care au voit să deslege acest fir încurcat, nu aveau cîtusi de puțin, capacitatea necesară.

Cînd s'au văzut prăbușindu-se în 1917 și 1918, cele trei imperii care până atunci își împărțiseră influența, în ce privește influența în centrul și Estul Europei, politica franceză de forță a părut la început că voește să se exercite în basinul Dunării. Franța, imediat după războiu, s'a însărcinat cu poliția ordinii pe continent. Pe Dunăre ca și în Reich, se credea că această politică tindea nu atît la îndeplinirea unei opere civilizatoare, cît la dobîndirea heghemoniei în Europa. Parisul cunoaște rău istoria ca și psihologia popoarelor din Europa centrală. Neavînd azi interese directe în regiunea danubiană, politica franceză s'a ocupat de ea, numai întrucît a crezut că trebuie să ia măsuri de apărare împotriva ideilor de revanșă, ale Germaniei. Dar pe măsură ce antanta franco-germană progresa, basinul Dunării, lăsînd la o parte Polonia, cîntărea tot mai puțin, în balanța franceză. Ideia Franței era de a întemeia în Europa centrală o grupare de mici state în locul monarhiei habsburgice; dar amicii și aliații săi au primit acest proiect, fără de entusiasm. Micile state erau încă exaltate de independența lor, de curînd cucerită și ideia coridorului baltic, stăpînea încă mințile. Acele care erau aliate Franței, utilizînd teama ei de o agresiune germană au pus în acțiune o politică

brutală, lingvistică și economică, pentru a slăbi minoritățile germane și a face front împotriva Ungariei. Austria a rămas neutră din cauza slăbiciunii și grație tactului diplomatic perfect al Dr. Seipel.

Activitatea Franței a forțat o a doua putere să intre în joc : Italia, care avea interese vitale în Europa centrală. Deșteptată din crizele de la început și aspirînd odată cu triumful fascismului la rolul de mare putere, Italia e pe deoparte în Mediterana și nordul Africei, rivala naturală a Franței ; iar pe de alta, viitorul ei maritim și colonial pe care-l întrevede nu-l va putea realiza, dacă nu împiedică formațiunea unor mari puteri la frontierele ei de Nord și Est.

Adversarul natural al combinațiilor franceze în centrul Europei e Ungaria, care în fața vecinilor ei, se prezintă cu revendicări teritoriale, a căror satisfacere pentru realizarea unei federații danubiene în senzul voit de Franța, apare aproape imposibilă. Aceasta nu face decît să cimenteze mai tare amicitia italo-ungară. Liniile precise ale politicii italiene față de Europa centrală nu se pot încă distinge, dar e clar că în interesul ei, ea trebuie să fie, mai degrabă ostilă la tot ce ar putea servi ca nucleu formațiunii unui mare stat. Situația ei va fi cu atît mai sigură în viitor, cu cît va reuși să amîne mai mult soluția definitivă a problemei Europei centrale. Mussolini promite, pentru anii care vor urma lui 1935, o activitate diplomatică care va da o satisfacție deplină nevoilor vitale ale Italiei. Acesta crede, că la expirarea termenilor impuși de tratatul de la Versailles, Europa va fi coaptă pentru o reorganizare durabilă. În așteptare, ea se silește să combată influența franceză în statele din Est și centru și să devanseze aici, Germania, în domeniul politic și economic. Căci se știe foarte bine la Roma că noua dezvoltare a industriei, operă a fascismului, nu se va putea susține, decît dacă Italia găsește debușee în Europa de Est, Asia minoră și Nordul Africei. Și se știe deasemeni, că adevăratul concurent economic în țările Estului și ale Levantului, nu e Franța ci Germania. Iată de ce, tinăra politică italiană de expansiune caută, pe cît e posibil, să-și asigure pozițiunile, ca să poată lucra mai firziu pe picior de egalitate, cu cei doi parteneri, Parisul și Berlinul. Pe de altă parte, cele trei puteri lucrează de mai mulți ani să-și asigure la Londra sau după împrejurări la New-York sau Washington, acoperirea financiară în vederea conversațiilor definitive, care vor asigura Europei o figură nouă.

Pe cînd Franța nu reușea în sforțările ei de a înjgheba o confederație danubiană, pe cînd Italia contraria planurile Franței, fără a avea ea însăși, în Europa centrală un program pozitiv, puterile anglo-saxone favorizau în aceste regiuni orice organizare viabilă, întrucît ea nu constituia o primejdie pentru pace. Poporul german, atît în Reich ca și în Austria începe abia, să se ridice, din teribila lui înfrîngere.

E nevoie, ca forțele sale să fie eliberate și importante probleme vitale, rezolvite, înainte ca el să poată relua în Europa centrală și estică, rolul preponderent, care i se cuvine, în raport cu poziția geografică și relațiile lui economice.

Pentru Germania este pe primul plan problema ocupației, acea a reparațiilor, chestia poloneză; pentru Austria, relațiile economice, politice și intelectuale cu Statele succesoare; pentru amîndouă solidaritatea în reorganizare, ca bază a unei politici de viitor și a unei politici comune de pace și progres, în Europa și pentru Europa.

Prințul Charles de Rohan.

Despre cele șase semne care s'au arătat, într'o iarnă, în zilele Ducăi-Vodă¹

În vremea aceea, îndată după sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, la purcesul iernii, au început a se arăta pe acest pământ semne care pe urmă s'au dovedit vestitoare creștinilor de multe nenorociri și cumpene. Pentru păcatele noastre astfel a voit să ne certe Dumnezeu, mai întâiu prin nesătula lăcomie a Ducăi-Vodă care a adus ridicarea noroadelor, apoi sărăcia și risipa lor. După asta au venit Tătarii, molimele și războaiele, cari sînt rinduite totdeauna pedeapsă ticăloșilor Moldoveni.

S'a arătat semn la sfînta icoană a Maicei Domnului dela mănăstirea Neamțu, cea zugrăvită de Luca Evanghelistul și dăruită cu veacuri în urmă lui Alexandru-Vodă Bătrînul de cătră Ion Paleologul împăratul dela Bizanț. Acea icoană a vădit lacrimi, la slujba de priveghere a arhanghelilor, care lacrimi le-au cules părinții într'o tîpsie de argint suflată cu aur, mărturisind apoi cu jurămînt minunea. De așa lucru auzind norodul, s'a înfrișat dînd veste pretutîndeni.

Iar apoi la șapte zile, în noaptea de 13 spre 14 a lunii lui Noemvrie, s'a cutremurat pămîntul și s'a auzit în adîncime huet venind de cătră miază=zi. Unele ziduri dela sfîntele mănăstiri au crăpat. Și s'a găsit într'o rîsipitură sub o lepede, la mănăstirea lui Barnovschie-Vodă, scri-

¹ Capitol din romanul istoric *Zodia Cancerului*.

soare, tălmăcind războiul pe care nu mult după aceea l-a pornit puternicul Sultan=Padișah Mehmet asupra crailor creștinătății.

După cutremur, la trei zile, a venit de cătră asfințit un vifor mare, cu pietre de ghiată amestecate cu ninsoare, care asta n'o văzuseră și n'o pomeniseră bătrînii de cînd e lumea și de cînd țineau ei mințe. Și părintele nostru Dosoftei mitropolit a tălmăcit acest semn, în taină, drept minie a lui Hristos Dumnezeu și biruință a Crucii asupra spurcatului Ismailitean. Dar nimeni nu îndrăznea să spue pe față această mare taină, ca să nu afle negustorii și aga=lele dela împărăție, veniți în acea lună în scaunul Domniei pentru datoriile și camelele lui Georgie Duca=Vodă cătră dînșii și pentru daruri cuvenite slujbașilor celor mari dela Țarigrad.

Iar în luna lui Decemvrie 10 zile, cursul anilor fiind 7188, s'a arătat, noaptea, pe cer, stea cu coadă, căreia Latinii îi zic cometa, adică mătură. Incepînd dintr'un sîmbure cu mare lumină din zarea țării ungurești, cuprindea în sus cu lungimea sa jumătate de cer între amiază și apus. Și zi cu zi scurtîndu=se se tot urca în sus cătră miezul=noptii, învîrtîndu=se precum este umbletul cerului, cu stelele, cătră apus. Acesta semn a fost scris și'n letopiseț—și învățații oameni ai țării și vlădicii, strîngîndu=se în sobor, au arătat că este tot mare veste a lui Dumnezeu, însă nu sfîrșitul lumii cum răcnea și se spăimînta prostimea dela țară.

Adouazi Sîmbătă, în 11 Decemvrie, s'a fost oprit la Țirgu=Frumos, în curțile domnești de=acolo, aga Roșca, aducînd cu slujitorii săi pe fiastrul Hîncului Donie, care era staroste la ținutul Putnei. Din porunca Domniei Roșca îl călcase noaptea și=l ridicase din pat de lîngă jupîneasă, pornindu=l într'aceiași clipă dela Focșani cătră scaun. Iar în cale, într'a doua noapte, s'a arătat cometa.

Umblînd călare lîngă agă, între slujitori, Donie se mira de ce=l va fi chemînd năprasnic Domnia.

— Căci eu, cinstite agă Roșca, mă știu drept, cu mare credință lui Dumnezeu și stăpînului meu. Eu norodul nu l=am asuprit și lacrimile, sărmanilor și văduvelor le=am șters. Pe cei răi i=am prigonit și posturile le=am ținut cu rînduială.

— Prea cinstite staroste Donie, răspunse aga, gîndurile lui Vodă noi nu le putem ști, după cum nu putem cunoaște voia lui Dumnezeu, care s'arată în acest semn de spaimă. Socot că n'a fi nimica rău și are numai nevoe de Domnia. Ta să-ți deie o poruncă, ori să-ți ceară un sfat.

— Se poate, încuviință Donie, cu inimă curată. De cînd s'au tulburat iarăși mazilii și răzeșii dela Orhei, măriasa stă cu grijă, cu toate că serdarul Constantin îi stropștește pretutindenii pe unde-i ajunge. Nu poate uita însă măriasa trecuta oară, cînd a burzului țara Hîncu, bărbatul de-al doilea al maicii mele. Se îndoiește că buntul va putea fi supus degrabă și, știind că eu atuncea l-am urît pentru fapta sa pe tatăl meu cel vitreg, Vodă mă cheamă să-mi deie și mie slujba lui Cantemir serdar. Ori poate vrea să mă întrebe, dacă nu cunosc eu anume pe unii făptași din trecut, care ar fi amestecați în tulburările de-acuma. Am aflat într'adevăr de unii care au fost și-atunci și care s'au sculat și-acuma.

— Se poate... răspunse la rîndul său aga.

Despre acestea au mai vorbit iarăși într'alt chip: Donie se întorcea la grija sa ca cerbul cătră adăpătoare, găsind-o însă uscată, căci dela aga Roșca n'avea de unde scoate mai mult. Apoi, cînd s'a arătat steaua cea cu coadă pe cerul nopții, au ascultat în lungul drumului felurite vorbe de înfricoșare care l-au tulburat pe agă, iar pe Donie l-au făcut să puie peste grija dintăiu altă grijă mai mare. Astfel au ajuns la Tîrgu-Frumos în amurg și-au descălecat în ograda caselor domnești în popas.

Acolo, un călăraș aștepta pe aga c'o însemnare pe cetluită. În picioare, între slujitorii săi descălecați, Roșca a desfăcut-o și a vrut s'o cetească în zarea luminii. Neputînd, a intrat în casă, la o făclie. Cînd a ieșit, a privit cu frică parcă împrejur și și-a întors ochii spre steaua cea nouă.

— Veste bună? îl întrebă starostele de Putna.

— Dumnezeu știe... răspunse Roșca, oftînd.

— Te uți cătră acel pojar tainic din cer? îl întrebă iar Donie. Nici eu nu-mi pot lua ochii dela el. Și tot astfel ca noi stau și privesc cu uimire toate sufletele de pe acest pămînt fără a-l înțelege. Stau privind copiii mei și soața mea, în casa noastră dela Focșani, și se tem, cu-

gețind că eu sînt călător și poate mă duc cătră o primejdie.

— Cinstite și iubite staroste Donie, acumă mă gînesc că steaua aceasta poate să fie semn împotriva tiranilor, mormăi Roșca, așa încît să nu-l audă slujitorii.

Apoi chemînd patru dintre oamenii lui la poruncă, intră iarăși în casă pentru puțină vreme.

Curînd ieșiră, și cei patru slujitori înaintară spre Donie, fără ca să li se audă pașii prin omătul moale. Donie nu-i auzea și din pricină că se uita cu mare luare aminte spre o pasere străină care se așezase pe un vîrf de mesteacăn bătrîn în laturea casei și se cumpănea legănîndu-se lîn pe crenguța mlădie, în lucirea dulce a serii. Era o vreme de moină, fără pic de vînt.

Aga Roșca ridică și el ochii și văzu paserea străină. Era cît un corb, însă avea pene albastre și un clonț încovoiat. În lucoarea dela asfințit îi fulgerau ochii ca două rubinuri mari. În acel minut, slujitorii cei patru care ieșiseră cu poruncă, strînseră pe Donie între piepturi și-l cu-prinseră de grumaz. Cînd îl simțiră răsărînd, se abătură asupra lui sugrumîndu-l, după ticălosul obicei al păgînilor. Donie n'avu vreme în clipa morții, să sloboadă decît un răcnet scurt, un fel de zbucnire a groazei, care n'avea nimic omenesc. Paserea cea străină din mesteacăn răspunse întocmai, cu același sunet, căscînd pliscul de trei ori. Desfăcînd aripi ascuțite, filfii în înălțime ocolînd mortul și observîndu-l cu ochii ei de jar, apoi porni cătră asfințit. Aga Roșca rămase la locul său îngrozit, urmărînd-o cu privirile și fiind incredințat că s'a suit spre steaua cu coadă. Intr'adevăr, toată lumea care a aflat de întîmplare nu s'a mai îndoit de aceasta și nici paserea n'a mai fost văzută de atunci pe pămînt, — rămînînd numai ca un semn al acelei vremi.

Duminică, Decemvrie 12, s'a vestit Măriei-Sale la Curte în Iași, că a sosit Constantin Serdar cu robii orheeni. După ce spîrcuise satele sculate, punînd asupra celor supuși și ertați grea dajdie de bani și vite, oșteanul Domniei se întorsese asupra răilor care se trăsaseră în codru. Urmărîndu-i din ascunziș în ascunziș, hărțuîndu-i, împresurîndu-i și țînînd toate drumurile, a ajuns să-i flămînzească și să-i sălbătăcească desăvîrșit. Iar apoi dezgo-

lindu=se codrul de frunzișuri și venind și iarna, au eșit acei buntușnici ca lupii în văi, cătră sate, și i=a prins pe toți Cantemir de grumaz.

Georgie=Vodă îi lăsă să stee până ce=și isprăvi rugăciunea, făcînd de trei ori cruci mari din creștetul capului până subt vintre, și la umeri cît putea ajunge cu brațul. Se aplecă spre icoane, dîndu=le oarecum bunădimineață, apoi, îmbrăcînd contăș și punînd în cap gugiuman, apucă buzduganul cel mic și eși în foișor, unde îl așteptau vel hatman și vel armaș, precum și mulți slujitori domnești.

Călăreții lui Cantemir aveau caii bine hrăniți și straie bune pe dînșii, ceiace băgînd de samă Vodă, zîmbi cu plăcere, știînd de unde au mîncat acei cai și de unde s'au îmbrăcat acei călăreți ai săi, scutindu=i cheltuelile. Roata călăreților desfăcîndu=se în două laturi cînd apăru Vodă, se arătară și cei pe care=i roseseră caii și=i desbrăcaseră oștenii. Erau cincizeci ori șaizeci de oameni, slabi și cu puține straie rupte și proaste îmbrăcați. Unii erau fără cușme și îmbrobodiți cu niște petici, ca muierele. Tîrau în picioare opinci ori zdrențe legate cu ațe de teiu. Umiliți de bătăi și foame, își plecau frunțile și, la ieșirea Mărie=sale, căzură în genunchi.

Duca=Vodă îi privi întunecos. Intoarse o clipă zîmbet spre închinarea lui Cantemir Serdar, apoi, înălțînd barba, lăsă, să cadă cu greață vorbe de întrebare:

— Aceștia sînt nelegiuții care s'au sculat împotriva Domniei=mele?

— Aceștia sînt robii, cîți au mai rămas, măria=ta, răspunse serdarul. Alții au pierit, alții au fugit.

— Ha=ha! au pierit ș'au fugit? Asta=i bătaia lui Dumnezeu, că s'au sculat împotriva sfinției sale, care rînduește Domn și lege.

— Iar aceștia, măria=ta, s'au supus căzînd în genunchi la mila măriei=tale.

— La mila mea? strigă Vodă ridicînd o clipă buzduganul și lăsîndu=l iar în lungul coapsei.

— La mila măriei=tale, Doamne! scînciră ticăloșii robi, plecîndu=și fruntea în omăt.

Vodă îi privi cu asprime.

— Acuma acele locuri ș'acele sate s'au potolit toate?

- S'au potolit măriă=ta, răspunse serdarul.
- Datoria lor cătră vistierie și=au împlinit=o?
- O împlinesc după putere, măriă=ta. Au primit pe

zloțași și fac socoteli drepte. Cel ce are dă pentru cel ce n'are. Averea satului răspunde pentru toți. Fiind îndă=rătnci de multă vreme, acuma li s'a împlinit tot, până la un capăt de așă, și Domnia e plătită.

Domnul se întoarse cătră prietinel său Buhuș hatman, căutînd a=i ceti pe obraz părerea. Dar nici Buhuș, nici Fliondor armaș nu puteau fi pătruși în ființa lor lăun=trică și obrazurile le stăteau neclintite.

În acea clipă dinspre bolta turnului dela intrare răz=biră glasuri. Cineva chema într'ajutor. Străjerii îl răpezeau îndărăt, cu vorbe aspre.

- Ce este? întrebă Vodă. Cinstite vel=armaș, vezi domnia=ta, și adă la mine pe cei care mă cheamă, nădăj=duind întru dreptatea mea. Eu pe bunii îi apăr, pe răi îi zdrobesc.

Înțelegîndu=și soarta, robii suspinară, închinîndu=și iar frunțile.

Vel=armaș veni de cătră poarta cea mare c'un bătrîn gîrbov și slab, care înainta încet, călăuzit și sprijinit de doi flăcăuși cuviincios îmbrăcați în straie razeșesti, de lînă sură. Erau bălani, numai cu puf subt nas. Cum ajunseră în preajma lui Vodă, lîngă grămada robilor, își traseră cuș=mele de pe plete, cu frică, neîndrăznind să=și ridice pri=virile cătră luminăția=sa. În aceeași vreme unul din ei se aplecă la urechea bătrînului, îngînîndu=i cîteva cuvinte. Bătrînul se opri, se descoperi și se îndreptă puțin din șale, înălțînd fruntea. Atuncea Domnul și boierii săi putură băga de samă că acel moșneag, alb ca năgara, era orb.

Robii, sucind cătră el capetele, îl cunoscură și=și șop=tiră numele lui. Il cunoscu și Constantin serdar. Făcînd un pas înainte, dădu lămurire Domniei.

- Măriă=ta, zise el, acesta=i un bătrîn care s'a în=fățîșat și la mine, cerînd iertarea vieții pentru razeșii săi. Iar eu încredințîndu=l că numai Măriă=sa Vodă ține în dreapta sa cumpăna vieții și a morții, el a purces în urma noastră cu acești doi nepoți ai săi într'o căruță și acuma se înfățîșează și el cu rugămîntea lui. Ticăloșii aceștia, pe

care i-am adus eu, îl cunosc și mi-au spus că numele lui este moș-Tudor, și că în vremea tinereților lui a fost și el rohmistru la Leși. Iar mai apoi, la domnia Tomșei-Vodă, a venit în țară și a fost căpitan în oastea aceluia Domn, făcându-se cunoscut pentru isprăvi, care și până astăzi mulți știu de faima lui și-i zic căpitanul Tudor. E orb și slab precum se vede, dar are neamuri care stau în jurul său.

— Ce ți-i voia, moșule? întrebă cu bunătate Domnul.

— Măria=ta, ridică slab glas bătrînul, bulbucînd al=bușurile ochilor, am venit la Domnul meu și la stăpînul meu, pe care l-a rînduit Domnul Dumnezeu asupra Țării, ca să-mi scot nepoții și neamurile dela pieire.

— Spune, moșule, cine ești și ce vrei?

— Precum a spus cînstitul boier Constantin serdar, eu sînt acuma un moșneag slab, măria=ta, dar în zilele mele am fost ostaș nu numai la Leși, ci și la alți crai și îm=parați creștini. Iar la Vodă Tomșa am rîdicat sabia cu toți Orheenii și Lăpușnenii sprijînînd Domnia, și dela acel Domn ne-am bucurat de multă milă eu și neamurile mele. Pe urmă dela alți voievozi n'am mai avut acea milă și am mers în scădere, împuținîndu=ni=se moșia și averea. Până ce s'au sculat unii dintre ai noștri în vremea Hîncului și a lui Durac. Duca=Vodă întăiu a fugit de ei, iar apoi înturnîndu=se cu putere, i-a stins de pe fața pămîntului. Iar acuma, slăvite Doamne, sculîndu=se iarăși noroadele, Domnia le-a bătut și le-a supus iar.

— Și acuma ce vrei, bătrînule?

— Slăvite și luminate Doamne, mă rog să ierți și să slobozi din lanț pe acei care au greșit.

— De ce să-i iert și de ce să-i slobod? Pentru că păcătuiesc împotriva lui Dumnezeu? pentru că se scoală asupra Domnului lor? Pentru aceste ticăloșii nu trebuie să plătească?

— Slăvite și luminate Doamne, neamurile mele au plătit totdeauna cu dreptate. Au plătit nu numai cu ban și rod, au plătit cu sînge, căci ei din veci stau aici pe această moșie, dela Voevozii cei de demult. Și să știi, slăvite și luminate Doamne, că noroadele nu se tulbură din pricina binelui.

La aceste cuvinte nehibzuite, ale unui bătrîn slab la minte, Duca=Vodă s'a tulburat și a strigat cu mînie :

— Dar de ce se tulbură, moșneag nebun și neînțe=lept? Căci în țara asta Dumnezeu a rînduit destul bielșug, iar la Divanul meu se judecă totdeauna cu sfîntă dreptate.

Bătrînul a tăcut întunecîndu=și albușurile ochilor sub sprîncene. Apoi a ridicat iar glasul:

— Doamne, nebunia și slăbiciunea mea sînt dela Acel care ține în mîinile sale văzduhul și pămîntul și care împă=rățiile ca pleava le vîntură. Mulțamește=te, Măria=ta, cu banii noștri, cu vitele, și cu rodurile pămîntului și cu mie=rea știubeelor noastre, nu=ți încărca sufletul cu sînge. Căci se ridică pînă la cer plîngerile obijduiților, iar moș=negii cei neînțelepți și orbi te blastămă să mori neiertat și singur!

Atunci Vodă, ridicînd buzduganul, a crîșnit. Boierii, slujitorii și robii s'au înfricoșat nu de mînia lui Duca=Vodă, ci de fapta pe care voia s'o săvîrșească.

Bătrînul, cu ochii cei morți ațintiți, și=a pus palmele pe capetele nepoților săi, care=i stăteau de=oparte și de alta, și i=a mîngîiat:

— Măria=ta, a cuvîntat el apoi, fără frică, aștept să mă lovești, ca să pier de buzduganul Măriei=tale, cum a pierit și părintele meu de buzduganul lui Aron Vodă.

Pufnînd, Duca=Vodă s'a sucit spre Buhuș. Înțelegînd puțin din ochii prietinelui său, s'a întors cătră zid, singur, descărcîndu=și într'acolo obida. A stat așa un răstimp ca 'ntr'o rugăciune și după aceia și=a arătat iar obrazul, c'un zîmbet de milă, spre moșneag, și i=a zvîrlit un ban de aramă, pe care orbul nu l=a văzut și nici copiii nu l=au ridicat.

— Cei saraci cu duhul, a grăit el cu mare stăpînire, sînt subț aripă dumnezeiască. Scoateți=l și lăsați=l să se ducă.

Oștenii au împins spre poartă pe orb, între nepoții lui.

— Iar acestor ticăloși, a urmat Duca=Vodă, tînzînd buzduganul deasupra robilor, iertată să le fie viața, și să=i vîrși în beciuri, să stea în obezi pînă ce satele lor vor plăti de două ori cît arată tablele vistieriei.

Robii s'au rîdicat, luminați la chipuri că li s'a iertat

viața de cătră luminăția sa, și slujitorii lui Cantemir, în-călecînd, i-au luat înainte, spre temnicurile de osîndă, pe cei mai slabi răpezindu-i dela spate cail cu frunțile.

Vodă, trecînd în casele cele mari, a chemat la sine pe Eliodor și i-a dat poruncă tare în privința acelu orb-smintit, care a spurcat cu blăstăm sfînta zi de Duminică. În mare taină, armaș a purces slujitori pe urmele bătrî-nului, hotărîndu-le să-l aducă la sine în acela ceas, fără ca nimeni să simtă cumva. Slujitorii au găsit urme, au întreat ș'au aflat de trecerea sărmanului, însă nu l-au putut afla atunci. Prea mare fiind supărarea armașului, ei s'au întors iar, pînă ce abia într'un tîrziu au adus știre despre el. Dar acea știre acuma nu mai era tainică, de oarece despre ea zvonea tot tîrgul, umplut de prostime ca'n orice zi de iarmaroc.

— Măria=ta, ar fi zis Eliodor, intrînd la domnul său, acel ticălos a mers, dus de nepoții săi, pînă la sfînta mănăstire la Golîa, ș'acolo s'a rugat de sfînții părinți să-l miluiască c'un duhovnic carele să-l ispovedească și să-i dea sfînta împărtașanie. Iar starețul, milostivindu-se, i-a dat duhovnic. La sfîrșitul sfîntei slujbe, cînd l-au adus să-l împărtașească, el a primit trupul și sîngele lui Hristos, a căzut în genunchi ș'a strigat: — Mă duc la morți, căci în această viață ș'în această lume s'a arătat antihrisť! Și a îndrăznit acel mișel să rostească numele luminatului și binecredinciosului Domn al țării. Sărînd monahii din strane, l-au impresurat. Dar el n'a mai așteptat, nici vorbă n'a mai rostit. Intinzîndu-se pe lespezi, și-a dat suflarea. Ș'în acea clipă, a bătut singur clopotul cel mare din turn, iar cuvioșii părinți au tresărit, privindu-se unul pe altul cu teamă.

Astfel, spuneau bătrînii și muierile, a fost al șaselea semn, la Domnia lui Duca, la începutul acelei ierni, anul dela zidire 7188. Inșă, după firea Moldovenilor, ș'aceasta putea să fie numai o scornitură, cu toate că și scorniturile, ca și cîntecele, răspund unor afunde tainiți ale sufletului.

Mihail Sadoveanu

Claude Debussy

Pelléas și Melisanda

Poate părea straniu și inoportun chiar, ca în mijlocul necazurilor și sărăciei noastre să evocăm un creator de artă pură. Cu oarecare îndrăzneală ne alăturăm de alte popoare mai fericite ce-și aduc, fiecare, piatra pentru monumentul lui Claude Debussy.

Mai presus de emoția estetică pe care ne-o dă opera lui, e lumina călăuzitoare, însemnătatea acestui îndreptar pentru tînăra muzică romînească.

Gloria lui Debussy, reprezentant eminent al geniului francez, pretutindeni este în plină creștere. E cu atît mai caracteristică strălucirea ei din ce în ce mai înaltă, cu cît estetica dela care porcede este azi, oarecum, căzută în desuetudine.

Symbolismul și Impresionismul nu mai corespund cu postulatele artistice ale tinerimilor de după războiu; nu mai puțin în muzică decît în poezie și în artele plastice.

Însă figura renovatorului, atît în realizarea operei sale, cît și în învățămintele-i eliberatoare, definitiv cîștigate pentru totdeauna, nu poate fi atinsă întru nimic de un alt climat estetic și moral. Cu atît mai puțin de capriciile modelor trecătoare.

Debussy poate dar și de aici înainte să-și continue rolul de zeu tutelar pentru o școală națională în muzică. Înriurirea lui asupra compozitorilor noștri, deși indirectă, se va dovedi că a fost capitală.

Ca și Liszt, privit sub unghiul de călăuză a drumurilor nouă, e un deșteptător al conștiințelor naționale. Desigur că el n'a cugețat la rolul vast pe care i-l atribuim.

S'a mulțumit să fie un muzician al țării sale, fără gînd de apostolat cu consecinți internaționale. S'a numit el însuși „Claude Debussy, musicien français”. Iar Gabriele D'Annunzio, care l-a prețuit bine, i-a spus: „Claude de France”.

Muzica acestui plămuitor eminent național s'a bucurat de privilegiul vechiu al artei franceze. Și de astădată creațiunea de

artă a aceluia neam și acelei culturi, cu universalitatea ei, s'a dovedit eficientă pentru atîți artiști ai tuturor neamurilor. Nu numai ai celor ce au o moștenire comună de cultură, ori poate chiar și de sînge, cum am fi noi, dar pentru cei mai depărtați, cei mai nebănuți. Dela barbarii equatorului până la cei din țările anglo-saxone de miază-noapte, din extremul orient, dela Turanienii Anatoliei și cei europeni, până la cîntăreții din savane, la coralele și jazzurile americane și negre — prestigiul unei arte libere ca aceea a lui Debussy, cu pildele, sugestiile și învățămintele ei, s'a impus tuturor.

Să nu ne mirăm așadar că un creator atît de francez găsește atîtea rezonanțe și în sufletul romînesc.

Nu e o chestiune pur sentimentală. E mai curînd cerința superioară de a ne supune disciplinei care ne vine din Franța. Alte pilde ilustre, dar potrivnice firii noastre, cum ar fi marea școală simfonică germană — s'o spunem fără înconjur — ne pot duce pe drumul rătăcirii. Lumina, rigoarea formală, frumusețea construcției, definiția clară a conturilor, adaptarea exactă a mijloacelor de expresie față de scopul urmărit, desăvîrșirea înainte de toate a unei tehnice indispensabile operei de artă, iată atîtea însușiri franceze pe care le socotim vitale pentru încadrarea, susținerea temperamentului nostru. A temperamentului nostru nemăsurat de bogat dar care nu și-a găsit încă ritmul firesc de dezvoltare.

Arta „Franței“, a spus A. Gide, „e o eminentă școală de desen“. Cuvîntul literatului citat trebuie înțeles ca facultatea de a fixa exteriorul obiectiv, realitatea din afară, formală, a lucrurilor redată de artă. Nimic vag ca meșteșug, nimic neisprăvit, nimic ne-supus elaborării raționale.

Poate părea paradoxal să invocăm ca ilustrator al acestor însușiri franceze tocmai pe impresionistul mobil, pe simbolistul sugestiv, cîntăreț al „vagului“ și al peisagiilor sufletești învălurite de o fină ceață. Paradoxul e numai aparent.

Ceiace am voi să subliniem este tocmai minunea acestei realizări a lui Debussy — soliditatea unui meșteșug conștient, atît de muzical, încît în forme raționale, armonioase, echilibrate, să fi putut evoca cu mijloacele cele mai precise — ceea ce e mai imprecis pe lume: Subconștientul subiectiv, senzațiile și aspectele lăuntrice ale lucrurilor ce țin adesea de literatură și pictură — și toate acestea fără onomatopee, fără imitație, cu singurele mijloace ale muzicii pure. Și muzica aceasta nu datorește nimic din viața ei altei arte decît a ei însăși.

Trebuie să-l considerăm pe Debussy în complexul lui sufletesc: Poet interior și artist formal. O definiție ce poate părea nepotrivită pentru francezul de convenție, așa cum ni-l înfățișează nu numai cei interesați să-l cunoască rău, dar și un om ca Paul Claudel, care de curînd a declarat că adevărata poezie, cea interioară e cași absentă în opera așa zișilor poeți francezi. După el, cu prea puține excepții, din care trebuie să presupunem că face parte și ambasadorul Franței la Washington — versurile franceze

clasice și romantice sînt produsele unei retorice prozaice, a unui raționalism uscat, fără viață, tocmai contrariul poeziei. E un loc comun și o judecată păgubitoare, o falsă opinie interesată.

Sufletul francez nu-l găsim numai în literatura ultimelor trei veacuri. Pe lângă Franța tragicilor și a prozatorilor, cea a lui *Descartes* a *Enciclopediștilor* și a lui *A. Comte* „trăește tot atît de reprezentativă, cea a catedralelor și a literaturii medievale, a lui *Pascal*, a multor adevărați și *intimi* romantici, a lui *Baudelaire*, *Verlaine*, *Rimbaud* și *Mallarmé* și a d-lui *Claudé* însuși, poet mistic și intuitiv.

Și Franța, cu lumina-i latină și ceața nordului totodată, se realizează fără nici un paradox în muzica lui Debussy. Impărțirile pe categorii definite în această materie sînt întotdeauna arbitrare. Nici în formula lui *Brunetièr*e — „*Gali și prețioși*“ — nici în cea mai răspîdită: — „*Celți și Latini*“ — nu încap personalitatea lui Debussy, Componentele unui suflet național sînt greu de lămurit. Prin firea lui, prin educație, prin sugestiile peisagiului, atmosferei fizice și morale în care a trăit el, a fost sortit să topească armonios năzuinți felurite, adesea ori divergente. Iubea muzica mediteraneană a unui *Bizet*, polifonia lui *Bach*, distincția claviciniștilor *Rameau* și *Couperin*, prețuia chiar pe *Lalo*, *Gounod* și *Massenet*. Reacționa cu putere împotriva retoricii germane a lui *Wagner* și a epigonilor săi — era subjugat, pătruns de poezia simbolistă de esență eminentă septentrională (vom vedea mai tirziu legăturile ei cu romantismul german —) avea atîtea afinități cu pictorii impresionisți. Și impresionismul pictural e mai curînd o răsfrîngere feerică, o spulberare de lumină a Nordului.

E banal să recompunem după metode uzate personalitatea unui artist creator, să-l explicăm prin țara, rasa, mediul și momentul în care a veșuit. Nu ne putem însă opri dela ispita inevitabilului cuplet de literatură.

Dar analogiile îmi par prea vădite... Vreau să evoc colinele inspirate, priveliștile scumpe ale atîtor amintiri, peisagiile ce se aseamănă atît de mult cu muzica lui Debussy, pămîntul, cerul, apele, clădirile și arborii și oamenii din *Ile-de-France*...

*

— Acolo la *St. Germain-en-Laye* s'a născut poetul sunetelor: Un orașel provincial pe un podiș ce domină aglomerarea pariziană. O margine de codru, o terasă prelungită cu perspectiva de măreție spre cerul fără margini, sau spre uriașul ocean al orașului de piatră ce și-a încremenit valurile până dincolo de marginile zării. Ca o nălucă, albesc în depărtări fumurii, cupolele basilicei din Montmartre.

Svelte clopotnițe ogivale își înalță din loc în loc strigătul spre cer. Depărtarea are tonuri de mărgăritar. De aproape îmbălsămează pajștele multelor grădini și a pădurii necuprinse, cu pomi puternic avîntați spre înalt, dar stăpîniți în rînduială, tăiați în coaste de-alungul unei linii drepte adînc socotite. Apa Senei pe fundul

văii are sclipiri șerpuitoare. Corăbii trec fie spre marea valurilor, fie spre marea locuințelor. Atâtea fabrici, simfonii de oțel și cărbuni, atâtea spații virane, inferne de frământare industrială încercuesc cu bătaia vieții moderne, cuprind în tentaculele lor vechile popasuri nobile cu nume ca: *Montmorency, Marly le Roi, St. Cloud*. În depărtări spre miazăzi, regescul *Versailles*.

Deasupra uriașei privesc, în atâtea zile ale tuturor anotimpurilor, feeria unui cer, mobil care-și modulează mereu acordurile de culori, unde nuanța mai mult stînsă e cu atît mai fugitivă și prețioasă.

Nu transparența și tonalitățile noastre definite și strălucitoare, volumele și valorile precise ale peisagiului românesc. Nici densitatea, povara ceței septentrionale. Sub lumina cu fine nuanțe scăzute, cu vibrații descompuse care-și șoptesc parcă inflexiunile cromatice, sub ireala bogăție a unei palete unice, lucrurile sînt scaldate într'o armonie imaterială. Ceața argintie ea însăși nu turbură vederea, nu înăbușe vedenia conturilor, ci le spiritualizează, le ridică ponderea, le dă ca un nimb aerian.

Sub climatul mereu înviorător, o pulsație continuă. Toate sînt palpabile și reale și totuși o radiațiune, un tremur de viață, face ca lucrurile și ființele să comunice cu lumina, cu cerul adînc și mișcător.

Pe terasele castelului în care s'a născut Ludovic al 14-lea, visăm la faimoasele „audțiuni ale clarului de lună”. Ori la norii ce trec într'o lumină albă, ca în nocturnele lui Debussy.

În parcurile clasice unde vegetațiunea, finținile și pinza apelor, împreună cu statuile mitologice și treptele de marmură viorie, alcătuiesc arhitecturi și nobile perspective—toate par a cînta în aceeași măsură, toate bat ritmul rațiunii omenești ce și-a supus puterile naturii. Vocea antică a unei rase cumiți și artiste pătrunde până în veacul nostru. Trecutul se învecinează însă cu viața înfrigurată și utilitară. Fiorul, freamătul nervos al omului de azi trece peste augusta proporție și măreție. Formele armonioase și reci sînt învăluite de ceața spirituală. Artistul modern e în comuniune și cu lucrurile stabile și cu lumina schimbătoare ce le transfigurează.

E imaginea însăși a muzicii lui Debussy... Iertată fie-mi digresiunea. O cred susceptibilă să arunce cîteva lumini asupra artei pe care o examinăm. Acum se cade să revenim la omul nostru. Ca înfățișare era mai curînd mic la statură, cu linii rotunde și mlădioase, brun și chilimbariu după cum ni-l zugrăvește *G. Suarès*, figură ironică și voluptuoasă, cu finețea ascunsă, cu o melancolie nervoasă stăpînită. În rarele și depărtatele lui apariții la concertele unde-l vedeam, ni se părea mai cu seamă stranie fruntea aceia bombată, craniul nemăsurat de proeminent, cu bucle negre și mătăsoase ale părului și bărbei de faun senzual.

Debussy, după mărturiile celor care l-au cunoscut, era o fire spontană, vioaie, spirituală. Avea scepticismul acela aparent care

conviește totuși cu duhul răsvrătirii, acel „spirit de frondă“ atât de tipic francez. Iubitor de noutate și tradiționalist ce se igrica romantică și orice fel de poză. Stăpîn pe entuziasmul lui real în fața operelor conforme gustului său fără greș. Iubind măsura, discreția, echilibrul. Spirit autocritic, cultivînd forma frumoasă, plăcîndu-i mai mult să discarnă decît să acumuleze. A repudiat veșnic, strîmbătura nearmonioasă „urînd barbaria chiar în virtuțile ei“. Urîtul caracteristic, care e la temeiul atîtor esticere moderne, a găsit în el un dușman. Trăsătură eminamente franceză și aceasta.

Mai presus de toate încredințat că numai stăpînirea absolută a meșteșugului, în spiritul și în litera lui, poate fi punctul de pornire al oricărui creator. Să vedem acum educația și înfîuririle ce l-au format.

Un pian vechiu, în casa părintească, îl atrăgea de mic copil. Predilecțiunea lui nu era pentru posibilitățile ce-i oferea instrumentul să schițeze cîntece, ci pentru puțința de a compune de pe atunci *acorduri*. E caracteristică această particularitate. Toată viața, Debussy a fost mai cu seamă un *armonist*. Extenziunea formulelor armonice constituie aportul său principal în muzica modernă.

Ca elev al conservatorului din Paris, Debussy trece prin clasele lui *A. Lavignac*, *Durand*, *Bazile*, *Marmontel* și în sfîrșit cea a lui *Ernest Guiraud* sub auspiciile căruiu geniu lui a înflorit. Profesorul acesta i-a ghicit originalitatea și prețul ei. Sporadice au fost contactele cu clasele lui *Cesar Franck* și *J. Massenet*. Pentru cel dintăiu Debussy nu simțea nici o atracție. Pe al doilea l-a prețuit mult ca muzician mai tîrziu.

În admirabilul lui studiu asupra lui „*Pelleas și Melisandei*“, muzicograful *M. Emmanuel*, coleg de școală a lui Debussy, dă o sumedenie de amănunte inedite asupra vieții și concepțiilor muzicale ale tînarului său tovarăș menit unei cariere atît de strălucite. Prin revelațiile hotărîtoare pe care le face d. *M. Emmanuel*, se spulberă o legendă ce tindea să se acrediteze. Anume că nu Debussy, ci un alt prietin al lui, *Erik Satie*, ar fi adevăratul novator al armoniilor și rezoluțiilor excepționale care aveau să joace ulterior un rol atît de însemnat. Adevărul e că Debussy îi comunica lui *Satie* toate născocirile lui înainte de 1880. „*Sarabandele*“ acestuia din urmă datează abia din 1887. Așa că în nici un chip *Satie* nu poate face figură de precursor iar Debussy de uzurpator. Problemele suscitade și propuse elevilor și profesorilor săi de cătră compozitorul nostru au mărturiile autorizate ale acestor din urmă. *M. Emmanuel*, auditor tăcut și atent, și-a însemnat toate convorbirile pe care le avea Debussy în clasă și în tovarășia lui *Guiraud*. Iată un crîmpei din acel jurnal. Vorbește Debussy: „Acorduri disonante... rezolvirea acordurilor disonante... Quintele, octavele în șir, oprite! De ce? Mișcările paralele osîndite iar sacrosancta mișcare contrarie beatificată! De dragul cui?“.

Și la pian, inverențiosul armonist comitea înșiruirii de acor-

duri pe care le servise și dascălilor cu excepția lui Durand care n'ar fi îngăduit astfel de orori". Erau, citez după d. Emmanuel, și-raguri de quinte și octave consecutive care în loc de a fugi unele de altele se asociau în serii paralele. Septime care, departe de a se rezolvi „coborînd cuminte" aveau îndrăzneala de a se ridica sau de-a nu se rezolvi deloc. Falsă relații nerușinate. Acorduri de nonă pe toate treptele. Acorduri ale intervalelor de 11 și 13, toate sunetele gamei diatonice auzite simultan în suprapuneri formidabile. Și ca mijloc de legătură între toate aceste agregări sonore consonante sau disonante, capriciul, gustul, iar ca scop, după propriile cuvinte ale lui Claude, desfătarea auzului".

Una din farsele obișnuite ale lui Debussy era să intre în lipsa momentană a lui *Delibes*, celebrul compozitor și profesor, în clasa-i respectivă și acolo la pian să scandalizeze pe ucenici cu „extravaganțele" lui armonice și modulatorii. Cînd *Delibes* reintra în clasă, întreba cine e autorul nebuniilor al căror răsuneț pătrundea dincolo de pereți în coridoarele școlii. Adesea Debussy, înainte de a se eschiva la timp, puneă pe vre-unul din conservatoriști să facă o trecere de la o tonalitate la alta. Elevul se executa urmînd rețetele consacrate. Cînd la sfîrșit apărea formula obișnuită, faimoasa „quarta-sexta", ce anunța „cadența perfectă" Debussy intra în furii quasi-epileptice. Avea groază pentru vechile formule conclusive și căuta să le elimine la sfîrșitul frazelor; nici cel mai mic respect pentru legea clasică ce vrea ca acordul de quartă și sextă să anunțe căderea dominantei pe tonică.

Acestor formule stereotipe le-a dat lovitura Debussy. Și a fost repede și fericit imitat de compozitorii ce i-au urmat. Poate că el nu e atît de novator și de răzvrătit pe cît s'ar părea. Mai curînd a avut meritul de a lărgi în spiritul cel mai logic cadrele armoniei moderne, de a deschide în vechea casă, fără s'o dărîme, ferestre nouă asupra altor orizonturi și altor atmosfere muzicale.

În 1879, cînd Debussy nu avea de cît 17 ani se petrece un fapt capital pentru geneza artei lui: o călătorie în Rusia. El n'are puțința încă să cunoască tînăra școală a celor 5 și în special pe *Boris Godunov* a lui *Mussorgski*, operă ce l-a înrîurit atît de decisiv mai firziu. Dar spre uimirea, spre îmbătarea lui, aude întăia oară improvizațiile libere ale lăutarilor „țigani" mai mult sau mai puțin autentici. Spun mai mult sau mai puțin—de oarece vreau să relev un amănunt ce-mi pare interesant. Lăutarii aceștia pribegi, ale căror tarafuri cu cîntăreți erau mai cu seamă gustate în Rusia „subt hainele lor roșii de profesioniști țigani" au fost adeseori romîni adevărați. (Ochi albi, Buică, ațiția alții). Cîte hore și doine și dansuri, cîntece de chef și de jale, cîte chindii și ciocîrlii nu va fi auzit tînărul francez doritor să-și îmbogățească sufletul muzical! Ritmurile schimbătoare, multiplele moduri orientale, sugestia unei alte declamații, eliberarea din cătușele gamei diatonice, ce zguduire rodnică pentru începuturile carierei reînnoitorului, scump nouă și pentru aceste motive. Reîntors în Franța, Debussy, peste:

zece ani, cu prilejul expoziției universale din 1889, avea să-și întărească impresiile de exotism muzical. Prin cunoașterea muzicii lui *Mussorgski*, a modurilor bisericești vechi, slavone și bizantine, a folklorului rusesc și scandinav, prin muzica lui *Grieg*, și mai cu seamă revelația cîntăreților javanezi a scărilor japoneze și chineze, a faimoasei game în tonuri, toată estetica lui Debussy, se îmbibă de acea specifică atmosferă sonoră, stranie, prețioasă, puțin statică,—pe care avem s'o găsim în „stampele” și „pagodele” sale cu ecouri asiatice, extrem orientale.

În spațiul acesta de vreme Debussy își isprăvește studiile, capătă premiul Romei, își face stagiul în *Villa Medici* și, odată cu concursurile oficiale la care ia parte începe să se impună ca unul din compozitorii francezi mai personali. Nu-mi îngăduie spațiul să vorbesc de nici una din lucrările lui în special. Mă opresc mai mult asupra generalității trăsăturilor ce-i compun figura. În graba de a ajunge la opera în care și-a concentrat tot geniul, *Pelléas și Melisanda*—nu trebuie să uit însă influențele extra-muzicale plastice și literare, componentele bine stabilite ale formațiunii sale. Nici psihologia artistică a epocii nu poate fi trecută cu vederea.

În ce atmosferă a început să lucreze Debussy? Menționăm în primul loc mediul simbolist, cînaclul din vestitul salon al lui St. Mallarmé.

O splendidă viață intelectuală și idealistă reîntinerește atunci, spre sfîrșitul veacului, Franța. E adevăratul „renouveau”; în filosofie, în poezie, în muzică, se nasc școlile numite „decadente”, simboliste, ori intuiționiste, care și găsesc, suportul ideologic în teoriile lui *Bergson*. Pictura, cu maeștri ca *Monet*, *Renoir*, *Sisley*, *Pisarro*. Ajunși în deplinătatea maturității lor, radiază poezia ei de lumină multicoloră. Puncte vădite de atingere se stabilesc între tehnica plastică și cea muzicală, așa cum vom găsi-o la impresionistii sonori. Linia e frîntă, se pierde în vibrația eterului, ca și melodia în complexul culorii armonice ori a timbrei. Culoarea, atmosfera, scaldă cu tonalitățile ei, înecă aproape contururile fixe. E o reacție comună împotriva realismului și naturalismului. Tonurile pure ale picturii, „tușele” lui *Monet* corespund cu acordurile lui Debussy, care se juxtapun.

Imaginile-sucesive și dispartate ale poeziei joacă aproape același rol. Impresiile fugitive în care linia dispare și care nu lasă decît amintirea, emoția instantanee, senzația.

În cînaclul lui Mallarmé, Debussy întilni pe Verlaine, pe *H. de Régnier*, *Stuart Merrill*, *Francis Viellé-Griffin*, *G. Kahn*, *Pierre Louys*, pe pictorul *Whistler*. Învăță să-i cunoască și, în cercul acesta artistic își împlini lacunele unei instrucții neglijate.

Avu intuiția, căpătă priceperea estetice a acestor poeți ce puneau pe alte temeuri întreaga artă ca inspirație metrică și vocabular,—care schimbau noțiunea însăși a poeziei. Ce urmăria noua școală? Înainte de toate, ea a trebuit să-l vrăjească pe Debussy prin dragostea ei nemărginită de muzică. Ce contrast cu parna-

sienii, romanticii și clasicii atât de străini acestei arte imateriale! *Paul Valéry*, discipol și el al lui *Stephane Mallarmé*, scrie într'o prefață la versurile d-lui *Lucien Fabre*, că scopul acelor poeți era ca „poezia să reia muzicei bunul ei“.

Simboliștii reacționau împotriva înțelesului literal al cuvîntului, împotriva versificatorilor înlănțuiți de „aspectul exterior al lucrurilor; aspect pe care cuvîntul îl definește, îl desenează superficial. „Vechii scriitori dacă exprimau emoții o făceau întotdeauna prin intermediarul ideilor clar definite, cu contururi fixate... Simboliștii reclamă pentru poezie dreptul de a adopta tehnica visului“. Muzicianul va avea revendicări asemănătoare. Și el va fi un idealist. Nu va întoarce nici dinsul spatele realității, dar va pretinde „să vadă dincolo de suprafață, să pătrundă taina zilnică din care se compune viața însăși“. (P. Sandormy).

După sugestia precursorului, Baudelaire va căuta să deprindă corespondențele misterioase ale lucrurilor. În evenimentul cel mai banal va ghici raporturile ascunse dintre ființe și senzații, va căuta și el să pătrundă înconștientul depășind experiența simțului. Cuvîntul la poeți întrebuițat ca sunet evocator, ori ca vehicul al imaginilor, magia tainică a muzicei verbale ne vor duce spre viziunea centrală, spre miezul ideii poetice. Emoția estetică, se naște și se exteriorizează astfel. Așa ne vom „interioriza“, așa vom ajunge la cunoașterea „realității“. Căci numai poezia, muzica sufletului, e realitate, e quintesență de viață. Lumea contingentelor nu există. Cît timp nu ne vom cînta „eul“ direct ca un absolut, nu existăm, nu avem loc. (Brați-mi acest jargon de citate pseudofilosofice. E limba teoreticienilor bergsoniani ai simbolismului. E explicația metodei intuitive. Și „metoda intuitivă“ poate trece drept un produs național de cînd a fost ilustrat de Marius Chios Rostogan, eroul lui Caragiale „un soiu de Bergson“ român).

Ca să ne întoarcem la muzică, vom găsi o mai logică justificare a acestei teorii în arta sunetelor. Acordurile lui Debussy, în locul cuvintelor, vor putea exprima inefabilul. Artă lui va reține numai ce este prielnic temperamentului său francez în mișcarea estetică ce se agita sub ochii lui.

Cîte nume străine în tentațiile acestea de a reînoi literatura franceză! Pentru un *Mallarmé*, și *Verlaine*—și el subțiriurirea mitului wagnerian—cîți exotici se altoiau pe tulpina galică: *Verhaeren*, *Maeterlinck*, *Rodenbach*, *Mockel*, *Viellé Griffin*, *Stuart Merrill*, *G. Kahn*, *R. de Suza*, *J. Moréas*! *Tancredi de Visan* a arătat în cartea „*L'attitude du lyrisme contemporain*“, asemănările între romantismul german al lui *Fichte*, *Novalis*, *Iacobi* s. a. cu simbolismul francez. „Intuiția“ e înlocuită la cei de peste Rin prin noțiunea asemănătoare a „sentimentului intim“ sau „*Einfühlung*“, sau „*Gemüth*“. Se va ști mai tirziu dacă a folosit sau nu artei Franceze această infuziune de sînge turbure. Oricum ea a lăsat urme și în muzica debussystă salvată printr'o minune și mulțumită virtuților ei intrinsece de primejdia literaturii și a picturii.

E o întrebare dacă celelalte arte nu și-au dăunat reciproc prin interpătrunderea lor.

Exemplul picturii preraphaelite engleze, moartă prin intoxicație literară, e sugestiv. Trebuie să amintim și de această iniuriere ce s'a exercitat asupra muzicianului francez.

Preraphaelismul a fost un curent de reacțiune împotriva asprei realități a veacului nostru mecanic. O atitudine idealistă ce și-a găsit și o expresie socială în scrierile lui *Ruskin*.

Dela acesta pleacă între altele gândul unei vieți mai bune a lucrătorilor, în mijlocul naturii, groaza de mașină, cultul muncii manuale meșteșugite artistic, locuințele în verdeață, cetățile-grădini.

Preraphaeliții se întorceau spre un misticism creștin și medieval, o voită naivitate și stângăcie smerită în fața divinității și a naturii. Nutreau visul unei iubiri francescane pentru viața celui din urmă fir de iarbă, a celei mai sfioase gingănie a lui Dumnezeu. Retorica pe care Preraphaeliții o găseau atot stăpînitoare dela începutul Renașterii italiene, trebuia, după ei, cu desăvîrșire înlăturată.

Artistul să compue nu cu meșteșugul falsificator al unui *Raphaël* ci cu nevinovăția unui *Frà Angelico*.

E o mișcare paralelă cu cea propovăduită de *Verlaine* în „arta lui poetică” atât de sintetică.

sau „*Prends l'éloquence et tords-lui le cou*”

„*Rien qui pèse et qui pose*”

sau în altă ordine de idei

„*De la musique avant toute chose*”

...„*la nuance et rien que la nuance*”

și înșfîrșit:

„*la chanson grise*

où l'indécis au précis se joint”.

Revolta lui Debussy împotriva retoricei wagneriene, ca și estetica lui de nuanță, de vag și ireal, are multe similitudini cu reacțiunea poetului francez și a pictorilor englezi. Aceștia în special se ridicau împotriva formelor desăvîrșit închegate ale marilor meșteri italieni, subț care nu întvedeau curăția credinței creștine ci senzualitatea păgînă.

În legătură cu „*Melisanda*” lui Debussy, ași vrea să vă amintesc figurile feminine asemănătoare ale preraphaeliților. Iubita regelui Kofetua, ce se lasă adorată, pasivă, enigmatic de nevinovată. Kofetua, ce nume echivoc, predestinat să ne sugereze ideea unei dulcegării siropoase. Tipul de frumusețe a lui *Dante Gabriel Rossetti*, femeia clorotică, cu plete bălae. „cu buze sanguine, la

„*Damoiselle élue*“ pusă în muzică și de Debussy. Vedenille lui *Burne Jones*, „Speranța“ lui *Watts*. E un tip, o creație artificială a unor esteți puțin morbizi.

Amintesc și pe frumoasa defunctă a belgianului *Rodenbach*, din „Bruge la morte“, soră mai mică a acestor eroine, dar tot cu plete aurite, și șuvițe fatale pe care le dă în dar iubitului după moarte. Toate sînt domnițe plătînde, instinctive, aproape de tainele firii, fără apărare, unelte pasive ale sortii, din aceeași familie cu *Mélisanda* lui *Maeterlinck* și *Debussy*.

Sintem desigur departe de aceste fantome cu păr până la călcăe. *Melisandele* moderne și-au redus simțitor farmecul capilar. Un *D. G. Rossetti* n'ar mai putea astăzi să-și îngroape unicul manuscris al versurilor sale de dragoste între șuvițele iubitei sale moarte. Totuși, ca să informez complet, trebuie să adaog în treacăt că după doi ani, marele pictor și poet, a făcut o faptă senzațională. Cum era însuflețit de alte sentimente și cum un editor îi oferea un contract avantajos, poetul a desgropat manuscrisul. Din sicriu versurile nemuritoare au trecut la zețar. Și ediția a avut un imens succes. Ceiace dovedește că idealistii de altădată nu se deosebesc atît de categoric de materialistii vremurilor noastre prozaice.

Se pun și în sarcina lui *Debussy* multe gesturi care ar trăda oarecari concupiscente puțin poetice. Dar ce a văzut lumea din viața lui *Debussy*? Un epicurian lacom de bunurile traiului, un sceptic ce-și ascundea subțironie sensibilitatea. A trăit o viață retrasă, intimă, inaccesibilă indiscrețiilor. În fond puțini au fost aleșii ce l-au putut cunoaște. Biografii maniaci de azi n'au avut până acum în mîni documentele vieții sale fizice și morale.

Dar din ceiace cunoaștem—prin ajutorul corespondenței lui care începe a fi publicată—a criticelor sale strînse într'un volum „*Mr. Croche antidiletante*“ întrevădem la el o mare bogăție sufletească. E dăruit ca scriitor cu un umor, o vervă, un spirit ascuțit, o expresie sprintenă și spontană din cele mai atrăgătoare.

Lucrarea lui *Léon Vallas*, „*Les idées de Claude Debussy*“ face inventariul ideilor lui critice.

Aici găsim toate argumentele antiwagnerismului său. A început prin a fi și dînsul ca mai toți muzicianii, un fervent al zeului dela *Bayreuth*.

A făcut ca alții pelerinajul la templul înalțat pe colina bavareză. Repede, după inevitabilele entuziasmuri, și-a dat sama de primejdia ce prezinta acest filtru vrăjit al muzicei wagneriene pentru muzica franceză. Și de aici *Debussy* n'a extras decît ceiace era asimilabil fără prejudiciu.

Nimic mai spiritual decît critica lui *Debussy*, cînd invederează toate părțile caduce ale dramelor muzicale, în special ale *Tetralogiei* care cu apogeul sistemului ei, îl scoate din fire. Insistența neînduplecată a dezvoltărilor masive și prevăzute, strivirea poeziei subț valul simfonic a cărui progresiune condiționează singur toată

economia lucrării. Recitativul, declamația cu salturile vocale uriașe, cu tensiunea veșnic eroică, cu umflarea, pompa și etalajul ei indiscret, obsesiunea și repetarea până la sațietate a leit-motivelor ca niște cărți de revistă.

Apoi inumanitatea acestor fanteze legendare, psihologia lor retorică, flecăriile pseudofilosofice, eroinele ce mor urlînd aforisme din Schopenhauer! Orchestra, o falangă compactă, nediferențiată.

Toate acestea dacă pot constitui o artă scumpă inimii germane, Debussy le socoate, odată transpuse în muzica franceză, ca omorîtoare. Și totuși el iubește opere ca „*Tristan și Isolda!*” Oricît ar fi voit să se lepede de ea, nu i-a putut evita sugestia și „*Pelléas*” este o replică a lui „*Tristan*”—o replică *ab contrario*—poate—dar nu mai puțin o lucrare germană, o soră dușmănoasă și voit diferită, un astru de răsare cînd celălalt apune. Ceiace admiră *Debussy* în poemul de dragoste și de moarte a lui *Wagner* este miracolul prin care maestrul german face să corespundă ritmul poemului cu valul simfoniei. I se părea o reușită unică.

Cînd Debussy a cunoscut „*Boris-ul*” lui *Mussorgsky* cu pilda scenelor lui scurte, cu declamația lui plină de adevăr, aproape de tonul vorbirii curente, lirică numai cînd trebuie, cu simplitatea firească a unei muzici puse toată numai în slujba expresiei directe, —cînd fu stăpîn pe toate tainele meșteșugului său și i-a fost cu putință să-și concretizeze concepțiile,—copt și instruit, avu prilejul să audă la teatru piesa lui *Maeterlinck*. I se păru că într'o străfulgerare că e opera visată, că a întîlnit pe poetul libretului său. Muzica avea să completeze drama. În poemul acesta își găsi suportul tuturor gusturilor și credințelor lui, cu toate predilecțiile simboliste de care am vorbit.

Ca personajii, ființe timide, întrupări de basmi, mînate de puteri nevăzute, dezarmate în fața sorții, neștiind de unde vin și unde se duc. Trăsăturile caracterelor, abia indicate. Umbra statornică a morții plutește deasupra lor. Murmură dorinți neîmplinite într'o atmosferă de ceață. Vorbele lor puține rămîn la jumătatea înțelesului. Nu știu ce vor, cum știu eroii lui *Wagner*. În acțiunea enigmatică, în dosul cuvintelor naive, ghicim semne, prevestiri, fiori neînțeleși, simboluri, imagini succesive ce se întrec să infiripeze o ambianță adînc turburătoare. Ca *Tristan și Isolda*, *Pelléas și Melisanda*, neștiutori de rău și de bine, înțeleg treptat că se iubesc, că sînt sortiți să se iubească. *Goleaud*, bărbatul mai vîrstnic le desparte dragostea nelegiuită, fără să aștepte până la urmă nimic din ce e adevărat ori nu. Și-l omoară pe *Pelléas*, fratele lui mai tînăr, cînd îl surprinde la fîntînă sărutînd pe *Melisanda* în clipa despărțirii. De ce-l omoară? Fiindcă acesta e obiceiul (Parceque c'est l'usage). Și fiindcă *Goleaud* suferă prea mult în incertitudinea lui, a văzut cum pletele minunate ale *Melisandei* au căzut din înaltul turlei scaldînd în mireazma lor pe tînărul *Pelléas*. Și tot pletele acestea „au slujit în sfîrșit la ceva” cînd, scos din minți, a inge-

nunchiat și a tras de păr în dreapta și în stînga, ființa plîpîndă ce nu se știe vinovată și care acum e aproape să moară.

Goleaud e singurul personaj mai însuflețit care singerează mai aproape de noi. E un rege Mark încă mai turburat ca acel al lui Wagner. *Arkel*, străbunul, pare a fi unica ființă cu oarecare discernămint a celor ce se întîmplă. Are o exclamație atît de frumoasă : „si j'étais Dieu j'aurais pitié du coeur des hommes“. Bun și înțelegător dar tot atît de slab în fața sorții, se înșeală de cîte ori vrea să intervie, neputînd înlătura să se întîmple ce e scris de o putere nevăzută. Acțiunile tuturor personajilor stau în cumpănă nehotărîte. După fiecare frază vin puncte de suspensiune... Tăcerile acestea sînt împlinite de muzică. Icoanele turburătoare se dosesc în beznă pretutindeni, farmecul și groaza vorbesc prin glasul ei. Nici insistență, nici retorică. Singur sentimentul curat și nemijlocit. Orchestra zugrăvește năzuințele ascunse ale personajilor ca și la Wagner. Dar ele rămîn aproape mereu simple și nu fac de cît să-și îngîne gîndul și dorul. Nu devin lirice decît în clipele supreme“. De zece ori poate ne așteptăm la o izbucnire fierbinte, la un torent aprins de patimă și Debussy îl oprește“. (A. Suarès).

S'au adus critici disprețuitoare împotriva teatrului lui Maeterlinck.

Și poate cu drept cuvînt. E ceva falacios, supărător pînă la urmă în *abulia* aceasta a eroilor lui, în neputința lor aproape vegetală. Sînt mai mult fantome de cît oameni. Părul le ține loc de nervi. Energia sufltească, voința conștientă există și are dreptul și ea la expresie. Lumina soarelui și sănătatea pot fi mai interesante, chiar mai poetice ca această veșnică bilbiială nebuloasă. Alături de scipiri spontane pline de frăgezimea unei poezii autentice, simbolismul pueril ce străbate adeseori opera bardului belgian—nu este francez.—Și criticile n'au venit numai din Franța. *Dimitrie Mereșkovsky* a vorbit cu oroare de dulcegăriile lui Maeterlinck în *Pasărea albastră*, cum ar fi nenumăratele fericiri materializate, între care „Fericirea de a alerga în rouă, desculț“.

E titlul unui personajiu dramatic din „*Pasărea albastră*“.. Sau spiritele alimentelor, casnice, al pînii și al căpătîinii de zahar. În acesta din urmă, *Mereșkovsky* îl personifică pe poetul belgian. Această oroare dulce, albă și leșuitoare, spiritul zahărului e însuși Maeterlinck.

Criticele acestea în parte îndreptățite nu sînt însă operante în cazul dramei lirice : *Pelléas* și *Melisanda*. Muzica lui Debussy prin tot ce a adăugat ca poezie sugestiei lui Maeterlinck, a înălțat opera la rangul cel d'întăiu al tuturor creațiunilor epocii simboliste. *J. Rivière* în „*Etudes*“ o și spune explicit : *Felléas* e capul de operă al simbolismului. Poate singurul în care atitudinea și țelurile acestui idealism estetic s'au realizat pe deplin în chipul cel mai izbutit.

Perfecțiunea, concordanța dintre scop și mijloc stăpînește de la un capăt la altul ori ce măsură. Totul e simțit și exprimat cu

premeditare. Printr'o minune paradoxală drama subconștientului este încheată și organizată de un spirit eminentemente conștient, rațional și autocritic.

Cîteva precizări tehnice pot ușura înțelegerea metodei cu care Debussy ne-a ridicat la starea extatică și a creiat poezia lui pură.

Să cercetăm întâiu pe scurt stilul vocal din *Pelléas*. De cîte ori înțelesul celor rostite pe scenă este simplu și despuiat, Debussy caută să-și apropie recitativul—(întrebuințăm acest cuvînt impropriu fiindcă nu avem altul la îndemînă) de înflexiunile vorbei de toate zilele. Un debit rapid, aceiași notă se repetă de multe ori, cu o discretă nuanță melodică. Intervalele sînt mici, apropiate, acompaniamentul, acordurile susținătoare, simple—totul e făcut ca tonul să fie firesc ca silabele să se poată auzi limpede și răspicat. Nu e nici *lied*, nici *arie*, nici *recitativ*. „Le Récit de Geneviève“ e caracteristic pentru această metodă. Înainte de cîntarea cîntată a scrisorii e un interludiu orchestral pe care-l menționăm pentru frumusețea lui, interludiu caracteristic și prin faptul că în el se vădesc înrîuririle lui Mussorgsky și Wagner. Figura aceia legănată de triole ce se alternează, ca un murmur sonor, amintește scena din chilia lui Pimeu, cronicarul din Boris. Și moartea „șarului“ își are un răsuneț. Apoi apare tema lui Golaud, care ia o vigoare ritmică wagneriană și creiază o atmosferă „parsifalescă“.

Vom vedea în scenele mai lirice că în „*Pelléas*“ sînt și formule vocale mai largi, mai cîntate. Totdeauna întocmite însă ca să poată fi auzite cuvintele. Orchestra rămîne să exprime complexul sentimentelor. Cîntăreții nu fac decît să-l indice în scurte și nedesăvîrșite crîmpee melodioase.

Oricît s'a ferit Debussy să cadă în sistemul motivelor conducătoare a lui Wagner, se pot totuși desprinde cîteva teme caracteristice ca acele citate de d. *Maurice Emmanuel*.

1) *Timpurile depărtate*, 2) *Golaud*, 3) *Melisanda*, 4) *Soarta*, 5) *Pelléas*, 6) *Fintina*, 7) *Inelul*, 8) *Iniold*, 9) *Iubirea mărturisită*, 10) *Moartea*, 11) *Iubire fără frîu*, 12) *Copilul*, 13) *Iertarea*.

Din aceste teme se țese urzeala simfonică. Ca inovații ritmice Debussy în locul seriilor uniforme prelungite, modulează în „durate“, cu o frecvență care a surprins pe auditori tot atît de mult ca și armoniile lui. Această varietate ritmică ce corespunde în cîntecele populare nevoilor textului verbal a fost realizată în „*Pelléas*“ nu numai în articulațiunea cuvintelor „dar în toate regiunile, chiar în cele curat instrumentale“.

Și *M. Emmanuel* citează cele 8 schimbări de figuri ritmice din preludiul actului I. Numai în scenele cu stări de suflet durabile persistă ritmurile uniforme.

Ar fi un studiu enorm de făcut pentru a pune în toată valoarea contribuțiile lui Debussy la îmbogățirea armoniei moderne. Imi va fi iertat că voiu cita cîteva indispensabile amănunte tehnice. Pe scurt după *P. Laudonny*, *L. Lalof*, *J. Marnold* și *M. Emmanuel* le-am putea rezuma în „Emanciparea vechilor acorduri de 3,

4 și 5 sunete. Intrebuițarea acordurilor de 6 și 7 sunete, adică suprapunerea a 5-6 terțe pe care alterațiunile le pot complica": Extensiunea formulei de rezonanță naturală.

Tonul principal „înecat” prin contactul cu altele foarte depărtate de el. Acorduri incomplete și echivoce. Formulele de cadență nesupuse vechilor legi despre care am mai vorbit.

În sfârșit, prin orchestrația lui, Debussy a făcut operă fecundă de inovator. Orchestra lui e ușoară, instrumentele întrebuițate în *soli*, cu timbrele lor evocatoare potrivit fiecărei situații. Niciodată compacta masă wagneriană ce se pune ca o perdea neînvinșă între cîntăreți și sală. Aerul circulă ca într-o dumbravă rară în orchestra divizată a lui *Debussy*. Totul e pentru desfătarea urechii, întocmit cu o supremă economie a mijloacelor.

Afirmările pe care le aducem pot părea abstracte.

Să verificăm unele din ele prin citirea în partițiune a două scene din cele mai caracteristice ale operei despre care vorbim. Iată proaspăta scenă cu care începe actul I.

Pelléas și Melisanda vin în preajma unei ape limpezi, adînci și răcoritoare. E o fîntînă care după datină „deschide ochii orbilor”. Pelléas întrebă copila neștiutoare dacă Golaud, soțul ei, a găsit-o în pădure tot în preajma unei fîntîni.

Melisanda abia răspunde. Nu-și amintește. Ochiul ei par a vedea că ceva trece în fundul apelor. Și se joacă deasupra adîncimilor cu inelul ce i l-a dat Golaud. Ameaza sună. Lumina se face în plin și în inima îndrăgostiților care încep a *înțelege*.

Melisanda a zvrilit jucîndu-se prea sus în dreptul soarelui, inelul. Undele clare îl înghit fără urmă...

— „Ce vom spune lui Golaud?” — „Adevărul, adevărul!...” Subt fiecă vorbă și gest o simbolizare ușoară de ghicit.

Muzica scenei e plină de un simț lăuntric, de o emoție stăpînită. Rînd pe rînd se desfășoară tema fîntîinii, a lui Golaud și-a inelului.

Am putea evoca și scena 1-a din actul al 3-lea. E cea mai poetică. Un nemuritor *duo* de dragoste, vrednic de pus alături cu cele mai vestite din istoria muzicii și a literaturii, ca: Hero și Leandro, Paolo și Francesca, Romeo și Julietta, Tristan și Isolda. Niciodată Maeterlinck n'a fost mai inspirat. Cuvintele nu pot defini farmecul ce se desprinde din acest tremur al sufletului, din vedeniile imateriale ale unor frumuseți plastice rareori ajunse. Melisanda la fereastra unui turn, peptănîndu-și părul bălai, îngîină o cantilenă, dulce și arhaică. Pelléas trece subt fereastra luminată de chipul ei. Va pleca în curînd departe, departe... „Apleacă-te spre mine, Melisando!... Nu pot urca mai sus... Dă-mi mîna!” — „Nu țî-o dau dacă pleci”... „Voi aștepta, Melisando! Dă-mi mîna”... — Melisanda se apleacă și părul ei se desface, se revarsă pe ochii lui Pelléas, pe ochi, pe gură, pe mîni, pe ramurile sălciei... Ca paseri pîlpîie în minile lui pletele ce-i leagă de veci. Și Pelléas le sărută cu beție... Ea nu-l mai poate părăsi de acum... Dar porum-

beii—prevestire de nenoroc—ies din turlă și zboară prin beznă în jurul lor... Golaud și moartea se apropie...

Ce minunată mișcare sufletească e în simfonia care învălue totul în magia ei. Vocea omenească începe să se exalte, cîntecul crește mai larg, ritmurile de 2 și 3 palpită unul în coasta altuia ca paserile asemănătoare șuvițelor vii. Și tema trunchiată ce o evocă pe Melisanda ne dă fiorul necunoscutului, zborul porumbeilor în noapte.

La începutul scenei, cantilena asupra căreia atrag cu deosebire luarea aminte, e caracteristică pentru felul cum înțelegea Debussy să utilizeze modurile vechi din muzica populară ori gregoriană.

* * *

Nu putem cita atîtea alte scene a căror poezie unică îmi pare culminantă în „moartea Melisandei“.

Cu slabele noastre mijloace am căutat numai să dăm o palidă resfringere a acestei opere pe care o iubim și pe care numai puțini o cunosc, nu numai la noi, dar și aiurea, în apus.

Deși vrăjita lucrare a fost cîntată de sute de ori și a stîrnit un interes crescînd în Franța, Belgia și Germania—muzica ei încă n'a cîștigat nicăierea sufragiile marelui public. Desigur arta aceasta e mai mult pentru o elită—ceia ce poate fi un defect. N'are niinic comun cu sufragiul universal.

I s'au adus critice, îndreptățite poate, pentru lipsa ei de eloquentă populară, pentru hermefismul ei, pentru prea marea fragmentare a ideilor ei melodice greu de reținut.

Oricum, procedeele—și din nenorocire numai procedeele și nu spiritul lui Debussy—au inundat și prefăcut toată muzica modernă. Până și în tango-urile, charleston-urile, și foxtrotturile la modă, veți găsi formulele armonice ale lui Debussy cu care acum s'au deprins și neamul frivol al dănțuitorilor. Jazz-ul și-a însușit multe elemente debussyste cu toate că e pronat mai cu seamă de dușmanii impresionismului muzical.

Reacțiunea împotriva lui a venit repede din partea celor ce, în muzică, ar corespunde cu așa numiții primitiviști, cubiști, expresioniști, constructiviști, suprarealiști, dadaiști.

Aceștia vor o artă mai viguroasă, reală, materială, geometrică. Au obsesia „solidului durabil în fantasmagoria trecătoare“. Nu se sfiesc să se inspire din tehnica absolută a musikhallului din viața trivială a bilciului. Planuri consistente, contururi rigide, culori tari și franse, construcția concentrată, linia ce rezumă și utilizează natura interpretată cu nerv și ritm—toate elemente dușmane impresionismului mobil și vag. În Franța Jean Cocteau este patronul acestor tendinți de după marele Războiu, războiul care a creat alt climat moral. Și tendințele lui sînt antidebussyste. Nu împotriva omului se dă atacul ci împotriva „școlii“ debussyste. Și cei șase—Milhaud, Honegger, G. Tailleferre, Auric, Poulenc și Durey, subț

auspiciile lui *Cocteau*, invocînd autoritatea lui *Stravinski*, îl opun lui *Debussy* ca îndrumător pe *Erik Satie*. Titlurilor căzute în desuetudine ca „Terrasse des audiences du clair de lune“. „Cathédrale engloutie“ sau „Et la lune descend sur le temple qui fut“, ei le opun titlurile altfel sunătoare ale maestrului: „Morceaux en forme de poire“ „Sonate bureaucratique“ și „Airs à faire fuir“.

Oricum, toți dătoresc cite ceva, cu sau fără voe, lui *Debussy* eliberatorul muzicii contemporane. În această calitate, el ne va servi și nouă. Reacția pe care el a avut-o, în timpul lui, împotriva școlii germane simfonice, admirabilă, dar care nu ni se potrivește nici nouă,—reacția aceasta cu consecinți istorice, ne este salutară.

Nu la urmașii ori epigonii lui *Wagner*, ca *R. Strauss* nici la „cicliștii“ de la „Schola Cantorum“ care continuă și ei o tradiție germană, vom găsi o estetică și rețete care să favorizeze înflorirea specificului nostru național.

Le vom găsi însă în pilda și învățăturile compozitorului francez de care am vorbit.

Rău înțeles însă, impresionismul ne poate fi tot atît de primejdios dacă-l vom urma în litera și nu în spiritul lui. Nu import de atmosferă franceză, nici decocțiuni debussyste, nu dorim. Ci pricepera operii care dă libertatea ritmică, armonică și orchestra ei aerată, liberatoarea care ne arată cîmpul unde au puțință de înflorire, într'o artă intelectualizată, elementele adevărat naționale. Influența franceză nu se va exercita în dauna afinităților noastre cu muzica rusească. Dimpotrivă. *Debussy*, el însuși, a beneficiat de această lumină de la răsărit.

Vom prefera totuși formele clare latine izbucnirilor primitive și anarhiei unor tendinți pline de putere dar și de barbarie.

Să ascultăm numai porunca glasului etnic. Să fim noi înșine. *Debussy* ne-a dat puțința aceasta.

Deocamdată să ne manifestăm dorința de-a auzi măcar la concertele simfonice dacă nu la operă lucrările cele mai reprezentative ale muzicej moderne.

Tristan și Isolda, din anul 1857, *Pelléas și Melisanda*, din 1902 și „*Le Sacre du Printemps*“ din 1913 rămîn până azi necunoscute publicului nostru. E o lacună pe care în foarte mică măsură am încercat s'o împlinim cu privire măcar la „*Pelléas și Melisanda*“...

Înainte de a încheia, o sfioasă amintire...

În Martie 1918, într'o mică stație din apropierea frontului moldovean, mi-a căzut în mînă un ziar. Erau zilele înfricoșatei ofensive germane spre inima Franței. Coloanele tipărite erau pline de numărul morților și a prizonierilor, de descrierea luptelor atroce și uriașe. Un nor negru părea că-și întinde umbra amenințătoare spre locurile de care vorbeam la începutul conferinței.

Parisul era sub bătaia tunurilor germane.

Într'un colț sfios al gazetei am citit cu o strîngere de inimă vestea scurtă: *Claude Debussy, compozitorul francez a murit.*

Și am simțit atunci că sub cerul cernit s'a stins una din luminile Franței. Războiul omorise pe *Ch. Péguy*, pe *Alberic Magnard*, pe *Granados*, pe *Verhaeren*. Dar moartea prematură a lui Debussy întrecea orice tristețe.

Progresele boalei ce l-a răpus, dorul lui aprig de a compune până la urmă, de a-și da toată măsura, de a servi și apăra în felul lui sufletul și frumosul țării sale.

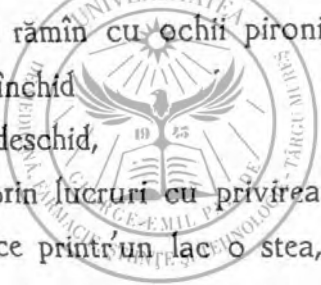
Ar fi voit să închine o lucrare credinței creștine, să dea în „Martirul S-tului Sebastian“ prefăcut în dramă muzicală, un echivalent francez al lui Parsifal. Nu i-a fost îngăduit s'o facă. Era atît de slăbit în cele din urmă zile încît nu găsea măcar putere să-și părăsească patul de suferințe, în clipele de alarmă cînd avioanele germane bombardau cartierul său. A fost înmormîntat acolo în cimitirul din Passy.

Desigur că a murit în desnădejde. Ochii lui n'au văzut biruința nici a țării, nici a muzicii sale. Nu i-a fost îngăduit să calce pe pămîntul făgăduinții. Semănătorul a dispărut și roadele le-au cules visătorii de pretutindeni. Cei ce caută să uite, să evadeze din actualitate, cei pe care larva zilelor de azi îi rănește, se afundă ca într'o mare de voluptate în armonia lui poetică. E balsamul ce-l binecuvîntăm.

În Claude Debussy, muzician al Galiei, salutăm pe unul din întrupătorii cei mai scumpi și rari ai geniului francez pe care-l iubim.

Em. Ciomac

SFINX

• Vreau să rămân cu ochii pironiți în vid
Să nu=i închid
Să nu=i deschid,
Să trec prin lucruri cu privirea mea
Cum trece printr'un lac o stea,
Să trec prin mine însumi ca un zbor
De=aicea dincolo de=un nor.
Să=mi prelungesc privirea idolatră
Ca o subțire sulică de piatră
Prin oameni, prin pământ, prin cer,
Prin propriu=mi mister...

Să stau cu capul răzimat în coate
Și 'n ochii goi și împetriți în van
Să simt ca o tăcere cum străbate
Reminiscenți de zeu egiptean.

Să stau cu timpul singur față 'n față
Și să privesc printr'însul ca prin ceață,
Și să pîndesc, pe labe ca o fiară,
Necunoscutul ce mă înconjoară.

Și=așa în mine însumi neclintit,
Fără să știu,
Ca sfinxul în pustiu
Să fiu de piatră și granit,

Să nu mai fiu...

Demostene Botéz

Unități politice și unități economice

Problema.—Problema aceasta, a raporturilor dintre politic și economic, este prea vastă și, pe de altă parte, prea puțin explorată, pentru a putea fi aci mai mult decît doar *pusă*. Ne vom sili a o înfățișa, descriptiv, așa cum credem noi că este sociologicește corect să fie pusă și să fie studiată de aci înainte, dînd oarecare lămuriri, oarecare explicații numai acolo unde ni se va părea că lucrul este de pe acum cu puțință, precum și oarecare indicații asupra felului în care se poate răspunde la unele puncte ale problemei. Vom arăta ce trebuie să înțelegem prin unități. Vom arăta care sînt, în societate, unitățile economice și care sînt unitățile politice. Vom cerceta apoi, mergînd mai adînc în miezul problemei, ce este factorul economic și în ce constă factorul politic. Insfîrșit, după toate aceste explicații, vom indica, pe cît ne este cu puțință, care sînt raporturile dintre factorul politic și cel economic în unitățile sociale pe care le cunoaștem din Istoria trecutului și din observația prezentului.

Ce se înțelege prin „unitate” în sociologie.— În sociologie, cuvîntul unitate este o expresie morfologică, adică o chestiune de formă socială. Orice grup, care prezintă o oarecare unificare sufletească între indivizii care o compun este o unitate. Biserica, Statul, clasa, sindicatul, familia, un cenaclu literar,—toate acestea sînt unități — indiferent de conținutul lor, aci religios, aci politic, aci moral, aci estetic. Pe noi însă ne interesează, dintre toate, unitățile cu caracter economic și cele cu caracter politic. Care sînt ele ?

Stat, partid politic și Societate de Națiuni, ca unități politice.—Unitățile politice, în societate, sînt : 1) în primul rînd Statul—subt variile sale înfățișări constituționale. 2) Subordonat Statului, sînt partidele politice. 3) Insfîrșit, supraordonate Statului, avem toate acele încercări de uniuni internaționale, dintre care cea mai tipică și totodată cea mai ferm conturată este Societatea Națiunilor. Stat, Partid politic, și Societatea Națiunilor,—acestea-s cele trei unități politice fundamentale.

S'ar putea obiecta că și clasa socială e un organism politic. Credem că nu. Căci o clasă, oricare ar fi ea, nu poate avea activitate politică proprie. Trebuie, pentru aceasta, ca ea să-și găsească sau să-și creeze un partid militant prin care să se exprime politiceste.

Nici alte unități—cum e județul, comuna, plasa, nu au caracter politic. Sînt unități pur administrative, avînd o activitate, într'o mică măsură economică (gospodăria locală), și, într'o măsură covârșitoare: juridică. Căci menirea lor este să facă să coincidă faptele mărunte ale cetățenilor cu regulile de drept, mai generale sau mai puțin generale, legi, decrete, regulamente, circulări, etc.

Comparați cu aceste unități juridice, o unitate politică, bu-nioară partidul politic. Într'un număr recent din Revista germană de Drept public, găsim un articol intitulat: „Despre natura juridică a partidelor politice”, în care autorul spune—și trebuie să o recunoaștem și noi—că problema e pusă pentru prima oară. Într'ade-văr, partidul are o existență oarecum de fapt. El obligă doar moralmente pe membrii săi, nici decum juridiceste. Sancțiunile nu-s edictate și apărute de legi și tribunale. Și nicăieri ca în acest exemplu nu avem un caz mai clar de disocierea care se poate opera între factorul politic și cel juridic.

În schimb, există unități politice unde aspectul juridic este mai puțin clar disociat. Așa e: Statul. Ce anume, în Stat, e politic și ce anume e juridic. Dar asupra acestui lucru vom reveni cînd vom avea de definit factorul politic.

Însfîrșit, trebuie să adăogăm că mai există, în afară de cele trei menționate mai sus, și unități politice secundare; depildă o întrunire publică pentru discutarea unei anumite chestiuni la ordinea zilei sau o conferință între reprezentanții mai multor State, etc. Dar acestea sînt, cum spuneam, secundare, subordonate strîns altora, fără multă ființă proprie. Deaceia, tot ce vom stabili pentru cele trei unități fundamentale: Stat, Partid, Ligă a Națiunilor va fi valabil și pentru ele.

Unitățile economice fundamentale: Întreprinderea, sindicatul și piața. — Care sînt unitățile economice? Și aci avem trei specii tipice și fundamentale. 1) Este, în primul rînd *Întreprinderea*, subț variile ei înfățișări prezente și trecute: atelierul, gospodăria familială, uzina, fabrica difuză cum o numește Bourgin, acel sistem de concentrare al produselor muncite la domiciliu în minile unui antreprenor comerciant (Dar Verlagsystem, cum îl numește Bücher), trustul, cartelul, (Konzern-ul, Omnium-ul, etc., etc. 2) În al doilea rînd este Sindicatul profesional, c'o fi vorba de meserii manuale, intelectuale, artistice, etc. Asupra acestor două soiuri de unități economice, găsim literatură abundentă, în deosebi asupra celor din urmă. Psihologia Sindicatului și organizarea lui ne-a fost adeseori descrisă. Literatura socialistă și sindicalistă cu aceasta se ocupă. În ce privește formele de întreprindere menționăm că există o întreagă știință, în cea mai mare parte germană,

consacrată lor. E drept că ea se ocupă mai mult cu formele evoluat (fabrica, uzina) lăsînd mai în umbră pe cele istorice. De asemenea se mai poate reproșa că lasă în umbră aspectul psihologic al chestiunii, mobilitățile sufletești proprii care animă pe membrii—subordonați sau șefi—ai unei întreprinderi. Din nefericire, sînt puține la număr lucrările totodată monumentale și subtile ca de pildă „Les variations des salaires et des prix dans les mines de charbon en France au XIX-mesiècle“ a lui François Simiand (profesor de Economie la Hautes Etudes de la Sorbona), cap de operă a Științei Economice, care, ca toate adevăratele capodopere, suferă de nedreptatea contemporanilor. Acolo problema e tratată totodată în chipul cel mai migălos statistic, dar și subtil psihologic.

Întreprinderi, —Sindicat. Dar mai există o a treia specie de unități economice. Sînt *piețele*. Piața e o unitate. Și iată de ce.

„*Stările de mulțime*“ în viața economică.—În sociologie se vorbește de trei soiuri de forme sociale. Este forma încheată, sau Instituțiunea. E forma născîndă, sau Raportul (Beziehung), de pildă o conversație. Și este înșfîșit așa zisa „stare de mulțime“ „la foule“ sau „la fola“ a lui Tarde, Le Bon, Sighele, Rossi, etc. „Stările de mulțime“ au de obicei un caracter religios, moral, artistic, politic, cultural. Acestea-s mai vizibile, pentru că aspectul lor e pitoresc, sgomotos și dramatic. Dar există și Stări de mulțime cu caracter economic. Avem, printre ele, unele care iau înfățișări tot atît de spectaculoase ca și o adunare mistică ori politică. Sînt ședințele zise furtunoase ale bursei.

De obicei însă, piața are o înfățișare mai potolită. Este o „stare de mulțime“ cu manifestări mai discrete. De aceea a fost relativ puțin studiată. Și este regretabil, deoarece aici se găsește punctul nevralgic al întregii științe economice. Nici nu se poate concepe o mai corectă metodă de studiere a fenomenelor economice decît aceea care ar lua marfă cu marfă, bun cu bun, toate valorile economice și le-ar analiza *psihologia pieței fiecăreia*. Cu atît mai mult cu cît lucrul e relativ ușor. Valorile economice au privilegiul de a se exprima întotdeauna într'un preț cantitativ destul de precis. Prețul este față de marfă ceiace sufletul e față de corp. E oglindirea, într'un lucru obiectiv, a socotelilor, aprecierilor, preferințelor, nevoilor și repulsiunilor oamenilor care alcătuiesc *pieța acelei mărfi*.

S'au putut realiza, în această privință, lucruri extraordinare. S'au putut obține adevărate fotografii ale sufletului colectiv al unei piețe. Iată cum se procedează. Procedeul e curent în statistică. Se trasează două axe. Pe cea verticală se înscriu cantitățile dintr'o marfă oarecare (metri, tone, grame, hl, etc.). Pe axa orizontală, se înscriu prețurile. Apoi se observă, statisticeste, cum variază prețurile dacă variază cantitățile oferite pe piață—respectiv cele cerute, sub forma de ofertă de monedă. Se obțin astfel două curbe. O curbă a cererii, și una a ofertei. Aceste curbe se încrucișază într'un punct. Dar punctul de întretăiere poate fi mai sus sau mai

jos, mai la dreapta sau mai la stînga,—după marfă. Apoi fiecare curbă în parte poate fi mai dreaptă sau mai încovoiată, mai concavă sau mai convexă, mai continuă sau mai oscilantă,—iarăși după marfă. Și economistul Gide—vedeți cît este lucrul de curent, dacă îl putem cita chiar pe Gide—ne spune că în cercurile statistice, oamenii experimentați pot, numai aruncîndu-și ochii, să recunoască după silueta graficului, marfa de care e vorba, și spune: iată curba cărbunelui, iată curba ferului. Sau, adăogăm noi, iată o vedere, iată o fotografie morală a pieții cutărui articol.

Fiecare marfă are o piață a sa proprie.—*Fenomenul crizelor.*—Acestea toate ne dovedesc că fiecare bun economic, material sau imaterial, are o piață a lui care constituie o incontestabilă unitate socială, înlăuntrul căreia se petrec stări sufletești și socoteli psihologice proprii fiecărui soi de marfă, proprii fiecărei specii de piață. Aceasta e adevărata metodologie de folosit în știința economică. Și voui da un exemplu tipic pentru a arăta cum ea este singura corectă, capabilă să ne facă să evităm erori grave.

Există un fenomen economic pentru care s'a cheltuit poate cea mai enormă cantitate de eforturi științifice. E fenomenul crizei. În a sa „Geschichte der Krisentheorien”, Bergman s'a amuzat să numere nu mai puțin decît 280 de teorii! Și putem spune, cu dovezi sigure, că toate-s pătate de o greșală fundamentală.

Intr'adevăr, aceste teorii se împart în două categorii. Unele susțin că criza e un accident. Altele că ea e intim, „organic”, legată de structura economiei capitaliste. Cu alte cuvinte unele susțin că e de ajuns să știm care e cauza accidentului, pentru a-l evita. Altele susțin că e destul să înlocuim regimul cu un anumit altul, pentru a face crizele să dispară.

În schimb, nici-o teorie nu pleacă dela studiul particular al ambiantei psihologice care se găsește în lăuntrul fiecărei piețe, deosebită pentru fiecare piață. Dacă s'ar purcede astfel, problema s'ar limpezi dintr'odată, și de la început.

Intr'adevăr. Iată, de exemplu materiile prime, iar mai precis: ferul și cărbunele. Acestea-s mărfuri, cum se spune, „grele”. Au, adică, volum mare pentru valoare mică. Se desfac „angro”. Aprovizionarea se face cu oarecare dificultăți, inerente volumului lor considerabil. Furnisorul nu are puțința materială să țină, la el în prăvălie, toată cantitatea de care are nevoie clientela. Pe dealtă parte clientul știe, mai dinainte, cam cînd i se va isprăvi provizia, cam cînd va avea nevoie să o reînnoiască și cam cît îi va trebui. Deaceia, va face *comenzi, din timp*, pentru a da răgaz furnisorului să și-o procure, și pentru a se asigura pe el însuși că va avea marfa exact în momentul cînd rezervoarele sale vor fi goale astfel încît să poată primi noua cantitate. Apoi, în altă ordine de idei: furnisorii de fer și cărbune nu-s mulți, sînt cîțiva, o minoritate de mari industriași. Clienții, și ei, sînt relativ puțini la număr. Sînt producătorii de mașini și alte articole de fer. Clienți și furnisori se cam cunosc personal. În tot cazul își cunosc reciproc situația financiară.

Iată o serie de situațiuni de fapt, din care izvorăsc raporturi sociale originale pieței ferului și cărbunelui. Care va fi rezultatul general al tuturor acestor raporturi? E lesne de descoperit. *Comandele se vor face cu câțeva vreme înainte* de livrare, uneori o săptămână, alteori o lună sau două. Furnisorii vor putea deci avea o *viziune anticipată asupra situației viitoare* a pieței. Vor putea deci *să-și modifice anticipat prețurile prezente*—în plus sau în minus. Așa se explică de ce, pe cînd curba generală a prețurilor are anumite oscilații relativ dulci, curba ferului și cărbunelui are, aceste oscilații, cu mult mai bruște și mai intense, mai înalte în sus și mai profunde în jos.

Și luăm un alt exemplu: bunurile de consumație. Cu totul altele sînt împrejurările de fapt pe această piață. Bunurile de consumație au volum mic. Se vînd „en detail”. În genere nu facem provizii, nici comenzi anticipate. Chiar dacă știm sigur că vom avea adouazi nevoe de cutare articol, preferăm să ne mai deranjăm odată până la băcănie sau mercerie. Afară de aceasta, un detaillist are, în prăvălie, tot soiul de mărfuri foarte heterogene, de proveniențe deosebite, al căror cost de producție depinde de împrejurări particulare fiecăreia. Ca să poată anticipa corect asupra stării viitoare a pieței, ar trebui ca detaillistul să cunoască și să urmărească pedigreeul a peste 100 de mărfuri distincte, ceiace i-ar reclama o cunoaștere științifică a fenomenelor economice pe care nici cel mai savant economist din lume nu o poate atinge. De aceia, el este silit să se mărginească să cunoască doar două elemente: prețul cu care el se aprovizionează, și beneficiul personal pe care vrea să-l realizeze. Astfel își va alcătui el prețul de vînzare, prețul pieței. Intr'un cuvînt, împrejurări obiective îl *silesc să trăiască complet izolat de ce se petrece pe piață*. Rezultatul e lesne de dedus: Prețul bunurilor de consumație va fi *ultimele afectate* de oscilațiile în hossă sau în bessă. Vor avea variația cea mai *leneșă, cea mai întîrziată*.

Ori, una din cauze—dacă nu chiar principala a crizelor, după părerea aproape unanimă a economiștilor stă în aceia că variațiile prețurilor nu au loc *în același timp pentru toate produsele*. Dacă ar fi simultane, am avea un fenomen de relativitate care ar anula însăși criza făcînd-o pur nominală.

Din toate acestea reiese clar că crizele se datoresc, în mare parte, situației sociale particulare dinlăuntrul fiecărei piețe, datorite la rîndul ei unor particularități proprii fiecărei mărfi. Ceiace însumnă că crizele sînt un rău oarecum etern, nu un simplu accident. sau un păcat original al capitalismului. În orice regim din lume pe care ni-l va hărăzi viitorul, articolele metalurgice și carbonifere vor fi mărfuri grele, articolele de mercerie se vor vinde în detaliu. Caracterul vremelnice al crizelor este deci o profundă eroare, pe care dintr'odată o revelează un studiu mai metodic, studiu psihologic și sociologic, al diverselor unități economice.

Recapitulare.—Mai menționăm și necesitatea altor factori

psihologici care ne-ar înlesni înțelegerea națiunii proprii fiecărei unități economice, ca moda, reclama, etc. Este îmbucurător că în zilele noastre se înjghiabă o știință întreagă al cărei obiect este reclama sau moda. Dar trebuie să recunoaștem că sînt doar modeste începuturi.

Și acum să revenim la subiect. Așa dar, recapitulînd, am putut descrie sumar, principalele *unități* politice și economice: Statul, Partidul, Societatea Națiunilor pe de o parte,—Întreprinderea, Sindicatul și Piața—pe de alta.

Ne rămîne acum să trecem la a doua parte, la partea mai grea a problemei: aceea a raporturilor dintre unitățile economice și cele politice.

Dar pentru aceasta, este nevoie de o operație prealabilă, și anume de o încercare de a schița o definițiune, măcar provizorie, a factorului politic și a factorului economic în genere, pentru a putea vedea prin ce se deosebesc, și deci pentru a-i putea recunoaște acolo unde colaborează sau dimpotrivă se opun.

Ce însemnă adjectivul: economic? Bogăție și îmbogățire.—Ce însemnă adjectivul „economic”? În genere economiștii nu-s preocupați de această problemă națională. Un savant teoretician ca Dietzel chiar declară explicit că nu e nevoie. Deaceia literatură în această privință nu prea există. Iată de ce vom încerca să dăm noi o definiție, bineînțeles ferindu-ne—cum se spune—să „facem teorie“.

Homo oeconomicus este acela care dorește, mult ori puțin, să se îmbogățească, iar nu cum zic unii, să-și „satisfacă o nevoie“. Căci nevoile pot fi de ordin moral, sau artistic, sau politic, sau religios, punînd în mișcare alte resorturi sufletești decît acele ale lui homo oeconomicus. Acesta din urmă se deosebește prin năzuința de a adăuga, la valorile pe care le are, altele suplimentare. Școala psihologică austriacă a reușit să ne descopere acest fenomen de plusvalută până și în cele mai umile acte de consumație. Cînd cumpărăm de pildă patru țigări a trei lei și două gazete a trei lei, este pentru că credem că plăcerea de a fuma a patra țigară va fi mai mare decît neplăcerea de a nu ceta o a treia gazetă. Dacă am alege combinația inversă, ar însemna o *sărăcire* pentru noi.

Așa dar, dela o afacere monstră brassată de un mare magnat al industriei și până la modestele tîrgueli ale unui proletar, descoperim, în orice act economic, acest scop de a adăuga la cantitatea de valori existentă (existentă, deci încă neîntrebuințată) o cantitate de valori nouă.

Obstacolul inflațiunii.—Decît, aici, intervine o grea și interesantă problemă. Valorile economice, cu tot aspectul lor cantitativ, uneori chiar precis numeric, nu-s cantități adevărate, ci valori, lucruri sufletești. E drept că ele se pot, până la un punct, acumula întocmai ca niște cantități fizice. Dar numai până la un punct. E adevărat că depildă zece bilete de o mie lei fac de exact zece ori mai multă bogăție ca unul singur întocmai așa cîm zece

tone de fer fac de exact zece ori mai multă greutate cît una singură. Dar,—dacă un miliard de tone de fer fac de exact un miliard de ori cît una singură, în schimb un miliard de bilete de o mie nu fac de exact 1 miliard de ori atîta avuție cît unul singur, ci... mai puțin. De ce ?

A intervenit aici acel fenomen curios care se numește *inflațiune*. Conștiința colectivă nu tolerează orice acumulare. La un moment dat o socoate excesivă. Și o anulează, subevaluînd fiecare element acumulat. Depreciază valoarea în chestiune.

Cum se evită pericolul inflațiunii.—Așa încît, problema capitală a lui homo oeconomicus, a omului preocupat de a acumula valori nouă la cele deja avute, este problema evitării primejdiei inflaționiste, ocolirea riscului acelei depreciere datorite excesului de acumulare.

Dar cum va reuși el în această delicată sarcină ? Procedeu se poate rezuma în două cuvinte: *va acumula astfel încît cantitatea socialmente existentă să rămîină constantă.*

De aici, o gravă consecință: acumularea de valori economice, ca să fie eficace, trebuie să se facă nu creînd cantități nouă, ci luînd valori deja existente *dela altul.*

Caracterul individualist al actului economic.—Aceasta ne dezvăluie o altă importanță caracteristică a actului economic: e *individualismul*. Orice act economic, ca să se facă eficace, presupune—cum spunea Montaigne—că unul cîștigă ceia ce altul perde. Cu alte cuvinte, avem o tendință de *singularizare*, de individualizare a unui om față de alții, față de mediul social care sărăcește corespunzător. *Un act economic e o revizuire a stării de fapt din societate, în folosul unui individ.*

Iată deci definit, în ce are el mai general, fenomenul economic. Să încercăm aceiași operație cu fenomenul politic.

Cele două sensuri ale cuvîntului: politică.—Ce însemnă adjectivul „politic” ? Greu de răspuns dintr’o dată. Sombart, în fața unor astfel de cuvinte incomode întrebunța următoarea, foarte îndreptățita metodă. Se gîdea la „omul de pe stradă”, la simțul comun, și căuta care sînt noțiunile înrudite, legate, de obicei, în mentalitatea curentă, prin asociație de idei, cu noțiunea pe care vrem să o definim.

Care-s ideile pe care le trezește, inconștient, ideia vagă de politică ?

În primul rînd întîlnim noțiunea de *putere*. Politica duce la putere. Omul politic e mai puternic decît restul muritorilor. Poate, direct sau indirect, porunci, influența pe alții. Are „influență”.

O altă noțiune asociată celei de politică este aceea de stat, de interese generale, de reforme, de legalitate juridică înlăuntrul comunității, de starea de drept a societății—adică iarăși a statului, căci Dreptul e creat, validat și sancționat prin stat.

Noțiunea individualistă de putere.—Așa dar, două serii de idei sînt legate de noțiunea de politică: aceea de putere a unor

anumiți oameni, și aceia de stat, noțiune complexă, în care mai intră acelea de interes general și stare de drept. Or, aceste două serii de idei oglindesc nu numai două aspecte, ci două accepții destul de deosebite, dacă nu chiar antagoniste. Una, precede dela o concepție individualistă. E vorba de sporul de putere al unui om asupra celorlalți. Această putere o ia dela societate—adică dela ceilalți. Este un fenomen care reamintește puțin de fenomenul economic. Aceiași sporire de putere (și banul e putere, dacă nu chiar cea mai perfectă formă de putere); aceiași sporire în folosul unuia singur, și în detrimentul altora, care pot fi foarte mulți. Dar asemănarea devine încă și mai izbitoare dacă cercetăm lucrurile mai adinc.

Politică și politicianism.—In ce constă această putere politică crescută și individualizată? In ce constă această forță de a comanda și influența? In obligarea aproapelui de a ne respecta? Nu, căci aceasta se poate obține și pe alte căi, pur morale, sau culturale, ba chiar mai ales prin acestea. Nu-i deci specific politică.

Atunci va consta din obligarea altora de a ne face anumite servicii? Dar aceasta dintr'odată ia un aspect de contract cu conținut economic, cu conținut de servicii prestate.

In fond, știm bine, din viața practică, în ce consistă *influența* personală a politicianului. Este posibilitatea de a *obliga pro-copsind*, numind în slujbe, obținind avantajii de tot soiul. Și aici, poate mai mult ca oriunde, izbucnește o participare evidentă de elemente economice.

Ideia de stat în noțiunea de politică.—Cealaltă serie de idei asociate noțiunii de politică privesc un aspect anti-individualist al lucrurilor. Ideia de stat, de Stare de Drept, de Reformă, se referă la latura colectivă, obștească a realității. E vorba de „interesul general“, față de care omul politic este, prin definiție, un simplu instrument și un modest anonim.

Și atunci, întrebarea este aceasta: Care din cele două aspecte e cel adevărat? Sau cel puțin care e mai important?

Răspunsul ni-l dă tot „omul de pe stradă“ și simțul comun. Concepția politicului privită ca activitate pusă în serviciul obștesc, în serviciul ameliorării soartei celor mulți, este mai în favoarea de cât cealaltă, pe care opinia publică o tratează cu epitetul pejorativ de „politicianism“, opunînd-o noțiunii mai autentice de „politică“ propriu zisă. E semn că de partea acesteia din urmă șade adevărul.

Dar nu numai omul de pe stradă și judecata empirică a mulțimii socoate astfel. Gîndirea mai sistematică elaborată în liniștea cabinetului de lucru al omului de știință apreciază la fel. Iată un exemplu. Intr'un manual francez școlar de sociologie, la capitolul „Sociologie politică“ nu ni se vorbește despre psihologia politicianistă, ci numai despre stat, evoluția, formele și mecanismul său.

Așa dar, din toate aceste eliminări analitice, rămînem cu un fenomen fundamental: fenomenul stat.

Elementele juridice ale statului. — Dar statul e ceva complex, cuprinzînd elemente diverse, nu numai politice. Și, dacă ar fi să spunem care e nota predominantă în cuprinsul noțiunii de stat n'am greși prea mult afirmînd că este aceea juridică.

Statul e o înlănțuire sistematică și complicată de reguli de drept. Statul, cu cele trei ale sale „puteri”, legiuitoare, executivă și judecătorească, se prezintă ca o construcție arhitectonică de norme juridice ierarhizate în ordinea generalității lor logice. În virful piramidei, avem reguli foarte abstracte, foarte generale: sînt legile constituționale. Subt ele vin „legile ordinare”. Acestea sînt, la rîndu-le organizate logic în coduri, astfel încît unele dispoziții să cuprindă pe altele, mai concrete. Dedesubtul legilor ordinare, în alte dispoziții, încă și mai concrete: regulamentele, deciziile ministeriale, decrete, circulări polițienești, etc. etc, în ordinea descrescîndă a generalității lor logice. Insfîrșit, la sfîrșitul erarhiei, avem conduitele individuale, — „spețele”, cum se spune în tribunale.

Acesta e Dreptul. Este o alcătuire de norme care se angrenează unele în altele, cele mai concrete „amboatîndu-se” în cele mai abstracte. Și deasupra tuturor, un organ, specializat, care se cheamă „puterea judecătorească”, avînd rolul de a menține această angrenare, *reajustînd* o conduită particulară la aceea mai generală care îi slujește drept motivare teoretică.

După cum vedem, Dreptul este aspectul conservator al Statului. Rațiunea sa este păstrarea, statu-quo-ul, menținerea intactă a regulilor obștești. La această operă, am văzut că colaborează două organe: Justiția și Administrația.

Puterea legiuitoare și afînitatea ei pentru manifestările politice. — Dar legile se schimbă. Și avem pentru aceasta un al treilea organ: puterea legiuitoare. Prin ea se împlinesc reformele, mici sau mari. Dar la această operă colaborează și alte organisme sociale. Este opinia publică, sînt clasele sociale cu interesele lor proprii. Decît, cum spuneam mai sus, aceste grupări sînt difuze. N'au coeziune. Pentru a activa eficace ele au nevoie să se exprime prin organe special destinate acestui scop, și anume prin: *partide politice*. Partidul politic, în ce are el mai esențial, nu-i decît un simplu membru al puterii legiuitoare. Chiar cînd un partid se abține dela alegeri și dela lupta parlamentară preferînd cum se zice „acțiunea directă” sau „calea revoluționară”, este nu cu intenția de a nu participa pe viitor la facerea legilor nouă, ci pentru a pregăti ziua cînd el va deveni această putere legiuitoare *întreagă*, cînd se va substitui total actualilor făcători de norme de drept.

Despoliticianizarea justiției și administrației. — Mai multe consecințe se desprind din aceasta. Puterea cu adevărat politică a statului nu e aceea judecătorească și administrativă. Ba chiar există un curent unanim în toate țările care revendică *despoliticianizarea justiției și administrației*. Puterea de stat specific politică e cea legiuitoare, cu toate anexele, auxiliarii și ramifica-

țiile ei. Este puterea a cărei misiune nu este păstrarea stării de drept, ci dimpotrivă, schimbarea acesteia.

Ideia de schimbare a stării de drept în stat.—Această idee fundamentală care caracterizează specificul politic, deosebindu-l de cel propriu zis juridic. Resortul central al actului politic e schimbarea regulilor de drept existente, în scopul unei ameliorări oarecare, bine sau rău înțelese. Chiar și partidele zise conservatoare și reacționare sînt utilitate în vederea acestei arte de a schimba Dreptul. Căci ce însemnă partid reacționar? Atunci cînd evoluția firească a realităților sociale a adus anumite schimbări de fapt, traduse uneori și în schimbări de drept pe cale fie jurisprudențială, fie pe cale de intrare în desuetudine și neaplicare a unor anumite legi, partidul reacționar este gata să inventeze procedee juridice capabile să reinstaleze și să reinvie, prin dispoziții legislative nouă, anumite reguli vechi. Dar vechi nu în sensul de deja existente, ci vechi în sens de învechite și pe cale de a nu mai exista de loc.

Ideia de schimbare în economie și în politică.—Așa dar noțiunea de schimbare e fundamentală în materie politică. De cît, am văzut mai sus că și în materie economică am descoperit acest element al schimbării. Cu o importanță deosebită totuși. Schimbarea, în economie, este o individualizare. O singularizare a unui individ, corespunzînd unei schimbări echivalente în restul societății. Pe cînd noțiunea politică de schimbare n'are caracter individualist. O lege, valabilă pentru toți, este la un moment dat, schimbată iarăși pentru toți, cu efect „erga omnes”. Caracterul individualist al uneia se opune caracterului obștesc-juridic al celeilalte.

Raporturile între politic și economic.—Analizele de mai sus ne permit să abordăm partea treia și ultima a cercetării de față, și anume problema raporturilor între unitățile politice și cele economice.

O primă relațiune o putem lesne preciza, folosindu-ne de deosebirea pe care o semnalăm între cele două concepții ale Politicului, între concepția politicianistă și cea propriu zis politică, anti-individualistă. Printre membrii societății politice, printre oamenii care colaborează la ameliorarea prin schimbare a ordinii de drept există indivizi cari au în vedere nu interesul obștesc, ci acel al diverselor unități economice de care îi leagă anumite interese personale. Impotriva acestei confuziuni se iau diverse măsuri. Citez cu titlu de exemplu ideea, foarte populară azi, a interzicerii membrilor parlamentului, de a fi membri în consiliile de administrație a societăților industriale, comerciale sau financiare. Este confuzia între politică și politicianism pe care opinia publică vrea s'o disocieze în numele adevăratei și autentice concepții asupra Politiceii. Și procedeul general prin care conștiința colectivă încearcă a opera disociația este opunerea, față în față, a celor două idealuri antagoniste: Idealul individualist al interesului personal, caracteristic

Economicului,—și idealul colectivist al interesului general, interes oglindit în reguli de drept valabile simultan „erga omnes”—și care constituie cheia de boltă a cugetării și simțirii politice.

Problema acestor raporturi privită istoricește.—Dar problema noastră mai are o față, și anume o față istorică. Economicul și Politicul nu se prezintă în Istorie ca două idealuri totdeauna antagoniste. Dacă ajung uneori la rivalitate, le găsim de multe ori unite într'o operă de colaborare.

Din cercetările de istorie socială care s'au făcut, se poate chiar scoate o lege generală de evoluție. Oridecîteori organismul politic prin excelență care e statul a trebuit să treacă dela o formă la alta, s'a slujit, ca de o cîrjă ajutătoare, de arma economică.

Un sociolog german, Oppenheimer, spune că statul s'a alcătuit prin două mijloace fundamentale: mijlocul politic al Raptului, și mijlocul economic al Muncii. Clasificarea aceasta, ca și însăși terminologia, sînt defectuoase. Raptul, în sensul lui Oppenheimer, al lui Marx sau Sombart, nu-i un mijloc politic, ci o confuzie între mijlocul politic cu cel economic. Realitatea istorică trebuie exprimată altfel.

Evoluția formelor de stat.—Statele au evoluat progresiv dela mai mic la mai mare. Tribul primitiv fuzionează cu alte triburi similare și dă acel stat pluri-tribal care a fost, bunioară, civitatea antică, sau micul regat african, model care a servit, perfecționîndu-se, împărățiilor egiptene, asiro-caldeene, etc. În evul mediu avem stăulețul seniorial—fie agrar pur fie urban—care se unește progresiv cu altele dînd acea integrare superioară care a fost *Principatul* din timpul Renașterii, stat nu local, ci, cum spune Schmoller, „provincial”. Acestea, la rîndu-le dau, în cursul epocii „moderne” a Istoriei organisme cele nouă care au fost Statele Naționale. Insfirșit, acestea din urmă, fie prin mijlocul federalismului, fie pe calea indirectă a unei Societăți a Națiunilor, năzuiesc să creeze o alcătuire încă și mai vastă.

O lege generală de evoluție istorică 1. Statul medieval.—Ori, este vrednic de remarcat că, oridecîteori s'a trecut dela o formă de Stat la alta, s'a recurs într'o largă măsură la mijlocul economic. Ceva mai mult. În perioadele „de tranziție”, elementul economic încăleca asupra celui politic, văpsind cu coloratura lui specifică întreaga viață de stat. Iată de pildă trecerea dela lumea romană la cea medievală. Strămoșul Statului comunal este un castel al unui senator, un conac al unui latifundiar, este o gospodărie personală. Numai treptat-treptat fosta moșie se transformă, micșorînd atribuțiile seniorului—laic sau clerical,—dîndu-și un consiliu colectiv de administrație, și la urmă cucerind dreptul politic veritabil, acela de a legifera, de a edicta norme de drept generale.

2. Statul Renașterii.—La o altă etapă, avem Statul italian al Renașterii, despre care Burkhardt ne spune că avea, pentru Principe, aspectul de „bună afacere”. Populația devine „inventar

viu". Armata devine proletariat mercenar (atunci se inventează cuvântul „soldat“). Toți locuitorii sînt privați sub specia venitului pecuniar. Atunci se inventează, în Italia, procedee geniale de recensămint, statistică și fiscalitate.

Statul național modern.—Iată în sfîrșit statul național modern. E simptomatic că în Istorie el este cunoscut sub numele de „Statul mercantil“. Atunci avem acea perioadă celebră cînd întreaga comunitate era considerată ca o vastă gospodărie, protejată aprig față de gospodăriile rivale prin bariere vamale rigide; cînd războaiele au fost mai „economice“ ca niciodată. Cînd Montaigne a putut defini politica prin cea mai specific economică dintre formule: „ce pierde unul cîștigă cellalt“. Dar Statul modern se infiripează. Confuzia între politic și economic nu mai este necesară. În locul vechilor formule, vin ideile fiziocrate și liberale, după care, între State, cîștigul unuia este și cîștigul celuiilalt.

Societatea Națiunilor. Ideia războiului, operație economică deficitară.—O idee similară e cea din care a izvorît Societatea Națiunilor. Este convingerea din ace în ce mai populară că războiul este deopotrivă de ruinator pentru ambele tabere de beligeranți. Idee pe care cu atîtă eloquentă o susținea, cîțiva ani prea de vreme, Norman Angel în cartea sa cu mare răsunset „The great Illusion“. Este o independență economică între toate Statele care a devenit o impunătoare realitate. Să se cetească talentata scriere a publicistului Francis Délaissi: Les contradictions du monde moderne, unde ni se zugrăvește cu exemple foarte sugestive a vastul internaționalism economic al vremilor contemporane.

Ideia protestantă a moralei comerciale și a libertății tranzațiilor.—Și mai este o idee, cam înrudită cu aceasta, în geneza Ligei dela Geneva. E ideea protestantă a moralei liberului comerț. Două mari națiuni pretestante au promovat această Societate a Națiunilor: Anglia și Statele-Unite, țări care nu mai sînt propriu zis naționale, ci de dimensiuni cu adevărat continentale. Firește, America a cîștigat economicște din marile războiu. Oricine, din lectura bunioară a cărții profesorului de geografie dela Sorbona Demangeon: Le déclin de l'Europe, își poate da, în mod lesne și agreabil samă de aceasta. Dar aici este vorba de o limpezire de situații. America era ținută în urmă prin apăsarea unor situații istorice nelichidate. Războiul nu a îmbogățit-o direct, ci a normalizat lucrurile. Și America a suferit economicște din războiu. Dar a fost ca o criză catastrofică care a readus lucrurile la normal cum adeseaori se întîmplă. Acum însă America are nevoie de pace mai mult ca oricine, căci numai pacea asigură libertatea tranzațiilor și îmbogățirea națiunilor.

Caracterul economic al lucrărilor ligii.—Însfîrșit, puternica coloratură economică a Ligii Națiunilor se mai învederează și prin alte manifestări. Este conținutul însuși al activității sale. Afară de cîteva mici intervenții în conflictul născînd dintre diferite state de importanță relativ secundară, lucrările ei au caracter în principal economic.

Intr'adevăr, care sînt chestiunile care se studiază mai mult la Geneva, și care au fost încoronate cu oarecare succes? Chestiuni muncitorești: legea de 8 ore, protecția muncii, unificarea economică prin mijlocul cekului, represiunea falșificatorilor internaționali de bancnote (nu este curios și simptomatic ca un organism politic de dimensiunile Ligii să se ocupe de chestiuni monetare? împrumuturi acordate la diferite state, chestiunea în cea mai mare parte pecuniară a optanților unguri, etc. etc.

Problema dezarmării este o problemă economică. Dar, se va spune, problema fundamentală e pacea, oglindită în chestiunea nu mai puțin fundamentală a dezarmării. Ori, toată dificultatea problemei, nodul ei gordian, stă în chestiunea nu a necesităților apărării patriotice, ci în interesele particulare ale industriștilor de „Schwermetallurgie“, interese personale și economice, interese apărate însă cu putere și eficacitate de oameni tari care găsesc în guvernării țărilor diverse avocați ai afacerilor lor private,—industriși care, pe deasupra frontierelor își dau mîna pentru salvagardarea avantajilor comune. Din toate aceste cauze, problema păcii este deplasată pe un tărîm de afaceri pur pecuniare.

Caracterul economic al sancțiunilor Ligii.—Insfîrșit, sancțiunile. Inafară de avertisment—care e mijlocul cel mai puțin important, avem blocusul economic și permișiunea de a face războiu împotriva Statului neascultător de Ligă, cu dispensa învinuirii de agresor. În privința caracterului economic al blocusului e de prisos să mai insistăm. În ce privește războiul foarte special de care vorbeam, avem aici un caz foarte curios de intruziune a factorului economic în cel politic. Ce însemnă acest războiu? E un războiu oarecum fără riscuri dezavantajoase, și cu perspective nouă, din contra, avantajoase. Un războiu în care nu se mai riscă să survină noi aliați în tabăra dușmană. Un războiu în care muniție totdeauna suficientă este asigurată, căci toate Statele ligate își pun stocurile și uzinele lor la dispoziția Statului „victimă“. Dispare din războiu elementul acela politic de luptă cu risc, de șanse îndoielnice, de pariu aleatoriu. Se merge relativ la sigur. Este oarecum un războiu-afacere.

Bineînțeles, nu spunem că aceste mijloace inventate de Ligă sînt de pe acum eficace. Noi analizăm aici doar spiritul cu care se lucrează și soluționează problemele la Geneva. Și trebuie să recunoaștem, în toate manifestările, o întrebuițare, deocamdată, de mijloace—bune sau rele—de ordin economic pentru a realiza alcătuirea morală, juridică și politică care este și va fi din ce în ce mai mult Societatea Națiunilor.

Și voiu cita, în această ordine de idei, un ultim simptom. Liga preferă chestiunile economice celor juridice. Ca dovadă, chiar acum cînd ea există și funcționează, supraviețuiește, cu deplinătate de atribuții, Curtea de Justiție Supremă dela Haga.

Argumente scoase din etnografia comparată.—Așa dar, trecînd în scurtă revistă evoluția istorică a formelor de Stat, con-

statăm cum noile forme, în perioada lor de creștere, și înainte de a deveni organisme în principal politice, au recurs într-o largă măsură la mijloace economice diverse.

Lăsînd deoparte istoria, vom termina cu un ultim exemplu luat din acea „Istorie în Spațiu” care este Etnografia comparată.

Spunem că forma cea mai primitivă de Stat este Tribul; tribul așa cum îl găsim, în starea lui aproape pură, la societățile descrise de Spencer, Gillen, Howit, care trăesc în Australia Centrală. Acolo, „guvernarea” Statului n'are aproape nimic economic. Iată cum se petrec lucrurile.

Un trib este subîmpărțit în fratrii (de obicei două). La expirarea unui interval de timp calendaristic, oamenii din fratria A vin „la putere”. Ei conduc toate chestiunile de Stat: desemnarea soților și soațelor (mariajul e, spune Frazer, o „State affair”), executarea dansurilor, a banchetelor totemice, a inițierilor („majoritatea legală” de acolo), adopțiunile, funeraliile, declararea războaelor. Oamenii fratriciei A poartă măștile sacre. Ei sînt activi. Cei din fratria B asistă, pasivi. În perioada următoare rolurile se inversează. Cei din fratria B vin „la cîrmă”. Ei guvernează.

Participarea economicului la prima evoluție cunoscută a formei de Stat.—Dar aceasta e o alcătuire foarte primitivă. Etnografi și sociologi ca Swanton, Boas, Malinowski, Adam, Davy, Mauss, au identificat o formă de Stat mai evoluată, unde, înlăuntru societății, există niște elite, case privilegiate, numite „secret societies” sau „mannerbunde”. Acestea sînt „castele dominante”, *clasa guvernantă*.

Dar ce trebuie să faci pentru a fi membru, și, fiind membru a ocupa un loc de frunte în aceste caste? Este foarte curios. Condiția de a pătrunde, de a te menține și progresa în aceste „secret societies” este una singură: să fi ieșit norocos în *potlatch*.

Potlatchul este o procedură curioasă care constă din a oferi cuiva daruri, în a-l sfida donîndu-i o anumită cantitate de bunuri (alimente, arme, plăpumi, metale, etc.) Cel astfel provocat este, prin aceasta, automatic obligat să restituie, într'un anumit termen, o cantitate dublă. Sau poate să o restituie, dublată, numaidecît. În acest caz primul donator devine la rîndu-i obligat să doneze o cantitate quadruplă, pe care dacă o dă pe loc, celălalt trebuie să o restituie înopțit. Și așa mai departe. Acel care—cum se zice foarte pitoresc în jargonul țiganilor dela noi—a fost „arămas”, își pierde o parte din blazoane, totemuri și nume, pe care le însușește celălalt. Și atunci unul decade, până la excludere, din rîndul membrilor din casta sa, celălalt se sue în grad înlăuntru „secret society” respective.

Prin acest proces de individualizare, se operează o fuziune intertribală, și o formă superioară de Stat ia naștere, Stat feudal care ia locul celui egalitar totemist, pregătind monarhia gen african.

Și la geneza acestor prefaceri, întilnim procedura *potlatchu-*

lui, fenomen—după spusele etnografului Boas—de ordin în mare parte economic, amintind, cu alte simboluri, economia fiduciară a societăților moderne.

Characterul provizoriu al memoriului de față.—Oprim aici expunerea noastră. După cum anunțam la început, chestiunea e prea vastă și neexplorată pentru a permite mai mult decât o punere mai corect sociologică a problemei, oarecare descripții de fapte, și, pe ici pe colo, câteva indicații provizorii asupra felului cum, de aici înainte, concluziuni și rezultate mai temeinice ar putea să fie obținute.

D. I. Suchianu

Egotism ¹

«Der Einzige und sein Eigentum»
Max Stirner

Pe mine nu mă 'ncîntă suveranii,
Chiar cînd Impăratul e Napoleon:
Măștilor ce poartă purpură pe tron,
Să li se plece doară curtezanii.

Ori buni ori răi, sînt toți năluce străni,
Sînt fățarnicie, intrigă, carton,
Sfoară de culise, fard de istrion,
Păpușe bune de uimit profanii.

Ducă-și cît li-i vremea pașnici fastul lor,
Stînd ca mărturie pentru viitor
De tot ce-i ușurință omenească,

Este, totuși, Unul căruia cu greu
Ne 'npotrivim să nu ne stăpînească:
Monarchul acela e cinicul Eu.

Mihai Codreanu

1 Studiu de sonet endecasilab cu alternanță de rime.

Era ea!

— Povestește-ne ceva, Piotr Ivanovici! — ziseră domnișoarele.

Colonelul își suci musteata căruntă, tuși și începu:

Era în anul 1843, pe cînd regimentul nostru stătea lîngă Censtohovo.¹ Dar trebuie să știți dumneavoastră, dragi domnișoare, era în acel an o iarnă cumplită, încît nu trecea o zi să nu înghețe nasurile șantinelelor, sau să nu se troieneze de viscol drumurile. Groaznicul ger, cum a luat-o pela sfîrșitul lui Octombre, așa a ținut-o până în April. Pe acele vremuri, trebuie să știți, eu nu sămănam cu un ciubuc vechiu și afumat, ca azi, ci eram, — puteți să vă închipuiți, — un băiat zdravăn și voinic, alb și rumăn ca un bujor, într'un cuvînt, o frumuseță de bărbat. Mă învîrteam ca un păun, aruncam bani în dreapta și în stînga și mi suceam musteata ca nici un praporșcic din lume.²

Uneori era destul să fac un semn din ochiu, să zăngănesc odată din pîteni, să mi succesc musteata — și frumusețea cea mai mîndră se prefăcea într'o ascultătoare mielușea. Eram lacom de femei ca paianjenuț de muște, și dacă ași căuta, dragi domnișoare, să vă număr polonezele

1 Localitate în Polonin (N. trad.).

2 Ceva ca un sub-locotenent (N. trad.).

și jidăuculele, cîte s'au atîrnat de gîtul meu, îmi permit să vă asigur că în matematici n'ar ajunge numere... Adăugați pe lîngă astea că mai eram și aghiotant al regimentului, dansam mazurca în perfecție și eram însurat cu o femeie foarte nostimă, Dumnezeu să-i odihnească sufletul. Dar ce fel de spînzurat eram, nici nu vă puteți închipui. Dacă se ivea prin district vre= o istorie amoroasă, dacă cineva a zmulș perciunii vre= unui jidan și a pîlmuit un șleahțic¹, apoi toți știau că= i numai sub= porucicul Vîvertov.

În calitate de aghiotant trebuia adesea să cutreer dis= trictul. Mergeam, ba să cumpăr ovăs, sau fîn, ba să vînd jidanilor și panilor² caii reformați, dar mai adesea, dragi domnișoare, sub pretextul slujbei, alergam la randevuuri cu cuconițele, sau pela marii proprietari pentru cărți... Într'un ajun de Crăciun, țin mînte ca acum, mergeam din Censtohovo în satul Șevelichi, unde fusesem trimis după datoriile slujbei. Era un timp, trebuie să știți, nesuferit... Un ger, de crăpau pietrele. Eu și vizitiul meu în vre= un ceas și jumătate ne prefăcurăm în doi tîrțuri de ghiață. Cu gerul, de bine—de rău, te mai împaci, dar închipuiți= vă că pela jumătatea drumului începe deodată un viscol. Giulgiul alb începu a se învîrți ca «dracul înainte de utrenie», vîntul începu să se tînguiască, parcă i s'ar fi răpit femeia, drumul dispăru... Nu mai mult decît în zece minute eu, vizitiul și caii eram orbiți de zăpadă.

— Noblețea voastră, am pierdut drumul!— zise vizitiul.

— Al dracului! Dar unde ți= au fost ochii, dobito= cule? Hai, mergi tot înainte, poate dăm de vre= o locuință.

Și așa merserăm noi, merserăm, ne învîrtirăm—ne în= virtirăm, și iată că pela miezul nopții caii noștri se opresc în poarta unui conac—țin mînte ca acum—al contelui Bo= iadlovșchii, un polonez bogat. Polonezii și jidanii pentru

1 Nobil polonez (N. trad.)

2 Boierilor (N. trad.)

mine sînt tot una cu hreanul după masă, dar trebuie spus și adevărul: șliahticii sînt oameni primitivi, și nu se găsesc femei mai înflăcărate decît panocichile...

Ne lăsară să intrăm... Contele pe acea vreme stătea la Paris, și pe noi ne primi administratorul, polonezul Cazimir Hanținschii. Mi=aduc aminte că n'a trecut nici un ceas, și eu stăteam în aripa ocupată de administrator, fă=ceam curte femeii lui, beam și jucam cărțile. După ce cîștigai cinci cervonți și băui bine, cerui voe să merg la culcare. Ne fiind loc în aripă, mi se cedă o odaie din apartamentele contelui.

— Nu te temi de stafii? — mă întrebă administratorul, introducîndu= mă într'o odaie nu prea mare, alăturată de o enormă sală pustie, plină de frig și de întuneric.

— Dar ce, aveți pe aici stafii? — întrebai, ascultînd cum un ecou surd îmi repeta vorbele și pașii.

— Nu știu, rîse polonezul, — dar locul ăsta mi se pare cel mai potrivit pentru stafii și duhuri necurate.

Luasem bine la măsă și eram beat tun, dar vă spun drept, după asemenea vorbe simții răceală în suflet. Să fie al dracului, mai bine o sută de cercheji, decît o singură stafie! Dar n'aveam încotro, mă dezbrac și mă culc. Lumînarea mea abia=abia lumina părății, iar pe părăți — puteți să vă închipuiți — portretele strămoșilor, care de care mai fioros, arme vechi, coarne de vînătoare și alte fantasmagorii... O liniște de mormînt, numai în sala vecină foșneau șoarecii și trosnea mobila uscată, afară — ceva infernal... Vîntul prohodea pe cineva, arborii se îndoiau cu urlet și plînsete, nu știu ce drăcovenie, poate vre=un oblon, scîrția jalnic și bocănea în pervazul ferestrei. Mai adăugați la toate astea că mi se învîrtea capul, iar cu capul — și întreaga lume... Cînd închideam ochii, mi se părea că pa=tu=mi e purtat prin toată casa asta pustie și că joacă *cehardaua* cu duhurile. Pentru a=mi micșora frica, găsii de

cuviință mai întâiu de toate să sting lumînarea, fiindcă odăile pustii în lumină sînt mai fioroase, decît în întuneric...

Cele trei domnișoare, care ascultau, se așezară mai aproape de povestitor și-l fixară cu privirile.

— Dăr,— urmă colonelul,— zadarnic căutam să adorm, somnul fugea de mine. Ba mi se părea că intră tâlhari pe fereastră, ba se auzea șoapta nu știu cui, ba cineva=mi atingea umărul: într'un cuvînt—drăcărie cunoscută, cînd te afli într'o stare nervoasă. Dar închipuiți=vă, în mijlocul drăcăriei și în haosul de sunete, deosebesc un sunet ase=mănător cu șlepăitul unor pantofi. Ascult, și ce credeți! Aud cum cineva se apropie de ușa mea, tușește și o deschide...

— Cine=i acolo? — întreb, ridicîndu=mă.

— Eu, nu te teme,— răspunde o voce de femeie.

Mă îndreptai spre ușă... Trecură cîteva secunde, și simții cum două minuți, moi ca puful, se așezară pe umerii mei.

— Te iubesc... Imi ești mai scump decît viața,— zice o voce melodioasă de femeie.

O respirație ferbinte îmi atinse obrazul... Uitînd de viscol, de spirite, de toate pe lume îi prinsei cu brațul talia... și ce talie! Asemenea talii natura le poate pregăti numai după o comandă deosebită, odată în zece ani... Sub=țire, șlefuită parcă, fierbinte, ușoară ca respirația unui copil! Nu mă stăpîinii, o strînsei în brațe cu putere... Gurile noastre se uniră într'o sărutare puternică și lungă... și jur pe toate femeile din lume, nu voiu uita până în mormînt această sărutare!

Colonelul bău o jumătate de pahar de apă și urmă scăzînd vocea.

— Cînd mă uitai în fereastră adouazi, văzui că viscolul e și mai mare... Să plec, era peste putință. A trebuit să stau toată ziua la administrator, să joc cărțile

și să beau. Seara eram din nou în odaia pustie, și exact la miezul nopții din nou îmbrățișeam talia cunoscută... Da domnișoarelor, dacă nu era amorul, crăpam de urît. Te pomenești că mă prăpădeam de beție.

Colonelul oftă, se ridică și începu să umble tăcut prin salon.

— Ei, și mai încolo?... — întrebă una dintre domnișoare, murind de așteptare.

— Nimic. A doua zi eram pe drum.

— Dar cine era femeia aceia?... — întrebară domnișoarele, nehotărîte.

— Se înțelege cine.

— Nu se înțelege nimic...

— Era nevasta mea!

Tustrele domnișoarele săriră ca împunse.

— Adecă... cum așa?

— O, Doamne, ce greutate de înțeles?... — zise colonelul supărat, strângind din umeri. — M'am exprimat destul de clar! Mergeam la Șevelchi cu nevasta... A dormit în casa pustie în odaia vecină... Foarte clar!

Mmm... — rostră domnișoarele, lăsînd deziluzionate mâinile în jos. — Ai început bine și ai sfîrșit, Dumnezeu știe cum... Nevasta... Pardon, dar astea nici măcar nu sînt interesante... și nici de spirit.

— Ciudat! Va să zică ați fi vrut să fie nu nevasta mea, ci vre-o femeie străină! O, domnișoarelor, domnișoarelor! Dacă acum judecați dumneavoastră așa, apoi ce-o să ziceți după ce vă veți mărita?

Domnișoarele se rușinară și tăcură. Se supărară, se întunecară și, cu totul deziluzionate, începură să caște în auz... La cină nu mîncau nimic, făceau gologoașe de pîne și tăceau.

— Nu, așa e chiar necinstit! — zise una, neputîndu-se stăpîni. — La ce era să povestească, dacă sfîrșitul e așa?

Nu-i nimic interesant în asemenea povestire... Un caraghioslîc!

— Ai început așa de frumos și... deodată te-ai întrerupt...— adăugă una.— O batjocură, nimic mai mult.

— Ei, ei, ei... am glumit...— zise colonelul.— Nu vă supărați, domnișoarelor, am glumit. N'a fost nevasta mea, ci nevasta administratorului.

— Da?!

Domnișoarele se înviorară deodată, ochisorii lor sclipiră... Se dădură pe lîngă colonel și, turnîndu-i vîn, începură să-l copleșească cu întrebări. Plictiseala trecu, trecu iute și cîna, iar domnișoarele începură să mînințe cu mare poftă.

A. Cehov

⟨Tradus din rusește de A. Brunză⟩

U m b r ă

Sufletul meu singur,
Umbră de țarină,
Cheam' un gând să-l ducă,
Cerșetor, de mână...

Unde i-o fi drumul,
Fulger și oglindă?
Cea dintăiu scîntee,
Unde-i, să-l aprindă?

Noapte și tăcere...

Ard în întuneric
Gîndurile mele
Plăsmuind deasupra
Sufletului, stele.

Scapără din colțuri
Așchii de lumină,
Dar li=i rece zvonul,
Raza li=i străină...

Nimine nu=mi spune
După care stea
Scăpătată 'n noapte,
Plînge umbra mea!

G. Bărgăuanu

Ceasuri trăite

Sosesc în Chișinău cu un tren de sară. Adouazi, la opt dimineața, trebuie să examinez la Zoologie elevele unei școli particulare din localitate.

Intr'o trăsură cu un cal, șubredă și foarte joasă, pornesc spre o adresă sfârșită în *skaita*, pe care o am din Iași, de la o cunoștință.

Fizionomia orașului îmi apare haotică în umbrele serii. Nici o cotitură familiară, unde să se fi întâmplat ceva știut mie, nici o casă lângă care să pot pune un chip, un nume, un crîmpei de viață intimă. Aspecte reci, streine, dezbrăcate de umanitate, se perindă chinuindu-mă cu senzații prea cunoscute dintr'un vechiu și repetat coșmar: ziduri ostile, care răsar mereu, tot mai apăsătoare, gata să mă înăbușe în atmosfera lor împietrită.

Teleaga dislocată rezistă printr'o minune dealungul străzilor nesfârșite și uniforme și, într'un tîrziu, se oprește cu un spasm în fața unei case mici—oaza mea temporară. Gazda e o femeie de vre-o patruzeci de ani, văduvă, rotunjoară și prietinoasă. Mă conduce din antret într'un salonaș cu mobile îngrămădite, cu siluete-stranii în lumina pîlpîitoare a lumînării. Intr'un părete al salonașului o deschizătură dreptunghiulară, fără ușă, arată un iatac îngust. O canapea, pregătită îmbietor cu perine și cuverturi albe, ocupă aproape în întregime mica încăpere. Fac doi pași în semi-întuneric și mă lovesc cu capul de o lampă suspendată, care începe să sune vesel din stalactitele ei de cristal.

— Lampa electrică ...s'a intrerupt curentul tocmai azi *diminuată*, mă lămurește gazda—Ana Ivanovna—cu accent alintat de basarabeancă.

— Nu-i nimic, răspund încet.

Sînt așa de obosită, că singura mea dorință este să dorm.

— *Diminuață* cafea cu *laptie*, nu? Întreabă gentil Ana Ivanovna.

Un glas parcă-mi șoptește: Ceai! Dar amintirea cafelei mele amăruie, cu aromă tropicală, concentrată în esență și catifelată de crema laptelui, mă invită ispititoare.

— Da, doamnă, dacă se poate—cafea.

— De sigur, se poate. *Noaptie* bună. Și gazda mea se strecoară fără zgomot printre scaunele și mesuțele salonașului întunecat, spre o odăie din fund.

În cea dintăiu clipă de singurătate mă uit împrejur cu o privire, însfirșit liberă de orice constringere, și iau cu adevărat cunoștință de locul unde am să-mi trăiesc viața cîteva ceasuri.

În afară de canapea, mai este în iatac o mesuță și un scaun. O fereastră dă spre stradă. Păreții sînt tapisați peste tot, în chip de evantalii ori de stele, cu fotografii și cărți poștale ilustrate. Mă încrunt fără voe. Antipație pentru acest gen de ornamentație, ori avertisment ocult? Privirea mea trece, precisă, de la cartoanele suspecte la sîrma pentru lumină, care se coboară în dreptul căpătăiului, până la butonul fixat mai sus de perine. Dealungul ei văd mici pete cafenii, cu prelungiri sinistre și pierdute de coadă de cometă, îmbinate cu niște punete negre, în relief.

Sînt tare obosită. Nu vreau să bănuiesc nimic...

Fac un pas mai spre mijloc și ridic brațele să-mi scot pălăria. Mă lovesc iar în lampa electrică. Cristalele ei sună clar în liniștea încăperii. Cu mișcări obișnuite, mecanice, mă'învîrt în spațiul strîmt. De cîte ori fac o mișcare mai largă lovesc în lampă ori cu capul, ori cu mîna. Dacă, cel puțin, n'ar avea zurgălăi... Dar, la fiecare dată, zingănitul lor vioiu subliniază stîngăcia mișcării mele.

Acuma liniștea e deplină și întunericul te îndeamnă la somn adînc.

Somnul! Încă o minune banalizată, o fericire neprețuită, pe care a dăruit-o Dumnezeu omului. Dar omul e nefericit pentru că nu știe să guste fericiri reale și la îndemînă. Chiar ziua de azi: o călătorie rapidă, o oboseală sănătoasă... oraș nou... Ana Ivanovna... trăsura...

Subt impresia unei arsuri sar brusc din amețeala imaginilor amestecate și tot mai voalate. Aprind în grabă lumina. Clipsec

repede, să-mi asigur agerimea privirii. Ce-a fost oare? Pe perina foarte albă o gînganie plată, ca o firimitură vag convexă de șocolată, simulează o imobilitate perfidă. Apoi, fără veste, cu o iuțeală nebănuită, dispare. Dacă ași fi întins mîna mai repede... Puah! Ei, da, dar îmi asiguram somnul—îmi trece prin minte, ca o umbră, un gînd naiv. Dar, în aceeași clipă, ascultînd de nu știu ce îndemn, întorc capul spre sîrma electrică. Ce înghesuială! Ce avalanșă! Ce viață surdă! Privirea mea, plină de o sffrșeală tragică, se oprește pe flaconul de Colonie. Ud batista, mă dau mai aproape de perete și încerc o anestezie în *massă*. Îndată văd nesocotința acestui gest. De pretutindeni, de pe unde ajung efluviale înviorătoare ale Coloniei, gîngăniile plate și moi trag în toate direcțiile linii de fulgere întunecate și dispar cu precizie în misteroase adăposturi.

Cu o mină nesigură ridic un colț de carte poștală. „O, blestemată curiozitate!“ Subt micul adăpost de carton aglomerația atinge proporții neînchipuite.

Sînt abia unsprezece ceasuri. Ziuă se face la patru. Dacă ași renunța la somn? Fac doi pași și mă lovesc cu capul în lampă. Zurgălăii sună... are să se deștepte gazda. Mă simt stingeră în noapte și în necunoscut. Oboseala mă cuprinde ca un frig.

Mă culc iar. Tăcere neprietinoasă, de loc străin, se ridică nesimțit, ca o apă, și mă impresoară. Sugestii de somn, furișe, vin de pretutindeni. Din odăița din fund răzbate, cu întreruperi, un horăit modest, feminin. Ana Ivanovna... somnul e o fericire.. oboseală... călătorie rapidă...

Plici!

Somnul pierе într'o clipă. Cu o mișcare sălbatecă ași vrea parcă să-mi rup obrazul, să smulg contactul moale și viscos.

Și ...iar gînduri de filosofie higienică, amețală de cîteva minute, deșteptare bruscă cu inima dureros oprită.

Cît a ținut chinul? Un cataclism cosmic a prelungit, de sigur, noaptea aceia cu mult peste durata ei obișnuită.

În tăcerea mare a străzii aud deodată huriit de căruță. Cu pas nesigur, lîncedă ca după boală, mă apropii de fereastră și ridic storul. Se zărește de ziuă. Deschid larg fereastra și boarea zorilor primenește aerul închis de casă mică, cu mobile vechi și multe. Întind o pînză străvezie de marchizetă pe unghiul neîmplinit al geamurilor dinăuntru și adorm îndată cu imaginea ondulării ei grațioase, care alungă spre mine pale reînoite de răcoare.

— Bună-dimineața. Poftim cafeaua!

Ana Ivanovna îmi oferă cu toată inima un pahar neobișnuit de mare, plin cu un lichid cenușiu, ferbinte, cu abur de secară prăjită.

— Poftim. E ferbinte și dulce... am pus șese bucățele, ca pentru mine...

Mă uit cu ochii zăpăciți la gazda mea așa de amabilă și zîmbesc sarbăd, în neștire.

* * *

La opt sînt la școală — „Pensionnat français de demoiselles”. Directoarea mă lămurește că elevele promovau până acuma cu profesorii Institutului și, subțîind buzele, subliniază că examenul acesta este ceva nou. După întreaga ei ținută înțeleg că examenul nu are numai farmecul noutății...

Mă conduce apoi până la o sală mare în care-s adunate elevele. Imi prezintă pe profesoara respectivă — o persoană mărunță cam speriată, cu o toaletă plină de contradicții: podoabe moderne — șnur gros de mărgelă galbenă la piept, brățări multicolore de celoid și rochie antică de mătase verde cu plastronaș roz, închisă până subt bărbie.

Directoarea mă lămurește, în sfîrșit, că *les élèves passent leurs examens en français*, salută scurt și pleacă.

Elevele, frumos așezate în bănci, mă examinează cu o curiozitate neascunsă, șoptesc și-și fac semne, la largul lor în atmosfera particulară pensioanelor. Din cînd în cînd se uită la profesoara lor cu o expresie de familiaritate, ca la o guvernantă ocrotitoare.

Chem trei eleve la tablă. Lîngă catedră, la îndemînă, sînt cîteva planșe. Vreau să le răsfoesc, să văd ce reprezintă. Prima elevă din grup, la simpla intenție a gestului meu spre planșă, începe ascuțit, ca la un semnal:

— C'est le papillon. C'est le beau papillon blanc. Il vit sur les arbres. Il a six petits pieds.

Luată așa, pe neașteptate, o las să isprăvească și — neputînd opri șuvoiul de vorbe — ating a doua planșă, ca să-mi dau o ocupație.

— C'est l'abeille, izbucnește mai ascuțit a doua elevă. Elle vit sur les fleurs. Elle a six petits pieds...

Mă uit cam derutată împrejur. Profesoara elevelor, tare mul-

țumită, aprobă dînd din cap. Intind brațul, să pun la loc planșa cu albina.

— C'est le hanneton ! țipă a treia candidată, crezînd că am luat a treia planșă. „Il vit sir les feuilles. Il a six petits pieds“...

Și tot așa, până la amiază. Dela o vreme încep să mă simt bine în ritmarea repetată a vorbelor asemănătoare, iar refrenul „il a six petits pieds“ îl aștept ca pe ceva necesar fericirii mele. Numai un gînd, pe care cu imprudență îl afund în subconștient, mă chinuește din cînd în cînd : ce-o fi zis Ana Ivanovna cînd a găsit, neatins, paharul cu cafea *dulcie* de secară ?

Elevele sînt numeroase. Abia am examinat jumătate din ele. Profesoara lor, vădit fericită de reușita examenului, mă conduce până la eșire. O teleagă cu un cal, joasă și șubredă, gata să se desfacă din încheeturi, mă duce pe străzi mărginașe, prea largi, pline de soare. Chipuri străine cîreulă fără rost. Case tainice apar, parcă ivindu-se cu fereală de după zăplazuri înalte.

Ajung la gazdă. De cum pășesc pragul simt că se învîrte pămîntul cu mine. Trenul, nesomnul, cele cîteva ceasuri de examinare, m'au învins. Ana Ivanovna mă primește zîmbitoare și a-prinsă în obraz. Sigur că a stat la mașină, să pregătească dejunul. Privirea ochilor ei blînzi mă reconfortează și o senzație plăcută de foame mă scoate din toropeală.

În salonaș tacîmul meu e pregătît. Ana Ivanovna dispore o clipă și se întoarce iar cu o farfurie adîncă, plină cu o zeamă grasă și cîteva bucăți de carne de un aspect neobișnuit.

— Poffim. Aveți un borș tare bun. E de oaie !

Foamea îmi dispore ca prin farmec. Ceva mi se strînge în gît și cu glas schimbat răspund :

— Mersi... nu prea mi-i foame. N'aș mai lua borș..

Ana Ivanovna îmi spune dulce :

— V'ați obosit prea tare. Mă duc s'aduc friptura.

În urma ei, prin ușa întredeschisă se strecoară, ca o ondulare de lumină, o făptură plină de grație : o mîță de Angora, mătăsoasă și albă, cu cap mic și ochi încrezători. Vine spre mine fără teamă și se șterge ușor de piciorul meu. În urma ei se încheagă din tăcere altă minune : o angora cenușie, cu privirea verde și crudă, iar în fund de tot, în crăpătura ușii, se zărește încă un cap, alb și fin. Introduce, ca o avant-gardă, un bot mic, îl deschide într'un mieunat aristocratic, care pretinde ceva cuvenit și-și arată toți dinții—bijuterii mărunte, ascuțite și translucide.

Imi trec mîna peste ochi. E reală oare defilarea asta de grație și de frumusețe? Ori sufletul meu, rănît de mărunte împrejurări ostile, își creiază prin tainicile lui puteri un miraj compensator?

— A! au venit pisicile, zice Ana Ivanovna, intrînd cu friptura. Să le dau afară...

Intind instinctiv mîna spre ele.

— Nu... lasă-le, te rog...

Ana Ivanovna zîmbește mulțumită:

— Poftim friptura! mă îndeamnă apoi—și pornește grăbită îndărăt.

Din ușă își completează invitarea:

— E tare bună... E de oaie...

* * *

La trei ceasuri precis sînt îndărăt la școală, în sala de examen. Profesoara o fi întîrziat, căci găsesc elevele singure. Chem la tablă numai pe una. E scurtă, grasă și roșie, cu ochii bulbucați. O iau repede:

— Știi romînește?

Surprinsă, răspunde și ea repede, răgușit, din fundul gîtlejului:

— Da!

— Spune-mi atunci: ce animal rumeșător cunoști?

Fetița se uită speriată spre colege. Ochii parcă au să-i iasă din cap. Se uită în sffrșit și la mine și crîșcie gutural:

— *Hî-i-i... oia...*

Imi vine un fel de sffrșeală. Amintiri recente mă năvălesc.

— Bine, bine. Te rog—altul...

Eleva aruncă iar priviri de naufragiată în bănci, cătră colege. Fața i se aprinde ca focul. Intr'o sffrțare penibilă articulează iar:

— *Hî-i-ă... oia.*

Mă simt la marginile rezistenței.

— Cum? alt rumeșător nu mai cunoști?

— Ba da... *vacă... și oia...*

În clipa cînd o trimit cu precipitare în bancă, profesoara e-levelor intră alarmată. Imi reamintește că elevele sînt preparate în franțuzește și-mi împinge discret, dar energic, planșele de *Histoire naturelle...* „C'est le papillon. C'est le beau papillon blanc. Il vit sur les arbres. Il a six petits pieds”—îmi sună în urechi.

Planșa următoare, era desigur, „l'abeille“. Am îndepărtat cu hotărîre cartoanele, m'am uifat sever la profesoară și am întreat-o —pe romînește—dacă elevele au învățat numai despre insecte. Profesoara, grozav de atinsă, îmi răspunde că elevele au făcut *toată* Zoologia.

— Bine, doamnă. Alors, vous, Rabinovici, dites-moi si vous savez quelque chose... *sir* le chameau.

— Le chameau? îmi răspunde pripit eleva, cu ochii strălucitori de rîvnă științifică. Le chameau? Oh, oui, madame... le chameau, oui, il a six petits pieds...

* * *

Spre sară mă întorc la gazdă să-mi iau bagajul, să-i mulțumesc și să plec la gară. Prefer să aștept acolo, cum o fi, ora trenului.

Gazda—care, se vede, a prins dragoste de mine—nu înțelege nimic din graba asta. Mă privește galeș și-mi spune:

—Cum? Nu luăți masa de *siară* la noi? Pregătisem pentru mata un pilaf tare bun, de oajie... gras și cu zahar...

Lucia Mantu

CETANIE

Hoinar, adulec urma pierdută 'n viitor.
Stingher urc cătră mine și mai stingher cobor.
Prin anii sterpi ființa mea aspră mi-o petrec,
Cu năzuinți de vultur și umblet de culbec.
Imi caut rodul vieții pe piscul cel mai drept,
Blajin ca porumbeii, ca șerpii înțelept.
In ghiara faptei mele mă zburciun nesupus,
Mă lepăd de vecie că Petru de Isus.
Iezit de îndoială mă mistui și mă 'njheb,
Nu-i semen să-mi răspundă cînd nu știu—și întreb.

Încrînguesc în tainiți de peșteri spre trecut,
Putreziciuni de hoit și desnădejdi de lut.
Imi cad în suflet bezne cu adîncimi de corbi.
Calc glodul sec cu care Isus ungea pe orbi.
Nici cerul, nici pămîntul nu pot să-mi dee sfat,
Spăl mînile de propria-mi osîndă, ca Pilat.

In lațuri pentru alții întinse, mă încurc.
 Pe Golgota, cu crucea, de bună voe urc.
 Iubesc suflarea toată—și piatra depe drum.
 Pe cel ce mă lovește sînt gata să=1 zugrum.

Cu truda și sudoarea aceluiași năduh,
 Durez la înălțarea mea crîncenă 'n văzduh.
 Imi pun piciorul sdravăn spre cer pășind—și rîd
 Cînd Dumnezeu deschide triunghiul cu ochi hîd.
 Scot viperei veninul din punga de subt dinți,
 Rup spăngile pitite în mîmeci de cei sfinți.
 Șterg urmele lăsate de vreme prin nisip,
 In tot cuprinsul lumii păcatul sfînt mi=1 țip.
 Și=ori unde trec puternic, din largul meu destin
 Impart în pîne trupul și sîngele în vin.

George Lesnea

Memorial

(Note de drum în Spania)

15 Septembrie, Prado

Toate descoperirile își au deziluzia lor. Am venit în Spania plin de Goya. Cele citeva pinze ale acestui straniu spirit din muzeele europene, excită, satisfac puțin și pornesc imaginația la lucru. Așa cum îl găsești, după două-trei schițe la Luvru, Berlin ori aiurea, promisiunile de fericire pentru opera cardinală sînt perfect legitimate. Și pe urmă, cînd contactul se produce inevitabil, la început se schițează o mirare simplă. Apoi mirarea se precizează încetul cu încetul în tristeță și regret. E ca un paradis pierdut, ca un ideal doborât în țandări. Criticul german Meyer Gräfe a scris o carte întreagă „Spanische Reisen“, care cuprinde fazele deziluziei sale despre Velasquez. N'am împărtășit un moment scrupulele criticului german relativ la marele pictor al epocii lui Filip al IV-lea.

Am simțit însă acest sentiment pentru Goya. Poate că a contribuit la aceasta biografia sa enigmatică și plină de surprize. Elementul literar predomină la acest pictor pe jumătate bizar, pe jumătate „poseur“.

Ceva din Edgar Pöe și din Dostoewski fără poezia celui dintăiu și fără umanitatea celui din urmă se îmbină în făptura lui. Gust excesiv pentru pitoresc și senzațional, cruzime, perfidie, curiozitate pentru fantasmagoria medievală cu vrăjitoare, cu închișițe, cu tortură și asasinat. Aspect senzațional, picant, spirit curios dar mic, de proporții locale și momentane. Artist de epocă,

nu de eternitate. Influența spiritului său mușcător, fără de sentimentalitate și extrem de caracteristic a fost totuși considerabilă asupra lui Daumier, Manet sau Rops. Dezechilibrat în fantazia sa nemăsurată, dezechilibrat în suflet ca copiii mici cu gusturi criminale care școt ochii și pui de găină sau taie coada cățeilor ca să se amuze, pictura sa e îmbibată de un sarcasm crud, de șiretenie bănuitoare și perversă. Din același aluat, Poë sau Baudelaire, s'au înălțat până la frenezia remușcării ori până la mila creștină. Goya e pictorul Spaniei descompuse și anarhice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Ambianța în care produce e aceea de curte rîncedă, vițioasă și dezorientată. Sufletul său, prelungire de medievalism într'o epocă de reînnoire și entuziasm, nu cunoaște decît blestemul și ricanarea. Pitit după faldu-rile unei draperii, pîndește, cu gînd de răzbunare înecată și ascunsă, ridicolul, deșanțarea, grînasele unor figuri pocite de curtezani ori de prinți degenerați, lacomi și vicioși. Revanșa unor umilinte mereu primite și niciodată plătite, se ușurează într'o caricatură meschină în care subiectele și autorul lor, se ghicesc detestîndu-se cu maniere surizătoare. Goya i-a pocit cu politeță și ipocrizie, dar mai ales cu prudență, înfricoșat să treacă deadreptul la satira francă. Lîncezeală și plictiseală de lume bună în decadență.

Ochiul său, însă, e ager și știe să observe, Cînd se coboară până la observarea moravurilor populare și desenează „Capriciile“ ori „Tauromachia“, verva sa e neastîmpărată, inteligența sa sfredelitoare. Tapiseriile dela Exorial, singura fișie de viață care înveselește acest lugubru mormînt, sînt vesele și calde de toată pîlpîirea sănătoasă a vieții populare. Nu trebuie uitată nici neînțeleasă „Maia denuda“, care a inspirat Olimpia lui Manet și alte cîteva compoziții similare. Femeia e mică, frumusețea ei nu e prea strălucitoare, afară de carnație care e însă superbă. Tocmai în banalitatea frumuseții ei se ascunde ceva neliniștitor. După unii ar fi Princesa de Alba, de ale cărei favoruri, zice-se, că Goya n'ar fi fost străin. E oricum femeia de totdeauna, cu luciri animalice în ochi, cu suflet în acelaș timp promițător și străin, cu

voluptăți abia bănuite, cu zîmbet angelic și perfid, dar mai ales cu o absență detașată în privire, călătoare în alte lumi—, ca o zeiță transfigurată, rătăcită aici jos pe pămînt, cu nostalgia nemistuită a cerului.

Compozițiile mai mari ale lui Goya sînt pompoase, colorate mediocru, fade și, la urma urmei, plicticoase. Subiectele sînt emfatice și pretențioase.

Prado, împreună cu Național Galery și cu Louvre, e cel mai important muzeu al lumii. Nu e așa vast, așa imens de bogat ca Louvre și poate nu constituie o adunare așa de universal eclectică ca galeria națională a Angliei. Pictura nordică, flamandă și engleză e mediocru reprezentată. Inșă tot ce se găsește aici e de primul ordin. Luvrul are mii de pînze, dar nu toate sînt însemnate. Nu veți găsi în Prado aspectul de anticărie, de „bric à brac“, așa de caracteristic altor muzee alcătuite din resturi de vechituri. Aproape tot ce posedă această minunată colecție, îngrijită ca o grădină, constituie o capod'operă. Gruparea e concentrată: tot ce e mai însemnat din Velasquez e adunat în două săli, Goya în a treia, Greco într'una. Cele mai bune producțiuni ale lui Tizian,—fost pensionar al regilor spanioli,— neuitatul portret al lui Filip al IV-lea—, sînt strînse cu îngrijire într'o sală.

O modă recentă, nedreaptă, exclusivistă și sectară ca toate modele, a operat în pictura spaniolă o teribilă amputare, oferită în sacrificiu unei adorații necondiționate. Căci modele n'au numai eroii, dar și martirii lor. Eroul modern e Greco, consacrat de sensibilitatea capricioasă și morbidă a lui Maurice Barrès și de snobismul dandy-ului parisian Robert de Montesquieu, alias baronul Charlus din romanele lui Proust. Martirul, căci eroii trebuiesc afirmați contra cuiva, e Velasquez.

Și îndîrjirea contra acestui geniu e cu atît mai picantă cu cît admirația cu care l-au întovărășit veacurile, unul după altul, a fost unanimă. A lovi în admirații desăvîrșite e unul din gusturile perverse cele mai predilecte ale timpului nostru. Și marele pictor

spaniol n'a fost cruțat. Dar ceiace e curios e că Greco nu exclude pe Velasquez. Și vice versa. O pricepere mai complexă și mai eclectică îi poate admite perfect pe amîndoi. Așa sînt făcute însă marile adorațiuni: în primul rînd din disprețul rivalului. Omagiile mari răsar mai întăiu din negație: pentru ca Greco să fie mare, trebuie ca celalt să fie mic.

Velasquez e din acei titani ai căror artă n'are o specialitate. Rembrandt e clar-obscurul, Tizian senzualitatea, Delacroix imaginația, Fra Angelico suavitatea. Ce să admiri la Velasquez? Desenul e perfect, dar nu e totul. Culoarea e specifică și luxuriantă, dar nu e unică și mai ales nu se impune brutal și semnificativ. Pătrunderea psihologică? Expresivitatea? Compoziția? Toate și nici una.

Marii artiști își topeșc aptitudinile într'o sinteză stranie și inanalizabilă care n'are alt nume decît perfecțiune. Ei au de toate și nimic precis. Reflectînd însă bine, marii creatori au de obicei aceste trei însușiri; simțul realist al vieții, semnificația psihologică a situațiilor și a oamenilor, desăvîrșirea tehnică. Și Velasquez le are pe toate, cum le are Goethe sau Tolstoi. Realismul său mai ales amintește prin robustețea, calmul și imparțialitatea lui de marile romancier rus. În „Țesătoarele“ sale, „Les Hilanderas“, a prins un colț din viața umilă, zilnică și eternă. Într'o epocă în care transfigurarea și interpretarea idealistă ori măcar imaginativă era totul, Velasquez ridică numai puțin vălul acoperitor și trădează viața așa cum e: modestă și banală. Până și în compozițiile istorice, cum e în „Predarea de la Breda“ emfaza și grandilocvența lipsesc cu totul. Influențat de școlile realiste valenciene și sevilane de Herrera, Ribalta anterioare lui, poate și de curente flamande ori olandeze, subiectele sale de predilecție sînt acelea pe care secolii mai tîrziu le vor prefera Zola și Gorki: vagabonzii, bufonii gheboși ai curții, piticii degenerați, militarii pensionari cu inutilă și tardivă grandomanie. Dar chiar cu ocazia unor astfel de portrete, gustul pentru pitoresc nu e excesiv. El nu exagerează și nu caricaturizează. Ii lipsește „șarja“, fiindcă gustul său moderator și suveran

intervine imediat. Velasquez tocește și pilește toate colțurile aspre, toate asprimele, toate asperitățile. Totul e lin, neted, firesc, organic. Ca să scape de cruzimea culorilor prea intense, a tonurilor prea strigătoare, Velasquez nu se plimba decât seara în amurg, cind crepusculul înăbușea încet lumina. Și totuși pictura sa nu e ternă. Evident Velasquez e insezizabil.

Aceiași perfectă măsură și în expresia sufletească a personajilor sale. Interioriștii, care caută psihologii cu orice chip sînt literați rătăciți în pictură. Cîtă cerneală sacrificială, pentru surîsul Giocondei, ieșit din capul celui mare ideolog și mediocru pictor care a fost Leonardo! Căci sînt, fără îndoială, două tipuri de pictori: la unii predomină capul—ideile, sentimentele, subiectul, tendința literară, și la alții mîna (virtuozii tehnicianii, decoratorii puri). Velasquez știe să împace mîna cu capul. Nu cedează prea mult nici într'o parte, nici în alta. Le îmbină cuminte, discret, făcînd fiecăruia partea ce i se cuvine.

Un tablou al său „Los Borachos“, bețivii, reprezintă un grup de cheflii ar înclina parcă către prea multă expresivitate psihică. Fiecare cap, semnificînd aceeași stare de dispoziție în ebrietate, e adaptat totuși unui anume caracter individual. E beția particularizată după temperamente, adică, mai exact, beția care trădează caractere. Puterea de expresivitate e enormă. Dar imediat atenția e chemată de anumite detalii tehnice, problema realizării artistice se impune pe planul întâiu, încît tendința literară, o clipă predominantă, se retrage la locul care i se cuvine, fără să strice ansamblul, resemnîndu-se la rolul său de detaliu într'un complex organic. Marele pictor spaniol e un liric conținut, ca toți clasicii.

Dacă Velasquez e un pictor universal fără specialitate, Greco e un artist de caracteristic strict limitat. Se cunoaște povestea sa de emigrant grec, trecut prin școala venețiană și poposit în Toledo, acolo, unde sensibilitatea sa bolnăvicioasă și orgolioasă își găsește un adăpost pe măsură. Mistic, suflet extatic și exasperat,

el prinde numaidecît simțul și ritmul delirului toledan și castelan, în acea epocă de catolicism acut și beatitudine spasmodică. Desenul, linia lui Greco sugerează mai întăiu și numaidecît convulsiunea. Corpurile sale sînt ca flăcări care se mistue, ca isterici în transă care se zbat, se crispează și se încovoae, ca remușcări care nu-și găsesc balsamul, ca neurastenici care nu pot ajunge odihna.

E epoca splendidă a chinului spaniol, a inchiziției și a setei neastimpărate de ispășire. Greco e epilepticul divin care înțelege numaidecît această frămîntare și o exprimă adecuat. Dar paradoxul care îl face și mai interesant încă, e faptul că acest mistic nu s'a curățit complet de tot ce e pămîntesc, — altfel remușcarea n'ar mai fi posibilă —, și din cînd în cînd are accese teribile de senzualitate.

Reminiscențele venețiene trăesc încă în el. Culorile sale rivalizează cu acelea ale lui Tizian, iar amploarea figurilor extatice și chinului linear cu splendoarea culorii, ne lasă o turburătoare impresie de contradicție omenească și de contrast violent artistic.

Dar tocmai acest farmec e prea special. El face parte din acele structuri sufletești defrațate și decadente care nu sînt decît o serie de afirmări și de negări, de poftă și desgust, de aspirații și de renunțări. Și e firesc, ca o epocă dualistică, complexă și contradictorie, în înseși constituția ei, cum e aceea a noastră, să fi selectat ca pe eroul ei în pictură pe Greco. El poate fi sublim, dar nu satisfăcător. El nu exprimă omul în genere, care trece peste secole, ci un anumit om special, interesant, pitoresc, dar nu universal. Velasquez e aproape de Goethe, de Bethoveen. Greco de Dostoievski și de Nietzsche. Firește însă că el e mult mai modern și mai actual decît celalt. Dar cine știe să privească, cu mai multe elemente de apreciere în mîna, dincolo de moment, nu poate sacrifica pe unul pentru celalt.

Contra timpului meu, cu rușine sau cu mîndrie, n'am reușit, în pelerinajul dela Prado, să desprețuesc pe Velasquez, pentru a-l oferi, pe tavă, victimă gloriei lui Greco.

Mihai D. Ralea

Scrisori din străinătate

Două metropole — Berlin și Paris

Cred că nimic nu se apropie mai mult și nu se egalează mai cu tărie de năzuința Musulmanului de-a cinsti prin pelerinajul lui umil cetatea Meccei decât dorința vie, tinerească și neconținută, a studentului român din capitala Germaniei de a vedea și cunoaște Parisul.

Dealtfel, viața academică germană, cu popasurile ei binevenite dintre semestre, oferă un prilej nimerit tineretului să-și satisfacă nevoia adinc înrădăcinată de-a colinda și vagabonda. Exemplul atît de sinistru dat de Kant, care—spune legenda,—n'ar fi părăsit niciodată Königsbergul a putut să capete relief de simbol tocmai prin singularitatea lui față de mentalitatea comună, chinuită aproape organic de necesitatea evadării, stăpînită și dominată instinctiv de orizont și decor nou. Un student german, care s'ar închista în decursul vieții universitare numai între zidurile unei urbe, s'ar dovedi cretin sau genial (Cazul din urmă pare să nu se mai repete dela Kant încoace). Apoi viața studentască e așa de descentralizată, fiecare Universitate avîndu-și faima decernată de isprăvile trecutului sau de gloria profesorilor de azi—adevărați zei majori socotiți monumente locale—încît cineva dornic să sesizeze cultura actuală pe toate fețele e nevoit să facă oficiu de pelerin, colindînd din semestru în semestru prin toate centrele academice. Subt acest raport, viața universitară germană prezintă avantajii incontestabile față de viața academică franceză sau rominească. Rămînînd numai la cazul nostru, cine dintre noi ar putea mărturisi cu conștiința curată și fără jenă înregimentarea lui studentască numai în cadrul unui centru, București sau Iași—de exemplu,—încadrare care l-a privat să cunoască atmosfera și activitatea profesorală din Cluj sau Cernăuți? E foarte just că pentru unii suprema înțelepciune e să nesocotești, crezînd că a rezolva e totuna cu a ignora.

Cu toată frumusețea lui, traiul studențesc german are un caracter patriotard și șovinist. Patrimoniul lor cultural prezintă aspecte atât de variate și bogate, educația națională le supralicitează așa de superlativ acest tezaur spiritual, încît înțelegerea valorilor străine e stinjenită, uneori chiar amorțită, creind o dispoziție de doctă suficiență care exclude produsele fără pecete autohtonă. In această privință, Francezii și Germanii au sentimente reciproce de aceeași intensitate. Șovinismul și suficiența în structura popoarelor mari sînt indicii că posedă și sînt animate de o cultură proprie și originală. Enciclopedismul și cosmopolitismul intelectual invederează dimpotrivă urzeala unui spirit faustic dintr'un popor cu rudimente de creații spirituale.

Impresiile oferite de o metropolă pot fi înșirate în două serii deosebite—unele s'ar raporta la tot ce e natură, construcție și monumental, iar altele s'ar racorda la conduita actorilor care ocupă scena sau amfiteatrul.

Intr'o „Scrisoare din străinătate”, trimisă anul trecut tot la „Viața Romînească”, încercam să creionez atmosfera și mentalitatea din capitala Germaniei în paralelă tacită cu moravurile din țara noastră, neglijînd în chip conștient orice descriere în legătură cu fizionomia „tentacularului oraș cu mii de ochii electrice”. De bună samă că Berlinul îți poate prezenta o icoană clară, privindu-l în afară de orice comparație numai în armătura sa. Totuși, caracterele lui sînt mai reliefate și reclamă mai imperios atenția atunci cînd prin contrast cu altă metropolă sînt puse în lumină deosebirile și particularitățile. Prilejul fericit de a cunoaște Parisul, după o familializare mai îndelungă cu cetatea depe malurile Epreei, îmi dă posibilitatea să trec într'o revistă rapidă tablourile proiectate de amindouă pe ecranul sensibilității mele. Evident că observațiile și constatările pe o atare temă nu pot avea seninătatea și obiectivitatea dorită, mulțumită faptului că asemenea spectacole fac apel pe lîngă altele și la capacitatea noastră de admirație, de entuziasm, obligîndu-ne stringent să luăm poziție de apreciatori, să iubim mișcarea, să ne înserăm în valul ei, să ridem și să plîngem.

Ca să înțelegi pe cheiurile Senei aroma versurilor lui Baudelaire trebuie să faci tocmai contrarul decît cele mărturisite în celebra lui confesiune de olimpiac, contrarul decît :

Je haïs le mouvement qui déplace les lignes
Et jamais je ne pleure et jamais je ne ris.

Un singur lucru ar trebui doar observat în acest fel de a vedea. Anume să nu transformi aprecierea unui tablou în reproș față de celălalt. Cu alte cuvinte, să eviți remarca riscată de a sublinia tot mereu că Berlinul nu e Paris și Parisul nu e Berlin. Să te mulțumești cu fructele pe care în chip normal e capabil

să le producă un copac, iar nicidecum să te indignezi că nu poartă roadele pe care închipuirea d-tale filantropă ar binevoi să i le acorde. Căci e donchișotesc de ridicol să ceri chiparosului să aibă siluetă de măr pădureț sau salciei să prezinte ținută de plop secular. „Să dai Cezarului ceiace e a Cezarului”, iată calea regească a înțelegerii într'o astfel de ocazie.

Impresia de ansamblu pe care ți-o dă Parisul la o primă și grabnică ochire se exprimă amplu într'un sentiment de des-tindere, însoțit de o respirație largă și profundă. Cași pușcăriașii care au stat mult timp în fiare, ridici și scobori lateral în mod mecanic minile căutînd să te convingi dacă libertatea lor e un fapt aevae sau numai o pretinsă închipuire. Incepi să simți că ochii și-au redobîndit virtuțile vizuale inițiale, adormite cîtva vreme, că lumina și culoarea se creiază *sua sponte* sub privirile tale ca în prima zi cînd Demiurgue a poruncit haosului: Fiat lux. Probabil că timizii încearcă același simțimint de largeță și ușurință cînd pășesc alături de făgașul obișnuit, aceiași emoție și același răsufu pe care îl are berlinezul — de baștină sau prin adopție — călcînd pentru întăia dată în capitala Franței.

Arhitectonica Parisului exprimă la perfecțiune claritatea geniului național francez, pasionat diabolic de orizont și perspectivă. Oriunde îți rotești privirile, fie că ești pe cheiul Senei în preajma poemului epic în piatră dela Notre-Dame, în Place dela Concorde sau Sacre-Coeur, pretutindeni zarea se proiectează în proporții monumentale, desprinzîndu-te pe nesimțite din vremelnicul și banalul cotidianului ca să te mîngie o clipă cu adierea eternității. Orice construcție de artă, — Pantheonul, Invalizii sau Etoile, — prezintă minunatul efect că par a se smulge din armătura rigidă a temeliiilor pentru a se profila pe horbota cerească în zborul lor spre infinit. S'ar spune că francezul are în singele lui desfătarea spațiului larg, al decorului și perspectivei. Artă distanței, sprijinită de altfel pe proporție, pe ansamblu și armonie, denotă necesități aristocratice de eleganță și supleță, imprimînd utilului sau familiarului, văzut într'un cadru mai amplu, un caracter de solemnitate. Gîndiți-vă la esplanda dela invalizi sau la perspectiva dela Trocadero și veți simți cum spiritul francez maniază parcă muzical și calitativ, o dată prin firea ei geometrică și cantitativă ca spațiul.

Treceți acum în revistă tablourile principale din Berlin. Străzile sau bulevardele, Unter den Linden, Friedrichstrasse sau Berlinerstrasse, au cu toată lărgimea lor respectabilă o rigiditate liniară, care exasperează prin lungimea și lipsa lor de variație. Peste tot aceeași desfășurare de clădiri într'o sufocantă atmosferă de construcție more geometrico nec plus ultra. Filosofia spinozană și zidirea Berlinului sînt surori gemene, reprezentînd maximum de matematică și minimum de poezie. Chiar monumentele de arhitectură savantă, cum e Domul din Lustgarten

sau Reichstagul, pierd din grandiozitatea lor tocmai din lipsă de perspectivă. Iar când străzile se grăbesc să răsufle la un luminis sau într'o piață, cum ar fi Unter den Linden în Pariser Platz, sau Leipzigerstrasse în Potsdamer Platz, respirația lor e înceată și de scurtă durată, intrucit piețele germane, construite mai mult în pătrat sau în dreptunghi, prezintă mai puțină libertate și chiar obolesc ochiul decît aria cercului, fundamentali în decorul urbanistic francez. În două cuvinte: Berlinul e o mașină enormă, pe cînd Parisul un vast și colorat peisagiu. (Nu trebuie să neglijăm că farmecul Parisului se datorește în oarecare măsură terenului accidentat, care i-a dat posibilitatea să speculeze efectul distanței și al perspectivei. La fel lărgimea Senei oferă unul din avantajele naturale foarte ponderabil. Berlinul, în schimb, se așterne pe întindere de șes fără nici un pic de relief pe bancurile de nisip ale Spreei. Meritul incomparabil al Prusacilor constă de a fi impus o formă acestui haos și pustiu, consolidînd chiar în nisip în ciuda indicațiilor contrare date de Biblie).

Tot așa monumentalul teutonic, arhitectural sau sculptural, se resimte încă de greutatea materiei, te apasă prin masa lui quasi apocaliptică înloc să te smulgă din legile și lanțurile pămîntești. Germanul a izbutit doar să contureze stîncă, însă n'a ajuns încă s'o dematerializeze complet. Spiritul francez însă a realizat în piatră ceia ce Rafael sau Leonardo da Vinci au exprimat magistral în pictură. Marmora nu mai are nici un secret pentru el: acum sboară, acum ride, acum plînge. Sculptura modernă, dusă la perfecțiune de Carpeaux și Rodin, exprimă tocmai specificul francez, caracterizat prin viziune de broderie poetică în piatră, spre deosebire de spiritul german care are numai intuiție geometrică. Așa, în lucrările celebre ale lui Rodin se observă cu cită virtuozitate imprimă el stîncii avînt, emoție și dinamism, cum o umanizează și o însuflețește făcînd-o să vibreze ca și chipul tragedianului.

Dar creația eminentă franceză, care însumează geniul național învederat în claritate de linii, armonie, perspectivă, decor de frescă, pitoresc și grație, rămîne fără îndoială parcul și grădina. Dacă opera înmănușează laolaltă muzica, poezia și dansul, gradina franceză este și ea o operă în ființa căruia se armonizează toate calitățile specifice și originale în care excelează spiritul francez. Grădina Tuilleries sau parcul din Versailles, ca să iau numai două exemple caracteristice, reprezintă apogeul colaborării dintre om și natură, maximul coeficientului de pitoresc pe care poezia l-a putut extrage din rigidul matematic. Parcul dela Potsdam, fosta reședință a lui Friedrich cel Mare — cu castelul intitulat în limba voltairiană Sans Souci, imitează în largă măsură linia terasei și conturul cadrului dela Versailles, însă n'are nimic din majestatea și solemnitatea acestuia, ci mai mult un aer intim și familiar. Apoi amestecul de parc englezesc cu linii neregulate și cu copaci așezați în dezordine ca să dea im-

presie de sălbătăcie și viață, strică armonia Sans Souci-ului, amintind pe ultimii clasici cu timide aluri romantice. Gestul de originalitate al lui Friedrich cel Mare,—der alte Fritz, cum îi spun Prusacii, mai amintește îndrăzneala romanțioasă a Mariei Antoinette, ademenită de șansoneta rousseauistă cu viață neîntinată în sinul naturii, care a pus să i se instaleze în coasta olimpicului Versailles, lângă micul Trianon, un cătun țărănesc cu moară și stină, unde Regina în ceasuri de odihnă și visare îmbrăca straie de ciobăniță și păștea oile.

În legătură cu clădirile monumentale pariziene, e curios de observat legendele care circulă pe sama arhitecților. Orice călăuză crede că-ți încredințează o mare taină, șoptindu-ți semnificativ că odată Pantheonul terminat, constructorul lui, arhitectul Soufflot, s'a aruncat din vârful turlei. Aceiași întâmplare ți se petrece pretutindeni, la turnul Eiffel sau la capela dela Invalizi. Faptul mi se pare cu atât mai ciudat cu cât la Berlin n'am auzit asemenea legende. Probabil că explicația trebuie să țină samă că Parisul a început să fie construit în niște vremuri de adâncă și înfloritoare dominație religioasă, cînd orice operă care depășea legile naturii era pusă pe socoteala unui pact între om și diavol. Cît despre Berlin, zidirea lui începe acum cîteva sute de ani într'un timp cînd omul avea cultul rațiunii și excludea orice intervenție misterioasă.

Dealtminteri și legenda rominească a Meșterului Manole e situată istoric într'o vreme stăpînită spiritualicește numai de nevoi religioase.

Dacă trecem la actorii care ocupă scena Parisului, trebuie să menționăm că suprema valoare pentru ei este viața, cu toate capriciile, ineditul și neprevăzutul ei. Veșnic însetați de libertate, Francezii văd în orice început de ordine sau de disciplină un atentat menit să-i sugrume. Libertatea pentru dînsii e sinonimă cu lipsă de calapod și clișeu comun, e licența dela norma cea mai elementară posibilă. De un individualism feroce, fantezist și capricios, Francezul iubește mișcarea și ritmul precipitat, jubilînd cu frenezie de toate bucuriile vieții peste interesele grupului sau ale colectivității. Suficient de individualitatea sa, el nu poate înțelege să fie transformat într'o unitate numerică, să fie tutelat de o pretinsă entitate socială sau juridică, cum, de pildă, ar fi asociația sau Statul. Pentru dînsul, teoria sociologică—foarte naturală pentru Germani—că societatea precedează individul sau că Statul are o realitate suprapersonală, pare un non sens, o absurditate. (E lesne de înțeles că e vorba de mentalitatea comună și cotidiană a omului mijlociu, iar nu de concepțiile filosofice. Nu contestă nimeni că solidarismul, obiectivismul și colectivismul, pe latură socială sau juridică, au reprezentanți de frunte în Franța pe Durkheim, Lévy-Bruhl, Bouglé și Duguit).

Din această pricină, viața pariziană are elasticitate, supleță

și vioiciune față de rigiditatea și gravitatea prusacă. Pietonii își fac o fală nesocotind regulamentul circulației, șoferii nu cunosc alt cod decît cel al gustului personal și al dispoziției momentane, iar funcționarii de autobuze, de tramvaie și chiar sergenții de stradă își îndeplinesc slujba cu atîta voe bună, glumesc și fumează în timpul serviciului de parcă nimic nu-l deosebește de călătorul pe care îl tacsează sau de trecătorul pe care îl îndrumează. Un prusac învățat să nu calce cu o iotă prescripțiile polițienești, să respecte cu sfințenie făgașul obișnuit impus, va crede că participă la un spectacol de sîrșit de lume cînd va călca pentru prima oară în Paris. Căci pentru el ordinea și disciplina sînt suportul, principiul și izvorul vieții; acolo unde ele dispar, începe neantul și moartea. În această privință îmi amintesc de o convorbire avută într'o zi la Berlin cu cîțiva Germani din Ardeal, care emigrase în America de Sud. Intrebați de ce părăsesc Țara noastră, destul de mănoasă—Slavă Domnului—să ofere fără vitregie ori cui o bucată de pine, mi-au răspuns că la noi lipsește ordinea și respectul de lege, că ei fără mîncare ar putea trăi, dar fără disciplină și cinste, nu.

De altfel mentalitatea franceză vioaie și sprinteră, tolerantă și zîmbitoare, oscilînd în liece clipă între zîmbet, serios și glumă, e un ecou al structurii sufletești etnice, caracterizate prin spontaneitate, inteligență și scepticism. Un spirit greoiu care prinde numai o fațetă se mecanizează mai ușor, devine mai lesne fanatic și intolerant. Din această cauză, Germanii sînt firi credincioase pînă la misticism, vîdîndu-se ca misionari și propagandiști de mîna întăia. De aceea seriozitatea, credința și elanul din acțiunile lor, te face să le atribui un fond de sinceritate, de curățenie sufletească. Politeta franceză în schimb, oricît de impecabilă în expresia ei, miroase a ipocrie și dispreț profund. În firea religioasă mistică a Neamului există un element de naivitate și umilință,—element care-l depersonalizează punîndu-l în dependență și funcțiune de o forță superioară quasi divină. Dacă îndeplinește o slujbă, el se crede un instrument, o piesă necesară în mecanismul Statului sau Societății; creînd o valoare spirituală el se socoate un exponent oare-care al culturii germane, Termenul însuși de *Kulturträger*, denotă cu prisosință rolul lui de suport.

Francezul dimpotrivă e orgolios și mîndru, are conștiința lucidă, vede în lege o creație umană, un provizorat menit să fie transformat, distrus sau călcat. Pedagogul berlinez de adîncă finețe, Eduard Spranger, spunea într'o conferință ținută acum un an la Academie că D-zeu va împărți oamenii la judecata viitoare în drepti și răi după concepția lor etatistă: colectivistă sau individualistă. Iată o butadă reușită care arată cît preț pun Germanii pe spiritul solidarist, începînd dela simpla echipă sportivă pînă la concepția absolutistă hegeliană a Statului. Dealtminteri, ei au convingerea că spiritul juridic roman se continuă în plenitudinea lui numai în Germania.

Diferența aceasta de mentalitate se sensibilizează foarte pregnant chiar în viața studențească.

La Paris studentul trăiește într-o cameră de hotel, pleacă și vine când vrea lipsit de orice control și responsabilitate. Sentimentele lui față de patron sînt protocolare și trecătoare. Viața lui adevărată se deapănă dincolo de zidurile odăiei de lucru și de odihnă, în marea viltoare unde sub masca anonimatului își poate îngădui orice fantezie și risc. Traiul lui, în lipsă de îndreptar și normă de reper, ia proporție de vis în această devenire perpetuă, nedeguită nici cînd și nicăieri. Să fii student la Paris echivalează pentru adolescentul sentimental cu o viață realizată de roman, în care personagiul principal are fericirea să fie tocmai el.

La Berlin studentul e nevoit să trăiască într-o familie, să respecte prin urmare anumite reguli de purtare indisolubil legate de buna cuviință, să se lase tutelat facit de gazdă ca de un procurator al părinților. El se recunoaște membrul unui cămin, împărtășind visurile, necazurile și bucuriile lui. Chiar dacă viața din afară îl fură în clocotul ei cînd pășește dincolo de pragul casei, furtul acesta e vremelnic și de puțină durată. Dînsul trebuie să revină la locuința lui ca apa la mîncă, să se regăsească pe sine însuși în insulă de religiu mîntuitor care e familia. De aici un început de educație în funcția realului, o dispoziție spre un minimum de ordine și respect.

În lumina acestor considerente se înțelege de ce Romîni, care și-au făcut studiile în capitala Franței, aduceau la înapoierea lor în țară o concepție de viață libertară, generoasă, constructivă și avîntată, pe cînd spiritele cultivate în Germania vedeau o mentalitate ponderată, critică și reacționară, în bună măsură. (Excepție dela această conduită încep să facă tinerii ciocli ai generației trecute, amicii dragi dela Crinul alb, căufind să fuzioneze elanul vital francez cu reacționarismul de sorginte germană. Emblema regală a Bourbonilor suferă în mina Romînilor berlinezi o ciudată metamorfoză: ea pășește din Botanică în Zoologie, transformîndu-se din Crin alb în bondar vînat. Pentru istoricul literar dornic să-și lămurească procesul creației în materie de ideologie culturală socială, îmi iau permisiunea să destăinuesc că doi din semnatarii Bondarului au cunoscut *de visu* pulsul Parisului înainte de cruciada mistică în trei).

În afară de deosebirile desemnate mai sus, însăși viața academică a Romînilor din Paris prezintă un caracter a parte față de compatrioții lor berlinezi. E înspăimîntător de uimitor cît de lesne se asimilează studentul romîn mediului parizian.

El e în curent cu ultima noutate de modă, cu cartea de literatură încă fumegîndă de cerneala proaspătă a tiparului, cu toate fanteziile, excentricitățile și cancanurile din lumea literelor franceze. Un Romîn introdus pentru prima oară într'un salon literar, stîrnește admirație pentru vastele cunoștinți în domeniul

poeziei sau prozei franceze contemporane. El lasă în umbră uneori chiar pe băștinași, recunoscând de toată lumea ca posedată care împing mania lecturii literare până la nesocotirea cerințelor vitale. Aceiași Români sînt chineji cînd îi întrebi care-i dominantă culturală din Țara romînească, ce curente se desemnează în poezie, în roman sau în critică, ce perspective are muzica, plastica sau sculptura, în sfîrșit ce scriitori sînt astăzi mai reprezentativi și care sînt operele lor mai demne de reținut. Camarazii lor berlinezi se pasionează dimpotrivă pentru orice noutate apărută pe piața literară romînească, iau parte la mișcarea culturală, se împart în reprezentanți de ideologii adverse împingînd dorul și dragostea de Țară până la mania de a se crede îngerii păzitori ai destinului cultural romînesc.

Cred că deosebirea dintre cele două mentalități s'ar putea explica prin metoda freudiană cam în chipul următor. Romînilor din Paris li se oferă posibilitatea să-și satisfacă necesitățile spirituale ale credinței religioase și cerințele gastronomice autohtone, întru cît au la dispoziție o Biserică ortodoxă și mai multe restaurante cu mîncăruri naționale. Aceste trebuinți neputînd fi satisfăcute la Berlin, ele sînt refulate în inconștient pentru a fi sublimate și apoi proiectate la lumină pe un plan de valori ideale. Dorul și nostalgia de peisagiu romînesc, tradiționalismul și autohtonismul, par să se nască mai de grabă acolo unde nevoia religioasă sau pur gastronomică nu e îndeplinită.

Cosmopolitismul și internaționalismul Romînilor parizieni se mai evidențiază pe o latură grozav de uricioasă. Mă gîndesc la fatalitatea care face ca tipul exorocului internațional să fie reprezentat de conaționali noștri. Cazul *Manolescu* cunoscut ca exemplu protipic în Dreptul penal, nu e cel dintăiu și nici cel din urmă. Mi-a fost dat să constat personal cum un dascăl de gimnaziu găunos și aerit, un oarecare M. M., actualmente student în Germania în savanta știință psihotehnică, a avut obrăznicia să reprezinte România la Congresul de psihologie aplicată în calitate de „Professeur à l'Université de Bucarest”. (Să se vadă broșura „Titres des communications”, p. 13, dela primul Congres de Psihologie aplicată ținut dela 21 la 27 Mart 1929 la Sorbona). Nu știu dacă D. C. Rădulescu-Motru, dela care emană probabil reprezentanța, s'ar putea felicita că delegații d-sale în străinătate trag consecințele Personalizmului energetic de-o manieră așa forte, care frizează codul penal.

— La sfîrșitul acestei scrisori, aș dori să însemn unele impresii cîștigate la cursurile de filosofie dela Sorbone, Collège de France și dela spitalul Sainte-Anne. În scurtul răstimp de cînd sînt aici am avut plăcerea să ascult pe Pierre Janet, Edouard Le Roy, Victor Basch și Georges Dumas.

Psihologul subtil al funcțiunii realului și tenziunii sufletesti, P. Janet farmecă auditorul printr'o oratorie familiară antrenantă, elegantă, desemnînd perspective în orice problemă discutată, în-

sinuind cu abilitate de mare maestru adevărurile cele mai înalte. E atita naturală în felul lui de a vorbi, atita pasiune pentru adevăr și idee, încit ai impresia că participă și se înseră în elanul evoluției creatoare. Comparându-l cu metafizicianul berlinez Arthur Liebert, cu care are multe afinități, Janet cîștigă în simpatie prin glasul lui molatic, prin figura lui blindă, prin atmosfera oarecum sceptică și tolerantă în care învâluie propria sa concepție. Ceiace desavantează pe Liebert, din punct de vedere al expoziției profesionale și nu a doctrinei filosofice, este un pathos și un etos de misionar protestant, un entuziasm intolerant mai propriu amvonului decit catedrei universitare. In afară de orice joc de cuvinte, s'ar putea susține că dela P. Janet înveți Filosofia entuziasmului pe cînd la A. Liebert simți entuziasmul filosofiei.

La Edouard Le Roy, figură luminoasă de mandarin spiritual din faza alexandrină, rămii surprins de fineța și subtilitatea dialectică cu care desprinde scinteia de viață din osatura rigidă a abstractului. Ascultînd cursurile lui despre universal, căruia îi imprimă seva, culoarea și conturul tangibil al concretului, împărtășești aceeași desfătare mintală pe care ți-o dă grupul de statui din Dansul dela operă al lui Carpeaux,—aceiași bucurie insuflată de zîmbetul și risul șiret al acestor pietre.

Cît privește esteticianul Victor Basch, norocul m'a favorizat să-l cunosc în postura lui fericită cînd ține cursuri remarcabile. (Am auzit că sînt vremuri cînd face lecții foarte slabe, greoaie, puțin gustate de auditor). Spirit paradoxal și cazuistic, Basch utilizează în oratoria sa cunoștințele și calitățile unui dirijor de orchestră. Deși puțin facil în minuirea adjectivului plastic și plin de vigoare expresivă, el reușește totuși să te scufunde într'un tablou, să-ți coordoneze fără greș înțelegerea și sentimentul pentru o operă de artă sau o teorie estetică. Angajat în lupte politice de extrema stîngă, Basch e victima unei legende pornită din cercuri reacționare și monarhiste, care denaturează valoarea lui indiscutabilă de mare estetician. Dacă pe frontonul amfiteatrului unde își ține cursul ar exista inscripția preconizată de d. G. Topîrceanu: „Voi care intrați aici, lăsați orice nărav“, tinerii învățăceii în ale frumosului ar avea altă comprehensiune pentru subtila lui disciplină.

Cu toate calitățile indiscutabile, Profesorii înșirați până aici rămîn pe planul al doilea față de dascălul cel mai boem și cel mai îndrăgit de studenți, față de Georges Dumas.

În cursurile lui de Psihologie patologică, pe care le ține într'o mansardă scundă dela spitalul Sainte-Anne, pare un moșneag sfătos rămas până azi student vîzînd în ascultători simpli tovarăși de viață academică. Un bunic care ar depăna nepoților povești la gura sobei n'ar insulla mai multă intimitate și dragoste ca Dumas. Vorbește familiar fără să caute expresia sau gestul, discută părintește în timpul lecției cu școlarii, cultivă a-

necdota, se pierde în noian de amintiri, se lasă întrerupt și caută ieșiri cât mai dese. Șiretenia și diplomația lui sînt desvăluite atunci doar cînd prezintă bolnavele. Femei cu tot felul de obsesii și fobii sînt așa dejucate de istețimea și fineța lui strategică, încît la un moment pierd orice timiditate și stingăcie mărturisindu-se în fața auditorului fără nici o reticență ca la un duhovnic. Nu știu cum îmi vine această idee, dar aș propune ca Ministerul de Externe să impună membrilor din corpul său obligația de a lua lecții de diplomație dela Dumas. În altă ordine de idei, personalitatea lui îmi apare semnificativă pentru a defini profesorul francez în opoziție cu cel german. Neamțul crede că știința pentru el cu S mare este un tezaur divin, că doar profesorul și privat-docentul sînt hărăziți să se împărtășească din tainele ei. Așa se explică atmosfera de solemnitate și cult aproape religios care se degajă la cursurile universitare germane. Francezul dimpotrivă are simțămîntul că știința e operă umană, că ea nu se poate concepe fără tributul și aportul omenesc, că patrimoniul științific este rodul firese al individualității.

Între viață și știință nu există deosebire dela cer la pămînt, ci fuziune și colaborare intimă. Prin prizma acestei mentalități se înțelege că profesorul francez vede în școlarul său o plămadă sîntă din care se va zămisi creatorul științii de mine. În limbaj politic, mentalitatea germană e teocrată și aristocratică—bunurile sînt de ordin divin și se moștensesc—, pe cînd spiritul francez e democrat și pozitivist admițînd că valorile spirituale pot fi cîștigate de ori cine prin merit fără har ceresc și fără nobleța singelui.

Înceind, să însemn un fapt care depășește observația simplă, avînd oarecum un caracter de psihologie etnică. E vorba de spiritul de economie dus până la sgîrcenie, care caracterizează deopotrivă în aceiași măsură pe francezii ca și pe germanii. Calculați până la centimă sau pfennig, fără să irosească banul pe lucruri neprevăzute bugetar, ei exasperează pe românul învățat să fie galanton, să cheltuiască fără posibilități de acoperire, să arunce în dreapta și'n stînga negîndindu-se la ziua de mine. Dacă adăogăm la aceasta cunoscuta chiverniseală evreiască în materie financiară, ne dăm samă că popoarele bătrîne sînt strînse la punga mulțumită experienței care le-a făcut să proporționeze exact raportul dintre muncă și răsplată, dintre producție și monedă. Matematic are loc o ecuație de identitate între muncă și ban: cit lucrezi, atît cîștigi. Aceasta în mediul industrial mașinist suprapopulat, cu condiții grele de viață, în Occident. În mediul nostru patriarhal, cu bogății neexploatate încă și cu o populație relativ mică, banul are încă o valoare sentimentală și simbolică, adică n'a ajuns să fie indentificat cu cantitatea de muncă necesară. Imprumutînd ideia pivotală din „Philosophie des Geldes“ a lui Simmel, am putea afirma că'n conștiința Romînului banul nu

s'a distanțat încă îndeajuns de elementul natural corespunzător de schimb pentru a se transforma în valoare obiectivă. Deaici mentalitatea românească învederată în aceia că poți avea bani fără să muncești sau să muncești fără să fii răsplătit proporțional. Adăogați apoi mijloacele de trai simțitor de eftine și veți vedea că lenea care ne definește își are rădăcina tocmai în marea bogăție a pământului nostru. Proverbul că fiecare bine își are partea lui de rău, se ilustrează încăodată ca adevărat. Ușurința cu care Românul își procură moneda trebuincioasă îl împedică să-i simtă rostul și valoarea. E deajuns o petiție în glumă la domn Primar, la do'n Prefect sau domn Ministru ca argintul să apară mai repede decît piatra filosofică printr'o gesticulație de hocus-pocus. Nu degeaba s'a spus că Românul se naște burșier, trăește lefegiu și moare pensionar.

În locul misticismului preconizat de unii drept criteriu de progres cultural, îndrăznesc să propun altul mai simplu și mai tangibil. Anume sînt convins că termometrul culturii rominești va ajunge apogeul capabil să-l marcheze în ziua cînd vom avea conștiința clară de valoarea obiectivă a banului.

Paris, April 1929.

George Ștefănescu

Cronica externă

Problema procedurii pentru ocrotirea minorităților la Societatea Națiunilor.—Aplanarea conflictului dintre România și Comisia europeană a Dunării pentru sectorul fluvial Brăila-Galați.—Spre închiderea celorlalte diferende de ordin internațional ale României.—Acordul greco-jugoslav privitor la Salonic.

Martie a fost o lună de serioase încercări pentru prestigiul Societății Națiunilor ca instituție garantatoare pe deoparte a ocrotirii minorităților etnice, pe de altă parte paznică a noii ordine internaționale a cărei consolidare cere spirit împăciuitor și perfectă bună credință.

Dezbaterea din sesiunea de Martie a Consiliului S. N. asupra procedurii pentru aplicarea tratatului de ocrotire, provocată de guvernul german în urma diferendelor minoritare germano-poloneze din Silezia, a fost așteptată cu nerăbdare și, mai ales, cu îngrijorare. Lipsa de tact dintr' o parte ca și graba unor hotărâri neprevăzătoare, dintr' alta, ar fi putut pune instituția geneveză în fața unor situațiuni insolubile. Din fericire pentru cauza păcii generale și pacificarea spiritelor, totul s'a desfășurat în condițiuni relativ mulțumitoare căci s'a ajuns la un acord unanim pentru amânarea problemei până la sesiunea viitoare din Iunie spre a se da, în acest răstimp, răgaz unor cercetări mai serioase asupra fondului problemei.

Statutul minorităților, fixat la pacea generală prin tratatul special, corespunde unui principiu cu adevărat «intangibil» de echitate internațională față de acele populațiuni care, prin efectul modificărilor radicale aduse frontierelor din Europa centrală și răsăriteană, erau sortite să trăiască, pe viitor, în cuprinsul unor State cu alt caracter național și alte aspirațiuni decât ale vechilor stăpîniri. A fost o măsură de dreptate și de prevedere, prin urmare, ca să se stabilească în favoarea acestor populațiuni garanții că ele nu vor avea să sufere, în dezvoltarea lor viitoare, nici una din nedreptățile sau opresiunile pe care popoarele, însfirșit liberate prin efectul marelui război, le înduraseră din partea foștilor stăpînitori. Era o

garanție de ordin moral în primul rând și, totodată, o măsură de elementară prevedere internațională, pe care o luau factorii hotărâtori la conferința păcii, împotriva eventualelor și foarte fireștelor reacțiuni — perfect explicabile omenește! — ce s'ar fi putut ivi din partea oprimaților de ieri ajunși astăzi stăpâni, dar trăind încă sub amintirea proaspătă a suferințelor sau umilințelor de ordin moral mai grave decît cele de ordin material.

Principiul ocrotirii trebuind să fie consfințit în practică și pentru necesitățile de aplicare, aceasta nu era posibil decît numai cu o atingere destul de serioasă adusă suveranității noilor State. De aci impreciziunile din textul inițial al tratatului de ocrotire,¹ scoase în evidență cu prilejul ultimei debateri dela Geneva, cît și dificultățile nenumărate de aplicare ce se ivesc mereu, dela pacea generală până astăzi, și provoacă în repetate rânduri îngrijorări pentru ziua de mine.

Dezbaterile contradictorii de acum, în jurul procedurii de aplicarea tratatului, nu sînt decît consecința impreciziunilor inițiale de text, imposibil de înlăturat în mod absolut, — după cum ele sînt în bună parte și rezultatul amesteoului politicei de revanșă pentru răsturnarea ordinii internaționale nouă, amestec care urmărește să transforme principiul echitabil al ocrotirii în instrument de sabotarea tratatelor și întîrzierea consolidării noilor State.

Evident, în toate aceste dezbateri contradictorii o parte și încă foarte însemnată trebuie făcută rolului limitat — regional, ce i s'a dat din primul moment dreptului minoritar internațional. În loc să se proclame un asemenea principiu de echitate internațională ca un drept de aplicațiune *universală și uniformă* tuturor Statelor, fără excepție, el a fost admis, ca să nu spunem impus, numai pentru unele regiuni ale Europei și pentru anumite State, — celelalte refuzînd în mod formal și repetat să primească vre-o atingere în suveranitatea lor.

Iată pentru ce dreptul minoritar, cu vădit caracter regional, consacrat la pacea generală și extins ulterior, de pildă, prin acordul germano-polonez privitor la Silezia, a rămas, totuși, o măsură de expedient și de provizorat în contrazicere flagrantă cu caracterul său de principiu de perfectă echitate internațională.

Cadrul firește limitat al unei cronici externe lunare nu ne-ar putea permite să vorbim amănunțit despre procedura recursului la S. N., în materie minoritară, dar amintirea rezumativă, a acestei proceduri este imediat necesară pentru înțelegerea caracterului debaterii care, probabil, se va încheia la Iunie viitor.

Consiliul S. N. printr'o primă rezoluție din 25 Oct. 1920, luată pe temeiul raportului Tittoni și adoptînd concluziile acestui raport, a stabilit procedura de recurs în materie de minorități, care nu era și nici nu putea fi stabilită în mod amănunțit prin însuși

¹ Pe temeiul acestui text nu s'ar putea spune cu precizie ce este o minoritate și nici Curtea permanentă de justiție internațională n'a ajuns să degajeze o definiție cu prilejul diferitelor avize consultative emise.

textul tratatului special de ocrotire. Anume, s'a stabilit că orice petiție sau comunicare către Secretariatul general dela Geneva semnând violarea tratatului de ocrotire sau chiar numai primejdia violării clauzelor aceluși tratat, va fi supusă imediat spre cercetare unui «comitet de trei» alcătuit din președintele în funcțiune al Consiliului și alți doi membri aleși de președinte dintre membrii Consiliului.

Două moțiuni ulterioare, din 1921 și 1923,¹ au amendat, în mod restrictiv, procedura inițial stabilită și, mai ales, practica adoptată în materie de publicitatea reclamațiilor minoritare, făcute cu sau fără temei și de multe ori chiar cu un scop vădit tendențios de atmosferă sau propagandă ostilă împotriva Statelor cu minorități.

Cea dintâiu moțiune a stabilit că reclamațiunile în materie minoritară provenind din partea unor petiționari care n'au calitatea de membri ai Societății Națiunilor, vor fi aduse la cunoștința Statului învinuit înainte de a fi comunicate celorlalți membri ai S. N. Statul respectiv va putea răspunde, în termen de trei săptămâni, dacă dorește să transmită Secretariatului general observațiuni privitoare la reclamația primită și'n caz afirmativ va dispune de un termen total de două luni, în răstimpul cărora va avea să prezinte observațiunile sale spre a fi comunicate, în același timp cu reclamația însăși, att membrilor din Consiliu cît și celorlalți membri ai Societății.

A doua moțiune restrictivă de procedură restringe publicitatea nu numai în funcțiune de izvorul reclamațiilor minoritare, dar privește însăși forma și fondul lor spre a opune un triaj necesar valului năvălitor de plingeri, de cele mai multe ori dovedite tendențioase și, prin urmare, lipsite de temei. Potrivit rezoluției din 1923, Secretariatul general face triajul reclamațiilor minoritare aruncându-le deadreptul la coș, fără să le mai supună cercetării «comitetului de trei», dacă ele:

- a) n'au de obiect ocrotirea minorităților conform tratatelor,
- b) ori sint prezentate sub forma unei cereri politice de ruptură între minoritatea respectivă și Statul pîrit,
- c) dacă provin dintr'un izvor anonim sau insuficient stabilit,
- d) dacă sint redactate în termeni violenți,
- e) insufrișit, dacă ele cuprind informațiuni sau semnalează fapte care de curînd au mai alcătuit obiectul unei reclamații supusă procedurii ordinare.

În plus, Statul direct interesat va putea sub orice motiv să ridice obiecțiuni în privința admisibilității unei reclamații de către Secretariat în cadrul normelor restrictive existente și obiecțiunile admisibilității pot să devină, înaintea unui comitet de trei al Consiliului sau chiar al plenului înaltului for, o chestiune prealabilă de procedură înainte de orice examinare a fondului reclamației. De asemenea, rezoluția aceasta mai stabilește puțința, pentru Statul reclamat, de a obține prin cerere dela președintele Consiliului pre-

¹ Provocate prin intervențiile și stăruința guvernelor polonez și cehoslovac.

lungirea termenului de două luni în răstimpul cărora va avea să-și prezinte observațiile, după cum limitează comunicarea textului reclamațiilor minoritare concomitent cu răspunsul Statelor acuzate numai la membrii Consiliului. Prin excepție și după cererea Statului învinuit, cu aprobarea Consiliului, o asemenea comunicare va putea fi făcută celorlalți membri ai Societății și chiar opiniei publice în general.

În sfârșit, rezoluția din 1923 precizează în conformitate cu textul tratatului de ocrotire că rolul «comitetului de trei» este limitat la o simplă procedură internă a S. N., pregătitoare pentru Consiliu, dar că încheierile aceluia comitet n'au efectul de a seziza plenul Consiliului și a lega instanța, cum se spune în termeni judiciari, dacă nici unul dintre membrii Consiliului nu-și asumă sarcina și răspunderea de a susține plângerea minoritară înaintea tribunalului for îndeplinind rolul de procuror public.

O ultimă rezoluție din 1925 votată în preajma intrării Germaniei în Societatea Națiunilor, a precizat, potrivit regulilor de imparțialitate judiciară, modalitatea internă a Consiliului pentru alcătuirea «comitetului de trei» în materie de examinarea plîngerilor minoritare înlăturînd din compoziția acestui organ instructor prezența membrilor Consiliului și chiar a președintelui dacă sînt legați prin comunitatea de rasă, limbă, etc. cu minoritatea reclamantă, dacă sînt în legătură de alianță cu Statul pîrît sau dacă reprezintă chiar Statul din cuprinsul căruia face parte minoritatea reclamantă.

Din această scurtă rezumare a procedurii minoritare se vede cum s'a precizat o aplicare tot mai restrictivă a principiului de ocrotire din respect față de principiul mai vechiu al suveranității Statelor corespunzător unei realități puternice, peste care nu putea trece așa ușor un drept minoritar internațional de dată recentă și de aplicațiune regională.

Excepțiile fiind în drept de strictă interpretare, aplicarea dreptului minoritar ca o excepție dela regula de drept comun a egalității Statelor suverane nu se putea face decît numai în mod restrictiv. Compliment al principiului național, consacrat la pacea generală cu prilejul determinării noilor frontiere, dreptul minoritar trebuia să primească numai o aplicațiune restrictivă căci altfel, în loc de instrument pentru pacificarea spiritelor, el ar fi devenit cu siguranță, așa cum o dovedesc agitatorii nemulțumirilor minoritare întemeiate sau artificiale, un mijloc comod pentru sabotarea ordinii internaționale, pentru împiedicarea consolidării nouilor State și, prin urmare, un mijloc deghizat spre a pregăti într'un viitor apropiat răsturnarea situațiilor create prin tratatele dela 1919.

Dovezi în sprijinul acestei afirmații cite voim!

Însăși dezbaterile actuală despre procedura minoritară constituie o asemenea dovadă dacă ne amintim că ea s'a mai încercat odată, fără succes, prin sfortarea contelui Appony, cu prilejul discuțiilor înaintea Consiliului S. N. a așa zisei afaceri a coloniștilor unguri din Banat și Transilvania (1926-27) contra României.

Bătrînul și voi repeta strălucitul om politic al vechei Ungarii, uitînd principiul suveranității, precum și tot ce a făcut odinioară personal pentru întărirea Statului maghiar „unitar”, a formulat cereri extensive de procedură minoritară cu prilejul afacerii coloniștilor. Fiindcă desbaterea plîngerilor minoritare, înaintea Consiliului, nu se face în contradictor între reclamant și Statul pîrt, contele Appony a invocat principiul de procedură și imparțialitate judiciară *audiator et altera pars* spre a reclama Genevei să recunoască minorităților dreptul de a sta în instanță, față în față cu Statul pîrt, prin organizațiile lor bisericești sau școlare. Pentru cazul de divergență, cînd acordul n'ar fi posibil asupra acestei debateri contradictorii, între pîrt și reclamant, cererea uneia din părți să fie suficientă, după bătrînul conte, spre a provoca în mod obligatoriu recursul la judecata unei Curți de justiție internațională.

În vremurile acestea de unanim curent în favoarea arbitrajului obligator și pentru constituirea unei adevărate justiții internaționale între State, contele Appony a jucat, la Geneva, rolul comod de atlet al ideilor juridice progrese impotriva vechilor rezerve sau a neîncrederei de natură *politică* a Statelor în virtuțile arbitrajului obligator.

Inercarea de atunci a căzut

Astăzi ea revine cu mai multă autoritate la ordinea de zi a Genevei prin cuvîntul Germaniei. Se încearcă o extindere a procedurii minoritare, cu mare publicitate și desbatere contradictorie, poate, între Statul reclamat și minoritatea acuzatoare, fără să se țină samă de toate primejdii de învrăjpire ce stau ascunse într-o asemenea procedură extensivă și, mai ales, de reacțiunea ce s'ar produce în mijlocul Statelor care au primit, cu lealitate, jertfa atingerii suveranității lor printr'un drept minoritar de aplicare parțială și regională.

La prima atingere între cele două curente opuse pe tema procedurii minoritare, observațiile prezentate de d-nii N. Titulescu și Zaleski, în numele principalelor State care au semnat tratatul de ocrotire, au scos la iveală adevărul că *procedura actuală este mult mai largă și mai generoasă decît prevederile tratatului însuși*, după cum doi bărbați cu autoritate din Consiliu, d-nii Chamberlain și Briand (Anglia și Franța) au amintit că minoritățile au datorii de lealitate față de Statele respective ca o contra-parte a *drepturilor* și că, prin urmare, ele nu pot și nu trebuie să fie înțelese ca instrumente permanente de desbinarea lăuntrică a Statelor prin exploatarea tuturor nemulțumirilor contra guvernelor respective și a ordinii existente.

Cît privește Societatea Națiunilor, ea și-a îndeplinit până acum cu succes misiunea de garantă a minorităților, au încheiat d-nii Chamberlain și Briand declarațiile lor.

• • •

Dar Mart a însemnat și'n chestiunea conflictului României cu guvernele reprezentate în Comisia europeană dunăreană, pentru

competință în sectorul Brăila-Galați, o dată de importanță istorică. S'a pus capăt, în această lună, unui conflict care se desbătea de aproape șapte ani, d'întăiu direct între guvernele interesate, apoi și'n fața organului creat la pacea generală pe lângă Societatea Națiunilor.

Am putea spune chiar că acordul acum convenit însemnează închiderea unui conflict și mai vechiu al României cu marile puteri europene, datînd dela conferința dela Londra din 1883, căci diferendul de după războiul, pentru sectorul Brăila-Galați, se născuse dintr'o divergență de interpretare a ultimului statut dunărean dela Paris (din 1921) pe care noi îl priveam în mod restrictiv, cu excluderea hotărîrilor dela Londra, dela care ne abținusem declarînd dinainte că nu le recunoșteam, dar pe care cele trei puteri membre în C. E. D. (Anglia, Franța și Italia) le subînțelegeau ca primite implicit și prin pacea de Versailles ca și prin textul formal al statutului (art. 6).

E curios de constatat, dar politica oficială a României în problema dunăreană a urmat, dela 1883 până astăzi, un drum plin de dificultăți, de cele mai multe ori lipsite de orice contra-valoare prin avantajii fie chiar și necorespunzătoare. Dezbaterile vijelioase din Cameră, la 1881, au scos în evidență greșala inițială a guvernărilor noștri că au primit alcătuirea Comisiei dunărene mixte, în cadrul prevederilor art. 55 al tratatului de Berlin, și s'au împăcat cu președinția austro-ungară, după cum au vădit o dublă atitudine a guvernului înăuntru și'n afară. Al. Labovari printr'un mare discurs a arătat, atunci, vina guvernului care n'a înțeles la vreme că art. 55 din tratatul de Berlin se mărginea să prevadă numai elaborarea regulamentelor de poliție și navigație în sectorul Dunării fluviale, conforme celor din sectorul Dunării maritime. Atît și nimic mai mult! Cînd era vorba de aplicarea acestor regulamente ca și de supravegherea respectării lor, totul fusese lăsat conform dreptului comun pe sama Statelor riverane.

Din greșala inițială au decurs toate consecințele. Prinși în angrenajul proiectului austriac de Comisie riverană mixtă, n'am mai putut scăpa decît printr'o atitudine de răsvrătire contra marilor puteri europene, prin abținerea sgomotoasă dela conferința din 1883 (Londra) și cu urmările unui adevărat războiului vamal ce am purtat cu monarhia habsburgică. Sarcinile intransigenței de atunci a guvernărilor răspunzători, care au voit să se acopere față de opinia publică internă pentru greșala lor inițială, le-am suportat fără exagerare până în Mart 1929 căci ultimul conflict era legat întîm cu acela vechiu de jumătate veac.

Ceiace am obținut, acum, nu este un succes dacă-l privim prin prisma intransigenței și a negațiunii, dar însemnează un compromis satisfăcător pentru închiderea unui proces vechiu și supărător adesea atîtor alte interese mai mari ale țării.

Formula compromisului a înlăturat discuția limitată la sectorul Brăila-Galați pentru a trata, în întregul ei, dureroasa chestiune a

jurisdicțiunii Comisiei europene dealungul Dunării maritime, adică dela Brăila până la Sulina.

Astfel s'a ajuns la înlăturarea jurisdicției Comisiei europene pentru toate afacerile din sectorul maritim și din apele teritoriale române. În locul agenților Comisiunii, pentru toate afacerile chiar penale de primă instanță, s'a admis competența instanțelor judiciare românești, iar în ultimă instanță, ele nu se vor mai judeca de Comisia europeană, ca până acum, ci de o instanță judiciară mixtă prezidată de primul președinte al Curții de apel din Galați și alcătuită din alți doi judecători străini, dintre care unul va fi desemnat de Statele membre în C. E. D. inclusiv România, iar altul dintre cetățenii unor State străine cu totul Comisiunii europene. Deci, vom avea unul și câteodată chiar doi din cei trei judecători, a căror numire se va face prin decret regal și ale căror sentințe se vor rosti în numele regelui României.

Alte mici satisfacțiuni de amor propriu național ne sînt acordate prin renunțarea puterilor membre în C. E. D. la dreptul de a menține vase de război staționate în Dunărea maritimă, la citarea pe cale diplomatică a agenților Comisiunii; împărțirea amenizilor cu Statul român, numirea unui căpitan român al portului Sulina, etc.

Un compromis relativ mulțumitor drept maximum ce se putea obține după o îndelungată rezistență intransigentă fără nici o perspectivă bună, ca să nu spun chiar mai rea.

Acordul în chestiunea dunăreană ne apare ca un pas în direcția aplanării tuturor diferendelor de caracter internațional ale țării.

E nevoie ca România să-și lichideze toate chestiunile delicate sau tendențioase din trecut, printr'un efort de bună voință și prin dovada bunei credințe capabilă de sacrificiile *posibile*.

Luna Mart pare să ne fi apropiat și de lichidarea unei alte afaceri externe, așa zisă a optanților unguri din Transilvania, purtată de ani de zile dinaintea forurilor internaționale și exploatată de adversarii noștri, cu multă abilitate, în opinia internațională, spre a prezenta opera reformei agrare din ținuturile nouă ca un act de spoliare sau ca o adevărată violațiune bolșevică a dreptului de proprietate. Tratatивele își urmează cursul în mod satisfăcător. Ne-reușita lor eventuală va trebui să însemneze limita extremă a spiritului de sacrificiu românesc în folosul păcii și a reconcilierii internaționale.

Concomitent cu tratativele româno-ungare dela Rappallo, San Remo și acum în urmă Viena, se urmează din iarna trecută, la Belgrad, tratative cu regatul vecin și aliat al Sîrbo-Croato-Slovenilor pentru limpezirea tuturor chestiunilor litigioase dintre noi decurgînd din vecinătatea pe frontierele cele nouă.

Încadrînd aceste eforturi pentru lichidarea tuturor divergențe-

lor noastre externe cu protocolul dela Moscova, putem spune că România a ajuns, abia în 1929, la câștigarea păcii sale definitive pe care o urmărește cu toată hotărârea fiindcă interesele ei sînt prin excelență interese de pace și colaborare internațională.

* * *

Politica aceasta de pace și pacificare proprie intereselor românești corespunde de altfel unei directive generale în politica internațională urmată de celelalte State din vecinătatea noastră sau mai de departe,

O manifestare caracteristică și, totodată, interesantă pentru stările de lucruri din regiunea noastră sud-est europeană o constituie semnarea acordului greco-jugoslav, după îndelungi tratative pre-gătitoare și multe peripecții.

Într'adevăr, raporturile de prietenie dintre cele două țări au trecut prin multe greutăți imediat după pacea generală, exact din 1920 cînd s'au reluat tratativele, intrerupte în timpul războiului, pentru instituirea unei zone libere sîrbești în portul Salonic, pe temeiul tratatului de alianță greco-sîrbă dela 1913. Proiectul de convenție oferit Serbiei, în Mart 1914, de guvernul grecesc, a fost respins sub cuvînt că suprafața de 25 mii mp. acordată în portul Salonic, pentru zona liberă, era neîndestulătoare. Guvernul grecesc, bucuros de acest refuz de teamă să nu trezească poftele Austro-Ungariei asupra Salonicului, a părăsit chiar din vara anului 1914 discuția proiectului. Negocierile reluate la 1920, într'o atmosferă de reciprocă neîncredere, n'au dus la rezultat decît abia în 1923 cînd regatul sîrbo-creato-sloven obținut în portul Salonic o zonă aproximativ de patru ori mai mare decît cea din 1914, cu adevărate drepturi de suveranitate, căci zona socotită din punct de vedere vamal jugoslavă, urma să fie administrată prin funcționari exclusiv numiți dela Belgrad și depinzînd de guvernul de acolo, după cum administrația poștelor, telegrafelor și drumului de fer urma să fie tot jugoslavă. Regimul liniei ferate Ghevgheli-Salonic, asupra căreia guvernul jugoslav obținut în cursul aceluiaș an, drepturi de exploatare din partea companiei căilor ferate orientale, complectă totalul măsurilor menite să asigure regatului sîrbo-creato-sloven o comodă eșire la marea Egeică prin Salonic și o compensație largă pentru situația grea la Adriatică, încă lipsită de suficiente porturi și linii ferate conducătoare spre mare (cu excepția drumurilor de fer la Sușac și Šibenik și a liniei înguste spre Dubrovnik-Raguza de o neînsemnată valoare economică și militară).

Dar convențiile greco-jugoslave dădură loc la vii polemici între Belgrad și Atena, căci opinia publică greacă socotea excesive, jignitoare și primejdioase pentru suveranitatea națională avantajile acordate la Salonic. În asemenea atmosferă și spre a evita consecințe neplăcute, guvernul din Belgrad hotărî în 1924 să denunțe tratatul de alianță greco-sîrbă din 1913 spre a provoca o reajustare

a raporturilor dintre cele două țări potrivit situației internaționale schimbate. Faptul acesta avu drept urmare deschiderea unor noi tratative greco-jugoslave, la începutul anului 1925, pentru regularea traficului jugoslav pe linia Ghevgheli-Salonic cît și pentru stabilirea unui statut al minorității sîrbești din Macedonia greacă, dar toate propunerile jugoslave se izbiră de un refuz categoric la Atena. Propunerile d-lui Rentis pentru un pact de arbitraj obligator între toate Statele din Balcani, adevărat «Locarno balcanic» ca și tratativele duse mai în urmă de acesta cu d. Nincici dădură un moment iluzia unei limpeziri în raporturile greco-jugoslave, în special prin convențiile acordate de guvernul dictaturii militare grecești a lui Pangalos. Situația grea internă a acestui regim dictatorial l-a făcut să convină la acorduri socotite adevărată trădare față de Jugoslavia, ceiace a determinat în anul următor, 1927, după căderea lui Pangalos, refuzul Parlamentului grecesc de a ratifica acordurile încheiate.

Abia la începutul anului trecut prin revenirea d-lui Venizelos în capul guvernului grecesc și stabilirea unui cabinet cu autoritate, la Atena, Grecia se simte în stare să trateze cu toată greutatea problemele ei de politică externă. D. Venizelos, după pactele de conciliațiune și arbitraj cu România și Italia, vizitează, în Octombrie 1928, Belgradul și semnează un protocol introductiv la tot ce s'a putut de atunci îndeplini cu succes între ambele State.

Într'adevăr, tratativele reluate pe noi baze și într'o atmosferă de reciprocă încredere, se încheie în ziua de 17 Martie a. c., la Geneva, prin semnarea de către ministrul de externe grec, d. Karapanos, și ministrul-interim de afaceri străine jugoslav, d. Kumanudi, a celor șase protocoale de acorduri regulînd definitiv toate chestiunile privind funcționarea zonei libere Salonic (serviciul portului, chestiuni vamale, veterinare, poștale, feroviare) precum și exploatarea liniei ferate Ghevgheli-Salonic. Interesante de reținut sînt renunțările Jugoslaviei la orice drepturi de co-suveranitate în zona liberă Salonic, cum și cedarea către Grecia a drepturilor de exploatarea liniei ferate Ghevgheli-Salonic, în teritoriul grecesc, obținute dela compania c. f. orientale în schimbul unei despăgubiri de douăzeci mil. franci aur, plătită în două rate și reprezentînd prețul vărsat acelei companii de guvernul din Belgrad.

Prețul acestor importante avantagii obținute de actualul guvern grecesc, prin renunțarea Jugoslaviei la drepturile sale consacrate în acorduri anterioare, este destul de modest: o simplă făgăduială de viitor. Guvernul grecesc a convenit să asigure regatului sîrbo-croato-sloven libertatea transporturilor de material de războiu prin Salonic și teritoriul elen, fără nici o impedecare, formalitate sau drept de vizită, — transporturi care se vor efectua pe linia Salonic-Ghevgheli asupra căreia Jugoslavia a renunțat la vechile pretenții de exploatare și administrare directă în teritoriul grecesc.

Dealtfel, miezul divergențelor greco-jugoslave l-a constituit totdeauna, în ultimii ani, exercițiul drepturilor de suveranitate în zona liberă Salonic și pe linia ferată din teritoriul grecesc, pe care Ju-

goslavia îl reclama ca o necesitate vitală de apărare națională în cazul când accesul Adriaticei i-ar fi închis pe urma unui conflict armat și ar risca, deci, să se afle în trista situație dela 1914-1918 când s'a văzut izolată de marii aliați.

Acordurile acestea, complectate prin pactul de amicitie și arbitraj, semnat între ambele țări la Belgrad, în ziua de 27 Martie, ne interesează pe noi, deaproape, din același punct de vedere care a preocupat așa de puternic Jugoslavia. Portul Salonic, care ne-a servit citva timp, în decursul neutralității noastre, comerțul de import-export cu cele necesare, inclusiv puținul armament primit atunci, ne poate fi, iarăși, într'un viitor eventual, de mare folos ca să ne ofere legături cu Europa occidentală prin Mediterana.

Iată de ce acordul greco-jugoslav privitor la Salonic și linia ferată spre Ghevgheli interesează de aproape comerțul extern românesc prin Salonic și posibilitățile noastre de eșire la mare în cazul când strâmtoarele dela Bosfor și Dardanele, sau eventual Marea Neagră însăși, ar înceta să prezinte pentru noi posibilitățile de folosință din timpuri normale.

N. Dașcovici

Cronica plastică

Despre cei mai tineri: Soare Al. Macedonski.—Adina Paula Moscu.—Titina Căpitănescu.—Lazăr Zin

Viitorul, spre a fi îndeplinit, cere sacrificiul singeros a tot ceia ce umple prezentul...

Am făgăduit în articolul nostru trecut că ne vom ocupa în cronicile de față, *cu predilecție*, de pictorii tineri, de acei foarte tineri, de acei necunoscuți, sau aproape necunoscuți, asupra cărora criticii autorizați n'au binevoit încă să se aplece, să-i înțeleagă și să ni-i prezinte.

Fiindcă autoritatea critică—pentru a se conserva intactă ca atare—se îndeletnicește, meticolos și grijuliu, în deobște cu reveniri periodice în jurul unui grup limitat de artiști, a căror consacrare unanimă și definitivă—datează de câteva decenii.

Pruderie sau bun simț ?

Și una și alta—după împrejurări și oameni...

În orice caz, această quasi generală codeală a criticii noastre plastice dinaintea tinereții proaspete, care se ițește astăzi viguroasă, dar timidă, în ogorul artei românești—e logică și binefăcătoare.

Elementelor plastice, fragede, li se cuvine răgazul unei desăvârșite libertăți, până la complectă dezvoltare.

Răgazul libertății—nu însă ignorarea lor *demonstrativă*, descurajarea sau disprețul...

Ceia ce ar însemna : nelegiuire.

*

E adevărat : în decursul vremurilor atîția tineri s'au înfățișat, dintr'odată, cu aptitudini uimitoare, care prevesteau o genialitate precoce—și au sfîrșit în mediocritate. Cum adevărat este că mulți

din uriașii creației plastice au debutat lamentabil, pentruca, mai târziu, să urce — încet, chinuitor, dar sigur — pe culmile gloriei veșnice.

Au fost însă și din aceia care și-au câștigat o faimă nicio-dată clătinată—la o vîrstă cînd alții izbuteau să pătrundă *deabea* primele noțiuni ale meseriei artistice.

În oricare din aceste cazuri, rolul *societății*—(a societății care nu poate trăi fără artă)—este și trebuie să fie hotărît: *stimularea la muncă*, a neofitului și sprijinirea lui *desinteresată* până la a-proximativă închegare.

Societatea—nu *statul*.

Fiindcă *statul*—(organism eminent politic, îmbătut numai de o singură voluptate și de un singur ideal, acela de a stăpîni *prin forță*)—este congenitalmente dușman al tuturor năzuințelor spirituale ¹.

*

Un talent tînăr, un talent precoce, este mai dinainte condamnat la rușinea căderii premature, dacă, bîzuindu-se numai pe harurile divine, native, nu știe, nu poate, sau nu vrea să se pasioneze, să se înhame—de crud—la muncă strîns disciplinată, continuă, de zi cu zi, de oră cu oră, de clipă cu clipă — pentru cucerirea meșteșugului plastic.

Acum opt ani mi-a fost dat să cunosc un adolescent cu surprinzătoare daruri de exteriorizare picturală.

L-am inițiat în elementarele rosturi ale meseriei—și i-am recomandat să muncească cu neîntreruptă îndirjire.

După cîțiva ani îl întîlnesc funcționar la un minister oarecare...

Era îmbrăcat după ultimul jurnal, avea, în coapse, clătînări feline, pe buze surfs umed și enigmatic, în degete inele cu pietre false,—și la butonieră o zvastică, de metal prețios, în miniatură.

Pe urmă l-am descoperit, fără să vreau—client perpetuu al dancierurilor, *coureur* neobosit între Capșa și Palat—și în fine... domn de companie al unei cocoane uzate, cu limuzină, palat și lacheu la scară.

Nu știu anume ce întorsătură neprevăzută a survenit în existența complicată a junelui nostru, de l-a determinat să improvizeze—după opt ani de haimanalic și complectă abandonare a studiilor—o expoziție de tablouri, în inima Capitalei și în plin „sezon” plastic.

Firește: rezultatul—rezultatul moral, în primul rînd—a fost dezastruos.

Tînărul m'a întîmpinat apoi în stradă și mi s'a plîns că i-am

¹ Chiar cînd—printr'o bizară derivare dela idealurile lui—statul se amestecă în manifestările artistice, el nu izbutește, la urma urmelor, decît să le denatureze sensul, ori să le ciuntească năzuințele. Sau—și una și alta,

stricat viața, fiindcă-l asiguraseram, *acum opt ani*, că e posesorul unui talent excepțional—cu care însă, astăzi..., „*moare literalmente de foame*“.

Aceste dureroase, dar prea tardive, redeșteptări sînt frecvente în cuprinsul pămîntului nostru, peste care mai zăbovesc încă practicile unui fanarotism trîndav și pleșcar.

În iarna aceasta au avut loc, în Capitală, trei expoziții, cu deosebire interesante prin farmecul lor inedit.

Trei expoziții—a trei adolescenți:

Soare Alexis Macedonski, Adina Paula Moscu și Titina Căpitănescu.

Soare—este fiul pictorului Alexis Macedonski, adică nepotul poetului Al. Macedonski.

A murit în toamna anului trecut, în vîrstă de nouăsprezece ani. Părinții pictorului i-au organizat o expoziție *postumă*.

Oficialitatea, critica și publicul au trecut pe lingă ea cu, aproape, revoltătoare indiferență.

Ni se afirmă chiar, că o pînză a acestui minunat copil trimisă la *Salonul Oficial* din primăvara asta—ar fi fost respinsă...

Firește, toate aceste inconștente jigniri, nu pot micșora cu nimic vraja artei lui *Soare*.

Din potrivă.

Ne întrebăm însă cu o legitimitate—și, dacă vrei, diabolică curiozitate: Ce s'ar întîmpla în capul oficialității, al publicului și al judecătorilor de artă, dacă pictorii, printr'o înțelegere subită și fermă, ar lua hotărîrea să *nu-și mai iscălească pinzele*?

Ar fi o confuzie penibilă, o catastrofală răsturnare a valorilor...un cataclism general—după care s'ar așeza, în straturi mai temeinice, ierarhizări neașteptate, din care tinerimea n'ar avea decît de cîștigat—cel puțin în prestigiu.

Soare Macedonski s'ar vădi un maestru... iar ațișea meșteri, cu încoronări și belșuguri oficiale—pigmei...

Înainte de a veni, să moară, pe pămîntul patriei sale, copilul acesta a avut—la Paris—succese pe care nici unul din pictorii romîni nu le înregistraseră încă.

Succese spontane, sincere, netîrguite.

Elogiile presei franceze—(îndeobște așa de sgîrcită față de artiștii săraci)—sînt o dovadă.

Dar, de bună samă, nu ultima și cea mai puternică.

Chiar dacă *Soare* n'ar fi fost silit—(prin vitregia împrejurărilor)—să ia drumul Apusului și să fie consacrat, *acolo*, pictor—noi² încă l-am fi îmbrățoșat, aici, ca pe un frate mai tînăr, ca pe un mezin de o istețime și de o sensibilitate fermecătoare.

² Departe gîndul de a angaja, prin această afirmație, pe toți cronicarii sau pe toți pictorii romîni.

Și, mai ales, de o sinceritate pământoasă pentru toți acei care, după o vizită de câteva săptămâni în Babilonul artei, se întorc posesori—și propagandiști—ai unei formule pe care,—cu o jumătate de lună mai înainte—o respingeau ca pe o satanică rătăcire...

*

Domnișoara *Adina Paula Moscu*, fiica scriitoarei *Constanța Marino-Moscu*, este încă o adolescentă.

Inzestrată, din naștere, cu o rețină eminentă grafică toată activitatea d-sale artistică va trebui fatal, să se circumscrie într'un câmp precis de cercetare și creațiune.

Anume: în domeniul construcțiilor și ritmurilor pur liniare.

Domeniu vast, cuprinzător de probleme extrem de dificile și de infinit rafinate perspective plămuitoare.

Fără nici o pregătire—oficială sau particulară—domnișoara *Adina Paula Moscu* a debutat, acum trei ani, la *Salonul Oficial* cu o serie de deseme, care au scos-o din grămada diletanților anonimi.

Două expoziții personale, consecutive—(în care, pe lângă talentul înăscut, se trada și o neobisnuită putere de muncă)—au așezat-o apoi, neclătinat, în primele rânduri ale celor mai tineri și mai înzestrați artiști grafici ai țării noastre.

Cu prilejul acestor expozițiuni, am putut urmări pe domnișoara *Moscu* mai îndeaproape—și rezultatul observațiilor mele, obiective și riguroase, m'am dus la concluziile pe care le-am rezumat în cele câteva rânduri cursive de mai sus.

Aparatul vizual al domnișoarei *Adina Paula Moscu* nu-i va îngădui niciodată atacarea problemelor cromatice, decît cu riscul unor sfișietoare deziluzii.

E aceasta un neajuns?

Este aceasta o scădere?

Pentru spiritele de periferie, pentru acei care, incapabili să sesizeze înalta muzicalitate, abstractă, a broderiilor lineare; pentru acei care rămîn surzi la solemnitatea, de o puritate sublimă, a simfoniilor, compuse pe tema *negru și alb*; pentru toată gloata lacomă de senzațional, de fistichiu, de zorzoane și de stridentă boiangerie—firește, arta celui mai subtil dintre grafici va fi prețuită mai prejos decît cea mai anostă dintre divagările picturale...

Cîte gravuri de-ale lui Rembrandt, Mantegna, Dürer, Nanteuil și Rops—n'au fost cedate în schimbul unor pînze, iscălite: Kaulbach, Carmon, Bonat, Vollon !...

Artă gravurii, care înseamnă piatra supremă de încercare a artei desemnatorului—va trebui să fie ținta finală a străduințelor domnișoarei *Moscu*, străduinți atît de generos secondate de uimi-toare însușiri native.

*

Succesul primei expoziții de pictură a domnișoarei *Titina Căpitănescu*, a întrecut pînă și așteptările cele mai optimiste.

Copila aceasta, care n'are decît șaptesprezece ani și care a muncit până acuma *singură*, fără ajutorul sau sfatul nici unui soiu de profesor—a cucerit deopotrivă și public și artiști.

Diametral opusă domnișoarei Moscu—și ca temperament și ca rețină—d-ra Căpitănescu este și va rămîne sclava muzicalităților cromatice.

A unor muzicalități *proprii*—laolaltă feciorelnice și satanice duioase și barbare—doină și chiot.

Amestec inedit de bizarerie infantilă și gravitate biblică.

Straneță, desigur—însă o *straneță* eminentamente picturală.

Dar succesul așa de spontan al domnișoarei Căpitănescu, înseamnă pentru copilul acesta, o primejdie.

Laudă îmbată și anihilează.

În arta zugrăviturii, n'au triumfat niciodată cei stăpîniți de pasiunea succesului public, ci numai acei stăpîniți de pasiunea meseriei pictoricești.

Fiindcă arta rămîne, ori ce s'ar spune, un joc.

Însă un joc, din care ființa artistului iese, până la sfîrșit, sîngerată...

Zorii genului de pictură *socială*³, prind să se ivească, și la noi, prin încercările—deocamdată destul de semerite—ale tînarului Lazăr Zin.

Îl așteptam, cu nădeji mari, într'o expoziție de ansamblu.

N. N. Tonitza

³ Așa zisa „pictură socială” a d-lui Octav Băncilă a fost, în epoca ei, un bluff sinistru...

Cronica juridică

Romantism și misticism juridic

Julien Benda scrie undeva că dela Maxwell încoace, fizicienii englezi susțin că e bine să se arunce pe piață o propoziție insuficient demonstrată. Dacă această propoziție e justă, dovezile care o susțin, vor veni dela sine. Reacțiunile, pe care această propoziție le provoacă, completează teza.

O asemenea operație au încercat — probabil pentru a comemora în felul lor centenarul romantismului — și cîțiva juriști francezi.

Au pornit mai întăiu dela afirmația — exactă și de ordin general — că tot așa cum există un romantism literar, unul politic sau chiar unul financiar, există și un romantism juridic.

O definiție exactă a romantismului juridic nu poate fi desigur valabilă decît în funcție de o precizare mulțumitoare a noțiunii însăși de romantism.

Cum se poate caracteriza — în mod cu totul simplist și sumar — noțiunea de romantism? Mai întăiu bine înțeles prin antiteza romantism-clasicism. Tot ce nu e clasic va fi neapărat romantic. E evident că această definiție poate duce la sinteze neprevăzute de cel care se bizue exclusiv pe ea. Romantismul e ceva cu mult mai complex și mai vast decît o sistematică opoziție față de clasicism. Pierre Lasserre — deși fără bunăvoință — a definit exact romantismul cînd l-a numit o revoluție generală a spiritului omenesc. Romantismul, sub aspectul său pozitiv, ar cuprinde lirism, misticism și sentimentalism în toate manifestările sale. Dar ar fi nedrept caracterizat cînd aspectul său negativ ar consta într'o respingere sistematică a inteligenței, a reflecției, a adevărilor de ordin universal, a analizei și a rațiunii.

Revoluționarii francezi, acești romantici *avant la lettre*, au fost acuzați de un exces de raționalism, iar romantismul german

e departe de a înlătura analiza și de a o subordona sentimentului. Ori, romantismul trebuie — dacă nu complect identificat — cel puțin judecat prin prisma manifestărilor sale germanice. Dacă mai adăugăm și noțiunea generală de spontaneitate, vom avea un aspect sumar și general al ideii de romantism, care va putea face baza unei aprecieri asupra romantismului juridic.

* * *

Să vedem ce au înțeles juriștii prin noțiunea de romantism juridic și mai ales ce teorii și concepții juridice au fost „acuzate“ de romantism.

Pentru Bourguès, de pildă, care transpune în domeniul juridic opiniile baronului Seillière, noțiunile de romantism juridic și de misticism juridic sînt identice. Așa că romantismul nu e altceva — pentru indivizii și grupurile europene — germanice — decît o formă specific modernă a unui misticism care își justifică aspirațiile sale de imperialism printr-o alianță cu un Dumnezeu-natură, așa cum a fost revelat oamenilor timpului nostru de către principalul său profet J. J. Rousseau. Ori care ar fi doctrina lui Seillière, misticismul juridic e distinct de misticismul social, care a inspirat legislația individualistă caracterizată prin instituții juridice, cum sînt familia și curtea cu juri, și curențe doctrinale, cum e de pildă individualizarea pedepsei. Misticismul pur juridic e un fenomen de iluzie mistică, de care depinde mai ales tehnica și viața juridică, iar manifestarea sa caracteristică va fi mistică contractului. În contract și-au pus toate speranțele cei care au vrut să stabilească o nouă ordine de lucruri în viața juridică. Cele mai importante manifestații ale acestei mistici au fost tratatele dela Versailles și pactul Ligii Națiunilor. „Mistica contractului — zice Bourguès — a dus la negarea vechii ordine juridice bazată pe dreptul natural și pe suveranitatea absolută a Statului“.

O asemenea severă apreciere, care nesocotește nu numai întreaga evoluție a dreptului internațional, dar chiar a întregului drept, ar părea inexplicabilă, dacă nu am ști că această critică a concepțiilor juridice existente nu e decît o apologie a doctrinelor politice ale acțiunii franceze.

Va fi greu pentru Bourguès să ne aducă la convingerea că toată știința juridică, dela Revoluția franceză până astăzi, a fost stăpînită de misticism.

Onestul vocabular filosofic al lui Lalande spune — în adevăr — că fenomenul esențial al misticismului e extazul, starea în care orice comunicație e ruptă cu lumea externă. E o aspirație către absolut, o realizare individuală a vieții perfecte. E însășișit, tot ce se opune raționalismului și care adoptă ca mijloc de relație intuiția ori instinctul. Nu se poate deci susține — cu serio-

zitate — că tot dreptul modern, atit cel revoluționar-raționalist, cit și cel bazat pe pozitivismul lui Comte a fost conceput pe baze sentimentale, extatice, intuitive, și prin urmare mistice.

* * *

Dar să lăsăm de o parte *misticismul* juridic — așa cum îl înțelege Bourguès — și să încercăm o caracterizare a *romantismului* juridic.

Să considerăm antiteza obișnuită de clasicism-romantism, cu toate riscurile pe care această antiteză le oferă.

Ca și clasicismul literar, clasicismul juridic se bazează pe ideia că există reguli, care subț pedeapsa anarhiei intelectuale, trebuie să fie respectate.

Există o ordine clasică, o supunere față de erarhia stabilită, care e expresia suverană a rațiunii. Totul trebuie să fie sacrificat acestei reguli externe.

Această supunere exclude cu desăvîrșire lirismul (libera încredere în geniu), realismul, (realitatea e desordonată), sentimentul adevărului istoric (sentiment a celace e instabil și momentan) și sentimentul profund al naturii (natura e liberată de constrîngerea omului).

Deci romantismul juridic se va caracteriza prin recunoașterea dreptului natural, anterior și superior legislațiilor pozitive, care trebuie să se impună legiuitorului; printr'un subiectivism nemărginit care va acorda fiecărui jurist libertatea de a elabora un sistem de drept după inspirațiile sale personale.

Romantismul juridic va fi revoluționar, sau mai bine zis va reacționa împotriva a tot ce există înaintea lui; va avea cultul sentimentului; al instinctului; cu o vădită predilecție pentru frazeologie. Va fi desordonat și contradictoriu, exaltînd cînd individul, cînd societatea, sacrificînd în cele din urmă pe individ societății, confundîndu-se astfel cu romantismul social.

În sfîrșit, ca și romantismul literar, va fi puternic pătruns de concepțiile juridice germane.

* * *

Așa pusă problema, ce concepții juridice moderne pot fi considerate ca romantice? Definiția limitată că tot ce nu e clasic e romantic nu poate fi admisă fără discuție, pentru că numai școala dreptului natural — după Bourguès — sau școala exegezei de texte — după Bonnecase — fiind clasice, toate celelalte concepții juridice ar urma neapărat să fie romantice.

Ar fi să susținem că de la Ulpian și Grotius și până astăzi, tot dreptul a fost romantic, ceiace ar fi excesiv și ar depăși respectul pe care îl păstrăm acestor doi onorabili juriști. E preferabil să facem un triaj și să apreciem atitudinea, pe care di-

versele concepții juridice impregnate de romantism, au avut-o față de unele noțiuni fundamentale ale vieții juridice.

Romanticii—susțin juristii clasici—atacă în special noțiunea autorității morale a legii, și dreptul de proprietate individuală.

Deși ei se pretind obiectivi, atacurile lor sînt făcute sub imperiul unei idei preconceptuate, a concepției sociale a dreptului, prin opoziție cu concepția individuală.

Să lăsăm de o parte contradicția care apare cînd se afirmă că concepția socială a dreptului ar fi o concepție romantică și că individualismul ar fi clasic.

Lasserre, cînd a atacat romantismul, l-a atacat tocmai pe motivul că a fost una din manifestațiunile caracteristice ale individualismului revoluționar și „monstrul tricefal“, Reformă, Revoluție, Romantism; e un loc comun al întregii gîndiri contra-revoluționare europene.

Să luăm de pildă noțiunea de lege, a cărei autoritate morală—susțin clasicii—romanticii, împotriva realității faptelor și sub imperiul unor idei preconceptuate, o consideră slăbită.

Însă slăbirea autorității morale a legii e un *fapt*—regretabil sau nu—dar general și absolut normal.

E o consecință a evoluției politice și a spiritului omenesc.

Cu alte cuvinte, legiuitorul trebuie să piardă credința că va fi totdeauna ascultat și apelul la intervenția constantă a Statului nu implică deloc consecința că respectul legalității e în creștere. Sforțarea pe care o face fiecare cetățean pentru a se sustrage—întrucît îl privește—de la aplicarea legii comune nu-i decît forma democratică a pasiunii pentru privilegii și prin urmare o remîniscentă a vechilor stări de lucruri.

E o eroare destul de răspîdită cînd se crede că Anglia, de pildă, e țara clasică a respectului legilor.

Judecătorul englez ridiculizează de multe ori legea și faptul că un text a fost de multe ori violat devine un argument valabil pentru abrogarea lui.

Adevărul—zicea Boutmy—e că parlamentul englez e pătruns de caracterul oarecum suspect și cu totul relativ al operei sale. El respectă o națiune puțin respectuoasă de statutele legale și caută să-i ușureze supunerea, pentru a putea să i-o obțină fără dificultate. Această constatare este bineînțeles cu totul relativă și e evident că forța obligatorie a legilor e în raport cu mentalitatea fiecărui popor.

În Prusia, mania autorității nu cunoaște margini. Dela guvern, ea trece la agenții săi, dela agenți la simpli particulari. De îndată ce un individ are sub ordinele sale unul sau doi servitori, el legiferează. Așa că pretudindenii se găsesc regulamente și ordonanțe care debutează identic: „*Est ist verboten*“...

Dar în general, o lege plictisitoare care de cele mai multe ori va fi eludată în Franța—și în România,—în Germania va fi aplicată.

În Anglia însă, e probabil că nici nu ar fi fost votată. Așa că legile sînt obligatorii, — e adevărat — dar nu sînt nici pretutindeni, nici în același fel și nici cu aceeași intensitate.

Iată-ne departe de concepția pe care școala clasică a exegezei și-o face despre autoritatea legii, și-o consideră ca o dogmă infailibilă. Dacă altădată era suficient să se afirme legea ca o dogmă, astăzi e aproape necesar să fie demonstrată ca o teoremă.

E aceasta o stare de lucruri anarhică ?

Fără paradox, se poate susține că autoritatea cu totul relativă a legii are efecte bune.

Viața socială ar fi de o complicație nesfîrșită dacă fiecare cetățean, cunoscînd perfect toate legile, s'ar munci și constrînge să le aplice cu devoțiune și fanatism. Numărul proceselor ar deveni enorm.

Existența bunei credințe, e un bun neprețuit, uleiul invizibil care unge funcționarea mecanicei juridice, iar în marginile codului trăesc și răufăcătorii și oamenii cinstiți.

Viața socială conține cu certitudine un coeficient de nelegalitate, și nu e o dovadă de sentimentalism sau idei preconcepute, cu un cuvînt de romantism, cînd se afirmă existența acestui fenomen inevitabil, și normal.

Cînd noile concepții juridice afirmă că dreptul de proprietate se transformă progresiv și că dintr-un drept individual și inviolabil devine o funcție socială, apărătorii clasicismului juridic au o replică, totdeauna aceeași: proprietatea privită ca funcție socială e o manifestare tipică a romantismului juridic. Numai spiritul revoluționar al romantismului și exaltarea drepturilor societății în detrimentul dreptului individual poate duce la negarea caracterului individual al acestui drept.

Decît clasicismul juridic, în răspunsul său, comite tocmai greșala pe care o reproșază romanticilor: dă o prea mare importanță imaginației și dogmelor literare. Pentru că în definitiv ce e *dreptul* unei țări ?

Că îl considerăm bun sau rău, folositor sau nefast, dreptul nu e decît o întocmire de reguli de conduită socială, care la un moment dat și într-o anumită țară sînt efectiv aplicate de practicieni și de tribunale.

Orice expunere teoretică a dreptului, care ar avea un alt punct de plecare, nu ar fi decît o operă de imaginație, un roman scris de un jurist, cel mai detestabil în genul plictisitor, un moment de prezumție și de inutilitate incontestabilă.

Ori, se mai poate susține astăzi cu aparență de dreptate, — că evoluția dreptului de proprietate nu s'a făcut în sensul social, dacă nu și socialist, al cuvîntului ?

Și dreptul și sociologia recunosc astăzi că situația proprietarului—a proprietarului funciar în special—e o funcție socială, că el îndeplinește mai mult un rol social decît exercițiul unui drept individual, și că prerogativele sale nu sînt legitime decît în măsura în care își îndeplinește datorile sale.

Pentru realizarea acestui principiu de sociologie și de dreptate socială s'au făcut reformele agrare în România, Cehoslovacia și Polonia, și s'a limitat întinderea posesiei teritoriale. Extensiunea dreptului individual al proprietății, în sensul social, e un fenomen juridic absolut general și comun tuturor noilor constituții, chiar în țările unde prescripțiile constituționale nu au fost încă realizate efectiv. Atît articolul 153 al constituției dela Weimar, cît și dispozițiile constituției Jugoslave,—afirmă categoric teoria proprietății ca *funcție socială*.

Teoria proprietății ca funcție socială e o realitate, e dreptul pozitiv sub aspectul său quasi-universal, iar nici decum expresia unei ideologii neverificabilă prin observația științifică a faptelor.

Proprietatea—funcție socială—e în devenire, chiar și în țările unde dreptul pozitiv nu o recunoaște categoric.

Gaston Morin a scandalizat și continuă încă să scandalizeze pe juriștii clasici francezi, cînd susține că această propoziție e valabilă și pentru dreptul modern francez.

Dar în definitiv, chiar dacă acest fapt ar fi discutabil în Franța, proprietatea e un *fapt universal*, care e încă la baza a numeroase societăți omenești.

Ori, atunci cînd știința juridică modernă a afirmat că acest drept s'a transformat și a evoluat, instituțiile constituționale din diferite țări i-au confirmat ipoteza.

Ce dovadă mai bună de exactitudinea unui concept juridic decît atunci cînd e confirmat prin fapte?

Dacă în această constatare, se găsește că e romantism, atunci e un romantism cu totul de altă natură decît cel pe care și-l închipue juriștii clasici. Nu e totuși imposibil să fie încă romantism, pentru că romantismul nu exclude a *priori* analiza faptelor, iar spontaneitatea cu care reacționează și lucrează îl apropie mai mult de viață care e în perpetuă schimbare.

* 3

Tot un caracter al romantismului juridic ar fi credința în progresul neîncetat al instituțiilor juridice, în transformarea noțiunilor fundamentale care sînt la baza acestor instituții.

Decît cei care au susținut—cum a fost Duguit—că vechile noțiuni se desagregă pentru a face loc altora și că sistemul Dreptului pe care societățile moderne l-au trăit până astăzi se dislocă și că va fi înlocuit prin alte concepții, nu au făcut deloc o judecată de valoare. Nu au afirmat, nici că e un progres, nici că e un recul.

În știința socială, o asemenea chestiune nu ar avea nici un sens. Noul drept nu e nici mai bun nici mai rău; e diferit. Atita tot.

Rămîne obiecția capitală ce se aduce noii doctrine a regulii de drept, aceia de a-și avea originea sa în conștiința colectivă a masselor.

Dar exactitudinea acestei teze e condiționată de demonstrația existenței unei conștiinți colective, distinctă de conștiințele individuale. În acest caz însă, se face procesul întregii școli sociologice a lui Durkheim, de altfel acuzată de a face romantism social.

Aceasta e însă o altă poveste.

Cînd juriștii clasici recunosc că există această strînsă legătură între știința juridică modernă și sociologie, ei nu fac decît să aducă—fără voia lor—argumentele cele mai valabile în favoarea noilor concepții juridice.

Încît sistemul preconizat de Maxwell poate fi avantajos cînd o propoziție e justă, dar extrem de riscat în cealaltă împrejurare.

E. A. Poulopol

Miscellanea

Despre „mistica statului“ sau basmul cu cocoșul roș

D. Petre Marcu Balș trebuie să fie un om perfect fericit. Mai întâiu fiindcă e tânăr.

Tineretea îi ține loc de tot: de logică, de gust, dar mai ales de decență. Există oare fată urâtă la șaisprezece ani? Cu o nobilă și fragedă candoare sburdă de nu știu câte numere în paginile „Gîndirii“, nechează frenetic și își închipue că judecă. Insultă, afirmă, emite judecătorești sentințe și, totuși crede, fără pic de îndoială, că raționează. Student sîrguitor la Berlin, transcrie toată bibliografia dela curs și ne-o servește caldă-călduță. Trage de ureche, admonestîndu-i părintește, oameni bătrîni care se cheamă Maiorescu, Stere, Carp.

Aici lăfăindu-se „nonchalant“, aici înfuriindu-se intempestiv șterge cu o simplă lovitură de condei din istoria culturii iluminismul francez, marea revoluție, constituționalismul englez, filosofia raționalistă și alte cîteva năzbitii și gogomanii de acestea de care face haz cu nespūsă poftă. Debitează cu emfază și vorbe definitive toate „noutățile“ gazetăriei actuale relativ la istoria recentă a culturii noastre cu arhicunoscuta luptă între influențele romantismului german și raționalismul francez (vezi Ibrăileanu, Sanielevici, Zeletin, până și P. Șeicaru, etc. etc. etc.) „noutăți“ de care s'ar jena însuși d. Lovinescu, și i se pare că a prins pe Dumnezeu de picior. Dar d-sa e încă și mai fericit. Căci doar e descoperitorul vesel al lui Pirvan jurist și filosof al statului. Iar acum în urmă a avut imensul noroc să facă o nouă descoperire: „statul istoric“ !!

Vedeți mă rog, „statul istoric“. (Sînt oare și altfel de state ?!). Dar ceiace provoacă în adevăr stupefacțiunea cea mai violentă și tae pur și simplu răsufierea e „găselnița“—cum ar zice d. E. Bucuță,—după care, teoreticianul acestui faimos „stat“ nu e numai, după cum se credea, Simion Bărnuțiu, Pirvan, moș Ion Creangă și Savigny, dar însuși... marele rege Carol.

Cetind așa minunate lucruri, cine se poate bucura singur? Căci doar există un altruism al frumosului.

Prietini și cetitori, vă conjur, pentru interesul vostru, cetiți pe d. Petru Marcu Balș! Și dacă sînteți amatori de logică, de bun simț, atunci, cum zic francezii „c'est une fêete pour l'esprit“.

* * *

D. Petre Marcu Balș, ca mulți din oamenii generației recente, confundă temperamentul cu inteligența. Aici e poate eroarea sa cea mai gravă. Avînd nervi, crede că face silogisme. Cu oarecare aptitudini pentru pamflet, în loc să capete un loc onorabil în coloanele uneia din numeroasele gazete-revolver, cu care, spre slăvirea lui Dumnezeu și a patriei noastre, sîntem tot mereu mai dăruțiți, d-sa se încurcă în teorii, în argumente, în opere de construcție mentală. În loc ca, între o înjurătură și o doină, să ne invecțeze brav, neaoș și oltenește, așa cum face cu talent printre veștede rînduri de doctrină și de limfatică gîndire, (dîndu-ne măsura adevăratei sale meniri) d-sa asudă în compoziții cerebrale, lipsite de afinitate cu fiziologia sa robustă, nativă, instinctivă, nenervată încă de jocul subtil al gîndirii.

Iluzionîndu-se că aduce elemente nouă într'o discuție arhiînvechită, d-sa nu e de loc conștient că „radotează“ ceiace spun de douăzeci de ani toți discipolii d-lui Cuza: supremația neamului, necesitatea ortodoxiei, goana contra anarhiei bolșevizante, ordinea stat, trădare de neam, pericolul ovrlesc etc. etc.

De ce să ne ascundem după deget?

Toată confuziunea, toate ezitățile și contorsiunile, toată erudiția de proaspăt și prea recent doctor, adesea complex inoportună, toate contradicțiile din articolele d-lui Petre Marcu Balș nu confirmă decît un singur lucru: jena de a merge deadreptul și de a spune ceiace spun toți studenții din liga creștină. Dar un vâl așa de subțire poate fi foarte ușor înlăturat, și fondul nud, fără intelectualitate, fără nuanțe, fără pătrundere filozofică și umană, apare în toată splendoarea lui. E foarte probabil chiar, ca însuși d. Petre Marcu Balș să fie victima acestei amăgiri.

Evident că în asemenea condiții, o discuție principială e de prisos, fiindcă discuția presupune argumentație și judecată și d. Petre Marcu Balș n'are decît credințe. O facem totuși, cu tot riscul de a fi acoperiți de injurii grosolane,—oricum atît martiraj măcar merită orice idee,—cu sentimentul că tineretul trebuie sfătuit și luminat, oricare ar fi situația în care se află. Doar Sf. Maria Egipteanca s'a prostituat—zic „Viețile Sfinților,—cu 12 bandiți pentru cauza creștinătății. Să bem paharul până la capăt și să fim profesori până la sfîrșit.

* * *

D. Petre Marcu Balș voește să lumineze istoria doctrinelor noastre culturale din ultima jumătate de veac. Cu scopul de a se

lumina și mai ales de a găsi, în ce privește viitorul, îndreptare pentru o conduită socială și etică practică. Dar cum de profesie, e jurist în fașă, el caută, cu nenumărate digresii care dovedesc neastîmpărata sa aptitudine de pamfletar, să privească această evoluție ideologică prin prizma ideilor despre stat, așa cum le-au preconizat diferiți gînditori naționali. Și găsește două concepții despre stat: una juridică, luată din constituționalismul englez, bazată pe raționalismul francez și pe postulatul legalității și al libertății individuale, și alta istorică, irațională, sprijinită pe concepția evoluționismului istoric de tip Savigny. Pe acest Savigny, pe care l-a descoperit cu un amor tardiv, la Berlin, îl prescrie d. Petre Marcu Balș obligator tuturor publiciștilor din România, fie că s'au ocupat, fie că nu, cu cercetările juridice și sociologice. Că îl găsește la Simion Bărnuțiu nu e de mirare, dar nu permite nici unuia din idolii săi: Pirvan, Regele Carol, d. N. Iorga, Ion Creangă, d. R. Dragnea etc. să nu-l adopte. Și firește, toate aceste docile personaje se grăbesc să-l satisfacă.

Așa dar dualism strășnic și iremediabil între cele două concepțe, dualism care are infinite consecințe pentru destinul neamului nostru. Fericite prin propaganda istoriștilor, nefaste prin aceia a constituționaliștilor filo-englezi și filo-francezi. Repartiția e simplă și simetrică, nimic de zis. Dar cine sînt criminalii răspînditori ai legalismului, și ai individualismului anarhic, după rețeta anglo-franceză? Sînt junimiștii și poporanisții. Europeanizanți fără măsură, raționaliști înguști, spirite abstracte fără pricepere pentru realitățile și specificitatea națională, poporanisții și junimiștii sînt ca „jacobinii” lui Taine, spirite matematice și gratuite. Ei nu pricep două lucruri: 1) Faptul că statul nu se încarnează într'o formulă unică oferită de rațiune și că astfel n'au pricepere pentru devenirea istorică și națională, care îmbracă mereu alte forme particulare, după circumstanțe de loc și timp, și; 2) Faptul că acceptarea legalismului (teribile ironii are d. Petre Marcu Balș la adresa formulei sterite „Domnia legii“!) și a libertăților individuale, ruinează spiritul colectiv, unitatea organică a statului, autoritatea acestuia și că duce la un anarhism deghizat.

Să observăm, în treacăt că, dacă în aceste articole d. Petre Marcu Balș se declară adept al istorismului, tot d-sa, în teribilul manifest al „Crinului alb”, denunță cu violență relativismul istoric, sursă de scepticism și decadență, și se înscrie printre credincioșii unui transcendentalism absolut și imuabil, revelator de adevăruri eterne și neschimbate. Sau poate acolo s'a lăsat ademenit de d. Sorin Pavel, admirator acum al filosofiei lui Husserl? Ne e dator d-sa, în orice caz, cu o precizare, fiindcă altfel, apucat mereu de capricii cum îl știm, nu vom mai putea ști ce vrea?

Să vedem însă, dacă acuzații d-sale, junimiștii și poporanisții, sînt așa de puri iluminiști și așa de lipsiți de concepția istorismului pe de o parte și de aceia a specificului național pe de alta.

După d. Zeletin, în cartea sa despre burghezia românească (și acesta nu afirmă numai, ci se sprijină și pe texte) ca și într'un articol recent din revista „Minerva“, junimiștii—lucrul îl știe toată lumea,—s'au adăpat adinc, în preparația lor culturală, la romantismul german. Aceste influențe sînt evidente asupra lui Maiorescu, Carp, Negruzzi, adică conducătorii școlii, care și-au făcut studiile la Berlin într'o perioadă în care revoluția romantică și istoricistă, a cărui singur scop aproape, era combaterea revoluției franceze și a raționalismului său excesiv (postulatele sale se cunosc: revenirea la evul mediu, antiburgheșismul, istorismul etc.), se găsea în deplină înflorire. Același Savigny este citat în discursurile lui Petre Carp. Reacționarismul lor ca și concepția lor despre viață sînt acelea ale romantismului german. Carp și Maiorescu își justificau conservatismul și antirevoluționarismul lor tocmai pe postulatul *evoluției treptate*, deci istorice și specifice după moment, evoluție care în momentul acela nu justifica, după ei, primirea constituționalismului abstract european, fără afinitate cu lipsa noastră de pregătire. Ironiile lui Carp, Maiorescu, Eminescu, Caragiale, care au ajuns astăzi de pomina, se îndreptau contra importului politic european forțat și excesiv, neasimilabil în condițiile de atunci ale specificului nostru național și epocal. Sprijiniți tocmai pe un exagerat autohtonism local, refuzau junimiștii europeanizarea și occidentalizarea noastră.

Nu mai insistăm asupra unor astfel de banalități. Toată lumea le cunoaște afară de d. Petre Marcu Balș, care se dă la paradoxe numai ca să-i iasă o anumită construcție. D. Petre Marcu Balș scrie: „Cătră sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul lui al XX-lea forțele se grupează în alt mod... Ca o contrapondere se înfiripează istorismul și organicismul filosofic în România cu inspirații germane, în deosebi din Savigny“. Dar această influență e cu mult mai veche. Ea datează de după 1860. Junimiștii tocmai, au adus-o și popularizat-o. Mai departe găsim și această afirmație și mai gravă: „Istoria influenței germane în România însemnează o mai deplină cunoaștere și conturare în sens românesc, spre deosebire de influența franceză care este sinonimă,—în afară de vremea bonjuriștilor,—cu diformare sufletească și dezaxare“. Aici se pare că d. Petre Marcu Balș a plagiat pur și simplu pe d. Iorga. (Ceiace devine amuzant e, că din „germanofili“ devenim acuzați de excese francofile!). Problema astfel pusă e de un simplism așa de definitiv, încît refuzăm s'o mai discutăm spre a nu sparge uși deschise.

Dar să vedem cum stau poporanii față de aceiași acuzație? Acceptarea raționalismului revoluției franceze și al liberarismului englez le întunecă oare complet viziunea istorică a lucrurilor? Sau ceiace e și mai grav ajung ei la acea incompreheziune a naționalului și la acea desființare a statului organic și a autorității sale? Aici ne poate apăra mai întăiu însuși d. Petre Marcu Balș care în „manifestul crinului alb“ ne acuză de prea mult

relativism istoric și evoluționist. În articolul „Vasile Pîrvan și concepția statului” după ce ne acuză mai întîiu că prin individualismul anarhic desființăm autoritatea statului, sîntem apoi iarăși pironiți la stilul infamiei ca marxiști autocrați și despotici care înăbușim expansiunea individului. D-zeu să-l înțeleagă pe d. Balș. Poporaniștii anti-istoriști ? A cetit d. Petre Marcu Balș cronicile interne ale d-lui Stere dinainte de războiu unde, ca să se justifice exproprierea, se arăta evoluția dreptului de proprietate, ce nu poate fi considerat imuabil și etern ? Sau opera sa, „Evoluția individualității”, unde e vorba de dezvoltarea *istorică*, a drepturilor individuale ? Dar toată doctrina politică a „Vieții romînești” s'a sprijinit pe această axiomă, că fiecare moment și fiecare țară au specificitatea lor particulară. Doar Taine, a cărei influență asupra V. R. e cunoscută, a familiarizat demult pe colaboratorii noștri cu noțiunile de mediu și moment istoric. D. G. Ibrăileanu, care a introdus de fapt punctul de vedere istoric în critică, a fost teribil de atacat pentru aceasta de partizanul „transcedentalismului” în critică, d. M. Dragomirescu. Ași putea cita în această privință zeci și zeci de texte ale „Miscellaneelor” de altădată, dar discuția, poate deja numai pe jumătate utilă, s'ar lungi peste măsură.

Au fost străini poporaniștii de înțelegerea realităților naționale ? Aici d. Petre Marcu Balș se va lovi de esteții d-lui Lovinescu care ne acuză, pur și simplu, de șovinism și sălbătăcie strict locală. Mi se pare însă, că nimeni nu va nega lupta noastră, de două decenii, adesea acerbă, pentru determinarea și recunoașterea acestui specific național, pe care astăzi seninul domn Balș ne-o contestă, pur și simplu, cu o lovitură de condei.

Mai departe însă d-sa nu ne mai neagă acest umil merit, dar ne atrage atenția că ne contrazicem teribil, atunci cînd susținem în același timp raționalismul antiistoric (ați văzut cît sîntem de antiistorici !) și teoria specificului național. Am fi curioși să vedem cum argumentează finărul doctor jurist această incompatibilitate între raționalism și specificul național. Raționalismul, cînd nu e exagerat, nu exclude devenirea. El poate spune numai atît : în *stadiul actual* al evoluției facultăților noastre, de cunoaștere, rațiunea e cea mai perfectă din aceste facultăți. Mine poate, ea va fi depășită. Astăzi însă nu avem altceva mai bun. Rațiunea e ultima și cea mai desăvîrșită formă de cunoaștere, la care am ajuns *până astăzi*, trecînd peste forme inferioare ei. Dar aceasta nu exclude de loc evoluționismul și istorismul. N'a văzut d. Petre Marcu Balș., în istoria filosofiei, așteea împerechieri între atitudini raționaliste și evoluționiste. E, mi se pare, cazul clasic al lui H. Spencer, al lui Pierre Janet și al altora mulți. În ce privește relațiunile dintre teoria specificului național și raționalism, nu numai că nu sînt acelea de contradicție, dar aceste două atitudini se găsesc într'o perfectă corelație. În adevăr, determinarea unui fenomen național e o operă de *discriminare* și de diferențiere care nu se poate obține decît cu mijloace raționale de comparație, adică de stabilire de analogii și deosebiri.

În orice caz recunoașterea unei individualizări naționale nu poate fi rezultatul unei cunoașteri mistice care *contopește*, confundă în marele „tot“ deosebirile și diferențele. Pentru un mistic nu există și timp. Contradicție evidentă nu e decât între misticism și teoria specificului național. În nici un caz între raționalism și această teorie.

Dar d. Petre Marcu Balș ne mai prinde și cu alte contradicții. Cea de a doua e între *antipositivism* și *democrație*. Antipositivismul, în speță Kantismul crede d-sa, e atitudinea ultimei generații. Încă o inexactitate. Kantismul e o veche simpatie a „Vieții Românești“ D. C. Stere s'a declarat în nenumărate articole kantian. El povestește undeva, patetic, cum s'a familiarizat cu „Critica rațiunii pure“, singurul volum care-l avea cu sine printre ghețurile polare ale exilului său siberian. Și apoi îl utilizează mereu pe acest Kant (care se poate concilia de alfel perfect cu A. Comte) până și în rapoartele ori expunerile sale de motive la diferite legi.

„Zurück nach Kant“ e strigătul reformiștilor germani contra lui Kautsky pe timpul discuției între acesta din urmă și Bernstein. Dar în critica făcută de d. C. Stere Socialismului român, acesta se sprijină exclusiv pe neo-kantienii germani și în deosebi pe Bernstein. Dar de unde legătura obligatorie între pozitivism și democrație și mai ales contradicția între alte doctrine nepozitiviste, (cum e de pildă Kantismul), și democrație? Positivismul, cel sociologic mai ales, e numai una din justificările teoretice aduse în sprijinul democrației. Kantismul însă poate și el justifica perfect aceeași atitudine politică. Mi se pare că neo-kantienii germani, erau destul de democrați. Un sociolog rus, Tugar Baranowski pretinde chiar, cu multă dreptate, că la baza oricărei revendicări democratice și a socialismului în genere stă morala kantiană cu vestitul ei precept: „Consideră pe aproapele tău ca pe un scop în sine și nu ca pe un mijloc“. Din această apreciere kantiană a omului iese toată generozitatea democratică.

În fine iată și cea de a treia contradicție în care cădem: problema eului nu s'ar potrivi cu garantarea libertăților. Mărturisim că nu mai înțelegem nimic și credem că, mai ales, d. Petru Marcu Balș nu pricepe nimic. Cum? Între dezvoltarea vieții interioare și a eului (cum vrea Pîrvan) și garantarea libertăților nu e nici o legătură? Ba chiar o contradicție?

Adică perioadele de oprimare sufletească, de coercițiune socială, când individul e silit prin toate mijloacele să accepte „doctrinele oficiale“, conformismul nivelator, să fie oare mai favorabil dezvoltării personalității interioare decât asigurarea libertății spirituale? Crede în adevăr acest lucru d. Balș? Fiindcă atunci e îngrijitor pentru structura sa mintală. Să cetească d-sa și să mediteze puțin măcar clasicile cercetări ale lui Durkheim în privința formării și apariției personalității omenești și a eului, care s'a format

tocmai pe măsură ce conformismul social s'a micșorat. Să cetească acest lucru, pentru că e inadmisibilă această lacună culturală la un tînăr care, totuși, se pare că cetește.

Unde-va, în același articol d. Petre Marcu Balș, combate complexele antinomice de idei. Dar toată istoria filosofiei e plină de sinteze și de conciliații între sisteme. Dacă ar fi cugetat mai profund și mai puțin simplist ar fi văzut că totuși de antinomie nu poate fi vorba. Că însuși complexitatea îi repugnă robusteii sale structuri mentale, o înțelegem. Dar aceasta e altceva.

* * *

Să ne ridicăm însă pe o treaptă mai sus. Există în adevăr două concepții dușmane despre stat, care se ciocnesc ireductibil în cultura noastră socială contemporană, una a statului istoric și organicist și alta a statului juridic individualist și antiautoritar? Noi credem că acest conflict e inventat de d. Petre Marcu Balș. D-sa obligă oameni care n'au nimic comun cu științele sociale, d. N. Iorga, Pîrvan, etc., să fie reprezentanții unei teorii la care nu s'au gîndit. Dar acest conflict nu există, mai ales, pentru că teoria statului după poporanisti n'are nici unul din caracterele pe care i le impută d-sa; d. Petre Marcu Balș simplifică enorm lucrurile. El cioplește cu o secură nemiloasă toate nuanțele și toate aproximațiile. Spiritul său de geometrie extrem de simplificator (bun poate pentru gazetărie, periculos pentru adevăr și știință), ignorează realitatea sau o schematizează și o desfigurează.

În fond trebuie deosebit o politică și o sociologie poporanistă. Cea dintăiu e consecința logică a celei din urmă. Dacă ar fi studiat geneza acestei doctrine ca istoric și nu ca pamfletar, ar fi aflat că cei de la „Viața Romînească“ sînt înainte de toate sociologi care pleacă de la starea *naturală* și de la dezvoltarea *istorică* a societății. D. Stere și noi cei mai tineri ne luăm izvoarele investigației noastre sociale din *etnografie* și din istorie. Lucrarea d-lui C. Stere „Evoluția individualității“ e prima lucrare bazată pe etnologia comparată în țara noastră. Subsemnatul a publicat multe studii sociologice sprijinit pe aceeași metodă etnografică istorică și trece astăzi drept un reprezentant al Durkheimismului în România, adică al celui care cercetător care utilizează *numai* metoda istorică și etnografică, descrie evoluția instituțiilor sociale în funcție de spațiu și timp, și determină *specificitatea* acestor forme de stat și societate. Aceasta e și originalitatea lui Durkheim față de ceilalți sociologi. Iar d. C. Stere utilizează acum treizeci de ani materialul oferit de antropologii englezi de pe atunci: Morgan, Lubock, Mac Lennan etc. Dar, etnografia și istoria arată tocmai că fiecare stat are o evoluție istorică specifică, originală și ireductibilă. N'am așteptat astfel să ne învețe d. Petre Marcu Balș acest lucru. Firește că și statul român intră în acest punct de vedere.

În ce privește cea de a doua imputare care ne atinge, aceia

a individualismului anarhizant, să aflu, dacă nu știe, d. Marcu Balș următoarele: Politica constituțională a d-lui Stere fiind o *consecință* a concepției sale *sociologice* mai generale, ea pleacă de la *ideia solidaristă*, formulată de Comte, de Durkheim și de acel Duguit pe care îl disprețuește d. Balș. Acest solidarism a fost lansat drept axiomă de nenumărate ori de d. Stere, (vezi studiile sale „Social democratism și poporanism“, „Evoluția individualității“. Cronicile interne din „Viața Românească“, Expunerea de motive la legea exproprierii etc. etc.).

Dar solidarismul ca și sociologismul înseamnă primatul societății asupra individului. Cum se exprimă L. Bourgeois, individul se naște debitor societății. Durkheim, pe care l-am popularizat la noi, arată mereu că societatea e cauza și individul efectul. Individul nu trăește decît prin societate, sociolog care pleacă de la individ nu există. Firește, solidarismul nu concepe statul autocrat și polițist ca Hegel, dar totuși el *subordonează* individul grupului din care face parte. Pe baza acestui drept primar al societății a cerut d. C. Stere exproprierea, care numai în interesul individului nu era. Conservatorii de pe atunci pretindeau că drepturile individuale sînt sfinte, chiar cînd lezează societatea. Dar s'ar putea spune cum se armonizează acestea cu constituționalismul englez și liber-tarismul său?

Trebue să înțeleagă d. Petre Marcu Balș, că drepturile individuale nu sînt un *scop* în sine, un ideal, ci o simplă *limită* peste care nu se poate trece. Tocmai pentru a feri solidarismul social de dezagregare, adică de oprimare autocrată și polițistă, adică pentru a *întări* acest solidarism s'a cerut garantarea drepturilor individuale.

Căci e un adevăr banal în sociologie, faptul că dacă în societățile primitive solidaritatea iese din asemănare, în cele civilizate și evoluat, solidaritatea iese din deosebire creată din diviziunea muncii sociale, din faptul că fiecare individ fiind specializat numai în ceva, depinde strict de celalt care-l completează cu speciali-tatea lui.

Și apoi garantarea drepturilor individuale și urgența lor exagerată la noi, se bazează și pe faptul ultimei noastre evoluții politice, prin care totul s'a călcat în picioare cu un arbitrar fără seamăn și țara întreagă a fost scoborîtă la rangul unei despoții orientale. Libertarismul a fost o *reacție* și nu numai o revendicare morală. Acuitatea oprinderii politice a făcut din liberarism punctul cardinal al luptelor noastre politice pentru civilizare și democrație.

Iată la ce ar trebui să mediteze mai serios și mai puțin pripit d. Petre Marcu Balș, înainte de a emite cu atîta simplă suficiență opiniile d-sale.

* * *

Morala fabulei? D. Petre Marcu Balș nu mai e în prima perioadă a juneței pentru a se deda la jocuri mentale de calitate

celor de mai sus. Perioada inocenței a trecut și d-sa nu mai poate fi privit subț acest unghiu. Sburdălniciile acestea „nevinovate“ încep să nu-l mai prindă. Oarecare responsabilitate ar trebui să-l anime. A svîrli în dreapta și în stînga sentințe, pe cît de teribile și de incoherente, pe atît de necontrolate, înseamnă, din orice punct de vedere ne-am pune, simplă neseriozitate. Astfel de articole se pot scrie în patimă cotidiană la gazetă. Ele nu pot fi privite în nici un caz ca istorie culturală romînească. Încă atunci cînd semnase „Manifestul crinului alb“, d-sa călcase cu stîngul. Dar susnumitul manifest era cel puțin amuzant în unele din aspectele sale. Era un gest, o bravadă de tinerețe. Unei serii de articole grave, pedante, încărcate de erudiție, unde ar trebui, în intenția autorului, să se vadă tot ce el învață la Berlin, articole ce urmăresc adevărul, li se cere altceva.

Și e regretabil, fiindcă, oricum, d. Petre Marcu Baș, are talent, un mod frenetic și patetic de a vedea lucrurile, și, desigur, ne place să credem, bune intențiuni. Mai multă meditație, mai multă concentrare, mai multă sfială metafizică și morală, mai multă disciplină de gîndire și gust și, mai ales, mai puțină suficiență primitiv-agresivă, evident, nu i-ar strica. — M. R.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Mateiu Ion Caragiale, *Craii de curtea veche*, roman, „Cartea Românească”, 1929.

Cartea d-lui Mateiu Caragiale nu e un roman. E făcută din prezentarea a citorva tipuri interesante și ciudate, pe care autorul pare să le fi cunoscut mai mult decit imaginat, și din spovedaniile acestor tipuri.

Autorul prezintă câteva figuri de ratați și îi pune să se miște într'un mediu de putreziciune morală și de murdărie sufletească, descris cu insistență și detaliu. Insistența aceasta îngreuiază câteodată cursul povestirii. D. Mateiu Caragiale are un stil încărcat, chinuit câteodată, totdeauna interesant. Figurile „Crailor” se detașează într'o lumină verzue și crepusculară, rembrandtiană. Se fixează în memorie, șovăitoare și totuși lămurite. O atmosferă de aquarium—asta e culoarea generală a cărții. D. Mateiu Caragiale ne oferă o vitrină de muzeu Grevin, un etalaj de figuri de ceară, sinistre și neliniștitoare. Pașadia, Pantazi, Gorică Pirgu, familia scăpătată și de viță veche a „adevăraților” Arnoteni, toate personagiile trăesc o viață specială, nocturnă, extenuată și extenuantă. Bănuesc că autorul a vrut să acumuleze în personagiile sale o anumită putreziciune caracteristică țărgurilor noastre, în care importanțele civilizației occidentale se împreunează așa de ciudat cu fanariotismul și orientalismul încă nestîrpit al vieții și obiceiurilor. Cartea lui Mateiu Caragiale e quintesența acestei vieți corcitorești care e caracteristică încă pentru bună parte din lumea orașelor noastre, începînd cu capitala. Epoca, dealtfel, în care se mișcă tipurile cărții e nimerită. E prin 1910, epoca de dinainte de războiu, a Romîniei mici și patriarhale, cu ritm domol și gospodăresc. Astăzi ritmul s'a schimbat. A devenit mai rapid și e nădejde ca ancorele trecutului să se desprindă din ce în ce mai mult—și să cadă. Cartea d-lui Caragiale e virtos ancorată în trecut. Un trecut lipsit de poezie, pitoresc și murdar, pezevenghiu și corcic,

fără nimic din evocațiile nostalgice ale d-lui Sadoveanu. D. Mateiu Caragiale a vrut să adune în paginile sale tot acest puroi și a reușit. O atmosferă pestilențială umple toată cartea. Voiu desprinde, ca exemplu atît pentru atmosferă cît și pentru expresie, următorul pasaj, unde autorul descrie casa „adevăraților” Arnoteni. „Deschisă vraisește oricînd oricui, casa lor, contopire de ospătărie și de han, de tripou, de bordel și de balamuc, era locul de întîlnire al deochiaților și deșuchiaților timpului: jucătorii și cheflii de meserie, desdrumații, poticniții și căzuții, curățații rămași în vînt, chinuiții de pofta traiului fără muncă și mai presus de putere, gata la orice ca să și-o satisfacă, cei cu mijloace nemărturisite sau necurate, cei fără de căpătăiu și cei afară din rîndul oamenilor, unii foști în pușcărie și alții pe cale să între, și apoi femeile, mai respingătoare încă: bătrîne mucegăite la masa verde, somnoroase și arțăgoase, cu minile tremurînd pe bani și pe cărți, tinere desmăritate cel puțin odată și de timpuriu borșite de avorturi și de boale, la pîndă după vinat și ferindu-se de chiul și între ei și ele de tot felul și schimbătoare întovărășiri și nade, desbinări și dușmăanii. O piclă rîncedă de vițiu apasă vestejitoare asupra mizeriei decorului...”.

Cartea d-lui Mateiu Caragiale este în multe privințe un document, deaceia merită să fie citită cu interes. Iar prin stilul ei original, plastic, plin și expresiv, e o realizare de artă, vrednică de elogii.

Al. A. Philippide

Aureliu Weiss, *Autori și păreri*, Editura Națională S. Ciornei, Lei 80.

Cea mai mare parte dintre cetitori confirmă paradoxul extrem de adevărat că o carte însemnă prin ceiace a rămas după ce ai uitat totul.

E ca o melodie sufltească, ca o vibrație prelungită mai îndelung decît însuși sunetul. Patrimoniul sufltesc se alcătuește astfel din aceste nebuloose rezidii, ca dunele.

După un timp însă se alcătuește în omul cult, din această impalpabilă stratificare necesitatea unei concretizări, a unei colectivizări. Aportul unei cărți devine numai un affluent. Se naște în lectorul citit o noțiune nouă, în care datele și cunoștințele se coordonează, în care efortul colectiv se clasifică creindu-se noțiuni nouă,—și literatura devine atunci o entitate legată cu viața, cu mișcarea socială, cu istoria, cu tot ce poate fi povestirea prin veacuri a ceiace a rămas peste morminte.

Prin lectură cetitorul se adaogă istoriei însăși trecutului care a rămas ca artă și cugetare, cu multe străduinți, cu cîteva realizări, cu puține nume, jalonînd luminos istoria și caracterizînd secolele care-au fost.

Pentru acest contact cu o colectivitate reprezentată la un moment dat printr'un mare scriitor, și uneori chiar pentru prezen-

tarea individuală a unui literat cetitorul are nevoie de un interpret. Intre lectorul cuminte și bine intenționat pe deoparte și autorul uneori distant și de multe ori izolat, intervine criticul. Acesta de cele mai multe ori cugetă și pentru autor și pentru lector, atribuind celui dintău ceiace nici nu i-a trecut poate prin cap și oferind celui de-al doilea ca un program de teatru, sintetic, „subiectul“ și gândul unei opere. Suplinind distracția și plăcerea dezordonată, criticul are aerul unui pedagog care te ascultă fără să știi când. E un instrument de cugetare care poate înlocui gândul propriu, și se vinde la librării.

Criticul însă are mai ales rolul unei determinări de operă și autor în timp și în spațiu.

Inoadă la veac, unde trebuie sau unde nu trebuie, firul ce vine; îl colorează istoric, și-l trage prin realitățile epocii.

Opera astfel este caracterizată în raport cu producția colectivă națională sau universală, cu ce a fost, cu ce tinde să fie, cu starea socială, mediu, preocupări intelectuale. Acest rol de cultivat arhivar, cu ochiul cuprinzând culturi care nu sînt numai de azi, poate justifica existența criticului. Vorbesc numai din punctul de vedere al lectorului.

Adică din punctul din care trebuie să fie privită lucrarea d-lui Aureliu Weiss. D-sa este cunoscut cetitorilor acestei reviste. Fără să fie un critic propriu zis, adică fără a avea cusurul unui critic: acel de a avea aproape ca și un artist un punct de vedere imobil și imuabil, d-sa este un bun observator al culturii universale.

D. Weiss este un remarcabil cetitor. Punctul d-sale de vedere este deci acel al unui lector, al unui lector cu solidă cultură și prin aceasta apt de variație, de comprehensiune, de mobilitate. Articolele d-sale nu sînt tratate în raport cu o idee fixă, nu sînt colorate uniform pe fondul veșnic același al unei idei preconceptuate. Ceiace le caracterizează totuși uniform este numai un umanitarism comprehensiv și larg.

Articolele despre Romain Rolland, André Gide și clasicismul, Anton Cehov, nu constau în analiza izolată a unei singure lucrări. Ele interpretează o operă întreagă, realizată, în cadrul ideilor și a culturii generale, stabilind oarecum o fixare geografică și istorică.

Nici ideile nici operele de artă nu se nasc izolat. D. Weiss descurcă prin vremi și neamuri firele creației fiecăruia, constată înrudiri peste graniși, evoluția de idei, cu ceiace le-au determinat, cu ceiace au influențat la rîndul lor.

Pentru acei care vor să verifice un itinerar al ideilor peste ani și țări, cartea d-lui Weiss este un îndemînatec îndreptar.

Cartea d-sale nu este o carte de morală de ceartă sau de ditiramb; este ceiace trebuie să facă un critic să stabilească prin intermediul operelor culminante ale unei epoci, contactul dintre lectorul cult cu sufletul colectiv al unei epoci, cu specificul ei născut dintr'un aport general culminant în cițiva scriitori.

D. Weiss nu este un critic profesionist. Are numai cultură,

nu și un cult și o bisericuță. E un diletant. Cu această carte d-sa menține prestigiul diletanților care și în domeniul artei pure s'au remarcat prin opere unice.

Volumul cuprinde articole despre: Romain Rolland, Elémir Bourges, André Gide și Clasicismul, Teatrul lui Jules Romains, Andrei Cehov, Dimitri Merejkovski, Luigi Pirandelo, Romanele lui John Galsworthy.

Pentru cine nu este o tentație?

D. Weiss a ridicat o galerie unde prin firide bine conturate stau vecini, așezați în istoria culturii de azi, cei de mai sus.

Demostene Botez

* * *

Jacques Maritain, *Reflexiuni asupra inteligenții și asupra vieții sale proprii.* Traducere de pr. Valeriu Iordăchescu, Chișinău, 1929, XVIII—380 p.

D. Maritain, profesor la facultatea de teologie catolică din Paris, reprezintă azi cel mai serios efort de conciliare a tomismului cu cugetarea modernă. Influența sa asupra generațiilor de după războiu a fost considerabilă, și ea se explică în bună parte prin necesitatea aproape universal resimțită a unei reacțiuni contra anarhiei sufletești și sociale care a cuprins lumea după războiu și care a făcut pe mulți să se întoarcă cu admirație spre formele de organizare ale lumii medievale. Față de dificultatea instituțiilor și culturii moderne de a asigura ordinea socială și de a concilia conflictele noastre sufletești, reîntoarcerea la organizația medievală întemeiată pe solidaritatea creștină și la filosofia scolastică reprezentată prin Sfântul Toma de Aquino a apărut onora că unica salvare a rațiunii și a civilizației moderne. Această dispoziție sufletească explică favoarea principiilor de autoritate care, în ordinea politică, și-au găsit expresia în diversele forme de dictatură, iar în ordinea intelectuală, într'un interes deosebit pentru mișcarea neotomistă. D. Jacques Maritain, restauratorul filosofiei tomiste în Franța, a știut să grupeze în jurul său o seamă de tineri de talent ca Massis, Ghèon și Gonzague Truc care s'au străduit să degajeze din această filosofie regulile de judecată și directive aplicabile în diversele domenii ale vieții moderne: critică, artă, politică etc., Căci filosofia tomistă, spune d. Maritain, care a rezumat înțelepciunea antică și care a fixat principiile formale ale cunoașterii, e singură în stare să sintetizeze toate formele adevărului și să concilieze toate conflictele sufletești. Ea singură e perfectibilă, rămânând totuși aceiași, fiindcă lucrează pe fundamentele permanente ale firii omenești; ea singură ne poate învăța să „cucerim în mod inteligibil realul fără a cădea totuși într'un dogmatism naiv, să iubim în mod suveran inteligența fără a cădea în raționalism, ordinea și slujba binelui omnesc fără a renunța la libertățile actelor dezinteresate, continuitatea tradiției fără teama de mișcare și de ceiace este nou“ (322).

În toate aspirațiile cugetării sau artei moderne spre intelectualitate, d. Maritain nu vede decît predispoziții îndepărtate spre filosofia tomistă. Pe lângă această justificare a tomismului, d. Maritain expune ideea tomistă a naturii omenești și ideea tomistă a inteligenței—esențialul cugetării tomiste care nu ține exclusiv de teolog, într'o formă precisă și viguroasă, care l-au impus între primii prozatori francezi contemporani.

Trebue să recunoaștem însă că deodată cu trecerea crizei morale care a culminat în Franța prin anii 1922-1924, interesul publicului laic pentru mișcarea tomistă a scăzut. Ea rămîne totuși, în afară de importanța specială pe care o prezintă pentru oamenii Bisericii, un efort filosofic de care trebue să se țină samă și mărturia unui moment istoric, comparabilă cu mișcarea orientalistă declanșată de *Declinul occidentului* lui Spengler. Părintele Valeriu Iordăchescu a adus deci un mare serviciu publicului românesc, prezentîndu-i într'o traducere fidelă și vioaie, opera cea mai reprezentativă a neofomismului francez. O introducere substanțială și bine informată schițează istoricul mișcării neotomiste și plasează opera d-lui Maritain în ansamblul efortului de restaurare a filosofiei scolastice.

A. Oțetea

André Maurois, *Aspects de la biographie*, Paris, 1928, 1 vol., în 16°, 176 p.

Abilul autor al vieților lui Shelley și Disraeli, pus pe două coloane și acuzat că erudiția lui se reduce la o îndrăsneată demarcare a unor savante și autentice monografii engleze, răspunde prin acest studiu acuzațiilor de plagiat care i s'au adus, insinuînd că nu știe numai cum se scrie o monografie, dar poate servi rețeta și altora. Vrei să scrii o monografie care să se vîndă în zeci de mii de exemplare? Îți alegi un personaj istoric potrivit cu dispoziția și cu felul d-tale de-a fi, îl tratezi ca și cînd ai ignora desnodămîntul vieții lui pentru a menaja curiozitatea cetitorului, apreciezi evenimentele și persoanele exclusiv din punctul de vedere al eroului pentru a reda perspectiva timpului și culoarea locală, alegi numai amănuntul caracteristic sau pitoresc și povestești totul cu o perfectă detașare și obiectivitate. Însfîrșit, nu uiți că cetitorul de azi nu mai gustă monografia moralizatoare à la Plutarque ci preferă biografia care excelează, prin „căutarea îndrăsneată a adevărului, prin grija complexității persoanei, și prin gustul îndoelii”.— Dacă rețeta aceasta e inoperantă, faci ce-a făcut d. Maurois: iai o biografie monumentală ca a aceia lui Dowden consacrată lui Shelley, inaccesibilă marelui public fie din cauza limbii în care e scrisă, fie din cauza dimensiunilor sau aparatului critic, fie din cauza uitării, o rezumi cu grija de-a termina frazele de efect „en coup de poing”, și succesul e garantat. Dovadă exemplul d-lui Herzog-Maurois.

* * *

A. O.

Elie Bufnea, *Voluntarii Romîni din Siberia*, Braşov, 1928, 68 pag.

Membru el însuşi al „Corpului voluntarilor romîni transilvăneni şi bucovineni“, d. Bufnea povesteşte, cu o putere sesisantă, peripeziile legendare ale acestui corp, dela constituirea lui în 1916, sub preşedinţia d-lui Voicu Nişescu, până la repatrierea lui prin Wladivostok în 1920. Zece mii, dintre ei au trecut în 1917 în Moldova. Alţi vre-o cinci mii, izolaţi de România în urma înaintării trupelor austro-germane în Ucraina, şi-au început, în Aprilie 1918 exodul spre Wladivostok. Această retragere pe o distanţă de peste 8000 Km. şi pe un ger care-i încremenea pe ofiţeri pe cai, are ceva epic. Debordaţi de valul revoluţionar, dar niciodată înecaţi de el, voluntarii ardeleni şi bucovineni şi-au făcut drum cu armele dela Samara la Celiabinsk, dela Celiabinsk la Wladivostok, au învins toate greutăţile, şi-au păstrat intactă disciplina, cînd Cehoslovacii şi Sîrbii se dislocau, şi, invincibili în trenul lor blindat, asigurînd retragerea celorlalţi legionari, au ajuns aproape neatinşi în Wladivostok. Povestirea d-lui Bufnea, care-şi sprijină aserţiunile pe note personale şi pe documente autentice, produce impresia unei legende eroice. Suflul naţional care l-a animat pe legionari în fabuloasa lor expediţie şi l-a păzit de contagiunea bolşevică transpiră din fiecare pagină a acestei povestiri, care inserează e-popea legionarilor ardeleni şi bucovineni printre cele mari frumoase epizoade ale războiului nostru pentru unitate¹.

A. Oţetea

C. Smogorzewski, *La Roumanie à un tournant de son histoire*, Paris, 1929, 24 p.

Autorul a vizitat România puţin înainte de ultima schimbare de guvern. A vorbit cu toate figurile notabile ale politicii romîneşti şi a căutat să schiţeze pe baza informaţiilor culese evoluţia politicii romîneşti de la războiu. În ansamblu, d. Smogorzewski vede just fazele esenţiale ale acestei evoluţii şi caracterizează bine alcătuirea şi tendinţele generale ale diverselor partide, efectele reformei agrare, cauzele crizei economice şi politice. Dar cîte greşeli de amănunt! „Nicolas Lupu, avocat de talent... Maniu, Vaida, Pop... sont uniates, *comme la plupart des Roumains de Transylvanie*!... l'initiateur du parti paysan, Dobresco“. (Dobrogeanu-Gherea?), „*friptura* (assivette au beurre)! Caracterizări dubioase: „Charles I-er... Cet autocrate debonnaire... Ferdinand I-er... un faible autoritaire“. Impresia autorului e că „du fait de l'arrivée au pouvoir du Ministère Maniu, la Roumanie est revenue à son ancien système

¹ Povestirea d-lui Kirîţescu, relativ la aceste evenimente, se sprijină în adevăr pe datele ce i-au fost furnizate de d. Bufnea.

des deux partis, système peut-être plus efficace pour assurer le fonctionnement normal du régime parlementaire. C'est le premier profit que la Roumanie ait tiré de cette époque troublée“.

A. Oțetea

* * *

Paul Cuche, *Conférences de philosophie du droit*, Paris, ed. Dalloz. 1928, pag. 127.

Autorul, Profesor la Fac. de Drept din Grenoble, expune în prezentul volum cele trei probleme principale care se pun astăzi, în filosofia dreptului, aducând contribuții personale în rezolvirea lor.

Născute din tendința realismului juridic, problema renașterii dreptului natural, a pozitivismului juridic și conceptul personalității morale au dat loc, angajând pe cei mai de samă juriști-filosoși, la inepușabile discuțiuni.

Efortul pentru renașterea dreptului natural are de scop de a recunoaște și delimita un teren comun de înțelegere pentru uzul tuturor acelor care lucrează pe câmpul dreptului pozitiv. Față de serviciile practice pe care dreptul natural trebuie să le aducă, autorul, se întreabă dacă sîntem în fața unui miraj sau a unei realități? După Duguit dreptul natural este un drept obiectiv. Dar atîta timp cît Duguit îl bazează pe solidaritatea socială, căreia i se poate opune legea de concurență vitală—violența nu solidaritatea—și, atîta timp cît vor fi divergențe asupra naturii și scopului societății însăși, nu poate fi un acord asupra dreptului natural obiectiv. Căci dacă trebuie să adaptăm dreptul la scopurile sale subalterne sociale, atunci, avem atîtea drepturi naturale cîte concepțiuni posibile sînt asupra scopurilor sociale. Geny, pentru a soluționa această problemă pleacă dela premisa că numai filosofia tradițională servește de bază disciplinei umane. Dar, acelor care nu sînt tradiționaliști, zice Ripert, ce argumente li se vor da, cînd numai intuiția ne relevă dreptul natural?

Autorul, analizează neputința bazării dreptului natural pe filosofia tradiționalistă, căci fiindu-i rezervat un prim loc în soluționarea juridică a necesităților familiei, a organizării muncii, a contractului colectiv, represiunii internaționale, a legitimității succesiunii testamentare, a grevei, a sindicatelor profesionale, etc. dreptul natural nu contribuie cu nimic. „A avea sentimentul că există o justiție, dar a nu ști în mod exact ceiace e just, iată eterna îngrijorare a omului care nu leagă concepțiunea justiției de o doctrină precisă a destinelor umane“. Alături de legislator care elaborează regulile juridice, sînt atîtea puteri—zice Ripert—care sînt în conflict cu el. „Nu putem spera că o credință prelungește indefinit în domeniul rațiunii practice, o influență care ar merge în declin în domeniul rațiunii pure. Cînd vine acest declin, în zadar fideli ai acestei credințe ar chema în ajutorul lor dreptul natural“. Iată după autor mirajul dreptului natural.

În chestiunea *positivismului juridic*, adică, în metoda de conformitate sau de opozițiune a unei norme cu însăși Dreptul, *Duguit* zice, că orice drept subiectiv implică o ierarhie a voințelor individuale, căci voința aceluia care exercită dreptul se impune aceluia care îi este supus. Autorul, caută să arate că această ierarhie se bazează pe noțiuni transcendente pe *postulate metafizice*, deci, străine experienței pozitive. D-sa caută să înlocuiască chestiunea imanenței dreptului în individ—pe baza căruia impune drepturi legislatorului—prin imanența dreptului în societate, pentru că omul are datorii și scopuri de urmărit. Dar amîndouă se bazează pe metafizică. Într'adevăr, la aceasta ajunge și *Duguit*, la un ordin general universal, punînd, după *Le Fur* un postulat metafizic la baza *positivismului juridic*. Și atunci, el ne invită să cooperăm la legea solidarității pentru că *este*. *Positivismul* e foarte vulnerabil în vederea forței obligatorii a regulii juridice bazată pe acest indicativ: *este*. *Geny* și *Michoud* au arătat că e imposibil a degaja un imperativ din datele experienței indicative.

În apărare *Duguit* asimilează legea solidarității cu legea gravității. Aici e marea greșală, una este finalistă, ceialaltă cauzală. Criteriul *positivismului* este difuz, căci se bazează pe postulate metafizice atît pentru supunerea conștiințelor individuale cît și pentru forța lor de adeziune. Această ascultare—adeziune—făcîndu-se prin sentimente (*just și sociabil*) nu poate da o judecată de valoare care implică o noțiune metafizică. *Duguit* o admite într'o supra lege care este o supraconstituționalitate, el „ignorînd însă scopul societății“.

În ultima parte, autorul se ocupă de realismul și conceptualismul juridic, care a dat naștere la un conflict între *Duguit* și *Saleilles*, gravitînd în jurul *personalității morale*.

După *Duguit*, noțiunea de persoană morală trebuie părăsită, căci după el tot ce nu-i observabil nu e real, omul individual singur dotat cu o voință conștientă poate fi subiect de drept obiectiv. Acestui realism îi răspunde *Saleilles* prin conceptualism, zicînd că realitățile juridice nu trebuiesc confundate cu realitățile materiale și naturale.

După ce arată concepțiile lui *Haurion* și *Michoud*, d. *Cuche* neagă realitatea *personalității morale*, căci dacă admite că o persoană morală este o individualitate obiectivă și o realitate observabilă, trecerea ei dela această stare la *personalitatea subiectivă*, nu e altceva decît un conceptualism rău înțeles. Considerațiunile juridice care ne-au făcut să dobîndim noțiunea de persoană morală sînt: 1. că nu pot fi bunuri fără stăpîn— aici autorul admite teoria lui *Saleilles* și *Brinz* a patrimoniului de afecțiune, „*zweckvermögen*“—și 2. că *personalitatea morală* a considerat pînă acum ca subiect de dr. subiectiv și pe acela care trăgea profit și pe acela care-l exercita. Ori, în urma criticii aduse de *Ferarra* lui *Michoud* s'a separat *voința* de *interes*, arătîndu-se că *voința* poate să reșadă și în altul decît titularul dreptului. Evoluția *jurispruden-*

țială și legislativă în transformarea acțiunilor sindicale ne fac să atribuim calitatea de titular a dreptului aceluia care deține elementul voinței, chiar cînd nu sînt beneficiari ai dreptului exercitat.

Autorul, cere să punem capăt incoerenței actuale, după care titularul dreptului este cînd, acela care-l exercită, cînd acela care-l beneficiază, adoptînd primatul voinței. Pentru a scăpa de personalitatea morală fără obiect și pentru a reprezenta pe beneficiarii intermediari ai unui drept subiectiv, d. P. Cuche propune să substituim persoanei morale o construcțiune juridică sprijinită pe realitate, care să se apropie de *trust*-ul englez fără să se confunde cu el.

Prin aceste contribuțiuni lămurite, Profesorul dela Grenoble, aduce soluțiunile sale prețioase în speculațiunile juridice curente.

George Băileanu

* * *

Maurice Martin, *Amour, terre inconnue*, Paris, Edit. N. F. R., 1928.

Un scriitor, ce manifestă talentul său subtil chiar dela prima lucrare de auvergură, e fără îndoială autorul romanului: *Amour, terre inconnue*.

Maurice Martin nu a avut antecedente remarcabile. Și dacă urmărim procesul selecției, pe care trebuie să o efectueze un scriitor în mijlocul unui considerabil număr de probleme—ce pot deveni tot atîtea subiecte de creație literară,—alegerea sa mărturisește un spirit temerar și original.

Martin Maurice și-a propus să trateze—subt un anumit raport—aspectul sexual al iubirii. Problema aceasta—abordată cu egală dreptate de literați, ca și de oameni de știință—oferea odată cu tentația noutății inerentă unor fenomene de viață intensă sau excesivă, dificultatea unei analize complexe și perfect echilibrate.

Cercetători, dotați cu spirit fin de analiză, au căzut victima specializării lor unilaterale; iar acei—de necontestat talent—care au încercat să pătrundă problema bazîndu-se mai mult pe intuiție directă și experiență personală, s'au trezit izolați de fundamentul solid pe care îl oferea fiziologia sensibilității erotice.

Dacă nu ași risca o atitudine pedantă și artificială, ași mărturisii că problema sexualității în literatura contemporană apare în poziția fatală a faimoaselor Scylla și Charybda, celebre în lumea antică. Ea oferă tentația unui succes dublat de necontestată originalitate, dar în același timp dificultatea tratării în profunzimea și gravitatea ei.

Rar s'au văzut scriitori care să evite această alternanță și să-și păstreze echilibrul desăvîrșit în analiza ei; moralistul onest evită fondul problemei, traînd-o superficial și „à thèse“, pe cînd cercetătorul care încearcă a-și prelungi domeniul științific al ocupației sale și asupra acestei probleme, o încorporează metodei sale de observație și analiză, evîfind aprecierea flexibilă și înțelegătoare, de care uzează psihologul.

Ași exagera poate—și desigur așa fi privit cu îndoială,—dacă așa afirma că autorul prezentului roman a reușit în totul a păstra această atitudine de echilibru între cele două tentative contrarii.—Dar evident, Maurice Martin ne prezintă un admirabil roman cu observații subtile și ascunzături luminate prudent și discret, și aceasta constituie meritul său esențial.

Temeritatea alegerii unui asemenea subiect e pe deplin justificată. În adevăr, viața erotică familiară oferă prea rar obiectul atenției excepționale prin caracterul ei uniform, aspectul ei tern și pururi același; dacă atinge uneori adâncimi neobișnuite, ea poate câștiga în intensitate aceiașce pierde în nuanțare și distincție variată. Nu este oare acesta motivul pentru care scriitorii cu simț ales al realității au observat, că viața familiară poate încununa aventurile unui roman, dar în nici un caz nu constituie o activitate de început?

Maurice Martin a atacat acest mediu infecund, pe care l-a redat cu complexitate și fină analiză, introducând același „terțiu“ de totdeauna în intimitatea soților Langelier.

E pentru prima oară, când un asemenea personaj, strecurat în viața de familie liniștită, comodă, dar insensibilă și uniformă, împlinește un gol și e privit pe alocuri chiar cu simpatie.

Roland e o necesitate inevitabilă la un moment dat—în viața lui Michel și a Andréei. Este atât de necesar că reușește a îndupleca și rezistența Andréei, femeia rece și devotată, pe care o determină la complicitate intimă și prelungită.

De ce cedează Andrée, atât de inflexibilă în mod obișnuit? E în această renunțare mai mult decât o necesitate organică și senzuală. Delicateța și rezerva prea stăpînită a lui Michel îi arăta-se numai aspectul sacerdotal și imaculat al iubirii sexuale. Dar ea nu cunoscuse acel ritm al durerilor-plăceri, acea tensiune înaltă, și provocarea dorinței—pe care vine să o satisfacă amorul senzual. Ea simțea lipsa acelei variații, pe care o dorește sensibilitatea, și întreaga greutate obsedantă și monotună a simplității de gesturi și atitudine.

Sufletul ei feminin, pe care această uniformitate mecanică îl epuiza infructuos și inutil în tot ceiașce ar fi constituit intimitatea delicioasă a vieții familiare, căuta o ieșire cu mult prea oportună și dorită.

De multe ori în clipele de apropiere nepregătita și ale îmbrățișărilor rigide și sumare pe care cu excepțională parcimoniozitate i le oferea Michel, Andrée simțea mecanizarea gesturilor și mai ales a gândurilor, „enumerînd seria regilor capetieni sau a urmașilor lui Clovis și Pepin cel scurt“.

Atunci a apărut pe nesimțite cu abilitatea rutinei și arta personalității, fin și insinuant, Roland. El readuse în viața Andréei—mai mult: realiză concret—acea imagine de viață intensă și pasionată, pe care și-o făurise cîndva, înălțînd-o până la idealizare în epoca adolescenței.

Pasiunea însă—atunci cînd nu se pierde sau se consumă rapid—devine necesitate irezistibilă și permanentă. De aceea Roland pe care prietînia în care pătrunsese prea adînc, îl chinuia sub forma aceluși sentiment de jenă neajuns încă pînă la regret, simți necesitatea posesiunii permanente a obiectului dorit.

În această dublă alternativă, silită a alege între sensibilitatea delicată a lui Michel și dorința aprinsă a lui Roland, Andrée pe care o tortura în plus imposibilitatea unei deciziuni exacte și imediate—rămîne lingă soțul ei, pe care această experiență nebănuită îl va face mai pasionat și mai activ în viața intimității conjugale, altădată epuizată și monotonă.

Reîntoarcerea Andréei a însemnat începutul unei vieți nouă, pulsînd un ritm vibrant și variat, pe care experiența anterioară nu îl cunoștea. Dar noutatea ei nu a scăpat atenției lui Michel, pe care delicateța nu l-a împins niciodată pînă la naivitate. Astfel începe acum o dublă suferință comună, care apare în sufletul Andréei sub aspectul regretului greu reținut, iar în al lui Michel sub forma prea cunoscută a sentimentului de incertitudine și veșnică îndoială.

Cînd însă experiența recentului trecut apare salvatoare, acoperind întregul gol al sufletelor, surprinse de pulsul unei vieți de neobișnuită intensitate, iubirea fără resentimente și reticente e atitudinea unică, ce caracterizează această extrem de nouă viață.

Mă întreb, dacă aceste cîteva rînduri au reușit să redea o imagine palidă dar reală a subiectului prezentat de Maurice Martin. El se pretează însă mai curînd la lectura atractivă a lucrării, decît la deformarea lui inevitabilă în rîndurile de față.

De aceea—spre deosebire de literatura aventuroasă și escisivă sau de aceea sobră și moralistă,—cartea lui Maurice Martin e o lectură interesantă prin esența problemei și agreabilă prin simțul realist și spiritul vioiu, în care e scrisă.

Mircea Manceaș

Revista Revistelor

Disparițiunea oficianților

Remarcăm un fapt curios: în fiecare an numărul membrilor tuturor corporațiilor protestante importante pare că sporesc în timp ce numărul celorlalte cleruri scad. Dacă ținem seamă de toate organizațiile religioase ale Americii, care cuprind și pe catolici, găsim că membrii săi fiind în număr de 48.594.163, adică un surplus de 573.723 pentru anul 1927, pierderea clerului în același an este de 1387. Dacă punem deoparte biserica catolică, al cărui cler sporește, rămâne pentru celelalte corporații religioase americane o pierdere de 2598 de oficianți într'un singur an.

Motivul îl găsim în sprijinul constant, pe care protestantismul îl acordă de cîțva timp, clerului său, sprijin afit moral cit și material. Lipsa unei morale în constituirea bisericilor, slăbise spiritul oficianților care încetaseră de a se mai ocupa cu recrutarea tineretului.

Pentru a remedia la această criză clericală, s'a propus să se reunească toate organizațiile ecleziastice într'una singură, care va putea să asigure prosperitatea protestantismului în America.

(John Richelsen. *Scribners Magazine*).

Populația viitoare în America

Dacă fenomenele de migrațiune și de imigrațiune și dacă natalitatea păstrează aceiași proporție ca acea remarcată dela 1880 la 1920 atunci este

probabil că populația Americii va atinge la sfîrșitul secolului cifra destul de însemnată de 463.000.000.

Din fericire sînt indicii care ne pot îndreptăți să credem contrarul.

Imigrația restrînsă va reduce la jumătate proporția albilor născuți în străinătate în timp ce înmulțirea indigenilor va compensa aceste pierderi.

Fiște noile descoperiri medicale vor avea o influență asupra variațiilor populațiunii, trebuie însă să prevedem și posibilitatea unor noi războaie care pot aduce consecințe contrarii.

(P. K. Whelpton. *American Journal of Sociology*).

Armata fascistă actuală

Una din faptele caracteristice ale fascismului este că a regenerat armata în forțele sale fizice ca și morale, în spiritul ca și în organizarea sa. Poate cea mai nedreptățită din armatele Europei este cea italiană—și fascismul are asta bun că i-a acordat toată protecția sa și că a cerut pentru ea recunoștința și respectul pe care-l merită.

Țara este împărțită în zece districte de corpuri de armată, cuprinzînd treizeci de divizii și fiecare divizie, în timp de pace, se compune la rîndul ei din șase batalioane de infanterie și dintr'un regiment de artilerie, —iar soldații sînt fiecare specializați într'o ramură bine determinată a genului militar.

(Liddell Hart. *The Daily Telegraph*).

Influența lui Edgard Poë asupra lui Mallarmé

Edgard Poë a fost pentru Mallarmé ceia ce a fost și pentru Verlaine ori Rimbaud. În contactul cu opera lui acești trei poeți au silabisit rudimentele artei și a gândirii lor. Verlaine și-a găsit cîntecul, Rimbaud și-a potolit pentru un timp setea sa de imagini și Mallarmé a căpătat din această frecvență gustul absolutului. Pentru maestrul simbolismului Poë a fost un inițiator, dar nu altceva. Grație acestor trei oameni influența sa acoperă cîmpul poeziei moderne: muzica versului, importanța imaginii și elanul cătră o realitate superioară.

Mallarmé deși influențat de Baudelaire explică totuși altfel atît persoana cît și opera poetului american.

Cu toată pasiunea sa pentru autorul „Corbului”, — Mallarmé spune chiar într-un loc că această pasiune l-a determinat să învețe limba engleză — existau între acești doi poeți, anîndoi intelectuali, însemnate deosebiri.

Poë avea un simț dramatic, un dar de povestitor în toate poemele sale pe care nu-l întîlnim la Mallarmé. Dacă amîndoi aveau un gust pronunțat pentru idei și pentru sisteme, le aplicau însă în domenii deosebite. Poë crede în știința pozitivă, Mallarmé este dimpotrivă metafizician. Pentru ca să ajungă la certitudinea absolută, pe care o dă extazul, Poë nu contează decît pe beția frumosului în timp ce Mallarmé se străduiește cătră ea prin toate mijloacele, prin muzică, poezie, prin cunoașterea sistemelor metafizice anterioare sau mai direct prin intuiția intelectuală.

(Leon Lemonnier. *La Revue Mondiale*),

Aproape de stele

E vorba de stelele de cinematograf. Și numai de cele de prima mărime. Marii Ași ai ecranului au rămas regi nedetronați, cu toată avalanșa de reputații caracteristice la Hollywood. Acolo un sau o „Star” nu ține mult. Regisorii cer mereu altceva. Se face o mare consumație de talent proaspăt.

Totuși, individualități ca Chaplin, Douglas Fairbanks nu-și perd actualitatea. Decît trebuie să știm și munca spăimîntătoare—muncă fizică și muncă de invenție—a acestor oameni. Se

scoală cu noaptea în cap și nu se gîndesc decît la „trouvaille”-e. Douglas are la el acasă în permanență 5 până la 10 saltimbanci sau scamatori care îl învață trucurile lor. Uneori învățătura durează cite 2—3 luni pentru fiecare fleac. Și de cele mai multe ori degeaba. Căci în ultimul moment, se renunță la ea, penitrucă, după o mai cîntărită chibzuință, nu se potrivește cu ideea filmului. Din zece trucuri învățate, dacă se păstrează două, maximum trei.

Și acești oameni sînt sobri. Nu trăesc nici pentru plăcere, nici pentru glorie, ci numai pentru arta lor, (René Guetta. *Les Annales*).

Durerea și plăcerea

Mulți psihologi stabilesc o simetrie între durere și plăcere. Ele n'ar diferi decît printr'o deosebire de grad. Orice stare sufletească are o tonalitate afectivă, plăcută sau neplăcută.

Alți psihologi susțin din contra specificitatea durerii și plăcerii. Există chiar în fiziologia noastră organe speciale afectate acestor simțuri. Durere și plăcere sînt senzații. Există în corp puncte de durere precum și „puncte de voluptate”.

După ultimele experiențe, durerea nu-î nici senzație specifică, nici o anumită categorie de senzație tactilă, ci o reacție afectivă care are loc ori deciteori sînt impresionate anumite părți ale corpului, precum: mucoase, toate învelișurile organelor, meningile, peritoneiul, teaca nervilor, etc.

Dar, alături de durere trebuie să menționăm un fenomen de obicei confundat și care în fond este foarte distinct, anume: neplăcerea, dezagreabilul. De exemplu, cînd gustăm ceva foarte amar avem un fenomen de neplăcere, nu însă și unul de durere.

Tot astfel trebuie disociat fenomenul plăcerii propriu zise de ucel al agreabilului.

Din nefericire, pe cit bibliografia durerii este de bogată, pe atît aceea a plăcerii este de săracă.

Și este explicabil. Niciodată plăcerea nu poate fi obținută adevărat experimental, pe cale de experiență de laborator. Totdeauna intervin elemente de ordin moral care complică problema.

(Dr. G. Dumas. *Revue Philosophique*).

Literatura chineză contemporană

Literatura, pretutindeni, (și poate în China mai multă vreme ca oriunde) s'a desprins din religie și morală. Confucius a fost între altele și un mare șef de școală în poezie. Până azi, literatura chineză are ceva ieratic, convențional, hipocrit și mort.

Revoluția politică și socială dela 1911 nu putea să nu aibă și repercusiuni asupra literaturii. Sărăcia sistemului confucian se simte din ce în ce mai tare. Sistem care din orice Chinez instruit făcea un nobil specimen al unei culturi sintetice absolut inaccesibile unui Occidental.

Profesorul de literatură dela Universitatea din Peking, d. Hu-Tce, califică de putregai o asemenea literatură care, fără alt motiv decît inerția, continuă să aservească spiritele în tipicul său inutil și decedat. Cere aer, libertate. Cere ca vechea limbă chineză, limbă totodată simplistă și complicată, să se simplifice, a l'Européenne, și să se amplifice cu toate neologismele care traduc idei pe care spiritul chinez vechiu le ignora complet.

O metamorfoză literară și ideologică se împlinește sub ochii noștri în Impărația lui Soare-Răsare.

(Basile Alexeiev, *Revue de Paris*).

Declinul Prohibiționismului

Lupta între prohibiționiști și anti-prohibiționiști de băuturi alcoolice este, în Statele Unite, mai acerbă decît oriunde. Fraudele multiple și ingenioase ale acestora din urmă, perseverența celor dintăiu au ajuns la rezultate neverosimile, ca bunăoară sancțiunea fantastică a unei pedepse de 250.000 franci aur amendă sau închisoare de 5 ani (sau ambele reunite) pentru acel ce va fabrica, vinde sau transportă o băutură oarecare capabilă să producă starea de beție.

Aceste sancțiuni prea riguroase arată bine ineficacitatea represivității. Cel prins este pedepsit mai tare decît ar merita pentru că trebuie să plătească pentru toți cei mulți care scapă de justiție. Este asprimea exagerată cu care e lovit șapal ispășitor.

În tot cazul, un lucru e cert. Beția e mai întinsă decînd cu pro-

hibițiunea. Și este perfect explicabil. Fiind interzise, băuturile trebuiesc, pentru a se strecura mai ușor, să ocupe volum mic pentru o eficacitate mare. Deaici o consumație mult mai mare de băuturi concentrate, față de vinuri și alte licori relativ inofensive. Poate că o măsură mixtă, lăsînd liberă consumarea vinului și oprînd doar aceia a spirturilor tari,—ar fi cea mai morală și mai aplicabilă dintre reforme.

(Ernest Guy, *Mercure de France*).

Franz Joseph

Impresiile pe care, dela 1885 până la 1915, le-a putut avea despre Franz Joseph un cetățean al Austriei pot fi rezumate astfel: un bătrîn pururea același, într'o trăsură cu roate de aur! Fața lui Franz Joseph a exprimat totdeauna un calm imperturbabil, și niciodată o stare sufletească personală. Între nenumăratele-i portrete nu există nici o diferență. Nu se poate spune despre nici unul că e altfel decît celălalt. Tot astfel și scrisoarea lui Franz Joseph: e caligrafică, nu personală. Franz Joseph nu cerea nimic, n'a ascultat niciodată muzică, n'a aranjat niciodată vre-o cameră după gustul său personal, n'a zidit nici-o casă! Viața lui privată n'are nimic interesant, căci, după moartea Impărătesei, Franz Joseph n'a mai avut viață privată.

Acest orologiu împărătesc a funcționat 68 de ani, după urcarea pe tron.

Franz Joseph a fost popular în Austria, și mai ales în Viena. Dece? N'a fost nici rău nici bun, n'a avut nici-o știință de geniu, dar a trăit mult: a trăit trei generații! Și aceasta a fost suficient! N'are nici un *activ* în bilanțul vieții sale, numai *pasive*, multe-multe pasive!

Bilanțul domniei interminabile a lui Franz Joseph l-au făcut azi *Karl Tschuppik* și *Joseph Redlich*. Ambii biografi ajung la concluzia că, dacă Franz Joseph a fost lipsit de orice personalitate, a fost cu desăvîrșire gol la cap și la inimă, a fost, în schimb, un servitor conștiincios al funcției sale. Și tocmai sărăcia lui sufletească i-a făcut

posibil să fie elastic, și să se încovoae sub evenimentele istorice, fără să fie zdrobit de ele...

(Stefan Grossmann. *Die Neue Rundschau*).

Un nou teoretician al socialismului: Henri de Man

În ultimii cincizeci de ani socialismul, sub influența lui Karl Marx, a devenit o doctrină aproape exclusiv economică. Cartea socialistului belgian, Henri de Man, apărută la Iena în 1926, cu titlul *Zur Psychologie des Sozialismus* vrea să readucă socialismul pe terenul moralei și al psihologiei, supunând unei aspre critici, nu atât concluziile de ordin economic ale marxismului, ci înseși bazele teoretice ale acestuia.

Operă plină de idei subtile, profunde și, în aparență, foarte incilcite, această carte a lui De Man. Ideile înseși par împrăștiate fără nici o ordine în diversele capitole ale cărții.

Dar desordinea aceasta nu e decît aparență: Pentru a-și formula gândirea-i foarte originală, autorul a avut nevoie de un plan cu totul nou.

De o vreme încoace, socialismul simte nevoia unei orientări nouă. Marxismul, cu care socialismul e confundat din punct de vedere teoretic, nu explică anumite fapte recente și nu mai satisface anumite nevoi și aspirații ale socialiștilor, etc. Dar Karl Marx nu mai poate servi de ghid socialismului și din alte motive: Anume, Karl Marx a comis greșeli de fapt (erreurs de fait), a lăsat moștenire discipolilor săi un prost instrument metodologic, instrument care viciază sistemul întreg, împingându-i pe aceștia să interpreteze, ei înșiși, fals anumite fapte importante; aceste greșeli de fapt și de interpretare au condus, în sfârșit, la o orientare greșită a întregii mișcări socialiste.

Care sint aceste greșeli ale lui Marx?

Marx s'a înșelat profund în ce privește *origina* sentimentelor socialiste. El a văzut origina acestor sentimente, unica lor origină, într'o *stare de cunoaștere* (état de connaissance) în care s'ar găsi la un moment dat clasa muncitorească.

Marx s'a mai înșelat în ceiace privește *valoarea mișcării muncitorești* pentru pregătirea și declanșarea revoluției.

Marx s'a înșelat apoi în ceiace privește atitudinea forțelor nemuncitorești în fața socialismului: Socialismul nu e o mișcare unic muncitorească și poate fi identificat cu lupta de clasă. Dimpotrivă, mișcarea muncitorească, în opera de realizare socialistă pe care o întreprinde, are doi aliați: Statul și intelectualii.

Dar De Man nu se oprește la simpla constatare a acestor „greșeli”, ci căutându-le cauzele, încearcă să le și explice.

Aceste cauze, socialistul belgian, crede a le găsi în *fundamentul filosofic* al marxismului. Și, această analiză meticuloasă este, fără îndoială, partea cea mai originală și cea mai fecundă a cărții sale.

(E. James—*Revue de Métaphysique et de Morale*).

Industria chimică în Germania

Germania a fost totdeauna țara chimiei: Albert cel Mare, Paracelsus, Glauber, Homberg, Stahl erau stăpîni pe toate cunoștințele chimiei timpului în care au trăit. Astfel știința, în care Lavoisier a făcut ordine și claritate, are rădăcini vechi în Germania.

Dar acest fapt, singur nu explică dezvoltarea nemaipomenită la care a ajuns în zilele noastre industria chimică în Germania. Cauza principală a acestei dezvoltări este însăși natura solului german.

Germania are trei mari bazine de cărbuni: Westphalia, Silesia, și Sarre. Unul singur din aceste bazine ar fi suficient să alimenteze industria unei mari națiuni. Produsele derivate ale acestei exploatare miniere, preparate și clasate metodic de nemți, dau naștere unei lungi serii de corpuri, care tratate la rîndul lor cu meșteșug savant, produc parfumuri, colorante, explozibile, medicamente, articole utilizate în fotografie, etc. etc.

În cursul secolului al XIX, chimia germană, cu o viziune clară a interesului național, a asigurat Germaniei un adevărat monopol al produselor organice, de silă cît de voe bună, lumea întreagă devine tributara industriei chimice germane: în 1913 Ger-

mania produce 135.000 de tone de colorante, Anglia 5000 de tone, iar Franța și Statele-Unite împreună numai 3000 tone. Impozitul pe care-l încasa Germania din lumea întreagă, sub formă de export de materii chimice, era în 1913, un miliard de mărci aur.

Din cauza aceasta, războiul a pus Statele Aliate într-o situație extrem de gravă; le-a trebuit ani de zile aliaților pentru a se „redresa” chimicește, iar victoria n'a fost posibilă decât cu această condiție.

Însă tot războiul a fost o ocazie pentru industria chimică germană de a-și arăta minunata putere de invenție și ingeniositate: Cele mai multe materii prime lipsindu-i, Germania le produce pe cale chimică.

Imediat după războiu, supremația mondială a Germaniei pe terenul industriei chimice părea pierdută. Statele beligerante, nevoite să-și dezvolte în vederea purtării războiului această industrie, apar ca rivale posibile pe piața internațională. Aceasta cu atât mai mult, cu cât piața internațională a fost forțatente neglijată de Germania izolată timp de patru ani și jumătate.

Situația nu durează însă prea mult. Germania se redresează repede împingând din nou balanța de partea ei. Azi, după zece ani, e iarăși cea dintâiu putere chimică de pe glob. Trustul *Interessen-Gemeinschaft der Farbenindustrie* este azi cel mai puternic trust din lume. Singură Anglia cu al ei *Imperial chemical-Industry*, constituit în 1925, pare că poate lua întru cânta lupta cu el.

Această putere industrială face ca „potențialul de războiu” al Germaniei să continue a fi redutabil, în ciuda desarmării sistematice și radicale pe care a suferit-o în baza tratatului dela Versailles.

(L. Houllevigue. *Revue de Paris*).

Prolegomena

Plecând dela unitatea sintetică a „eului” său, omul a năzuit și înăzuiește încă să armonizeze fenomenele

lumii exterioare într'un mare și suprem tot, într'u „Tu” care să înglobeze în cele din urmă în structura lui chiar „eul”. Astfel se explică tendința fundamentală a spiritului uman de a îngheba o concepție unitară și unică despre lume și viață. Care sînt motivele care îndrituesc și fundamentează aceste aspirații metafizice?

Mai întâiu există „convingerea că sîntem cu atât mai aproape de adevăr cu cît ne apropiem de o unitate perfectă”. E just că noțiunea de „adevăr” a suferit serioase atacuri în ultimul timp fiind identificată cu conceptul de «comod» sau cu «economicul gîndirii». Acest surogat nu poate suplini nici într'un chip și sub nici un motiv ideea clasică de adevăr, căci cum am putea noi pricepe eroismul filosofic al lui Giordano Bruno numai prin expedientul adevărului util, pragmatic și comod? „Drumul spre unitate este calea spre adevăr—adevărata unitate care probabil se contopește cu adevărul absolut”.

Pe de altă parte, pozitivității au conchis că lumea se distramă într'o multiplicitate de fenomene, că cunoștințele pe care ni le oferă intelectul uman sînt urzite să fie totdeauna relative și parțiale. Absolutul, chiar dacă ar exista, va rămîne etern neșezizabil și necunoscut. E foarte adevărat că există o samă de condiții care colorează cunoștința noastră dîndu-i un accent și-o atmosferă relativistă. Astfel, temperamentul unui gînditor, poporul din care face parte, sînt indicii care ne mărturisesc contingențele inextricabile dela care nu se poate abate fărîtorul unui sistem metafizic. La fel, însăși stadiul cunoștințelor științifice din epoca sa imprimă o pecete proprie eșafodajului său ideologic.

Se poate de altfel însăși că actuale descoperiri în Fizică și mecanică ale lui Einstein vor avea ecou în filosofia viitoare, după cum pe vremuri știința astronomică a lui Newton s'a oglîndit în construcțiile ideale ale lui Descartes și Kant. În lumina acestor considerate „e adevărat că sistemele filosofice apărute că de cursul timpului au fost unilaterale și n'au reprezentat o formă definitivă și desăvîrșită a adevărului”. Cu toate acestea, istoria filosofiei nu prezintă icoana unui haos, ci mai degrabă o

construcție armonică întrucît accentul și tonul special al fiecărui gînditor se armonizează — așea instrumentiștilor dintr'o orchestră — într'o sinteză finală, concură spre un scop comun. Filosofia poate atenua aportul subiectivității căutînd ca tabloul metafizicei despre viață și lume să fie cît mai obiectiv posibil. Cît privește relativismul cunoașterii omenești, exaltat atît de genial de filosofia critică

a lui Kant, trebuie să convenim că dacă tot ce există nu ne apare decît în mică măsură, în schimb tot ce ne apare este o indicație și o sugestie a unei realități existente. „Cu o veche formulă a lui Herbart — criticată pe nedrept de unii și depreciată în valoarea ei — s'ar putea spune **Soviet Schein, soviet Hindeutung auf das Sein**”.

(Ion Petrovici. *Die Böttcherstrasse*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Charles Maurras et Raymond de la Tailhède, *Un débat sur le Romantisme*, Flammarion, Paris.

În această carte sînt adunate o serie de articole în care s'a discutat problema romantismului de d-nii Ch. Maurras și Raymond de la Tailhède. Acest din urmă încearcă să justifice romantismul. D-sa susține că romanticii sînt revoluționari pentru că o condiție esențială a poeziei este beția creatoare și sufletul oricărui poet adevărat este în stare permanentă de revoluție. Dacă se poate spune că este un „romantism verbal” care se apropie de barbarie—există un „romantism ideal” care este adevărata și eterna poezie. Dacă literatura clasică era produsul unor epoci de liniște și de siguranță, apoi epoci actuale în care îndoiala și nesiguranța domnesc, nu poate da naștere decît unei literaturi neliniștite—care este romantismul.

D. Maurras admite acest „romantism ideal” admite chiar ca o condiție necesară poeziei, zburciumul inspirației și chiar starea revoluționară a poetului, dar cu o condiție. Această stare să fie considerată numai ca începutul poeziei, iar adevărata operă de artă să înceapă odată cu sforțarea lucidă de a rîndui materialul brut care izvorăște din starea de beție creatoare.

„Pentru ca poezia să treacă din starea posibilă în starea activă și reală, trebuie ca spiritul poetului să fie (în mod natural sau prin obișnuință) destul de tare pentru a-și stăpîni emoția și a o ordona”.

Gérard Bauer, *Les métamorphoses du romantisme*, Ed. L'Artison du livre, Paris.

D. Bauer nu admite ideea că romantismul a căzut. D-sa distinge *romantismul senzibilității* (Rousseau) ro-

mantismul neliniștei (Chateaubriand) și *romantismul imperialist* născut din influența lui Napoleon asupra sufletelor.

A dispărut numai romantismul senzibilității. Celelalte două forme sînt astăzi în plină dezvoltare și pe cale de a se îmbogăți cu forme nouă.

Abel Bonnard, *L'Amitié* Ed. Hachette, Paris.

Prietinția este unul din cele mai înviorătoare și mîngietoare din farmecele vieții. Oamenii care nu vor să aibă prietini sînt de plîns. Ei nu cunosc plăcerea de a fi consolați la nevoie, dar mai ales plăcerea supremă de a mîngîia și de a întări pe aproapele lor.

Chiar simpla camaraderie care se crează între oameni din relațiile zilnice de afaceri și interese, nu este de disprețuit.

Prietinția are la originea ei o cauză intelectuală atunci cînd pe doi oameni îi apropie aceleași idei și aceleași convingeri; ori o cauză sentimentală cînd sînt mînați de aceleași înclinări ori cînd au amintiri comune din copilărie. De multe ori însă cauzele prietiniei nu au nici o explicație.

Autorul vorbind în treacăt de prietinția dintre femei, spune că această problemă ar trebui studiată și scrisă numai de o femeie.

D. Bonnard nu uită de asemenea să vorbească și de prietinția dintre un bărbat și o femeie. Când un bărbat și o femeie se simpatizează, nici unul din ei nu-și poate uita sexul. Trebuie o voință teribilă pentru ca prietinția să nu se piardă în dragoste așa cum se pierd fluviile în ocean.

Romane

Stefan Zweig, *Vingt quatre heures de la vie d'une femme*, traducere de Alzir Hella și O. Bournac, Ed. V. Attinger, Paris.

Henriette nevasta unui fabricant lionez se află în vilegiatură pe Riviera cu cele două fiice ale sale, Aneta de 12 ani și Blanca de 16 ani. Într-o zi sosește acolo un tânăr francez foarte frumos (fiecare privire a lui era o mângiere). Acest francez reușește în câteva ciasuri să se împrietenească cu toată lumea; ba mai mult să joace tennis și să flirteze cu fetele d-nei Henriette și cu ea.

În seara zilei următoare, Henriette își părăsește sotul și fetele și dispare cu tânărul francez spre uimirea tuturor. Această minună s'a petrecut în mai puțin de 24 ore.

Lucie Delarue-Mardrus, Hortensia dégénéré, I. Ferenczi et fils, Paris.

Romanul unui bărbat care se auto-sugestionează să iubească o femeie fără nici o asemănare cu tipul ideal de femeie pe care-l are în sufletul lui.

M-me Celine L'hotte, La petite fille aux mains sales, Renaissance du livre, Paris.

Autoarea povestește viața de năcazuri a unei fetițe de muncitori nevoiași. Fetița e în vîrstă de 10-12 ani. E pusă de părinții ei — un tată brutal și o mamă slabă și bolnavă, la o mulțime de treburi grele ale menajului. Tot ea are și grija unui copil mai mic, lăsat în voia soartei.

Joseph d'Arbaud, La Sauvagine, text provençal și versiune franceză, Ed. Grasset, Paris.

A. Bernard-André, Tu ne seras plus seule, ed. Figuière, Paris.

E. Bernard Magnan, Une lumière dans les ténèbres, Ed. Figuière, Paris.

René de Weck, Un fou revient parmi les sages, Ed. Plon, Paris.

Știință

Marcel Boll, Matière, électricité, radiations, Delagrave, Paris.

Starea fizicii contemporane este explicată de autor în unsprezece capitole cuprinse toate în cele 100 pagini ale cărții.

Autorul se ocupă de cele mai recente descoperiri în ceiace privește compoziția materiei. Pe lângă recapitularea cunoștințelor mai vechi asupra moleculelor, atomilor și electronilor; d. Boll se ocupă în special

de cîmpul de lumină care se produce prin oscilațiile electronilor. Cu acest prilej se desfac particulele infinite de mici care se numesc fotoni. Prin existența acestor ultimi corpusculi de electricitate se explică foto-electricitatea și televiziunea.

Cartea conține și un index de savanți citați și de cele mai de samă date în evoluția fizicii atomice de pe vremea Greciei vechi și până în anul 1927.

Auguste Lumière, Le Cancer, Maladie de Cicatrices cu prefața de profesorul L. Bérard, Masson, Paris.

Renumitul savant din Lyon, publică rezultatele cercetărilor sale timp de treizeci de ani, în privința cancerului. Subt numele de cancer se înfrunesc adesea boli cu totul deosebite în ceiace privește cauzele care le produc. După d. Lumière, tumorile care sînt cancer se formează mai totdeauna pe vechi cicatrice. Nu toate cicatricile degenerază în cancer, ci acele care s'au format în lungă vreme, care au fost supuse la răniri și mai ales la indivizii care au în organism principiile necesare multiplicării celulelor. Se observă că cicatricile arsurilor devin locuri în care se dezvoltă tumori canceroase.

Cancerul esofagului de pildă care la bărbați e mai frecvent decît la femei se datorește abuzului de mîncări și băuturi iritante. Vechi cicatrice de pe urma ulcerelor sifilitice dau adesea cancerul pielii sau a mucoaselor.

Din cele expuse de autor se înțelege că boala cancerului nu e contagioasă.

D-sa se ocupă de tratamentul local și general al cancerului, arătînd mijloacele care au fost până acum confirmate de experiență.

Unul din mijloacele de vindecare ar fi să se oprească înmulțirea celulelor. În acest scop s'a încercat cura de foame sau în orice caz bolnavul e oprit să consume alimente cu vitamine. D. A. Lumière propune o serie de menuuri pentru cele șapte zile ale săptămînei, care ar putea fi luate în samă de cei care se tem de cancer.

Bibliografie

Dr. Gr. Antipa, *Bulletin de la section Scientifique, XII-ème Année* Académie Roumaine, 1929, București, Prețul 50 lei.

Dr. Gr. Antipa, *Bulletin de la Section Scientifique. XI-ème Année*, Académie Roumaine, 1929, București, Prețul 40 lei.

Alexandru Al. Fălcoianu, *Călăuza istorică a Mănăstirei și Inchiisorii Centrale «Văcărești»*, Buc., 1929, Tip. și Legătoria Inchiisorii Centrale «Văcărești».

Alexandru Al. Fălcoianu, *Despre Familia Fălcoianu-Vaslui din Moldova, ce pretinde că se trage din Familia Fălcoianu din Țara Românească*, Extras din Revista Olteniei No. 41—42 din 1929.

Vasile Suci, Anuarul școlii comerciale Superioare de Băeți din Arad pe 1927—28.

Panaït Istrati, *Nerrantsula*, roman, Tradus de Theodor Buzoianu, Tip. «Eminescu», București, 1929, Prețul 50 lei.

Ion Pogan, *Linști și comori*, Tip. «Cartea medicală», 1929. Pr. 60 lei.

Maria S. Palade-Galați, *Dim umbra vieții*, Galați, Tip. «Cultura Poporului», 1927, Prețul 40 lei.

Maria S. Palade-Galați, *Numerus Clausus*, Galați, Tip. Cultura Poporului», 1927, Prețul 60 lei.

Maria S. Palade-Galați, *Din Lăzuri vii*, Galați, Tip. «Munca».

Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*, Cernăuți, Tipografia «Glasul Bucovinei», 1929.

Sabin Gh. Truția, *Traista Bunicului*, Bibl. Popor. a Asociațiunii „Astra”, Sibiu, 1929. Prețul 5 lei.

Elena și C. Sporea, *Ziua Unirei*, Piesă în 3 acte, Bibl. Popor. a Asoc. „Astra”, Sibiu, 1929, Prețul 5 lei.

Petru Suci, *Țara Moșilor*, Cluj, Tip. „Editura de Ziare”, 1929.

I. I. Nistor și Vasile Grecu, *Codrul Cosminului*, Buletinul „Institutului de Istorie și limbă” 1927 și 1928 (Anul IV și V) Partea II, Cernăuți, Inst. de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”, 1929.

Albert Fermé, *Brătianu Conspirator*, în românește de I. Neagu-Negulescu, București „Cultura Omului” No. 2, 1929.

Dr. C. Blumenfeld-Scrutator, *Greșeli în politica evreiască*, cu un studiu-prefață de C. Stere, București, 1929, Prețul 30 lei.

Eugen Jebeleanu, *Schituri cu soare*, Versuri, Tipografia Rapid, Brașov, 1929, Prețul 48 lei.

Livia Rebreanu-Hulea, *Răvașe 'n Tabără*, Poezii, Ed. II, Cluj, 1929, Tiparul școlii de arte și meserii Principele Carol, Prețul 60 lei.

Nicu Țurcan, *Die Parlamentsglocke der Paneuropäerin*, Cernăuți, 1929, Edit. Frantz V. Mühlidorf.

G. Topîrceanu, *Jos Cortina!* Prolog în versuri la piesa Amantul anonim, Editura „Cartea Românească”, Prețul 12 lei.

N. Davidescu, *Leagăn de cîntece*, versuri, Editura „Cartea Românească”, Prețul 60 lei.

I. Al. Brătescu-Voinești, *Firimituri*, Editura «Cartea Românească», Prețul 80 lei.

Mateiu Ion Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, Editura «Cartea Românească», Prețul 60 lei

M. Pantazi, *Automobilul*, Cunoștințe folositoare Seria D. No. 23, Editura «Cartea Românească», Prețul 5 lei.

E Severin, *Isovoare actuale de energie*, Cunoștințe Folositoare, Seria A. No. 41, Editura «Cartea Românească», Prețul 5 lei.

M. Zapan, *Șase montaje de Radio*, Cunoștințe Folositoare Seria D. No. 21, Editura „Cartea Românească”, Prețul 5 lei.

Dr. F. Grunfeld, *Cum să trăim?* Cunoștințe Folositoare Seria B. No. 57, Editura „Cartea Românească” Prețul 5 lei.

Titus Gh Minea, *Lucrări din pănuși de porumb*, Cunoștințe Folositoare Seria B. No. 55, Editura „Cartea Românească”, Prețul 5 lei.

Ion Popu-Cîmpeanu, *Cartoful*, Cunoștințe Folositoare Seria B. No. 56 Editura „Cartea Românească”, Prețul 5 lei.

Traian Gh. Zaharia, *Belgia*, Cunoștințe Folositoare Seria C. No. 36, Editura „Cartea Românească”, Prețul 5 lei.

Louis Jacolliot, *Vinătorii de robi*, Vol. I, Biblioteca Minerva No. 154, 154 a, Editura «Cartea Românească», Prețul 9 lei.

Al Dumas, *Privești și Amintiri din Italia*, Speronare, vol. II, Biblioteca Minerva No. 234 și 234 a, Edit. „Cartea Românească”, Prețul 9 lei.

Louis Jacolliot, *Vinătorii de robi*, Biblioteca Minerva No. 178. vol. II Editura „Cartea Românească”, Prețul 6 lei.

Ivan Turghenief, *Jacob Pasinetof*, Novelă, Scene din moravurile rusești, Biblioteca Minerva No. 161, Editura „Cartea Românească”, Prețul lei 9.

Al. Dumas, „*Speronare*”, Biblioteca Minerva No. 233, și 233 a, Vol. I, Editura „Cartea Românească”, Prețul lei 9.

Reviste primite la redacție :

Premiera No. 21,—24; Răsăritul No. 6—7; Ritmul vremii No. 3—4; Revista generală a învățămîntului, No. 3—4; Democrația No. 2—4; Izvoarașul No. 5—6; Căminul No. 1—2; Familia No. 1—2; Opaițul Satelor No. 7; Bi-serica ortodoxă română No. 3; Novele No. 6; Corespondența economică No. 3—4; Revista clasică No. 1; Natura No. 4; Pentru inima copiilor No. 3; Înfrățirea românească No. 12—13; România Militară No. 2; Utopia No. 2; Umanitarismul No. 8—9; Generația Unirei No. 1; Țărănismul No. 49., Societatea de mine No. 7—8; Făt-Frumos No. 1; Le Cri des peuples No. 3; Pe Drumuri Noi No. 4; Prada gândului, No. 2; Foaia Tinerimei No. 4; Viața agricolă No. 8; Falanga No. 53; Revista de Filosofie No. 2; Arhiva No. 2; Generația Unirei No. 2; Viața literară 108; Correspondance Economique Roumaine No. 1; Graiul românesc No. 2; Raze de lumină No. 2; Resumé Mensuel des Travaux dela Société des Nations No. 3; Buletinul Soc. Generale a Funcț. publici No. 1—6; Cultura Neamului No. 2; Unu No. 13; Țara Birsei No. 1; Roma No. 1; La Nouvelle Revue Française No. 188; Limba română No. 5; Filmul meu No. 30; Săptămîna No. 20; Ramuri No. 4; Revista Hispanică No. 3; Studentul No. 9; Gallia No. 1.

BANCA DACIA

SOCIETATE ANONIMA—IAȘI

Capital Statutar Lei 60.000.000

Capital Social „ 25.000.000 deplin varsat

Rezerve „ 8.000.000.

CENTRALA IAȘI. SUCURSALA CHIȘINĂU
AGENTIA BUCUREȘTI.

Face orice operațiuni de Bancă și Comerț.

Primește bani spre fructificare.

Eliberează livrete de Economie.

Emite cecuri și face plăți în toate orașele din Ro-
mânia Mare, America și Europa.

Secțiuni speciale pentru mărfuri, cereale, vinuri.

Inchiriază safes în tezaurul Băncii.

MICA

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ MINIERĂ

Strada Română 36—8. Telefon 24/92

Capital Social : Lei 100.000.000.—

Rezerve : „ 20.141.267,05

Minele de aur : „Ruda 12 Apostoli“ „Brad“
Băița“ „Stănița“

Mina de Cărbuni : „Tzebea“

Carierile : „Albești“ și „Mateiași“ (Mușcel)

VINDE: Cărbuni, piatră de construcție și
var ars.

Face ori-ce afaceri miniere.

Scrisoarea miraculoasă

Fragment ¹

Ziua și noaptea se luera la încărcarea vapoarelor. Numai în miezul zilei portul era mort. Subt ploaia de aur a soarelui de vară natura întreagă adormea moleșită. Nici o adiere, nici un semn de viață. Pământul și apa, oameni și animale, cădeau parcă deodată într-o adîncă letargie.

Nici o viețuitoare nu mai mișca pe cheurile inferbîntate.

Cînd soarele ajungea la zenit, portul mut, poleit într-o lumină orbitoare, părea în arșița zilei un oraș mort, adormit printr'o vrajă, petrificat de veacuri.

O pulbere vapoasă vibra în unde plutind în zare ca o muselină transparentă. În rada portului, departe, subt un cer albastru de porțelan, două vapoare negre zăceau ancorate, fixe, ca niște jucării țintuite pe fața albă a mării care sclîpea ca o placă de mercur.

Lungiți la rînd, subt peticul de umbră, la baza piramidei de bulgări de cărbuni, dormeau doborîți hamalii negri, pe jumătate goi.

În dreptul vămii, lîngă ghereta care da o iluzie de umbră, un grănicer la post pirotea în picioare rezemat de armă.

¹ Din romanul : „Arabela”

Cafeneaua din fața debarcaderului era goală. Afară, sub o pînză de barcă, erau înșirate cîteva mese de lemn văpsit în verde.

Stăpînul cafenelei, Căpitanul Stamate Marulis, învins, ațipise și el pe un scaun scăpînd din mîna ziarul favorit: „*Patris*”.

Un singur mușteriu nelipsit — șeful vămii — își făcea după obicei cura de slăbit. Ca să nu doarmă după prînz acasă, moțăia regulat un ceas pe zi la cafenea, cu ochelarii pe nas, cu *Universul* pe genunchi.

La umbră sub masă, un cîne flocos visa mîrîind prin somn.

Iar în colivia de sîrmă deasupra ușii ca un bulgăraș de aur un canar dormea dus cu plîsul ascuns în puful de mătase al fulgilor sburlîți.

De sus, dinspre poștă, se auzi deodată un pas greoiu, cadențat. Petrachi Hulub, factorul, pornise la împărțirea scrisorilor prin port. Se opri în dreptul cafenelei. Ușurel ca să nu-i tulbure somnul, depuse o scrisoare pe masa lui Stamate și trecu grăbit înainte.

Hulub, poștaş vechiu, cuminte, chibzuit, știea el unde anume trebuie să aștepte și unde nu. În port erau case, birouri de comerț de unde știea el că-i pică în fiecare zi cîte ceva.

Om cu socoteală, Hulub, își trecea suma în litere și cifre la rînd într'un caet aparte — carnetul de chicușuri — pe care-l ținea în regulă la zi ca un adevărat contabil. Cafeneaua lui Stamate nu intra în comptabilitatea lui. De aceia nici nu întîrzia în drum. Își făcea strict datoria și trecea înainte!

Cu ce nepăsare fusese lăsat plicul acela pe masa de lemn a cafenelei.

A!.. dacă ar fi știut poștaşul ce scrisoare ducea în ziua aceia în vechea lui geantă de piele?

Cine ar fi bănuït o clipă că un simplu plic banal francat, nici recomandat măcar, închidea o scrisoare miraculoasă, o forță magică, o bombă menită să provoace o formidabilă explozie într'un depozit de praf de pușcă?

Cui ar fi trecut prin gând că niște slove scrise acolo într'o grecească proastă, puteau să scapere scînteia unei amorse fulgerătoare care avea să electrizeze portul acesta adormit în pustietatea deltei? Cine ar fi crezut că scrisoarea aceea putea să tulbure și să ridice în picioare un oraș întreg, să deștepte sentimente, pasiuni, iluzii, gelozii, invidii, ură și răzbunare, stîrnind furtuna patimilor ce zac adormite în fundul sufletului omenesc?

Tîrziu, cînd se trezi Stamate, buimăcit încă de somn, dădu cu ochii de scrisoarea lăsată de poștaș. O ridică surprins, o învîrte între degete examinînd adresa și timbrele străine. Rupse plicul și dintr-o aruncătură de ochi, grăbit, măsură toată lungimea scrisorii până la capăt. Iși frecă ochii cu dosul palmei. Era treaz. Nu visa. Sufocat de emoție începu să cetească.

Scrisoarea venea de departe, tocmai din America de Sud. Incepea cu: «*Iubite frate*, și sfîrșea cu: *al tău frate mai mare care nu te-a uitat, Nicola*».

Amîndoi frații, Stamate și Nicolae Marulis, veniseră, de copii la Dunăre pe o corăbioară-trihandiu din patrie, dela Hios. Stamate a rămas în port la gura Dunării; Nicola, îmbarcat ca marinar pe o corabie cu pînze, plecase la Marsilia. De cînd își luase lumea în cap rudele nu mai știau nimic de soarta lui.

Acum, după patruzeci de ani, Nicola scria că s'a săturat printre străini, nevasta îi murise, nu avea decît o fată, se simțea slab, bătrîn și avea de gând să se întoarcă la Dunăre, să-și petreacă bătrînețele lîngă neamurile lui.

Scrisul era încîlcit, într'o grecească stricată, pestriță cu vorbe franțuzești, pe care Stamate le înțelegea cu greu. O lua dela capăt, cu ochii lacomi, cătînd să prindă, să înțeleagă mai mult decît era în scrisoarea ceia care i se părea prea scurtă.

Se chinuia, își încrețea fruntea și sburlea sprincenele stufoase. Cîteva clipe rămase pe gînduri. Un fior de plăcere îl furnică din creștet pînă în tălpi. In sguđuirea suflătească în care vibra simțea cum îi năvălește sîngele la inimă. Gîndurile i se încrucișau c'o iuțea fulgerătoare:

„Nicola vine din America... în America se duc toți săraci și vin bogați... Nicola a stat în America patruzeci de ani... și acum se întoarce... ce avere o fi strîns Nicola? ...dacă ar fi plecat și el din tineretă în America?... poate și el era azi milionar...”

Hîrtia îi tremura în mîna. Se încercă a treia oară s'o cetească. În jucău literile subț ochi. Se împedeca la fiecare cuvînt scris. Se opri din citit. O idee salvatoare îi răsări în minte. Cu capul, cu scrisoare în mîna, o luă la fugă pe cheu. Fugea amețit, beat de emoție.

Se opri la ușa unui birou comercial.

— Logaridis e acasă?

Un bătrîn încovoiat, c'o păreche de mustăți stufoase albe=afumate, eși în ușă auzîndu=și numele.

Logaridis era socotit ca cel mai erudit și înțelept bătrîn al portului. Debarcase ca profesor la școala comunității elene. După doi ani părăsi școala fiind angajat ca *gramaticos* la cel mai mare birou de comerț din port. Compatrioții îl consultau în toate chestiile grele.

Înțeleptul portului da sfaturi și traducea acte și scrisori din limbi străine.

— *Horiste! Horiste cumbaru* — poftim cumetre în birou.

— Nu, nu, e mai bine afară, îi spuse Stamate, arătându-i scrisoarea.

Bătrînul, își încăleacă pe nasu=i acvilin o păreche de ochelari rotunzi legați c'o sîrmă de alamă, și începuse să cetească tare, oprindu=se la fiecare cuvînt franțuzesc pe care=l tălmăcea pe grecește. După ce sfîrși scrisoarea, își netezi de cîteva ori luciul cheliei și zise cu'n adînc înțeles: «la fiecare om cel puțin odată în viață trebuie să=i «bată norocul în ușa... numai trebuie să știe să=i dea dru=mul. Poate ți=a venit și ție rîndul. Lasă, am să=ți ticluiesc «eu un răspuns frumos—și filosoful portului rămase pe «gînduri».

Jean Bart

Impresii din America de Sud

Am să-mi aduc aminte multă vreme de sosirea noastră la Buenos-Aires. Trebuie să mă întorc cu gîndul în urmă spre unele amintiri dela începutul revoluției rusești, pe cînd Petrogradul nu era încă Leningrad, pentru ca să mai regătesc acest entuziasm arzător, aceste bătălii între diverse grupuri în jurul noului sosit, pentru care se bată altădată Grecii și Troenii pentru corpul lui Patrocle și apoi aceste feroase mișcări de mulțime, care ne duc cu ele, unde vor, ca pe-un fir de pai. Dar să nu anticipăm.

Sosirea la Buenos-Aires.—Cînd facem escală la Montevideo, capitala frumoasă a Uruguay-ului, cîțiva amici și o droaie de jurnaliști și fotografi, veniți, de cu noapte întru întîmpinarea noastră, se urcă pe bord. Dela Montevideo la Buenos-Aires sînt mai bine de o sută de kilometri și nouă ore de navigație. Dar într'o țară cu distanțe magnifice, asta nu contează. Oricum, noi nu sîntem obișnuiți în Europa cu astfel de dimensiuni. Așa într'o amicală tovarășie urcăm Rio dela Plata, cu ape negre între două maluri nevăzute, căci fluviul, între Montevideo și Buenos-Aires, are între patruzeci și cinci și o sută kilometri lățime.

În marea aceasta de apă dulce, fără adîncime, s'a creiat un canal artificial pe care trebuie să-l urmeze toate vapoarele, între geamandurile roșii și negre. Până la asfințitul soarelui, prin trecătoarea aceasta îngustă e o defilare continuă de nave, în cea mai mare parte englezești, germane, franceze sau italiene. Cele americane sînt rari. Iar pavilion belgian nu se vede decît cel arborat în onoarea noastră de comandantul amabil al „Luteției”.

Amurgul cade brusc. Curînd e noapte neagră. Ni se arată pe cer stelele Crucii dela Sud. Încă patru ceasuri de leneșă pluită, și, în fața noastră, orizontul se iluminează: luminile dela Plata, focurile dela Quilmès, și, puțin după aceia sclipirea colierului de perle electrice din Buenos-Aires. Cheiul este negru de lume, cu toate că-i aproape de miezul nopții și consemnele de intrare sînt severe.

În timp ce „Luteția“ noastră acostează încet, trasă de două remorhere minuscule, călătorii schimbă semnale cu părinții și amicii veniți să-i întâmpine. Văd în noapte un drapel roș. Cei care-l înconjoară cîntă „Internaționala“. E grupul tovarășilor Partidului Socialist Argentinian. Grupul socialiștilor independenți e la fel în celălalt capăt al cheiului. Cîntă și ei „Internaționala“, alternînd-o cu „Marseilleza“, rămasă pretutindeni, afară de Franța, cîntec al revoluționarilor.

Se aruncă puntea și privilegiații urcă pe bord. Ne înconjoară, ne strîng minile. Fiecare vrea să fie el cel dintău care să ne primească. Ni se prezintă un amestec nepăsător de orice protocol, un delegat al guvernului, comitetul de recepție al Muzeului social, secretarul „vechiului partid“ socialist, acel al independenților, cîțiva membri ai coloniei belgiene, socialiști italieni, cîțiva sioniști. Douăzeci de fotografi se aliniază ca un pluton de execuție. Țac. Iluminații de magneziu. Iată-ne încă odată clișee. Strîngeri de mină comandantului Luteției și ofițerilor, cîtorva tovarăși de călătorie. Putem cobori.

Dar abia ajunși pe cheu, și iată-ne prinși între două grupuri de socialiști, care, așteptînd, s'au stădit puțin, și care se întrec să ne acapareze cu o amicitie debordantă. Dar asta nu-i nimic pe lingă ceiace ne așteaptă afară: o mulțime imensă, rău stăpînită de poliție călare și pe jos. Într-o clipă sînt răpit. Eu sînt drapelul roș. Tovarășii vor să mă ducă spre Casa Poporului. Alții care-și dau samă că suspin după un pat al meu, îmi cer să vin în grupul belgian, pornit în altă direcție.

- Numai citeva cuvinte, cel puțin!
- Dar de unde să vorbesc?
- Iată, de pe scara automobilului.
- Dar este o doamnă înlăuntru!

Doamna, însă, o Argentiniană foarte elegantă, puțin surprinsă, fără îndoială, de a fi în această îmbulzeală, insistă ca să urc, și să vorbesc. Inutil să spun că alocuțiunea mea nu-i lungă. Dar amicii noștri argentinieni se mulțumesc, și, o clipă după aceea, un alt automobil ne ia și ne duce spre otelul nostru. Așa a fost vesela intrare în Buenos-Aires.

Excursii în Argentina. — În prima săptămînă, toată, am fost pus la regim: o conferință pe zi, cu subiecte variate. Am plecat pe urmă într-o călătorie de 3500 km. în interior: Rosario, cel mai mare port de cereale din lume; Cordoba, vechiul oraș colonial spaniol, cu ale sale „sierras“ salbatice; Tucuman, cetatea portocalelor și a trandafirilor; Mendoza cu vii bogate, și, la frontiera despre Chili, Puente de l'Inca, capătul voiajului nostru. La Mendoza, la poalele Anzilor, nu ne-am putut firește stăpîni dorința de-a merge mai sus, dar între Argentina și Chili nu sînt trenuri decît de două ori pe săptămînă; am fost duși sus, urmînd linia de cale ferată, cu automobilul și am putut contempla în toată măreția sa, sub un cer de o uimitoare puritate, enor-

mul Aconcagua, pus, din cauza altitudinii sale de 7200 de metri, în al doilea rînd al munților cei mai înalți din lume.

O asemenea călătorie—așa ceva ca Bruxelles, Berlin, Riga, Viena, Roma, dus și întors—cu una sau două conferințe la fiecare etapă și cu una din două nopți în tren, ar fi fost peste măsură de obositoare, dacă extraordinara ospitalitate argentineană nu s'ar fi silit să ne-o facă confortabilă.

Ministrul de interne ne-a pus la dispoziție un vagon guvernamental cu salon, dormitoare, odaie de baie, îngrijindu-se atît de locuința cît și de hrana noastră și înmulțind la orice prilej atențiile cele mai delicate. Nimic mai edificator ca o călătorie, în țările noi pentru ca, prin comparație, să-ți dai sama cît este, în general, de redusă și parcimonioasă ospitalitatea oficială din Europa.

Este interesant de reținut că vechea Cordoba, oraș universitar spaniol, este o insulă catolică într-o țară în care, deși există o religie de stat, cea mai mare parte din locuitori nu sînt deloc credincioși. Și la Tucuman, oraș de zahăr, cei mai săraci rămîn fără de roze și lămii. Cît despre Pampa, ea este infinit de întinsă, destul de saracă întăiu, tăiată de marea pe deasupra că- rora sbor flamingi trandafirii, și apoi pe măsură ce se apropie de Buenos-Aires ea prezintă pășuni mărețe, cimpuri de grîu sau de porumb, care pînă acum nu au necesitat niciodată îngrășămint. După 15 zile de asemenea peregrinare, ar trebui să avem mîndra încredere a unor anumiți ziaristi de informație, pentru a avea o părere asupra lucrurilor și oamenilor din Argentina.

Cîteva fapte cu toate acestea sar în ochi. Mai întăiu chiar la Buenos-Aires, al doilea oraș al lumii latine, mai populat decît Madridul sau Roma—cu cei două milioane de locuitori ai săi—nu ai deloc impresia că ai părăsit Europa.

Cu atît mai mult cu cît ziare ca „Nacion“ sau „Preusa“ te țin în curent cu tot ceia ce se petrece în restul lumii cu o obiectivitate și o bogăție de informațiuni, pe care o bună parte din burgezii noștri în Europa ar putea să le-o invidieze.

Naționalismul argentinean.—Ne putem da samă ușor de asemenea de rolul considerabil pe care îl joacă capitalurile străine în economia națională argentineană; Englezii pentru drumurile de fer și multe alte lucruri, Belgienii pentru tramvae, întreprinderi electrice, morărit, Americanii—concurenți din ce în ce mai teribili ai celor sosiți mai întăiu pentru toate materiile naturale dela „frigo“ și pînă la extracțiunea petrolului.

Pentru a reacționa împotriva acestei întreprinderi străine, guvernul—mai ales prin școală—face un însemnat efort de a crea o mentalitate națională. Dealtfel reușește. Chiar dela prima generație copiii de străini, care devin argentinieni prin faptul numai că se nasc în țară, mărturisesc în manifestările lor un patriotim foarte apropiat de acela al tinerilor Jankei. Unul dintre compatrioții noștri ne povestea că de curînd fiul său, băiat de

13 ani, reîntorcându-se dela școală îi spusese: Dv. nu puteți înțelege lucrurile de aici. Dv. sînteți străini; nu ca noi, care sîntem argentinieni.

Ce bune argumente dealtfel, pentru a iubi țara sa, în care cerul este atît de frumos, pămîntul atît de fecund, inițiativele așa de bogat recompensate. Am întîlnit la Borboda, la Tucuman, la Mendoza, Belgieni, vechi lucrători din Verviers, Liège, Charleroi, care sînt în Argentina de treizeci și cinci de ani, care nu s'au întors de loc în Europa și privesc fără cel mai mic necaz cum copiii lor devin Argentinieni. Pentru că nu vorbesc decît spaniola, ei se exprimă cu dificultate în franceză, de preferință în Wallon. Totuși nu au uitat bătrîna lor țară întunecată; și într'o fraternitate mișcătoare cu Francezii, al căror destin a fost asemănător, ei au în fiecare oraș cercuri franco-belgiene, în care portretul regelui Albert stă alături cu acele ale mareșalului Joffre și a d-lui Poincaré. Dar văd fără nici o ciudă cum se transformă copiii lor în Argentinieni. De aceia ei laudă mereu meritele și avantajul ospitalității argentiniene, Natural am umblat mult cu ei și deasemenea cu capitaliștii grîului, tramvaiului și ai electricității. Nu este nimic asemănător acestei situații, de a regăsi sînta apropiere sufletească atît de ușor la 10.000 km. depărtare de țara ta.

Alți străini cu toate acestea nu și fac o vină din schițarea cîtorva umbre pe acest tablou. Directorul unei mari „bodegi“ din împrejurimile Mendozei, fiul unui englez, ne spunea în limba sa originară: „Bună țară; bună climă; rea politică“. Și în adevăr, se pare că aci e punctul dureros.

Nu vorbesc de Buenos-Aires, unde votul universal, egal și secret, nu e o vorbă goală; unde acțiunea socialistă—conservatorii sînt cei dintăiu să o spună—lucrează în scopul însănătoșirii moravurilor politice, unde integritatea înaltului personal al guvernului și justiției nu pot fi puse la îndoială. Dar aiurea! Ce supravețuire încă din timpurile în care „Caudilles“ întemeiau și mențineau cu forța tiraniile lor locale.

Astăzi violența—fără a fi dispărut—a trecut pe planul al doilea. Luptele pentru putere au devenit, în formă, lupte electorale. Inscricțiunile, aplicate cu gudron pe toate zidurile fără permisiunea proprietarilor, recomandă a vota pentru cutare sau cutare candidat. Și se votează. Și se alege, în general, radicali—divizați de altfel în „antipersonaliști“ și „personaliști“ după cum sînt pentru sau contra noului președinte al Republicei Irrigoyen, pe care toți Argentinienii, prietini și adversari, îl designează sub numele de „El peludo“...

Prezidentul Irrigoyen.—„Peludo“ e un mic animal solitar, retras sub o carapace de broască țestoasă, care petrece cea mai mare parte din zi în gaura sa, și pe care nu-l poți vedea ieșind decît în amurg, bănuitor și viclean. Ceiace i-a atras prezidentului numele său, e faptul că are obiceiuri asemănătoare. Șef al sta-

tului, pentru a doua oară, nu a voit deloc să locuiască în „palatul roz“. El se încăpăținează să nu cunoască decît gaura lui, o cocioabă sărăcăcioasă, într'un cartier excentric. Exceptînd cîțiva fideli, el e aproape inaccesibil. În public sau în particular e cel mai tăcut dintre oameni. Nu este nici mare orator, nici mare administrator. Prezidenția sa dîntăiu, în 1914, nu a fost remarcabilă prin nimic decît doar prin refuzul său de a intra în războiu împotriva Germaniei. El e de origină francez, din provinciile basce.

Din punctul de vedere al politicei interioare, el a primit mai întăiu cu extremă bună-voință aceia ce numește lumea conservatoare: „revendicări demagogice“; apoi cînd au fost turburări în port, el nu a ezitat a pune în joc mitralierele. Toate acestea nu ne explică de loc cum „el peludo“ putea fi popular și cu toate acestea popularitatea aceasta există în mod indiscutabil. Pentru majoritatea conservatorilor, Irrigoyen e animalul Apocalipsului. Pentru socialiști, acei din „vechiul partid“ sau independenții, e încarnarea cea mai primejdioasă și mai vătămătoare a demagogismului naționalist. Dar pentru masa poporului—și în această masă sînt tot atîți muncitori cit și burghezi, cu mijloace modeste,—„el peludo“, acest bătrîn de 76 ani, este un idol.

Peste tot locul pe zidurile din Buenos-Aires sau Rosario, pe stîncile „Sierrei de Cordoba“, pe fațada caselor proprietarilor, în Anzi ca și în Pampa, unde se găsește o suprafață plană, pe care să se poată vâpsi sau face inscripții, veți găsi numele lui Irrigoyen, invitarea de a vota pentru el, pictate în ulei, cu gudron, sau săpate în piatră, de mîni tot atît de pioase pe cît de neîndemănatic.

„El peludo“ manifestă, în culmea disperării protocolului, intenția de a se duce la „palatul roșu“ în taximetru! Ambasadele speciale venite din toate țările Americii de sud puteau să vie pentru a-l întîlni acolo. În sfîrșit s'a ajuns a-l face să înțeleagă rațiunea și să se urce în mașina prezidențială, înconjurată de dragoni, purtînd uniforma soldaților lui San-Martini, liberatorul. Dar atunci, pentru că în Argentina ceremonia transmisiunii puterilor e, în general, foarte simplă, a trebuit de data aceasta să se recurgă la o formidabilă desfășurare de trupe pentru a proteja pe noul prezîdent de entuziasmul partizanilor săi.

D. Irrigoyen, în adevăr, reprezintă conștient sau inconștient ascensiunea claselor mijlocii. Dacă—pe de altă parte—are măjoritatea poporului mărunt cu dînsul, aceasta e, înainte de toate, pentru că în țara, în care patriotismul cultivat cu îngrijire în școli, devine din an în an mai aprins și mai exclusiv, el apare ca încarnația însăși a acestui spirit național a rezistenții împotriva întreprinderilor străine, a luptei împotriva imperialismului janket și, într'un fel general, împotriva oricărui imperialism care ar putea să amenințe independența economică a țării. S'a putut

pune întrebarea recentă la Geneva, dacă Argentina se va re-trage—în mod definitiv—din „Societatea Națiunilor“.

Cu d. Irrigoyen în funcție, chestiunea e regulată: „Argentina poate și trebuie să nu aibă nevoie de nimeni. S. N. nu a făcut nimic serios pentru ea; ea nu are ce face cu S. N.“

E adevărat că, drept compensație—prezidentul eșit, d. Alvear, radical de formă, dar conservator și om de ordine prin temperament, fu destul de copios șuierat în momentul în care părăsea „Palatul roșu“. Alvear, aristocrat, cultivat, spiritual și bine avertizat despre situația din Europa, era—prin solidaritate de clasă—omul proprietarilor („estancieros“), acelei oligarhii fonciare, eri încă atot-puternică, dar care-și simte din ce în ce sleindu-se puterea.

„Estancieros“.—În fond, Argentina cea adevărată rămâne încă Argentina „estancier“-ilor. Mult timp stăpînii absoluți ai Republicii, aceste personalități păstrează și azi prestigiul unei aristocrații fonciare și posesiunea unor proprietăți imense—21.000, 40.000/50.000 hectare—dobîndite pentru o bucată de pîine și care își datoresc plus-valoarea, adesea enormă, mai puțin muncii deținătorilor cît dezvoltării bogăției generale prin munca colectivității.

Dar ar fi nedrept de altfel să generalizăm. Vizitarăm în altă zi „estancia“ familiei Casarès: 7500 hectare, 20.000 vaci, o mare lăptărie, în mod superior instalată, care fabrică, pe zi, 10 tone de unt pentru export și furnizează—în afară de acea celebră prăjitură „dulce de leche“—două treimi din laptele pe care îl consumă Buenos-Aires. Pentru o asemenea întreprindere, de distribuție și producție totodată au trebuit să se strîngă capitaluri enorme, pentru a se înlocui vacile slabe din pampas cu cele mai mîndre animale selecționate care sînt pe lume, să se întrebuițeze kilometri de sîrmă ghimpată pentru a se îngrădi animalele alese, să se închee contracte de furnitură cu țărani dimprejur pentru a găsi cei 300.000 litri de lapte, care sînt necesari în fiecare zi. Cei patru fii ai lui Casarès își împart munca și conduc „martina“. Ei reprezintă un tip social, căruia cu greu i s'ar putea găsi un echivalent în Europa.

Nici marele „seigneur“ englez, nici „junkers“-ul pomeranian, nici magnatul ungar, nu se aseamănă acestor tineri „estancieros“, activi, industriali, democrați de altfel, tutuind pe bătrînii lor „peones“ care îi chiamă pe nume; pe scurt, asemănători acelor „gentlemen“ virginieni fără sclavi dar care și-ar fi făcut studiile lor la Paris și ar fi importat din Europa rafinementele civilizației lor.

Alături de casă părintească construită după vechiul tip colonial, noua locuință a unuia din fii evoca un interior de Pieter de Hooch; cealaltă construită în mare parte de proprietarul său, care îi făcuse planurile, era împodobită curios cu o orgă, tapi-serii, sculpturi în lemn dorat și cu tezaurul unei vechi biserici spaniole. Industrial în cursul zilei, stăpînul locului se ocupă tot restul timpului cu muzica.

În mod general factorii obișnuiți de împărțire a marilor proprietăți lucrează cu o forță crescîndă: familia numeroasă, fără majorate sau dreptul întâiului născut; dificultatea de a obține capitalurile indispensabile pentru a trece dela cultura extensivă la cea intensivă; cheltueli excesive ale unor „estancieros”, mai curînd la Paris decît pe pămînturile lor; tentația de a realiza, prin vînzare, „une arned increment”, rezultat al plus-valorii funciare în special în vecinătatea orașelor mari. Pe scurt, clasa proprietarilor de „latifundii” e în declin; din punct de vedere politic și economic noua burghezie capătă influență; ea a dovedit-o alegînd pe prezidentul Irrigoyen șef al „radicalilor”.

Moravuri politice. — „Bună climă, bună țară, vrednici oameni dar rea politică”. Dacă ar trebui să credem, ceiace spune toată lumea, vechile moravuri sînt încă vii; chestiunea cea grea e de a ști cine va avea conducerea; și regimul politicianilor de profesiune, trăind din politică, și scoțînd chiar mare profit din ea, nu pare să ia sfîrșit. Să nu se exagereze de altfel, căci gravitatea și primejdia abuzului pare a fi caracteristica tuturor civilizațiilor nouă. Ele pot să întîrzie, dar nu să împiedece dezvoltarea unei țări pline de viitor.

De altfel oricît de imperfectă, oricît de defectuoasă ar fi viața politică din Argentina de azi, există o viață politică, și aceasta prețuește mai mult decît pasivitatea, indiferența totală, care au permis să se introducă dictatura militară în țările vecine, ca Peru și Chili. Oricum ar fi, sînt puține țări în Europa în care poți fi atît de liber ca în Argentina; unde să se fi făcut un efort atît de uriaș pentru învățămîntul de toate gradele; unde presa înțelege că are de îndeplinit un mare rol educativ și unde inițiativele de orice fel să fi creat așa de frumoase opere de asistență și solidaritate socială; unde puterile publice înșile să fi îmbrățișat așa de ușor revendicările de interes imediat ale muncitorilor.

Un deputat din partidul socialist îmi spunea în această chestie cu o iritare aproape comică: „Nu putem face nici o propunere în Cameră, în favoarea muncitorilor pentruca guvernul să nu vie imediat cu o supra-ofertă”. Fericită țară, în care partidele burgheze — departe de a refuza să urmeze pe socialiști — se silesc să-i întreacă.

Înțeleg bine, este aici multă demagogie și aceasta poate avea consecinți cu atît mai supărătoare cu cît prietînii noștri divizați în două fracțiuni dușmănoase, nu sînt în măsură acum de a reacționa cu destulă putere. Cu toate acestea chiar divizați, ei sînt tari, moralmente puternici. Ei vor fi cu atît mai mult cu cît, mai curînd sau mai tîrziu, cu toate divergențele ei vor reface unitatea socialistă.

Socialismul în Argentina. — Nu e mult de atunci, pe cînd era în viață Justo, marele său conducător, partidul socialist argentinian puțin numeros în restul țării — avea pozițiuni foarte puter-

nice la Buenos-Aires. El obținea în capitală majoritatea sufragiilor. Partidele burgeze, pentru Consiliul național, nu aveau de cit locurile pe care legea electorală le acordă minorităților. Dar chiar mai înainte de moartea lui Justo în 1927 se produsese disensiuni, în care se intrezăresc mai puțin divergențe de doctrină, pe cit incompatibilități de spirit și dușmăanii personale. Justo dispărut, lucrurile se agravară. Se ajunse la excluderi. Opoziția împotriva majorității, în care personalitățile cele mai marcante erau Bunge și de Tomaso a fost exclusă. Dar imediat, ea se constitui într'un partid nou,—Socialiștii independenți—și la ultimele alegeri pentru Cameră, obținură un număr mai mare de voturi ca vechiul partid.

Se știe, pe de altă parte, că cele două fracțiuni își reclamă fiecare pentru sine democrația socialistă, că „independenții“ au venit la congresul dela Bruxelles pentru a cere afilierea lor la Internațională. Și cind la Bruxelles, și unii și alții expuseră punctul lor de vedere în fața „Executivului“, Louis de Broucheve exprimă sentimentul general, spunind: „Desigur noi vedem că sinteți divizați, dar nu putem vedea punctele de doctrină care vă despart“. Oricit fu dusă mai departe ancheta, această primă impresie nu s'a modificat deloc.

La Buenos-Aires sau la Rosario sint cîteva nuclee comuniste. Ambele fracțiuni socialiste însă le arată aceeași dușmănie, și eu cred cu tărie că se înșeală acei care întrevăd momentul în care o fracțiune a partidului socialist se va alipi comuniștilor, pe cind cealaltă se va apropia de independenți. În parlament, amindouă grupele nu au căzut de acord, nu asupra principiului naționalizării zăcămintelor de petrol, ci asupra modului de exploatare. Independenții, pe care unii înclină a-i considera ca „socialiști de dreapta“ susținură regia directă. Dimpotrivă, reprezentanții vechiului partid apărură cu argumente foarte serioase sistemul întreprinderii mixte, în care statul are majoritatea acțiunilor.

Camarazii din vechiul partid socot că înseamnă a dezerta dela principiile Internaționalei dacă arborează alt drapel decît acel roș. Dimpotrivă socialiștii independenți—făcînd aceiace au luat obiceiul să facă socialiștii-democrați germani, dela stabilirea Republicei—poartă în fruntea cortegiilor drapelul roșu al Internaționalei împreună cu drapelul alb și azuriu al Republicei Argentine.

Din punctul de vedere al principiilor, nu există nimic de reproșat aici, căci întreaga organizație a Internaționalei muncitorești și socialiste se bazează pe existența naționalităților deosebite, care trebuie să se unească, să se constituie în federații fără să se confunde. Totuși în această diferență de atitudine a socialiștilor argentinieni cu privire la diferite simboluri, există ceva care desigur poate să ajute la explicarea multora dintre ele. Într'o formă mai generală, în multe chestiuni de ordin moral mai

mult decît politic sau economic, oamenii partidului socialist apar mai rigizi, mai intransigenți, mai stăpîni ai principiilor decît socialiștii independenți, care se laudă că sînt mai înțelegători, mai depărtați de spirit sectar și mai „umani“.

Astfel încît, în momentul de față, cele două fracțiuni se combat cu asprime în alegerile naționale ca și în acele locale și se sîlesc și una și alta să reprezinte majoritatea socialiștilor din Argentina. E aici o chestiune care nu poate fi rezolvită prin simplă comparație a rezultatelor electorale. De fapt, la alegerile ultime independenții au obținut mai multe sufragii decît candidații partidului socialist și au luat scaunele pe care legea le oferă celui mai puternic grup minoritar.

Dar socot ca deplin stabilit faptul că multe voturi, pe care le-au primit independenții, nu erau voturi socialiste. Cutare mare proprietar și industriaș, care nu are cea mai mică încredere în conservatori pentru a rezista împotriva a ceiace numește el „demagogie irrigoyenistă“ ne spunea: „Eu votez la fiecare alegere cu socialiștii independenți. Ei singuri sînt în stare de a forma un grup serios de opoziție, de a exercita un control cinstit și efectiv asupra afacerilor politice, care au nevoie de așa ceva“. Și se pare că chiar înainte de sciziune—și pentru motive identice—o parte dintre conservatori votau deja cu socialiștii.

Este un lucru remarcabil de altfel—și făceam altădată aceiași observație în Spania—prestigiul, autoritatea morală de care se bucură cea mai mare parte dintre socialiștii militanți în mediile, desigur nu cele mai înaintate în păreri, dar cele mai luminate ale burgheziei: „Ei singuri, se spune, au principii, program, o directivă politică. E posibil să nu fie iubiți. Dar trebuie să li se aducă omagii desinteresării și integrității lor. De ce nu putem spune același lucru despre toți ceilalți oameni publici!“

Fapt e, că din acest punct de vedere, cele două fracțiuni ale socialismului argentinian nu au nimic de invidiat una celeilalte. Vechiul partid păstrează cu el majoritatea elementelor muncitoare socialiste. El are Casa poporului. El a rămas stăpînul „Vanguardiei“, organul căruia Justo i-a făcut deja un nume în Internațională. Independenții par a avea mai multe simpatii în mediile intelectuale. În cîteva luni ei au realizat acest „tour“ de forță de a organiza un partid, de a-i crea un mare ziar cotidian „Libertad“. Dar există în cele două tabere luptători încercați, socialiști fără pată, oameni care, prin caracterul lor, prin știința lor și prin devotamentul lor pentru cauza pe care o urmăresc, fac onoare socialismului.

Socialismul în Uruguay.—Cu totul altfel se prezintă lucrurile în Uruguay, care e denumit adesea Belgia Americii de Sud. La Rio ca și la Buenos-Aires, toată lumea vă va spune că guvernul din Montevideo este socialist. Dar nu este exact.

Cele două partide, care își dispută puterea în Uruguay, sînt două vechi coterii, neavînd la origină nici un program politic :

albii și roșii, „blancos“ și „colorados“. Aceștia din urmă, care sînt acum la guvern, de mult timp se divizează ei înșiși în două sau trei fracțiuni parlamentare, dintre care cea mai importantă se susține că e aceea a lui José Battle Ordonnès, Irrigoyen-ul Uruguayului, dar un Irrigoyen mai democrat, mai socialisant decît acel din Argentina.

Subt influența lui, „battliștii“ au determinat partidul roșu să facă legi sociale, să realizeze în mod efectiv asigurări sociale, ziua de opt ore, să practice o politică de regii directe: bancă de stat, industrii electrice, oteluri municipale și în curînd desigur „frigo“ național. Dar aceste tendinți socializante, în sînul fracțiunilor la putere, au avut drept efect de a face mai grea dezvoltarea unui partid realmente socialist.

Pe de altă parte, partidul socialist din Uruguay a avut—ca și partidul socialist francez—nenorocita soartă de a fi mărit prin elementele comuniste, care au păstrat ziarul partidului și Casa Poporului din Montevideo. Pe scurt, strîns între „battliști“ și majoritățile comuniste, partidul socialist nu constituie în momentul de față decît un grup infim, cu atît de slabe resurse încît, deși sufletește alături de internațională, el nu se poate afilia cu ea, neputîndu-și plăti cotizațiile. Dar în lipsa realităților actuale, el păstrează speranțe.

Călătorie în Brazilia. — Sao Paulo.—Intrucît privește socialismul în Brazilia trebuie să încheiem un proces-verbal de absență. Există, desigur, la Rio un tînăr partid al muncii. Dar în fond, în această țară de treizeci de milioane de locuitori unde se întînesc toate gradele de civilizație, unde este destul pămînt liber pentruca nimeni să nu fie sărăcit, fără voia lui, socialismul nu există decît în stare de nebuloasă. În timp ce eram la Sao-Paulo un ziarist voi să-mi ia un interview politic. L-am refuzat, spunîndu-i că venisem la Sao-Paulo pentru a privi plantațiile de cafea sau Boutantan-ul, casa șerpilor, nu pentru a discuta politică; „Pacat“, scria el adouazi. „Voiam să-l întreb ce credea despre expresia unuia din secretarii noștri de stat: În Brazilia, chestiunea socială e o chestiune de poliție!“.

Sînt în adevăr de văzut lucruri interesante la Sao-Paulo. Mai întăiu *Boutantan*, casa șerpilor, unde se pot vedea foarte aproape, pe pămînt, în apă sau pe ramurile unui copac, toate speciile „ephidiene“ din Brazilia, neveninoși sau veninoși, dela inofensivul „anaconda“ până la îngrozitorul șarpe cu clopoței. Un om, în costum alb de infirmier, încălțat până la genunchi și înarmat cu o baghetă lungă în formă de furcă la capăt, se duce să-i găsească în căsuțele lor în formă de furnicare și îi conduce ca și cum ar avea de a face cu niște țipari. El ne explică că cei mai agresivi, cei mai mușcători nu sînt cei veninoși, ci ceilalți; neavînd glanda cu venin pentru a se apăra sau pentru a-și ucide prada, ei trebuie să fie mai iuți, la fugă ca și la atac. *Boutantan*, trebuie să adăugăm, nu e numai o simplă

casă a șerpilor, ci un veritabil Institut „Pasteur“, unde destule alte lucruri constituie ocupația personalului în afară de vindecarea acelor câteva înțepături de cobras sau ale șerpilor de „corail“. Înțepăturile mortale sînt, în definitiv, foarte rari : trei sau patru pe an pentru milioanele de locuitori din aceste părți ale Braziliei.

La Sao-Paulo există și celebrul penitenciar, cu totul nou, ultimul cuvînt al reformelor penitenciare, unde carcerile sînt necunoscute, unde supraveghietorii n'au arme, și unde cei nouă sute de deținuți—toți delinquenții statului din Sao-Paulo condamnați la mai mult decît un an închisoare sînt obiectul unui pios efort de îndreptare prin muncă. Atelierele de stolerie, fierărie, confecțiuni de haine sau ghete, sînt prevăzute cu toate perfecționările tehnicei moderne, luminoase, spațioase, bine aerisite, supuse regimului de opt ore pe zi, și sustrase întreprinderilor particulare, „sweating system“. Eșind de acolo, această reflecție îți apare irezistibilă: de ar putea toți muncitorii brazilieni să beneficieze o zi măcar, din punctul de vedere al muncii, de condițiunile care se găsesc realizate în penitenciar.

La Sao-Paulo există de asemenea un *Institut al cafelei*, principalul regulator al vânzării cafelei în lume. Dar aici nu e decît un local, cu zidurile împodobite de diagrame și de statistici. Pentru a vedea cafeaua însăși, acoperind imense întinderi cu milioane de plante, trebuie—cum am spus—să străbatem regiunile dimprejur.

Cimpia Braziliană.—Dela Rio la Sao-Paulo, mai întăiu mergem pe noul drum, inaugurat abia de trei luni. Vreo 600 km. care în genere, se fac în două etape, cu automobilul. La ieșirea din Rio străbatem munții înconjurători, în plină pădure tropicală, pentru a atinge la vre-o 800 m. platoul care oferă Statului din Sao-Paulo o climă moderată, convenabilă, în același timp, și oamenilor și arborilor de cafea. După 200 km. poposești—dacă ai fericita soartă de a fi invitat la—„clubul celor 200“.

Plăcută surpriză de a găsi în această singurătate, pe care amurgul o face în special întunecată, un pavilion elegant cu lumini vii, unde poți găsi totodată masă bună și găzduire comodă; camere de baie și apă curgătoare, un prînz în care peștii din chiar torentul apelor înconjurătoare se întilnesc cu pasările grase, foarte asemănătoare ca formă, proprietatea particulară a acestui club. Dar dacă sîntem aici în această seară, o datorim amabilității întotdeauna plină de atenție a prefectului din Rio și a guvernului, ai cărui oaspeți sîntem dela sosirea noastră în Brazilia.

Abia plecînd dela „Clubul celor 200“ începe, sau mai bine zis, începea regiunea cafelei. Mult timp, în adevăr, proprietarii „fazendelor“ nu făceau decît cultură extensivă. Ei nu încercaseră încă îngrășămintele. Cînd pămînturile cu cafea se epuizaseră, ei au înaintat mai departe cătră apus. Dar „fazenderii“ au plecat pentru a face plantațiuni aiurea; ei au îmbucătățit pămînturile lor, le-au vindut altor coloniști și, dela dispariția cafelei, regiunea

se reface, se transformă într'o cimpie de creștere și de cultură, în mersul ei către timpuri din nou prospere.

Marea vale a Parahybei, de exemplu, care se zărește chiar de pe drum, la picioarele munților albaștri ce o mărginesc, este—chiar de acum—una din cele mai importante regiuni de cultură din Brazilia. Pe măsură ce ne apropiem de Sao-Paulo, de altfel, ținutul devine mai populat. Orașelele și târgurile cu frumoasele lor piețe publice umbrite de palmier, în care orice mic negru, cu cămașă roză sau albă, aduce o notă pitorească. Lăptăriile, grădinile de legume, magazinele de comestibile „seccos et molhadis”, apoi acele „ecreos”, sau mai bine zis circiune, mărturisesc o mare aglomerație.

Cițiva kilometri încă și Sao-Paulo apare, cu casele sale „coloniale” din cartierele mărginașe, cu bulevardele sale umbrite de accacias cu flori „mauve”, care îi oferă o aparență de prospețime, cu străzile sale ce mișună de lume în cartierele afacerilor, și, în mijlocul orașului, o grămadă de „zgirie-nouri”—cel mai recent cu 30 de rinduri—care amintesc New-York-ul de acum douăzeci și cinci de ani. Iată cetatea muncii, capitala-statului celui mai activ, mai viu și mai evoluat din Brazilia: mare cit Franța, populată cit Belgia, plătină el singur puterii centrale atâtea impozite cit tot restul Republicii, producând anul trecut toată cafeaua necesară consumației mondiale, și nemulțumită încă de această sursă de bogăție, înalțind sub cerul tropicului coșurile lăptăriilor sale, ale fabricilor de mătase, și ale țesăturilor sale de bumbac.

În momentul de față numai Sao-Paulo are mai mult de opt sute de mii de locuitori. Mai puțin ca Rio de Janeiro, care are aproape dublu. Dar pentru motive climaterice, Rio nu va fi niciodată decit o capitală de comerț și de lux, și, în timpul lunilor—pe care noi le numim de iarnă—cea mai minunată stațiune de întinsă vilegiatură din lume.

Sao-Paulo dimpotrivă, este adevărata capitală industrială a țării, înconjurată ea însăși de alte centre care cresc văzind cu ochii și de a căror existență noi în Europa nici nu avem cunoștință.

Am fost la Campinas pentru a vedea o plantație de cafea. Mă așteptam să găsesc un oraș mare. Campinas e un oraș de o sută de mii de locuitori; și pentru a ajunge la el, trebuie să traversezi altele, în care subț un cer aprins lucrează mii de lucrători și de lucrătoare.

Intr'o fabrică de mătase de pildă, la Campinas, nu sînt decit fete, dintre care multe abia fetițe. Unele par să nu aibă nici doisprezece ani. Contra maestrul italian, întrebă ne afirmă cu autoritate că toate au trecut de 14 ani. Să-l credem pe cuvînt. Dar poate Albert Thomas, inspectorul general al muncii peste tot globul, ar fi rămas sceptic. Dealtmîntrelea, utilaj foarte modern. Mașini nouă de fabricație elvețiană sau italiană. Ateliere

vaste și luminoase. Sint suportabile chiar atunci cînd căldura e puternică. Dar ce va fi în salele de depănat gogoși de mătase, de exemplu, în timpul lunilor aspre Ianuar, Februar, Mart, în inima verei australe? Preferăm să eșim din aceste săli inundate de lumină puternică, din această vizită fără un pic de umbră și să regăsim liniștea delicioasă a „fazendei“, unde sintem așteptați.

Plantațiuni cît vezi cu ochii. Locuri de uscat cafeaua. Căsuțe mici pentru coloniști. Însfirșit o grădină măreață, casa stăpînului, simplă și confortabilă, cu piscină clasică de băi matinale și—îndărăt—o minunată grădină de smochini, de portocali și de ananași. Dar iată că îndatoritorul agronom brazilian, ce ne servește de ghid, pune o surdină entuziasmului nostru: „Această fazendă, ca multe altele, este un colț de raiu pe pămînt. Dar e un raiu, în care în genere nu locuște nimeni. Proprietarul este la Sao-Paulo, la Paris sau la Roma. El nu-și face decît foarte rar apariția în casa sa de țară. El se lasă în totul pe seama administratorului“. Așa dar absenteism cu toate consecințele sale.

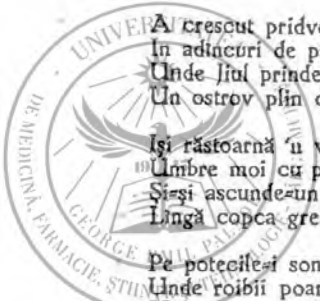
Regăsim aici același fenomen social ca și în Argentina: „*Apusul zeilor*“ marilor proprietari aristocratice, renunțarea *estancierilor* sau *fazenderilor* în minile intendenților lor, sau societăților pe acțiuni, creierea de căminuri nouă, mai active și mai avide; în scurt, trecerea dela era precapitalistă cu supraviețuire de sclavaj la capitalismul propriu zis, exploatator al proletarilor. Că lucrurile merg astfel, încît într'o zi vor merge mai bine, aceasta nu o poate contesta nici un socialist. Dar nici un progres nu se face fără pagubă, și e o pierdere în definitiv, a vedea cum au dispărut „gentlemen-ii“ virginieni, sau aristocrații filosofi ai vechiului regim, acei proprietari de „fazendas“ sau de „estancios“ așa de îndatoritori, de primitori, care n'au cunoscut cel puțin pentru ei farmecul vieții, dar în schimb cei mai buni dintre ei au fost pentru țara lor—la început—un element de cultură și de progres. Cînd te apropii de ei, le simți tot farmecul.

Iată ultima noastră zi în Brazilia. Un automobil ne conduse la Santos. Am fost invitați să vizităm, la Serra, instalațiile hidro-electrice „Light“ care, mărite fără încetare, furnizează lumina și energia necesară întregului Sao-Paulo. Șapte sute de metri mai jos, pe platou, se desfășură înaintea ochilor Santos și oceanul. În două ore vom fi pe bordul „Luteției“ în drum cătră Europa.

Emile Vandervelde

Ministru secretar de stat, fost ministru de Exterae

Drum cătră mine¹

A crescut pridvoare 'n soare din pământ
In adâncuri de pădure 'ntunecată,
Unde liul prinde 'n matca-i tulburată
Un ostrov plin de răcoare și de vînt.

Își răstoarnă 'u vadul apei dus de vreme,
Umbre moi cu plopii 'n tremur de lumină
Și-și ascunde-un ochiu sălbatec in arini
Lîngă copca grea de mluri și blesteme.

Pe potecile-i sonore de balade,
Unde roibii poartă 'n goană patimi mari,
Vin amurguri și credințe de barbari
Și 'năluci de-argint, pe ramuri, luna cade.

Muguresc pe prispă gînduri și mușcate
Și paianjeni lungi de basme se urzesc,
Pe ferestre diminețile 'nfloresc
Gouind umbre și castele fermecate.

Și cu taina care-i ține legămint
Își îmbie cite-o casă spre lumină
Și din prispa ei sfios se 'nchină
Cătră larg, cătră 'nălțimi, cătră pămînt.

•

Pe=aci drumul cătră mine se strecoară
Unde=mi cresc și=mi sbor porumbii pîlc rotat,
Inflorînd un ram de gînduri peste sat
Ca un măr întins pe cer în primăvară.

1 Din volumul meu «Pasăre de aur».

Ochii mei c'un cerc de soare mi=i alint
 Și mi=i cresc în apa=adîncă=a depărtării,
 Cu furtuna și cu liniștile mării
 Și cu cerul ce se pierde 'n căi de=argint.

Prundul unde moare=amurgul mi=l descînt
 Cu puteri ce rup în mine cîntul lor,
 Cum ar rupe 'n piept de maluri un isvor
 Cu puterea care=l mîină din pămînt

Intind punte de lumină pe pădure
 Și arunc un pumn de basme pe cărări,
 Trimit luna, nava albă, peste mări
 Și ascult cum cresc în mine creste sure.

Port mîndria de luceferi singurateci
 Peste tîmple de arșiță și de lut
 Și 'mpietrit în luciul rece eu ascult,
 Cum se 'nchină peste veacuri doi lunateci.

Sui cărarea care 'ndeamnă cătră mine
 Unde culmile 'ntind mîna să te=ajute
 Unde odihnesc pe ramuri înălțimi necunoscute
 Unde ziua mîină 'n neguri ape line.

Liniști grele de poene înpietrite
Te vor săruta pe glesne cu răcori,
Vor veni umbrindu-ți calea, drumurile de Cocori
Și te vor privi mirate depărtările 'nflorite

Un paianjen de lumină va urzi
Drum de bură și poveste peste văi,
Și vor ciripi de pasări pașii tăi
Și-ți vor muguri pe umeri zori de zi.

Primăvara mea din brațe te-o cuprinde
Ca pe-un bulgăre de amiază pripitor,
Indoind un pom sălbatec pe-un isvor
Unde gândul meu de raze se aprinde

Și pe creanga mea de aur vei muri
Ca o pasăre de piatră din povești,
Doar descîntecul să știe cine ești.
Cînd minunea mea de gânduri va 'nflori..

Și clipînd din maluri sara peste sat,
A rămas jucînd prin neguri gândul meu,
Să-ți adoarmă peste frunte flutur greu
Și să-ți scuture pe tîmple cer curat.

Plopii stau morman de frică lângă Jii
 Și se miră unde cură-atîta apă,
 Cîndul meu cuprins de lună vad își sapă
 Și se 'ngroapă 'n cuib de stele argintii.

Adunînd un arc de aripi peste tine
 Imi întorn în prispă ochii duși în zări
 Și ascult cum sună drumu 'n depărtări
 Intr'un tropot de baladă care vine.

Și pe prispa năruită de 'ntuneric
 Am rămas un cuib de soare părăsit,
 Am întins un ram în noapte și-a 'nflorit
 Troenind sub floarea-i albă-un drum himeric.

Iar porumbii strînși pe umeri osteniți
 Au dormit cu capu 'n aripi uguînd,
 Cînd comorile pe măguri se aprind
 Și cînd pleoapele se 'nclină pe dorinți.

D. Ciurezu

Fereastra

(Sfârșit)

În romanele din dulapul cu ușa de sticlă, unii autori grăbiți săreau într-o clipită, de la o filă la alta, peste un pătrar de veac: „Au trecut douăzeci și cinci de ani, de atunci. Într-o seară ploioasă...”

Domnișoara Ana suridea închizind cartea peste semnul panglicei. Lăsa gândul să prefire o viață de douăzeci și cinci de ani. Timpul îi părea un monstru nesățios, măcinând cu o bestială nepăsare tot ce în lumea aceasta este divin, proaspăt și pur. Tot așa cum într-o dimineață, când era copilă de tot, a pătruns pe porțița uitată în lături un bivoli, instalându-se între straturile de petunii și panselle, strivind cu copitele gazonul fin, ronțâind cu o mișcare a fălcilor, calmă, egală și circulară, florile cele mai gingașe și mugurii cruzi. Douăzeci și cinci de ani!... Ochii scufundați în orbite, vinele îngroșate, glasul dogit, părul fărîmițat—cleștarul cerului pentru totdeauna împiclit.

Scutura umerii mici, încrucișea brațele subțiri pe sîni, cum s'ar fi apărât înfiorîndu-se de amenințarea nevăzutului dușman: nevăzut și totuși prezent.

Dar surîsul învia iarăși pe buzele încă roșii ca floarea mușcatei. Nu putea crede în ființa tuturor sfârșiturilor; în moarte, în hida descompunere a cărnii, în scrum. Iar gândul refuza să cuprindă atîtea și atîtea zile, atîtea nopți nesfîrșite—un pătrar de veac—în care să nu se întîmple nimic. Deschidea cartea la semn. Cu o amețelă ușoară și plăcută se lăsa furată de viețile cutezătoare și patetice, în care întotdeauna se întîmpla ceva.

Apoi culoarea buzelor s'a stins treptat. Gestul înfricoșat de apărare, cu brațele încrucișate pe sîni, a fost din ce în ce mai ostentiv. Viața cea adevărată, a presărat drum de cenușe peste douăzeci de ani, și la aceiași fereastră, domnișoara Ana, recitește aceleași cărți.

Pe mînilor uitate în poală, se desemnează vinele albastre ca șerpuirea apelor pe hărțile în relief. A pierdut un dinte. Părul și-a uscat luciul plin de sevă. În ochi, firele de aur s'au coclit ca li-terile verde-veșted de pe muchia tomurilor din raft.

Nu e fata cea mai bătrînă din acest oraș.

Dar e cea mai singură.

În asfințit, cînd șirele tiparului nu se mai deslușesc și ridică privirea lîncedă, o scură un cutremur.

E vîntul rece care-a intrat pe fereastră răsfoind paginile cu un deget invizibil sau e întunericul care o împresoară?

Pe uliță se întorc vitele tîrgului dela imaș răscolind colbul moale. Cîte una se desprinde de cîrd împingînd poarta cu virful cornului, altele plîng cu un muget adînc, ca gemătul de durere. S'ar spune că în ceasul acela, întăia dată cer un glas omenesc, să spună din lumea lor mută ceva încă neștiut de nimeni, implorînd îndurare. Sau că într'un scurt străfulger în cugetul lor ceșos de vită, întăia oară și-au dat samă de nedreapta-le soartă, josi-că și irevocabilă. Domnișoara Ana găsește că nimic nu e mai dureros și de-o dăsnădejde mai tristă, ca mugetul acela de vită într'un amurg cu nori împelciți de colb, într'un tîrg atît de mic și pustiu, încît poate nici nu se află însemnat cu un cît de mărunt punct negru pe hărțile lumii.

Pe urmă scîrție cumpene de fîntini. Încep să svîcnească orbi lilieci, întrecîndu-se cu fluțuri gîdilăte. Moare un cîntec gros; străbat întrerupte scîncete de copii. E miros de fum, de fin, de gu-noae aprinse ca într'un sat. Și totul adoarme după un ceas, atît de brusc și profund, cașicum viața tîrgului s'ar fi stîns suspen-dată nu pentru o singură noapte, ci pentru o mie de mii de nopți, să se scufunde casele sub nisipuri, să năpădească iarbă inspicată în mijlocul străzilor și plopi groși cît colonadele să crească în praguri prăvălind zidurile și împingînd acoperișurile putrede, cum răsare colful de bob cu pojghița pămîntului în cap. În nefireasca tăcere, domnișoara Ana se vede în întuneric, în jilțul ei vechiu dela fereastră, singura supraviețuitoare printre aceste ruini în care nu s'a petrecut nimic și din care nici amintirea morților n'a avut de ce să-i rămînă duioasă.

Domnul Constantin Apostol hodinește în cimitirul din deal, împăcat acum cu toate stările ticăloase atît de vrăjmaș răsturnate de el cu o rețezare de mînă, în discuțiile întăritate din atîtea nopți. S'a împăcat, fără puțință de împotrivire și cu straja crucii dela căpătăiu, unde literile cioplite în piatră nu pomenesc nimic despre înfocatele sale convingeri voltairiane, ci dimpotrivă, l-au trecut cu o blîndă și primitoare iertare în oastea smeriților robi adormiți întru Domnul. Iar mai departe, unde se prăvale valed plingerii în despărțimîntul săracilor cu tufe de bălării și cruci surpate și-a găsit astîmpărul veșnic și baba cea cu cloș urît de vrăjitoare. Astfel, domnișoara Ana îmbătrînește mai singură și mai străină decît trecătorul de-o singură săptămînă prin acest tîrg posomorît și mut.

Odăile sînt goale și reci. Chiar respirația monotonă a pendulului a muțit deodată, fără pricină. Înainte, îi măsura ceasurile de nesomn ca o batae de inimă, prietinoasă, apropiată și fidelă. Îl strămutase în odaia de culcare să-i fie mai alături tic-tacul în nesfîrșitul nopților. Inima de mușchiu și inima de rotițe, se îndemneau una pe alta în besna opacă, ca două suflete orfan surghiunite aici de foarte de departe. Pe urmă, într'o noapte, pendulul a murit scurt, fără agonie, cu un strigăt metalic de coardă plesnită. Domnișoara Ana a tresărit din somn plină de spaimă, înălțîndu-se într'un cot să asculte. Intunericul, tăcerea și singurătatea s'au lărgit mai pustiu. Nici un meșter nu s'a priceput să doctorească mecanismul delicat, iar pendulul a rămas cu acele încremenite deasupra unei ore romane la fel cu toate cîte au trecut și cîte au să mai vină.

Domnișoara Ana a înțeles în această întîmplare un semn ascuns, trimis din nevăzăturile tainice. Ceasul murise fiindcă și viața lui îi fusese deșartă și fără folos. Ce rost să mai ronțae cu bătaia mărunță un fir cenușiu de ceasuri și zile și ani cenușii ?

În vremea aceea, din dăniile multcredincioșilor, s'a hotărît înălțarea unei catedrale care să întrecă în măreție toate bisericile capitalelor de finut megieșe. Oamenii desmorțiți din somnoroasa lor neclintire, au purces să bată cu mare neastîmpăr drumurile, purtînd subsuoară condici grele, făind chitanțe și adunînd bani de aramă pe care abia se mai cunoștea pajura țării și bani de argint cu zimții atît de tociți, încît zarafii îi drămăluiau căinîndu-se la cîntar. Alții au purces să pribegească până la hotarele mărgi-nașe, de unde se întorceau după îndelungate luni, prăfuiți și sdren-făroși, dară cu tașca de piele doldora de hîrtii împăturite. Până și cei mai avari țîrgoveți se molipsiră de această infrigurare trecută din om în om. În cuvîntul de moarte, își lăsau agoniseala ascunsă în cusătura saltelelor și în ulcelele îngropate, pentru locașul Domnului. Voevodul și marii diregători, mișcați de-o asemenea creștinească pornire vrednică de amintirea străvechilor ctitori, au împlinit cu dania lor mai îmbelșugată arginții neîndestulători și au trimis un iscusit meșter ca să dureze adevărata minune de piatră și zid.

Țîrgul cel neînsemnat și atît de la fel cu toate țîrgurile, găsise însfîrșit calea să păsească afară din fumuriul lui destin, spre o faimă care stîrni în locuri înalte laudă și printre celelalte urbi mărunte pizmă.

Meșterul cobori din diligența cu patru cai inhămați buziș chiori, jigăriți, betegi și sgomotoase tălăngi spînzurate la git, într'o dimineață cu mult soare și cu flori de liliac. Acum hanul Bunge-țoaiei se numea „Hotel Continental“ și în locul colacului de fin împletit legănîndu-se atîrnat deasupra porții boltite, se afla țintuită o firmă albastră cu litere de aur. Dar încăperile erau tot atît de

întunecoase, iar mirosul înecăcios și acru de mucigaiu se păstra în fiecare chilie cu un lăudabil respect pentru vestigiile trecutului.

Arhitectul strîmbă din nas. Trecu repede dintr'o cămară în alta, urmat de ovreii cu chitie neagră și ochi lăcrimoși. Cu vîrfurile bastonului ridica așternutul paturilor, răscolea pernele de la depărtare, ferindu-se scîrbit de atingere. Pernele erau de cîț colorat, cerșafurile vinete. Se putea ceți, însemnată cu litere roșii, prezența acelor gîngăanii rău mirositoare și mai lacome de sîngele călătorilor, chiar decît stăpînul unui han devenit hotel.

Cînd sfîrși de inspectat, drumețul se întoarse arătînd un obraz încruntat foarte de nemulțumire :

— Și porcăria aceasta, numești dumneata hotel, jupîne ?

Jupînul Hascăl surise filosof, cu toată resemnarea seculară a neamului care a văzut multe nemulțumiri mulțumindu-se, multe minii potolindu-se și multe mîndrii plecîndu-se.

Răspunse tîrziu, într'un văitat care chema asupra cerului vina acestor scîrbavnice stări :

— Asta-i tot ce se găsește, Cucoane. Tîrgul nostru îi un tîrg tare calic.

— Se și vede. Nu era nevoie să mi-o mai spui! pufni cu dispreț omul, privindu-și cu un fel de compătimire valiza nouă, de piele cafenie, care aștepta așezată cu băgare de samă pe-un scaun cu paiul spart.

Jupîn Hascăl, observă că oaspetele era încă tînăr și de o bărbăție voinică și delicată în aceeași vreme, din acele care fac femeile să se întoarcă din mers și să privească îndelung. Minia îi stătea bine, așa cum își frămînta de necaz firele mătăsoase ale mustăților și-și mușca vîrfurile cu dinții tari și albi. Jupîn Hascăl îl admiră. În sinea sa recunoscu că într'adevăr hotelul lui „Continental“, orînduit pentru trecători de rînd, negustori de grîne și geambași de vite, nu era vrednic să adăpostească un asemenea mosafir rar. Ascultîndu-și un generos îndemn, oferi fără gînd de cîștig :

— Vă putem da odaia noastră... Avem salte, perne, și oghial de puf, faine și noi.

— Este vre-o deosebire între ploșnițele de lînă și cele de puf? reteză cu scurtă batjocoră străinul.

Ovreii se închise ca un lacăt :

— Alt otel nu-i și altă odae n'am!

Pe urmă se scufundă în cetirea unui carnet soios și plin de numere pe care îl scoase din buzunarul vestei de șiac.

Călătorul se plimbă de cîteva ori de la un capăt în altul al sălii, împingînd scaunele zoioase cu bastonul.

Întrebă unde-i Prefectura, unde stă Primarul. Explicațiile lui Jupîn Hascăl erau precise, dar pentru un străin, cu totul nefolositoare:— „Din Ulița domnească, coborîți pe Sfînta Vovidenie, pe urmă dați piața lui Manuc... De acolo, a treia casă-i prefectura. Casa cea mare cu stilpi albi, care-a fost a lui Conu Ioniță Balaiș...“

Vorbind, chiar jupîn Hascâl își dădu îndată socoteală de zădărniciia unor asemenea lămuriri. De aceia se întrerupse :

— Mai bine să dau un băet... Vasile ! strigă.

Vasile era disculț și cu capul gol. Dar aceste lipsuri vestimentare nu-l împiedicau să cunoască pe derost, tîrgul mic cît o batistă. Luînd-o înaintea, conduse străinul pe Ulița domnească, pe Sfînta Vovidenie, prin piața lui Manuc, până la casa cu silpi albi, care-a fost a lui conu Ionișă Balaiș. Aici călătorul rămase să se descurce singur. Și se descurcă repede, fiindcă era poruncitor și scurt. Poate mai mult încă, fiindcă venise cu gîndul că are deaface cu niște troglodiți de o jalnică sălbătăcie, întocmai cum cu aproape patruzeci de ani în urmă, naufragiase din luminile Parisului, domnul Constantin Apostol, răpusă avantgardă a liber-tăților și a ideilor înaintate.

Cercetă locul, orînduit catedralei. Respinse cu milă și cu superior dispreț părerile îndată intimidată ale nevolnicilor ctitori și cîrmuitori localnici. Imputernicirea sa venea foarte de sus și era deplină. Oamenii văzuseră viitoarea lor ctitorie în chipul unei biserici cu multe turnuri, clopotnițe și bolți de intrare. El trase cu creionul cîteva linii sumare geometrice pe-o foaie de hîrtie și o întinse subț ochii tuturor :

— Aceasta e catedrala dumneavoastră ! Nimeni n'o recunoștea Pe deoparte fiindcă altfel o văzuse fiecare. Pe de alta, poate și fiindcă nimeni nu știa să cetească într'un plan. Dar toți se grăbiră să aprobe că într'adevăr, aceia și nu alta, e catedrala lor. Arhitectul se mai arătă grăbit să înceapă lucrările în timpul cel mai scurt, căci vremea îi era prețioasă, chemat la alte înfăptuiri, aiurea.

Plimbîndu-se de jur împrejurul tășanului gol, urmat de toate autoritățile tîrgului, tăia cu bastonul linii scurmate în iarbă, unde înțelege el să așeze altarul, pridvorul și clopotnița ; se oprea să aleagă pe cîte cineva pentru a măsura pașii :

— Nu dumneta ! Ești prea scurt ! Se vede că nu te-a ploat la vreme. Nici dumneata. Te-a ploat prea mult ! Dumneata, domnule Primar... Numără de aci, treizeci și trei de pași...

Omul pornea dela semnul bastonului înfipt. O lua sau prea repede, cu pași prea răschirași, sau cu pași prea mărunți ca pe-o punte suspendată peste abisuri.

— Nu așa, stimabile... Ți fi fi ! Ce oameni—ce oameni ! In-toarce-te îndărăt și ia-o de-a capo !

Primarul se întorcea ștergîndu-și sudoarea cu batista mototolită.

Acasă, povesti mai firziu nevastei, că mărimile din București le-au trimis un zevzec să le dureze catedrală. Un apucat care se poartă cu oamenii în toată firea ca un vătav cu clăcașii. Dar toți au recunoscut că trimisul se arată meșter iscusit și nimeni nu se mai îndoi că subț o mîină așa de aprigă, ziua sfeștaniei are să fie

cu un an mai devreme decît o socotiseră în cugetul lor migălos și speriat.

Un singur lucru n'a putut descurca tot atît de repede omul cel aprig. Aclăpost mai arătos pentru el și pentru nevastă, cit vor dura lucrările pe care avea să le supravegheze singur. Poate că dacă s'ar fi arătat de la început mai prietinos și mai puțin răstit, oricare din cei de față i-ar fi deschis cu dragă inimă casele, fiind cu toții după un străbun obicei, primitori și mai bucuroși să dea ospete decît să le primească. Dar omul se vestea turburător și despotic. Mai ceru și liniște deplină. Toți aveau copii. Și toți și-au văzut pruncii ghemuindu-se înfricoșați în unghere, vorbind în șoaptă și călcînd în vîrfurile picioarelor.

Au tăcut așa dar, privind stingheriți unul la altul. Cel mai gureș, cuteză:

— Avem aicea un hotel... Hotel continental.

— Poftește dumneata să te canonești în asemenea ploșnițarie! îl invită cu sarcasm arhitectul.

Îndrăznețul muie capul ca o legumă fiartă.

Ceialți zîmbiră din vîrfurile buzelor, desmierdîndu-și nasurile ori răsucindu-și în neștire ațele bumbilor.

— Vasăzică nu-mi rămîne decît să-mi fac un cort de pînză? Hotărî amenințător trimisul de la loc înalt.

Primarul se birui pe sine și era gata să-și ofere casa, ca și jupîn Hascăl, cînd mesterul zidar își aminti ceva, încă nelămurit:

— Mi se pare c'am găsit altceva... Nu cumva se află aici, un avocat, sau profesor, sau magistrat ori așa ceva, un oarecare Constantin Apostol?... Era prieten cu părintele meu. Au învățat carte la Paris împreună. Știu că îmi vorbea ca despre un foarte bun camarad și dacă îmi aduc bine aminte, spunea că s'a îngropat în ticăloșia aceasta de tîrg... Mă înșel eu, sau chiar așa este?

— Tăchiță Apostol se află îngropat ceva mai departe, vorbi tot cel îndrăzneț. În deal, la cimitir. L-a iertat Dumnezeu, să fie vre-o zece ani de atunci.

— Păcat. Cu acela îmi închipui m'aș fi înțeles mai bine! Iși mărturisî părărea de rău arhitectul, puțin păsîndu-i că trage atît de disprețuitor hotar între indigenii nevrednici să-l priceapă și răposatul plămădit din mai nobil aluat.

— I-a rămas numai fata, se crezu dator să adauge unul.

— E o istorie întregă, cu fata asta a lui Tache Apostol, își rosti altul mirarea. Trăește singură ca un huhurez.

— Toată ziua stă la fereastră, parcă-i de ceară așa nu se mișcă, reveni cel dintăiu.

— Are vre-o cinci odăi... Casă mare! Intervenî un al treilea, fără nici un gînd hotărît, ca o simplă informație nevinovată.

Mesterul zidar prinse însă amănuntul prețios din trecut.

— Ziceți că are cinci odăi și e singură? Atunci să trecem neapărat pe acolo. E tocmai ceiace îmi trebuie mie.

Localnicii se uitară unul la altul cu mare mirare și încă mai

mare neîncredere. Se înțeleseră fără să-și vorbească, fiindcă toți avură același gând. „Dacă mai izbutește să intre și'n casa aceia, apoi aista nu-i om, nu-i arhitect. E un frate drept cu necuratul“. Căci domnișoara Ana, fiindcă era singură trecea drept cea mai trufașă și nesuferită ființă a târgului și fiindcă se ținuse străină de toate plăcerile și necazurile lor, trecea drept huhurez. Cei mulți puteau chiar să dovedească fără nici o urmă de îndoială, că fata domnului Constantin Apostol ascundea vre-o cruntă scrinteală a minții, cum n'ar fi fost de mirare la odrasla unui asemenea pățimaș al paharului ca răposatul. Iar alții încă mai bine s'ar fi încumetat să dovedească pe dată, că stă ferecată în casă să deșarte clondir după clondir până ce cade în nesimțire.

— Altcum, pentru care pricină s'ar feri atât de înverșunat de ochii lumii și de ce s'a lăsat să împletească cosiță albă?

Hotărîrea noului venit samănă astfel turburare în tot orașul. Se prinseră rămășaguri. Doi târgoveți din cei mai munciți de nerăbdare, călcară pe urmele arhitectului ca din întâmplare, făcîndu-și de vorbă în colțul uliții să-l aștepte ieșind după cum intrase.

— Nici nu prind a trage trei fumuri de țigară și parcă-l văd trîntind porțița! grăi cel care o asemuise pe domnișoara Ana cu un huhurez.

— Aiasta știu că are să-i vină de hac! Înțări celălalt, cu oarecare mulțumire, fiindcă nu putea țerta meșterului ziditor că îl găsise azi dimineață prea deșirat, ca unul ce crescuse prea din belșug udat de ploae!

Cele trei fumuri de țigară trecură. Se sfîrși și țigara. Omul răsuci alta. Pe urmă plecară.

După un ceas, Vasile, desculț și cu capul gol, cără valiza de piele nouă de la „Hotel Continental“, acasă la domnișoara Ana. La întoarcere, arătă lui jupîn Hascal banul de argint de doi lei, nou nouț, bacșiș fără precedent în istoria târgului pentru un drum de cinci minute, plătit cît cinci zile pline, de seceră, fără tain.

— Tare-aș fi vrut să fiu acolo. Să mă fac așa ca o muscă, mică de tot și să văd cum s'au petrecut lucrurile! suspină chinuită de curiozitate nevasta domnului primar.

— Aista-i dracu gol! declară la rîndul său cu mare uimire, Primarul. Să știi că se apropie ceasul de-apoi, dacă a început Scaraoțchi să facă biserici! încercă să glumească.

Dar se întunecă îndată, cu șaga ucisă în gitlej, cînd își aminti cum fusese muștruluit în văzul tuturor, să numere treizeci și trei de pași, egali, rari și de trei ori luați de-acapul.

* * *

Nerăbdarea rostită de soția domnului Primar, care ar fi vrut să se prefacă într'o muscă năzdrăvană ca să vadă cum s'a petrecut intrarea nou-venitului în casa domnișoarei Ana, era împărțită de tot orașul. Afîtea peripeții nu mai turburaseră sufletele de la călătoria cea de pomină a perechei domnitoare.

Trei chestiuni grave se iviseră dintr'o singură dată să aște încinse desbateri și să împartă potrivnice păreri. Ziua hotărîtă pentru așezarea pietrei de temelie a catedralei. Purtarea plină de harțag a trimisului de la stăpînire. Dar mai neliniștitor decît toate, schimbarea domnișoarei Ana, printr'o tainică metamorfoză din huhurez devenind iarăși sburdalnică și întinerită, cum ar fi spart printr'o vrajă mocnită pojghița subt care pirotise douăzeci de ani.

Nu mai apărea în pervazul ferestrei, decît atunci cînd mosafirul lipsea, plecat să supravegheze întăiele săpături. Și nu mai arăta aceiași, neclintită, cu cartea uitată pe genunchi. Obrajii se învăpăiaseră cu o ultimă rămășiță de sînge răscolită din adîncurile stătute. Ochiul sclipeau din nou fire fosforice de aur. În păr năvălise seva cu lucii reflexe. Iar toată făptura era plină de neastîmpăr. Se așeza în jîlt, se ridica peste o clipă să dispară în umbra încăperii, apărea îndată să se aplece peste pervaz și să caute cu mare neliniște spre capătul uliții.

Într'o singură săptămînă grădina învie cu straturi proaspăt udate, cu poteci curbe de nisip galben și cu răsaduri aliniate de mîni grijulii. Primăvara era caldă, ploile scurte, cu arcuite curbure, după care tot mirosul ierburilor și cîmpurilor depărtate șuvoia răcoros și mustind de viață primenită.

Domnișoara Ana, se privea în oglindă și cînta.

Pe urmă se opri deodată, fiindcă abia atunci își dădu samă că se privește în oglindă, cîntînd. Roși. Și fără voce, din nou își aruncă ochii în oglindă să vadă cum arată cînd roșește. Tot așa s'a învăpăiat în obraji și aseară, cînd a venit printr'o întîmplare vorba despre vîrstă și fără s'o întrebe nimeni, a spus cu ochii plecați în pămînt că împlinește treizeci și doi de ani. Mîntea, întinerindu-se cu șapte erni. Iar fiindcă întăia oară mîntea în viață, crezuse că n'are să mai cuteze să ridice niciodată ochii ca să înfrunte privirea lui Tudor. I-a spus în gînd, Tudor: - pe nume. Într'o săptămînă a ajuns să-i spună pe nume, în gînd e adevărat, dar pe nume. Ea, care întotdeauna a pus zid atît de gheșos între restul omenirii și închisa-i mîndrie. A tresărit, apăsîndu-și cu mîna svicnirile inimii. A auzit pași pe subt fereastră. Nu e el. E numai cerșetorul... Cum putuse să asemuiască pașii lui, repezi, apăsați și energici, de om învingător și tare, cu firșala aceasta de gîrbov învins? Săracul e deprins să treacă pe subt geam fără să aștepte nici o milă, fiindcă de douăzeci de ani nu i-a aruncat de aici nimeni, un dărăb de pîne. Acum, domnișoara Ana îl strigă să-i lepede în palma scorojită ca pămîntul crăpat, un pumn de bani mărunți, amestecați, de argint și de aramă. Milogul mulțumește chemînd toată milostivirea cerului pentru cei vii și cei morți... Dar domnișoara Ana nu-l aude. A fugit de la fereastră în odaia ei, să vadă cît arată pendulul de întîrzie atît. Căci printre atîtea minuni în casa cea mută și rece, s'a întîmplat și această minune. Inima de rotițe a început din nou să bată, trezită din morți, caldă și vie.

Tot el a săvârșit miracolul.

S'a uitat de câteva ori la pendulul cu acele neclintite, lung și cu desaprobară. Pe urmă, cu vorba-i fără înconjur, a întrebat dacă-l păstrează numai ca o podoabă nefolositoare. Domnișoara Ana s'a îmbujorat, cum simte singele răscolit de câte ori îi vorbește și s'a plins de ignoranța nepricepușilor meșteri din acest țirg ticălos. La care drept lucru, bărbatul a suris cu milă, înțelegînd-o și compătîmind-o. Iar fără să mai ceară învoire, a desfăcut toate rolișile și arcurile, le-a întins cu număr pe coli de hîrtie, le-a răsucit, le-a pilit, le-a strîns în șuruburi și le-a meșteruit cu atîta iscusință încît într'un ceas pendulul a început să bată. Întăiu fricos, nesigur și întrerupt. Pe urmă, deodată, limpede, regulat și egal, ca pașii unui drumeț pornit pentru drum lung.

Domnișoara, Ana îngăimase o mulțumită pe care nu știu să o ducă până la sfîrșit, arătîndu-și mirarea că a izbutit acolo unde toți făurarii cu degete îndeminatec deprinse, dăduseră greș. Bărbatul izbucnise în rîs, privind-o în lumina ochilor cu ochii lui albaștri și reci:

— Cînd vrei și cînd încerci, nimic nu este cu neputință. Nu poți să știi aceasta dumneata care te-ai îngropat singură, în mizeria aceasta de aici.

Și după un timp ca pentru sine:

— ..ca să te sinucizi cu încetul, nu știu de ce.

Apoi se închisese în biroul domnului Constantin Apostol, unde întinsese planșete pe toate scaunele și acățase planuri de hîrtie vînată și translucidă, pe toți pereții. Acolo, în norii fumului de tutun, lucra până după miezul nopții deșertînd cești de cafea și fluerînd cîntece încă neauzite. Se putea ghici, dacă migala mergea cu spor sau se împletcea în piedici neprevăzute, după cum flueratul străbătea vesel și sprinten, sau mușea, întrerupt, într'o atență încordare a cugetului. Atunci și domnișoara Ana, aștepta cu neliniște dincolo de perete, părtașă la lupta omului cu potrivnicile invizibile. Asculta pașii apăsați, măsurînd odaia ca o cușcă prea strîmtă, asculta tăcerea cît bărbatul își strîngea tîmplele fixînd liniile neisprăvite ale bolșilor din plan sau misterioasele coloane de cifre, asculta foșnetul hîrțiilor rupte și mototolite mînios; apoi surîdea fericită, cînd trilul izbucnea vesel și triumfal, semn că piedica a fost înfrîntă.

Acum două seri, cînd se aflau după masă și el își aprinsese țigara apropiînd ceașca de cafea, o privise lung, ca niciodată, parcă întăia oară li cetea pe chip o taină care-i fusese ascunsă. Clătină fruntea boltită sub neorînduitele șuvițe de păr. Îi prinse mîna încet, ca unei bolnave fără vindecare și-i spusese cu o blîndețe în glas, străină de firea lui aspră și poruncitoare:

— Domnișoară Ana, domnișoară Ana, te-am înțeles și te presimt. De cînd am intrat în casa aceasta, te observ și-am reconstituit ceiace nu mi-a povestit nimeni. Părintele dumitale a fost un egoist fără ertare. Nu trebuia să te îngroape aici. Nimic

nu este pe lume mai trist ca o floare care se scutură după ce-a înflorit fără folos, pentru nimeni...

Domnișoara Ana, întorsese capul să nu i se vadă ochii înotînd în lacrimi.

Omul continuă:

— Viața e făcută să o trăești lacom, puternic, să nu te oprească nimic de la ea... Dacă ai flacăra sfintă să crezi ceva, înfăptuiește! Dacă ești numai un păcătos împins spre ispite, păcătuiește! Orice îți este îngăduit, numai să nu treci toropit și orb ca sobolii în galeriile lor subpămîntene, fără să ieși niciodată la lumină.

Domnișoara Ana se văzu un asemenea sobol, orbecăind în besnele strîmte care sufocă răsuflarea și abia înăbuși un scîncet de plîns. Dar bărbatul își trăsese mina și trecuse la alte gînduri.

— În patru-ciinci zile, spuse, isprăvesc planurile și devizele aceste. Atunci scapi de mine pentru o săptămînă, cît plec cu ele să le presint la București și să o aduc pe Lulu. Trebuie să știi, domnișoară Ana, că am o soție foarte tină, aproape un copil. Dar sînt sigur că o să vă înțelegeți foarte bine. I-am scris și are să te iubească îndată. Ei îi place Capitala și mai mult îi plac balurile, fiindcă e tină și tinerețea aleargă după veselie și după petrecere. De aceia își îmbufnează mîtra ei mică, de cite ori o țirii după mine, până în capătul țării, în toate țirgurile uitate de Dumnezeu. Dar îmbufneala îi trece, iar după trei-patru luni de post și de rugăciune în pustnicii ca acest țirg al dumitale, Capitala îi pare mai frumoasă și balurile mai încîntătoare. Incăodată, te asigur că aveți să vă înțelegeți și că ai s'o iubești...

Bărbatul era să adauge: „ai s'o iubești ca o mamă“. Dar se opri, nu fiindcă îl înduioșă într'adevăr soarta fetei îmbătrînită singuratic, ci fiindcă ținea să-și aibă cîștigată cu tot sufletul stăpîna unui adăpost care i se potrivea întru totul trebuințelor de cîteva luni. În scrisoarea trimisă nevastei cu mîtra îmbufnată de cite ori o răpea Capitalei și balurilor, își zugrăvise gazda în cîteva linii grăbite și crude, în care domnișoara Ana nu s'ar fi recunoscut niciodată.

Pentru el era o maniacă îndobitocită, ca de altfel toate făpturile acestui țirg. Iar lectura cărților, îi scrîntise după a sa părere, încă mai rău mintea de fecioară bătrînă și misantropă. În pofida acestor păcate ușor de trecut cu vederea, domnișoara Ana se arătase însă grijulie și discretă. Il păzea ca o cloșcă. Imprejurimile orașului erau pitorești și plăcute. Cele cîteva luni, aveau să treacă doar abia mai greu ca o vilegiatură prelungită. După aceia răsculpărau canonul, cu o călătorie peste graniță, fiindcă zidirea catedralei se anunța pentru arhitect, o întreprindere cu totul mănoasă.

Domnișoara Ana surîdea uitat și trist. Niciodată n'o înțelesese nimeni și niciodată nu-i grăise cineva așa, din seara cu lună de pe terasa isprăvniciei. Acum măsura cu desnădejde toți anii trecuți în care s'a zăvorît în viață ca într'o temniță. Presimțea insfîrșit că

exista undeva o lume plină de ucigașe rătăcirii și de nebunești ispite, în orașe luminoase și lărmuitoare, pe care n'are să le cunoască niciodată. Omul venea dintr'o asemenea viață bătută de toate vânturile largului. „Dacă ai flacăra sfintă să crezi ceva, înfăptuiește. Dacă ești împins spre ispită, păcătuiește!”. Din ce aspră și divină religie îi sună acum poruncile acestea, ei, care-a orbecăit în hrubele înăbușitoare de sobol. Domnișoara Ana s'a scuturat ca de-un gând rău, sărind de pe scaun să împartă porunci slujnicei și să între cu pași tiptil în camera cu planșete și planuri.

Acum știe să descifreze fiecare linie a locașului de închinare care-a crescut subț ochii ei. Și e mândră de fapta omului, cum ar fi luat parte cu dreaptă tovărășie, la lupta-i cu materia și cu obstacolele firii îngenuchiate zi de zi. Se apleacă, se depărtează, trece de la un plan la altul; e bucuroasă cînd crede că recunoaște un gând de-al ei, de eri, pus pe hîrtie, astăzi. Pe urmă, cu aceiași pași furiși se strecoară afară, din treacăt măsurîndu-și în oglindă haina nouă, pe care nu are de unde s-o știe cît de demodată e și cum ar stîrni surîsul bărbatului, dacă bărbatul ar lua cît de puțin aminte la schimbările din portul și din firea domnișoarei Ana.

La plecare, din ușă, cu pardesiul de praf încheiat până la gît, omul a întrebat-o ce-ar dori să-i aducă de preț din orașul cel cu îmbelșugate și mari prăvălii. A roșit cu ochii plecați în pămînt. Nimeni n'o cercetase vre-odată de unde i-ar fi putut veni o plăcere, de unde să-i susească o bucurie. Poate de aceia inima ei s'a uscat, părăsită și singură. Bărbatul însă n'a așteptat răspuns. Nici nu se gîndise prea mult la întrebarea rostită nepăsător. Ii sărută distrat vîrfurile degetelor. Domnișoarei Ana i se păru că a apăsat mai îndelung și cu înțeles buzele, poate cu părerea de rău a despărțirii. Bărbatul își socotea în cap, dacă n'a uitat cumva vre-o hîrtie trebuincioasă prin sertare.

Pe urmă, domnișoara Ana rămase să aștepte. Săptămîna trecu greu, în neastîmpăr. Pendulul n'a măsurat niciodată clipite și ceasuri și zile mai lungi. În miez de noapte, tresărea din somn speriată: i se părea că aude dincolo de părete pașii omului, foșnetul hîrtiei motofolite, izbucnirea voioasă a flueratului care făcea din muncă o joacă. Trecătorul vremelnic îi umpluse viața cum nimeni nu lăsase urmă în toate zecile de ani mocniți. Răsuflarea lui îi lipsea, ca și vorba poruncitoare, ca și surîsul fără de milă, care-o semeșise în cel dintăiu sfert de ceas și o îmblinzise îndată ca un biciu cu sfîrc de mătase.

Spre deplina uimire a tuturilor, domnișoara Ana părăsi într'acel timp fortăreața în care se surghiunise de cînd dura amintirea vecinilor. Colindă prăvăliile, răscolii rafturi și cutii, trimise acasă ucenici încărcăți cu suluri de mătase și scumpe nimicuri. Aduse o croitoreasă cu ochii roșii ca ai epuroaicelor de mosc, iar cîteva zile mașina de cusut durul cu zor, dînd trup și formă unor fastuoase și fine vestminte cum încă nu mai trecuse prin mîna cu-

sătoresei de tîrg nevoiaș. Cu o nelămurită presimțire, domnișoara Ana știa că va înfrunta războiul greu. Femeia despre care-i cuvîntase atît de stăruitor oaspetele, anunțînd-o drept bună și apropiată tovarășe, nu-i putea fi nici într'un chip prietină.

Nu-i cunoștea ochii, fața, vorba, risul—dar îi dușmănea dinainte tinerețea îndestulată de toate desfătările tinereții.

În cele din urmă două nopți, somnu-i pieri cu totul. Obrajii se scobiră ca după boală, ochii se scufundară în găvanul orbitelor, arzători. Așa o găsi amurgirea la fereastră, în jilț, cu cartea închisă, cînd sosi diligența în nori de colb și larmă de clopote. Sări în prag tipărindu-și ușor, cu latul palmei, învăluirile pieptenăturii schimbate. Bărbatul coborî dintre cutii uriașe de pălării, întinzînd mîna tovarășei dinlăuntru care nu se încumeta să sară scara atît de înaltă. Atunci el o prinse cu brațul puternic de mijloc și o așeză fulg la pămînt.

Domnișoara Ana închise ochii, străpunsă de un ghimpe dureros. Călătoarea era într'adevăr foarte tînără, mică la trup ca un puiu de femeie, cu privirea obrasnică și proaspătă, cu mișcări iuți de svîrlugă. Ca într'un vis își lăsă mîna scuturată, gîngăvi urare de bun venit, deschise ușile încăperilor. Se trezi în urma streinei, cu două cutii de pălării și cu o umbrelă sub braț, ca o jupîneasă cu veriga de chei la cîngătoare, primindu-și stăpîna. O jupîneasă vrîstnică, de credință și cuvințioasă, care și pusese pentru acest eveniment straiul cel mai sărbăforesc.

Călătoarea se arată îndată gureșă și lingușitoare. Bătu din palme :

— Dar e foarte draguț, aci. Fermecător!...

Se răsuci în călcăie, căutînd o oglindă :

— Trebuie să arăt ceva de speriat după atîta drum și atîta praf!...

Îngrijorare ipocrită, de femeie care se știe tînără și frumoasă. Drumul nu lăsase nici o urmă ; pudra prafului nu putuse acoperi culorile vii, genele lungi și răsucite, părul auriu și pufos. O vazu aceasta dintr'o singură confruntare cu oglinda și încîntată, întinse amîndouă mînile spre domnișoara Ana :

— Mi-a vorbit atît soțul meu despre dumneata, încît te cunosc ca pe-o rudă foarte de aproape.

O să-mi dai voe să-ți spun *Tanti*?

Domnișoara Ana lăsă să-i cadă brațele, cu încheeturile rupte dela cot.

Bărbatul trecu pe lîngă dînsa, fără să se oprească, poruncind slujnicei, orînduind locul pachetelor și valizelor, strigîndu-și soața din a treia încăpere, cu glas cîntat și desmerdător :

— Luulu-uuu!

— Da-aaa!

— Vino să-ți arăt bibelourile despre care-ți vorbeam. Și statuetele aceste. Părintele domnișoarei Ana a fost cîndva un om foarte de gust și a avut la Paris prietini de tinerețe, care-au de-

venit foarte mari artiști. Iar domnișoara Ana s'a dovedit ideală gardiană de muzeu. Observi? Nici o marmură atinsă... nici un braț ciuitit.

Lulu bătea din palme fără nici o convingere, numai fiindcă își închipuia așa că va câștiga bunăvoia domnișoarei bătrîne și maniace. De fapt puțin îi păsa de asemenea lucruri, după cum niciodată nu-și aruncase ochii pe planurile bărbatului și nu se întrebasese nici o clipă, prin ce miracol, din câteva coale de calcule și câteva linii trase cu rigla, dura edificiu de piatră și var.

Trecînd, își aruncă pălăria pe capul unui bust, haina prăfuită de drum, pe brațele unui jilț.

Cuprinse cu amîndouă brațele gîtul bărbatului, atîrnîndu-se cu picioarele îndoite dela genunchi:

— Numai să nu mă închizi toată ziua singură în casă cu soacra aceasta. Trebuie să fie o soacră grozav de cicălitoare.

Își roti ochii și se opri alarmată:

— Dar nu vreau de loc paturile acestea despărțite... Să ni le așeze numaidecît alături...

Spunînd, astupă răspunsul bărbatului pe buze, cu buzele.

Domnișoara Ana era în prag. Își trecu palma peste frunte să îndepărteze o negură.

Din seara aceea, domnișoara Ana cunoscuse o chinuire încă neștiută.

Lulu, apăsarea din odaia de culcare cu părul ciufulit, cu ochii languroși, întinzînd brațele cu ațintiri de pisică. Din capotul de dantelă, sîinii tineri și plini, arătau impudic pe albul sidefat, semnele vinete ale sărutărilor mușcate. Dintr'o încăpere în alta, tira după dînsa o lene voluptoasă, grea de parfumuri și saturată de îmbrățișări. Cît timp bărbatul lipsea, comandînd armata lui de sa-lahori și zidari, îl aștepta strămîtîndu-se de pe un jilț pe divan și de acolo pe pat, încolățită cu capul pe braț, străină de trecerea ceasurilor și de tot ce se petrecea în casă. În zilele de sărbătoare, cînd schelele rămîneau pustii, plecau amîndoi să cerceze mănăstirile vecine, locurile de plimbare și poenile singuratice. Se întorceau noaptea tîrziu, trîntind ușile cu vuet, extenuați dar cu poftă unul de altul împospătată și potolită în scîncetul înclștărilor.

Domnișoara Ana învăță să urască.

Femeiușca aceasta fără pudoare și fără un dram de creer, îi păru nevrednică pentru cugetul ascuțit și cutezător al bărbatului. Un animal de plăcere și alt nimic. Nesățioasă, înstrăinîndu-l josnic de tot ce-i apăruse în el, din altă urzeală omenească, înobilată și rară. El care porunca tutulor, frîngînd toate piedicile, înfruntînd toate voințele și săvîrșind minunea cea atît de nespusă „dacă ai flacăra sfîntă să crezi ceva, înfăptuește!” — omul acela sortit să fie stăpîn și făuritor, în fața femeii cu sîinii despoiași și cu coadtele despletite, era cu voința moleșită, animal redat anima-

lității și robii poftelor, desbrăcat de prestigiu și toropit cînd eșea ferbinte din strînsoarea îmbrățișărilor. Lulu îi sărea pe genunchi, îi răscolea părul ca unui cățelandru hîrjonit, îl chema cu tot soiul de nume și diminutive absurde: Dorel, Durel, Cocolică, Micu, Bosumflache, Cocoșel și Turturel.

Cînd în cealaltă cameră se auzeau din întîmplare pașii domnișoarei Ana, femeia o striga bătînd din palme, cu glasul ei alintat: — Tanti Anuța-aaa... Tantana, ia poftim să-ți arăt ce frumos s'a făcut Cocolică al meu !...

În genunchi pe genunchii bărbatului, prezinta ultima ispravă: o peptănătură frizată de cafru și mustăți cu sfîrcuri de tirbușon. Bărbatul se apăra fără energie, rîzînd îngăduitor, iar femeiușca îi cuprîndea gîtul, sărutîndu-i apăsat buzele și desmerdîndu-l cu porecele caraghioase: Cocoșelul mamîișcii, Bosumflache și Corcoduș.

Domnișoara Ana, privea din prag, dreaptă și severă, cu inima golită de sînge. Atît de altfel fusese același bărbat, în singurătatea lor de trei săptămîni și în seara cînd îi prinsese mîna, grav și puternic, cum îi simte și acum mîngîierea arzătoare! Același om, rîdea proteste, în netrebnică degradare. Nu s'ar mira să-l vadă tîrîndu-se în patru labe și prefăcîndu-se că latră și mușcă, așa cum fac dădacele cînd se joacă cu pruncii abia înțarcați. Domnișoara Ana se depărta cu pași somnambulici, căutînd locul cel mai ascuns unde să nu le audă chîcotelul gîdîfat. Lulu se apleca la urechea bărbatului să șușotească plină de cea mai mare veselie:

— Mi se pare că e cam geloasă Tanti-Soacra noastră !... Ascultă Cocoșelule, oare tu crezi că ea niciodată n'a ?...

Sfîrșitul întrebării se îneca într'o gilgiială de risete. Domnișoara Ana, în rochia nouă, scumpă și inutilă, în fundul cel mai îndepărtat al grădinei, mototolea între degetele uscate bobocii de trandafir, striviți dușmănos.

Acum, nici în grădină nu mai avea singurătate. Veneau după dînsa, atîrnaseră un leagăn în crengile nucului, așterneau culcuș pe iarbă, rostogolindu-se la umbră în dupăamiezile calde. Aici el chema dimineața și seara ajutoarele cele mai de credință, aduse cu dînsul din străine locuri, să împartă porunci, cu glas deodată schimbat, scurt și neîngăduind împotrivire. Atunci, domnișoara Ana îl asculta dintr'un loc dosit, cu inima crescută. Așa îl recunoștea. Așa îl voia. Stăpîn stăpînînd.

Salahorii și zidarii se împăcau mai puțin cu asprimea aceasta neîndurată. Plecau, ștergîndu-și broboanele de sudoare, cu mîinile roșii de praful cărămizii și albe de praful varului. Mormăiau și cîrteau, cînd ajungeau îndestul de departe ca să nu-i poată auzi. Niciodată nu-l văzuseră atît de zorit, să isprăvească munca de doi ani într'o singură vară. Și fiindcă nu erau destui, alți meșteri și alte ajutoare, fură chemați să împlinească numărul brațelor. Zidurile se înălțau crescute într'adevăr dintr'o minune. De la fereastră deasupra caselor scunde și livezilor verzi, domnișoara Ana văzu într'o seară apărînd cu toată depărtarea, cel dintăiu umăr roșu al

clopotniței. Din clipa aceea, luarea aminte întreagă i se adună acolo. Urmărea fiecare șir nou de cărămizi, fiecare fereastră boltită deschizându-și ochiul negru, cu o încordare plină de nerăbdare și de bucurie. Scotoci în bisactele și găsi un binoclu vechiu, cu mîner de fildeș, adus odinioară de domnul Constantin Apostol din peregrinările sale prin țările apusului. Așa, nemișcată de la fereastră apropia lucrătorii mici și negri, până subt ochi, să le deslușească mai cu deamănuntul zoreala plină de spor. Piața fusese aleasă de arhitect, din primul ceas, cu o pricepere a ochiului neîntrecută. Catedrala începea să domnească peste toată privescătoarea țirgului, crescînd în văzul tuturor și strivind măruntele bisericuțe din vechi, cu streșine de șindilă.

În August, drumetul apropiindu-se de oriunde, înaintea orașului și a livezilor, zărea mai presus, zidul cel roșu și nou. Din fiecare prag, localnicii, ridicînd ochii spre cer, înainte de nori și de soare, dădeau cu privirea în locașul de închinare. Acum nu se mai tînguia nimeni de purtarea hărăgoasă și trufașă a ziditorului trimis de stăpînire. Fapta-i întrecea mult și mîndru, nevolnica lor închipuire. Iar în locul cîrtelilor, porniră cuvinte de mîrire și slavă.

Ziditorul trecea peste ele, cu aceeași nepăsare cu care călcase în picioare întăile împotriviri în dimineața cînd coborise din diligența cu gloabele betege. Acolo, între oamenii cu pieptul gol și minicele suflecate, pe schelele înguste zorea cu neastîmpăr, alergînd de la un capăt la altul, răcnînd, punînd mîna și scutu-rînd brațele lenevite, stăpînit de un crunt duh lăuntric. Cînd se întorcea nins de colbul alb și roșu, uns de sudoare și cu părul sburlit, bărbăția lui avea ceva frumos, puternic și sălbatec.

Lulu se dădea în lături, ferîndu-se cu chicote speriate :

— Fugi ! Ce murdar ești și ce nesimțit ! Uite ce mîni ! Uite ce cap !... Cum de mi-a dat Dumnezeu un așa salahorache, de bărbat ?...

Bărbatul rîdea cu toți dinții, tari și albi. Domnișoara Ana o privea cu ură. Într'o jumătate de ceas, spălat, prîmenit și pieptănat, omul cutezător și aprig de pe schele, devenea Cocoșelul și Corcodușul pe genunchii căruia se alinta femeiușca bălană. Și atunci chinuirea domnișoarei Ana, îi încheșta unghiile în brațul jîlțului de la fereastră. Auzea cheia răsucindu-se la odaia lor. O vedea apărînd cu mers moleșit și cu ochii cercănați, în haina străvezie din care se revărsa mirosul așfător de carne femeiască și de parfumi. Nu vorbea decît despre plecarea cît mai repede, despre călătoria plănuită la începutul iernii, în orașele depărtate și luminoase, care vor răscumpăra surghiunul de aici. Domnișoara Ana gîndea cu spaimă la nopțile cele fără sfîrșit, cu întunericul nepătruns și cu ronțaiala mărunță a pendulului, cînd va tînji chiar și după această suferință de acum.

— Încă două săptămîni și am sfîrșit greu ! Iși trosni mînile bărbatul, trăgînd un jîlț la fereastră și așezîndu-se în fața domnișoarei Ana. Încă două săptămîni și-mi rămîn numai lucruri ne-

însemnate. Pe urmă scapi de noi până la primăvară. Atunci vin întovărășit de un zugrav și de făurarii mei, care lucrează de pe acum, podoabe migăloase și fine. Pot spune că am făcut cu aceasta, isprava cea mai desăvârșită din viața mea... Păcat că rămine pierdută într'un asemenea tirg, în afară de trecerea lumii... Are să-ți țină tovărășie în singurătatea dumitale, domnișoara Ana...

Omul nu poate isprăvi, fiindcă pe la spate s'a strecurat furiș. Lulu și îi sburlește părul, cercînd să-l sperie. Bărbatul îi cuprinde mijlocul și o desmiardă, zîbind îngăduitor:

— Fericită ființă ești tu, Lulu... Nu te muncește nimic. Nici nu vrei să afli ce se petrece în jurul tău. Nici n'ai avut curiozitatea să mergi o singură dată, ca să vezi pentru ce s'a trudit o jumătate de an Cocolachi al tău.

Lulu strîmbă nasul mic și buzele cărnoase:

— O! cît despre cărămizile tale! Pot să tot fie.

Domnișoara Ana privește afară, pe fereastra deschisă, minunea uriașă de zid care are să-i țină mută tovărășie în singurătatea cea fără de sfîrșit, întrebîndu-se prin ce tainică și nedreaptă rînduială a destinului, viețile oamenilor se însoțesc atît de nepotrivit. Ce legătură poate fi între omul acela din fața ei, tare și plămădit din aluat rar, și vietatea cu cap ușuratec de sticlete? Ce-a făcut să merite norocul mărinos și nespus? Și bărbatul, cum nu vede nevrednicia împărechere? Cînd a întors ochii, privirea e grea și ar apăsa ca o neîndurată oșindă de moarte asupra femeiuștii, dacă Lulu ar presimți cît de puțin ce se petrece în cugetul semenilor. Dar ea își freacă alintat obrazul de obrazul bărbatului și surîde uitat, la gîndul călătoriei apropiate:

— Bosumflache, ne oprim nu e așa, o săptămînă la Veneția?... Ții minte gondolierul nostru? Lorenzo!... Il căutăm pe Lorenzo. Nu vreau să ne plimbăm decît cu Lorenzo... Și cred că nu ai să mă mai tîrîi iar prin bisericile și palatele acelea întunecoase, ca să-mi arăți toate vechiturile și să-mi faci capul calendar.

Bărbatul cedează, îngăduitor:

— Bine, Lulu. Am să te las să te plimbi cu Lorenzo și eu am să mă duc singur la bisericile și la palatele acelea cu vechituri.

Domnișoara Ana, cu ochii îngîndurați caută să vadă în nevăzut orașul de pe ape, unde atît de drag i-ar fi fost să cutreere din biserică în biserică și din palat în palat, sprijinită de un braț tare, ascultînd învățăturile care i-ar fi atît de scumpe și atît de ușor înțelese.

Lulu își amintește mărinoasă:

— Tantana, o să-ți trimitem un album cu priveliști... Și o fotografie a mea, în Piața San Marco, între porumbei. Nici nu-ți închipui ce încîntători sînt porumbeii, cînd vin să-ți ciugulească singuri în palmă!

Întîmplarea cea înfricoșată, care a rămas scrisă în amintirea tuturor, a avut loc atunci, la sfîrșitul lui August. Nimeni nu i-a

aflat explicare. Pentru toți a fost un ceas rău și poate o fainică pedeapsă a trufiei.

Numai domnișoara Ana cunoaște adevărul nespus. Dar nimeni n'avea să i-l smulgă vre-odată, rămas înlăuntru să roadă ascuns și mocrnit, cum scotocește vermele surd în craniul mormintelor.

În nerăbdarea sfârșitului cît mai grabnic, omul își pierduse desăvîrșit măsura. Era pentru toți o spaimă. Apărea înainte de zori, deșteptînd zidarii somnoroși să se cațare pe schele. Ziua-i părea prea scurtă. Brațele prea trîndave. În fiecare salahor, descoperirea o împotrivire ascunsă și vicleană, menită să-i întîrzie ceasul hotărît de el. Și fiindcă cuvîntul oricît de aspru nu ajungea, întărise porunca cuvîntului cu lovitura de palmă care plesnea obrazii arși de soare și de sudoare. Trecea printre oameni tăcuți, care-i însoțeau mersul cu priviri dușmănoase. Acasă femeia îi întărita minia, întrebîndu-l cu senină și rea nevinovăție, dacă într'adevăr totul va fi sfîrșit în ziua însemnată apăsă pe fila de calendar, cu creion roșu. Atunci, omul își sumețea pieptul și înțeșta pumnul vînjos: chiar dacă va trebui să pună mina alături cu salahorii, ziua hotărîtă rămîne bine hotărîtă. A vestit-o tuturor directorilor din țîrg. Cuvîntul lui nu se putea poticni în asemenea mărunte nimicuri neprevăzute.

Spunînd, desmierda cu privirea, dela fereastră, locașul dumnezeesc, născut din cugetul și din mina lui, căci dincolo de trufie, de firea-i minioasă și de scîrbavnică patimă pentru carnea femeiuștei, mai presus de omenestele-i scăderi, era un făptuitor vrednic și credincios mesteșugului. Abia desfăcut din brațele femeii, gîndul neistovit dura alte închipuite zidiri care să le întrecă pe toate cele trecute.

Atunci, în seara de August încărcată de liniștea grea dinaintea furtunilor, se înfățișară cei doi muncitori clăinași de băutura înghițită să le dea curaj. Într'un glas, veniseră să spună că nu vor executa porunca. Adouazi era zi sfîntă de pomenire. Se știau creștini nu păgîni. Nu putea călca orînduiala cea de deasupra tuturor vrerilor omeneste. În scurt, își cereau plata și plecau, ca să nu pîngărească o casă de închinare cu un păcat de trufie. Omul încercase să se facă ascultat și înțeles cu vorbe blînde. Trecuse la amenințări îndîrjite. Sfîrșise lovind, crunt, cu sete, cum ar fi sfărmat așa, răcorîndu-se, toate împotrivirile nevăzute care se adunaseră dela o vreme să-i întunece bucuria sfârșitului,

— Am să mă urc eu! hotărîse. Am să vă dovedesc că e o faptă de copil și că Dumnezeu cu toate sărbătorile și cu toți popii lui, n'au nici un amestec aici.

Cei doi, își ștergeau fața lovită, unde singele picura în amestec cu praful de var și de cărămidă! Tăceau cu ochii în pămînt, fiindcă nu-i puteau înfrunta privirea rece și dreaptă, ca lancea. Dar în nemișcarea lor se înțelegea hotărîrea neclintită.

Omul urcă scările. Trînti ușile.

Femeia îl întâmpină cu surâsul care-l zădăra mai îndârjit decât toate batjocurile:

— Nu ți-am spus eu, Cocolache, că nu poți termina cu oamenii aceștia?... Are să ne prindă iarna aici.

— Dar e un lucru de nimic, Lulu. Nici eu nu știu de ce mă încăpăținez numaidecât mine și nu în altă zi. Am apucat să hotărâsc așa și nu pot să dau îndărăt. Am să mă urc singur. Am să le arăt că atunci când vrei, poți orice... orice...

— Mare ispravă, bosumflache! rîse femeia, în nepăsarea dintotdeauna pentru tot ce săvîrșea bărbatul.

— Firește că nu e nici o ispravă. Dar am apucat să spun. I-am vestit pe toți, că mine la ceasul douăsprezece din amiază, au să-și vadă crucea aurită în vârful clopotniței. Mine toți imbecilii au să iasă în drum să caște gura și ochii... Pot da îndărăt?

— Și de asta e mic și furios, cocoșelul măichii? îl alintă în batjocoră femeia, acățindu-se de git și netezindu-i fruntea. Nu vreau să te văd atît de încruntat pentru o prostie!

Bărbatul îi desprinsese minile posomorît și pași apăsat până la fereastră.

În întuneric, în fund, biserica cea nouă făcea doar o umbră ceva mai întunecată: uriașă, misterioasă și întunecată. Oamenii nu plecaseră. Rezemați de gard, șopteau între ei, așteptînd.

Se plecă peste marginea ferestrei, vorbindu-le cu glasul întretăiat de încludare:

— Ce mai stați vitelor? Să-mi pregăniți din astăseară frînghiile și scripetul. Și mine să-mi veniți la socoteală. Cu voi sau fără voi, mi-e tot una...

Oamenii nu se clintiră. Erau tot acolo, tîrziu, cînd domnișoara Ana se strecurase nevăzută și singură în întuneric, să se așeze în jîlț, cu minile încrucișate în poale și cu fruntea plecată. Stătu mult așa, neclintită, confundată cu obiectele neînsuflețite. Mișnirea se lăsa grea ca un vas scufundat în adîncuri. Așa dar plecau... Și femeiușca aceia nesuferită și fără dram de minte, vă colinda alături de el lumea, să se desfete de toate prveliștile și să-i stoarcă fiecare ceas de vlagă în josnicul spasm animalic. O asemui cu viscul încleștat de trunchiul stejarului. Cu lipitoarea sugînd sîngele fierbinte să se ghiftue grea. Pe urmă nici o asemănare nu i se păru în destul de hidoasă și de respingătoare.

Ridică ochii. Cineva se mișcase în besnă. Cele două umbre. Oamenii nu plecaseră. Porneau acum. Se știau singuri. Unul vorbi:

— A spus să-i pregătim frînghiile...

— Și una știu că e putredă.

— Da, o frînghie se poate rupe ușor și atunci...

— Imi curge și acum sîngele.

— Pe mine m'a lovit peste ochi.

Un timp tăcură. Cel cu glasul mai gros, grăi tîrziu și încet:

— Chiar dacă nu e putredă frînghia se poate rupe... Nimeni nu știe. S'a rupt. Întîmplarea... Ceasul rău...

— Pune mîna aici... Simți cald? Nici acuma n'o mai stat sîngele.

Omul scui pă. Mai spuse ceva neînțeles. Plecară.

Domnișoara Ana ascultase ca într'un vis nelămurit și rău, care apasă răsufierea. „Chiar dacă nu e putredă frînghia se poate rupe... și atunci”. O cutremură fiorul. Atuncea toată călătoria în țările luminoase rămîne dorință pe veci neîmplinită. „Tantana am să-ți trimit un album cu priveliști. Și o fotografie a mea în piața San-Marco, între porumbei. Ții minte, gondolierul nostru? Lorenzo. Nu vreau să mă plimb decît cu Lorenzo!”. Singură, n'are să se mai plimbe niciodată. Toată fericirea aceasta nemeritată pe care nu știe s'o prețuiască se curmă brusc, ruptă... Ca o frînghie care se rupe chiar cînd nu e putredă.

Și omul rămîne pur. Moartea și sîngele purifică. Nu te mai tîrîe ca viața în toate degradările, să accepți fără împotrivire jonicile desmierdări: Cocoșel, Bosumflache... Moartea purifică și face dreptate, acolo unde n'a știut să facă dreptate viața... Dar ce gînduri înfricoșate! Cum le-a putut primi? Cum pot dăinui ascuns, să iasă la iveală ca viermii cei urîți și viscoși, cînd ridici lespeda de piatră și încep a forfoți speriați de lumină?... O frînghie se poate rupe chiar cînd nu e putredă. Ii ajuți tu să se rupă. Iți asumi tu rolul providenței și al justiției celei din urmă... O frînghie se poate rupe, și atunci... Oamenii aceia din întuneric știi mai bine ce se întîmplă atunci, ei care deatîtea ori au stat sus, în înălțimile amețitoare. Iar dacă au spus-o, nu se opresc aici. Unul își ștergea sîngele. Celălalt își plîngea ochiul strivit. Oare există presimțire? Un avertisment nevăzut al primejdiei? Amîndoi văd. Se aude glasul chicotit a femeii, risul acela nesuferit. Și glasul grav al bărbatului, apăsător, sigur de el și grav...

Domnișoara Ana își încordează auzul, să prindă dintr'a treia cameră, prin ușile deschise, ce-și spun... Nu se aud decît cuvinte intrerupte. Veneția, Florența... Parisul. Paris. Parisul... În două luni au să fie acolo, au să uite cu desăvirșire ființa ei... Și ea ne pirotă mai departe în întunericul de aici, cum i-a spus, ca un sobol. Mai rău, ca o larvă... „Viața e făcută să o trăești lacom, puternic, să nu te oprească nimic de la ea. Dacă ai flacăra sfîntă să crezi ceva, înfăptuește! Dacă ești numai un păcătos împins spre ispite, păcătuiește! Orice îți este îngăduit, numai să nu treci toropit și orb, ca sobolii în galeriile subpămîntene... Sobolii nu cutează nimic. Nici larvele. Mocnesc, în besna lor umedă. Mor striviți subt talpă... Presimte oare vre-un sobol viața largă și liberă a păsărilor care spintecă înălțimile? Invidiază ei oare această superbie, bătută de toate vînturile largului?... Sobolii scurmă în hrubele lor întunecate și larvele mocnesc viscoase subt lespezi... Așa cum pirotește ea în jîlțul acesta vechiu, singură, în întunericul greu... Prin șirul de uși deschise, se vede în a treia odae, lumina caldă și bună, de la masa din mijloc. Acolo, pe genunchii bărbatului, femeia urcată în genunchi îi ciufulește părul, îi strivește nasul cu bobîrnace,

izbucnește în râs. Fără să audă, își inchipue alintările ridicole: Cocolșel, Cocolache! Și rid amîndoi. Cum pot rîde? Cine spune că există un presentiment al primejdiei? Că din nevăzut te împresoară vestitorii morții, să-ți încremenească rîsul pe buze? Ei rid. Și rid. Și rid.

Domnișoara Ana s'a mișcat din jîlțul de la fereastră, tîrziu după miezul nopții, cînd nici o suflare nu mai străbatea în casa adormită, în tîrgul mocnit. În odaia ei, în așternut, s'a răsucit cu ochii deschiși în noapte, ascultînd bătaia egală și calmă a pendulului. Tic-tac, tic-tac, același pas măsurînd veșnicia, care mine va fi încă mai înfricoșătoare, singură, în pustiul de-aici, unde nu se întîmplă niciodată nimic. De cîte ori s'a înălțat, să meargă la ușă și să bată, deșteptîndu-i din somn și strigîndu-le primejdia pregătită de oamenii întunericului, o mîină neagră și rece și grea o apăsa la loc între perne. „Ții minte gondolierul nostru? Lorenzo. Nu vreau să mă plimb decît cu Lorenzo... Porumbeii din piața San-Marco, sînt atît de încîntători, Tantana!“ În tictacul mărunț și egal, măsura fără grabă veșnicia în care nu există chinuirea nici unui presentiment și a nici unei muștrări. Veșnicia e indiferentă. Pentru ea, suferință, moarte, bucurie, nimic nu însemnă nimic. Tic-tac. Tic-tac. „Eu nu vreau să mă plimb decît cu Lorenzo“.

Pe urmă, nu știe nici cînd a adormit și nici de ce a dormit atît de tîrziu. Poate din pricina întunericului din acea dimineață, încărcată de nori livizi. A sărit cu dinții clănțănind. Cu spaimă s'a uitat la pendul. La pendulul înviat de mîna lui. Tic-tac. Tic-tac! Veșnicia e indiferentă. De n'ar fi prea tîrziu. Numai să nu fie prea tîrziu.

Dincolo de ușă, cînd a bătut, a răspuns numai glasul somnoros al femeii: „Cocolache? Oho! A plecat de mult să facă pe maimuța în clopotniță!“.

— Dar de ce l-ai lăsat? bate domnișoara Ana cu pumnul în ușă, rezemîndu-și fruntea de ușor. Gîndește la ce se poate întîmpla. O frînghie se rupe oricînd, chiar dacă nu e putredă.

Lulu, rîde dincolo de ușă, de asemenea spaima copilărești. Năluciri de fată bătrînă și singură.

A venit să deschidă și fuge îndărăt, în pat, cu umerii și cu sîinii despoiați în haina roșie. Domnișoara Ana a văzut un semn nou, proaspăt, vînat, pe umeri. O mușcătură de dinți, rotundă și dantelată, cum e conturul unei broșe.

Și graba domnișoarei Ana a scăzut, răcită. Vorbește, dar gîndul îi rămîne înfipt la mușcătura de pe umeri:

— Nu trebuia să plece... Să trimitem să-l cheme. Să-l oprim.

Spune, dar glasul nu mai tremură. E indiferent și îndepărtat, cum ar recita o hotărîre de care s'a desprins. Iar ochii nu se despart de la semnul sărutului de astă noapte. Femeia se uită și ea să vadă ce vede domnișoara Ana. Descopere broșa dinților și își astupă umărul cu haina, abia roșind, cu ochii în jos. A fost atît de nebun în noaptea aceasta Cocolache! A trebuit ca să sîngă

lumina și să pună pernele între dînșii. Amintindu-și toate, nu poate strivi surisul depe buze. S'a ridicat în capul oaselor, între pernele care poartă încă urmele lui, și privește la fata bătrînă și uscată, cu o milă batjocoritoare :

— Ce gînduri ciudate, mai ai Tantana ! Nici acum nu-l cunoști pe corcodușul meu... Numai eu îl știu. Lui nu i se poate întîmpla niciodată, nimic. Mai bine să tragem stolurile în jos. Fulgeră și mie mi-e atît de frică de fulgere !

Afară, fulgerile spintecă norii cu săbii albe de foc. Tunete lungi sgîlțînă ferestrele, cutremură pămîntul ca un galop subteran, se rostogolesc din depărtări duruind să se spargă deasupra acoperișelor. Iar ploaia închegată în înălțimi, nu se poate slobozi, svîrcolindu-se legată ca de un blestem în pîntecul negru al norilor.

— Vino ! o tîrie de umeri, domnișoara Ana, chemînd șuerător.

Femeia se împotrivește, cătînd să se smulgă din strînsoare.

— Mi-e frică de fulgere ! Și mi-e frig ! scîncește. Ce vrei de la mine ? Niciodată n'ai fost așa... Ce înseamnă ? Mi-e frică, Tantana.

Acum femeia nu mai e decît un copil, slab și alintat, infri-coșat de fulgerile de afară și neînțelegînd ce vrea de la dînsa, vietea aceasta încruntată și țapănă, cum n'a văzut-o niciodată. Necunoscuta aceasta, care a apărut în locul domnișoarei bătrîne și maniace.

— Ce vrei de la mine ? Mi-e frică.

— Vino ! Ai să vezi singură.

Domnișoara Ana a tîrit-o pînă la fereaștra din stradă, cu degetele slabe strivind umărul sigilat de mușcătura dinților. A dat geamurile în lături. Vîntul a năvălit, isbind în obraz. Domnișoara Ana e de un calm care înspăimîntă și vorbește cu o blîndețe în glas, care pîronește :

— Te temi de fulgere, aici la adăpost. Și l-ai lăsat să se ducă, acolo, în vînturi și în trăsnete... Pentru el nu te temi ?

Femeia nu înțelege încă. Nu-și poate desprinde ochii de la această făptură nouă, care poruncește și nu îngăduie împotrivire, care era tăcută pînă acum, și grăește în fumegoase enigme. În pervazul ferestrei, domnișoara Ana a crescut mai înaltă, cu șuvițele de păr răscolite de furtună și cu ochii fosforici. În fulgere, are o înfățișare rea și demonică, de făptură a fulgerilor. Femeia își acoperă privirea și se svîrcolește să scape din strînsoare :

— Nu înțeleg... Ce înseamnă nebunia aceasta ? Ce vrei de la mine ?

Răspunde un fulger alb și o prăvălare de tunete. Foi smulse de hirtie, frunze și mănunchiuri de pai, zboară răsucite în spiralele vîntului. Tot cerul geme de încheștarea ploii care nu se poate descărca. Domnișoara Ana, descleaștă cu degete de fier, mîna de la ochii femeii :

— Privește. E acolo sus. Și poate să cadă din clipă în clipă. Glasul e atît de poruncitor în blîndețea surdă, încît femeia

a renunțat să se sbată. Intr'adevăr privește și într'adevăr omul e acolo, sus, în nori și în fulgere, o gînganie neagră acățată pe acoperișul vînat de zinc, în suflarea vîntului.

— Cu aceasta se poate vedea încă mai bine! îi împinge în mîină, domnișoara Ana, ochianul cu minere de fildeș.

Dar e înspăimîntător! E o nebunie. Nu trebuia! geme femeia, întăia oară dîndu-și socoteală de toate primejdiile de sus, din văzduhurile cutreerate de stihii.

— Da, Nu trebuia... Dar parcă eri, erai atît de grăbită! Eu nu mă plimb decît cu Lorenzo. Acum e prea tîrziu. Mă tem că e prea tîrziu! aprobă cu blîndețe domnișoara Ana, cu buzele strinse, înălțată în fulgere, ca o divinitate rea a besnelor răscolite din catapiteasma iadului.

Au făcut amîndouă. Privesc.

Omul se vede cu haina smulsă de vînt, înaintînd încet, cătărîndu-se cînd de-a bușilea, cînd lăsîndu-se să lunece; cînd ridicat în picioare, înfruntînd vînturile. S'a oprit. Cu amîndouă minile, trage spre el povara grea legată de fringhii. Crucea poleită, care trebuie prinsă acolo, în creștetul clopotniței, semn sfînt pe casa sfîntă. A ajuns. Se clatină cu minile bătînd văzduhurile electrizate și revenind. Privește împrejur și își șterge fruntea, cu o batistă pe care o despătorește încet și o pune la loc, cu aceeași încetineală silită. Se ghicește mulțumirea mîndră din ochi: Cine vrea, poate! Orice! oricine!

Iar prin ochian, i se poate desluși sumețirea pieptului, în mijlocul fulgerelor și în descărcarea tunetelor. S'a aplecat iar; în cumpăna scripetelui ridică în picioare crucea de aur. Incet. Incă. Incă. Aproape e sîrșit.

Domnișoara Ana mulțumește puterilor nevăzute și bune, că totul n'a fost decît o spăimă nălucită. Femeia nu-și poate stăpîni nici ea, ușurarea:

— Am spus eu că lui... niciodată... Lui niciodată nu i se poate întîmpla ceva... șoptește triumfător.

— Incă nu s'a isprăvit! îi apasă mina pe umăr, domnișoara Ana, cu toată dorința rea din nou răscolită, fiindcă ușurarea n'a fost numai pentru ea. E pentru femeia cu umărul mușcat de dinții lui, care-au să mai muște și mine și poimîne. Tic-tac. Tic-tac. Veșnicia e indiferentă. Pentru unii e moarte. Pentru alții fericire. Pentru alții încheștarea dinților în spasm de plăcere sau în spasm de agonie. Tic-tac! Domnișoara Ana a uitat să privească spre înălțimile unde omul e mic ca o gînganie. Nu-și poate desprinde ochii dela umărul cu semnul oval, unde se poate ceti fiecare urmă a dintelui care-a mușcat.

Așa a fost, că n'a văzut nimic. A înțeles, cînd femeia s'a prăbușit lunecîndu-i deodată din strînsoare, cu palmele ridicate la ochi să alunge priveliștea înfricoșată, cu strigătul sugrumat în gîtlej. Cînd a înălțat și ea privirea, cupola vînată era goală. Și ploaia

desferecată din zăgazarile invisibile, ropoti deodată, cu drumul luminat de săbiile fulgerelor ascuțindu-se încrucișat, pentru judecata de-apoi.

Femeia era căzută, la picioarele zidului. Domnișoara Ana, cu mîinile rezemate în pervasul ferestrei, cu ochii lărgiți în furtună, cu părul electricizat în descărcarea tunetelor, aștepta neclintită, plecată în afară, aștepta tot ce-a fost să nu apară decît o nălucire a ochilor, vis rău, închipuire. Dar turla rămase pustie și vînată, în scăpărarea fulgerelor, în gîlgîirea cataractei. Atunci domnișoara Ana, lunecă moale, cu un scîncet, în jîlful din care nu s'a mai ridicat singură.

Fereaștra a rămas închisă. Pendulul a murit pentru totdeauna. Tic-tac. Tic-tac. Veșnicia nu are nevoie de nici o măsură. Dincolo de sticla vînată, în jîlful purtat pe rotile, femeia cu părul galben de alb, privește cu ochi suri clopotnița unde-a fost ridicată crucea de aur, de atîția și atîția, și atîția, ani, încît și aurul a coclit. De afară, nimeni nu ar ghici că în ochiu viu, sleit dar viu, privește de acolo. Privește și așteaptă. Toți au murit din acel oraș. Totul s'a priment; și chipurile oamenilor și fețele caselor. Primăvara, după cea dintăiu noapte cu ploae caldă, în soarele dimineții se deschid să soarbă viață proaspătă toate ferestrele orașului. Viața apare deodată limpede ca cerul spălat și înalt. Persicii și-au îmbrăcat flori de hîrtie. Paserile zboară aproape de oameni, prietinoase și gureșe, gafa să se așeze nebonatice pe umeri, să ciugulească un grăunte în palmă, să gîngure în ureche, alintîndu-se ca în cel dintăiu veac, cînd totul era în dumbrăvile pămîntului, fără dușmănie, simplu și bun.

Numai fereaștra întotdeauna închisă, se uită atunci la hohotirea aceasta a luminii, a tinereții și a tuturor învierilor, cu un ochiu neclintit și cețos de mort.

Cînd trecătorul ridică din întimplare privirea bucuroasă, sticla vînată și ostilă îi amintește deodată sloiurile de ghiață care astupă sprintena viață a rîurilor iarna și totul devine rece și desnădăjduit. O mîhnire fără alinare ucide toată gîlgîirea primăverii. De subt ochiul vînat și mort de sticlă, ai crede că privește alt ochiu, omenesc, încă mai vînat și mort, să-ți strecoare posomorala și desnădejdea și blestemul, până în măduva osului.

Și privește într'adevăr, (după spusele oamenilor) din jîlful scufundat, privește cu ochi de strigoi, făptura cea mai veche din firgul acela mocnit, unde nu se întîmplă niciodată nimic.

Cezar Petrescu

IZVOD

E multă vreme 'n mine: Sînt împletiri de grai,
Cuvinte de hrisoave și sunete de nai.
Cimilituri din gura glumețului norod,
Orații vechi de nuntă și stihuri de prohod.

Sînt psalmi roștiți spre Domnul de schimonahi bătrîni
Și doinele cîntate prin munți și pela stîni.
Sînt sbuciumări trăite prin temniți de haiduci,
Cu sufletele 'n codri și gleznele 'n butuci.

E multă vreme 'n mine: Letopisețul plîn
De morți, a lui Neculcea și a lui Miron Costin.
Țigani cu ochi de viezuri, uscați ca niște șipci,
Arcușul fulgerîndu=și pe sîrbele din scripci.

Sînt jocuri viforoase prin bătături de han,
Cu vinuri ruginite și chiot năsdrașan.
Zăbavele cu plosca la cumetrii—și haz
De fete-adunate cu pînzele la iaz.

E multă vreme 'n mine : Sînt basme și colinzi,
Descîntece 'n fîntînă și vrăji pela oglinzi.
Sînt nopți de spaimă cruntă, cînd luna=i ca un corn
Și se ițește chipul strigoilor pe horn...

Sînt șoaptele scornite pe lume de cei dragi.
Tropare de 'nviere și plînset de iobagi.
Sînt hreamăte de taberi subt bucium de viteji
Și schituri ctitorite de voveozi și cneji.

E multă vreme 'n mine : Domnițe, cu îndemn,
La lucru cu suveica rășboiului de lemn.
Sau maici evlavioase, departe de tumult,
Brodînd la sfîntul Aer prin mănăstiri, demult.

Sînt țintirimuri pline de oase omenеști—
Și pietre de morminte cu slove slavonești,
Subt care zac deavalma, din veac, străbunii mei
Și nu=mi dau păs în viață să pot uita de ei.

George Lesnea

Conceptul epic

I.

Amicului S. M.

In chestia crucială a definiției marilor genuri literare, să mărturisim că am rămas, în mare parte, la vechile idei expuse în *Poetica* lui Aristotel, idei perfect adecuate literaturii acelor timpuri, redusă la epos, istorie și tragedie, cu totul, însă, insuficiente față de complexitatea formelor ce le îmbracă literatura vremurilor nouă, începînd încă din evul-mediu, odată cu apariția romanului.

Revine acestuia „vina” de a fi amestecat genurile literare, împrumutînd dela ele o mulțime de elemente și posibilități și lăsîndu-le să evolueze și să se dezvolte, cu sens sau fără, în cuprinsul său din ce în ce mai încăpător. Istoria literaturii a evidențiat în procesul de formație a romanului, o invazie a elementelor de sensibilitate creștină și feminină medievală, în domeniul unitar al epicului. Romanul se naștea în clipa cînd pelerinii și trubadurii purtători ai povestirilor și legendelor, au poposit în anticamera femeilor, abandonînd farmecul drumului și al neprevăzutului, în schimbul confortului de lene și visare, oferit de tandra ospitalitate a castelanelor feudale. Datorită romanului, înfățișetor al tuturor aspectelor vieții, gen în care s’au încercat, chemate și nechemate, cele mai diferite temperamente de scriitori, elementele epice, ca și cele lirice, nu s’au păstrat pure.

De lucrul acesta, s’au resimțit atît istoria literară cît și critica și față de cele spuse mai sus, nu e de mirare că definițiile moderne ale genurilor sint, în realitate, tot cele antice. Cel puțin, conceptul liric, manifest încorporat personalității scriitorului, e mult mai ușor de definit. Pe cîtă vreme, conceptul epic, desprins de personalitatea acestuia, se refuză unei sezizări precise. Genurile literare, și cu deosebire genul epic, nu au încă o definiție

precisă și suficient articulată. Lipsită de acest capital instrument de cercetare, critica șovăe oridecâteori trebuie să claseze o creație literară. Și, uneori, comite erori ireparabile.

* * *

O străveche definiție a genului epic, în mare vogă dealungul timpurilor și începând abia astăzi să se perime, este aceea care-l fundează pe noțiuni de miraculos și sublim. După această definiție, genul epic ar fi înglobând lungi narațiuni, în versuri sau în proză, a unor întâmplări eroice. Personagiile acestor creații sînt înzestrate cu însușiri extraordinare și evoluează în jurul unui mare eveniment de legendă sau istorie. Cu alte cuvinte, o definiție de *conținut* a genului, raportîndu-se în linii generale la stil, la calitățile eroilor și la evenimentul sursă a poemului. Modul acesta de a defini epicul își avea origina în „Poetica” lui Aristotel, și se elabora definitiv în *Tratatul despre sublim* al lui Longin.

Într-o analiză comparativă a tragediei și a epopeei, Aristotel, după ce relevă posibilitățile de mare întindere în spațiu și în timp ale scrierilor epice, îndeamnă pe rapsozi să nu evite supranaturalul în creațiile epice: „În tragedii—se exprimă Aristotel—trebuie să utilizăm miraculosul; în epoei, putem să mergem până la neverosimil”¹. Cînd Longin găsea cinci izvoare ale sublimului în *starea de elevațiune a spiritului, patetic, figuri de stil, nobleța expresiei și compoziție*, formula în același timp și unele elemente ale anticei definiții a genului epic². Longin și urmașii săi au privit întreaga producție epică a vremilor antice numai prin prisma acestor considerații asupra sublimului, deojind cu amuzantă asprime pe rapsozi cînd aceștia, zdrobiți de apăsătoarea sarcină a pateticului și a elevației de spirit, mai stîlceau pe ici pe colo, regulile genului, interesîndu-se și de realitatea lucrurilor și a oamenilor. „Și sînt silit să vă vorbesc iarăși despre Odiseia—spune retorul—tocmai pentru a vă arăta că marii poeți și scriitorii celebri, în clipele cînd spiritul lor e lipsit de vigoarea pateticului, își pierd vremea cu zugrăvirea *moravurilor*”³. E celace face Omer, cînd înfățișază viața pe care o duceau amanții Penelopei⁴.

Acest mod de a concepe epicul a trecut neschimbat la poezii vremurilor nouă. Tasso îl descoperea între resturile de cenușe și marmoră ale antichității dispărute, slujindu-se de el ca o introducere și o justificare a nemuritoare sale epopei „Gerusalemme liberata”. „Poco dilettevole—se exprima poetul—è veramente quel poema che non ha seco quelle meraviglie que tanto

1 Aristotel, *Poetica*, XXIV, (trad. E. Egger).

2 Longin, *Tratat despre sublim*, cap. VI, (trad. Boileau).

3 Sublinierea e a noastră.

4 Longin, op. cit., cap. VII.

muovono non solo l'animo degli ignoranti ma dégiudiziosi ancora" 1. Numai că Tasso, bun catolic, opina că într'o scriere epică, supranaturalul trebuie să fie creștin, eliminându-se astfel miraculosul păgîn „freddo, insipido e di nessure virtu". Cu o simplă variație în cuprinsul definiției, poetul își apăra opera în fața detractorilor, își împăca sentimentul său profund religios și conchidea creștinește: „L'argomento de l'epico debbe esser tratto da l'istoria nongentile ma cristiana od ebra" 2.

Tasso făcuse, totuși, un pas însemnat înainte. Preconizînd, ca material de inspirație epică, istoria, fie ea și religioasă, apropiase însăși concepția genului de realitate, lucru ce, în secolul următor, nu-l putea admite Boileau, burghezul Boileau, care cu toată reacțiunea de echilibru și bun simț, animată de el de-a lungul unei jumătăți de veac, rămăsese, încă, epatat de sublimul și grandilocvența anticilor. Sînt celebre versurile în care Boileau definea genul epic, atribuindu-i ca principale elemente *emfaza, marea anvergură și ficțiunea*:

D'un air plus grand encor la poésie épique,
Dans le vaste récit d'une longue action,
Se soutient par la fable et vit de fiction 3

și prea transparentă aluzie ce el o făcea la „Gerusalemme liberata“, căreia-i reproșa de a fi isgonit din poemul epic, de dragul istoriei sacre, miraculosul păgîn:

De la foi d'un chrétien, les mystères terribles
D'ornements égayés ne sont point susceptibles.

Et quel objet enfin à présenter aux yeux
Que le diable tousjours hurlant contre les cieux 4.

Incolo, Boileau era de perfect acord cu predecesorii săi, asupra celorlalte elemente ale genului, mai ales în ce privește calitatea și ținuta personajilor:

Voulez vous longtemps plaire et jamais ne lasser ?
Faites choix d'un héros propre à m'intéresser,
En valeur éclatant, en vertus magnifique
Qu'en lui jusqu'aux défauts tout se montre héroïque 5

În secolul al optsprezecelea, în confecționarea unei epopei de cabinet 6, Voltaire împrumută dela Boileau, odată cu sute de versuri, aceeași concepție a genului epic. Revenind, însă, la

1 *Discorsi dell'Arte Poetica ed in particolare sopra il Poema eroico*, p. 9.

2 *Idem*, *ibidem*.

3 *Art Poétique*, chant III.

4 Boileau, *op. cit.*, chant III.

5 *Idem*, *ibidem*.

6 *La Henriade*.

unele păreri ale lui Tasso, sfătuia pe scriitori să părăsească legenda, ca temă de inspirație epică, recomandându-le să-și aleagă „un héros connu dont le seul nom puisse imposer, et un point d'histoire qui soit par lui-même intéressant”¹.

În definitiv, această definiție se întemeia pe o literatură de mari proporții—autentică sau contrafăcută—dominată de grandilocvență, eroism și sublim. Dar ceiace e cu deosebire interesant de remarcat e faptul că tocmai în 1889, Brunetière își fixase asupra genului aceiași străveche concepție, deși avea înaintea sa burghezimea lui Furetière, actorii lui Scarron, furnicarul de slugi și șarlatani din *Gill-Blas* și uriașa producție epică a lui Balzac și a lui Dickens, deadreptul incompatibilă cu definiția pe care și-o însușea criticul dogmatic. Și e cu totul curios cum, după ce cunoscuse pe Rastignac, pe Kubempré, Vautrin, Grandet, Gobseck, Lucingen et Com., Brunetière definea conceptul epic prin elemente furnizate de „Astrée”, „Le grand Cyrus” și „Clélie”. Aceste trei romane, Brunetière le numea epice fiindcă erau interminabile și pentru că în vidul lor se agitau convențional câteva umbre nobile.

Vechea definiție, azi în mare parte desuetă, stăruind doar prizărită în universități și în manualele școlare, se întemeia, exclusiv, pe valori de conținut. În linii generale, se reducea la un șir de precepte referitoare la evenimentul de legendă sau istorie, ce trebuia tratat, la finuta și calitățile personajilor și, în ce privește stilul, preconiza câteva procedee de tehnică poetică. Sursa ei se găsea pe deantregul în *Poetica* lui Aristotel și în *Tratatul despre sublim* al lui Longin. Marele ei defect consta în faptul de a fi confundat proporțiile și profuziunea de attribute ornante ale marilor creații epice, cu însăși structura intimă a genului. Cât despre însușirile de mare întindere în spațiu și de durată, pe care Aristotel le atribuia epopeilor și epicului în genere², trebuie să afirmăm că ele nu constituiesc elemente fundamentale ale genului, ci numai niște posibilități ale acestuia. Să nu uităm, apoi, că Aristotel le remarcă în opunere cu severa arhitectonică a tragediei, încorsetată în tirania celor trei unități clasice de acțiune, de timp și de loc.

Dealtfel, definiția era și unilaterală. Trăgându-și elementele numai din manifestările extraordinare ale lui Hector, Achile, Siegfried, Roland și ceilalți, ignora prin aceasta, însăși viața intensă și veritabilă din vechile epopei, pe deasupra cărora pluteau aceste siluete mărețe. De pildă, vestiții Atrizi, Agamemnon și Menelau, între multe acțiuni, nu tocmai sublime,ucid pe troia-

1 Voltaire, *Essais sur la poésie épique*, III.

2 *Poetica*, V.

nul Adrast, dezarmat și implorînd ertare; Paris se înfățișază de multeori sub aspectul unui bicisnic; Elena este, în cel mai înalt grad, o frumoasă femeie ca toate femeile, înamorată de primul bărbat arătos și puțin cam dezorientată de formidabilul conflict pe care l-a produs; Ulise e șiret, logic și perfid și Giselher un tânăr cavaler burgund, viteaz, drept și naiv. Eliminați toate aceste figuri autentice din vastele creații epice: va rămîne doar haosul de plictis și căscat din romanele duiosului d'Urfé; cu pielea de gelatină, cu vâlul transformat în „jabot“, Siegfried va cădea, inert și flasc, doborît dela prima aventură, de săgețile indiferenței generale.

II.

O definiție de dată mai recentă, întemeiată pe realismul franțuzesc al lui Flaubert și pe cel englezesc al scriitoarei George Eliot, este aceea care numește epică orice creație literară, ce s'a desfăcut suficient de sufletul autorului, spre a trăi, în afară de spiritualitatea acestuia, o viață proprie. Sînt epice, cu alte cuvinte, toate creațiile literare „obiective“, sau cum, predilect și aproximativ, se exprimă d. Lovinescu, acele opere, ce se pot integra într'o „evoluție dela subiectiv la obiectiv“.

Critica modernă săvîrșește—credem—o greșală capitală atunci cînd fundează o definiție a genurilor pe atitudinile etern variabile ale scriitorilor. Nu se poate urma o linie desăvîrșit unitară, obiectivă sau subiectivă, în producerea unei opere literare. E cazul lui Flaubert, căruia i se reproșază cu drept de a fi strecurat în celebra-i „M-me Bovary“, acele cîteva „mots d'auteurs“¹, trațînd prin aceasta realismul său mai mult de „parti-pris“ decît senin. Faptul vieții—material de inspirație—e complex: cuprinde amîndouă atitudinile. În structura lui se găsesc atît elementele-realității externe cît și cele de fantezie autobiografică. Și tocmai deaceia este eronat să crezi în separația absolută a genurilor. Dar subț tirania categoriceii combinații „subiect-obiect“, nu ajungem decît aici.

Atitudinile scriitorilor pot, cel mult, crea un curent literar sau se pot alătura lui. Prin urmare, nu trebuie să confundăm genurile literare, cu diferitele curente, ce s'au manifestat în literatură în cursul unor anumite epoci. În acest sens, este cu totul regretabil să confundăm, fără a face nici o distincțiune, lirismul cu romantismul, lirismul preexistă atitudinii romantice, el cores-punzînd unei categorii sufletești de izolare și pasivitate față de existență, în vreme ce romantismul înseamnă potențarea până la exces a elementelor lirice și dispunerea lor într'un plan o-

¹ „Ainsi se tenait devant ces bourgeois épanouis un demi-siècle de servitude“.

fensiv. Lirismul e o stare psihică de totdeauna, romantismul un fenomen ce poate reveni în cursul unor anumite epoci. Tot în aceeași ordine de idei, obiectivismul măreț și limpede, în care se rezolvă conflictul pasiune-datorie, se numește, pur și simplu, clasicism, și, pentru nici un motiv, nu definește un gen. De pildă, cine ar putea numi, cu toată seriozitatea, epică, figura singuratică și dezolată a „Prințesei de Clèves“, care rămîne, totuși, un model de creație obiectivă? Un sentiment refulat nu încetează de a fi un sentiment, și o mare dezamăgire, înghesuită într'un ugher de suflet, nu încetează să-și întindă umbrele. Pe deasupra atitudinii autoarei, „Prințesa de Clèves“, rămîne o figură lirică și doamna de Lafayette nu mai puțin îndrăgostită, fără nădejde, de ființa discretă și decentă a venerabilului moralist La Rochefoucauld.

Dar să dăm un exemplu de mare actualitate: Proust. Opera acestuia e un caz unic de încercare de creație obiectivă, mai mult—așa cum atît de sagace relevă d. Ibrăileanu—Proust folosește în arhitectonica vastului său ciclu de romane, procedeele epice: „El face portretul și romanul „epic“ al unor stări de suflet. El care n'are subiect, intrigă epică ori dramatică externă, are subiect și intrigă internă. El crează *lumi sufletești*“¹. Intemeiat pe aceste motive d. Ibrăileanu contestă cu energie orice urmă de lirism în opera lui Proust iar obiceiul acestuia de a se introspecta îl consideră numai ca un „metod“ de investigație psihologică și nici de cum ca o atitudine personală. Dar nu numai lipsa de atitudine personală și ezitarea citorva procedee epice caracterizează o scriere epică și vom arăta că în structura epicului intră și alte elemente decît obiectivitatea. Și apoi Proust nu este un autor epic, tocmai pentru motivul că eroul său e o figură izolată, pasivă, imobilă, scrutînd trecutul cu luneta aburită a introspecțiunii și asociațiilor de idei. Extrema reflexivitate proustiană nu este în fond, decît o altă fațetă franțuzească a unui lirism asemănător celui al lui Montaigne și, mai ales, în „Albertine disparue“, înrudit de aproape cu cel al lui Pascal. Este, în ciclul proustian, o sete înverșunată de a avea o viziune limpede a trecutului, dar acesta, lăsat la discreția capricioasă a asociațiilor de senzații și idei, se ridică disparat, și în golurile peste care sufletul saltă în timp, Proust îngrămădește nenumărate ipoteze. În romanele lui Proust, trecutul este eminentemente *ipotetic*. Nu este, credem, exagerat a numi *arheologică* metoda de *reconstituire* proustiană a trecutului, în fața căruia însuși Proust stă, nedumerit, ca în preajma unui Glazel de contradicții și nesiguranță. Urmăriți, de pildă, efortul uriaș pe care-l face eroul spre a-și defini figura morală a Albertinei.

Dar Proust întrebunțează cu predilecție, în evocarea trecutului, procedee pur subiective. Astfel, eroul utilizează „la mé-

1. *Scriitori romîni și străini*, p. 243.]

moire de ses côtes, de ses genoux, de ses epaules 1", ca să-și amintească locurile unde a mai dormit și sînt vestite paginile, în care arată cum gustul unei prăjituri îi aduce în minte un șir nesfîrșit de evenimente trecute. Bizara mnemotehnică proustiană, salturile neobișnuite ale gîndului în planurile trecutului și ale prezentului, duc la o structură manifest subiectivă a categoriilor de spațiu și durată. Astfel „l'éloignement d'une chose est proportionné plutôt à la puissance visuelle de la mémoire qui regarde, qu'à la distance réelle des jours écoulés 2", iar eroul devine „un de ces êtres amphibies qui sont simultanément plongés dans le passé et dans la réalité actuelle" 3.

Orice s'ar spune, romanul lui Proust rămîne opera unui spirit de reflexivitate și a unei excesive dorinți de claritate. Înșasi sensul creației proustiene nu este decît un impresionant efort de cunoaștere: îndreptarea unei torțe spre beznele trecutului, nu atît pentru a ghici în umbrele lui liniile unui destin, cît pentru a-l lumina în cele mai tainice colțuri. Cu acestea, Proust se angajează pe drumul celui mai autentic clasicism franțuzesc. În opera lui, trăesc la largul lor elementele fenomenului liric, produs al unui spirit de izolare și analiză.

Am înșirat, aici, cîteva exemple spre a inveda cît de falacios este, în defnirea genurilor literare, jocul „obiectiv – subiectiv“.

Supunerea la obiect nu este, prin urmare, suficientă spre a da o idee complectă asupra genului epic, deși, trebuie să o recunoaștem, obiectivitatea este un atribut obișnuit al acestui gen. Dar defnirea epicului numai prin obiectivitate este un mijloc cu totul aproximativ. Fiindcă deși scrierile epice sînt obiective, reciproca nu mai este adevărată. Nu toate scrierile obiective sînt epice. Sfera conceptului de obiectivitate depășește sfera conceptului epic. Ilustrasem afirmația noastră cu cîteva exemple. Mai adăogăm unul. E celebrul roman al lui Hamsun, „Hunger“, căruia cu greu i s'ar putea găsi un echivalent, în alte literaturi, în ce privește gradul de supunere la obiect. Principalul erou din „Hunger“ — mai bine zis, singurul, ceilalți fiind numai fantome — e o figură lirică pentru binecuvîntatul motiv că într'o totală izolare față de mediul social, își consumă o existență de disperare și halucinație.

Deasemenea, revenind la vechea defnițiune a genului epic, întemeiată pe calitățile eroilor, stilului și pe proporțiile scrierilor, o găsim deadreptul contestabilă, căci dacă am adoptat-o, eliminăm, implicit, trei sferturi din producția epică unanim recunoscută ca atare și care nu corespunde *absolut de loc*, cerințelor de supra-

1. *Du côté de chez Swann*, I, p. 15.

2. *Albertine disparue*, I, p. 199.

3. *Ibidem*, p. 188.

natural și mare anvergură ale acestei definiții. Cine ar putea găsi, de pildă, o cit de elementară afinitate între acest mod de a concepe epicul și minunata epopee goetheiană „Hermann și Dorothea“? Antica definițiune a epicului, fundată pe valori de conținut se putea integra, în mod firesc, numai în vestita carte a lui Brunetière asupra evoluției genurilor literare, care speculînd asupra criteriilor de valoare, era mai mult un fel de filosofie a istoriei literaturii, decît o carte de critică a genurilor.

Cam acestea sînt principalele motive ce ne îndeamnă să încercăm și noi o definire sau, mai exact zis, o precizare a conceptului epic. Dealungul efortului pe care-l vom face, ne vom feri cit mai mult de a formula judecări de valoare. Ne vom sluji, ca material, tot de operele considerate, în genere, epice, considerîndu-le, bine înțeles, din alte puncte de vedere. Cu alte cuvinte, încercarea noastră va fi numai o interpretare mai nouă a unor date vechi. Sperăm, însă, că ea va fi simplă, unitară și destul de amplă ca să cuprindă în articulațiile ei, întreaga producție epică, dela eroica nebunie a celor ce au murit pentru o femeie sub zidurile Ilionului, pînă la drumeții impietriți de vraja vinului și a trecutului, la „Hanu Ancuței“.

Spre deosebire de operele lirice, ceiace reține atențiunea lectorului oricărei scrieri epice de oricît de reduse proporții, este numărul personajilor situate în primul plan, număr care uneori, ajunge impresionant.

În „Iliada“ roesc și se zbat în luptă neîmpăcată, mii de Danai și Troieni și numărul personajilor bine conturate trece de cîteva sute.

Rapsodul „Niebelungilor“ arată în versuri pe care le reproducem pentru frumusețea lor, cum nenumărate neamuri de oameni întîmpină pe neîndurata și alba Kriemhilda, în străvechea Vienă, la curtea regelui Etzel:

Mit mancher Sprache Worten sah man da auf den Wegen
Von König Etzel reiten gar manchen kühner Degen;
Von Christen und von Heiden gar manchen dichte Schar;
Die fahren fröhlich alle, wo ihre Herrin war.

Von Reusser und von Griechen ritt da manch stolzer Held;
Den Polen und *Walachen* schritt eben durch das Feld
Die Schar der guten Rosse, die sie mit Kräften ritten.
Sie zeigten sonder Scheuen ein jeder seiner Heimat Sitten.

Aux Kiëw dem fernen Lande, da eitt auch mancher Mann
Und wilde Petchenegen...

(*Das Niebelungenlied*, XXII, str. 1367—1339).

Mulți sînt cei ce au pierit de mîna păgînului la Roncevaux și între Olivier, Gerin, Gerrier, Oton, Bèrengier, Ivon, Ivoire,

Turpin și ceilalți, Roland nu este decît mai îndrăsnet și mai voinic. Tasso implora muza să-i insuflă «al petto celesti ardori», spre a cînta nenumăratele isprăvi ale tuturor semînțiilor de cruciați, irezistibil antrenați de o idee sacră și împotriva căroră...

...invan l'Inferno s'opposse, e invano
S'armo d'Asia e di Libia il popol misto
(Gerusalemme liberata, I, 1)

Rabelais animă o lume de studenți și cheflii.

În *Gill-Blas* trăește veridic o ceată de slugi, șarlatani și femei necredincioase.

Lumea nobleței, a finanței, a tinerilor famelici, a parvențiilor și a figurilor interlope, lumea dragostei, a invidiei și a crimei se agită cu atîta forță și în exemplare atît de diverse, în romanele lui Balzac, încît nu degeaba s'a zis despre acesta că ține registre de stare civilă.

În *Războiu și Pace*, Tolstoi evocă din materialul istoriei sau crează cu ajutorul fanteziei, pe deasupra armatelor, aproape o sută de personaje și în *Ana Karenin* se întilnesc zeci de figuri din societatea petersburgheză și moscovită.

Țăranii polonezi își afirmă eternitatea în opera lui Reymont. Și la *Hanu-Ancuții* s'au adunat să guste din farmecul vinului și să-și plece sufletele spre taina și umbra trecutului, răzeși, boiernași, călugări, cerșetori și cărauși din țara de sus și din țara de jos a Moldovei.

Trăesc cu intensitate în scrierile acestea, în cele mai variate exemplare, regi, nobili și roturieri, potențați ai politicei și ai banului, femei ideale și femei ușoare, cavaleri, burghezi, țărani și vagabonzi, fără deosebire de origină și calitate. Toți sînt viabili și literari pe același plan. Epicul reese din însăși existența lor dar nu concepută din punct de vedere al calității, ci, după cum vom arăta, mai mult în funcțiune de număr.

* * *

Din faptul că aceste personaje sînt numeroase, rezulta că prin însăși forța împrejurărilor, ele nu pot duce o existență izolată unele față de altele și că, în mod necesar, autorul se vede silit să le asocieze în diferite situații și evenimente, fie că lucrurile s'ar petrece în fața Troiei sau în saloanele familiei Șerbatzky. Personagiile scrierilor epice evoluiază în interiorul unor colectivități sociale, influențîndu-se spiritualmente și stabilind între ele un schimb perpetuu de metode și mentalități. Indicăm drept cel mai sugestiv exemplu, grupurile sociale balzaciene. Indivizii componenți ai unor astfel de colectivități suferă o serie de modificări de natură psihologică, tinzînd la formarea unei unități spirituale obiectivă prin faptul că se impune conștiințelor individuale și pentru că le depășește, prezentîndu-se ca o sinteză a lor.

Personagiile creațiilor lirice nu alcătuiesc grupuri sociale, ele neputându-se desface de eul lor personal, spre a deveni membri ai unor asemenea grupări. Figurile lirice rămân izolate în propria lor personalitate. E cazul tipic al lui Swann. El nu are nici o șansă de a rămâne membru al colectivității Verdurin și sînt extrem de edificatoare paginile în care Proust ne arată cum salonul Verdurin, simțindu-l prea închistat în propria-i superioritate, îl elimină.

Dimpotrivă, eroii scrierilor epice își afirmă existența și și modifică personalitatea dealungul a numeroase grupuri sociale din lumea vechilor epopei sau a romanului modern. *Epicul e produsul unui fenomen spiritual, formal, de stabilire de relații între personagiile operelor literare.*—Nu era întru nimic eronat să se stăruie asupra obiectivității scrierilor epice, dar totuși, nu era suficient. Pentru că trebuia sesizat și explicat însuși mecanismul intim, generator al acestei stări de obiectivitate. Ceiace năzuim să credem că, într'o modestă măsură, am izbutit să evidențiem.

Realitatea psihică a fenomenelor obiective de relație epică e atît de puternică, încît ea poate exista chiar cu prilejul unui sentiment de accentuată subiectivitate, cum ar fi, de pildă, acela al frumosului. Există, în acest sens, între nepieritoarele episoade ale „Iliadei“, un fragment de eternă frumusețe:

Troenii,
Domolitorii de cai, și-Aheii'narmați în aramă

s'au oprit o clipă din neîncetata izbire, așteptînd să se lupte, singuri cei doi rivali: Păris și Menelau. Deoparte și dealta stau războinicii iar pe zidurile Ilionului, adunați în jurul lui Priam, privesc bătrîni Troiei. Atrasă de sgomotul întîmplării, Elena vine spre poarta Scheană să-și vadă întăiul bărbat. Și iată că la vederea ei, bătrîni uită ca prin farmec ura pe care-au acumulat-o zi de zi împotriva celei care le-a adus pieirea celor mai frumoși fii și va pricinui și pierderea cetății:

Ei mai încet își vorbiră și ziseră așa între dinși:
„Nu e păcat că de mult, două neamuri, Troienii și-Aheii
„Pentru-o femeie ca asta tot luptă și patimi îndură.
„Tare și-duce la chip cu o zină...“

(C. III, 156—159).

În sufletele bătrînilor troieni, s'a impus apariția unei femei frumoase și spiritele lor variate s'au trezit, deodată, dominate de o idee comună: o apreciere unanimă—și prin aceasta obiectivă—asupra frumosului. Pentru o clipă, s'a închegat la poarta

scheană un grup social, dar cu atita intensitate, încit a intrat în nemurire, odată cu Elena, și cu luptătorii ce se jertfeau pentru ea.

Cuvintele ce și le murmură cruciații, ajunși după uriașe suferinți în fața slavei Erusalimului, exprimă și ele un extas tot de natură socială :

Agghiacciato mio cuor, chè non derivi
Par gli occhi, e stilli in lagrime converso ?
Duro mio cor, chè non ti spetri e frangi ?

(*Gerusalemme liberta*, III, str. 8).

Ura Kriemhildei împotriva Burgunzilor este epică pentru că domină un șir de evenimente și pentru că tirăște în evoluția și deslegarea ei întreaga curte a Niebelungilor și a Hunilor. — La fel, pasiunea Jagusiei, nevirstnica soție de a doua a bătrînului Boryna, pentru fiul acestuia, pune în mișcare un sat întreg și stîrnește un potop de intrigi, gelozii și clevetiri. Kriemhilda și Jagusia, atît de diferite ca proveniență și mentalitate, sînt două figuri epice de egală măsură, fie că una plutește în brumele legendei nordice și alta pășește, siviguroasă și tinără în mijocul realității poloneze.

Literatura epică, de natură eminentă socială, e o literatură cu oameni, pe cîtă vreme cea lirică rămîne o literatură de sentimente și idei, diferitele ei personaje fiind mai mult măști și suporturi ale unor stări sufletești pur personale. Din acest punct de vedere, e mult mai sincer procedeul lui Proust, care fără a mai recurge la deghizări, se mulțumește să creeze un roman de pure situații sufletești.

Dotăți cu o mentalitate socială, normală, eroii epici nu au alte atitudini și altă conștiință decît pe acelea ale mediului și caracteristica lor cea mai importantă—începînd să se accentueze odată cu apariția romanului realist al lui Lesage—este *adaptabilitatea*. Prezentăm trei figuri reprezentative ale acestei însușiri: Rastignac, Tom Tulliver și Dinu Păturică, egali cunoscători ai șanselor și metodelor de parvenire ale fiecăruia dintre ei. Și dacă unul e lipsit de scrupule, altul naiv și tenace, iar cel din urmă se tirăște pur și simplu, acestea nu sînt decît procedee de adaptare la diferitele medii sociale, în care ei izbuteau să-și atingă țelurile.

Vom recunoaște, deci, ca epice numai acele opere literare dominate de fenomene sociale de relație. Tocmai deaceia, ciclul proustian nu este epic. În romanele lui Proust, fenomenul de relație se formează rar și atunci în mod cu totul efemer și nu există, de pildă, nici un termen de comparație între balurile d-nei de Nucingen și saloanele cu umbre ale prințesei de Guermantes.

Epicul, produs al fenomenelor de relație socială, are și un puternic colorit de specificitate etnică, mult mai ușor de sezizat într'o literatură a masselor, decît în literatura lirică a sufletelor de excepție. În această direcție, la noi, scrisul d-lui Sadoveanu

reprezintă un apogeu și credem că încă nu s'a stărut îndestul asupra „Hanului-Ancuței“, această strălucită operă de definitivă fixare a fenomenului epic românesc. Deasemenea, s'a procedat la studiarea acestei minunate cărți, într'un spirit de analiză cercetându-se fiecare povestire în parte. Dar perfecția epică din „Hanu-Ancuței“ rezidă tocmai în colectivitatea spirituală a drumeților întâlniți acolo, în sentimentul trecutului, care-i domină și-i însuflește. Dealtfel, e interesant de relevat că producția epicului românesc o dețin, aproape cu exclusivitate, scriitorii moldoveni. Invocăm ca argument, între altele, epicul de situații inedite și multiple din „Medelenii“ d-lui Teodoreanu, ritmul amplu din „Intunecare“ și vesela tovărășie ce a prins să se infiripe la „Paradis general“. Dealtfel, cine ar putea nega, fără să fie acuzat de rea credință, sensul epic al impresionantei doctrine ieșene, poranismul ?

V.

În literatura epică, rezonanță a realității sociale, se deslușesc, pe deasupra vieții complexe a personajilor, însăși sensurile etice ale umanității, fără ca pentru asta să fie nevoie ca să se ia o atitudine sau să se sprijine o teză. De pildă, numai viața și înțelesurile ei nepătrunse, aduc o răsplată Kityei și lui Levin și o pedeapsă Anei Karenin și amantului ei. Există în desfășurarea vieții un sens, o logică implacabilă, demnă de a fi pătrunsă din vreme, cu ale cărei drumuri eterne trebuie să ne împăcăm destinele noastre individuale. Alexis Alexandrovici Karenin mistical hirtliilor, rezoluțiilor și erarhiei, înțelnește această realitate atunci când nu o mai poate înțelege, și ea trece impasibilă peste capu-i pleșuv și peste neștiuta lui tragedie interioară.

Legată de însăși menirea de progres a colectivităților sociale, literatura epică degaje o atmosferă de binecuvîntat optimism. În paginile ei, chiar de se deslănțuesc, uneori, tragedii și se prăbușesc existențe, rămîne, totuși, în cele din urmă, un sentiment de împăcare. E spectacolul stenic al vieții, care peste măruntele destine individuale, își continuă mersul de măreție și eternitate, înoindu-se cu fiecare zîmbet omenesc, cu fiecare zi, cu toate primăverile. Pe fața ei senină, grozava trecere a anilor nu sapă nicio cută și nu întinde umbre. Tolstoi nu putea să-și termine romanul odată cu moartea Anei Karenin, căci era obligat să ne arate că viața, întunecată o clipă de pasiunea eroinei, știe să o înțeleagă, să o erte, să o uite și să treacă, pe deasupra ei, înainte.

Așezată pe asemenea fundamente nemuritoare, literatura epică se păstrează, dealungul timpurilor, tinără și nouă. Uriașa încăerare de subt zidurile Ilionului nu s'a potolit încă. În ciuda vremii și a morții, Troienii „domolitorii de cai“ și Danaii „cu frumoase pulpare de-aramă“ se războesc și astăzi pentru Elena.

La curtea regelui Etzel, cei din urmă Burgunzi ispășesc crima fiorosului Hagen. Nu au mai rămas decît cei trei regi și frați—Gunther, Gerenot și Giselher—Hagen cel întunecat și cîntărețul Volker, Giselher, copilul naiv și blind, cere îndurare Kriemhildei și ruga lui străbate pustiul timpului mort și sună și acum tînguioasă și împede :

„Ich war getreu dir immer, tat Leid dir nimmermehr,
Und ritt auch in der Hoffnung zu deinem Hofe her
Dass du mir freundlich wärest, viel edle Schwester mein!
Erzeige uns nun Gnade: es kann ja doch nicht anders sein!
(*Nibelungenlied*, XXXV, str. 2162)

Tot n'au conținut poveștile la Hanu-Ancuței. Iată, drumeții de acolo privesc în ceasul ăsta cum le trece prin fața ochilor și a sufletelor, apa domoală a trecutului. Dacă, iubite cetitor, vei călători vreodată prin părțile acelea, să te abați, măcar pentru o noapte, la han. Îți va eși înainte Leonte zodiacul și cu o plecăciune și un zîmbet, te va pofti să sorbi cu ei „vin vechiu din oale nouă“ și să spui și dumneata o istorisire de demult.

Vasile V. Georgescu

Amiază de vară

Trece soarele prin mine ca prin geam.
Ce mai sînt? Ce mai am?
Ce-am rămas?
Inima îmi bate, mecanic, ca un ceas.

Ca fluturi gîndurile mele sînt
De ici colea pe flori și pe pămînt,
Joc jovial cu sboruri tremurate,
Debile aripi de lumină vie,
Singure bărînd de bucurie
Peste toate...

Cîte veacuri oare au trecut
De cînd stau în soare fără gînd?
Oare's eu acela dela început
Ce-a rămas aicea, ezitînd?

Sau lumina asta dela soare
 Scînteind în ochi ca pe izvoare
 Mă petrece înspre negre lacuri
 Desfăcînd în clipe albe, veacuri.

Prin tăcerea cea de foc a după-amiezii
 Eu cu ochii=abia deschiși ca huhurezii,
 Văd cum timpul stă pe loc demult
 Și ca pe un vuet depărtat l'ascult.

Viața dormitează germinînd
 Și o simt în jur, universală,
 Într-o nesfîrșită oboseală
 Și'n absența ultimului gînd.

Și rămîn și eu uitat de toate
 Și de mine însumi tot uitat,
 Rar clipind, cu capul aplecat,
 Ca oricare altă vietate.

Demostene Botez

Pictură religioasă

Cercetarea obiectivă a picturii bisericilor din cuprinsul țării noastre duce la constatarea a două fapte: în primul rînd raritatea picturilor vechi, în al doilea caracterul de copie, de imitație, deseori caracterul de „zugrăveală“ al majorității celorlalte picturi bisericești. Tradiția picturii „byzantine“ s'a păstrat deformîndu-se încet încet până în zilele noastre și explicația trebuie căutată aiurea decît în faptul că ritul ortodox inflexibil ar urmări scopuri înalte și nepătrunse care nu sînt acele ale artei.

Țările noastre răzlețe, bîntuite de vinturi pustietoare, n'au fost prielnice dezvoltării artelor, în special celor plastice care cer liniște, îmbelșugare, schimb și emulație. La noi, gustul, prea puțin educat n'a exercitat o cenzură care în alte părți a fost adesea un zăgaz corector. Așa se explică pentru ce vestigii de artă byzantină importate au fost primite cu naivitate, adoptate fără critică și copiate fără însuflețire secolii dearîndul. Dar furtuna s'a potolit de mult, mijloacele noastre de cunoaștere și de apreciere a operelor de artă desăvîrșite peste hotare au sporit și eram în drept să nădăjduim că mine o epocă de creație va înlocui pe cea de copie și imitație de eri în pictura religioasă romînă; cînd iată că, în Consiliul Eparhial de acum cîteva săptămîni, domnul profesor N. Iorga ia inițiativa unei școli de artă bisericească încă de mult propusă și obține înființarea ei la Vălenii de Munte. „Școală,—au scris ziarele,—care să cultive vechea artă bisericească ce face fală mănăstirilor noastre“.

Înainte de înfăptuirea acestei idei, s'ar cuveni poate să ne oprim, să ne uităm îndărăt și împrejur,—s'ar cuveni să îndepărțăm două erori în umbră cărora am continua și mine, cu vinovată seninătate să încurajăm copiarea copiilor cîtorva călugări

venetici care au făcut fala mănăstirilor noastre din trecut: imitația acestora n'ar face, desigur, fala viitoarelor noastre mănăstiri.

Prima eroare, care constă în exagerarea valorii artistice a bisericilor noastre vechi, e admisibilă chiar azi, fiindcă imputabilă unui sentiment de mândrie națională. Titluri de nobleță a căror valoare istorică singură trebuie să rămână întreagă, aceste monumente s'au clasat și se păstrează. Inșă extazuri nejustificate, admirații exclusive care duc la copierea servilă, duc și la rezultate opuse celor așteptate dela mândria națională, fiindcă devin o stavilă posibilităților neamului.

A doua eroare, pe care sînt ispitit s'o numesc „Eroare byzantină“, e mai gravă. La adăpostul prestigiului Artei byzantine, s'au acoperit zidurile sanctualelor noastre de nenumărate picturi scuzabile în întunecimea timpurilor zugravilor ce le-au săvîrșit timp de 4—500 de ani,—de neertat azi cînd gustul și cunoașterea s'au trezit.

Arta byzantină e o artă decadentă, arta unei Grecii degenerată, „coruptă prin amestecul cu Orientul căruia i se împotri-vise odinioară, coruptă prin reacția Asiei; arta unei Grecii ră-tăcite, anarhizate care-și uitase puritatea și măsura sub încăr-cătura ornamentelor străine“. Artă căzută în preciozitate, deschisă mozaicurilor, giuvaerurilor și emailurilor, deschisă tuturor ramurilor în care singură bogăția materiei avea cuvîntul,—arta byzan-tină era închisă picturii, gîtuia de exigențele Bisericii care în intransigența recentului ei triumf distrugea în chip voit și nedrept tot momentul de artă ridicat cu timp și trudă de o civilizație genială dar „păgînă“... pentru a-i substitui frînturi de artă din-tr'un alt păgînism.

În Italia, patria picturii murale, pictorii au pășit înainte încă dela mijlocul secolului XIII-lea, nesatisfăcuți de îngustimea unui convenționalism rigid, înțelegînd de cu vreme cît de zadarnice-le-ar fi fost străduințele pe o cale pe care nimic nu le era în-găduit să exprime din Drama Creștină. Toată pictura occiden-tală a renăscut și înflorit în minunat chip decînd, rupînd zăga-zurile unei arte reci și artificiale, a dat liber curs inspirației izvorîte din noua religie profund umană, religia lui Christ.

La noi, cei cîțiva călugări greci care au importat vestigiile de artă byzantină au adus cu ei, fără să-i priceapă semnificarea, toată stingăcia, rigiditatea și neînsuflețirea impuse de tehnica mozaicului, încercînd zadarnic să imite pe zid magnificiența pie-trelor și a cizelurilor care alcătuiau splendoarea ce le rămăsese în minte și intronînd eroarea fundamentală care consta în imi-tarea, în introducerea nereflectată a constringerilor tehnicei unei arte în domeniul altei arte. (Eroare de care nici azi n'am scă-pat fiindcă vedem încă, sub pretext de artă rominească pe fa-țadele clădirilor și pe obiecte și pe mobile, reprezentate prin zu-

grăveală sau sculptură, motive ornamentale a căror formă e dictată de tehnica țesătoriei).

Și dacă zugravii dela o mie patru sute n'au putut aduce cu ei splendoarea artei byzantine, ce motive valabile se pot invoca pentru păstrarea și continuarea școlii lor ?

Culoarea ? Nu : culorile lor, afară de rare excepții, sînt murdare și nu din cauza timpului trecut peste ele ; armoniile sînt triste, stridente. Compozițiile ? Inexistente. Expresivitatea ? Dar ce are comun Creștinismul de azi, biruitor necontestat, ertător, neconfortant, înțelegător și creator cu morbidezza figurilor răz-bunătoare de supliciați ale picturilor lor care atunci aveau explicația în reacția firească a recentului martir, dar care azi ne apar ca gestul unui cerșetor mutilat care-și întinde brațul ciuntit pentru a îndupleca o inimă pe calea oribilului. Azi Creștinismul e senin și cere imnuri de slavă.

Rămîne tradiția. Din punct de vedere artistic asemenea argument apare nefundat : chiar dacă i-am admite caracterul reacționar deplasat, ar fi cel puțin de mirare ca o națiune care se afirmă de origină romană să invoace tradiția cînd e vorba de o artă decadentă greco-orientală. Iar din punct de vedere bisericesc, nimeni nu s'ar gîndi cred, atunci cînd canonul nu suferă nici o atingere, să păstreze în pictura bisericească o tradiție fertilă în zugrăveli sub-mediocre atunci cînd liberarea inspirației și abolirea manierei ar contribui la intrumusețarea sanctualelor. Biserica în care limba țării a înlocuit limba grecească în care electricitatea și ventilatorul contribuiesc la purificarea aerului ce se respiră în ele, acea Biserică nu mai pretinde azi persistarea în eroarea de eri, exprimarea în limba stîngace și lipsită de frumusețe a picturii pseudo-byzantine.

Atunci care este rațiunea creerii unei asemenea școli ? De ce să ne întoarcem cu cinci secolii îndărăt, negînd tot ce sute de artiști inteligenți, cercetători și însuflețiți au cucerit pas cu pas timp de șapte sute de ani aiurea ?

Continuarea unei școli fără viață ca aceea perpetuată în mănăstirile noastre nu poate da decît copii fără valoare, zugrăveli perimate, subiect de întreprinderi comerciale care es din cadrul actualii discuții. O artă nu se exercită decît cu o anumită libertate și care să fie în pas cu vremurile. „A la manière de...” nu este artă. A dovedit-o cu prisosință Ruskin cu școala prerafaellită, deși cei ce-l urmau erau oameni de un talent excepțional.

Chiar dacă roadele artei moderne n'au șters și nu vor șterge din sufletul nostru regretul pierderii tradițiilor Renașterii, ce ironie pentru pictura contimporană romină care lasă să treacă cele mai frumoase ocazii de a exprima ceva, — zidurile unei biserici, — cedînd locul unei legiuni de zugravi care vor reinvia „școala bizantină” !

Dar presupunînd că ea devine o adevărată școală de artă bisericească ce să învețe elevii școlii dela Vălenii de Munte și dela cine? Fiindcă dacă e artă, pictura se sprijină pe studii serioase fără de care nimeni nu ajunge decît să lungească pînza, cum o dovedesc mii de pictori moderni care, neînțelegînd nimic din tendințele picturii contemporane, ascund subț teorii specioase lipsa lor de cele mai fundamentale noțiuni.

Printre aceste studii, cel mai important este acel al anatomiei pe cadavru și mai cu seamă pe modelul viu. Prima metodă nu diferă de cea întrebuițată în facultățile de medicină decît prin importanța mult sporită ce i se dă în aceste din urmă. A doua metodă presupune studiul desenat ori pictat al unui model, bărbat ori femeie executat de către elevii clasei. Tinerețea e mai înclinată către glumă și joacă și prezența unei goli-ciuni este pretext la o mulțime de reflecții și gesturi lipsite de seriozitate și decență. Impurități inerente studiului anatomiei fără de care arta nu se poate face, în pictură, dar impurități pe care Biserica e ținută să le ignoreze, în nici un caz să le patroneze.

Dar pictura monumentală e vastă și pretinde și alte studii, ca bunăoară cele de perspectivă, noțiuni de arhitectură, uneori de sculptură și în special pe lîngă o dispoziție înăscută pentru compoziție (ca cea a romancierului și a muzicantului) o serioasă dezvoltare și cultivare a acestei dispoziții prin lecții date de specialiști și prin studii de opere celebre și exemplare.

Și atunci, pe lîngă studiul modelului viu, care ar fi prohibit unei școli patronate de biserică, intervine și o chestie bănească. Unde se vor găsi fondurile necesare creerii unei asemenea școli? Și chiar dacă ar fi acești bani, n'ar fi mai nemerit să se afec-teze școlile de Arte Frumoase care are atîta nevoie de sprijin, creindu-se pe lîngă ea o secție de artă religioasă care nu i-ar fi decît o latură mai mult? Din acest priso de bani s'ar constitui o bibliotecă documentară fotografică importantă, pe care un profesor cult și inteligent ar comenta-o elevilor în chip folositor; un alt profesor le-ar inculca o tehnică serioasă și inflexibilă indispensabilă picturii monumentale; înfine un alt profesor, bunăoară dela Seminarul Central, ar preda un curs în care, din punct de vedere canonic ar pune pe elevi în curent cu posibilitățile și cerințele cultului; o bursă anuală s'ar distribui celui mai meritos absolvent dîndu-i-se puțința unei călătorii în țări în care bisericile sînt adevărate opere de artă;—și iată complectată școala de Arte Frumoase, fară ca prestigiul bisericii să sufere, justificînd de astădată trainice speranțe cu privire la frumusețea viitoarelor sanctuare.

Un ultim argument: un aparat important cum e corpul profesoral al unei asemenea școli, nu se justifică decît prin scoaterea unui anumit număr de absolvenți. Ce vor face acești absolvenți specializați? Vrînd nevrînd Biserica și Statul vor trebui

să dea de lucru acelor care neputîndu-se apăra „în pictură”, vor fi totuși pictorii aleși și predestinați celor mai de preț spații rezervate aiurea marilor talente.

S'ar fi convenit poate ca toate acestea să fie discutate înainte de punerea bazelor școlii de care am vorbit. Părerii autorizate n'ar fi întîrziat desigur să dovedească inițiatorilor că azi, în România renăscîndă, pictura bisericilor noastre e o chestie care nu mai poate trece nebagată în seamă: gustul se formează treptat și generația care ne va urma poate fi fertilă în talente cărora se cade să le croim o cale mai largă.

Alexandru Brătescu-Voinești

Trîntorii

Meşcianinul¹ Mihail Petrov Zotov, bătrîn de vre= o şap=tezeci de ani, gîrbov şi singuratec, se trezi de frig şi de dureri în tot trupul. În odaie era întunec, şi nici candila din faţa icoanei nu mai ardea. Zotov ridică perdeaua şi se uită pe fereastră. Nourii care cuprinseseră cerul, începeau a se înălbi, şi aerul devenea transparent, — prin urmare era pela ceastrile patru şi ceva, nu mai mult. Zotov gemu de cîteva ori şi, zgribulindu=se de frig, se sculă din aş=ternut. După un obicei vechiu stătu îndelung dinaintea icoanei şi se rugă. Ceti «Tatăl nostru», «Născătoarea», «Crezul» şi pomeni un şir lung de nume. Cui aparţineau aceste nume, demult a uitat, şi le pomenea numai din deprindere. Din aceiaşi deprindere mătură puţin odaia şi tinda, şi puse micuţul şi grosuţul samovar, cu patru picioruşe, din alamă roşie. De n'ar avea aceste deprinderi, Zotov n'ar şti cu ce să=şi umple bătrîneţea.

Samovarul se aprinse cu încetul şi deodată începu să=viască cu un bas tremurător.

— Ai început să=viieşti! — bombăni Zotov. —=Viieşti de pomană!

Bătrînul îşi aduse aminte că în timpul nopţii a visat un cuptor, şi a vedea cuptor în vis, înseamnă tristeţă.

Visurile şi semnele erau singurul lucru, care=l mai

1 Mic burghez dela oraş, mahalagiu (N. trad.).

puteau împinge la reflecții. Se adînci și de astă dată cu o deosebită dragoste în rezolvirea întrebărilor: de ce vuește samovarul, ce tristeță prezice un cuptor? Visul se și împlini îndată: cînd Zotov clăti ciainicul și vru să opărească ciaiul, în cutie nu se găsea un singur firisor de ciaiu!

—Viață de ocnaș!—bombăni omul, molfăind niște firimituri de pîne neagră. Ce soartă cînească! Nu-i ciaiu! Să zici că sînt un mujic de rînd, dar sînt meșcianin, proprietar al unei case. Rușine!

Bombănind și vorbind cu el însuși Zotov îmbracă paltonul, asemănător cu un malacov, băgă picioarele în galoșii enormi și bocci, făcuți de Prohorici cizmarul în 1867, și eși afară. Aerul era sur, rece, posomorît, dar liniștit. Curtea largă, plină de brusturi și acoperită de foi îngălbenite, e argintată ușor de bruma toamnei. Nici vînt, nici sunet. Bătrînul se așeză pe o treaptă a cerdacului povîrnit, și îndată se întîmplă, ceiace se întîmpla în fiecare dimineață: se apropie de el Lîsca, un cîne mare de curte, alb, cu pete negre, jerpelit, pe jumătate mort, cu ochiul drept închis. Se apropia sfîcios, îndoindu-se cu frică, cași cum labele i s'ar fi atins nu de pămînt, ci de o plită fierbinte, întreg trupu-i gîrbovit exprima o extremă tîmpire. Zotov se făcu că nu-l bagă în seamă, dar cînd Lîsca, abia dînd din coadă și mereu îndoindu-se, îi linse galoșul, bātu su-părat din picior.

— Fugi, crăpare=ai! Afu=ri=sit!

Lîsca se dădu la o parte, se așeză în vîrfurile oaselor și=și fixă stăpînul cu singurul lui ochiu.

— Afurisiți!...—urmă Zotov.—Voi mai lipseați pe capul meu!

Se uită cu ură la șopronul cu acoperișul strîmb și plin de iarbă, de acolo, din ușă, îl privea un cap mare de cal. Incurajat probabil de atenția stăpînului, capul începu

să se miște, se lăsă înainte, și din șopron se arătă un cal întreg, tot așa de gîrbov, cași Lîsca, tot așa de timid și tîmpit, cu picioarele subțiri, cărunt, cu pîntecele tras, cu spinarea osoasă. Eși din șopron și se opri nehotărît, parcă s'ar fi jenat.

— Prăbuși=v'ati... — urmă Zotov. — Nu mai pieriți din ochii mei, faraoni afurisiți!... Vi=i foame, așa=i! — glumi, strîmbîndu=și fața înrăită, printr'un zîmbet disprețuitor. — Poftim, la minut! Pentru un zmeu ca tine — poftim ovăsul cel mai bun! Poftiți. Indată! Avem cu ce hrăni și un cîne așa de scump. Dacă un cîne de așa preț, ca dumneavoas=tră, nu dorește pîne, se poate o bucățică de carne!

Zotov bombănea cu jumătate de voce, înfuriindu=se tot mai mult și mai mult, în sfîrșit, ne mai putînd su=porta veninul adunat, începu să bată din galoși și să facă gură prin toată curtea.

— Nu=s dator să hrănesc pe niște trîntori! Nu=s milionar, ca să mă mîncăți și să mă beți. Eu singur n'am ce mîncă, mîrtoage uricioase, lua=v'ar holera! Nici bucu=rie dela voi, nici folos, numai necaz și pagubă! Dece nu crăpați? Ce persoane așa de grozave sînteți, că nu vă ia nici moartea? Trăiți, dracu să vă ia, dar eu nu vreau să vă hrănesc. Destul! Nu vreau!

Zotov se revolta, se indigna, iar calul și cînele ascultau. Înțelegeau ei oare, acești doi trîntori, că li se re=proșează bucățica de pîne, nu se știe, dar pîntecele lor se traseră și mai mult, iar figurile se strînseră, se întunecară deveniră și mai tîmpite. Pe Zotov înfățișarea lor smerită îl necăjea și mai mult.

— Afară! — strigă, coprins ca de un gînd neașteptat. — Afară din casa mea! Să nu vă văd în ochi! Nu=s dator să țin în curtea mea tot felul de căzături! Afară!

Bătrînul păși mărunt spre poartă, o deschise și, rîdînd de jos un băț, începu să gonească din curte pe trîntorii săi. Calul clătina din cap, începu a se mișca din

oasele șoldurilor și spinării și plecă șchiopătînd spre poartă, cînele după el. Amîndoi eșiră în stradă și după vreo douăzeci de pași, se opriră lîngă gard.

— Vă dau eu!—se răsti Zotov.

După ce goni pe trîntori, Zotov se liniști și începu să măture curtea. Din cînd în cînd arunca o privire în stradă: calul și cînele stăteau înfipți lîngă gard și se uitau mîhniiți la poartă.

Mai trăiți și fără mine!—bombănea bătrînul, simțînd cum îi trece supărarea din inimă.—Las să mai îngrijească de voi și alții! Eu sînt și zgîrcit și rău... cu mine e rău de trăit, atunci mai trăiți și cu alții... Da...

După ce se desfătă de înfățișarea nenorocită a trîntorilor și bombăni în deajuns, Zotov eși pe poartă și, dîndu=și un aer feroce, strigă:

— Ei, ce stați? Pe cine așteptați? S'au oprit în mijlocul drumului și împiedecă lumea. Marș în ogradă!

Calul și cînele lăsară capetele în jos și cu aere vinovate se îndreptară spre poartă. Lîsca, simțînd probabil că nu merită ertare, schelălăi jalnic.

— De trăit, trăiți, dar de partea mîncării—na, prinde! —zise Zotov, lăsîndu=i să intre.—Măcar să crăpați...

Intre timp prin ceața dimineții începu să pătrundă soarele, razele lui piezișe începură să lunece pe bruma căzută. Se auziră voci și pași. Zotov puse mătura la locul ei și plecă din curte la cumătrul și vecinul său, Marc Ivanovici, care ținea o mică băcănie. Venind la cumătru, se așeză pe un scaun pliant, oftă cu aer de om așezat, își netezi barba și începu să vorbească despre timp. Dela timp cumătrii trecură la diaconul cel nou, dela diacon la cîntăreți, și conversația se lungi. Nu se băga de seamă cum trece timpul, iar cînd băiețașul din prăvălie aduse un ciainic mare cu apă fierbinte, și cumătrii se așezară la ciau, timpul trecu iute ca paserea. Zotov se încălzi, se înveseli.

— Am o rugămintă cătră tine, Marc Iv'anovici, — în=cepu după al șaselea pahar, bocănind cu degetele pe tej=gha. — Te=ași... ruga... Dă-mi și azi o optime de ovăs...

Din dosul unei cutii mari cu ciaiū se auzi un oftat adînc.

— Dă=mi, fă o bunătate. — urma Zotov. — Ciaiū... azi nu=mi mai dai, dar ovăs să=mi dai... Mi=i și rușine să cer, te=am plictisit cu sărăcia asta a mea, dar... e flă=mînd calul.

— De dat s'ar putea... — oftă cumătrul. — Dece nu? Dar la ce dracu, spune=mi, te rog, ții tu aceste căzături? Dacă ar fi un cal cum se cade, dar așa—ptiu! Rușine să te uiți... Dar cînele? *șchilet* gol! La ce dracu îi mai hrănești?

— Dar cum să scap de ei?

— Se știe cum. Dă=i lui Ignat, la mortăciuni, și gata. De mult le e timpul să fie acolo. Tocmai locul.

— Așa=i... Mai că=i așa...

— Trăiești din pomană, și ții vite!... urmă cumătrul. Nu=mi pare rău de ovăs... Dumnezeu cu tine. dar mai mult, drăguță, știi... cam greu în fiecare zi. Sărăcia ta nu mai are capăt. Dai, dai, și nu știi cînd o să fie sfîrșitul.

Cumătrul oftă și=și netezi fața stacojie.

— Să fi murit măcar! — adăugă. — Trăești și nici singur nu știi la ce, zău! Sau dacă Dumnezeu nu dă moarte, să te fi dus undeva, într'un azil, ori ospiciu.

— La ce? Eu am rude... Am nepoți...

Și Zotov începu să povestească pe lung cum undeva, la o fermă, trăiește strănepoata lui, Glașa, fiica nepoatei de soră, Caterina.

— E datoare să mă hrănească! Casa mea ei îi rămîne: atunci să mă hrănească! Mă apuc și mă duc la ea. Asta=i, înțelegi, Glașa, va să zică... fata Catei, și Catea, înțelegi, e fata vitrigă a lui Pantelei al meu... ai înțeles? Ei îi rămîne casa... Las să mă hrănească!

D'apoi! Decît să trăiești din mila oamenilor... demult să te fi dus.

— D'apoi mă duc! Să mă bată Dumnezeu, dacă nu mă duc. E datoare!

Peste un cias, după ce cumătrii băură cite un păhăruț, Zotov stătea în mijlocul băcăniei și vorbea cu însuflețire:

-- De mult mă pregătesc să merg! Mă duc chiar azi!

— Se înțelege. Decît să umbli așa, fără rost și să crăpi de foame, să te fi dus demult la țară!

-- Plec îndată. Sosesc și zic: ia-ți casa mea, iar pe mine să mă hrănești și să mă cinstești. Ești datoare. Dacă nu vrei, nu capeți nici casa, nici binecuvîntarea mea. Rămîi sănătos, Ivanîci!

Zotov mai bău un păhăruț și, inspirat de noua idee, se grăbi să plece acasă... Se înfăbîntase de rachiu, capul i se învîrtea, dar Zotov nu se culcă, ce își adună într'o legăturică toată îmbrăcămintea, se rugă lui Dumnezeu, își luă bățul și eși din curte. Fără să se uite îndărăt, bodogănind și bocănind cu bățul pe pietre, trecu toată strada și se pomeni în cîmp. Până la fermă erau vre-o zece—douăsprezece verste¹. Mergea pe un drum uscat, se uita la cireada orașului, care rumega lenevoasă, iarba îngălbenită, și se gîndea la cotitura neașteptată a vieții sale, pe care o făcea cu atîta hotărîre tocmai acuma. Se gîndea și la trîntorii... Plecînd de acasă, n'a închis poarta, și astfel le dase voie să iasă unde le-o plăcea!

Nu trecu pe cîmp nici o verstă, cînd auzi în urmă pași. Se întoarce și—și plesni palmele cu furie: după dînsul, cu capetele plecate și cozile între vine, pășeau încet calul și Lîsca.

— Plecați îndărăt! — le făcu din mână.

Se opriră, se uitară unul la altul, se mai uitară la el.

¹ 0 verstă = 1100 m. (N. trad.).

Zotov păși înainte, ei după el. Atunci omul se opri și începu să se gîndească, Să meargă la Glașa, pe care deabia o cunoștea, împreună cu aceste ființi, e cu nepuțință; să se întoarcă îndărăt și să le închidă, n'ar fi vrut, și nici nu le-ar fi putut închide, fiindcă poarta nu-i bună de nimic,

— În șură au să piară, — se gîndi Zotov. — Doar de bună seamă să-i duc la Ignat?..

Casa lui Ignat era înafară de oraș, pe izlaz, la vre-o sută de pași dela barieră. Fără să se hotărască definitiv și neștiind ce să facă, se îndreaptă spre ea. I se învîrtea capul și i se întunecau ochii...

Puține din cele întîmplate în curtea hingherului Ignat le mai ține minte. Își aduce aminte de mirosul uricios de piele, de aburul plăcut al supei, pe care o sorbea Ignat la intrarea sa. Vedea ca prin vis cum Ignat, făcîndu-l să aștepte vre-o două ciasuri, tot pregătea nu știu ce, se îmbracă cu alte haine, vorbea cu o femeie despre sublimat. Și aduce aminte cum a fost așezat calul în stănoagă și cum s'au auzit două izbituri surde: una peste țeastă, alta prin căderea unui trup mare. Cînd Lîsca, văzînd moartea prietenului său, se aruncă la Ignat cu urlet, se auzi o a treia lovitură, care opri urletul pe loc. Mai încolo Zotov ține minte cum, din nebunie și beție, văzînd cele două cada-vre, se apropie de pătașcă și puse propria lui frunte...

Apoi până în seară ochii i-au fost acoperiți ca de un vâl turbure, și Zotov nu-și putea deosebi măcar degetele.

(Tradus din rusește de A. Frunză).

A. Cehov

A. S. Pușchin și Eteria (1821)

De capitala mea departe
Uitasem negura de nord
Și cu melodiile dulcii harfe
Trezeam pe moldoveni din somn...

(Din scrisoarea lui Pușchin către
N. I. Gnedici 24 Martie 1821)

Marele poet rus A. S. Pușchin considerat ca element periculos siguranței statului, a fost transferat „în interes de serviciu” la Chișinău în 1821 și a trăit în Basarabia până la 1823, adică doi ani de zile.

Viața Chișinăului de atunci corespundea foarte bine sentimentelor byroniste ale tânărului poet care n’avea atunci decât 22 de ani.

Populația Chișinăului din epoca aceasta, era un amestec pitoresc de cele mai diverse neamuri, limbi și clase sociale. La fiecare pas întâlneai evrei, bulgari, turci, francezi, italieni. Revoluția greacă a adus de peste Prut mai multe familii de boeri greci și moldoveni. Aceste elemente au dat Chișinăului aspectul unui oraș oriental, unde cultura europeană și primitivitatea orientală se amestecau în mod original și pitoresc. Coloritul, sgomotul diferența moravurilor și desfrul Chișinăului de atunci au produs o impresie adâncă asupra lui Pușchin. Și l-a făcut să îndrăgească Chișinăul.

Aruncat în mijlocul acestei vieți originale, Pușchin n’a putut s’o trăiască din plin fără să intre în legătură cu oameni de atunci.

Iată ce scrie el, la 5 April 1823 prietenului P. A. Viazemschi, tot un vestit poet rus și unul din cei mai intimi prieteni ai lui Pușchin.

...„Dacă în timpul verii pleci la Odesa, n’ai vrea să te abați pe la Chișinău? Îți voi face cunoștința eroilor din Sculeni și din Secul, a colaboratorilor lui „Iordache și a grecoaiței pe care a sărutat-o Byron“...

Nu vom vorbi aici despre influența acestei vieți asupra operei lui poetice, pentru că afară de poema „Țigani” nu găsim nimic cu subiect local. Împărtășind soarta lui Ovidiu, Pușchin, că poetul roman, a păstrat în exil, în țară străină, spiritul pur național.

„Aici noi am vrea să arătăm cum s’au oglindit în sufletul lui Pușchin, evenimentele ce s’au petrecut în acest timp în Moldova. Iată ce scrie Pușchin lui A. N. Raevschi :

Chișinău, Mart-April 1821.

„Îți fac cunoscute evenimentele, care vor avea urmări grave nu numai asupra provinciei noastre, ci chiar asupra întregii Europe.

Grecia s’a răsculat și a proclamat libertatea.

Tudor Vladimirescu care făcuse odinioară serviciul în armata repositului prinț Ipsilanti, la începutul lunii Februar a eșit din București cu un număr mic de arnăuți înarmați și a declarat că Grecii nu mai au puțină a suporta samavolnicile și prădăciunile șefilor turci, că au hotărît a se elibera de sub stăpînirea ilegală, că au intenția să plătească numai birurile impuse de guvern. Această proclamație a înfierbîntat întreaga Moldovă. Prințul Suțu și consulul rus au vrut să oprească întinderea răzcoalei. Pandurii și arnăuții de pretutindeni s’au raliat bravului Vladimirescu și în câteva zile el comanda o armată de 7000 inși.

„La 21 Februar generalul prinț Alexandru Ipsilante cu doi dintre frații săi și cu prințul Gheorghe Cantacuzino a sosit la Iași din Chișinău, unde și-a lăsat mama și surorile și pe ceilalți doi frați. El a fost întâmpinat de 900 arnăuți, prințul Suțu și consulul rus, și imediat a și luat comanda asupra orașului. Acolo a lansat niște proclamațiuni care s’au răspîndit fulgerător pretutindeni. Întrînsele se spunea că Fenixul Greciei va reînvia din cenușă, că a sosit ceasul prăbușirii Turciei și altele... și că o putere mare aprobă mișcarea aceasta generoasă.

„Grecii au început a se aduna pîlcuri-pîlcuri subț cele trei steaguri ale lui, dintre care unul este tricolor, pe altul filfiia o cruce, împodobită cu lauri cu textul : „La acest semn vei învinge”, iar pe al treilea a fost zugrăvit Fenixul renăscut.

„Am văzut scrisoarea unui insurgent : el descrie cu entuziasm ceremonia sfințirii steagurilor și a sabiei prințului Ipsilanti, bucuria clerului și a poporului, splendida clipă a speranței și a libertății.

„La Iași totul este liniștit. Șapte turci au fost aduși la Ipsilanti și au fost imediat executați — stranie noutate din partea unui general european ! Turcii în număr de o sută au fost măcelăriți, cu ei vre-o trei zeci de greci ; trei greci refugiați se află de eri la carantina de aici. Ei au desmițit zvonurile false. Bătrînul Ali a primit legea creștină și s’a botezat luînd numele de Constantin. Armata lui de 2000 de soldați care venea spre a se uni cu sulioții fu nimicită de armata turcă. Entuziazmul spiritelor

a ajuns la culme. Toate gândurile sînt îndreptate spre un singur obiect—independența vechii patrii. În Odesa n'am mai prins privescătoarea curioasă: la prăvălii, pe străzi, în crișme, pretutindeni se adunau grupuri-grupuri de greci; toți își vindeau pentru nimic averea și-și cumpărau săbii, puști, revolve; toți vorbeau despre Leonida și Themistocle; cu toții se îndreptau spre armata norocosului Ipsilanti. Viața și averea grecilor era la dispoziția lui! Dela început el a avut 2.000.000 de piastre. Un anume Pauli singur i-a dat 600.000 de piastre, ca să-i restituie după renașterea Greciei. 10.000 de greci s'au înscris în armată. Ipsilanti merge pentru a se uni cu Vladimirescu. El se numește comandantul suprem al armatelor grecești de nord și delegatul guvernului secret...

„Iată descrierea detaliată a ultimelor evenimente din provincia noastră; aruncăm privirea profetică în viitor și vom stărui a ghici soarta Greciei.

„Ce tablou straniu! Două popoare (Greci și Italieni) demult căzute în jignitoare nemernicie în același timp se trezesc din lunga lor amorțire renasc și se ivesc pe scena politică a lumii. Primul pas a lui Ipsilanti este splendid și strălucit. El a început foarte norocos—28 ani, mina pierdută în războiu, scopul generos! De azi el aparține istoriei. Soarta de învidiat! Pumnalul pentru dînsul este mai primejdios decît sabia turcească; Constantin (Ali-Pașa-de Ianina) nu va fi mai scrupulos decît Clodric și influența tinărului răzbnător al Greciei poate să-l neliniștească.

Mărturisesc că ași sfătui pe prințul Ipsilanti a o lua înaintea bătrînului talhar—moravurile țării în care el operează îngăduie omorurile politice.

„Chestie importantă ce va face Rusia? Ocupa-vom Moldova și Valahia sub forma de intermediari pacifici?... Trece-vom peste Dunăre ca aliații grecilor și dușmanii dușmanilor lor? În tot cazul te voiu ține la curent cu toate“.

În același timp în jurnalul lui Pușchin, la data de 2 April 1821, cetim: „Aseară am petrecut la N. G.—fermecătoare grecoaică. Am vorbit despre Ipsilanti. Între cei cinci Greci eu singur am vorbit ca grec. Toată lumea a fost neîncrezătoare în succesul mișcării eteriste. Eu sînt convins că Grecia va triumfa și cei 2.500.000 de turci vor lăsa țara înfloritoare a Eladei moștenitorilor legali ai lui Homer și Thémistocle. Cu mare părere de rău am aflat că Vladimirescu nu are alte calități decît vitejie extraordinară—vitejie are deajuns și Ipsilanti“.

Așa a simțit sufletul revoluționar al lui Pușchin.

Au trecut 12 ani. La data de 24 Noembrie 1833 Poetul scria în jurnalul său:

„...Aseară am avut la Fiquelmont (ambasadorul Austriei), o întîlnire curioasă: s'a apropiat de mine un bărbat cam de vre-o 45 ani cu mustați și cărunț. Am bănuit după mutră că trebuie să fie grec. Și l-am luat drept unul dintre prietenii mei vechi din Chișinău. Era Suțu, fostul domn al Moldovei. Actualmente e

ambasador la Paris. Nu știu încă în ce scop se găsește aici. El mi-a adus aminte, că în 1821 am fost la dînsul cu Pestel la Chișinău; i-am povestit în ce mod Pestel l-a înșelat și a trădat Eteria, prezentînd-o Împăratului Alexandru drept o ramură de carbonarizm. Suțu nu și-a putut ascunde nici mirarea nici năcazul. Fineța fanariotului a fost învinsă prin șiretenia ofițerului rus! Aceasta a jignit amorul său propriu“.

Despre acest ofițer Pestel cetim în jurnalul lui Pușchin la 9 April 1821 (cînd Pestel a fost la Chișinău): Dimineața am petrecut cu Pestel; om inteligent în toată puterea cuvîntului. *Mon coeur est matérialiste* spunea el, *mais ma raison s'y refuse*. Am discutat cu dînsul metafizică, politică, moravuri și altele. El este unul din cele mai rare înteligențe pe care le cunosc“.

Subt impresia întîlnirii cu Suțu la Fiquelmont, Pușchin scrie o mică poveste „Kirgiali“, în care găsim și cîteva pasagii cu amintirile lui Pușchin despre Eterie.

„Kirgiali a fost bulgar de origină. Kirgiali în limba turcească înseamnă viteaz, om brav.

„Numele adevărat a lui nu-l cunosc.

„Kirgiali a băgat în spaimă întreagă Moldova cu tâlhăriile sale. Ca să vă faceți o idee despre dînsul vă voi povesti una din faptele lui. Intr'o noapte s'a năpustit cu arnăutul Mihalache asupra unui sat bulgăresc, au dat foc, din cele două capete. Și trecînd din casă în casă Kirgiali țala oamenii, iar Mihalache ridică prada. Amîndoi strigau: „Kirgiali, Kirgiali!“ Tot satul a fugit.

Cînd Alexandru Ipsilante a proclamat răscoala și a început să-și formeze armata, Kirgiali i-a dus cîteva vechi tovarăși de ai săi, scopul adevărat Eteriei îl cunoștea foarte prost, însă războiul îi dădea prilejul să se îmbogățească pe socoteala turcilor, poate chiar și pe a moldovenilor, aceasta era pentru dînsul un lucru evident.

Alexandru Ipsilante a fost personal foarte viteaz, însă n'a avut calități necesare pentru rolul pe care și l-a asumat așa de înflăcărat și așa fără de socoteală. El n'a putut să se înțeleagă cu oamenii pe care a fost nevoit să-i comande. Ei n'au avut pentru el nici stimă, nici încredere. După lupta nenorocită unde a perit floarea tineretului grec, Iordache Olimpioti l-a stătuit să plece și singur l-a înlocuit. Ipsilanti a fugit peste granița austriacă și de acolo a aruncat blesteme asupra oamenilor pe care îi numea neascultători, lași și nemernici. Acești lași, și nemernici în partea cea mai mare și-au găsit moartea subt zidurile monastirei Secu și pe malurile Prutului apărîndu-se desperați împotriva dușmanului de zece ori mai puternic.

Kirgiali a fost în detașamentul lui Gh. Cantacuzino, despre care se poate spune același lucru ce s'a spus despre Ipsilanti. În ajunul luptei dela Sculeni, Cantacuzino a cerut dela autoritățile rusești permis pentru a intra în carantina noastră. Detașamentul a rămas fără căpetenie, însă Kirgiali, Safianos, Cantagoni și alții n'au avut nici o nevoie de un căpitan.

„Lupta de la Sculeni n'a fost, se pare, descrisă de nimeni cu tot adevărul ei mișcător. Inchipuiți-vă 700 de arnăuți, albanezi, greci, bulgari și oameni de tot felul care habar n'aveau de arta strategică, retrăgându-se față de 15000 cavaleriști turci. Acest detașament s'a lipit de Prut și a pus înainte două mici tunuri pe care le-au găsit la Iași în curtea Domnească unde serveau pentru saluturi în timpul meselor de zilele onomastice. Turcii cu plăcere ar fi tras cu ghiulelele însă n'au îndrăznit fără aprobarea autorităților rusești. Ghiulelele cu siguranță ar fi trecut pe malul nostru. Șeful carantinei (actualmente decedat) care a făcut 40 de ani militare nu auzise niciodată șueratul gloanțelor; însă acum Dumnezeu l-a învrednicit să audă. Câteva au vijit chiar pe lângă urechile lui. Bătrânul s'a speriat foarte tare și l-a certat pe maiorul regimentului de infanterie care a fost detașat carantinei. Maiorul neștiind ce să facă a fugit la malul râului peste care treceau delibașii și i-a amenințat cu degetul. Delibașii văzând aceasta s'au întors și s'au îndepărtat în galop. Iar după dâșii tot detașamentul turc. Maiorul care a amenințat cu degetul se numea Horcevschi. Nu știu ce s'a ales de el. Adouazi turcii însă iar au atacat pe eteriști. Nepuțin întrebuința ghiulele, turcii, împotriva obiceiului lor, au hotărât să facă uz de arme albe. Lupta a fost aspră. Se tăiau cu iatagane. Turcii au întrebuințat și lănci, până atunci necunoscute la dîșii; lăncile acestea au fost rusești. Necrasovenii* au luptat în rândurile lor.

„Eteriștii după consimțământul suveranului nostru au putut trece Prutul și se adăposti la carantina noastră. Ei au început trecerea. Cantagoni și Safianos au rămas cei din urmă pe malul celalt. Kirgiali rănit în ajun zăcea deja în carantină. Safianos a rămas mort. Cantagoni, om foarte gras, a fost străpuns cu lancea în pintece. Cu o mână el a ridicat sabia, cu alta a apucat lancea și a bagat-o mai adânc și așa a putut să ajungă cu sabia pe ucigașul său, cu care s'a răstăgolit împreună.

Totul s'a terminat. Turcii au rămas învingători, Moldova a fost curățită. Circa 600 de arnăuți s'au răspândit în Basarabia; neștiind cu ce să se hrănească totuși au mulțumit Rusiei pentru adăpost. Ei duceau o viață fără de muncă, însă nedesfrinată. Puteai să-i vezi pe la cafenelele Basarabiei semi-turcești cu ciubuci lungi la gură, sorbind caimacul cafelei din ceștele lor mici. Vestoanele lor înflorite și papucii lor roșii cu virfurile ascuțite au început să se rupă, însă fesurile lor erau purtate mîndru și din bărnețele largi se vedeau iataganele și pistoalele. Nimeni nu s'a plîns împotriva lor. Nimeni nu se putea închipui că acești pașnici

* În timpul împărătesei Ana Ioanovna, Ignatie Necrasov cazac de Don a reușit să convingă un număr mare de cazaci de Don nemulțumiți de stăpînirea centrală, mai ales din cauza chestiilor religioase să treacă peste hotarul Imperiului la turci. Strănepoții lor au format populație numită acum în România Lipoveni.

golani au fost renumiții bandiți ai Moldovei, tovarășii spăimîntătorului Kirgiali, și că el însuși se afla între ei.

Pașa, care a fost șef la Iași a aflat despre acesta și pe baza tratatelor de pace a cerut autorităților rusești extradarea banditului. Poliția a început să-l caute. Au aflat că într'adevăr Kirgiali se află la Chișinău. L-au prins în casa unui călugăr fugar în momentul în care cina în întuneric împreună cu șapte tovarășii ai săi.

„Pe Kirgiali l-au pus subț arest. El n'a ascuns adevărul, și a recunoscut, că el este Kirgiali.

— „Inșă, a adăogat el, de cînd am trecut Prutul, nu m'am atins de avutul altuia și n'am obijduit nici pe cel din urmă țigan. Pentru turci, pentru moldoveni, pentru valahi, eu sînt desigur talhar, inșă pentru ruși eu sînt musafir. Când Safianos a terminat încărcătura tunurilor a venit la noi la carantină ca să iee de la răniți ținte, nasturi, zale și mîneruri de iatagane pentru ultime încărcături, eu i-am dat douăzeci beșlici și am rămas fără de bani. Dumnezeu vede că eu Kirgiali am trăit de mila oamenilor. Pentru ce acum rușii mă predau dușmanilor mei“.

După aceasta Kirgiali a făcut și liniștit a așteptat îndeplinirea soartei sale. A așteptat puțin. Autoritățile care nu sînt obligate a privi pe bandiți din punctul de vedere al romantizmului, și convinse că cererea de extradare a fost legală, au ordonat trimiterea lui Kirgiali la Iași“.

Pe urmă Kirgiali a scăpat; inșă soarta lui nu mai are nici o legătură cu Eteria care singură ne interesează aici.

A. Mihailov.

Lupii de aramă

4 tablouri

Ziduri de piatră și lemn peste care cade amurgul, îngrădesc zarea. În dreapta și stînga planurile se înalță în două terase făcute din pari de lemn. Culisele din dreapta și stînga sînt alte ziduri în care se deschid intrări. În fund e un șanț, așa încît soldații cînd se adună, nu se văd ci numai sulțile lor. La răsăritul lunii. (Vezi în text celelalte indicații).

R o b i i

I-iul.—Odihnește-te. Paza s'a îndepărtat.

II-lea. Totuși cînd se întoarce dacă își dau sama că munca noastră a tînjit—bicele de plumb ne vor sfîșia. De nu li s'o părea mai potrivit să sfîrșească de-abinelea cu noi.

III-lea.—Dar zidul e isprăvit!

II-lea.—Așa e, e isprăvit. Am muncit atît de îndelung că uitasem că se mai poate sfîrși.

I-iul.—Aproape să nu ne mai dăm sama! Deacum armatele împărătești pot să pornească năvala. Robi, sîntem siliți să lucrăm împotriva țării noastre. Ce sînt țările?

III-lea.—Zidul trebuie să fie trainic!

II-lea.—Norocul e că ostașii dușmani nu pricep munca pe care ne-au silit s'o făpuim. Au vrut încă o cetate de piatră—e gata cetatea, —dar berbecii sparg și piatra.

III-lea.—Așa a fost întotdeauna. Pe măsură ce un războinic a scornit o armă mai grozavă, potrivnicul lui a căutat o apărare mai țepănă—și așa cresc de cînd e lumea, de o parte zidurile—de alta înfricoșătoarele arme.

I-iul.—Atît că ei nu înțeleg toată puterea armelor și de aceia ră-mîn barbari.

II-lea.—Nu te bizui prea mult pe nepriceperea dușmanului. Fratele meu era meșteșugar neîntrecut în înstrunarea mașinilor de luptă cu plisc de vultur și scorpionii de fier... și fratele meu cînd a fost prins a crezut că-i poate amăgi, cînd i s'a poruncit să lucreze—și mașinile pe care le încorda la porunca lor aruncau strîmb pariî ascuțiți, iar bolovanii de piatră fierbinte cădeau subt șanțuri. Căpeteniile și-au dat sama de viclesug și legîndu-l de o improșcătură, au țin-tit cu el spre lagăr. Infipt în pămînt, a murit. (pauză),

III-lea.—Totuși împărăția noastră va învinge la urmă.

I-iul.—Cine poate ști!

III-lea.—Sîntem robi.

II-lea.—Trăim! (pauză). Dar de ce împărații vor să cucerească tot mai departe și mai departe lumea. Nici după ce vom cu-ceri țara aceasta nu vom fi stăpîni pe tot pămîntul. Am auzit că la hotare sînt alte împărății, și uscatul urmează mai departe.

I-iul.—Și după ce dușmanul va fi învins, armata noastră se va retrage iar peste fluviu și dușmanul va învia, ca un balaur căruia îi cresc la loc toate capetele.

III-lea.—Și-or mai fi aducînd aminte de noi, în țară?

I-iul.—...Acasă au făcut un mormînt mic pentru mine, și nevasta cu pruncu vine în zilele sfinte la acest loc de odihnă, a-prinde o candelă, lasă o strachină cu mîncare pe pămîntul în care nu sînt. Și umbrește cu crengi veșnic verzi o păpușe de lut ars care să-mi pomenească numele.

I-iul.—În nici un chip nu putem fugi. Mi-e dor de cîmpia război-nicilor la poalele cetății. Acolo sînt umbrare de măslini, cu frunza de argint. Și voi i-ați văzut, sînt pomi de arg-int. Intre statui albe, copiii învață să arunce cu lancea, să țintească arcul, să asvîrle discul, să ochiască praștia. Și ostașii învingători își agață scuturile de ramurile chi-paroșilor, la ușa templelor.

III-lea.—Noi, chiar dacă ai noștri înving—rămînem învinși.

II-lea.—O să mai vedem vreodată cetatea?

I-iul.—Să fim cu aripi ca vulturii de sus, — în cîte zile de zbor am zări-o?

II-lea.—Ții minte cînd am pornit întăiu în lagăr, jurasem fiecare să ne întorcem cu prăzi bogate.

I-iul.—Vase mari de aur.

III-lea.—Chihlibar auriu.

I-iul.—Și acum mai schilavi decît cîinii, și mai trudiți decît orice spurcată dihanie ne canonim înlănțuiți.

II-lea.—Cînd am plecat la oaste—vestea războiului mi-a sosit în ogor. Aram. Am dejugat boii albi în mijlocul brazdei—i-am sărutat pe frunte și le-am dat drumul. Azi avem juguri.

- III-lea.*—Barbarii nu știu măcar să coacă pine. Țin grânele în gropi mucedede...
- II-lea.*—Și țara lor e sălbatică și neagră. (pauză). Să încerci să fugi luînd calea noaptea, după drumul laptelui stropit pe cer, și încă spre casă nu ai putea ajunge,—prin mlaștinele veninate, codrii cu haite de lupi, livezi cu tăuni veninoși, smîrcuri cu friguri, întinderi cu pustiu.
- I-iul.*—Și femeile lor sînt urîte și rele.
- III-lea.*—Trăesc în pămînt ca în morminte, n'au nici aur, nici chihlibar, ci arme de aramă.
- II-lea.*—Faceți-vă că lucrați—paznicii se uită spre noi—poate că la noapte o fi veghea mai slabă—și atunci sau mor sau mă reintorc în lagăr și de acolo, în toamnă, trec iar podul de piatră lung cît o jumătate de cer și merg și merg pînă-acasă.
- I-iul.*—Își simt primejdia dacă ne silesc și noaptea să lucrăm. Vezi steaua serii s'a aprins.
- II-lea.*—Așa o fi strălucind lacrimă și la noi peste zare. O fi același lucefăr care se vede și acolo? Eri noapte cînd lucram la lumina torțelor îmi închipuiam că ai noștri trebuie să fie foarte aproape.
- III-lea.*—Azi nu ne-a dat nimeni de mîncare.
- I-iul.*—Uite că ne poartă de grije.
(Femeile rămîn sus pe terasă—robii jos).

II.
Femeile.—Robii.

- I-a.*—Și în fiecare zi trebuie să-i și hrănim.
- II-a.*—Vă e foame spurcaților?
- I-iul.*—Ne e foame.
- I-a.*—Uite am adus carnea asta împuțită, pe care dulzii n'au vrut s'o bage în samă. Păzește, să nu te îneci de lăcomie!
- II-a.*—Vă e sete robilor nemernici?
- II-lea.*—Dă-mi apă.
- I-a.*—Uite-i cum s'au îngrășat, trîntorii! Oameni cu carnea albă ca porcii.
- II-a.*—E gata zidul făcut împotriva nevrednicei voastre armate?
- III-lea.*—Am cioplit tot parapetul, (cătră tovarăș). Taci, altfel îți smulge ochii.
- I-a.*—Na, îmbuibă-te, ne-am prăsit din mila lupoaicei.
- III-a.*—Pe tine unde te-a prins?
- I-iul.*—Ce, știu eu numele tărimurilor voastre? Era lingă o apă mare, în seara cînd ai voștri au pornit asupra lagărului o cireadă de boi turbați purtînd flăcări în coarne. Atunci...
- Un copil.*—Mamă, pe ăsta vreau să-l omor eu!
- I-a.*—Bine, puiule!

II-a.—Regele nostru știe că e îndeajuns o cireadă, ca să fărîme armatele voastre.

II-lea.—Taci, sau te ucide muierea.

III-lea.—Nu mai pot—nu mai pot.—De ce mai trăim,—de ce mai trăim?

I-a.—Ar trebui să le punem odată otravă în mîncare. Cu ce poftă au sfișiat carnea!

III.

Femeile.—Robii.—Paznicul.

II-a.—Cînd o să ne lăsați ca să-i omorîm?

Paznicul.—Mujeri nepricepute și proaste,—știm noi să ucidem destul de bine și fără ajutorul vostru. Să încerce să fugă! N'aveți grije, nici unul din ei nu se întoarce peste apă. Dar regele a poruncit să ucidem pe toți prinșii care sînt de prisos pentruca să nu mai facem risipă de hrană.

II-a.—Atunci, de ce nu ne lași să-i orînduim noi? Mie mi-au ucis feciorul.

Paznicul.—Îți pare rău că feciorul tău a murit în luptă?—plînge-te Regelui—nerușinato!

II-a.—Iartă-mă, știu că feciorul se înveselește în cerul vitejilor. Nu spune nimic Regelui,—mi-a greșit gura, dar mi-e sete de sîngele lor.

Paznicul.—Regele a poruncit să cruțăm dintre prinși pe meșteșugari. Dela ei învățăm felul cum se luptă dușmanul și felul cum se apără. În ticăloșia lor sînt atît de pricepuți! Noi sîntem voinici, ei au mașinile. Noi sîntem viteji, ei au mașinile,—noi sîntem mulți, ei au vrăjite puteri din arme, unelte de luptă. Nu vă îngîmfați în lanțuri, robilor,—ați sfișit munca?

I-iul.—Precum vezi.

Paznicul.—Și o să fie împotriva a lor voștrii?

II-lea.—Sînt atît de aproape ai noștri?

Paznicul.—Te bucuri?

II-lea.—Mă îngrozesc.

Paznicul.—Azi nu mai lucrați, poate nici mine. Nu mai faceți ochidulci muerilor. Cînd n'o mai fi nevoie de voi, știm să săturăm ciorile.

I-iul.—Ai milă de noi! Lasă-ne să dormim aici, pe pietrele zidului. Știi bine că nu se poate fugi. Sînt bolnav. Acolo în boltiță vestmintele mucezesc, și se desprind bucăți (scîncește).

Paznicul.—O să stați goi.

I-iul.—Și carnea se desprinde!

Paznicul.—O să rămînă oasele.

I-iul.—E frig în nămolul care ține loc de așternut; mișună viermi și broaște, și gușteri umezi, și scorpioni veninoși.

Paznicul.—Cu atât mai bine—somn ușor. (ei plîng, biciul se ridică, pornesc). (Femeile rid, lanțurile robilor sună trînte mai departe, unul lovit de o piatră cade,—e dus de un tovarăș.—Liniste).

IV

O căpetenie.—*Paznicul.*

Căpetenia.—Au fost așezate străjile de noapte ?

Paznicul.—Au fost.

Căpetenia.—(cătră femei) Plecați. (Cătră paznic) Nu le mai îngădui să vorbească robilor,—sînt prea prietinoase,—pre vorbărețe.

Paznicul.—Totuși trebuie cineva să dea de mîncare robilor. Și cine ar putea opri singura înveselire pe care o mai au femeile noastre : Să arunce cu pietre în prinșii de războiu—și să-i ocărăscă.

Căpetenia.—Așa vrea regele !

Paznicul.—El singur știe pentru noi toți ce trebuie să vrea.

Căpetenia.—Nu s'a mai întors ?

Paznicul.—Nimeni nu poate să știe cînd este aici sau cînd este plecat. Poruncile lui sînt pretutindeni.

Căpetenia.—În mijlocul primejdilor îi simțim atât de mult în noi !

Paznicul.—Prin el izbînda trebuie să se înduplece, mă închin lui, îl iubesc și totuși nu îl pricep. Sînt că fără voința lui dă-tătoare de porunci totul ar fi pierdut—și mi-e necaz.

Căpetenia.—Prietine, gîndești prea mult pentru un ostaș (trecere).

Paznicul.—La noapte au să fie sfat preoții și bătrînii.

Căpetenia.—Acum ? (se aude o toacă înceată ca din depărtări).

Paznicul.—Îndată ce răsare luna.

Căpetenia.—La ce te uiți ?

Paznicul.—Focurile din zare.

Căpetenia.—Dușmanii.

Paznicul.—În fiecare zi sînt mai aproape.

Căpetenia.—Focurile vorbesc !

Paznicul.—Și regele nu mai trimite nici o poruncă. E în munți sau în codri ?

Căpetenia.—Cine știe.

Paznicul.—Ascultă.

Căpetenia.—Ai auzit ceva ? (se apropie).

Paznicul.—Nu,—dar vreau să-ți spun,—trebuie să-ți spun un semn care mă neliniștește.—Eri noaptea—cînd robii lucrau chiar aici la întărirea zidului, o săgeată a venit din afară și s'a înfipt în pămînt, zbirnînd la picioarele domniței.

Căpetenia.—Era aci ?

Paznicul.—Știi bine că în fiecare noapte vine îmbrăcată în zale și de pe turla privește în depărtări. Vorbește cu robii,—ea e singura care vorbește blînd cu ei,—și îi ispitește îndelung de țara lor.

Căpetenia.—Și ce ți se pare ciudat? O femeie poate fi mult mai vicleană decît noi toți bărbații. Ea știe să capete răspunsuri pe care nu le-am cîștiga prin silnicie.

Paznicul.—Nu ți-am sfîrșit! Săgeata căzuse la picioarele domniței. M'am repezit să smulg fierul. Am strigat: Ferește-te! Dușmanii au început să știe că din acest turn privești.

Căpetenia.—I-ai spus asta?

Paznicul.—Ea n'a răspuns nimic. A smuls săgeata, pe fier era înfășurată o fășie cu slove. A privit-o îndelung, la lumina torței, și pe urmă—atît de albă la față, am văzut-o atît de bine—a potrivit în săgeată inelul ei de aur, a încins arcul, și a trimis în noapte răspuns dușmanului.

Căpetenia.—De ce nu te-ai împotrivit?

Paznicul.—M'ar fi ucis. (acum toaca se aude din nou, mai tare).

Căpetenia.—Răsare luna—încep să vie sfinții.

Paznicul.—Le voui spune tot. Patru țări vecine își îmbie principii viteji, care cer mîna domniței,—și ea aruncă inelul în noapte.

Căpetenia.—Principii sînt aliații noștri. Dacă ar fi ales pe unul, ceilalți ar trece de partea împăratului. Fii ager.

Preoții (sfinții) îmbrăcați ca la turcă și brează cu măști, barză, vulpe, urs și cerb. Obiceiul e la fel cu cel care figurează și la zeii din Egipt.

Preoții—apoi paznicul.

I-iul.—Care sînt semnele cerului? (Celălalt îi răspunde îmbrățișînd și clămpăind capul de lemn).

II-lea.—Care sînt semnele pămîntului?

III-lea.—Care sînt semnele apei?

IV-lea.—Care sînt semnele focului?

} Joc călușeresc.

I-iul.—Aduceți lumina de veghe.

II-lea.—Aprindeți miresmele.

III-lea.—Regele nostru a trimis vre-o veste?

I-iul.—Regele nu a trimis nici o veste.

II-lea.—Regele luptă.

IV-lea.—Toate semnele sînt rele.

II-lea.—Anul acesta slujba soarelui nu a putut fi ținută. Regele a cerut topoarele de aur cu care trebuie bătut în porțile de piatră ale vremii.

III-lea.—A luat potirele de aur și în vasele de pămînt roșu singele omenesc nu se încheagă, așa că nu poate fi deslușit viitorul.

IV-lea.—Dar zeul nostru nu mai prevestește ceasul izbînzii?

III-lea.—Vitejii care trebuiau să se zvîrle în suliți pentru ca să poarte celui de sus vești despre neamul nostru, s'au rănit fără să moară, și a trebuit să-i isprăvim cu junghierele noastre.

II-lea.—Ce vești ați trimis celui de sus?

III-lea.—Și vesele și triste. L-am întrebat dacă știe cum am înșelat pe dușman când am îmbrăcat trunchiurile pădurii cu haine ostășești, și ne-am plins foarte de cealaltă luptă despre care crainicul vă va povesti.

IV-lea.—Aduceți vestea. (Sunetul de toacă e schimbat în chemare).

Preoții.—*Crainicul.* (Ingenunchiază)

Crainicul.—Eram cu Regele jos la fluviu, și cu noi era cealaltă armată. Trebuia să tăem calea întoarcerii. Se luminase de ziuă. Năvala noastră a pornit năpraznică. Lagărul împărătesc era înconjurat din toate părțile. Vai! Și dintr'odată,—Cel-de-sus,—a început să moară. Cerul s'a întunecat, o umbră îngrozitoare—balaurul—mușca—din soare. Eram între două dușmăanii—între două îndatoriri. Să învingem pe acei ce voiau să ne cotropiască țara—sau să apărăm Soarele împotriva balaurului. Și atunci cu toții am fîntit lăncile noastre, și arcurile noastre, în spre dușmanul din ceruri până când ploaia de săgeți a ciuruit vircolacul și sfîntul a eșit iar din moarte—luminos și tînăr, alb și vesel.

I-iul.—Ați apărut cerul!

II-lea.—Credința a eșit biruitoare.

Crainicul.—Dar în timp ce ne luptam cu cerul, armatele dușmane ținteau în noi și mulți dintre ai noștri n'au să se reîntoarcă niciodată din munte.

I-iul.—Regele n'a trimis nici o altă veste?

Crainicul.—Regele v'a trimis această singură veste. Să-i spuneți voi, care sînteți sfinți—celui de Sus—că el Regele l-a ajutat în luptă cu balaurul, nedesmințind steagurile oștilor noastre care poartă în virful lăncilor un balaur străpunș; săgețile noastre au spintecat cerul ca să apere Soarele de șarpele vătămător—iar acum e rîndul înaltului să ne ajute pe noi.

III-lea.—E rîndul Celui de sus să ne ajute pe noi.

II-lea.—Dece nu cere pace?

Crainicul.—Armatele împărătești curg ca un fluviu deasupra fluviului. Vin mai multe și iar mai multe, și de pe Mare încă sue corăbii aducînd noi puteri.

I-iul.—Asta e tot ce știi?

Crainicul.—Nădejdea veștilor mai bune* e în voi.

VII

Preoții.—*Paznicul.*

Paznicul.—Iertare.—Cu teamă și îngrijorare îndrăznesc să mă apropii de voi, sfinților. Însă îmi îndreptățesc îndrăzneala. Cineva dintre ai noștri se află în legătură cu dușmanul.

Au fost semne pe care n'am vrut să le bag în samă. Am fost nebun—sînt un păcătos,—pentru că acum, în noapte dovezile au devenit atît de îngrozitoare că nu le mai pot înăbuși.

I-iul preot.—La ce porți sabie în mîină dacă nu știi să pedepsești pe cei ce calcă legea.

Paznicul.—N'am îndrăznit. Eu nu sînt decît un biet ostaș.

II-lea preot.—Ce s'a întîmplat? Ori cine ar fi fost, trebuia să-l ucizi.

Paznicul.—De acum mă veți ucide pe mine, îmi voi lua pedeapsa cuvenită. E mai bine așa. Nu aveam ce face,—Domnița—a fugit din cetate Domnița.

I-iul preot.—Nu-i adevărat.

II-lea.—Minți.

III-lea.—Aiurește.

Paznicul.—Am văzut-o cu ochii mei.

III-lea preot.—O fi fost altă femeie care i-a luat vestmintele.

Paznicul.—Era ea. A scoborit singură zidul și a pornit în noapte.

I-iul preot.—Singură?

Paznicul.—Singură.

II-lea preot.—Incotro?

Paznicul.—Spre răsărit. Într'acolo încă de noaptea trecută a aruncat cu arcul ei un semn de aur.

III-lea preot.—Paznicul să fie ucis. Trimiteți grabnic să cheme pe Domnița.

II-lea.—Doarme.

I-iul.—Minte.

III-lea.—A fugit.

IV-lea.—Cerul ne părăsește.

I-iul.—Iată cum se talmăcesc frigurile pămîntului, cutremurele care au clătinat munții, dărîmînd trei din cetățile noastre.

III-lea.—Iată de ce rîurile vin atît de turburi și urlînd dela munte!

IV-lea.—Toate semnele s'au îndreptat împotriva neamului nostru.

I-iul.—Vestiți pe luptători să stea de veghe toată noaptea pentruca să nu fim surprinși de dușmani.

III-lea.—Stingeți lumina—ascundeți lumina.—Două umbre se apropie de ziduri. Le deslușesc în bătaia lunii. Se apropie de poarta de sub pămînt,—ba sue zidul.

II-lea.—Paznicul a avut dreptate! Uite-o, arată dușmanului calea tăinuită prin care se poate cuprinde cetatea.

IV-lea.—Pregătiți armele.

II-lea.—Dar regele ce o să zică dacă o ucidem?

III-lea.—Taci! Amîndoi au intrat în pămînt.

II-lea.—Uneltea cu dușmanul!

I-iul.—Nu ai văzut întotdeauna cum i se aprindeau ochii de bucurie cînd putea smulge dela robi vești despre frumusețea împărăției lor? Îi erau atît de dragi, lăuda vitejia lor, tra-ul lor, înțelepciunea lor!

III-lea.—Trebuia să ne așteptăm la trădare.

I-iul.—Cine poate îndrăzni s'o pedepsească?

IV-lea.—Toți. Cum ar putea întirzia pedeapsa?

III-lea. În numele regelui vom face dreptatea!

Toate intrările au fost întărite. Fără zgomet veghietorii își pregătesc armele. Iată-i!

VIII

Domnița.—Prinsul.—Preoții,

IV-lea preot.—Stați.

III-lea.—Să vie mulțimea să o judece.

II-lea.—Cu pietre și făclii să fie ucisă.

IV-lea.—Ai fost prinsă, nu mai încape împotrivre.

I-iul.—Cine e dușmanul cu care te-ai înhăitat?

III-lea.—Avem dovada nelegiurii.

IV-lea.—Cu cât te-a cumpărat?

I-iul.—Pedeapsa te așteaptă. Veniți!

Domnița.—Aștept închinarea voastră.

I-iul preot.—Nu mai ești fata regelui.

Domnița.—Inchinați-vă și tremurați înaintea prinsului meu—el este.

I-iul preot.—(tipînd) Căpetenia armatelor împărătești.

II-lea.—Împăratul!

IV-lea.—Prietinel lui.

I-iul.—Tu ai adus în mijlocul nostru pe căpetenia dușmanilor.

II-lea.—Deacum izbînda e a noastră.

Poporul.—Fata regelui lipsește din palat.—A fugit la dușmani.—

Fata regelui se iubește cu un dușman.—Moarte. Perzanie.

—Ucideți fără milă,—toți amăgesc! Toți cei mari ne părăsesc.

I-iul preot.—Izbîndă. Căpetenia oștirilor împărătești a fost prinsă.

E în minile noastre. Domnița ni l-a adus ca pe un lup

prins în laț.—Ea e stăpîna noastră,—ea fata regelui.

Inchinare ei!

Femeile.—E căpetenia cea mare a dușmanului. E poate însuși îm-

păratul. Ce slab e, ce fără putere! Și de puterea lui tremur-

ură țările. E un dușman care nu e meșteșugar, nu știe

să clădească mașini ci dă numai porunci. Nu e meșteșu-

gar. E căpetenie,—pe el avem dreptul să-l ucidem. E prin-

sul nostru. Sintem mai viteze decît ostașii—îl vom sfișia

în bucăți. Domnița, cu făcliile să-l aprîndem ca pe o făclie

vie. Și zidul cetății e gata. E al nostru.

Domnița.—Tăcere! E al meu. (Cătră prins) Brațul tău este rănit!

(Își rupe vestmintul) Trebuie legată rana, fiindcă viața ta

e scumpă!

Poporul.—Inveseliți-vă. Inveseliți-vă! Căpetenia armatelor dușmane

a fost prinsă. Capul balaurului e zdrobit. Mărire cerului.

I-iul preot.—Cel mai drag prietin al împăratului.

II-lea.—Gîndul care dă putere armatelor.

III-lea.—Biruința!

IV-lea.—Auziți. Departe la ei în tabără i-au aflat lipsa. Lagărul lor se neliniștește. Surlele îl chiamă!

Domnița.—Regele v'a trimis veste!—Indepărtați mulțimea.

Breoții.—Regele a trimis veste!

Domnița.—Numai pentru voi. (Cătră soldați) Luați prinsul meu, e numai al meu. Purtați-vă cu el cum se cuvine cu împărații cei mai mari.

I-iul preot.—Domniță, spune-ne și nouă prin ce vicleșug l-ai prins.

II-lea.—Prin ce vitejie?

Domnița.—Nu am de dat sama nimănui. Nu am ce povesti. Dar regele nostru ne-a trimis veste și încă nu vă pregătiți de ascultare?

I-iul preot.—Ce poate fi mai mare decît izbînda ta? Deacum pacea trebuie să o căpătăm îmbelșugată.

II-lea.—Ce poate fi mai mare decît izbînda!

Domnița.—Vestea regelui! (desfășură de pe săgeată slove). A aflat că dușmanii noștri ridică altare noi pe țărnul fluviului, jertfind turme întregi și prăzi bogate nu numai zeilor lor, ci și însuși Zeului nostru, pe care vor să-l cumpere, să fie de partea lor.

I-iul preot.—(în delir) Ce ne pasă? Tu ai prins căpetenia dușmanilor.

Domnița.—Și nu înțelegi vestea regelui? Nu înțelegi îngrijorarea. Nu vă cuprinde desnădejdea despre cele ce se petrec în cer?

II-lea preot.—Ai prins căpetenia dușmanilor (ingenunche).

IV-lea preot.—Ai prins căpetenia dușmanilor (sărută pasul ei).

Domnița.—Și-dușmanul-vrea-să-prindă-pe-Zeul-nostru!

ACTUL II

Arhitectură ciclopica: boltă foarte joasă turtind parcă pe cei închiși. O lumină de candelă părea că lucește de o veșnicie în monotonia durerii.

Păzitorul are o firdă pe unde poate privi în temniță fără să mai intre. O urmă; lespezi de piatră care se prelungesc în întuneric. Geamăt. Vaerul și el a obosit.

In catacombe.—Robi

I-ul.—O fi ziua sau noaptea?

II-lea.—De unde vrei să știm! Aici sîntem afit de adînc subt pămînt; nu luminează decît candela paznicului.

III-lea.—Dacă mai stăm mult închiși ne ruginesc lanțurile și cad bucăți.

IV-lea.—Auzi lanțurile celorlalți, în cealaltă hrubă.

V-lea.—E zi sau noapte, paznice? (întrebare reluată de toți până la răspuns).

VI-lea.—Pentru voi este numai noapte.

Bătrînul.—Aștept învierea morților și viața veacului.

I-iul.—Noi sîntem prinși de războiu și ne închide cu nebunii.

II-lea.—Taci, el e sfînt.

III-lea.—Sfîntule, ai isprăvit rugăciunile ?

Bătrînul.—Nu sînt sfînt, sînt om.

III-lea.—Dar Petru e sfînt ?

IV-lea.—Cine e Petru ?

Bătrînul.—Petre, un pescar. El cunoaște pe fiul omului și prin El lumina mîntuitoare a fericîților.

V-lea.—Sîntem închiși cu un creștin spurcat. El ne poartă nenoroc și nouă și dușmanilor.

Bătrînul.—Toți sîntem frați.

I-ul.—Ți-am spus că e nebun. Ași vrea să văd odată isprăvit războiul. Invinge împărăția noastră,—sau înving dușmanii.

II-lea.—Invinge foamea.

III-lea.—Inving oamenii, mașinile înving, sau înving Zeii.

III-lea.—Eu aș vrea să știu de ce am pornit la luptă.

II-lea.—Vrei să știi de ce pornesc războaiele ? Dacă te-ai gândi, ai tăcea.

III-lea.—Uite am tăcut și tot nu înțeleg—de ce pornesc, popoarele, războaiele.

I-iul.—Bucurați-vă, se apropie lumina.

II-lea.—O întîmplare neobișnuită.

III-lea.—Tot nu-i ceasul libertății.

V-lea.—Al sfîrșitului ? care sfîrșit ?

SCENA II-a

Paznicul.—Aceștia sînt prea slabi. Brațele lor nu sînt voinice. Sînt cărturari, bătrîni, bolnavi.

II-lea paznic.—La ce îi mai țineți ?

Paznicul.—Pentru schimbul de prinși de război.

II-lea paznic.—Să mergem mai departe. Trebuie robi puternici care să știe să mînuiască sapa. Vor fi bine răsplățiți.

SCENA III-a

III-lea.—Am scăpat.

Bătrînul.—Tainice sînt căile tale, Doamne.

III-lea.—Știi și tu, bătrînule, din ce primejdie am scăpat.

I-iul.—Ce primejdie ?

III-lea.—Își îngroapă comorile — în munte—intr'un loc tainic.

II-lea.—Și răsplătesc pe cei ce-l ajută. De ce nu mi-ai spus ? De ce nu ne-am îmbiat ?

III-lea.—Ai să rămii fără minte. Crezi că se reîntoarce vreunul din cei ce îngroapă comorile ? De trei zile samarele poartă spre țintă necunoscută poveri de aur și nestemate. Trei rînduri de robi au dus șiragurile de nestemate, cupe de aur, cununii regești, și vase mari cu chipuri de animale pe ele. Sara cei ce se întorceau căpătau mîncare grasă.

II-lea.—Mîncare grasă?

III-lea.—Și otrăvită.

I-iul.—Dar tu de unde știi toate astea?

III-lea.—Cine are ochi știe să vadă, — cine are urechi știe să audă,—cine e ager află. Și coroana dată de fostul împărat regelui, e acolo!

Bătrînul.—Toate bogățiile sînt deșertăciune. Adevăr zic vouă. Goi și singuri venim,—singuri și goi ne întorcem în țărîină.

V-lea.—Bătrîne, vreau să cred și eu în dumnezeul tău și al poporului tău. Vrei să mă înveți să mă închin lui?

Bătrînul.—Toți vor învăța închinarea mai curînd sau mai tîrziu, mîne sau în veac.

SCENA III-a

P a z n i c u l

Paznicul.—Scăparea pentru unul din voi. Căpetenia voastră a fost prinsă și o să trimitem scrisoare împăratului vostru pentru răscumpărarea lui. Înșăși va alege pe unul din voi ca să-l trimeată în lagăr.

I-iul.—Pe mine să mă trimeată—am să alerg într'un suflet.

III-lea.—Numai pe mine,—am să gonesc în genunchi.

IV-lea.—Ba pe mine,—am să-i ud minile cu lacrimile mele

V-lea.—A fost prins cel care porunceă. Armata noastră are să fie învinsă.

SCENA IV-a

C ă p e t e n i a

Căpetenia.—Poți alege pe cel ce va merge în lagăr și apoi până la fluviu să ceară răscumpărarea.

I-iul rob.—Lasă-mă să fiu eu fericitul!

II-lea.—Stăpîne îndură-te și trimite-mă pe mine.

V-lea.—Ai milă, eu să merg.

IV-lea.—Eu voi duce vestea cea bună.

II-lea.—Știu să alerg ca vîntul.

V-lea.—Voiu purta cu sfințenie solia.

I-iul.—Stăpîne, eu trebuie să duc vestea.

Paznicul.—Tăceți cînilor; cu lătratul vostru zăpăciți alegerea. Uite biciul, am să le pipăi picioarele și cel care pare mai puternic va pleca.

II-lea rob.—Eu sînt cel mai puternic! Picioarele mele sînt subțiri dar agere îndată ce mă desmorțesc.

V-lea.—Aerul de aici e amețitor—dar la lumina soarelui alerg ca cerbul.

I-ul.—Am să alerg, zi și noapte.—Șchiopăt numai de amețeață.

IV-lea.—Dacă e nevoe și pe brînci mă tărăsc.

I-iul.—Alege-mă pe mine.

V-lea.—Pe mine.

II-lea.—Pe mine.

IV-lea.—Fă să fiu pu fericitul.

Prizonierul.—Nu vreau să trimit nici o veste.

Căpitenia.—Nu vreau să scap.

III-lea rob.—Totuși te va scăpa împăratul, pentru că tu ești prietinul lui cel mai drag.

IV-lea.—Ai să fii silit să trimiți veste.

II-lea.—S'ar isprăvi războiul prin răscumpărarea ta.

I-iul.—Ne-am întoarce iar acasă.

V-lea.—Împărăția noastră ar rămîne și așa cea mai mare împărăție din lume, iar ei ar rămîne cu țara pe care o vezi cît e de rea.

Căpetenia.—(cătră paznic). Du-te și spune regelui că prinsul nu vrea să trimeată veste de răscumpărare, împăratului.

III-lea rob.—Căpetenie îngăduie să-i vorbesc singur, și eu îl voi îndupleca.

Căpetenia.—Crezi? Cine ești tu ca să schimbi hotăririle ce sorțesc lumi.

III-lea rob.—Un rob.

SCENĂ (aceiași—Domnița)

Domnița.—Viața ta stă în minele alor noștri. Regele nostru mă trimite să te înduplec. Regele e puternic și înțelept, el zice: popoarele pot să trăiască în pace—tu vei fi prietinul țării mele. Răscumpărarea ta va fi fericire pentru toți.

Bătrînul.—Pacea între oameni, a spus pescarul, e semn al fericirii cerești. Împărăția lumii poate fi cumpărată cu o viață.

Bătrînul.—Împărăția cerurilor a răscumpărat'o un suflet.

Căpetenia.—Și aici sînt creștini!

Bătrînul.—Pretutindeni.

Domnița.—Scrie împăratului. Fluviul să rămînă hotar între țările lui și noi.

III-lea rob.—Domniță îndură-te de noi și lasă-mă să-i vorbesc; eu îl voi îndupleca.

IV-lea.—Nu ne aude nimeni,—grăbește-te și înțelege. Împăratului dacă nu îi trimiți tu veste, îi trimiț ei. Și dacă împăratul vrea, tot te răscumpără. Ei au să trimeată o solie—fă ca eu să fiu cel trimes și spune-mi cele ce trebuie să spun. Eu știu să apăr cu atîta căldură încît voi îndupleca, și atunci cînd te vei reîntoarce îmi voi lua răsplata.

Prizonierul.—Ei bine, ai să spui împăratului,—prietinului meu,—stăpînului meu,—că am știut să-mi fac datoria cu aceiași vitejie cu care bătrîni știu să moară pe cîmpul de luptă.

Domnița.—Trimiți veste împăratului?

Căpetenia.—Spune atunci că regele nostru a cerut în schimb libertatea ostașilor noștri, înapoierea prăzii, dăruirea armamentelor și a mașinilor, și retragerea oștilor împărătești dincolo de fluviu.

Prizonierul.—Vei spune că aceste toate au fost cerute în schimbul vieții mele și că sînt fericit știind cît de mult prețuește viața mea în ochii dușmanului.

Căpetenia.—Răspunsul tău e îndoelnic.

Domnița.—Oare ar vrea să-și întîrzie scăparea? Vei ține în această închisoare locul celui trimis până la întoarcerea răspunsului.

Faznicul.—Răspunsul lor nu poate să întîrzie.

III-lea rob. Poate că nu țin minte cuvintele răspunsului tău—nu vrei să le scrii pe tăblița de ceară?

Prizonierul.—Ai dreptate. Du-te cu bine.

III-lea rob.—Ca o săgeată.

Căpetenia.—Ce ai scris?

Prizonierul.—Răspunsul nu poate întîrzia.

Paznicul. Deacum pacea nu mai poate fi îndepărtată, și cînd te gîndești că astăzi încă au fost îngropate cele din urmă comori și coroana cea sfîntă.

Căpetenia.—Vorbești prea mult, și vorba îți poate aduce pieirea.

Paznicul.—Ertare.

Căpetenia.—Vestea cea bună a pornit, răspunsul o să se înapoeze curînd. Aici schimbați paznicul.

Bătrînul.—Cine a luat locul robului?

I-iul rob.—Nu plecați atît de grăbnic. Spuneți-ne cel puțin dacă afară e zi sau noapte.

II-lea.—Mai turnați undelele în candelă, altfel se stinge și cea din urmă scîntee și nu mai știm dacă trăim.

I-iul.—Au plecat, și lumina se stinge. Clipește ca un ochiu care se închide în lacrimi; lumina moare!

V-lea.—Tu care ai fost căpetenia armatelor trebuia să ceri îndurare pentru toți.

IV-lea.—Și pîne.

II-lea.—Și apă.

I-iul.—Și pae, uite dormim pe pietre ude.

Bătrînul.—Lumina cea adevărată nu e nici rază care fuge cu asfințitul, nici candelă în care pierе undelele.

II-lea rob.—Aici ne rod lighioanele și lindinele.

IV-lea.—Lumina s'a stins! (întuneric de tot).

I-iul.—Nădejdea noastră e în răspunsul împăratului.

V-lea.—O fi noapte sau zi?

II-lea.—Nu știu. Nu poate nimeni să mai știe.

Bătrînul.—Și pescarul a înțeles cuvîntul mîntuitorului că toți sîntem frați; și împărați și robi.

II-lea rob.—Taci spurcatule.

Bătrînul.—Și regii și cerșetorii.

IV-lea.—Taci creștine.

Bătrînul.—Iară apostolii, propovăduind în numele lui, sînt pretutîndeni cum și el pretutîndeni este.

I-iul rob.—Un șarpe s'a apropiat de mine—i-am simțit încolăcirile.

Bătrînul.—Toate cetățile cad. Toate împărățiile pier.

II-lea rob.—Tu care ești căpetenia oștirilor de ce taci ?

IV-lea.—Minune : priviți stele scoboară zidul și vin și se așează pe fruntea bătrînului.

V-lea.—Poate că în adevăr credința lui era cea adevărată ! Ce ne pasă nouă de lupta între neamuri, cum spunea el toți sîntem frați.

I-iul.—Ai să vezi că acum zidurile o să se dărîme și o să înceapă învierea.

II-lea.—Dar crezi că morții mor vreodată ca să învie ? Nu sînt ei totdeauna veșnici ?

V-lea.—Să chemăm paznicul să-i vestim și lui minunea ; peste toate țările nu e decît o singură credință.

II-lea.—Paznicule, deschide !—nu mai e nevoie de lacăte și lanțuri. Ceasul cel mare a venit pentru toți.

Paznicul.—Ce e ?

I-iul rob.—Haide, grăbește-te. Nu e nici o răscoală. Nu are cine să se împotrivească. O minune mare s'a săvîrșit ; uite stelele cerului au început să se pogoare la noi în adînc.

Paznicul.—Tăceți spureaților. O minune în vremurile noastre nu se mai întîmplă ! Acum o sută de ani, da, se puteau întîmpla. Atunci țapul încorhorat vindeca orbii și învia morții. Cu el minunile au luat sfîrșit.

Prizonierul.—Totuși, paznice, e destul de ciudat că licuricii au venit să se așeze pe fruntea bătrînului.

Paznicul.—Viermușorii negri ? Stelele voastre ? Afară e ziua și armatele se luptă.

I-iul rob.—Ți-am spus că afară e ziua.

II-lea.—Dar bătrînul a murit. Scoateți hoitul ca să nu ne împruțăm.

ACTUL III.

Pădure roșie de toamnă suind repede în fund spre muntele pe care trec în convoiuri cei din urmă soldați fugari. Din cînd în cînd cad frunze. În față lespezi drepte cioplite în cerc închipuiesc un templu barbar : sînt cele șapte lespezi ale zilelor—zugrăvite cu roșu și galben ca desenele de pe ouăle încondeiate. Un foc atunci cînd se aprinde leagănă fum alb—lumină pușin și portocaliu. Cei care trec în fundul scenei prin pădure :

I războinic.—Incotro ?

II-lea.—Tot mai departe și iar mai departe. Umerii mei sînt roși de povară și sîngeră !

I-iul.—A mai căzut o cetate de a noastră. Flăcările au mistuit zidurile de lemn.

II-lea.—Și regele n'a putut să învingă !

I-iul. Să fie adevărat că Dumnezeuul nostru ne-a părăsit ?

II-lea.—Tu știi calea ?

I-iul.—Cît mai departe de dușman !

SCENA II-a (se aude și un bocet)

O femeie.—Am căutat răzbunarea, și e zadarnic.

II-a.—Ții minte, cînd se întorceau părinții noștri din cealaltă țară, cu prăzi bogate, astăzi urmașii se întorc cu spinarea încovoiată, nu de greutatea prăzilor ci de răni.

III-a.—Dece ne-a chemat aici ?

I-a.—Nu știu !

II-a.—Sînt obosită. Toată noaptea am stat împletind din pletele mele coarde pentru arcuri.

III-a.—Toate am făcut la fel !

I-a.—N'au mai rămas săgeți, nu mai sînt arcuri, săbiile lor noștri se frîng ! Armele dușmanilor sînt mai tari. Eu cred că împărăția noastră pierе pentru totdeauna.

III-a.—Aici sîntem, Domniță.

Domnița.—Să vie și celelalte.

O femeie.—Vin mai încet ? Ce poveri aduc ?

Domnița.—Adunați vreascuri.

II-a femeie.—Înțeleg ! Vom face o nouă jertfă. Dar care este prada care vrei s'o închini ?

Domnița.—Grăbiți-vă.

I-a femeie.—Iată, focul începe să muște în ramurile uscate și așteaptă rugăciunile !

II-a femeie.—Cui să ne închinăm ?

III-a.—Tu ai poruncit să scoată din palat steagurile dușmanilor cucerite de părinții noștri ?

V-a.—Am adus toate prăzile. Bărbații au plecat în munte să ascundă în munte aurul. Nu rămăseseră în palat decît aceste steaguri vechi ale dușmanilor.

VI-a.—N'au nici un preț. Vulturii cocliți, tăblițele pe care e însemnat numele legiuirilor învinse.

Domnița.—Porunca regelui este să le jertfim focului. Poate că flăcările mistuind în cenușă amintirea trecutelor noastre izbîzni o să înduplece pe cel puternic să apere din nou țara noastră. Focule, tu care ai mistuit acum cetățile noastre, primește și amintirea înfrîngerilor dușmane de odinioară.

I-a femeie.—Plîngi, Domniță ?

Domnița.—Îndrăznești să privești ochii mei ? (Sus prin munte trece alt cortegiu).

II-a femeie.—Priviți ! Alții care mai pleacă în munte !

III-a.—Cine vrea un arc făcut cu pletele mele ?

II-a.—O sabie ascuțită pe piatra rîșniței de moară !

I-iul.—Nu mai avem nevoie de plete.

II-a.—Nu mai avem nevoie de piatră care să macine pîne !

II-a.—Încotro ?

I-iul războinic.—Spre munte !

II-lea.—Voi cînd plecați ? Porunca regelui e să grăbiți. Unde sînt copiii ?

VI-a femeie.—Copiii au murit !

II-lea războinic.—Unde sînt prinșii de războiu ?

Toate femeile.—I-am ucis noi ! Moartea lor a fost mîngîierea noastră.

III-lea războinic.—Grăbiți-vă, dușmanul se apropie.

I-iul.—Ați ucis pe toți cei prinși ?

Domnița.—Grăbiți-vă în spre dușman. Unde e regele ?

Un soldat.—Regele luptă !

I-iul preot.—Domniță, veștile rele sue muntele ! Ceilalți regi ne-au părăsit, trecînd în tabăra împăratului cu armele lor, cu carele lor. Am rămas singuri.

Domnița.—Și regele nostru ?

I-iul preot.—Regele nostru luptă. (refren).

Alți războinici.—Grăbiți-vă, legiunile au pornit împotriva codrului.

II-a femeie.—Nu mai e nimeni în cetate. Torțele au fost apropiate de noi de grinzile zidurilor. Cetatea a început să ardă. (lumină roșie departe).

Domnița.—Aduceți pe cel care a fost prins de mine.

I-a femeie.—Vrei să-l purtăm mai departe ? Este atîta de slăbit, încît abia se mai poate ține pe picioare.

II-a femeie.—Toți dușmanii sînt slabi. Armele lor sînt însă îngrozitoare ! (De subț o piatră culcată, scot pe prins).

Domnița.—Astăzi s'a împlinit ziua în care trebuia să vie răspunsul dușmanului. În loc de pace, armatele lor au înaintat mai crunte.

I-iul preot.—Căpetenia dușmana n'a vrut să ne fie de nici un ajutor.

Prizonierul

Prizonierul.—La ce mă mai chemi, Domniță nemilostivă, din adîncul închisorii negre, în care mă obișnuisem ca într'un mormînt.

Domnița.—Dușmanii sînt învinși. Departe spre rîul cel mare armatele țării mele au fugărit pe ai tăi. Și împăratul vostru e mort.

Prizonierul.—Minți.

Domnița.—Focuri aprinse în pădurile de lîngă baltă, au vestit izbînda, și din măgură în măgură, până sus pe stîncă în care doarme Omul, au vestit printr'un șirag de flăcări alergătoare, înfrîngerea din urmă a oștirilor voastre.

Prizonierul.—Minți.

Domnița.—Uriașele voastre arme de luptă : Tunurile alergătoare, berbecii mugitori și prăștile cu bolovani au fost sfărmate. În vîrf de sulite roșii, rînjește mulțumit lupul țării mele, cu șapte coame resfirate în vînt.

Prizonierul.—Nu lacrimi de durere îmi împînzesc ochii, ci numai lumina făcliilor și neobișnuința. Era atît de întuneric în groapa în care stam. Dar armatele noastre nu pot fi învinse. Și împăratul nostru, dumnezeescul, trăește.

Domnița.—Împăratul e mort!

Femeile.—Împăratul e mort!

Prizonierul.—Legiunile noastre se apropie de cetate.

Domnița.—Nu-i adevărat, taci.

Prizonierul.—Pentru temnița neagră, lumina e zăvorită,—dar nu și glasurile. Și dacă pînea și apa îmi lipsiră, în schimb bocetele femeilor jelind a moarte, îmi erau cîntec și apă și pîne. Și îmi jurau izbînda armatelor mele.

O femeie.—Gura ta am s'o astup cu țărîna. Bulgării să acopere blestemele tale, izvorite din putreziciunea sufletului dușman.

II-a.—Cu undrele albite în foc o să-ți sfișiem limba;—cobe ținută de noi numai prin milă, așa cum un copil rabdă și hrănește un corb olog.

III-a.—Cu mîinile cu care mi-am desmierdat copilul, am să smulg bucăți din grumazul tău, să hrănesc cîinii noștri și să învețe gustul plăcut al cărnurilor de dușman.

Prizonierul.—Departe peste mări, într'o țară de lumină, acolo veghează zeii asupra cetății noastre, în grădini cu ape jucătoare, din verdeață veșnică, zeii cei frumoși strălucesc în piatră albă.

O femeie.—E nebun! Zăpada ucide orice verdeață. Toți zeii voștri tremură de Dumnezeuul nostru, El care e și cer și apă și pămînt.

A II-a.—El care e totdeauna.

A III-a.—El care e singurul zeu.

Prizonierul.—Dar zeii noștri au arătat în cenușe și în zboruri, în jertfe grase și în căderi de stele, izbînda noastră.

Domnița.—Astea ți le-a povestit mormîntul?

Prizonierul.—Mormîntul meu mi-a povestit mai mult.

I-a femeie.—Până cînd să răbdăm îngăimări aurite. Nu uita că noi nu mai toarcem lină aspră, ci ascuțim vîrfuri de suliți, cu greșii albe, și le înmuem în veninul erburilor negre, pe care le dăruiește pădurea în asfințit de lună.

A II-a.—Săbiilor încovoiate le-am dat căldura cărbunilor, încît lumineau singure, și apoi sforîind, străbăteau riul de gheață, pentruca să fie neînvînse în tîrie. Mîinile mele negre de foc, roșii de îngheț, să-ți mărturisească isprava ce o să-vîrșesc săbiile încovoiate în grumazii fraților tăi.

Prizonierul.—Mormîntul orb mi-a povestit izbînda prorocită peste mări de jertfele noastre.

A III-a.—Privește, nici una nu mai avem plete. Cosițele au fost tăiate, și în loc să fie împletite pe tîmpla stîngă ca o toartă nestemată, ca o aripă ageră, ca un semn de mîndrețe, pletele au încins arcurile înalte și așteaptă încordate să trimeată moarte, mînuite de călăreții înzăuați, în fugărirea celor învinși.

Frizonierul. În mormînt era întuneric. Tirziu de tot, cînd bo-
cetele încetaseră și cînd noaptea adîncă o simțeam din
adîncul pămîntului lămurită din faptul că și lătratul ci-
nilor contenise, am auzit cu urechea lipită de pămîntul
drag, zgomotul luptelor și pașii armatelor.

Domnița.—Erau șiraguri de prinși trimiși spre cetate. Armatele
voastre învinse ne dau atîția robi!

O femeie.—Erau turmele voastre albe și cornute care mugind se
indreptau spre pășunea muntelui.

Frizonierul.—Erau ai voștri, fugăriți de ai mei. Întăiu am crezut ca
voi, că sînt turme. Apoi am fost amăgit de triste ispitiri.
Dar noapte de noapte zgomotul se apropia și odată, în
întunecime am auzit lămurit semnalul răsunător al trîm-
bițelor lungi cu care santinelele obișnuesc în țară cuce-
rită să vestească în cumpăna veghiilor, „somnul liniștit“—
Domniță! acea cîntare lină și supra omenească, păsul
legiunilor răsună și'mi îmbată de fericire trupul.

Domnița.—Ai visat!

Frizonierul.—Nu se poate,—privește semnele.

Domnița.—Te-au strîns lanțurile, ce vrei să zici?

Prizonierul.—Mi-am zis singur că visez—și ca să-mi dovedesc
cît de adevărată este Victoria, mi-am mușcat pînă la os
amîndouă minile.

Domnița.—Spune înainte. Vorbele tale sînt neprețuite. Încă subt
celălalt împărat al vostru—ai pierdut steaguri și trîmbițe
și arme. Înainte copiii noștri se jucau cu ele. Apoi—ne-a venit
un gînd minunat: Să învățăm dela prinșii noștri semnele
voastre de luptă. Sunăm bine liniștea oștirilor împărătești?
Nu ai înțeles nici chiar tu că nu sentinelele voastre ci
ostașii noștri cîntau liniștea în noapte. Paznicii voștri au
fost zugrumați pe șanțul de pămînt. Buciumașii noștri
sunau trîmbițele voastre și pe brînci se apropiau de cei
adormiți, ca să le prelungească pînă dincolo de viață
somnul. În timp ce trîmbițele cu răsunset dulce cîntau:
nu aveți grijă, că sînteți apărați!

I-a femeie.—S'a năruit ca un mort.

A II-a.—Cuvintele i-au pătruns în inimă.

A III-a.—Dacă l-ai ucis vorbind—i-ai scurtat chinurile lui.

Domnița.—Deșteaptă-te, deșteaptă-te. Nu vreau să mori așa. Ple-
cați. Plecați. Plecați.

Prizonierul.—Împăratul e mort!

Domnița.—Împăratul trăește. Tu ești al nostru, dar țara ta a învins.

Prizonierul.—Încă o chinuire. Vorbe cu două tăiușuri, îmi străbat
pieptul. Dece se mai bate inima?

Domnița.—Dacă și tu ai fi fost învingător, m'ai fi dus în cetatea
voastră strălucită, legată de roțile unui car de luptă. Știu
de la alți războinici cum pedepsiți învinșii. Fete de îm-
părat date pradă fiarelor, goale de vestminte—sfîșiate
subt ochii mulțimei.

Prizonierul.—Pe tine te-ași fi ertat.

Domnița.—Dece n'au răspuns ai tăi ?

Prizonierul.—Fiindcă împăratului i-am scris să nu-mi răscumpere viața printr'o pace rușinoasă. Fiindcă robul pe care l-ați trimis la împărat și-a făcut datoria. A fost căpitenia în legiunile mele. Și răspunsul împăratului nu poate fi decît izbînda lui.

Domnița.—Dar jurase pe zei să ceară răscumpărarea ta.

Prizonierul.—Biruința pentru ai mei e mai scumpă și decît viața și decît jurămîntul.

Domnița.—Voi amăgiți și pe zei.

Prizonierul.—Îi amăgim, îi cumpărăm, și învingem !

Domnița.—Legați-l de trunchiul stejarului (Se aud trîmbițe).

Prizonierul.—Isbînda își apropie ceasul !

Domnița.—Îndepărtați-vă ! Căpetenie dușmană, îți făgăduisem să-ți las viața. Ai încercat să ne amăgești. Noi am bănuț că scrisoarea ta o să mintă. Trimisul chiar putea să moară pe drum. Am avut grijă, să întocmim altă scrisoare—dar împăratul tău a pierdut încrederea în tine. Înfrîngerile lui sînt socotite vina ta.

Un ostaș.—Grăbiți-vă ! Fugiți ! Dușmanul a înconjurat pădurea.

Domnița.—Uite, mai ai încă timp să fugi !

Prizonierul.—Nu vreau să fug.

Femeile.—Domniță, trebuie să plecăm !

Domnița.—Nu vreau să-l ucidem !

Căpitenia.—Însuși eu te voi deslega de viață. Arcul acesta este împletit cu pletele mele, pletele mele care n'au să mai poarte niciodată coroana de aur, și săgeata o cunoști. A mai purtat odată vrăjită veste printr'un inel de aur ; înduplecă-te ! Scrie a lor tăi să închee pacea, și uitate săgeata o frîng și arcul îl frîng, și pe umerii mei te voi purta mai departe prin munte.

O femeie.—Toată pădurea e înconjurată !

Domnița.—Atunci mori ! Mantaua mea te va acoperi !

Altă femeie.—Toată pădurea este înconjurată de dușman. (Arcul pornește ; săgeata străbate pieptul lui).

Domnița.—De acum să mergem ! Strecurați-vă dealungul rîului ; lîngă prăpastie e un drum pe subt munte care ajunge până în cetatea soarelui.

Altă femeie.—Din steaguri n'a mai rămas decît cenușă.

A 2-a femeie.—A murit atît de repede căpetenia ! Dece nu l'ai lăsat să se chinuiască ? Săgeata ta i-a pătruns deadreptul în inimă. Un strop de sînge a udat o tăbliță care n'a mai ars.

Domnița.—Desprindeți capul de grumaz—il vom purta în semn de biruință.

I războinic.—Aduc vestea regelui ! Țara noastră cîștigă pacea ! Dușmanul se retrage înapoiindu-ne toate bogățiile și toți prinșii în schimbul căpeteniei lor. Unde este prinsul tău ?

Domnița.—Grăbește-te, ia drumul muntelui, subt stîncă. Căpetenia nu mai este la noi! (smulge săgeata din pieptul mortului)
Cineva a vrut altfel! (amenință cerul cu pumnul).

ACTUL IV.

Lumină lividă de iarnă — vaer de vînt în ecourile pietrei. Cei din urmă fugari sînt îngrămădiți în cea din urmă ascunzătoare. Nu au rămas de cît bătrîni foarte bătrîni și femeile!

O peșteră în munți—prin intrare se vede iarna în brazi—în adîncime e cîntecul.

- I-ul.*—N'a mai rămas nici o nădejde; toată țara e cucerită.
VI-lea.—Mi-e frig, fumul focului ne-ar descoperi dușmanilor.
VIII-lea.—Mi-e foame—rădăcini amare nu mai pot smulge din pămîntul înghețat.
II-lea.—Stîncile să se dărîme deasupra noastră. (III-lea) Am căutat rădăcini și am găsit pietre ciudate.
VII-lea.—Sînt țeste din alte lupte vechi, cu fruntea găurită în mijloc parcă ar fi vrut să o golească oameni flămînzi.
VI-lea.—Și săgeți de piatră am găsit—semn al unor lupte străvechi.
VII-lea.—Unde e regele?
VI-lea.—Regele e lingă noi.
III-lea.—Regele și cu ceilalți preoți ereditioși soarelui și lunii au intrat în munte. Aici în adîncul de piatră țin sfat. Poruncile lor nu mai pot să întîrzie.
IV-lea.—Eu știu ce vor să facă subt munte: vraja cea mare prin care orice rege odată în viață se poate preschimba în lup sălbatic, și atunci în fruntea noastră va izgoni dușmanul.
V-lea.—L-ai văzut pe rege?
III-lea.—Nu. Am văzut numai vestmintele lui cusute cu fășii de aur, și preoții au intrat și ei în pămînt.
II-lea.—Dar cînd au să iasă afară, trebuie să ne aducă biruința, și fericirea.
VIII-lea.—Să învie pe toți cei ce au murit până acum pentru el.
VI-lea.—Părinții.
VII-lea.—Frații.
VI-lea.—Copiii.
III-lea.—Asculți? Din cînd în cînd vine din adînc cîntecul lor.
VI-lea.—Se roagă preoții pe care nu-i ajută minunea. Cerul a murit. Uite-te bine la cer, e mort de mult.
VII-lea.—Și steaua a cărei coadă semăna cu săbiile noastre încovoiate și-a bătut joc de noi.
VI-lea.—Din adîncuri vine glas de moarte.
I-ul.—Și apa care se scurge depe țurțurii de ghiață pare un plîns neconținut.
II-lea.—Dar mîne o să ne găsească și aici dușmanul.
Domnița.—Care sînt poruncile regelui?

VI-lea.—Regele se roagă!

VII-lea.—Nu putem aprinde nici măcar un foc {pentru puterile nevăzutului!

VI-lea.—Care își rîde de noi. Afară în munte și peste țară s'a întins gerul alb.

VII-lea.—Taci, nu mai blestema!

VI-lea.—Ce ar putea să ne prigonească mai mult?

VIII-a.—Ce bine ar mai putea schimba răul?

VI-lea.—Cealaltă viață.

VII-lea.—Nu ne-au învins oamenii, ci vremea. Nînsoarea a acoperit gropile cu grîne și pentru noi și troenile ne-au zăvorit muntele.

VI-lea.—Nu ne-a învins dușmanul, ci vremea!

VIII-lea.—Tremur fără să-mi fie frig, nu îmi mai pot opri nici mîinile nici gura,—tremur. Bateți pietrele să iasă foc. Vreau să mor de căldură.

VI-a.—O căprioară gonită de viscol își căutase adăpost aici în peșteră.—Eri am vrut s'o mulg, să-mi alăptez copilul fiindcă pieptul meu s'a uscat, și cînd am avut laptele (rîde) copilul murise.

VII-lea.—Unde e laptele?

VI-a.—Îmi trebuie ceară albă ca să înfăș copilul până la înviere.

VIII-lea.—Nu ne mai trebuie copii.

VII-a.—Dece se mai roagă regele cînd puternicii din cerul nostru au fost cumpărați de dușmani?

VI-lea.—Nu blestemați, spurcatelor!

Vestitor.—Regele a trimis poruncă!

VII-lea.—Regele a trimis poruncă. Regele nădăjduște. Regele! (ecou)

Cite-va.—Ce vrea regele? (ecou)

Cîți-va.—Impliniți porunca regelui. (ecou)

VI-lea.—Și are să se schimbe în lup cu grumaz de aramă.

VIII-lea.—Care sînt poruncile regelui?

Toți.—Regele—Regele. (ecou)

Solul.—Să se pregătească băutura!

VI-a.—E cea mai puternică dintre vrăji.

VII-lea.—Atunci totul se schimbă.

Domnița.—Băutura este pregătită de mult!

VII-lea.—Ce vrea regele? În întuneric am văzut ochii lui de lup ca două lumini verzi.

VIII-a.—Nu știu ce vrea regele. Acolo în piatră, în adîncime de unde vîiește glasul, e o sală săpată de ape; nimeni nu a văzut-o, dar toți o știu.

VI-lea.—Cu o lespede mare care slujește de masă, cu bolovani ciopliți care sînt tronuri.

VIII-a.—Regele benchetuește acolo, și noi ne pierdem nădejdea.

VII-lea.—Ce băătură a cerut regele?

Solul.—O știți prea bine, e băutura pentru care au fost culese ierburile tari.

- VI-lea.*—Sărbătoarea învinșilor! Dacă vreți cupe luați vasele din care au băut alții.
- VIII-lea.*—Taci, tu nu înțelegi.
- VII-lea.*—Și dacă nu înțeleg, asta nu mă împiedică să pier.
- VIII-lea.*—Astăzi moare împărăția noastră.
- VI-a.*—Nu mai e nici o scăpare; eu știu că sînt o proastă dar dece nu am chemat în ajutor piticii dela gurile fluviului despre care am auzit că se luptă cu cocorii și furnicile de fier.
- VII-lea.*—Ne-ar fi părăsit și ei ca și neamurile omenești care au trecut toate de partea împăratului dușman.
- VI-lea.*—Dece au finit mai mult cu dușmanul?
- VIII-lea.*—Fiindcă îi va stăpîni mai tare.
- VII-lea.*—Și atunci care e dreptatea?
- Domnița.*—Trimiteți regelui băutura!
- VII-ea.*—Ții minte cînd șarpele cetății venea să bea lapte din blidurile așezate în cinstea lui lingă fîntini; cînd a ars cetatea l'am găsit mort în pădure și putrezit de mult.
- VI-lea.*—A fost un semn.
- VIII-lea.*—Toate sînt semne.
- VI-lea.*—Regele a cerut venin amestecat cu miere; asta e băutura lui.
- VII-lea.*—Așa se fac oamenii lupi!
- VIII-lea.*—Și dușmanul se apropie. Ca un șarpe înaintează oștirea și sue spre noi.
- VI-lea.*—Și minunea nu se mai săvîrșește. Vina o poartă numai regele care nu vrea.
- VIII-lea.*—O să fim prinși. Regele trebuia să se gîndească pentru noi.
- Domnița.*—Rămîne muntele!—Printre bolovani putem să ne suim spre cer. Pregătiți-vă de drum.
- VIII-lea.*—Nu vrem să plecăm fără rege!
- VI-lea.*—Ascultați?
- VIII-lea.*—Regele sună pentru cea din urmă oară din cornul de zimbru și își ia rămas bun dela țara lui.
- VII-lea.*—Dar regele nu are dece să-și ia rămas bun, nu poate pleca. Nu are alt drum decît pe la noi. Il vom opri.
- VIII-lea.*—Tot nu ai înțeles?
- VI-lea.*—Nu vreau.
- VIII-lea.*—Muntele tot nu mai e acum decît ghiață și viscol; chiar turmele de cerbi și zimbrîi trebuie să fie pierite.
- VII-ea.*—Turmele noastre!
- VIII-lea.*—N'a mai rămas în munte decît pustiul înghețat!
- VI-lea.*—Regele să vie cu noi! (Regele—ecou)
- Domnița.*—Trebuie să mergem! Vreți vorba să se prefacă în biciu și să vă mîn ca pe o turmă, vreți să rămîneți pradă dușmanului, cînd tae pîntecele ca să nelegiuiască pruncii?
- VI-lea.*—Pe munte vom muri. Uite, cum ninge.
- VIII-ea.*—Poate mai putem trăi o noapte!
- VII-lea.*—Eu nu mai vreau să știu nimic. Vreau să fiu piatră!
- VI-lea.*—Și ce să facem în munte?

Domnița.—Ascultați, știu încă o cale,—o vrea regele,—o să găsiți urme de lup și o să înțelegeți că e „drumul lui“ printre troenele de zădadă—o cale până la cer,—printre stelele de zăpadă,—până la comorile regelui—cele pe care dușmanul nu poate să le găsească!

VII-lea.—Comorile au fost găsite! Un rob le-a arătat, erau subt rîu. Blestemele nu au lovit pe cei ce le-au ridicat! Nici blestemele nu mai au putere? Ce vrei sus?

Domnița.—Sus de tot, pe cea mai înaltă înălțime, acolo unde pămîntul se împreună cu cerul.

VII-lea.—Înțeleg, acolo să ne rugăm mai aproape de urechia de piatră a puterilor și minunea o să se întîmple. Uriașul de cremene o să se trezească din somnul lui—el care a făcut pe toți copiii pămîntului și o să se ridice, el, care e munte! Și trosnind i se vor urni brațele de stîncă și cu o singură cîntire o să se zdrobească toate legiunile vrăjmașe. O să rezeze păduri, o să strivească măguri, o să întoarcă mersul apelor.

Mulți.—Nu mai credem!

Domnița.—Veniți. N'am să mă rog puternicilor dumnezei care pentru jertfe mai grase și podoabe mai bogate s'au vîndut dușmanilor. Dar arcurile noastre au să străpungă negura deasă în care dorm fulgerile cerului. Să curgă sîngele din pieptul norilor!

VIII-lea.—Uite norii se înroșese în amurg!

Domnița.—Vreau să se înroșească zăpada!

VII-lea.—Nu mai ninge—plouă sînge.

VI-lea.—Rămii, o s'înghețăm înainte de a fi suit jumătatea drumului. Vîntul cel rece ne va preschimba până la primăvară în stană de piatră albă.

Domnița.—În primăvară vom urma mai departe până sus la locuința celui care ne-a părăsit și ne-a vîndut fără să fie făptură omenească, și o să-i smulg dreptatea!

VIII-lea.—Auzi, dușmanii au găsit drumul spre peșteră. Acum au să fie aici, și regele o să fie prins!

Domnița.—Regele nu mai poate să fie prins!

VIII-lea.—Regele se va preface iar că e mort?

VI-lea.—Regele nu mai e. Deacum el poartă vina!

VIII-lea.—Veniți.

VII-lea.—Unde?

VIII-lea.—E frig, eu aș putea să mor aici.

VII-lea.—Uși că toate armele au fost sfărămate și toată băutura a fost dăruită regelui?

VI-lea.—Atuncea nouă ce ne rămîne?

VIII-lea.—Cîntecul din adînc a încetat.

VI-lea.—Deacum vîntul viscolind cîntă pentru cel ce a fost rege!

VIII-lea.—Și pentru noi.

VI-lea.—Dece încordezi arcul?

Domnița.—Se apropie cel care a arătat dușmanilor adăpostul regelui și dușmanul caută pe rege ca pe o altă comoară. Săgeata mea trebuie să-i dea răsplată.

VI-lea.—Și noi nu vom apăra pe cel ce a fost regele.

VII-lea.—Să îngropăm pe rege.

VI-lea.—Să fie comoara ce nu se mai poate găsi.

VIII-lea.—Să împingem lespedea. Să închidem pentru totdeauna drumul regelui.

VII-lea.—Nu mai vreau să știu de rege!

VIII-lea.—Am găsit o piatră ascuțită cu care pot să mă omor!

VI-lea.—Regele odată o să deschidă iar drumul peste veacuri într-o primăvară—ca un lup dătător de dreptate.

Domnița.—E primăvară, drumul din munte s'a deschis, pomii sînt înfloriți albi, uite și florile pămîntului și albinele—toate sînt lumină, și soarele e cald și blînd ca o mîngiere de mamă. (Vuet de vînt. Ninge mai tare în întunecare)

VII-lea.—Și vîntul de ghiață se vaită și jelește.

Domnița.—Pe frunte cu coroana regească mă apropii de altar pentru sărbătoarea cea mare.

VIII-lea. Gîndul ei sue singur muntele. Ne vor prinde.

Domnița.—Veniți! Drumul înalt trece peste prăpastie pe o punte de argint. Unde îmi sînt odoarele?

VIII-lea.—E capul căpeteniei dușmane. L-au mîncat viermii? Și cine e regele? E cel ce nu trăește!

Domnița.—Veniți sau plec singură și vă las odoarele și fericirea o împart cu o bucată de pine. Nu îmi mai trebuie arc, nici merinde, e prea multă primăvară. Izbînda soarelui și a țării se împlinește.

VI-lea.—Deacum dușmanii pot să vie într'adevăr. (Lumina se stinge).

Adrian Maniu

Edițiile poeziilor lui Eminescu

— Ediția d-lui E. Lovinescu —

Programul d-lui Lovinescu, formulat în prefața ediției d-sale, este „reproducerea cit-mai exactă și mai ordonată a poeziilor lui Eminescu” și „amestecul principiului esteticului cu principiul integralității și al cronologicului”, așa încît să nu sufere nici unul din aceste trei „principii”.

Despre poeziile din adolescență d. Lovinescu zice în prefață :

Apărute cu deosebire în *Familia*, aceste poezii nu sînt numai lipsite de maturitate, cum e și de înțeles, fără să îndreptățească eliminarea lor, dar, scrise sub vădita influență a poeziei epocii și mai ales a lui Bolintineanu, nu au nici unul din caracterele a ceiace ne-am obișnuit să înțelegem prin „eminescianism”, așa că pentru cunoașterea poeziei „eminesciene” nu sînt de un folos real.

Așa este. Acest lucru l-am spus demult și eu, și l-am spus și acum doi ani, într'un articol din această revistă. Citez :

Aceste poezii, ziceam eu, nu numai că sînt mai slabe decît cele dela *Venere și Madonă* încoace, dar nici nu sînt „eminesciene”, nici ca fond, nici ca formă. În aceste poezii Eminescu imită scriitorii anteriori și mai cu seamă pe Bolintineanu, etc.

Zice mai departe d. Lovinescu :

Publicarea lor [a poeziilor din adolescență] în fruntea operei poetului așa cum au făcut-o ediția Șaraga (1895), ediția Scurtu (1908) și acum în urmă edițiile strict cronologice ale d-lor G. Bogdan-Duică și Gh. Adamescu, prezintă marele inconvenient de a pune în contact dela început pe cetitorul neinițiat cu opera poetică nu numai inferioară sub raportul estetic, dar chiar contrară imaginii, pe care trebuie să ți-o faci despre Eminescu.

Așa este. Acest lucru l-am spus acum doi ani.

Ne gîndim, ziceam eu, ce impresie poate face unui cetitor neinițiat în istoria operei lui Eminescu—unui minoritar de exemplu—acest amestec de *Junii corupți* și de *Luceafărul*.

Și ceiace e și mai rău încă este că prima impresie e făcută de poeziile acestea ale gimnazistului, cu care începe volumul.

(Deosebirea mai esențială dintre mine și d. Lovinescu este că d-sa zice: „neinițiat cu“, iar eu zic: „neinițiat în“).

Foarte îngrijorat de împăcarea „principiului esteticului“ cu „principiul integralității“, d. Lovinescu găsește soluția care să-i permită să pună în ediția d-sale poeziile „neeminesciene“, fără ca totuși „principiul esteticului“ să sufere. Iată soluția:

Am luat, zice d. Lovinescu, calea mijlocie a combinării celor două principii exclusive, prin publicarea poeziilor de adolescență într'o simplă anexă.

Iată ce am spus în articolul de acum doi ani:

Dar însfirșit, fiindcă Eminescu a avut nenorocirea să inebunească înainte de a-și scoate volumul și fiindcă întâmplarea a făcut ca minorul și gimnazistul să tipărească într'o revistă astfel de poezii,—ele *pot* fi puse în volumul său de versuri, dar așa încît cetitorul să știe cum stă lucrul. Să se facă o secțiune specială pentru aceste poezii, să fie puse, depildă, ca „*Adaos*“ la sfîrșitul volumului cu indicația „poezii de adolescență“.

Am ținut să fac cunoscut cetitorilor că am recomandat acum doi ani „calea mijlocie a combinării celor două principii exclusive“, pentru că am de gînd să scot și eu o ediție (nu cea de lux), în care să-mi execut programul de acum doi ani—și cu aceiași expunere de motive,—să pun poeziile din adolescență la sfîrșitul volumului cu explicațiile reproduse mai sus din articolul meu și... din prefața d-lui Lovinescu și să le întitulez *Poezii din adolescență*—adică să fac exact ceiace face d. Lovinescu în ediția d-sale. Și nu vreau cu nici un preț să se creadă că copiez pe d. Lovinescu, în plan (*Am luat* calea mijlocie, zice d. Lovinescu), în expunerea de motive, până și în punctuație: ghilmetele în care, fără multă necesitate, am închis mereu cuvîntul *eminescian*, cînd am spus că poeziile scrise de Eminescu înainte de *Venere și Madonă* nu sînt „eminesciene“. Și toate astea, fără să-l... citez pe d. Lovinescu. Că, de citat ca izvor de inspirație, nu-l pot cita, fiindcă toate acestea le-am spus eu cu doi ani mai înainte. Cel mult, ca să previn învinuirea că-l copiez pe d. Lovinescu, ar trebui să dau... lămuriri de mai sus în prefața acelei ediții și ar sta urît să fac acest lucru în prefața unei ediții a poeziilor lui Eminescu și chiar în orice prefață. Mi-a venit destul de greu să dau și aici, într'o cronică, aceste lămuriri. Dacă articolul meu de acum doi ani ar fi tipărit într'un volum, ași fi tăcut cum am făcut de atîtea ori, căci un volum *rămîne*.

Dar articolele de revistă se uită, numerele de revistă se pierd, în orice caz stau îngrămădite în colecții mai mult sau mai puțin complete, în biblioteci ori în poduri. Decît să văd că amicii d-lui Lovinescu, recenzenți pe la ziarele din București, mă insultă c'am plagiat pe d. Lovinescu, (situație cu atît mai penibilă, cu cît eu nu-l apreciez excesiv pe d. Lovinescu), am ținut să previn incidentul și am scris rîndurile de mai sus. (Dacă volumul meu va întîrzia să apară, voi repeta din nou în *Viața Romînească* și în preajma apariției lui că nu sînt un plagiator). Și tot pentru acest

motiv, voiu mai scrie cîteva rînduri înainte de a intra în însuși miezul ediției, cum s'ar zice, a d-lui Lovinescu.

Acum doi ani, am discutat pe larg, am polemizat cu editorii poeziilor lui Eminescu, am produs citații din reviste și ziare de acum cincizeci de ani, ca să probez că douăzeci și patru de poezii (cele dela *Glossă* încoace), au fost tipărite fără știrea lui Eminescu, n'au fost, poate, destinate, toate, tiparului, că au fost găsite de Maiorescu pe la persoane particulare și publicate de el în ediția I Socec, 1884. Problemă importantă, pentru că dacă am dreptate, poeziile acestea sînt postume, și de aici rezultă o mulțime de concluzii foarte interesante—unele în favoarea lui Eminescu. Istoricii literari, care s'au ocupat mult cu viața și opera lui Eminescu, ca Scurtu și d. Bogdan-Duică, oameni care au asistat la apariția ediției I Maiorescu și au editat apoi pe Eminescu, ca Morțun și Xenopol—toți spuneau că aceste poezii au fost publicate întăiu în *Convorbiri literare*. De unde urma că cele „găsite pe la persoane particulare“, erau numai patru (cele care nu se găsesc în *Convorbiri literare*)

Prefața lui Maiorescu, datată Decembre 1883, putea fi un indiciu că ediția din 1884 a apărut înainte de Ianuar 1884, și că, deci, cele 20 de poezii din *Convorbiri* au fost publicate întăiu în acea ediție. Dar aceasta era o ipoteză, care putea să nu fie adevărată. Căci o ediție cu prefața din Decembre 1883, putea foarte bine să apară în Ianuar 1884, în Februar 1884, în Mart 1884, și chiar mai tîrziu.

Și atunci poeziile lui Eminescu apărute în *Convorbiri literare* din Ianuar 1884 și chiar cele din Februar 1884 puteau să fi apărut, în adevăr, *intăia oară* în *Convorbiri literare*, și Morțun, Xenopol, Scurtu, d-nii Adamescu și Bogdan-Duică să aibă dreptate.

Atunci am căutat bibliografii, reviste, ziare din 1883 și 1884, și după migăloase cercetări, am descoperit că ediția Maiorescu a fost dată publicului la 22 sau 23 Decembrie 1883. Toate acestea le-am expus în articolul de acum doi ani.

Acum văd în ediția d-lui Lovinescu că poeziile acestea sînt însoțite, fiecare, de notița: „Ed. T. Maiorescu—Decembrie 1883“.

Așa dar, cînd va apărea volumul meu cu articolele despre „Edițiile poeziilor lui Eminescu“, paginile mele de polemică cu editorii, argumentarea mea, citațiile mele—vor părea ridicole: sfărmară de uși deschise.

— D'apoi bine, după ce d. Lovinescu a arătat că aceste poezii au apărut întăiu în ediția Maiorescu, vii d-ta și te sbați cu argumente și documente ca să dovedești ceiace știe toată lumea dela d. Lovinescu?

Ca să nu fiu întîmpinat (și cu drept cuvînt) cu acest alaiu, am ținut să pun la punct și acest lucru.

Și acum trebuie să cer scuze d-lui Lovinescu pentru cîteva erori, în care l-am indus eu.

D. Lovinescu citează mereu: „Ediția T. Maiorescu—Decembre 1883“.

Este drept că în argumentarea mea vorbeam mereu de ediția pusă în vânzare la București în Decembrie 1883. Dar anul ediției este 1884, („23 Decembrie 1883“ este o informație particulară a mea), așa încît citația d-lui Lovinescu este inexactă.

Se știe că orice carte apărută la sfîrșitul unui an poartă data anului următor. Dar a cita după informații particulare este ca și cum, aflînd, de pildă, că *Pădurea Spînzuraților* (datată 1923) a fost pusă în vânzare la „Cartea Romînească“ în Decembrie 1922, așa cita: „Pădurea Spînzuraților 1922“.

Obsedat de leitmotivul articolului meu: „Decembre 1883“, d. Lovinescu n'a putut renunța nici la acest „Decembre“. Și așa dar, după ce citează anul greșit, iată-l citînd o carte cu luna apariției ei, parcă ar fi o revistă. (Cum așa cita: „Pădurea Spînzuraților Decembre 1922, pag. 250).

Dar pentru citația greșită 1883 și pentru adaosul naiv „Decembre“ nu sînt vinovat eu, deși cauza sînt eu.

Vinovat cu adevărat de a-l fi indus eu în eroare pe domnul Lovinescu sînt atunci cînd, din cauza mea, d-sa spune,—ca dela d-sa—că 20 de poezii din cele 24 „au fost reproduse apoi în *Convorbiri Literare*“.

Descoperind că 20 de poezii au fost tipărite întăiu în ediția I. Maiorescu și văzînd că sînt tipărite pe urmă și în *Convorbiri*, eu am spus că *Convorbirile* le-au reprodus... Și d. Lovinescu mi-a făcut onoarea să mă creadă pe cuvînt și în privința aceasta. Dar am greșit. *Convorbirile* au tipărit după manuscris. N'au reprodus din ediția Maiorescu. Probabil după o copie trimisă de Maiorescu. Dar o copie făcută nu de el (Nu era să transcrie el singur), căci altfel nu s'ar putea explica cele cîteva deosebiri dintre textul din ediția lui și acela din *Convorbiri*, deosebiri datorite schimbărilor făcute de Maiorescu în manuscrisele rămase la el.

D. Lovinescu care îmi acordă un credit ilimitat, să mă creadă și să șteargă la altă ediție informația că cele 20 de poezii au fost reproduse de *Convorbiri*.

Dacă, totuși, vrea o dovadă concretă, i-o fac. Iată chiar primul vers din prima strofă din prima poezie „reprodusă“ de *Convorbiri*.

Vreme trece, vreme vine

care în ediția Maiorescu e

Vremea trece, vremea vine

și care presupune numaidecît un manuscris, căci niciodată nu i-ar fi venit cuiva în minte să schimbe pe firescul *vremea trece*, în curiosul *vreme trece*, care exprimă o nuanță subtilă și care e a lui Eminescu, (pentru că se găsește în variantele din manuscrisele Academiei). Afară de asta, ediția Maiorescu a fost pusă în librării la 23 Decembrie 1883, iar *Convorbirile* au apărut la 1 Ianuar

1884, după 8 zile, din care 3 zile de Crăciun, și poate și o Duminică, tipografia *Convorbirilor* n'a lucrat—de unde urmează că, pentru numărul din Ianuar, nu era nici timpul suficient pentru „reproducere”. Rămîne că cele 20 de poezii au apărut întâiu în ediția I Maiorescu, nu în *Convorbiri* cum au afirmat toți—dar atîta!

Dacă d. Lovinescu nu era lacom, dacă n'ar fi crezut că în ediția d-sale trebuie să pună, pe făcute, *tot* ce a cetit în articolele mele, n'ar fi reprodus această greșală a mea. Și nu s'ar fi pus și în postura cam... defavorabilă de a înregistra numai acele reproduceri, de care am vorbit eu, și nu și altele—odată ce a crezut că trebuie să spună cetitorilor săi ce publicații periodice au făcut reproduceri din ediția Maiorescu. D-sa mai înregistrează și reproducerea poeziei: *Iar cînd voiu fi pămînt* în revista „Familia” dela 18 Mart 1884 —și atîta tot. Atîta tot—pentru că nici eu n'am vorbit de alte reproduceri, căci celelalte nu mă interesau în argumentarea mea. (Eu nu făceam doar, ca d-lui, răbojul reproducerii poeziilor lui Eminescu).

Chiar în „Familia”, —ca să dau cîteva exemple—și nu tocmai la 18 Mart 1884, ci chiar dela început, la 17/29 Ianuar 1884, a fost reprodus Sonetul *Veneției*. De ce subt această poezie nu scrie d. Lovinescu că a fost reprodusă în „Familia”, —cum scrie subt *Iar cînd vom fi pămînt*, dacă crede că trebuie să înregistreze reproducerea? Nu scrie, pentru că n'am spus'o eu, neavînd nevoie s'o spun în argumentarea mea. Și de ce nu spune că „Contemporanul” a reprodus în Ianuar două poezii din ediția I. Maiorescu, din cele „găsite pe la persoane particulare”, —*Ce te legeni și Criticilor mei*?

Și doar această informație era mai interesantă decît aceea că „Familia” a reprodus o poezie oarecare, pentru că am fi aflat că „revoluționarii” dela *Contemporanul* s'au grăbit să facă reclamă reacționarului Eminescu.

Și nu mai înșir alte reproduceri.

E nostim de tot, cînd d. Lovinescu scrie subt fiecare din cele patru poezii neapărute și în *Convorbiri*: „Această poezie nu a fost reprodusă în *Convorbiri*”. Ei și? Și dacă nu a fost „reprodusă”? D. Lovinescu însă trebuia s'o spună, fiindcă am spus'o eu pentru nevoia argumentării.

Dar d. Lovinescu reproduce atît de conștiincios tot ce spun eu, încît situația devine mișcătoare—puțin cam plictisitoare, dar totuși amuzantă, atunci cînd greșește iarăși din cauza mea.

Căci seria nu s'a isprăvit. D. Lovinescu ține să adauge că cinci din cele 24 de poezii au fost publicate mai întâiu în „Familia”, în variante inferioare, și le adnotează pe fiecare copios cu această informație, care i s'a părut excesiv de interesantă. Dar greșește. Nu cinci, ci șase sînt poeziile publicate de „Familia”. Și greșește, fiindcă am greșit și eu. Și ce poezie omite d. Lovinescu? Omite poezia *Și dacă ramuri bat în geam*, adică aceia pe care am uitat'o eu!

Ajungînd la poezia *Nu mă înțelegi*, d. Lovinescu spune

cetitorilor—ca un fapt constatat de d-sa,—că în ediția Morțun, unde a fost reprodusă din „Album literar“, poezia are, sub titlu, data de 1879. D. Lovinescu n'a înțeles ...ce-am spus eu, deși am fost clar. În ediția Morțun „1879“ nu e nici sub titlul poeziei, nici măcar la sfârșitul poeziei.

Dacă era sub titlu — deci ca un subtitlu — nu se înșela Scurtu și, după el, d-nii Bogdan-Duică și Adamescu, și informația acestor editori (cercetători în istoria literară) nu m'ar fi făcut să stau la îndoială cu privire la data *Albumului* — și nu ași fi avut nevoie să caut doi ani *Albumul*. (L-am căutat doi ani, pentru că data *Albumului* și deci data publicării acestei poezii, mă ajuta să mă lămuresc asupra două probleme importante: siguranța autocriticii lui Eminescu și timpul când tinerimea devine eminesciană).

Articolele mele despre edițiile poeziilor lui Eminescu s'au oprit tocmai când trebuia să abordez problema poeziilor rămase dela el numai în manuscris, din care au ales editorii pentru a-i îmbogăți opera. Și cum acuma ajungem la conținutul ediției d-lui Lovinescu („principiul integralității“), de aici încolo nu mai poate fi vorba să-mi revendic ceva din ediția d-sale. Să-l vedem așa dar umblînd singur... Dar singur nu umblă niciodată d. Lovinescu. De-acuma înainte îl țin de mîna vechii editori și mai ales Scurtu, acel Scurtu pe care d. Lovinescu îl disprețuiește atît de tare — în vorbe, dar nu și în fapte — încît, ca să insulte pe un critic adversar al d-sale, n'a găsit comparație mai ofensatoare decît aceia că, în articolele despre Eminescu ale adversarului, acesta nu e decît un simplu Scurtu...

Dar bine înțeles d. Lovinescu se dă mereu drept original. Pedepsa însă vine inexorabil, căci se dă de gol că plagiază, cînd reproduce senin și greșelile — cum s'a văzut mai sus, și cum se va vedea mereu mai jos. Nenorocirea plagiatorilor sînt greșelile, pe care le plagiază, căci greșelile constituie proba ...experimentală a plagiatului.

După concepția lui Scurtu, poeziile rămase în manuscrisele lui Eminescu și publicate de unii și de alții în primii ani după moartea poetului, sînt obligatorii pentru orice editor. El nu se simte dator să justifice decît tipărirea altor poezii (patru), pe care nu le-a publicat nimene în primii ani de după moartea lui Eminescu. Aceiași datorie de a publica poeziile tipărite de unii și de alții îndată după moartea lui Eminescu, o simte — după Scurtu — și d. Lovinescu. Și d-sa chiar emite un „principiu“, care se numește „postumitate imediată“ (? !)

Pentruce Scurtu (și, după el, d. Lovinescu), crede că o poezie rămasă în manuscris și tipărită de cineva după trei ani dela moartea poetului, are mai mult drept să fie pusă într-o ediție a poeziilor lui Eminescu decît una publicată după zece ani sau nepublicată de loc, — nu înțeleg !

Credea Scurtu — și, după el, d. Lovinescu — că peste trei ani mai colinda duhul lui Eminescu și se amesteca în tipărirea manu-

scriselor lui, inspirînd pe cei care alegeau poezii din acele manuscrise?

Plecînd dela acest principiu al „postumității... imediate“, d. Lovinescu pune în ediția d-sale și *Serenada*, tradusă de Eminescu din Victor Hugo, pe cînd Eminescu era paralytic general și care este lamentabilă („Orice preputură“; „Cîntul tău resuscită“ etc.). D. Lovinescu, cel care se sbate de moarte să salveze „principiul esteticului“ amenințat de „principiul integralității“ — adică să găsească mijlocul de a tipări poeziile publicate de însuși Eminescu, fără să sufere „estetica“, — minște opera lui Eminescu cu „preputuri“ și „suscită“, cu această *Serenadă* nepublicată de Eminescu, așa dar cu o „poezie“ pe care „principiul integralității“ nu-l obliga să o pună în ediția d-sale, cu o „poezie“ care n'ar avea dreptul să între într'o ediție decît numai dacă este frumoasă. Dar dacă în ediția lui Scurtu *Serenada* intră de drept, cum nu era s'o pună și d. Lovinescu în ediția d-sale?

Și astfel, poezii ca *In fereastra dinspre mare*, *Dintre sute de catarge*, *Cu gîndiri și cu imagini*, sonetul *Stau în cerdacul tău*, etc. etc. (de o sută de ori mai frumoase decît această *Serenadă*, care e un simptom dureros al degenerării lui Eminescu), lipsesc din ediția d-lui Lovinescu, pentru că s'a întîmplat să fie publicate nu după trei ani dela moartea lui Eminescu, ci după treisprezece ani! Dacă *Lucașărul* rămînea în manuscris și se publica nu după trei ani dela moartea lui Eminescu, ci după zece ani, d. Lovinescu nu l-ar fi pus în ediția d-sale, căci *Lucașărul* nu ar fi beneficiat de „postumitatea imediată“, — dar ar fi pus *Serenada*.

Să faci atîta caz de „principiul esteticului“, să-l salvezi cu ajutorul unui „poporanist“ deci dușman al Esteticii, și apoi să-ți îneci „principiul“, pentru că te-ai băgat iobag la Scurtu; pentru că, cu toată Estetica de care faci paradă, nu vezi ce mizerie e acea *Serenadă* și pentru că nu te-ai gîndit că e „operă“ de paralytic general, — se poate o postură mai... desavantajoasă?

Dar d. Lovinescu nici nu știe cum se face o ediție. În loc să aleagă, d-sa, din poeziile rămase în manuscris, — d. Lovinescu tipărește ceiace au ales și publicat alții. În loc să ia poeziile deadreptul din manuscrisele lui Eminescu, d-sa le ia din edițiile altora. În loc să citeze dedesubt manuscrisul, d-sa citează revista unde l-au publicat alții. Și astfel se dă de gol că nici nu bănuiește măcar cum se face o ediție.

Pentru orice editor — cînd e vorba de postume — nu există decît *manuscrisele*. (Bineînțeles, dacă ele mai există). Dacă le-a mai publicat cineva sau nu, nu are nici o importanță, decît doară dacă editorul are vre-o nedumerire — cînd textul manuscris e greu de descifrat, etc. — și vrea să vadă ce-au făcut alții.

Și să vedeți — să vadă și d. Lovinescu — ce dis plăceri poate să aibă un editor, cînd nu știe cum să procedeze și copiază servil pe alți editori.

D. Lovinescu tipărește postuma *Stelele'n cer*. D-sa o ia din

Scurtu. Și fiindcă Scurtu scrie sub această poezie: „Publicată în 1889, August, Fântina Blanduziei“ — scrie și d. Lovinescu același lucru sub această poezie—și crede că a tipărit poezia din *Fântina Blanduziei*. De fapt, tipărește altceva, căci Scurtu, după obiceiul lui, colaborează cu Eminescu.

În *Fântina Blanduziei* poezia are cinci strofe, în Scurtu (și deci în d. Lovinescu) are nouă strofe. Scurtu a luat celelalte strofe din manuscris. Dar din nenorocire pentru d. Lovinescu, Scurtu a făcut schimbări și în poezia manuscrisă. A schimbat și ordinea strofelor.

Așa dar, d. Lovinescu, în loc să se ducă la manuscris, ia din Scurtu, tipărește o poezie de Eminescu în colaborare cu Scurtu—dar habar nu are ce-a făcut; d-sa crede că a tipărit poezia din *Fântina Blanduziei*! În prefața ediției, cum am văzut, se laudă că „reproduce textul cât mai exact“. Admirabilă exactitate. Și se laudă că se îngrijește excesiv de „principiul esteticului“. Mai „estetic“ decât Eminescu silit să colaboreze cu Scurtu, nici nu se poate...

Același lucru și cu postuma *Viața*. D. Lovinescu o publică cu schimbările lui Scurtu, crezând că o „reproduce exact“ din „*Fântina Blanduziei*“... 1

Cu postuma *Dalila*, același procedeu. Numai cât aici efectele procedurii sînt mai nenorocite. În loc s'o ia din manuscris, d. Lovinescu o ia dintr'o ediție, care a luat-o din *Convorbiri*. Dar *Convorbirile* (cum vom vedea mai jos) au avut un manuscris inferior, iar în acel manuscris inferior ele au făcut schimbări.

Se va vedea imediat cum sufăr de tare toate „principiile“ d-lui Lovinescu, și acela al „reproducerii exacte“ și cel al „esteticului“.

În *Dalila* din ediția d-lui Lovinescu există și un vers stingher, cu rima rămasă în vînt:

Cu zimbiri de curtezană și cu ochi bisericosi,
care nu rimează cu nimic, dar care în manuscris rimează cu versul:

Ar umple-a ta adincime cu luceferi luminoși,

În *Dalila* d-lui Lovinescu e versul:

E cu toane, o crăiasă, iar tu tînăr ca un paj
care în manuscris e:

Ea cu toane, o crăiasă, iar tu tînăr ca un paj
așa dar, antiteza: Ea—tu.

În *Dalila* d-lui Lovinescu e:

Dac'ai inimă și minte, te gîndește la Dalila,

Vers slab (banalitatea: „inimă și minte“), cacofonic („dac'ai“) — pe cînd în ultimul manuscris al lui Eminescu, e:

Dac'un demon ai în suflet, te gîndește la Dalila,

1 *Stelele'n cer* și *Viața* pun și o altă problemă, pe care n'o mai discutăm aici.

în care „dac'un“ e mai puțin cacofonic ; în care „demon“ e romantic-eminescian și în concordanță cu întreaga economie a poeziei (vezi mai departe, în textul poeziei : „E un demon ce'nsetează după dulcile-i lumine“ ; „S'ar pricepe pe el însuși acel demon...“ etc). În *Dalila* din ediția d-lui Lovinescu sînt versurile :

Că se sbate [acel demon] ca un sculptor fără brațe care geme,
Ca un maestru ce-asurzește în momentele supreme

(așa dar sculptorul și se sbate și geme), pe cînd din manuscris d. Lovinescu ar fi aflat că :

Că se sbate ca un sculptor fără brațe și că geme
Ca un maestru ce-asurzește în momentele supreme.

În *Dalila* d-lui Lovinescu e versul :

Și pătruns de-o bucurie și fermecătoare jale,

vers flasc, în care substantivul „bucurie“ are funcția sintactică de adjectiv pe lângă jale—și care vers în manuscris e :

Și înveninat de-o dulce și fermecătoare jale,

Vers corect și admirabil... Și nu mai dau alte exemple.

Iată cum „reproduce exact“ pe Eminescu și iată cum respectă „principiul esteticului“ d. Lovinescu.

Subt poezie d. Lovinescu dă informații detaliate asupra ei. Zice, cu tonul omului care a cercetat singur, că „o formă imperfectă a acestei poezii s'a publicat în timpul vieții poetului în *Epoca ilustrată*, 1 Ian. 1886 și a fost reprodusă în ediția Morțun“.

Greșește d. Lovinescu. Forma variantei din „*Epoca ilustrată*“ e imperfectă față cu poezia din manuscris, dar nu față cu poezia publicată de d. Lovinescu în ediția sa, cum crede d-lui. Așa... am spus eu în articolul meu. D. Lovinescu n'a înțeles, și mă reproduce greșit.

Afară de asta, eu am mai spus că *Dalila* din „*Epoca ilustrată*“ e incompletă. D. Lovinescu a încurcat totul. Citează d-lui *Epoca ilustrată* și ediția Morțun ca lucruri cunoscute, dar n'a văzut nici una nici alta, căci atunci ar fi găsit în acel fragment o parte din versurile bune relevate de mine mai sus, (așa cum sînt și în manuscris). D. Lovinescu se face c'a cetit aceste publicații—cași Album literar, cași Fîntîna Blanduzei, cași ...celelalte.

Dar să trecem la fondul ediției d-lui Lovinescu : limba și textul.

D. Lovinescu scrie în prefața ediției d-sale :

„Am actualizat ortografia, întrucît nu putem privi (cum a făcut, de pildă, ediția Bogdan-Duică) poeziile lui Eminescu ca un text de importanță filologică“.

Ce mîndru ton ia d. Lovinescu...

Dar d. Lovinescu nu știe ce e *ortografia*, căci d. Bogdan-Duică n'a păstrat ortografia lui Eminescu nici a lui Eminescu însuși, nici a revistelor unde și-a publicat Eminescu poeziile (In nici o ediție nu e păstrată ortografia poetului). D. Bogdan-Duică a păstrat *fonetismele* lui Eminescu, adică limba lui Eminescu. Ediția d-lui Bogdan-Duică are exact aceeași ortografie ca și ediția d-lui Lovinescu—ortografia oficială de azi, aceea impusă de Academie. Deosebirea dintre d. Lovinescu și d. Bogdan-Duică constă în faptul că d. Lovinescu a schimbat *limba* poetului (crezînd că-i „actualizează” ortografia), pe cînd d. Bogdan-Duică a ținut să păstreze limba. (Dacă d. Bogdan-Duică a reușit sau nu, e altă chestie).

Dovezi:

În timpul cît a colaborat la *Familia*, Eminescu ortografia astfel:

A nopților rege cu fața de maur... Elu fuge—cînd dorile pórta
de aur rițende deschid etc.

Familia ortografia astfel:

A nopții gigantică umbră ușoara purtata de ventu... Ros-alb'a
aurora... reversa de lacrimi tesauru etc.

Unde a văzut d. Lovinescu în ediția d-lui Bogdan-Duică astfel de ortografii—aceia a lui Eminescu însuși sau aceia cu care îi publica *Familia* versurile?

Dar să dăm exemple mai metodic, pentru poeziile dela *Venere și Madonă* încoace – dela poezia cu care își începe d. Lovinescu ediția:

Venere și Madonă

Manuscrisul lui Eminescu

(În vremea aceasta Eminescu avea altă ortografie decît *Convorbirile*).

Șterge-ți ochii! nu mai plînge! A fost crudă'nvinuirea
A fost crudă și nedreaptă fără *raqim*, fără *fondu*
Suflete! De-ai fi chiar demon tu *esci sântă* prin iubire
Și *adoru* pe acest demon cu ochi mari, cu *pêrul* blond.

Convorbiri literare:

Șterge-ți ochii, nu mai plînge!... A fostu crudă'nvinuirea,
A fostu crudă și nedreaptă fără *razemu*, fără *fondu*,
Suflete! de-ai fi chiar *demonu* tu ești *sântă* prin iubire
Și *adoru* pe *acestu demonu* cu ochi mari, cu *pêrul blondu*.

Ediția Bogdan-Duică:

Șterge-ți ochii, nu mai plînge!... A fost crudă'nvinuirea,
A fost crudă și nedreaptă, fără *razem*, fără *fond*,
Suflete! de-ai fi chiar demon, tu ești *sântă* prin iubire,
Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu *părul* blond.

Ediția Lovinescu :

Șterge-ți ochii, nu mai plânge!... A fost crudă'nvinuirea
 A fost crudă și nedreaptă, fără razem, fără fond,
 Suflete! de-ai fi chiar demon, tu ești sfântă prin iubire,
 Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.

Unde vede d. Lovinescu în ediția Bogdan-Duică ortografia lui Eminescu—a lui Eminescu din manuscris, ori a lui Eminescu din *Convorbiri* ?

Ortografia d-lui Bogdan-Duică este *exact* aceia a d-lui Lovinescu. Strofa reproducă mai sus din d. Bogdan-Duică parcă e fotografiată după strofa respectivă din d. Lovinescu. Afară de o deosebire: La d. Bogdan-Duică e: „Tu ești *sântă* prin iubire“, iar la d. Lovinescu e: „Tu ești *sfântă* prin iubire“. Dar aceasta e o deosebire de *limbă*, nu de ortografie. *Sânt* este cuvânt format de latiniști din *sanctus* și prin analogie cu Sîntilie, Sîntămăria etc.—iar *sfînt* cuvîntul vechiu, de origine slavă.

D. Bogdan-Duică a păstrat limba, d. Lovinescu a „actualizat“ limba, crezînd că „actualizează“ ortografia. *Ortografia* a „actualizat“ o“ și d. Bogdan-Duică, și chiar la cuvîntul *sântă*. În manuscrisul lui Eminescu și în *Convorbiri* cuvîntul e ortografiat altfel: *sântă* (nu *sântă*),—căci *Convorbirile* și Eminescu nu aveau semn special pentru *ă*. Îl însemnau uneori cu *â*, sau *ě*, alteori cu *i*.

Făt-frumos din teiu

(Cînd Eminescu a adoptat aproape ortografia *Convorbirilor*).

Manuscrisul lui Eminescu :

Nu voiu *pêrul* să mi-l taie
 Ce-mi ajunge la *călcăe*
 Să orbesc cetînd pe carte
 În fum *vênêt* de *tămăe*.

Convorbiri:

Nu voiu *pêrul* să mi-l taie.
 Ce-mi ajunge la *călcăe*,
 Să orbesc cetînd pe carte
 În fum *vênêt* de *tămăe*.

Ediția Bogdan-Duică :

Nu voiu *părul* să mi-l taie
 Ce-mi ajunge la *călcăe*,
 Să orbesc cetînd pe carte
 În fum *vănăt* de *tămăe*.

Ediția Lovinescu :

Nu voiu părul să mi-l taie
Ce-mi ajunge la călcăe,
Să orbesc cetind pe carte
În fum vânat de tămăe.

Singurătate*Manuscrisul lui Eminescu :*

Ah ! De câte ori voit-am
Ca să spânzur lira' cuiu
Și un capăt poeziei
Și pustiului să puiu.

Convorbiri :

Ah ! De câte ori voit-am
Ca să spânzur lira' cuiu
Și un capăt poeziei
Și pustiului să puiu

Ediția Bogdan-Duică :

Ah ! de câte ori voit-am
Ca să spânzur lira'n cuiu
Și un capăt poeziei
Și pustiului să puiu.

Ediția Lovinescu :

Ah ! de câte ori voit-am
Ca să spânzur lira'n cuiu
Și un capăt poeziei
Și pustiului să puiu.

Unde vede d. Lovinescu în ediția d-lui Bogdan-Duică ortografia veche, a lui Eminescu ?

Dealtfel d. Bogdan-Duică spune în prefață ce păstrează, în deosebire de alți editori. D-sa înșiră toate „*formele*“, pe care le va păstra în textul poeziilor lui Eminescu.

Iată-le: paseri, zimbire, ceriu, lacrimi, sin, pin, pintre, zioa, rid, ris, suris, țerm, sprinceană, semeț, amărit, fărmeător, îmblu, a (articolul—în loc de al, ai, ale), dismeșit, pîn'a, pîn'în, ș'o, ș'ale, literă mare în loc de mică la nume comune.

Acestea nu sînt ortografie. Ortografia e chipul de a însemna un sunet. Două ortografii sînt două chipuri de a însemna *același sunet*, și șaptesprezece ortografii sînt șaptesprezece chipuri de a însemna *același sunet*. *Printre, pr'ntre, ...pryntre*—sînt deosebiri de ortografie. *Printre, pintre*—sînt deosebiri de limbă.

D. Bogdan-Duică spune clar în prefață că păstrează „fonetismele”—iar fonetismul e fenomen de limbă, nu ortografie. Este drept că d. Bogdan-Duică vorbește în prefață și de „urme de ortografie”, dar d-sa n'a păstrat astfel de urme. Căci toate „formele” înșirate în prefața d-sale și reproduse de noi mai sus sînt fonetisme. „Urmă de ortografie” nu poate fi decît litera mare în loc de mică. S'ar părea că *rid* (*surid*) și *sin* să fie urme de ortografie. Dar pentru d. Bogdan-Duică ele sînt tot fonetisme, căci la *ris* d. Bogdan-Duică ține să probeze că e fenomen fonetic, citînd două versuri unde *rizi* rimează cu *deschizi*.

Schimbînd limba, dar crezînd că schimbă ortografia, d. Lovinescu spune cu candoare cetitorilor săi, în prefață, că n'a schimbat decît ortografia. Cetitorul este înșelat: el crede că are textul lui Eminescu, „reprodus cît mai exact”.

Dacă d. Lovinescu ar fi știut ce-a făcut, o spunea în prefață, și cetitorii erau preveniți.

D. Lovinescu schimbă toate fonetismele citate mai sus. Și dacă, schimbînd de exemplu pe *pintre* prin *printre*, nu ese din sfera limbii lui Eminescu, pentru că și Eminescu are adesea pe *printre*,—cînd schimbă pe *paseri* în *păsări* introduce forme inexistente în limba lui Eminescu.

Dar d. Lovinescu introduce cu duimul forme care nu există în Eminescu (culeg cîteva): ghicesc (în loc de gîcesc), învelit (în vîlit), veșnic (în loc de vecinic), speriat (în loc de spăriet) galben (în loc de galbăn), către (în loc de cătră), pînjiniș (în loc de painjiniș), strașină (în loc de stresină), șade (în loc de șede), coçoș, (în loc de cucoș), cocoană (în loc de cucoană), seară (în loc de sară), pereche (în loc de păreche), haos (în loc de caos ori chaos), sprîncene (în loc de sprincene) etc. Ba „actualizează” chiar și titlul venerabilei cărți din veacul al 17-lea, *Indereptarea legii*, „ortografiind-o” *Indreptarea legii*.

De unde își ia d. Lovinescu dreptul de a schimba limba lui Eminescu? Nu-i place limba lui Eminescu? Se poate. Nu-i place să editeze pe un poet care are o astfel de limbă? Să nu-l editeze.

A pune în Eminescu *seara* în loc de *sara*, este tot atît de inteligent cum ar pune cineva *sara* în loc de *seara* în Argezi.

Și nu e vorba aici numai de respectul—dacă se poate spune: teoretic—al textului unui scriitor, ci și de... Estetica atît de cîntată de d. Lovinescu:

Celebrul vers :

Cînd cu gene ostenite sara suflu'n luminare
devine *altul* în versul :

Cînd cu gene ostenite seara suflu'n luminare.

din ediția d-lui Lovinescu.

Căci un vers, pe lîngă o adiționare de noțiuni, are și o valoare acustică determinată. În conștiința lui Eminescu—în mintea

și'n urechea lui—a fost „sara suflu'n luminare“. Și tot așa e și în conștiința românească de cincizeci de ani încoace. Am auzit pe Caragiale spunînd versuri de Eminescu (spunînd într'o odae, nu editînd pe poet!) și el nu pronunța „seara“. Știa că „seara“ nu face parte din muzica acestui vers.

„Sara“ și „seara“ sînt tot atît de romînești, tot atît de frumoase, dar sînt două nuanțe acustice, și nu pot fi înlocuite, într'un vers, una prin alta.

Poate fi cineva sigur că în subconștientul lui Eminescu—în actul creației—„seara“ n'ar fi fost repudiat de cătră sonoritatea celorlalte cuvinte din context, chiar dacă Eminescu ar fi fost Muntean?

Cetitorul, care își dă seamă de jocul inconștient al creației, unde infinitezimalul este o realitate determinantă, va înțelege, sper, ce vreau să spun, va înțelege că economia acustică a unui vers poate repudia un sunet chiar numai puțin deosebit de acela care-i convine ¹.

Eminescu, deși Moldovan, cînd are nevoie pentru sonoritate, întrebuițază forme muntenești. El zice, de pildă:

Ș'o să-mi răsai ca o icoană,

pentrucă moldovenește:

Ș'ai să-mi răsai ca o icoană

e mai urît.

În *Se bate miezul nopții* el zice (în manuscrisul definitiv):

S'aseamăn la o laltă viață și cu moarte,

pentrucă moldovenește:

S'asamăn...

cum e în *Convorbiri*, e mai urît: *sasa*.

Să dau un exemplu unde forma moldovenească e mai potrivită:

Cînd prin crengi s'a fi ivit
Luna'n noaptea cea de vară.

(D. Lovinescu falsifică:

Cînd prin crengi s'o fi ivit etc.)

În versul al doilea, Eminescu lucrează cu cît mai mulți *a*. Ultimul *a* (din „vară“) din punct de vedere prosodic e foarte lung (Cetitorul să experimenteze recitînd versurile). Acești *a* lărgesc orizontul nopții deschis de lună. Un „acord“ începe încă din

¹ E destul de rău că nu putem ști cu siguranță unde a întrebuițat Eminescu o formă sau alta, *pintre* sau *printre*, etc. (vom vedea altădată pentrucă nu putem ști) și nu mai e nevoie să-i schimbăm și noi limba.

versul prim: „S'a fi ivit“. Dar d. Lovinescu îl „actualizează“: „s'o fi ivit“. În orice caz, cu ce drept se amestecă în limba, adică în creația lui Eminescu?

Eminescu vorbea limba din nordul Daciei. Dar nu era exclusivist. El și-a făurit limba din toate dialectele, întrebuițind formele cerute de sonoritatea versului, indiferent: muntenești ori moldovenești. ¹ Dar firește că mai ales moldovenești, fiind Moldovan. Dacă ar fi fost Muntean, cu siguranță că limba, într'o măsură cît de mică, i-ar fi condiționat însăși invenția. Versurile lui ar fi fost, în acea măsură, altfel din punct de vedere chiar al conținutului. (Două limbi deosebite, de exemplu engleza și franceza, condiționează cu totul deosebit „invenția“).

Dar, în sfîrșit, pentru ce d. Lovinescu nu e măcar consequent în falsificare, și pune unele peste altele, formele lui Eminescu alături de ale d-sale?

În *Scrisoarea II*, la distanță de cîteva versuri, e și „cucoane“ și „cocoane“. Aiurea, tot la distanță de cîteva versuri, *veșnic* și *vecinic* etc., etc. D. Lovinescu lăudîndu-se în prefață că a reprodus *exact*, cetitorul va fi incredințat că neconsequențele de limbă, dela un vers la altul, sînt ale lui Eminescu. (Nici nu mai vorbesc de neconsequențele dela o poezie la alta).

Această ediție (de „elastici romîni“) va fi utilizată mai ales în școli. Profesorul, convîns că reproducerea este „exactă“, va face observații asupra limbii lui Eminescu întemeiat pe limba, pe care i-o împrumută poetului d. Lovinescu.

Dar d. Lovinescu nu cruță în nici un chip pe Eminescu. Îl prigonește oriunde îi stă în putință. Așa de pildă, d-sa alungă urmele de moldovenism exagerat din textul lui Eminescu, dar le lasă la rimă. De aici rezultă pentru cetitor că Eminescu pune în rimă moldovenisme, nu pentru că lui îi sînt *naturale*, ci pentru că e la strîmtoare. Și astfel Eminescu ese înjosit.

Dar nici aici măcar nu e consequent d. Lovinescu, căci unele rime moldovenești le păstrează, pe altele le „actualizează“. Un exemplu din multele: în *Luceafărul* Eminescu rimează *ceri* (verbul) cu *ceriū* (substantivul *cer*) și *față* cu *brață* (= brațe). D. Lovinescu păstrează pe *brață*, dar înlocuște pe *ceriū* prin *cer*. Pentru ce?

În sfîrșit, d. Lovinescu crezînd că schimbă ortografia, schimbă nu numai limba, ci chiar ideile lui Eminescu,—iar alte ori îi strică ritmul! De exemplu, în versurile:

Cînd ura cea mai crudă *mi s'a părea amor*,
Poate-oiu uita durerea și voiu putea să mor

d. Lovinescu schimbă pe „mi s'a părea“ (indicativ viitor) în „mi s'ar părea“ (condițional prezent), crezînd că „actualizează“ orto-

¹ Din faptul că limba literară nu era formată, el a scos cel puțin acest avantaj.

grafia. Tot așa, cînd schimbă pe „Mi-a părea cum că natura toată mintea ei și-a pus“ în: „Mi-ar părea cum că natura etc.“.

Cînd corectează pe „Ș'ale preoților cîntec“ din *Egiptul* în „Ș'al preoților cîntec“,—împuținează versul cu o silabă, îi strică ritmul, îl face șchiop, (și doar, dacă voia să corecteze, putea pune „Și al preoților cîntec“, și atunci nu strica ritmul). Din contra cînd vrea să repare ritmul, strică limba; În loc de „carè trebue împinse“ din *Împărat și proletar*, d. Lovinescu punînd: „carî trebue împinse“, inventează pluralul *carî* de o silabă, inexistent în limba romînă. („Corectarea“ asta, a luat'o din Scurtu).

În *Împărat și proletar*, luîndu-se după Scurtu, schimbă pe „cel vorbareț“ în „acel vorbareț“ și, înmulțind numărul silabelor pe degeaba (căci „cel vorbareț“ e corect, nu „acel vorbareț), strică ritmul versului, iar în altă parte, ștergînd pe primul „și“ din versul: „De ce uitați că'n voi e și număr și putere“, strică ritmul și face ca versul să fie șchiop. Sau cînd, în *Egiptul*, schimbînd forma arhaică „priivea“ în „privea“, împuținează numărul silabelor și desființează măsura și ritmul versului.

În *Melancolie*, „actualizînd“ pe „Cine-i acel ce-mi spune...“ în „Cine e acel ce-mi spune“, introduce o silabă în plus, și strică ritmul.

În *Atît de fragedă*, „actualizînd“ pe „asameni“ din versul întăiu, în „asemeni“, (schimbînd esențialul rimei, adică vocala accentuată), îl face să nu mai rimeze exact cu „oameni“ din versul al treelea (*asemeni* și *oameni* nu e rimă, e asonanță).

În *Scrisoarea I*, schimbînd pe „sfărămî“, în „sfarmi“, împuținează versul cu o silabă, și-l face șchiop.

Și așa putea înmulți exemplele.

*

Dar să trecem la problema cea mai importantă: falșificarea conținutului poeziilor lui Eminescu.

D. Lovinescu scrie în prefață:

„În publicarea poeziilor *am controlat* textul celorlalte ediții și, mai ales, textul din *Convorbiri literare*“.

L'ăși întreba: Dacă textul din celelalte ediții și din *Convorbiri* l-a „controlat“ numai, atunci dela ce text a pornit? Căci textul poeziilor lui Eminescu nici Dumnezeu nu-l poate găsi aiurea decît în *Convorbiri* și în celelalte ediții.

D. Lovinescu a voit să mascheze ceva, dar n'a știut cum să ticluiască.

Din fraza aceasta, care nu poate exprima nici o realitate, se vede totuși că d. Lovinescu nici idee nu are de ceiace trebuia să facă. Căci textul poeziilor publicate de Eminescu nu poate fi luat decît de acolo unde l'a publicat el—din *Convorbiri*. Convorbirile sînt depozitul, și nu o piesă de control. Și numai cînd ai impresia că e o greșală de tipar în *Convorbiri*, numai atunci recurgi la *altceva*. Iar acel *altceva* sînt manuscrisele rămase dela

poet. Și cînd nici ele nu-ți pot spune nimic sigur ¹, te duci și la alți editori, să vezi cum au rezolvat ei greutatea—nu ca să te iei după dîșii, ci ca să capeți sugestii.

Eu nu știu de la ce text a pornit d. Lovinescu. Fapt este însă că se ține de Scurtu—de acel Scurtu, pe care-l disprețuește grozav... Am văzut aceasta și până aici, dar de-acum o vom vedea și mai bine. Dar să nu uităm declarația d-lui Lovinescu că a „controlat mai ales Convorbirile“.

Iată de pildă, în *Călin*, după ediția d-lui Lovinescu :

Tremurînd ea *licărește* și se pare a se rumpe

Și în alt vers, din altă parte a aceleiași poezii din această ediție :

Vezi isvoare... peste pietre *licurînd*

Așa dar, ba verbul a *licări*, ba verbul a *licuri*.

Dacă „a controlat mai ales Convorbirile“, a văzut că în ambele locuri e verbul a *licuri* (*acesta* e verbul lui Eminescu). D-lui Lovinescu nu i-a plăcut *licuresc*, și l-a înlocuit cu *licăresc*. Dar a uitat să-l înlocuiască și în celălalt vers. Pentru ce nu i-a plăcut și pentru ce a uitat? Pentru că nici lui Scurtu nu i-a plăcut *licuresc* și l-a schimbat în versul întâiu, dar a uitat să-l schimbe în versul celălalt! Așa dar d. Lovinescu „controlează mai ales Convorbirile“, dar copiază pe Scurtu cu greșeli cu tot. D. Lovinescu, cînd te copiază, te copiază cu credință, nu se'ncurcă. Cetitorul însă a înțeles că d. Lovinescu n'a „controlat“ nimic, ci a copiat pe Scurtu...

Iar Scurtu, care „corectează“ mereu pe Eminescu după capul lui, a mai colectat tot felul de alterări de text din alte ediții—unele „ameliorări“, altele simple greșeli de tipar. D. Lovinescu copiază ediția Scurtu, îi împrumută falșificările de text, dar mai culege și singur greșeli din alte ediții, și—ca să fie complet—introduce și falșificări proprii. Să vedem cum copiază d. Lovinescu ediția Scurtu.

Tot din *Călin* :

În Convorbiri e :

Și'n oglindă a ei buze *vede* vinete și supte.

La d. Lovinescu e :

Și'n oglind' ale ei buze se *văd* vinete și supte

ceiace este altceva. Căci Eminescu nu a voit să spună că buzele fetei se *văd* vinete și supte în oglindă; el a voit să spună că *fata* își vede buzele vinete și supte. În cele două variante manuscrise, e tot *vede*.

¹ Expresia din manuscrisul dela Academie are prioritate asupra aceleia din poeziile publicate de Eminescu în Convorbiri numai atunci cînd e clar că în Convorbiri e o grașală de lectură sau de tipar.

In Eminescu e :

Ea zimbindu-și trist se uită, *șoptește* cu căldură

La d. Lovinescu, :

Ea zimbindu-și trist se uită și *șoptește* cu căldură,

Dar a *șopti* e mai soliloc decît a *șopti*,—și fata vorbea singură.
Eminescu imaginează pe fată spunînd (și'n Convorbiri și'n manuscris) :

Singurică'n *cămăruță* brațe albe eu întinz

Dar d. Lovinescu pudic, cași Scurtu, pune „*cămășuță*”—
îmbracă pe fata goală!

Eminescu zice :

Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor *de rîu*,
Nu-i ca noaptea cea mocnită și pustie din sicriu,

Lui d. Lovinescu nu-i place, pentru că nu-i place nici lui
Scurtu, și optează pentru colaborarea Eminescu-Scurtu :

Noaptea stelelor a lunei, a oglinzilor *din rîu*,

Dar Eminescu zice *de și'n Convorbiri și în manuscris*. Oglindă
de rîu, adică oglindă de apă—cași oglindă de sticlă, de argint,
etc. Oglindă de rîu, rîu-oglină. Nu... oglinzi din rîu !

Dar, indiferent de toate astea, cu ce drept corectează d. Lovinescu... prostiile lui Eminescu ? „Oglinzi din rîu“ este „reproducere cît mai exactă ?“ Este, apoi „principiul esteticului ?“.

Eminescu zice :

De cînd codrul, dragul codru, troenindu-și frunza toată...

D. Lovinescu :

Pe cînd codrul, dragul codru, etc.

schimbînd înțelesul unui întreg pasagiu, prin acest „pe cînd“—
inexistent în Convorbiri și în manuscrisele lui Eminescu.

Eminescu zice :

Vezi isvoare *sdruncinate* peste petre licurind

Iar d. Lovinescu :

Vezi isvoare *sdruncinate*...

Unde a... văzut d. Lovinescu isvoare *sdruncinate* ? Ce înseamnă isvoare *sdruncinate* ? Aici nu mai copiază ediția Scurtu.

E, *probabil*, original. (Zic probabil, căci parcă mi-aduc aminte de o ediție—care?—unde e... așa cum vede d. Lovinescu izvoarele).

La început am crezut că e o greșală de tipar (Nu credeam că d. Lovinescu poate ajunge până la izvoare sdruncinate). Dar nu. Căci în *Împărat și proletar* sînt, la d. Lovinescu (nu la Eminescu!), „maluri sdruncinate“, în loc de „maluri sdrumicate“.

S'a văzut mereu, până aici, ce ucenic supus al lui Scurtu e d. Lovinescu. Doar uneori se revoltă. O ia razna. Un exemplu a fost isvorul cel sdruncinat. Alte exemple, tot din *Călin* :

Eminescu zice :

Ș'ale rîurilor ape ce scîpesc fugind în ropot

Nu-i place lui d. Lovinescu—și „reproduce cît mai exact“ :

Ș'ale rîurilor ape, ce *clipesc* fugind în ropot,

Dar nu e original, cum, poate, e original la sdruncinarea izvoarelor. Pe „clîpesc“ l-a luat din ediția Șaraga, căci d. Lovinescu cînd nu mai găsește în ediția Scurtu, cu ce să falsifice pe Eminescu, recurge unde poate.

Una originală a d-lui Lovinescu tot din *Călin* :

Și [sburătorul] inelul scump îl scoate de pe degetul cel mic.

A cui e inelul ? A sburătorului ! Il poartă pe degetul cel mic...
Dar Eminescu zice :

Și inelul scump *l-l* scoate etc.

Așa dar, inelul e al fetei.

Dar cîte „reproduceri exacte“ și conformări la „principiul esteticului“ nu sînt în *Călin* ? Mai aleg numai cîteva : „Ea-și *acoperă* cu mîna fața“—ca'n gazetele proaste. „Și nu știu *d'unde* să'nceapă“. (Cînd ar ști d. Lovinescu că există în manuscrisele lui Eminescu o însemnare în care el se ridică anume împotriva unor astfel de eliziuni!) — „*Mă* copile!“ („*Mă*“, la Eminescu!). „De treci *codri* de aramă“ Nu e o greșală de tipar, căci aiurea, în *Scrisoarea IV*, găsim : „*Codri* se înfiorează“... iar în *Strigoii* : „...a mea viață la *zei* tăi se'nchină“ etc. E un provincialism răspîndit mai ales în Oltenia. (Am văzut acum 20 de ani la Craiova: *Strada Uniri*... Astăzi s'or fi schimbat tăblițele).

Bietul Eminescu !

D. Lovinescu „corectează“ pe Eminescu pretutindeni, afară de acolo unde ar trebui să-l corecteze, adică la greșelile de tipar.

D. Lovinescu copiază cu seninătate din *Împărat și proletar* :

Uimit privea Cezarul la umbra cea din nouri,
Prin *creța-l*—cărei stele lin tremurînd transpar

Ce e acest *creța* ?

Un editor *nou* e dator să contribuie cu ceva la restabilirea textului. Altfel, de ce mai editează pe Eminescu? Sînt doar pe piață destule ediții! S'o fi necăjit, sper, d. Lovinescu, dar n'a putut deslega enigma, fiind că n'a înțeles textul. Ce să fie *creța* ?

Criță, cruță... creișar—nu poate fi. Trebuie să fie *creș*. Deci: „Uimit privea Cezarul la umbra cea din nouri — Prin creși ai cărei stele lin tremurînd transpar“. Așa dar: „Stelele transpar lin prin creșii umbrei din nouri“.

Sintaxa e curioasă că, de, scria și Eminescu „modernist“ uneori, mai ales la început, cînd încă lupta cu forma. E drept, că nici un editor n'a deslegat... enigma. Dar era rolul d-lui Lovinescu să deslege ghicitoarea modernistă—nu al meu

În schimb d. Lovinescu îndreaptă greșeli de tipar care nu există în Eminescu:

Din *Strigoii*:

Eminescu zice:

Fug caii duși de spaimă și vîntului s'aștern

Ei [strigoii] sboar'—o vijelie, trec ape făr' de vad,
Naintea lor se'nalță puternic vechii munți,
Ei trec în repejune *de* rîuri fără punți.

D. Lovinescu pune *prin* în locul lui *de*:

Ei trec în repejune *prin* rîuri fără punți.

Dar Eminescu a spus odată cu două versuri mai sus („Ei sboar'—o vijelie, *trec ape făr' de vad*“) că strigoii călări trec apele fără vad—și fără pod. Ce haz avea s'o spue din nou imediat?

Apoi, cum erau să treacă *pe punte* doi cai alături? (chiar dacă rîurile ar fi avut punți?). Puntea e o scîndură sau o birnă, cel mult două, pentru pietoni. N'a înțeles d. Lovinescu că:

Ei trec în repejune *de* rîuri fără punți,

cum spune Eminescu, înseamnă... repejune de rîuri fără punți? De rîuri care n'au și nu pot să aibă punți? De torente? N'a înțeles că „de rîuri fără punți“ e un calificativ al repejunii? Pentru ce a corectat această... greșală de tipar? Pentru că au corectat-o și alții? Dar rolul d-sale e să imite și să copieze la infinit pe alții? Încă odată, dacă copiază pe alții, pentru ce mai scoate și d-sa o ediție a lui Eminescu? Pentru comerț? Numai pentru comerț? Comerț cu Eminescu?

Dar să revenim la ediția Scurtu și să mai dăm cîteva exemple de... „controlare a Convorbirilor“.

Iată, de pildă, în *Epigonii*.

Scurtu corectează versul:

Adevăr scăldat în *mite*...

în :

Adevăr scaldat în *minte*

Și d. Lovinescu l-a corectat și d-lui :

Adevăr scaldat în *minte*...

Frumoasă privesc : un adevăr care se scaldă în ...*minte* !
Ce și-a zis d. Lovinescu ? Adevăr, *minte* ; adevărul e în *minte* nu în coapse... L'o fi încurcat pluralul *mite* (în loc de *mituri*). Dar d. Lovinescu n'a văzut în *Împărat și proletar* : „mitele albastre“ ?

Din *Venere și Madonă*.

Dacă d. Lovinescu a „controlat mai ales Convorbirile“ pentru ce nu i-a plăcut :

Din demon făcui o sfintă, dintr'un *chicot* simfonie

și a pus *chiot* în loc de *chicot* al lui Eminescu (din Convorbiri și din manuscris) ?

Dar fata nu *chiuia* (că nu era „bacantă“ ; i se „părea“ numai amantului ei că e bacantă), ci *ridea*—și rîsul ei îi făcea amantului nenorocit și furios impresia că e zgomotos și vulgar—adică *chicot*.

Mai departe, în aceeași poezie Eminescu zice (în Convorbiri și în manuscris) :

La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri—adînci ca marea
Și sărut a tale mine și-ți întreb de poți erta.

D. Lovinescu pune : „și te'ntreb de poți erta“.

Dar Eminescu n'o întreabă pe ea, ca să-i răspundă. Ea nici nu vorbește nimic. Eminescu îi întreabă privirile. Vrea să vadă în ochii ei, dacă îl poate erta.

În *Împărat și proletar*, d. Lovinescu nu știe că ultimele cinci strofe cuprind cugetările împăratului—și deci nu le pune în ghilmete—așa încît ele apar ca ale lui Eminescu. Or fi ale lui Eminescu, dar el le atribuie împăratului.

I se deschide'n *minte* [împăratului] tot sensul din tablouri

(și nu „de tablouri“, cum falș „editează“ d. Lovinescu).

A vieții sclipitoare, a popoarelor ecouri
Par glasuri ce îmbracă o lume de amar :

(după amar două puncte—și nu punct ca la d. Lovinescu). Și tot ce urmează—cugetările împăratului—e în ghilmete.

Iar primul vers din aceste cinci strofe e :

În orice om o lume își face încercarea

și nu propoziția fără subiect :

În orice om pe lume își face încercarea

cum „editează“ d. Lovinescu. (A fost nevoie să vorbesc de altceva—de ghilmete,—și am și dat peste două falsificări de text!).

În *Făt frumos din Teiu*, Eminescu zice (în Convorbiri și în manuscris) :

Ea trecea prin frunza'n freamăt,

și nu „prin frunze'n freamăt“, cum „editează“ d. Lovinescu după Scurtu, falsificînd nu numai pe Eminescu, dar chiar limba romînească. Apoi Blanca n'are „obrajii roși“, cum vrea Scurtu, și după el d. Lovinescu, ci „obrazul roș“.

În *Singurătate*, lui Scurtu nu i-a plăcut greșala de sintaxă din versurile :

Și ascult cum învălișul
Dela cărți ei mi le rod,

așa cum e în Convorbiri și în manuscris, și a pus :

Și ascult cum învălișul
Cărților încet mi-l rod,

iar d. Lovinescu a transcris pe Scurtu.

D. Lovinescu are o slăbiciune pentru colaborarea Eminescu-Scurtu. Dar cu ce drept colaborezi cu Eminescu, chiar dacă l-ai putea ameliora? Cu ce drept (citez pe Caragiale) iai penelul să îndrepti o greșeală a lui Rafael? Dar Scurtu & Lovinescu nici n'au reușit să-l amelioreze pe Eminescu, căci e de preferat o greșeală de sintaxă (un acord nelegitim) decît un vers imbecil. Căci „încet“ este o umplutură, un cuvînt de prisos (doar șoarecii rod încet, nu-s jaguari). Eminescu are greșeli de limbă, dar n'are umpluturi, n'are vorbe goale, n'are vorbe de mîntuială,—n'are prostii. Dar, încă odată—indiferent de toate astea—ce e această colaborare continuă cu Eminescu?

Subt poezia aceasta d. Lovinescu scrie că în ediția Scurtu mai sînt două strofe, dar „inferioare, noi nu le reproducem“. (Ce aere de independență față de Scurtu!). D. Lovinescu se dă încă odată de gol că nu știe să facă o ediție. Căci, dacă cele două strofe n'ar fi inferioare, le-ar reproduce. Va să zică, deși Eminescu nu le-a publicat, d-sa le-ar reproduce, în contra voinței lui Eminescu.

În sonetul *Sînt ani la mijloc*, d. Lovinescu „editează“:

Privirea ta asupra mea să plece...

în loc de : „se plece“ adică : „plece-se“. D. Lovinescu a crezut că privirea pleacă...

În *Despărțire*, Eminescu spune—în Convorbiri și'n manuscris :

Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita ?

dar d. Lovinescu ia... bidineaua din mîna lui Scurtu și îndreaptă pe Rafael :

Să-ți cer un semn iubito, spre-a nu te mai uita ?

„Reproducere cît mai exactă“ ? „Estetică“ ? Biata estetică ! Eminescu spune delicat : „Să cer un semn“ ? Scurtu + Lovinescu bagă degetele'n suflet : „Să-ți cer...“ ? Afară de asta „să-ți cer“ e și cacofonic : *țce*.

Ultimul vers al *Despărțirii* Eminescu l-a voit (și în Convorbiri și'n manuscris) :

Și nu mai ști de mine, că nu m'oiu ști nici eu

D. Lovinescu l-a falsificat :

Să nu mai știi de mine, cum nu m'oiu ști nici eu:

În *Scrisoarea I*, Eminescu zice :

Doar ceasornicul urmează *lung'a* timpului cărare

adică : *a timpului cărare lungă*.

D. Lovinescu „controlează“ Convorbirile“, dar editează ca în Scurtu ;

Doar ceasornicul urmează *lunga* timpului cărare

Și tot așa mai jos cînd schimbă versul :

Lună, tu, *stăpîn'a* mării, pe a lumii boltă luneci

în :

Lună, tu, *stăpîna* mării etc.

D. Lovinescu, (dacă... „a controlat Convorbirile“) n'a văzut nuanța, n'a înțeles că nu degeaba Eminescu încunjură pe *lunga* și pe *stăpîna*.

Mai jos Eminescu scrie :

Cîte țarmuri înflorite, ce palate și cetăți,
Străbătute de-al tău farmec, fie singură-ți arăți !

Lui d. Lovinescu nu i-a plăcut, și a înlocuit pe și prin *ce* :

Cîte țarmuri înflorite, ce palate, *ce* cetăți...

transformînd, prin eliminarea lui *și*, stilul poetic în stil retoric—și creînd cacofonia : „*ce* cetăți“. (Ba încă precedată de un alt *ce* dela „ce palate“...). „Reproducere cît mai exactă“ și —mai ales— „principiul esteticului“... (Schimbări la fel, și cu același efect re-

toric, a făcut d. Lovinescu și aiurea, de pildă în *De parte sînt de tine*: „averea-mi de-amor, de frumuseți“, în loc de: „averea-mi de-amor și frumuseți“).

Mai jos, Eminescu spune :

Iară altu 'mparte lumea de pe scindura tărăbii
Socotind cit aur poartă marea'n *negrele-i* corăbii

D. Lovinescu corectează :

Socotind cit aur poartă marea'n *negrele* corăbii.

Probabil că d-lui Lovinescu i s'a părut acel *i* de prisos și a „ameliorat“ după Scurtu.

Mai jos, Eminescu spune :

În acea nemărgenire *ne'nvîrtim* uitînd cu totul
Cum că lumea asta 'ntreagă e o clipă suspendată

D. Lovinescu corectează :

În acea nemărgenire *ne'nvîrtim*, uitînd cu totul, etc.

(nici măcar *învălim*, cum ar fi zis Eminescu).

În loc de :

„regi, oșteni și învățați“

d. Lovinescu editează :

„regi, oșteni și împărați“

Această stupidă umplutură—„împărați“ urmînd după „regi“—această... clasificare a ocupațiilor omenești—e luată din ediția Șaraga, căci d. Lovinescu e un adevărat *vacuum-cleaner*, care adună gunoiul din toate edițiile.

În această *Scrisoare I* mai sînt multe alte falsificări, unele indicate atunci cînd am discutat falsificarea limbii, altele pe care nu le mai relevăm. Și, ca să fie complet, d. Lovinescu nu respectă nici măcar împărțirea în capitole, a versurilor, făcută de Eminescu.

Ce are d. Lovinescu cu această *Scrisoare I*? De ce o ciopîrțește și o pocește? Ce scandal e acesta?

Ce-ar spune cel mai mic poet *viu*, cînd un editor și-ar bate joc de el cu atîta persistență? Își poate imagina cineva violența „scîrbei“, cu care Eminescu ar privi pe d. Lovinescu „corectîndu-i“ versurile și introducînd în ele ineptii?

Scrisoarea II e falsificată în fondul ei. Falsificarea durează de mult. Această „Scrisoare“ până astăzi nu a fost pusă la îndemîna cetitorilor așa cum a voit-o Eminescu. De unde urmează că d. Lovinescu cel real nu putea face mai bine decît ceilalți editori. Dar d. Lovinescu se crede (și ucenicii săi îl cred) un critic ade-

vărat și un estetician extra. *Acestui* imaginar domn Lovinescu i s'ar fi putut cere să descopere adevărata „Scrisoare II“.

În *Convorbiri* :

Căci întreb la *ce-am* începe să *ncercăm* în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și 'nțeleaptă ;
Acea tainică simțire, care doarme'n a ta arfă,
În cuplete de teatru s'o *desfac* ca pe o marfă
Cînd cu sete *caut* forma ce să poată să le 'ncapă,
Să le *scrii*, cum cere lumea, vr'o istorie pe apă ?

La d. Lovinescu :

Căci întreb la *ce-ași* începe să *încerc* în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și 'nțeleaptă ?
Acea tainică simțire, care doarme 'n a mea harfă,
În cuplete de teatru s'o *desfac* ca pe o marfă ?
Cînd cu sete *caut* forma ce să poată să le 'ncapă ?
Să le *scriu*, cum cere lumea, vr'o istorie pe apă ?

Este evident că'n *Convorbiri* sînt greșeli de tipar : ori *caut* și *desfac* sînt greșite (în loc de *cauți* și *desfaci*), ori *a ta* și *scrii* sînt greșite (în loc de *a mea* și *scriu*). Ediții, și după ei d. Lovinescu, au corectat pe *a ta* și pe *scrii*, adică au pus totul la persoana întâia. Și au mai făcut ceva (și i-a urmat, firește, și d. Lovinescu). Au pus la singular versul prim schimbîndu-l în :

Căci întreb la *ce-ași* începe să *încerc*, etc.

Marele estetician d. Lovinescu (în plus istoric literar, critic și editor de „*clasici romîni*“) avea în față—dacă a „controlat mai ales *Convorbirile*—două versuri la persoana întâia și două versuri la persoana a doua. Deci jumătate și jumătate. Dar în favoarea persoanei a doua (cu funcțiune generală, impersonală) era versul prim (pluralul : „la *ce-am* începe să *ncercăm* în luptă dreaptă“ cu aceeași funcțiune).

Toate acestea nu i-au dat de gîndit d-lui Lovinescu că Eminescu *pornește* dela general pentru a trage concluzii individuale, și că deci corectarea greșelilor de tipar trebuia făcută în favoarea persoanei a doua ?

Eminescu se exprimă elegant și discret. Ar fi fost indiscret și lăudăros să zică : „Acea tainică simțire care doarme'n a mea arfă“, etc.—să vorbească deadreptul de simțirea lui tainică. Și atunci întrebuițează forma impersonală și generală, pentru a trage, apoi, concluziile personale : „Nu voiu pentru nume, pentru glorie să scriu“ și altele.

Dar textul de mai departe din *Convorbiri* și chiar din ediția d-sale putea ajuta pe d. Lovinescu—pe d. Lovinescu cel imaginar.

Încorda-voiu a mea liră să cînt dragostea un lanț
Ce se'mparte cu frăție între doi și trei amanți ?
Ce, să'ngini pe coardă dulce că de voe te-ai adaos
La cel cor ce'n operetă e condus de Menelaos ?

Așa dar, „*încorda-voiu a mea* liră, să cînt dragostea“ e la persoana întâia, dar imediat schimbă persoana, întrebunțează persoana a doua cu funcțiune impersonală: „Ce, *să'ngîni* pe coardă dulce, că de voe *te-ai adaos* la cel cor ce'n operetă e condus de Menelaos?“—adică că ai intrat de voe în rîndul bărbaților înșelați de femei?

Era inelegant și indiscret să spună, despre el, în persoana întâia :

Ce, *să'ngin* pe coardă dulce că de voe *m'am adaos*

la tagma bărbaților înșelați de femei ?

Mai departe, același lucru. Cînd și-aduce aminte de anii de școală, Eminescu zugrăvește mereu grupul—colegii de clasă, clasa întreagă—pentru a trage apoi concluzii individuale.

Amețiți de limbe moarte etc.

(*ametiți*, cum e în *Convorbiri*, nu *amețit*, cum e la d. Lovinescu, și care „*amețit*“ face să se creadă că „confundam“ „ascultam“, „*visam*“, „*știam*“ etc. sînt la singular, cînd în realitate sînt la plural,—dovadă „*noi*“, „*ne*“, „*vedem*“ de mai departe—de unde urmează că și „*imi plutea*“ este greșală de tipar în *Convorbiri*).

Dar și d. Lovinescu cel real—muritorul de rînd, cași noi toți—putea face ceva. Putea să se ducă la manuscris, și ar fi văzut că Eminescu lucrează în adevăr cu persoana a doua și cu pluralul—cum am arătat mai sus.

A te duce la manuscris, nu înseamnă ediție critică, ci datarea de a da cetitorilor textul exact—chiar cînd n'ai fi făgăduit solemn și fudul în prefață că-l dai exact și respectînd „principiul esteticului“ și chiar cînd nu ți-ai întitula edițiile : „Biblioteca clasicilor romîni“. O ediție, care nu dă textul exact, nu are nici o scuză.

Trec peste alte falsificări din această *Scrisoare II*—dar nu mă pot opri să nu relev „*scîrțîirea din condee*“ (copiată din *Scurtu*) în loc de „*scîrțîirea de condee*“ a lui Eminescu. „*Scîrțîirea din condee*“, e ca și „*scîrțîirea din ușă*“, cași „*scîrțîirea din car*“, în loc de „*scîrțîirea de ușă*“ și „*scîrțîirea de car*“, căci condeiu, ușă, car sînt subiecte ; ele scîrțîie...

Trec peste multe greșeli și din „*Scrisoarea III*“, și mă opresc asupra următoarelor, caracteristice pentru talentul cu care d. Lovinescu culege de ori unde tot ce poate falsifica textul lui Eminescu.

La d-sa Baiazid spune lui Mircea :

— *Ai venit* să mi te 'nchini
Să nu schimb a ta coroană pe o ramură de spini.

A existat odată în ediția Socec acest „*Ai venit*“, dar imediat la altă ediție și la toate cele următoare a fost corectat prin „*Am venit*“,—cum e în Eminescu. (Cum de a absorbit d. Lovinescu și această greșală ?) Doar Mircea răspunde :

— Orice gînd ai, împărate, și *oricum vei fi sosit*—

ultimele cuvinte raportîndu-se la „Am venit“ al lui Baiazid.

În altă parte, editează d. Lovinescu :

Toți se scutură aicea și formează patrioții,

în loc de „se scurseră“, copiînd o greșală de tipar din ediții foarte vechi.

În „Scrisoarea IV“ d. Lovinescu copiază cu entuziasm ediția Scurtu.

La d. Lovinescu e :

...după geamuri se văd numa

Lungi perdele încrețite, care scintee ca bruma

acolo unde Eminescu spune frumos („estetic“) :

...după geamuri tremur' numa

Lungi perdele etc.

Eminescu spune „Cupido, un paj șagalnic“, nu „Cupidon“, ca la d. Lovinescu (după Scurtu). Aiurea (*Pajul Cupidon*) Eminescu a pus „Cupidon“. Dacă aici a pus „Cupido“, a avut motive. Iui—poate conștient, poate subconștient.

Eminescu spune : „Setea liniștei eterne care-mi sună în urechi“, —nu „la urechi“, ca în d. Lovinescu. Sună la urechi?! Ce „estetică“ e asta?

Eminescu spune : „Vechiul cîntec mai străbate cum în nopți izvorul sare“,—și nu „mai pătrunde“ ca în d. Lovinescu și care nu are nici un înțeles.

Eminescu spune : „Altfel șueră și strigă, scapără și rupt răsună“,—nu „Astfel șueră și strigă etc.“, cum spune d. Lovinescu, stricînd totul, căci prin acel *altfel*, Eminescu exprimă opoziția dintre două stări radical deosebite. (Aici cred că e original ; „ameliorarea“ e a d-sale, n'o văd în Scurtu, și nici aiurea).

În *Pe lingă plopii fără soț*, d. Lovinescu scrie :

Ai fi trăit în veci de veci

Și rînduri de vieți,

Cu ale tale brațe reci

Înmărmureai măreț!

Un chip de-apururi adorat,

Cum numai au părechi

Acele zîne ce străbat

Din timpurile vechi.

Semnul de exclamație după „măreț“ și „numai“ (în loc de „nu mai“), arată că d. Lovinescu n'a înțeles ce vrea să spună Eminescu aici.

Am vorbit aiurea de înțelesul acestor strofe. Nu mai revin. Atrag atenția (ceiace n'am făcut atunci) asupra altor locuri din

Eminescu, unde el întrebuințează verbul a *înmărmuri* sau *mărmuri* ca verb transitiv într'un înțeles special, aproape de înțelesul primitiv. În *Inger și Demon*: „o cruce mărmurită”. (Aici înțelesul e pur material, de aceea e „mărmurit”). În *Géniu pustiu*: „După ce îmi propusesem să înmărmuresc figura sa cea frumoasă în vre-o nuvelă a mea” (aici verbul e luat în accepția din *Pe lângă plopii fără soț*)—unde înțelesul este a eterniza, cum se eternizează în marmură, a ridica o statuă—păreche zînelor vechi.

Cu *Luceafărul* d. Lovinescu a făcut o operație nouă,—dar nu știe ce-a făcut,—fiindcă operația a făcut-o Scurtu.

Există două variante ale acestei poezii. Una în Almanahul Romîniei June din 1883; alta în ediția I Maiorescu 1884. Iată deosebirea: În loc de versul: „la dut' de-ți vezi de treabă” din Almanah, la Maiorescu e: „la las', cată-ți de treabă”.—În loc de: „Pe negre vițele-i de păr” din Almanah, la Maiorescu e: „Pe vițele-i negre de păr”.—Strofa „Ei numai doar durează'n vînt...” din Album, la Maiorescu lipsește. Strofa:

Iar tu, Hyperion, rămii
Ori unde ai apune...
Cere-mi cuvîntul meu de'ntăiu
Să-ți dau înțelepciune?

din Almanah, la Maiorescu e astfel:

Iar tu, Hyperion, rămii
Ori unde ai apune,
Tu ești din forma cea dintăi,
Ești vecinică minune.

Însfîrșit, trei strofe care urmează, în Almanah, după cea de mai sus (Strofele: „Vrei să dau glas”; „Vrei poate'n faptă”; „Îți dau catarg lîngă catarg”) lipsesc la Maiorescu.

Varianta din ediția Maiorescu e superioară variantei din Almanah, căci „la *dut'* de-ți vezi de treabă” nu e bine; strofa „Ei numai doar durează'n vînt...” nu e de primul rang în *Luceafărul*; lipsind ea, strofa următoare („Ei doar au stele cu noroc”) capătă mai multă forță, concentrînd în ea contrastul dintre eternitatea Părintelui ceresc și a lui Hyperion și dintre vremelnicia oamenilor.—Dintre cele trei strofe de după strofa: „Iar tu Hyperion rămii”, numai lipsa uneia („Vrei să dau glas acelei guri”) este o pierdere reală din punct de vedere al frumuseței.

Eliminarea acestor strofe are mai multe avantaje estetice: Dispar cele două strofe slabe; se scurtează vorbirea Părintelui ceresc, care altfel e prea lungă. Și însfîrșit suprimă *transacția* propusă de Părintele ceresc *Luceafărului*—și astfel refuzul lui de a face muritor pe *Luceafăr*, rămîne pur imperativ, categoric.

Dar *transacția* începe mai dinainte de aceste strofe. Incepe în strofa imediat anterioară *din Almanah*, în strofa:

Iar tu, Hyperion, rămii
Ori unde ai apune...
Cere-mi cuvîntul meu dintăiu
Să-ți dau înțelepciune ?

La început—vezi manuscrisul—versurile din urmă au fost :
„*Vrei din cuvîntul meu dintăi—Să-ți dau înțelepciune ?*“.

Așa dar, *de aci* începeau întrebările—propunerile Părintelui ceresc—dar Eminescu a schimbat, în manuscris, a șters pe „vrei“ și l'a înlocuit cu „cere-mi“,—dar a uitat să șteargă semnul întrebării dela sfîrșitul strofei, cînd a trimis poezia la Viena pentru Almanah

Insfîrșit, versurile :

Tu ești din forma cea dintăiu
Ești vecinică minune

cu care sînt înlocuite cele două versuri discutate mai sus, sînt mult mai frumoase decît cele înlocuite și înlocuiesc începutul transacției prin o nouă, scurtă și admirabilă caracterizare a Luceafărului.

În versiunea din Almanah, transacția (care în manuscris începe *tot* cu o propunere interogativă, cași în strofele următoare), începe cu o propunere afirmativă—*Cere-mi*—urmînd imediat strofele interogative,—ceiace e un defect, defect explicabil, cînd știm că Eminescu a dibuit, a corectat (a și uitat să șteargă semnul întrebării etc.).

Cui se datorește varianta din ediția Maiorescu ?

Strofele absente, putea să le suprima Maiorescu.

Versul cu „la dut“, putea să-l schimbe Maiorescu. „Vițe negrele-i de păr“, de asemenea.

Dar cine a făcut versurile :

Tu ești din forma cea dintăiu
Ești vecinică minune?

Maiorescu ? E greu de admis că versurile le-a făurit el. Sînt versuri de mare poet. Nici un alt poet român de oricînd, n'ar fi putut să le scrie.

Probabil că sînt de Eminescu.

Probabil că Eminescu a reluat *Luceafărul*, după publicarea în Almanah—și l-a corectat. (Și această a doua versiune corectată a avut-o Maiorescu cum a avut și cele 24 de poezii). Poate l-a corectat chiar în urma observațiilor lui Maiorescu—căci Almanahul a apărut în April 1883 (vezi Bibliografia pe Maiu a Convorbirilor), iar Eminescu a înnebunit la sfîrșitul lui Iunie.

Am spus acum doi ani, că nu este exemplu ca Eminescu să fi corectat poezii, după ce au fost publicate. Pe acest fapt mă întemeiam ca să susțin că poeziile—în formă *inferioară*—publicate în *Familia* în 1883, n'au fost date *Familiei* de Eminescu, ci, fără voia lui, de amici ai lui. Pe-atunci nu cunoșteam o scrisoare a lui Maiorescu către d. Iacob Negruzzi, pusă la îndămina publicului în timpul din urmă.

Iată acea scrisoare, din Februarie 1884 (dau fragmentul care interesează): „Ai văzut în ultima *Familie* poezia eu totul inedită a lui Eminescu? Poate ar trebui reprodusă în *Convorbiri* pentru totalitate. Este din cele 5 ce i le dase Eminescu lui Vulcan în primăvara trecută“.

E vorba așa dar, de poezia *Din noaptea*, publicată în *Familia* în Februar 1884.

Tonul scrisorii ne-ar îndreptăți să credem că Maiorescu știe sigur că Eminescu (*insuși*) a dat poezii lui Iosif Vulcan. Și cum acele poezii au forma inferioară (față cu aceleași poezii definitive) urmează că Eminescu le-a reluat și le-a corectat după ce le-a publicat în *Familia*. Prin urmare a putut să facă același lucru și cu *Luceafărul*. Dar aceasta e o abatere dela tot trecutul său, căci, încă odată, Eminescu până acum n'a mai corectat poeziile deja tipărite. La această întîmpinare s'ar putea răspunde că Eminescu acum se schimbase. Slavici ne spune că *înainte* de izbucnirea nebuniei Eminescu nu mai era omul dinainte. Poate că acum nu mai avea voința de altădată. Pe de altă parte, Vulcan (care i-a publicat primele poezii) o fi insistat puternic să obțină versuri de la Eminescu, iar cît pentru *Luceafărul*, Almanahul nefiind o revistă, în care o bucată poate apărea într'un număr ori altul, studenții din Viena or fi insistat să capete colaborare până la un termen hotărît ca nu cumva Almanahul să apară fără ea—și astfel Eminescu (fost membru și aproape unul din fundatorii *Romîniilor June*) să fi dat *Luceafărul* prea degrabă și să nu fi putut avea tot răgazul să-l cizeleze mereu—să stea destul în saltarul lui pentru această operație.

Toate acestea, dacă Maiorescu nu se înșeală. Dacă *chiar* Eminescu în persoană a dat lui Vulcan poeziile.

Dar Maiorescu spune: „5 poezii“. Știm însă că „*Din noaptea*“ e a *șaptea* poezie a lui Eminescu publicată de Vulcan în timpul acesta—așa încît informația lui Maiorescu fiind greșită în acest punct, nu putem pune tot temelul pe ea.

Prin urmare întrebarea dacă Eminescu sau altcineva a făcut corecturile, rămîne.

Un lucru e sigur: Corecturile sînt făcute sau de Eminescu sau de altcineva. *Tertium non datur*.

Dacă sînt făcute de Eminescu, orice editor trebuie să tipărească varianta din Maiorescu fără „dut“, fără cele 4 strofe, cu cele 2 versuri nouă, etc. Dacă corecturile nu sînt făcute de Eminescu, atunci varianta din Almanah are prioritate, și nici un editor n'are dreptul să introducă în varianta din Almanah versuri din varianta Maiorescu — pentru că, în cazul acesta, acele versuri nu sînt de Eminescu.

Cînd d. Lovinescu, copiind pe Scurtu, introduce în varianta din Almanah versurile:

Tu ești din forma cea dintăi
Ești veșnică minune

din varianta Maiorescu, d-sa nu pune în ediția d-sale nici una nici alta din cele două variante, ci petește *Luceafărul*, ia o variantă, îi coasă un petec luat din cealaltă variantă—și dă cetitorului un *Luceafăr* care, cu siguranță, nu e acel voit de Eminescu—dă varianta Scurtu a *Luceafărului*—și crede că „reproduce exact” și „estetic”.

Mă opresc aici cu cercetarea falsificărilor, căci n'am voit să fac inventariul lor, ci numai să exemplific procedeul d-lui Lovinescu.

Cred că din cele ce preced rezultă clar că ediția d-lui Lovinescu în care d-sa a adunat greșeli din toate și a mai adăogat și din propria-i inspirație, este inferioară tuturor celorlalte ediții.

Dar această ediție a fost menită să nu ocolească nimic din ceiace poate fi o batjocură a operei și memoriei lui Eminescu.

Impietatea începe chiar de la cuperta cărții. D. Lovinescu a ținut să reproducă figura poetului, și a reprodus figura lui Eminescu de pe cînd era paralytic general. Figura aceasta e a omului care—cum spun contemporanii—avea fața bugetă și ochii stînși de boală, și care devenise deodată gras—efect temporar al paralyziei generale,—grăsime de care el suferea și se plîngea.

Figura acestui degenerat a pus-o d. Lovinescu în fruntea volumului. Sper că nu comitea această impietate, dacă cunoștea biografia lui Eminescu. (Nu-i cunoaște nici textul, nici limba, nici viața—nimic!). Dar ignoranța nu este o scuză. Cine nu cunoaște un lucru, nu se amestecă în el.

Și astfel, deși există o admirabilă fotografie a lui Eminescu de prin 1880, cînd el avea 30 de ani, cînd era în culmea vieții și a geniului, cînd compunea *Scrisorile*, *Luceafărul*, nemuritoarele elegii și vestitele articole din *Timpul*,—din vremea cînd Eminescu a fost la maximum el,—o fotografie în care (lucru rar în natură) figura omului corespunde așa de bine cu ideia, pe care ne-o facem de autorul operei—d. Lovinescu reproduce totuși în fruntea poeziilor figura cu totul alterată a omului care nu mai era poet, a omului cu creierul pierdut!¹

D. Lovinescu are natura fericită, d-sa crede că totul îi este posibil. Nu de mult a crezut că-i este posibil să scrie Istoria civilizației romîne. Acum îl văd că publică edițiile tuturor scriitorilor și scrie despre toți scriitorii. Aflu că a editat și pe Alecsandri (edițiile nu le-am văzut). Intr'un ziar am cetit că a tipărit de curînd un volum cu studii despre Alecsandri și ...Eminescu. Așa dar îl studiază pe Eminescu... Cu Alecsandri cazul e poate și mai interesant. D. Lovinescu nu știe măcar ce a scris Alecsandri, dar îl editează și-l studiază. Că nu știe ce a scris, nu e o figură de stil. D. Caracostea a arătat că d. Lovinescu nu cunoaște cuprinsul celebrului volum al lui Alecsandri „Poezia populară a Romînilor”,—

¹ De altfel, aceasta este figura, care apare mereu în gazete (de-acolo o fi luat-o și d. Lovinescu). Eminescu în sus, Eminescu în jos, marele Eminescu, statui, propuneri diverse de comemorări și glorificări („lustruindu-se pe ei”)—toți acești „eminesciani” nu cunosc nici figura adevărată a lui Eminescu. E și acesta un semn caracteristic al inculturii noastre.

dar îi discută conținutul. D. Lovinescu însă a ținut să mai producă dovezi că nu știe ce a scris Alecsandri. D-sa a găsit în ziarul lui Asaki „Albina românească”, o bucată în proză. *Monte di fo* (*Muntele de foc*)—neiscălită—și n'a știut a cui e. Ba mai mult, a crezut că ar fi putut fi scrisă de Asaki! Dar *Muntele de foc* e o cunoscută bucată de Alecsandri, face parte din volumul lui de „Proză”. D. Lovinescu a dovedit așadar nu numai că nu știe ce a scris Alecsandri (pe care-l editează și-l studiază), dar că poate confunda scrișul unor oameni atât de deosebiți, prin vîrstă, epocă, școală literară, cultură, talent, ideal, limbă, etc. etc., ca Asaki și Alecsandri. (E mai grav decît dacă, cetind o bucată de d. Galaction neiscălită—să zicem: *Dela noi la Cladova*,—într'o revistă a d-lui Rebreanu, i-ai atribui-o acestuia din urmă). Încă odată, d. Lovinescu este optimist. O dovadă strălucită de optimismul d-lui Lovinescu, a dat-o și d. G. Zane,—ca să mai cităm un exemplu—cînd a dovedit că d. Lovinescu comenta o broșură, ca să caracterizeze revoluția dela 1848 din Moldova, neștiind (o comenta, dar n'o... cetise) că broșura e muntenească, relativă la mișcarea din Muntenia.

Aceste lucruri încadrează—și explică mai bine prin încadrare, căci se vede că e vorba de un sistem—ediția poeziilor lui Eminescu așa cum a confectionat-o d. Lovinescu.

D. Lovinescu zice în prefață, că ediția d-sale nu e critică, de altfel, adaogă d-sa, ca toate edițiile scriitorilor pe care le publică. Nu știu cum sînt edițiile celorlalți scriitori. Dar aceasta, a lui Eminescu, e critică. E critică, pentru că d. Lovinescu a adunat în ea, cu multă sîrguință, greșelile din celelalte ediții ale lui Eminescu, complectînd și d-sa, cînd nu a găsit destule greșeli la alții. Această „controlare” (cum se exprimă singur) a tuturor edițiilor ca să culeagă greșeli, face din ediția d-lui Lovinescu o adevărată ediție critică. N'ar fi fost critică, ediția d-lui Lovinescu, dacă d-sa ar fi luat textul din Convorbiri. În acest caz, nu ar fi falsificat pe Eminescu—dar ediția ar fi fost o biată ediție ordinară, obișnuită, de duzină,—și nu critică, cum este.

Acest articol nu l-am scris în contra d-lui Lovinescu—în contra d-lui Lovinescu nu scrie nimene atît de lung—ci pentru Eminescu. Este ceva cumplit de respingător în îndrăzneala aceasta de a falsifica mereu opera nefericitului poet.

„Editorii, zice Caragiale, sînt liberi, să tragă cîte exemplare vor, să le vînză cum și cît le place, să profite de munca și de pe urma sârmanului pierdut cît pot, sînt liberi; să rămînă negustorul cinstit și cîștig bun să-i dea Dumnezeu; dar să stea la taraba lui și să nu se amestece a poci opera artistului“...

Și s'o lase mai încet cu „principiul esteticului“.

G. Ibrăileanu

Post-scriptum.—După ce am dat la tipar articolul de mai sus, mi-au căzut în mînă *Povestirile* lui Eminescu, editate de d. Lovinescu. N'am cetit povestirile—le-am foiletat numai. Nu știu dacă

d. Lovinescu a falsificat textul acestor povestiri cu același entuziasm cași pe acela al poeziilor. Dar limba a falsificat'o.

Am cetit însă prefața d-lui Lovinescu. Nu e mare, dar e cuprinzătoare.

Și mai întâiu o observație.

Știi că Eminescu avea aripi? In fotografia de pe cupertă (tot aceia a paralizicului general) nu e prevăzut cu aripi. Dar avea.

In prefața *Poeziilor*, d. Lovinescu spunea că „*Venere și Madonă* e cea dintăiu bătae de aripă“ a lui Eminescu. Am crezut, firește, că e una din acele figuri de stil, cu care d. Lovinescu își agrementează proza de vre-o treizeci de ani încoace. Dar și in prefața *Povestirilor* d. Lovinescu vorbește de aripile lui Eminescu.

Povestirile, zise d-sa, sînt „foșnetul unor aripi care...“ Atunci nu mai e figură de stil, căci un scriitor așa de mare ca d. Lovinescu nu poate fi atît de sărac în invenție și atît de lipsit de simțul ridicolului, încît să repete aceeași figură de stil în două prefețe ale operei aceluiași poef. Mai ales cînd nici figura de stil nu e cine știe ce lucru. De altfel, eu am și găsit izvorul, de unde d. Lovinescu a aflat amănuntul biografic—și anatomic—că Eminescu avea aripi. E prefața (tot prefața!) lui Scurtu (...tot Scurtu) dela poeziile lui Eminescu (tot poeziile lui Eminescu). Scurtu zice: „Intre anii 1870—1878 este vremea în care genul său își întide aripele-î puternice“.

Pentruce d. Lovinescu nu citează izvorul, de unde a luat informația despre aripele lui Eminescu?

Și încă ceva.

Invinuiam mai sus pe d. Lovinescu că a pus pe cuperta *Poeziilor* lui Eminescu figura omului degenerat. Dar acum văd că d. Lovinescu nici nu știe cum era Eminescu.

Vorbînd de nuvela *Cezara*, în care eroul este călugărul Ieronim, d. Lovinescu zice:

Tinărul călugăr Ieronim e proecția idealizată a lui Eminescu însuși, așa cum apare în Geniu pustiu, în Sărmanul Dionis și, în genere, în întreaga sa operă poetică. „*Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite și ochii lui albaștri străluceau pure că de putere și energie*“.

Așa dar, d. Lovinescu crede că Eminescu avea părul blond și ochii albaștri!!

Dacă d. Lovinescu ar fi înțeles textul din *Cezara*, ar fi văzut că figura, pe care Eminescu o descrie cu „plete blonde“ și „ochi albaștri“ nu este a lui Ieronim (= „proecția idealizată a lui Eminescu“), ci... a Arhanghelului Mihail de pe pinza pictorului Francesco! Pentrucă cetitorul se va lăsa greu convins că d. Lovinescu e în stare să nu înțeleagă un text atît de simplu; voi cită pasagiul din *Cezara*:

„Ea (Cezara) se apropiă de tabloul acoperit c'o pînză, o ridică și se uită întru cît înaintase lucrarea „*Căderii Ingerilor*“.—Cu fața de o senină seriozitate întindea Arhanghelul Mihail spada

sa de foc în aer. *Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite, și ochii lui albaștri pare că de putere și energie. Brațul i se întindea spre haos... aripele lungi și albe etc.*“.

Acest tablou avea să fie complectat cu figura demonului, urmărit de Arhanghel. Pentru demon, pictorul alesese ca model pe Ieronim, care avea să pozeze de acum înainte. D. Lovinescu însă n'a înțeles nimic.

Și Arhanghelul Mihail, cu care d. Lovinescu confundă pe Ieronim, și deci pe Eminescu, avînd aripi,—iată încă o confirmare pentru d. Lovinescu, că Eminescu avea aripi 1.

Dar dacă d. Lovinescu nu înțelege textul, aceasta nu-l împiedecă să judece și să comenteze nuvelele lui Eminescu, și să nu-i placă:

Rele-or zice că sint toate cite nu vor înțelege.

De altfel, d. Lovinescu este dintre acei intelectuali care nu-și pierd cumpătul nici în fața poeziilor lui Eminescu.

Cețiți articolele d-lui Lovinescu, despre poezii dela căaiurile d-sale literare și prefetele dela aceste ediții (și tot ce-a scris despre Eminescu) și veți vedea pe cine prețuește mai mult.—Numai o singură dată d. Lovinescu a recunoscut din plin geniul lui Eminescu: Atunci cînd a comparat o poezie a d-lui Camil Baltazar cu *Mai am un singur dor* a lui Eminescu și cu *Miorița*. Toți admiratorii lui Eminescu îi vor fi recunoscători d-lui Lovinescu pentru marea onoare ce a făcut-o poezului *Luceafărului*.

D-lui Lovinescu nu-i place proza lui Eminescu, pentru că nu o înțelege și nu o simte. Dar d-să, neștiind de ce nu-i place, dă firește alt motiv.

Motivul e că Eminescu nu e sincronist,—nu satisface pe „cetitorul modern deprins cu altfel de literatură“ sau—altă variantă—„pe cetitorul deprins a cere prozei alte moduri de expresie“.

D. Lovinescu (adică „cetitorul“ de mai sus) reproșează lui Eminescu că „nu știe crea pe dinlăuntru un om cu o psihologie determinată și nu-l poate, *mai ales*, planta în mijlocul unei ambianțe sociale cu raporturi multiple de existență“. Cu alte cuvinte d. Lovinescu îi reproșează romanticului subiectiv Eminescu că nu e realist obiectiv într'o nuvelă fantastică. Ba încă, reproșîndu-i că nu-și plantează eroii „în mijlocul unei ambianțe sociale cu raporturi multiple de existență“, îi reproșează că nu-i romancier, sau mai clar

1 Toți eroii lui Eminescu sînt bruni, și Demonul din *Inger și Demon*, și Călin, și Arald, și Sărmanul Dionis, și „cavalerul“ din *Scrisoarea IV*, și *Lucaefărul*. Acest erou brun—și eroina blondă—concepție datorită probabil și experienții proprii—realizează o concepție asupra amorului, în care bărbatul—brun—este pasiunea („Căci te iubeam cu ochi păgîni“), iar femeia—blondă—sentimentalitatea ideală. Bărbatul—„demon“, femeia—„inger“. Amor romantic—și contrast Schopenhauerian. Toate acestea nu există pentru d. Lovinescu.

D. Lovinescu reproșează unei nuvele fantastice că nu-i roman realist.

Și concluzia: *Sărmanul Dionis* este „neizbutit“, (Măiorescu spunea că *Sărmanul Dionis* e o „capodoperă“. Habar n'avea, bietul, ce prostie spune).

D. Lovinescu așa dar n'a înțeles că Eminescu nu trebuia să „determine“, „să planteze“, să etc. Că, dacă făcea așa într'o nuvelă fantastică, greșea. D. Lovinescu condamnă un gen, pentru că n'are însușirile altui gen.

Sărmanul Dionis este o lume fantastică, și tratată ca atare. Și trebuie judecat din acest punct de vedere, nu din punct de vedere realist. Din punctul de vedere al *Anei Karenin*, Shakespeare este un palavragiu în delir, iar Eminescu cel din *Sărmanul Dionis* un nebun sadea.

Dar d. Lovinescu n'a înțeles cât adevăr—transfigurat—cât „realism“—este, totuși, în *Sărmanul Dionis*, ca'n orice adevărată operă de artă.

D. Lovinescu n'a înțeles că *Sărmanul Dionis*, deși poem filozofic în proză, este autobiografia morală a lui Eminescu, iar prin caracterul de generalitate pe care-l are orice operă de artă, este în același timp și portretul, idealizat, al intelectualului romantic în genere: Sensibilitate, imaginație, reflexivitate exagerată, deficit în voință, nemulțumire de realitate, solitarism, refugiere în amor, în natură, în trecut și în fantazie.

Și n'a înțeles că lipsa de „determinare“, de „ambianță cu raporturi multiple“ de care-l acuză (?) pe Eminescu, este aceeași lipsă de „determinare“ din poezia în versuri a lui Eminescu, este aceeași abstractizare și generalizare, care face ca poezia lui Eminescu să fie concentrată, universală și durabilă.

D. Lovinescu, apoi, n'a înțeles că *Sărmanul Dionis* este capul de coloană al unei întregi literaturi: *Trubadurul* liricului Delavrancea (cu puțină „determinare“), *Dan* al realistului Vlahuță (cu „determinare“), etc. etc.

Pentru d. Lovinescu, *Sărmanul Dionis* nu interesează decît „prin materialul psihologic al poetului și pentru studiul formației lui artistice. În al doilea rînd interesează prin valoarea expresiei. Stilul e dealtfel pe alocuri nesigur și neîngrijit...“.

Așa dar, d. Lovinescu n'a înțeles că *Sărmanul Dionis* este prima operă romînească de proză în stil „artist“. N'a înțeles că e prima operă de proză romînească, și una din puținele și până azi, în care fiecare fragment e realizat ca valoarea proprie de artă, fără pasagii ori măcar tranziții de reportaj.

N'a înțeles că e prima—și ultima—operă de artă, în care limba romînească a fost supusă celui mai greu examen: acela de a exprima în forme sensibile o concepție filozofică.

D. Lovinescu n'a înțeles—și n'a spus cetitorilor săi—ce minune—cea mai mare minune din istoria literaturii romîne—e acest *Sărman Dionis* scris la 1870 de un tînăr de douăzeci de ani, fără liceu.

Că *Sărmanul Dionis* are și defecte, e sigur. Ce operă nu are defecte?

Dar d. Lovinescu n'a înțeles nici tema din *Sărmanul Dionis*.

D. Lovinescu crede că visul lui Dionis e un vis ca toate visele—ca toate visele cu vis în vis. „Totul nu fusese decît un vis”,—închee d. Lovinescu.

Dar n'a băgat de seamă d. Lovinescu că la întrebarea lui Pogor, dacă Dionis visează, Eminescu răspunde „cu convingere: *Da și nu*” ?¹ Dar nu s'a întrebat d. Lovinescu pentru ce Eminescu, la sfîrșitul nuvelei, cînd pune el însuși întrebarea dacă a fost un vis sau nu, citează din Théophile Gautier cuvintele: „Nu totdeauna sîntem din țara ce ne-a văzut născînd etc.” ?

Dar dacă e un vis ca toate visele, atunci ce nevoie are d. Lovinescu de filozofia lui „Kant” ? Crede d-sa că Eminescu, ca un „realist” oarecare, a voit să arate că Dionis, gîndind sara la filozofia lui „Kant”, a visat noaptea un vis provocat de acele gînduri? Cum un geolog s'ar fi visat în perioada glaciară, dacă ar fi gîndit sara geologie?—D. Lovinescu a citit undeva că nuvela aceasta ilustrează o filosofie. A văzut acolo și numele lui Kant. Și a copiat... Și nici acest „Kant”, adăogat la cuvintele lui Gautier citate de Eminescu și la declarația, „cu convingere”, a lui Eminescu că ceia ce se petrece cu „Dionis e vis și nu e vis—nimic: nu l-a pus în îndoială?

Și, în sfîrșit, pentru ce „Kant” ?

Pentru că d. Lovinescu nu cunoaște filozofia lui Kant.

Natura meditațiilor metafizice ale lui Dionis, zice d. Lovinescu, era de pură esență Kantiană; simple categorii ale minții omeneste, timpul și spațiul n'au o existență obiectivă; tot ce se întîmplă, se întîmplă în noi, iar lumea e o creațiune individuală; tot ce a fost, sau va fi, poate, după voința, exista oricînd, așa că, prin anumite mijloace, oricine reușește să se proiecteze și să trăiască în trecut sau în viitor.

Deodată o începe rău d. Lovinescu. D-sa nu știe ce sînt categoriile. Spațiul și timpul nu sînt „categorii”. (Cum ar putea fi categorii?). Problema categoriilor e o problemă de «Logică transcendentă». Spațiul și timpul sînt o problemă de «Estetică transcendentă». Ele sînt formele pure ale sensibilității, și nu categorii.

„Tot ce se întîmplă se întîmplă în noi, iar lumea e o creațiune individuală” nu este metafizică de esență pur kantiană, cum crede d. Lovinescu. Kant a combătut vehement ca o aberație această „metafizică”. Vezi argumentarea lui împotriva lui Berkeley.

Combi-nația de mai sus a d-lui Lovinescu nu este metafizică nimănui.

De ce nu-l lasă d. Lovinescu în pace pe Kant? 2

1 G. Panu. Amintiri dela Junimea—in paragraful... citat de d. Lovinescu

2 D. Lovinescu a citat adesea fudul numele lui Kant în sprijinul „teoriilor” d-sale. Voiu dovedi altădată că d. Lovinescu nici nu știe măcar despre ce vorbește Kant în Critica judecării.

Dar d-lui Lovinescu nu-i place nici *Cezara*. În realitate nu știu ce nu-i place, căci *Cezara* nu o înțelege. Nu-i place o închipuire a d-sale, pe care o botează „*Cezara*“.

Am văzut că figura, pictată, a Arhanghelului Mihail a luat-o drept figura lui Ieronim, și deci a lui Eminescu.

Acum ceva, dacă se poate, și mai de necrezut.

D. Lovinescu zice că Ieronim, ediție anticipată a *Luceafărului* devenit „nemuritor și rece“, e un om „nepăsător față de iubire“. Și aduce dovezi: Fragmente din scrisoarea lui Ieronim către *Cezara*, în care el răspunde declarației ei de iubire: „Amorul este o nenorocire, și fericirea ce mi-o oferă, venin... Lasă-mă în mândria și răceala mea“.

Dacă nuvela s'ar isprăvi aici (adică la începutul nuvelei), Ieronim ar fi „nemuritor și rece“—deși pentru un om „rece“ amorul n'ar putea fi „venin“. Deja acest „venin“ îi răpește „răceala“.

Dar scrisoarea aceasta i-o scrie Ieronim *Cezarei*, când nici n'o cunoștea. Primise o declarație de amor iscălită *Cezara*—și atîta tot.

Peste o zi vede pe *Cezara*,—așa dar descopere pe autoarea scrisorii—și în convorbirea lor, el îi spune: „Ai milă de mine, căci dacă vreodată iubirea ar pătrunde în inima mea, ași muri de amor“. „Tu gîndești că eu nu te-ași putea iubi? Te înșeli. Lasă-mi numai timp“. „Și gîndesc că tot ași putea nebuni, iubindu-te“. (Mai „nemuritor și rece“ și mai „nesimțitor față de iubire“ nici nu se poate!).

Ieronim scrie după aceea bătrînului pustnic Euthanasius că pictează mereu un cap de copilă și adaugă: „Simt că din ce în ce schițele se familiarizează cu inima. N'o iubesc. Nu. Adio, părinte“.—„O iubești, fătul meu, fără s'o știi“—îi răspunde Euthanasius, căci pustnicul bătrîn înțelege din cîteva cuvinte ceiace tînărul modernist d. Lovinescu nu înțelege din cinci pagini.

Cezara asediază pe Ieronim. „Imi atinge genele [cu genele ei] și mă înfioară până în tălpi, cugetă Ieronim. Atunci nu mai văd ce frumoasă e... o negură îmi întunecă ochii... atunci ași omorî-o“. Și d. Lovinescu crede că Ieronim e „nemuritor și rece“, și „nepăsător față de iubire“.

Pustnicul ar înțelege mai bine de ce „nesimțitorul“ Ieronim „ar omorî-o atunci“ pe *Cezara*.

Cezara, într'o grădină, noaptea pe lună, se apropie de Ieronim și-l atinge cu corpul. „Ah, te iubesc!... țipă el apăsător... te iubesc“. („Nemuritor și rece“, „nepăsător față de iubire!“).

„El o strînse cu atîta putere, încît se încleștase amîndoi într'o îmbrățișare lungă și nervoasă. Apoi el recăzu obosit de o simțire ne mai cunoscută pe spata băncii, își închise ochii, și-și lăsă capul pe acea spată“.

Culmea „răcelei“ și a „nesimțirii față de iubire“.

D. Lovinescu o fi crezînd că Ieronim o iubește pe *Cezara* întru Hristos și cade în nesimțire epuizat de iubire creștinească.

Ieronim ucide pe Castelmare și e nevoit să fugă din oraș. Trăește într'o insulă paradiziacă. Umbă gol. Cezara nu mai știe nimic de Ieronim. Se retrage la o mănăstire. Adesea se scaldă în mare. Odată ajunge la insula lui Ieronim, firește goală. Se înfilnesc din întâmplare.

„Cezara, strigă el, cuprinzînd'o în brațe“. „Tu ești, *'chiar tu?* etc.“—și autorul pune un rînd de puncte—și isprăvește nuvela.

Eu nu credeam că, mai ales în vremurile astea post-belice, poate exista o domnișoară atît de inocentă încît văzînd că doi tineri goi se prind în brațe,—și autorul pune un rînd de puncte—să-și închipue că acest rînd de puncte înseamnă că cei doi finerii goi s'au încheștat în brațe ca să cetească împreună „Biblioteca clasicilor romîni“.

Pe urmă urmează „critica estetică“: D-lui Lovinescu nu-i place, firește, *Cezara*.

Printre *Fovestirile* acestea ale lui Eminescu, editate de d. Lovinescu, pe lîngă *Făt frumos din lacrimă*, *Sărmanul Dionis* și *Cezara*, pe care d. Lovinescu le analizează în Introducere—mai există și schița *La aniversară*!

Pentru d. Lovinescu nu-i consacră nici un rînd de „analiză“, cînd celorlalte trei le-a consacrat cîte un capitol separat fiecareia? (Pe *Făt frumos din lacrimă*, nici nu era nevoie să-l mai analizeze, ca să ne probeze că nu e scris în stilul basmelor: o vede oricine!).

De ce nu spune nimic de povestirea *La aniversară*?

Probabil pentru că e mică, numai cîteva pagini. Odată, într'o societate unde era și Caragiale, venind vorba de un poet puțin productiv, dar veritabil—ne băgat în seamă de critici, Caragiale izbucni: „Mă, pune un Rembrandt mic într'o vitrină și nimene n'o să se oprească. Pune un tablou de-un metru de... (aci numele unui foarte cunoscut pictor romîn, lipsit de talent) și toată lumea o să admire!“.

La aniversară este o schiță admirabilă: observație, psihologie, humor, delicateță, compoziție, stil, limbă. Cronologic, e prima schiță psihologică din literatura romînă. Din punct de vedere estetic nu există alta superioară ei. Căci în orice gen a scris Eminescu—poezie, nuvelă, sociologie, politică, polemică, critică,—a dat operă de primul rang. Unde punea el mîna, punea și Dumnezeu mila.

Dar d. Lovinescu nu s'a oprit la vitrină, din cauza dimensiunii reduse a tabloului!

Un lucru însă am admirat la d. Lovinescu: Ușurința cu care se mișcă în literatura universală, cînd înșiră izvoarele străine ale *Sărmanului Dionis*.

Anunță dela început chiar: „Proza lui Eminescu... este...“

după cum vom vedea, supusă tuturor influențelor romantismului german al epocii, azi anacronic¹.

Și'n adevăr d. Lovinescu vede influențele și împreună cu d-sa le vedem și noi.

„Dionis, acest fiu spiritual al romantismului german, al lui Novalis și al lui Hoffmann mai ales”—„Ca un alt Faust”—„Ca un alt Mefisto, Ruben îl învață”—„Ca un alt Peter Schlemihl”—„Novalis prin Heirich von Ofterdingen”—„Goethe i-a sugerat creația meșterului Ruben”—„Chamisso prin Peter Schlemihl i-a sugerat desfacerea umbrei de erou”.

„Ca un alt”—„Ca un alt”—cu ce ușurință și cu ce eleganță, dezinvoltură se mișcă d. Lovinescu în literatura comparată.

Am avut impresia că, afară de studiile d-lui Drăuhet despre izvoarele franceze ale lui Alecsandri, nu există în literatura română un studiu mai excelent de literatură comparată.

Dar... dar admirația noastră n'a ținut mult. Sunîndu-ne mereu prin cap frazele elegante: „Ca un alt”, „Ca un alt”—ne-am adus aminte deodată de... un alt critic—de articolul d-lui Sanielevici intitulat „Sărmanul Dionis”. L-am căutat, și l-am citit, și-am... văzut că văzusem de mult ceiace d. Lovinescu ne anunța că „vom vedea” în introducerea sa.

Să orînduim în ordine alfabetică izvoarele lui Sărmanul Dionis—după d. Lovinescu și după d. Sanielevici, punînd la un loc autori opere și personaje.

După d. Lovinescu:

Chamisso, Faust, Goethe, Hoffmann, Mefisto, Novalis, Heinrich von Ofterdingen, Peter Schlemihl.

După d. Sanielevici:

Chamisso, Elixirul Diavolului, Faust, Goethe, Hoffmann, Mefisto, Novalis, Heinrich von Ofterdingen, Peter Schlemihl.

Deosebirea stă în Elixirul Diavolului, care e în plus (nu în minus!) la d. Sanielevici. Dar acesta e numele unei opere a lui Hoffmann. În acest detaliu n'a mai intrat d. Lovinescu. S'a mulțumit cu „Hoffmann”.

Așa dar, tocmai pe tocmai.

Dar pentru psihologia d-lui Lovinescu—și pentru psihologia „imitațiunii sincroniste” în genere—e interesantă următoarea filiațiune sau, cum s'ar zice, geneză:

D. Sanielevici zice:

„Novalis, cel mai exaltat și mai subiectiv dintre romantici, al cărui bizar roman, Heinrich von Ofterdingen, pare a se petrece în altă planetă...”.

D. Lovinescu, care utilizase deja pe Novalis al d-lui Sanielevici, cînd a fost vorba de influența generală a romantismului

1. Ne permitem o observație: D. Lovinescu, fiind „sincronist”, crede că și Eminescu era tot sincronist și că romantismul german pe care-l imita era al „epocii”, ceia ce nu este exact. Era „anacronic” și pe-atunci.

german,—nu lasă nici fraza de mai sus a d-lui Sanielevici neexploată : „Novalis prin *Heinrich von Ofterdingen*, zice d. Lovinescu, i-a sugerat poetului ideea unei vieți posibile în altă planetă“.

Așa dar o impresie a d-lui Sanielevici i-a sugerat d-lui Lovinescu că Novalis i-a sugerat lui Eminescu...

E un adevărat cadrul de „sugestii“ !

Rezultatul : Eminescu își duce eroul în altă planetă, pentru că d. Sanielevici a avut impresia că romanul lui Novalis pare a se petrece în altă planetă...

D. Sanielevici e o inepuizabilă mină, pe care o exploatează—prin expropriere forțată și fără despăgubiri—d. Lovinescu.

Tot capitalul, din care trăește d. Lovinescu de douăzeci de ani încoace—„ideile“ d-sale despre țărănism, despre sămănătorism, despre „reacționarismul rural“, despre poporanism, etc.—este avutul d-lui Sanielevici, expropriat de d. Lovinescu.

Interpretează d-lui „distructiv“ pe d. Sanielevici la ceaiurile d-sale literare, dar aceasta nu-l împiedică să tragă cu coada ochiului la musafiri și, când aceștia sînt mai ocupați cu ceaiul și fursecurile, să prindă între degetul cel mare și inelar cite o teorie „antițărănistă“ a d-lui Sanielevici și s'o arunce în mîneca surtucului pentru viitoarele d-sale studii de istorie, filosofie, sociologie, estetică ș. c. l.

Căci d. Lovinescu nu poate să nu copieze. Natura sa îl condamnă la copiat, natura sa pasivă, feminină,—dar de-o curioasă feminitate, căci ceiace reproduce d-sa este egal cu ceiace a primit. Această apucătură naturală d-sa o erijează în concepție asupra vieții. (S'a zis demult că „filosofia este expresia temperamentului“). Pentru d-sa totul e imitație pură, copie; plagiat : organizările politice ca și literaturile. D-sa numește „sincronism“ această curioasă reproducere feminină fără participare personală.

Și „sincronizează“ mereu, pe Scurtu, pe d. Sanielevici, pe cine găsește—și cu cît îi „sincronizează“ mai fidel, cu-atîta, din tactică, îi insultă mai tare.

...Aflu în ultimul moment că prefața minunată pe care am analizat-o, a fost tipărită de d. Lovinescu în fruntea ultimului său volum de *Critice*...

G. I.

Cronica literară

Literatura rusă de astăzi

Literaturile nouă, sau acele care apar la un moment dat renovate în dezvoltarea lor, oferă un farmec particular și o atracție specială. În cimpul noutății, pe care lectura din ce în ce mai întinsă o precizează și adâncește, aprecierile pe care le provoacă sînt învăluite într-o atmosferă de nesiguranță și mister.

Aiurea, în literatura ajunsă la maturitate—și vîrsta aduce întotdeauna prestigiu în viața indivizilor ca și a fenomenelor culturale—pe cetitorul, dotat cu oricît de puțin simț critic, îl interesează în genere gradul la care se ridică ea prin operele-i capitale pe treptele înaltei ierarhii estetice sau intelectuale. Aci e importantă cunoașterea realității subț cele mai variate aspecte ale vieții, începînd dela simpla mișcare automată și instinctivă și pînă la formele de complexitate excepțională, individuală sau colectivă.

Dar nu numai atît. În literaturile, care privesc în urma lor un șir de sforțări continui și accentuate, criteriul unic calitativ în aprecierea elementelor creatoare e ridicat la rangul de fetiș sau dogmă. Ce alt exemplu mai edificator am putea oferi decît acea concepție a esteticei pure, exprimată subț formula prea cunoscută a artei pentru artă?

Criteriul valorificării exacte și al ierarhizării riguroase după factori de rafinată subtilitate e fără îndoială, produsul unei activități luxuriante, ce își permite în fecunda desfășurare a operelor realizate o prea minuțioasă selecțiune de nuanțare aleasă și diferențiere continuă. Ea își creiază astfel o obligație de conștiință și își impune un indiscutabil imperativ în aprecierea și selecționarea creației literare.

În literaturile tinere informația primează esteticul și realitatea, arta. În definitiv, o literatură nu trăește decît prin realitatea viabilă, pe care o exprimă. Artificialul, miraculosul și fantasticul sînt mijloace de diferențiere a operelor originale în concepția și

inspirația scriitorilor complect individualizați. Un Kipling, Ewers, Pöe sau Walter Hasenclever—acesta din urmă în special cu o accentuată nuanță simbolistă,—și-au îngăduit intervenția accidentală sau continuă a imaginației și chiar a aceluși caracter artificial pe care l-au încetățenit nu de mult Francezii în literatura contemporană, pentru că personalitatea lor a apărut determinantă și renovatoare pentru concepția curentă a literaturii timpului. Inclinați prin temperament și susținuți de remarcabil talent, ei sînt expresia unor individualități excepționale.

Literaturile recent îndrumate pe drumuri nouă nu au, în primul moment, nici posibilitatea, nici acea nuanță de prestigiu necesară marilor transformări.

Și totuși atunci cînd nu sînt efectul unei reacțiuni restrînse, concretizată în curente de efemeră durată și infimă importanță, ele apar ca expresie a unei categorii sociale sau chiar a societății în genere, ce tinde a schimba structura și aspectul caracteristic al mentalității epocii.

Evident, literatura rusă nu este o literatură nouă. Dar între scriitorii celor cîteva decenii anterioare cataclismului, care a schimbat total aspectul fostei monarhii învecinate, și între acei care s'au dezvoltat ulterior, e o deosebire izbitoare chiar dela prima vedere.

Există, în adevăr o literatură revoluționară, ce nu a epuizat încă materialul oferit de uriașul eveniment, atît de bogat în forme și aspecte multiple și variate. Alături de aceasta—o dedublare ulterioară a ei—există opere menite a reproduce viața actuală, organizată în urma revoluției, cu caracterele ei distincte.

Deși concepută intenționat, această încercare de a reda static viața și organizarea socială a vieții rusești este imparțială, oferind chiar suficiente garanții de seriozitate și obiectivitate quasi-desăvîrșită. Prin ea întrezărim în această lume nouă—care adesea în aprecierea mulțimii necunoscătoare a oscilat între cele două concepte ale imaginației creștine, primitive și antagoniste: infern sau paradis—suferință alături de voieșie, liniște alături de violență, blîndă și docilă pasivitate alături de activitate acerbă.

Nu lipsește, în sinul acestei literaturi, nici antagonismul părerilor, nici contrastul aprecierilor. Este desigur aceasta o nouă certitudine de obiectivitate a vieții descrise.

Apologiști ai revoluției, cum este acel minunat nuvelist, iscusit în redarea momentelor de groază, sau numai de neliniște și grijă, Vsevolod Ivanov, pe care altădată îl caracterizam ca psiholog, stilist abil și realist puternic în concepție și realizare. Paginile în care descrie el sforțările neînchipuite ale unui biet țăran, pipernicit la trup și minte, însărcinat de comitetul central

al sovietului din nu știu ce oraș de frunte a duce propaganda Republicei într'un ținut înghețat aproape timpul anului, suferințele și sacrificiul lui pentru o cauză, pe care o presimțea mare fără a o cunoaște îndeajuns,—sînt pagini de antologie și de cea mai înaltă emotivitate profund umană.

În contrast cu el se ridică un talentat satiric al revoluției: *Panteleimon Romanov*. „Poporul atotrăbdător“, nuvelă apărută fragmentar în romînește în paginile unei reviste serioase și intelectualizate, într'o admirabilă redare datorită d-lui C. Stere este o capo d'operă de vervă incisivă dar stăpînită, de ironie biciuitoare și totuși potolită.

Iată subiectul: Poporul nu înțelege rostul transformărilor în societate și noile reguli impuse. Cu atît mai mult cu cît datorită unei perioade de criză intensă, sovietul local e nevoit a lua măsuri de constrîngere pentru a evita risipa. Mulțimea e supusă apoi, unui regim de disciplină și educație forțată pentru a se obișnui cu viața civilizată în locul mizeriei pe care o suportase până atunci. Dar obișnuința odată dobîndită e un punct cîștigat pentru totdeauna. Poporul nu înțelege binefacerile noilor reguli de viață și vede în toate numai un prilej de șicană și o serie interminabilă de curse, pe care regimul oficial i le întinde cu extremă bunăvoință.

De aici critică și opoziție. E minunată schița în care apare nota de simplitate și credulitate naivă în gestul „cetățeanului“, care în cursul băii—deși supravegheat de aproape—încearcă să ascundă săpunul necesar lui pentru a-l duce femeii acasă să-și spele rochia de sărbătoare, și tot atît de caracteristică e indignarea lui împotriva insectelor, pe care oficialitatea le „decretează“ purtătoare de boli, cînd omul trăise toată viața în stricta lor intimitate.

Ironia sfredelitoare și totuși subt formă atît de liniștită adaugă un farmec excepțional acestei schițe de viață, pretutindeni aceiași în aceleași condiții și împrejurări. În acest mediu simplu și primitiv nu are dreptate țăranul, care întrebă cu reflectată indignare, până cînd va suferi această pacoste a noii legiuri, poporul „atotrăbdător?“.

Literatura rusă de azi e aproape în întregime subt influența puternicului talent al lui Gorki. Cu mici excepții, firește; Vsevolod Garșin a primit poate mai mult influența lui Tolstoi, în simplitatea apostolică cu care rezolvă pe alocuri conflictele interioare, a lui Dostoewski și Andreev în vederea zbuciumului chinuitor al unor suflete condamnate.

E curios cum acești apostoli ai revoluției ruse sînt astăzi părăsiți în calea, pe care și-a creat-o literatura nouă. Nu de mult, sovietele pretindeau că revoluția rusă descinde tot atît din *Karl Marx*, pe cît se sprijină pe comunitatea apostolică concepută de gînditorul dela Iasnaya-Poliana. Dacă azi nu sînt considerați drept exemplare călăuzitoare ai noii mișcări literare,

aceasta e datorită—cred—caracterului de psihologie interioară și de filosofie deosebită de noua organizație socială a Rusiei de azi,—ce se desprinde din opera acestor mari gânditori.

Literatura de astăzi ar putea fi definită prin caracterizarea celor două aspecte bine distincte: aspectul *dinamic* al revoluției, efortul activ în realizarea transformărilor actuale, într'un cuvânt, sufletul revoluției ruse; al doilea aspect este acel al vieții liniștite, transformate total în urma zguduirii puternice pe care a încercat-o, dar oferind privirii calmul desăvârșit al unei activități perfect echilibrate și naturale.

Vom menționa în prima categorie pe *Vsevolod Ivanov*, despre care ne-am ocupat mai pe larg altădată în paginile acestei reviste; *I. Babel*, și mai ales acea viguroasă scriitoare, ce redă cu intensitate ritmul vieții cuprinsă în vîltoarea revoluției: *Lydia Seyfoulina*.

Despre aceștia din urmă vom vorbi în rîndurile următoare.

I. Babel a fost o revelație a literaturii ruse în anii, care au precedat marea revoluție. În 1916 Maxim Gorki scotea o revistă cu pronunțat caracter social-democrat, fără a îmbrățișa însă nota anarhistă. Aci a publicat *Babel* primele sale nuvele, descoperit de marele romancier al celor oprimați și mizeri.

Subt influența directă a lui Gorki, el a înțeles că pentru a fi un pictor al vieții veridice și reale, nu e suficient numai talentul. Maxim Gorki îi spusese, doar într'o zi: „Opera d-tale nu prețuește nimic, căci nu ai simțit îndeajuns realitatea vieții. Cu ce drept vorbești despre o viață, pe care nu o cunoști încă!”

Această observație a fost decisivă în cariera lui *Babel*. 1917 era aproape. El s'a înscris în rîndurile armatei roșii, ce se organiza în centrele de muncitori de pretutindenii, și luă parte activă la luptele menite a duce la constituirea Uniunii republicilor sovietice (U. R. S.): *Babel* a devenit celebru prin opera, în care cu un remarcabil spirit analist a descris momentele de aventură, de groază, emoție nuanțată și succes, pe care le-a trăit în această etapă nesigură și primejdioasă a vieții sale: „Cavaleria roșie”.

„Cavaleria roșie” nu este un roman. E o lungă serie de schițe, momente și amintiri, pe care învăluindu-le într'o atmosferă de mister cu un talent pitoresc puțin obișnuit, autorul reușește să le prezinte ca adevărate fragmente de viață.

Babel este un realist puternic. În linii sumare și în puține cuvinte, el ne transpune în mijlocul vieții pe care a trăit-o,—cu senzația aceia puternică nu numai a amintirii, ci a retrairii însăși a momentelor evocate. În mijlocul unei lumi, pe care nu o cunoaștem decît din paginile sale, o lume variată de cazaci brutali, de oameni îngroziți de luptă și măcel, de preoți rigizi și

rabini înspăimîntați și visători ai unor timpuri mai bune, de veșnică și utopică înțelegere între popoare, Babel ne introduce intim și familiar, și cu intuiția sigură a talentului său puternic ne reține cu artă și bunăvoință în cadrul lumii pe care o descrie.

Babel desemnează precis și vioiu profilul personagiilor pe care le prezintă; el sesizează realitatea vie, mobilă, nealterată și lipsită de anumite deformări imaginare. Aceasta i-a atras în multe cercuri, aprecierea de naturalist și denumirea de Zola al Rusiei nouă.

E drept că spiritul său analist merge uneori până în cele mai mici detalii, care evocă—in mod fatal—anumite aspecte disgrațioase și inutile, Aceasta e, însă, până la un punct și caracterul realismului veridic spre deosebire de acel artificial și naiv; și nu trebuie să uităm că atmosfera totală și impresia, cu care părăsim lectura paginilor sale, nu e deloc deprimantă și obositoare, ci dimpotrivă excitantă și atractivă prin variația ei—pe de o parte,—prin multiplicitatea aspectelor ce se succed ca în lentilele unui miraculos, caleidoscop—pe de alta.

Maurice Parijanine, admirabilul traducător al acestei opere în limba franceză, care a cunoscut de aproape pe scriitorul de care ne ocupăm, îl prezintă într'un abil portret psihologic ca un exemplar însetat de aventuri și veșnic în căutarea noutății cavaleresti și a atracției stepei.

Dar Babel e mai mult decît alit. „Chipul lui“ spune Parijanine, „exprimă un zîmbet inepuizabil, un zîmbet blind și îngăduitor, în care se întrevede tristețea omului ce și-a pierdut iluziile, împărțindu-le acelor care îl înconjoară“. Și dacă ne gîndim că în familia sa ascendenții păstrau încă puternic caracterul iudaic ereditar, această dispoziție tristă și binevoitoare în același timp este justificată până la evidență. Babel unește umorul specific rasei cu tristețea și ironia—sfîșietoare în fond, blindă în aparență, ce constituie sub formă pregnantă caracteristica atmosferă din vechile familii ebraice.

În sufletul lui se trezește revolta împotriva măcelului și a distrugerii organizate și sistematice, ce constituie însuși războiul. Babel e un îndrăgostit al naturii vii și un neîmpăcat dușman al morții. El nu omoară nici cînd e implorat s'o facă pentru a pune capăt suferinții, căci numai gîndul sinuciderii îl turbură profund.

Și totuși războiul, pe care îl descrie Babel, e poate cel mai organizat și mai desăvîrșit omor în masă. De ce îl etalează el atunci, în pagini adesea descrise cu vioiciune și simpatie, în care revolta își pierde glasul și indignarea a dispărut? E poate aci ceva din temperamentul spontan și plin de viață, care atenuiază cu abilitate și talent tabloul sombru al cîmpului de luptă, de vaete și chinuri, de sînge și cadavre, așa cum îl creiază întotdeauna imaginația îngrozită, cum îl surprinde adesea observația nerejinută.

Asemenea acelor spectatori, care în fața unui îngrozitor

tablou închid ochii pentru a nu vedea tragedia devorantă a vieții de totdeauna, Babel—în trecere fugară—evită atât cât e posibil, de a privi în amănunt și a reda cu minuțiozitate detaliile spaimântătoare ale vieții de luptă, mizeria chinuitoare a vieții de tranșee, emoția sfîșietoare a vieții de șarjă și atac.

Dintre reprezentanții proeminenți ai literaturii ruse, acel de care se apropie mai mult Babel prin factura lui sufletească, prin dragostea lui de pămînt și natură, e fără îndoială Maxim Gorki. Deosebindu-se de el printr'o mai mică forță de evocare a vieții, pe care a trăit-o, și prin lumea de omogenitate pe care o reproduce în forme incomparabil mai reduse în fața ochilor noștri, Babel rămîne totuși un realist de primul plan, un stilist de o desăvîrșită naturaleță, un talent comparabil în parte lui Maupassant și Flaubert pentru care nutrește o admirație aleasă și năzuința firească de a-i egala.

* * *

Dar cel mai viguros talent, pe care l-a cunoscut literatura rusă de după revoluție e fără îndoială *Lydia Seyfoulina*.

Lydia Seyfoulina a devenit celebră într'o epocă, ce resimte încă puternic provizoratul, prin cunoscutul ei roman „*Virineya*”. *Virineya* e însăși romanul revoluției.

Virineya, Virka, este un exemplar feminin de o vigoare excepțională, de o frumusețe rară, de o voință nestăpînită. Temperamentul ei puternic sprijinit pe această voință, alături de caracterul ei rigid și prea puțin docil, i-a creat însă o situație unică în mediul țărănesc în care trăia; admirată pe ascuns, ea e respinsă fără cruțare de toți acei care o doreau pentru frumusețea ei.

Virineya rezistă însă. La rîndu-i ea respinge cu îndărătnicie toate propunerile ce i se fac, adăogînd rezervei reci cu care își întîmpină admiratorii o notă de violență sălbatecă și instinctivă.

Virineya nu are prejudecăți. Dar are simțuri ascuțite și o puternică viziune a realității; ea vede clar și mai ales presimte instinctiv cu intuiții clare apropierea primejdiei.

Mă întreb, dacă în toată literatura din Rusia sau de aiurea există încă un tip asemenea acestui exemplar de forță, în care rigiditatea și violența primitivă se îmbină atât de bine cu emoția clipelor de duioșie.

În categoria tipurilor create de literatura nouă, *Virineya* rămîne o figură unică prin energia, prin farmecul pe care-l răspîndește în juru-i, prin frumusețea ei sălbatecă și sufletul vijelios dar totuși duios și devotat până la sacrificiu.

Dar mai presus de toate *Virineya* este „l'enfant prodigue” al revoluției.

În anul predecesor marelui revoluții, *Virineya* cu energia și simțul realității, ce o caracteriza, ținea singură piept acelor

care—incomparabil mai bine înarmați ca ea—veneau să predice continuarea războiului până la ultimul efort. Femeia decăzută—așa cum o credeau naivi bătrînii, cum o spuneau, fără s'o creadă însă, cei mulți—e însăși revolta sufletului popular în contra vorbelor adormitoare.

Cetind paginile, în care procesul disoluției și dezorganizării unei vieți de mult intrate în agonie apare evident, o dublă impresie te pătrunde. Întăiu aceia a fatalității decizive, fără putință de renunțare și revenire, care transformă totul cu o forță mai mult decît umană. Apoi aceia a necesității inexorabile, ce duce la reorganizarea societății în nuclee puternice, în care spre deosebire de lumea politică dispărută—pulsează un suflet nou, un spirit de inițiativă și de entuziastă determinare activă.

Virineya e cel mai devotat membru al noii organizări sociale. „Pumnii țaranului rus”—spune ea—„vor restabili ordinea și vor impune voința poporului“. Și în adevăr, ea suferă martiriul luptelor, în care curge singele alături de izbucnirile entuziasmului popular. Cînd moare—urmărită pentru credința ei și sfîșiată între dorința de a-și revedea copilul părăsit și aceia a datoriei îndeplinite—simți că a dispărut un suflet de elită, pe care voința și energia personală nu l-au părăsit pînă în ultimul moment.

Sînt în acest roman pagini de duioșie alături de bestialitate sau viciu. Dar nu se va putea niciodată nega impresia de realitate vie pe care o lasă lumea, aceia viguroasă și primitivă, pe care o populează „iluminații“ creatori de secte și erezii ce merg pînă la crimă și anarhie, țărani docili, robuști și muncitori,—dar mai ales chipul de expresivitate aleasă și forță excepțională, pe care îl reprezintă Virineya.

În această evocare puternică și adecuată a realității, pe care a cunoscut-o, constă talentul de psiholog și de stilist al Lydiei Seyfoulina.

Mircea Mancaș

Cronica ideilor

— Criza culturii contemporane —

Literatura crizei culturii contemporane, problemă vijelios deslănțuită și desbătută frenetic în răstimpul de după războiu, pare să egaleze noianul de comentarii și interpretări iscate pe vremuri în jurul lui Faust, Hamlet și Divinei Comedii. De-ar fi să acordăm un credit spontan și necontrolat exigențelor acestei chestiuni, ar trebui neîndoios să convenim că orice altă preocupare omenească se vedește netrebnică și superfluă înainte de a fi izvit toate mijloacele posibile de investigație și tot timpul disponibil pe leit-motivul acestei teme. Dacă Prințul Danemarcei din binecunoscuta tragedie shakespeariană ar binevoi să cinstească epoca noastră cu solilocurile sale de stranie meditație mefistofelică, atunci de bună samă că chinul lui fantastic s'ar concentra în formula privat-docenților, vestita-i întrebare îmbrăcînd straiul marotei actuale: *a fi sau a nu fi criză?*

Lesne de înțeles că există o infinitate de cauze reale care motivează aducerea în discuție, cît și adîncirea pasionantă a unui asemenea subiect. Lăsînd acelor care agită această temă sarcina să exprime și să justifice adevăratele sau pretinsele pricini, ne mulțumim să observăm doar că circumstanțele cele mai proprii unei atare floare s'au dovedit a fi—după cîte ne învață istoria—sfîrșiturile de veac sau timpul imediat scurs după o catastrofă războinică. E simptomatic să se remarce că regisorul maestru, cunoscut ca tulburător de ape limpezi și agitator de crize culturale mondiale, faimosul englez pangermanist Houston Stewart Chamberlain, și-a publicat lucrarea sa „Fundamentele secolului al XIX-lea, acel A. B. C. menit să desvăluie insuficiența și sfîrșitul geniului latin, tocmai în anul 1899. La fel e semnificativ și demn de reținut ca document că toate scrierile care așează și agită pericolul de moarte al culturii actuale au

văzut lumina tiparului odată cu sfârșitul războiului din 1914 - 1918.

În această epocă fac vilvă, stîrnesc emoții și culeg aplauze Oswald Spengler cu „Der Untergang des Abendlandes“ (lucrare publicată între 1919 și 1922), Lucien Romier cu familiarul lui strigăt de alarmă într'o formă de ediție populară „Explication de notre temps“ (1925), Hermann Graf Keyserling cu preconișările lui de terapeutică orientală din „Das Reisetagebuch eines Philosophen“ (1919) și „Das Spektrum Europas“ (1929), sau cardinalul laic ortodox fără credincioși și parohie Nikolaj Berdjaev pribeag rus chinuit de perversitatea diabolică de-a infiltra occidentalilor fiorii religiei slave, cu „Sensul istoriei“ (1925) cît și cu ultimele volume din 1927: „Un nou Ev-Mediu“ și „Sensul creației“. (Datele operelor lui Berdjaev reprezintă anul cînd au fost traduse în Limba germană, originalul rusesc variind numai cu doi sau trei ani).

Bibliografia înșirată până aici înfățișează numai ecoul crizei în concepțiile metafizice despre lume și viață. Paralel cu dînsa s'a dezvoltat o literatură care se străduiește să oglindească manifestările deficitare din domeniile speciale, adică din literatură, știință, politică, religie, artă, educație, etc. E deajuns să amintim vilva stîrnită de teoria relativității a lui Einstein în domeniul Fizicii și Mecanicii, sau eseuul luminos „La trahison des clerics“ al lui Julien Benda pe tărîmul religios și intelectual pentru a cîștiga o imagine clară de varietatea aspectelor închise în noțiunea de criză. (Pe latura aceasta specială, problema a fost și este discutată în publicistica romînească, accentuîndu-se în deosebi fațeta literar culturală care privește noua generație. În revistele „Viața romînească“ și „Gîndirea“, în conferințe publice și'n cotidienele „Curentul“ și „Cuvîntul“ s'au etalat ani de-a rândul discuții și polemici la care au participat d-nii N. Iorga, I. Petrovici, C. Rădulescu-Motru, S. Mehedinți, M. Ralea, P. Andrei, Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Mihail Manoilescu, Radu Dragnea, Vasile Băncilă, Mircea Eliade, triumviratul Crinului alb cu Petre Marcu-Balș, Sorin Pavel, Ion Nestor și Ștefan George).

În fața unui material așa de vast și inedit prezentat de aspectul crizei, întovărășit de un arsenal de metode nouă și ingenioase de cercetare, am părea înclinați să credem că sub ochii noștri un Aristotel contemporan va crea o nouă logică, o nouă disciplină științifică menită să fie axiomatica crizei în general, o *crizologie*. E regretabil că spiritul german dominat diabolic de pasiunea lui *überhaupt* n'a făcut până acum un sistem științific din această răsunătoare noutate. Regretul sporește cu atît mai mult cu cît Walter Heinrich încercînd într'un op editat la Jena în 1928 să sistematizeze „Die Grundlagen einer universalistischen Krisenlehre“ s'a mărginit numai la natura și speciile crizelor economice. Optimiști convinși în geniul național teutonic, nădăjduim să apară cît mai curînd un nou Kant întrebîndu-se emfatic și pompos: *Wie ist die Krise überhaupt möglich?*

Am înșirat aceste nume și titluri impunătoare pentru a evidenția interesul, atenția și ardoarea acordate fizionomiei spirituale care specifică epoca actuală. Cum ideile tălmăcite de acești autori sînt arhicunoscute în publicistica intelectuală, îmi permit să relievez o nouă contribuție pe această temă,—contribuție savantă în explicații și originală în soluții oferită de D. Arthur Liebert în pătrunzătorul d-sale volumaș intitulat „Zur Kritik der Gegenwart“.¹

Înainte de a cunoaște ideile expuse de d. Arthur Liebert, profesor de filosofie la Universitatea din Berlin și Prim-redactor la revista Kantstudien, să-mi fie îngăduit a-i creiona în cîteva cuvinte silueta spirituală pentru a sublinia concepția d-sale fundamentală și dominantă din care se revarsă ca dintr'un focar părerile exprimate în legătură cu criza culturii contemporane.

Interpret genial al filosofiei lui Kant, înserîndu-se în falanga acelor comentatori inspirați din Maestrul dela Königsberg alături de Fichte, Hegel, Schopenhauer și Renouvier, iar nu printre minorii din tagma Hermann Cohen, Natorp, Cassirer, Riehl sau Windelband, d. Liebert ajunge la concluzia că antinomia, contrastul și contradicția,—în terminologia d-sale dialectică, este fundamentul și structura vieții sufletești și-a lumii. Falsul este o condiție indispensabilă pentru existența adevărului, uritul pentru a frumosului, răul un atribut necesar în creația binelui. Forțele contrare, contrastante sau contradictorii din filosofia manecheiană,—lumina și întunericul în două cuvinte, exprimă o veșnică luptă care nu va înceta niciodată, reprezintă procesul dialectic și tragic al existenței. (Spre deosebire de Hegel, contrariile nu se armonizează într'o sinteză, ci jocul dintre ele rămîne permanent deschis). Rostul nostru în această lume nu constă în visuri care țintesc o armonie universală ca Zeii din spațiile intermundante din filosofia lui Epicur, după cum nu rezidă în iluzia că vom astîmpăra vreodată „setea liniștei eterne“; dimpotrivă, adîncind urzeala naturii omenești, ne dăm seama că sîntem totdeauna combatanți în slujba idealurilor supreme, veșnic în luptă cu răul, întunericul, păcatul și moartea. A fi și a fi luptător sînt expresii sinonime.

Privită din această perspectivă, viața apare în adevărata ei lumină, își desvăluie adevărata ei realitate, devine o amplă și zguduitoare tragedie. Filosofia kantiană, din care d. Liebert se inspiră din abundență, pierde chiar în latura ei teoretică aspectul rece al blocului de gheață căpătînd un accent tragic profund, un aer dramatic de adînc sublim.

¹ Apărută în Friedrich Mann's Pädagogisches Magazin, Heft 1173. Langensalza, 1928. Nu ne ocupăm de altă lucrare a autorului „Die geistige Krisis der Gegenwart“ (1929), deoarece se pretează mai greu—din pricina unei savante terminologii filosofice—unei discuții cu aspect cultural. Apoi „Zur Kritik der Gegenwart“ rezumă toate opiniile d-lui Liebert pe această temă.

În lumina acestei idei pivotale, e ușor de înțeles că pentru d-sa criza nu este nici un deficit și niciun pericol,—cum era considerată de filantropia socială engleză a lui Bentham și John Stuart Mill sau chiar de Taine, ci e imanentă fiecărei epoci și clipe caracterizînd natura umană în genere. „Un timp fără criză—spune d-sa—ar fi un timp mort, după cum un om lipsit de orice criză ar fi un om mort,—un parazit inactiv și de prisos, un joișor al zilelor lui. Un asemenea timp nu se află însă în paginile istoriei omenesci” (p. 7)¹.

După această privire de ansamblu, să încercăm a cunoaște mai deaproape opiniile acestui subtil gînditor, referitoare la explicațiile și remediile crizei culturii actuale.

Care este caracteristica culturii contemporane și prin ce atribut se soldează ea în minus? Cu alte cuvinte, ce fizionomie prezintă valorile spirituale de azi și ce ne îndrituește să afirmăm existența unei crize? După cugetătorul berlinez, cultura timpurilor noastre se află la o grea răspîntie, în urma falimentului încercat de pozitivism; ea caută un senz vieții și istoriei, o normă absolută, o valoare ideală urzită să depășească problematica și dialectica în care ne sbatem și ne chinuim zădarnic. Origina răului se poate situa istoric în anul morții lui Hegel, la 1831, dată crucială în evoluția spirituală a veacului al XIX-lea. Cam în aceeași vreme dispar de pe scena culturii Pestalozzi și Beethoven, Schiller și Goethe, Schleiermacher și Wilhelm von Humboldt. În locul mentalității lor absolutiste și olimpianismului respirat pe culmi de sinteze ideale, apare provizoratul romantic care-și satisface cerințele metafizice în cadrul unei mistici nebuloase, călăuzindu-și viața în serviciul idealului de infinitate. „Romanticul posedă totdeauna sub simbolul infinității o normă în fața vieții” (p. 12). Spiritul omenesc însă nefiind cu totul eterat pentru a se menține continuu în înălțimi albastre, a coborît setos din sfera mistică în lumea faptelor tangibile și concrete, forțînd evoluția vieții istorice să se orienteze exclusiv spre pozitivism și naturalism. Aici începe prologul tragediei culturale al cărui epilog sîntem siliți noi astăzi să-l ducem până la desnodămîntul final.

Evident că științificește, adică mai presus de conduita noastră morală, „dincolo de bine și de rău” cum ar spune Nietzsche, pozitivismul a realizat o sumă de cuceriri în lumea adevărurilor. Datorită lui ni s'au deschis porți nouă pentru înregistrarea și înțelegerea unor timpuri și culturi, unor straturi din devenirea naturală și istorică necunoscute sau nerecunoscute până la el.

Adunînd cu zel și fără osteneală fapte de orice natură, a dîncînd prin observație migăloasă fenomene până atunci ignorate, pozitivismul a reușit să creeze discipline nouă,—ca Preistoria,

1. Toate citatele care vor urma cu indicația paginei, sînt luate exclusiv din amîntitul volumaș „Zur Kritik der Gegenwart”.

Istoria științifică și Biologia—sau să transforme cunoștințele noastre istorice, geologice, zoologice, botanice și geografice, impregnate de fantasticul adecvat semidoctismului, în adevăruri sigure și clare. Remarcabile de reținut din această cruciată științifică victorioasă, sint evoluționismul și istorismul, derivate matematic din pozitivism.

Evoluționismul, mult mai interesant ca metodă decît ca realizare practică, a fost permanent obsedat de ideea să găsească un fundament comun pentru disciplinele spiritului și naturii, să instrumenteze cu aceiași unealtă două realități profund deosebite. Monismul acesta metodologic se credea deja în posesia unui principiu unic capabil să descifreze, în același timp și în aceeași măsură, categoriile sufletului și legile universului. „Convingerea răspîdită general era că s'a pus înșfîrșit mîna pe cheia care va rezolva toate enigmele și tainele universului“ (p. 19).

Pe de altă parte, cercetarea aprofundată a trecutului a creat o nouă concepție despre esența realității denumită istorism,—disciplină în care a realizat strălucite eforturi Ernst Troeltsch. „Pentru această concepție despre lume sint esențiale următoarele attribute. Mai întăiu ea nu cunoaște nici o existență imobilă și stabilă, ci numai o devenire infinită, o mișcare nesfîrșită. Această devenire poartă, în al doilea rînd, caractere pur empirice și este determinată de legi tot pur empirice. Niciăieri și nici într'un chip nu i se adaogă un sens transcendent sau metafizic. Evident că trebuie să înțelegem această devenire ca ceva infinit, dar în această speță de devenire în care se aduce și se imprimă infinitul, nu se sezizează nici o urmă de absolut. Aceasta rezultă din aceia că această devenire nu îmbrățișează decît fapte, nimic altceva decît fenomene și serii de fenomene“ (p. 21). În fine, oricît s'ar încerca să se atribue istorismului o factură teleologică, el rămîne mereu empiric, pămîntesc și pe tărîmul dincoace („diesseitig“) intrucît țelul propus nu depășește înlăntuirea terestră a faptelor. (Anticipînd întîmpinările critice ale autorului, sintem siliți să arătăm că pentru d. Liebert „sensul ese totdeauna din sfera faptelor față de care se comportă transcendent“ (p. 21) sau cum vom avea prilejul să accentuăm mai tirziu, scopul și idealul sint constitutive nu numai regulatorii în structura unui fenomen sufletesc.

Două exemple caracteristice luate din domeniul religios și biologic, vor evidenția mai pregnant rolul covîrșitor al pozitivismului și derivatelor lui în empirizarea și mărginirea la concret a concepției metafizice. Pentru Ludwig Fenerbach, de pildă, Religia pierde aroma mistică și aerul de sfințenie devenind un produs omenesc atît timp cit adevăratul sens al teologiei este antropologia. Socotind Religia drept o icoană poetică supraprețuind dorințele omenești, exaltînd forțele subiectivității și ale conștiinței creatoare, Fenerbach restabilește subt auspicii luminoase demnitatea și puterea omului în cadrul istoriei și vieții, însumînd

fenomenul religios printre celelalte valori spirituale omenesti. Această conștiință de putere și demnitate se dovedește însă iluzorie întrucît Religia e detronată din drepturile ei, i se răpește imperiul absolutului și transcendența punînd-o la discreția capriciilor individuale, făcînd din ea o funcție pragmatică a instincțelor și cerințelor vitale. Aceleași neajunsuri răsar și din ficționalismul lui Vaihinger cînd pune existența lui Dumnezeu la discreția imaginației creatoare, căreia îi acordă virtutea să născocască însăși absolutul prin funcțiunea etichetată „als ob“.

În domeniul biologic, ca să trecem la al doilea exemplu caracteristic, Friedrich Nietzsche prin disprețul lui apolinic față de normele și formele absolute, cît și prin imnul barbar, cald și dionisiac închinat voinții de putere, îngustează până la absurd concepția despre om și viață. Deși apologet al supraomului, — cuceritor prin toate jertfele admisibile și chinuit de dorul unei morale de stăpîn — Nietzsche se dovedește în cele din urmă un sclav înlănțuit de propriile sale fiare, zugrumat de necesitățile imperioase și inextricabile rezultate din condițiile naturale și istorice. Căderea ta prin tine Israele, s'a adevărit și'n cazul profetului lui Zarathrusta, deoarece și prin „viață“ înțelege Nietzsche într'adevăr numai fluviul pozitiv biologic și istoric al lumii fenomenale“ (p. 32). Înălăturînd pe filosofi ca paraziți ai vieții, pecetluind metafizica idealistă de boală, ei n'a înțeles că libertatea — după care suspina atît de ardent — nu poate exista fără absolut. „Domnia absolutului este numai atunci conceptibilă și tangibilă cînd libertatea se poate concepe și seziza, cînd noi și viața, cînd viața din noi și cu noi escaladează peste orice dată empirică, peste orice fenomen natural și causal necesar, peste orice util și trebuincios; numai atunci, după părerea mea, pasul spre transcendent e posibil și idealmente realizabil“ (p. 32).

Rezumînd aspectele pe care autorul nostru le degajează din cultura contemporană, observăm două trăsături principale. În primul rînd, mentalitatea dominantă e izvorită din pozitivism, istorism, evoluționism și relativism. În al doilea caz, pozitivismul și ramurile lui s'au alimentat continuu dintr'o concepție metafizică eminamente raționalistă. „Triumfurile spiritului științific în veacul al XIX-lea sunt izbânzi ale Raționalismului“ (p. 36).

În concluzie, criza actuală nu va fi sfînsă atîta vreme cît nu vom depăși pozitivismul și raționalismul.

În ce sens și prin ce mijloace?

Înainte de toate trebuie să înălăturăm concepția pozitivistă a sufletului omenesc, să convenim că structura psihologică nu se distramă într'un caleidoscop de elemente indiferente, moarte și fără senz. În locul Psihologiei de până acum, considerată drept o știință a naturii, să facem posibilă o Psihologie care să fie o sintetică știință a spiritului (Geisteswissenschaft) ca o disciplină a Metafizicei și Dialecticei. Categoriile acestei teorii nouă vor trebui să fie conceptele de sens (der Begriff des Sinnes) și de

dialectică. Numai pe această cale regească vom ajunge la înțelegerea firii omenești, evitând printr'o justă pricepere conflictele care s'ar isca altminteri. „O înțelegere (ein Verstehen) a stărilor și actelor interioare nu se poate căpăta niciodată pe drumul descoperirii unui complex exterior cauzal genetic, ci prin sezizarea sensului acestor stări și acte. Ce reprezintă aceste icoane sufletești, de exemplu intențiile și ideile unei personalități străine sau îndepărtate, o figură istorică sau conținuturile unei mișcări din trecut, acestea se pot pricepe dacă le raportăm la un „sens“, care se situează totdeauna și oriunde transcendent față de existența lor concretă. Sensul nu este niciodată o parte sau un element al unui fenomen sufletesc, căci acest fenomen este de natură empirică și aparține realității concrete a organismului psihic... Sensul este conținutul și expresia unei norme postulate, un act mistic și mitic al conștiinței omenești“ (p. 48).

Depășirea psihologiei asociaționiste, analitică și fenomenalistă, din secolul trecut și orientarea spre o știință a spiritului suprafenomenală a început să recruteze succese datorită gânditorilor W. Dilthey, Eduard Spranger, H. Rickert, Theodor Litt și Hermann von Keyserling.

S'ar putea întreba, și pe bună dreptate, ce fel de categorie este sensul: subiectivă, obiectivă sau absolută? D. Liebert nu ocolește chestiunea, ci răspunde ferm că „sfera în care noțiunea de sens tronează este imperiul libertății inteligibile în accepțiune kantiană, —iar mijloacele, categoriile și metodele care determină această sferă a sensului sînt de natură dialectică“ (p. 52).

Pe lângă ideea de sens, aminteam că psihologia nouă va trebui să se fundamenteze pe conceptul de dialectică. „Elementul primar și însușirea fundamentală a vieții sufletești este acel caracter esențial pe care aș dori să-l numesc „*Dialectica spiritului*“. Aceasta înseamnă că viața sufletească nu este nici un tot unitar și nici o reuniune de părți, ci este unitate și reuniune și în același timp o constantă transcendență, o permanentă deștelenire din propriul său conținut de către o anumită transcendență. În orice trăsătură, viața sufletească e străbătută de o varietate de curente și tendinți dialectice. Ea lucrează în tenziuni și antinomii care stînjenesc unitatea ei formală și chiar o anulează în bună parte. Ea se critică pe sine însăși, cercetează capacitatea de efort și sensul lui; ea se dezvăluie față de sine tragică sau comică, armonică sau răzlețită, melancolică sau sanguinică; ea își propune probleme și cere dela sine împlinirea datorilor; ea apreciază voința sa, motivele și scopurile sale; ea valorifică destinul ei și judecă dorințele și visurile pe care le trăește. Pe scurt: în orice clipă de respirație pășește dincolo de ea, își schimbă realitatea și se complăce într'un veșnic joc al transcendenței și dialecticei cu și prin sine însăși“ (p. 42)

Iluzia deșartă a pozitivismului și raționalismului a fost reștrîngerea aspectelor variate și multiple la un maldăr de feno-

mene și de fapte concrete, făcînd tabula rasa de misterul și tainele care se ascund în inima lumii și a vieții.

Obsedate de claritatea și avantajile metodelor matematico-mecanice, au redus ineditul și evoluția creatoare a spiritului la limpezimea impecabilă a unei teoreme geometrice, stîrpind comprehensiunea largă și adîncă pentru structura antinomică — stăpînită etern de o normă și un sens absolut — a naturii umane. Imprumutînd dela matematicieni mentalitatea că o explicație e valabilă numai atunci cînd e exprimată în raportul causal aritmetic, că tot ce nu se explică nu există real, psihologia și filosofia culturii din trecut n'a putut intui că răul nu este numai o privație a binelui, ci o realitate tot așa de obiectivă și necesară cum sînt Binele și Adevărul. Din această pricină s'a ajuns la paradoxul de a se afirma că cultura contemporană își trăește ultimele clipe nesocotindu-se că viața și sufletul nu sînt așa de armonice și rectilinii ca figurile geometrice. Savanții pozitiviști și raționaliști din veacul trecut ne-au închinat în tipare vitrege firii noastre; de-aici revolta vieții de a-și recăpăta adevărata înfățișare și libertate, de aici criza contemporană.

Criza nu trebuie blestemată ca prevestitoare de declin și moarte; dimpotrivă, ea aparține vieții, ea este una din forțele istorice, dînsa descoperă în clipe de adîncă răzvrătire procesul dialectic și normativ care oglindește din plin viața. Filosofia istoriei ne mărturisește că una din categoriile ei fundamentale este criza. Dacă pentru spiritul raționalist ea reprezintă o valoare pejorativă și negativă, pentru d. Liebert criza înseamnă maximum de pozitivitate întrucît exprimă sensul în care viața își caută limanul dorit.

Care este direcția indicată de criza actuală, care e tendința și soluția ei? — Pentru gînditorul nostru, sensul pe care îl desemnează cultura contemporană este „orientarea spre mit (Wendung zum Mythos), orientarea spre Absolut, recîștigarea aceluia imperiu și acelei lumi ideale a căror valoare obiectivă și sens le-am pierdut sub dominația exclusivă a pozitivismului, relativismului, istorismului, evoluționismului, determinismului, etc. Căci fără mit nu putem trăi, viața nu poate viețui, istoria nu este istorie, omul nu e om“ (p. 64—65).

Problema mitului reprezentînd atitudinea pozitivă a d-lui Liebert față de criza culturii contemporane, ea preconizînd soluțiile și remediile, vom insista mai deaproape asupra ei, deși autorul numai o schițează în volumașul avut în vedere în discuția de până aici. (Chestiunea mitului a fost tratată de d-sa pe larg în „Mythus și Kultur“ (1925) și „Geist und Welt der Dialektik“ (1929).

Plecînd dela distincția kantiană dintre rațiunea teoretică și rațiunea practică, între care titanul dela Königsberg săpase o prăpastie neînălăturabilă, d. Liebert crede că se poate face o joncțiune între ele atribuim practiciei, voinții, facultatea de a pro-

duce din fondul ei teoretica, rațiunea. Caracteristic pentru d-sa este faptul că rațiunea practică este expresia libertății, își creiază legi și norme, are forțe creatoare. În acest caz, formele și categoriile intelectului pot fi considerate creații ale voinții în scopul de a cunoaște natura externă; ele reprezintă domeniul rațional al logosului pe când libertatea creatoare înfățișează sfera mitului irațional, lotul Binelui din filosofia lui Platon și Kant. Ca atare, rațiunea nu epuizează întreaga realitate; ea este produsul mitului alogic, ultimul și supremul principiu al existenței.

Lăsînd această concepție metafizică la o parte de orice întîmpinare critică, întrucît altul ne-a fost țelul expunerii ei, revenim la „*Zur Kritik der Gegenwart*“ spre a lua cunoștință de posibilitățile învederate de d. Liebert pentru orientarea culturii prezente spre mit d-sa schițează patru căi posibile.

Primo ar fi extinderea științei în toate domeniile de cercetare dînd naștere la un panintelectualism, creînd deci un mit eminentemente rațional. Din sugestiile oferite de cultura actuală, posibilitatea aceasta are cei mai puțini sorți de izbîndă.

Secundo ar fi posibilă revenirea filosofiei în centrul și focalul preocupărilor umane cum era în antichitatea greacă. În conceperea acestei posibilități, trebuie distinse următoarele direcții. Mai întăiu admițînd ca valabilă teza lui Spengler că forțele metafizice ale omenirii sînt sleite, s'ar putea împlini ca filosofia viitorului să fie colorată pur tehnic, să fie atașată numai de concret, lumesc și vremelnic. În al doilea rînd s'ar putea însăși că problemele filosofiei vor fi totdeauna aceleași, dar tratarea și soluționarea lor vor varia la infînit pîrînd pecetea relativității istorice. În acest sens de axiomatică și sistematică a problemelor — de Aporetică — definește azi filosofia Nicolai Hartmann în „*Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*“. Ne poate mulțumi această voită și conștientă îngustare a spiritului metafizic? Evident că d. Liebert va răspunde răspicat negativ pentru că există o legătură necesară și indisolubilă între problemă și soluție, una condiționînd stringent reciproc pe cealaltă. Problematika însă reclamă spirit filosofic și putere de concepție, pe cînd soluția postulează curaj, îndrăzneală și frenezia riscului (*die Lust zum Risiko*). „Drumul Aporeticei este numai o jumătate de drum; și o dragoste, a cărui obiect principal este numai problematică, este numai o jumătate de dragoste“ (p. 69). Apoi închistarea în sistematica problemelor e contrară sensului indicat de cugetarea contemporană, — cugetare cu perspective de filosofia culturii și de filosofia istoriei. Meditația actuală are imperios nevoie de soluții pentru că ea nu se mărginește numai la construcții ideale și abstracte, ci se interesează imediat și direct de conduita noastră practică în Artă și Știință, în Drept și Morală, în Politică, Economă și Religie. Nu trebuie să pierdem din vedere că filosofia contemporană își concentrează toate eforturile asupra realității lumii istorice, că ea este în prezent sclava culturii după cum în

Evul mediu era a religiei sau pe vremea lui Descartes și Kant a științii. Timpul nostru simte cu aviditate trebuința unui nou Kant, care să fundamenteze filosofia pe cunoștința istorică împărțând umanității mult așteptate „*Kritik der historischen Vernunft*“.

În fața acestui orizont cultural și istoric, filosofia viitorului va fi chemată să elaboreze Filosofia tehnică, deoarece „tehnica nu mai poate fi smulșă din viața noastră istorică, însemnătatea ei nu mai poate fi tăgăduită“ (p. 72). Trebuie să ne pătrundem intim că obiecțiile aduse tehnicii și civilizației învederate în faptele că schematizează spiritualul, că suprimă și mecanizează individualul, intimul și caracteristicul, că pune accentul pe manifestările civilizației și nu pe cultură, să ne pătrundem, repetăm, că toate aceste obiecții sînt simple și canone superficiale. Filosofiei viitorului îi incumbă, după d. Liebert greaua dar ademenitoare sarcină să sintetizeze laolaltă Mitul cultural și tehnica.

Terțo o nouă cale de orientare ar fi prin artă și cu ajutorul artei. Pentru aceasta ea trebuie să fie iluminată de un mit profund—cum era pe vremea lui Dante, Shakespeare și Goethe,—să se racordeze și să se întemeieze pe o concepție tragică și dramatică a existenței.

În locul artei considerată ca joc al expresiei subtile dar găunoasă, în locul liricii inspirată de sofa de pluș (Plüschsofa-Lyrik), trebuie să fie reliefată și talmăcită viltatea demonică din urzeala firii omenești. Din nenorocire „un asemenea mit nu posedă până acum arta noastră“ (p. 76). Pentru metafizicianul berlinez, mitul artei viitoare va izvorî din problema și tragicul religiei, din chinurile omului religios.

Aici ajungem la ultimul și supremul mijloc preconizat ca remediu al crizei culturii contemporane. Ușor de bănuț că e vorba de mitul religiei. Salvarea culturii din impasul și fundacul actual va trebui să vină pe calea mîntuitoare a Religiei, „Problema timpului nostru a devenit aproape identică cu problema religiei“ (p. 79). În lumina considerentelor enumerate la caracterizarea epocii actuale, filată direct și more geometrico din mentalitatea profund relativistă și pozitivistă, rezultă să viața va reclama imperios prin contrast—legea ei fiind autonoma antinomie dialectică—o normă și un ideal absolut,—necesități care-și găsesc în Religie suprema și definitivă satisfacere. „Care sferă este însă mai puternic străbătută de forța absolutului și de domnia lui integrală, și din care imperiu sondăm noi oamenii cu mai multă siguranță descătușarea de legăturile sociale și istorice, de unde sondăm mintuirea prin Absolut decît dinși prin Religie?“ (p. 80). Dar ca să se realizeze efectiv această orientare spre absolut, Religia nu mai trebuie să fie taxată drept o funcție remorcată la capriciile individualismului fantezist, ce trebuie socotită expresia unei realități transcendente, să exprime în loc de o facultate psihologică omenească o valoare obiectivă și absolută. Filosofia religiei să fie călăuzită de adevărul că „orientarea spre mitul

obiectiv al Religiei trebuie să meargă mină în mină cu orientarea către un sens metafizic al Religiei" (p. 82).

În concluzie, criza culturii contemporane manifestată în tendința ei spre absolut se explică prin pozitivismul ateu și indiferent religios primit moștenire din veacul trecut. Cum mitul Religiei este însuși izvorul și suportul aspirațiilor metafizice, se poate conjectura — închee D. Liebert — că viitoarea cultură va trebui să acorde, să armonizeze și să sintetizeze într'o jerbă sublimă absolutul religios cu pozitivismul tehnic.

Ideile exprimate de d. Arthur Liebert, a căror expunere ne-am străduit să fie cât mai fidelă, sînt susceptibile de unele injoncțiuni critice. În primul rînd, împărtășim cu adîncă și nestrămutată convingere teza autorului că, criza culturii contemporane va fi soluționată prin afirmarea incontestabilă a Absolutului în acord cu cerințele imperioase ale tehnicii și civilizației. Singura noastră corectură se referă la natura acestui Absolut — *el va trebui să fie ontologic metafizic, iar nicidecum mitic religios*. Alît timp cît se susține prioritatea absolutului religios, cine ne poate îndreptăți că el este obiectiv și real, iar nu o expresie ideală irațională? Evident că strădanția cugetătorilor trebuie concentrată asupra existenței indubitabile a realității absolute, dar nu trebuie neglijate metodele și criteriile certe, justificate și îndrituite să ne pună în posesia ei. În afară de metoda raționalistă, noi nu vedem un instrument mai sigur care să ne ofere în toată certitudinea adevărul absolut. În schimb, mijloacele religiei sînt și vor fi totdeauna individuale, subiective și intuitive. E explicabil deci că o cunoștință universal acceptată nu se va putea nici cînd întemeia pe un teren așa de schimbător și variat. Noi credem că d. Liebert este victima unui joc periculos practicat cu multă ardență de filosofia din ultimul timp.

Ne gîndim la faptul acesta precis istoric: extradată de pozitivism și materialism din domeniul filosofiei, metafizica încearcă să-și recapete locul de cinste exalînd nevoia de religiozitate din natura omenească, pentruca subit faldurile ei să-și regăsească terenul supra sensibil pierdut. Credem că o atare strategie va fi fatală metafizicei întrucît va cădea pradă în propria ei urzeală. Valoarea și necesitatea metafizicei decurg din însăși esența ei, fără a fi nevoie de expediente și surogate. Dovadă elocventă în această privință ne-a dat Schopenhauer în sistemul său metafizic spiritualist lipsit de Dumnezeu. Dovadă și mai elocventă ne-a oferit cînd întăiu a descoperit prin construcție Absolutul și pe urmă abia l-a identificat cu Dumnezeu.

În al doilea rînd și ultimul, sîntem nedumeriți cum în concepția d-lui Liebert poate fi vorba de o sinteză finală — în speță rezolvarea crizei actuale prin înglobarea pozitivismului în mitul religios —, cînd pentru d-sa contrariile nu se sintetizează ca teza

și antiteza din cugetarea lui Hegel. În acest caz devenirea și progresul devin imposibile, pentru că neînsumînd în clipa actuală nimic din clipa trecută ajungem în extremis la conculzia că spectacolul dela începutul lumii este identic cu cel dela sfîrșit, că fizionomia cosmosului și vieții prezintă etern aceleași contururi. Ca atare, atitudinea combatantă—superlativ preconizată de d. Liebert—e lipsită de orice pivot și punct de sprijin deoarece e indiferent dacă trăim într'o epocă ateistă, pozitivistă sau religioasă, cînd—vorba genialului Eminescu—„aceiași cîntec vechiu“ desvă-lue veșnic „alte măști, aceiaș gamă“.

Obiecțiile acestea nu ne împiedică totuși să salutăm ca subtilă și originală contribuția Profesorului Arthur Liebert la criza culturii contemporane.

George Ștefănescu

Cronica socială

Votul femeilor și alegerile generale în Anglia

Partidele politice și organizațiile feminine din Anglia sînt în plină fierbere : Se fac ultimele pregătiri pentru apropiatele alegeri generale din vara asta și, pentru întâia oară în Anglia femeile vor vota deopotrivă cu bărbații, începînd dela douăzeci și unu de ani. Și nu trebuie să disprețuim acest eveniment, căci dacă șomajul, reforma municipală, situația sindicatelor, dezarmarea și politica comercială vor ocupa desigur lojele de onoare ale apropiatelor alegeri, gingașele reprezentante ale sexului frumos vor lua loc de data aceasta în avanscene.

Încotro mergem ? vor spune englezii bătrîni din cealaltă generație. Prin ce aberație a timpurilor însulele noastre vechi, țară prin excelență virilă, vor fi la discreția fustelor ? Căci să nu ne înșelăm, lărgirea libertății electorale pentru femeile în vîrstă de douăzeci și unu de ani, va răsturna balanțele alegerilor ; soarta viitorului parlament britanic va fi în minile a 12.500.000 de bărbați și a 14.500.000 de femei. Și dacă până acum numai șase circumscripții, dintre care Bornemouth și Hastings, erau stăpînite de femei, astăzi 70% din circumscripțiile electorale vor avea o majoritate de «alegătoare».

Am greși totuși dacă am crede că în Anglia femeile vor face acum întâia oară uz de drepturile cetățenești. Participarea femeilor la consiliile școlare și la acelea ale asistenței publice în 1875, dreptul de vot și apoi eligibilitatea la consiliile municipale în 1888 și 1894, întâiu la țară și mai tîrziu, în 1895 și 1907 în orașele mari, au pregătit într'o largă măsură femeile pentru egalitatea cetățenească. Pe aceasta o revendicau de aproape un secol. Marea reformă electorală din 1832, care dădea dreptul de vot la patru locuitori dintr'o sută.¹ inaugurasă o nomenclatură care a trezit bă-

¹ Înainte de *Reform Act* din 1832, Anglia avea 436.000 de alegători la șaisprezece milioane de locuitori. După votarea acestei legi numărul alegătorilor s'a urcat la 653.000.

nueala femeilor : într'adevăr textul acestei legi înlocuia cuvîntul impersonal «man», care se găsea în toate legile precedente, prin expresia caracteristică «male person» care excludea vădit femeile dela avantajile noii legi. Protestările lui Mary Smith rămaseră fără ecou până în 1865, cînd filosoful Stuart Mill, feminist prin convingere, a introdus în Parlament revendicările feministe. Cu toată generozitatea apărătorilor ei și cu toate ideile democratice ale lui Disraeli și mai tîrziu ale lui Joseph Chamberlain¹, cauza femeilor n'a făcut nici un progres politic, până la începutul secolului nostru, deși bărbații beneficiază de noi largiri ale drepturilor electorale în 1867 și 1884².

Situația aceasta, pe care n'a parvenit s'o îmbunătățească propaganda constituțională a lui «National Union of Women's Suffrage» a Doamnei Fawcet, avea să intre într'o fază nouă, odată cu epopea sufragetelor. Aceasta își are începutul în 1903, cînd Doamna Pankhurst întemeiază prima organizație a femeilor militante «Women's Social and Political Union». Activitatea acestei organizații începe cu o serie de cereri, pe care delegații de femei le duceau guvernului. Dar în fața apatiei Parlamentului, sufragetele recurg la metode din ce în ce mai violente. Încep să verse din galeriile Camerei Comunelor saci cu făină sau cu praf de strănutat în capul miniștrilor, toarnă substanțe acide în cutiile de scrisori ca să distrugă corespondența sau tae în muzee tablourile maestrilor celebri. Apoi veni rîndul demonstrațiilor în masă pe străzi. Dela spargerea geamurilor și dela ciocnirile cu poliția până la incendierea de case părăsite, de gări și biserici.

Atentatele se înmulțeau și își măreau gravitatea în măsura în care eșuau în Parlament diferitele proiecte de lege relative la lărgirea libertăților electorale.

Într'adevăr între anii 1911 și 1914, nu mai puțin de cinci proiecte de asemenea natură au fost propuse Parlamentului și părăsite—dîn cauza revendicărilor feministe—de către guvernul liberal al epocii, care era pe de altă parte hărțuit de campania autonomiștilor irlandezi, de agitația și grevele muncitorești și de efectele rivalității anglo-germane. Este interesant de reținut că, în

1 Prezintă Parlamentului Reform Bill din 1867, Disraeli face următoarea declarație : „We wish not only to maintain, but to strengthen the character and functions of the House of Commons. And we believe that in the present age and under the existing circumstances of the country, the best way to do so is to establish them on a broad popular basis“. Și Joseph Chamberlain face la Bristol în 26 Noembrie 1883 această declarație profetică : „The wider you lay the foundations of your liberties and institutions, the more stable those liberties and institutions will be. I have no fear of the people, I would desire to call in the largest possible number of them in order to share in the work and responsibilities of government.“

2 Legea electorală din 1867 ridică numărul alegătorilor dela 1.057.000 la aproape două milioane pentru o populație de 23 milioane de locuitori. În ceiace privește legea din 1884, aceasta mărește dela 2.620.000 la 4.380.000 numărul alegătorilor față de o populație de 30 milioane de locuitori.

ceiace privește chestia feministă, guvernul liberal era el însuși împărțit. Churchill, Samuel, Harcourt, Buxton, Seely și Asquith, care considerau votul femeilor drept «o gravă greșală politică», erau potrivnici revendicărilor feministe, în timp ce Lord Grey și Lloyd George (ca și Lord Balfour și Bonar Law) le favorizau. Ne amintim de impresionanta pledoarie a Lordului Grey în Camera Comunelor, în Mai 1923, pentru cauza feministă: «Democrația, spunea el, este sinonimul responsabilității. Deci, de vreme ce nu putem dovedi că femeile sînt iresponsabile, de ce să nu le dăm voe să guseze? Tot ce facem astăzi are de scop să stimuleze femeilor vottul pentru lucrurile intelectuale. Săvîrșim asta numai ca să facem din ele tovarășe mai plăcute sau pentruca să le dăm mai multă independență, mai mult interes personal și să le invrednicim să poată juca un rol în viața națiunii. Nu se poate ca în același timp și să încurajați toate acestea și să mențineți în fața votului hotarul dintre sexe. În ceiace privește salariile, mîna de lucru, gospodăria, chestia fonciară, temperanța, educația, chestiuni care sînt toate în legătură cu eficacitatea și înălțarea vieții umane și familiare, asupra lor democrația voastră va rămînea din nefericire incompletă».

La arestările în masă care urmau exceselor sufragetelor, acestea răspundeau cu greva foamei, de unde alimentarea forțată, interpelările în Cameră și trecerea legii zisă a «șoarecelui și a pisicii», în virtutea căreia persoanele arestate pentru delikte sufragiste, erau eliberate după cîteva zile, — pentru a fi, de altfel arestate din nou, dacă, peste alte cîteva zile, dădeau prilejul. Aceste evenimente și-au ajuns punctul culminant, cînd surveni războiul, care puse capăt agitației feministe. Și atunci a fost văzută, ținînd pe străzi discursuri pentru recrutarea noiei armate, Miss Christabel Pankhurst, care cu cîteva luni mai înainte ațța femeile la rebeliune fățișă. Serviciile aduse țării în timpul războiului de cătră femei, atît pe front cît și înapoia frontului au contribuit puternic să le atragă simpatiile guvernului și ale opiniei publice. Mai mult decît o sută cincizeci de mii de femei s'au perindat în timpul războiului prin diferitele servicii ale armatei, fără a mai număra pe cele aproape două milioane de lucrătoare întrebuițate în uzinele din lăuntru țării. Așa că pentru a răsplăti lealitatea și patriotismul lor, guvernul, în Noembrie 1918, a trecut prin Parlament legea care acorda dreptul de vot, femeilor în vîrstă de 30 ani¹.

Deși au reperutat acest prim succes, care le deschidea profesiile libere, universitățile, administrația și Camera Comunelor, femeile nu stăruiră mai puțin în lupta pentru dobîndirea votului universal în aceleași condiții ca și bărbații.

¹ Legea electorală din 1918 ridică numărul alegătorilor dela 7.654.000 la 21.000.000 față de o populație de 41.000.000 de locuitori, adică 50%. Și acești alegători se împărțeau în 13 milioane de bărbați și aproape 9 milioane femei. În afară de asta, legea din 1918 reorganizează reprezentanța parlamentară atribuind un fotoliu la 70.000 locuitori.

Această luptă pașnică și constituțională era de altfel favorizată oficial de promisiunile membrilor guvernului. Astfel în Noembrie 1922, Bonar Law făcu această declarație impresionantă: «Am crezut totdeauna că orice chestiune serioasă care interesează femeile trebuie să intereseze deopotrivă și bărbații. Din cauza asta am fost toată viața mea pentru acordarea sufragiului feminin. Și când în 1918, Parlamentul dădu femeilor dreptul de vot, am avut convingerea că deosebirea de vîrstă, pe care legea electorală o stabilea între bărbați și femei, nu va putea dăinui. Această convingere o mai împărtășesc încă pentru două motive: întâiu, pentru că societatea este în așa mod constituită încît nu poate să existe deosebire între interesele bărbaților și acelea ale femeilor. Și apoi pentru că dacă ar fi vre-o deosebire între aceste interese, ar fi aceia că femeile au o tendință mai accentuat conservatoare, nu în sensul politic ci în acel practic al cuvîntului, și asta e tocmai ceiace vrem noi să domnească în guvernarea țării». Și în campania electorală din 1924 Baldwin a declarat textual că partidul conservator este pentru o deplină egalitate a drepturilor politice între bărbați și femei.

Libertatea într'adevăr democratică, de care se bucura poporul englez, era incompatibilă cu excluderea permanentă dela dreptul de vot a cinci milioane de femei, fie pentru că nu aveau treizeci de ani, fie pentru că nu îndeplineau oarecare condiții de domiciliu, de situație sau de impozite. De altfel partidul conservator a considerat întotdeauna legea electorală din 1918 ca un prim pas în spre democratizarea integrală a libertății electorale. Organizațiile feministe aveau tot interesul să aprobe și să încurajeze aceste bune intenții și promisiuni. Ele n'au pierdut niciodată prilejul să le reamintească guvernului și parlamentului, unde acțiunea lor mai era ușurată și de prezența „aleselor poporului”.¹ Și astfel la 13 April 1927 d. Baldwin, credincios cuvîntului dat, aduce în Parlament un proiect de lege care acordă femeilor de 21 de ani dreptul de vot în aceleași condiții ca și bărbaților. Votată aproape în unanimitate de ambele Camere, noua lege electorală primește în luna lui Iunie 1928, încuviințarea regească care îi sancționează aplicarea.

Principalele prescripții ale acestei legi sînt următoarele:

1. — Asimilarea libertăților parlamentare pentru bărbații și femeile în vîrstă de 21 de ani, în aceleași condiții și scutite de incapacități legale.
2. — Pentru a fi alegător într'o circumscripție, trebuie să fi avut acolo reședința timp de trei luni sau să ai acolo întreprinderi de o valoare minimă de 10 lire sterline anual.
3. — O femeie poate fi trecută în registrul electoral al unei circumscripții, în care soțul ei are o întreprindere înregistrată, și viceversa.
4. — Orice persoană care se bucură de vre-un grad universitar al

¹ Presa, care la început, din cauza exceselor sufragetelor, primise cu violență cauza femeilor, s'a arătat în general favorabilă mișcărilor feministe, cu toată campania infructuoasă și trecătoare a lui „Daily Mail” împotriva proiectelor d-lui Baldwin. Azi ea acordă în coloanele sale o importanță din ce în ce mai însemnată chestiunilor feminine.

unei universități engleze, are dreptul să voteze pentru un reprezentant în Parlament al acelei universități. 5. — Niciun alegător nu poate să voteze în mai mult decât două circumscripții parlamentare, una fiind aceea a reședinții și cealaltă a afacerilor sale sau a unei Universități al cărei membru este¹. 6. — Pentru a da putință noilor beneficiare ale acestei legi să voteze la apropiatele alegeri generale, registrul va fi întocmit de îndată de către municipalități ca să intre în vigoare dela întâiu Mai 1929.

Grație acestei legi sînt trecuți 5.250.000 de alegători noi în registrul electoral, care conținea deja 9 milioane de femei avînd din 1918 dreptul de vot. În general deci, noul registru va avea o majoritate de nume femeiești: se vor găsi și unele foarte curioase, ca Vi, Laddie, Quenie, Vauncé, Bobbie, Pat. Să vedem acum cum vor fi împărțite de statistici aceste 14 milioane și jumătate de femei. Din acest număr, 10.806.000 au mai mult decât treizeci de ani, 1.702.000 între 21 și 30 de ani sînt măritate, și 1.477.000, între aceleași limite de vîrstă, nu sînt măritate și își cîștigă existența muncind, în sfîrșit sînt 175.000 de femei, între 25 și 30 de ani, și 216.000, între 21 și 25 de ani, care nu sînt măritate și care nu au nici o ocupație. Proporția alegătoarelor tinere sau „flappers“, cum li se mai spune, este relativ mică. S'a calculat chiar că împărțindu-le în cele 615 circumscripții electorale, vor fi abia șapte sute de fiecare circumscripție.

E adevărat că cele mai multe femei, și mai ales cele tinere, au foarte puține amintiri politice: acum cincisprezece ani fetele afiliate organizațiilor feministe nu visau decît loviri și răni și ieșeau înarmate cu ciocane și cuțite, pe cînd azi se vor duce la vot dorînd probabil vre-o cutie de bomboane, vre-un ceai dansant, vre-o reuniune intimă sau chiar niște cadouri costisitoare. Totuși femeile interesate serios de politică sînt puternic organizate în asociații și federații, care urmăresc scopuri dintre cele mai variate în domeniul social, profesional și legislativ². Astfel că ele au un rol din ce în ce mai însemnat în viața publică engleză.

Fără îndoială că viitorii candidați ai Parlamentului vor fi ne-

1 S'a calculat că în Anglia se bucură de votul plural 460.000 de persoane, dintre care 260.000 bărbați și 200.000 femei. Trebuie de asemenea semnalat că noua lege electorală nu atinge numărul și proporția locurilor în parlament, căci legea din 1918 se baza pe cifra populației nu pe aceea a alegătorilor. — Mai adăugăm că înmulțirea alegătorilor nu va ridica simțitor cheltuielile electorale.

2 Printre aceste asociații cele mai importante sînt: National Union of Equal Citizenship, National Council of Women, Women's International League, St. Ioan's Political and Social Union, Association of University Women teachers, British Federation of University Women, Medical Women's Association, Social Institutes for Women and Girls, National Federation of Women's Institutes, Women's Legion, Girls Realm Guild, Girls Life Brigade, National League for Health și Asociațiile politice feminine despre care vom vorbi îndată.

voitți să-și însușească metode și argumente cu totul speciale pentru a-și atrage simpatia alegătoarelor, vor trebui cel puțin să-și deesilinta să priceapă sufletul femeii, ca să se poată adapta neînțeleșului sentimentelor lor. Și desigur că viitorul aparține aceluia care va ști să măgulească dorințele fireșc impulsive ale votului feminin. Dar va fi oare vre-o sarcină mai frumoasă decit aceia de a contribui la educația și la adevărata emancipare a femeilor? Priviți de pildă cit este de primitivă propaganda, care le este destinată de către partidele politice: pe un afiș, o pereche de ciorapi, una de mănuiși, o tigae și niște foarfeci, la dreapta un preț, — cit costă aceste obiecte sub guvernul conservator, — la stinga un alt preț — cit ar costa aceleași obiecte sub un guvern care ar admite liberul schimb, iar dedesubt, cu litere groase, concluzia «Votați pe liberali». Mai este deci cale lungă până cind noile alegătoarele vor putea să-și facă părerea despre un candidat, după statistici și cu argumente de ordin politic.

Thomas Greenwood

Această cronică a fost scrisă evident înainte de alegerile engleze. Dar acum acest număr dublu al revistei a fost pus sub tipar foarte demult pronosticurile autorului ne mai avind nici un interes în acest moment ne-am permis să le suprimăm, lăsint însă pentru cititorii noștri paginile ce preced prea interesante din punct de vedere istoric, prin conținutul lor. Rugăm pe autor să ne erte c'am fost siliți să suprimăm concluziile privitoare la rezultatul alegerilor.

Nota Redacției

Patruzeci de ani dela moartea lui Eminescu

Voind să ne asociem și noi la comemorarea lui Eminescu cu prilejul împlinirii celor 40 ani dela moartea lui, în loc să înșirăm formule de ocazie ni s'a părut că e mai nimerit să reproducem aici câteva pagini ale poetului și câteva cuvinte ale unor conțemporani ai săi.

Am ales frumoasă schiță *La aniversara* ca mai puțin cunoscută de marele public și două bucăți în versuri care conțin, după părerea noastră, în grad înalt deiace s'ar putea numi poezie pură—bucăți iarăși mai puțin remărcate.

Am ales câteva pasagii privitoare la însușirile sufletești ale lui Eminescu, pasagii datorite celor doi oameni mai inteligenți care l-au cunoscut și au putut să-l înțeleagă mai bine.

Reproducem și o scrisoare care arată profunda mizerie a lui Eminescu bolnav, și însfîșit poezia lui N. Beldiceanu publicată în *Contemporanul*, rămasă necunoscută și, dacă nu ne înșelăm, afară de „Lui Eminescu“ a lui Vlahuță, singura închinată marelui poet în timpul vieții lui.

LA ANIVERSARA

Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Caesar Octavian August. Adică, ea cetise un roman ș'ar li voit să fie de douăzeci și șase de ani și nu era decît de paisprezece; el, istoria Romanilor și voia să fie de patruzeci de ani. Era numai de optsprezece și îmbla la școală. Cu toate acestea, astăzi, în ziua sfîntului Ermil, el uitase pe Octavian August și aștepta felicitări de ziua lui. Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama—o besec-tea de toaletă, sora—o pereche de papuci, Elis nimic. Elis—adică Cleopatra, vara sa. El se retrăsese în odaia lui, unde cla-

sicii erau așezați pe un scrin în religioasă regulă și neviolabilitate, și se primbla cu pași mari prin casă. Era brunet și cam poetic. Avea ochi albaștri, ceiace vrea să zică mult, și era frumos băiet. Acum stătu cu mirare înaintea oglinzii, se uita cu mirare în ochii lui proprii și părea că-i întreba ceva.—„Tolla mi-a făcut-o“. Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egiptului se numea Tolla. El se numea pe atunci Bertrand... tempi passati!

„Nimic! nimic!—Și eu i-am dat de ziua ei o păpușă. Adică ce eu i-am dat? Dacă n'am știut ce să-i dau! Mama mi-a spus să-i dau o păpușă. Tolla! Tolla! zise el rizînd—tare-mi ești dragă“. Apoi șazu la masă și gîndi adînc... asupra egalității a două hipotenuze. Luă o coală mare de hîrtie albă și scrise drept în mijloc: „Regină! Te iubesc!“ Iscălit: „Gajus Iulius Caesar Octavian August manu propria“.

Sara era petrecere. Era invitată și verișoara Elis și - mare minune—a venit. Părinții ei au lepădat-o acolo și s'au dus într'alt loc, unde asemenea erau așteptați. Octavian August imperatorul o petrecea sara pîn'acasă, dacă-l iertau ocupațiunile Statului Roman, și astăzi îl iertau acele ocupațiuni ale Statului Roman. Toată sara nu vorbi un cuvînt cu domnișoara. Ea-și încrețise sprincenele între ochi, pe care li ridică subt frunte; cu brațele încrucișate, picior peste picior, ședea îndărătnică într'un colț, cu buzele strîns lipite. Dar pe furis se strecura cîte-o rază drept în ochii lui. Era minoasă. De doi ani, se minia foarte ușor și se desminia tot atît de ușor. Odinioară nu se minia de fel.

S'apropiase miezul nopții. El veni foarte serios: „Imi veți da voe, domnișoară, să vă petrec pîn'acasă?“ Ea se uită în ochii lui și începu să ridă. — Ce rizi? Ce-i de rîs aicea?

— Bine, — haidem!

Era o noapte frumoasă, lună, un ger aspru, fără pic de vînt. Ninsoarea se lăsase pe garduri și zaplazuri de amîndouă părțile ulicioarei. Zăpada încărcase crengile de copaci și acoperemintele caselor. Ghiețușul troznea subt pași și el trecea cu dînsa de braț... Ea, în scurteică cu guler de blană, roșie la față; capușonul alb, de lină, îi înconjura fața, fruntea. Ea era blondă, foarte blondă, cu părul ca un caer de cînepă și scurteica—orcît de groasă ar fi fost — accentua totuși, liniile unei talii fine și mlădioase. O broască. Rîdeau vorbind, — adecă mai mult rîs decît vorbă. Cine nu-și aduce aminte de tinerețea sa — și fiecare a avut una — de acele hotăriri de a fi serioși în amor, că-i pe viață, acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i zică pe nume, să n'o tutuiască — să n'o sărute? Celelalte calea-valea, dar o guriță? cit lumea. Așa erau și ei. De vorbit despre... istorie, geografie și alte lucruri folositoare, da! Se'nțelege, cît vrei—dar o guriță, tu!, Pe nume? — Niciodată!

Așa ar fi și rămas, — dar luna, — luna!

Luna lumina fața ei albă ca laptele, cu obraji roși și părul

ei blond, foarte blond, care înconjura cu lux și finețe o față plină și rizătoare. Pe cînd el perora o temă de astronomie — indiferentă atît lui, cît și ei — adecă pe cînd se necăjeau unul pe altul, ea se uita la el fără să-l asculte; i-ar fi sărit în gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori — așa număra ea cel puțin, dacă... dacă s'ar fi băgat.

„Ah! că prostu-i, gîndi ea — nu poate vorbi și el de altceva, azi cel puțin, adaoase uitîndu-se timid în sus, la el. Ce frumosu-i ș'asa cînd spune prostii, îmi place ș'asa“ — gîndi tot ea. Apoi nu mai gîndi nimic, sau Dumnezeu știe ce — destul că, după ce tăcu mult fără să-l asculte, zise cam întins și cam ca și cînd n'ar fi băgat de samă :

— Tu, Ermil. — Și, speriată de ceiace spusese, nu mai zise nimic. Fața ei era roșie de rușine.

El stătu pe loc, îi strînse mîna și zise încet :

— Mai zi odată!

— Nu.

— Nu? Mă supăr... s'o știi!

— Tu... repetă ea încet, cu ochii pe jumătate închiși, cu glas tremurător. Era un *tu* singuratic, fără de a fi pus în legătură cu v'o frază—și cu toate acestea, ce *tu*? Din gura ei venise mai întăiu.

Vorbiră mai departe — de astădată mai intim — nu despre amor, însă totuși despre un lucru serios — despre căsătorie : cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la Indieni, tot lucruri adînci. Fiecare *tu* era controversat. Cînd își propuneau să-și zică *tu*, mureau de rușine și-și ziceau serios, după lungi lupte sufletești; „Dumneata“. Cînd stabileau diplomaticeste să-și zică „Dumneata“ — atunci *tu-tu* din greșală și iar din greșală, ș'asa mai departe.

În fine ajunseră la portiță.

— Elis, *tu* nu știi cît te iubesc — nici poți ști, căci, căci, *tu* nu ai inimă.

— Pe nume și *tu*? Vezi — gîndi ea, dar nu zise nimic...

— Decînd te-am văzut, decînd știi *tu* — căci *tu* știi că eu te iubesc — și totdeauna această răceală, cînd ești singură cu mine. Totdeauna mă silești să vorbesc niște lucruri pe care nici nu le ascuți... Ești rea la inimă, Elis!

— Domnule! zice ea, stăpînindu-se și sfînd băț înaintea lui — vrei să mă înveți cum trebuie să mă port?

— Și cu toate astea — zise el încet și dureros — luna înfrumusețează lumea pentru amorul nostru. Ea se uită în sus și ochii ei, umezi de dulci lacrimi, străluceau în lună. El îi cuprinsese talia și se uitau amîndoi — nu gîndeau nimic. Era ceva atît de dureros, atît de fericit în fața, în tot sufletul lor, — ai fi ris ș'ai fi plîns, dacă i-ai fi văzut astfel.

În fine, începură a rîde — doi copii — rîdeau cu lacrimile'n ochi. Și era atît de argintos risul ei și gurița atît de frumoasă! — i-ai fi băut apă din gură.

— Domnule, zise ea deodată cu o serioșitate mare, astăzi ne-am permis o mulțime de lucruri foarte nepermise — numai astăzi, și-mi pare rău... că trebuie să... să...

— Ei, să... ? Iar această mină de povățuitor... ! Eu nu sint copil, Elis... să știi tu că nu sint... Iaca de exemplu...

— De exemplu... ?

— Nu te voi mai strînge de mîină, nu ți-oiu mai spune pe nume de azi înainte.

— O! gîndi ea în sine cu părere de rău, dar ce era să zică. Șezură pe banca de piatră, de lingă portiță... Ea-i întoarse spatele și-și mușca unghiile, el se uita în omăt. Prost lucru!

Ar fi putut sta multă vreme așa. Nu știu... în sfîrșit — ei în sfîrșit... dumneai a fost aceia care — așa încet — c'un pic de mînie și nu prea...

— Ermil !

— Aud !

— Eu să-ți spun drept, și să nu zici că nu ți-am spus-o... dar... eu nu te mai iubesc de fel. Și tu mi-ai spus-o azi, că eu nu te iubesc. — Așaaa! Ea-și pusese ceva în cap azi : o idee... și acesta era modul, cu care căuta pretext de ceartă și aceste certe, știa ea cum se sfîrșesc oare ?

— Da! Nu mă iubești... repet-o, spune-o... te cred, fiindcă tu nu m'ai iubit niciodată, zise el cu amărăciune. Negri vor trece anii mei... În toate chipurile voi căuta să te uit. Tu ai o inimă de marmură... Nici zîmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni, nici îndărătnicie n'o inmoae.

„Lasă, lasă“ gîndi ea și zîmbi cu mîndrie, că poate fi atît de aspră. — Eu ți-am spus-o, domnul meu, de atîtea-ori, că numai amiciția adevărată poate să fie legătura dintre noi. Ce cei mai mult?... Ce vrei dela mine? adăogă repede.

— Ce vreau ? zise el c'o tristă blîndeță, — ce vreau ? Dar nu vezi tu cum sufăr ? Spune-mi numai că mă iubești — spune-o ! Dar nu cu două înțelesuri, nu ca atunci la bal... drept !... spune !

— Da! zise ea foarte rece, — d-ta știi, că eu te iubesc, sigur. Da.

— O, astă răceală ! Tu mă omori, Elis! — vorbește-mi, zise el rugător, cum știi tu cîteodată să vorbești, c'o blîndețe uimitoare, c'o dulceață de soră, — de iubită.

— Bine, bine ! știu eu !

— Ce știi tu ? Iată că nu mă mai supăr... îți vorbesc blînd. Imi dai mîna ta ? Așa — spune.

— Vezi tu, Ermil ? zise ea c'o serioșitate copilărească și tristă, — tu crezi că eu am apă în vine... că eu nu te iubesc ? Dar să-ți spun ție... eu nu sint aspră... Ce-ai zice tu dacă... dar, te rog să nu spui nimănu... dacă... dar zău, să nu spui...

— Ce ?

— Vezi tu, formal te-am oprit... am făgăduința ta, că nu mă vei săruta niciodată. Așa-i?

— Așa!

— ...Ca să nu mai zici, că eu nu te iubesc—zise supărată—ci să zici că eu te iubesc repetă c'o rușinoasă grație—astăzi... astăzi... Își simți cuprinsă talia, închise ochii, lăsă capul pe umărul lui și era aproape să moară.

— O! te iubesc... n'ai știut niciodată cit te iubesc... Glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi, sfințit de cea întâi sărutare.

— Tu ești un înger îndărătnic... dar un înger...

Surisul obraznic, ochiul curios, cochetăria veselă se'ntorc pe rind după'acea sărutare... chiar liniștea. Ea-și ținea brațul după gâtul lui.

— Mă duc, și tu ești un măgar.

— Las'să fiu... Nu te duce...

— Trebuie tu...! Așa-i că tu nu vei uita niciodată această noapte, — zise încet, așa de încet și totuși așa de clar.

— Ah! niciodată.

— Și acuma... am să-ți aduc ceva din casă... Un dar de ziua ta... Așa-i?...

Ea intră iute, se întoarse, și-i aduse o cutie mare... Ei o scăpară jos, dar nu făcea nimic... era încă o sărutare.

Gajus Iulius Caesar Octavian August se duse acasă. Se așeză dinaintea focului și-și zise zimbând. „Tu ești un măgar!“ Deschise cutia. Deasupra era un desen. El era... lăsat într'un jeț; o femeie... ea, de dinapoia jețului, îi ținea ochii cu mâinile. El își ridică ochii s'o vadă... și un moment i se păru c'o vede. Dar unde să fi fost? Dar ce mai era în cutie? Păpușile ce i le dăduse de ziua ei doi ani de-a rândul. Pe fruntea celei întâi era: „Bertrand e un măgar“. Pe fruntea celei de-a doua: „Gajus nu-și are mințile toate“. Apoi mai era ceva. O mică carte de notițe... impresii din romane, din poezii, scrise în fiecare zi, și la sfârșitul fiecărei notițe, ca o încheiere, ca o cugetare asupra adormirii: „Ermil, te iubesc“!

O RĂMÎI

„O rămii, rămii la mine!
Te iubesc atât de mult!
Ale tale doruri toate
Numai eu știu să le-ascult.

„In al umbrei întuneric
Te asemăn unui prinț
Ce se uil' adînc în ape
Cu ochi negri și cumînfi;

„Și prin vuetul de valuri,
Prin mișcarea naltei ierbi
Eu te fac s'auzi în taină
Mersul cîrdului de cerbi:

„Eu te văd răpît de farmec
Cum îngîni cu glas domol,
În a apei strălucire
Înfinzînd piciorul gol;

„Și privind în luna plină
Ca văpaia de pe lacuri,
Anii tăi se par ca clipe,
Clipe dulci se par ca veacuri”.

Astfel zise lîn pădurea,
Bolîi asupra-mi clătinînd
Șueram l'a ei chemare
Ș'am eșit în cîmp rîzînd.

Astăzi chiar de m'aș întoarce,
A 'nțelege n'o mai poi...
Unde ești, copilărie,
Cu pădurea ia cu tot ?

PESTE VÎRFURI

Peste vîrfuri trece lundă,
Codru-și bate frunza lîn,
Dintre râmuri de arîn
Melancolie cornul sună

Mai departe, mai departe
Mai încet, tot mai încet
Sufletu-mi nemișcînd
Indulcînd cu dor de moarte.

De ce faci, cînd fermecată
Înima-mi spre fine 'ntorn ?
Mai suna-vei, dulce corn,
Pentru mine vre-odată ?

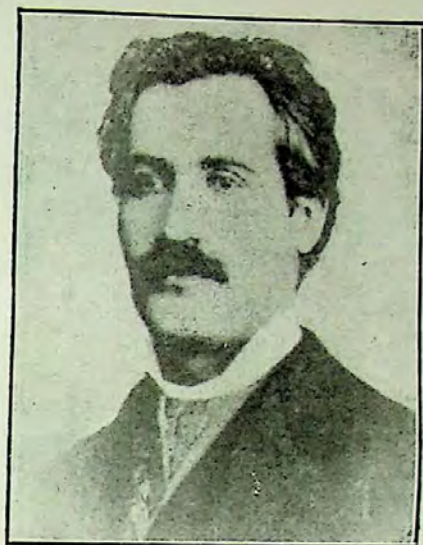
CUVINTE DESPRE EMINESCU

Ceiace caracterizează mai întăiu de toate personalitatea lui Eminescu, este o așa de covârșitoare inteligență, ajutată de o memorie, căreia nimic din cele ce-și întipărise vre-odată nu-i mai scăpa (nici chiar în epoca alienației declarate) încît lumea, în care trăia el după firea lui și fără nici o silă, era aproape exclusiv lumea ideilor generale ce și le însușise și le avea pururea la îndemînă.

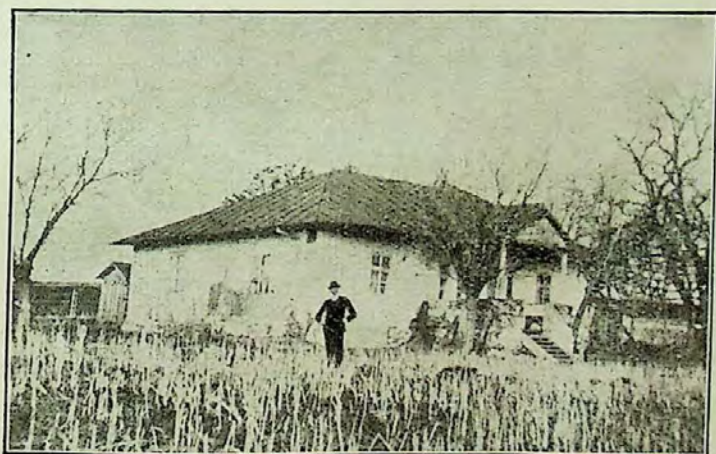
*

Vre un premiu academic pentru poeziile lui Eminescu, de a cărui lipsă se plînge o revistă germană din București ?

Dar Eminescu ar fi întîmpinat o asemenea propunere cu un rîs homeric sau, după dispoziția momentului, cu acel surîs de indulgență miloasă ce-l avea pentru nimicurile lumefți.

Mih. Eminescu

Casa părintească a lui Eminescu, din Ipotești

Regina României, admiratoare a poeziilor lui, a dorit să-l vadă, și Eminescu a avut mai multe convorbiri literare cu Carmen Sylva.

L-am văzut și eu la Curte și l-am văzut păstrînd și aici simplitatea încîntătoare ce o avea în toate raporturile sale omenești. Dar cînd a fost vorba să i se confere o distincție onorifică, un *bene-merenti* sau nu știu ce altă decorație, el s'a împotrivit cu energie. Rege el însuși al cugetării omenești, care alt Rege ar fi putut să-l distingă ?

Eminescu era omul cel mai silitor, veșnic cetînd, medînd, scriînd. Lipsit de orice interes egoist, el se interesa cu atît mai mult la toate manifestările vieții intelectuale, fie scrierile vre-unui prietin, fie studiarea mișcării filosofice în Europa, fie izvoarele istorice, despre care avea cunoștința cea mai amănunțită, fie luptele politice din țară.

El era un adept convins al lui Schopenhauer, era prin urmare pesimist. Dar acest pesimism nu era redus la plîngerea mărginită a unui egoist nemulțumit cu soarta sa particulară, ci era eterizat sub forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii îndeobște; și chiar acolo, unde din poezia lui străbate indignarea în contra epigonilor și a demagogilor înșelători, avem a face cu un simțimînt estetic, iar nu cu o amărăciune personală. Eminescu, din punct de vedere al egoismului, cel mai nepăsător om ce și-l poate închipui cineva, precum nu putea fi atins de un simțimînt prea intensiv al fericirii, nu putea fi nici expus la o prea mare nefericire. Seninătatea abstractă—iată nota lui caracteristică, în melancolie ca și în veselie. Și lucru interesant de observat: chiar forma nebuniei lui era o veselie exultantă.

Cînd venea în mijlocul nostru cu naivitatea sa ca de copil, care îi cîștigase de mult inima tuturor, și ne aducea ultima poezie ce o făcuse, o refăcuse, o rafinase, căutînd mereu o formă mai perfectă, o cetea parcă ar fi fost o lucrare străină de el. Niciodată nu s'ar fi gîndit măcar să o publice: publicarea îi era indiferentă, unul sau altul din noi trebuia să-i ia manuscrisul din mînă și să-l dea la „Convorbiri“.

*

În relațiile lui pasionale era de un caracter cu totul neobișnuit. Cuvintele de amor fericit și nefericit nu se pot aplica lui Eminescu în accepțiunea de toate zilele. Nici o individualitate femeiască nu-l putea captiva și ținea cu desăvîrșire în mîrginirea ei.

Ca și Leopardi în *Aspasia*, el nu vedea în femeia iubită decît copia imperfectă a unui prototip nerealizabil.

El iubea întimplătoarea copie sau îl părăsea, tot copie ră-mînea, și el, cu melancolie impersonală, își căuța refugiul într'o lume mai potrivită cu el, în lumea cugetării și a poeziei.

De aci „Luceafărul“ cu versurile de la sfîrșit :

*Ce-ți pasă fie, cîșip de lui,
Dac'oi fi eu sau altul ?
Trăind în cercul vostru strîmt
Norocul vă pefrece ;
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.*

*

Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturii europene de astăzi.

Cu neobosita lui stăruință de a ceti, de a studia, de a cunoaște, el își înzestra fără preget memoria cu operele însemnate din literatura antică și modernă. Cunoșcător al filosofiei, în special al lui Platon, Kant și Schopenhauer, și nu mai puțin al credințelor religioase, mai ales al celei Creștine și Buddaiste, admirator al Vedelor, pasionat pentru operele poetice din toate timpurile, posedînd știința celor publicate pînă astăzi din istoria și limba romînă: el afla în comoara ideilor astfel culese materialul concret, de unde să-și formeze înalta abstracțiune, care în poeziile lui ne deschide așa de des orizontul fără margini al gîndirii omenești.

(T. Maiorescu)

* * *

Așa l-am cunoscut atuncia, așa a rămas pînă în cele din urmă momente bune : vesel și trist ; comunicativ și ursuz ; blînd și aspru ; mulțumindu-se cu nimica și nemulțumit totdeauna de toate ; aci de o abstenență de pustnic, aci apoi lacom de plăcerile vieții, fugind de oameni și căutîndu-i, nepăsător ca un bătrîn stoic și iritabil ca o fată nervoasă.—Ciudată amestecătură ! —fericită pentru artist, nenorocită pentru om !

*

În capul cel mai bolnav, cea mai luminoasă inteligență—cel mai mîhnit suflet în trupul cel mai trudit ! Și dacă am plîns cînd l-au așezat prietinii și vrăjmașii, admiratorii și invidioșii, sub „teiu sfînt“, n'am plîns de moartea lui ; am plîns de truda vieții, de cîte suferise această iritabilă natură dela împrejurări, dela oameni, dela ea însăși.

Acest Eminescu a suferit de multe, a suferit și de foame. Da, dar nu s'a încovoiat niciodată : era un om dintr'o bucată și nu dintr'una care se găsește pe toate cărările.

Generații întregi or să sue cu pompă dealul care duce la Șerban-Vodă, după ce vor fi umplut cu nimicul lor o vreme, și o bucată din care să scoți un alt Eminescu nu se va mai găsi poate.

*

Am cunoscut foarte deaproape pe un om de o superioară înzestrare intelectuală ; rareori a încăput într'un cap atîta putere de gîndire. Era pe lingă aceasta un mare poet ; cu cea mai nobilă și mai înaltă fantazie, ajutată de un rafinat instinct artistic, el a turnat într'o lapidară „formă nouă limba veche și 'nțeleaptă“, pe care o cunoștea atît de mult.

*

Dar dacă nu dorea onoruri, dacă fugea de zgomot și de laude, asta nu era decît din pricina deșertăciunii lor, iar nu din vre-o falsă modestie ce l-ar fi făcut să n'aibă deplină și manifestă încredere, față cu toată lumea, în talentul lui. Avea talent și o știa mai bine decît oricine : nici o critică nu-l putea face să se îndoiască de sine, iar aplauzele nu l-ar fi putut spune decît mai puțin de ce credea el însuși.

De aceia opera ce ne-a lăsat-o nu denotă nici un moment de ezitare sau de neîncredere în sine. Cîtă încredere avea în puterea talentului său, ne-o spune singur.

Iată ce-i zice femeii care n'a înțeles că trebuia să-i cază roabă în genunchi la farmecul primei lui aruncături de ochi :

*Dindu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadîns,
In calea timpilor ce vin
O stea s'ar fi aprîns ;*

*Ai fi trăit în veci de veci
Și rînduri de vieți ;
Cu ale tale brațe reci
Înmărmureai măreț.*

*Un cîmp de-apururi adorai,
Cum nu mai au părecși
Acele zîne ce străbat
Din timpurile vecșii !.*

*Tu trebuia să te cuprinzi
De acel farmec sînt
Și noaptea candelă s'aprinzi
Iubirii pe pămînt !*

Se poate o mai mare și mai îndreptățită îndrăsneală? Și iată ce gîndea apoi despre mulțimea „amatorilor” și „cunoscătorilor”.

*De-oî urma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva
Famenii din ziua de-astăzi să mă'nceapă a lăuda:
Dacă pot cu ușurință și cu zîmbel a lor ură,
Laudele lor de sigur m'ar scribi peste măsură.*

*

Omul acesta a trăit, mai des mîhnit, mai rar vesel, într'un cerc foarte restrîns de prietini. Dar era și un om ciudat!

El își făcea o plăcere din necaz și din durere o voluptate. Dacă n'avea vre-o supărare, și-o căuta; dacă nu venea să-l înțimpine durerea din afară, el știa să și-o scormonească singur din rărunchi.

*

Astăzi nu mai încapе îndoială, că el era osîndit dela naștere să moară cum a murit; însă neajunsurile practice ale traiului, hrană ordinară, interior miser, nevoie continuă de muncă grosolană obligată și ridicul plătită,—cu același fin și nobil instrument cu care trebuia să cînte *plutirea lunii pe mișcătoarea mărilor singurătate*—și poște arzătoare, atît de eftine pentru alții, atît de scumpe, mai adesea imposibile de mulțumit pentru el, i-au trebuit scurta calea către tristu-i sfîrșit.

Cînd era în culmea funcționării, mașina cea admirabilă s'a stricat deodată: regulatorul, care avea dela început în aliajul său un punct fîcînit, s'a frînt în toil mișcării: „organele erau acum sfărmate și maestrul nebun!” până aici trăise destul de rău...

Cine ar fi, nu plătit, ci barem cetit versurile lui? Aproape nimenea. Cîți îl știau că există? Foarte puțini. De-acu'ncolo, țîn'te popularitate!...

(I. L. Caragiale)

* * *

Botoșani 10 Noemvrie 1887

Mult stimate amice,

Boala îndelungată de care am suferit m'a împiedecat de la ținerea unei corespondențe regulate. Acum fiind întru cîtva mai restabilit, vin a vă ruga să vă aduceți aminte de mine, de lipsa aproape absolută în care mă aflu. Dacă vă este cu puțință a-mi veni în ajutor, vă rog, a o face cît de curînd, căci cea mai mare mizerie mă amenință.

În așteptarea unui răspuns rămîn al D-voastră devotat amic

M. Eminescu

* * *

GENIU ȘI NEFERICIRE

Lucefere, cînd vine al zilei răsărit,¹
 De ce umbrît de jale tu mergi la asfințit ?
 Pe bulgărul cu lacrimi, pe vitrigul pămînt,
 Ce toate le preschimbă în țărna de mormînt,
 Ai fost chemat la zile și tu nefericite,
 La zile, ce durerii erau făgăduite...
 Cu ce dorinți alese și cită bunătate,
 Veneai în astă lume să 'ntîmpeni răutate;
 Și cită neștiință de patimă și ură,
 Făcea tot mai senină a ta căutătură !

Copil frumos ca visul ce'n leagăn îl visai,
 În lume, tu, ce bine, era de nu erai !—
 Azi, n'ai avea durerea și scrîbele alături ;
 N'ai fi silit amarul și lipsele să'nlături.—

În zborul unei tineri, sublime fantazii,
 Ce 'ntinde în albastru aripi trandafirii,
 Ce lumi incîntătoare vedeai tu înainte,
 Lumi, care azi, sărmane ! schimbate-s în morminte...
 Făpturi din alte vremuri, avînd altă simțire,
 Sporeau în al tău suflet comori de fericire ;
 Lumina celor zile era fără de pată ;
 Iubeai atunci o mîntă, —aveai cui zice tată...
 Amorul, pentru tine din ceriu răpînd doi aștri,
 Îi cobori în lume schimbați în ochi albaștri ;
 Și glasuri fericite rostindu-ți atunci versul,
 În ochii cei albaștri găsit-ai universul...
 Doreai la nesfîrșite a nopții prelungire,
 Cînd legănai pe brațe comoara de iubire ;—
 Adînc, atunci în suflet chemată să pătrunză,
 Venea șoptirea nopții pe freacățul de frunză ;
 Iar luna de subt nour eșînd ca să te vază,
 Vremelnicilor patimi, vremelnic sta de pază.—
 Ce visători alături și cît de fericîți,
 Voi rătăciți ca umbre subt umbra de răchiți,
 Și cum pîn' despre ziuă șoptind gură la gură,
 Gustați a sărutării cerească băutură !...
 O ! dac' atîtea doruri, uitarea n'ar fi sfîns,
 Al dragostei luceafăr ce viu s'ar fi aprins !...
 Dar cum lumina moare, muri iubirea voastră ;
 Zădarnic gîndești astăzi la floarea cea albastră...

Ca secere de aur, lumina lunii crește,
 Apoi și luna plină ca secere sfîrșește...
 La veșnice prefaceri se pleacă toată firea,
 Și cînd iubirea vine,—se duce fericirea...

Cumplită a fost ziua, cînd ți-a lipsit credința
 De bine, și'n durere ai îngropat ființa.—
 Atuncia omenirea rămase un cîmp vested ;
 Văzut-ai putregaiul din talpă pînă la creștet,

Pe liră plîngînd, arș-ai pămîntul și văzduhul,
 Și'n mortul întuneric, pustiu plutînd ca duhul,
 Prin lung sălbatec vaier, ai întristat pămîntul,
 Și pînă în mănuntae ai clătinat mormîntul...

1 Autorul era socialist. Răsăritul pentru el este „societatea viitoare“.

Cînd ai văzut asupră-ți umbrind numai dureri,
 Murit-ai pentru astăzi și-ai vrut să trăești eri...
 Ființă osîndită, în desperarea-ți oarbă,
 Cerut-ai ca a nopții bulboană sa te soarbă ;
 Și ți-ai prezis atuncia cu jale și cu foc :
 „Mormînt fără prietini și fără de noroc“ ...
 N'ai vrut să-ți dea lumea tămiea de minciuni,
 Pe care o rivnește virtejul de nebuni...
 Nepăsător de dușmani, de ura lor turbată,
 N'ai suferit pe frunte a laudelor pată...
 Adus-ai forme nouă în limba cugetării
 Ai dat parfum iubirii și fulger desperării;—
 Eroii cafenelei, smintiții și nerozii,
 I-ai pus să dănțuiască alături cu Irozii...

Dar cînd vedeai sărmanul aproape să se stingă,
 L-ai plîns, cum nime poate în lume ca să-l plîngă...
 Cu strașnice cuvinte, ce duc la răsculare,
 Ai răscolit durerea vieții proletare ;
 Și-ai spulberat tiranii, ce poftelor să 'nchină,
 Și firea lor murdară și-a inimii lor tină...
 Artistic făurit-ai în glose adevărul,
 Și-ai dezvălit o minte ce-i tare ca oțelul,
 Și cumpăna gîndirii ai cumpănit-o drept,
 Croind pe limba veche al tău staf înțelept ;
 Și ne-ai adus povată : „să stăm la toate rece“.
 Spuindu-ne că'n lume : „ce-i val, ce valul trece“ ...

Cu inima în lacrimi și lacrimi pe față,
 Sătul de o lumină, ce 'ntirzie subț ceată,
 Tu azi privești la oameni cu-atăta nstrăinare,
 Încît pari o nălucă, nu morți pus în mișcare...
 Și ochii tăi cei galeși departe, în seninuri
 Călătoresc sărmanii ! înnoarați de chinuri...
 Și într'o lume unde e totul 'mărginit,
 Ești osîndit să suferi un dor nemărginit...

O ! dacă al tău cuget, ar vrea să urmărească
 În lumea viitoare chemarea omenească ;
 Ce large orizonuri s'ar dezvăli în minte-ți,
 Cum s'ar deschide marea luminei dinainte-ți !—
 Eșînd din a durerii cărări pustii și strîmte,
 Tu ai simți curajul ce nime azi nu-l simte ;
 Din ale poeziei visări nemărginite,
 Ar naște idealuri de nimene gîndite ;
 Și coborînd din soare a tale cugetări,
 Ai intrupa cîntarea sublimei deșteptări...

Cu dorul nesfîrșirii, pe clipele de gînduri,
 Ce'n spațiuri eterne înaintează rînduri,
 Înaltă-te poete ! și geniul tău meargă
 Sus, dincolo de lumea, ce printre lumi aleargă,
 Și cerne-ți cugetarea, pe unde aștrii cern
 Mișcare și viață în haosul etern.—
 În albăstrimi întinse, ce albăstrime n'au,
 Pe unde minți sfîrșite, de nesfîrșire dau,
 Pătrunde viitorul, ca dezlegare ie-l ;
 În ritmuri arzătoare vorbește-ne de el ;—
 Grăbindu-l la viață, spre noi cu dînsul vină !
 Și'n inimi aprinzîndu-l : luminii dă-i lumină...

Recenzii

Ion Pillat, *Limpezimi*, poeme, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1929.

„Limpezimi”—un titlu care se potrivește minunat cu poezia d-lui Pillat. O poezie senină și calmă, brăzdată rar de cutele îndoelii și ale tristeții, adâncită totuși, pe alocuri, de o ușoară melancolie și nostalgie a trecutului. D. Pillat mînuiește cu delicateță poezia amintirii, dar viziunea lui, colorată și plastică, îl readuce mereu la palpabilul prezent. D. Pillat este—lucrul s'a mai spus—unicul nostru pastelist. Pastelul, care dela Alecsandri, n'a mai avut la noi un reprezentant de marcă, a găsit în d. Pillat un subtil inovator. D-sa a regenerat și reînprospătat acest gen, amplificîndu-l și descoperindu-i toate resursele. Poetul „Limpezimilor” nu se mulțumește numai cu plasticitatea și strălucirea expresiei, nu se străduiește să rămie într'o descripție obiectivă. E departe de a fi un parnasian rece și numai vizual, după formula odinioară aplicată în artă de Gautier și Leconte de Lisle. D. Pillat intervine mereu și își muzicalizează pastelurile, dîndu-le o rezonanță mai adîncă și strecurîndu-le un fior de sensibilitate care îl ajută să depășească arta pastelului, și oarecum, s'o umanizeze :

Peste dealuri, peste ape, pretutindenea se lasă
O lumină învelită în marama de mătăasă...
Vin iar carele 'ncărcate și cu spice și cu vis,
Și pe ceruri liniștite și în suflet și-au deschis
Unghiul dorului de ducă stolorile de cucoare.
Mori de vînt nostalgic nalță aripile călătoare
Și le lasă în durere să zdrobească grîul nou.
Pașii tinereții mele mă urmează în ecou ;
Umbra mea de altă dată umblă'n miezul umbrii mele.
Prima stea sau amintirea stă pe iaz printre vîntrele ?
Simt în suflet de departe spinul ei tremurător...

(Elegia VI)

În „Grădina între ziduri“, de exemplu, aceste accente interioare erau mai frecvente. În ultimul său volum d. Pillat se consacră unei poezii plastice și revine la tradiția pastelului parnasian. Iată o dovadă de această poezie, cu formă perfectă și sobră, de o desăvârșită realizare de expresie :

Pe virful dealului de unde vezi
Albastrul șes al vremii și al zării,
Răsar cu seara, svelte, din livezi
Și albe ca fecioare'n portul țării

— Păstrînd în mers cadența unui joc
Sau ritmul unui șir de prășitoare —
Coloanele înmărmurite'n loc ;
Înalță, cum duc fetele urcioare,

Un dar de foi ce cade din ghiveci
Cu vițe împletite în lumină
Bălae, ca păr blond pe umeri reci ;
Senine'n gravitatea lor deplină

Adună armonia ce s'a dus...
Și-altarul unde nimeni nu se'ndură
La jertfă cînd e soarele'n apus,
Îl văd pătrat, cu duh de piatră dură.

(Proect de templu)

Totuși un capitol separat care merită o menționare specială îl formează cele treisprezece Elegii dela sfîrșitul volumului. Elegiile d-lui Pillat nu sînt ca elegiile romantice, tragice și tînguitoare. Nimic din furtunile elegiacilor byronieni sau din contemplativitatea dureroasă a lui Muret. Nici-un pesimism. Sufletul de artist al d-lui Pillat păstrează în fața vieții o seninătate rareori turburată.

Sentimentul trecerii timpului, ușor regret după trecut, o înduioșare senină și calmă și o adîncire în natură care domolește pasiunile și liniștește sufletul. Acesta este fondul elegiilor d-lui Pillat. Dar prin aceste calități ele aduc o notă nouă în poezia autorului „Limpezimilor“ și un dar prețios pentru poezia romină contemporană.

Al. A. Philippide

* * *

Constantin Chirișescu, Printre apostoli, „Cartea Rominească“.

Cunoscut ca o personalitate didactică capabilă și activă, d. Chirișescu s'a revelat acum cîțiva ani prin serioasa și voluminoasa lui istorie a războiului ca un spirit bogat în resurse, metodic, obiectiv și pătrunzător.

Deși unele pagini vibrante ale lucrării lăsau să se întrevadă pe alocuri un temperament literar, amintirile asupra școlii române din ultimele decenii, apărute în cea mai mare parte în revista noastră, au fost pentru mulți o surpriză...

Inzestrat au un ager simț de observație, d. Kirițescu evoacă în ele în trăsături de un realism minuțios, pitorești sau interesante figuri de dascăli de odinioară :

Domnul Rascu de geografie, „bun la inimă“ fiindcă nu pune niciodată o notă inferioară lui cinci, dar ignorant, cartofor, venal, vînzînd la hala de vechituri, cadoul pe care i-l dăruise cu o zi înainte clasa ; nenea Iancu Dărăscu de istorie, care încurcă ades numele proprii sau anii, trivializînd alte ori prin explicările lui trecutul, dar ca director e în unele privinți un inovator și un precursor al activității extra școlare ; Bonifas de franceză, al cărui portret mi se pare cu deosebire izbutit, bohemul incorigibil, stilpul de cafea, totdeauna neglijent în finută, discipol entusiast al parnassienilor, adversar al lui Eminescu și „Vlahucia“, admirator al lui Macedonski și Mircea Demetriad, cetînd din poeziile acestora sau ale lui, unor elevi pe care alteori îi cinstește cu epitetul de „măgari“ sau îi speculează, obligîndu-i să-i cumpere cu un preț ridicat manualele.

Cu același realism colorat de umor uneori duios, alte ori de o ușoară ironie, d-sa revivie întrunirile dela Sotir cu atmosfera lor spirituală, în care un socialism sentimental și utopic înflăcăra sufletul naiv și altruist al unei tinereții credule și entusiaste.

Figurile frunțașilor socialismului român Ion Nădejde, Morțun, Dobrogeanu Gherea, Anton Bacalbașa predicînd evanghelia lui Marx sau fulminînd împotriva burgheziei, sînt înfățișate așa cum apăreau liceanului de odinioară.

Deasemeni acele ale propagandiștilor fanatici în fruntea căroră se distingea figura originală și simpatică a idealistului în pantaloni creți Pițurcă.

Viața universitară e reprezentată și ea prin două personaje ilustre : Moș Mitruț geologul fosilă, neobosit în aventuri galante, mare amator de excursii, ani de zile pîcilit de studenți la examene cu complicitatea laborantului ; și dr. Ciovîrnache, directorul institutului de Neuro dinamică, feciorul popei Oaie din Brînzeasca, căsătorit cu o aristocrată care îl umilește, arivist îndrăzneț care semnează în franțuzește articole revăzute de alții „dr. Tchovernacui“, mascîndu-și nulitatea prin poza lui pretențioasă și arogantă.

Deși nota umoristică nu lipsește nici aici, ea face uneori loc satirei, adesea crude. Căci acești dascăli nu mai sînt niște figuri modeste și obscure ci personaje reprezentative ale învătămintului superior, împăunate cu o falsă aureolă științifică ! Și împotriva lor, simți izbucnînd printre rînduri un val deabia reținut de amărăciune sau de îndreptățită revoltă.

Contribuții documentare de mare preț asupra școlii române de la sfîrșitul secolului trecut, prin tonul viu al povestirii și nota

lor de umor sănătos și comunicativ, amintirile d-lui Kirițescu se încadrează onorabil pe orizontul nostru literar, aproape de schițele în același gen a unor precursori ca Patrașcanu sau Basarabescu.

Octav Botez

* * *

G. I. Brătianu. *Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIII-e siècle*, Paris, Geuthner, 1929, în 8°, 359 pag., 5 planches hors texte.

D. Brătianu ne aduce sub titlul de mai sus, opera de ansamblu pe care o anunțau articolele sale consacrate porturilor medievale dela gurile Dunării (Vicina) și Cetății-Albe. În 1927, autorul publicase un volum de *Actes des notaires génois de Pera et de Caffa à la fin du XIII-e siècle* (Academia română, Col. *Etudes et Recherches*, 375 pag.), care arunca o lumină nouă asupra întemeerii și organizării stabilimentelor genoveze din Pera, Trebizonda și Caffa. Subiectul, care nu e altceva decât o fază importantă, dar puțin cunoscută a chestiunii orientale, aceea a supremației comerciale a Genovei, în Marea Neagră, e reluat în lucrarea de față și tratat în toată complexitatea lui, cu o bogăție de informație și cu o amploare de vederi, care vor impune o largă revizuire a istoriei comerțului medieval în Orient. În adevăr, istoriografia medievală nu posedă asupra acestei chestiuni decât încercări fragmentare sau indicațiunile, vagi cuprinse în operele consacrate perioadei următoare, aceea a apogeului expansiunii venețiene. Lucrarea d-lui Brătianu, constituie opera de sinteză care umple acest gol și reînnoește multe din noțiunile îndeobște admise asupra naturii, dezvoltării și organizării coloniilor italiene în Răsărit. Dar d. Brătianu nu dă numai istoria amănunțită a stabilimentelor genoveze de pe malul Mării Negre; el descrie cadrul permanent în care, dela epoca colonizărilor eline pe litoralul Pontului Euxin până la cuceririle Ecaterinei II s'au desfășurat diferitele faze ale luptei neconținute pentru libertatea navigației prin Strîmtori. Acest cadru e în bună parte acela al dezvoltării poporului românesc, și orcine va înțelege importanța covârșitoare pentru orientarea politicei noastre naționale și economice a cunoașterii „elementelor invariabile” pe care le comportă chestiunea orientală. Izbit de asemănarea, chiar și în procedeele de amănunt și în viața privată a coloniștilor, a dezvoltării coloniilor italiene de pe malul Mării Negre cu aceea a coloniilor grecești din Euxin, pe care le descrie în cap. I, autorul poate afirma că „istoria stabilimentelor genoveze nu face decât să repete pe aceea a coloniilor grecești” (p. 290), aceleași porturi, aceleași căi de comunicație, aceleași produse determinînd o politică comercială asemănătoare.

În acest cadru imuabil, impus de natură, așezămintele omenesti s'au schimbat neconținut, dela expedițiile în Pontul Euxin ale colonilor greci din Megara și din Milet, până la coloniile geno-

veze, și d. Brătianu a notat cu precizie aceste schimbări. Genovezii n'aveau să înfrunte numai vecinătatea populațiilor mai mult sau mai puțin ostile de pe coastele Mării Negre, ci să se asigure contra xenofobiei intermitente a Bizantinilor și să susțină concurența comunelor rivale ale Pisei și Veneției. Istoria acestor lupte formează oarecum centrul în jurul căruia se organizează elementele variate și multiple pe care le comportă problema. După ce a schițat istoria Mării Negre dela întemeierea Imperiului scit până la constituirea Imperiului Mongol al hordei de aur și istoria stabilimentelor comerciale dela Greci la Genovezi, d. Brătianu expune „expansiunea maritimă a Genovei spre Răsărit“, expansiune care, dacă nu datează dela prima cruciată, a primit în tot cazul dela acest eveniment o puternică impulsie. Cătră sfârșitul sec. al XII-lea, comerțul genovez, foarte activ în Siria și în Palestina, își deschide piața Constantinopolului, unde întâlnește pe Pisani și pe Venețieni și unde n'avea să devină preponderent decît peste un secol. La început, stabilimentul genovez din Constantinopol n'a fost decît „o stație comercială și un depozit de marfă“, care a suferit toate adversitățile prin care au trecut celelalte stabilimente latine din Orient. Ars și jefuit în mai multe rinduri, el s'a reconstituit totdeauna. Prăbușirea Imperiului bizantin în 1204 întrerupe expansiunea comerțului bizantin înspre Bosfor și-l obligă să se concentreze din nou în Siria, însă prin tratatul din Nimfea (1261), încheiat cu Mihail Paleologul, Genovezii iau o revanșă strălucită asupra Venețienilor și și întemeiază pe cel puțin o jumătate de secol supremația comercială asupra întregului basin al Mării Negre. Cu ajutorul actelor notariale, extrase din arhivele Genovei, autorul stabilește existența cătră sfârșitul sec. al XIII-lea a unor așezări genoveze în toate porturile principale ale Mării Negre. Mai mult, din Pera comerțul genovez străbate adînc și în interior: în spre Nord până la gurile Dunării, unde d. Brătianu a dat de urmele „cetății misterioase a Vicinei“, în sud până la Chio și Salonic, pe coasta Asiei Minore, până la Smirna. În același timp, comerțul genovez își continuă expansiunea spre est. După ce și-a asigurat o poziție solidă la Constantinopol (flota genoveză devenise o necesitate de apărare a Imperiului bizantin) și după ce s'a stabilit pe coasta meridională a Mării Negre dela Heraclea la Trebizonda, Genovezii, pe deoparte pătrund pe drumul Erzerumului și al Trebizului până în Persia, iar pe de alta abordă pe Mare în Crimeea și în porturile situate la gurile marilor fluvii din Rusia meridională. Descriind fazele diverse ale acestei uimitoare expansiuni, autorul verifică „legea istmelor“, adecă preferința marcată a comerțului din vremea aceasta pentru căile de comunicație pe uscat. În afară de Crimeea și de porturile adjacente, principalele stațiuni genoveze au fost cucerite dinspre uscat. „Poarta Asiei“, însăși, Trebizonda, a fost atinsă pe calea care ducea dela Lajazzo (în golful Alexandreta) la Siwas.

Deosebit de interesant și de nou e capitolul al IV-lea, con-

crat vieții comerciale din stabilimentele genoveze ale Imperiului Bizantin. Descriind cartierul genovez din Pera, organizația lui juridică și administrativă, activitatea diversă a membrilor ei „dela marii armatori și bancheri, ca Zaccaria și Doria“ până la cei mai modești meseriași (croitori sau cismari), relațiile lor cu feluritele rase ale Imperiului, varietatea mărfurilor importate și exportate, inclusiv chestiunile așa delicate ale creditului monezilor, greutăților și măsurilor, d. Brătianu dă cetitorului o impresie vie de ceiace a fost viața economică așa de intensă și de îndrăzneată din ultimile decenii ale secolului al XIII-lea. Comerțul de sclavi îi furnizează indicii despre raziile pe care Mongolii le făceau și în „provinciile românești, cum o dovedește numele de Mărioara al unei captive, pomenite într'un act notarial din Caffa. În afară de comerțul de stofe, de coloniale, de vinuri, de blănuri, de piei și de colorant, Genovezii făceau îndeosebi comerțul de cereale cu care aprovizionau piețele Trebizondei, Constantinopolului și ale Italiei.

Extensiunea acestor afaceri trebuia fatal să suscite gelozia Veneției și să deslănțue războiul colonial în vederea căruia Genova caută alianța Imperiului Mongol din Persia, iar Veneția a Mongolilor din Kipciak și care, după victoria Genovezilor dela Curzola (1298) se termină prin victoria venețiană dela Chioggia (1380), care asigura egemonia maritimă și comercială a Veneției.

Toate aceste elemente, statice și dinamice ale expunerii, se imbină armonic evitând orice repetiție și relevând o facultate rară de-a domina materia și a o organiza după un plan logic și clar. În adevăr, la calitate așa de mult laudată la Nemți de-a împinge cercetarea până la capăt, d. Brătianu aliază însușirea eminemente franceză a construcției armonioase și a expresiei clare și concise. Nimic nu dovedește mai bine acest simț precis de proporție și de echilibru decît moderația cu care autorul a întrebunțat documentele inedite care i-au permis să reînnoiască în atâtea puncte istoria stabilimentelor genoveze din Pera și din Caffa. Nici un moment, el n'a fost ispitit să acorde acestor acte, pentru simplul motiv că el le-a publicat, o importanță și o extindere mai mare decît aceia care le revine de drept, și care istoric nu știe cît de puternică e această ispită și cît de greu e să i se reziste.

Prin noutatea materiei, ca și prin soliditatea interpretării, istoria comerțului genovez în Marea Neagră în sec. al XIII-lea constituie o contribuție importantă la istoriografia generală și un titlu de onoare pentru istoriografia romînă.

A. Oțetea

* * *

I. Mateiu, *Doctrina de Stat a problemei minoritare*. București, 1929. În 8°, 32 p.

Cunoscător temeinic al problemei minoritare cu care se ocupă încă de pe vremea stăpînirii ungurești și pe care a apărât-o elocvent în lumina intereselor romînești la diferitele conferinți in-

terparlamentare, d. Mateiu examinează în broșura de față concepția minorităților germane și maghiare pe deoparte, iar pe de alta a partidelor românești asupra acestei probleme. Autorul arată că atât Ungurii, cât și Sașii, aceste cu unele menajamente de formă, tind în fond la o autonomie politică, „care ar constitui minoritățile în corpuri destinate de drept public“, incompatibile cu tratatele internaționale și cu unitatea Statului nostru. Membru al partidului liberal, d. Mateiu susține, că dintre toate partidele, acela căruia îi aparține, a avut față de problema minorităților politica cea mai consecventă și mai conformă intereselor românești. Nefiind legat de nici o declarație ambarasantă ca aceea a partidului național dela Alba-Iulia, partidul liberal a putut „să valorifice concepția unei singure și constante politici de stat“, care le asigură minorităților toate drepturile civile și politice de caracter *individual*, dar nu *colectiv*. Totuși din expunerea d-lui Mateiu se degajază limpede că, în fond, toate partidele românești sînt de acord asupra principiului fundamental care e „legitimitatea existenței Statului în hotarele lui de astăzi, ca creațiune istorică a neamului românesc“. (p. 17). Ca jurist, d. Mateiu se oprește la latura principală a problemei.

Dar greutățile adevărate nu încep decît cînd e vorba de aprecierea acestui principiu. Nodul problemei stă în aplicarea lui practică.

Principiul protecției minorităților, înscris în tratate, derivă din postulatul că limba națională constituie condiția cea mai prielnică pentru dezvoltarea culturală. El e corolarul principiului naționalităților și tinde să concilieze principiul naționalităților, imposibil de aplicat riguros în delimitarea Statelor moderne, cu interesul general al păcii și cu datoria morală impusă fiecărei națiuni de-a contribui la progresul civilizației omenеști. Deaici noțiunea garanției internaționale a drepturilor minorităților etnice. În practică, acest principiu nu încetează însă de-a pierde din importanța lui teoretică. Condițiile moderne de viață (serviciul militar, școala, funcționarismul) duc fatal la asimilarea minorităților. Cazul Ungurilor din Ardeal, așa de dornici de-a fi primiți în posturile administrative e o dovadă. Înțelepciunea guvernelor consistă în a nu contraria acest proces firesc de asimilare printr'o atitudine rigidă. În acest sens, rezolvirea problemei minoritare e mai mult o chestiune de timp și de tact decît de drept.

A. Oțetea

* * *

Valéry Larbaud, *Fermina Márquez*, Paris, Ed. N. R. F. Libr. Gallimord.

Lectura unui roman datorește în genere impresia pe care o reținem, nu atât cadrului în care autorul își alege mediul și acțiunea prezentată, cât manierei originale în care se concretizează talentul său.

Evident că atunci cînd scriitorul își alege un domeniu de

viață neexplorat și prea puțin comun în viața curentă, el poate apărea desbărat de obsesiunea materialismului sau a fidelității excesive de redare—în postura exploratorului ce ancorează cel dintâiu pe un teren necunoscut, exploatând până în cele mai mici amănunte detaliile unei vieți, care foarte curînd va deveni familiară și obișnuită. Dar romanul de astăzi are în bună parte caracterele artei mute. Sprijinit pe acțiune intensă—atunci cînd obiectul său nu e redarea vieții interioare excepționale, tumultuoase și zbuciumate,—el trebuie să prezinte mediul observat în amploarea, pe care numai imaginea fidelă a realității o poate oferi.

Obișnuim să evităm repetiția și rutina, ca factori de mecanizare și periclitare a tot ce e spontan, original, capabil de inițiative nouă și poate de căi puțin umblate, în activitatea noastră. De aceea încercăm viața mereu sub forme nouă, căutînd să surprindem continuu aspecte cu care nu sîntem încă prea obișnuiți. Cum însă, foarte rar realitatea răspunde efectiv acestei tendinți de complicație continuă a sufletului nostru, recurgem la artificiu: în teatrul în care actorii nu se înlocuiesc neconținut unul pe altul, singura posibilitate de renovare a spectacolului e transformarea și apariția lor în roluri și înfățișări diverse, în circumstanțe pe care le credem variate. Același mediu, aceleași personaje, aceeași scenă e și în realitatea curentă a vieții. Numai rolul, atitudinea, ținuta, ne fac să apărăm altfel decît sîntem obișnuiți. De aceea spuneam că felul de a prezenta eroii comuni ai vieții și maniera de explorare a substratului interior este—în bună parte—indiciul cert, subț care apare talentul unui scriitor.

Valéry Larbaud ne descrie în «*Fermina Márquez*» viața, pe care am trăit-o toți sub formă mai puțin intensă și caracteristică, într'o epocă—din fericire—nu prea îndepărtată. Viața de colegiu, în care micile pasiuni apar pentru întăia oară, în care rivalitățile sînt arme de luptă și emulație între aceiași camarazi, am resimțit-o toți în epoca adolescenței.

Nu de mult *Anatole France* a zugrăvit-o cu inegalabilă vervă și ironie. Și totuși colegienii lui *Valéry Larbaud* au o notă distinctă și caracteristică; activitatea ca și manifestările lor de viață ne atrage și ne reține constant privirile. De ce atenția noastră se oprește asupra unui mediu, pe care experiența ne-a învățat să-l cunoaștem, să-l apreciem și poate încă să-l regretăm prea curînd?

E aci o explicație, pe care ne-o oferă psihologia adolescenței. Adolescența își face un cult din propria-i activitate. Sînt oameni, care tirziu în viață manifestă o modestie exemplară, dar care în epoca adolescenței uneau orgoliul cu ambiția și o încredere în sine excesivă.

Adolescentul are cultul personalității sale. În mintea sa un gest trebuie să decidă, un gînd e forță transformătoare, un act banal e revoluționar. Totul se raportează la eu, conceput—ce e drept—aproape totdeauna sub forma unei spiritualități desăvîrșite.

Iată de ce ne amintim cu aceiași impresie agreabilă întot-

deauna această epocă, pe care mai târziu viața a desamăgit-o de atâtea ori. Valéry Larbaud ne-a redat astfel o viață simpatcă și atractivă prin excelență.

Dar ar fi nedrept să ne oprim aici.

Autorul „Ferminei Márquez“ ne-a prezentat adevărate tipuri caracteristice, pe care le-a dezvăluit în fața ochilor noștri, cu toate gândurile, atitudinile, sentimentele și pasiunile lor.

Un Santos Huria, excelent cavaler, minunat „homme du monde“, care înlătură cu vervă elegantă și ținută distinsă orice împrejurare dificilă sau amenințătoare.

Un Léniot, elev ambițios, sîrguitor și abil, care — pentru a-și salva premiul „de excelență“ amenințat, nu stă în cumpănă pentru a ridica întregul „studiu“ de elevi în contra celui care constituia piedica decisivă împotriva ambiției sale. În fond, un veritabil savant.

Larbaud a greșit — cred — atunci cînd l-a prezentat cumintea atît de bine încheată, cu rațiunea curioasă, dar totuși inexpugnabilă în fondul argumentării în care apărea, — la vrista în care nimic nu e complect și desăvîrșit.

Dar aceasta e o considerație de psihologie mai mult decît de viață activă și exterioară. Cîtînd paginile în care apare — rînd pe rînd — aprins și stăpînit, orgolios și timid, modest și temerar, decis, în cele din urmă cu fermitate și convingere, admirăm personalitatea aceasta atît de rar înfălănită și totuși atît de pușin fericită.

Fermina Márquez e singurul personaj puțin contrast. A fost poate intenția autorului să prezinte învăluit de mister acest exemplar mistic, religios și totuși în esența ființei sale atît de uman. Dar atunci pentruce acest titlu romanului întreg?

*

Am cetit cu plăcută nerăbdare pînă la ultimele pagini acest roman, pe care nici intensitatea de viață, nici acțiunea energetică, nici viața excepțională nu îl caracterizează în întregime.

Mă întreb de ce? Pentru că alături de realitatea redată, talentul nuanțat și abil al autorului a apărut la fiecare pas în schițarea personagiilor sale. Și mai presus de toate Larbaud este un maestru al stilului, cu calități alese de imagist, spontan și admirabil „causeur“.

Mircea Mancaș

* * *

Valentin Kataed, *Rastrachiki*, Paris, Editions N. R. F. Libr. Gallimord 1928.

Literatura rusă nu a cultivat niciodată fantasticul și artificialul.

Acela care urmărește dezvoltarea ei din ultimele decenii, va remarca că scriitorii ruși — nu numai cei de primul rang, dar chiar acei pentru care contribuția imaginației ar fi constituit un mij-

loc prețios de realizare literară—evită lumea creațiilor fantaziste, urmărind viața pe care o oferă realitatea sensibilă apropiată.

E în această atitudine o predilecție a spiritului rus. Misticismul nu l-a constrins pe scriitor să recurgă la un domeniu creiat în întregime cu imaginația chiar în clipa în care i-a suprimat complet contactul cu realitatea, în care trăia. El l-a constrins uneori la explorarea substratului interior și la cunoașterea profundă a vieții sufletești; dar prin această a adâncit pătrunderea unei realități necontestate, fără a o suprima sau a substitui creații imaginare în locul ei.

Aspectul psihologic al unei opere literare însă e datorit unui dar special, unui caracter propriu al scriitorului, pe care puțini îl evidențiază cu simț real și obiectiv în creația estetică sau literară.

De aceea, rar întâlnită sub formă superioară și apreciată după criterii în care numai valorificarea loială și obiectivă oferă un criteriu suficient, latura psihologică e o condiție de interes, fără a fi o necesitate stringentă a operei literare. Și atunci poate, singura condiție pe care o îndeplinește în genere scriitorul azi, este respectul realității în caracterele ei generale, adăugându-i în plus aceia ce poate întări aspectul ei specific la un moment dat, suprimând-o în parte sau împodobind-o cu forme nouă pe alocuri.

Creația literară e în funcție de realitatea socială în care apare.

Pentru literatura rusă de azi această concepție e o incontestabilă axiomă. Voiu oferi în rândurile ce urmează un nou exemplu în personalitatea scriitorului *Valentin Kataed*.

Valentin Kataed descrie viața de zbucium și desorganizare, ce a urmat primilor ani ai revoluției ruse. Subt sugestia delapidărilor în toi, doi funcționari răpesc și ei o sumă de bani, cu care dispar pentru o bucată de timp.

Firește, în cele dintăiu zile ale dispariției lor, viața le-a apărut plină de perspective și tentații. Dorințele, ce încolțeau timid în sufletele lor odinioară, devin acum realitate palpabilă. Căci supuși unei vieți de mecanizare și de rutină, repetînd zilnic aceleași lucruri cu ambiția permanentă de a-și îndeplini atribuțiile asemenea unei perfecțiuni mecanice de primul rang, ei resimt pentru întâia oară farmecul libertății pe care doar teama descoperirii dacă îl micșorează din cînd în cînd în intensitatea lui.

Bieți muncitori ostracizați de soartă, pentru care orice modestă călătorie era o pură imposibilitate, se simt irezistibil atrași de perspectiva unui voiaj plin de promisiuni. Și pleacă; dorinții lor atît timp reținute i se adaugă acum necesitatea salvării.

Sînt minunate toate acele întâmplări, pe care lipsiți de familiaritatea unei vieți complicate sînt nevoiți să le suporte cu grijă sau timiditate, atunci cînd numai complecta expansiune și spontaneitate le-ar fi dat toată satisfacția așteptată.

Aventura acestor ridicole personaje, ce contrasta la fiecare

pas cu atitudinea și dispoziția lor sufletească, ne trezește un zîmbet care devine trist în fața tragicului situației în care se găseau.

Ea are ceva caricatural în toată desfășurarea ei. Observați: oameni care nu frecventaseră niciodată mediul luxos al saloanelor, care nu cunoscuseră niciodată alte personaje decît acele ale colegilor de muncă cotidiană; explorînd lumea bar-urilor, cafeturilor și otelurilor—care dealfel nu-i intimidează prea mult—era fatal să se ofere involuntar tentației de exploatare a tuturor celor pe care din întîmplare îi întilneau în cale. O lume de falși baroni, conți, prinți și curtezane, captează ochii lor avizi de senzații nouă; dar îndărătul ei se ascund cele mai tipice exemplare de escroci.

Oboșiți de această viață, pe care soarta nu o hărăzise obișnuinții lor de totdeauna, cei doi minusculi eroi ai acestei sumare drame, se întorc bolnavi și deprimați în orașelul în care trăiseră modest o bună parte din viață; dar în locul căminului sărac, dar pur prin atmosfera de sacrificiu pe care o împrăstia suferința îndelungată, ei nu găsesc acum deschise decît porțile largi ale închisorii.

În acest scurt fragment, smuls dintr-o viață de mizeră și tristă existență, se întvede o notă de pitoresc—schimbătoare și variată odată cu noutatea fiecărui moment,—dar totuși extrem de rară în literatura contemporană.

Autorul a prins tot ce e viu și existent prin el însuși în mijlocul unei realități a cărei complexitate e o serioasă dificultate sezizării spontane și neîntirziate.

E desigur aceasta calitatea lui esențială.

Există însă și alte însușiri ce merită a fi relevate. Și în primul rînd atenția pe care o oferă autorul psihologiei situațiilor și personajilor prezentate. Iată un singur exemplu dintr-o serie multiplă:

Scena în care acele două modeste personaje—pentru care lipsa de hotărîre și inițiativă era o linie de conduită și o frecventă atitudine de viață, e scena primă a unei drame al cărei ultim act e însuși finalul aventurii. Ceiace îi determină pe acești oameni să fugă, să delapidaze, să devie necinstiți și excroci, nu este nici tentația unei vieți mai bune, nici dorința de aventură; nu e nimic din ceea ce ar fi determinat la un astfel de act, pe un om inteligent dar lipsit de scrupule și conștiință.

Exemplele acestea, lipsite de vitalitate și atitudine, sînt simple molecule ale unui organism bolnav ce vibrează la unison cu toate manifestările sale—la un anumit moment.

Aceiace i-a determinat în acțiunea lor, e atmosfera pe care o simțeau în jurul lor și mai ales sugestia ce s'a desprins din ea. Suggestia, pe care o creiază svonul, pe care o întipărește în minte discuția cotidiană, ce circulă în mijlocul nostru prin informațiile de

ultimă oră, nu este oare aceasta un factor determinant și activ adesea, în actele noastre?

Iată mobilul acțiunii, așa cum l-a produs cu fină intenție V. Kataed, dovedind astfel o putere neobișnuită de înțelegere a suferințelor și de sezizare a împrejurărilor.

Mircea Mancaș

* * *

Dr. Ioachim Miloia, *Analele Banatului. Buletinul muzeului din Timișoara*, 160 pag., Timișoara, 1928.

Am legat numele autorului acestei publicații de acel al directorului muzeului bănățean, pentru că și osteneala acestui prim număr cași redactarea celor mai numeroase și importante articole se datoresc d-lui Miloia. După „Arhivele Olteniei” și „Analele Dobrogei” mai vechi, iată apărute de curînd „Analele Banatului” și „Arhivele Basarabiei” și mai recente. Ar fi locul să ne întrebăm: pe cînd „Arhivele” sau „Analele Moldovei”? Se pare însă că nu se simte deocamdată nevoie de așa ceva; lașul avînd din punct de vedere arhivistic o bună publicație „Ion Neculce” și o serie de periodice mai mult sau mai puțin de specialitate, din inițiativa profesorilor dela Facultatea de Litere, care la un loc pare să dea ceva mai mult de cît „Codrul Cosminului”, a universitarilor dela Cernăuți. Vom spicui cîteva articole mai interesante.

În „Pictorul Ioan Zaicu” se dă o succintă biografie a vieții sbuciumatului pictor, pornit dela coarnele plugului dintr'un sat bănățean, calfă și meșter zugrav la Bocșa, elev al Academiei de Bele-Arte din Viena, de unde se întoarce plin de visări pentru un viitor de artă. Reușind să se impue la un concurs pentru zugrăvirea bisericii din Nădlac, fu chemat apoi să'mpodobească cu picturi în ulei de gust bizantino-academic numeroase biserici din ținuturile romînești dinspre granițele apusene de azi. Răpus încă în plină forță, lasă aceste încercări, care mai mult fac să se întrevadă un talent puternic, încarcerat de regulele manieriste, ce nu i-au permis să-și dezvolte talentul viguros, evident în schițele sculpturale depe timpul studiilor dela Viena.

„Biserica romîna din Lipova” e descrisă cu detalii, ce dovedesc că d. Miloia e un bun cunoscător și al arhitecturii, deși monumentul descris nu prezintă o valoare deosebită artistică, ci mai mult istorică—și poate și personală, fiind restaurată sub direcția artistică a d-sale. După cercetări și supoziții veridice descoperă actualului monument o vechime mai adîncă de cît 1732, anul cînd era considerată până acum ca zidită; probabil sec. XVI, construită în stil bizantin, cum sînt lucrute și cîteva rămășiți de picturi ale zugravului Nedelcu din sec. XVIII. După un tablou al pictorului necunoscut, Pacici, se poate reconstitui fidel cam care era portul „Romînilor bănățeni la 1820”.

De-un interes mai deosebit e studiul despre „Cîteva relații între arta populară la Romîni și Lituani”. Locurile ocupate de Traci

formează o grupă artistică deosebită de a Slavilor de nord; motivele decorative ale primei grupe sînt aproape exclusiv geometrice pe cînd cele ale grupei a doua sînt combinate și cu linii curbe; întăia folosește un număr mai bogat de colori și mai nuanțate, a doua iubește culorile strigătoare și mai reduse. Arta popoarelor baltice trebuie înglobată grupului subcarpatin, prin marile asemănări cu arta populară din Ardeal și Banat, în deosebi Lituanienui. Motivele sînt aceleași geometrice ca'n epoca preistorică locală sau ca'n stațiunile din România și până'n Grecia; stela funerară e troița sculptată cu aceleași semne ca la noi: cercul tăiat de 6 bare, semicercul și dinți de ferestruu. Oare nu amintirea unor legături străvechi face să fi perzistat până azi pomenirea Dunării, fluviu așa de depărtat, în poezia lor populară? Un mare savant lituan a susținut chiar, de curînd, origina tracică a Lituanienuilor, în deosebi a grupului sudic „Zuca“ = Dacai (Daci), bazat pe motive filologice; au până și cîntecul doinei cu același nume chiar. O serie de reproduceri după diferite obiecte de artă populară dovedesc și mai mult aceste raporturi, de-o vădită originalitate și veracitate.

În patru articole mai mici ne dă o serie de comunicări despre „Barițiu—Banatul—Muzeul bănățean“, „Chestia edificiului muzeului bănățean“, „Din viața artistică a Timișoarei“ și „Tablouri din colecții particulare expuse în pinacoteca noastră“, din care aflăm cuprinsul bogat al muzeului și numeroase reproduceri ale picturilor I. Nițescu, Iuliu Podilpny, Ferdinand Gallas, Ioan Eminet, Anton Rugescu, Elena Kraus, E. Isac, Cornel Liubă și alții. Dintre colaborări menționăm doar informațiile cunoscutului arheolog ardelean Dr. Martin Roșka cu privire la „Locuința subterană dela Periamoș“, prima formă a locuinții omului dela mesolitic încoace.

Cu excepția unor termeni încă nedesprovincializați (naia = neos, demolată pentru dărîmată, partea femeiască pentru narthex), lucrările se prezintă și'ntr'o formă clară și adecvată fondului.

P. Constantinescu-Iași

* * *

G. Wilke, „Rumänien“ în „Reallexikon der Vorgeschichte“, Berlin 1928.

Cunoscutul arheolog german, însărcinat cu preistoria regiunilor sud estice europene de editura Walter de Gruyter, dă în paragrafele privitoare la țara noastră un succint rezumat al cercetărilor și stadiului arheologiei preistorice, de unde se poate vedea că este un bun cunoscător al materialului respectiv.

Recunoscînd lipsa unei literaturi asupra paleoliticului—de tot recente sînt cercetările d-lor Andrieșescu și N. N. Moroșan, pe care știu că d-sa le cunoaște—se ocupă de neolitic, mai bine documentat. Ca stațiuni importante amintește de Rădășeni, Baia, Cucuteni din Moldova; Cernavoda, Candidiana din Dobrogea;

Gîrla Mare, Ostrovul Corbovei, Coșofenii din dos, din Oltenia—grupîndu-le după ceramică cu stațiunile din Ardeal, Ucraina și Bulgaria până'n nordul Greciei. Din epoca primă a bronzului cunoaște stațiunile „nepublicate încă” dela piscul Cornișorului (cu o greșală în transcriere), Sălcuța și mai ales Sultana (aceasta însă publicată de d. Andrieșescu), marea așezare dela Sărata Monteoru toate cu o pictură ceramică dispărută, se găsesc numai cioburi, dar cu numeroase obiecte de bronz. Din bronzul recent cunoaște stațiunile dela Sinaia și Predeal, puse'n legătură cu Baia de aramă și cu grupul obiectelor din Transilvania; Caiceni lângă Cucuteni, cercetată de uitatul profesor ieșan Buțureanu, Vaslui, Rafaila-Iași, Logrești și Plenița din Oltenia.

Dela mijlocul primului mileniu a. Hr., adică din „cultura scitică a epocii mai vechi a ferului” nu lipsesc dovezi asemenea celor ce corespund în Ungaria cu cultura—Hallstatt. Mai numeroase urmele epocii ferului mai noi, corespunzătoare culturii-Latène dela Zimnicea, Tinosul, marea stațiune dela Piscul Crăsanilor, unde s'au descoperit și vase importate din Grecia aparținînd ultimelor secole a. Hr., dar lăsînd să se presupună legături comerciale și cu Ardealul sau Boemia chiar. În sfîrșit, în Hunedoara—la Grădiștea Muncelului în deosebi—s'au descoperit, de d. Teodorescu dela Cluj, o serie de construcții în piatră, amintind cetățile grecești sau cromlehurile apusene, bătute a fi urmele celui din urmă refugiu al lui Decebal.

Ca o complectare a acestor însemnări, Wilke dă un scurt rezumat al descoperirilor dela Sultana, după publicațiile lui Andrieșescu din 1924 și „Gefica” lui Pirvan din 1926; o bogată colecție neolitică de scule litice și ceramică, interesantă prin caracterele deosebite de similarele obișnuite regiunii sudestice europene la formă și decorație. D-sa face oarecare apropiere de stațiunile dela Vinča din Serbia, Ruse și Sultan Selo din Bulgaria, de ultima ocupîndu-se în paragraful imediat următor.

Din aceste cîteva scurte însemnări se vede cît interes poartă știința germană, care nu odată și-a trimis emisari pe meleagurile noastre, pentru arheologia preistorică ce ne privește. Se pare chiar că d. Wilke știe romînește, după unele cărți citate cu detalii și scrise numai în romînește; altfel nu ne explicăm conștiinciozitatea expunerii sale, pe care o ilustrează o hartă exactă și 5 planșe cu numeroase figuri.

P. Constantinescu-Iași

Revista Revistelor

Psihologia colectivă a lui Ch. Blondel

După Auguste Comte, există două soiuri de Psihologie: Cea experimentală și patologică, pe deoparte, cea colectivă sau sociologică pe de altă parte,—sau: psihofiziologie pe deoparte, psihosociologie pe de alta. Una se ocupă cu stările sufletești în raporturile lor cu substratul organic, — cealaltă studiază aceste stări sufletești în legătură cu substratul lor social. Iar între ele, între psihologia fiziologică și cea socială,—nu mai poate fi loc pentru o a treia.

Blondel crede, însă contrariu. Reproduce o frază din Tarde: „Omul cuprinde într'nsul o individualitate fiziologică elementară, în întregime organică și *preosocială*, și o individualitate superioară, în întregime mentală și *postsocială*.”

Așa dar, psihologia socială este cheia și puntea celorlalte două: a uneia pur fiziologice, a alteia pur mentale.

Aceasta de a treia merită după Blondel numele de psihologie individuală. „În sinul aceluiași grup social există diferențe individuale, născute din combinații și interferențe ale particularităților fiziologice ale interesatului cu particularitățile vieții sale sociale”.

(Halbwachs. *Revue Philosophique*).

Legea asupra libertății presei

Guvernul francez a depus un proiect de lege modificând art. 45 al legii din 29 Iulie 1881, referitor la cea mai

importantă și mai nerezolvată materie a presei, anume: dreptul de a protesta împotriva difamațiunii.

Proiectul a fost apreciat în mod foarte divers. Unii au văzut într'nsul salvatorul regimului parlamentar. Alții dimpotrivă, au văzut o încercare împotriva de a distruge pe cale indirectă presa adversă.

În tot cazul, proiectul de lege are oarecare cusururi. Depildă nu se arată în deajuns de limpede care sînt cazurile cînd este admisă dovedirea adevărului acuzațiunii sau difamațiunii.

În altă ordine de idei, legea cea nouă caută, cu drept cuvînt, să simplifice procedura, să suprimе toate acele aminări și termeni delatorii care stînjenesc azi, mai mult ca orice, asemenea procese. Decît nu-i de ajuns să se enunțe dezideratul unei astfel de simplificări procedurale. Trebuie în același timp să se creeze și organe capabile să o aducă la îndeplinire.

(José Théry, *Mercure de France*).

Sovietele și familia

Revoluția rusă nu-și propune doar reedificarea politico-economică. Ea ambiționează o renovare mult mai adîncă decît aceia a rapiesării unui veștmînt vechiu. Reforma va fi mai cu samă morală. Conștiințele trebuie să înceapă a simți altfel. (Bineînțeles, acest *altfel* este *adevăratul fel* de a simți, care fusese veacuri de-a-îndră prin mentalitatea reacționară a claselor dominante).

Această reformă morală atacă toate instituțiunile. Între altele și familia. Familia—spune publicista rusă d-na Rolantai—însamnă soțul și soția uniți între ei și *despărțiți* față de colectivitate. Avem noi oare nevoie de așa ceva? Evident că nu“.

Așa dar, se vor disocia cei doi soți. Se va lovi în tot ce poate aminti de timpul cînd omul era exploatat de om: putere maritală, putere părintească, datorie de ascultare și de fidelitate,—tot atitea vorbe înșelătoare pentru a ascunde dominația celor tari asupra celor slabi. Dar socialismul va libera toate acestea. El va distruge familia, această instituție rămasă burgheză, inventată de biserică; apoi va scoate pe femei din cămin, va distruge într'însa sentimentul egoist și instinctiv al dragostei materne. O femeie numai e decît „o cățea“, o femelă, dacă își iubește prea tare copiii...“

(Jean Renard. *Revue Universelle*).

Despre valoarea castității

A introduce logica în judecățile de valoare și a înlătura tot ce acestea par a avea mistic și misterios, este lucrul cel mai util pe care-l poate întreprinde un filosof în vremurile prezente. Lucru util mai ales în ce privește morala sexuală, al cărei studiu este delicat și anevoios. Nici o problemă morală n'a tulburat umanitatea în măsura care a tulburat-o problema moralei sexuale. Nici-o problemă n'a ridicat atitea discuții ca aceasta. Și cu toate astea, trebuie să ne mire faptul că, pentru cine abordă studiul acestei probleme, chestiunea apare particular de nouă. Castitatea este sau nu este o virtute? Ce numim în domeniul de care e vorba, virtute și ce este viciul?

Ordinea lucrurilor naturale ascultă de două mari legi: legea determinismului; legea finalității, sau a normalului. Este contra naturii, este viciu, tot ce tulbură cursul *normal* al acesteia.

Ori toate practicile normale care se rapoartă la sexualitate au ca scop conservarea speței și perpetuarea vieții. Sînt vicioase toate practicile care se opun împlinirii acestei funcțiuni. Deci practicile anticoncepționale sînt vicii în aceiași măsură ca și homosexuali-

tatea și prostituția. Aceasta din urmă trebuie definită tocmai prin aceste practici, și nu prin traficul de voluptate pe care-l face. Poate să existe, și există, o prostituție gratuită, și pe de altă parte e foarte comun lucrul ca un bărbat să dea parale unei femei, care nu e prostituată atunci cînd îi dă copii. Dar care e prostituată în cazul cînd nu-i dă decît voluptate. Prostituția este suprimarea maternității. Viciul sexual nu este căutarea exagerată a voluptății sexuale, ci este căutarea voluptății sterile. Căderea natalității se datorește faptului că moravurile prostituției au fost introduse în căsătorie. Ce e o femeie cinstită? O femeie cinstită este o mamă!

Viciul contrar virtuții castității este deci practica anti-concepțională, adică prostituția sub toate formele ei.

Acela care introduce prostituția în familie este mai ales bărbatul. Adevărata cauză a depopulării unei țări este dreptul la prostituție și libertatea sexuală pe care societatea le acordă bărbatului înainte de căsătorie. Un bărbat necăsătorit și cast este aproape echivalent cu un bărbat ridicol!

Ceace constituie valoarea castității este relațiunea strînsă în care ea stă cu o funcție respectabilă și necesară între toate: cu funcțiunea transmisiunii vieții.

(Edmond Goblot. *Revue Philosophique*).

Extrem-occident

De un secol și mai bine europenii au dat uitării țara care le-a descoperit lumea. Aproape nimeni nu se mai interesează azi de Portugalia, acest punct extrem al unui continent a cărui putere de expansiune e azi în declin incontestabil.

Porto și Lisabona sînt cei doi mari ochi ai Europei de odinioară, ochi deschiși larg spre ocean ca spre o eternitate, de aici a pornit Vasco di Gama spre cucerirea lumii, de aici au pornit alții, necunoscuți, după și înaintea lui. Cine cunoaște cît de cît istoria Portugaliei, nu poate pronunța sau scrie acest nume fără să fie cuprins de o tristeță nesfîrșită... Portugalia este țara unde cuvîntul nostalgie are un semn profund și evident. Aici, în Portugalia, soarele e mai mult decît oriunde în Europa, autoritar și splen-

did, marea mai aproape și mai afectuoasă decît oriunde, dar nicăiri puterea corosivă a vremii nu e mai manifestă decît aici.

Separată de curenții cari leagă Parisul, Berlinul, Londra, Viena, Geneva, Praga, Lisabona pune stăpînire deplină pe cel ce intră în ea, și-l izolează de restul lumii. Dar acest sentiment de solitudine nu te face să suferi, ci te calmează făcîndu-te să uiți repede marile orașe agitate ale Nordului. Lisabona seduce călătorul poate tocmai grație acestui sentiment original pe care i-l însuflă.

Lisabona este orașul unde europeanul simte concret și tare că Europa—care e lumea toată pentru noi—se sfîrșește și aceasta, nu numai în spațiu, ci și în timp...

Lisabona îți umple, din cauza aceasta, sufletul de disperare, dar și de nădejde.

(Philippe Soupault. *Revue de Genève*).

Perspective europene

Umbra de deasupra Europei: Asia este fără îndoială numele pămîntului care e fecund, numele leagănului tuturor apelor. Asia este pururea feminină. Deaceia are nevoie pururea de zei, și dă naștere tuturor zeilor. „Orient”, cuvînt care cuprinde în sine toate reprezentările nebuloase, vagi, nedefinite. Oriente sînt multe; după punctul de vedere din care vrei să privești lucrurile. Asia e una singură. Asia e planeta noastră întreagă. Europa nu e decît punctul extrem al Asiei, în spațiu și în timp.

— Religia a fost aceia care a săpat prăpastia de despărțire între Europa și Asia. Europa e creștină, Asia nu e, și nu mai poate să fie creștină. Dar dacă, în trecut, sentimentul religios a despărțit Europa de Asia, prezentul și'n special sec. al 20-lea, prin marile curente de idei pe care le răscolește, aruncă o punte de trecere peste prăpastia săpată de două mii de ani de viața sentimentală calitativ diferită. Una din marile idei chemate la acest rol este, fără îndoială ideea comunistă.

Asia este comunistă în chip instinc-

tiv. Pentru că Asia este proletariană. Instinctul comunist este instinctul sclaviei mulțumite de sine. Automate, termiți, furnici deopotrivă de sătule.

— E posibil că Europa nu înțelege bine Orientul; și este sigur că Tagore nu înțelege nimic din Europa. Tagore n'are nici cea mai mică idee despre ceia ce e știința; o disprețuește ca pe un lucru care-i este cu desăvîrșire inaccesibil.

Niciodată poate, lumea n'a fost la o cotitură de drum mai importantă ca aceia unde ea se găsește azi, cotitura de drum care va decide de soarta tuturor valorilor create de cele două mii de ani din urmă.

Creerul omenirii, care este Europa occidentală, este azi ca Hercule la răspîntie; omenirea va trebui să alege între spirit și materie, între calitate și număr. Ambii termeni sînt corelativi, nu pot fi izolați. Problema e aceasta: ce trebuie să fie spiritul? Siugă sau stăpîn?

Asia se muncește grozav să pună mîna-i puternică pe materie și să o arunce pe aceasta asupra Europei.

Povestea decadenței Europei nu e decît o vorbă fără de rost. Nu există decadență iremediabilă. Singura decadență posibilă este aceia a indivizilor născuți să conducă masele. Acești indivizi dominanți nu se găsesc decît în Europa; Asia nu are indivizi. Acei pe care îi are citeodată îi vin din Europa, din școala Europei, lucrînd cu mijloace europene.

Să ne gîndim numai la secolul al XIX-lea și vom constata că toate ideile conducătoare ale lumii se nasc între Marea Neagră și Oceanul Atlantic. Pentru că însăși Asia știe cine este, ea a trebuit să fie descoperită de Europei. Lumea galbenă vorbește și ea de libertate, drept, știință morală, paradînd Europa. Căci aceste noțiuni n'au sens decît acolo unde individul este o realitate. Ori, pentru Asia, individul a fost și este o erezie.

Individul și știința. iată cele două idei care despart Europa de Asia.

Atîta vreme cît Asia nu ne va fi făcut să-i cunoaștem matematica ei, nu vom crede în cunoștința și „știința” ei.

Prostia Europei este aceea de a fi livrat mașini unei lumi de termiți și de furnici. Deja în însăși lumea occidentală pericolul este enorm. Exemplu: Statele unite ale Americii. Mașina a omorât spiritul într-o societate care n'a avut indivizi în adevăratul sens al cuvîntului. Mecanica universală livrată pe mîna unor societăți de furnici, iată cel mai mare pericol care a amenințat vreodată omenirea!...

(André Suarès. *Die Neue Rundschau*).

Drama burgheziei franceze

Criticată peste măsură înainte de războiu, burghezia franceză—cîtă a mai rămas—beneficiază azi de respectul pe care-l acordăm, de obicei și bucuros, instituțiilor moarte, sau care vor muri. Rivalitatea îi dresează pe oameni unii contra celorlalți; iar cînd unul din adversari zace întins pe pămînt, nu rareori se întimplă că tocmai cel care l-a doborît să-i cînte oda de slăvire și să spună: e mai mare mort decît a fost viu...

La burghezul fericit, nu vedeam decît defectele burghezului. Pe burghezul ruinat, alungat din căminul ancestral, începem să-l considerăm ca pe un mecanism indispensabil al mașinii sociale: sau, mai simplu, ca pe forța morală a Franței!

Care a fost rolul burgheziei înainte de războiu, în societatea franceză? Moderație, prudență, probitate, simț de onoare, dragoste de muncă pacientă, economie, iată calitățile principale ale burgheziei franceze. Cu a-

ceste calități, burghezul francez ȳra un conducător de mase, dar conducător lipsit de orgoliu, și conducător aproape inconștient.

Dela războiu încoace, aspectul Franței e cu totul altul. Intre generația care avea douăzeci de ani în 1914 și generația care se ridică acum, este o profundă diferență de sensibilitate, o diferență enormă în ce privește felul de a înțelege viața, o diferență de rasă am zice.

Parisul nu-și dă seamă de această schimbare, căci Parisul trăește într-o constantă atmosferă de spiritualitate. Parisul atrage la sine elitele; la Paris straturile sociale nu se confundă, ci se ignorează unele pe altele.

Pentru a cunoaște adevărata față a Franței, trebuie să mergem în orașele de provincie. Casele sînt aici transparente, iar relațiile diverselor clase între ele sînt destul de strînse.

Ce constatăm aici?

Burghezia moare, sau se resemnează. Ea nu mai conduce. Fiii ei se pierd în mulțimea celor care sînt în căutarea unei situații care să le permită să trăiască. Generațiile mai bătrîne sînt în continuă luptă cu mizeria.

Pe ruinele acestei caste se ridică o alta, îmbogățită repede, și mai mult în urmă unor conjecturi economice extraordinare, decît prin muncă asiduă. Această nouă castă e orgolioasă, ambițioasă și lipsită de măsură în toate. Munca a pierdut adevăratul ei sens în ochii acestei caste, munca nu mai are nici-o virtute moralizatoare.

(Dominique Dunois. *Les Annales*).

Je sais tous les trésors, je m'en donne la fête
 Et j'en tiens loin de moi le faste puréil
 Nudité du soleil, nudité de l'azur,
 Nudité de la mer, nudité du futur,
 Seul vêtement du feu et de l'esprit seul digne,
 l'âme la nudité...
 Tout l'art est dans la nudité,
 Simple enfin jusqu'à la perfection du vide ;
 La suprême élégance est faite ainsi de rien.

Știință

R. Brugia, Révision de la doctrine de localisation cérébrale (cu o prefață de profesorul Pierre Marie). Ed. Masson, Paris.

Profesorul Brugia din Bolonia încearcă în această carte să răstoarne teoria localizărilor a diferite funcții psihice, în anumite regiuni ale creierului omenesec.

Vechile teorii precizau că există zone bine determinate în scoarța cerebrală numite „centre”, care corespund fiecărui act psihic al individului.

D. Brugia arată că nu există în realitate centre sensitivo-motorii, nici centre psihici, nici centre pentru limbaj, și nici centre de inhibiție.

Un exemplu edificator poate fi acesta: Dacă se examinează cu atenție un bolnav care și-a pierdut facultatea vorbirii, se constată că în acest caz nu este atins numai mecanismul vorbirii, ci se observă o pierdere mare a cunoștințelor căpătate de bolnav pe cale didactică. Tocmai această scădere intelectuală generală și nu numai pierderea imaginilor auditive și vizuale verbale, este esențială în pierderea uzului vorbirii (aphasia) Prin urmare după cum dovedește d. Brugia aphasia nu este rezultatul alterării unui centru ipotetic de pe scoarța cerebrală ci a îmbolnăvirii unor grupe de centre nervoase adese foarte depărtate unele de al-

tele pe axa encefalo-medulară. După ce autorul dărimă vechile teorii, așează noi baze fizice a acțiunilor nervoase și imaginează teoria dinamismului electro-magnetic a gândirii.

Sociale și economice

Dr. Max Huber, Die soziologischen Grundlagen des Völkerrechts, Internationalrechtliche Abhandlungen, Berlin.

Profesorul Max Huber, judecător și fost președinte al Curții permanente de justiție internațională, studiază bazele sociologice ale Dreptului ginților și enumeră diverșii factori care au jucat un rol în evoluția Dreptului Internațional până la 1910. Această carte, deși scrisă cu douăzeci ani în urmă, este interesantă din punct de vedere istoric, fiindcă conține considerații juridice și economice care au fost confirmate prin evenimentele care s-au succedat dela 1910 încoace.

Emile Vandervelde, Le pays d'Israël, Un Marxiste en Palestine, urmat de Les oeuvres d'assistance en Palestine Juive, Ed. Rieder, Paris.

După călătoria pe care a făcut-o în Palestina, autorul, fost ministru belgian, afirmă :

Socialismul nu poate să fie atins decât după un stadiu capitalist. În Palestina sint colonii comuniste, dar numai în aparență. În aceste colonii există un capitalism foarte întreprinzător. Acest capitalism care sprîjină dezvoltarea industriei la cumpărarea și exploatarea pământurilor s'a lovit de lucrătorii și de coloniștii strînși în sindicate hotărîți să-și apere atît salariile cît și credința lor socială. Autorul examinează pe larg această problemă socială din Palestina.

COMPILATOR

Bibliografie

Petre I. Ghiată, *Problema claselor sociale*, „Cultura Românească”, București, 1929, Prețul 60 lei.

David Faibiș, *Dicționar Ebraic-Român și noțiuni de gramatică*, Iași, 1929.

Anton Holban, *Romanul lui Mirel*, Ed. Ancora, București, 1929.

P. Constantinescu-Iași, *Circulația vechilor cărți bisericesti românești, în Basarabia sub Ruși*, Chișinău, Tipografia eparhială „Cartea Românească”, 1929, Prețul 50 lei.

P. Constantinescu-Iași, *Istoria artei creștine din Apus*, Chișinău, Tipografia eparhială „Cartea Românească”, 1929, Prețul 120 lei.

P. Constantinescu-Iași, *Arheologia preistorică*, Iași Inst. de Arte Grafice „Viața Românească”, 1929, Prețul 50 lei.

Mia Cerna, *Cater de iubire*, Lugoj, Tip. Națională, 1929, Prețul 50 lei.

Dare de samă, *despre administrația din anul 1923—1928 a fundației familiei Menachem H. Elias, de către Academia Română*, București, Tip. Lupta, 1929.

Liviu Rebreanu, *Ciuleandra*, tradus în franțuzește de B. Badeleine și Marina Bousquet, Edition Baudinière, Paris, 1929, Prețul 12 Franci.

Soc. de Studii Judaice din România, *Omagiu d-lui Dr. Ad. Stern, cu ocazia celei de-a 80-lea aniversare a nașterii sale*, București, Tip. Tiparnița, 1929.

Almanahul Societăților studențești din Cluj, pentru 10 ani : 1919—1929, Cluj, 1929.

Activitatea celui de al treilea an de funcționare a Camerei de Comerț și industrie Turnu Măgurele (1928), Tip. „Lumina Teleormanului”, T. Măgurele, 1928.

Racine, *Fedra*, Traducere de D. Nanu, București Editura „Ritmul Vremei”, 1929, Prețul 50 lei.

Paraf-Javal, *Tabagismul și Alcoolismul*, în românește de P. Mușoiu, Buc., Biblioteca Revistei Ideii, 1929, Prețul 20 lei.

Ioan I. Nistor, *Unirea Bucovinei*, Așezământul Ion I. C. Brătianu, București, „Cartea Românească”, 1929.

Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei*, Așezământul Ion I. C. Brătianu, București, Cartea Românească”, 1929.

C. Malcoci, *Modernizarea Industrilor monopolizate*, No. 1, Privire generală, Direcția de Studii, Buc. 1929, Tip. Curții Regale, F. Göbl, Fii, S. A.

C. Malcoci, *Idem* No. 3, Fabricația Țigaretelor.

4, Exploatarea sării.

Ioan C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor române*, Biblioteca Institutului de Științe Administrative, No. 20, București, Fundația Culturală Regele Mihai I Imprimeria, 1929.

Ioan C. Filitti, *Despre Reforma fiscală a lui Constantin Vodă Mavrocordat*, Buc., Curierul Judiciar” Soc. An., 1928.

Ioan C. Filitti, *O pagină din Istoria Medicinii în Muntenia (1784—1828)*, Buc., Tip. „Cultura”, 1929.

I. C. Filitti și I. Suchianu, *Contribuții la Istoria justiției penale în Principatele Române*, Buc., Tipografia și Legătoria Inchisorii centrale „Văcărești”, 1928.

Ioan C. Filitti, *Despre vechiul Drept Penal Român*, Buc., Tip. și Legăt. Inchisorii Centrale „Văcărești”, 1928.

Ioan C. Filitti, *Cum a fost înțeles Consiliul legislativ*, Buc., „Curierul Judiciar” S. A., 1929, Prețul 20 lei.

Liviu Rusu, *Selecția copiilor dotați*, Studii de cercetări psihologice No. 1, Cluj, „Cartea Românească”, 1929, Prețul 130 lei.

Nicolae Mărgineanu, *Psihologia exercițiului*, Studiu de cercetări psihologice, No. 2, Cluj, „Cartea Românească”, 1928.

L. Rusu, L. Bologa, N. Mărgineanu, Al. Roșca, D. Todoranu, *Psihologia Configurației*, Studii și cercetări psihologice No 3, Cluj, „Cartea Românească”, 1929, Prețul 100 lei.

General Alexandru Lupașcu-Stejar, *Paradisul românesc*, sau România mare pitorească, Buc., Imprimeriile Independența, 1929, Prețul 160 lei.

Const. Cutcutache, *Revizuirea tratatelor subț regimul Societății Națiunilor*, București, Tip. „Cultura Poporului”, 1929.

P. Ștefănescu-Goangă, *Seleționarea capacităților și Orientarea profesională*, Cluj, „Cartea Românească”, 1929, Prețul 60 lei

Crothara, *Rezoluarea chestiunii financiare prin sistema Măsurilor și prin desființarea monedei*, Cuc., Inst. de Arte Grafice „Poporul”, 1928.

Teodor Balan, *Nouii documente cîmpulungene*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1929.

N. Georgescu-Tistu, *Studiul și organizarea cărții*, București, Bibliofila, 1929.

Alexandru Lazeanu, *Studii Teatrale*, Craiova, Scrisul Românesc.

Dr. Mircea B. Ionescu, *Tîrgoviștea*, schițe istorice și Topografice Oradea, Tip. Adolf Sonnenfeld, Prețul 60 lei.

Cleant Spirescu, *Atlantis sau Epoca de Aur*, București, Fundația Culturală „Regele Mihai I”, 1929, Prețul, 40 lei.

Ionel Teodoreanu, *Ulița copilăriei*, Editura „Cartea Românească”, Prețul 60 lei.

Ministère de L'Agriculture et des Domaines, *L'Agriculture en Roumanie*, Album statistique Publié à l'occasion du XIV-e Congres international d'Agriculture, Bucarest, L'imprimerie Socec & Co., 1929.

Economul Petre G. Savin, *Din viața Adventiștilor*, Galați, Biblioteca Eparhială No. 6. „Cultura Poporului”, 1928.

Ioan Manu, *Aduse din Condeț*, Depozit „Cartea Românească”, Prețul 60 lei.

Mihail Sadoveanu, *Duduia Margareta*, Ediția V-a, Editura „Cartea Românească”, Biblioteca Minerva, Prețul 9 lei.

D. Anghel și St. O. Iosif, *Carmen Seculare*, Poem istoric în două părți, „Cartea Românească” Prețul Lei 18.

Reviste primite la redacție :

Transilvania No. 6; Căminul No. 4, 5; Generația Unirii No. 3—6; Viața Literară No. 109—110; Biserica ortodoxă romină No. 5—6; Viața agricolă No. 9—14; Răsăritul No. 8; Inrățirea românească No. 14—15; Utopia No. 3—5; Limba romină No. 6—7; Revue internationale du Travail No. 5—6; Doina Basarabiei No. 1—2; Școala și familia de mine No. 11—14; Mercure de France No. 742—745; Fintina Darurilor No. 5—7; Prada Gîndului No. 3—5; Revista Generală a învățămîntului No. 5—6; Independența economică No. 4 din 1928 No. 1; Democrația No. 5; Buletinul Cărții Românești No. 4—5; România militară No. 3—4; Ritmul Vremii No. 5; Buletinul Camerei de Comerț, T. Măgurele No. 4; Șezătoarea No. 3—7; Buletinul comisiunii istorice Vol. VIII; Acțiune și Reacțiune No. 1; Năzuința No. 8; La Nouvelle Revue Française No. 189; Societatea de mine No. 9—11; Falanga No. 56—57; Buletinul Asoc. romine pentru Progresul Social Anul 1929; Ideia No. 1—2; Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations No. 4—5; Basarabia No. 1; Orizonturi noi No. 1; Foaia Plugarilor No. 3—4; Doina No. 7—9; Umanitarismul No. 10; Pagini agrare și sociale No. 9—12; Hanul Samariteanului No. 2; Adam No. 2; Natura No. 6; Românul No. 1; Cîmpul No. 11—12; Tribuna Banatului No. 10; Orizonturi nouă No. 2; Analele Banatului No. 1—6; Gîndirea No. 6—7; Galia No. 2; Cuvîntul Nostru, număr comemorativ cu ocazia împlinirii a 40 ani dela moartea lui Eminescu; Raze de lumină No. 3; Revista Aromânească No. 1; Junimea literară No. 5—8; Arhivele Basarabiei No. 2; Correspondance Economique Roumaine No. 2; Făt-frumos No. 2; Șoimii No. 9—10; Grafica Romină No. 75—77; Revista Funcționarilor publici No. 4—5; Buletinul Institutului de Literatură pe 1929; Țara Birsei No. 2.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXXVIII

(Anul XXI, Numerele 4, 5 și 6).

I. Literatură

<i>Bart Jean.</i> —Scrisoarea miraculoasă	143
<i>Bărgăuanu G.</i> —Umbră	62
<i>Botez Demostene.</i> —Sfinx	38
" " "—Amiază de vară	203
<i>Cehov A.</i> —Era ea! (Tradus din rusește de A. Frunză) .	56
" "—Trîntorii " " " " " "	210
<i>Ciurezu D.</i> —Drum către mine.	161
<i>Codreanu Mihai.</i> —Egotism	55
<i>Lesnea George.</i> —Cetanie	71
" " "—Izvod.	188
<i>Maniu Adrian.</i> —Lupii de aramă (4 tablouri)	223
<i>Mantu Lucia.</i> —Ceasuri trăite.	64
<i>Petrescu Cezar.</i> —Fereastra (urmare și sfîrșit).	165
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Memorial (Note de drum în Spania). .	73
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Despre cele șase semne care s'au arătat, într'o iarnă, în zilele Ducăi-Vodă	12
****.—Patruzeci de ani dela moartea lui Eminescu (La aniversara.—O rămîi.—Peste vîrfuri.—Cuvinte des- pre Eminescu.—Geniu și nefericire).	313

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Brătescu-Voinești Alexandru.</i> —Pictură religioasă . . .	205
<i>Ciomac Em.</i> —Claude Debussy (Pelléas și Melisanda).	21
<i>Georgescu V. Vasile.</i> —Conceptul epic.	190
<i>Ibrăileanu G.</i> —Edițiile poeziilor lui Eminescu (Ediția d-lui E. Lovinescu)	248
<i>Mihailov A.</i> —A. S. Pușchin și Eteria (1821)	217
<i>Rohan Charles, prinț de.</i> —Unde mergem? (Bilanțul unei decade).	5
<i>Ștefănescu George.</i> —Scrisori din străinătate. (Două metropole—Berlin și Paris).	79
<i>Suchianu I. D.</i> —Unități politice și unități economice .	40
<i>Vandervelde Emile</i> —Impresii din America de Sud. . .	148

III. Cronici

<i>Dașcovici N.</i> —Cronica externă	90
<i>Greenwood Thomas.</i> —Cronica socială (Votul femeilor și alegerile generale în Anglia)	306
<i>Mancaș Mircea.</i> —Cronica literară (Literatura rusă de astăzi).	289
<i>Poulopol A. E.</i> —Cronica juridică (Romantism și misticism juridic).	105
<i>Ștefănescu George.</i> —Cronica ideilor (Criza culturii contemporane).	295
<i>Tonitza N. N.</i> —Cronica plastică (Despre cei mai tineri: Soare Al. Macedonski—Adina Paula Moscu.—Titina Căpitănescu.—Lazăr Zin).	100

IV. Miscellanea

<i>Nicanor P. & Co.</i> —Despre „mistica statului“ sau basmul cu cocoșul roș.	112
---	-----

V. Recenzii

<i>Bușnea Elie.</i> —Voluntarii români din Siberia (A. Oștea).	126
<i>Brătianu I. G.</i> —Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIII-e siècle (A. Oștea).	328

<i>Caragiale Ion Mateiu.</i> —Craii de curtea veche (Al. A. Philippide).	121
<i>Chirițescu Constantin.</i> —Printre apostoli (Octav Botez).	326
<i>Cuche Paul.</i> —Conférences de philosophie du droit (George Băileanu).	127
<i>Kataed Valentin.</i> —Rastrachiki (Mircea Mancaș).	332
<i>Larbaud Valéry.</i> —Fermina Márquez (Mircea Mancaș).	331
<i>Maritain Jacques.</i> —Reflexiuni asupra inteligenței și asupra vieții sale proprii (A. Oțetea).	124
<i>Martin Maurice.</i> —Amour, terre inconnue (Mircea Mancaș).	129
<i>Mateiu I.</i> —Doctrina de Stat a problemei minoritare (A. Oțetea).	330
<i>Maurois André.</i> —Aspects de la biographie (A. Oțetea).	125
<i>Miloia Ioachim dr.</i> —Analele Banatului. Buletinul muzeului din Timișoara (P. Constantinescu-Iași).	336
<i>Pillat Ion.</i> —Limpezimi (Al. A. Philippide).	325
<i>Smogorzewski C.</i> —La Roumanie a un tournant de son histoire A. Oțetea).	126
<i>Weiss Aureliu.</i> —Autori și păreri (Demostene Botez).	122
<i>Wilke G.</i> —„Romänien“ in „Reallexikon der Vorgeschichte (P. Constantinescu-Iași).	337

VI. Revista Revistelor

<i>Alexeiev Basile.</i> —Literatura chineză contemporană (Revue de Paris).	134
<i>Dumas G., dr.</i> —Durerea și plăcerea (Revue Philosophique).	133
<i>Dunvis Dominique.</i> —Drama burgheziei franceze (Les Annales).	342
<i>Goblot Edmond.</i> —Despre valoarea castității. (Revue Philosophique).	340
<i>Grossmann Stefan.</i> —Franz Ioseph (Die Neue Rundschau).	134
<i>Guetta René.</i> —Aproape de stele (Les Annales).	133
<i>Guy Ernest.</i> —Declinul Prohibiționismului (Mercure de France).	134
<i>Halbwachs.</i> —Psihologia colectivă a lui Ch. Blondel (Revue Philosophique).	339

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Brătescu-Voinești Alexandru.</i> —Pictură religioasă . . .	205
<i>Ciomac Em.</i> —Claude Debussy (Pelléas și Melisanda).	21
<i>Georgescu V. Vasile.</i> —Conceptul epic.	190
<i>Ibrăileanu G.</i> —Edițiile poeziilor lui Eminescu (Ediția d-lui E. Lovinescu)	248
<i>Mihailov A.</i> —A. S. Pușchin și Eteria (1821)	217
<i>Rohan Charles, prinț de.</i> —Unde mergem? (Bilanțul unei decade).	5
<i>Ștefănescu George.</i> —Scrisori din străinătate. (Două me- tropole—Berlin și Paris).	79
<i>Suchianu I. D.</i> —Unități politice și unități economice .	40
<i>Vandervelde Emile.</i> —Impresii din America de Sud. . .	148

III. Cronici

<i>Dașcovici N.</i> —Cronica externă	90
<i>Greenwood Thomas.</i> —Cronica socială (Votul femeilor și alegerile generale în Anglia)	306
<i>Mancaș Mircea.</i> —Cronica literară (Literatura rusă de astăzi).	289
<i>Poulopol A. E.</i> —Cronica juridică (Romantism și misti- cism juridic).	105
<i>Ștefănescu George.</i> —Cronica ideilor (Criza culturii con- temporane).	295
<i>Tonitza N. N.</i> —Cronica plastică (Despre cei mai tineri: Soare Al. Macedonski—Adina Paula Moscu.—Ti- tina Căpitănescu.—Lazăr Zin).	100

IV. Miscellanea

<i>Nicanor P. & Co.</i> —Despre „mistica statului“ sau basmul cu cocoșul roș.	112
--	-----

V. Recenzii

<i>Bușnea Elie.</i> —Voluntarii români din Siberia (A. Oțetea).	126
<i>Brătianu I. G.</i> —Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIII-e siècle (A. Oțetea). . . .	328

<i>Carugiale Ion Mateiu.</i> —Craii de curtea veche (Al. A. Philippide).	121
<i>Chirițescu Constantin.</i> —Printre apostoli (Octav Botez).	326
<i>Cuche Paul.</i> —Conférences de philosophie du droit (George Băileanu).	127
<i>Kataed Valentin.</i> —Rastrachiki (Mircea Mancaș).	332
<i>Larbaud Valéry.</i> —Fermina Márquez (Mircea Mancaș).	331
<i>Maritain Jacques.</i> —Reflexiuni asupra inteligenței și asupra vieții sale proprii (A. Oțetea).	124
<i>Martin Maurice.</i> —Amour, terre inconnue (Mircea Mancaș).	129
<i>Mateiu I.</i> —Doctrina de Stat a problemei minoritare (A. Oțetea).	330
<i>Maurois André.</i> —Aspects de la biographie (A. Oțetea).	125
<i>Miloia Ioachim dr.</i> —Analele Banatului. Buletinul muzeului din Timișoara (P. Constantinescu-Iași).	336
<i>Pillat Ion.</i> —Limpezinii (Al. A. Philippide).	325
<i>Smogorzewski C.</i> —La Roumanie a un tournant de son histoire A. Oțetea).	126
<i>Weiss Aureliu.</i> —Autori și păreri (Demostene Botez).	122
<i>Wilke G.</i> —„Romänien“ in „Reallexikon der Vorgeschichte (P. Constantinescu-Iași).	337

VI. Revista Revistelor

<i>Alexeiev Basile.</i> —Literatura chineză contemporană (Revue de Paris).	134
<i>Dumas G., dr.</i> —Durerea și plăcerea (Revue Philosophique).	133
<i>Dunvis Dominique.</i> —Drama burgheziei franceze (Les Annales).	342
<i>Goblot Edmond.</i> —Despre valoarea castității. (Revue Philosophique).	340
<i>Grossmann Stefan.</i> —Franz Ioseph (Die Neue Rundschau).	134
<i>Guetta René.</i> —Aproape de stele (Les Annales).	133
<i>Guy Ernest.</i> —Declinul Prohibiționismului (Mercure de France).	134
<i>Halbwachs.</i> —Psihologia colectivă a lui Ch. Blondel (Revue Philosophique).	339

<i>Houllevigue L.</i> —Industria chimică în Germania (Revue de Paris).	135
<i>James E.</i> —Un nou teoretician al socialismului: Henri de Man (Revue de Métaphysique et de Morale).	135
<i>Lemonnier Leon.</i> —Influența lui Edgard Poë asupra lui Mallarmé (La Revue Mondiale).	133
<i>Liddell Hart.</i> —Armata fascistă actuală (The Daily Telegraph).	132
<i>Petrovici Ion.</i> —Prolegomena (Die Böttcherstrasse)	136
<i>Renard Jean.</i> —Sovietele și familia (Revue Universelle).	340
<i>Richelsen Jolm.</i> —Disparițiunea oficianților (Scribners Magazine).	132
<i>Saurés André.</i> —Perspective europene (Die Neue Rundschau).	341
<i>Soupault Philippe.</i> —Extrem-occident (Revue de Genève).	341
<i>Théry José.</i> —Legea asupra libertății presei (Mercure de France)î.	339
<i>Whelpton K. P.</i> —Populația viitoare în America (American Journal of Sociology).	132
VII. Mișcarea intelectuală în străinătate	138, 343
VIII. Bibliografie.	140, 345